

Witold Filipczak

ŻYCIE SEJMIKOWE
PROWINCJI WIELKOPOLSKIEJ
W LATACH 1780–1786

WYDAWNICTWO
UNIWERSYTETU
ŁÓDZKIEGO

W i t o l d F i l i p c z a k

ŻYCIE SEJMIKOWE
PROWINCJI WIELKOPOLSKIEJ
W LATACH 1780–1786

WYDAWNICTWO
UNIWERSYTETU
ŁÓDZKIEGO

ŁÓDŹ 2012

Witold Filipczak – Katedra Historii Nowożytnej, Instytut Historii
Wydział Filozoficzno-Historyczny, Uniwersytet Łódzki, 90-2119 Łódź, ul. A. Kamińskiego 27a

RECENZENT

Michał Zwierzykowski

REDAKTOR WYDAWNICTWA UŁ

Elżbieta Marciszewska-Kowalczyk

SKŁAD I ŁAMANIE

ESUS – Agnieszka Buszewska

PROJEKT OKŁADKI

Barbara Grzejszczak

Na okładce wykorzystano fragment rysunku Jana Matejki zaczerpnięty z pracy
Augusta Sokołowskiego, *Dzieje Polski ilustrowane*, t. 5, Warszawa 1901

© Copyright by Uniwersytet Łódzki, Łódź 2012

Wydane przez Wydawnictwo Uniwersytetu

Łódzkiego Wydanie I. 5066/2012

ISBN 978-83-7525-763-2

<https://doi.org/10.18778/7525-763-2>

Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego

90-131 Łódź, ul. Lindleya 8

www.wydawnictwo.uni.lodz.pl

e-mail: ksiegarnia@uni.lodz.pl

tel. (42) 665 58 63, faks (42) 665 58 62

Druk i oprawa: Quick Druk

SPIS TREŚCI

WYKAZ SKRÓTÓW	5
WSTĘP	9
ROZDZIAŁ I. SYTUACJA WEWNĘTRZNA RZECZYPOSPOLITEJ W LATACH 1778–1786 ..	27
Lata 1778–1780	27
Lata 1780–1782	68
Lata 1782–1784	101
Lata 1784–1786	134
ROZDZIAŁ II. SEJMIKI WIELKOPOLSKI WŁAŚCIWEJ W LATACH 1780–1786	187
ROZDZIAŁ III. SEJMIKI WOJEWÓDZTWA SIERADZKIEGO I ZIEMI WIELUŃSKIEJ 1780–1786	329
Część I. Sejmiki województwa sieradzkiego (czterech powiatów) 1780–1786	329
Część II. Sejmiki wieluńskie 1780–1786	385
Część III. Sejmiki w Piotrkowie 1780–1786	421
ROZDZIAŁ IV. SEJMIKI WOJEWÓDZTWA ŁĘCZYCKIEGO W LATACH 1780–1786	451
ROZDZIAŁ V. SEJMIKI KUJAW I ZIEMI DOBRZYŃSKIEJ 1780–1786	519
Część I. Sejmiki województw kujawskich 1780–1786	519
Część II. Sejmiki ziemi dobrzyńskiej 1780–1786	577
ZAKOŃCZENIE	617
ŹRÓDŁA	623
OPRACOWANIA	627
LIFE AT THE SEJMIKS IN THE PROVINCE OF GREAT POLAND, 1780–1786	643
INDEKS	645
OD REDAKCJI	675

WYKAZ SKRÓTÓW

- AEPMP – Archiwum Ekonomiczne prymasa M. Poniatowskiego
AGAD – Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie
AKom. – Archiwum Komierowskich
AKP – Archiwum Królestwa Polskiego
AKW – Archiwum Kazimierza Walewskiego z Tubądzina
AOPM – Archiwum Ostrowskich i Potockich z Maluszyna
APK – Archiwum Państwowe w Krakowie
APL – Archiwum Państwowe w Lublinie
APŁ – Archiwum Państwowe w Łodzi
APP – Archiwum Publiczne Potockich
APPozn. – Archiwum Państwowe w Poznaniu
APT – Archiwum Państwowe w Toruniu
AR II – Archiwum Radziwiłłów, dział II
AR V – Archiwum Radziwiłłów, dział V
AUL, FH – „Acta Universitatis Lodziensis”, Folia Historica
AUNC – „Acta Universitatis Nicolai Copernici”, Nauki Humanistyczno-Społeczne
BAW – Bobrownickie akta wieczyste, relacje, oblaty, protestacje
BCz – Biblioteka Czartoryskich w Krakowie, rkps
BGO-I – Brzesko-kujawskie grodzkie oblaty (I)
BGO-III – Brzesko-kujawskie grodzkie oblaty (III)
BGR – Bobrownickie grodzkie relacje
BJ – Biblioteka Jagiellońska w Krakowie, rkps
BKórn. – Biblioteka Kórnicka PAN w Kórniku, rkps
BN – Biblioteka Narodowa w Warszawie
BPAU – Biblioteka Polskiej Akademii Umiejętności i Polskiej Akademii Nauk w Krakowie, rkps
BRacz. – Biblioteka Raczyńskich w Poznaniu, rkps
BZTNP – Biblioteka im. Zielińskich Towarzystwa Naukowego Płockiego w Płocku, rkps
CC – Castrensia Cracoviensia (księgi grodzkie krakowskie)
CCR – Castrensia Cracoviensia relationes (księgi grodzkie krakowskie relacyjne)
CGRO – Ciechanowskie grodzkie relacje, oblaty
CPH – „Czasopismo Prawno-Historyczne”
GG – Gniezno grodzkie
GrCh-rmo – Grodzkie chełmskie rmo (relacje, manifesty, oblaty)
GrLub-rmo – Grodzkie lubelskie rmo (relacje, manifesty, oblaty)
KG – Kalisz grodzkie
KGRD – Kowalskie grodzkie relacje, dekryty
KnG – Konin grodzkie

- KH – „Kwartalnik Historyczny”
 KZL-rmo – Księgi ziemskie lubelskie – relacje, manifesty, oblaty
 ŁGO – Łęczyckie grodzkie oblaty
 ŁZ – Łęczyckie ziemskie
 ML – tzw. Metryka Litewska
 NGRO – Nurskie grodzkie relacje, oblaty
 OGRO – Ostrzeszowskie grodzkie relacje, oblaty
 Ossol. – Biblioteka Zakładu Naukowego im. Ossolińskich we Wrocławiu, rkps
 PG – Poznań grodzkie
 PH – „Przegląd Historyczny”
 PNH – „Przegląd Nauk Historycznych”
 PI GO – Płockie grodzkie oblaty
 Podh. – Archiwum Podhoreckie
 PSB – *Polski słownik biograficzny*
 PyzG – Pызdry grodzkie
 PTPN – Biblioteka PTPN w Poznaniu, rkps
 RdGO – Radziejowskie grodzkie oblaty
 RGPI – Radziejowskie grodzkie prothocollon inscriptionum (dawniej: rekognicje)
 RGRO – Rózańskie grodzkie relacje, oblaty
 RŁ – „Rocznik Łódzki”
 Ros. – Archiwum Roskie
 SGR – Sieradzkie grodzkie relacje
 TP – Teki Pawińskiego
 VL – *Volumina Legum*
 VO I – Varia Oddziału I
 WG – Wschowa grodzkie
 WGO – Wieluńskie grodzkie oblaty
 WGR – Wyszogrodzkie (wieczyste) grodzkie relacje
 ZBr. – Zbiór Branickich w Suchej
 ZDD – Ziemskie dobrzyńskie desoluta
 ZGR – Zakroczymskie grodzkie relacje
 ZM 1780 – *Zbior mow roznych w czasie seymu szescio-niedzielnego roku 1780 mianych*, Wilno, bd.
 ZM 1782 – *Zbior mow roznych w czasie szescio-niedzielnego seymu roku 1782 mianych*, Wilno, bd.
 ZM 1784 (Wil.) – *Zbior mow w czasie Seymu szescio-niedzielnego roku 1784 mianych w Grodnie*, Wilno, bd.
 ZM 1784 (Ww.) – *Zbior mow roznych w czasie szescio-niedzielnego Seymu Grodzieńskiego roku 1784 mianych*, Warszawa 1785.
 ZM 1786 – *Zbior mów, głośów, przymówień, manifestów, remanifestów etc. mianych na seymie roku 1786*, t. I–II, Warszawa 1787
 ZP – Zbiór Popielów

WSTĘP

Analizę życia sejmikowego prowincji wielkopolskiej (bez Mazowsza) w latach 1780–1786 należy zacząć od sprecyzowania tytułowych pojęć pracy. Termin prowincja wielkopolska w czasach staropolskich jest niejednoznaczny. Pojawia się on w trzech podstawowych znaczeniach:

1. W najwęższym terytorialnie zakresie dotyczy Wielkopolski właściwej, czyli województw poznańskiego i kaliskiego, a od 1768 także gnieźnieńskiego¹.

2. W najszerszym znaczeniu odnosi się do obszaru podlegającego jurysdykcji Trybunału Koronnego w ramach repartycji piotrkowskiej, a więc obejmującego także Mazowsze i (od 1589) Prusy Królewskie². To zastosowanie terminu Wielkopolska miało istotną rolę w życiu parlamentarnym, gdyż tak rozumiana była jedną z trzech prowincji tworzących Rzeczpospolitą, co znajdowało wyraz w organizacji sesji prowincjonalnych, a także funkcjonowaniu zasady alternaty, m.in., w odniesieniu do elekcji marszałka izby poselskiej³.

3. W kolejnym znaczeniu Wielkopolska obejmowała poprzednio zdefiniowaną prowincję wielkopolską bez Prus Królewskich i Mazowsza. W skład tak rozumianej Wielkopolski wchodziły województwa: poznańskie, kaliskie (od 1768 także gnieźnieńskie), sieradzkie (z ziemią wieluńską), łęczyckie, brzesko-kujawskie, inowrocławskie i ziemia dobrzyńska. Był to pierwotny zasięg terytorialny sejmiku generalnego (dawnego sejmiku prowincjonalnego) w Kole, zgodnie z decyzją sejmiku (zjazdu) walnego piotrkowskiego w 1456. Z sejmikiem w Kole próbowano związać, po ich inkorporacji do Korony, także ziemie wchodzące w skład województwa rawskiego (od 1476), a następnie województwo płockie (od 1495)⁴. W praktyce jednak, zachodnia część Mazowsza nie leżała w zasięgu

¹ *Urzednicy wielkopolscy XVI–XVIII wieku. Spisy*, opr. A. Bieniaszewski, Wrocław 1987, s. 5; Z. Chodyła, *Utworzenie i początki funkcjonowania województwa gnieźnieńskiego (1768–1774–1776)*, [w:] *Gniezno. Studia i materiały historyczne*, t. II, Warszawa–Poznań 1987, s. 6.

² O. Balzer, *Geneza Trybunału Koronnego. Studium z dziejów sądownictwa polskiego w XVI wieku*, Warszawa 1886, s. 321–322; W. Bednaruk, *Trybunał Koronny. Szlachecki sąd najwyższy w latach 1578–1794*, Lublin 2008, s. 64–66, 70.

³ J. Seredyka, *Elekcje marszałków poselskich za Zygmunta III Wazy (1587–1632)*, „Acta Universitatis Wratislaviensis” 1988, Historia LXVI, nr 945, s. 101–105; E. Opaliński, *Sejm srebrnego wieku 1587–1652. Między głosowaniem większościowym a liberum veto*, Warszawa 2001, s. 124–125. Zob. też: R. Łaszewski, *Sejm polski w latach 1763–1793. Studium historyczno-prawne*, Warszawa–Poznań 1973, s. 106–107; H. Olszewski, *Sejm w dawnej Rzeczypospolitej. Ustrój i idee*, t. I: *Sejm Rzeczypospolitej epoki oligarchii. Prawo – praktyka – teoria – programy*, Poznań 2002, s. 183–184.

⁴ J. Bardach, *Początki sejmiku*, [w:] *Historia sejmiku polskiego*, t. I, red. J. Michalski, Warszawa 1984, s. 35. W. Uruszczak, *Sejm walny koronny w latach 1506–1540*, Warszawa 1980, s. 93–94.

oddziaływania sejmiku generalnego wielkopolskiego. Województwo płockie wyraźnie ciążyło ku analogicznemu zgromadzeniu w Warszawie, które weszło w skład polskiego systemu parlamentarnego po włączeniu województwa (księstwa) mazowieckiego (ostatecznie w 1529) w skład Korony⁵. Należy zaznaczyć, że w I połowie XVII w. sejmik generalny w Kole w praktyce przestał się zbierać. Już w drugiej połowie XVII w. sejmiiki generalne (z wyjątkiem Prus Królewskich i województwa mazowieckiego) zbierały się sporadycznie, głównie w okresie bezkrólewia⁶. Mimo to, właśnie ze względu na specyfikę życia parlamentarnego Prus Królewskich i Mazowsza, posługiwanie się pojęciem prowincja wielkopolska w trzecim z omówionych zakresów ma uzasadnienie.

W pracy będę używał pojęcia prowincja wielkopolska w tym właśnie znaczeniu (Wielkopolska właściwa, województwa sieradzkie i łęczyckie, Kujawy oraz ziemia dobrzyńska), a więc bez Mazowsza. Po I rozbiórce Prusy Królewskie nie należały już do Rzeczypospolitej, z wyjątkiem Gdańska i Torunia, które przestały jednak uczestniczyć w polskim życiu parlamentarnym. Nie doczekały się realizacji pomysłu przywrócenia sejmików poselskich dla województw pomorskiego i chełmińskiego⁷.

Wyjaśnienia wymagają także ramy chronologiczne pracy. O zajęciu się okresem 1780–1786 zadecydowały dwa czynniki. Pierwszym był dotychczasowy stan badań nad życiem sejmikowym Korony w okresie Rady Nieustającej. Przebieg i rezultaty sejmików poselskich w 1788 były przedmiotem badań Jerzego Michalskiego⁸. Kampanią sejmikową z 1778 i analizą uchwalonych wówczas instrukcji poselskiej zająłem się w ramach monografii sejmu z tego roku⁹. Przez długi czas brakowało badań nad sejmikami z lat 1780–1786. Pomijam tu prace poświęcone życiu sejmikowemu w dłuższym okresie, których autorzy z reguły niewiele miejsca poświęcają politycznym aspektom wydarzeń oraz publikacje zawierające informacje na temat sejmików litewskich – wróćę jeszcze do nich w dalszej części wstępu. Dopiero w ostatnich latach sytuacja się poprawiła. Adam Danilczyk, omawiając losy sejmu z 1786, przedstawił przebieg sejmików przed ostatnim nieskonfederowanym sejmem I Rzeczypospolitej¹⁰. Zaprezentowane w książce omówienie elekcji poselskich w prowincji wielkopolskiej nie wyczerpuje jednak w pełni zagadnienia¹¹. Autor tych słów opublikował kilka artykułów dotyczących koronnego

wśród sejmików wielkopolskich, przed sejmem lubelskim zwołanym na 6 I 1506, wymienił także sejmik w Wiźnie dla ziemi wiskiej, która jednak w 1511 została wykupiona z zastawu przez księżnę mazowiecką Annę.

⁵ J. Choińska-Mika, *Sejmiki mazowieckie w dobie Wazów*, Warszawa 1998, s. 20; W. Filipczak, *Bolimów jako miejsce obrad sejmików województwa rawskiego w XVI–XVII wieku* (złożony do druku). Zob. też: W. Uruszczak, *op. cit.*, s. 41, 94.

⁶ W. Kriegseisen, *Sejmiki Rzeczypospolitej szlacheckiej w XVII i XVIII wieku*, Warszawa 1991, s. 26.

⁷ APT II/3382, s. 251. Projekt. Wyznaczenie miejsc poselskim sejmikom województw pruskich; W. Filipczak, *Sejm 1778 roku*, Warszawa 2000, s. 321.

⁸ J. Michalski, *Sejmiki poselskie 1788 r.*, cz. I–III, PH 1960, t. LX.Z. 1–3, s. 52–71, 331–364, 465–477.

⁹ W. Filipczak, *Sejm 1778 roku*, s. 43–139; idem, *Walka o mandaty poselskie w prowincji małopolskiej przed sejmem 1778 roku*, AUL 1996, FH 58, s. 103–126.

¹⁰ A. Danilczyk, *W kręgu afery Dogrumowej. Sejm 1786 roku*, Warszawa 2010, s. 85–132.

¹¹ *Ibidem*, s. 85–88.

życia sejmikowego w latach osiemdziesiątych XVIII w., ale dotyczyły one innych obszarów niż prowincja wielkopolska (województwa: kijowskie, płockie i rawskie oraz ziemia czerska) w zdefiniowanym wcześniej znaczeniu¹². Dotychczasowy stan badań uzasadnia więc zajęcie się analizą życia sejmikowego w latach 1780–1786.

Istotnym argumentem za przyjęciem powyższych ram chronologicznych były także względy merytoryczne. Emanuel Rostworowski zwrócił uwagę, że w roku 1780 miały miejsce istotne zmiany w sytuacji wewnętrznej i międzynarodowej Rzeczypospolitej doby Rady Nieustającej¹³. Należy też podkreślić, iż w 1780 dokonały się ważne przekształcenia dominującego w prowincji wielkopolskiej stronnictwa regalistycznego. Dotyczyły one zarówno Litwy (upadek podskarbiego Antoniego Tyzenhauza¹⁴), jak i Korony. W pierwszej połowie tego roku zmarli dwaj urzędnicy mający duży wpływ na sejmikową politykę Stanisława Augusta – kanclerz wielki koronny Andrzej Młodziejowski i sekretarz wielki koronny Jacek Ogrodzki, szef królewskiego Gabinetu¹⁵. Bardziej szczegółowo zajmę się tym zagadnieniem w pierwszym rozdziale pracy. Data końcowa – rok 1786, w którym odbył się ostatni „wolny” sejm tej epoki stanowiła naturalną cezurę zamykającą ten okres życia parlamentarnego w Rzeczypospolitej¹⁶.

Koncepcja pracy, która polega na omówieniu życia parlamentarnego w kilku okręgach sejmikowych (z uwzględnieniem udziału ich reprezentantów w sejmach) na przestrzeni stosunkowo krótkiego przedziału czasowego, odbiega od ujęć dominujących dotychczas w historiografii. W badaniach historyków polskiego parlamentaryzmu przeważały monografie sejmów (czasami więcej niż jednego) oraz sejmików. Choć posiadamy już dużą liczbę monografii sejmowych, większość z nich dotyczy początków epoki Wazów i XVII w. Znacznie gorsza jest sytuacja w odniesieniu do wieku XVIII, w tym także panowania Stanisława Augusta. Dla najbardziej interesujących mnie czasów Rady Nieustającej stan badań nie wygląda najgorzej, gdyż jedyne całościowe monografie odnoszące się do epoki stanisławowskiej, wspomniane już prace o sejmach z 1778 i 1786, dotyczą właśnie tego okresu¹⁷. Pomocne w prezentacji tematu były także prace analizujące funkcjonowanie parlamentu w dłuższych przedziałach czasowych, zwłaszcza, że większość z nich uwzględnia także relacje na linii sejmiki – sejm. Mam na myśli publikacje Wacława Uruszczaka, Edwarda Opalińskiego, Stefanii Ochmann-Staniszwskiej i Zdzisława Staniszwskiego, Henryka Olszewskiego, Wojciecha

¹² W. Filipczak, *Stronnictwo regalistyczne w województwie kijowskim 1780–1782*, PNH 2009, R. VIII, nr 1, s. 79–104; idem, *Sejmiki województwa płockiego 1780–1786*, PNH 2009, R. VIII, nr 2, s. 23–62; idem, *Sejmiki ziemi czerskiej 1780–1786*, PNH 2010, R. IX, nr 1, s. 139–179; idem, *Aktywność sejmikowa regalistów w województwie rawskim w latach 1780–1786*, RŁ 2010, t. LVIII, s. 11–39.

¹³ E. Rostworowski, *Czasy saskie i Oświecenie*, [w:] *Zarys historii Polski*, red. T. Manteuffel, Warszawa 1979, s. 330.

¹⁴ S. Kościałkowski, *Antoni Tyzenhauz, podskarbi nadworny litewski*, t. II, Londyn 1971, s. 355–434.

¹⁵ M. Rymszyna, *Gabinet Stanisława Augusta*, Warszawa 1962, s. 70–71; J. Michalski, *Ogrodzki Jacek*, [w:] PSB, t. XXIII, 1978, s. 649–650; W. Filipczak, *Sejm 1778 roku*, s. 32–33; idem, *Aktywność sejmikowa...*, s. 13.

¹⁶ Por. A. Danilczyk, *op. cit.*, s. 7–8.

¹⁷ W. Filipczak, *Sejm 1778 roku*; A. Danilczyk, *op. cit.*

Kriegseisena oraz Andrzeja Rachuby¹⁸. Szczególnie przydatne były, poświęcone okresowi 1764–1793, prace Ryszarda Łaszewskiego i rozdział Jerzego Michalskiego, zamieszczony w I tomie *Historii sejmku polskiego*¹⁹.

Dorobek historiografii dotyczący życia sejmikowego poszczególnych ziem i województw jest na tyle bogaty, że skoncentruję się na przypomnieniu opracowań monograficznych (książkowych)²⁰. Tylko niewielka ich część uwzględnia drugą połowę XVIII w. Są to, przede wszystkim, publikacje poświęcone całościowemu omówieniu dziejów poszczególnych sejmików, a więc książki Adolfa Pawińskiego (Kujawy), Józefa Siemieńskiego (ziemia dobrzyńska), Stanisława Śreniowskiego (ziemia halicka), Józefa A. Gierowskiego (księstwo mazowieckie), Jerzego Włodarczyka (województwo łęczyckie), Zbigniewa Naworskiego, Stanisława Achremczyka (Prusy Królewskie) oraz Andrzeja B. Zakrzewskiego (powiat trocki)²¹. Szczególnie istotne były dla mnie dwa pierwsze opracowania, a także monografia J. Włodarczyka, gdyż dotyczą one badanego przeze mnie obszaru. Historyk ten napisał też szereg artykułów poświęconych sejmikom łęczyckim²². Sejmików prowincji wielkopolskiej dotyczyły także książki Stanisława Płazy, Anny Filipczak-Kocur, Anny Burkietowicz i Michała Zwierzykowskiego²³.

¹⁸ W. Uruszczak, *op. cit.*; E. Opaliński, *op. cit.*; S. Ochmann-Staniszevska, Z. Staniszevski, *Sejm Rzeczypospolitej za panowania Jana Kazimierza Wazy. Prawo – doktryna – praktyka*, t. I–II, Wrocław 2000; H. Olszewski, *op. cit.*, t. I; W. Kriegseisen, *Sejm Rzeczypospolitej szlacheckiej (do 1763 roku)*, Warszawa 1995; A. Rachuba, *Wielkie księstwo litewskie w systemie parlamentarnym Rzeczypospolitej w latach 1569–1763*, Warszawa 2002.

¹⁹ R. Łaszewski, *op. cit.*; J. Michalski, *Sejm w czasach panowania Stanisława Augusta*, [w:] *Historia sejmku polskiego*, red. J. Michalski, Warszawa 1984, s. 350–419. Zob. też: W. Filipczak, *Sejmy Rzeczypospolitej w dobie stanisławowskiej*, [w:] *Między konstytucją Nihil novi a ustawodawstwem nowoczesnej demokracji. Parlamentaryzm polski XVI–XX wieku*, red. H. Gmiterek, S. Piątkowski, J. Wrona, Radom 2005. Wcześniejsze omówienia dorobku historiografii można znaleźć w: Z. Zielińska, *Sejmy polskie za lat 1764–1786*, [w:] *Parlamentaryzm w Polsce we współczesnej historiografii*, red. J. Bardach i W. Sudnik, Warszawa 1995, s. 107–125; M. Kucharski, D. Nawrot, *Parlamentarzyści epoki Stanisława Augusta*, [w:] *Parlamentarzyści polscy od XVI do XX wieku. Stan badań i postulaty*, red. J. Seredyka i D. Kurpiers-Schreiber, Opole 1999, s. 51–64.

²⁰ Obszerną prezentację dotychczasowego stanu badań zawiera, m.in., artykuł: J. Ternes, *Sejmiki ziemskie i ich miejsce w systemie parlamentarnym szlacheckiej Rzeczypospolitej*, [w:] *Między konstytucją Nihil novi...*, s. 83–97.

²¹ A. Pawiński, *Rządy sejmikowe w Polsce 1572–1795 na tle stosunków województw kujawskich*, opr. i wstępem poprzedził H. Olszewski, wyd. II, Warszawa 1978; J. Siemieński, *Organizacja sejmiku ziemi dobrzyńskiej*, Kraków 1906; S. Śreniowski, *Organizacja sejmiku halickiego*, Lwów 1938; J.A. Gierowski, *Sejmik generalny księstwa mazowieckiego na tle ustroju sejmikowego Mazowsza*, Wrocław 1948; J. Włodarczyk, *Sejmiki łęczyckie*, Łódź 1973; Z. Naworski, *Sejmik generalny Prus Królewskich 1569–1772*, Toruń 1992; S. Achremczyk, *Życie sejmikowe Prus Królewskich w latach 1647–1772*, Olsztyn 1992; A.B. Zakrzewski, *Sejmiki Wielkiego Księstwa Litewskiego XVI–XVIII w. Ustrój i funkcjonowanie: sejmik trocki*, Warszawa 2000.

²² J. Włodarczyk, *Sprawy kościelne i wyznaniowe na sejmikach łęczyckich*, RŁ 1966, t. XI (XIV), s. 203–219; idem, *Uczestnicy sejmików łęczyckich*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Łódzkiego” 1963, Seria I, z. 72, s. 49–61; idem, *Problematyka szkół i oświaty w laudach sejmików łęczyckich*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Łódzkiego” 1972, Seria I, z. 88, s. 145–160.

²³ S. Płaza, *Sejmiki i zjazdy szlacheckie województw poznańskiego i kaliskiego. Ustrój i funkcjonowanie (1572–1632)*, Warszawa 1984; idem, *Sejmiki i zjazdy szlacheckie województwa*

Stosunkowo niewiele opracowań koncentruje się na sejmikach XVIII w. Większość z nich uwzględnia jedynie epokę saską (lub jej część); oprócz monografii wcześniej już przytoczonych (A. Burkietowicz i M. Zwierzykowskiego) wymienić tu można książki Kazimierza Przybosia, Roberta Kozyrskiego i Bogusława Dybasia²⁴. Dopiero w 2011 ukazała się pierwsza monografia sejmików (lubelskich) czasów stanisławowskich autorstwa Waldemara Bednaruka²⁵. Dla celów porównawczych przydatne były też omówienia dziejów sejmików w okresach wcześniejszych, m.in. prace Zofii Trawickiej, Jolanty Choińskiej-Miki, Magdaleny Ujmy, Jerzego Ternesa²⁶.

Cenne informacje zaczerpnąłem również z prac o odmiennym charakterze, syntetycznego omówienia dziejów sejmików XVII i XVIII w. autorstwa Wojciecha Kriegseisena i poświęconej reformom sejmikowym w latach 1764–1793 książki Adama Lityńskiego²⁷. Historyk ten jest również autorem cennych ze względów porównawczych artykułów o sejmikach województwa płockiego w czasach stanisławowskich²⁸. Omawiając dotychczasowy dorobek historiografii nie można również pominąć prac R. Łaszewskiego o sejmikach w II połowie XVIII w. Bardzo istotną pomocą w moich badaniach były publikacje dotyczące poszczególnych kampanii sejmikowych w II połowie XVIII w.²⁹ Poza wymienionymi wcześniej omówieniami kampanii przedsejmowych³⁰, przydatne były artykuły Tomasza Szwacińskiego (sejmiki przedkonwokacyjne 1764), Zofii Zielińskiej (obradę w lutym 1790),

sieradzkiego. Ustrój i funkcjonowanie (1572–1632), Warszawa–Kraków 1987; A. Filipczak-Kocur, *Sejmik sieradzki za Wazów (1587–1668)*, Opole 1989; A. Burkietowicz, *Sejmik sieradzki w latach 1669–1717*, Sieradz 2009; M. Zwierzykowski, *Samorząd sejmikowy województw poznańskiego i kaliskiego w latach 1696–1732*, Poznań 2010.

²⁴ K. Przyboś, *Sejmik województwa krakowskiego w czasach saskich (1697–1763)*, Kraków 1981; R. Kozyrski, *Sejmik szlachecki ziemi chełmskiej (1648–1717)*, Lublin 2006; B. Dybaś, *Na obrzeżach Rzeczypospolitej. Sejmik piltyński w latach 1617–1717*, Toruń 2004.

²⁵ W. Bednaruk, *Sejmiki lubelskie w okresie stanisławowskim (1764–1794)*, Lublin 2011.

²⁶ Z. Trawicka, *Sejmiki województwa sandomierskiego w latach 1572–1696*, Kielce 1985; J. Choińska-Mika, *op. cit.*; M. Ujma, *Sejmik lubelski 1572–1696*, Warszawa 2003; J. Ternes, *Sejmik chełmski za Wazów (1587–1668)*, Lublin 2004.

²⁷ W. Kriegseisen, *Sejmiki...*; A. Lityński, *Sejmiki ziemskie 1764–1793. Dzieje reformy*, Katowice 1988. Wcześniej zagadnienie reform sejmikowych czasów stanisławowskich badał także S. Sosin (*Reforma sejmików na sejmie 4-letnim*, [w:] *Korpus kadetów nr 2 w dziesiątą rocznicę istnienia 1919/20–1929/30*, Chełmno 1930).

²⁸ A. Lityński, *Sejmiki województwa płockiego przed i w czasie Sejmu Czteroletniego. Z badań nad organizacją i funkcjonowaniem*, [w:] *W dwusetną rocznicę wolnego Sejmu. Ludzie – państwo – prawo czasów Sejmu Czteroletniego*, red. A. Lityński, Katowice 1988, s. 76–107; idem, *Organy kierujące obradami sejmików 1764–1794 (na przykładzie sejmików województwa płockiego)*, [w:] *Z dziejów prawa Rzeczypospolitej Polskiej*, red. A. Lityński, Katowice 1991, s. 62–87.

²⁹ R. Łaszewski, *Instrukcje poselskie w drugiej połowie XVIII wieku*, AUNC 1973, Prawo 12, s. 69–82; idem, *Sejmiki przedsejmowe w Polsce stanisławowskiej. Problemy organizacji i porządku obrad*, AUNC 1977, Prawo 15, s. 101–118; idem, *Pozycja sejmików przedsejmowych w systemie politycznym Polski stanisławowskiej*, [w:] *Ustrój i prawo w przeszłości dalszej i bliższej. Studia historyczne o prawie dedykowane Prof. Stanisławowi Grodzkiemu w pięćdziesiątą rocznicę pracy naukowej*, red. J. Malec i W. Uruszczak, Kraków 2001, s. 139–144.

³⁰ J. Michalski, *Sejmiki poselskie 1788 r.*, cz. I–III; A. Danilczyk, *op. cit.*; W. Filipczak, *Sejm 1778 roku*.

a zwłaszcza monografia Wojciecha Szczygielskiego (sejmiki lutowe 1792)³¹. Nie można też zapomnieć o ważnych dla znajomości sejmików litewskich w czasach Rady Nieustającej publikacjach Anny Kalenkiewiczówny, Krystyny Adolphowej, A.B. Zakrzewskiego, Valerego Bubena oraz o fundamentalnej pracy Stanisława Kościalkowskiego o Antonim Tyzenhauzie³². Omawiając literaturę poświęconą sejmikom w czasach stanisławowskich należy wspomnieć też pracę Czesława Nankego o Wołyniu w czasach Sejmu Wielkiego i opracowania Józefa Kermisza oraz W. Szczygielskiego, zawierające wiadomości o sejmikach lubelskich w tym okresie³³.

Badania nad przebiegiem poszczególnych zgromadzeń szlacheckich w okręgach sejmikowych wchodzących w skład prowincji wielkopolskiej w czasach Stanisława Augusta są dość ubogie. Najwięcej informacji na ten temat znaleźć można w artykułach Marii Wisińskiej (województwa łęczyckie i sieradzkie z ziemią wieluńska)³⁴. Informacje dotyczące rezultatów sejmików ziemi dobrzyńskiej w latach 1764–1793 zawiera artykuł Dariusza Kwiatkowskiego³⁵. Z punktu widzenia badań porównawczych mniej istotne były artykuły Jacka Sobczaka, w których omówiono organizację i funkcjonowanie sejmików po reformie dokonanej przez Sejm Czteroletni³⁶, a więc działających już w zupełnie innych ramach prawnych.

³¹ Z. Zielińska, *Sejmiki 8 lutego 1790 – pierwsze referendum na temat dokonań sejmu*, „Wiek Oświecenia” 1993, t. IX, s. 113–136; W. Szczygielski, *Referendum trzeciomajowe. Sejmiki lutowe 1792 roku*, Łódź 1994; T. Szwaciński, *Sejmiki poselskie przed konwokacją 1764 r.*, KH 2006, R. CXIII, 1, s. 19–56.

³² A. Kalenkiewiczówna, *Rozkład partii Tyzenhauza na tle sejmików litewskich*, [w:] *Księga pamiątkowa Koła historyków Słuchaczy USB w Wilnie*, Wilno 1933, s. 121–155; K. Adolphowa, *Szlachta litewska wobec Zbioru Praw Andrzeja Zamoyskiego (w świetle litewskich instrukcji poselskich z lat 1776, 1778, 1778, 1782)*, [w:] *Księga pamiątkowa Koła...*, s. 156–188; A.B. Zakrzewski, *Sejmiki Wielkiego Księstwa Litewskiego epoki stanisławowskiej (do 1788 r.)*. *Zmiany w ustroju i funkcjonowaniu*, [w:] *Ziemie północne Rzeczypospolitej polsko-litewskiej w dobie rozbiorowej 1772–1815*, red. M. Biskup, Warszawa–Toruń 1996, s. 59–66; V. Buben, *Rozdwojone wybory urzędników ziemskich na sejmiku elekcyjnym województwa nowogródzkiego 5 lutego 1777 roku*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego” 2006, Prace Historyczne, z. 133, s. 55–71; S. Kościalkowski, *op. cit.*, t. I–II, Londyn 1970–1971.

³³ C. Nanke, *Szlachta wołyńska wobec Konstytucji Trzeciego Maja*, Lwów 1907; J. Kermisz, *Lublin i lubelskie w ostatnich latach Rzeczypospolitej (1788–1794)*, t. 1, Lublin 1939; W. Szczygielski, *Przyczynę do badań nad świadomością polityczną szlachty lubelskiej w czasach Sejmu Wielkiego*, [w:] *Dyplomacja. Polityka. Prawo*, red. I. Panic, Katowice 2001, s. 267–277.

³⁴ M. Wisińska, *Sejmik deputacki 1788 roku w Łęczycy*, RŁ 1980, t. XXIX, s. 55–69; eadem, *Opozycja magnacka w sieradzkim w latach 1785–1790*, „RŁ”, 1982, t. XXXII, s. 67–109; eadem, *Sieradzkie wobec Konstytucji 3 maja*, RŁ 1985, t. XXXIII, s. 39–61; eadem, *Ziemia wieluńska wobec Konstytucji 3 maja*, „Sieradzki Rocznik Muzealny” 1984, t. I, s. 23–36; eadem, *Łęczyckie wobec Konstytucji 3 maja*, RŁ 1987, t. XXXVII, s. 105–124.

³⁵ D. Kwiatkowski, *Aktywność polityczna szlachty dobrzyńskiej na arenie sejmikowej w latach 1764–1793*, „Zapiski Kujawsko-Dobrzyńskie” 2003, t. XVIII, s. 13–32.

³⁶ J. Sobczak, *Powiat koniński na zreformowanym sejmiku kaliskim 14 lutego 1792 roku*, „Rocznik Koniński” 1978, R. VI, s. 209–215; idem, *Reforma sejmików na sejmie czteroletnim i ich realizacja w Wielkopolsce*, „Roczniki Historyczne” 1980, R. XLVI, s. 68–96; idem, *Organizacja i działalność sejmiku łęczyckiego po reformie 1791 r.*, RŁ 1986, t. XXXVI, s. 209–225; idem,

Z problematyką sejmikową ściśle związane są prace dotyczące samorządu szlacheckiego. Problematyka ta była dla mnie ważna, gdyż w zakresie moich zainteresowań leżała również działalność sejmików gospodarskich. Pomocne były więc opracowania napisane przez specjalistów od powyższych zagadnień A. Lityńskiego i W. Kriegseisen³⁷. Największe znaczenie miała dla mnie monografia M. Zwierzykowskiego, poświęcona Komisji Skarbowej Poznańskiej, która dotyczy Wielkopolski i uwzględnia również czasy stanisławowskie³⁸. Mniejszą rolę dla mojego tematu odgrywały starsze artykuły, dotyczące samorządu sejmikowego, autorstwa Antoniego Prochaski (ziemia chełmska) i Józefa Rafacza (ziemia warszawska)³⁹. Istotne były także badania Janusza Deresiewicza i M. Zwierzykowskiego na temat samorządowych inicjatyw Wielkopolan na przełomie lat siedemdziesiątych i osiemdziesiątych XVIII w.⁴⁰ Komisjami dobrego porządku dla miast królewskich zajmowali się Tadeusz Korzon, J. Deresiewicz, Grażyna Bałtruszajtys, Tadeusz Srogosz i Agata Młyńska⁴¹.

Na zakończenie rozważań o stanie badań nad sejmikami chciałbym krótko odnieść się do, sformułowanej przez A. Lityńskiego, koncepcji sejmiku jako jednolitej instytucji prawnej⁴². Teoria ta wyraźnie dominuje we współczesnej historiografii⁴³, choć

Sejmiki województwa podlaskiego po reformie w r. 1791, „Studia Historyczne” 1986, R. XXIX, z. 4, s. 519–540; idem, *Sejmiki Wielkopolski wobec reform Sejmu Czteroletniego, [w:] W pięćsetlecie Konstytucji Nihil novi. Z dziejów stanowienia prawa w Polsce*, red. A. Ajnenkiel, Warszawa 2006, s. 53–60.

³⁷ A. Lityński, *Małopolskie sądy skarbowe do roku 1717*, CPH 1972, t. XXIV, z. 2, s. 107–124; idem, *Szlachecki samorząd gospodarczy w Małopolsce 1606–1717*, Katowice 1974; idem, *Sejmikowe sądy skarbowe województwa płockiego*, „Studia Iuridica Silesiana” 1986, t. XI, s. 77–104; W. Kriegseisen, *Samorząd szlachecki w Małopolsce w latach 1669–1717*, Warszawa 1989.

³⁸ M. Zwierzykowski, *Komisja Skarbowa Poznańska. Z dziejów sejmikowej administracji i sądownictwa skarbowego w Wielkopolsce w XVIII wieku*, Poznań 2003.

³⁹ A. Prochaska, *Z dziejów samorządu ziemi chełmskiej*, cz. I–III, PH 1908, t. VI, s. 33–49, 155–172, 306–321; J. Rafacz, *Sejmik gospodarski ziemi warszawskiej*, „Sprawozdania z posiedzeń Towarzystwa Naukowego w Warszawie” 1939, Wydział II, t. XXXII, z. 1–3, s. 2–6.

⁴⁰ J. Deresiewicz, *Komisja dobrego porządku dla usi wielkopolskiej. Taryfa plac dla czeładzi wiejskiej 1781 roku*, „Studia i Materiały do dziejów Wielkopolski i Pomorza” 1955, t. I, z. 1, s. 287–308 (wstęp i publikacja źródła); M. Zwierzykowski, *Komisja Skarbowa Poznańska*, s. 273–275.

⁴¹ T. Korzon, *Wewnętrzne dzieje Polski za Stanisława Augusta*, t. IV, Kraków–Warszawa 1897, s. 314–318; J. Deresiewicz, *Wielkopolskie komisje dobrego porządku*, CPH 1966, t. XVIII, z. 2, s. 155–212; G. Bałtruszajtys, *Z badań nad Komisjami Boni Ordinis. Płocka Komisja Dobrego Porządku*, CPH 1975, t. XXVII, z. 2, s. 221–227; T. Srogosz, *Problemy sanitarno-zdrowotne w działalności administracji Rzeczypospolitej w okresie stanisławowskim*, Łódź 1993, s. 237–254; A. Młyńska, *Akty wieluńskiej Komisji Boni Ordinis z 1781 r.*, „Rocznik Wieluński” 2007, t. VII, s. 91–101.

⁴² A. Lityński, *Z problematyki klasyfikacji sejmików ziemskich*, „Prace Naukowe Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach” 1969, Prace Prawnicze 1, s. 94–101; idem, *Szlachecki samorząd...*, s. 20.

⁴³ S. Plaza, *Sejmiki i zjazdy szlacheckie województw poznańskiego...*, s. 21–22; A.B. Zakrzewski, *Sejmiki Wielkiego...*, s. 23; M. Ujma, *op. cit.*, s. 10; J. Ternes, *op. cit.*, s. 27; M. Zwierzykowski, *Samorząd sejmikowy...*, s. 84.

J. Choińska-Mika zgłaszała w tej sprawie pewne wątpliwości⁴⁴. Sytuację komplikuje fakt, iż nie wszystkie rodzaje zgromadzeń funkcjonowały w takich samych okręgach sejmikowych. Na sejmikach poselskich, deputackich, gospodarskich czy elekcyjnych nie zawsze zbierała się szlachta z tego samego obszaru, co powodowało, iż nie każde zgromadzenie mogło zajmować się dowolną sprawą należącą do kompetencji sejmiku jako instytucji. A. Lityński już w 1969 zwrócił uwagę na to zagadnienie (na przykładzie Wielkopolski właściwej)⁴⁵, jednak kwestia ta nie doczekała się szerszego opracowania. Powyższe zjawisko dotyczyło także innych województw, m.in.: sieradzkiego, mazowieckiego, podlaskiego i rawskiego⁴⁶.

Z tematyką sejmikową związane są również prace dotyczące reprezentacji sejmowej różnych części Rzeczypospolitej. Obok książkowych publikacji Ireny Kaniewskiej (Małopolska, okres 1548–1572), Stanisława Achremczyka (Prusy Królewskie, lata 1696–1772), Wiesława Bondyry (Ruś Czerwona, czasy saskie) i Henryka Litwina (województwa kijowskie, 1569–1648), do dyspozycji mamy szereg artykułów⁴⁷. Z publikacji dotyczących prowincji wielkopolskiej wymienić można prace Włodzimierza Dworzaczka, Bogdana Taczyńskiego oraz najistotniejszy z punktu widzenia moich badań artykuł Hanki Żerek-Kleszcz, który dotyczy statusu majątkowego posłów łączących w czasach stanisławowskich⁴⁸. Pomocne były mi także opracowania dotyczące lokalnych elit politycznych, uwzględniające również działalność parlamentarną. W odniesieniu do prowincji wielkopolskiej przydatne mi były prace E. Opalińskiego⁴⁹.

Podjęwając badania nad życiem sejmikowym prowincji wielkopolskiej w latach 1780–1786 żywiłem przekonanie, że dotychczasowy model monografii sejmikowych, które pisano przede wszystkim na podstawie laudów i instrukcji sejmikowych, nie pozwalał w pełni uchwycić mechanizmów rządzących funkcjonowaniem instytucji parlamentarnych. W polskiej historiografii mamy już znaczącą liczbę opracowań, w których omówiono udział szlachty w życiu parlamentarnym na obszarze więcej niż jednego okręgu sejmikowego, z uwzględnieniem analizy aktywności sejmowej reprezentantów

⁴⁴ J. Choińska-Mika, *Sejmiki mazowieckie...*, s. 15.

⁴⁵ A. Lityński, *Z problematyki klasyfikacji...*, s. 101–103.

⁴⁶ Szerzej na temat sytuacji w województwie rawskim: W. Filipczak, *Bolimów jako miejsce...* (złożone do druku).

⁴⁷ I. Kaniewska, *Małopolska reprezentacja sejmowa za czasów Zygmunta Augusta 1548–1572*, Warszawa–Kraków 1974; S. Achremczyk, *Reprezentacja stanowa Prus Królewskich w latach 1696–1772*, Olsztyn 1981; W. Bondyra, *Reprezentacja sejmowa Rusi Czerwonej w czasach saskich*, Lublin 2005; H. Litwin, *Równi do równych. Kijowska reprezentacja sejmowa 1569–1648*, Warszawa 2009. Szersze omówienie literatury przedmiotu zob. G. Gębka, *Reprezentacja sejmowa województwa lubelskiego za panowania Jana Kazimierza*, „Res Historica” 2004, z. 17, s. 39–40.

⁴⁸ W. Dworzaczek, *Skład społeczny wielkopolskiej reprezentacji sejmikowej w latach 1572–1655*, „Roczniki Historyczne” 1957, t. XIII, s. 281–309; B. Taczyński, *Uwagi o reprezentacji dobrzyńskiej na sejmie epoki oligarchii w latach 1650–1763*, „Zapiski Kujawsko-Dobrzyńskie” 1988, t. VI, s. 161–178; H. Żerek-Kleszcz, *Posłowie łączący 1764–1792 i ich status majątkowy*, AUL 2001, FH 72, s. 133–146.

⁴⁹ E. Opaliński, *Elita władzy w województwach poznańskim i kaliskim za Zygmunta III*, Poznań 1981; idem, *Rodziny wielkosenatorskie w Wielkopolsce, na Kujawach i na Mazowszu. Podstawy kariery*, Warszawa 2007.

badanych obszarów. Przegląd publikacji z tego zakresu należy zacząć od monografii Jerzego Dygdały, dotyczącej życia politycznego Prus Królewskich w latach 1733–1772, a więc uwzględniającej także czasy stanisławowskie⁵⁰. Z kolei Karol Mazur zajmował się funkcjonowaniem sejmików Wołynia i Ukrainy od Unii Lubelskiej do połowy XVII w. (1569–1648)⁵¹. Inne formuły badań związane były z prezentacją postaw politycznych szlachty. Aktywnością Małopolan w czasach panowania Michała Korybuta Wiśniowieckiego zajmował się Marcin Sokalski⁵². Działalność parlamentarną szlachty ruskiej, ukraińskiej i wołyńskiej w latach 1673–1683 omówił Jarosław Stolicki⁵³. W ramach badań nad postawami szlachty w XVIII w. należy też wspomnieć prace omawiające to zagadnienie w skali ogólnopolskiej – monografie Jarosława Porazińskiego (lata 1702–1710), George’a Tadeusza Łukowskiego (1764–1768) i Dariusza Rolnika (okres konfederacji targowickiej)⁵⁴.

Z prac dotyczących historii regionalnych największe znaczenie miały dla mnie odpowiednie partie *Dziejów Wielkopolski* napisane przez Jerzego Topolskiego oraz *Dzieje ziemi wieluńskiej* autorstwa Wojciecha Szczygielskiego⁵⁵.

Istotną pomocą w moich badaniach była możliwość wykorzystania rozległej literatury przedmiotu dotyczącej dziejów politycznych Rzeczypospolitej w II połowie XVIII w. Ze względu na długi staż parlamentarny wielu postaci aktywnych jeszcze w latach osiemdziesiątych tego stulecia, pojawiała się czasami konieczność cofnięcia się do wydarzeń z drugiej połowy panowania Augusta III. Korzystałem w tym celu z opracowań Władysława Konopczyńskiego, Zofii Zielińskiej, Jerzego Dygdały i Katarzyny Kuras⁵⁶. Najbardziej użyteczna dla mnie była książka Marii Czepe, dotycząca obozu politycznego Jerzego A. Mniszcha⁵⁷. Dla znajomości życia politycznego początków panowania Stanisława Augusta szczególnie istotne są badania (pomijam tu

⁵⁰ J. Dygdała, *Życie polityczne Prus Królewskich u schyłku ich związku z Rzeczpospolitą w XVIII wieku*, Warszawa–Poznań–Toruń 1984.

⁵¹ K. Mazur, *W stronę integracji z Koroną. Sejmiki Wołynia i Ukrainy w latach 1569–1648*, Warszawa 2006.

⁵² M. Sokalski, *Między królewskim majestatem a szlachecką wolnością. Postawy polityczne szlachty małopolskiej w czasach Michała Korybuta Wiśniowieckiego*, Kraków 2002.

⁵³ J. Stolicki, *Wobec wolności i króla. Działalność polityczna szlachty ukraińskiej i wołyńskiej w latach 1673–1683*, Kraków 2007.

⁵⁴ J. Poraziński, *Epiphania Poloniae. Orientacje i postawy polityczne szlachty polskiej w dobie wielkiej wojny północnej (1702–1710)*, Toruń 1999; G.T. Łukowski, *The Szlachta and the Confederacy of Radom 1764–1767/8: A Study of the Polish Nobility*, Roma 1977; D. Rolnik, *Szlachta koronna wobec konfederacji targowickiej (maj 1792 – styczeń 1793)*, Katowice 2000. Dla drugiej połowy XVII w. odnotować można wydaną ostatnio książkę Joanny Matyasik (*Obóz polityczny króla Michała Korybuta Wiśniowieckiego* Warszawa 2011).

⁵⁵ *Dzieje Wielkopolski*, t. I, red. J. Topolski, Poznań 1969; W. Szczygielski, *Dzieje ziemi wieluńskiej*, Łódź 1969.

⁵⁶ W. Konopczyński, *Polska w dobie wojny siedmioletniej*, t. I–II, Kraków–Warszawa 1909–1911; Z. Zielińska, *Walka „Familii” o reformę Rzeczypospolitej 1743–1752*, Warszawa 1983; J. Dygdała, *op. cit.*; K. Kuras, *Współpracownicy i klienci Augusta A. Czartoryskiego w czasach saskich*, Kraków 2010.

⁵⁷ M. Czepe, *Kamaryla Pana z Dukli. Kształtowanie się obozu politycznego Jerzego Augusta Mniszcha 1750–1763*, Kraków 1998.

prace poświęcone kampaniom sejmikowym) Aleksandra Kraushara, Cecylii Łubieńskiej, E. Rostworowskiego, J. Michalskiego, J. Dygdały, A. Lityńskiego i Z. Zielińskiej⁵⁸. Interesującą mnie problematyką reform sądownictwa w tym okresie (i nie tylko) zajmowali się: Marian Goyski, J. Michalski i W. Bednaruk⁵⁹. Dla okresu konfederacji barskiej wymienić należy prace W. Konopczyńskiego, Waclawa Szczygielskiego i Wojciecha Stanka⁶⁰.

O kształtowaniu się granic Rzeczypospolitej po I rozbiórce pisali: Jerzy Topolski, Jerzy Michalski, a także Tadeusz Cegielski i Łukasz Kądziela⁶¹. Dla znajomości genezy i dziejów sejmu rozbiorowego 1773/1775 najistotniejsze są badania W. Konopczyńskiego, J. Michalskiego⁶² oraz R. Łaszewskiego, Ryszarda Chojeckiego, Andrzeja Stroynowskiego, Jerzego Bracisiewicza i Doroty Dukwicz⁶³. Duże znaczenie

⁵⁸ A. Kraushar, *Książę Repnin i Polska w pierwszym czterolecu panowania Stanisława Augusta (1764–1768)*, t. I–II, Kraków 1898; C. Łubieńska, *Sprawa dysydencka 1764–1766*, Warszawa–Kraków 1911; E. Rostworowski, *Ostatni król Rzeczypospolitej. Geneza i upadek Konstytucji 3 Maja*, Warszawa 1966; J. Michalski, *Sejm w czasach panowania...; idem, Problematyka aliansu polsko-rosyjskiego w czasach Stanisława Augusta. Lata 1764–1766*, PH 1984, t. XXXV, z. 4, s. 695–719; J. Dygdała, *op. cit.*; idem, *U początków polityki wewnętrznej Stanisława Augusta (na przykładzie Prus Królewskich)*, „Wiek Oświecenia” 1999, t. XV, s. 111–133; A. Lityński, *Sejmiki ziemskie 1764–1793*; Z. Zielińska, *Początek rosyjskiej nienacki Czartoryskich i „słabość” Stanisława Augusta (1764–1766)*, [w:] *Trudne stulecia. Studia z dziejów XVII i XVIII wieku*, Warszawa 1994, s. 60–72; eadem, *Studia z dziejów stosunków polsko-rosyjskich w XVIII wieku*, Warszawa 2001, s. 90–135; eadem, *Polska w okowach „systemu północnego” 1763–1766*, Kraków 2012.

⁵⁹ M. Goyski, *Reformy Trybunału Koronnego*, Lwów 1909; J. Michalski, *Reforma sądownictwa na sejmie konwokacyjnym 1764 roku*, [w:] *Między wielką polityką a szlacheckim partykularzem. Studia z dziejów nowożytnej Polski i Europy ku czci Profesora Jacka Staszewskiego*, Toruń 1993, s. 295–313; idem, *Zagadnienie reformy sądownictwa i prawa sądowego w początkach panowania Stanisława Augusta*, CPH 2000, t. LII, z. 1–2, s. 6–107; idem, *Problematyka reformy sądownictwa i prawa sądowego w okresie sejmu delegacyjnego lat 1767–1768*, CPH 2002, t. LIV, z. 2, s. 21–40; W. Bednaruk, *Trybunał Koronny...*

⁶⁰ W. Konopczyński, *Krwawe dni nad górną Wartą. Konfederacje sieradzka, łączyska i wieluńska w latach 1768–1772*, Łódź 1935; idem, *Konfederacja barska*, t. I–II, wyd. 2, Warszawa 1991; W. Szczygielski, *Konfederacja barska w Wielkopolsce 1768–1770*, Warszawa 1970; W. Stanek, *Konfederacje generalne koronne w XVIII wieku*, Toruń 1991; idem, *Konfederacja sejmowa z 1776 roku – narzędzie dworskiego zamachu stanu*, AUNC 1993, Historia 28, s. 125–147.

⁶¹ J. Topolski, *Pruskie uzurpacje graniczne w dobie pierwszego rozbioru Polski (1772–1777)*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza” 1968, Historia, z. 8, s. 51–75; J. Michalski, *Sprawa zwrotu ponadtraktatowych nabytków austriackich i pruskich po pierwszym rozbiórce*, KH 2005, R. CXII, 1, s. 77–126. Zob. też: T. Cegielski, Ł. Kądziela, *Rozbiory Polski 1772–1793–1795*, Warszawa 2000.

⁶² W. Konopczyński, *Geneza i ustanowienie...; J. Michalski, Rejtan i dylematy Polaków w dobie pierwszego rozbioru*, KH 1986, R. XCIII, 4, s. 969–1012.

⁶³ R. Łaszewski, *Delegacja sejmowa jako instrument ratyfikacji I i II rozbioru Polski*, CPH 1971, t. XXIII, z. 2, s. 87–102; R. Chojecki, *Patriotyczna opozycja na sejmie 1773 r.*, PH 1972, R. LXXIX, s. 545–561; A. Stroynowski, *Emfiteutyczna reforma królewszczyzn*, CPH 1981, t. XXXIII, z. 2, s. 83–98; J. Bracisiewicz, *Stanisław August Poniatowski na pierwszym sejmie rozbiorowym 1773–1775*, Warszawa 1984; D. Dukwicz, *Ambasador Otto Magnus von Stackelberg wobec króla Stanisława Augusta w przededniu sejmu rozbiorowego w latach 1773–1775*, „Wiek Oświecenia” 1999, t. XV, s. 96–108; eadem, *Restricted Sovereignty of the Sejm. The Plenipotentiary Delegation*

dla znajomości tego okresu miały także, odnoszące się do szerszego przedziału chronologicznego, prace E. Rostworowskiego, Zbigniewa Szczański i S. Kościalkowskiego⁶⁴, który na tle dziejów Antoniego Tyzenhauza opisał sytuację polityczną na Litwie aż po rok 1780, który przyniósł kres wpływom podskarbiego. Poważną luką w polskiej historiografii, jak podkreśliła Z. Zielińska, jest brak monografii bardzo ważnego sejm z 1776, który kończył, rozpoczętą w 1764, serię zgromadzeń skonfederowanych⁶⁵. Najobszerniejszy opis przebiegu tego zgromadzania znajduje się wciąż w XIX-wiecznej pracy Henryka Schmitta⁶⁶. W ograniczonym stopniu lukę tę wypełniają liczne artykuły J. Michalskiego, dotyczące także walki politycznej między dworem a opozycją, która poprzedziła obrady⁶⁷. Losami tego sejm interesowali się także Kazimierz M. Morawski, Marian Drozdowski, A. Stroynowski oraz Gabriela Tomczyk⁶⁸. Wydarzenia z lat 1777–1779, m.in. sejm z 1778 (pierwszy nieskonfederowany w czasach Stanisława Augusta), a także położenie dyplomatyczne Polski były przedmiotem badań J. Michalskiego, Z. Szczański, A. Stroynowskiego, W. Filipczaka i Z. Zielińskiej⁶⁹.

Kluczowy dla mnie był okres 1780–1786. Dla znajomości położenia międzynarodowego Rzeczypospolitej w latach osiemdziesiątych XVIII w. (do czasów Sejmu

and Ratification of the First Partition Treaty, [w:] *Separation of Powers and Parliamentarism: the Past and the Present. Law, Doctrine, Practice*, ed. W. Uruszczak, K. Baran, A. Karabowicz, Warszawa 2007, s. 454–467. D. Dukwicz obroniła również w Instytucie Historii PAN w Warszawie pracę doktorską poświęconą problematyce sejm uroborowego, która jeszcze nie doczekała się publikacji.

⁶⁴ E. Rostworowski, *Ostatni król...*; Z. Szczański, *Odpowiedzialność rządu w Polsce w latach 1775–1792*, CPH 1975, t. XXVII, z. 1, s. 56–71; E. Rostworowski, *Ostatni król...*; S. Kościalkowski, op. cit., t. I.

⁶⁵ Z. Zielińska, *Sejmy polskie z lat 1764–1786*, s. 107–108, 111.

⁶⁶ H. Schmitt, *Dzieje Polski XVIII i XIX wieku osnowane przeważnie na niewydanych dotąd źródłach*, t. III, Kraków 1867, s. 1–37.

⁶⁷ J. Michalski, *Jeszcze o konstytucji sejm u 1776 roku „konwikcje w sprawach kryminalnych”*, KH 1996, R. CIII, 3, s. 89–101; idem, *Publicystyka i parapublicystyka doby sejm u 1776 roku*, KH 1998, R. CV, 1, s. 21–63; idem, *O zmianę ambasadora w Warszawie (zabiegi magnackiej opozycji w latach 1775–1776)*, KH 2002, R. CIX, 3, s. 147–159; idem, *Początki opozycyjnej działalności Franciszka Ksawerego Branickiego*, KH 2006, R. CXIII, 2, s. 75–131.

⁶⁸ K.M. Morawski, *Do charakterystyki okresu Rady Nieustającej i genezy przymierza polsko-pruskiego*, KH 1913, t. XXVII, s. 322–327; M. Drozdowski, *Podstawy finansowe działalności państwowej w Polsce 1764–1793*, Warszawa–Poznań 1975, s. 92–107; A. Stroynowski, *Opozycja sejmowa w dobie rządów Rady Nieustającej. Studium z dziejów kultury politycznej*, Łódź 2005, s. 114–128; G. Tomczyk, *Stronnictwo królewskie na sejmie 1776 roku*, AUL 1993, FH 49, s. 35–46; eadem, *Tadeusz Lipski kasztelan łączycyki na sejmie 1776 roku*, RL 1988, t. XXXVIII, s. 227–233.

⁶⁹ J. Michalski, *Polska wobec wojny o sukcesję bawarską*, Wrocław–Warszawa–Kraków 1964; idem, *Dwie misje księcia Stanisława*, [w:] *Księga pamiątkowa 150-lecia Archiwum Głównego Akt Dawnych w Warszawie*, red. A. Stebelski, Warszawa 1958, s. 401–421; Z. Szczański, *Sąd sejmowy w okresie rządów Rady Nieustającej. Proces barona Juliusa*, CPH 1968, t. XX, s. 421–434; A. Stroynowski, *Patriotyczne wystąpienia opozycji na sejmie 1778 r.*, AUL 1984, FH 19, s. 173–179; idem, *Pierwszy „wolny” sejm stanisławowski 1778 roku (główne problemy obrad)*, AUL 1990, FH 37, s. 35–65; idem, *Opozycja sejmowa...*, s. 128–143; W. Filipczak, *Sejm 1778 roku*; idem, *Wybory Rady Nieustającej na sejmie 1778 roku*, AUL 1999, FH 64, s. 117–132; idem, *Kontrola Komisji Skarbu Litewskiego na sejmie z 1778 roku*, AUL 2000, FH 67, s. 181–199; Z. Zielińska, *Studia z dziejów...*, s. 136–169.

Czteroletniego) istotne znaczenie mają prace E. Rostworowskiego, J. Michalskiego, Z. Zielińskiej oraz Ewy Zielińskiej⁷⁰. Problematyce polskiej polityki zagranicznej poświęcone są także publikacje Józefa Feldmana, Władysława Konopczyńskiego, Jana A. Wildera, Jerzego Łojka i Zbigniewa Anusika⁷¹. Konsekwencjami dla Rzeczypospolitej aneksji Krymu przez Katarzynę II (wkroczenie wojsk rosyjskich na Ukrainę), oprócz J. Michalskiego, zajął się także T. Srogosz⁷².

Układ sił politycznych w Polsce w latach 1780–1786 badali (pomijam autorów prac o sejmikach) K.M. Morawski, E. Rostworowski, J. Michalski, A. Stroynowski (który zajmował się także aktywnością opozycji antykrólewskiej na kolejnych sejmach) i A. Danilczyk⁷³. O zmianach w stronnictwie regalistycznym na Litwie po upadku A. Tyzenhauza pisali A. Kalenkiewiczówna i W. Filipczak⁷⁴. Sytuację polityczną w województwie sieradzkim analizowały zaś M. Wisińska i H. Żerek-Kleszcz⁷⁵.

⁷⁰ E. Rostworowski, *Sprawa aukcji wojska na tle sytuacji politycznej przed Sejmem Czteroletnim*, Warszawa 1957; J. Michalski, *Dyplomacja polska w latach 1764–1795*, [w:] *Historia dyplomacji polskiej*, t. II: 1572–1795, red. Z. Wójcik, Warszawa 1982, s. 483–697; J. Michalski, *Fryderyk Wielki i Grzegorz Potemkin w latach kryzysu przymierza prusko-rosyjskiego*, [w:] *Między Wschodem a Zachodem. Rzeczpospolita XVI–XVIII w. Studia ofiarowane Zbigniewowi Wójcikowi w siedemdziesiątą rocznicę urodzin*, Warszawa 1993, s. 215–230; idem, *Sprawa przymierza polsko-rosyjskiego w dobie aneksji Krymu*, [w:] idem, *Studia historyczne z XVIII i XIX wieku*, t. I, Warszawa 2007, s. 420–448; Z. Zielińska, *Geneza upadku orientacji rosyjskiej u progu Sejmu Czteroletniego w opinii ambasadora Stackelberga*, „Wiek Oświecenia” 1999, t. XV, s. 57–93; eadem, *Stanisław August i Otto Stackelberg u progu wojny rosyjsko-tureckiej (marzec–październik 1787)*, KH 2000, R. CVII, s. 4–20; E. Zielińska, *Otto Magnus Stackelberg wobec projektu skonfederowania sejmu 1782 roku. Przyczynek do praktyki polityki rosyjskiej w Rzeczypospolitej przed Sejmem Wielkim*, KH 1999, CVI, s. 73–86. E. Zielińska w 2005 obroniła w Instytucie Historii PAN w Warszawie pracę doktorską pt. *Rzeczpospolita wobec zbliżenia rosyjsko-austriackiego w początkach lat osiemdziesiątych XVIII wieku*.

⁷¹ J. Feldman, *Na przełomie stosunków polsko-francuskich 1774–1787. Vergennes wobec Polski*, Kraków 1935; W. Konopczyński, *Polska a Turcja 1683–1792*, Warszawa 1936; J.A. Wilder, *Traktat handlowy polsko-pruski z roku 1775*, Warszawa 1937; W. Konopczyński, *Fryderyk Wielki a Polska*, wyd. 2, Poznań 1981; J. Łojek, *Misja Debolego w Petersburgu w latach 1787–1792*, Warszawa–Wrocław–Kraków 1962; Z. Anusik, *Organizacja i funkcjonowanie polskiej służby zagranicznej w latach 1764–1792 (Próba nowego spojrzenia)*, AUL 1996, FH 58, s. 49–82.

⁷² T. Srogosz, *Rzeczpospolita wobec aneksji Krymu przez Rosję w 1783 roku*, [w:] *Władza i polityka w czasach nowożytnych*, red. Z. Anusik, Łódź 2011, s. 77–96.

⁷³ K.M. Morawski, *Pogląd na opozycję magnacką między pierwszym rozbiorem a sejmem czteroletnim*, [w:] *Studia historyczne wydane ku czci prof. Wincentego Zakrzewskiego*, Kraków 1908, s. 373–387; J. Michalski, *Do dziejów stronnictwa austriackiego i polskiej polityki Austrii*, [w:] *Z dziejów wojny i polityki. Księga pamiątkowa ku uczczeniu siedemdziesiątej rocznicy urodzin prof. dra Janusza Wolińskiego*, Warszawa 1964, s. 139–146; E. Rostworowski, *Sprawa aukcji...*; idem, *Ostatni król...*; A. Stroynowski, *Opozycja sejmowa...*; A. Danilczyk, *op. cit.*

⁷⁴ A. Kalenkiewiczówna, *op. cit.*; W. Filipczak, *Ekonomie litewskie w polityce sejmikowej Stanisława Augusta po upadku Antoniego Tyzenhauza (1780–1783)*, PNH 2006, R. V, nr 1 (9), s. 235–276.

⁷⁵ M. Wisińska, *Opozycja magnacka...*; H. Żerek-Kleszcz, *Michał Walewski (podkomorzy krakowski i wojewoda sieradzki) i jego korespondencja z królem Stanisławem Augustem 1777–1787*, RŁ 2001, t. XLVIII, s. 47–65.

Sejm z 1780 budził zainteresowanie historyków głównie z dwóch powodów – odrzucenia *Zbioru praw sądowych* i przypiecztowania upadku lidera litewskich regalistów A. Tyzenhauza. W sprawie projektu kodeksu Andrzeja Zamoyskiego istnieje bogata literatura przedmiotu, wymienić tu można publikacje Michała Bobrzyńskiego, K. Adolphowej, Mieczysława Tarnawskiego, Łukasza Kurdybachy, Wojciecha Hejnosza, A. Stroynowskiego i przede wszystkim monografię Ewy Borkowskiej-Bagińskiej⁷⁶. Dyskusję w sprawie A. Tyzenhauza i na temat działalności Komisji Skarbu Litewskiego omówili T. Korzon i przede wszystkim S. Kościałkowski⁷⁷. Głośną sprawę ubezwłasnowolnienia przez kapitułę krakowską biskupa Kajetana Sołtyka i dyskusję na ten temat na sejmie z 1782 opisał Kazimierz Rudnicki⁷⁸. Walka polityczna w czasie jego obrad była też przedmiotem zainteresowania J. Michalskiego i A. Stroynowskiego⁷⁹. Niektóre aspekty stosunków między królem i opozycją hetmańską (w osobie Elżbiety Sapieżyny) podczas sejmiku z 1782 i po jego zakończeniu analizowałem w osobnym artykule⁸⁰. Sejm grodzieński z 1784 budził dotychczas niewielkie zainteresowanie historyków. Z kwestii szczegółowych S. Kościałkowski przeanalizował dyskusję na temat wyroku w sprawie A. Tyzenhauza, E. Rostworowski omówił zaś stosunek sejmiku grodzieńskiego do dworskiego programu reform wojskowych⁸¹. W tej sytuacji źródłem informacji pozostają opracowania zajmujące się ogólnie dziejami parlamentu w tym okresie autorstwa H. Schmitta, A. Stroynowskiego i W. Filipczaka⁸². Głośna sprawa Marii Dogrumowej z początków 1785, a także jej polityczne konsekwencje była przedmiotem zainteresowań Aleksandra Kraushara, E. Rostworowski i A. Danilczyka⁸³. Sytuację polityczną w Rzeczypospolitej przed sejmem z 1786 analizował także A. Stroynowski⁸⁴. Opracowane pod kierunkiem gen. Jana Komarzewskiego regulaminy wojskowe,

⁷⁶ M. Bobrzyński, *Zbiór praw Andrzeja Zamoyskiego*, [w:] idem, *Szkice i studia historyczne*, t. II, Kraków 1922; M. Tarnawski, *Kodeks Zamoyskiego na tle stosunków kościelno-państwowych za czasów Stanisława Augusta*, Lwów 1916; K. Adolphowa, *op. cit.*; Ł. Kurdybacha, *Dzieje kodeksu Andrzeja Zamoyskiego*, Warszawa 1951; W. Hejnosz, *Jeszcze w sprawie przyczyn upadku tzw. Kodeksu Zamoyskiego*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu” 1961, Nauki Humanistyczno-Społeczne, z. 3, Prawo II, s. 3–10; A. Stroynowski, *Przyczyny odrzucenia kodeksu Zamoyskiego*, CPH 1984, t. XXXVI, z. 1, s. 187–198; E. Borkowska-Bagińska, *Zbiór praw sądowych Andrzeja Zamoyskiego*, Poznań 1986.

⁷⁷ T. Korzon, *op. cit.*, t. IV, s. 266–274; S. Kościałkowski, *op. cit.*, t. II, s. 406–434.

⁷⁸ K. Rudnicki, *Biskup Kajetan Sołtyk 1715–1788*, Warszawa–Kraków 1906, s. 207–242.

⁷⁹ J. Michalski, *Sejm w czasach...*, s. 379–380; A. Stroynowski, *Opozycja sejmowa...*, s. 156–169.

⁸⁰ W. Filipczak, *Stanisław August i Elżbieta Sapieżyna. Spór wokół losów sejmiku 1782 roku*, [w:] *Władza i polityka...*, s. 53–75.

⁸¹ S. Kościałkowski, *op. cit.*, t. II, s. 501–517; E. Rostworowski, *Sprawa aukcji...*, s. 142–149.

⁸² H. Schmitt, *op. cit.*, t. III, s. 80–88; A. Stroynowski, *Opozycja sejmowa...*, s. 169–180; W. Filipczak, *Sejmy Rzeczypospolitej...*, s. 74–75.

⁸³ A. Kraushar, *Sprawa Dogrumowej przed sądem marszałkowskim 1785 roku*, [w:] idem, *Drobiazgi historyczne*, t. I, Petersburg–Kraków 1891, s. 245–316; E. Rostworowski, *Sprawa aukcji...*; A. Danilczyk, *Afera Dogrumowej a konsolidacja opozycji w latach 1785–1786*, KH 2004, R. CXI, s. 47–81.

⁸⁴ A. Stroynowski, *Zmiany sytuacji politycznej w Rzeczypospolitej przed ostatnim „wolnym” sejmem w 1786 r.*, AUL 1996, FH 58, s. 83–102.

wynikającą z nich reformę kawalerii narodowej, a także debatę na te tematy w czasie obrad parlamentu omówił E. Rostworowski⁸⁵. Różne aspekty obrad sejmku z 1786 (rugi poselskie, aktywność opozycji, sprawy wojskowo-skarbowe) omówił w kilku artykułach W. Filipczak⁸⁶. Całościowe omówienie wydarzeń związanych z tym sejmem przedstawił, w cytowanej już monografii, A. Danilczyk⁸⁷.

Istotną pomocą w moich badaniach były prace dotyczące władz wykonawczych i ich parlamentarnej kontroli. Dla poznania roli Rady Nieustającej, oprócz przytoczonej już książki W. Konopczyńskiego, podstawowe znaczenie miały publikacje A. Czaj⁸⁸. Działalność Departamentu Sprawiedliwości badał A. Zahorski, pracami Departamentu Wojskowego zajmowali się Leonard Ratajczyk i Katarzyna Bucholc-Srogosz⁸⁹. Komisjom skarbowym sporo miejsca poświęcili T. Korzon, S. Kościałkowski i Grażyna Bałtruszajtys⁹⁰. Dla znajomości stosunków skarbowych w tej epoce bardzo cenna jest wciąż praca Romana Rybarskiego⁹¹. Działalnością budżetową parlamentu Rzeczypospolitej w czasach stanisławowskich zajmował się Marian Drozdowski⁹². Z prac dotyczących Komisji Edukacji Narodowej najbardziej przydatna była monografia Władysława Marii Grabskiego dotycząca finansowych podstaw jej działalności⁹³. Parlamentarną kontrolę władz wykonawczych w czasach Rady Nieustającej omówił Z. Szczańska⁹⁴. Z punktu widzenia mojego tematu równie istotne były także ośrodki władzy, które nie zostały przewidziane prawem. Odnotować należy więc publikacje Marii Rymaszyny na temat Gabinetu Stanisława Augusta⁹⁵.

Omawiając stan badań nad interesującymi mnie zagadnieniami nie można pominąć prac o charakterze biograficznym. Na pierwszym miejscu wymienić

⁸⁵ E. Rostworowski, *Sprawa aukcji...*, s. 149–159.

⁸⁶ W. Filipczak, *Opozycja antykrólewska wobec systemu rządów Rady Nieustającej na sejmie 1786 roku*, AUL 1990, FH 38, s. 3–22; idem, *Rola spraw wojskowo-skarbowych w walce politycznej na sejmie 1786 roku*, AUL 1993, FH 49, s. 49–65; idem, *Rugi i losy „rozdwójonych” sejmików przedsejmowych 1778–1786*, CPH 1997, t. XLIX, z. 1–2, s. 70, 76–85.

⁸⁷ A. Danilczyk, *W kręgu afery...*

⁸⁸ A. Czaja, *Między tronem, buławą a dworem petersburskim. Z dziejów Rady Nieustającej 1786–1789*, Warszawa 1988; idem, *Lata wielkich nadziei. Walka o reformę państwa polskiego w drugiej połowie XVIII w.*, Warszawa 1992, s. 122–126, 137–154.

⁸⁹ A. Zahorski, *Centralne instytucje policyjne w Polsce w dobie rozbiorów*, Warszawa 1959; L. Ratajczyk, *Przewyciężenie kryzysu militarnego Rzeczypospolitej przed reformami Sejmu Czteroletniego*, Warszawa 1975; K. Bucholc-Srogosz, *Departament Wojskowy Rady Nieustającej w latach 1775–1789 i 1793–1794*, Poznań 2007.

⁹⁰ T. Korzon, *op. cit.*, t. IV, s. 193–286; S. Kościałkowski, *op. cit.*, t. II, s. 126–271; G. Bałtruszajtys, *Sądownictwo Komisji Skarbowych w sprawach handlowych i przemysłowych (1764–1794)*, Warszawa 1977.

⁹¹ R. Rybarski, *Skarbowość Polski w dobie rozbiorów*, Kraków 1937.

⁹² M. Drozdowski, *op. cit.*

⁹³ W.M. Grabski, *U podstaw wielkiej reformy. Karta z dziejów Komisji Edukacji Narodowej*, Łódź 1984.

⁹⁴ Z. Szczańska, *Odpowiedzialność rządu...*, s. 55–82.

⁹⁵ M. Rymaszyna, *Gabinet Stanisława Augusta*; eadem, *Memoriał Piusa Kicińskiego do Stanisława Augusta z 1786 roku w sprawie budżetu dworu*, „Teki Archiwalne” 1961, nr 7, s. 241–319 (wprowadzenie i tekst źródła).

należy opracowania dotyczące Stanisława Augusta, z których na uwagę zasługują prace A. Zahorskiego, Krystyny Zienkowskiej i Jerzego Michalskiego⁹⁶. Pomijam tu wspomniane wcześniej książkę E. Rostworowskiego o ostatnim królu Rzeczypospolitej i dzieło S. Kościalkowskiego o A. Tyzenhauzie, gdyż nie sposób ich uznać za „zwykłe” biografie. Na uwagę zasługują też prace o Ignacym Potockim, jednym z przywódców opozycji, autorstwa K.M. Morawskiego i Zdzisława Janeczka⁹⁷. Polityczną aktywność Seweryna Rzewuskiego w czasach Rady Nieustającej, w ramach badań jego publicystyki politycznej, przedstawiła Z. Zielińska⁹⁸. Z innych prac odnotować należy książki o osobach mających związki z prowincją wielkopolską: Adama Skalkowskiego o Józefie Wybickim i A. Zahorskiego na temat Ignacego Wyssogoty Zakrzewskiego⁹⁹. Przydatne były również monografie rodów magnackich i szlacheckich, zwłaszcza prace Jarosława Dumanowskiego o Dąbskich i Michała Kobiereckiego o Walewskich¹⁰⁰. Bezczennym źródłem informacji na temat aktywności politycznej różnych osób są hasła zamieszczone w *Polskim słowniku biograficznym*. Istotną pomoc w ustalaniu danych o poszczególnych osobach stanowiło wydawnictwo *Urzędnicy dawnej Rzeczypospolitej XII–XVIII wieku*¹⁰¹. W stosunku do obszarów nieuwzględnionych w opublikowanych jeszcze tomach pomocne były kalendarzyki polityczne z lat osiemdziesiątych XVIII w.¹⁰²

W badaniach swoich chciałem, w miarę możliwości, uwzględnić analizę udziału szlachty prowincji wielkopolskiej w wydarzeniach politycznych lat 1780–1786, nie tracąc jednak z pola widzenia zagadnień istotnych dla autorów „klasycznych” monografii sejmikowych, takich jak: organizacja i procedura obrad; analiza wyrażonych w uchwałach poglądów na zagadnienia polityczne, ustrojowe, społeczno-gospodarcze, edukacyjne czy kościelno-wyznaniowe; działalność samorządowa sejmików; prezentacja elit parlamentarnych poszczególnych województw i ziem (marszałków, reprezentacji sejmowych, deputatów itd.). W centrum moich zainteresowań znajdowała się jednak „praktyka” sejmikowa postrzegana zarówno z punktu widzenia walki politycznej toczącej się w skali całego kraju, jak i funkcjonowania lokalnych układów personalnych i fakcyjnych. Stąd szerokie omówienie kampanii sejmikowych, zwłaszcza analiza dotyczącej obrad korespondencji, a także zachowanych list kandydatów do poselstw i innych funkcji związanych

⁹⁶ A. Zahorski, *Stanisław August jako polityk*, Warszawa 1966; K. Zienkowska, *Stanisław August Poniatowski*, Wrocław–Warszawa–Kraków 1998; J. Michalski, *Stanisław August Poniatowski*, Warszawa 2009.

⁹⁷ K.M. Morawski, *Ignacy Potocki*, cz. I: 1750–1788, Warszawa 1911; Z. Janeczek, *Marszałek wielki litewski (1750–1809)*, Katowice 1992.

⁹⁸ Z. Zielińska, *Republikanizm spod znaku buławy. Publicystyka Seweryna Rzewuskiego z lat 1788–1790*, Warszawa 1988, s. 15–45.

⁹⁹ A.M. Skalkowski, *Józef Wybicki 1747–1795*, Poznań 1927; A. Zahorski, *Ignacy Wyssogota Zakrzewski. Prezydent Warszawy*, Warszawa 1979.

¹⁰⁰ J. Dumanowski, *Hrabiowie na Lubrańcu. Dzieje fortuny magnackiej*, Toruń 2001; M. Kobierecki, *Walewscy herbu Kolumna w XVII–XVIII wieku. Genealogia. Majętności. Działalność publiczna*, Łódź 2008.

¹⁰¹ Wykaz wykorzystanych tomów znajduje się w bibliografii.

¹⁰² *Kołąda warszawska na rok 1783; Kalendarz polityczny dla Królestwa Polskiego i Wielkiego Księstwa Litewskiego ... rok 1784; Kalendarz polityczny dla Królestwa Polskiego i Wielkiego Księstwa Litewskiego ... rok 1787.*

z funkcjonowaniem instytucji parlamentarnych. Tego rodzaju nastawienie badawcze spowodowało, iż w znacznie większym stopniu niż zwykle czynili to historycy sejmików, uwzględniłem analizę różnych aspektów lokalnego życia politycznego, a zwłaszcza zabiegów o nominacje na urzędy ziemskie i senatorskie, co włączyło w krąg moich zainteresowań sesje Rady Nieustającej, na których (zgodnie z ustawą z 1775) wyłaniano po trzech kandydatów do godności uprawniających do zasiadania w izbie wyższej parlamentu¹⁰³. Mimo to pozostałem jednak przy umieszczeniu w tytule pojęcia „życie sejmikowe”, a nie „życie polityczne”, gdyż wspomniane właśnie zagadnienia były analizowane przeze mnie tylko w takim zakresie, w jakim wpływały, w moim przekonaniu, na kształtowanie się układów personalnych w województwach i ziemiach, które z kolei miały znaczenie dla funkcjonowania instytucji parlamentarnych. W pracy starałem się też uwzględnić aktywność sejmową posłów i to nie tylko w odniesieniu do wystąpień na sesjach plenarnych i działalności projektodawczej. W kręgu moich zainteresowań znalazł się także udział parlamentarzystów w deputacjach kontrolnych i w czynnościach wyborczych parlamentu. Chęć znalezienia miejsca w organach wykonawczych, ważna dla dalszej kariery, często była istotną motywacją w zabiegach o mandat poselski.

Tak szeroki zespół interesujących mnie zagadnień spowodował, że mimo dość krótkiego przedziału chronologicznego objętego analizą, musiałem zrezygnować z badania pewnych zagadnień należących do sfery zainteresowań autorów niektórych monografii sejmikowych i prac o reprezentacjach parlamentarnych. Nie zajmowałem się, m.in., stanem majątkowym aktywistów życia parlamentarnego. Wobec przyjętego profilu pracy uznałem, że nie są one niezbędne. Tego rodzaju badania dla interesującego mnie okresu są bardzo utrudnione, gdyż część prowincji wielkopolskiej znalazła się po I rozbiore pod panowaniem pruskim (dotyczy to Wielkopolski właściwej, Kujaw i ziemi dobrzyńskiej)¹⁰⁴. Problemem badawczym jest sposób obliczania odesetka osób utytułowanych, które pełniły funkcje wybierane na sejmikach. W moim przekonaniu tego rodzaju dane mają nikłą wartość porównawczą, jeśli nie zostały one poprzedzone jasnym określeniem kryteriów, kogo uważa się za utytułowanego, bowiem obok kategorii oczywistych (urzędnicy centralni, ziemscy i grodzcy) są grupy osób, których kwalifikacja może budzić wątpliwości (np. niżsi urzędnicy sądowi, szambelanowie, starostowie niegrodowi, urzędnicy wojskowi i oficerowie, wreszcie synowie urzędników). Konieczna jest także weryfikacja przez historyków informacji zawartych w dokumentach sejmikowych. Z moich doświadczeń wynika, że nierzadko dochodziło do bezpodstawnego przypisywania sobie urzędów lub tytułów. W obecnym stanie badań weryfikacja tych informacji nie zawsze jest możliwa.

Ważnym dla konstrukcji pracy problemem był sposób prezentacji życia sejmikowego - przyjęcie układu chronologicznego przy wspólnym omawianiu wszystkich obszarów albo odrębnego omówienia każdego z okręgów sejmikowych. Wbrew tendencji prezentowanej przez opracowania dotyczące postaw politycznych szlachty, zdecydowałem

¹⁰³ VL, t. VIII, s. 67. *Ustanowienie Rady Nieustającej*. Analizę ustaw powołujących Radę Nieustającą znaleźć można w pracy: A. Czaja, *op. cit.*, s. 48–75. Zob. też: W. Konopczyński, *Geneza i ustanowienie Rady Nieustającej*, Kraków 1917, s. 224–225; H. Żerek-Kleszcz, *Nominacje senatorskie Stanisława Augusta Poniatowskiego w okresie Rady Nieustającej*, PNH 2006, R. V, nr 1(9), s. 210.

¹⁰⁴ J. Topolski, *op. cit.*, s. 58–75.

się na drugie ujęcie. Moje doświadczenie badawcze wskazuje, że istnieje szereg specyficznych cech życia sejmikowego poszczególnych województw i ziem, których uchwycenie przy innym ujęciu byłoby bardzo utrudnione. Taka struktura pracy wymagała poprzedzenia zasadniczych rozważań obszernym rozdziałem wstępnym, w którym omówiłem sytuację polityczną (wewnętrzną, a także międzynarodową, w zakresie w jakim miała ona związek z badanym przeze mnie tematem) w Rzeczypospolitej w latach 1778–1786, z położeniem nacisku na sprawy dotyczące Korony. Dużo uwagi poświęciłem organizacji i funkcjonowaniu opozycji, a zwłaszcza dominującemu w prowincji wielkopolskiej stronnictwu regalistycznemu. Było to istotne dla właściwej oceny skuteczności sejmikowej polityki Stanisława Augusta na badanym przeze mnie terenie. Staralem się w miarę możliwości pokazać najistotniejsze wydarzenia w czasie kampanii sejmikowych (deputackich i przedsejmowych) w innych województwach, co wydało mi się istotne ze względów porównawczych. Próbowałem też opisać najistotniejsze wiadomości dotyczące problematyki obrad i przebiegu kolejnych sejmów (1780, 1782, 1784, 1786). Było to, moim zdaniem, konieczne dla właściwego zrozumienia kontekstu wystąpień parlamentarzystów z prowincji wielkopolskiej, które zostały omówione w dalszych częściach pracy. Moja uwaga skoncentrowana była na posłach; aktywność parlamentarna senatorów jest uwzględniona w ograniczonym zakresie, przede wszystkim w stosunku do osób aktywnych na polu sejmikowym.

Omówione powyżej czynniki spowodowały, że rozdział wstępny rozrósł się do bardzo dużych rozmiarów. Konstrukcję taką, niemożliwą do realizacji w pracach poświęconych długim przedziałom chronologicznym, uważam za uprawnioną w stosunku do badań dotyczących okresu niespełna 7 lat, w których siłą rzeczy bieżący kontekst polityczny odgrywa znacznie większą rolę.

Tak pomyślana koncepcja pracy wymagała przeprowadzenia rozległej kwerendy źródłowej. Jej szczegółowa charakterystyka zajęłaby zbyt wiele miejsca i w związku z tym nie wydaje się celowa. Dlatego ograniczę się do krótkiej prezentacji najistotniejszych dla moich badań zespołów rękopiśmiennych i starodruków. Podstawowe znaczenie miały lauda, instrukcje sejmikowe, uniwersały i inne źródła znajdujące się w księgach sądowych, głównie grodzkich, w Archiwum Głównym Akt Dawnych w Warszawie (łęczyckie, sieradzkie, wieluńskie, ostrzeszowskie, radziejowskie, brzesko-kujawskie, kowalskie i bobrownickie) oraz w Archiwum Państwowym w Poznaniu (poznańskie, kaliskie, gnieźnieńskie, wschowskie pyzdrowskie i konińskie). Ze względu na potrzeby rozdziału wstępnego i względy porównawcze, kwerendą zostały objęte również księgi: grodzkie mazowieckie (gostynińskie i gabińskie, plockie, ciechanowskie, nurskie, różańskie i zakroczymskie) w AGAD; grodzkie oraz ziemskie lubelskie i grodzkie chełmskie w Archiwum Państwowym w Lublinie, a także grodzkie krakowskie w Archiwum Państwowym w Krakowie. Uzupełnienie materiałów sejmikowych przyniosły poszukiwania w AGAD – w Zbiorze Popielów¹⁰⁵ oraz w tzw. Metryce Litewskiej¹⁰⁶. Pojedyncze lauda i instrukcje znaleźć można także w innych zespołach, np. Archiwum Ostrowskich i Potockich z Maluszyna (Archiwum Państwowe w Łodzi). Korzystałem także z odpisów materiałów sejmikowych przechowywanych w Tekach Pawińskiego w Bibliotece PAU

¹⁰⁵ AGAD, ZP 125. Akta sejmów 1776–1780, ZP 130. Akta sejmów 1782–1786.

¹⁰⁶ AGAD, ML IX/93, ML IX/94.

i PAN w Krakowie. Odpisy akt chełmskich z interesującego mnie okresu dostępne są w Bibliotece PAN w Kórniku¹⁰⁷. Materiał źródłowy dla większości wielkopolskich okręgów sejmikowych jest niemal kompletny (brakuje pojedynczych uchwał). Wyjątek stanowi ziemia dobrzyńska, gdyż kwerenda w księgach sądowych bobrownickich ujawniła duże luki w zachowanym materiale źródłowym¹⁰⁸. Cennym uzupełnieniem były więc wydawnictwa Adolfa Pawińskiego i Franciszka Kluczyckiego¹⁰⁹ (liczne błędy w tym ostatnim powodowały, iż bazowałem na rękopiśmiennych odpisach uchwał lipnowskich znajdujących się w Bibliotece PAU i PAN w Krakowie¹¹⁰, które stanowiły podstawę powyższej edycji).

Drugim kluczowym dla moich badań źródłem była korespondencja. Najistotniejszą rolę odgrywała korespondencja krajowa Stanisława Augusta w Bibliotece Czartoryskich w Krakowie. Wykorzystane zostały również zbiory listów czołowych przedstawicieli opozycji znajdujące się w Archiwum Publicznym Potockich, Archiwum Komierowskich, Archiwum Roskim (AGAD) i Archiwum Podhoreckim (Archiwum Państwowe w Krakowie). Przydatna była też korespondencja pochodząca z: Archiwum Radziwiłłów (dział V); Archiwum Ekonomicznego prymasa Michała Poniatowskiego – kopie listów (AGAD); spuścizna po wojewodzie sandomierskim Macieju Sołtyku (Biblioteka Jagiellońska w Krakowie), wojewodzie krakowskim Piotrze Małachowskim (Biblioteka Zakładu Naukowego im. Ossolińskich we Wrocławiu) oraz wielkopolskim senatorze Józefie Mielżyńskim (Biblioteka PAN w Kórniku). Z korespondencji dyplomatycznej wykorzystane zostały listy Stanisława Augusta (i Adama Cieciszowskiego) do Augustyna Debolego z okresu 1780–1786, a szczególnie z lat sejmowych¹¹¹. Pomocnicze znaczenie miały wydawnictwa źródłowe, z których na uwagę zasługuje *Korespondencja krajowa Stanisława Augusta z lat 1784 do 1792*, opracowana przez Bronisława Zaleskiego oraz korespondencja marszałka wielkiego koronnego Michała Mniszcha, zaprezentowana przez Kazimierza Pułaskiego¹¹². Dla problematyki koronnej mniejsze znaczenie miały wybory listów wojewody wileńskiego Karola Radziwiłła oraz opublikowana korespondencja biskupa Adama Naruszewicza¹¹³. Drugorzędnym źródłem w moich badaniach były pamiętniki (zob. wykaz wykorzystanych źródeł).

¹⁰⁷ BKórn. 11189, vol. II, k. 97–227. Odpisy oblat w sprawach publicznych z ksiąg grodzkich chełmskich (1779–1786).

¹⁰⁸ Kwerenda objęła: AGAD, Bobrownickie grodzkie relacje (BGR), sygnatury 37, 38, 39, 40; Bobrownickie akta wieczyste, relacje, oblaty, protestacje (BAW), sygn. 20; Ziemskie dobrzyńskie desoluta (ZDD), sygn. 1, 2, 3.

¹⁰⁹ *Dzieje ziemi kujawskiej oraz akta do nich służące*, wyd. A. Pawiński, t. V: *Lauda i instrukcje*, Warszawa 1888; *Lauda sejmików ziemi dobrzyńskiej*, wyd. F. Kluczycki, Kraków 1888.

¹¹⁰ BPAU 1090, k. 514–545v. Odpisy uchwał sejmiku w Lipnie z lat 1778–1788.

¹¹¹ AGAD, AKP 263, AKP 266, AKP 268, AKP 378.

¹¹² *Korespondencja krajowa Stanisława Augusta z lat 1784 do 1792*, wyd. B. Zaleski, Poznań 1872; K. Pułski, *Korespondencja Michała Jerzego Mniszcha, marszałka w. kor. z lat 1783–1790*, [w:] idem, *Szkice i poszukiwania historyczne*, seria II, Petersburg 1878.

¹¹³ *Korespondencja księcia Karola Stanisława Radziwiłła wojewody wileńskiego „Panie Kochanku” 1744–1790*, wyd. C. Jankowski, Kraków 1898; *Listy księcia Karola Stanisława Radziwiłła „Panie Kochanku” (1751–1790)*, wyd. E. Luniński, Warszawa 1906; *Korespondencja Adama Naruszewicza 1762–1796 z papierów po Ludwiku Bernackim*, opr. i wyd. J. Platt, red. T. Mikulski, Wrocław 1959.

Bardzo ważnym źródłem były akta sejmowe przechowywane w Zbiorze Popielów, a także w papierach po marszałku wielkim koronnym Stanisławie Lubomirskim, w Archiwum Publicznym Potockich (AGAD). Wykorzystane zostały diariusze sejmowe drukowane i rękopiśmienne oraz wydane bezpośrednio po zakończeniu obrad parlamentu zbiory mów, istotne zwłaszcza dla sejmu z 1786, dla którego opublikowany został jedynie krótki *Dyaryusz tygodniowy*¹¹⁴. Bardzo przydatne w moich badaniach były także akta Rady Nieustającej z lat 1778–1786, przechowywane w tzw. Metryce Litewskiej (głównie protokoły potoczne i aneksy) w AGAD. Zawierały one istotne informacje z zakresu polityki zagranicznej i wewnętrznej Rzeczypospolitej, w tym dotyczące elekcji kandydatów i nominacji na urzędy senatorskie.

W tym miejscu składam wyrazy wdzięczności wszystkim osobom, które pomogły mi w trakcie zbierania materiałów i pisania książki. Szczególnie podziękować chciałbym Panu Profesorowi Wojciechowi Szczygielskiemu i Panu Profesorowi Zbigniewowi Anusikowi, bez których życzliwego wsparcia praca ta nie mogłaby powstać. Panu Profesorowi Michałowi Zwierzykowskiemu wdzięczny jestem za cenne uwagi recenzyjne. Pozwoliły mi one na dopracowanie ostatecznego kształtu książki. Serdecznie dziękuję również Żonie Dorocie oraz Synowi Konradowi za wsparcie i cierpliwość okazaną w czasie przygotowywania pracy.

¹¹⁴ Wykorzystałem rękopiśmienne diariusze sejmu z 1786, znajdujące się w: AGAD, AKP 356, cz. II, k. 1–64 (diariusz ten cytuję według starej paginacji, według nowej jest to: AKP 356, s. 244–373); APP 102; ZP 18 (Relativa do diariusza); ZP 105 (diariusz i mowy sejmowe); ZP 127; BCz 800.

Prowincja wielkopolska (bez Mazowsza)
w latach 1780–1786

ROZDZIAŁ I

SYTUACJA WEWNĘTRZNA RZECZYPOSPOLITEJ W LATACH 1778–1786

LATA 1778–1780

W czasach Rady Nieustającej (powołanej w 1775) ukształtował się w Rzeczypospolitej układ sił politycznych, którego kluczowym elementem była rywalizacja o wpływy między stronnictwem regalistycznym, skupionym wokół Stanisława Augusta Poniatowskiego, a opozycją magnacką, która ukształtowała się w dobie pierwszego sejmiku rozbiorowego (1773/1775). Zagadnienia te były już wielokrotnie prezentowane w nauce historycznej¹. Walka o wpływy w kraju toczyła się w warunkach rosyjskiego protektoratu. W tej sytuacji zarówno zwolennicy dworu, jak i malkontenci starali się uzyskać poparcie Petersburga. Niepowodzeniem zakończyły się, czynione w latach 1775–1776, starania opozycji o odwołanie z warszawskiej placówki, współpracującego z monarchą, posła rosyjskiego Ottona M. von Stackelberga². Ważnym momentem w rozwoju sytuacji politycznej był sejm 1776 r. Sejmiki poselskie z 15 lipca 1776 odbyły się w warunkach obecności, a czasami bezpośredniej ingerencji wojsk rosyjskich. Szczególny rozgłos zyskał sejmik ziemi ciechanowskiej, na którym doszło do użycia broni palnej i ofiar śmiertelnych³. Przynajmniej 8 sejmików (zdaniem opozycji kilka-

¹ K.M. Morawski, *Pogląd na opozycję magnacką między pierwszym rozbiorem a sejmem czteroletnim*, [w:] *Studia historyczne wydane ku czci prof. Wincentego Zakrzewskiego*, Kraków 1908, s. 375–387; idem, *Do charakterystyki okresu Rady Nieustającej i genezy przymierza polsko-pruskiego*, KH 1913, R. XXVII, s. 321–322; J. Michalski, *Do dziejów stronnictwa austriackiego i polskiej polityki Austrii po I rozbiore*, [w:] *Z dziejów wojny i polityki. Księga pamiątkowa ku uczczeniu siedemdziesiątej rocznicy urodzin prof. dra Janusza Wolińskiego*, Warszawa 1964, s. 139–146; E. Rostworowski, *Ostatni król Rzeczypospolitej. Geneza i upadek Konstytucja 3 Maja*, Warszawa 1966, s. 88–107. Na temat sytuacji politycznej w okresie sejmików przedsejmowych i w początkach sejmiku 1773/1775 zob. też: W. Konopczyński, *Geneza i ustanowienie Rady Nieustającej*, Kraków 1917, s. 194–268; R. Chojceki, *Patriotyczna opozycja na sejmie 1773 r.*, KH 1972, R. LXXIX, s. 545–558; J. Michalski, *Rejtan i dylematy Polaków w dobie pierwszego rozbioru*, KH 1986, R. XCIII, 4, s. 982–1012; D. Dukwicz, *Ambasador Otto Magnus von Stackelberg wobec króla Stanisława Augusta w przededniu sejmiku rozbiorowego w latach 1773–1775*, „Wiek Oświecenia” 1999, t. XV, s. 103–108.

² J. Michalski, *Dyplomacja polska w latach 1764–1795*, [w:] *Historia dyplomacji polskiej*, t. II: 1572–1795, red. Z. Wójcik, Warszawa 1982, s. 581; J. Michalski, *O zmianę ambasadora w Warszawie (zabiegi magnackiej opozycji w latach 1775–1776)*, KH 2002, R. CIX, 3, s. 150–159.

³ J. Michalski, *Sejm w czasach panowania Stanisława Augusta*, [w:] *Historia sejmiku polskiego*, t. I, red. J. Michalski, Warszawa 1984, s. 375; W. Kriegseisen, *Sejmiki Rzeczypospolitej*

naście) zostało rozdwojonych. Posłowie wybrani na opozycyjnych zgromadzeniach nie zostali dopuszczeni do obrad na mocy konfederackich sancitów⁴. Sejm z 1776, obradujący pod węzłem związanej w Radzie Nieustającej konfederacji, przyniósł sukces Stanisławowi Augustowi. Zgodnie ze stanowiskiem króla wzmocniono kompetencje Rady Nieustającej. Uzyskała ona prawo do „tłumaczenia” (ustalania wykładni) ustaw oraz do zawieszania nieposłusznych urzędników (z ministrami włącznie)⁵. W latach 1775–1776 dochodziło bowiem do konfliktów między Radą Nieustającą a komisjami rządowymi, zwłaszcza wojskowymi⁶. Poszerzono kompetencje departamentów Rady, a szczególnie Departamentu Wojskowego. Przejął on uprawnienia zlikwidowanych wówczas komisji wojskowych⁷. Sejm dokonał też niewielkich zmian w organizacji życia sejmikowego. W Wielkopolsce, na wniosek posła poznańskiego Antoniego Małachowskiego, zlikwidowano sejmiki przedsejmowe w powiatach, przywrócono zaś wspólny dla trzech województw sejmik poselski w Środzie⁸. Rozdzielone zostały sejmiki deputackie województwa płockiego i ziemi dobrzyńskiej (alternata w wyborze sędziego trybunalskiego istniała tu od 1768)⁹. Przeniesiono termin sejmiku deputackiego województwa sieradzkiego i ziemi wieluńskiej (z 15 lipca na 22 lipca)¹⁰. Na Litwie przeniesiono sejmiki powiatu rzeczycyckiego do Rzeczyca, zaś województwa połockiego do Uszacza¹¹.

szlacheckiej w XVII i XVIII wieku, Warszawa 1991, s. 263; W. Stanek, *Konfederacja sejmowa z 1776 – narzędzie dworskiego zamachu stanu*, AUNC 1993, Historia 28, s. 130–131.

⁴ AGAD, ZP 129, k. 16–25 (regestr posłów na sejm ordynaryjny 1776), 45–49v (kopia z oryginału sancitów konfederacji generalnej... 1776); W. Stanek, *op. cit.*, s. 130, 137, 145; W. Filipeczak, *Sejmy Rzeczypospolitej w dobie stanisławowskiej*, [w:] *Między konstytucją Nihil novi a ustawodawstwem nowoczesnej demokracji. Parlamentaryzm polski w XVI–XX wieku*, red. H. Gmiterek, S. Piątkowski, J. Wrona, Radom 2005, s. 70. Por.: H. Schmitt, *Dzieje Polski XVIII i XIX wieku osnowane przeważnie na niewydanych dotąd źródłach*, t. III, Kraków 1867, s. 5.

⁵ VL, t. VIII, s. 532. *Objaśnienie ustanowienia Rady Nieustającej przy boku naszym*; W. Konopczyński, *op. cit.*, s. 346–347; W. Stanek, *op. cit.*, s. 142–145; G. Tomczyk, *Stronnictwo królewskie na sejmie 1776 roku*, AUL 1993, FH 49, s. 42–43.

⁶ Z. Szcząska, *Odpowiedzialność rządu w Polsce w latach 1775–1792*, CPH 1975, t. XXVII, 1, s. 66–68.

⁷ VL, t. VIII, s. 533–535. *Powinności i władza Departamentów w Radzie...*; A. Czaja, *Między tronem, buławą a dworem petersburskim. Z dziejów Rady Nieustającej 1786–1789*, Warszawa 1988, s. 70–71; K. Bucholc-Srogosz, *Departament Wojskowy Rady Nieustającej w latach 1775–789 i 1793–1794*, Poznań 2007, s. 52.

⁸ *Dyaryusz Seymu ordynaryjnego pod zwiazkiem konfederacji generalney obojga narodów agitującego się*, wyd. A. Cieciszowski, Warszawa 1776, s. 443; VL, t. VIII, s. 558. *Pourócenie obrad województw poznańskiego, kaliskiego i gnieźnieńskiego na dawne miejsce do miasta Szrody*; J. Michalski, *Sejm w czasach...*, s. 376.

⁹ VL, t. VIII, s. 561. *Przywrócenie deputata na Trybunał Koronny województwu płockiemu*; A. Lityński, *Sejmiki województwa płockiego przed i w czasie Sejmu Czteroletniego. Z badań nad organizacją i funkcjonowaniem*, [w:] *W dwusetną rocznicę wolnego Sejmu. Ludzie – państwo – prawo Sejmu Czteroletniego*, red. A. Lityński, Katowice 1988, s. 78.

¹⁰ VL, t. VIII, s. 560. *Sądy ziemskie Wąztwa Sieradzkiego*.

¹¹ VL, t. VIII, s. 573–574. *Desiderium powiatu rzeczycyckiego i Miasto Uszacz*; A.B. Zakrzewski, *Sejmiki Wielkiego Księstwa Litewskiego epoki stanisławowskiej (do 1788 r.)*. *Zmiany w ustroju*

Porażka opozycji na sejmie z 1776 ugruntowała przewagę stronnictwa królewskiego na prowincji. Wielu dotychczasowych przeciwników polityki Stanisława Augusta wycofało się z czynnej działalności parlamentarnej, inni zaczęli przejawiać chęć do współpracy z dworem. O przewadze regalistów w Koronie, a w większym jeszcze stopniu w Wielkim Księstwie, świadczyły sejmiki przed sejmem w 1778 (zostały zwołane na 17 sierpnia)¹². Przebieg wyborów poselskich był tym razem znacznie spokojniejszy. Fiaskiem zakończył się tylko sejmik ziemi drohickiej. Rozdwojone zostały obrady w Wiźnie. Dwa komplety wyłoniono również w Orszy, w tym wypadku udało się doprowadzić do kompromisu jeszcze przed początkiem obrad parlamentu¹³. Sejm nie spełnił nadziei Stanisława Augusta na kontynuację reform z 1776, gdyż Rosja nie wyraziła zgody na jego skonfederowanie. Monarcha, przed rozpoczęciem obrad, liczył na reorganizację władz skarbowych. Planował przejęcie kompetencji komisji skarbowych przez Departament Skarbowy, a przynajmniej połączenie komisji litewskiej z koronną¹⁴. Przed sejmem doszło jednak do zbliżenia między O. Stackelbergiem a magnacką opozycją. Przyczyny tej sytuacji, mające związek z wydarzeniami międzynarodowymi i polityką Rosji wobec Rzeczypospolitej, były analizowane już wielokrotnie w literaturze przedmiotu¹⁵.

Jesienią 1778, pierwszy raz w czasach panowania Stanisława Augusta, obradował sejm „wolny” (nieskonfederowany). Jego dorobek ustawodawczy nie był szczególnie obfity i znaczący. Znaczną część czasu zajęły wybory władz wykonawczych i ich kontrola. Obrady, mimo że nie chronił ich węzeł konfederacji, toczyły się bez poważniejszych komplikacji¹⁶. Stanisław August oddał Stackelbergowi inicjatywę w wielu sprawach, m.in. co do składu Rady Nieustającej. Dzięki poparciu ambasadora czołowe postacie opozycji znalazły się w wybranym przez sejm nowym komplecie Rady Nieustającej. Jej marszałkiem został przyszły lider Nowej Familii – pisarz litewski Ignacy Potocki¹⁷.

i funkcjonowaniu, [w:] *Ziemie północne Rzeczypospolitej Polsko-Litewskiej w dobie rozbiorowej 1772–1815*, red. M. Biskup, Warszawa–Toruń 1996, s. 59–60. Po sejmie z 1776 przeniesiono z Wilna egzulanckie sejmiki smoleński (do Olity) i starodubowski (do Żyźmor).

¹² W. Filipczak, *Sejm 1778 roku*, Warszawa 2000, s. 110–111. Zob. też: J. Michalski, *Polska wobec wojny o sukcesję bawarską*, Wrocław–Warszawa–Kraków 1964, s. 94; S. Kościalkowski, Antoni Tyzenhauz, *Podskarbi nadworny litewski*, t. I, Londyn 1970, s. 130.

¹³ W. Filipczak, *Sejm 1778 roku*, s. 71–73, 76–77, 106–107.

¹⁴ W. Filipczak, *Sejm 1778 roku*, s. 47. Podobne projekty (stworzone przy współudziale Tomasza Dłuskiego) Stanisław August popierał już w 1766: J. Michalski, *Zagadnienie unii polsko-litewskiej w czasach panowania Stanisława Augusta*, „Zapiski Historyczne” 1986, t. LI, z. 1, s. 101–104; J. Malec, *Litwa wobec unitarystycznych tendencji kształtowania nowego modelu państwa w początkach panowania Stanisława Augusta Poniatowskiego*, [w:] *Przemiany w Polsce, Rosji, na Ukrainie, Białorusi i Litwie (druga połowa XVIII wieku)*, red. J. Bardach, Wrocław–Warszawa–Kraków 1991, s. 144–145.

¹⁵ J. Michalski, *Polska wobec wojny...*, s. 97–101; idem, *Dyplomacja polska...*, s. 583; W. Filipczak, *Sejm 1778 roku*, s. 145–146, 166–168; Z. Zielińska, *Studia z dziejów stosunków polsko-rosyjskich w XVIII wieku*, Warszawa 2001, s. 147–151.

¹⁶ W. Filipczak, *Sejm 1778 roku*, s. 342–345. Zob. też: A. Stroynowski, *Pierwszy „wolny” sejm stanisławowski 1778 roku (główne problemy obrad)*, AUL 1990, FH 37, s. 64.

¹⁷ W. Filipczak, *Wybory Rady Nieustającej na sejmie 1778 roku*, AUL 1999, FH 64, s. 126–129.

Król mógł jednak z satysfakcją odnotować sygnały świadczące o wzroście swojej popularności. Izba poselska chciała przywrócić monarsze, zniesione na sejmie rozbiorowym¹⁸, rozdawnictwo królewskich ziem. Ofiara ta nie została przez Stanisława Augusta przyjęta, gdyż przeciwny temu był O. Stackelberg (Rosja potraktowała to jako naruszenie gwarancji)¹⁹. Sejm przyznał natomiast królowi prawo wystawienia 25 konsensów, które pozwalały na cesję królewskich ziem, a także dwóch wójtostw²⁰. W sprawach sejmikowych najważniejszym postanowieniem sejmu była ustawa *Sejmiki relationis*. Była ona odpowiedzią na powtarzany w instrukcjach sejmikowych postulat (dwór był do pomysłu nastawiony niechętnie) przywrócenia tego rodzaju zgromadzeń²¹. W tekście konstytucji nakazano, żeby po sejmach „sejmiki relationis odprowadzane były”²². Analiza ustawy, a także późniejszej praktyki sejmikowej, przekonuje jednak, że ograniczono się do wprowadzenia obowiązku przedstawiania relacji podczas pierwszych obrad po zakończeniu sejmu²³. Najczęściej miało to miejsce w czasie sejmików deputackich (w Litwie na lutowych sejmikach gromniczych, w Koronie 15 lipca), jeśli wcześniej nie przypadał termin sejmiku elekcyjnego (dotyczyło to tylko zgromadzeń koronnych)²⁴. Wyjątkiem było województwo mazowieckie, gdzie (jeśli wcześniej nie doszło do wakansu sądowego urzędu ziemskiego) okazję do złożenia relacji dawał dopiero następny sejmik poselski. Wyboru sędziów trybunalskich dokonywano bowiem na sejmiku generalnym w Warszawie²⁵.

W latach 1776–1778 ukształtował się układ sił w życiu sejmikowym, który charakteryzował się dominacją stronnictwa regalistycznego. Najwyraźniejsza była przewaga obozu dworskiego w Wielkim Księstwie Litewskim. Stronnicy króla byli tam prowadzeni silną ręką przez podskarbiego nadwornego litewskiego Antoniego Tyzenhauza. W okresie największych wpływów (w latach 1777–1778) stronnicy tyzenauzowscy, jak ustalił Stanisław Kościałkowski, zyskali decydującą przewagę na 19 z 22 sejmików litewskich, zaś na dwóch kolejnych (kowieńskim i lidzkim) wybory sejmikowe oparte były na kompromisie²⁶. Wydarzenia towarzyszące sejmowi

¹⁸ Szerzej na temat reformy królewskich ziem na sejmie 1773/1775: A. Stroynowski, *Emfiteutyczna reforma królewskich ziem*, CPH 1981, t. XXXIII, 2, s. 83–98. Zob. też: idem, *Pierwszy wolny sejm...*, s. 51–54.

¹⁹ *Dyaryusz Seymu walnego ordynaryjnego warszawskiego... 1778...*, wyd. S. Sokołowski, Warszawa [1779], s. 249, 267–268; W. Filipczak, *Sejm 1778 roku*, s. 301–307; Z. Zielińska, *op. cit.*, s. 151.

²⁰ VL, t. VIII, s. 580. *Konsensa*; W. Filipczak, *Sejm 1778 roku*, s. 294–295.

²¹ BCz 721, s. 631. O sejmikach relacyjnych (ekscerpt z instrukcji poselskich 1778); W. Filipczak, *Sejm 1778 roku*, s. 121, 139.

²² VL, t. VIII, s. 580.

²³ W. Filipczak, *Sejm 1778 roku*, s. 306–308. Zob. też: J. Siemiński, *Organizacja sejmiku ziemi dobrzyńskiej*, Kraków 1906, s. 43; A. Lityński, *op. cit.*, s. 81.

²⁴ A.B. Zakrzewski, *Sejmiki Wielkiego Księstwa Litewskiego XVI–XVIII w. Ustrój i funkcjonowanie: sejmik trocki*, Warszawa 2000, s. 148–149; W. Filipczak, *Sejm 1778 roku*, s. 337–340.

²⁵ AGAD, ML IX/94, s. 251–253. Laudum sejmiku generalnego w Warszawie z 15 VII 1781; BPAU 1089, k. 157–158. Laudum sejmiku generalnego w Warszawie z 15 VII 1784; J.A. Gierowski, *Sejmik generalny księstwa mazowieckiego na tle ustroju sejmikowego Mazowsza*, Wrocław 1948, s. 154.

²⁶ S. Kościałkowski, *op. cit.*, t. I, s. 129.

z 1778 zachwiały pozycją podskarbiego nadwornego litewskiego. W wyniku sprzeciwu O. Stackelberga marszałkiem nie został chorąży nadworny litewski Kazimierz Wolmer, ściśle związany z A. Tyzenhauzem. Łaskę sejmową otrzymał ostatecznie Ludwik Tyszkiewicz²⁷. Również debata nad absolutorium („zakwitowaniem”) Komisji Skarbu Litewskiego świadczyła o osłabnięciu pozycji politycznej podskarbiego nadwornego litewskiego²⁸. Nie oznaczało to jednak istotnego wzrostu znaczenia litewskiej opozycji magnackiej. Hetman wielki litewski Michał Kazimierz Ogiński, ze względu na sytuację majątkową, nie był wówczas aktywny politycznie²⁹. Wobec braku (początkowo) aktywności politycznej na Litwie Adama Kazimierza Czartoryskiego, jej najbardziej widocznym przedstawicielem był wówczas generał artylerii litewskiej Kazimierz Nestor Sapieha, wspierany przez matkę, Elżbietę z Branickich Sapieżynę³⁰.

Bardziej skomplikowana była sytuacja polityczna w Koronie, gdzie przeważało stronnictwo regalistyczne. Miało ono jednak znacznie mniej scentralizowany charakter niż na Litwie. Ważną postacią był w nim królewski brat Michał Poniatowski, biskup płocki. Pod jego kontrolą znajdowały się sprawy województwa płockiego, a zapewne także wywierał istotny wpływ na działania regalistów na całym Mazowszu oraz Podlasiu³¹. Istotne role w obozie dworskim pełnili też sekretarz wielki koronny Jacek Ogrodzki oraz kanclerz wielki koronny i biskup poznański Andrzej Młodziejowski. J. Ogrodzki, szef Gabinetu Stanisława Augusta, cieszył się dużym zaufaniem monarchy. Często w imieniu króla prowadził korespondencję z wpływowymi na prowincji aktywistami szlacheckimi, przekazując im zalecenia co do działań sejmikowych. Pracowitość, znakomita znajomość lokalnego życia publicznego i bezpośredni dostęp do monarchy powodowały, że J. Ogrodzki był człowiekiem, o którego względy bardzo zabiegano³². A. Młodziejowski, ze względu na związki z Rosją (pobierał pieniądze z jej ambasady), nie cieszył się pełnym zaufaniem króla. Świadczą o tym pamiętniki Stanisława Augusta³³. Jednak obszerna korespondencja kanclerza koronnego przekonuje, że

²⁷ W. Filipczak, *Sejm 1778 roku*, s. 144–145; Z. Zielińska, *op. cit.*, s. 147–148.

²⁸ S. Kościalkowski, *op. cit.*, t. II, Londyn 1971, s. 361–363; W. Filipczak, *Kontrola Komisji Skarbu Litewskiego na sejmie 1778 roku*, AUL 2000, FH 67, s. 186–199.

²⁹ J. Michalski, *Ogiński Michał Kazimierz*, [w:] PSB, t. XXIII, 1978, s. 627; S. Kościalkowski, *op. cit.*, t. I, s. 155–156.

³⁰ M. Czeppe, *Sapieżyna z Branickich Elżbieta*, [w:] PSB, t. XXXV, 1994, s. 165; W. Filipczak, *Elżbieta Sapieżyna na tle politycznej roli kobiet w czasie kampanii sejmowej z 1778 roku*, [w:] *Niebem i sercem okryta. Studia historyczne dedykowane dr Jolancie Malinowskiej*, red. M. Malinowski, Toruń 2002, s. 312–325.

³¹ W. Filipczak, *Sejm 1778 roku*, s. 34–35, 66, 75. Zob. też: J. Michalski, *Sejmiki poselskie 1788 roku*, PH 1960, t. LI, 2, s. 349; Z. Zielińska, *Poniatowski Michał Jerzy*, [w:] PSB, t. XXVII, 1983, s. 456–457.

³² M. Rymyszyna, *Gabinet Stanisława Augusta*, Warszawa 1962, s. 70; J. Michalski, *Ogrodzki Jacek Bartłomiej Józef*, [w:] PSB, t. XXIII, s. 650; W. Filipczak, *Sejm 1778 roku*, s. 33–34.

³³ Stanisław August Poniatowski, *Mémoires du roi...*, t. I, Leningrad 1924, s. 15–16. Zob. też: D. Dukwicz, *Sekretne wydatki rosyjskiej ambasady w Warszawie w latach 1772–1790*, [w:] *Gospodarka, społeczeństwo, kultura w dziejach nowożytnych. Studia ofiarowane Pani Profesor Marii Boguckiej*, red. A. Karpiński, E. Opaliński, T. Wiślicz, Warszawa 2010, s. 450, 453–455.

zawarta w *Mémoires du roi...* opinia nie w pełni odzwierciedla rzeczywiste relacje między monarchą a jego ministrem. Niezwykle aktywny, pracowity, a zarazem otwarty na prośby petentów kanclerz (prawdopodobnie nie był w tym bezinteresowny) wywierał znaczący wpływ na politykę dworu, zwłaszcza personalną³⁴. A. Młodziejowski korzystał z usług całej grupy protegowanych, którzy działali na sejmikach w szeregu województw szeroko rozumianej prowincji wielkopolskiej (z Mazowszem). Do obszarów, które w szczególnie sposób interesowały A. Młodziejowskiego, należały: Wielkopolska właściwa (starosta mosiński Franciszek Ksawery Kęszycki, pisarz ziemski kaliski Franciszek Ksawery Mikorski), Kujawy (Józef Brzeziński, od 1778 kasztelan kowalski, od 1779 kruszewicki), województwo rawskie (ziemia gostynińska – podkomorzy Józef Mikorski; ziemia rawska – chorąży rawski Franciszek Leszczyński); ziemia wieluńska w województwie sieradzkim (Ludwik Karśnicki – podkomorzy, a następnie kasztelan wieluński; sędzia ziemski Fryderyk Jakub Psarski), ziemia łomżyńska w województwie mazowieckim (Tomasz Budziszewski – pisarzewicz nurski)³⁵. Kanclerz koronny starał się wpływać także na rozdawnictwo urzędów w województwach: łęczyckim, sieradzkim, mazowieckim (ziemia nurska)³⁶. W prowincji małopolskiej w kręgu zainteresowania A. Młodziejowskiego znajdowały się urzędy województwa sandomierskiego, podlaskiego i ziemi chełmskiej³⁷.

Wpływową postacią w stronnictwie królewskim był także koniuszy koronny Jan Kicki. Oddziaływał on na sejmiki lubelski i podolski; mocno interesował się też obradami Trybunału Koronnego w Lublinie³⁸. Wpływy na prowincji mieli również, związani z obozem dworskim, prymas Antoni Ostrowski (Kujawy, województwo sieradzkie i łęczyckie)³⁹ oraz marszałek nadworny koronny – a zarazem zarządca finansów monar-

³⁴ Korespondencja A. Młodziejowskiego z królem znajduje się, m. in., w: BCz 799 i BCz 674. Zob. też: W. Müller, W. Szczygielski, *Młodziejowski Andrzej Mikołaj*, [w:] PSB, t. XXII, 1976, s. 431; W. Filipczak, *Sejm 1778 roku*, s. 32–33.

³⁵ AGAD, VO I/ 15, s. 1400–1401. Andrzej Młodziejowski do Tomasza Budziszewskiego (pisarzewicza nurskiego) z 9 VIII 1778; ZP 114, k. 3–3v. Note de principaux executeurs l'ouvrage à faire aux diétines [1776]; BCz 799, s. 1561–1562. A. Młodziejowski do króla z 14 V 1778; W. Filipczak, *Sejm 1778 roku*, s. 35–36; idem, *Aktywność sejmikowa regalistów w województwie rawskim latach 1780–1786*, RŁ 2010, t. LVII, s. 13–14.

³⁶ AGAD, VO I/ 15, s. 1468. A. Młodziejowski do Jana Ignacego Stokowskiego z 26 XI 1778; BCz 799, s. 1571. A. Młodziejowski do Jana Miączyńskiego z 7 V 1778 (kopia), s. 1839–1840. A. Młodziejowski do króla z 8 XII 1778 (kopia), s. 1949–1951. A. Młodziejowski do króla z 15 I 1779; BCz 674, s. 625–626. A. Młodziejowski do króla z 9 V 1778 (kopia).

³⁷ AGAD, VO I/ 15, s. 1240. A. Młodziejowski do Michała Suchodolskiego z 15 I 1778, s. 1273–1274, 1300, 1312, 1345–1346. A. Młodziejowski do Macieja Sołtyka z 8 III, 11 IV, 29 IV i 28 V 1778; BCz 799, s. 1581. A. Młodziejowski do króla z 27 VI 1778, s. 2020. A. Młodziejowski do króla z 29 III 1779.

³⁸ BCz 669, s. 263–264. Jan Kicki do Adama Cieciszowskiego z 22 VII 1780; BN 6997. Korespondencja króla z J. Kickim z 1783–1784 (m. in. dotycząca obasady mandatów z Podola i Lubelskiego – k. 73–73v); W. Filipczak, *Sejm 1778 roku*, s. 34, 79.

³⁹ Ossol. 11860, s. 217. Antoni Ostrowski do Piotra Małachowskiego z 27 VII 1779; BCz 799, s. 1568. A. Młodziejowski do króla z 9 V 1778; BCz 679, s. 635. Antoni Ostrowski do króla z 4 IX 1779.

chy – Franciszek Rzewuski (ziemie wieluńska i chełmska, województwo podolskie)⁴⁰. Referendarz koronny Jacek Małachowski rozporządzał z kolei znaczącymi wpływami w województwach sandomierskim i sieradzkim⁴¹.

Istniała także cała grupa działaczy regalistycznych, którzy w badanym przeze mnie okresie byli odpowiedzialni za życie sejmikowe jednego województwa. Sytuacja taka powszechnie występowała w prowincji małopolskiej, na co można przytoczyć liczne przykłady:

- województwo sandomierskie – wojewoda Maciej Sołtyk (nadzorował sejmiki opatowskie w całej epoce Rady Nieustającej)⁴²;
- województwo krakowskie: Stanisław Dembiński (kasztelan wojnicki, 1779–1781 wojewoda krakowski); Piotr Małachowski⁴³ (starosta oświęcimski, od grudnia 1779 kasztelan wojnicki⁴⁴, od 1782 wojewoda krakowski), Michał Walewski (podkomorzy krakowski 1776–1784)⁴⁵;
- województwo kijowskie: kasztelan kijowski (od 1785 wojewoda) Józef Stempkowski⁴⁶;

⁴⁰ W. Filipczak, *Sejm 1778 roku*, s. 34, 65, 81, 88. Na temat aspiracji, poglądów i powiązań politycznych F. Rzewuskiego zob. też: J. Michalski, *Rzewuski Franciszek*, [w:] PSB, t. XXXIV, 1992, s. 103–106.

⁴¹ AGAD, ZP 114, k. 3v. Note de principaux executeurs...; BCz 673, s. 37–41, 53. Korespondencja Jacka Małachowskiego z królem i A. Cieciszowskim z czerwca i sierpnia 1780; W. Filipczak, *Sejm 1778 roku*, s. 64. Por. W. Szczygielski, *Referendum trzeciomajowe. Sejmiki lutowe 1792 roku*, Łódź 1994, s. 126.

⁴² Świadczy o tym korespondencja M. Sołtyka z królem z lat 1780–1786, która znajduje się w: BJ 7597, k. 13–71; BCz 688, s. 65–231; BCz 698, s. 831–855. Zob. też: R. Cywiński, *Sołtyk Maciej*, [w:] PSB, t. XL, 2001, s. 411.

⁴³ BCz 660, s. 31–33, 47, 54. Korespondencja Stanisława Dembińskiego z królem i Jackiem Ogródkim z lat 1778–1779; BCz 661, s. 35–61. Korespondencja S. Dembińskiego z królem z lat 1780–1781; BCz 673, s. 65–137. Korespondencja P. Małachowskiego z królem z lat 1782–1784; BCz 697, s. 765–817. Korespondencja P. Małachowskiego z królem z lat 1784–1785 znajduje się także w: BCz 734, s. 67–82 i BCz 927, s. 91–124. Listy Stanisława Augusta w sprawach sejmikowych do P. Małachowskiego z lat 1782–1786 i kopie odpowiedzi są w: Ossol. 11861, s. 181–231.

⁴⁴ Piotr Małachowski, starosta oświęcimski, został przez Stanisława Augusta powołany na urząd kasztelana wojnickiego 3 XII 1779, zaś S. Dembiński, kasztelan wojnicki, na województwo krakowskie 5 XI 1779: AGAD, ML VII/25, k. 3, 27–27v. Protokół Rady Nieustającej z 5 XI i 3 XII 1779. Późniejsze daty nominacji podane są w publikacji: *Urzednicy województwa krakowskiego XVI–XVIII wieku. Spisy*, opr. S. Cynarski i A. Falniowska-Gradowska, red. A. Gašiorowski, Kórnik 1990, s. 112, 134.

⁴⁵ BCz 694, s. 37–106. Korespondencja Michała Walewskiego z królem z lat 1780–1783 (odpisy w: APL, AKW 48, s. 720–738); BCz 731, s. 203, 209–217. Korespondencja M. Walewskiego z królem z lat 1784–1785. Zob. też: M. Kobierecki, *Walewscy herbu Kolumna w XVII–XVIII wieku*, Łódź 2007, s. 186–192.

⁴⁶ A. Kamińska, *Stempkowski (Stępkowski) Józef Gabriel*, [w:] PSB, t. XLIII, 2004, s. 388–390; W. Filipczak, *Stronictwo regalistyczne w województwie kijowskim 1780–1782*, PNH 2009, R. VIII, nr 1(9), s. 83–103.

- województwo braclawskie – Marcin Grocholski, kasztelan braclawski⁴⁷;
- województwo podolskie – podkomorzy latyczowski (od 1782 podkomorzy podolski) Kazimierz Józef Lipiński⁴⁸;
- województwo wołyńskie – stolnik koronny Kajetan Olizar i wojewoda Hieronim Sanguszko (wspierany przez brata – starostę krzemienieckiego Janusza), choć postawa polityczna wojewody wołyńskiego mogła budzić wątpliwości⁴⁹.

Znaczącą postacią w otoczeniu monarchy była Izabela Branicka, siostra Stanisława Augusta. Kasztelanowa krakowska miała wpływy na Podlasiu, zwłaszcza w ziemi bielskiej⁵⁰.

Sytuacją w prowincji wielkopolskiej zajmę się w dalszej części pracy. W tym miejscu chciałbym jedynie zauważyć, że wprawdzie i tu król starał się, by w każdym okręgu sejmikowym istniała wpływowa partia dworska, jednak nie zawsze pokrywało się to z podziałem na województwa. W Wielkopolsce i Kujawach na sejmikach (poselskich i deputackich) gromadziła się szlachta odpowiednio z trzech i dwóch województw. Z kolei na Mazowszu (województwa mazowieckie i rawskie) życie sejmikowe koncentrowało się na poziomie ziemi.

W województwie mazowieckim w latach siedemdziesiątych XVIII w. akcję sejmikową koordynowała „Warszawa”, co zapewne mogło oznaczać Gabinet królewski i biskupa M. Poniatowskiego. Dopiero w następnej dekadzie większą rolę zaczęli odgrywać miejscowi wojewodowie, kolejno Andrzej Mokronowski (1781–1784) i Antoni Małachowski⁵¹.

W województwie rawskim wprawdzie miejscowy wojewoda Bazyl Walicki miał aspiracje do kierowniczej roli w całym województwie, w praktyce jednak w ziemiach sochaczewskiej i gostynińskiej czołową rolę odgrywali miejscowi urzędnicy (kasztelanowie Adam i Antoni Lasoccy, a zwłaszcza podkomorzowie Stanisław Gadomski i J. Mikorski)⁵².

⁴⁷ BCz 663, s. 289–543. Korespondencja Marcina Grocholskiego z królem z okresu 9 IV 1780–12 VIII 1784. Listy z lat 1778–1780 w: BCz 662.

⁴⁸ BCz 671, s. 193–332. Korespondencja Kazimierza Józefa Lipińskiego z królem oraz A. Cieciszowskim z okresu 4 V 1780–20 VIII 1782; BCz 728, s. 637–674. Korespondencja K.J. Lipińskiego z królem od 27 X 1785 do 1 IX 1786; K. Pułaski, *Lipińscy herbu Brodzicz i herbu Gozdawa*, Wiedeń 1922, s. 16–24; J. Michalski, *Lipiński Józef Kazimierz*, [w:] PSB, t. XVII, 1972, s. 389–390.

⁴⁹ BCz 689, s. 7–130. Korespondencja Hieronima Sanguszki (oraz Janusza Sanguszki) z królem z okresu 24 VI 1780–16 VIII 1784; W. Filipczak, *Sejm 1778 roku*, s. 84–87; M. Czeppe, *Sanguszko Janusz (Jan) Modest*, [w:] PSB, t. XXXIV, s. 492.

⁵⁰ Na temat wpływu I. Branickiej na sejmiki poselskie, elekcje i działalność deputatów podlaskich zob.: AGAD, ZP 114, k. 4. Note de principaux executeurs...; Ros. LXVI/7, s. 25–27, 41–42, 63. Wojciech Poletyło do Izabeli Branickiej z 24 V 1778, 4 VII 1779 i 13 VII 1780; Ros. LXIII/67, s. 1–2. Ludwik Karśnicki do I. Branickiej z 15 I 1780; Ros. LXV/14, s. 19. Józef Mikorski do I. Branickiej z 22 X 1785; Ros. LXVI/33, s. 13. Rembielińska do I. Branickiej z 20 III 1785. O sejmikach podlaskich zob.: J. Siedlecki, *Sejmiki szlachty ziemi bielskiej w Brańsku w XVI–XVIII wieku*, PH 1989, t. LXXX, z. 2, s. 248–272; W. Filipczak, *Sejm 1778 roku*, s. 74–77.

⁵¹ AGAD, ZP 114, k. 3. Note de principaux executeurs...; W. Filipczak, *Sejmiki ziemi czerwieckiej 1780–1786*, PNH 2010, R. IX, nr 1, s. 141; Zob. też: J. Michalski, *Sejmiki poselskie 1788 r.*, s. 350–351.

⁵² BCz 674, s. 663. A. Młodziejowski do króla z 3 VII 1778; BCz 799, s. 2079–2080. A. Młodziejowski do króla z 21 V 1779; W. Filipczak, *Aktywność sejmikowa regalistów*

Województwo plockie było obszarem, gdzie dominowały wpływy M. Poniatowskiego. Musiał on łagodzić napięcia między rywalizującymi fakcjami Sierakowskich (na czele z podkomorzym Maksymilianem, późniejszym kasztelanem plockim) i Zielińskich⁵³.

Nie wszystkie znaczące postacie obozu regalistycznego angażowały się w działalność sejmikową. Przykładem może być szef kancelarii wojskowej króla gen. Jan Komarzewski⁵⁴.

Kontrola życia sejmikowego odgrywała bardzo istotną rolę w funkcjonowaniu stronnictwa regalistycznego. Gwarantowała ona regalistom przewagę w izbie poselskiej⁵⁵, a co za tym idzie we władzach wykonawczych. Ważna była też kontrola instytucji sądowych, co stwarzało możliwości stosowania w nich protekcji dla własnych zwolenników, choć król deklarował zwykle, że nie zamierza ingerować w wyroki⁵⁶. Stąd wynikało duże znaczenie sejmików deputackich, które decydowały o składzie trybunałów. Również sejmiki elekcyjne odgrywały istotną rolę w lokalnym życiu politycznym, gdyż pozwalały kontrolować sądy ziemskie i podkomorskie. W Koronie obowiązywała zasada elekcyjności kandydatów na podkomorzych i urzędników zasiadających w ziemstwie (sędzia ziemski, podsędek, pisarz ziemski). Na Litwie od 1764 sejmiki dokonywały ostatecznego wyboru niektórych urzędników (marszałek powiatowy, podkomorzy, chorąży, 4 sędziowie ziemscy i pisarz ziemski)⁵⁷. Należy też pamiętać, że po I sejmie rozbiorowym w Rzeczypospolitej funkcjonowała zasada elekcyjności starostów sądowych (na analogicznych zasadach, jak w przypadku podkomorzych i członków sądu ziemskiego)⁵⁸. Liderzy stronnictwa regalistycznego przywiązywali dużą wagę do

w województwie rawskim w latach 1780–1786, RŁ 2010, t. LVII, s. 14–15. Specyfiką życia sejmikowego województwa rawskiego zajmowałem się też się w artykule: *Bolimów jako miejsce obrad sejmików województwa rawskiego w XVII–XVIII wieku* (złożone do druku).

⁵³ O roli M. Poniatowskiego świadczy jego korespondencja w: AGAD, AEPMP 121; W. Filipczak, *Sejm 1778 roku*, s. 66–67; idem, *Sejmiki województwa plockiego 1780–1786*, PNH 2009, R. VIII, nr 2, s. 25–42.

⁵⁴ A. Zahorski, *Komarzewski Jan Baptysta*, [w:] PSB, t. XIII, 1967–1968, s. 380–381. Na temat politycznej roli J. Komarzewskiego zob. też: J. Michalski, *Polska wobec wojny...*, s. 92; E. Rostworowski, *Sprawa aukcji wojska na tle sytuacji politycznej przed Sejmem Czteroletnim*, Warszawa 1957, s. 151–155. W 1784 J. Komarzewski został posłem na sejmiku rawskim: W. Filipczak, *Aktywność sejmikowa...*, s. 27.

⁵⁵ J. Michalski, *Sejm w czasach panowania...*, s. 379; A. Stroynowski, *Opozycja sejmowa w dobie rządów Rady Nieustającej. Studium z dziejów kultury politycznej*, Łódź 2005, s. 77.

⁵⁶ Tego rodzaju deklaracje miały podwójne znaczenie. Z jednej strony miały odsuwać od króla podejrzenie, że ingeruje w działalność sądów, z drugiej strony służyły ochronie monarchy przed licznymi i natrętnymi petentami domagającymi się protekcji. W rzeczywistości Stanisław August bacznie śledził i (w miarę potrzeb) starał się oddziaływać na funkcjonowanie sądów, zwłaszcza trybunałów. Por. M. Rymyszyna, *op. cit.*, s. 95.

⁵⁷ VL, t. VII, s. 88–89. *Sądy ziemskie* (konstytucja sejmu konwokacyjnego z 1764); A.B. Zakrzewski, *Sejmiki Wielkiego Księstwa Litewskiego epoki stanisławowskiej*, s. 61.

⁵⁸ BPAU 8321, k. 575–576v. Laudum sejmiku w Lipnie z 30 X 1787; AGAD, ML IX/94, s. 269–271, 290–293. Laudum sejmiku elekcyjnego województwa inowrocławskiego w Podgórzu z 10 XII 1787, laudum sejmiku elekcyjnego w Wyszogrodzie z 23 XI 1789. Podstawę prawną stanowiła ustawa *Starostwa i królewszczyzny* (VL, t. VIII, s. 93). Wątpliwości mogła budzić interpretacja tego prawa na Litwie, mianowicie czy sejmik powinien wybierać kandydatów na urząd,

obsady urzędów sądowych. Uważano, że miały kluczowe znaczenie dla uzyskania wpływów w województwach i ziemiach⁵⁹. Nic więc dziwnego, że sposób korzystania przez króla z prerogatyw nominacyjnych (rozdawnictwo urzędów i orderów) miał ścisły związek z tworzeniem odpowiedniego zaplecza personalnego dla działań regalistów w życiu parlamentarnym. Nominacje na urzędy ziemskie były zwykle konsultowane z regalistycznymi liderami sejmikowymi na danym terenie. Od dawna historycy stwierdzali, że sukcesy Stanisława Augusta w budowaniu stronnictwa dworskiego wynikały z umiejętnego wykorzystywania, ograniczonych zresztą przez sejm 1773/1775 (reformą emfiteutyczna królewskich, prawo Rady Nieustającej do wybierania trzech kandydatów na urzędy senatorskie), prerogatyw rozdawniczych⁶⁰. Nie miały większego znaczenia w działaniach obozu regalistycznego czynniki o charakterze ideowym. Podzielałam pogląd, sformułowany przez Jerzego Michalskiego, że stronnictwo królewskie było w zasadzie bezprogramowe⁶¹. W tworzeniu ugrupowania dworskiego kluczowe znaczenie miało umiejętne wkomponowanie w jego ramy lokalnych elit sejmikowych (a z czasem też kreowanie), bez względu na ich przeszłość, czy dotychczasowe preferencje polityczno-ustrojowe⁶².

Znacznie mniejszą siłę niż stronnictwo regalistyczne reprezentowała opozycja magnacka. Tworzyły ją trzy podstawowe ośrodki.

1. Nowa Familia, zwana również stronnictwem galicyjskim (lub austriackim), a w odniesieniu do okresu nieco późniejszego, ośrodkiem puławskim⁶³. Po śmierci Michała Fryderyka Czartoryskiego (1775), wobec podeszłego wieku urodzonego w 1697 wojewody ruskiego Augusta Czartoryskiego⁶⁴, na czele tego ugrupowania stanął marszałek wielki koronny Stanisław Lubomirski (mąż Elżbiety z Czartoryskich). Mniej aktywny na scenie politycznej był syn Augusta, Adam Kazimierz Czartoryski, dziedzic olbrzymiego majątku rodzowego. Wydaje się, że bliższa mu była działalność na polu edukacyjnym (Szkoła Rycerska, Komisja Edukacji Narodowej)⁶⁵. U boku S. Lubomirskiego

czy też (zgodnie z ustawą z 1764), dokonać elekcji urzędnika, jak to się stało w województwie mińskim: BCz 686, s. 438. Laudum sejmiku w Mińsku z 3 II 1783.

⁵⁹ BCz 799, s. 1950. A. Młodziejowski do króla z 15 I 1779; BCz 932, s. 229. Anastazy Walewski do króla, bd. [1783]; B. Zaleski, *Korespondencja krajowa Stanisława Augusta z lat 1784 do 1792*, Poznań 1872, s. 41. Na temat roli urzędów ziemskich i grodzkich w utrzymaniu „spokojności” województw zob. też: BCz 930, s. 327. Stanisław Soltan do króla z 5 IX 1786.

⁶⁰ A. Zahorski, *Stanisław August jako polityk*, s. 108–109; J. Michalski, *Sejmiki poselskie 1788 r.*, s. 60–61; S. Kościalkowski, *op. cit.*, t. I, s. 105–107; J. Dygdała, *U początków polityki wewnętrznej Stanisława Augusta w latach 1764–1768 (na przykładzie Prus Królewskich)*, „Wiek Oświecenia” 1999, t. XV, s. 118–123.

⁶¹ J. Michalski, *Sejm w czasach panowania...*, s. 375; idem, *Stanisław August Poniatowski*, Warszawa 2009, s. 46–47. Por. A. Stroynowski, *Opozycja sejmowa...*, s. 203.

⁶² Por. S. Kościalkowski, *op. cit.*, t. I, s. 112–124; J. Dygdała, *U początków polityki...*, s. 131–133.

⁶³ E. Rostworowski, *Sprawa aukcji...*, s. 118–119, 126–127; J. Michalski, *Do dziejów stronnictwa austriackiego...*, s. 139.

⁶⁴ Na temat wcześniejszej działalności Augusta Czartoryskiego, także o jego wpływach na sejmikach, sejmach i trybunałach zob.: K. Kuras, *Współpracownicy i klienci Augusta A. Czartoryskiego w czasach saskich*, Kraków 2010, s. 15–30, 151–302.

⁶⁵ E. Rostworowski, *Ostatni król Rzeczypospolitej...*, s. 88–89; H. Waniczówna, *Czartoryski Adam Kazimierz*, [w:] PSB, t. IV, 1938, s. 250–252. Zob. też: K. Mrozowska, *Szkoła Rycerska Stanisława Augusta Poniatowskiego (1765–1794)*, Wrocław 1961.

polityczne doświadczenie uzyskiwali jego zięciowie, pisarz litewski Ignacy Potocki (maż Elżbiety z Lubomirskich od 1772) oraz podstoli koronny Stanisław Kostka Potocki (w 1776 poślubił Aleksandrę z Lubomirskich)⁶⁶. Zwłaszcza I. Potocki, marszałek Rady Nieustającej w latach 1778–1780, wyrastał na politycznego następcę marszałka wielkiego koronnego⁶⁷. Wpływy Nowej Familii dotyczyły przede wszystkim Podola (A.K. Czartoryski) i województwa lubelskiego. Na Lubelszczyźnie, obok młodych Potockich, działali, związani z Nową Familiją, wojewoda lubelski (od grudnia 1778 do 1782), Antoni Lubomirski i podkomorzy tegoż województwa Tomasz Dłuski⁶⁸. Potoccy posiadali też pewne wpływy w ziemi wiskiej na Mazowszu. Starosta tłumacki Jerzy Potocki (brat Ignacego i Stanisława Kostki) w 1778 ubiegał się w Wiźnie o mandat. Sejmik przedsejmowy został jednak rozdwojony i ostatecznie na rugach poselskich oba komplety zostały wyeliminowane⁶⁹. W lutym 1780 w Warszawie wypracowano kompromis w sprawie miejscowych sejmików. W jego tworzeniu uczestniczył I. Potocki, wówczas marszałek Rady Nieustającej (z kolei Stanisław Rembieliński, czołowa postać wiskich regalistów, był jej archiwistą)⁷⁰. W 1780 szlachtę ziemi wiskiej reprezentował na sejmie starosta brzostowiecki Jan Potocki. Tym razem obyło się jednak bez konfliktu, gdyż został on wybrany razem z regalistą S. Rembielińskim, chorążym wiskim, którego kandydaturę wsparł⁷¹. Na Podlasiu wpływami dysponował starosta szczyrzecki Piotr Potocki, który był wybierany posłem w 1778 (z ziemi mielnickiej) i 1780 (z ziemi bielskiej)⁷². Opozycja mogła liczyć na tym obszarze na rodziny Hryniewickich (z sędzią ziemskim bielskim Pawłem na czele), Kuczyńskich, stolnika mielnickiego Antoniego Bądzińskiego i chorążego mielnickiego Józefa Markowskiego⁷³.

⁶⁶ E. Rostworowski, *Ostatni król Rzeczypospolitej...*, s. 88–94; J. Michalski, *Lubomirski Stanisław*, [w:] PSB, t. XVIII, 1973, s. 54–55.

⁶⁷ Z. Zielińska, *Potocki Roman Ignacy*, [w:] PSB, t. XXVIII, 1984–1985, s. 3; Z. Janeczek, *Ignacy Potocki, Marszałek wielki litewski (1750–1809)*, Katowice 1992, s. 40–41.

⁶⁸ W. Filipczak, *Sejm 1778 roku*, s. 79–81, 87–88.

⁶⁹ Z. Anusik, *Potocki Jerzy Michał*, [w:] PSB, t. XXVIII, s. 45; idem, *Działalność polityczna Jerzego Michała Potockiego w latach 1776–1789. Kariera przedstawiciela opozycji w dobie współrządów królewsko-ambadorskich*, PNH 2010, R. IX, nr 2, s. 62–65; W. Filipczak, *Rugi poselskie i losy „rozdwojonych” sejmików przedsejmowych w latach 1778–1786*, CPH 1997, t. XLIX, z. 1–2, s. 71–74.

⁷⁰ AGAD, APP 279a/351, s. 1–4. Stanisław Rembieliński do Ignacego Potockiego z 11 i 23 II 1780. Zob. też: Z. Anusik, A. Stroynowski, *Rembieliński Stanisław*, [w:] PSB, t. XXXI, 1988, s. 85–86.

⁷¹ BPAU 8351, k. 371–372. Laudum sejmiku w Wiźnie z 21 VIII 1780; AGAD, APP 279a/322, s. 114. [Jan] Potocki do Ignacego Potockiego z 21 [VIII 1780]. List ten został umieszczony wśród korespondencji Jerzego Potockiego, który jednak nigdy nie został wybrany w Wiźnie wspólnie z S. Rembielińskim.

⁷² AGAD, Ros. Publica Varia, pudło 1. Instrukcja poselska ziemi mielnickiej z 1778 i instrukcja poselska ziemi bielskiej z 1780; M. Czeppe, *Potocki Franciszek Piotr*, [w:] PSB, t. XXVIII, s. 128.

⁷³ AGAD, Ros. XL/10, s. 5–6. Antoni Bądziński do Piotra Potockiego z 18 VI 1780; Ros. XL/22, s. 6. W. Markowski do P. Potockiego z 29 VII 1781; W. Filipczak, *Sejm 1778 roku*, s. 74–77; A. Stroynowski, *Opozycja sejmowa...*, s. 91.

2. Stronnictwo białocerkiewskie. Jego przywódcą był hetman wielki koronny Franciszek Ksawery Branicki. Początki opozycyjnej działalności F.K. Branickiego wiążą się z czasami sejmu rozbiorowego. Nazwa stronnictwa nawiązuje do starostwa białocerkiewskiego, подарowanego hetmanowi przez Stanisława Augusta⁷⁴ (król otrzymał je od sejmu na prawie dziedzicznym). Należy jednak zaznaczyć, że prawdopodobnie Biała Cerkiew zaczęła odgrywać rolę podstawowej siedziby F.K. Branickiego dopiero po jego małżeństwie (w 1781) z Aleksandrą Engelhardt⁷⁵. Do grona zaufanych hetmana wielkiego koronnego należeli, m.in.: generałowie Kajetan Kurdwanowski i Kajetan Miączyński, znany „rębacz” Konstanty Janikowski oraz Józef Zajączek⁷⁶. Osobną pozycję w tym ugrupowaniu odgrywał ośrodek kodeński. Kierowała nim siostra F.K. Branickiego, wojewodzicowa mściławska Elżbieta Sapieżyna. Pod okiem matki karierę polityczną rozpoczął Kazimierz Nestor Sapieha, generał artylerii litewskiej⁷⁷. Ważną postacią był również, osobiście związany z księżną wojewodzicową, strażnik polny koronny Józef Mierzejewski. Nie tylko opiekował się K.N. Sapiehą w wielu jego misjach politycznych, ale także odgrywał rolę pośrednika w kontaktach z dworem, kiedy istniała potrzeba łagodzenia powstających napięć i pretensji⁷⁸. Było to zgodne z linią polityczną E. Sapieżyny, niegdyś królewskiej kochanki, która niezmiennie próbowała przekonywać króla o swej lojalności, chcąc uzyskać wsparcie monarchy niezbędne dla dalszej kariery politycznej syna⁷⁹. Ośrodek kodeński, z naturalnych przyczyn, interesował się przede wszystkim sejmikiem w Brześciu Litewskim⁸⁰. W początkach lat osiemdziesiątych można zauważyć podejmowane przez E. Sapieżynę próby oddziaływania na rozdawnictwo urzędów w ziemi chełmskiej⁸¹ (był to tradycyjny obszar wpływów politycznych hetmana F.K. Branickiego, zapewne ze względu na położenie Lubomla). Osobnym zagadnieniem, związanym z krótkotrwałym małżeństwem K.N. Sapiehy z Anną z Cetnerów Sanguszkową, jest aktywność generała artylerii litewskiej w województwie lubelskim (na sejmiku poselskim w 1782, w 1786 został marszałkiem sejmiku deputackiego⁸²). Wydaje się jednak, że przed zawartym w 1782 małżeństwem

⁷⁴ J. Michalski, *Początki opozycyjnej działalności Franciszka Ksawerego Branickiego*, KH 2006, R. CXIII, 2, s. 78.

⁷⁵ A. Kamińska, *Stempkowski (Stępkowski) Józef Gabriel*, s. 388.

⁷⁶ W. Szczygielski, *Janikowski Konstanty*, [w:] PSB, t. X, 1962–1964, s. 517; idem, *Miączyński Kajetan Adam*, [w:] PSB, t. XX, 1975, s. 562; E. Rostworowski, *Kurdwanowski Kajetan*, [w:] PSB, t. XVI, 1971, s. 234–235; A. Stroynowski, *Opozycja sejmowa...*, s. 49.

⁷⁷ M. Czeppe, *Sapieżyna z Branickich Elżbieta*, s. 165; Ł. Kądziela, *Sapieha Kazimierz Nestor*, [w:] PSB, t. XXXV, s. 53; W. Filipczak, *Elżbieta Sapieżyna...*, s. 312–325.

⁷⁸ AGAD, AKom. 12/12, s. 102–109, 133–134, 137–140. Józef Mierzejewski do E. Sapieżyny z 2 IX 1778 i 21 VIII 1782 oraz J. Mierzejewski do Kazimierza Nestora Sapiehy z 21 VIII 1782; E. Rostworowski, *Mierzejewski Józef Wojciech*, [w:] PSB, t. XXI, 1976, s. 13.

⁷⁹ W. Filipczak, *Elżbieta Sapieżyna...*, s. 314–315, 319–325.

⁸⁰ Idem, *Ekonomie litewskie w polityce sejmikowej Stanisława Augusta po upadku Antoniego Tyzenhauza (1780–1783)*, PNH 2007, R. V, nr 1(9), s. 245–246, 249, 259–262.

⁸¹ BCz 931, s. 76–77, 91–92. E. Sapieżyna do króla z 17 II i 9 IV 1782.

⁸² AGAD, AKom. 12/12, s. 133–134, 137–139. J. Mierzejewski do K.N. Sapiehy z 21 VIII 1782 i do E. Sapieżyny z 21 VIII 1782. W lipcu 1786 K.N. Sapieha został marszałkiem sejmiku deputackiego: APL, GrLub-rmo 485, k. 697–697v. Laudum sejmiku w Lublinie z 15 VII 1786 (odpis: BPAU 8326, k. 445–446). Miało to związek z procesem między generałem artylerii

K.N. Sapiehy z wdową po marszałku wielkim litewskim (po ślubie generał artylerii litewskiej przeniósł się na pewien czas do Lubartowa⁸³), Sapiehowie nie posiadali w Lubelskim większych wpływów. W latach osiemdziesiątych XVIII w. hetman F.K. Branicki dysponował znaczącym poparciem w województwie kijowskim, ziemi chełmskiej (Luboml) i na Wołyniu (sejmiki w Łucku i we Włodzimierzu)⁸⁴.

3. Ósrodek podhorecki, związany z Rzewuskimi – Waclawem (wojewodą krakowskim, a od grudnia 1778, do śmierci 27 października 1779, kasztelanem krakowskim⁸⁵) i hetmanem polnym koronnym Sewerynem Rzewuskim. Rzewuscy byli najbardziej konserwatywną, a zarazem najmniej aktywną częścią opozycji magnackiej. W walce politycznej na sejmie z 1776 uczestniczył S. Rzewuski⁸⁶. Podhorce w dość nikły sposób angażowały się jednak w kampanię sejmikową w 1778; W. Rzewuski wysłał tylko list na sejmiki⁸⁷. S. Rzewuski mocniej włączył się w działalność opozycyjną dopiero w 1782, przy okazji sprawy ubezwłasnowolnienia biskupa krakowskiego Kajetana Sołtyka⁸⁸. W interesującym mnie okresie Rzewuscy nie podejmowali poważniejszych akcji, poza wspomnianymi już działaniami o charakterze propagandowym, na sejmikach. A przecież tradycyjnie posiadali wpływy na Podolu⁸⁹. W ziemi chełmskiej związki z Rzewuskimi (ich miejscową rezydencją było Stulno) miała wpływowa rodzina Węgleńskich, z kasztelanem Wojciechem na czele⁹⁰.

Po sejmie z 1776 znaczną aktywność opozycyjną przejawiał podczaszy koronny Szcześny Czacki, republikański doktryner, choć zarazem znawca polskiego ustroju⁹¹.

litewskiej a jego była żoną, który toczyć się miał w Trybunale lubelskim, zob.: K. Koźmian, *Pamiętniki*, t. I, wstęp i komentarz J. Willaume, Wrocław 1972, s. 117–124. K.N. Sapieha również w 1784 bezskutecznie próbował akcji na deputackim sejmiku lubelskim: *ibidem*, t. I, s. 112–116; Ł. Kądziała, *Sapieha Kazimierz Nestor*, s. 53–54. Por. laudum sejmiku w Lublinie z 15 VII 1784: APL, GrLub-rmo 476, k. 128–129 (także: GrLub-rmo 478, k. 725–725v; odpis: BPAU 8326, k. 431–432).

⁸³ Ł. Kądziała, *Sapieha Kazimierz Nestor*, s. 53.

⁸⁴ AGAD, AKom. 12/12, s. 145–146. J. Mierzejewski do E. Sapieżyny z 26 VIII 1782; B. Zaleski, *op. cit.*, s. 55–58; W. Filipczak, *Rugi poselskie i losy „rozdwójonych” sejmików przedsejmowych w latach 1778–1786*, CPH 1997, t. XLIX, z. 1–2, s. 77–78; A. Kamińska, *Stempkowski (Stępkowski) Józef Gabriel*, s. 389.

⁸⁵ *Kronika podhorecka 1706–1779*, opr. L. Rzewuski, Kraków 1860, s. 129; *Urzednicy województwa krakowskiego...*, s. 64.

⁸⁶ Z. Zielińska, *Republikanizm spod znaku buławy. Publicystyka Seweryna Rzewuskiego z lat 1787–1790*, Warszawa 1988, s. 21–28.

⁸⁷ W. Filipczak, *Sejm 1778 roku*, s. 114.

⁸⁸ K. Rudnicki, *Biskup Kajetan Sołtyk 1715–1788*, Kraków–Warszawa 1906, s. 224–225; Z. Zielińska, *Republikanizm...*, s. 30–36.

⁸⁹ G.T. Lukowski, *The Szlachta and the Confederacy of Radom 1764–1767/68: A study of the Polish Nobility*, Rzym 1977, s. 194.

⁹⁰ Kasztelan W. Węgleński zagajał sejmiki poselskie ziemi chełmskiej, m.in., w 1778, 1780, 1782 i 1784 (także wiele innych): APL, GrCh-rmo 87 – akta luźne, k. 60. Laudum sejmiku w Chełmie z 21 VIII 1780; GrCh-rmo 91 – akta luźne, k. 84. Laudum sejmiku w Chełmie z 19 VIII 1782; GrCh-rmo 95a – akta luźne, k. 42. Laudum sejmiku w Chełmie z 16 VIII 1784 (odpisy laudów w: BKórń. 11189, vol. II, k. 125v, 147v, 187v); W. Filipczak, *Sejm 1778 roku*, s. 81–82.

⁹¹ J. Michalski, *Polska wobec wojny...*, s. 95–96; E. Borkowska-Bagieńska, *Zbiór praw sądowych Andrzeja Zamoyskiego*, Poznań 1986, s. 19. Zob. też: A. Lityński, *Szlachecka doktryna na*

W 1778 (na mniejszą skalę także w 1780 i 1782) włączył się w agitację przedsejmową, przysyłając, m.in. list na sejmiki z „punktami do instrukcji”⁹². Miał on znaczny wpływ na Wołyniu, zwłaszcza na, obradujących we Włodzimierzu Wołyńskim, egzulanckich sejmikach województwa czernihowskiego⁹³.

Opozycja antykrólewska posiadała stronników i sympatyków także na innych obszarach. Nie zawsze też musieli być oni związani z konkretnym ośrodkiem magnackim. W tym miejscu pomijam różnice programowe pomiędzy poszczególnymi ugrupowaniami, gdyż nie miały one istotnego znaczenia w codziennej praktyce sejmikowej. Reformatorski program Nowej Familii (sejm gotowy; odpowiedzialne przed parlamentem komisje jako kolegialne władze wykonawcze; zamiast Rady Nieustającej władza dozorcza o składzie ministerialnym⁹⁴) nie był wówczas ujawniany opinii szlacheckiej. Z kolei program zwolenników wzmocnienia władzy hetmańskiej był niejednolity. Bardziej pragmatyczne stanowisko zajmował ośrodek białocerkiewski, dla którego istotna była realna kontrola nad wojskiem, bez względu na jej formę instytucjonalną; bezpośrednie uprawnienia buław lub kierownicza rola hetmanów w komisjach wojskowych (nawiązanie do doświadczeń z okresu sejmu rozbiorowego i z lat 1775–1776)⁹⁵. Rzewuscy zaś, prezentując doktrynersko-republikański konserwatyzm, chcieli przywrócenia buławom ich dawnych prerogatyw⁹⁶, nie prowadzili aktywniejszej polityki sejmikowej w interesującym mnie okresie. Niewątpliwie wszystkie ośrodki opozycji magnackiej łączyła niechęć wobec Rady Nieustającej, a zwłaszcza jej kompetencji poszerzonych w 1776 przez sejm⁹⁷. Krytycyzm wobec Rady Nieustającej prezentowała nie tylko opozycja. Niechętnie do tej magistratury odnosił się, m.in. ówczesny lider litewskich regalistów A. Tyzenhauz (choć związani z podskarbinem posłowie w 1776 poparli, zgodnie ze stanowiskiem króla, powiększenie kompetencji Rady)⁹⁸. Na sejmie w 1778 projekty ograniczenia jej uprawnień (zwłaszcza możliwości „tłumaczenia” ustaw) proponowali parlamentarzyści związani z dworem, zwłaszcza z kanclerzem

sejmikach, czyli między mitem a utopią. Zagadnienia wybrane, [w:] *Parlament. Prawo, ludzie. Studia ofiarowane Profesorowi Juliuszowi Bardachowi*, Warszawa 1996, s. 139.

⁹² W. Filipczak, *Sejm 1778 roku*, s. 114–115. Szczęsny Czacki przysyłał swoje propozycje dotyczące instrukcji poselskich także przed sejmami z 1780 i 1782: Ossol. 11857, s. 91–92, 98–100. S. Czacki do P. Małachowskiego z 9 VIII 1780 i [S. Czacki], *Punkta do instrukcji [1782]*.

⁹³ W. Filipczak, *Sejm 1778 roku*, s. 82–85.

⁹⁴ Program Nowej Familii został ostatecznie sformułowany w początkach Sejmu Wielkiego, jednak jego podstawy zostały stworzone jeszcze przez Stanisława Lubomirskiego w połowie lat siedemdziesiątych XVIII w.: J. Michalski, *Opozycja magnacka i jej cele w początkach Sejmu Czteroletniego*, [w:] *Sejm Czteroletni i jego tradycje*, red. J. Kowecki, Warszawa 1991, s. 50–51, 54–58; W. Szczygielski, *Sejm gotowy i władza typu Straży (z badań nad percepcją społeczną reformy ustroju państwa w czasach Sejmu Wielkiego)*, PNH 2003, R. II, nr 1 (3), s. 74–80; idem, *Krytyka parlamentarna Rady Nieustającej w początkach obrad Sejmu Wielkiego a problem konstytucyjnej reformy władz wykonawczych państwa*, PNH 2003, R. II, nr 2 (4), s. 77–79.

⁹⁵ W. Konopczyński, *Geneza i ustanowienie Rady Nieustającej*, Kraków 1917, s. 317–322; Z. Szczańska, *Odpowiedzialność rządu...*, s. 66.

⁹⁶ Szerzej o poglądach ustrojowych S. Rzewuskiego: Z. Zielińska, *Republikanizm...*, s. 17–21.

⁹⁷ J. Michalski, *Opozycja magnacka...*, s. 51; A. Stroynowski, *Opozycja sejmowa...*, s. 31–33.

⁹⁸ S. Kościółkowski, *op. cit.*, t. I, s. 134–135.

A. Młodziejowski⁹⁹. Nowy skład Rady Nieustającej, wybrany na sejmie w 1778, tworzył interesującą sytuację. Zwalczający magistraturę malkontenci dość licznie obsadzili funkcje konsyliarzy. I. Potocki marszałkował jej, mając świadomość, że na kolejnym sejmie przyjdzie mu występować w imieniu Rady¹⁰⁰.

Dwuletni okres po zakończeniu obrad sejmów z 1778 roku miał istotne znaczenie nie tylko dla relacji na linii stronnictwo królewskie – opozycja. Jeszcze ważniejsze zjawiska rozgrywały się wewnątrz obu obozów, zwłaszcza wśród regalistów. Na Litwie narastał konflikt wokół osoby A. Tyzenhauza. Konsolidacji ulegał obóz przeciwników podskarbiego nadwornego litewskiego. Znajdowali się w nim ludzie związani z królem (m.in. I. Branicka, marszałek F. Rzewuski, podkanclerzy litewski Joachim Chreptowicz, Tyszkiewiczowie) lub mający dobre kontakty w Petersburgu (Borchowie, Kossakowscy, łowczy litewski Antoni Zabiello)¹⁰¹. Jesienią 1778 Stanisław August postanowił, pod naciskiem O. Stackelberga, że marszałkiem kolejnego Trybunału Litewskiego zostanie, niechętny Tyzenhauzowi, pisarz litewski L. Tyszkiewicz¹⁰². Oprócz sprawnego kierowania obradami sejmowymi, miał on atut w postaci małżeństwa z królewską bratanicą Konstancją, córką ekspodkomorzego koronnego Kazimierza Poniatowskiego i Apolonii z Ustrzyckich¹⁰³. Nad dalszą karierą pisarza wielkiego litewskiego czuwała jego matka – Anna z Pocięjów Tyszkiewiczowa, wojewodzina smoleńska¹⁰⁴. Stanisław August na przełomie 1778 i 1779 usilnie pracował nad pogodzeniem A. Tyzenhauza i L. Tyszkiewicza przed lutowymi sejmikami gromnicznymi¹⁰⁵. Szczególnie niekorzystne dla podskarbiego nadwornego były wrogie mu działania O. Stackelberga, który podjął przeciwko niemu współpracę z Czartoryskimi¹⁰⁶. W styczniu 1779 król był zaniepokojony wieściami o przygotowaniach stronników A. Tyzenhauza, które były wymierzone w L. Tyszkiewicza. Obawy monarchy wzbudzały informacje o zamiarach Karola Radziwiłła, wojewody wileńskiego, który zamierzał nie dopuścić pisarza litew-

⁹⁹ W. Filipczak, *Ustawodawstwo pierwszego sejmów rozbiorowego w ocenie parlamentarzystów z 1778 roku*, [w:] *Oświeceni wobec rozbiorów Polski*, red. J. Grobis, Łódź 1998, s. 18–19; idem, *Sejm 1778 roku*, s. 219–220.

¹⁰⁰ Ignacy Potocki, jak się wydaje, poważnie traktował swoje obowiązki marszałka Rady Nieustającej. W jego papierach pozostały przygotowane zagajenia posiedzeń z lat 1778–1780: AGAD, APP 275, s. 1–27.

¹⁰¹ S. Kościałkowski, *op. cit.*, t. I, s. 161–163, t. II, s. 328–338. Zob. też: AGAD, APP 310, s. 256–257, 270–272. Król do Antoniego Tyzenhauza z 15 i 31 III 1779; M. Zaleski, *Pamiętniki... wojskiego Wielkiego Księstwa Litewskiego, posła na Sejm Czteroletni*, Poznań 1879, s. 105–107, 118–121.

¹⁰² Stanisław August Poniatowski, *Mémoires du roi...*, t. II, s. 658–659; W. Filipczak, *Sejm 1778 roku*, s. 334.

¹⁰³ *Poniatowscy herbu Ciołek (orientacyjna tablica genealogiczna)*, [w:] *Inwentarz Archiwum księcia Józefa Poniatowskiego i Marii Teresy Tyszkiewiczowej z lat 1516, 1647–1843*, opr. M. Józefowiczówna, Warszawa–Łódź 1987; S. Kościałkowski, *op. cit.*, t. II, s. 357.

¹⁰⁴ BCz 721, s. 135–136. Anna Tyszkiewiczowa do króla z 17 I 1779; W. Filipczak, *Elżbieta Sapieżyna...*, s. 310–311. Zob. też: S. Kościałkowski, *op. cit.*, t. I, s. 114.

¹⁰⁵ AGAD, APP 310, s. 383–385. Król do A. Tyzenhauza z 30 XII 1778; A. Kijas, *Działalność polityczna Antoniego Tyzenhauza*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza” 1971, Historia, z. 11, s. 182.

¹⁰⁶ S. Kościałkowski, *op. cit.*, t. II, s. 364.

skiego do funkcji deputackiej. Miała to być zemsta za to, iż ostatni sejm nie przyjął projektu w interesie radziwiłłowski¹⁰⁷. L. Tyszkiewicz pisał do króla, że K. Radziwiłł „Panie Kochanku” rozsyłał po całej Litwie listy wymierzone w pisarza litewskiego, który, zapewne zasadnie, widział w tym rękę A. Tyzenhauza¹⁰⁸. W początkach lutego 1779 L. Tyszkiewicz w liście do wojewody wileńskiego odwoływał się do przyjaznych, do tej pory, wzajemnych stosunków¹⁰⁹. Obawy monarchy o sytuację na Litwie miały swoje podstawy. Rozpoczęte 9 lutego 1779 sejmiki gromniczne były bardzo burzliwe. Zdaniem Anny Kalenkiewiczówny do rozdwojenia obrad deputackich doszło w trzech miejscach (Kowno, Słonim, Rzeszyca)¹¹⁰. Nie jest to jednak pełna lista. Do otwartego konfliktu doszło także w Uszaczu (sejmik województwa połockiego), Lidzie (w obu miejscach podwójne wybory), Mińsku (ogłoszono manifest przeciwko wyłonionym deputatom) i Orszy (sejmik nie doszedł – podobno miało to związek z obecnością wojsk rosyjskich)¹¹¹.

Po sejmikach L. Tyszkiewicz skarżył się Stanisławowi Augustowi, że podwójne elekcje deputatów były wynikiem złamania (przez A. Tyzenhauza) wcześniejszego porozumienia w sprawie planty sejmikowej¹¹². Na zagajonym przez K. Radziwiłła sejmiku wileńskim, choć po długotrwałych negocjacjach, udało się doprowadzić do kompromisu między wojewodą a Tyszkiewiczami, co król przyjął z zadowoleniem¹¹³. Inaczej sytuacja wyglądała na, newralgicznym dla dworu, sejmiku słonimskim. Król nie krył niezadowolenia z działań podjętych w tym powiecie przez hetmana M.K. Ogińskiego, które sprzeczne były z zaleceniami monarchy¹¹⁴. Spór wokół elekcji trybunalskich miał poważne konsekwencje polityczne. Nieskuteczne okazały się apele Stanisława Augusta, który wzywał A. Tyzenhauza do kompromisu z L. Tyszkiewiczem w sprawie

¹⁰⁷ AGAD, APP 310, s. 205–206. Król do A. Tyzenhauza z 21 I 1779.

¹⁰⁸ BCz 690, s. 301–302. Ludwik Tyszkiewicz do króla, bez daty. O współdziałaniu A. Tyzenhauza i Karola Radziwiłła w przygotowaniu akcji sejmikowej świadczy ich korespondencja: AGAD, AR V/16711, s. 32, 38. Antoni Tyzenhauz do K. Radziwiłła z 31 I 1779 i notacja potrzebnych listów.

¹⁰⁹ AGAD, AR V/16681. L. Tyszkiewicz do K. Radziwiłła z 6 II 1779.

¹¹⁰ A. Kalenkiewiczówna, *Rozkład partii Tyzenhauza na tle sejmików litewskich*, [w:] *Księga pamiątkowa Koła Historyków Słuchaczy Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie 1923–1933*, Wilno 1933, s. 130, 132, 137; S. Kościalkowski, *op. cit.*, t. II, s. 365. Zob. też: AGAD, ZP 111, k. 55–56v (kopia diariusza sejmiku słonimskiego), 57–58v (kopia diariusza sejmików kowieńskich deputackich).

¹¹¹ AGAD, ZP 111, k. 51–51v, 72 (wiadomość o sejmikach deputackich w prowincji litewskiej), 53–54 (opisanie sejmików deputackich województwa połockiego), 59–60 (Mikołaj Chrapowicki do NN z 5 III 1779); BCz 717, s. 291–294, 300. Antoni Tyzenhauz do króla z 11 II 1779 i „regestryk” deputatów; *Deputaci Trybunału Głównego Wielkiego Księstwa Litewskiego 1697–1794. Spis*, red. A. Rachuba, opr. A. Rachuba, P.P. Romaniuk, Warszawa 2004, s. 340–344. O zajściach na pięciu sejmikach pisał: S. Kościalkowski, *op. cit.*, t. I, s. 131, 204 (przyp. 373).

¹¹² AGAD, ZP 111, k. 68–69. L. Tyszkiewicz do króla z 16 II 1779.

¹¹³ AGAD, APP 310, s. 248–249. Król do K. Radziwiłła z 8 III 1779; ZP 111, k.51–51v. Wiadomość o sejmikach deputackich...; A. Kalenkiewiczówna, *op. cit.*, s. 135.

¹¹⁴ BCz 799, s. 1931–1932. Król do Aleksandry Ogińskiej z 9 I 1779; AGAD, APP 310, s. 250–251. Król do Michała Kazimierza Ogińskiego z 5 III 1779 (kopia). Por. ZP 111, k. 79. Aleksandra Ogińska do króla, bez daty.

rozdwojonych sejmików¹¹⁵. Do problemu wrócono w ramach przygotowań do przypadającej 1 maja 1779 grodzieńskiej reasumpcji Trybunału Litewskiego¹¹⁶. Król już w lutym 1779 informował podskarbiego nadwornego, że O. Stackelberg zadeklarował, iż sprawa rozdwojonych sejmików musi być rozstrzygana na rugach trybunalskich. Stanowisko to podzielał monarcha i biskup płocki M. Poniatowski. Wynikało to z obaw, że przeciwnicy podskarbiego mogą chcieć wprowadzić sprawę do Rady Nieustającej¹¹⁷. W 1777 wrogowie Tyzenhauza starali się przenieść spór wokół rozdwojonych nowogródzkich sejmików elekcyjnych na forum tej magistratury¹¹⁸. Ze względu na odmienny rodzaj zgromadzeń (deputackie i elekcyjne) nie powinno to jednak być uznane za precedens. Za wzór mógł służyć jednak konflikt wokół rozdwojonych sejmików deputackich województwa płockiego w Raciażu (15 lipca 1778), który został rozstrzygnięty 11 sierpnia 1778 rezolucją Rady¹¹⁹. W kwietniu 1779 monarcha informował podskarbiego, że hetman M.K. Ogiński zamierza wnieść memoriał, z prośbą o wyjaśnienie, czy w rugach trybunalskich powinni uczestniczyć tylko deputaci wybrani na kadencję grodzieńską, czy sędziowie trybunalscy obu kadencji¹²⁰. Ostatecznie hetman wycofał swoje wniesienie, gdyż okazało się, że wbrew stanowisku przeciwników A. Tyzenhauza, rosyjski ambasador sprzyja pogładowi, iż w rugach powinni uczestniczyć deputaci wybrani na obie kadencje (repartycje)¹²¹.

Reasumpcja obrad Trybunału w Grodnie przebiegała bardzo burzliwie. W początkach maja 1779 monarcha niepokoił się o jego los i proponował, by marszałka (którym miał być L. Tyszkiewicz) wybierali tylko ci deputaci obu repartycji, których elekcja nie była kwestionowana¹²². Spory toczące się w Grodnie w związku z początkiem działalności Trybunału skłoniły obie strony konfliktu do szukania wsparcia w Warszawie. W dniu 3 maja list do króla skierowali deputaci związani z podskarbitim nadwornym. Prosilili o wyjaśnienie kwestii proceduralnych dotyczących rugów trybunalskich i wyboru marszałka¹²³. Następnie L. Tyszkiewicz, wybrany już marszałkiem Trybunału,

¹¹⁵ AGAD, APP 310, s. 256–257. Król do A. Tyzenhauza z 15 III 1779.

¹¹⁶ *Deputaci Trybunału...*, s. 339.

¹¹⁷ AGAD, APP 310, s. 221–222. Król do A. Tyzenhauza z 15 II 1779.

¹¹⁸ S. Kościalkowski, *op. cit.*, t. I, s. 135; V. Buben, *Rozdwojone wybory urzędników ziemskich na sejmiku elekcyjnym województwa nowogródzkiego 5 lutego 1777*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego” 2006, Prace Historyczne, z. 133, s. 56, s. 59, 61–62, 68–69.

¹¹⁹ AGAD, ML VII/20, s. 207–208. Protokół Rady Nieustającej z 11 VIII 1778. Rezolucja Rady z tego dnia znajduje się w: ML VII/21, k. 446–446v. Została ona wydana na memoriał miecznika raciańskiego Piotra Lasockiego (ML VII/84, k. 47–48). Zob. też: W. Filipczak, *Sejm 1778 roku*, s. 67.

¹²⁰ AGAD, APP 310, s. 282. Król do A. Tyzenhauza z 12 IV 1779.

¹²¹ AGAD, APP 310, s. 298. Król do A. Tyzenhauza z 26 IV 1779.

¹²² AGAD, APP 310, s. 317–318. Król do A. Tyzenhauza z 4 V 1779. O problemach z fundacją Trybunału z powodu rugów pisano w korespondencji Gabinetu monarchy z Bernardem Zabłockim z 8 V 1779: BPAU 1656, k. 156.

¹²³ AGAD, APP 313, t. X, s. 64–65. Deputaci Trybunału litewskiego (list podpisało 10 osób) do króla z 3 V 1779. Stanowisko w sprawach udziału deputatów kadencji wileńskiej w rugach trybunalskich oraz w wyborze marszałka, zawarte w dołączonym do listu „Ratiocinium” (s. 66–69), podpisała liczniejsza grupa deputatów.

zwrócił się (12 maja) do Rady Nieustającej. W związku z tym 15 maja 1779 Rada zebrała się na nadzwyczajnym posiedzeniu. Magistratura zajęła się rozstrzygnięciem kwestii, czy deputaci wybrani (i kredensowani) na kadencję wileńską powinni uczestniczyć w rozstrzyganiu wątpliwości dotyczących legalności sejmików¹²⁴. Wiadomo, że przed zwołaniem sesji odbyła się w tej sprawie narada w Gabinetcie królewskim¹²⁵. Wymiana argumentów nie doprowadziła do uzgodnienia stanowisk. Konieczne było przystąpienie do głosowania, w wyniku którego przesądzono, iż w rugach trybunalskich mają uczestniczyć także deputaci repartycji wileńskiej¹²⁶. Stanowisko Rady oznaczało sukces stronników A. Tyzenhauza, który, mimo nalegań króla, nie godził się na ustępstwa w sprawie sejmiku połockiego. Spowodowało to nawet wezwanie podskarbiego do Warszawy¹²⁷. Wśród popierającej L. Tyszkiewicza mniejszości znaleźli się również przedstawiciele opozycji, m.in., S. Lubomirski, który o przebiegu wydarzeń poinformował, nieobecnego na sesji, marszałka Rady Nieustającej I. Potockiego. Na sesji, ze stanowiskiem marszałka wielkiego koronnego solidaryzował się wróg podskarbiego, podkanclerzy litewski J. Chreptowicz¹²⁸. Na kolejnej sesji Rady, 21 maja 1779, S. Lubomirski złożył swój głos do archiwum (uczynili to także inni konsyliarze)¹²⁹.

Tylko trochę spokojniej przebiegały litewskie wybory deputatów w lutym 1780. Doszło wówczas do rozdwojenia prawdopodobnie trzech sejmików (Wilno, zapewne także Rosienie i Kowno), zaś sejmik w Rzeczy ponownie nie doszedł¹³⁰. A. Tyzenhauzowi udało się utrzymać przewagę w Wielkim Księstwie, choć jego przeciwnicy osiągnęli pewne sukcesy, np w Słonimiu (istotna była tu rola hetmana M.K. Ogińskiego)¹³¹.

Przed zwołanymi na 21 sierpnia 1780 sejmikami poselskimi¹³², na Litwie rozegrały się wydarzenia związane z upadkiem A. Tyzenhauza. Jego przyczyny i kolejne etapy: pozbawienie podskarbiego dzierżawy ekonomii litewskich (objął ją F. Rzewuski), rugowanie z Horodnicy, konflikty w Trybunale pod laską piwniczego litewskiego Franciszka Piłsudskiego, zostały szczegółowo opisane przez S. Kościalkowskiego¹³³. W związku z tym pominę ich prezentację. Sejmiki przedsejmowe w Wielkim Księstwie ponownie były bardzo burzliwe. Toczyły się pod znakiem zaciętej rywalizacji między stronnictwem tyzenhauzowskim (wspieranym, m.in. przez K. Radziwiłła i biskupa wileńskie-

¹²⁴ AGAD, ML VII/24, s. 129–130. Protokół Rady Nieustającej z 15 V 1779.

¹²⁵ AGAD, APP 279a/211, s. 10. Stanisław Lubomirski do I. Potockiego z 25 V 1779.

¹²⁶ AGAD, ML VII/24, s. 130. Protokół Rady Nieustającej z 15 V 1779.

¹²⁷ AGAD, AR V/1214. Marcin Borowski do K. Radziwiłła z 20 V 1779.

¹²⁸ AGAD, APP 279a/211, s. 10. S. Lubomirski do I. Potockiego z 25 V 1779.

¹²⁹ AGAD, ML VII/24, s. 132. Protokół Rady z 21 V 1779; APP 82, t. II, s. 121–124. S. Lubomirski, Zdanie.... na sesji ekstraordynaryjnej Rady z 15 V 1779; APP 279a/211, s. 10. S. Lubomirski do I. Potockiego z 25 V 1779.

¹³⁰ AGAD, AR V/16681. L. Tyszkiewicz do K. Radziwiłła z 12 II 1780; S. Kościalkowski, *op. cit.*, t. II, s. 368–369. Por. A. Kalenkiewiczówna, *op. cit.*, s. 133, 135; *Deputaci...*, s. 345–348.

¹³¹ A. Kalenkiewiczówna, *op. cit.*, s. 130–131; S. Kościalkowski, *op. cit.*, t. II, s. 368.

¹³² APK, CCR 211, s. 1326. Uniwersał Stanisława Augusta z 22 V 1780.

¹³³ S. Kościalkowski, *op. cit.*, t. II, s. 391–406. Zob. też: W. Filipczak, *Ekonomie królewskie...*, s. 246–247. O kwestiach dotyczących nowego kontraktu dzierżawy królewszczyzn dla F. Rzewuskiego i o potrzebie reformy finansów królewskich (utworzenia Kamery) monarcha pisał 8 VIII 1780 do A. Mokronowskiego (BCz 927, s. 859–862).

go I. Massalskiego) a jego przeciwnikami, wśród których znaleźli się: podkanclerzy J. Chreptowicz, przewidziany przez króla na szefa regalistów litewskich, F. Rzewuski i biskup Józef Kossakowski. Ich przebieg przedstawiono już w literaturze przedmiotu¹³⁴. Na 22 sejmiki Wielkiego Księstwa, według S. Kościałkowskiego, 12 udzieliło, w różnej formie, poparcia A. Tyzenhauzowi¹³⁵. Tym razem zostały rozdwojone prawdopodobnie 4 sejmiki litewskie: województwa nowogródzkiego, zapewne też powiatu pińskiego i kowieńskiego. W Nowogródku, na dwudniowych obradach (21–22 sierpnia), wybrano aż 3 posłów na sejm, lecz dzięki działaniom J. Chreptowicza i K. Radziwiłła, udało się rozwiązać spór jeszcze przed sejmem¹³⁶. Upadek A. Tyzenhauza wzmocnił pozycję K. Radziwiłła, gdyż liczna na Litwie klientela radziwiłłowska do tej pory zwykle ulegała wpływowi podskarbiego. Zachowanie przez wojewodę wileńskiego lojalności wobec króla miało więc dla regalistów zasadnicze znaczenie. Pilnujący w Warszawie interesów K. Radziwiłła chorąży przasnyski Adam Górski informował swojego pryncypała o przebiegu konfliktu wokół osoby podskarbiego¹³⁷. W połowie lipca 1780 donosił, że podkanclerzy J. Chreptowicz, nowy kierownik partii dworskiej na Litwie, deklarował mu gotowość konsultowania się z wojewodą wileńskim w sprawach „interesów prowincji”¹³⁸. Stanisław August początkowo próbował ograniczyć rolę K. Radziwiłła do 10 sejmików Wielkiego Księstwa; ostatecznie zgodził się jednak uzgadniać z nim całą plantę litewską¹³⁹.

Zmiany w układzie sił w Wielkim Księstwie były bacznie śledzone w Koronie. W sierpniu i wrześniu 1780 S. Lubomirski informował I. Potockiego o swojej ocenie wydarzeń w Grodnie (które marszałek wielki koronny uważał za skandaliczne), a następnie o tym, że „klótnie litewskie” już się zakończyły¹⁴⁰. Na Litwie ukształtował się

¹³⁴ A. Kalenkiewiczówna, *op. cit.*, s. 129–151; S. Kościałkowski, *op. cit.*, t. II, s. 407–410; W. Filipczak, *Ekonomie litewskie...*, s. 248–250.

¹³⁵ S. Kościałkowski, *op. cit.*, t. II, s. 409–410. Wprawdzie w tym miejscu pracy podane jest, że były na Litwie 23 sejmiki, ale jest to oczywista pomyłka, por.: *ibidem*, t. I, s. 114–123.

¹³⁶ AGAD, AR V/2182, k. 28–29. Joachim Chreptowicz do K. Radziwiłła z 5 IX 1780; AR II/3132, s. 1–7. Usprawiedliwienie sejmiku województwa nowogródzkiego pod prezydencją jw Rdułtowskiego...; BCz 678, s. 117–119. Diariusze rozdwojonego sejmiku w Nowogródku; W. Filipczak, *Rugi poselskie...*, s. 74–75. Na temat pozostałych sejmików zob.: BPAU 661, k. 5. Diariusz sejmu 1780. O konflikcie na sejmiku w Pińsku donosił pisał K. Olizar: BCz 681, s. 133. K. Olizar do NN z 29 VIII 1780. Zob. też: A. Kalenkiewiczówna, *op. cit.*, s. 133, 148, 150.

¹³⁷ AGAD, AR V/4538a, s. 23, 25. Adam Górski do Karola Radziwiłła z 19 VI 1780 i 3 VII 1780. Zob. także: AR V/4538a, s. 39–41, 46. A. Górski do Hieronima Radziwiłła z 24 i 27 VII 1780. A. Górski był reprezentantem K. Radziwiłła w Warszawie do jesieni 1782 (AR V/4506, cz. IV, s. 64. A. Górski do Hieronima Radziwiłła z 27 XI 1782), kiedy jego miejsce zajął płk Mikołaj Morawski. Później informował o wydarzeniach w stolicy podkomorzego litewskiego H. Radziwiłła, brata wojewody wileńskiego. K. Radziwiłł korespondencję z chorążym przasnyskim wznowił w maju 1784 (AR V/4506, cz. V, s. 25–27. A. Górski do: H. Radziwiłła z 8 V 1784 i do K. Radziwiłła z 8 V 1784), następnie A. Górski występował w roli doradcy i pomocnika swojego następcy.

¹³⁸ AGAD, AR V/4538a, s. 28. A. Górski do K. Radziwiłła z 15 VII 1780.

¹³⁹ BCz 686, s. 109–111, 117–132. Korespondencja króla z K. Radziwiłłem z okresu 15 VII 1780 – 1 VIII 1780; AGAD, AR V/4538a, s. 36–52. Korespondencja A. Górskiego z K. Radziwiłłem z lata 1780; W. Filipczak, *Ekonomie litewskie...*, s. 240–241.

¹⁴⁰ AGAD, APP 279a/211, s. 30, 32. S. Lubomirski do I. Potockiego (bilety) z 23 VIII 1780, 13 IX 1780.

nowy system, który bez większych zmian funkcjonował do 1783, kiedy król dokonał dość istotnych przesunięć, co mogło mieć związek z doświadczeniami sejmu z 1782 (o czym dalej). Regalistami w Wielkim Księstwie miał kierować J. Chreptowicz, choć pewne wpływy uzyskał tutaj także biskup M. Poniatowski. Niektóre sejmiki znalazły się pod opieką kilku ministrów litewskich: kanclerza Aleksandra Sapiehy, podskarbiego wielkiego Michała Brzostowskiego i Ludwika Tyszkiewicza¹⁴¹. Syn wojewodziny smoleńskiej, po około rocznym oczekiwaniu, został hetmanem polnym litewskim (12 grudnia 1780 r.), dzięki rezygnacji Józefa Sosnowskiego z buławy¹⁴². Król starał się również nawiązać bezpośrednie kontakty z liderami szlachty na szczeblu powiatowym (czemu wcześniej niechętny był A. Tyzenhauz)¹⁴³. Ekonomie królewskie oddane zostały w dzierżawę na 3 lata F. Rzewuskiemu. Tamtejsi oficjaliści i zależna szlachta (występujący jako „partia ekonomiczna”) zostali podporządkowani, oczywiście tylko w zakresie akcji sejmikowej, lokalnym kierownikiem „primorom” stronnictwa dworskiego¹⁴⁴.

Mniej widowiskowe, ale również istotne, były zmiany, które nastąpiły w dwuleciu 1778–1780 (okres między kolejnymi sejmami) w Koronie.

Podobnie jak na Litwie, dużą rolę w życiu polityczno-sejmikowym odgrywały starania dworu o kontrolę instytucji sądowych i dążenie opozycji do uzyskania na nie wpływu. Chodziło zwłaszcza o skład kolejnych kompletów sędziów trybunalskich. Zabiegi regalistów komplikował fakt, że sejm z 1776 zniósł, ustanowione w 1768, pensje deputackie (sędziom zostawiono jedynie dochody ze „skrzynki”)¹⁴⁵. Kadencja Trybunału, zgodnie z ustawodawstwem sejmu rozbiorowego, była bardzo długa, gdyż trwała przeszło 15 miesięcy, od 1 września do 20 grudnia następnego roku¹⁴⁶. Deputaci byli więc narażeni na bardzo poważne wydatki. Według opracowanej przez lubelski urząd grodzki, oblatowanej w księgach grodzkich, *Taxy pałaców i kamienic dla jww deputatów na Trybunał Kor.* (na rok 1782) koszt wynajęcia odpowiedniej kwatery w Lublinie wahał się między 30 a 180 czerwonych złotych (zwykle 50–100)¹⁴⁷. A przecież przed przyjazdem do Lublina w celu sądzenia spraw prowincji małopolskiej deputaci powinni przez wiele miesięcy opłacać kwaterę w Piotrkowie, nie mówiąc już o pozostałych kosztach

¹⁴¹ Szerzej na ten temat: W. Filipczak, *Ekonomie litewskie...*, s. 239–240. Zob. też: Z. Zielińska, *Sapieha Aleksander*, [w:] PSB, XXXIV, 1992, s. 567.

¹⁴² AGAD, ML VII/34, s. 50–52. Protokół Rady Nieustającej z 12 XII 1780; BCz 861, s. 259. Józef Sosnowski do króla (rezygnacja) z 12 XII 1780. Na temat zabiegów L. Tyszkiewicza o buławy zob. BCz 728, s. 923. Król do S. Lubomirskiego z 1 I 1780 (zob. także: AGAD, APP 184, s. 66).

¹⁴³ W. Filipczak, *Ekonomie litewskie...*, s. 243–244. O różnicy zdań między królem i A. Tyzenhauzem w sprawie przekazywania informacji o sposobie kierowania akcją sejmikową pisał S. Kościółkowski (*op. cit.*, t. I, s. 142–143).

¹⁴⁴ W. Filipczak, *Ekonomie litewskie...*, s. 255–256.

¹⁴⁵ VL, t. VIII, s. 550. *Tabella expensy koronnej*; M. Goyski, *Reformy Trybunału Koronnego*, Lwów 1909, s. 94, 100; J. Michalski, *Problematyka reformy sądownictwa i prawa sądowego w okresie sejmu delegacyjnego lat 1767–1768*, CPH 2002, t. LIV, z. 2, s. 28; W. Bednaruk, *Trybunał Koronny. Szlachecki sąd najwyższy w latach 1578–1794*, Lublin 2008, s. 289–291.

¹⁴⁶ VL, t. VIII, s. 106–107. *Trybunał Koronny*.

¹⁴⁷ APL, GrLub-rmo 468, k 723–724. *Taxa pałaców i kamienic dla jww Deputatów na Trybunał Kor. zjechać mających w roku 1782...*

utrzymania. W tej sytuacji sejmikowi liderzy regalistów niejednokrotnie alarmowali dwór, że są problemy ze znalezieniem chętnego do podjęcia się funkcji¹⁴⁸. Czasami nawet nikt nie zgadzał się na kandydowanie i sejmik rozchodził się bez wyboru deputata (Środa w 1777, Lipno w 1778)¹⁴⁹. W tej sytuacji król, za zdaniem Rady Nieustającej, mógł zwołać dodatkowy sejmik w innym terminie. Na takiej podstawie zebrał się 18 sierpnia 1778 sejmik ziemi dobrzyńskiej¹⁵⁰. Sprawa ta wzbudzała jednak wątpliwości prawne, gdyż termin sejmików deputackich był ustalony ustawowo¹⁵¹. Trudności w zaciągach o funkcję deputata sprzyjały magnackiej opozycji, której liderzy, finansując wybranych sędziów, mogli uzyskiwać wpływ na decyzje trybunalskie. Dla Stanisława Augusta bardzo ważny był też wybór osoby, którą chciał widzieć jako marszałka Trybunału Koronnego. Funkcja ta uchodziła za bardzo kosztowną, choć w 1776 pozostawiono pensję marszałka trybunalskiego, która wynosiła 20 000 złp, a także prezydenta (10 000 złp)¹⁵². Od marszałka oczekiwano, m.in., utrzymywania „stołu” dla pozbawionych pensji sędziów. Poszukiwano więc takich kandydatów do łaski, którzy mogli się jej podjąć bez wsparcia finansowego ze strony króla. Sprawowanie tej funkcji na własny rachunek było czasem warunkiem uzyskania nominacji senatorskiej¹⁵³. Z drugiej strony, kierowanie Trybunałem Koronnym dawało dodatkowe, poza udzielaniem nieformalnej protekcji w sprawach sądowych, możliwości działania na scenie publicznej. Zwyczajowo, marszałek mógł zabiegać o wakanse dla deputatów. Dotyczyło to także województw, z którymi sam nie był związany.

W tej sytuacji opinia publiczna pilnie śledziła, kogo król przewiduje na marszałka Trybunału Koronnego. W marcu 1779 rozważana była nawet kandydatura królewskiego bratanka, Stanisława Poniatowskiego¹⁵⁴. Ostatecznie jednak łaskę marszałkowską (alternata przypadła wówczas na prowincję wielkopolską) otrzymał podkomorzy wieluński Ludwik Karśnicki¹⁵⁵. Trybunał w tej kadencji nie miał najlepszej opinii ze względu na panującą w nim korupcję. „Brać teraz deputaci za powszechny zwyczaj mają” pisał Tomasz Zdrodowski, królewski plenipotent przy Trybunale w Lublinie¹⁵⁶. Polityczny aspekt miała sprawa ziemstwa łukowskiego, w którym opozycja (starosta

¹⁴⁸ BCz 661, s. 59. S. Dembiński do króla z 15 VII 1781; BCz 663, s. 299. M. Grocholski do króla z 20 V 1780; BCz 671, s. 299. Kazimierz Józef Lipiński do króla z 31 V 1782; BCz 673, s. 468. Józef Mielżyński do A. Cieciszowskiego z 19 III 1782; BCz 694, s. 53. M. Walewski do króla z 26 VI 1782.

¹⁴⁹ BCz 674, s. 542–543. A. Młodziejowski do NN z 4 VIII 1777; BCz 685, s. 423–424. Adam Sumiński do J. Ogrodzkiego z 18 VII 1778.

¹⁵⁰ BPAU 1090, k. 518–519v. Laudum sejmiku w Lipnie z 18 VIII 1778 (w: *Lauda sejmików ziemi dobrzyńskiej*, wyd. F. Kluczycki, Kraków 1888, s. 385–386, podano błędny tytuł dokumentu); W. Bednaruk, *Trybunał Koronny*, s. 203. Zob. też: J. Siemiński, *Organizacja sejmiku ziemi dobrzyńskiej*, Kraków 1906, s. 31; W. Filipczak, *Sejm 1778 roku*, s. 66.

¹⁵¹ BCz 674, s. 542–543. A. Młodziejowski do NN z 4 VIII 1777.

¹⁵² VL, t. VIII, s. 550. *Tabella expensy koronnej*; W. Bednaruk, *Trybunał Koronny*, s. 291.

¹⁵³ BCz 735, s. 753–754. Król do Stanisława Szczęsnego Potockiego, bd. (odpowiedź na list z 15 VII 1784); BCz 921, s. 763. Skrypt Walentego Gozimirskiego z 16 IX 1787.

¹⁵⁴ BCz 799, s. 2013–2014. A. Młodziejowski do króla z 13 III 1779.

¹⁵⁵ B. Krakowski, *Karśnicki (Karsznicki) Ludwik*, [w:] PSB, t. XII, 1966, s. 142.

¹⁵⁶ BCz 695, s. 330. Tomasz Zdrodowski do A. Cieciszowskiego z 6 VIII 1780.

łukowski Sebastian Dłuski i Potoccy) zwalczała, popieranego przez regalistów, sędziego ziemskiego Antoniego Łaskiego. Pierwsze starcie w tej kwestii miało miejsce na rozdwojonych łukowskich sejmikach elekcyjnych w 1779, więc sprawa była sądzona przez Trybunał pod łaską starosty oświęcimskiego P. Małachowskiego¹⁵⁷. Konflikt zakończył się wówczas sukcesem dworu. Starosta łukowski pisał zaś do I. Potockiego o nieprawości panującej w Trybunale, gdzie o wszystkim decydować miała „arbitralna fantazja” i „przemocna intryga”¹⁵⁸. Rzeczą odżyła w kwietniu 1780, po działaniach S. Dłuskiego na sejmikach łukowskich, na których zwalczał wpływy J. Kickiego. Początkowo opozycja chciała sprawę skierować do Rady Nieustającej, jednak wobec „niepewnego kompletu” (w ocenie I. Potockiego) udano się ponownie do Trybunału¹⁵⁹. Regaliści jednak dobrze przygotowali się do starcia. Dwór nakazał dopilnować, by w czasie rozstrzygnięcia sprawy przewagę liczebną mieli jego stronnicy. Ta przezorność wypływała z faktu, iż nie wszystkie wcześniejsze rozstrzygnięcia trybunalskie były zgodne z interesami regalistów¹⁶⁰.

Problemem, przynajmniej w czasie obrad lubelskich, była obecność w okolicach miasta wojsk rosyjskich. W czerwcu 1780 marszałek L. Karśnicki i prezydent ks. K. Rydzyński skierowali w tej sprawie list do króla i Rady Nieustającej. W imieniu Trybunału prosili oni o „odsunięcie żołnierzy moskiewskich” stojących pod miastem. Skarżyli się, że wojskowi prowokują zaczepki i kłótnie¹⁶¹. Już wcześniej władze Lublina skierowały do Rady Nieustającej memoriał w sprawie uwolnienia przedmieść od lokacji oddziałów rosyjskich¹⁶².

Nie były to jedyne wówczas skargi na zachowanie się wojsk rosyjskich w Rzeczypospolitej. W poprzednim miesiącu król informował kasztelana kijowskiego Józefa Stempkowskiego, generała komenderującego dywizją ukraińsko-podolską, o skargach Wincentego Tyszkiewicza na uciążliwości stacjonujących na Ukrainie oddziałów pod komendą gen. Abrahama Romanusa¹⁶³. W czerwcu 1780 Departament Wojskowy pisał do J. Stempkowskiego w sprawie wybierania przez oddziały rosyjskie chłopów pod pretekstem, że są to zbiegli z Imperium poddani. Doszło nawet do starcia między Rosjanami a oddziałem kawalerii narodowej podlegającym brygadierowi Michałowi Zielonce¹⁶⁴. Wojska rosyjskie jesienią 1780 przebywały jeszcze w Warszawie,

¹⁵⁷ AGAD, APP 279a/74, s. 15–17. Sebastian Dłuski do I. Potockiego z 20 i 22 X 1779; BJ 6799, k. 62v–63. Gazeta pisana z 6 XII 1779. P. Małachowski jako marszałek Trybunału Koronnego był wysoko oceniany przez króla, czego wyrazem była nominacja na kasztelanię wójnicką; Ossol. 11858, s. 71–72. J. Kicki do P. Małachowskiego z 7 XII 1779.

¹⁵⁸ AGAD, APP 279a/74, s. 20–21. S. Dłuski do I. Potockiego z 1 XI 1779.

¹⁵⁹ AGAD, APP 279a/74, s. 37–43. Korespondencja S. Dłuskiego z I. Potockim z 25 IV, 5 V, 12 V i 18 V 1780.

¹⁶⁰ BCz 663, s. 204–205, 207. Michał Granowski do NN z 16 VII 1780 i A. Cieciszowski do M. Granowskiego z 20 VII 1780 (kopia); BCz 673, s. 717–718. Morawski do A. Cieciszowskiego z 22 VII 1780.

¹⁶¹ BCz 929, s. 1165–1167. Ksawery Rydzyński i Ludwik Karśnicki do króla i Rady Nieustającej z 4 VI 1780.

¹⁶² AGAD, ML VII/30, k. 5. Protokół Rady Nieustającej z 5 V 1780.

¹⁶³ BCz 930, s. 539. Król do Józefa Stempkowskiego z 13 V 1780.

¹⁶⁴ BCz 730, s. 639, 641. Ekscerpt z raportu... Stempkowskiego. (z 24 VI 1780), ekscerpt z listu *in valorem* ordynansu od Departamentu Wojskowego... Stempkowskiemu... 24 VI 1780; AGAD,

Krakowie, Sandomierzu i na Wołyniu¹⁶⁵. W Wielkopolsce komenda rosyjska (pod dowództwem majora Wirgina) była obecna niewątpliwie w Poznaniu¹⁶⁶. Jednak już latem 1780 O. Stackelberg informował króla, że wojska rosyjskie 1 września zaczną opuszczać Polskę¹⁶⁷. Dopiero jednak po sejmie z 1780 oddziały te, na pewien okres, opuściły terytorium Rzeczypospolitej, w której pierwszy raz od dłuższego czasu nie było okupacyjnego korpusu¹⁶⁸. Jeszcze w listopadzie 1780 Ignacy Cieszkowski skarżył się Adamowi Cieciszowskiemu, pisarzowi koronnemu, na nowe „uciski” ze strony pozostających na razie w Polsce oddziałów moskiewskich pod dowództwem pułkownika Engelhardta, które lokowane były w jego dobrach¹⁶⁹.

Zanim doszło do wyłonienia, w lipcu 1780, nowego kompletu sędziów trybunałskich, miały miejsce w Koronie bardzo istotne zmiany na scenie urzędniczo-politycznej. Inaczej niż na Litwie nie zostały spowodowane rozgrywką polityczną, lecz były związane z działaniem czynników naturalnych. W końcu stycznia 1780 w gazetach pisanych informowano, że kanclerz A. Młodziejowski jest ciężko chory¹⁷⁰. W drugiej połowie lutego wielkopolscy regaliści, ze względu na zły stan zdrowia pieczętarza, nie chcieli przypominać mu jego dawnych zobowiązań¹⁷¹. Na przełomie lutego i marca stan kanclerza stał się beznadziejny. Jak pisał chorąży A. Górski „żadnej już nie ma nadziei, aby wyszedł z defektu, a najbardziej dlatego, że całe od tygodnia zmysły i pamięć stracił”¹⁷². Wymieniano też całą listę potencjalnych kandydatów do pieczęci mniejszej (zakładając zapewne awans Jana Borchę na większą), m.in.: koadiutora płockiego Krzysztofa Szembeka, referendarza koronnego ks. Macieja Garnysza, biskupa chełmskiego A.O. Okęckiego, pisarza koronnego ks. Antoniego Aleksandrowicza, sekretarza wielkiego ks. Kajetana Sołtyka, ks. Adama Naruszewicza. Za najbardziej prawdopodobnego kandydata uchodził jednak biskup inflancki Antoni Sierakowski (związany z M. Poniatowskim). Rozważano też możliwość, że kanclerstwo od J. Borchę zakupi referendarz świecki Jacek Małachowski, co miało być zgodne z intencją króla¹⁷³. W lutym

AKP 263, k. 53–53v. Kopia listu... podpułkownika Jurgensa do... Stępkowskiego.... Zob. też: M. Machynia, C. Srzednicki, *Oficerowie Rzeczypospolitej Obojga Narodów 1777–1794. Spisy*, t. I, *Oficerowie wojska koronnego*, cz. I, *Sztab i kawaleria*, Kraków 2002, s. 262.

¹⁶⁵ AGAD, ML VII/34, s. 14. Protokół Rady Nieustającej z 17 XI 1780.

¹⁶⁶ AGAD, ML VII/30, k. 10. Protokół Rady Nieustającej z 16 V 1780; ML VII/34, s. 116. Protokół Rady Nieustającej z 19 I 1779.

¹⁶⁷ AGAD, AKP 263, k. 61, 102. Król do A. Debolego, bez daty (odpowiedź na listy z 20 i 23 VI 1780) i *post scriptum* do listu A. Cieciszowskiego do A. Debolego z 23 VIII 1780.

¹⁶⁸ E. Rostworowski, *Ostatni król Rzeczypospolitej...*, s. 80–81; J. Michalski, *Zmierzch prokonsulatu Stackelberga*, [w:] *Sejm Czteroletni i jego tradycje*, s. 18.

¹⁶⁹ BCz 655, s. 1329–1330. Ignacy Cieszkowski do A. Cieciszowskiego z 15 XI 1780. Na temat „korpusu” Engelhardta zob. też: AGAD, AKP 263, k. 131v–132. Król do A. Debolego z 6 XI 1780.

¹⁷⁰ BJ 6799, k. 9. Gazeta pisana z 27 I 1780.

¹⁷¹ BCz 784, s. 297. *Pro memoria...* staroście mosińskiemu [F.K. Kęszyckiemu] do mówienia z królem... z 22 II 1780.

¹⁷² AGAD, AR V/4506, cz. I, s. 51. A. Górski do Radziwiłła z 6 III 1780.

¹⁷³ BJ 6799, k. 9–10v. Gazeta pisana z 27 I 1780. Na temat związków A. Sierakowskiego z M. Poniatowskim zob.: Ossol. 11861, s. 51. Antoni Sierakowski do P. Małachowskiego z 29 VIII 1778; A. Lityński, *Sejmiki województwa płockiego...*, s. 93.

1780 informowano zarówno o ciężkiej chorobie kanclerza, jak i o nowym kandydacie do pieczęci, którym miał być eksjezuita ks. Józef Rogaliński, podobno dobrze widziany przez O. Stackelberga. Z kręgów opozycji wysuwano kandydaturę do pieczęci marszałka Rady Ignacego Potockiego¹⁷⁴. Ks. K. Sołtyk szukał protekcji dla interesów swoich i rodziny w Petersburgu¹⁷⁵. Wojewoda poznański August Sulkowski miał podobno wysłać kuriera po swego brata Antoniego, który przebywał wówczas we Włoszech¹⁷⁶. Nie wiadomo, czy także wojewoda kaliski pragnął sięgnąć po pieczęć.

W dniu 20 marca 1780 zmarł A. Młodziejowski¹⁷⁷. Na sesji Rady Nieustającej z 31 marca 1780 dokonano elekcji kandydatów do pieczęci wielkiej koronnej. Stało się tak, choć marszałek wielki koronny S. Lubomirski na postawie konstytucji z 1703 „O pieczęciach koronnych” (nakładającej obowiązek nadawania urzędu kanclerza i podkanclerzego w czasie sejmu) wysuwał wątpliwości co do zasadności tej procedury¹⁷⁸. Wśród konkurentów zgłoszonych do tego urzędu znaleźli się: podkanclerzy J. Borch, kasztelan czerski Tomasz Ostrowski, referendarz koronny J. Małachowski, sekretarz koronny J. Ogrodzki oraz łowczy koronny Celestyn Czaplic. Ostatecznie Stanisław August na urząd powołał, zgodnie z powszechnym oczekiwaniem, J. Borchę¹⁷⁹. Niewątpliwie nowy kanclerz wielki koronny nie był człowiekiem zaufania dworu. Uchodzący za nieprzystępnego nie cieszył się też popularnością¹⁸⁰.

Jeszcze na tej samej sesji Rady (31 marca 1780) przystąpiono do elekcji kandydatów na urząd podkanclerzego koronnego, którym, zgodnie z obowiązującymi zasadami, powinien być duchowny. Zgłoszono 10 kandydatów¹⁸¹. W gronie tym znalazło się 4 biskupów ordynariuszy: poznański A.O. Okęcki (był koadiutorem zmarłego A. Młodziejowskiego), łucki F. Turski (interesował się też biskupstwem poznańskim, zapewne jego koadiutorią¹⁸²), inflancki A. Sierakowski i kamieniecki Adam Krasiński¹⁸³, jeden z przywódców konfederacji barskiej¹⁸⁴, co można uznać za demonstrację polityczną. Wśród konkurentów do pieczęci mniejszej znaleźli się również, wymieniani we wcześniejszych spekulacjach, K. Szembek, M. Garnysz, A. Aleksandrowicz, J. Rogaliński i opat hebdowski

¹⁷⁴ BJ 6799, k. 23, 26, 29. Gazety pisane z 17–24 II 1780; AGAD, APP 279a/74, s. 27–28. Sebastian Dłuski do I. Potockiego z 2 II 1780.

¹⁷⁵ AGAD, AKP 263, k. 12v. A. Cieciszowski do A. Debolego z 24 IV 1780.

¹⁷⁶ AGAD, AR V/4506, cz. I, s. 54. Adam Górski do Radziwiłła z 20 III 1780.

¹⁷⁷ *Urzędnicy centralni i nadworni koronni Polski XIV–XVIII wieku. Spisy*, red. A. Gąsiorowski, Kórnik 1992, s. 58.

¹⁷⁸ AGAD, ML VII/25, k. 85–85v. Protokół Rady Nieustającej z 31 III 1780; H. Olszewski, *Sejm w dawnej Rzeczypospolitej. Ustrój i idee*, t. I: *Sejm Rzeczypospolitej epoki oligarchii. Prawo – praktyka – teoria – programy*, Poznań 2002, s. 209.

¹⁷⁹ AGAD, ML VII/25, k. 87–87v. Protokół Rady Nieustającej z 31 III 1780; BCz 729, s. 131. Król do Jana Borchę z 31 III 1780 (bilet).

¹⁸⁰ BCz 685, s. 433. P. Sumiński do J. Ogrodzkiego z 24 III 1780; BCz 799, s. 1729–1731. A. Młodziejowski do króla z 24 IX 1778; W. Filipczak, *Sejm 1778 roku*, s. 33.

¹⁸¹ AGAD, ML VII/25, k. 87v. Protokół Rady Nieustającej z 31 III 1780.

¹⁸² Adam Naruszewicz do króla z 15 IV 1780, [w:] *Korespondencja Adama Naruszewicza 1762–1796*, wyd. J. Platt, red. T. Mikulski, Wrocław 1959, s. 156.

¹⁸³ AGAD, ML VII/25, k. 87v. Protokół Rady Nieustającej z 31 III 1780.

¹⁸⁴ Na temat roli bpa A. Krasińskiego w okresie konfederacji barskiej zob.: W. Konopczyński, *Konfederacja barska*, t. I–II, wyd. 2, Warszawa 1991.

Wyrwicz¹⁸⁵. Spośród trzech wyłonionych w głosowaniu kandydatów, król mianował bliższego współpracownika zmarłego kanclerza, biskupa A.O. Okęckiego¹⁸⁶. Przy okazji doszło do dużego skandalu, gdyż w czasie elekcji podkanclerskiej wrzucono do urny więcej kartek niż zostało rozdanych uczestnikom sesji. Po odkryciu tego faktu dokonano zaostrzenia procedury wyborczej, zaś marszałka S. Lubomirskiego zobowiązano do znalezienia winnych¹⁸⁷. Szybkie rozdanie obu pieczęci wynikało podobno (tak twierdził A. Górski) z obawy, że ks. K. Sołtyk przywiezie z Petersburga rekomendację dla swojej kandydatury¹⁸⁸. Na dworze rzeczywiście pojawiły się pogłoski o zabiegach sekretarza duchownego koronnego. Prosić miał on jednak Nikitę Panina o rekomendację do koadiutorii biskupstwa poznańskiego¹⁸⁹.

Wydaje się, że w intencji monarchy nominacja A.O. Okęckiego miała zagwarantować ciągłość polityki kancelarii koronnej. Nie zyskał awansu, wymieniany wcześniej jako faworyt, biskup A. Sierakowski, którego kandydatura miała zwolenników wśród lokalnych przywódców regalistycznych¹⁹⁰. Za pomocą nowego podkanclerzego dwór załatwiał drażliwe sprawy, w których spotykał się z oporem J. Borchy. Dwa miesiące po wyborze i królewskiej nominacji A.O. Okęcki zabiegał o wyrobienie mu osobnej pieczęci majestatycznej, wobec „subiekcji” które miał w tej sprawie ze strony kanclerza koronnego¹⁹¹.

W kwietniu 1780, niemal równocześnie z wiadomością o pogrzebie A. Młodziejowskiego, rozeszła się po kraju wiadomość o poważnej chorobie szefa królewskiego Gabinetu Jacka Ogrodzkiego¹⁹². W dniu 12 kwietnia 1780 polskich dyplomatów poinformowano, że korespondencja skierowana do Rady Nieustającej ma być adresowana do sekretarza wielkiego litewskiego Michała Mniszcha, sekretarza Departamentu Interesów Cudzoziemskich¹⁹³. W końcu kwietnia 1780 A. Cieciszowski, któremu król powierzył obowiązki szefa Gabinetu, pisał o trwającej blisko 4 tygodnie chorobie sekretarza wielkiego koronnego¹⁹⁴. Zgon J. Ogrodzkiego nastąpił w połowie maja (15 maja 1780)¹⁹⁵. Awans A. Cieciszowskiego, najbliższego współpracownika zmarłego, na sta-

¹⁸⁵ AGAD, ML VII/25, k. 87v. Protokół Rady Nieustającej z 31 III 1780.

¹⁸⁶ AGAD, ML VII/25, k. 87v. Protokół Rady Nieustającej z 31 III 1780.

¹⁸⁷ AGAD, ML VII/25, k. 87v–88v. Protokół Rady Nieustającej z 31 III i 4 IV 1780; APP 313, t. X, s. 146–148. Ekstrakt rezolucji Rady Nieustającej z 7 IV 1780.

¹⁸⁸ AGAD, AR V/4506, cz. I, s. 57. A. Górski do Radziwiłła z 3 IV 1780.

¹⁸⁹ AGAD, AKP 263, k. 27v. A. Cieciszowski do A. Debolego z 19 VI 1780.

¹⁹⁰ BCz 685, s. 433. P. Sumiński do J. Ogrodzkiego z 24 III 1780.

¹⁹¹ BCz 655, s. 1263–1265. A. Cieciszowski do króla z 1 VI 1780 i odpowiedź monarchy z 1 VI 1780; BCz 724, s. 148. A. Cieciszowski do króla z 1 VI 1780.

¹⁹² BJ 6799, k. 36v, 38v. Gazeta pisana z 13 IV 1780; AGAD, AR V/4506, cz. I, s. 61–62. A. Górski do Radziwiłła z 17 i 24 IV 1780.

¹⁹³ AGAD, AKP 263, k. 9. Annexe uniforme envoyée à Mr Deboli, Dzieduszycki, Zabłocki... du 12 IV 1780; M. Rymyszyna, *op. cit.*, s. 105–106; J. Michalski, *Dyplomacja polska...*, s. 589; Z. Anusik, *Organizacja i funkcjonowanie polskiej służby zagranicznej w latach 1764–1792 (próba nowego spojrzenia)*, AUL 1996, FH 58, s. 54.

¹⁹⁴ BCz 678, s. 89, 91–92. A. Cieciszowski do Feliksa Niemojowskiego z 26 IV 1780, F. Niemojowski do A. Cieciszowskiego z 29 V 1780.

¹⁹⁵ BCz 671, s. 195. A. Cieciszowski do K.J. Lipińskiego z 18 V 1780.

nowisko kierownika Gabinetu był czymś naturalnym. Jednak sam zainteresowany, obarczony liczną rodziną (sześćcioro dzieci) i nieprzyzwyczajony – jak pisał – do życia dworskiego, rozważał możliwość rezygnacji z funkcji¹⁹⁶. Podobnie jak w wypadku nominacji A.O. Okęckiego, przy obsadzie szefostwa Gabinetu można widzieć dążenie króla do kontynuacji dotychczasowego systemu sprawowania władzy.

Więcej problemów powstało przy obsadzie dygnitarii koronnych, w związku z wakansiem na urzędzie sekretarza wielkiego. Początkowo Stanisław August zamierzał powierzyć dygnitarię J. Małachowskiemu. Referendarię po nim miał objąć jego brat Antoni. Zwolniony w ten sposób urząd pisarza wielkiego koronnego miał przypaść A. Cieciszowskiemu. W roli pośrednika między królem a J. Małachowskim wystąpił biskup M. Poniatowski¹⁹⁷. J. Małachowski odpowiedział odmownie; w tej sytuacji monarcha zamierzał złożyć propozycję przyjęcia sekretarii koronnej A. Małachowskiemu¹⁹⁸. Wprawdzie 25 maja 1780 referendarz koronny zgodził się przyjąć ofiarowany mu urząd sekretarza koronnego¹⁹⁹, ostatecznie jednak zrealizowano inne rozwiązanie. Z ostatniego dnia maja pochodziły nominacje dla A. Małachowskiego (na sekretarza wielkiego) i A. Cieciszowskiego (na pisarza wielkiego koronnego). Dzień później, 1 czerwca, szef królewskiego Gabinetu prosił o wyznaczenie nominatom daty złożenia przysięgi²⁰⁰.

Na dworze Stanisława Augusta doszło więc do istotnych przesunięć personalnych, które jednak nie przyniosły zasadniczej zmiany istniejącego systemu. Funkcjonował on, z niewielkimi zmianami, do 1783. Skuteczność personalnych posunięć króla miała zostać sprawdzona w najbliższych miesiącach. W dniu 15 lipca 1780 przypadał bowiem termin sejmików deputackich.

Na marszałka kadencji Trybunału Koronnego, której sędziów wyłoniono w 1780, Stanisław August przewidział stolnika koronnego Kajetana Olizara. Wiadomo również, że propozycję w sprawie laski marszałkowskiej otrzymał, zalecany przez chorążego koronnego Stanisława Szczęsnego Potockiego, starosta sanocki Józef Mniszech²⁰¹. W początkach maja 1780 stolnik koronny zgłaszał Stanisławowi Badeniemu (sekretarzowi monarchy) obawy, że może spotkać się z niechęcią Szczęsnego Potockiego. W dniu 11 maja król informował K. Olizara, że chorąży koronny nie będzie szkodził jego osobie w Trybunale i na Wołyniu²⁰². Stolnik koronny wstrzymywał się jednak z ostateczną deklaracją, czekał na decyzję kontrkandydata, a także na stanowisko swego ojca – starosty łojowskiego Adama²⁰³. Już wkrótce, 25 maja 1780, król informował J. Stempkowskiego, że przewiduje K. Olizara na przyszłego marszałka Trybunału Koronnego²⁰⁴. Na począt-

¹⁹⁶ BCz 669, s. 259. A. Cieciszowski do NN [Jana Kickiego?] z 25 VII 1780 (brudnopis – zwłaszcza fragmenty skreślone). Zob. też: M. Rymyszyna, *op. cit.*, s. 114–115.

¹⁹⁷ BCz 673, s. 31. Król do Jacka Małachowskiego z 22 V 1780.

¹⁹⁸ PTPN 1356, k. 5. Antoni Sułkowski do Antoniego Małachowskiego, bez daty (maj 1780).

¹⁹⁹ BCz 673, s. 33. Jacek Małachowski do króla z 25 V 1780.

²⁰⁰ BCz 655, s. 1264. A. Cieciszowski do króla z 1 VI 1780; *Urzednicy centralni...*, s. 100, 150.

²⁰¹ BCz 663, s. 302. Król do M. Grocholskiego z 1 VI 1780; BCz 681, s. 59–61, 67. Stanisław Badeni do Kajetana Olizara z 11 V 1780 i króla do K. Olizara z 11 i 24 V 1780.

²⁰² BCz 681, s. 59. Król do K. Olizara z 11 V 1780.

²⁰³ BCz 681, s. 63. K. Olizar do króla z 19 V 1780.

²⁰⁴ BCz 930, s. 537. Król do J. Stempkowskiego z 25 V 1780; W. Filipczak, *Stronictwo regalistyczne...*, s. 84.

ku czerwca rozważano też inne możliwości. Kasztelan krakowski Antoni Lubomirski, związany z Nową Familią (brat marszałka koronnego Stanisława), ale utrzymujący poprawne stosunki z królem, proponował dworowi osoby chorążego nadwornego koronnego Adama Mniszcha i starosty ochockiego Komorowskiego²⁰⁵. Ostatecznie jednak poparcie Stanisława Augusta uzyskał K. Olizar. Zdecydował się on ubiegać o funkcję na pewniejszym politycznie sejmiku województwa kijowskiego w Żytomierzu (wpływy J. Stempkowskiego), gdyż na Wołyniu (podstawowym obszarze działalności stolnika koronnego) obawiał się wrogości rodziny Sanguszków, z wojewodą Hieronimem na czele²⁰⁶. Wydaje się, że K. Olizar miał powody do niepokoju o wpływy na Wołyniu. Na egzulanckim sejmiku województwa czernihowskiego deputatem nie został Radziwiński, protegowany przez stolnika koronnego²⁰⁷. Ostatecznie sędzią trybunalskim we Włodzimierzu wybrano Antoniego Pułaskiego. Z punktu widzenia dworu był to człowiek niepewny politycznie. Niegdyś głośny konfederat barski, później zaś współpracował z hetmanem F.K. Branickim²⁰⁸. W ziemi chełmskiej sejmik deputacki miał bardzo burzliwy przebieg i zapewne jako jedyny został ostatecznie rozdwojony²⁰⁹.

Wybór A. Pułaskiego na sędziego trybunalskiego miał swoje dalsze konsekwencje. Deputat czernihowski wystąpił bowiem z aspiracjami do łaski marszałkowskiej. K. Olizar informował o tym dwór 10 sierpnia²¹⁰. Wywołało to szybką reakcję króla. Monarcha już 12 sierpnia napisał list do M. Walewskiego. Stanisław August polecił podkomorzemu krakowskiemu, aby po sejmikach poselskich udał się do Piotrkowa. Miał on pomóc stolnikowi koronnemu w osiągnięciu marszałkostwa Trybunału²¹¹. W ostatnim dniu sierpnia M. Walewski powiadomił monarchę, w jaki sposób wypełnił zadanie. Poinformował on deputatów, w tym także A. Pułaskiego, o woli królewskiej w tej sprawie. Deputat czernihowski przyrzekł nawet wsparcie wyboru K. Olizara²¹².

²⁰⁵ BCz 671, s. 367. Antoni Lubomirski do A. Cieciszowskiego z 1 VI 1780; J. Michalski, *Lubomirski Antoni*, [w:] PSB, t. XVIII, 1973, s. 6–7. A. Lubomirski w czasach saskich zaczynał karierę polityczną jako człowiek Augusta Czartoryskiego, zob. także: Z. Zielińska, *Walka „Familii” o reformę Rzeczypospolitej 1743–1752*, Warszawa 1983, s. 177; K. Kuras, *Współpracownicy i klienci Augusta A. Czartoryskiego w czasach saskich*, Kraków 2010, s. 113–114.

²⁰⁶ BCz 681, s. 63–65. K. Olizar do króla z 19 V 1780; W. Filipczak, *Stronnictwo regalistyczne...*, s. 84.

²⁰⁷ BCz 681, s. 69, 73. Król do K. Olizara z 24 V 1780 i do Franciszka Młockiego z 24 V 1780 (kopia).

²⁰⁸ BCz 681, s. 125. K. Olizar do A. Cieciszowskiego z 10 VIII 1780; W. Szczygielski, *Pułaski Antoni*, [w:] PSB, t. XXIX, 1986, s. 366–367.

²⁰⁹ APL, GrCh-rmo 87–akta luźne, k. 9–11 (laudum sejmiku z 15 VII 1780 pod łaską Antoniego Bliżińskiego, odpis: BKórń. 11189, vol. II, k. 109–112), 17–18 (laudum sejmiku z 15 VII 1780 pod łaską Karola Bonieckiego, odpis w: BKórń. 11189, vol. II, k. 121–124); AGAD, AKP 263, k. 50v. A. Cieciszowski do A. Debolego z 26 VII 1780.

²¹⁰ BCz 681, s. 125. K. Olizar do A. Cieciszowskiego z 10 VIII 1780.

²¹¹ BCz 694, s. 37. Król do M. Walewskiego z 12 VIII 1780; H. Żerek-Kleszcz, *Michał Walewski (podkomorzy krakowski i wojewoda sieradzki) i jego korespondencja z królem Stanisławem Augustem*, RŁ 2001, t. XLVIII, s. 55.

²¹² BCz 694, s. 41. M. Walewski do króla z 31 VIII 1780 (odpis: APL, AKW 48, s. 721–722); M. Kobierecki, *Walewscy herbu Kolumna w XVII–XVIII wieku. Genealogia. Majętności. Działalność publiczna*, Łódź 2008, s. 189.

Relacja podkomorzego krakowskiego znajduje potwierdzenie w liście A. Pułaskiego, napisanym pod taką samą datą²¹³. W dniu 1 września 1780 K. Olizar donosił dworowi, że został wybrany na marszałka Trybunału Koronnego. Podkreślał też zasługi M. Walewskiego w tej sprawie²¹⁴. W inauguracji obrad Trybunału nie uczestniczył proboszcz gnieźnieński ks. Melchior Gurowski, mający reprezentować kapitułę gnieźnieńską, protegowany prymasa A. Ostrowskiego²¹⁵. Ostatecznie Trybunał Koronny uznał jego miejsce za wakujące. Powołano się na proces ciążący na przedstawicielu kapituły oraz podnoszono wątpliwości związane z niezgodnym z prawem wykonaniem przysięgi deputackiej²¹⁶. Działania mające uniemożliwić ks. M. Gurowskiemu sprawowanie funkcji prowadzili Wielkopolanie – Ignacy Kęszycki i Franciszek Salezy Miaskowski, konsyliarz Rady Nieustającej²¹⁷. W tej sytuacji funkcję prezydenta Trybunału, zarezerwowaną zwykle dla kapituły gnieźnieńskiej, objął deputat kapituły krakowskiej ks. Tymoteusz Gorzeński²¹⁸.

Trybunał pod laską K. Olizara (pracujący do grudnia 1781) zdobył sobie wyjątkowo złą sławę, o czym po wielu latach jeszcze wspominał w *Pamiętnikach* Kajetan Koźmian²¹⁹. Już 13 października 1780 informowano Gabinet królewski z Piotrkowa, że w sprawie dotyczącej E. Sapieżyny ukształtowało się „przymierze”, w którym na pierwszych miejscach wymieniani byli: A. Pułaski, cześnik i deputat łęczycki Franciszek Mączyński oraz deputat sieradzki Andrzej Cielecki²²⁰. Trzy dni później Zambrzycki, dworski agent przy Trybunale piotrkowskim, przysłał uspokajające wiadomości o umiejętnym godzeniu przez sędziów spraw sądowych²²¹. Zapewne na tej podstawie w drugiej połowie września 1780 król chwalił, jak się okazało przedwcześnie, „harmonię” w pracach nowego kompletu sędziowskiego²²² („stary” wciąż urzędował w Lublinie). Jednak już wkrótce głośno było o pijaństwie wśród deputatów i o wynikających z tego awanturach²²³. W grudniu 1780 ks. T. Gorzeński skarżył się na niesprawiedliwość, „prakty-

²¹³ BCz 683, s. 755. Antoni Pułaski do króla z 31 VIII 1780.

²¹⁴ BCz 681, s. 135–138. K. Olizar do A. Cieciszowskiego z 1 IX 1780 i do króla z 1 IX 1780.

²¹⁵ BCz 678, s. 623–627. Król do T. Ostrowskiego z 4 VI 1780, T. Ostrowski do króla z 6 VI 1780 i Antoni Ostrowski do króla z 6 VI 1780; BCz 681, s. 103–104, 138. Król do K. Olizara z 8 VI 1780 i K. Olizar do króla z 1 IX 1780.

²¹⁶ BCz 681, s. 157–159, 169–171. K. Olizar do króla z 16 IX 1780 i J. Kicki do króla z 16 IX 1780; BCz 695, s. 161. Zambrzycki do A. Cieciszowskiego z 9 IX 1780. Por. W. Bednaruk, *Trybunał Koronny*, s. 250.

²¹⁷ BCz 681, s. 161–165. Wypisy z akt trybunalskich z 4 IX 1780.

²¹⁸ W grudniu 1780 K. Olizar prosił króla o order św. Stanisława dla ks. T. Gorzeńskiego: BCz 681, s. 207–208. K. Olizar do króla z 9 XII 1780. Na temat roli prezydenta zob.: W. Bednaruk, *Trybunał Koronny*, s. 120–126.

²¹⁹ K. Koźmian, *op. cit.*, s. 109. Oczywiście, wbrew twierdzeniu pamiętnikarza, K. Olizar był stolnikiem koronnym, a nie litewskim.

²²⁰ BCz 695, s. 163. Zambrzycki do A. Cieciszowskiego z 13 IX 1780. Bracia Zambrzyccy, adwokaci przy Trybunale w Piotrkowie, zobowiązani byli przysyłać do Warszawy informacje na temat działalności sądu: BCz 799, s. 1274.

²²¹ BCz 695, s. 165. Zambrzycki do A. Cieciszowskiego z 16 IX 1780.

²²² BCz 681, s. 181–182. Król do K. Olizara z 20 IX 1780.

²²³ BCz 695, s. 177, 189–190. Zambrzycki do A. Cieciszowskiego, bd.

ki”, pijaństwo i zwady w Trybunale²²⁴. W początkach 1781 negatywne opinie o pracy Trybunału były już powszechne. W styczniu 1781 przygotowany został list Stanisława Augusta do Trybunału, w którym sformułowano 6 zarzutów wobec pracy sądu. Na pierwszym miejscu zarzucono nowemu Trybunałowi, że wbrew wzorom poprzednich nie zostało uchwalone *lex curiata*, które regulować powinno zasady funkcjonowania sądu. Zarzucano też, iż izba sądowa stała się miejscem zabaw, a także naruszanie ustaw z 1764 i 1768, m.in. w kwestii prowadzenia sentencjonarza oraz braku dwóch „skrzynek” (urn) do tajnego głosowania²²⁵. Królewska korespondencja miała zapewne pomóc K. Olizarowi w zapanowaniu nad rozwydrzonymi deputatami. Marszałek trybunalski miał bowiem problemy z, jak to określano, „partią konfederacką”²²⁶. Według oceny samego K. Olizara (z października 1780) wśród deputatów było 6 konfederatów barskich²²⁷.

Po wyborze deputatów w lipcu 1780, w następnym miesiącu przypadał termin sejmików poselskich. Przygotowania do sejmu trwały już od wielu miesięcy. W tym miejscu skoncentruję się na formalnych przygotowaniach do obrad parlamentu. Oczywiście równolegle toczyły się działania o charakterze nieoficjalnym, związane z próbami realizacji przez dwór i opozycję celów politycznych. Przykładem może być podróż królewskiego bratanka Stanisława Poniatowskiego do Rosji w 1780, zanalizowana przez J. Michalskiego²²⁸. Stanisław August liczył, że synowiec wysonduje stanowisko Rosji w sprawach interesujących polskiego monarchę. Wobec aspiracji Grigorija Potiomkina do tronu kurlandzkiego S. Poniatowski miał dać do zrozumienia, że król gotów byłby poprzeć te dążenia. Książę Stanisław miał również, jednak bez powoływania się na koronowanego stryja, zasugerować, że monarcha powinien otrzymać pewną rekompensatę. Miało być nią przyjęcie przez G. Potiomkina S. Poniatowskiego za koadiutora²²⁹. Książę Stanisław, zachęcony dobrym przyjęciem, podjął działania wykraczające poza granice, które wyznaczył mu król. W rozmowie z G. Potiomkinem zadeklarował, że w zamian za poparcie kurlandzkich planów księcia Rosja powinna zgodzić się na reformy ustrojowe w Polsce, w tym na wprowadzenie dziedziczości tronu²³⁰. Bratanek monarchy przygotował również memoriał, w którym omówił potrzebę przeprowadzenia reform w Polsce. Sporo miejsca zajęły w nim kwestie społeczno-ekonomiczne²³¹. Jeśli chodzi o reformy polityczno-ustrojowe, książę Stanisław proponował przywrócenie królowi rozdawnictwa wakansów (to znaczy zniesienie ograniczeń wynikających z konstytucji sejmu rozbiorowego) oraz wprowadzenie ministrów jako wirylistów do Rady Nieustającej.

²²⁴ BCz 663, s. 135–136. Tymoteusz Gorzeński do NN z 6 XII 1780.

²²⁵ BCz 681, s. 219–225 (K. Olizar i Trybunał Koronny do króla z 27 I 1781), 235–236 (projekt listu króla do Trybunału Koronnego z 24 I 1781).

²²⁶ BCz 673, s. 877. Anna Mostowska do króla z 13 III 1781. Por. BCz 686, s. 61. Kazimierz Raczyński do A. Cieciszowskiego z 24 VI 1781.

²²⁷ BCz 681, s. 193. K. Olizar do króla z 16 X 1781.

²²⁸ J. Michalski, *Dwie misje księcia Stanisława*, [w:] *Księga pamiątkowa 150-lecia Archiwum Głównego Akt Dawnych w Warszawie*, Warszawa 1958.

²²⁹ *Ibidem*, s. 408–409.

²³⁰ *Ibidem*, s. 409.

²³¹ *Ibidem*, s. 409–411.

Wskazywał również na potrzebę reorganizacji władz skarbowych²³². Było to zapewne nawiązanie do, wysuwanych przed sejmem z 1778, projektów połączenia komisji koronnej i litewskiej lub nawet przejęcia ich kompetencji przez Departament Skarbowy, na wzór przeprowadzonej w 1776 reformy władz wojskowych²³³. Nadmiernie samodzielne działania królewskiego synowca wywołały zresztą konsternację Stanisława Augusta i polskiego dyplomaty przy dworze rosyjskim Augustyna Antoniego Debolego. Nie miały one jednak żadnych praktycznych skutków²³⁴.

Osobnym zagadnieniem były starania króla o zgodę Rosji na sejm skonfederowany. Pomysły i pogłoski odnoszące się do zwołania takiego zgromadzenia pojawiały się jeszcze w latach 1778–1779, w dobie wojny o sukcesję bawarską²³⁵. Opozycja antykrólewska była wroga dworskim dążeniom do skonfederowania obrad, o których wiosną 1780 do S. Rzewuskiego pisał F.K. Branicki²³⁶.

Formalne przygotowania do kolejnego sejm zwyczajnego rozpoczęły się wiosną 1780. W decydującą fazę weszły zaś w maju tego roku. Na sesji Rady Nieustającej z 2 maja 1780 Stanisław August przedstawił projekt uniwersału zwołującego sejm. Został on odczytany i zaakceptowany przez plenum Rady²³⁷. W tym samym dniu przywódca opozycji magnackiej S. Lubomirski skierował odpowiedź na królewskie listy deliberyacyjne („list okólny”). Marszałek wielki koronny odniósł się w niej do podstawowych spraw proponowanych przez monarchę. Co do pensji dla deputatów S. Lubomirski uznał, że wobec braku chętnych do tej funkcji wskazane jest obmyślenie „nagrody” za jej pełnienie. Był jednak przeciwny ustanawianiu nowego podatku. Stwierdził, że wystarczy na potrzeby kraju przeznaczyć superaty ze skarbu koronnego²³⁸. Marszałek wielki koronny podniósł sprawę złego stanu handlu krajowego. Wskazał na potrzebę stosowania *legis sumptuariae*, aby przeciwdziałać wypływowi pieniędzy z kraju²³⁹. S. Lubomirski domagał się też zakazu używania weksli przez szlachtę, gdyż uznał za niedostateczne ograniczenia wprowadzone na poprzednim sejmie²⁴⁰. Nie wydaje się, aby dyskusja nad projektem uniwersału stworzyła okazję do konfrontacji programowej. Nie oznacza to jednak, że nie prowadzono zabiegów o pozyskanie przychylności sejmików dla własnych koncepcji politycznych.

Stanisław August w liście do wojewody sandomierskiego M. Sołtyka z 18 maja 1780 pisał, że wkrótce zostanie wydany uniwersał przedsejmowy. Jednocześnie

²³² *Ibidem*, s. 411–412.

²³³ W. Filipczak, *Sejm 1778 roku*, s. 47. Zob. też: S. Kościółkowski, *op. cit.*, t. I, s. 152; J. Michalski, *Zagadnienie unii...*, s. 110.

²³⁴ J. Michalski, *Dwie misje...*, s. 412–414.

²³⁵ J. Michalski, *Polska wobec wojny...*, s. 117–119, 125–127; Z. Zielińska, *Studia z dziejów...*, s. 153–159.

²³⁶ APK, Podh. II 2/5, nr 43. Franciszek Ksawery Branicki do Seweryna Rzewuskiego z 16 III 1780.

²³⁷ AGAD, ML VII/30, k. 2v. Protokół Rady Nieustającej z 2 V 1780.

²³⁸ AGAD, APP 313, t. X, s. 142. S. Lubomirski do króla z 2 V 1780 (kopia).

²³⁹ AGAD, APP 313, t. X, s. 142–143. S. Lubomirski do króla z 2 V 1780.

²⁴⁰ AGAD, APP 313, t. X, s. 143. S. Lubomirski do króla z 2 V 1780. Zob. też: F.K. Fierich, *Prawo wekslowe w Polsce na podstawie konstytucji sejmowych 1775, 1776, 1778, 1780*, Kraków 1908, s. 26–29.

przekazywał swoje zalecenia w sprawie instrukcji poselskich. Król zapowiadał krótki i jasny uniwersał. Wyrażał nadzieję, że będzie to przykładem dla instrukcji, które także powinny być krótkie i dotyczące spraw publicznych („powszechniejsze”)²⁴¹. Ryszard Łaszewski zauważył, że „ogólnikowość propozycji sejmikowej i domaganie się podobnie ogólnych instrukcji” charakteryzowała politykę sejmikową Stanisława Augusta²⁴². Monarcha uważał, iż ułatwi to posłom podejmowanie decyzji zgodnych z interesem kraju. Z konkretnych spraw król postulował wpisanie do instrukcji postulatu wprowadzenia pensji dla deputatów na Trybunał²⁴³. W drażliwej sprawie *Zbioru praw sądowych* A. Zamoyskiego Stanisław August stwierdzał, że może ona wywołać animozje. Król instruował M. Sołtyka, by informował swych rozmówców, że nie jest zamiarem króla „dokonać tego dzieła ani prędko, ani w zupełności”; najchętniej zaś, dla uniknięcia zamętu, odłożyłby decyzję na późniejszy sejm²⁴⁴.

Ekspedycja przedsejmowa²⁴⁵ wyszła z datą 22 maja 1780. W wydanym wówczas uniwersale monarcha podkreślał, że celem jego działań jest bezpieczeństwo wewnętrzne oraz zewnętrzne Ojczyzny, rozwój handlu i coraz lepsze funkcjonowanie wymiaru sprawiedliwości. Działania te służyć miały spokojności obywateli, „dostatkom” publicznym i prywatnym²⁴⁶. Król apelował o wybór posłów, którzy kierować się będą dobrem powszechnym i utrzymaniem „publicznych materii”, a nie interesem prywatnym. Termin sejmików przedsejmowych wyznaczono na 21 sierpnia 1780, rozpoczęcie sejmów zaplanowano na 2 października tegoż roku²⁴⁷. Sformułowania uniwersału wskazują na, co podkreślają historycy, kluczowe znaczenie funkcji wyborczych sejmików²⁴⁸. Dokument ten świadczy też o dobrym wyczuciu przez Stanisława Augusta nastrojów i oczekiwań społeczeństwa szlacheckiego. Monarcha zrzęcznie odwoływał się do faktu, iż sam został wybrany wolnymi głosami narodu (szlacheckiego), który „na swym nas wypiełgnował łonie”²⁴⁹.

Datę 22 maja 1780 nosiła również instrukcja monarchy na sejmiki. W podpisanym przez kanclerza J. Borchę dokumencie dla legata królewskiego zalecano, by szlachta nie obciążała swych reprezentantów nadmiarem („zbytnim mnóstwem”) zleceń. Apelowano o wybór na przedstawicieli osób „nieskazitelnej cnoty” i dobrej reputacji, a także niezależnych od „żadnej dependencji”²⁵⁰. Mieli oni, współpracując zgodnie,

²⁴¹ BCz 688, s. 76. Król do M. Sołtyka z 18 V 1780.

²⁴² R. Łaszewski, *Instrukcje poselskie w drugiej połowie XVIII wieku*, AUNC 1973, Prawo XII, z. 56, s. 73.

²⁴³ BCz 688, s. 76. Król do M. Sołtyka z 18 V 1780.

²⁴⁴ BCz 688, s. 76–77. Król do M. Sołtyka z 18 V 1780.

²⁴⁵ Szerzej to zagadnienie omówił, w odniesieniu do czasów Zygmunta I Starego, Wacław Uruszczak (*Sejm walny koronny w latach 1506–1540*, Warszawa 1980, s. 69–78).

²⁴⁶ APK, CCR 211, s. 1326. Uniwersał królewski na sejmik przedsejmowy z 22 V 1780 (dla województwa krakowskiego); egzemplarze dla województw: kaliskiego w APPozn., KG 434, k. 594; sieradzkiego w AGAD, SGR 160, k. 951. Projekt uniwersału znajduje się w aneksach do protokołów Rady Nieustającej: AGAD, ML VII/87, k. 1–2.

²⁴⁷ APK, CCR 211, s. 1326. Uniwersał królewski z 22 V 1780.

²⁴⁸ A. Lityński, *Sejmiki ziemskie 1764–1793. Dzieje reformy*, Katowice 1988, s. 38–39.

²⁴⁹ APK, CCR 211, s. 1326. Uniwersał Stanisława Augusta z 22 V 1780.

²⁵⁰ AGAD, SGR 160, k. 953. Instrukcja Jego Królewskiej M[oi]ści... na sejmik przedsejmowy... z 22 V 1780 (druk).

w zjednoczeniu z monarchą, wykorzystać korzystną chwilę „dla pożytków powszechnych”. Zgodne współdziałanie w sprawach całego kraju miało zostawić „więcej pożytecznego czasu dla żądań partykularnych”²⁵¹. Mimo konwencjonalnego charakteru tego rodzaju sformułowań wydaje się, że dobór eksponowanych treści nie był przypadkowy. Opracowywano je bardzo starannie, o czym świadczą zachowane projekty instrukcji. W jednej ze wstępnych propozycji jeszcze silniej podkreślony był apel, by nie obciążać posłów zbyt wieloma, często sprzecznymi ze sobą, oczekiwaniami²⁵². Na szczególną uwagę w ostatecznie przyjętej wersji instrukcji zasługuje swoista oferta sformułowana przez dwór wobec szlachty. Zgodna współpraca izby poselskiej z monarchą w sprawach państwa pozwolić miała na szersze uwzględnienie postulatów o charakterze partykularnym (prywatnym lub lokalnym).

Mniej istotne pod względem treści były, noszące także datę 22 maja 1780, kredensy (listy uwierzytelniające) dla posłów monarchy na obrady przedsejmowe oraz oficjalna korespondencja sejmikowa (drukowana) kierowana do urzędników²⁵³.

Oczywiście uniwersały przedsejmowe i towarzysząca im korespondencja docierały na prowincję z pewnym opóźnieniem. Przykładowo oblatowanie uniwersału w grodzie kaliskim nastąpiło 23 czerwca 1780, potrzebowano więc przeszło miesiąc²⁵⁴.

Ekspedycja przedsejmowa to jedynie drobny wycinek kampanii parlamentarnej. Szczegółami kampanii sejmikowej w prowincji wielkopolskiej zajmę się w dalszej części pracy. Z punktu widzenia regalistów korzystnym wydarzeniem była oferta współpracy ze strony kresowego potentata Stanisława Szczęsnego Potockiego, mającego wpływy na Ukrainie, zwłaszcza w województwie braclawskim²⁵⁵. W czerwcu 1780 jasne było, że jednym z tematów przyszłych obrad będzie sytuacja w Skarbie Litewskim. Król liczył, że sejm zwiększy dochody publiczne w Wielkim Księstwie²⁵⁶. Mało wiadomo o przedsejmowej kampanii opozycji. Wydaje się, że jej działania nie były zbyt dynamiczne i dobrze skoordynowane. W początkach sierpnia Sebastian Dłuski, starosta łukowski, skarżył się I. Potockiemu (marszałkującemu Radzie Nieustającej), że brak jest informacji na temat przyszłego sejmu. Chodziło o wyjaśnienie, czy obrady będą skonfederowane, a także o wiadomości na temat stanowiska Rosji wobec sytuacji w Polsce, co miało związek z pogłoskami o asyście wojsk „moskiewskich” na sejmikach lubelskich²⁵⁷. W kontekście przygotowań do obrad poselskich zwraca uwagę wiadomość (z 11 sierpnia) o planowanym wyjeździe A.K. Czartoryskiego do Galicji, gdzie w Łańcucie miał spotkać się z S. Lubomirskim²⁵⁸.

Koronne sejmiki poselskie w 1780 nie były szczególnie burzliwe. Ograniczę się do odnotowania zgromadzeń, na których doszło do napięć między stronnictwami. Za

²⁵¹ AGAD, SGR 160, k. 953–953v. Instrukcja... na sejmik przedsejmowy... z 22 V 1780.

²⁵² AGAD, ZP 130, s. 4–8. Projekty instrukcji królewskiej na sejmik z 1780 – 3 wersje.

²⁵³ AGAD, SGR 160, k. nlb [956]. Credenciales dla posła królewskiego na sejmik przedsejmowy województwa sieradzkiego z 22 V 1780; BPAU 3877. Król do Piotra Mleczki, skarbnika mielnickiego, z 22 V 1780.

²⁵⁴ APPozn., KG 434, k. 594. Uniwersał na sejmik przedsejmowy z 22 V 1780 (oblata).

²⁵⁵ BCz 663, s. 295–297. Król do M. Grocholskiego z 11 V 1780. Zob. też: E. Rostworowski, *Potocki Stanisław Szczęsny*, [w:] PSB, t. XXVIII, 1984–1985, s. 186.

²⁵⁶ BCz 678, s. 173. Król do Aleksandry Ogińskiej z 5 VI 1780.

²⁵⁷ AGAD, APP 279a/74, s. 47–49. S. Dłuski do I. Potockiego z 2 i 11 VIII 1780.

²⁵⁸ BCz 671, s. 245. K.J. Lipiński do A. Cieciszowskiego z 11 VIII 1780.

ważny sukces regalistów, kierowanych przez M. Granowskiego, można uznać rezultat – tradycyjnie trudnego – sejmiku lubelskiego²⁵⁹. Z kandydowania zrezygnowali pretendenci opozycyjni – S. Dłuski i Kajetan Potocki (brat Ignacego), starosta dymirski. Starosta łukowski S. Dłuski w liście do I. Potockiego nie krył swojego rozczarowania postawą tamtejszych ziemian, nawet dotychczasowych „przyjaciół”. Skarżył się na „perfidję” Lublinian, którzy „podle nachylili karki”²⁶⁰. Nie oznacza to jednak, że obrady w Lublinie odbywały się bez napięć. Po wyborze marszałka doszło do tumultu, który spowodował „solwowanie” sejmiku do następnego dnia²⁶¹. Opozycja nie kryła też rozczarowania wynikami sejmiku w Proszowicach. Dezaprobatę budziły zwłaszcza, zawarte w instrukcji poselskiej, podziękowania dla biskupa płockiego M. Poniatowskiego²⁶². Wiele trudności, jak zwykle, przysporzyły zwolennikom dworu sejmiki na Wołyniu. O burzliwych nastrojach sejmikujących w Łucku świadczy fakt, że przy wyborze marszałka nie zgodzono się na kandydata zaproponowanego przez wojewodę H. Sanguszkę, który zagaił zgromadzenie²⁶³. Z korespondencji wynika, że obrady były niespokojne. Przy wyborze dwóch posłów (na sześciu) konieczne było głosowanie²⁶⁴. Jeszcze bardziej niespokojne były obrady województwa czernihowskiego we Włodzimierzu Wołyńskim. Przewagę zdobyła opozycja kierowana przez S. Czackiego. Plancie regalistów przeciwdziałał też marszałek sejmiku A. Pułaski²⁶⁵. Regaliści, z kasztelanem czernihowskim Ludwikiem Podhorodeńskim na czele, ogłosili manifest, w którym skarżono się na sprowadzenie przez stronę przeciwną nieposesjonatów oraz na przemoc w czasie obrad²⁶⁶. Dwa dni trwały też obrady sejmiku braclawskiego (zbierał się on w Winnicy). W tym przypadku przyczyny były jednak bardziej prozaiczne. Obrady zostały odłożone przez kasztelana M. Grocholskiego ze względu na tumult wywołany przez pijaną szlachtę²⁶⁷.

Na Podlasiu do komplikacji doszło na sejmiku ziemi bielskiej (w Brańsku). Niemal dwa miesiące po obradach oblatowany został remanifest Wojciecha Jaruzelskiego w tej sprawie. Wynika z niego, że było dwóch kandydatów do drugiego mandatu (posłem został ostatecznie P. Potocki). Autor remanifestu skarżył się na gwałty i profanacje

²⁵⁹ APL, GrLub-rmo 449, k. 378–379. Laudum sejmiku w Lublinie z 21 VIII 1780 (odpis: BPAU 8326, k. 405–409v); BCz 663, s. 213–217. M. Granowski do króla z 23 VIII 1780.

²⁶⁰ AGAD, APP 279a/74, s. 50–51. S. Dłuski do I. Potockiego z [26?] VIII 1780. Na temat rezygnacji starosty dymirskiego ze starań o mandat zob.: APP 279a/324, s. 13. Kajetan Potocki do I. Potockiego z 26 VIII 1780.

²⁶¹ BCz 666, s. 365. Piotr Jezierski do NN z 27 VIII 1780; W. Bednaruk, *Sejmiki lubelskie w okresie stanisławowskim (1764–1794)*, Lublin 2011, s. 140.

²⁶² AGAD, APP 279a/286, k. 8. Feliks Oraczewski do I. Potockiego. Por. tekst instrukcji poselskiej krakowskiej z 21 VIII 1780 w: BKór. 990, k. 67.

²⁶³ AGAD, ZP 125, k. 306v. Laudum sejmiku w Łucku z 22 VIII 1780.

²⁶⁴ BCz 671, s. 81. Mikołaj Ledóchowski do A. Cieciszowskiego z 22 VIII 1780; BCz 689, s. 103. H. Sanguszko do króla, bd. i odpowiedź króla z 29 VIII 1780 (BCz 689, s. 11). Zob. też: BCz 683, s. 201. Ludwik Bożydar Podhorodeński do NN z 30 VIII 1780.

²⁶⁵ BCz 683, s. 195–197. Laudum sejmiku we Włodzimierzu z 21 VIII 1780; BCz 673, s. 545, 551. F. Młocki do króla z 21 i 23 VIII 1780.

²⁶⁶ BCz 673, s. 547–549. Manifest z 21 VIII 1780. Zob. też: BCz 683, s. 201–203. L. Podhorodeński do NN z 30 VIII 1780.

²⁶⁷ BCz 663, s. 309–310. M. Grocholski do króla z 23 VIII 1780.

mające miejsce, jego zdaniem, w czasie sejmiku²⁶⁸. Dość spokojnie przebiegały sejmiki poselskie na Mazowszu. Regułą był tu jednomyślny wybór posłów. Nie oznacza to jednak, że elekcje nie wywołały emocji. W Zakroczymiu początkowo było przynajmniej 5 pretendentów (3 ostatecznie zrezygnowało)²⁶⁹. Burzliwe były także – w ruch poszły szable – obrady sejmiku łomżyńskiego. Do tumultu doszło już przy wyborze marszałka. Jednak i tu dość szybko (sejmik trwał około 3 godzin) udało się doprowadzić do zgodnego wyboru posłów²⁷⁰. Warto też zauważyć, że na sejmiku ziemi nurskiej pojawił się postulat powrotu do tradycji zaprzysięgania instrukcji poselskich²⁷¹.

Ważnym elementem przygotowań do sejmu były zabiegi związane z wytypowaniem osoby przyszłego marszałka izby poselskiej (głos decydujący należał tu do króla lub – jak pokazał przykład sejmu z 1778 – do O. Stackelberga)²⁷². Kandydatem dworu do łaski sejmowej na sejmie zwyczajnym w 1780 był A. Małachowski. Zabiegi o tę funkcję podjął on jeszcze w przeddzień poprzedniego sejmu (w 1778)²⁷³. W początkach marca 1780 wyjechał on z Warszawy, jak pisał A. Górski, „z deklaracją trzymania łaski na przyszłym sejmie”²⁷⁴. Sprawa ta nie wzbudzała później większych kontrowersji, choć pojawiła się także kandydatura K. Raczyńskiego, na wypadek gdyby doszło wcześniej do zwołania sejmu skonfederowanego²⁷⁵. Jak donosił A. Małachowskiemu Antoni Sułkowski, starosta generalny wielkopolski „przez różne kabały” miał starać się u monarchy o łaskę marszałkowską, „lecz deklaracji jeszcze nie otrzymał”²⁷⁶. Sekretarz koronny A. Małachowski, wybrany posłem na sejmiku województwa sie-

²⁶⁸ AGAD, Ros. Publica Varia, pudło 1. Remanifest Wojciecha Jaruzelskiego (oblatowany 16 X 1780). Por. M. Czepe, *Potocki Franciszek Piotr*, s. 128. Piotr Potocki, zabiegając o poselstwo z Podlasia, pisał do A. Mokronowskiego, by jego kandydaturze nie sprzeciwiała się Izabela z Poniatowskich Branicka. A. Mokronowski odradzał jednak staroście szczyrzeckiemu starania o mandat na ten sejm ze względu na to, iż miał się on zajmować głównie politycznymi i ekonomicznymi konsekwencjami upadku A. Tyzanhauza: APP 279a/327, s. 26. P. Potocki do I. Potockiego z 19 VII 1780.

²⁶⁹ AGAD, ZGR 76, k. 169–169v. Laudum sejmiku w Zakroczymiu z 21 VIII 1780 (odpis: BPAU 8354, k. 300–301); BCz 686, s. 87, 89. Józef Radzicki do króla i J. Radzicki do A. Cieciszowskiego z 21 VIII 1780.

²⁷⁰ BCz 655, s. 833–835, 837–842. Mateusz Czarnek do A. Cieciszowskiego z 21 i 23 VIII 1780.

²⁷¹ BPAU 8335, k. 325v. Instrukcja poselska nurska z 21 VIII 1780; A. Lityński, *Sejmik jako instytucja demokracji szlacheckiej 1764–1793. Tradycje–mity–nowości–utopie*, [w:] *Parlamentaryzm i prawodawstwo przez wieki. Prace dedykowane Prof. Stanisławowi Płazie w siedemdziesiątą rocznicę urodzin*, red. J. Malec i W. Uruszczak, Kraków 1999, s. 81–82. Na temat zakazu zaprzysięgania instrukcji: R. Łaszewski, *Pozycja sejmików przedsejmowych w systemie politycznym Polski stanisławowskiej*, [w:] *Ustrój i prawo w przeszłości dalszej i bliższej*, red. J. Malec i W. Uruszczak, Kraków 2001, s. 142. Zob. też: A. Lityński, *Sejmiki ziemskie...*, s. 144–146.

²⁷² W. Filipczak, *Sejm 1778 roku*, s. 144–145; Z. Zielińska, *Studia z dziejów...*, s. 147–148.

²⁷³ W. Filipczak, *Sejm 1778 roku*, s. 153.

²⁷⁴ AGAD, AR V/4506, cz. I, s. 52. A. Górski do Radziwiłła z 6 III 1780.

²⁷⁵ BCz 708, s. 780–781. Król do E. Sapieżyny z 22 V 1780; J. Dygdała, *Raczyński Kazimierz*, [w:] PSB, t. XXIX, 1986, s. 646; A. Stroynowski, *Opozycja sejmowa...*, s. 144.

²⁷⁶ PTPN 1356, k. 5. Antoni Sułkowski do A. Małachowskiego, bez daty [maj 1780].

radzkiego, został marszałkiem izby poselskiej 2 października 1780, na pierwszej sesji sejmu²⁷⁷.

Więcej emocji wzbudziła sprawa składu, wybieranych przez sejm, władz wykonawczych (Rada Nieustająca, komisje skarbowe). Korespondent radziwiłłowski na dworze spodziewał się, że kandydatury na przyszłych konsyliarzy i komisarzy (podobnie jak i posłów na sejm) będą uzgadniane około świąt Wielkiej Nocy²⁷⁸. Szczególnie prestiżowa była funkcja marszałka Rady Nieustającej. Ponieważ zabiegi o tę funkcję miały poważne konsekwencje polityczne, więc zajmę się nimi nieco szerzej. Już wiosną 1780 aspiracje do marszałkostwa Rady zgłosił K.N. Sapieha (lub jego matka)²⁷⁹. W maju tego roku Stanisław August informował E. Sapieżynę o rozmowie, którą miał z nim w tej sprawie O. Stackelberg. Król, jak sam pisał, nie był przeciwny temu pomysłowi. Zastrzegł jednak, że nie mógłby odmówić K. Raczyńskiemu, gdyby ten zgłosił aspiracje, skoro nie mógł on zostać marszałkiem sejmu²⁸⁰. Wojewodzicowa mściławska dziękowała monarsze za poparcie dla syna, choć nie kryła żalu za uwagi na temat K. Raczyńskiego²⁸¹. Stanisław August uspokajał E. Sapieżynę, że jej obawy są niepotrzebne, gdyż starosta generalny wielkopolski nie zamierza zabiegać o łaskę radną. Jednocześnie król radził wojewodzicowej, by napisała do rosyjskiego ambasadora z prośbą o dalsze wspieranie kandydatury generała artylerii litewskiej²⁸². W lipcu 1780 monarcha informował A. Debolego, że G. Potemkin przekazał F.K. Branickiemu i K.N. Sapieże listy z rekomendacjami adresowanymi do O. Stackelberga. Prosił w nich ambasadora o spowodowanie, by generał artylerii litewskiej otrzymał na sejmie marszałkostwo Rady Nieustającej. Monarcha powiadamiał też polskiego dyplomatę, iż dwa miesiące wcześniej porozumiał się z posłem rosyjskim, że K.N. Sapieha będzie właściwym kandydatem do tej funkcji²⁸³. Ostatecznie jednak K.N. Sapieha nie został marszałkiem Rady. Na sesji 12 października sejm wybrał większością głosów na tę funkcję S. Poniatowskiego²⁸⁴. Na królewskiego bratanka oddano 146 głosów, zaś 93 parlamentarzystów opowiedziało się za generałem artylerii litewskiej²⁸⁵. Nie zostały więc dotrzymane wcześniejsze deklaracje monarchy w sprawie poparcia kandydatury K.N. Sapiehy²⁸⁶.

²⁷⁷ *Dyaryusz Seymu wolnego ordynaryinego warszawskiego... 1780...*, wyd. S. Badeni, Warszawa [1780], s. 3; BN, rkps akc. 9904, k. 2. Diariusz sejmu 1780 r.; BPAU 661, k. 5–5v. Diariusz sejmu 1780 r.; H. Schmitt, *op. cit.*, t. III, s. 56.

²⁷⁸ AGAD, AR V/4506, cz. I, s. 52. A. Górski do Radziwiłła z 6 III 1780.

²⁷⁹ M. Czeppe, *Sapieżyna z Branickich Elżbieta*, s. 165; W. Filipczak, *Stanisław August i Elżbieta Sapieżyna. Spór wokół losów sejmu z 1782*, [w:] *Władza i polityka w czasach nowożytnych*, red. Z. Anusik, Łódź 2011, s. 54.

²⁸⁰ BCz 708, s. 780–781. Król do E. Sapieżyny z 22 V 1780.

²⁸¹ BCz 708, s. 796. E. Sapieżyna do króla z 24 V 1780.

²⁸² BCz 708, s. 803. Król do E. Sapieżyny z 29 V 1780.

²⁸³ AGAD, AKP 263, k. 62. Król do A. Debolego z 9 VII 1780.

²⁸⁴ *Dyaryusz Seymu... 1780...*, s. 28. Korespondent S. Rzewuskiego omyłkowo informował hetmana, że wybór marszałka Rady odbył się 11 X 1780: APK, Podh. XI 3/39, NN do S. Rzewuskiego z 21 X 1780.

²⁸⁵ AGAD, AKP 263, k. 117. A. Cieciszowski do A. Debolego z 16 X 1780.

²⁸⁶ Por. A. Stroynowski, *Opozycja sejmowa...*, s. 144.

Wyjaśnienie kulis tej sprawy wymaga dalszych badań. Ciekawe światło na ówczesną sytuację rzuca, pisany w czasie sejmu, list F.K. Branickiego do S. Rzewuskiego. Hetman wielki koronny deklarował, że początkowo bez entuzjazmu odnosił się do planów siostrzeńca. Ostatecznie jednak, ulegając naleganiom, poparł jego kandydaturę. F.K. Branicki pisał do hetmana polnego koronnego: „Ks. Sapieha, generał artylerii, z powodu samego J[ego] K[rólewskiej] M[ości] i Posła determinowany był za marszałka Rady Nieustającej, noc ostatnia przed elekcją przerobiła to wszystko i ks[wię]cia. Stanisława Poniatowskiego obrano”²⁸⁷.

Nie jest moim zamiarem szczegółowe omawianie przebiegu sejmu z 1780, ograniczę się więc do zagadnień najistotniejszych. Królewski program obrad, zawarty w propozycjach od tronu, które zawierały 9 punktów, został przedstawiony stanom sejmującym przez podkanclerzego koronnego A.O. Okęckiego na sesji 14 października, w czasie obrad w izbie senatorskiej²⁸⁸. W pierwszym punkcie znalazła się, postulowana przez króla w korespondencji sejmikowej, sprawa „obmyślenia” pensji dla deputatów trybunalskich. W drugim mowa była o ustanowieniu sędziów pogranicznych (od strony Austrii, Prus oraz białoruskiego odcinka granicy z Rosją) i rozwiązaniu przez sejm problemu braku funduszy na utrzymanie więzień i więźniów. Sformułowanie trzeciego punktu było niejednoznaczne i można je było rozumieć szerzej jako wezwanie do znalezienia środków także na funkcjonowanie grodów, archiwów i milicji grodzkich²⁸⁹. Cztery punkt propozycji dotyczył zaakceptowania przez sejm projektu opracowanego przez Radę Nieustającą w sprawie procedury sądowej w odniesieniu do werbowników zagranicznych. Projekt *Werbunek*, odczytany na sesji 30 października 1780, zakładał, że przed sądem sejmowym odpowiadać powinni jedynie szlachcice–posesjonaci. Postępowanie wobec innych osób miało toczyć się przed sądami grodzkimi²⁹⁰. Propozycja nie doczekała się realizacji. Inicjatywa ta była reakcją na głośną sprawę austriackiego werbownika barona Karola Juliusa, aresztowanego w 22 października 1778 w Warszawie²⁹¹. Rada Nieustająca zajęła się kwestią na sesjach 17 i 20 listopada 1778, kierując sprawę do sądu sejmowego. Hetman F.K. Branicki wniósł, żeby oskarżeniem objęto także pruskiego werbownika majora Dombacha²⁹². Sprawa barona Juliusa wywołała poważne konsekwencje dyplomatyczne. O uwolnienie werbownika starał się początkowo poseł austriacki Karol Reviczky. Dwór wiedeński następnie wystosował

²⁸⁷ APK, Podh. II 2/5, nr 44. F.K. Branicki do S. Rzewuskiego z 4 XI 1780; W. Filipeczak, *Stanisław August...*, s. 55.

²⁸⁸ *Dyaryusz Seymu... 1780...*, s. 31–33; A. Stroynowski, *Opozycja sejmowa...*, s. 145; idem, *Rola biskupów w obradach sejmów z lat 1778–1786*, „Acta Universitatis Wratislaviensis” 2009, nr 3148, Historia CLXXVIII, s. 443–444.

²⁸⁹ *Dyaryusz Seymu... 1780...*, s. 31–32; AGAD, ZP 110, k. 13–13v. *Propozycje od tronu Jego Królewskiej Mci... na Seym 1780...* (druk).

²⁹⁰ *Dyaryusz Seymu... 1780...*, s. 32, 311.

²⁹¹ J. Michalski, *Polska wobec wojny...*, s. 30; Z. Szcząska, *Sąd sejmowy w okresie rządów Rady Nieustającej. Proces barona Juliusa*, PH 1971, t. LXII, z. 1. s. 423–425.

²⁹² AGAD, ML VII/22, s. 6–8. Protokół Rady Nieustającej z 20 XI 1778; Z. Szcząska, *Sąd sejmowy...*, s. 425–426.

notę, w której domagał się, aby K. Julius był sądzony „w jurysdykcjach zwyczajnych miejscowych”²⁹³. Pominę dalsze losy tej sprawy, gdyż była ona przedmiotem badań historyków. Przebieg procesu przed sądem sejmowym omówił Zbigniew Szcząska²⁹⁴. Dyplomatycznymi aspektami zagadnienia zajmowała się ostatnio Ewa Zielińska²⁹⁵.

W piątej propozycji od tronu król proponował, by projekt kodeksu A. Zamoyskiego nie był przedmiotem obrad obecnego sejmu. Parlament miał wyłonić 6 deputatów (trzech z senatu miał powołać król, trzech ze „stanu rycerskiego” marszałek izby poselskiej), którzy na kolejnym sejmie powinni zaprezentować stanowisko wobec *Zbioru praw sądowych*²⁹⁶. Stanisław August chciał uniknąć debaty w tej sprawie. Instrukcje poselskie nie pozostawiały nadziei na akceptację projektu, do którego monarcha odnosił się zresztą sceptycznie²⁹⁷. O niechętnym stanowisku sejmików litewskich przesądziło, jak ustaliła Krystyna Adolphowa, ich przywiązanie do III Statutu Litewskiego²⁹⁸. Przeciwnie przyjęciu projektu ekskanclerza były też sejmiki mazowieckie. Najostrzejsze stanowisko w tej sprawie zajęła ziemia ciechanowska. W jej instrukcji domagano się odrzucenia projektu, nawet gdyby miało to doprowadzić do zerwania sejmu („*sub discrimine* sejmu”)²⁹⁹. W Małopolsce (województwa sandomierskie i lubelskie, gdzie działał znany przeciwnik kodeksu podkomorzy Tomasz Dłuski) sejmiki podkreślały przekroczenie przez twórców *Zbioru praw* zlecenia sejmowego³⁰⁰. W parlamencie, wbrew propozycji królewskiej, nie udało się uniknąć dyskusji w sprawie kodeksu, choć za odłożeniem debaty wypowiedział się (21 października 1780) przywódca opozycji S. Lubomirski. Marszałek wielki koronny domagał się jednak, by na kolejnym sejmie decyzję podejmowano jednomyślnie³⁰¹. Projekt uchylecia *Zbioru praw*, wniesiony przez

²⁹³ AGAD, ML VII/22, s. 29. Protokół Rady Nieustającej z 11 XII 1778; J. Michalski, *Polska wobec wojny...*, s. 29.

²⁹⁴ Z. Szcząska, *Sąd sejmowy...*, s. 427–432.

²⁹⁵ W 2005 Ewa Zielińska obroniła w Instytucie Historii PAN w Warszawie rozprawę *Rzeczpospolita wobec zbliżenia rosyjsko-austriackiego w początkach lat osiemdziesiątych XVIII wieku. Sprawy barona Karla Juliusa i biskupa Kajetana Sołtyka* (<http://nauka-polska.pl>).

²⁹⁶ *Dyaryusz Seymu... 1780...*, s. 32; AGAD, ZP 110, k. 13v. *Propozycje od tronu... 1780...*; Ł. Kurdybacha, *Dzieje Kodeksu Andrzeja Zamoyskiego*, Warszawa 1951, s. 152–153; E. Borkowska-Bagieńska, *op. cit.*, s. 319.

²⁹⁷ Król do Jeana Moneta z 21 X 1778, [w:] Stanisław [August] Poniatowski i M. Glayre, *Correspondance relative aux partages de la Pologne*, wyd. E. Mottaz, Paryż 1897, s. 159; W. Filipczak, *Sejm 1778 roku*, s. 183.

²⁹⁸ K. Adolphowa, *Szlachta litewska wobec Zbioru Praw Andrzeja Zamoyskiego (w świetle litewskich instrukcji poselskich z lat 1776, 1778, 1780, 1782)*, [w:] *Księga pamiątkowa Koła Historyków...*, s. 166–185.

²⁹⁹ AGAD, CGRO 75, k. 146. Instrukcja poselska ziemi ciechanowskiej z 21 VIII 1780 (odpis: BPAU 8318, s. 343). Na temat stanowiska sejmiku czerskiego zob.: W. Filipczak, *Sejmiki ziemi czerskiej...*, s. 144–145.

³⁰⁰ APL, GrLub-rmo 449, k. 375. Instrukcja poselska województwa lubelskiego z 21 VIII 1780 (odpis: BPAU 8326, k. 411v–412); BPAU 8341, s. 1017–1018. Instrukcja poselska województwa sandomierskiego z 21 VIII 1780; S. Denys, *Poglądy sejmiku lubelskiego na państwo i prawo w czasach stanisławowskich (1764–1795)*, [w:] *Per aspera ad astra. Materiały z XVI ogólnopolskiego zjazdu historyków studentów*, t. V, Kraków 2008, s. 71.

³⁰¹ *Dyaryusz Seymu... 1780...*, s. 183; E. Borkowska-Bagieńska, *op. cit.*, s. 319.

posła wołyńskiego Bruno Kamińskiego, odczytano na sesji 31 października, co wywołało krótką dyskusję³⁰². Na kolejnej, 2 listopada, kodeks został ostatecznie odrzucony. Król, za pośrednictwem swojego bratanka S. Poniatowskiego, starał się jedynie o złagodzenie tekstu konstytucji w tej sprawie³⁰³. Należy jednak pamiętać, że regaliści byli także wśród zdecydowanych przeciwników *Zbioru praw*. Przykładem może być jeden z przywódców stronnictwa dworskiego w województwie płockim, podkomorzy i poseł tegoż województwa, Maksymilian Sierakowski³⁰⁴.

Szósta propozycja od tronu dotyczyła spraw wojskowych. Król oczekiwał, że sejm wpisze do konstytucji ofiarowaną na rzecz Rzeczypospolitej sumę 713 635 złp, którą wydatkował na potrzeby militarne kraju. Monarcha deklarował, że szczegóły zagadnienia zostaną zaprezentowane przez Departament Wojskowy. Jednocześnie rekomendował parlamentowi projekty zgłaszane w zakresie wojskowości przez Radę Nieustającą³⁰⁵. Realizacją tej zapowiedzi był wniesiony 30 października projekt pt. *Wojsko*. Sumę wydatków Stanisława Augusta na potrzeby armii określono na około 701 491 złp. Najistotniejszymi elementami projektu była zapowiedź przeznaczenia superat skarbowych na wystawienie dwóch liczących 700 żołnierzy batalionów twierdzy kamienieckiej (200 było już zwerbowanych) i zbudowanie dla nich koszar. Proponowano też, by oficerowie kawalerii w Koronie byli opłacani według zasad obowiązujących w wojsku litewskim. Zarazem deklarowano zwiększenie wydatków na inne jednostki armii Wielkiego Księstwa. W kolejnych punktach projektu pisano o:

- a) finansowaniu przez państwo kasy inwalidów;
- b) przejściu od króla utrzymania ludwisarni warszawskiej;
- c) umieszczeniu na etatach brygad kawalerii narodowych adiutantów w randze majora i z odpowiednią pensją;
- d) wypłacie dodatkowych środków finansowych dla osób zasłużonych w pracach Departamentu Wojskowego³⁰⁶.

Dwór zaprezentował na sejmie program ograniczonych reform militarnych, który tylko częściowo spotkał się ze zrozumieniem parlamentarzystów. Pojawiały się żądania idące znacznie dalej. Domagano się aukcji wojska do 30 000 (związany z opozycją poseł chełmski Wojciech Suchodolski proponował na ten cel przeznaczyć pieniądze na pensje dla konsyliarzy i komisarzy skarbowych)³⁰⁷. Niewątpliwie posłowie wykazali duże zainteresowanie problematyką militarną. Debata nad zmienionym projektem pt. *Wojsko* rozpoczęła się 3 listopada 1780. Przyjęta na kolejnej sesji ustawa, w wielu miej-

³⁰² *Dyaryusz Seymu... 1780...*, s. 337–339; H. Schmitt, *op. cit.*, t. III, s. 61–62; A. Stroynowski, *Przyczyny odrzucenia kodeksu Zamoyskiego*, CPH 1984, t. XXXVI, z. 1, s. 189.

³⁰³ *Dyaryusz Seymu... 1780...*, s. 355–357; A. Stroynowski, *Przyczyny odrzucenia...*, s. 189–190.

³⁰⁴ *Dyaryusz Seymu... 1780...*, s. 338; W. Filipczak, *Sejmiki województwa płockiego...*, s. 25–29, 36.

³⁰⁵ AGAD, ZP 110, k. 14. *Propozycje od tronu... 1780...*; *Dyaryusz Seymu... 1780...*, s. 32–33.

³⁰⁶ AGAD, ZP 110, k.46–47. *Wojsko; Dyaryusz Seymu... 1780...*, s. 311–312.

³⁰⁷ APK, Podh. XI 3/39, NN do S. Rzewuskiego z 28 X 1780; M. Podgórzak, *Suchodolski Wojciech*, [w:] PSB, t. XLV, 2008, s. 304.

scach odbiegała od pierwotnego projektu³⁰⁸. Ograniczono swobodę Rady Nieustającej w powiększaniu liczebności garnizonu kamienieckiego, pominięto sformułowania dotyczące adiutantów w brygadach kawalerii narodowej oraz punkt w sprawie osób zasłużonych w pracach Departamentu. Z innych zmian w stosunku do pierwotnego tekstu należy odnotować podkreślenie, typowe dla preferencji szlachty, że pierwszeństwo powinna mieć aukcja kawalerii narodowej³⁰⁹.

W siódmej propozycji od tronu król postulował zmiany w litewskim systemie finansowym. Aby zlikwidować deficyt Skarbu Wielkiego Księstwa, dwór zaproponował wprowadzenie na Litwie podatku do tytoniu i tabaki³¹⁰. Miało to pozwolić na zniesienie, po 2 latach, podatku procentowego od kapitałów pieniężnych, który wzbudzał krytykę na Litwie (jego wprowadzenie popierał A. Tyzenhauz)³¹¹. Propozycja od tronu doczekała się realizacji. Prowent od sum procentowych ostatni raz miano zbierać w racie marcowej 1781. W tej samej ustawie zmieniono tryb funkcjonowania Komisji Skarbu Litewskiego, która (na wzór koronnej) powinna działać *extra cadentiam*³¹².

Choć w propozycjach od tronu sprawy finansów litewskich potraktowane zostały dość krótko, to właśnie one, a zwłaszcza kontrola działalności Komisji Skarbu Litewskiego, wywołały największe emocje na sejmie. Zagadnienie to zostało już szczegółowo omówione przez S. Kościałkowskiego, w związku z okolicznościami towarzyszącymi upadkowi A. Tyzenhauza³¹³. Ograniczę się więc do odnotowania kilku aspektów tej sprawy, mających szczególne znaczenie polityczne. Litewska komisja skarbową nie uzyskała od parlamentu absolutorium, co było pierwszym takim przypadkiem w odniesieniu do kontroli władz wykonawczych w czasach Rady Nieustającej³¹⁴. Szczególne spory wywołał projekt powołania „ekstra-komisji”, która miała zbadać rachunki skarbowe i ukarać winnych. Obok nowych komisarzy w skład tego nadzwyczajnego sądu wchodzić miały 4 osoby, które nie zostały wybrane do magistratury. Projekt w tej sprawie został odczytany 26 października 1780, zaś na następnej sesji poparł go Stanisław August³¹⁵. Wzbudził on jednak zastrzeżenia sejmujących, jako wchodzący w materię stanu. Benedykt Morykoni i Jacek Puttkamer, litewscy stron-

³⁰⁸ *Dyaryusz Seymu... 1780...*, s. 381–388, 400–409. Na sesji 3 XI 1780 odczytano też projekt *Ustanowienie kantonu*.

³⁰⁹ VL, t. VIII, s. 584–585. *Wojsko; Dyaryusz Seymu... 1780...*, s. 402–409; E. Rostworowski, *Sprawa aukcji...*, s. 152.

³¹⁰ AGAD, ZP 110, k. 14. *Propozycje od tronu... 1780...* Na temat podatku od tytoniu i tabaki zob.: R. Rybarski, *Skarbowość Polski w dobie rozbiorów*, Kraków 1937, s. 143–156.

³¹¹ AGAD, ZP 110, k. 14. *Propozycje od tronu... 1780...* Podatek procentowy został wprowadzony na sejmie z 1776: S. Kościałkowski, *op. cit.*, t. II, s. 173–177.

³¹² VL, t. VIII, s. 586–587. *Dochód Skarbu W. Ks. Lit.*; R. Rybarski, *op. cit.*, s. 265. Terminy kadencji Komisji Skarbu Litewskiego zmienił sejm z 1778: W. Filipczak, *Kontrola Komisji...*, s. 198–199.

³¹³ S. Kościałkowski, *op. cit.*, t. II, s. 412–434. Zob. też: Z. Anusik, *Działalność polityczna...*, s. 68–69.

³¹⁴ VL, t. VIII, s. 586. *Deklaracja o Komisji Skarbowej W. Ks. Lit.*; Z. Szcząska, *Odpowiedzialność rządu...*, s. 79.

³¹⁵ *Dyaryusz Seymu... 1780...*, s. 265, 301–302; S. Kościałkowski, *op. cit.*, t. II, s. 420–421, 431.

nicy A. Tyzenhauza, wspominali nawet o groźbie zerwania obrad³¹⁶. Polaryzacja stanowisk dotyczyła także posłów koronnych i, co ciekawe, nie pokrywała się z podziałami politycznymi. Wśród przeciwników projektu i obrońców podskarbiego znajdował się, m.in., wielkopolski regalista, związany z K. Raczyńskim, Antoni Sieroszewski³¹⁷. Przeciwno propozycji ustanowienia sądu mogącego ukarać także ministra (odpowiedzialnego tylko przed sądem sejmowym) wystąpili stronnicy F.K. Branickiego. Sam hetman wielki koronny miał podobno oświadczyć, „iż prędzej Sejm zerwany będzie niż, aby miał sąd stanąć na w. Tyzenhauza”³¹⁸. Zdaniem S. Kościałkowskiego, do obrony A. Tyzenhauza miał skłonić hetmana, wspierający podskarbiego litewskiego, biskup M. Poniatowski³¹⁹. Za tezę taką przemawia fakt, że z gwałtownym protestem przeciwko projektowi wystąpił, związany z F.K. Branickim, a zarazem reprezentujący regalistyczne Mazowsze (gdzie duże wpływy miał biskup płocki) poseł czerski Wojciech Moszczeński. Podkreślał on, że powołanie nadzwyczajnego sądu jest w sprzeczności z obowiązującymi zasadami ustrojowymi, gdyż naruszało prerogatywy ministrów, co należało do materii stanu³²⁰. Inny hetmańczyk, poseł chełmski W. Suchodolski, przestrzegał (27 października 1780), że projekt w tej sprawie może spowodować rozejście się sejmu bez uchwał³²¹. Ostatecznie parlament przyjął rozwiązanie kompromisowe. Działalność poprzedniego składu litewskiej komisji skarbowej badać mieli tylko jej nowi komisarze. Gdyby dopatrzyli się winy podskarbiego, sprawę należało odesłać do sądu sejmowego³²².

Dwie ostatnie propozycje od tronu nie dotyczyły spraw wywołujących tak wielkie emocje. W ósmej król wyraził oczekiwanie, że sejm pewną sumę wydatków państwa (do dyspozycji monarchy) przeznaczy na poszukiwanie kruszców i soli³²³. Propozycja ta nie doczekała się realizacji, choć dwa projekty dotyczące tej sprawy zostały odczytane na sesji 30 października. Pierwszy – *Wydatki Skarbu Koronnego*, przewidywał na ten cel 100 000 złp z nadwyżek skarbowych, jednak po wcześniejszym wypłaceniu 800 000 złp

³¹⁶ *Dyaryusz Seymu... 1780...*, s. 282–284, 291–292. Obrońcy podskarbiego litewskiego domagali się też zakwitowania Komisji: S. Kościałkowski, *op. cit.*, t. II, s. 426–428.

³¹⁷ *Dyaryusz Seymu... 1780...*, s. 286–288; W. Szczygielski, *Sieroszewski (Sieraszewski) Antoni*, [w:] PSB, t. XXXVII, 1996, s. 342.

³¹⁸ APK, Podh. XI 3/39, NN do Seweryna Rzewuskiego z 28 X 1780.

³¹⁹ S. Kościałkowski, *op. cit.*, t. II, s. 433. Por. AGAD, AKP. pudło 90, k. 177v. Entretien du Roi avec l'Ambassadeur z 17 III 1781; M. Zaleski, *op. cit.*, s. 137–138. O przychylnym stosunku M. Poniatowskiego do A. Tyzenhauza pisała Z. Zielińska (*Poniatowski Michał Jerzy*, s. 457).

³²⁰ *Dyaryusz Seymu... 1780...*, s. 293–295; M. Zaleski, *op. cit.*, s. 137; W. Filipczak, *Sejmik ziemi czerskiej...*, s. 144. Por. A. Stroynowski, *Opozycja sejmowa...*, s. 155, 276.

³²¹ *Dyaryusz Seymu... 1780...*, s. 268–269. Na temat sejmowej aktywności posła chełmskiego zob.: M. Podgórzak, *Suchodolski Wojciech*, s. 304.

³²² VL, t. VIII, s. 586. *Deklaracja o Komisji Skarbowej W. Ks. Lit.*; S. Kościałkowski, *op. cit.*, t. II, s. 432; J. Juchniewicz, *Sejmowa kontrola finansowej działalności państwa w latach 1764–1792*, „Studia Prawnoustrojowe” 2005, 5, s. 141.

³²³ AGAD, ZP 110, k. 14–14v. *Propozycje od tronu... 1780...*; G. Bałtruszajtys, *Kłopoty z solą u schyłku Rzeczypospolitej*, [w:] *Wiek XVIII. Polska i świat. Księga poświęcona Bogusławowi Leśnodorskiemu*, red. A. Zahorski, Warszawa 1974, s. 230–231.

rocznie na powiększenie wojska. Z kolei projekt *Góry olkuskie* gwarantował monarsze kontrolę na wydatkowaniem tej sumy³²⁴.

Ostatnia propozycja od tronu zakładała przedłużenie kadencji dotychczasowym członkom Komisji Edukacji Narodowej³²⁵. W myśl konstytucji sejmu rozbiorowego wyznaczeni wówczas komisarze mieli pełnić swoją funkcję do 1780, po czym mieli być odwołani lub potwierdzeni na kolejne 6 lat³²⁶. Parlament spełnił oczekiwania Stanisława Augusta. Zostało to zapisane w kwiecie (absolutorium) dla Komisji Edukacji Narodowej. W wypadku wakansu na urzędzie komisarza król miał swobodę przy mianowaniu jego następcy³²⁷.

Dorobek ustawodawczy sejmu z 1780 nie ograniczył się do realizacji inicjatyw zawartych w propozycjach od tronu. Na uwagę zasługują też ustawy dotyczące: reformy prawa wekslowego (zakaz używania weksli przez szlachtę), Szkoły Rycerskiej, wprowadzenia egzemplarza obowiązkowego dla bibliotek warszawskiej i wileńskiej, prawnego uregulowania nadzoru nad szpitalami wobec faktu, że nie funkcjonowały powołane przez sejm 1773/1775 komisje szpitalne³²⁸.

Mimo wspomnianych wcześniej napięć przebieg sejmu z 1780 był dość spokojny. Wszystkie ustawy i inne decyzje parlamentu (oczywiście oprócz wyborów) przyjęte zostały jednomyślnie, bez głosowania³²⁹. Obrady przyniosły umiarkowany sukces dworowi. Zewnętrznym tego wyrazem był wybór księcia Stanisława na marszałka Rady Nieustającej. Można zastanawiać się jednak, czy fakt, że stanowiska tego nie uzyskał K.N. Sapieha był korzystny dla długofalowych interesów regalistów. Kierowany przez I. Potockiego komplet Rady z lat 1778–1780 był wyjątkowo łagodnie potraktowany przez parlamentarzystów, także opozycyjnych. W ramach czynności kontrolnych sejm uchylił zaledwie dwie rezolucje wydane przez magistraturę w tym okresie³³⁰. Dla liderów opozycji magnackiej młodego pokolenia funkcja marszałka Rady była atrakcyjna, gdyż dawała nadzieje na szybki awans na urząd senatorski. Nie wykorzystano więc

³²⁴ *Dyaryusz Seymu... 1780...*, s. 312–314; AGAD, ZP 110, k. 77. *Góry olkuskie*. W projekcie *Wydatki Skarbu Koronnego* w dalszej kolejności przewidywano środki na pensje dla deputatów, sędziów pogranicznych i inne wydatki.

³²⁵ AGAD, ZP 110, k. 14v. *Propozycje od tronu... 1780...*; *Dyaryusz Seymu... 1780...*, s. 33.

³²⁶ VL, t. VIII, s. 152. *Ustanowienie Komisji nad edukacją młodzi narodowej szlacheckiej dozór mającej*.

³²⁷ VL, t. VIII, s. 587. *Kwit dla Komisji Edukacji Narodowej*. Pominęto więc ograniczenia zawarte w ustawie z 1775, w której zastrzegano, że król ma powoływać osoby na wakujące funkcje komisarzy edukacyjnych w sposób opisany w 1764 dla komisji wojskowych i skarbowych (*ibidem*, t. VIII, s. 152).

³²⁸ VL, t. VIII, s. 585–589 (*Szkola Rycerska, Powiększenie Biblioteki Publicznej, Weksle, Szpitale w Koronie i dla W. Ks. Lit.*); F.K. Friedrich, *op. cit.*, s. 29–33; A. Stroynowski, *Z dziejów egzemplarza obowiązkowego w Polsce XVIII w.*, „Przegląd Biblioteczny” 1983, R. LI, z. 1, s. 69–70; T. Srogosz, *Problemy sanitarno-zdrowotne w działalności administracji Rzeczypospolitej w okresie stanisławowskim*, Łódź 1993, s. 132–143.

³²⁹ AGAD, APP 313, t. X, s. 231–265. Konstytucje sejmu z 1780 (z podpisami marszałka sejmu i deputowanych do konstytucji z senatu); W. Filipczak, *Sejmy Rzeczypospolitej...*, s. 73.

³³⁰ VL, t. VIII, s. 584. *Uchylene rezolucji Rady Nieustającej*. Por. Z. Szcząska, *Odpowiedzialność rządu...*, s. 78.

w pełni tych osobistych ambicji dla złagodzenia stosunku malkontentów do popieranej przez dwór magistratury.

LATA 1780–1782

Dwulecie między sejmami 1780 i 1782 było bardzo burzliwe ze względu na główną sprawę (w 1782) ubezwłasnowolnienia biskupa krakowskiego Kajetana Sołtyka³³¹. Początki tego okresu nie przyniosły jednak poważniejszych napięć politycznych. Dla króla nowe możliwości rekonstrukcji swojego stronnictwa stworzył wakans kanclerstwa koronnego. Jan Borch zmarł jeszcze 3 października 1780 (w pierwszych dniach sejmu)³³². Dzień później w liście do A. Debolego wymieniano trzech kandydatów do wakującej pieczęci (nie ma pewności czy chodziło o kanclerstwo, czy o podkanclerstwo), którymi byli: referendarz koronny J. Małachowski, sekretarz litewski I. Potocki i starosta generalny wielkopolski K. Raczyński. Początkowo największe szanse miał ten pierwszy; o nominację dla niego starał się aktualny marszałek sejmowy A. Małachowski³³³. Również król sprzyjał referendarzowi koronnemu (przebywającemu wówczas w Końskich). Stanisław August rozważał nawet możliwość nominowania J. Małachowskiego na podstawie rekomendacji parlamentu, bez elekcji kandydatów przez Radę. Wynikało to z faktu, iż referendarz koronny nie był przewidziany do jej składu, inaczej niż I. Potocki i K. Raczyński. Monarcha obawiał się, że mogą oni manipulować konsyliarzami na swoją korzyść³³⁴. Król starał się skłonić referendarza koronnego do przyjęcia pieczęci. J. Małachowski, który pół roku wcześniej wyrażał zainteresowanie awansem, zasłaniał się teraz złym stanem zdrowia³³⁵. W liście z 11 października 1780 dwór informował A. Debolego o przeznaczeniu podkanclerstwa dla referendarza koronnego, co miało się jednak sfinalizować już po zakończeniu obrad parlamentu³³⁶. Na sesji Rady Nieustającej z 17 listopada 1780 wybrano kandydatów do pieczęci wielkiej koronnej. Wątpliwości w tej sprawie zgłosił, powołując się na ustawę z 1703, S. Lubomirski³³⁷. Kanclerstwa nie powinna uzyskać osoba świecka. Wśród 6 duchownych pretendentów znaleźli się: podkanclerzy i biskup poznański A.O. Okęcki, koadiutor biskupa płockiego Krzysztof Szembek, biskup inflancki Antoni Sierakowski i referendarz koronny Maciej Garnysz, pisarz wielki koronny Antoni Aleksandrowicz oraz opat hebdowski Wyrwicz³³⁸. W trójce elektów, obok podkanclerzego, znaleźli

³³¹ K. Rudnicki, *op. cit.*, s. 207–227; M. Czeppe, *Sołtyk Kajetan Ignacy*, [w:] PSB, t. XL, 2001, s. 400–401.

³³² *Urzednicy centralni...*, s. 58.

³³³ AGAD, AKP 263, k. 116. A. Cieciszowski do A. Debolego z 4 X 1780.

³³⁴ AGAD, AKP 263, k. 116–116v. A. Cieciszowski do A. Debolego z 4 X 1780.

³³⁵ BCz 673, s. 45, 47–49. Jacek Małachowski do króla, bez daty i król do J. Małachowskiego z 9 X 1780.

³³⁶ AGAD, AKP 263, k. 116v. A. Cieciszowski do A. Debolego z 11 X 1780.

³³⁷ AGAD, ML VII/34, s. 10. Protokół Rady Nieustającej z 17 XI 1780.

³³⁸ AGAD, ML VII/34, s. 16. Protokół Rady Nieustającej z 17 XI 1780.

się także biskupi K. Szembek i A. Sierakowski³³⁹. Kanclerzem monarcha mianował ostatecznie ordynariusza poznańskiego A.O. Okęckiego³⁴⁰. Oznaczało to, że Stanisław August dalej realizował, przyjętą na wiosnę, politykę kontynuacji dotychczasowego systemu rządów. Awans biskupa poznańskiego oznaczał wakans pieczęci mniejszej. Na tej samej sesji Rady (17 listopada) wyłonieni zostali kandydaci do tego urzędu. O podkanclerstwo ubiegało się 7 pretendentów. Było wśród nich aż 3 Małachowskich: referendarz koronny Jacek, sekretarz wielki koronny Antoni i starosta sądecki Piotr. Wśród konkurentów znaleźli się także: kasztelan łęczycki Tadeusz Lipski, łowczy koronny Celestyn Czaplic (marszałek sejmu z 1766), starosta wielkopolski K. Raczyński i cześnik koronny Stanisław Bieliński. Hetman F.K. Branicki zgłosił także I. Potockiego, który jednak nie wyraził zgody na kandydowanie³⁴¹. W trójce elektów wyłonionych przez Radę, oprócz referendarza świeckiego koronnego, byli także K. Raczyński (zdobył największą liczbę głosów) i T. Lipski³⁴². Ostatecznie na urząd podkanclerski powołany został, zgodnie z królewskimi planami, J. Małachowski, co nastąpiło jeszcze w czasie sesji 17 listopada³⁴³.

Kolejne miesiące przyniosły dalsze zmiany personalne. Na sesji Rady z 12 grudnia 1780 Stanisław August mianował na hetmana polnego litewskiego (urząd wakował po rezygnacji J. Sosnowskiego) L. Tyszkiewicza³⁴⁴. W dniu 11 maja 1781 awans na urząd senatorski otrzymał A. Mokronowski, marszałek sejmu z 1776. Na odbywającej się wówczas sesji Rady został on mianowany przez monarchę wojewodą mazowieckim³⁴⁵. Wcześniej odmówił królowi przyjęcia tej godności (musiał więc zmienić zdanie), o której zakupie myślał, po ewentualnej sprzedaży województwa gnieźnieńskiego, Antoni Sułkowski³⁴⁶. A. Mokronowski cieszył się dużym zaufaniem monarchy. Był on morgantycznym mężem kasztelanowej krakowskiej I. Branickiej, siostry Stanisława Augusta³⁴⁷. „Wjazd” marszałka sejmu z 1776 na województwo (uroczyste rozpoczęcie urzędowania) nastąpił przy okazji odbywającego się 15 lipca 1781 w Warszawie deputackiego sejmiku generalnego księstwa mazowieckiego³⁴⁸. Kolejny ważny urząd – marszałka wielkiego litewskiego – zwolnił się wskutek śmierci Józefa Sanguszki. Oczekiwano jej od dłuższego czasu. Na przełomie 1780 i 1781, na wieść o ciężkiej

³³⁹ AGAD, ML VII/88, k. 21. Konkurenci do pieczęci wielkiej koronnej.

³⁴⁰ AGAD, ML VII/34, s. 16. Protokół Rady Nieustającej z 17 XI 1780.

³⁴¹ AGAD, ML VII/34, s. 16–17. Protokół Rady Nieustającej z 17 XI 1780.

³⁴² AGAD, ML VII/88, k. 24. Konkurenci na podkanclerstwo koronne.

³⁴³ AGAD, ML VII/34, s. 17. Protokół Rady Nieustającej z 17 XI 1780.

³⁴⁴ AGAD, ML VII/34, s. 49–50, 52. Protokół Rady Nieustającej z 12 XII 1780; BCz 861, s. 259. Józef Sosnowski do króla z 12 XII 1780 (rezygnacja z urzędu hetmańskiego).

³⁴⁵ AGAD, ML VII/34, s. 272. Protokół Rady Nieustającej z 11 V 1781. Wśród trzech kandydatów do urzędu wybranych przez konsyliarzy byli także, obok A. Mokronowskiego, oboźny koronny Kazimierz Krasieński (otrzymał on największą liczbę głosów) i starosta czerski Franciszek Bieliński; ML VII/88, k. 780. Kandydaci do województwa mazowieckiego (elekcja z 11 V 1781).

³⁴⁶ AGAD, AKP, pudło 90, k. 190, 191v. Enretiens z 30 IV i 4 V 1781 (raporty gen. J. Komarzewskiego).

³⁴⁷ E. Rostworowski, *Mokronowski Andrzej*, [w:] PSB, t. XXI, 1976, s. 590–592.

³⁴⁸ AGAD, AR V/4506, cz. II, s. 51. A. Górski do K. Radziwiłła z 16 VII 1781. Por. ML IX/94, s. 251–253. Laudum sejmiku województwa mazowieckiego w Warszawie z 15 VII 1781.

chorobie J. Sanguszki (marszałek wielki litewski uległ wypadkowi, w którego wyniku odniósł poważne obrażenia³⁴⁹), S. Lubomirski prosił o łaskę litewską dla I. Potockiego. Król odpowiedział jednak, że obietnicę w tej sprawie złożył już M. Mniszchowi³⁵⁰. Na sesji 22 maja 1781 Rada wyłoniła trzech kandydatów na urząd marszałka wielkiego litewskiego. Największym poparciem konsyliarzy cieszyli się marszałek nadworny litewski Władysław Gurowski i sekretarz wielki litewski M. Mniszech, którzy uzyskali po 23 głosy. Nominację królewską otrzymał W. Gurowski³⁵¹. Zwolnił on tym samym marszałkostwo nadworne Wielkiego Księstwa. Tego samego dnia Stanisław August mianował na ten urząd M. Mniszcha. Tym razem Rada Nieustająca nie dokonała elekcji kandydatów do wakansu. Decyzję podjął samodzielnie monarcha, na wniosek konsyliarzy, którzy powołali się na ustawy z 1775, dotyczące marszałkostw i podskarbstw nadwornych³⁵². Obowiązki M. Mniszcha w Departamencie Interesów Cudzoziemskich przejął pisarz litewski Antoni Dzieduszycy, choć starał się o to także szambelan Franciszek Ksawery Woyna³⁵³.

W tym czasie nie doszło do innych zmian na urządach ministerialnych, choć czynione były starania w tym kierunku. W lutym 1781 Adam Poniński zainteresowany był nabyciem galicyjskich dóbr S.S. Potockiego, który z kolei zamierzał kupić od kontrahenta podskarbstwo wielkie koronne. Wcześniej starosta bełski pertraktował z Fryderykiem Moszyńskim w sprawie sprzedaży dóbr w zaborze austriackim. A. Poniński chciał zaś kupić, po uzyskaniu zgody monarchy, buławę polną od S. Rzewuskiego³⁵⁴. We Lwowie doszło nawet do porozumienia między magnatami w sprawie sprzedaży podskarbstwa, o czym S.S. Potocki pisał do swego kuzyna Ignacego³⁵⁵. Stanisław August informował jednak starostę bełskiego, iż na przeszkodzie transakcji stoi właśnie I. Potocki, który, mając obietnicę królewską co do kluczy podskarbińskich, nie chciał żadnych negocjacji w tej sprawie. Do tego urzędu pretendował także podskarbi nadworny Roch Kossowski, który mógł liczyć na poparcie w Radzie Nieustającej³⁵⁶. Cała kombinacja nie doczekała się więc realizacji. O przyczynach takiej sytuacji monarcha powiadomił A. Ponińskiego za pośrednictwem szambelana Moszczeńskiego (zapewne Adama), klienta S.S. Potockiego³⁵⁷. I. Potocki, jak się wydaje, poważnie myślał o urzędzie pod-

³⁴⁹ AGAD, AR V/4506, cz. II, s. 4. A. Górski do K. Radziwiłła z 15 I 1781.

³⁵⁰ AGAD, AKP, pudło 90, k. 167. Entretien du Roi avec l'Ambassadeur du 1–2 I 1781; BCz 728, s. 921–924. S. Lubomirski do króla i odpowiedź króla z 1 I 1781 (por.: APP 184, s. 66–67).

³⁵¹ AGAD, ML VII/39, k. 4v–5. Protokół Rady Nieustającej z 22 V 1781.

³⁵² AGAD, ML VII/39, k. 5–5v. Protokół Rady Nieustającej z 22 V 1781; VL, t. VIII, s. 111–112. *Marszałkostwa nadworne obojga narodów i Podniesienie podskarbstwa nadwornego obojga narodów ad ministerium*.

³⁵³ J. Michalski, *Dyplomacja polska...*, s. 589–590; Z. Anusik, *Organizacja i funkcjonowanie...*, s. 54–55; D. Nawrot, *Franciszek Ksawery Woyna – „tobie się szczęście uśmiecha [...] i król ci pozwala ucha”*, [w:] *Faworyci i opozycjoniści. Król a elity polityczne Rzeczypospolitej XV–XVIII wieku*, red. M. Markiewicz i R. Skowron, Kraków 2006, s. 467.

³⁵⁴ BCz 683, s. 277–283, 359. Adam Poniński do króla z 27 II 1781 i do A. Cieciszowskiego z 28 II 1781 oraz Stanisław Szczęsny Potocki do króla z 1 III 1781.

³⁵⁵ AGAD, APP 279a/330, s. 20. S.S. Potocki do I. Potockiego z 2 III 1781.

³⁵⁶ BCz 683, s. 361–362. Król do S.S. Potockiego z 7 III 1781.

³⁵⁷ BCz 683, s. 285. Król do Adama Ponińskiego, bez daty.

skarbiego. Jesienią 1781 Jerzy Potocki, starosta tłumacki, pisał do brata o złym stanie zdrowia A. Tyzenhauza³⁵⁸. Z kolei F.K. Branicki liczył podobno (tak przynajmniej króla informował Wielhorski), że po sklonieniu do rezygnacji M.K. Ogińskiego z buławy wielkiej litewskiej, otrzyma ją L. Tyszkiewicz, po którym hetmaństwo polne uzyska K.N. Sapieha³⁵⁹.

Awans na marszałkostwo nadworne litewskie nie był jedynym przejawem wzrostu znaczenia M. Mniszcha. Wiosną 1781 dokonano reorganizacji zarządu finansów królewskich. Kierowanie skarbem monarchy odebrano F. Rzewuskiemu. W dniu 11 maja 1781 powołana została Komisja Ekonomiczna Skarbu JKMcI (zwana Kamera), na której czele stanął M. Mniszech³⁶⁰. Działania te miały związek ze złym stanem finansów Stanisława Augusta, co wynikało z nadmiernych wydatków. Król był przekonany o konieczności ustanowienia Kamery jeszcze latem 1780, kiedy rozstrzygnięto sprawę przekazania F. Rzewuskiemu w dzierżawę, na 3 lata, ekonomii królewskich na Litwie³⁶¹. Powołanie Kamery, uzgodnione z O. Stackelbergiem, wywołało pewne komplikacje. Monarcha starał się, by przy okazji nie urazić F. Rzewuskiego³⁶². Marszałek nadworny koronny zaczął się jednak odsuwać od udziału w życiu politycznym. W lipcu 1781 pojawiła się wiadomość, że F. Rzewuski zamierza opuścić Zamek³⁶³. M. Mniszech, nowy minister, miał wkrótce stać się ważną postacią w stronnictwie regalistycznym na prowincji, do czego powrócę w dalszej części pracy.

Po spokojnych, w opinii dworu, litewskich sejmikach gromniczych z lutego³⁶⁴, w lipcu 1781 odbyły się w Koronie sejmiki deputackie. Po fatalnych doświadczeniach Trybunału Koronnego pod laską K. Olizara dwór dużą wagę przywiązywał do

³⁵⁸ AGAD, APP 279a/322, s. 95. Jerzy Potocki do Ignacego Potockiego z 18 X 1781.

³⁵⁹ AGAD, AKP 263, k. 278v. Król do A. Debolego z 4 VI 1781.

³⁶⁰ BZTNP 60, k. 54v–60v. Reskrypt królewski z 11 V 1781 (kopia); A. Rosner, *Mniszech Michał Jerzy Wandalin*, [w:] PSB, t. XXI, 1976, s. 481; J. Michalski, *Rzewuski Franciszek*, s. 105; idem, *Stanisław August...*, s. 97; M. Wojtyński, *Szkatuła prywatna króla Stanisława Augusta Poniatowskiego*, Warszawa 2003, s. 29–30. W lipcu 1781 kierownictwo prac Kamery (pod nieobecność M. Mniszcha i A. Mokronowskiego) objął A. Cieciszowski: AGAD, AR/V, cz. II, s. 54. A. Górski do Radziwiłła z 23 VII 1781. Por. S. Poniatowski, *Pamiętnik synowca Stanisława Augusta*, przekład i wstęp J. Łojek, Warszawa 1979, s. 64. Na temat organizacji prac Komisji Ekonomicznej Skarbu JKMcI pisał R. Gaziński (*Prusy a handel solą w Rzeczypospolitej w latach 1772–1795*, Warszawa 2007, s. 275–278).

³⁶¹ BCz 927, s. 859–860. Król do A. Mokronowskiego z 8 VIII 1780. Na temat obaw związanych z długami królewskimi zob.: BCz 673, s. 635–636. A. Mokronowski do A. Cieciszowskiego z 25 VII 1781; BCz 927, s. 546–547. Król do M. Mniszcha z 14 VIII 1781. Por. *Memoriał Piusa Kicińskiego do Stanisława Augusta z 1786 roku w sprawie budżetu dworu*, wyd. M. Rymaszyna, „Teki Archiwalne” 1961, s. 247–248. O objęciu przez F. Rzewuskiego dzierżawy ekonomii litewskich zob.: S. Kościalkowski, *op. cit.*, t. II, s. 385–392; W. Filipczak, *Ekonomie litewskie...*, s. 246–247.

³⁶² BCz 927, s. 855–856. Król do A. Mokronowskiego z 19 V 1781; AGAD, AR V/4506, cz. II, s. 29–30. A. Górski do K. Radziwiłła z 15 V 1781; AKP, pudło 90, k. 191, 192v–193. *Entretien du Roi avec l’Ambassadeur* z 3 V, 10 V i 11 V 1781 (raporty gen. J. Komarzewskiego).

³⁶³ BCz 673, s. 596. M. Mniszech do A. Cieciszowskiego z 29 VII 1781.

³⁶⁴ AGAD, AKP 263, k. 186. A. Cieciszowski do A. Debolego z 14 II 1781. Zob. też: W. Filipczak, *Ekonomie litewskie...*, s. 255–256, 260, 265–266.

właściwego przygotowania kolejnej reasumpcji³⁶⁵. Regalistów niepokoiło także to, że w czasie, rozpoczętych wiosną 1781, obrad w Lublinie ujawniło się oddziaływanie liderów opozycji na funkcjonowanie najwyższego sądu apelacyjnego. W kwietniu tego roku K. Olizar informował dwór, że hetman F.K. Branicki wynajął stancję niektórym deputatom³⁶⁶. W tej sytuacji chciano nie tylko poprawy reputacji Trybunału, ale także uzyskania nad nim większej kontroli.

Obrady sejmikowe przebiegały zwykle bez poważniejszych komplikacji. Zdarzały się jednak wyjątki. W województwie podlaskim na elekcję zjechała wielka liczba szlachty, podobno ponad 1000 osób. Choć na deputata wybrano jednogłośnie cześnika mielnickiego Ignacego Kuczyńskiego, doszło do ekscesów, kiedy miał on złożyć przysięgę. Zagajający sejmik kasztelan podlaski Tomasz Aleksandrowicz przed zakończeniem zgromadzenia podobno uciekł z Mielnika do Drohiczyna. Z korespondencji wynika, że sięgnięto po szablę; jak pisano „była drapanka niegorsza”³⁶⁷. Niespokojnie przebiegał również sejmik województwa braclawskiego (w Winnicy). Zebrano się dopiero 16 lipca, gdyż dzień wcześniej była niedziela³⁶⁸. Postępowanie takie było niezgodne ze sformułowanym na sesji 11 maja 1781 stanowiskiem Rady Nieustającej³⁶⁹. Wśród szlachty braclawskiej było nadspodziewanie wielu konkurentów do funkcji. Wyborowi kandydata popieranego przez S.S. Potockiego i Grocholskich (był nim Lewandowski) próbowała się sprzeciwić „partia” chorążego Ignacego Kordysza. Obie strony starały się wypchnąć z kościoła. Tym razem nie użyto szabel, lecz okładano się kijami – „tak jednak dobrze, że aż do okrwawienia”³⁷⁰.

Największe znaczenie miały wydarzenia w Wielkopolsce, o których w dalszej części pracy. W Środzie deputatem został Franciszek Ksawery Kęszycki, którego (zgodnie z intencjami monarchy) na reasumpcji piotrkowskiej 1 września 1781 wybrano na marszałka. Sporo emocji wywołała również obsada funkcji prezydenta Trybunału. Zgodnie z życzeniem Stanisława Augusta i M. Poniatowskiego, przywódcy wielkopolskich regalistów (szerzej o tym w kolejnym rozdziale) nie dopuścili do objęcia funkcji prezydenta przez przedstawiciela kapituły gnieźnieńskiej, ks. Kajetana Potockiego. W tym celu wyszukano kondemnatę na kapitule gnieźnieńskiej³⁷¹. Wywołało to gniew prymasa A. Ostrowskiego, który, chcąc się zemścić na Wielkopolanach, zamierzał podobno popierać do funkcji marszałkowskiej deputata łęczyckiego Wincentego Starzyńskiego³⁷². Ostatecznie prezydentem został, reprezentujący kapitułę krakowską, ks. kanonik Sebastian Sierakowski³⁷³. Trybunał pod laską F.K. Kęszyckiego, w odróżnieniu od poprzedniego, cieszył się dobrą opinią. Uznanie budziła powściągliwość sędziów

³⁶⁵ BCz 686, s. 61. K. Raczyński do A. Cieciszowskiego z 24 VI 1781.

³⁶⁶ BCz 681, s. 343. K. Olizar do A. Cieciszowskiego z 26 IV 1781.

³⁶⁷ AGAD, Ros. XL/22, s. 6. W. Markowski do P. Potockiego z 29 VII 1781.

³⁶⁸ BCz 655, s. 955. Antoni Jan Nepomucen Czetwertyński do [A. Cieciszowskiego] z 19 VII 1781.

³⁶⁹ AGAD, ML VII/34, s. 272–273. Protokół Rady Nieustającej z 11 V 1781.

³⁷⁰ BCz 655, s. 955. A.J.N. Czetwertyński do [A. Cieciszowskiego] z 19 VII 1781.

³⁷¹ BCz 686, s. 65. A. Cieciszowski do K. Raczyńskiego z 10 VII 1781.

³⁷² BCz 686, s. 67. K. Raczyński do A. Cieciszowskiego z 3 VIII 1781.

³⁷³ BCz 689, s. 287, 301. Król do S. Sierakowskiego z 30 VIII 1781, S. Sierakowski do króla, bez daty.

w spożywaniu alkoholu (zamiast wina podawano „limoniadę”, gorzej było jednak pod nieobecność marszałka) oraz pracowitość w sądzeniu spraw³⁷⁴.

Warto zwrócić uwagę na jeszcze trzy zagadnienia rzutujące na sytuację polityczną w Rzeczypospolitej w 1781. Były to:

1. Zakończenie prac nad rozgraniczeniem między Polską a Rosją na Ukrainie.
2. Wyprawa hetmana F.K. Branickiego do Rosji i jego ślub z Aleksandrą Engelhardt.
3. Podróż Stanisława Augusta na Ukrainę w związku z przejazdem przez terytorium Rzeczypospolitej rosyjskiego następcy tronu, wielkiego księcia Pawła z małżonką.

Sprawa rozgraniczenia z Rosją na Ukrainie zaczęła się jeszcze w 1780, kiedy na sesji Rady z 19 maja zapoznano się z notą O. Stackelberga, w której informował o wyznaczeniu przez Katarzynę II rosyjskich komisarzy³⁷⁵. Stanisław August na „pierwszego komisarza do rozgraniczenia między Polską a Nową Serwią” mianował gen. Karola Malczewskiego (funkcję sprawował także płk Józef de Witte)³⁷⁶. W końcu maja 1780 plenum Rady zapoznało się z przygotowaną przez Departament Interesów Cudzoziemskich instrukcją dla polskich komisarzy³⁷⁷. O przebiegu prac informowano Radę Nieustającą (Ignacy Ichnatowski sporządził dziennik dotyczący działań komisji)³⁷⁸. Prace nad rozgraniczeniem trwały do 16 stycznia 1781, kiedy sporządzono odpowiedni akt, który składał się z 7 artykułów. Na sesji 26 stycznia zapoznała się z nim Rada Nieustająca³⁷⁹. W dniu 6 marca 1781 nastąpiła ratyfikacja aktu rozgraniczenia przez stronę polską³⁸⁰. Na sesji 15 maja Rada Nieustająca zaakceptowała, przygotowane przez Departament Interesów Cudzoziemskich, mapy delimitacji³⁸¹. Jednak forma ratyfikacji zastosowana przez władze polskie została uznana przez Katarzynę II za niewystarczającą, gdyż treść aktu granicznego nie została do niej włączona. W tej sytuacji imperatorowa uznała, że ratyfikacja powinna być potwierdzona przez sejm. O stanowisku Rosji A. Deboli poinformował Radę Nieustającą w sierpniu 1781³⁸². Stanisław August miał nieuzasadnione nadzieje, że ułatwi to uzyskanie pozwolenia Petersburga

³⁷⁴ BCz 932, s. 783. J. Zambrzycki do J. Kickiego z 28 XI 1781; BCz 695, s. 235. J. Zambrzycki do A. Cieciszowskiego z 29 XII 1781.

³⁷⁵ AGAD, ML VII/30, k. 11v. Protokół Rady Nieustającej z 19 V 1780.

³⁷⁶ BCz 673, s. 139. Król do Karola Malczewskiego z 19 V 1780; AGAD, AKP 263, k. 43. Uniwersał Stanisława Augusta z 12 VI 1780 dołączony do listu A. Cieciszowskiego do A. Debolego z 26 VI 1780.

³⁷⁷ AGAD, ML VII/30, k. 18. Protokół Rady Nieustającej z 30 V 1780.

³⁷⁸ AGAD, APP 279a/137, s. 9–15. Korespondencja Ignacego Ichnatowskiego z I. Potockim z okresu 22 X 1780 – 20 XII 1780; AGAD, ML VII/39, k. 58v–59. Protokół Rady Nieustającej z 6 XI 1781. I. Ichnatowski na własny koszt kazał wydrukować dziennik delimitacji, który miał być rozdawany podczas następnego sejmiku. Zob. też: BCz 880b, s. 1–182. I. Ichnatowski, Dzieło komisji granicznej między Ukrainą Polską a Nową Rosją...

³⁷⁹ AGAD, ML VII/34, s. 133–135. Protokół Rady Nieustającej z 26 I 1781.

³⁸⁰ BCz 930, s. 437–439. Ratyfikacja Jego Królewskiej Mci aktu rozgraniczenia Ukrainy polskiej od Nowo Rosji z 6 III 1781.

³⁸¹ AGAD, ML VII/39, k. 1–1v. Protokół Rady Nieustającej z 15 V 1781.

³⁸² AGAD, ML VII/39, k. 35–35v. Protokół Rady Nieustającej z 10 VIII 1781.

na skonfederowanie sejmu³⁸³. Jednak późniejsze działania monarchy na rzecz zgody Rosji na konfederację, prowadzone za pośrednictwem O. Stackelberga, nie dały rezultatów³⁸⁴.

Sprawa delimitacji z Rosją miała wpływ na funkcjonowanie życia sejmikowego na kresach koronnych. Ponieważ pewien odcinek granicy nie biegł w sposób naturalny, zamierzano go oznaczyć rowem. Na sesji Rady z 15 czerwca 1781 przedstawiono projekt uniwersału do województw kijowskiego i braclawskiego, by na najbliższym sejmiku gospodarczym obmyślano sposób sfinansowania tego wydatku, do czego jednak nie doszło³⁸⁵.

Zapewne dwór petersburski nie obawiał się o losy ratyfikacji rozgraniczenia w czasie sejmu wolnego. Nie bez znaczenia mógł być fakt zacieśnienia w tym czasie związków z opozycją magnacką, a konkretnie z ośrodkiem hetmańskim. Chodziło o małżeństwo F.K. Branickiego z A. Engelhardt, naturalną córką Katarzyny II, oficjalnie występującą jako siostrzenica G. Potiomkina³⁸⁶. Plany tego związku, dające przeciwnikom króla perspektywę rosyjskiej protekcji, niepokoiły Stanisława Augusta. Monarcha bezskutecznie próbował odwieść F.K. Branickiego od małżeństwa za pośrednictwem E. Sapieżyny, promotorki związku³⁸⁷. Hetman w styczniu 1781, przebywając w Petersburgu, próbował uzyskać względy dworu rosyjskiego dla całej opozycji. Chodziło o poparcie ministerialnych aspiracji I. Potockiego (hetman sugerował mu, by starał się o marszałkostwo wielkie litewskie)³⁸⁸. W związku z małżeńskimi planami F.K. Branickiego, O. Stackelberg zapewniał jednak króla, że pozycja hetmana wielkiego koronnego w Petersburgu nie była znacząca³⁸⁹. W początkach marca 1781 F.K. Branicki powiadamiał I. Potockiego o poczynionych w Petersburgu uzgodnieniach w sprawie swojego ślubu³⁹⁰. Już kilka tygodni później w Polsce głośno było o małżeńskich perspektywach hetmana wielkiego koronnego³⁹¹. Monarchę niepokoiły obietnice

³⁸³ AGAD, AKP 263, k. 312, Król do A. Debolego z 23 VII 1781; BCz 927, s. 524. Król do M. Mniszcha z 19 VII 1781.

³⁸⁴ E. Zielińska, *Otto Magnus Stackelberg wobec projektu skonfederowania sejmu 1782 roku. Przyczynek do praktyki polityki rosyjskiej w Rzeczypospolitej przed Sejmem Wielkim*, KH 1999, R. CVI, z. 4, s. 75–85.

³⁸⁵ AGAD, ML VII/39, k. 23. Protokół Rady Nieustającej z 15 VI 1781; ML VII/41, k. 55. Protokół Rady Nieustającej z 17 IX 1782. Wobec braku uchwał sejmikowych postanowiono 50 000 złp na ten cel wypłacić z funduszu ekstraordinaryjnego. Spawa jednak ciągnęła się jeszcze wiele miesięcy (przynajmniej do marca 1783), co wywołało nawet rosyjską notę dyplomatyczną; ML VII/45, s. 146, 201. Protokół Rady Nieustającej z 24 I 1783 i 11 III 1783.

³⁸⁶ E. Rostworowski, *Ostatni król Rzeczypospolitej...*, s. 96; E. Zielińska, *Otto Magnus Stackelberg...*, s. 78 (przyp. 21).

³⁸⁷ T. Ostrowski, *Poufne wieści z oświeconej Warszawy*, opr. R. Kaleta, Wrocław 1972, s. 228–229 (przyp. 76); M. Czeppe, *Sapieżyna Elżbieta*, s. 165.

³⁸⁸ AGAD, APP 279a/34, s. 6–7. F.K. Branicki do I. Potockiego z 27 I 1781. Hetman wielki koronny wyjechał do Petersburga prawdopodobnie w końcu grudnia 1780: AGAD, AR V/4506, cz. I, s. 86. Adam Górski do Hieronima Radziwiłła z 25 XII 1780.

³⁸⁹ AGAD, AKP, pudło 90, k. 172v. Entretien du Roi avec l'Ambassadeur du 11 II 1781.

³⁹⁰ AGAD, APP 279a/34, s. 12. F.K. Branicki do I. Potockiego z 9 III 1781.

³⁹¹ BCz 671, s. 385. A. Lubomirski do NN z 31 III 1781; AGAD, AR V/4506, cz. II, s. 18. A. Górski do Karola Radziwiłła z 16 IV 1781.

G. Potiomkina, który czynił Branickiemu nadzieje na przywrócenie prerogatyw bula-
wy. Podczas rozmowy ze Stanisławem Augustem ambasador dezawuował jednak te
zapowiedzi³⁹². W grudniu 1781 F.K. Branicki, informując pisarza litewskiego o przebie-
gu zawartego wcześniej ślubu, podkreślał życzliwość, którą okazała mu Katarzyna II
w dniu ceremonii³⁹³.

O poparcie ze strony Rosji zabiegał nieustannie także Stanisław August. Dobrą
okazję dla zademonstrowania wzajemnych związków stwarzała podróż przez teryto-
rium Rzeczypospolitej wielkiego księcia Pawła z małżonką. Nie jest moim zamiarem
prezentacja wielotygodniowych przygotowań do przejazdu pary wielkksiążęcej przez
Polskę, w których kluczową rolę odgrywali kasztelan kijowski J. Stempkowski, jako
dowódca ukraińno-podolskiej dywizji wojska koronnego oraz gen. J. Komarzewski³⁹⁴.
Kluczowym punktem trasy był należący do M. Mniszcha Wiśniowiec, który został wy-
znaczony na miejsce spotkania króla i rosyjskich gości³⁹⁵. Było to wyrazem rosnącej po-
zycji marszałka nadwornego litewskiego, ożenionego z Urszulą Zamoyską, królewską
siostrzenicą (córką Ludwika Marii z Poniatowskich i wojewody podolskiego Jana Jakuba
Zamoyskiego)³⁹⁶. Przejazd przez Polskę rosyjskiego następcy tronu dał Stanisławowi
Augustowi okazję do odbycia podróży po Wołyniu, Podolu i Ukrainie³⁹⁷. Przy tej okazji
w siedzibach czołowych regalistów (Wiśniowcu i Łabuniu J. Stempkowskiego) groma-
dziła się miejscowa elita szlachecka, a w dyskusjach nie brakowało zapewne zagad-
nień personalnych i politycznych³⁹⁸. Działania te miały służyć umocnieniu stronictwa
dworskiego na niepewnych dla dworu wschodnich kresach Korony. W grudniu 1781
Ludwik Wilga, który także gościł (dwukrotnie) monarchę, informował I. Potockiego
o zmianach politycznych na Wołyniu. Starosta grabowiecki, szukający wsparcia prze-
ciwko swemu „prześladowcy” K. Olizarowi, zabiegał o protekcję zarówno u adresata,
jak i królewskiego bratanka – księcia Stanisława³⁹⁹. Ten ostatni, wówczas marszałek
Rady Nieustającej, potwierdził kursującą już na prowincji wiadomość, że sprawy

³⁹² AGAD, AKP, pudło 90, k. 176v. Entretien du Roi avec l’Ambassadeur z 11 III 1781.

³⁹³ AGAD, APP 279a/34, s. 19–20. F.K. Branicki do I. Potockiego z 22 XII 1781. Według
E. Zielińskiej (*Otto Magnus Stackelberg...*, s. 78) ślub odbył się 12 X 1781.

³⁹⁴ BCz 669, s. 379. Król do Jana Komarzewskiego z 27 IX 1781; BCz 688, s. 385–390,
395–401. Król do J. Stempkowskiego z 14, 25 i 30 VIII 1781 i 4 IX 1781; BCz 930, s. 549.
J. Stempkowski do króla z 4 X 1781; A. Kamińska, *Stempkowski Józef*, s. 388.

³⁹⁵ BCz 688, s. 407–408, 419. Król do J. Stempkowskiego z 16 i 25 IX 1781; BCz 927, s. 583.
Król do M. Mniszcha z 27 IX 1781.

³⁹⁶ *Poniatowscy herbu Ciołek (orientacyjna tablica genealogiczna)*, [w:] *Inwentarz
Archiwum...*; A. Rosner, *Mniszech Michał...*, s. 481–482; Z. Anusik, *Organizacja i funkcjonowa-
nie...*, s. 54.

³⁹⁷ BCz 688, s. 407–408. Król do J. Stempkowskiego z 16 IX 1781. W dniu 23 października
król pisał list z Wiśniowca, w drugiej dekadzie listopada monarcha przebywał w Kamieńcu; BCz
681, s. 451, 469. Król do K. Olizara z 23 X 1781 i 15 XI 1781; K. Pułaski, *Lipińscy herbu...*, s. 19.

³⁹⁸ BCz 681, s. 495. K. Olizar do NN, bez daty; A. Kamińska, *Stempkowski Józef*, s. 388;
W. Filipczak, *Stronictwo regalistyczne...*, s. 90. Na temat pałacu w Łabuniu zob. też: J.D. Ochocki,
Pamiętniki... z pozostałych po nim rękopisów przepisane i wydane, wyd. J.I. Kraszewski, t. I,
Wilno 1857, s. 51.

³⁹⁹ AGAD, APP 279a/452, s. 17–20. Ludwik Wilga do I. Potockiego z 9 (?) XII 1781.

Wołynia z ramienia dworu przejął M. Mniszech, do którego należeć miały rekomendacje na miejscowe urzędy⁴⁰⁰.

W drodze powrotnej Stanisław August dotarł do Lublina (5 grudnia 1781), w którym dobiegała końca działalność sławetnego Trybunału pod laską K. Olizara. Wobec negatywnej oceny pracy deputatów król zażądał od marszałka trybunalskiego, aby nie organizowano uroczystego powitania monarchy. Nie życzył sobie też spotkania z deputatami. Stanisław August wyjątek zamierzał zrobić dla K. Olizara i prezydenta ks. T. Gorzeńskiego⁴⁰¹.

Szeroki odgłos królewskiej podróży musiał niepokoić malkontentów, choć F.K. Branicki, w pisanim z Rosji liście do I. Potockiego starał się bagatelizować znaczenie tego wydarzenia⁴⁰². Stanisław August był tak zadowolony z wyprawy, że w grudniu 1781 zaczęto planować, na lato następnego roku, wojaż po województwach wielkopolskich⁴⁰³. Na przeszkodzie, jak można sądzić, stanęły wypadki, które przyniosły trwający wiele miesięcy kryzys polityczny w Rzeczypospolitej. Chodziło o rozgrywane się w pierwszych miesiącach 1782 wydarzenia wokół osoby biskupa K. Sołtyka. W dniu 18 lutego 1782, a więc wkrótce po wybuchu konfliktu, z Warszawy donoszono, że planowany „jeszcze tej zimy” wyjazd do Wielkopolski został odłożony do wiosny⁴⁰⁴. Jednak i ten scenariusz nie doczekał się realizacji.

Biskup krakowski po powrocie w 1773 z sześciolletniej niewoli w Rosji (przebywał w Kałudze) nie angażował się w działalność polityczną. Nie przejawiał również większej aktywności z wyjątkiem kilkumiesięcznego okresu bezpośrednio po powrocie do kraju⁴⁰⁵. Sytuacja uległa zmianie pod koniec 1781. W styczniu i lutym następnego roku zachowanie biskupa K. Sołtyka zaczęło zdradzać objawy braku równowagi psychicznej. Dochodziło do publicznego łajania członków kapituły czy podejmowania czynności liturgicznych bez odpowiedniego przygotowania. Niepokój budziła też nadzwyczajna hojność biskupa krakowskiego. K. Sołtyk wymusił również na niektórych kanonikach przybranie koadiutorów⁴⁰⁶. W odpowiedzi kapituła wystosowała w początkach lutego 1782 list do ordynariusza, w którym żądano, by uznał, że jest chory i poddał się leczeniu. Reakcją biskupa (10–13 lutego) było usunięcie z zajmowanych godności kościelnych kanclerza katedralnego krakowskiego Józefa Gorzeńskiego i archidiacona Józefa Olechowskiego. K. Sołtyk nałożył też interdikt na nieposłusznych kanoników. Z kolei kapituła już 9 lutego uznała, że biskup postradał zmysły i wezwała do objęcia rządów w diecezji koadiutora biskupa krakowskiego M. Poniatowskiego, ordynariusza płockiego⁴⁰⁷. Konfliktu nie udało się więc załagodzić, choć mediacji między stronami próbowali, m.in. wojewoda inowrocławski Andrzej Moszczeński, kasztelan sądecki Józef Ankwicz i kasztelan biechowski Franciszek Żeleński⁴⁰⁸.

⁴⁰⁰ AGAD, APP 279a/452, s. 22–23. L. Wilga do I. Potockiego z 26 XII 1781.

⁴⁰¹ BCz 681, s. 471–472, 475–476. Król do K. Olizara z 30 XI i 4 XII 1781.

⁴⁰² AGAD, APP 279a/34, s. 17. F.K. Branicki do I. Potockiego z 22 XII 1781.

⁴⁰³ BKórn. 11396, k. 5–5v. F.K. Kęszycki do J. Mielżyńskiego z 22 XII 1781.

⁴⁰⁴ AGAD, AR V/4506, cz. III, s. 40–41. A. Górski do Radziwiłła z 18 II 1782.

⁴⁰⁵ K. Rudnicki, *op. cit.*, s. 179–200.

⁴⁰⁶ M. Czeppe, *Sołtyk Kajetan Ignacy*, s. 400; K. Rudnicki, *op. cit.*, s. 205–208.

⁴⁰⁷ *Ibidem*, s. 209–212; M. Czeppe, *Sołtyk Kajetan Ignacy*, s. 400–401.

⁴⁰⁸ BCz 669, s. 85. Jan Kasparzy do NN z 13 II 1782.

Na sesji 15 lutego 1782 sprawa konfliktu w Krakowie stała się przedmiotem obrad Rady Nieustającej. Memoriał w tej kwestii przygotowała podobno kapituła, lecz ostatecznie wniósł go pod obrady biskup M. Poniatowski, który informował magistraturę „o niebezpiecznym stanie rzeczy duchownych w krakowskiej diecezji”. Przed posiedzeniem odbyło się zebranie regalistów; ich plany starał się pokrzyżować I. Potocki⁴⁰⁹. Ostatecznie Rada ograniczyła się do nakazania Departamentowi Wojskowemu, aby zalecił komendzie wojskowej w Krakowie zapewnienie spokoju w mieście i bezpieczeństwa osobom cywilnym oraz duchownym⁴¹⁰. Podobno I. Potocki, tak przynajmniej sam twierdził, przyczynił się do faktycznego wycofania memoriału biskupa płockiego i do nadania ogólnego charakteru sformułowanej rezolucji⁴¹¹. Również 15 lutego 1782 Departament Wojskowy zalecił komendantowi garnizonu krakowskiego Józefowi Wodzickiemu, by współdziałał w sprawach duchownych z sufraganem Franciszkiem Potkańskim i referendarzem koronnym Tymoteuszem Gorzeńskim, co opozycja uznała za niezgodne z zaleceniem Rady⁴¹². W dniu 20 lutego biskup M. Poniatowski, powołując się na chorobę K. Sołtyka, wydał w Warszawie obwieszczenie o objęciu rządów w diecezji krakowskiej⁴¹³.

Kluczowe dla dalszego rozwoju sytuacji wydarzenia rozegrały się 23 lutego 1782, kiedy biskup K. Sołtyk, szykujący się do wyjazdu do Galicji (w celu wizytacji części diecezji będącej pod zaborem austriackim), został przez kapitułę zatrzymany i umieszczony w pomieszczeniach seminarium (na Wawelu)⁴¹⁴. Wydarzenia krakowskie śledził, związany z Nową Familia, Sebastian Dłuski. Starosta łukowski w liście do Ignacego Potockiego pisał, iż ostrzegał biskupa o grożącym mu niebezpieczeństwie⁴¹⁵. Ubezwłasnowolnienie K. Sołtyka wywołało wielkie wzburzenie w Krakowie. Jeszcze 23 lutego manifest z protestem w tej sprawie ogłosił wojewoda braclawski Maciej Lanckoroński⁴¹⁶. Na sesji Rady Nieustającej z 26 lutego zarzuty przeciwko działaniom kapituły podniósł marszałek wielki koronny S. Lubomirski, który domagał się wypuszczenia biskupa z aresztu. Ostatecznie postanowiono, zgodnie ze stanowiskiem króla, że marszałek Rady S. Poniatowski napisze list do kapituły z żądaniem wyjaśnień, zaś komenda wojskowa prześle do Departamentu raport w tej sprawie⁴¹⁷. W dniu 27

⁴⁰⁹ AGAD, APP 279a/500, s. 9–10. I. Potocki do NN z 15 II 1782.

⁴¹⁰ AGAD, ML VII/40, k. 59v–60. Protokół Rady Nieustającej z 15 II 1782; ZP 126, k. 403. *Rezolucje Rady względem materii krakowskiej na sesjach niżej wyrażonych zapadłe, co do słowa wypisane*; K. Rudnicki, *op. cit.*, s. 213–214.

⁴¹¹ AGAD, APP 279a/500, s. 10–11. I. Potocki do NN z 15 II 1782.

⁴¹² AGAD, ZP 28, cz. IV, k. 60–60v. Wypis aktów z protokołu sekretnego Departamentu Wojskowego (sesja z 15 II 1782); APK, Podh. II 2/61. S. Lubomirski do S. Rzewuskiego z 14 III 1782.

⁴¹³ K. Rudnicki, *op. cit.*, s. 214.

⁴¹⁴ AGAD, ZP 28, cz. IV, k. 65. Kopia raportu Józefa Wodzickiego z 23 II 1782; K. Rudnicki, *op. cit.*, s. 214–215.

⁴¹⁵ AGAD, APP 279a/74, s. 55–57. S. Dłuski do I. Potockiego z 27 II 1782.

⁴¹⁶ AGAD, APP 313, t. XI, s. 147–148. Kopia manifestu Macieja Lanckorońskiego z 23 II 1782; S. Cynarski, *Dzieje rodu Lanckorońskich z Brzezia od XIV do XVIII wieku*, Warszawa–Kraków 1996, s. 206.

⁴¹⁷ AGAD, ML VII/40, k. 66–67. Protokół Rady Nieustającej z 26 II 1782; ZP 126, k. 403–403v. *Rezolucje Rady względem materii krakowskiej...*

lutego 1782 do Krakowa przybył, reprezentujący jurysdykcję metropolity gnieźnieńskiego A. Ostrowskiego, biskup chełmski Maciej Garnysz⁴¹⁸. Nie uspokoiło to jednak nastrojów. W dniu 1 marca w Krakowie został ogłoszony manifest, w którym obywatele województwa krakowskiego, w tym 4 senatorów, zaprotestowali przeciwko zatrzymaniu K. Sołtyka, zaświadczać zarazem o jego zdrowym umyśle. W trzy dni później (4 marca) bracia biskupa krakowskiego Maciej Sołtyk, wojewoda sandomierski i Tomasz Sołtyk, kasztelan zawichojski, przed księgami grodzkimi nowokorczyńskimi oskarżyli kapitułę o bezprawne i „gwałtowne” postępowanie⁴¹⁹.

Walka wokół sprawy sołtykowskiej toczyła się również w Warszawie. Na sesji Rady Nieustającej z 1 marca 1782 opozycyjni konsyliarze potępił działania kapituły. Domagali się wypuszczenia biskupa krakowskiego z aresztu. Jednak w głosowaniach jawnych, za ich wnioskiem wypowiedziało się tylko 5 konsyliarzy, zaś 18 poparło stanowisko króla, by czekać na odpowiedź kapituły⁴²⁰. Stanowisko opozycyjne reprezentowali: S. Lubomirski, I. Potocki, podskarbi R. Kossowski, kasztelan czechowski Stefan Dembowski i chorążymielnicki Józef Markowski⁴²¹. Kilka dni później Stanisław August informował A. Debolego, że marszałek wielki koronny na ostatnich posiedzeniach Rady mówił „fort vivement” przeciwko kapitule krakowskiej⁴²².

Kluczowe znaczenie dla rozwoju sytuacji miała decyzja Stanisława Augusta z 5 marca 1782. Korzystając ze swoich prerogatyw, król w tym dniu wydał reskrypt ustanawiający komisję, która miała zbadać wydarzenia krakowskie i stan zdrowia biskupa K. Sołtyka. Na jej czele stanął kanclerz i biskup poznański A.O. Okęcki⁴²³. Aktywiściobozu regalistycznego na prowincji liczyli, że działania komisji królewskiej przyczynią się do uspokojenia nastrojów⁴²⁴.

⁴¹⁸ K. Rudnicki, *op. cit.*, s. 218; M. Czeppe, *Sołtyk Kajetan Ignacy*, s. 401.

⁴¹⁹ AGAD, APP 313, t. XI, s. 149–151, 177–178. Kopie manifestu szlachty karakowskiej z 1 III 1782 i manifestu Macieja i Tomasza Sołtyków z 4 III 1782; K. Rudnicki, *op. cit.*, s. 216; R. Cywiński, *Sołtyk Maciej*, s. 411. Manifest z 1 III 1782 podpisali następujący senatorowie: wojewoda inowrocławski Andrzej Moszczeński, kasztelan sądecki Józef Ankwicz, kasztelan biecki Franciszek Żeleński i kasztelan oświęcimski Michał Grodzicki (APP 313, t. XI, s. 150).

⁴²⁰ AGAD, ML VII/40, k. 68v–70. Protokół Rady Nieustającej z 1 III 1782; K. Rudnicki, *op. cit.*, s. 218–220.

⁴²¹ AGAD, APP 313, t. XI, s. 143–145, 153–155, 163–169. Zdanie... S. Lubomirskiego, marszałka wielkiego koronnego, na sesji Rady Nieustającej z 1 III 1782, Zdanie I. Potockiego... na sesji 1 III 1782; Głos... Dembowski, kasztelana czechowskiego... 1 III 1782; Zdanie... Markowskiego... 1 III 1782; APK, Podh. II 2/61. S. Lubomirski do S. Rzewuskiego z 14 III 1782; K. Rudnicki, *op. cit.*, s. 218–219. O tym, że piątym opozycjonistą był R. Kossowski przekonują wyniki innych głosowań w sprawie sołtykowskiej: AGAD, ML VII/89, k. 504–506. Aneksy do protokołów Rady Nieustającej.

⁴²² AGAD, AKP 266, k. 28v. Król do A. Debolego z 4 III 1782.

⁴²³ AGAD, APP 313, t. XI, s. 230. Zdanie dane delegowanych komisarzy o stanie zdrowia ... Biskupa krakowskiego...; ML VII/40, k. 71v–72. Protokół Rady Nieustającej z 5 III 1782; K. Rudnicki, *op. cit.*, s. 220. W skład komisji nie zgodził się wejść wojewoda sandomierski M. Sołtyk, który zaakceptował później funkcję kuratora: AKP 266, k. 44. Król do A. Debolego z 8 IV 1782.

⁴²⁴ BCz 669, s. 473. Stanisław Kossowski do króla z 9 III 1782; BCz 671, s. 287. K.J. Lipiński do króla z 15 III 1782.

Aktywnie w wydarzeniach krakowskich uczestniczyła także opozycja. Twierdziła ona, iż biskup K. Sołtyk jest zdrowy na umyśle, a przynajmniej był w chwili aresztowania. W początkach marca 1782 do Krakowa powrócił S. Dłuski, który został zaopatrzonej przez liderów Nowej Familii w instrukcję w sprawie dalszych działań⁴²⁵. Przybył on do miasta 12 marca. Starosta lukowski obserwował bacznie stan zdrowia i umysłu biskupa krakowskiego, o czym szczegółowo informował I. Potockiego⁴²⁶. Nie mam informacji, jakie zlecenia miał realizować S. Dłuski. W papierach S. Lubomirskiego można jednak znaleźć różne scenariusze działań opozycji w sprawie krakowskiej. Wydaje się, że liderzy Nowej Familii liczyli, że uda się doprowadzić do wyjazdu K. Sołtyka do Galicji, co wiązać można zapewne z nadziejami na uzyskanie poparcia dworu cesarskiego⁴²⁷. W tym kontekście należy zapewne odczytywać wyjazd do Wiednia podstolego koronnego Stanisława Kostki Potockiego, który dotarł do stolicy Austrii 27 marca⁴²⁸. Po drodze przebywał w Krakowie, skąd pisał do I. Potockiego (21 marca), a także przekazał S. Dłuskiemu nowe zalecenia⁴²⁹. W kręgach opozycji wskazywano na potrzebę ogłaszania przez szlachtę manifestów zaświadczających „przytomność” biskupa krakowskiego⁴³⁰. W innym dokumencie liczono, że stanowisko opozycji poprzez wojewoda sandomierski M. Sołtyk. Zamierzano podważać legalność działań komisji królewskiej. Wskazywano, że wbrew konstytucji z 1638, w jej składzie znalazły się osoby nieposiadające dóbr w województwie krakowskim. Wymieniano trzech (na siedmiu) komisarzy: wojewodę rawskiego Bazylego Walickiego, kasztelana czerskiego Tomasza Ostrowskiego i regenta koronnego Franciszka Szymanowskiego⁴³¹. Należy podkreślić, że nadzieje malkontentów na wsparcie ze strony Sołtyków okazały się płonne. Jeszcze w końcu lutego 1782 S. Lubomirski skarżył się na ich „oziębłość”⁴³². Być może nadmierne nadzieje opozycji wywołał wspomniany manifest z 4 marca, od którego zresztą M. Sołtyk uczynił wkrótce reces⁴³³. Późniejsza beczynność braci biskupa krakowskiego budziła podejrzenia jego obrońców, choć S. Dłuski usprawiedliwiał wobec swoich mocodawców postępowanie wojewody sandomierskiego⁴³⁴. M. Sołtyk pozostał jednak lojalny wobec króla, co przyniosło mu zresztą poważne korzyści finansowe⁴³⁵.

Szczególną rolę w sprawie sołtykowskiej odegrał S. Rzewuski. W końcu lutego 1782 S. Lubomirski informował hetmana polnego koronnego o wydarzeniach w Krakowie i o podjętych przez siebie działaniach w Radzie Nieustającej⁴³⁶. S. Rzewuski wkrót-

⁴²⁵ AGAD, APP 279a/74. s. 59–60. S. Dłuski do I. Potockiego z 6 III 1782.

⁴²⁶ AGAD, APP 279a/74. s. 61–82. S. Dłuski do I. Potockiego z 15, 20, 23, 28 i 29 III 1782.

⁴²⁷ AGAD, APP 313. t. XI, s. 243–244. „Zbiór myśli”.

⁴²⁸ AGAD, APP 279a/329, s. 27. Stanisław Kostka Potocki do Ignacego Potockiego z 27 III 1782.

⁴²⁹ AGAD, APP 279a/74, s. 68, 72. S. Dłuski do I. Potockiego z 23 i 28 III 1782; APP 279a/329, s. 15–18. S.K. Potocki do I. Potockiego z 21 III 1782.

⁴³⁰ AGAD, APP 313. t. XI, s. 245. „Zbiór myśli”.

⁴³¹ AGAD, APP 313. t. XI, s. 239. „Myśli ad agendum”. Por. APP 313, t. XI, s. 233. Zdanie dane delegowanych komisarzy o stanie zdrowia ... Biskupa krakowskiego.... (podpisy).

⁴³² APK, Podh. II 2/61. S. Lubomirski do S. Rzewuskiego z 28 II 1782.

⁴³³ R. Cywiński, *Sołtyk Maciej*, s. 411.

⁴³⁴ AGAD, APP 279a/74. s. 64, 67. S. Dłuski do I. Potockiego z 15 i 20 III 1782.

⁴³⁵ R. Cywiński, *Sołtyk Maciej*, s. 411.

⁴³⁶ APK, Podh. II 2/61. S. Lubomirski do S. Rzewuskiego z 28 II 1782.

ce przybył do miasta, po czym rozpoczął aktywną działalność. Mobilizował także, przeżywającego chwilę zwątpienia, S. Dłuskiego⁴³⁷. Hetman polny koronny 16 marca zwrócił się do papieża z prośbą o interwencję. Skierował również do króla i Rady Nieustającej dwa listy w sprawie biskupa krakowskiego⁴³⁸. Na pierwsze z pism (z 22 marca) odpisał, 25 marca 1782, marszałek Rady S. Poniatowski. Informował on S. Rzewuskiego o podjętych przez magistraturę działaniach⁴³⁹. Znacznie większy rozgłos uzyskał drugi list hetmana polnego (z 28 marca). Stwierdził w nim, że po zniesieniu władzy hetmańskiej, Departament Wojskowy używał swoich uprawnień do gnębienia wolności obywatelskiej. Pisał też, iż niepewni majątku, urzędów i życia obywatele mogą zostać zmuszeni do szukania pomocy w innych państwach⁴⁴⁰. Ostre sformułowania pisma spowodowały oburzenie Stanisława Augusta i regalistów. Na sesji Rady 9 kwietnia 1782, na wniosek króla i wbrew czterem głosom opozycji (nieobecny był S. Lubomirski), zdecydowano nie odpowiadać na „nieprzyzwoity” list hetmana⁴⁴¹. Podobno w czasie sesji niektórzy konsyliarze domagali się nawet sądu w tej sprawie, jednak do głosowania takiej propozycji nie dopuścił I. Potocki⁴⁴².

W dniu 23 marca 1782, jeszcze przed napisaniem przez S. Rzewuskiego drugiego listu, dotarła do Krakowa część członków komisji królewskiej z kanclerzem A.O. Okęckim na czele. Na miejscu byli oni przyjmowani przez jednego z czołowych regalistów krakowskich (i także komisarza) M. Walewskiego; czynności urzędowe rozpoczęto w poniedziałek 25 marca⁴⁴³. Podobno podkomorzy krakowski oraz kasztelan wojnicki Piotr Ożarowski bezskutecznie próbowali zachęcić szlachtę do recesów od manifestu z 1 marca (działania te zaczęły przynosić efekty dopiero po kilku miesiącach)⁴⁴⁴. Sprawa sołtykowska weszła w decydującą fazę. Zanim jednak komisja królewska zajęła ostateczne stanowisko, 2 kwietnia 1782 biskup M. Garnysz ogłosił swoje postanowienie. Potwierdził decyzje kapituły dotyczące rodzaju i momentu wystąpienia choroby biskupa krakowskiego. Następnego dnia delegat metropolity wydał wyrok skazujący kapitułę, za zatrzymanie biskupa i senatora w nieodpowiednim miejscu, na miesiąc

⁴³⁷ AGAD, APP 279a/74. s. 75–76, 80, 82–83. S. Dłuski do I. Potockiego z 28 i 29 III 1782.

⁴³⁸ Z. Zielińska, *Rzewuski Seweryn*, [w:] PSB, t. XXXIV, s. 142; eadem, *Republikanizm...*, s. 30.

⁴³⁹ AGAD, APP 313. t. XI, s. 206–207. Stanisław Poniatowski do S. Rzewuskiego z 25 III 1782 (kopia); K. Rudnicki, *op. cit.*, s. 224.

⁴⁴⁰ Z. Zielińska, *Rzewuski Seweryn*, s. 142. Obszerne fragmenty listu zacytował K. Rudnicki (*op. cit.*, s. 224–225).

⁴⁴¹ AGAD, ML VII/40, k. 91v–92v. Protokół Rady Nieustającej z 9 IV 1782; ML VII/89, k. 504. Aneksy do protokołów Rady Nieustającej.

⁴⁴² AGAD, AR V/4506, cz. III, s. 64. A. Górski do Radziwiłła z 15 IV 1782. Kilka dni później S. Rzewuski dziękował pisarzowi litewskiemu za zajęte na posiedzeniu Rady stanowisko: APP 279a/367, s. 1. S. Rzewuski do I. Potockiego z 19 IV 1782.

⁴⁴³ AGAD, APP 279a/74. s. 68. S. Dłuski do I. Potockiego z 23 III 1782; APP 313, t. XI, s. 211. Kopia listu pisanego z Krakowa 27 III 1782. Na temat M. Walewskiego zob.: M. Kobierecki, *op. cit.*, s. 187–192.

⁴⁴⁴ AGAD, APP 279a/74. s. 72. S. Dłuski do I. Potockiego z 28 III 1782; APP 313, t. XI, s. 211. Kopia listu pisanego z Krakowa 27 III 1782; BCz 694, s. 55. M. Walewski do A. Cieciszowskiego z 11 VII 1782 (odpis: APL, AKW 48, s. 730).

rekolacji i grzywnę na rzecz szpitala św. Barbary w Krakowie⁴⁴⁵. Były to kary symboliczne, niewspółmierne do żądanych przez antykrólewską opozycję i innych obrońców K. Sołtyka⁴⁴⁶. W dniu 3 kwietnia 1782 ogłosiła swoją decyzję komisja królewska. Uznała ona, na podstawie zeznań świadków i opinii lekarzy, że biskup krakowski jest obłąkany i „ani własnym majątkiem władać, ani diecezją rządzić, ani obowiązków senatora sprawować nie jest w stanie”⁴⁴⁷.

Powyższe orzeczenie dało Stanisławowi Augustowi podstawę do dalszych działań. W dniu 9 kwietnia 1782 monarcha wydał reskrypt ustanawiający kuratorów, którzy mieli sprawować opiekę nad K. Sołtykiem oraz zarządzać jego majątkiem⁴⁴⁸. Na kuratorów wyznaczeni zostali początkowo: wojewodowie M. Sołtyk i P. Małachowski, kustosz katedralny krakowski Adam Przerembski oraz tamtejszy dziekan Michał Sołtyk⁴⁴⁹. Według podkanclerzego J. Małachowskiego taki skład tego grona miał, m.in. służyć temu, by wśród opiekunów biskupa nie znalazł się sekretarz koronny ks. M. Kajetan Sołtyk⁴⁵⁰. Był on synowcem ubezwłasnowolnionego ordynariusza. Przyczyną mogły być jego związki z opozycją magnacką. Sekretarz duchowny koronny uczestniczył w petersburskim ślubie F.K. Branickiego. Utrzymywał też kontakty z K.N. Sapiehą. Jadąc z Petersburga do Krakowa w Warszawie przekazał O. Stackelbergowi list od G. Potiomkina⁴⁵¹. Wyjazd sekretarza K. Sołtyka do Rosji był podobno inspirowany przez marszałków S. Lubomirskiego i F. Rzewuskiego⁴⁵². P. Małachowski nie spełnił oczekiwania króla, który liczył, że zgodzi się on zostać opiekunem biskupa krakowskiego; tłumaczył się pokretnie, że funkcja kuratora nie stworzy mu okazji do ponoszenia ofiar na rzecz monarchy⁴⁵³ (być może nie chciał być posadzany o czerpanie korzyści majątkowych z tytułu opieki). Z odmową spotkała się także kolejna prośba króla; wojewoda krakowski dodatkowo zasłaniał się problemami zdrowotnymi (choroba oczu)⁴⁵⁴. P. Małachowski jednak namawiał do przyjęcia kuratorii wojewodę sandomierskiego M. Sołtyka⁴⁵⁵. Wojewoda krakowski nie pojawił się w ostatniej dekadzie kwiet-

⁴⁴⁵ K. Rudnicki, *op. cit.*, s. 221–223.

⁴⁴⁶ AGAD, APP 279a/74, s. 74–75. S. Dłuski do I. Potockiego z 28 III 1782; APP 313, t. XI, s. 215. Satysfakcja obrażonemu przez kapitułę krakowską prawu...; BKórń. 11396, k. 15–15v. Piotr Korytowski do J. Mielżyńskiego z 20 X 1782.

⁴⁴⁷ AGAD, APP 313, t. XI, s. 233. Zdanie dane delegowanych komisarzy o stanie zdrowia...; M. Czeppe, *Sołtyk Kajetan Ignacy*, s. 401.

⁴⁴⁸ AGAD, ML VII/40, k. 91–91v. Protokół Rady Nieustającej z 9 IV 1782.

⁴⁴⁹ Ossol. 11860, s. 33. Jacek Małachowski do P. Małachowskiego z 10 IV 1782; K. Rudnicki, *op. cit.*, s. 226.

⁴⁵⁰ Ossol. 11860, s. 33. J. Małachowski do P. Małachowskiego z 10 IV 1782.

⁴⁵¹ BCz 931, s. 95–98. M. Kajetan Sołtyk do F.K. Branickiego z 9 IV 1782; M.K. Sołtyk do Kazimierza Nestora Sapiehy z 9 IV 1782; M. Czeppe, J. Śmiałowski, *Sołtyk Maciej Kajetan*, [w:] PSB, t. XL, s. 405.

⁴⁵² AGAD, AKP 266, s. 41. Król do A. Debolego z 1 IV 1782.

⁴⁵³ Ossol. 11861, s. 177–178. Król do P. Małachowskiego z 9 IV 1782 i kopia responsu z 16 IV 1782.

⁴⁵⁴ Ossol. 11861, s. 179–180. Król do P. Małachowskiego z 17 IV 1782 i kopia responsu z 26 IV 1782.

⁴⁵⁵ Ossol. 11860, s. 223. Piotr Ożarowski do P. Małachowskiego z 9 IV 1782.

nia w Kurozwękach, gdzie opiekunowie biskupa podjęli swoje obowiązki⁴⁵⁶. Zamiast P. Małachowskiego, w końcu tego miesiąca, na kuratora wyznaczony został kasztelan zawichojski T. Sołtyk⁴⁵⁷.

Wydawać się mogło, że ustanowienie przez króla kuratorów powinno zakończyć sprawę. Jednak opozycja jeszcze w dniu wydania reskryptu (9 kwietnia) próbowała nie dopuścić do jego realizacji. Na sesji Rady Nieustającej ponowiony został wniosek o wypuszczenie biskupa z aresztu, który jednak przepadł w głosowaniu (w stosunku 18 głosów do 4)⁴⁵⁸. Sprawa ta rozegrała się na tej samej sesji, na której konsyliarze zdecydowali, że nie będzie odpowiedzi na drugi list hetmana S. Rzewuskiego. Epilogiem sporów na forum Rady były obrady z 12 kwietnia, na których zaakceptowano przygotowany przez jej sekretarza projekt listu ganiącego kapitułę, co było realizacją postanowienia magistratury, podjętego jeszcze 9 kwietnia⁴⁵⁹.

Spór w Radzie Nieustającej został przegrany przez opozycję. Malkontenci nie zamierzali jednak zaprzestać walki. Było oczywiste, że zostanie ona przeniesiona na forum parlamentarne. Ważnym jej elementem, wykorzystywanym przez obie strony, była publicystyka polityczna⁴⁶⁰. W antydworskiej agitacji pojawiały się, pomijane zwykle w oficjalnych wystąpieniach, oskarżenia pod adresem króla i jego rodziny. Atakowano zwłaszcza M. Poniatowskiego, któremu zarzucano chęć zagarnięcia dochodów biskupa krakowskiego⁴⁶¹.

W działania opozycji podczas afery sołtykowskiej zaangażowani byli przedstawiciele Nowej Familii i S. Rzewuski. Nie uczestniczyło w niej, w początkowej fazie sprawy, stronnictwo białocerkiewskie. Król zapewne mógł mieć nadzieję, że stronnicy F.K. Branickiego zachowają neutralność. W pierwszych miesiącach 1782 stosunki Stanisława Augusta z E. Sapieżyną były dość poprawne. Monarcha zyczliwie odnosił się do zabiegów K.N. Sapiehy o rękę Anny z Cetnerów Sanguszkowej (zakończonych ślubem w czerwcu)⁴⁶². Król udzielił pomocy generałowi artylerii litewskiej w uzyskaniu w Rzymie niezbędnej dyspensy. Protekcja monarchy przydała się również w sprawach majątkowych. Chodziło o spór z Moszczeńskimi, który dotyczył spadku po Katarzynie Sapieżynie⁴⁶³. W marcu 1782 poseł pruski H. Ludwig Buchholtz zwrócił się do Rady Nieustającej z zapytaniem dotyczącym uprawnień kobiet, które zawarły potajemne

⁴⁵⁶ Ossol. 11860, s. 231–234, 237. P. Ożarowski do P. Małachowskiego z 22 i 29 IV 1782.

⁴⁵⁷ Ossol. 11860, s. 35. J. Małachowski do P. Małachowskiego z 1 V 1782; K. Rudnicki, *op. cit.*, s. 226; M. Czeppe, *Sołtyk Kajetan Ignacy*, s. 401.

⁴⁵⁸ AGAD, ML VII/40, k. 92–92v. Protokół Rady Nieustającej z 9 IV 1782.

⁴⁵⁹ AGAD, ML VII/40, k. 92v, 93v–94. Protokół Rady Nieustającej z 9 i 12 IV 1782.

⁴⁶⁰ Wymienić można: „*List przyjaciela z Krakowa do Warszawy pisany*”, „*Respons na list przyjaciela do Warszawy pisany*”, „*Kopia listu do... koadiutora krakowskiego*”, „*List do przyjaciela z okoliczności listu jw Kickiego koniuszego koronnego do ziemstwa lubelskiego die 5 marca pisanego*”, apokryficzna „*Kopia manifestu przez kapitułę krakowską pod dniem 13 miesiąca marca...*”: AGAD, APP 313, t. XI, s. 187–205, 236–238, 297–298; Ossol. 11861, s. 103–108.

⁴⁶¹ AGAD, 313, t. XI, s. 236–238. „*Kopia listu do... koadiutora krakowskiego*”.

⁴⁶² BCz 931, s. 75. E. Sapieżyna do króla z 17 II 1782; BCz 930, s. 95. E. Sapieżyna do króla z 26 II 1782; B. Zaleski, *op. cit.*, s. 13–14. Szerzej ten temat omówiłem w: W. Filipczak, *Stanisław August...*, s. 56.

⁴⁶³ Ł. Kądziała, *op. cit.*, s. 53; M. Czeppe, *Sapieżyna z Branickich Elżbieta*, s. 165; W. Filipczak, *Stanisław August...*, s. 56–57.

małżeństwa, do czynienia transakcji prawnych, co miało związek z powyższą sprawą. Na sesji 22 marca wydana została rezolucja, która chroniła interesy K.N. Sapiehy⁴⁶⁴. Wydaje się dość prawdopodobne, że te przyjazne gesty Stanisława Augusta wobec wojewodzicowej mściławskiej i jej syna miały na celu odciążenie ich od współpracy z innymi ośrodkami opozycji w sprawie sołtykowskiej. Król sięgał także do innych metod. W kwietniu 1782 nakazał A. Debolemu starania o to, by dwór rosyjski zalecił F.K. Branickiemu, by „nie burzył względem biskupa krakowskiego”; monarcha obawiał się, że będzie on chciał wykorzystać sprawę dla odzyskania prerogatyw hetmańskich⁴⁶⁵.

Mówiąc o bezpośrednich konsekwencjach ubezwłasnowolnienia K. Sołtyka nie można również pominąć ich wpływu na sytuację kościoła katolickiego w Galicji. Sprawa krakowska zbiegła się jednak w czasie z decyzjami Józefa II dotyczącymi organizacji kościelnej na obszarze zaboru austriackiego. Na sesji Rady Nieustającej z 22 stycznia 1782 zajmowano się notą Johanna Thuguta, posła cesarskiego, w sprawie odłączenia galicyjskich części diecezji krakowskiej i chełmskiej⁴⁶⁶. W tym kontekście należy odczytywać okólnik biskupa przemyskiego Józefa Kierskiego, w którym zawiadamiał, że wskutek reskryptu cesarskiego należąca do Austrii część diecezji została wyłączona spod władzy biskupa krakowskiego, a także koadiutora i kapituły (z terenów tych powstało biskupstwo tarnowskie)⁴⁶⁷. Demagogicznie więc brzmi wyrażana w kręgach opozycji obawa, że w wypadku ogłoszenia ordynariusza niezdolnym do kierowania diecezją, cesarz nie dopuści koadiutora do zarządu należącej do Austrii części diecezji krakowskiej i zatrzyma dochody biskupie. Autora notatki najbardziej zresztą martwiło, że opozycja straci możliwość odwoływania się do protekcji Wiednia⁴⁶⁸. Stanisław August z kolei obawiał się, że Józef II będzie oddziaływał na Katarzynę II w interesie stronnictwa galicyjskiego. Wiosną 1782 króla zaniepokoiły zabiegi marszałkowej E. Lubomirskiej o województwo kijowskie (obiecane wcześniej J. Stempkowskiemu – co doczeka się realizacji w 1785) dla Aleksandra Lubomirskiego⁴⁶⁹. W kontekście rywalizacji między dworem a opozycją o poparcie Rosji odnotować należy wizytę w Petersburgu marszałka nadwornego litewskiego M. Mniszcha z żoną⁴⁷⁰ (królewską siostrzenicą).

Sprawa biskupa K. Sołtyka miała istotne znaczenie dla atmosfery życia sejmikowego w Rzeczypospolitej w 1782, wyjąwszy oczywiście lutowe sejmiki gromniczne na Litwie. Niepokój króla, wynikający z obaw co do wpływu afery krakowskiej na losy sejmików i sejmu (monarcha pisał o tym do A. Debolego w początkach kwietnia⁴⁷¹),

⁴⁶⁴ AGAD, ML VII/40, k. 73v–74, 84. Protokół Rady Nieustającej z 8 i 22 III 1782; BCz 930, s. 97. Król do E. Sapieżyny z 23 III 1782.

⁴⁶⁵ AGAD, AKP 266, k. 50v. Król do A. Debolego z 15 IV 1782.

⁴⁶⁶ J. Thugut skierował notę 7 I 1782: AGAD, ML VII/40, k. 43v–44. Protokół Rady Nieustającej z 22 I 1782.

⁴⁶⁷ K. Rudnicki, *op. cit.*, s. 221; R. Butterwick, *Polska rewolucja a Kościół katolicki 1788–1792*, Kraków 2012, s. 166.

⁴⁶⁸ AGAD, APP 313, t. XI, s. 246. Notatka pod tytułem „Zbiór myśli”.

⁴⁶⁹ AGAD, AKP 266, k. 64–64v. Król do A. Debolego, bez daty.

⁴⁷⁰ Stanisław August polecał A. Debolemu, aby komunikował marszałkowi nadwornemu informacje zawarte w szyfrowanej korespondencji: AGAD, AKP 266, k. 66. Król do A. Debolego z 24 VI 1782.

⁴⁷¹ AGAD, AKP 266, k. 46. Król do A. Debolego z 8 IV 1782.

spowodował, że regaliści rozpoczęli przygotowywanie planty przedsejmowej staranniej niż zwykle. Już w końcu marca i w kwietniu na temat sejmików poselskich korespondowali Stanisław August i wojewoda wileński K. Radziwiłł⁴⁷². W drugiej połowie kwietnia A. Górski donosił, iż wobec osłabnięcia sporów wokół biskupa krakowskiego w Warszawie zajęto się przygotowaniem do sejmu i sejmików (w pierwszej kolejności prawdopodobnie litewskich). „Układaniem” przedsejmowych sejmików koronnych regaliści zajmowali się pierwszej dekadzie maja⁴⁷³.

Jednak zanim w sierpniu odbyły się elekcje poselskie, w lipcu wyłoniony został nowy skład Trybunału Koronnego. Jak zwykle najczęściej problemów przysporzyły dworowi sejmiki ukraińskie. Sejmik wołyński, obradujący tym razem w Krzemieńcu (przy wyborze deputatów obowiązywała alternata powiatów⁴⁷⁴), miał dość burzliwy przebieg. Przyczynili się do tego Maniecki (zapewne pisarz koronny Dominik), A. Pułaski, Franciszek Rohoziński i Michał Karczewski, którzy dla poparcia swego kandydata mieli zapełnić obrady „tłokiem naprowadzonym szlachty i junaków sejmikowych”. Aby uniknąć tumultu wojewoda H. Sanguszko skłonił do rezygnacji (mimo rozpoczętego już głosowania), popieranego wcześniej kandydata regalistów, Kajetana Wyleżyńskiego. Sędziego trybunalskiego ostatecznie wybrano jednogłośnie. Został nim gen. B. Kamieński, znany z wystąpień na sejmie 1780 przeciwko *Zbiorowi Praw Sądowych*⁴⁷⁵. O „gwałtowności” na sejmiku, w wyniku której nie dopuszczony został do funkcji mający poparcie większości K. Wyleżyński, pisał Leonard Świeykowski, królewski kandydat na marszałka Trybunału Koronnego⁴⁷⁶. Na sejmiku w Żytomierzu deputatem został popierany przez F.K. Branickiego pisarz grodzki żytomierski Mikołaj Kaliński, wybrany, jak się wydaje, przy cichym przyzwoleniu J. Stempkowskiego⁴⁷⁷. Także w innych województwach zdarzały się burzliwe zgromadzenia wyłaniające sędziów trybunalskich. Według informacji A. Górskiego, reprezentanta interesów K. Radziwiłła w Warszawie, „w wielu miejscach dość było siekaniny”. W Lublinie podobno było do 40 rannych, w Łęczycy 20. Do zajść miało dojść także na Podlasiu i w województwie płockim⁴⁷⁸. Chorąży przasnyski był osobą często dobrze poinformowaną, jednak do wiadomości tych należy podejść ostrożnie, zwłaszcza jeśli idzie o skalę zajść. Brak bowiem ich potwierdzenia w innych źródłach. Opozycja osiągnęła sukces na sejmiku w Lublinie. Na sędziego trybunalskiego wybrany tam został, związany z Nową

⁴⁷² BCz 686, s. 303–309. K. Radziwiłł do króla z 24 III 1782 oraz król do K. Radziwiłła z 1 i 24 IV 1782; W. Filipczak, *Ekonomie litewskie...*, s. 260.

⁴⁷³ AGAD, AR V/4506, cz. III, s. 67. A. Górski do Radziwiłła z 22 IV 1782, cz. IV, s. 20. A. Górski do Radziwiłła z 9 V 1782.

⁴⁷⁴ K. Mazur, *W stronę integracji z Koroną. Sejmiki Wołynia i Ukrainy w latach 1569–1648*, Warszawa 2006, s. 57, 69.

⁴⁷⁵ BCz 689, s. 49. H. Sanguszko do króla z 15 VII 1782. Por. A. Stroynowski, *Opozycja sejmowa...*, s. 153.

⁴⁷⁶ BCz 688, s. 755. Leonard Świeykowski do króla z 23 VII 1782. Na temat poparcia monarchy dla kandydatury L. Świeykowskiego na marszałka Trybunału: BCz 663, s. 383. Król do M. Grocholskiego z 13 VI 1782; Ossol. 11861, s. 183. Król do P. Małachowskiego z 24 VII 1782 (także: BCz 673, s. 77).

⁴⁷⁷ W. Filipczak, *Stronictwo regalistyczne...*, s. 92–93.

⁴⁷⁸ AGAD, AR V/4506, cz. IV, s. 43. A. Górski do NN z 29 VII 1782.

Familią, pisarz grodzki łukowski Kazimierz Zaleski⁴⁷⁹. Dworski kandydat do łaski marszałkowskiej eksksędzia ziemski braclawski L. Świeykowski został, bez większych emocji, deputatem na sejmiku w Winnicy⁴⁸⁰. W województwie braclawskim coraz większą rolę odgrywał S. Szczęsny Potocki. W tym czasie jednoznacznie związał się on z obozem dworskim, popierając stanowisko regalistów w sprawie biskupa K. Sołtyka⁴⁸¹. Na sesji Rady Nieustającej 26 kwietnia 1782 Szczęsny Potocki został nominowany przez króla na urząd wojewody ruskiego, który zawałował po śmierci Augusta Czartoryskiego⁴⁸². Stanisław August mógł wykonać takie posunięcie, gdyż A.K. Czartoryski (wówczas marszałek Trybunału Litewskiego) nie przyjął propozycji objęcia urzędu po ojcu⁴⁸³.

Wybór L. Świeykowskiego na deputata oznaczał otworzenie mu drogi do łaski marszałkowskiej. W ciągu ostatnich dni przed reasumpcją piotrkowską, w końcu sierpnia 1782, regaliści (z A.O. Okęckim i A. Cieciszowskim na czele) zabiegali o poparcie deputatów dla eksksędzia braclawskiego (wkrótce, w listopadzie 1782, L. Świeykowski awansował na urząd kasztelana kamienieckiego)⁴⁸⁴. Trybunał z lat 1782/1783 nie miał tak dobrej opinii, jak ten działający pod łaską F.K. Kęszyckiego. Już w połowie września 1782 J. Zambrzycki, królewski plenipotent przy Trybunale piotrkowskim, pisał o ciągłych sporach w izbie sądowej, które powodowały konieczność sięgania do tajnego głosowania⁴⁸⁵. W początkach listopada pojawił się zarzut, iż pod nieobecność marszałka (L. Świeykowski wyjechał wówczas do Warszawy) sesje były zbyt krótkie, co spowalniało pracę sądu⁴⁸⁶. Jeszcze bardziej mógł niepokoić regalistów coraz bardziej zauważalny wpływ F.K. Branickiego na decyzje Trybunału⁴⁸⁷. L. Świeykowski jako marsza-

⁴⁷⁹ APL, GrLub-rmo 466b, k. 452–452v. Laudum sejmiku w Lublinie z 15 VII 1782 (także: GrLub-rmo 463, k. 839v–840). Na temat opozycyjnej aktywności K. Zaleskiego w 1786 zob.: W. Filipczak, *Opozycja antykrólewska wobec systemu rządów Rady Nieustającej na sejmie 1786 roku*, AUL 1990, FH 38, s. 8–19; A. Stroynowski, *Opozycja sejmowa...*, s. 93, 194; A. Danilczyk, *W kregu afery Dogrumowej. Sejm 1786 roku*, Warszawa 2010, s. 145, 148.

⁴⁸⁰ BCz 663, s. 401. M. Grocholski do króla z 15 VII 1782; BCz 688, s. 755. L. Świeykowski do króla z 23 VII 1782. Kandydatura L. Świeykowskiego do łaski trybunalskiej była ustalona przynajmniej od maja 1782: BCz 671, s. 294. Król do K.J. Lipińskiego z 16 V 1782; BCz 663, s. 365. Król do M. Grocholskiego z 23 V 1782.

⁴⁸¹ BCz 655, s. 1023. S.S. Potocki do A.S. Czetwertyńskiego z 11 VI 1783; E. Rostworowski, *Potocki Stanisław Szczęsny*, s. 186–187. Stanisław August zalecał Grocholskim współpracę ze Szczęsnym Potockim: BCz 663, s. 407. Król do M. Grocholskiego z 25 VII 1782.

⁴⁸² AGAD, ML VII/40, k. 106. Protokół Rady Nieustającej z 26 IV 1782; BCz 683, s. 375. Król do S.S. Potockiego z 26 IV 1782.

⁴⁸³ BCz 655, s. 882, 885. Król do Adama K. Czartoryskiego z 8 IV 1782 i A.K. Czartoryski do króla z 12 IV 1782.

⁴⁸⁴ BCz 655, s. 1305. A. Cieciszowski do króla z 26 VIII 1782; BCz 695, s. 257. J. Zambrzycki do A. Cieciszowskiego z 31 VIII 1782. Rada Nieustająca wybrała kandydatów do kasztelanii kamienieckiej (L. Świeykowski otrzymał największą liczbę głosów) na pierwszej sesji po zakończonym sejmie: AGAD, ML VII/45, s. 5–5v. Protokół Rady Nieustającej z 12 XI 1782. Tym razem jednak król nie dokonał nominacji w czasie sesji Rady.

⁴⁸⁵ BCz 695, s. 261. J. Zambrzycki do A. Cieciszowskiego z 14 IX 1782.

⁴⁸⁶ BCz 695, s. 263. J. Zambrzycki do A. Cieciszowskiego z 9 XI 1782.

⁴⁸⁷ BCz 681, s. 537–538. NN do NN, 8 XII 1782; W. Filipczak, *Stronnictwo regalistyczne...*, s. 102–103.

łek nie mógł poszczycić się szczególnymi osiągnięciami. Wykazał się jednak ambicjami reformatorskimi. W grudniu 1782 przesłał do Warszawy projekt zmian w funkcjonowaniu Trybunału Koronnego. Inicjatywa w tej sprawie wyszła zapewne od króla lub A. Cieciszowskiego. Monarcha zakładał, że propozycje L. Świejkowskiego, w wypadku pozytywnej opinii prawników, mogą się stać podstawą projektu Rady Nieustającej, który zostanie skierowany pod obrady sejmu⁴⁸⁸. Tak się jednak nie stało.

Sejmiki deputackie były w 1782 próbą generalną przed zgromadzeniami poselskimi. Formalności związane ze zwołaniem sejmu zaczęły się oczywiście wcześniej. W lutym 1782 przygotowane zostały listy deliberatoryjne do senatorów⁴⁸⁹. Stanisław August proponował funkcję marszałka sejmu Michałowi Granowskiemu (miał on udzielić odpowiedzi do połowy marca 1782)⁴⁹⁰. Starosta tarnogórski jednak odmówił królowi, tłumacząc się koniecznością wyjazdów do Wiednia w celu ochrony swoich interesów majątkowych w Galicji⁴⁹¹. Kilka dni później, w początkach kwietnia, Stanisław August wezwał do siebie w „ważnym interesie”, byłego marszałka trybunalskiego, Kazimierza Krasińskiego⁴⁹². Można się domysleć, że to pilne „zaproszenie” miało związek z chęcią powierzenia obożnemu koronnemu laski sejmowej. Podobno 21 kwietnia 1782 zapadła decyzja o promowaniu obożnego koronnego na „dyrektora” izby poselskiej⁴⁹³. Ambasador O. Stackelberg, jak twierdził A. Górski, w początkach maja często konferował z A. Małachowskim (marszałkiem starej laski) i z K. Krasińskim⁴⁹⁴. Od połowy maja 1782 król informował swoich stronników, że to K. Krasiński jest jego kandydatem do kierowania obradami sejmu⁴⁹⁵.

Uniwersał zwołujący sejmiki poselskie na 19 sierpnia, a sejm na 30 września, wydany został z datą 22 maja. Król podkreślił w nim, że najważniejszym zadaniem zgromadzonej szlachty jest wybór na reprezentantów takich osób, które będą dążyć „do uszczęśliwienia powszechnego”, a zarazem gotowych do współpracy z monarchą. Jako priorytet ukazywał sprawy bezpieczeństwa kraju, wolności handlu i wymiaru sprawiedliwości. Stanisław August apelował zarazem, żeby instrukcje dotyczyły jedynie dobra publicznego⁴⁹⁶. Postulat nabierał dodatkowego znaczenia wobec obaw dworu, że w centrum zainteresowania szlachty może się znaleźć afera krakowska. Niebezpieczeństwu temu starali się przeciwdziałać także przywódcy stronnictwa dworskiego na szczeblu lokalnym⁴⁹⁷. W korespondencji przedsejmikowej podstawowym żądaniem króla wobec

⁴⁸⁸ BCz 688, s. 771, 777–778. L. Świejkowski do A. Cieciszowskiego z 14 XII 1782 oraz uwagi na marginesie streszczenia tegoż listu.

⁴⁸⁹ AGAD, ZP 130. k. 37. Projekt listu deliberatoryjnego Stanisława Augusta z lutego 1782.

⁴⁹⁰ BCz 663, s. 235. Król do Michała Granowskiego z 13 III 1782.

⁴⁹¹ BCz 663, s. 237–240. M. Granowski do króla z 29 III 1782.

⁴⁹² BCz 669, s. 207. Król do Kazimierza Krasińskiego z 2 IV 1782; W. Szczygielski, *Krasiński Kazimierz*, [w:] PSB, t. XV, 1970, s. 185.

⁴⁹³ AGAD, AR V/4506, cz. III, s. 67. A. Górski do Radziwiłła z 22 IV 1782.

⁴⁹⁴ AGAD, AR V/4506, cz. IV, s. 18. A. Górski do Radziwiłła z 6 V 1782.

⁴⁹⁵ BCz 671, s. 294. Król do K.J. Lipińskiego z 16 V 1782. Zob. też: AGAD, APP 279a/61, s. 27. Jan Czarnocki do I. Potockiego z 4 VII 1782.

⁴⁹⁶ AGAD, OGRO 15, k. 221. Uniwersał Stanisława Augusta z 22 V 1782 (także w: APL, GrLub-rmo 466b, k. 247–247v; GrLub-rmo 463, k. 235–238).

⁴⁹⁷ BCz 663, s. 361. M. Grocholski do króla, bez daty; BCz 671, s. 291. K.J. Lipiński do króla z 3 V 1782.

regalistycznych liderów było całkowite przemilczenie w instrukcjach poselskich sprawy biskupa K. Sołtyka. Instrukcja miała być niedługa i w miarę możliwości ogólna. Z własnych propozycji Stanisław August pisał o pensjach dla deputatów oraz (w zależności od osoby adresata) o sprawie funduszu na poszukiwanie kruszców i soli, a także wydatków na twierdzę kamieniecką⁴⁹⁸. Warto tu wspomnieć, że w tym czasie monarcha prowadził szeroko zakrojone działania na rzecz znalezienia nowych zasobów soli oraz użytkowanych wówczas minerałów. W latach 1781–1782 wątek ten często przewija się w korespondencji królewskiej i gabinetowej⁴⁹⁹.

Aktywnie do sejmików poselskich przygotowała się również opozycja. Podczaszy koronny Szczesny Czacki, podobnie jak przed poprzednimi sejmikami przedsejmowymi, rozesłał po kraju „Punkty do instrukcji”⁵⁰⁰. We wrześniu 1782 F.K. Branicki w liście do S. Rzewuskiego chwalił się, że starał się o posłów od Kijowa do Łęczycy⁵⁰¹. Dość niejasną postawę zajął K.N. Sapieha, który po ślubie z A. Sanguszkową przeniósł się do Lubartowa i zaczął interesować się sejmikiem lubelskim. Przed obradami przedsejmowymi prowadził układy zarówno z dworem, jak i należącym do Nowej Familii S.K. Potockim⁵⁰². Król starał się nie dopuścić do poselstwa S.K. Potockiego, zięcia przywódcy Nowej Familii S. Lubomirskiego. Monarcha sugerował, działającemu w Lubelskiem, staroście sieradzkiemu Stanisławowi Kossowskiemu, że można w tym celu wykorzystać kondemnatę ciężąca na podstolim koronnym⁵⁰³. J. Mierzejewski pisał do E. Sapieżyny, że generał artylerii litewskiej rozmawiał z S.K. Potockim na temat rezygnacji ze starań o poselstwo, ze względu na ciężący na nim proces. Na sejmiku regaliści jednak nie zapobiegli ugodzie, której patronował podkomorzy lubelski T. Dłuski⁵⁰⁴. Z listu S. Kossowskiego do M. Poniatowskiego wynika, że rzeczywiście starosta sieradzki zwracał się do K.N. Sapiehy o współdziałanie w tej sprawie. Generał artylerii litewskiej zasłaniał się brakiem listownego rozkazu królewskiego i swoimi „koligacjami” z podstolim koronnym. Nie wykluczył jednak udziału w tych działaniach jego stronników. S. Kossowski tłumaczył niewykorzystanie kondemnaty tym, że już wcześniej pretensje, które leżały u jej podstaw, zostały zaspokojone⁵⁰⁵. Ostatecznie więc S.K. Potocki bez poważniejszych przeszkód ze strony

⁴⁹⁸ BJ 7597, k. 26v. Król do M. Sołtyka z 29 V 1782 (minuta w: BCz 688, s. 127); BCz 655, s. 817. Król do F. Czackiego z 7 VI 1782; BCz 671, s. 305–306. Król do K.J. Lipińskiego z 6 VI 1782; BCz 694, s. 408. Król do Kazimierza Wolmera z 13 VII 1782.

⁴⁹⁹ BCz 655, s. 247, 305. Król do Pawła Biernackiego z 12 VII 1781 i Łukasz Bniński do A. Cieciszowskiego z 1 VIII 1782; BCz 671, s. 289. Król do K.J. Lipińskiego z 2 V 1782; BCz 673, s. 79–80. Król do J. Małachowskiego z 18 VIII 1782.

⁵⁰⁰ Ossol. 11857, s. 97–100. S. Czacki do P. Małachowskiego z 31 VII 1782 i dołączone do niego „Punkty do instrukcji”; W. Filipczak, *Sejm 1778 roku*, s. 114–115.

⁵⁰¹ APK, Podh. II 2/5, nr 46. F.K. Branicki do Seweryna Rzewuskiego z 17 IX 1782; W. Filipczak, *Stronnictwo regalistyczne...*, s. 103. Por. E. Rostworowski, *Sprawa aukcji...*, s. 119.

⁵⁰² AGAD, AKom. 12/12, s. 137–138. J. Mierzejewski do E. Sapieżyny z 21 VIII 1782; BCz 927, s. 869. Król do A. Mokronowskiego z 5 VIII 1782 (w tekście omyłkowo podana jest data 5 VII 1782); Ł. Kądziała, *Sapieha Kazimierz Nestor*, s. 53.

⁵⁰³ BCz 669, s. 477. Król do S. Kossowskiego z 16 VIII 1782 (kopia). Na temat związków S. Kossowskiego z województwem lubelskim zob.: B. Krakowski, *Kossowski Stanisław*, [w:] PSB, t. XIV, 1968–1969, s. 320.

⁵⁰⁴ AGAD, AKom. 12/12, s. 137–138. J. Mierzejewski do E. Sapieżyny z 21 VIII 1782.

⁵⁰⁵ BCz 669, s. 480–481. S. Kossowski do M. Poniatowskiego z 25 VIII 1782.

zwolenników dworu został posłem⁵⁰⁶. Wydaje się, że istotny wpływ na niepowodzenie lubelskich regalistów, pod nieobecność M. Granowskiego, miał wojewoda lubelski Kajetan Hryniewiecki, który twierdził, iż próba wyeliminowania S.K. Potockiego może spowodować tumult na sejmiku⁵⁰⁷. Właśnie w należącem do K. Hryniewieckiego Markuszowie (zapewne 7 sierpnia) czynione były przedsejmikowe układy⁵⁰⁸. Niewątpliwie nowy wojewoda lubelski (po śmierci I. Twardowskiego, król nominował go na sesji Rady 15 lutego 1782) zawiódł nadzieje Stanisława Augusta⁵⁰⁹.

Także inne sejmiki prowincji małopolskiej obradowały bez poważniejszych zaburzeń. F.K. Branicki żywo interesował się sejmikiem czernihowskim, gdzie chciał przeforsować kandydatury K. Miączyńskiego (którego zaakceptował król) i K. Kurdwanowskiego⁵¹⁰. Zdaniem starosty grabowieckiego Ludwika Wilgi, K. Miączyński współdziałał z regalistami, zaś sejmik przebiegał spokojnie (elekcji posłów dokonano zgodnie), choć wybrano obu kandydatów hetmana⁵¹¹. Bez poważniejszych napięć przebiegały obrady województwa wołyńskiego w Łucku, o których wyniki obawiał się J. Stempkowski⁵¹². H. Sanguszko chwalił się królowi, że starał się, by sejmik w Łucku odbył się wreszcie „bez dobytca szabel”. Ostatecznie nie zdołano uniknąć głosowania, lecz dotyczyło ono jedynie ostatniego (szóstego) mandatu poselskiego⁵¹³. Dla regalistów na Podolu największym problemem była instrukcja poselska. Stronnicy dworu K.J. Lipiński i chorąży podolski Sebastian Gawroński, aby nie dopuścić do głosowania w sprawie punktu dotyczącego biskupa K. Sołtyka zgodzili się przyjąć go w złagodzonej wersji⁵¹⁴. Warto odnotować, że 20 sierpnia instrukcja sejmiku w Kamieńcu nie była jeszcze gotowa (podobna sytuacja wystąpiła w 1778)⁵¹⁵.

Dość burzliwy przebieg miał również sejmik województwa krakowskiego, który obradował 19 i 20 sierpnia. Uczestniczył w nim, jako rektor Akademii Krakowskiej, ks. Hugo Kołłątaj. Działacze regalistyczni (podkomorzy M. Walewski, kasztelan P. Ożarowski) nie dopuścili do odczytania projektu w sprawie kapituły krakowskiej zgłoszonego przez Jacka Bzowskiego⁵¹⁶. O tym, że obrady sejmiku w Proszowicach były

⁵⁰⁶ AGAD, AKom. 12/12, s. 137–138. J. Mierzejewski do E. Sapieżyny z 21 VIII 1782. Por. BCz 669, s. 480–481. S. Kossowski do M. Poniatowskiego z 25 VIII 1782.

⁵⁰⁷ BCz 666, s. 57–60. Kajetan Hryniewiecki do NN z 13 VIII [1782].

⁵⁰⁸ BCz 669, s. 479. S. Kossowski do M. Poniatowskiego z 25 VIII 1782; AGAD, AKom. 12/12, s. 137. J. Mierzejewski do E. Sapieżyny z 21 VIII 1782.

⁵⁰⁹ AGAD, ML VII/40, k. 59v. Protokół Rady Nieustającej z 15 II 1782; BCz 697, s. 273. Król do K. Hryniewieckiego z 14 III 1782.

⁵¹⁰ BCz 688, s. 455. J. Stempkowski do króla z 13 VIII 1782; BCz 655, s. 819. F. Czacki do króla z 15 VII 1782.

⁵¹¹ BCz 694, s. 197–198. L. Wilga do króla z 21 VIII 1782.

⁵¹² BCz 688, s. 455. J. Stempkowski do króla z 13 VIII 1782.

⁵¹³ BCz 689, s. 69. H. Sanguszko do króla z 19 VIII 1782.

⁵¹⁴ BCz 671, s. 331. K.J. Lipiński do króla z 20 VIII 1782. Por. AGAD, ZP 126, k. 144v. Ekscerpt z instrukcji poselskiej województwa podolskiego z 1782 (punkt 13).

⁵¹⁵ BCz 671, s. 331. K.J. Lipiński do króla z 20 VIII 1782; W. Filipeczak, *Sejm 1778 roku*, s. 117.

⁵¹⁶ BCz 669, s. 87–89. J. Kaspary do [A. Cieciszowski] z 21 VIII 1782. Por. BCz 673, s. 91. P. Małachowski do króla 19 VIII 1782; BCz 694, s. 65. M. Walewski do króla z 19 VIII 1782 (odpis: APL, AKW 48, s. 732–733).

dość trudne dla regalistów świadczy fakt, iż posłów wybrano większością głosów⁵¹⁷. Dwa dni trwały także obrady sejmiku województwa sandomierskiego. W Opatowie zgłosiło się 10 pretendentów do poselstwa, z których dwóch zrezygnowało. W tej sytuacji konieczne było przeprowadzenie głosowania⁵¹⁸. Po sejmiku wojewoda M. Soltyk skarżył się królowi na „niepraktykowany” dotąd przebieg obrad i przykrości, które go spotkały⁵¹⁹. Instrukcja poselska była bardzo rozbudowana, choć została podzielona tylko na 19 punktów (niektóre obejmowały jednak cały szereg zagadnień). Za sukces regalistów można uznać postulat pensji dla deputatów⁵²⁰. Uchwały sejmiku opatowskiego z 1782 pokazują, jak zwodnicze może być ocenianie rozmiarów instrukcji na podstawie liczby punktów. W Opatowie, inaczej niż to zwykle bywało, zlecenia dla posłów opracowano jeszcze przed ich wyborem⁵²¹. Wyniki elekcji reprezentantów, jak pokazują głosowania sejmowe, nie były sukcesem dworu. Przedstawiciele województwa sandomierskiego w sprawie biskupa krakowskiego podzielali w większości stanowisko opozycji⁵²². Na Podlasiu do ekscesów, z ofiarami śmiertelnymi, doszło w ziemi bielskiej. Burdy nastąpiły jednak po sejmiku, a ich przyczyną było prawdopodobnie pijaństwo⁵²³.

Długotrwałe obrady zdarzały się również na Mazowszu. W Wiźnie sejmik trwał więcej niż jeden dzień. Posłów ostatecznie wybrano jednogłośnie, gdyż trzeciego z pretendentów skłoniono do rezygnacji w trakcie wotowania⁵²⁴. Głosowania potrzebne były do wyłonienia, spośród 4 pretendentów, reprezentantów ziemi ciechanowskiej. Procedura wyborcza przeciągnęła się do godziny 20, więc spisaniem instrukcji zajęto się następnego dnia⁵²⁵. W Wyszogrodzie bardzo liczne obrady (rzekomo 1500 osób z różnych ziem) zakończono około godziny 18. Jednogłówna elekcja posłów była możliwa po negocjacjach dotyczących obsady drugiego mandatu. Jeden z kandydatów (było ich 4) zrezygnował z ubiegania się o poselstwo dopiero w czasie głosowania⁵²⁶. Za to instruk-

⁵¹⁷ APK, CC 761, s. 457–458. Laudum i instrukcja sejmiku w Proszowicach z 19–20 VIII 1782.

⁵¹⁸ BCz 671, s. 73–75. Diariusz sejmiku w Opatowie z 19–20 VIII 1782.

⁵¹⁹ BCz 688, s. 151. M. Soltyk do króla z 21 VIII 1782.

⁵²⁰ BPAU 8341, s. 1069–1091. Instrukcja poselska województwa sandomierskiego z 19–20 VIII 1782 (według odpisu w Tekach Pawińskiego punktów było 18; ekscerpt w: AGAD, ZP 126, k. 129–131v, wylicza ich 19).

⁵²¹ BCz 671, s. 74. Diariusz sejmiku w Opatowie z 19–20 VIII 1782.

⁵²² AGAD, ZP 108, k. 29v, 33v, 46v, 50v, 81v, 85v. Tabele jawnych głosowań w izbie poselskiej.

⁵²³ BCz 673, s. 687. A. Mokronowski do A. Cieciszowskiego z 23 VIII 1782. Z listu wynika, że sejmik przyniósł porażkę opozycji związanej ze starostą szczyrzeckim P. Potockim.

⁵²⁴ BPAU 8351, k. 378–379v. Laudum sejmiku w Wiźnie z 19–20 VIII 1782; BCz 686, s. 685–686. Stanisław Rembieliński do króla z 22 VIII 1782. Nie ma jasności czy sejmik poselski trwał dwa czy trzy dni. Na pewno 21 sierpnia 1782 zebrał się sejmik gospodarski (BPAU 8351, s. 384–385).

⁵²⁵ AGAD, CGRO 83/84, k. 214–215. Laudum sejmiku w Ciechanowie z 20 VIII 1782 (odpis: BPAU 8318, k. 345–346v); BCz 663, s. 127. Feliks Górski do A. Cieciszowskiego z 20 VIII 1782; BCz 655, s. 1301. A. Cieciszowski do króla z 21 VIII 1782.

⁵²⁶ BCz 655, s. 1063, 1299–1300. Fabian Cholewski, łowczy sochaczewski, do [M. Poniatowskiego?] z 19 VIII 1782, A. Cieciszowski do króla z 20 VIII 1782.

cja wyszogrodzka była rekordowo krótka, liczyła tylko 4 punkty⁵²⁷. Kompromisowe zakończenie obrad świadczyło o załagodzeniu napięć w najmniejszej ziemi województwa. Jeszcze kilka miesięcy wcześniej (11 marca 1782), w czasie sejmiku elekcji kandydatów na sędziego ziemskiego, doszło do poważnych zająć. Tamtejsi ziemianie, z podkomorzym wyszogrodzkim Klemensem Nakwaskim na czele, skarżyli się na sprowadzenie szlachty z innych województw i ziem na miejsce obrad⁵²⁸. W ziemi nurskiej sejmik przedsejmowy przebiegał wprawdzie spokojnie⁵²⁹, do zamieszek doszło jednak dzień później, w czasie elekcji kandydatów na sędziego i podsędka. W laudum wpisano, iż zostało uchwalone „w powszechnej zgodzie i jedności”⁵³⁰. Jednak w pisanym kilka miesięcy później raporcie (dla Departamentu Sprawiedliwości) starosty grodowego Karola Wodzińskiego stwierdzono, że w czasie sejmiku elekcyjnego doszło do tumultu, w czasie którego zraniono osobę, która kilka dni później zmarła⁵³¹. Przyczyny zająć nie są znane. Możliwe jednak, iż miały związek z niezgodnym z prawem przebiegiem sejmiku z 20 sierpnia. Nie ograniczono się bowiem do elekcji kandydatów na urząd sędziego ziemskiego, do czego upoważniał uniwersał wojewody mazowieckiego A. Mokronowskiego. Pod pretekstem obrad gospodarskich dokonano wyboru kandydatów do podsędkostwa, choć urząd ten jeszcze nie wakował. Sejmikujący wyszli bowiem z kuriozalnego (z prawnego punktu widzenia) założenia, że podsędek Dominik Zembrzuski, jeden z kandydatów szlachty nurskiej do sęstwa, otrzyma nominację królewską, co pociągnie za sobą wakans⁵³². Niezgodne z prawem działania ziemian nurskich wywołały krytyczną ocenę wojewody mazowieckiego, który radził dworowi, by nie akceptować nielegalnego sejmiku⁵³³. Niespokojne sejmiki elekcyjne na Mazowszu nie były w tym czasie (i nie tylko) czymś wyjątkowym. Za kolejne przykłady mogą służyć, wspomniany już, marcowy sejmik w Wyszogrodzie, a także rozdwojona elekcja w ziemi czerskiej w czerwcu tegoż roku⁵³⁴. Nie wydaje się jednak, by burzliwe obrady na Mazowszu miały związek z aktywnością opozycji; były raczej pochodną lokalnych animozji.

Na Litwie podczas kampanii przedsejmowej poważniejsze incydenty sejmikowe wydarzyły się przynajmniej w trzech powiatach. Do podziału szlachty na dwa konkurencyjne koła doszło na sejmiku mińskim⁵³⁵. W Poniewiezu obrady powiatu upickiego

⁵²⁷ AGAD, WGR 36, k. 663–663v. Instrukcja poselska wyszogrodzka z 19 VIII 1782 (odpis: BPAU 8352, k. 304–305).

⁵²⁸ AGAD, WGR 36, k. 594–598. Laudum sejmiku w Wyszogrodzie z 11 III 1782 i manifest urzędników oraz szlachty wyszogrodzkiej.

⁵²⁹ AGAD, NGRO 54, k. 516–516v. Laudum sejmiku w Nurze z 19 VIII 1782 (odpis: BPAU 8335, k. 331–332).

⁵³⁰ AGAD, NGRO 54, k. 514v. Laudum sejmiku w Nurze z 20 VIII 1782.

⁵³¹ AGAD, NGRO 56, k. 216–217v. Raport Karola Wodzińskiego z 12 III 1783.

⁵³² AGAD, NGRO 54, k. 514–514v. Laudum sejmiku w Nurze z 20 VIII 1782: BCz 695 s. 251–253. S. Zambrzycki do A. Cieciszowskiego z 22 VIII 1782.

⁵³³ BCz 673. s. 691–692. A. Mokronowski do A. Cieciszowskiego z 26 VIII 1782.

⁵³⁴ Na temat sejmiku elekcyjnego kandydatów na podkomorstwo czerskie z 17 VI 1782 zob.: W. Filipczak, *Sejmiki ziemi czerskiej...*, s. 148–151. Niespokojne bywały także mazowieckie sejmiki elekcyjne w epoce Wazów: J. Choińska-Mika, *Sejmiki mazowieckie w dobie Wazów*, Warszawa 1998, s. 36–37.

⁵³⁵ *Z Warszawy, 3 octobris 1782*, [w:] T. Ostrowski, *Poufne wieści...*, s. 176; W. Filipczak, *Rugi poselskie...*, s. 75.

zostały „rozdwojone” pod pretekstem kondemnaty (z 1760), ciężącej na kierującym obradami staroście upickim Józefie Wereszczyńskim⁵³⁶. W powiecie wołkowyskim, jeszcze przed sejmikiem doszło do napadu Brzostowskich (z Michałem i Ksawerym na czele) i ich ludzi na stancję ewangelickiej rodziny Grabowskich⁵³⁷. Pisząc o działaniach opozycji w Wielkim Księstwie należy podkreślić aktywizację Nowej Familii. A.K. Czartoryski wybrany został na posła wileńskiego (sejmik trwał dwa dni); działo się to jednak przy poparciu Stanisława Augusta, który akceptował także niektóre osoby rekomendowane przez generała ziem podolskich⁵³⁸.

Stosunek dworu do opozycji na Litwie był odmienny niż w Koronie. Tu regaliści zwalczali zwłaszcza wpływy Nowej Familii, znacznie zaś przychylniej odnosili się do kandydatur popieranych przez Białą Cerkiew. Być może król wciąż liczył na neutralność stronników F.K. Branickiego, choć, jak już pisałem, podejrzliwie traktował intencje hetmana. Wprawdzie na kilka dni przed sejmem E. Sapieżyna krytycznie odniosła się do działań kapituły wobec biskupa K. Sołtyka, lecz w pierwszej połowie września J. Stempkowski liczył na ustępliwą postawę hetmana wielkiego koronnego w tej sprawie⁵³⁹. Król próbował oddziaływać na stanowisko F.K. Branickiego w aferze krakowskiej za pośrednictwem wojewodzicowej mściławskiej. Do rozmów króla z E. Sapieżyną i jej brata z M. Poniatowskim (o które miał zabiegać hetman) zapewne jednak nie doszło, choć wobec rozbieżności między relacjami trudno jest jednoznacznie ustalić, kto ich unikał⁵⁴⁰.

W końcu września 1782 Stanisław August spotykał się z przywódcami Nowej Familii. W dniu 26 tego miesiąca u monarchy był podstoli koronny S.K. Potocki. Wizyta miała związek z zabiegami S.K. Potockiego o konsyliarstwo Rady Nieustającej. Podobno podstoli chciał pójść w ślady starszego brata i zostać jej marszałkiem⁵⁴¹. Król jednoznacznie nie odrzucił jego kandydatury. Zarzucił mu

⁵³⁶ AGAD, AR V/15035. Diariusz sejmiku poselskiego powiatu upickiego w Poniewieżu z 19 VIII 1782 (także w: ZP 126, k. 193–194v). Szerzej na ten temat zob.: W. Filipczak, *Rugi poselskie...*, s. 75–76.

⁵³⁷ AGAD, ZP 126, k. 192–192v. Relacja o sejmiku wołkowyskim; BCz 663, s. 163–164. Michał Grabowski do króla, bez daty. Zob. też: W. Filipczak, *Ekonomie litewskie...*, s. 270–271 (przypis 236).

⁵³⁸ BCz 686, s. 317, 335. Król do K. Radziwiłła z 6 V i 10 VI 1782; W. Filipczak, *Ekonomie litewskie...*, s. 245. Na temat dwudniowych obrad wileńskiego sejmiku poselskiego w 1782, zob.: R. Jurgaitis, *Funkcjonowanie sejmiku wileńskiego w latach 1717–1795: między szlacheckim parlamentaryzmem a samorządem*, [w:] *Praktyka życia publicznego w Rzeczypospolitej Obojga Narodów w XVI–XVIII wieku*, red. U. Augustyniak i A.B. Zakrzewski, Warszawa 2010, s. 46.

⁵³⁹ BCz 688, s. 473–474. J. Stempkowski do króla z 11 IX 1782. Por. BCz 931, s. 111. E. Sapieżyna do króla z 26 XI 1782. Zob. też: W. Filipczak, *Stanisław August...* s. 61–62.

⁵⁴⁰ BCz 931, s. 103, 106, 125–126. Król do E. Sapieżyny z 16 IX 1782, E. Sapieżyna do króla z 26 XI i 4 XII 1782; B. Zaleski, *op. cit.*, s. 14. Szerzej na ten temat w: W. Filipczak, *Stanisław August...*, s. 62.

⁵⁴¹ AGAD, ZP 126, k. 205–206v. Notatka z rozmowy króla ze S.K. Potockim z 26 IX 1782; *Suplement wiadomości de die 19 septembris 1782*, [w:] T. Ostrowski, *op. cit.*, s. 172; W. Filipczak, *Uwagi o funkcjonowaniu „wolnych” sejmów okresu Rady Nieustającej (1778–1786)*, [w:] *Parlamentaryzm w Polsce we współczesnej historiografii*, red. J. Bardach i W. Sudnik, Warszawa 1995, s. 119.

jednak, że uzyskał mandat poselski w Lublinie wbrew stanowisku monarchy. Stanisław August stwierdził, że nie może poprzeć aspiracji podstolego koronnego ze względu na jego rodzinne i polityczne związki z S. Lubomirskim. Król wspominał S.K. Potockiemu jego opozycyjne wypowiedzi, kiedy pierwszy raz był posłem (w 1778)⁵⁴². Nazajutrz, 27 września, monarcha witał się z przybyłymi na sejm: I. Potockim, S. Lubomirskim i A.K. Czartoryskim (z każdym osobno). Rozmowa z eksmarszałkiem Rady Nieustającej dotyczyła, przede wszystkim, jego aspiracji do podskarbstwa nadwornego litewskiego po A. Tyzenhauzie⁵⁴³. Miało to związek z pojawiającymi się wówczas plotkami o ciężkiej chorobie, a nawet śmierci posiadacza kluczy nadwornych⁵⁴⁴. I. Potocki miał atut w postaci królewskiej obietnicy, przekazanej mu listownie z Wiśniowca (w czasie podróży na Ukrainę jesienią 1781)⁵⁴⁵. Ponieważ wieści o zgonie A. Tyzenhauza okazały się mocno przedwczesne, Stanisław August zajął postawę wyczekującą. Uzależniał ewentualny awans ministerialny pisarza litewskiego od postępowania na sejmie samego zainteresowanego, jego braci i kuzynów⁵⁴⁶. W czasie wizyty S. Lubomirskiego król starał się skłonić go do poparcia projektu w sprawie poszukiwań soli i kruszców. Marszałek wielki koronny zabiegał zaś o akceptację przez monarchę starań o miejsca we władzach wykonawczych czynionych przez S.K. Potockiego (Rada Nieustająca) i starostę nieborowskiego Józefa Szymanowskiego (Komisja Skarbowa). W tej ostatniej sprawie książę otrzymał pozytywną deklarację króla⁵⁴⁷. W czasie spotkania z A.K. Czartoryskim król wyraził nadzieję, że nie znajdzie się on w przeciwnym obozie politycznym⁵⁴⁸. Monarcha uważał, iż generał ziem podolskich jest najbardziej gotowy do kompromisu z dworem. Potwierdza to wcześniejsza aprobata Stanisława Augusta dla pełnienia przez A.K. Czartoryskiego ważnych funkcji na Litwie (marszałek Trybunału, poseł wileński). Jeszcze w początkach października król nie miał jasności, jakie stanowisko generał ziem podolskim zajmie na sejmie⁵⁴⁹. Powyższe rozmowy nie przyniosły Stanisławowi Augustowi znaczących efektów. Dla regalistów korzystna była decyzja S. Rzewuskiego, latem prowadzącego aktywną agitację w sprawie sołtykowskiej (był m.in. w Białej Cerkwi), który kolejny raz postanowił nie uczestniczyć w sejmie⁵⁵⁰.

⁵⁴² AGAD, ZP 126, k. 205–206v. Notatka z rozmowy króla z S.K. Potockim z 26 IX 1782.

⁵⁴³ AGAD, ZP 126, k. 207–207v. Notatka z rozmowy króla z I. Potockim z 27 IX 1782.

⁵⁴⁴ Pretendentem do rzekomego wakansu był także wojewoda nowogródzki Józef Niesiołowski: BCz 678, s. 133, 137. J. Niesiołowski do króla z 2 IX 1782 i odpowiedź króla z 16 IX 1782. Zob. też: AGAD, APP 279a/63. A.K. Czartoryski do I. Potockiego, bez daty [sierpień 1782].

⁵⁴⁵ BCz 673, s. 693. Król do A. Mokronowskiego z 2 IX 1782; BCz 683, s. 381–382. I. Potocki do króla z 24 VIII 1782; AGAD, AKP 266, k. 84v. Król do A. Debolego z 9 IX 1782.

⁵⁴⁶ AGAD, ZP 126, k. 207–207v. Notatka z rozmowy króla z I. Potockim z 27 IX 1782. Por. BCz 673, s. 693. Król do A. Mokronowskiego z 2 IX 1782.

⁵⁴⁷ AGAD, ZP 126, k. 208–208v. Notatka z rozmowy króla z S. Lubomirskim z 27 IX 1782.

⁵⁴⁸ AGAD, ZP 126, k. 209. Notatka z rozmowy króla z A.K. Czartoryskim z 27 IX 1782.

⁵⁴⁹ AGAD, AKP 266, k. 99v. Król do Augustyna Debolego z 7 X 1782.

⁵⁵⁰ APK, Podh. II 2/5, nr 46. F.K. Branicki do S. Rzewuskiego z 17 IX 1782. Por. BCz 688, s. 444. J. Stempkowski do króla z 31 VII 1782.

Nie zamierzam szczegółowo relacjonować przebiegu sejmu, który obradował w Warszawie od 30 września do 9 listopada 1782. Ograniczę się do aspektów najistotniejszych dla sytuacji politycznej. Marszałkiem izby poselskiej został, wybrany jednogłośnie w pierwszym dniu obrad, K. Krasieński⁵⁵¹. Było to zgodne z planami króla. Oboźny koronny nie sprawdził się w tej roli. Panowała opinia, że „Marszałek poselski nie ma powagi między posłami i nie wie, co w izbie pocnie poselskiej”⁵⁵². Nie potwierdziły się też nadzieje, że K. Krasieński będzie podzielał stanowisko regalistów w sprawie biskupa K. Soltyka. W maju 1782 Stanisław August pisał, że oboźny koronny nie jest jednomyślny z innym Krasieńskim, Adamem – biskupem kamienieckim⁵⁵³. Jeden z przywódców konfederacji barskiej skierował wówczas list do cesarza, zapewne w związku z aferą krakowską⁵⁵⁴. K. Krasieński w czterech na osiem jawnych głosowań, związanych ze sprawą soltykowską, wsparł stanowisko opozycji⁵⁵⁵. Być może więc brak zdecydowania marszałka sejmowego w prowadzeniu obrad nie wynikał jedynie z nieudolności, lecz był pochodną jego postawy politycznej. W tym kontekście nie dziwi fakt, iż K. Krasieński był jedynym marszałkiem sejmu w latach 1773–1786, który nie otrzymał nominacji senatorskiej⁵⁵⁶.

Na sesji 12 października 1782 kanclerz koronny A.O. Okęcki przedstawił propozycję od tronu. Ujęte one zostały w 8 punktach; które dotyczyły:

1. Ratyfikacji polsko-rosyjskiej umowy w sprawie rozgraniczenia polskiej Ukrainy i Nowej Serbii⁵⁵⁷.

2. Sprawy poszukiwań soli i kruszców. Propozycja ta została skonkretyzowana w projekcie „Sól, kruszce, mennica”, którego nie zdążono nawet odczytać w czasie obrad. Zakładał on przekazanie dozoru mennicy Komisji Skarbu Koronnego, która miała na siebie wziąć obowiązek finansowania poszukiwań soli i kruszców. Przewidywano możliwość założenia kompanii dla ich wydobywania, a także zawarcia nowego kontraktu w sprawie importu soli. Komisji zamierzano przyznać prawo dysponowania, w okresie między sejmami, wszystkimi remanentami i superatami skarbowymi, przy zastrzeżeniu, że musi się z nich rozliczyć przed stanami Rzeczypospolitej. Ewentualne deficyty lub zyski miały być pokrywane (lub dzielone) w połowie między skarby koronny i królewski. Monarcha zachowywał prawo nominacji osób kierujących mennicą i Komisją Kruszcową⁵⁵⁸ (górnica), utworzoną na podstawie wydanego 10 kwietnia

⁵⁵¹ *Dyaryusz Seymu wolnego... 1782...*, wyd. P. Kiciński, Warszawa 1782, s. 3. Pamiętnikarz Michał Starzeński (*Na schyłku dni Rzeczypospolitej: kartki z pamiętnika...*, wyd. H. Mościcki, Warszawa 1914, s. 58) ocenił, że K. Krasieński, jako człowiek prawy, gościnny i pobożny, cieszył się powszechnym szacunkiem.

⁵⁵² *Suplement wiadomości de die 24 octobris 1782*, [w:] T. Ostrowski, *op. cit.*, s. 188; W. Filipczak, *Uwagi o funkcjonowaniu...*, s. 117.

⁵⁵³ BCz 671. s. 294. Król do K.J. Lipińskiego z 16 V 1782.

⁵⁵⁴ BCz 655. s. 1273. Król do A. Cieciszowskiego z 11 V 1782.

⁵⁵⁵ AGAD, ZP 108, k. 31v, 35v, 66v, 70v. Tabele jawnych głosowań w izbie poselskiej.

⁵⁵⁶ Por. R. Łaszewski, *Sejm polski w latach 1764–1793. Studium historyczno-prawne*, Warszawa–Poznań 1973, s. 58.

⁵⁵⁷ *Dyaryusz Seymu... 1782...*, s. 39.

⁵⁵⁸ AGAD, ZP 126, k. 40–42v. Sól, kruszce i mennica – projekt na sejm z poprawkami Stanisława Augusta.

1782 reskryptu Stanisława Augusta⁵⁵⁹. Projekt zmierzał do zwiększenia samodzielności władz wykonawczych w kształtowaniu wydatków państwa, gdyż przeprowadzana *ex post* kontrola parlamentarna mogła mieć bardzo ograniczone znaczenie. Do tej pory Rada Nieustająca miała, w świetle prawa, swobodę w wykorzystywaniu jedynie, ściśle ustalonego, funduszu na wydatki ekstraordynaryjne⁵⁶⁰.

3. Projektu „O monecie i srebrze”, który, m. in. określał sposoby zapobiegania wywozowi oraz fałszowaniu pieniędzy. Rada Nieustająca przyjęła go 27 września 1782, na przedostatniej przed sejmem sesji⁵⁶¹;

4. Spraw militarnych – proponowano akceptację, przedłożonych na sesji sejmowej z 22 października 1782, propozycji Departamentu Wojskowego⁵⁶².

5. Zwiększenia liczby senatorów litewskich (co było powrotem do pomysłów dworu podczas sejmku z 1776, kiedy planowano marszałków powiatowych podnieść do godności kasztelanów)⁵⁶³.

6. Projektu „Dekreta executionis” (propozycje w tej sprawie pojawiły się już w 1780), którego ostateczna wersja została zaakceptowana 17 września 1782 przez Radę Nieustającą⁵⁶⁴.

7. Ustanowienia pensji dla deputatów i powiększenia jej dla marszałków trybunalskich. Gdyby nie było zgody na nowy podatek, sposób sfinansowania wynagrodzeń sędziów danego województwa miano ustalić na sejmikach. W tym kontekście mowa była też o wydatkach na milicje grodzkie, więzienia i więźniów. Nawiązywano tu do propozycji składanych dwa lata wcześniej;

8. Nadania indygenatów, jednak bez sprecyzowania, o które osoby chodziło⁵⁶⁵.

Pierwsze trzy tygodnie obrad, jak zwykle na „wolnych” (nieskonfederowanych) sejmach tego okresu, zdominowane były przez czynności wyborcze i kontrolne⁵⁶⁶. Największe

⁵⁵⁹ G. Bałtruszajtys, *Kłopoty z solą...*, s. 235–236. Według J. Michalskiego (*Stanisław August...*, s. 86) król 10 IV 1784 ustanowił Komisję Górnicy, na której czele stanął biskup Krzysztof Szembek.

⁵⁶⁰ Por. M. Drozdowski, *Podstawy finansowe działalności państwowej w Polsce 1764–1793. Działalność budżetowa Sejmu Rzeczypospolitej w czasach panowania Stanisława Augusta*, Warszawa–Poznań 1975, s. 106, 111–117.

⁵⁶¹ *Dyaryusz Seymu... 1782...*, s. 40; AGAD, ML VII/41, k. 73. Protokół Rady Nieustającej z 27 IX 1782; ZP 126, k. 349–350. O monecie i srebrze.

⁵⁶² *Dyaryusz Seymu... 1782...*, s. 197–201 (projekty: *Desideria od Departamentu Wojskowego Obojga Narodów i Stan wojska prowincji Wielkiego Księstwa Litewskiego*).

⁵⁶³ *Dyaryusz Seymu... 1782...*, s. 40. Por. Stanisław August Poniatowski, *Mémoires du roi...*, t. II, Leningrad 1924, s. 431; J. Michalski, *Zagadnienie unii...*, s. 109.

⁵⁶⁴ AGAD, ML VII/41, k. 57–58v. Protokół Rady Nieustającej z 17 IX 1782.

⁵⁶⁵ *Dyaryusz Seymu... 1782...*, s. 40–41. Inne rozwiązanie proponowano w projekcie: „Nagroda marszałkom, prezydentom i deputatom trybunalskim” (AGAD, ZP 126, k. 217). Sprawowanie funkcji deputackiej miało stanowić warunek ubiegania się o funkcje konsyliarzy Rady i komisarzy skarbowych. Wśród kandydatów do indygenatu byli także, popierani przez opozycję, Engelhardt (brat żony F.K. Branickiego) i mieszkający w guberni charkowskiej Duninowie: ZP 108, k. 6, 8. Zaświadczenie gubernium charkowskiego dla Duninów z 3 IX 1782 i projekt na sejm (druk); BKórń. 11396, k. 19. P. Korytowski do J. Mielżyńskiego z 11 XI 1782; *Dyaryusz Seymu... 1782...*, s. 405.

⁵⁶⁶ W. Filipczak, *Sejmy Rzeczypospolitej...*, s. 76.

znaczenie polityczne miała elekcja nowego składu Rady Nieustającej. Jej marszałkiem został na sesji 10 października 1782, znany regalista, K. Raczyński. Uzyskał 185 głosów przy 226 rozdanych regestrach⁵⁶⁷. Przed sejmem starosta generalny wielkopolski zabiegał o wsparcie dla swej kandydatury u stronników wojewody wileńskiego K. Radziwiłła⁵⁶⁸. We wrześniu 1782 jako konkurent K. Raczyńskiego do funkcji marszałkowskiej wymieniany był S.K. Potocki, choć w początkach sejmu (mógł to być efekt rozmowy z królem 26 września) pisano „Podstoli koronny w swej o laskę radną pretensji stygnąć [się] zdaje”⁵⁶⁹. Poseł lubelski był wśród kandydatów z urzędu do łaski radnej (ich grono tworzyło 6 konsyliarzy „stanu rycerskiego” wybranych przez sejm z prowincji małopolskiej)⁵⁷⁰. Do Rady dostał się także, wspierany przez F.K. Branickiego, podkomorzy lwowski Michał Zielonka, poseł kijowski. Nie udało się to, popieranym przez O. Stackelberga, wojewodom Augustowi Sułkowskiemu i Szymonowi Dzierzbickiemu (obaj byli pensjonowani przez Rosję), którzy mieli następnie podżegać ambasadora przeciwko królowi⁵⁷¹. Stanisław August, choć podobno wspierał kandydaturę wojewody poznańskiego, później uznał za korzystną jego porażkę ze względu na kłótniwość wielkopolskiego magnata i negatywny wpływ, jaki wywierał na O. Stackelberga⁵⁷². Na sesji 16 października ogłoszono wyniki wyborów do komisji skarbowych; nazajutrz sejm przystąpił do czynności kontrolnych⁵⁷³. W dniach 17–19 października kolejno składano relacje z „egzaminu” Komisji Skarbu Koronnego, Komisji Edukacji Narodowej i Komisji Skarbu Litewskiego⁵⁷⁴. Na sesji 21 października rozpoczęto dyskusję nad kontrolą Rady Nieustającej. Dało to opozycji okazję do ataku na magistraturę w kontekście sprawy K. Sołtyka. Jako pierwszy uczynił to poseł i stolnik podolski Franciszek Pius Boreyko (związany z A.K. Czartoryskim)⁵⁷⁵. Sprawa krakowska zdominowała obrady na prawie dwa tygodnie; debata nad nią zakończyła się dopiero 2 listopada⁵⁷⁶.

W dniu 23 października 1782, na ostatniej sesji przed rozłączeniem się izb, regaliści wygrali batalię o kształt absolutorium dla Rady Nieustającej (jako jedynemu organowi władzy wykonawczej udzielano go Radzie w izbach połączonych⁵⁷⁷). W głosowaniu sejm odrzucił „przydatek” (autorstwa posła czernihowskiego K. Kurdwanowskiego) do projektu „kwitu”, który zgłosił biskup smoleński Gabriel Wodziński, przewodniczący

⁵⁶⁷ *Dyaryusz Seymu... 1782...*, s. 36.

⁵⁶⁸ AGAD, AR V/12716, s. 2. K. Raczyński do K. Radziwiłła z 1782 (dzień i miesiąc są nieczytelne).

⁵⁶⁹ *Z Warszawy, 3 octobris 1782*, [w:] T. Ostrowski, *op. cit.*, s. 177.

⁵⁷⁰ *Dyaryusz Seymu... 1782...*, s. 36. S.K. Potocki wszedł do Rady otrzymując 88 głosów, dla porównania K. Raczyński dostał ich 155 (*ibidem*, s. 33–34).

⁵⁷¹ AGAD, ZP 126, k. 422–422v. „W Warszawie, d. 11 XI 1782” (pismo polityczne w formie listu); D. Dukwicz, M. Zwierzykowski, *Sułkowski August*, [w:] PSB, t. XLIV, 2008, s. 550; D. Dukwicz, *Sekretne wydatki...*, s. 450, 455–456.

⁵⁷² AGAD, AKP 266, k. 103v. Król do Augustyna Debolego z 16 X 1782.

⁵⁷³ *Dyaryusz Seymu... 1782...*, s. 60–61.

⁵⁷⁴ *Ibidem*, s. 62–120. Por. Z. Szcząska, *Odpowiedzialność rządu...*, s. 76.

⁵⁷⁵ *Dyaryusz Seymu... 1782...*, s. 148; AGAD, ZP 126, k. 422v. „W Warszawie, d. 11 XI 1782” (pismo polityczne); K. Rudnicki, *op. cit.*, s. 228; A. Stroynowski, *Opozycja sejmowa...*, s. 162.

⁵⁷⁶ *Dyaryusz Seymu... 1782...*, s. 376–393; K. Rudnicki, *op. cit.*, s. 241.

⁵⁷⁷ Por. W. Filipczak, *Kontrola Komisji...*, s. 184.

deputacji kontrolnej. Za propozycją opozycji głosowało 6 senatorów i 34 posłów (wniesienie biskupa smoleńskiego poparło 30 senatorów i 135 posłów)⁵⁷⁸. Zanim doszło do rozstrzygnięcia, w kularach toczyły się negocjacje między Stanisławem Augustem a przywódcami malkontentów. Już 20 października S. Lubomirski i F.K. Branicki przedstawili królowi swoje propozycje w sprawie „kwitu” dla Rady⁵⁷⁹.

W czasie debat w izbie poselskiej ważną rolę odegrał, zgłoszony 24 października 1782, projekt posła lubelskiego S.K. Potockiego pt. „O rezolucjach Rady” (odczytany dwa dni później). Zawierał on 4 punkty. W pierwszym uchylano 2 rezolucje Rady, w których odrzucono propozycję wypuszczenia biskupa krakowskiego z „detencji”. W drugim kwestionowano decyzję magistratury, by nie odpisywać na drugi list hetmana S. Rzewuskiego. W trzecim odmawiano Radzie prawa do udzielenia Departamentowi zaświadczenia co do jego działań w sprawie krakowskiej. W czwartym punkcie podważano, jako niedostateczną, rezolucję Rady „naganiającą” kapitułę krakowską⁵⁸⁰. O poważnym kryzysie sejmu świadczyły sesje z 25 i 26 października. Wprawdzie na tej drugiej udało się przyjąć dwa projekty ustaw w sprawie delimitacji dóbr prywatnych na pograniczu z Prusami (do czego jeszcze powrócę), jednak w obu przypadkach obrady bardzo szybko zostały „solwowane”⁵⁸¹. Monarcha proponował wówczas liderom opozycji (S. Lubomirskiemu, A.K. Czartoryskiemu i F.K. Branickiemu) kompromis, który miał polegać na zamknięciu dyskusji o aferze krakowskiej w zamian za uchwalenie, przygotowanego przez kanclerzy, projektu w sprawie kuratel⁵⁸². Wiązało się to z zarzutami, że reskrypt królewski ustanawiający kuratorów zapadł z naruszeniem ustawy z 1638 regulującej to zagadnienie. Grono pieczętarzy mogło uchodzić za dość neutralne w tej sprawie. Regalistyczną postawę prezentowali niewątpliwie na sejmie J. Chreptowicz i A.O. Okęcki. Kanclerz koronny w liście do króla proponował, by poddać pod głosowanie wnioski uniemożliwiające posłom kwestionowanie rezolucji Rady, przeciwko którym nie zostały wcześniej skierowane memoriały⁵⁸³. Natomiast w sprawie sołtykowskiej kanclerz litewski A. Sapięha i podkanclerzy J. Małachowski popierali niektóre punkty projektu *O rezolucjach Rady*⁵⁸⁴. Wywołało to kryzys w relacjach między Stanisławem Augustem a podkanclerzym koronnym. Dopiero w styczniu 1784 doszło do pogodzenia się J. Małachowskiego z monarchą, który wyrażał zadowolenie z „powrotu” przyjaciela⁵⁸⁵.

⁵⁷⁸ *Dyaryusz Seymu... 1782...*, s. 244–245.

⁵⁷⁹ AGAD, ZP 126, k. 267. Projekt zaświadczenia Rady Nieustającej, podany przez S. Lubomirskiego i F.K. Branickiego 20 X 1782.

⁵⁸⁰ AGAD, ZP 126, k. 384. O rezolucjach Rady; *Dyaryusz Seymu... 1782...*, s. 267, 287–289; K. Rudnicki, *op. cit.*, s. 237–238.

⁵⁸¹ *Dyaryusz Seymu... 1782...*, s. 275–285; W. Filipczak, *Sejmy Rzeczypospolitej...*, s. 73.

⁵⁸² AGAD, ZP 126, k. 14–20. Notatka dotycząca rozmów Stanisława Augusta z S. Lubomirskim, A.K. Czartoryskim i F.K. Branickim z 25 X 1782 i dwie wersje projektu „O kuratelach”. Z notatki królewskiej może wynikać, że pieczętarze opracowali projekt na podstawie propozycji Lubomirskiego i Branickiego, przedstawionej królowi za pośrednictwem O. Stackelberga. Zob. też projekty w tej sprawie w: APP 313, t. XI, s. 303–307.

⁵⁸³ AGAD, ZP 126, k. 386–387. A.O. Okęcki do króla z 25 X [1782]. Por. A. Stroynowski, *Rola biskupów...*, s. 450.

⁵⁸⁴ AGAD, APP 313, t. XI, s. 321, 326, 347, 352, 359, 364. Tabele jawnych wotowań w senacie i wyniki głosowań w senacie.

⁵⁸⁵ BCz 927, s. 87–90. Notatka z rozmowy króla z J. Małachowskim z 25 I 1784.

Na przełomie października i listopada 1782 sejmujący koncentrowali się na sprawie krakowskiej i projekcie S.K. Potockiego. Tempo obrad spowalniała konieczność przeprowadzania głosowań. Nad każdym punktem wotowano dwa razy jawnie i raz tajnie. Zachowane wyniki jawnych głosowań stanowią bardzo cenne źródła informacji o postawach politycznych parlamentarzystów⁵⁸⁶. We wszystkich wotowaniach regaliści odnieśli wyraźny sukces, choć rezultaty tajnych były znacznie korzystniejsze dla opozycji. Największa liczba parlamentarzystów poparła pierwszy punkt projektu *O rezolucjach Rady*. W jawnych głosowaniach było to odpowiednio 38 (na 169) i 37 (na 166) w izbie poselskiej oraz 8 na 54 w senacie (w obu głosowaniach). W tajnym wotowaniu stanowisko poparło aż 67 posłów (na 165) i 16 senatorów (na 54)⁵⁸⁷. Pewien wpływ na wyniki mogło mieć postępowanie F.K. Branickiego, który rozgłaszał wśród parlamentarzystów, iż król wobec ministrów miał negatywnie odnieść się do poczynań kapituły. Monarcha miał jakoby powiedzieć, że chce „aby o tym gadali, ukarali, byle nie zarzynali”⁵⁸⁸. Stanisław August temu zaprzeczał, jednak informacje o rzekomych poglądach monarchy mogły spowodować zamieszanie wśród regalistów, co widoczne jest zwłaszcza wśród parlamentarzystów litewskich⁵⁸⁹. Trzeci i czwarty punkt projektu S.K. Potockiego decydowane były w dniu 2 listopada, w którym odbyły się dwie sesje⁵⁹⁰. Dzień wcześniej sporządzona została notatka dotycząca królewskich planów wykorzystania pozostałego czasu sejmowego. Król zamierzał, za pośrednictwem wojewody mazowieckiego A. Mokronowskiego, starać się u O. Stackelberga o zgodę na skonfederowanie lub wydłużenie sejmu. Monarcha liczył, że opozycja po porażkach w sprawie dwóch pierwszych punktów projektu podstolego koronnego będzie bardziej gotowa do ustępstw. W zamian A.K. Czartoryski mógłby się zasłużyć Wiedniowi przeprowadzając, popierany przez Austrię, projekt „Zniesienie poboru od furmanów”. Król liczył, że kompromis z opozycją umożliwi: zakwitowanie pozostałych władz wykonawczych, uchwalenie projektu „Dekreta executionis”, decyzję w sprawie indygenatów oraz ewentualnie rozstrzygnięcie w odniesieniu do pretensji radziwiłłowskich⁵⁹¹. Przeszkodą w konstruktywnych obradach mógł być także projekt Moszczeńskich, którzy chcieli uchylecia rezolucji z 22 marca 1782 (dotyczącej potajemnych małżeństw), a chroniącej interesy majątkowe K.N. Sapiehy⁵⁹². Stanisław August liczył, że na

⁵⁸⁶ AGAD, ZP 108, k. 29–88v. Tabele jawnych głosowań w izbie poselskiej; APP 313, t. XI, s. 318–366. Tabele jawnych wotowań w senacie i wyniki głosowań w senacie; A. Stroynowski, *Opozycja sejmowa...*, s. 163–164.

⁵⁸⁷ AGAD, APP 313, t. XI, s. 322, 327–328; *Dyaryusz Seymu... 1782...*, s. 329–330, 343; A. Stroynowski, *Opozycja sejmowa...*, s. 163–164; K. Rudnicki, *op. cit.*, s. 239–241.

⁵⁸⁸ BCz 931, s. 126–127. E. Sapieżyna do króla z 7 XII 1782. Szerzej na ten temat: W. Filipczak, *Stanisław August...*, s. 69–71.

⁵⁸⁹ BCz 931, s. 159. Król do E. Sapieżyny, bez daty (zapewne 7 XII 1782) – list nie został wysłany; W. Filipczak, *Stanisław August...*, s. 71; idem, *Ekonomie litewskie...*, s. 273.

⁵⁹⁰ *Dyaryusz Seymu... 1782...*, s. 362–393.

⁵⁹¹ AGAD, ZP 126, k. 300–302. Notatka z 1 XI 1782.

⁵⁹² AGAD, ML VII/40, k. 84. Protokół Rady Nieustającej z 22 III 1782; BCz 931, s. 79–81, 83–84. E. Sapieżyna do króla z 13 III 1782 i 3 IV 1782; *Dyaryusz Seymu... 1782...*, s. 293 (projekt *Warunek dla Korony i Litwy*); M. Czeppe, *Sapieżyna z Branickich Elżbieta*, s. 165; W. Filipczak, *Stanisław August...*, s. 56–57, 68–69.

Moszczeńskich będzie można wpłynąć za pośrednictwem ich protektora – wojewody ruskiego S. Szczęsnego Potockiego (na którego chciał oddziaływać przez M. Mniszcha lub O. Stackelberga)⁵⁹³. Generał artylerii litewskiej szukał wsparcia u posła austriackiego. Johann Thugut interweniował w tej sprawie u króla za pomocą biletu pokazanego przez A.K. Czartoryskiego A. Cieciszowskiemu (a za jego pośrednictwem królowi)⁵⁹⁴. Dyplomata austriacki oskarżał posłów regalistycznych o prześladowanie K.N. Sapiehy i groził podjęciem kroków odwetowych przez cesarza (za pretekst posłużył „son [Sapiehy] mariage avec une Gallicienne”)⁵⁹⁵.

W notatce z 1 listopada 1782 król uważał, że kolejną przeszkodą w realizacji jego planów może być popularna propozycja posła mielnickiego Antoniego Bądzińskiego⁵⁹⁶. Projekt ten pt. „Ustawa względem osób i magistratur” zakładał wprowadzenie zakazu wyboru do Rady Nieustającej i komisji skarbowych osób, które zakończyły kadencje w innej magistraturze (wymagać miano 4-letniej przerwy)⁵⁹⁷.

Do kompromisu nie doszło, choć podobno, jak informowano wojewodę Józefa Mielżyńskiego, codziennie próbowano „ucierać” porozumienie⁵⁹⁸. Dwie sesje z 2 listopada przebiegały w atmosferze konsolidacji własnych stronników przez dwór i opozycję⁵⁹⁹. Bezproduktywne były także obrady na sesji 4 listopada, ostatniej przed konkluzją sejmową. Promowany przez króla projekt „Dekreta executionis” został wprawdzie odczytany, spotkał się jednak z opozycją, podobnie jak propozycje w sprawie indygenatów⁶⁰⁰. Stało się tak, mimo iż w tym dniu Stanisław August, w rozmowie z A.K. Czartoryskim, ponowił wobec opozycji ofertę kompromisu. Monarcha liczył przynajmniej na zgodę na zakwitowanie komisji rządowych, powracał też do kanclerskiego projektu w sprawie kurateli, w zamian za co opozycja miała się zgodzić na uznanie sprawy sołtykowskiej za zamkniętą i nie wracać do niej na następnych sejmach. Starosta generalny ziem podolskich nie pozostawiał jednak złudzeń co do możliwości ustępstw ze strony malkontentów⁶⁰¹. Król w odniesieniu do propozycji zmiany prawa dotyczącego kuratel korzystał także z pośrednictwa marszałka poselskiego K. Krasińskiego⁶⁰².

Dorobek sejmu z 1782 był bardzo skromny, jeśli pominąć decyzje parlamentu o charakterze wyborczym. Sejm udzielił absolutorium tylko Radzie Nieustającej. Nie uzyskały go komisje skarbowe, Departament Wojskowy i Komisja Edukacji

⁵⁹³ AGAD, ZP 126, k. 300v–301. Notatka z 1 XI 1782.

⁵⁹⁴ AGAD, ZP 126, k. 84–84v. Notatka z rozmowy króla z A.K. Czartoryskim z 4 XI 1782; AKP 266, k. 124v. Król do A. Debolego z 6 XI 1782; W. Filipczak, *Stanisław August...*, s. 70–71.

⁵⁹⁵ AGAD, AKP 266, k. 123. Copie d'un billet du baron Thugut au Pce Adam Czartoryski du 4 XI 1782. Po sejmie bilet J. Thuguta „za księciem Sapieha” został przesłany do Petersburga: AGAD, APP 279a/480/a, s. 2. NN do I. Potockiego z 16 XII 1782.

⁵⁹⁶ AGAD, ZP 126, k. 301–301v. Notatka z 1 XI 1782.

⁵⁹⁷ *Dyaryusz Seymu... 1782...*, s. 289–290. Projekt ten został odczytany na sesji z 28 X 1782.

⁵⁹⁸ BKór. 11396, k. 17. P. Korytowski do J. Mielżyńskiego, bd.

⁵⁹⁹ BCz 931, s. 123–124. E. Sapieżyna do króla z 7 XII 1782; W. Filipczak, *Stanisław August...*, s. 68–69.

⁶⁰⁰ *Dyaryusz Seymu... 1782...*, s. 398–408.

⁶⁰¹ AGAD, ZP 126, k. 84v–85v. Notatka z rozmowy z A.K. Czartoryskim z 4 XI 1782. Projekty ustawy zamykającej sprawę biskupa krakowskiego znajdują się w: ZP 126, k. 303.

⁶⁰² AGAD, AKP 266, k. 124. Król do A. Debolego z 6 XI 1782.

Narodowej⁶⁰³. Jeśli chodzi o działalność ustawodawczą, parlament uchwalił zaledwie cztery konstytucje, o których wiadomo, że były promowane przez państwa zaborcze. Już 24 października 1782 (dzień po rozłączeniu się izb) podjęto decyzję o ratyfikacji rozgraniczenia między Polską a Rosją na Ukrainie⁶⁰⁴. Jak już pisałem, potwierdzenia delimitacji przez sejm zażądała, jeszcze w 1781, Katarzyna II. Na kilka dni przed początkiem obrad parlamentu kanclerz A.O. Okęcki informował Stanisława Augusta, że projekt konstytucji w tej sprawie zostanie przedstawiony królowi do akceptacji⁶⁰⁵.

Na sesji 25 października odczytano, a dzień później zaakceptowano, projekty dwóch ustaw dotyczących delimitacji dóbr prywatnych na pograniczu Wielkopolski i państwa pruskiego (Śląsk, Nowa Marchia). Stało się tak mimo początkowych sprzeciwów posła lubelskiego Wojciecha Suchodolskiego⁶⁰⁶. Sprawa ta była przyczyną wielu perturbacji w stosunkach polsko-pruskich wiosną 1782. W kwietniu rezydent pruski Ludwig Buchholtz zwrócił się do Rady Nieustającej z notą, w której domagał się przesunięcia inauguracji prac komisji granicznej w Pakosławiu z 1 na 15 maja tego roku. Miała ona rozstrzygnąć spory graniczne między obywatelami wielkopolskimi a śląskimi poddanymi króla pruskiego. Konflikt dotyczył dóbr: Ignacego Zakrzewskiego, Jana Mycielskiego i małoletnich Józefa Krzyckiego (w jego imieniu występowała kasztelanowa krzywińska Franciszka Krzycka) oraz Augustyna Koźmińskiego (reprezentowali go kasztelan krakowski Antoni Jabłonowski, starosta solecki Tadeusz Jaraczewski i gen. major Jan Lipski). Stanisław August nominował dwóch komisarzy, którymi zostali starosta wschowski Franciszek A. Kwilecki i gen. major Aleksander Mycielski⁶⁰⁷. Dyplomacja pruska grała na zwłokę, wnosząc o zmianę terminu lub liczby komisji. Żądano również uwzględnienia nowych pretensji ze strony poddanych pruskich⁶⁰⁸. Na sesji Rady z 17 maja 1782 król mianował nowych komisarzy ze strony polskiej. Do komisji od strony Śląska (w Pakosławiu) dodani zostali: komornik graniczny poznański Seweryn Pałowski, szambelan Józef Wybicki i Józef Walichnowski. Na komisarzy podczas negocjacji w Morren (Morrn, Murzynowo), gdzie rozstrzygano spory na pograniczu starostwa międzyrzeckiego z Nową Marchią, król nominował pułkownika Józefa Rosena i pisarza grodzkiego Antoniego Roźnowskiego. Rada Nieustająca wyraziła zgodę, by obie komisje rozpoczęły prace 1 czerwca⁶⁰⁹. W końcu maja 1782 w Radzie

⁶⁰³ Z. Szczańska, *Odpowiedzialność rządu...*, s. 79; J. Michalski, *Sejm w czasach...*, s. 379.

⁶⁰⁴ *Dyaryusz Seymu... 1782...*, s. 254–255, 272; VL, t. IX, s. 4–5. *Ratyfikacja dzieła komisji granicznej między Ukrainą polską i Nową Rosją*.

⁶⁰⁵ BCz 698, s. 157. A.O. Okęcki do króla z 25 IX 1782.

⁶⁰⁶ *Dyaryusz Seymu... 1782...*, s. 276–279; VL, t. IX, s. 5. *Aprobacja transakcji granicznej między dobrami Dupinem w Polsce i dobrami Gogolewice, Grzybelin i Słabocin w Szląsku pruskim i Aprobacja transakcji o wieś Murzynów*. Rękopiśmienne projekty obu konstytucji w: AGAD, ZP 31, k. 183–184v; M. Podgórzak, *Suchodolski Wojciech*, s. 304.

⁶⁰⁷ AGAD, ML VII/40, k. 94–94v. Protokół Rady Nieustającej z 12 IV 1782. Por. ZP 203, k. 25–25v. Antoni Dzieduszycki do króla z 7 VIII 1782. Zob. też: A. Zahorski, *Ignacy Wyssogota Zakrzewski. Prezydent Warszawy*, wyd. 2, Warszawa 1979, s. 16–17; K. Mycielski, *Mycielscy. Zarys monografii*, Warszawa 1998, s. 150.

⁶⁰⁸ AGAD, ML VII/40, k. 98–99v, 104–105. Protokół Rady Nieustającej z 16, 23, 26 IV 1782; ML VII/41, k. 10. Protokół Rady Nieustającej z 14 V 1782.

⁶⁰⁹ AGAD, ML VII/41, k. 14v. Protokół Rady Nieustającej z 17 V 1782.

Nieustającej czytano skargę do władz pruskich, że Wielkopolanie cierpią z powodu uzurpacji ze strony śląskich sąsiadów⁶¹⁰. W wyznaczonym terminie rozpoczęła prace jedynie komisja w Pakosławiu. W Morren komisarze pruscy odmówili podjęcia czynności. Pretekstu dostarczyła strona polska, gdyż na miejsce obrad nie zjechał A. Roźnowski⁶¹¹. W późniejszym okresie funkcjonowała także komisja do rozgraniczenia starostwa międzyrzeckiego⁶¹². Na sesji 17 września 1782 Rada Nieustająca upoważniła komisarzy granicznych do delimitacji dóbr w Wielkopolsce i Nowej Marchii oraz do przygotowania ugody w sprawie wsi Murzynowo⁶¹³. Ostatecznie pod obrady sejmku przygotowane zostały projekty związane z pracami obu komisji⁶¹⁴.

W dniu 2 listopada 1782 obie izby sejmku zaakceptowały, zgłoszony 28 października przez A.K. Czartoryskiego, projekt „Zniesienie poboru od furmanów”⁶¹⁵. Od wielu miesięcy był on przedmiotem zabiegów dyplomacji austriackiej. W lutym 1782 poseł cesarski Johann Thugut przekazał Radzie Nieustającej notę w tej sprawie⁶¹⁶. Kolejny raz przedstawiciel Wiednia zwrócił się z tym żądaniem w czerwcu tegoż roku. Dyplomata informował magistraturę, że wobec pozytywnej reakcji władz polskich (nota J. Chreptowicza), licząc na zniesienie przez sejm wspomnianego poboru, Józef II ograniczył opłaty pobierane przez władze austriackie na przygranicznych traktach⁶¹⁷. We wrześniu 1782 J. Thugut ponowił notę do Rady Nieustającej z żądaniem zniesienia opłat od furmanów z Galicji. Władze polskie odpowiedziały, iż propozycja w tej sprawie będzie skierowana do akceptacji sejmku. Na sesji 17 września Rada zaleciła Komisji Skarbu Koronnego sformułowanie odpowiedniego projektu⁶¹⁸. Ostatecznie przygotowano na sejm kilka propozycji dotyczących zniesienia powyższego poboru⁶¹⁹.

Nieefektywność obrad parlamentu w 1782 wynikała z obstrukcyjnej taktyki opozycji, nieustępliwej postawy regalistów, a także z polityki państw zaborczych. Obserwatorzy wydarzeń dostrzegali oczywiście „bezczyność sejmku”⁶²⁰. Po zakończeniu obrad król, pisząc do wojewody M. Sołtyka, powoływał się na „nieszczęśliwy los Sejmu

⁶¹⁰ AGAD, ML VII/41, k. 19v–20. Protokół Rady Nieustającej z 31 V 1782.

⁶¹¹ AGAD, ML VII/41, k. 28v–29. Protokół Rady Nieustającej z 11 VI 1782.

⁶¹² BCz 686, s. 753, 755. Józef Rosen do króla z 26 IX i 3 X 1782.

⁶¹³ AGAD, ML VII/41, k. 54v. Protokół Rady Nieustającej z 17 IX 1782.

⁶¹⁴ AGAD, ZP 31, k. 179–182. Oprócz ostatecznie uchwalonych projektów znane są także: Aprobacja aktu granicznego między dobrami Dupino w Polsce a dobrami Gogolewice, Grzybielin i Słabocin w Szląsku pruskim; Akt graniczny między dobrami Dupinem w Polsce a dobrami Gogolewice, Grzybielin i Słabocin w Szląsku pruskim; Aprobacja transakcji o wies Murzynów; Transakcja o dobra Murzynów.

⁶¹⁵ AGAD, ZP 108, k. 15. Zniesienia poboru od furmanów (projekt z podpisem A.K. Czartoryskiego); *Dyaryusz Seymu... 1782...*, s. 286–287, 289, 363, 371.

⁶¹⁶ AGAD, ZP 31, k. 168–169v. Ekstrakt noty J. Thuguta z 3 II 1782; ML VII/40, k. 62–62v. Protokół Rady Nieustającej z 19 II 1782.

⁶¹⁷ AGAD, ZP 31, k. 171–172. Ekstrakt noty J. Thuguta z 2 VI 1782; ML VII/41, k. 23v. Protokół Rady Nieustającej z 4 VI 1782.

⁶¹⁸ AGAD, ML VII/41, k. 54–54v. Protokół Rady Nieustającej z 17 IX 1782.

⁶¹⁹ AGAD, ZP 31, k. 173, 174, 176, 177. Zniesienie poborów od furmanów (2 wersje); Projekt względem zniesienia poborów od furmanów; Pobór od furmanów.

⁶²⁰ BKórn. 11396, k. 19. P. Korytowski do J. Mielżyńskiego z 11 XI 1782.

tegorocznego”⁶²¹. Król oskarżał opozycję (także K.N. Sapiehę, który nie był posłem) o zamiar zerwania sejmu na wzór czasów Augusta III Wettyna⁶²². Stanisław August rozpowszechniał pogląd, że jego projekt w sprawie poszukiwań soli i kruszców wywołał niechęć „panów”, którzy obawiali się wzrostu popularności monarchy. Nie mogąc jednak wprost zwalczać królewskiej propozycji posłużyli się sprawą biskupa K. Sołtyka⁶²³. Regaliści twierdzili również, że opozycją posłużyła się Austria. Wiedeń, by nie dopuścić do realizacji planów monarchy, gotów był zaproponować korzystniejszy kontrakt solny. J. Thugut już w końcu października 1782 zapowiadał, że zrobi wszystko, by królewskie propozycje w sprawie soli zostały przez sejm odrzucone⁶²⁴. Również w korespondencji z A. Debolim, wspominając o konsekwencjach niepowodzenia obrad, monarcha pisał o stratach poniesionych przez kraj wskutek upadku projektu dotyczącego wydobywania krajowej soli. Stanisław August stwierdzał, że Wiedeń był „najważniejszą sprężyną zepsucia sejmu”⁶²⁵. Według relacji stronników króla negatywną rolę odegrał też O. Stackelberg, podżegany przez S. Dzierzbickiego i A. Sułkowskiego, niezadowolonych z wyników wyborów⁶²⁶. Monarcha miał również pretensje do postępowania w czasie sejmukasztelana Piotra Ożarowskiego, wcześniej współpracującego z dworem w sprawie sołtykowskiej⁶²⁷. Kasztelan wojnicki miał „nasadzić” ambasadora przeciwko królowi, ze względu na sprawę orderu dla S. Dzierzbickiego⁶²⁸. Interesujące światło na kulisy sejmu z 1782 rzuca też korespondencja Stanisława Augusta w E. Sapieżyną, którą omówiłem w innym miejscu⁶²⁹. Po sejmie hetman F.K. Branicki próbował przekonać dwór rosyjski do swojej polityki wysyłając do Petersburga W. Suchodolskiego⁶³⁰.

LATA 1782–1784

Po zakończeniu obrad parlamentu toczyła się wciąż walka o interpretację przebiegu sejmu z 1782. Dobrą okazją dla prezentacji stanowiska przeciwników króla miały się stać relacje składane przez posłów⁶³¹. Na litewskich sejmikach gromnicznych w 1782

⁶²¹ BCz 688, s. 165. Król do M. Sołtyka z 16 XI 1782.

⁶²² BCz 931, s. 161. Król do E. Sapieżyny, bez daty (zapewne z 7 XII 1782 – list nie został wysłany); B. Zaleski, *op. cit.*, s. 18. Zob. też: W. Filipczak, *Stanisław August...*, s. 72.

⁶²³ AGAD, ZP 109, k. 132–133. Pismo polityczne bez tytułu. Wersja pisana ręką królewską znajduje się w: ZP 126, k. 308–309v.

⁶²⁴ AGAD, AKP 266, k. 111v–112. Król do A. Debolego z 28 X 1782; ZP 126, k. 423v. „W Warszawie, 11 XI 1782” (pismo polityczne w formie listu).

⁶²⁵ AGAD, AKP 266, k. 128–128v. Król do A. Debolego z 2 XII 1782.

⁶²⁶ AGAD, ZP 126, k. 423. „W Warszawie z 11 XI 1782” (pismo polityczne w formie listu). Zob. też W. Dworzaczek, *Ksawery Działyński 1756–1819*, Kórnik 2006, s. 33.

⁶²⁷ Ossol. 11860, s. 223–237. P. Ożarowski do P. Małachowskiego z okresu 9–29 IV 1782.

⁶²⁸ BCz 698, s. 237–240. Notatka z rozmowy króla z P. Ożarowskim z 1 XII 1782.

⁶²⁹ W. Filipczak, *Stanisław August...*, s. 65–74.

⁶³⁰ M. Morawski do K. Radziwiłła z 5 I 1783, [w:] *Korespondencja księcia Karola Stanisława Radziwiłła wojewody wileńskiego „Panie Kochanku” 1744–1790*, wyd. C. Jankowski, Kraków 1898, s. 171. Por. M. Podgórzak, *Suchodolski Wojciech*, s. 304.

⁶³¹ Trudno uznać za reprezentatywne dla dworu i dla opozycji magnackiej poglądy zawarte w piśmie „Uwagi nieinteresownego obywatela nad Sejmem 1782 roku” (AGAD, ZP 126, k.

z opozycyjnymi wersjami przebiegu wydarzeń wystąpili posłowie brzesko-litewski Stanisław Niemcewicz oraz nowogródzki Adam Rzewuski⁶³². S. Niemcewicz wygłosił swoją relację na sejmiku w Brześciu Litewskim, na którym – według opinii jej autora – została przychylnie przyjęta. Jednak próba oblaty dokumentu w miejscowych księgach sądowych spotkała się ze sprzeciwem tamtejszego ziemstwa, gdyż był „w interesie krakowskim i przeciw Radzie Nieustającej”⁶³³. Poseł brzesko-litewski zamierzał skierować do Rady memoriał w celu uzyskania listu „napominalnego” do ziemstwa. E. Sapieżyna poradziła jednak S. Niemcewiczowi, by w tej sprawie zasięgnął opinii I. Potockiego⁶³⁴. Szczególny rozgłos uzyskało wystąpienie A. Rzewuskiego. Nie ograniczył się on do bardzo ostrej krytyki Rady i Departamentu Wojskowego. Poseł nowogródzki pochwalał obstrukcyjną taktykę opozycji: „Możemy to zatym sobie poczytać za wierne powinności naszej dopełnienie, iż żadnego na tym Sejmie nie stanęło prawa, [...] możnaż było myśleć o kruszczach i handlu, gdy obywatel nie jest pewny majątku i wolności swojej, gdy prawo kardynalne zuchwale zmazane?”⁶³⁵. Miejscowi regaliści nie zamierzali tolerować działań malkontenta. Jego relacja także nie została przyjęta (6 lutego 1783) do akt ziemskich nowogródzkich przez pisarza ziemskiego Michała Reytana⁶³⁶. Działania opozycji niepokoiły Stanisława Augusta, który obawiał się, że może ona wracać na kolejnym sejmie do sprawy sołtykowskiej, co zapowiadał hetmański partyzant K. Kurdwanowski⁶³⁷. Król uważał, iż okazję malkontentom może stworzyć konieczność uzyskania przez Departament Wojskowy „kwitu” za lata 1780–1782, którego nie otrzymał na ostatnim sejmie⁶³⁸. Niewiarygodnie dla monarchy brzmiały zapewnienia F.K. Branickiego, składane kasztelanowi kijowskiemu J. Stempkowskiemu, jakoby nic nie wiedział o opozycyjnych relacjach na sejmikach⁶³⁹.

W tej sytuacji martwiło monarchę poparcie rosyjskie dla starań K.N. Sapiehy o kupno starostwa brzesko-litewskiego od Ignacego Morykoniego⁶⁴⁰. Zabiegi w tej sprawie podjęła E. Sapieżyna w marcu 1783, powołując się na dawne obietnice monarchy. Księżna wojewodzicowa korzystała w tej sprawie z wpływów G. Potiomkina i pośrednictwa O. Stackelberga⁶⁴¹. W kwietniu 1783 na rozmowę z królem pojechał do Warszawy

425–433v). Wprawdzie jego autor negatywnie oceniał regalistów (zwłaszcza M. Poniatowskiego, A.O. Okęckiego, K. Radziwiłła i Szczęsnego Potockiego), ale w piśmie nie zabrakło też słów nagan pod adresem F.K. Branickiego za niewdzięczność wobec króla.

⁶³² AGAD, APP 313, t. XI, s. 281–289. Kopia relacji z czynności sejmowych od ... Adama Rzewuskiego... z 5 II 1783.

⁶³³ AGAD, APP 279a/270, k. 1. Stanisław Niemcewicz do Ignacego Potockiego z 7 II 1783.

⁶³⁴ AGAD, APP 279a/379, s. 12–13. E. Sapieżyna do Ignacego Potockiego z 8 II 1783.

⁶³⁵ AGAD, APP 313, t. XI, s. 287. Kopia relacji... Adama Rzewuskiego... z 5 II 1783.

⁶³⁶ BCz 686, s. 447. Ekscerpt z protokołu potoczego grodzkiego województwa nowogródzkiego z 19 II 1783.

⁶³⁷ BCz 688, s. 517–518. Król do J. Stempkowskiego z 10 VII 1783. Zob. też: J. Michalski, *Sprawa przymierza polsko-rosyjskiego w dobie aneksji Krymu*, [w:] idem, *Studia historyczne z XVIII i XIX wieku*, t. I, *Polityka i społeczeństwo*, Warszawa 2007, s. 431.

⁶³⁸ AGAD, AKP 266, k. 130v. Król do A. Debolego z 2 XII 1782.

⁶³⁹ BCz 688, s. 513. J. Stempkowski do króla z 6 VII 1783.

⁶⁴⁰ B. Zaleski, *op. cit.*, s. 16–19; W. Filipczak, *Ekonomie litewskie...*, s. 261–262.

⁶⁴¹ AGAD, APP 279a/379, s. 13–14. E. Sapieżyna do I. Potockiego z 8 II 1783; BCz 931, s. 143–148, 189–190. O. Stackelberg do E. Sapieżyny, bez daty i z 5 III 1783 (kopie) oraz E. Sapieżyna do króla z 14 III oraz 29 IV 1783.

(w towarzystwie J. Mierzejewskiego) generał artylerii litewskiej⁶⁴². Stanisław August znalazł się w trudnej sytuacji, gdyż nie mógł odmówić K.N. Sapieże, który cieszył się poparciem G. Potiomkina. Musiał nawet naciskać w tej sprawie na czyniącego trudności I. Morykoniego⁶⁴³. W początkach listopada 1783 K.N. Sapieha nabył ostatecznie starostwo, zaś miesiąc później „ufundował gród” w Brześciu Litewskim⁶⁴⁴. Oznaczało to poważne umocnienie wpływów opozycji magnackiej w Wielkim Księstwie. Stanisław August podejmował jednak kroki mające zabezpieczyć pozycję dworu na Litwie. Po wygaśnięciu (w czerwcu 1783) trzyletniej umowy z F. Rzewuskim na dzierżawę litewskich ekonomii, została ona przekazana księciu Stanisławowi⁶⁴⁵. Niewątpliwie służyło to rozszerzeniu wpływów rodziny królewskiej w Wielkim Księstwie. W planach monarchy jego bratanek miał się stać, obok J. Chreptowicza i nadal lojalnego K. Radziwiłła, jednym z filarów obozu litewskich regalistów⁶⁴⁶.

Jeszcze poważniejsze przekształcenia układu sił politycznych nastąpiły w 1783 w Koronie. Do istotnych zmian doszło w Gabinetcie Stanisława Augusta. W początkach kwietnia tego roku P. Kiciński pisał o trwającej od 8 tygodni chorobie A. Cieciszowskiego⁶⁴⁷. Zły stan zdrowia pisarza koronnego spowodował, że wkrótce pojawili się pretendenci do funkcji szefa królewskiego Gabinetu. W marcu 1783 chorąży wiski S. Rembieliński deklarował, w wypadku śmierci swojego „protektora”, chęć zajęcia jego miejsca (o przekazanie listu królowi, a także o poparciu prosił I. Branicką, siostrę monarchy)⁶⁴⁸. S. Rembieliński, krewny A. Cieciszowskiego i od 1772 sekretarz gabinetowy (wówczas już tytularny), był czołową postacią stronnictwa regalistycznego w ziemi wiskiej⁶⁴⁹. Nie wydaje się jednak, by monarcha poważnie potraktował tę ofertę. W udzielonej w połowie marca odpowiedzi Stanisław August pisał o tym, iż „pisarz koronny Cieciszowski przychodzi do zupełnego zdrowia”⁶⁵⁰. Jak dalece słowa króla rozmięły się z prawdą świadczy fakt, że dwa miesiące później (19

⁶⁴² BCz 931, s. 181–187. Notatka z rozmów króla z K.N. Sapiehą z 11 IV 1783; BCz 713, s. 157–160. Król do Augusta Sułkowskiego z 8 V 1783.

⁶⁴³ BCz 673, s. 803–823. Korespondencja króla z Ignacym Morykonim i Benedyktem Morykonim z października oraz 1 XI 1783; BCz 931, s. 195–198. E. Sapieżyna do O. Stackelberga z 7 IX 1783 (kopia); W. Filipczak, *Ekonomie litewskie...*, s. 261–262.

⁶⁴⁴ BCz 689, s. 231–232. K.N. Sapieha do króla z 2 XII 1783; Ł. Kądziała, *Sapieha Kazimierz Nestor*, s. 53.

⁶⁴⁵ J. Michalski, *Rzewuski Franciszek*, s. 105; M. Mycielski, *Marcin Badeni [1751–1814]. Kariera kontuszowego ministra*, Warszawa 1994, s. 18; W. Filipczak, *Ekonomie litewskie...*, s. 267.

⁶⁴⁶ Por. J. Michalski, *Poniatowski Stanisław*, [w:] PSB, t. XXVII, 1983, s. 484.

⁶⁴⁷ BCz 689, s. 351. Pius Kiciński do Rafała Śliźnia z 2 IV 1783. O „niezdrowiu” i „słałości” A. Cieciszowskiego pisali też K. Olizar i S. Cieszkowski: BCz 681, s. 549. K. Olizar do S. Badeniego z 19 III 1783; BCz 655, s. 1337. S. Cieszkowski do A. Cieciszowskiego z 1 V 1783.

⁶⁴⁸ BCz 686, s. 691–692. S. Rembieliński do króla z 6 III 1783; AGAD, Ros. LXVI/33, s. 9–10. S. Rembieliński do I. Branickiej z 6 III 1783.

⁶⁴⁹ M. Rymaszyna, *op. cit.*, s. 59, 185; Z. Anusik, A. Stroynowski, *Rembieliński Stanisław*, s. 85–86; W. Filipczak, *Rugi poselskie...*, s. 71–72.

⁶⁵⁰ BCz 686, s. 695. Król do S. Rembielińskiego z 17 III 1783.

maja) A. Cieciszowski zmarł w wieku zaledwie 40 lat⁶⁵¹. Na sesji 20 maja 1783 Rada Nieustająca wybrała kandydatów do funkcji konsyliarskiej, którą pełnił (wybrany przez sejm w 1782) szef Gabinetu⁶⁵². Urząd pisarza wielkiego koronnego otrzymał starosta tarnogórski Michał Granowski, wobec którego król nie krył, jak „srogą” stratą była dla niego śmierć A. Cieciszowskiego⁶⁵³. M. Granowski był w tym czasie jednym z przywódców lubelskich regalistów, aktywnie zwalczającym wpływy opozycji na miejscowych sejmikach⁶⁵⁴. Mimo to cieszył się on protekcją Eleonory Czartoryskiej, wdowy po kanclerzu litewskim Michale Fryderyku, niegdyś jednym z przywódców magnackiej opozycji⁶⁵⁵.

Znacznie więcej czasu zajęło Stanisławowi Augustowi obsadzenie funkcji dyrektora Gabinetu królewskiego. Było to stanowisko o wysokiej randze politycznej, choć A. Cieciszowski nie zdołał osiągnąć tak wybitnej pozycji w otoczeniu monarchy, jaką posiadał jego poprzednik – J. Ogrodzki. Wydaje się, że wśród sekretarzy gabinetowych nie było osób o dostatecznym doświadczeniu i autorytecie⁶⁵⁶, zaś król wyraźnie nie zamierzał sięgać po ludzi nie pracujących faktycznie w królewskiej kancelarii. Pius Kiciński (mąż bratanicy A. Cieciszowskiego), kolejny szef Gabinetu, funkcję tę objął oficjalnie dopiero w 1786, choć już od 1783 występował z tytułem pierwszego sekretarza⁶⁵⁷. Możliwe, że przy powolnej rekonstrukcji Gabinetu w grę wchodziła także inna motywacja. Król dokonywał wówczas korekty dotychczasowego systemu rządów, który nie w pełni zdał egzamin w czasie kryzysu wokół osoby biskupa K. Sołtyka. Wątpliwości mogła budzić postawa niektórych ministrów, uchodzących do tej pory za związanych z dworem. Na sejmie w 1782 za projektem S.K. Potockiego opowiadali się nie tylko S. Lubomirski, F.K. Branicki i R. Kossowski (czego można się było spodziewać), ale także marszałek nadworny koronny F. Rzewuski oraz, choć niekonsekwentnie, kanclerz litewski A. Sapieha i podkanclerzy koronny J. Małachowski⁶⁵⁸. Rolę dotychcza-

⁶⁵¹ M. Danielewiczowa, *Cieciszowski Adam Józef*, [w:] PSB, t. IV, 1938, s. 37–38; *Urzędnicy centralni...*, s. 100.

⁶⁵² Ostatecznie król na konsyliarza Rady nominował Michała Lubomirskiego: AGAD, ML VII/47, k. 8–8v. Protokół Rady Nieustającej z 20 V 1783.

⁶⁵³ BCz 663, s. 253. Król do M. Granowskiego z 24 V 1783; *Urzędnicy centralni...*, s. 100. A. Górski początkowo spodziewał się, że pisarstwo koronne otrzyma Antoni Dzieduszycki. Dopiero później wspominał on o M. Granowskim: AGAD, AR V/4506, cz. IV, s. 73, 75. A. Górski do H. Radziwiłła z 26 V 1783 i 2 VI 1783.

⁶⁵⁴ BCz 663, s. 497. Król do M. Granowskiego z 18 VII 1783.

⁶⁵⁵ BCz 665, s. 915. Eleonora Czartoryska do króla z 28 V 1783. O roli E. Czartoryskiej w awansie M. Granowskiego pisał A. Górski: AGAD, AR V/4506, cz. IV, s. 76. A. Górski do H. Radziwiłła z 2 VI 1783. Na temat politycznej pozycji M. Czartoryskiego w latach 70. XVIII w. zob.: E. Rostworowski, *Ostatni król...*, s. 88–89.

⁶⁵⁶ Por. M. Rymszyńska, *op. cit.*, s. 115–124.

⁶⁵⁷ *Memoriał Piusa Kicińskiego...*, s. 242 (wstęp autorstwa M. Rymszyńskiej); J. Michalski, *Kiciński Pius*, s. 383; Z. Anusik, *Organizacja i funkcjonowanie...*, s. 55. Na temat P. Kicińskiego zob. też: R. Butterwick, *Faworyt – demagog? Pius Kiciński na Sejmie Czteroletnim*, [w:] *Faworycy i opozycjoniści*, s. 485–492.

⁶⁵⁸ AGAD, APP 313, t. XI, s. 321, 326, 334, 339, 347, 352, 359, 364. Tabele jawnych głosowań w senacie.

sowych regalistycznych ministrów jako reprezentantów polityki dworu mieli przejąć, w znacznej mierze, ludzie rodzinnie związani ze Stanisławem Augustem. Świadczyć o tym mogą personalne posunięcia króla w następnych miesiącach. W takiej sytuacji osłabienie pozycji Gabinetu sprzyjało krystalizacji nowego układu dworskiego, w którym coraz istotniejszą rolę miał odgrywać biskup M. Poniatowski. Posłowie i senatorowie z kontrolowanego przez niego województwa płockiego udzielili na sejmie z 1782 królowi pełnego poparcia⁶⁵⁹.

O nowych elementach w organizacji stronnictwa regalistycznego świadczy kampania przed sejmikami deputackimi z lipca 1783. Kandydatem dworu na marszałka Trybunału Koronnego był, blisko związany z M. Poniatowskim, kasztelan płocki Maksymilian B. Sierakowski⁶⁶⁰. Król informował o tym działaczy regalistycznych na miesiąc przed terminem sejmików, w połowie czerwca⁶⁶¹. Nie potwierdziły się więc informacje, które w końcu maja 1783 S. Lubomirski przekazał I. Potockiemu, że dwór do łaski trybunalskiej popierał chorążego i podstarościego warszawskiego Feliksa Górskiego⁶⁶². M. Sierakowski starał się umieścić na funkcjach deputackich z innych województw osoby ze sobą związane. Nie było w tym nic nadzwyczajnego; podobne wysiłki czynili także poprzedni kandydaci do łaski trybunalskiej⁶⁶³. W 1783 działania te miały jednak dodatkowy wymiar, gdyż były realizowane za pośrednictwem protektora kasztelana płockiego, biskupa M. Poniatowskiego. W ziemi dobrzyńskiej brat króla promował sędziego ziemskiego płockiego Jana Gumowskiego, zaś w województwach kujawskich sędziego grodzkiego zawkrzeńskiego Bartłomieja Mazowieckiego⁶⁶⁴. Urzędnicy województwa płockiego uzyskali także funkcję sędziowską z Wielkopolski (cześnik płocki Kajetan Mlecki [Mlicki]) i Podlasia (stolnik zawkrzeński Izidor Kosiński)⁶⁶⁵. Przy tej okazji M. Poniatowski umacniał swoje wpływy w zachodniej Koronie. Z pozostałego kopiariusza korespondencji wynika, że biskup płocki, oprócz tradycyjnej sfery wpływów – województwa płockiego i mazowieckiego oraz ziemi dobrzyńskiej, interesował się sprawami: województwa rawskiego, Wielkopolski właściwej, Kujaw, Podlasia i województwa krakowskiego⁶⁶⁶. W czasie kampanii przedsejmowej w 1784 w kręgu zainteresowań królewskiego brata znalazł się

⁶⁵⁹ W. Filipczak, *Sejmiki województwa płockiego...*, s. 37–38.

⁶⁶⁰ E. Danowska, *Sierakowski Maksymilian Bruno*, [w:] PSB, t. XXXVII, 1996, s. 285; W. Filipczak, *Sejmiki województwa płockiego...*, s. 38–39.

⁶⁶¹ BCz 689, s. 77. Król do Janusza Sanguszki z 16 VI 1783; BCz 673, s. 613. Król do M. Mniszcha z 16 VI 1783.

⁶⁶² AGAD, APP 279a/211, s. 55–56. S. Lubomirski do I. Potockiego z 28 V 1783.

⁶⁶³ Por. BCz 681, s. 113. K. Olizar do A. Cieciszowskiego z 1 VII 1780.

⁶⁶⁴ AGAD, AEPMP 121, k. 29, 30v. M. Poniatowski do Józefa Nałęcza z 27 VI 1783 i M. Poniatowski do Jana Dąbskiego z 30 VI 1783.

⁶⁶⁵ APPozn., PG 1167, k. 377. Laudum sejmiku w Środzie z 15 VII 1783; AGAD, AEPMP 121, k. 34v. M. Poniatowski do Izidora Kosińskiego z 3 XII 1783.

⁶⁶⁶ AEPMP 121, k. 30–36. Korespondencja M. Poniatowskiego z okresu lipiec 1783 – styczeń 1784. Na temat roli M. Poniatowskiego w województwach krakowskim i rawskim, zob. też: Ossol. 11860, s. 293–294. M. Poniatowski do P. Małachowskiego z 13 XI 1784; W. Filipczak, *Aktywność sejmikowa...*, s. 29–32.

także sejmik sandomierski, a nawet słonimski na Litwie⁶⁶⁷. Pozycję M. Poniatowskiego wzmacniał dodatkowo fakt, że poprzez M. Sierakowskiego, uzyskał istotny wpływ na działalność Trybunału Koronnego. Kasztelan płocki był odbiorcą licznych zleceń pochodzących od biskupa płockiego⁶⁶⁸. Dwór w marszałku trybunalskim zyskał lojalnego wykonawcę swojej polityki, jednak król musiał udzielić mu wsparcia finansowego (2000 czerwonych złotych)⁶⁶⁹. Nie była to szczególnie duża suma, skoro K. Olizar, kierujący Trybunałem w latach 1780–1781, otrzymał pomoc wysokości 3000 czerwonych złotych⁶⁷⁰. Jak widać, ustalona w 1776 pensja marszałka trybunalskiego, wynosząca 20 000 złp, nie była wystarczająca⁶⁷¹. Tak wyglądały ogólne założenia kampanii sejmikowej w prowincji wielkopolskiej, do której powrócę w dalszej części pracy. W tym miejscu ograniczę się tylko do stwierdzenia, że osobą odpowiedzialną za wybór deputatów w Wielkopolsce właściwej był jej starosta generalny K. Raczyński⁶⁷².

Istotne zmiany nastąpiły także w organizacji stronnictwa dworskiego we wschodniej części Korony. Poważnymi wpływami dysponowała tu opozycja magnacka⁶⁷³. Kresy południowo-wschodnie nie znajdowały się wówczas w polu zainteresowań M. Poniatowskiego. Kiedy we wrześniu 1783 biskup płocki był proszony przez M. Sierakowskiego o protekcję w sprawie urzędu dla deputata braclawskiego, odpisał „w szczerości wyznać mi przychodzi JW Panu, że się do tamtej południowej części kraju nie interesuję”⁶⁷⁴. Stanisław August postanowił inaczej koordynować działania regalistów na tym terenie. Z korespondencji królewskiej z czerwca 1783 wynika, że kampanię deputacką w województwach: kijowskim, braclawskim, wołyńskim (sejmiki wołyński i egzulancki czernihowski), podolskim i w ziemi chełmskiej, przygotowali, na spotkaniu w Wiśniowcu, gospodarz – marszałek nadworny litewski M. Mniszech oraz wojewoda ruski S.S. Potocki, kasztelan kijowski Józef Stempkowski i wojewoda czernihowski Ludwik Wilga⁶⁷⁵. Niewątpliwie kluczową postacią w tym układzie był M. Mniszech, przez małżeństwo spowinowacony z monarchą. Istotną rolę w nowym systemie królewskim przewidziano też dla S.S. Potockiego. Związany z nim „przyjaźnią

⁶⁶⁷ AEPMP 121, k. 41, 42–42v. M. Poniatowski do M. Sołtyka z 3 VII 1784 oraz M. Poniatowski do Kazimierza Wołłowicza i Jana Makowieckiego z 5 VII 1784.

⁶⁶⁸ AEPMP 121, k. 30v–31v, 33–34. M. Poniatowski do Maksymiliana Sierakowskiego z 10 IX, 12 IX, 8 X, 19 i 22 XI 1783.

⁶⁶⁹ Por. BCz 698, s. 765–767. M. Sierakowski do króla z 3 IX 1784. Na temat wsparcia finansowego dla kasztelana płockiego: BCz 735, s. 753. Król do S.S. Potockiego, bd (druga połowa lipca 1784 – odpowiedź na list z 15 lipca); W. Filipczak, *Sejmik województwa płockiego...*, s. 40.

⁶⁷⁰ BCz 681, s. 551. K. Olizar do S. Badeniego z 19 III 1783.

⁶⁷¹ VL, t. VIII, s. 550. *Tabela ekspensy koronnej*; W. Bednaruk, *Trybunał Koronny*, s. 290–291.

⁶⁷² BCz 673, s. 621. M. Mniszech do króla z 22 VI 1783.

⁶⁷³ Zob. J. Michalski, *Sejmiki poselskie 1788 r.*, s. 333–345; W. Filipczak, *Walka o mandaty poselskie w prowincji małopolskiej przed sejmem 1778 roku*, AUL 1996, FH 58, s. 103–105, 114–125; A. Stroynowski, *Opozycja magnacka...*, s. 93–97.

⁶⁷⁴ AGAD, AEPMP 121, k. 31v. M. Poniatowski do M. Sierakowskiego z 12 IX 1783.

⁶⁷⁵ BCz 673, s. 613. Król do M. Mniszcha z 16 VI 1783; BCz 683, s. 397–398. S.S. Potocki do króla, bd. (kopia); BCz 688, s. 485–486. Król do J. Stempkowskiego z 16 VI 1783; BCz 689, s. 77. Król do J. Sanguszki z 16 VI 1783; W. Filipczak, *Stronnictwo regalistyczne...*, s. 82–83.

i krwią” był L. Wilga, który kilka miesięcy wcześniej uzyskał urząd wojewody (w styczniu 1783)⁶⁷⁶. L. Wilga posiadał najsłabszą pozycję w tym gronie. Początkowo, w korespondencji króla z M. Mniszchem, wojewoda czernihowski nie pojawiał się wśród osób odpowiedzialnych za sejmiki deputackie⁶⁷⁷. Tulczyński potentat rekomendował sejmikowe usługi L. Wilgi, co zaakceptowali pozostali ukraiński liderzy, którzy czekali na przyjazd wojewody czernihowskiego do Wiśniowca⁶⁷⁸. J. Stempkowski wrócił z Wiśniowca 19 czerwca, mając niemal gotową listę kandydatów do deputacji. Narady przeniosły się następnie do Łabunia, gdzie kasztelan kijowski gościł większą grupę aktywistów sejmikowych⁶⁷⁹. Należy podkreślić, że w konstruowaniu planty znaczącą rolę odegrał S.S. Potocki. Miał on zachęcić wojewodę wołyńskiego H. Sanguszkę do wznowienia działalności sejmikowej. Sanguszkowie podobno chcieli się z niej wycofać ze względu na nieufność okazywaną im przez M. Mniszcha⁶⁸⁰.

Nowy system regalistyczny we wschodniej Koronie, jak się wydaje, dość dobrze sprawdził się w czasie sejmików z 15 lipca 1783. W Łucku deputatem została osoba aprobowana przez regalistów, choć nie realizowano założeń pierwotnej planty⁶⁸¹. H. Sanguszko nie zapobiegł jednak temu, że Dederkał, jeden z posłów wołyńskich, złożył opozycyjną relację z sejmu⁶⁸². Na sejmiku ziemi chełmskiej, mimo prób przeciwdziałania ze strony zwolenników F.K. Branickiego, jednomyślnie wybrany został kandydat popierany przez regalistów⁶⁸³. Pewne problemy pojawiły się na sejmiku województwa czernihowskiego. Stronnicy hetmana chcieli włączyć do laudum opozycyjną relację K. Kurdwanowskiego, która przesłana została na piśmie. Regaliści jednak do tego nie dopuścili⁶⁸⁴. Bez komplikacji przebiegał, mimo przygotowań Białej Cerkwi, sej-

⁶⁷⁶ AGAD, ML VII/45, s. 132. Protokół Rady Nieustającej z 17 I 1783; BCz 683, s. 405. S.S. Potocki do Antoniego Czetwertyńskiego „Czarnego”, bez daty (kopia); W. Filipczak, *Stronnictwo regalistyczne...*, s. 82. Na temat poparcia S.S. Potockiego dla L. Wilgi zob. też: K. Pułaski, *Korespondencja Michała Jerzego Mniszcha, marszałka w. kor. z lat 1783–1790*, [w:] idem, *Szkice i poszukiwania historyczne*, seria 2, Petersburg 1898, s. 103.

⁶⁷⁷ BCz 673, s. 615. Król do M. Mniszcha z 12 VI 1783.

⁶⁷⁸ BCz 694, s. 234–235. Król do L. Wilgi, bd.; BCz 673, s. 619. M. Mniszech do króla z 15 VI 1783.

⁶⁷⁹ BCz 688, s. 493–494. J. Stempkowski do króla z 20 VI 1783; W. Filipczak, *Stronnictwo regalistyczne...*, s. 99.

⁶⁸⁰ BCz 673, s. 607. Król do M. Mniszcha z 1 VI 1783; BCz 683, s. 401–402. S.S. Potocki do [M. Poniatowskiego] z 22 VI 1783. Zob. też: K. Pułaski, *Korespondencja Michała Jerzego Mniszcha...*, s. 106–107.

⁶⁸¹ Na Wołyniu deputatem został Wincenty Czetwertyński: BCz 689, s. 87. H. Sanguszko do króla z 15 VII 1783. Według czerwcowej planty miał nim być podwojewódzi czernihowski Załęski (BCz 688, s. 493. J. Stempkowski do króla z 20 VI 1783).

⁶⁸² BCz 689, s. 88. H. Sanguszko do króla z 15 VII 1783.

⁶⁸³ Deputatem chełmskim został Ignacy Gintowt Dziewałtowski: APL, GrCh-rmo 94 – akta luźne, k. 20–20v. Laudum sejmiku w Chełmie z 15 VII 1783 (odpis: BKórń. 11189, vol. II, k. 175v); BCz 663, s. 29, 35. I. Gintowt Dziewałtowski do króla z 19 VII 1783 i odpowiedź Stanisława Augusta z 30 VII 1783.

⁶⁸⁴ BCz 689, s. 91–92. J. Sanguszko do króla z 16 VII 1783.

mik województwa kijowskiego w Żytomierzu⁶⁸⁵. Wkrótce jednak ujawniły się napięcia w stosunkach między Szczęsnym Potockim a J. Stempkowskim. Wojewoda ruski oskarżał kasztelana kijowskiego o współpracę z F.K. Branickim, co miało być wynikiem nadziei na uzyskanie koneksji z G. Potiomkinem⁶⁸⁶. J. Stempkowski, choć hetman rzeczywiście kuślił go takimi perspektywami, jak się wydaje, pozostał lojalny wobec króla⁶⁸⁷. Stanisław August deklarował wobec S.S. Potockiego swoje zaufanie do kasztelana kijowskiego⁶⁸⁸.

Zanim zebrały się sejmiki deputackie (15 lipca 1783), na wschodnich kresach Rzeczypospolitej rozegrały się wydarzenia, które były poważnym wstrząsem dla Polski. W czerwcu 1783 w granice Rzeczypospolitej wkroczyły wojska rosyjskie. Działania te były związane ze sprawą aneksji Krymu przez Rosję⁶⁸⁹. W tym miejscu nieco uwagi chciałbym poświęcić polityce Rosji na terenie Rzeczypospolitej. Po notyfikacji (w listopadzie 1782) dokonanej przez sejm ratyfikacji rozgraniczenia na Ukrainie⁶⁹⁰, jeszcze przez wiele miesięcy trwały prace nad delimitacją granicy od Kryłowa do Łojowa. Ponieważ na tym odcinku jej przebieg nie był naturalny, należało wykopać rów oraz odnowić słupy graniczne⁶⁹¹. Przeciągały się przygotowania strony polskiej, wymagające wyasygnowania odpowiedniej sumy z funduszu „ekstraordynaryjnego”, co wywołało w marcu 1783 notę rosyjską⁶⁹². W czerwcu tego roku Rada Nieustająca przyjęła projekt uniwersału w tej sprawie do obywateli Rzeczypospolitej⁶⁹³. Wiosną 1783 z misją do Petersburga wyjechał, niechętny królowi, wojewoda poznański August Sułkowski, który zamierzał prowadzić negocjacje w kwestii zawarcia traktatu handlowego. Przygotował on także projekt sojuszu polsko-rosyjskiego, poprzedzonego zawiązaniem konfederacji, który nie spotkał się jednak z zainteresowaniem Petersburga⁶⁹⁴. Przed wyjazdem do Rosji, w maju 1783, wojewoda poznański był obecny w Białej Cerkwi, dokąd, z okazji chrzcina syna F.K. Branickiego, przyjechał także G. Potiomkin⁶⁹⁵. O wydarzeniach w siedzibie hetmana wielkiego koronnego informowali Stanisława Augusta, obecny tam, kasztelan

⁶⁸⁵ BCz 688, s. 531. J. Stempkowski do króla z 17 VII 1783. Z liście tym kasztelan kijowski napisał, zapewne z przesadą, że w obradującym 17 lipca sejmiku elekcyjnym województwa kijowskiego uczestniczyło 3000 szlachty.

⁶⁸⁶ BCz 683, s. 429–433, 447. S.S. Potocki do króla z 16 VII 1783 i 6 VIII 1783; W. Filipczak, *Stronnictwo regalistyczne...*, s. 103.

⁶⁸⁷ BCz 688, s. 525. J. Stempkowski do króla z 14 VII 1783.

⁶⁸⁸ BCz 683, s. 439–442. Król do S.S. Potockiego z 28 VII 1783; W. Filipczak, *Stronnictwo regalistyczne...*, s. 103.

⁶⁸⁹ BCz 688, s. 523–524. J. Stempkowski do króla z 14 VII 1783; W.A. Serczyk, *Katarzyna II*, Wrocław 1983, s. 219–221; T. Srogosz, *Rzeczpospolita wobec aneksji Krymu przez Rosję w 1783 roku*, [w:] *Władza i polityka...*, s. 84.

⁶⁹⁰ AGAD, ML VII/45, s. 14. Protokół Rady Nieustającej z 19 XI 1782.

⁶⁹¹ AGAD, ML VII/45, s. 269–270. Protokół Rady Nieustającej z 2 V 1783; BCz 673, s. 321. Król do Karola Malczewskiego z 3 V 1783.

⁶⁹² AGAD, ML VII/45, s. 42–43, 146, 201. Protokół Rady Nieustającej z 29 XI 1782, 24 I 1783 oraz 11 III 1783.

⁶⁹³ AGAD, ML VII/47, k. 20, 29. Protokół Rady Nieustającej z 3 i 17 VI 1783.

⁶⁹⁴ J. Michalski, *Sprawa przymierza...*, s. 435–440. Zob. też: K. Pułaski, *Korespondencja Michała Jerzego Mniszcha...*, s. 109–110.

⁶⁹⁵ BCz 713, s. 155. August Sułkowski do króla z 17 IV 1783; J. Michalski, *Sprawa przymierza...*, s. 431–433.

braclawski Marcin Grocholski oraz gen. Karol Malczewski. W centrum uwagi króla znajdowała się, żywo interesująca dwór, sprawa perspektyw handlu chersońskiego⁶⁹⁶.

Wejście wojsk rosyjskich na terytorium Rzeczypospolitej, które nastąpiło bez zapowiedzi, postawiło Stanisława Augusta w kłopotliwej sytuacji⁶⁹⁷. W kontekście późniejszych działań rosyjskich należy odczytać notę O. Stackelberga z 7 czerwca 1783, w której żalił się on na emigrację poddanych rosyjskich z Białorusi i przyjmowanie ich przez obywateli polskich⁶⁹⁸. Pierwsze wiadomości o wkroczeniu armii rosyjskiej do Korony pochodziły z 17 czerwca 1783, choć prawdopodobnie nastąpiło to dzień wcześniej⁶⁹⁹. Wkrótce pojawiły też informacje o wojskach moskiewskich w granicach Wielkiego Księstwa Litewskiego⁷⁰⁰. Rada Nieustająca na sesji 24 czerwca 1783 zaleciła Departamentowi Wojskowemu, by nakazał J. Stempkowskiemu, dowódcy dywizji ukraińsko-podolskiej, wycofywanie polskich oddziałów z miejsc, do których wkraczali Rosjanie⁷⁰¹. Nie wchodząc w szczegóły, można stwierdzić, że w Polsce znalazły się dwa korpusy wojska. W województwie kijowskim stacjonowały oddziały pod komendą gen. Nikołaja Sołtykowa (sztab w Niemirowie), w województwie braclawskim zaś pod dowództwem gen. Nikołaja Repnina (w Humaniu)⁷⁰². Trzeci korpus, na czele którego stał G. Potiomkin, stacjonował w Chersoniu i na Krymie⁷⁰³. Początkowo wojska rosyjskie na Ukrainie zachowywały się na ogół poprawnie, zwłaszcza na Braclawszczyźnie, choć zdarzały się przypadki nadużyć przy ściąganiu zaopatrzenia i podwodów⁷⁰⁴. W lipcu 1783 dowódcy rosyjscy domagali się, by województwa kijowskie i braclawskie oddelegowały komisarzy do spraw dostaw furazu i prowiantu⁷⁰⁵. Znacznie więcej problemów sprawiał grasujący po Białorusi (powiat rzezycki) regiment pod dowództwem podpułkownika Fadijewa (Fadiejowa), który „wybierał” poddanych i wyprowadzał ich do Rosji. Doszło nawet do splądrowania komory skarbowej Rzeczypospolitej w Zadruczu⁷⁰⁶. Z noty O. Stackelberga (z 12 września)

⁶⁹⁶ BCz 663, s. 451–452, 467–468. M. Grocholski do króla z 15 V 1783 oraz król do M. Grocholskiego z 27 V 1783; BCz 927, s. 53. K. Malczewski do króla z 21 V 1783. Zob. też: T. Srogosz, *Rzeczpospolita wobec...*, s. 82–83.

⁶⁹⁷ J. Michalski, *Sprawa przymierza polsko-rosyjskiego...*, s. 441.

⁶⁹⁸ AGAD, ML VII/47, k. 29–29v. Protokół Rady Nieustającej z 17 VI 1783.

⁶⁹⁹ BCz 655, s. 1232–1233. Król do J. Chreptowicza z 22 VI 1783; BCz 927, s. 61–62. K. Malczewski do króla z 17 VI 1783; BCz 688, s. 495–496. J. Stempkowski do króla z 20 VI 1783.

⁷⁰⁰ BCz 698, s. 1241–1242. A. Tyzenhauz (chorąży wileński) do NN z 20 VI 1783.

⁷⁰¹ AGAD, ML VII/47, k. 38. Protokół Rady Nieustającej z 24 VI 1783; BCz 688, s. 501. Król do J. Stempkowskiego z 28 VI 1783; BCz 673, s. 331. Król do K. Malczewskiego z 30 VI 1783.

⁷⁰² BCz 927, s. 65–66. Król do K. Malczewskiego z 23 VI 1783; BCz 688, s. 511. J. Stempkowski do króla z 6 VII 1783; BCz 683, s. 427. S.S. Potocki do króla z 11 VII 1783; BCz 673, s. 333. K. Malczewski do króla z 17 VII 1783; T. Srogosz, *Rzeczpospolita wobec...*, s. 84.

⁷⁰³ BCz 688, s. 523, 567. J. Stempkowski do króla z 14 VII i 25 VIII 1783.

⁷⁰⁴ BCz 927, s. 62. K. Malczewski do króla z 17 VI 1783; BCz 683, s. 433. S.S. Potocki do króla z 16 VII 1783; BCz 673, s. 333. K. Malczewski do króla z 17 VII 1783; BCz 688, s. 559, 564. J. Stempkowski do króla z 14 i 25 VIII 1783. Jesienią 1783 J. Stempkowski skarżył się na postępowanie gen. N. Sołtykowa: BCz 688, s. 633–634. J. Stempkowski do króla z 6 XI 1783. Zob. też: J. Michalski, *Sprawa przymierza...*, s. 437 (przyp. 66).

⁷⁰⁵ BCz 663, s. 489–490. M. Grocholski do króla z 4 VII 1783; BCz 688, s. 521. Nikołaj Sołtykow do Józefa Stempkowskiego z 12 VII 1783; T. Srogosz, *Rzeczpospolita wobec...*, s. 87–88.

⁷⁰⁶ AGAD, ML VII/47, k. 57v–58, 65v–66. Protokół Rady Nieustającej z 19 i 26 VIII 1783; BCz 688, s. 63. Józef Sołtan do króla z 10 III 1784; BCz 691, s. 201. L. Tyszkiewicz do NN z 5 VIII

wnioskować można, że wejście oddziału Fadiejewa było reakcją na niezrealizowanie królewskiego uniwersału, w którym nakazywano szlachcie wydawanie zbiegłych poddanych rosyjskich⁷⁰⁷. Z czasem problemy z pułkiem Fadiejewa pojawiły się również w Koronie. Wobec polskich protestów w październiku 1783 został on wycofany do Rosji⁷⁰⁸. Nie zakończyło to konfliktów. Do sporu doszło, kiedy wojska pod komendą Sołtykowa postanowiły zająć kwatery w Iłińcach, gdzie stacjonowali żołnierze polscy. Porucznik Maciej Perekładowski groził Rosjanom bitwą, co jednak nie powstrzymało biegu wydarzeń⁷⁰⁹. Dodatkową komplikację na obszarach ukraińskich powodowały wiadomości o niebezpieczeństwie przeniesienia epidemii z terytoriów pod panowaniem tureckim, o czym alarmował dwór S.S. Potocki⁷¹⁰. Dochodziło w tej sprawie do rozbieżności między informacjami pochodzącymi od wojewody ruskiego i J. Stempkowskiego⁷¹¹.

Wydarzenia, które od czerwca 1783 rozgrywały się na kresach wschodnich, ukazały słabość Rzeczypospolitej i jej bezradność wobec polityki rosyjskiej. Jesienią tego roku pokaz siły zaprezentowało też państwo pruskie. Zanim do tego doszło, wiosną 1783, Berlin kolejny raz starał się opóźnić prace komisji granicznej w okolicach Pakosławia. Początkowo L. Buchholtz próbował wprowadzić pod jej obrady nowe pretensje śląskich właścicieli ziemskich, a następnie na wyznaczonym miejscu nie pojawili się komisarze pruscy⁷¹². Obstrukcyjną taktykę strona pruska stosowała też jesienią, posuwając się nawet do jednostronnego rozkopywania kopców granicznych⁷¹³. W sierpniu 1783 oddział pod dowództwem pułkownika Pircha zablokował dostęp wszelkich okrętów do Gdańska⁷¹⁴. W październiku Rada Nieustająca została poinformowana o wkroczeniu wojsk pruskich na terytorium gdańskie. Wobec nieskuteczności polskich działań dyplomatycznych, Warszawa w listopadzie 1783 zwróciła się do Petersburga o mediację⁷¹⁵. Kroki te przyniosły skutek, gdyż w roli pośrednika między Berlinem a Gdańskiem wystąpiła dyplomacja rosyjska⁷¹⁶. W nocy L. Buchholtza przedstawionej Radzie

1783; J. Michalski, *Sprawa przymierza...*, s. 437–438 (przypis 66); T. Srogosz, *Rzeczpospolita wobec...*, s. 89–90.

⁷⁰⁷ AGAD, ML VII/47, k. 84v–85, Protokół Rady Nieustającej z 7 X 1783.

⁷⁰⁸ BCz 688, s. 597, 613, 621. J. Stempkowski do Nikołaja Sołtykowa z 15 IX 1783 (kopia), J. Stempkowski do króla z 8 X 1783 i 11 X 1783; T. Srogosz, *Rzeczpospolita wobec...*, s. 90.

⁷⁰⁹ BCz 688, s. 615, 633–634. N. Sołtykow do J. Stempkowskiego z 17 X 1783, J. Stempkowski do króla z 6 XI 1783; T. Srogosz, *Rzeczpospolita wobec...*, s. 91.

⁷¹⁰ BCz 683, s. 434–435. S.S. Potocki do króla z 16 VII 1783. Zob. też: T. Srogosz, *Dżuma ujarzmiona? Walka z czarną śmiercią za Stanisława Augusta*, Wrocław 1997, s. 109–114.

⁷¹¹ BCz 688, s. 552. Król do J. Stempkowskiego z 28 VII 1783.

⁷¹² AGAD, ML VII/45, s. 260–262. Protokół Rady Nieustającej z 29 IV 1783, ML VII/47, k. 14. Protokół Rady Nieustającej z 27 V 1783.

⁷¹³ AGAD, ML VII/49, k. 3–3v. Protokół Rady Nieustającej z 18 XI 1783.

⁷¹⁴ Król do J. Moneta z 8 X 1783, [w:] Stanislas [August] Poniatowski, M. Glayre, *Correspondance...*, s. 175; W. Konopczyński, *Fryderyk Wielki a Polska*, wyd. 2, Poznań 1981, s. 194. Zob. też: J. Feldman, *Na przełomie stosunków polsko-francuskich 1774–1787. Vergennes wobec Polski*, Kraków 1935, s. 87–89.

⁷¹⁵ AGAD, ML VII/47, k. 102–102v, 110v–111. Protokół Rady Nieustającej z 21 i 31 X 1783, ML VII/49, k. 1v, 2v–3, 5v–6v. Protokół Rady Nieustającej z 14, 18 i 21 XI 1783.

⁷¹⁶ AGAD, AKP 268, k. 30–31, 45–45v. Król do A. Debolego z 7 II 1784 i 17 III 1784. Zob. też: W. Konopczyński, *Fryderyk Wielki...*, s. 194; J. Michalski, *Dyplomacja polska...*, s. 604.

Nieustającej na sesji z 27 stycznia 1784, rezydent pruski informował, że wojska pruskie odebrały rozkaz wycofania się z terytorium gdańskiego⁷¹⁷. Jednak w lutym 1784 Departament Interesów Cudzoziemskich skarżył się, iż Gdańsk nie został całkowicie uwolniony od blokady, gdyż w porcie nadal zatrzymane są okręty⁷¹⁸. Negocjacje z udziałem O. Stackelberga trwały jeszcze przez wiele miesięcy.

Także Wiedeń podejmował kroki wymierzone w obywateli polskich. Protesty Warszawy wywołał edykt gubernium lwowskiego z 25 lipca 1783. Nakazywano w nim osobom, które posiadały dobra zarówno w Rzeczypospolitej, jak i w zaborze austriackim, przebywać przez połowę roku w Galicji pod groźbą wysokiej kontrybucji⁷¹⁹. Odpowiedź ministerium wiedeńskiego, przekazana w nocy Benedykta de Caché z 14 stycznia 1784, informująca, że zarządzenie nie naruszało traktatu z 1773, nie mogła zadowolić strony polskiej⁷²⁰.

W drugiej połowie 1783 miało miejsce wydarzenie, które w istotny sposób wpłynęło na scenę polityczną w Rzeczypospolitej. W Łańcucie 12 sierpnia 1783 (a dokładnie w nocy z 11 na 12 tego miesiąca) zmarł marszałek wielki koronny S. Lubomirski⁷²¹. Śmierć czołowej postaci opozycji magnackiej dała królowi możliwość dokonania istotnych przesunięć na scenie politycznej. Urzędy marszałkowskie były przedmiotem wielu zabiegów. Barbara Sanguszkowa zażądała, powołując się na rekomendację Katarzyny II, łaski nadwornej dla cześnika koronnego Stanisława Bielińskiego. Dygnitarię po nim miał objąć zięć księżnej marszałkowej, starosta czerski Franciszek Bieliński⁷²². W dniu 16 sierpnia aspiracje do marszałkostwa nadwornego zgłosił także kasztelan łączycki Tadeusz Lipski, którego jednak, ze względu na status majątkowy, trudno było traktować jako realnego kandydata⁷²³. Faworytem Stanisława Augusta do łaski wielkiej był marszałek nadworny litewski M. Mniszech, którego akcje na rynku politycznym szybko wzrastały w latach 1781–1783. Już w 1782, przed wyjazdem do Petersburga, starał się on pozyskać poparcie O. Stackelberga dla swych aspiracji do marszałkostwa wielkiego (koronnego lub litewskiego)⁷²⁴. Podstawową przeszkodą była pozycja, niegdyś bliskiego królowi, marszałka nadwornego koronnego F. Rzewuskiego, który w tym okresie znalazł się na bocznym torze, stopniowo ograniczając aktywność polityczną⁷²⁵. W sprawie sołtykowskiej zajął zaś, jak już pisałem, stanowisko opozycyjne. Niemniej 30 lipca 1783 marszałek nadworny koronny wyraził nadzieję, że monarcha nie odmówi

⁷¹⁷ AGAD, ML VII/49, k. 43v. Protokół Rady Nieustającej z 27 I 1784. Por. król do J. Moneta z 30 I 1784, [w:] Stanislas [August] Poniatowski, M. Glayre, *Correspondance...*, s. 179.

⁷¹⁸ AGAD, ML VII/49, k. 49v. Protokół Rady Nieustającej z 6 II 1784.

⁷¹⁹ AGAD, ML VII/47, k. 117v–118. Protokół Rady Nieustającej z 7 XI 1783, ML VII/49, k. 15, 18v. Protokół Rady Nieustającej z 5 i 12 XII 1783.

⁷²⁰ AGAD, ML VII/49, k. 43. Protokół Rady Nieustającej z 27 I 1784.

⁷²¹ AGAD, APP 279b, t. II, s. 61. Kazimierz Narbutt do I. Potockiego z 18 VIII 1783; BCz 686, s. 801. S. Rzewuski do króla z 13 VIII 1783; J. Michalski, *Lubomirski Stanisław*, s. 56.

⁷²² BCz 689, s. 97–98. Barbara Sanguszkowa do króla z 9 VIII 1783; A. Jakuboszczak, *Sarmacka dama. Barbara Sanguszkowa (1718–1791) i jej salon towarzyski*, Poznań 2008, s. 156.

⁷²³ BCz 728, s. 723. Tadeusz Lipski do króla z 16 VIII 1783. Por. H. Żerek-Kleszcz, *Nominacje senatorskie Stanisława Augusta Poniatowskiego w czasach Rady Nieustającej*, PNH 2006, R. V, nr 1(9), s. 218.

⁷²⁴ AGAD, AKP 266, k. 221v–222. A. Cieciszowski do A. Debolego z 5 VIII 1782.

⁷²⁵ J. Michalski, *Rzewuski Franciszek*, s. 105.

mu laski wielkiej⁷²⁶. W początkach sierpnia A. Górski pisał, iż M. Mniszech odebrał od króla deklarację w sprawie przyszelego wakansu⁷²⁷.

Jeszcze przed sesją, na której planowano wybrać kandydatów do urzędu, napisany został scenariusz dalszych wydarzeń. W liście z 18 sierpnia 1783 Kazimierz Narbutt informował I. Potockiego, że marszałkiem wielkim zostanie ostatecznie M. Mniszech. Nominowany na urząd F. Rzewuski miał bowiem go złożyć, zaś łaskę nadworną po nim przeznaczano dla K. Raczyńskiego, starosty generalnego wielkopolskiego i ówczesnego marszałka Rady Nieustającej. F. Rzewuski domagał się jednak spełnienia pewnych warunków, mających podłoże finansowe⁷²⁸. Dzień później, na sesji 19 sierpnia, Rada wybrała trzech kandydatów spośród pięciu konkurentów. Najwięcej głosów uzyskali: F. Rzewuski (17), M. Mniszech (17) i podczaszy koronny S. Czacki (9). Uznania konsyliarzy nie zyskali wojewoda inowrocławski A. Moszczeński i kasztelan wojnicki P. Ożarowski. Stanisław August wakujący urząd powierzył F. Rzewuskiemu⁷²⁹.

Trzy dni później (22 sierpnia 1783) pisarz polny koronny i konsyliarz Kazimierz Rzewuski, na kolejnej sesji Rady, poinformował o złożeniu marszałkostwa wielkiego przez swojego brata⁷³⁰. Tego samego dnia wybrano kandydatów na wakujący urząd. Spośród pięciu konkurentów najwięcej głosów uzyskali: M. Mniszech (14), kasztelan kijowski J. Stempkowski (14) i wojewoda wołyński H. Sanguszko (10). Do grona oficjalnych pretendentów do nominacji nie dostali się strażnik koronny Franciszek Czacki i miecznik koronny Franciszek Grocholski. Stanisław August oczywiście powierzył urząd M. Mniszchowi⁷³¹.

Również na sesji z 22 sierpnia 1783 przeprowadzona została elekcja kandydatów do marszałkostwa nadwornego koronnego. Ubiegało się o nie pięciu konkurentów. Poparcie Rady Nieustającej uzyskali: jej marszałek K. Raczyński (18 głosów), kasztelan łęczycki T. Lipski (14) oraz referendarz litewski F. Moszyński (11). Do nominacji królowi nie zostali przedstawieni kasztelan kaliski F.K. Kęszycki i cześnik koronny S. Bieliński. Monarcha powołał na wakujące ministerstwo K. Raczyńskiego⁷³². Podobno wielkopolski magnat myślał początkowo (przy założonym awansie M. Mniszcha) o marszałkostwie nadwornym litewskim. Nabył nawet, za pośrednictwem J. Chreptowicza, posesję na Litwie⁷³³. Rezygnacja F. Rzewuskiego umożliwiła mu jednak awans na ministra koronnego. Do obsady pozostała jeszcze godność marszałka nadwornego litewskiego po M. Mniszchu. Toczyły się zakulisowe

⁷²⁶ BCz 686, s. 797. Franciszek Rzewuski do króla z 30 VII 1783.

⁷²⁷ AGAD, AR V/4506, cz. V, s. 9. A. Górski do H. Radziwiłła z 2 VIII 1783.

⁷²⁸ F. Rzewuski domagał się zakupu komendy regimentu od Kozłowskiego oraz zaspokojenia asekuracji uczynionych przez niego na rzecz starosty garwolińskiego S. Bielińskiego (na co mieli się złożyć kandydaci do marszałkostwa): AGAD, APP 279b, t. II, s. 65. Kazimierz Narbutt do I. Potockiego z 18 VIII 1783.

⁷²⁹ AGAD, ML VII/47, k. 60v. Protokół Rady Nieustającej z 19 VIII 1783.

⁷³⁰ AGAD, ML VII/47, k. 63v–64. Protokół Rady Nieustającej z 22 VIII 1783; BCz 686, s. 799. Król do F. Rzewuskiego z 23 VIII 1783; W. Filipczak, *Ekonomie litewskie...*, s. 268.

⁷³¹ AGAD, ML VII/47, k. 64v. Protokół Rady Nieustającej z 22 VIII 1783.

⁷³² AGAD, ML VII/47, k. 65. Protokół Rady Nieustającej z 22 VIII 1783.

⁷³³ AGAD, AR V/4506, cz. V, s. 11. A. Górski do H. Radziwiłła z 4 VIII 1783.

targi o ten urząd. Wśród konkurentów szczególna rola przypadała I. Potockiemu, zięciowi i politycznemu spadkobiercy S. Lubomirskiego. W czerwcu 1783 pisarz litewski udał się w wielomiesięczną zagraniczną podróż, choć jeszcze w maju tego roku kanclerzyna litewska Eleonora Czartoryska ostrzegła, że może to utrudnić mu starania o wyższy urząd⁷³⁴. Po śmierci marszałka wielkiego koronnego rekomendowali królowi I. Potockiego do urzędu ministerialnego Szczęsny Potocki i Aleksandra z Czartoryskich Ogińska⁷³⁵. Hetmanowa wielka litewska, choć była polityczną antagonistką monarchy, utrzymywała z nim kontakty towarzyskie, m.in. goszcząc go latem 1783 w Siedlcach. Król jednak nie ukrywał swego niechętnego stosunku do politycznych ambicji A. Ogińskiej, co stwarzało mu okazję do prezentowania negatywnych opinii na temat udziału kobiet w życiu publicznym⁷³⁶.

Jednym z konkurentów I. Potockiego był podkomorzy litewski Hieronim Radziwiłł, który zgłaszał aspiracje do marszałkostwa nadwornego litewskiego jeszcze 7 sierpnia 1783, a więc przed śmiercią S. Lubomirskiego. Posiadał on poważny atut w postaci poparcia swojego wpływowego brata – K. Radziwiłła, wojewody wileńskiego⁷³⁷. Wczesne podjęcie działań umożliwiły informacje chorążego przasnyskiego A. Górskiego, który w początkach sierpnia pisał o zbliżającym się zgonie S. Lubomirskiego i radził H. Radziwiłłowi, by ten podjął zabiegi o marszałkostwo nadworne litewskie, które miało zaważać po awansie M. Mniszcha⁷³⁸. Jeszcze przez wiele miesięcy losy litewskiej łaski nadwornej nie były rozstrzygnięte. Kilka tygodni podkomorzy litewski przebywał w Warszawie, oczekując ostatecznych decyzji. Monarcha w rozmowie z Mikołajem Morawskim, reprezentantem K. Radziwiłła na dworze królewskim, sugerował, że nie może odmówić I. Potockiemu awansu ze względu na stanowisko Rosji⁷³⁹. Spraw I. Potockiego w Warszawie pilnował K. Narbutt. W drugiej połowie sierpnia 1783 Narbutt donosił swemu pryncypałowi, że jego interesami „szczerze się interesuje księżna” [Elżbieta Lubomirska], jednak najbardziej pomocny jest J. Chreptowicz⁷⁴⁰. Warto zauważyć, że już wcześniej za pośrednictwem I. Potockiego E. Sapieżyna próbowała wpływać na stanowisko podkanclerzego litewskiego (w sprawie starostwa brzeskiego)

⁷³⁴ AGAD, APP 279a/62, s. 2. Eleonora Czartoryska do I. Potockiego z 6 V 1783; Z. Janeczek, *op. cit.*, s. 43. Według Z. Janeczka (*op. cit.*, s. 44) o urząd dla Potockiego zabiegały Elżbieta Lubomirska i Eleonora Czartoryska.

⁷³⁵ BCz 678, s. 255. A. Ogińska do króla z 18 VIII 1783; BCz 683, s. 495. S.S. Potocki do króla z 6 IX 1783; U. Głowacka-Maksymiuk, *Aleksandra z księżąt Czartoryskich Ogińska*, Siedlce 2003, s. 142.

⁷³⁶ BCz 678, s. 250–251, 257–259. Król do A. Ogińskiej z 11 i 31 VIII 1783; U. Głowacka-Maksymiuk, *op. cit.*, s. 143–145.

⁷³⁷ BCz 686, s. 521, 525. K. Radziwiłł do króla z 7 VIII 1783 i H. Radziwiłł do króla z 7 VIII 1783; M. Morawski do K. Radziwiłła z 3 IX 1783, [w:] *Korespondencya księcia...*, s. 179.

⁷³⁸ AGAD, AR V/4506, cz. V, s. 9. A. Górski do H. Radziwiłła z 2 VIII 1783.

⁷³⁹ M. Morawski do K. Radziwiłła z 24 IX 1783, [w:] *Korespondencya księcia...*, s. 183–185.

⁷⁴⁰ AGAD, APP 279b, t. II, s. 65. K. Narbutt do I. Potockiego z 18 VIII 1783; K.M. Morawski, *Ignacy Potocki*, cz. I: 1750–1788, Warszawa 1911, s. 54. K. Narbutt już w maju 1783 dawał I. Potockiemu wskazówki odnoszące się do korespondencji pisarza litewskiego z czołowymi aktorami sceny politycznej w Polsce: AGAD, APP 279a/266, k. 7–7v. K. Narbutt do I. Potockiego z 16 V 1783.

oraz pozyskiwać od niego informacje na temat stanowiska dworu⁷⁴¹. Pomocą Ignacemu w staraniach o ministerstwo służył także obecny w Warszawie jego brat – starosta urzędowski i dymirski Kajetan Potocki⁷⁴². Sam pretendent zgłosił się do monarchy dopiero listem z 4 października 1783, adresowanym w Rzymie⁷⁴³. Niechętny nominacji I. Potockiego był król, który pisał do A. Debolego o zamiarze niedopuszczenia pisarza litewskiego do łaski nadwornej⁷⁴⁴. W liście z 1 listopada 1783 Stanisław August nie krył zdziwienia, że w zaistniałej sytuacji pisarz litewski nie powrócił do kraju⁷⁴⁵. Monarcha nie miał złudzeń co do przyszłej postawy politycznej I. Potockiego. Widać to z listu (z końca sierpnia 1783) króla do A. Ogińskiej, w której widział on orędowniczkę stanowiska opozycji. Stanisław August pisał do hetmanowej, że dotychczas ulegała wpływom S. Lubomirskiego, a teraz jej umysłem zawładnie zapewne I. Potocki⁷⁴⁶. W początkach grudnia 1783 sprawa była już rozstrzygnięta, skoro szóstego tego miesiąca z Lyonu do Warszawy przyjechał kamerdyner starosty urzędowskiego z listami I. Potockiego, w których informował on króla i swoich braci, że przyjmie łaskę nadworną⁷⁴⁷.

Sprawa ostatecznie znalazła swój finał na sesji Rady Nieustającej z 16 grudnia 1783, a więc niemal cztery miesiące po pojawieniu się wakansu. Spośród pięciu konkurentów do urzędu, kandydatami wybranymi przez konsyliarzy zostali trzej dygnitarze litewscy: pisarz I. Potocki (19 głosów), podstoli Ignacy Scipio del Campo (17) i podkomorzy H. Radziwiłł (15). Stanisław August na marszałka nadwornego litewskiego mianował I. Potockiego⁷⁴⁸. Niemal miesiąc później, przebywający jeszcze w Lyonie, nowy marszałek nadworny litewski podziękował królowi za awans⁷⁴⁹. Brak pośpiechu w obejmowaniu urzędu przez I. Potockiego, który przedłużył swój pobyt we Francji, nie uszedł uwadze monarchy⁷⁵⁰. H. Radziwiłł został więc bez urzędu senatorskiego, zwłaszcza, że, jak pisał do niego A. Górski w grudniu 1783: „Gurowski marszałek w. litt. zawiódł nadzieje nasze, kiedy po dwukrotnym krwi upuszczeniu zupełnie ozdrowiał”⁷⁵¹.

W 1784 kluczowym wydarzeniem politycznym w Rzeczypospolitej był sejm. Miał się on tym razem odbyć, pierwszy raz za panowania Stanisława Augusta, w Grodnie. Już w czasie obrad parlamentu w 1780 Józef Narbutt, chorąży i poseł lidzki, na sesji 6 listopada bezskutecznie domagał się przyjęcia litewskiego projektu w sprawie alternatywy sejmów⁷⁵². Sprawa ta również na sejmie w 1782 stała się przedmiotem zainteresowania posłów litewskich. Już 19 października pojawiło się oczekiwanie, które artykułowali

⁷⁴¹ AGAD, APP 279a/379, s. 13, 16. E. Sapieżyna do I. Potockiego z 8 II 1783 i 12 III 1783.

⁷⁴² AGAD, APP 279b, t. II, s. 66, 116. K. Narbutt do I. Potockiego z 18 VIII i 15 XI 1783.

⁷⁴³ BCz 683, s. 503–504. I. Potocki do króla z 4 X 1783.

⁷⁴⁴ Z. Janeczek, *Ignacy Potocki...*, s. 43.

⁷⁴⁵ BCz 683, s. 505. Król do I. Potockiego z 1 XI 1783; Z. Janeczek, *Ignacy Potocki...*, s. 45.

⁷⁴⁶ BCz 678, s. 258. Król do A. Ogińskiej z 31 VIII 1783.

⁷⁴⁷ AGAD, AR V/4506, cz. V, s. 17. A. Górski do H. Radziwiłła z 7 XII 1783.

⁷⁴⁸ AGAD, ML VII/49, k. 23v. Protokół Rady Nieustającej z 16 XII 1783.

⁷⁴⁹ BCz 683, s. 523. I. Potocki do króla z 12 I 1784.

⁷⁵⁰ BCz 678, s. 529. Król do Feliksa Oraczewskiego z 28 I 1784. I. Potocki wykonał przyjęcie na urząd marszałka dopiero w maju 1784: AGAD, AR V/4506, cz. V, s. 29. A. Górski do H. Radziwiłła z 15 V 1784. Zob. też: Z. Janeczek, *Ignacy Potocki...*, s. 46–47.

⁷⁵¹ AGAD, AR V/4506, cz. V, s. 20. A. Górski do H. Radziwiłła z 13 XII 1783.

⁷⁵² *Dyaryusz Seymu... 1780*, s. 443.

posłowie: słonimski Michał Szwykowski i wileński A.K. Czartoryski, że kolejny sejm – ze względu na alternatę litewską, powinien właśnie tam się zebrać⁷⁵³. Na kolejnej sesji (21 października 1782) żądanie to ponowił poseł brzesko-litewski S. Niemcewicz. Wreszcie, w imieniu posłów całego Wielkiego Księstwa Litewskiego, przypomniał ten postulat (4 listopada) A.K. Czartoryski⁷⁵⁴. Wobec niebezpieczeństwa, że sprawa zostanie wygrana propagandowo przez opozycję, inicjatywę musiał przejąć dwór. W połowie 1783 rozpoczęto prace mające przygotować Grodno do czekających nań obowiązków miejsca obrad parlamentu. Nadzór nad tym zadaniem powierzono Antoniemu Dziekońskiemu, eksstrażnikowi litewskiemu i konsyliarzowi Rady Nieustającej. Już 5 czerwca 1783 przyjechał on do miasta. A. Dziekoński czuwał nad odpowiednim przygotowaniem grodzieńskich budynków, nie zapominając o odpowiednim miejscu na mieszkanie dla posła rosyjskiego⁷⁵⁵. W połowie czerwca A. Dziekoński informował monarchę, że podał notę Komisji Skarbu Litewskiego w sprawie wydzielenia sumy potrzebnej na „reparację” zamku grodzieńskiego⁷⁵⁶. Na sesji Rady Nieustającej z 4 lipca 1783 postanowiono, że Departament Skarbowy zwróci się do Komisji Skarbowej Litewskiej o przeznaczenie niezbędnych środków na remont rezydencji królewskiej w Grodnie⁷⁵⁷.

Latem 1783 Stanisław August, niezależnie od grodzieńskich przygotowań, miał nadzieję, że zdoła skłonić Rosję do zgody na skonfederowanie wcześniejszego sejmiku nadzwyczajnego i na zawarcie sojuszu polsko-rosyjskiego w wypadku konfliktu Imperium Romanowych z Turcją. Sejm ten miał w planach dworu: powiększyć liczbę wojska, podnieść dochody skarbu oraz poszerzyć uprawnienia Rady Nieustającej⁷⁵⁸. W początkach 1784 monarcha pisał do A. Debolego o potrzebie starań na dworze rosyjskim o skonfederowanie sejmiku. Zdaniem króla, ze względu na wielokrotne negatywne odpowiedzi Katarzyny II, O. Stackelberg obawiał się wprost popierać to żądanie⁷⁵⁹.

W końcu marca 1784 E. Sapieżyna informowała F.K. Branickiego o konfederacyjnych planach dworu. Wojewodzicowa mściławska była w tym czasie politycznie kointerwenedowana przez O. Stackelberga, od którego pochodziły wiadomości w tej sprawie. Ambasador skarżył się jej, że król bez jego wiedzy „napisał do Petersburga i podał planę przyszłego Sejmu i niektórych odmian w rządzie, których pragnął”⁷⁶⁰. Poseł rosyjski miał też deklarować, że o ile poprzedni sejm pozostawił dworowi, nad następnym przejmie osobistą kontrolę. Zachęcał K.N. Sapieżę i przyjaciół Kodnia do zabiegów o mandaty poselskie. Księżna wojewodzicowa, choć udawała, że poważnie traktuje te wypowiedzi, w rzeczywistości zupełnie nie wierzyła w szczerość O. Stackelberga. Uważała, że ambasador jest wrogo nastawiony do F.K. Branickiego i jego otoczenia.

⁷⁵³ *Dyaryusz Seymu.... 1782*, s. 119–120; A. Stroynowski, *Problem odrębności litewskiej w obradach sejmów z lat 1778–1786*, [w:] *Rzeczpospolita państwem wielu narodowości i wyznań. XVI–XVIII wiek*, red. T. Ciesielski i A. Filipczak-Kocur, Warszawa–Opole 2008, s. 131.

⁷⁵⁴ *Dyaryusz Seymu.... 1782*, s. 169, 394.

⁷⁵⁵ BCz 661, s. 285, 289–290. Antoni Dziekoński do króla z 5 i 12 VI 1783; W. Filipczak, *Ekonomie litewskie...*, s. 268.

⁷⁵⁶ BCz 661, s. 301. A. Dziekoński do króla z 16 VI 1783.

⁷⁵⁷ AGAD, ML VII/47, k. 45v–46. Protokół Rady Nieustającej z 4 VII 1783.

⁷⁵⁸ J. Michalski, *Sprawa przymierza...*, s. 442.

⁷⁵⁹ AGAD, AKP 268, k. 8–9. Król do A. Debolego z 7 I 1784.

⁷⁶⁰ AGAD, AKom. 12/12, s. 156. E. Sapieżyna do F.K. Branickiego z 28 III 1784.

W jej ocenie dyplomata rosyjski miał ulegać wpływom rodziny królewskiej, a w szczególności I. Branickiej. Nie bez znaczenia były też pieniądze wypłacane mu przez Stanisława Augusta⁷⁶¹. E. Sapieżyna właśnie w rodzinie monarszej widziała zagrożenie dla „wolności” krajowej, a może przede wszystkim dla interesów własnej rodziny. Jednocześnie księżna (podobnie J. Mierzejewski) sugerowała hetmanowi, że właśnie kasztelanowa krakowska i O. Stackelberg są podstawową przeszkodą w podejmowanych przez nią próbach porozumienia z monarchą, którego opisywała jako osobę nieco naiwną⁷⁶². Relację tę należy traktować z dużym krytycyzmem. Wojewodzicowa mściławska była świadoma, że dalsza kariera jej syna jest w dużym stopniu uzależniona od postawy monarchy. Próbowała więc przekonać hetmana, że bardziej elastyczna postawa wobec Stanisława Augusta ma swoje uzasadnienie, a jednocześnie podkreślało to jej osobistą rolę⁷⁶³. Jednocześnie księżna wojewodzicowa w pełni podzielała opozycyjne poglądy hetmana wielkiego koronnego. Pisała, że skoro nie można ufać deklaracjom O. Stackelberga, politykę należy budować opierając się na wpływach G. Potiomkina na dworze rosyjskim. Stronnictwo hetmańskie powinno także zabezpieczać swoje interesy umieszczając ludzi w Radzie Nieustającej, Asesorii Koronnej i w Komisji Skarbowej⁷⁶⁴. E. Sapieżyna i J. Mierzejewski, zachęcając F.K. Branickiego do działań opozycyjnych, przestrzegali go przed krokami zbyt gwałtownymi, które mogły być wykorzystane przez dwór jako argument wobec Petersburga na rzecz skonfederowania następnego sejmu, do czego niezmiennie dążyła polityka króla⁷⁶⁵. W ośrodku kodeńskim podkreślano zagrożenie, które dla opozycji stanowił wzrost roli rodziny królewskiej. Już w marcu 1784 mówiono o planowanym awansie M. Poniatowskiego do godności prymasowskiej przy zachowaniu w jego ręku biskupstwa krakowskiego⁷⁶⁶. Negatywnie oceniano także coraz silniejszą pozycję gen. J. Komarzewskiego, co miało zapewne związek z lansowanymi przez otoczenie króla projektami reform wojskowych. Niezależność szefa kancelarii militarnej monarchy od Departamentu Wojskowego została podobno wymuszona, co publicznie przyznawać miał hetman L. Tyszkiewicz⁷⁶⁷. W tle tych oskarżeń były pretensje związane z wycofaniem pułku stacjonującego w Łęcznej, co opozycja traktowała jako szykanę w stosunku do F.K. Branickiego⁷⁶⁸. Wydaje się, że E. Sapieżyna trafnie oceniła postawę O. Stackelberga. Ambasador lubił za pomocą rozmaitych intryg trzymać

⁷⁶¹ AGAD, AKom. 12/12, s. 156–158. E. Sapieżyna do F.K. Branickiego z 28 III 1784.

⁷⁶² AGAD, AKom. 12/12, s. 158–159, 162. E. Sapieżyna do F.K. Branickiego z 28 III 1784. Na temat wpływu I. Branickiej na króla zob. także J. Mierzejewski do F.K. Branickiego z 28 III 1784 (AKom. 12/12, s. 167).

⁷⁶³ Por. W. Filipczak, *Elżbieta Sapieżyna na tle politycznej roli kobiet w czasie kampanii sejmowej z 1778 roku*, [w:] *Niebem i sercem okryta. Studia historyczne dedykowane dr Jolancie Malinowskiej*, red. M. Malinowski, Toruń 2002, s. 315–325.

⁷⁶⁴ AGAD, AKom. 12/12, s. 159–160. E. Sapieżyna do F.K. Branickiego z 28 III 1784.

⁷⁶⁵ AGAD, AKom. 12/12, s. 160–161, 165–166. E. Sapieżyna do F.K. Branickiego z 28 III 1784 i J. Mierzejewski do F.K. Branickiego z 28 III 1784.

⁷⁶⁶ AGAD, AKom. 12/12, s. 162, 170. E. Sapieżyna do F.K. Branickiego z 28 III 1784 i J. Mierzejewski do F.K. Branickiego z 28 III 1784.

⁷⁶⁷ AGAD, AKom. 12/12, s. 165. J. Mierzejewski do F.K. Branickiego z 28 III 1784.; E. Rostworowski, *Sprawa aukcji...*, s. 121.

⁷⁶⁸ BCz 930, s. 103–106. E. Sapieżyna do króla z 6 III 1784.

w szachu Stanisława Augusta⁷⁶⁹. Latem 1784 ambasador miał podobno proponować biskupowi I. Massalskiemu rolę przywódcy partii republikańskiej w Rzeczypospolitej (!). Biskup wileński nie potraktował tych ofert poważnie, skoro pytał się J. Chreptowicza czy król życzył sobie jego obecności na sejmie⁷⁷⁰.

W 1784 w stosunkach polsko-rosyjskich aktualna wciąż była sprawa zakończenia delimitacji granicy polsko-rosyjskiej na Ukrainie (rów graniczny). W początkach roku prace nie zostały podjęte, gdyż nie przyjechali komisarze rosyjscy. W marcu 1784 O. Stackelberg zwrócił się do władz polskich z żądaniem wydania nowych rozkazów w sprawie kopania rowu granicznego⁷⁷¹. W połowie roku, po zwołaniu sejmku grodzieńskiego, opinię publiczną zelektryzowały wiadomości o zachowaniu oddziałów rosyjskich. W czerwcu O. Stackelberg starał się rozproszyć obawy króla co do możliwości wkroczenia nowych wojsk moskiewskich pod pretekstem burzliwych sejmików⁷⁷². Latem pojawiły się pierwsze skargi na nadużycia (w dobrach Szczęsnego Potockiego), stacjonującego na Ukrainie, pułku pod dowództwem Jana Sołłohuba⁷⁷³. Niepokój wzbudziły zwłaszcza ruchy oddziałów rosyjskich w Wielkim Księstwie Litewskim. Pojawiały się plotki, że mają one maszerować na Grodno, co w kontekście zbliżającego się sejmu wywołało zrozumiałe obawy⁷⁷⁴. Prawdopodobnie jednak działania te należy widzieć w kontekście żądań rosyjskich w sprawie przyjmowania przez szlachtę zbiegłych z Imperium poddanych. W maju 1784 O. Stackelberg skierował do władz polskich kolejną notę w tej sprawie⁷⁷⁵. Efektem interwencji były dwa uniwersały wydane przez króla i Radę Nieustającą w czerwcu tego roku⁷⁷⁶. Sytuacja stała się szczególnie drażliwa w lipcu, kiedy z nowymi żądaniem wystąpił białoruski gubernator Pasek⁷⁷⁷. W rozmowach króla i M. Poniatowskiego z O. Stackelbergiem wróciła sprawa pretensji o niewydawanie przez stronę polską zbiegłych z Białorusi poddanych rosyjskich. Stanisław August przypominał ambasadorowi, że w traktacie z 1775 nie było tego rodzaju zobowiązań. Poseł rosyjski powoływał się jednak na postanowienia traktatu pokojowego z 1686 i groził „najgorszymi konsekwencjami” dla Rzeczypospolitej⁷⁷⁸. Ambasador miał wspominać „o gorszym sejmie, o podziale

⁷⁶⁹ E. Rostworowski, *Ostatni król...*, s. 84–86.

⁷⁷⁰ BCz 724, s. 277–278. Król do J. Chreptowicza z 19 VII 1784.

⁷⁷¹ AGAD, ML VII/49, k. 54–54v, 69. Protokół Rady Nieustającej z 13 II i 9 III 1784; ML VII/52, k. 36v–37. Protokół Rady Nieustającej z 11 VI 1784.

⁷⁷² AGAD, AKP 268, k. 84–84v. Król do A. Debolego z 23 VI 1784.

⁷⁷³ AGAD, AKP 268, k. 96–96v. Król do A. Debolego z 21 VII 1784; BCz 724, s. 263. Król do J. Chreptowicza z 21 VII 1784. W czerwcu 1784 monarcha pisał, iż z korpusu N. Sołtykowa pozostały w Polsce 3 regimenty pod dowództwem J. Sołłohuba: AGAD, AKP 268, k. 72–72v. Król do A. Debolego z 12 VI 1784. Zob. też: P. Romaniuk, *Sołłohub Jan*, [w:] PSB, t. XL, 2000, s. 316.

⁷⁷⁴ BCz 919, s. 179. Józef Bielak do NN z 6 VII 1784; BCz 724, s. 217. J. Chreptowicz do króla z 14 VI 1784; BCz 930, s. 555, 559. J. Stempkowski do NN z 5 VI 1784 i W. Kościński do NN z 7 VI 1784; BCz 735, s. 777. S.S. Potocki do króla z 13 VIII 1784; AGAD, AKP 268, k. 93v. Król do A. Debolego z 10 VII 1784.

⁷⁷⁵ AGAD, ML VII/52, k. 11v. Protokół Rady Nieustającej z 14 V 1784.

⁷⁷⁶ AGAD, ML VII/94, k. 86, 175. Uniwersały z 11 i 20 VI 1784.

⁷⁷⁷ BCz 724, s. 265, 272. Król do J. Chreptowicza z 17 VII 1784.

⁷⁷⁸ BCz 724, s. 265–267. Król do J. Chreptowicza z 17 VII 1784.

nowym Polski”, co król postrzegał jako próbę zastraszenia w celu uzyskania oczekiwanej odpowiedzi na notę⁷⁷⁹.

Osobnym problemem była ingerencja O. Stackelberga w spory toczone w polskim Kościele ewangelicko-augsburskim. Chodziło o konflikt między warszawskimi luteranami a szlacheckimi władzami kościelnymi. O. Stackelberg wystąpił przeciwko dekretnowi Asesorii Koronnej z 29 marca 1784, powołując się na traktaty z 1768 i 1775. Domagał się, by Rada Nieustająca zleciła Departamentowi Wojskowemu udzielanie pomocy wojskowej do egzekucji wyroków synodów i konsystorzów ewangelickich⁷⁸⁰. Sprawa ta, ciągnąca się już od wielu miesięcy, powodowała poważne pretensje ambasadora do kanclerza A.O. Okęckiego, na którego król próbował oddziaływać za pośrednictwem jego wuja – A. Mokronowskiego⁷⁸¹. W liście do A. Debolego z kwietnia 1784 monarcha przyznawał, że pretensje O. Stackelberga do kanclerza koronnego (Okęcki został oceniony jako człowiek „arcypocziwy i imparcyalny”, a jako obywatel mocno „systemy moskiewskiej trzymający się”) były nieuzasadnione, gdyż kwestionowany dekret wynikał z procedury zwykłej w polskim procesie sądowym⁷⁸². Do sprawy „dysydenckiej” będą jeszcze wracał.

Na relacje polsko-rosyjskie wpływały w tym czasie napięte stosunki między Rzeczpospolitą a Prusami. Wiosną 1784 Rzeczpospolita liczyła na wyjednanie mediacji Katarzyny II w sprawach nowego traktatu handlowego polsko-pruskiego, Gdańska i Torunia. Polska domagała się zwrotu kilku wsi należących do terytorium toruńskiego⁷⁸³. W stosunkach z Berlinem wciąż aktualna była ciągnąca się sprawa kontrowersji granicznych (pretensje strony pruskiej do I. Zakrzewskiego) i prac komisji pakoławskiej⁷⁸⁴. Negocjacje dyplomatyczne dotyczące Gdańska angażowały uwagę dworu także w kolejnych miesiącach poprzedzających sejm grodzieński⁷⁸⁵. Latem 1784 Rada Nieustająca skarżyła się L. Buchholtzowi (zażalenie w tej sprawie złożył kasztelan gnieźnieński Rafał Gurowski) na zakaz eksportu polskiego zboża na Śląsk⁷⁸⁶.

Wobec odrzucenia przez dwór rosyjski planów Stanisława Augusta odbycia nadzwyczajnego sejmku skonfederowanego⁷⁸⁷, dwór musiał przygotowywać się do „ordynaryjnych” obrad w Grodnie. W początkach lutego 1784 kasztelan braclawski M. Grocholski był przekonany, że tam właśnie zbierze się parlament i prosił dwór o pomoc w zapewnieniu sobie stancji⁷⁸⁸. W dniu 10 lutego biskup Józef Kossakowski,

⁷⁷⁹ AGAD, AKP 268, k. 95–95v. Król do A. Debolego z 17 VII 1784.

⁷⁸⁰ AGAD, ML VII/52, k. 81–81v. Protokół Rady Nieustającej z 24 VIII 1784. Zob. też: W. Smoleński, *Mieszczanstwo warszawskie w końcu wieku XVIII*, wyd. 2, Warszawa 1976, s. 46–47.

⁷⁸¹ BCz 927, s. 885–887. Król do A. Mokronowskiego z 30 I 1784.

⁷⁸² AGAD, AKP 268, k. 56–57. Król do A. Debolego z 7 IV 1784.

⁷⁸³ AGAD, ML VII/49, k. 80v–81. Protokół Rady Nieustającej z 26 III 1784.

⁷⁸⁴ AGAD, ML VII/49, k. 92–92v. Protokół Rady Nieustającej z 20 IV 1784; ML VII/52, k. 7, 9v. Protokół Rady Nieustającej z 7 i 11 V 1784.

⁷⁸⁵ BCz 921, s. 136–137, 139, 141, 146, 149, 155. Korespondencja Antoniego Dzieduszyckiego (oraz raporty Departamentu Interesów Cudzoziemskich) do króla z okresu sierpień–wrzesień 1784.

⁷⁸⁶ AGAD, ML VII/52, k. 85. Protokół Rady Nieustającej z 25 VIII 1784.

⁷⁸⁷ AGAD, AKom. 12/12, s. 160. E. Sapieżyna do F.K. Branickiego z 28 III 1784.

⁷⁸⁸ BCz 726, s. 401. M. Grocholski do NN z 1 II 1784.

w imieniu Departamentu Sprawiedliwości, podniósł na sesji Rady Nieustającej sprawę przygotowania projektów na sejm. Biskup inflancki poruszył problem, że poprzednio propozycje magistratury nie tylko nie doczekały się uchwalenia, ale nawet nie zostały odczytane w czasie obrad⁷⁸⁹. Na sesji z 27 kwietnia kanclerz A.O. Okęcki poinformował Radę o przygotowaniu uniwersału zwołującego sejm. Odczytane zostały wówczas eks-cerpta odpowiedzi niektórych senatorów na królewskie deliberatoria⁷⁹⁰. Na tej samej sesji Departament Wojskowy poruszył kwestię zapewnienia odpowiedniego „garnizonu w Grodnie na Sejm następujący, dla dania Najjaśniejszemu Panu przyzwoitej asystencji, jak też posłom zagranicznym, ministrom belli, marszałkom sejmowemu i radnemu, tudzież dla utrzymania straży publicznego bezpieczeństwa”⁷⁹¹. W początku maja Komisja Ekonomiczna Skarbu JKMcI (Kamera) uznała, że suma przeznaczona przez Komisję Skarbową Litewską na remont zamku królewskiego w Grodnie nie była wystarczająca. Na jej wniosek Rada Nieustająca zaleciła Komisji Skarbu Litewskiego wypłacenie na ten cel dodatkowych 30 000 złp⁷⁹². W dniu 15 maja 1784 kanclerz A.O. Okęcki poinformował króla, że nazajutrz będą gotowe do podpisu uniwersały na sejm. Sukcesywnie sygnowane były także listy cyrkularne na sejmiki przedsejmowe⁷⁹³. Ostatecznie uniwersał królewski ukazał się z datą 20 maja 1784. Sejmiki poselskie miały zebrać się 16 sierpnia, zaś obrady grodzieńskie rozpocząć 4 października. Jak zwykle monarcha apelował o wybór „znakomitych” posłów, którzy nie będą przywiązani do prywatnych interesów oraz wesprą królewskie starania o zaradzenie potrzebom Rzeczypospolitej⁷⁹⁴. Na sesji 28 maja Rada Nieustająca, na wniosek swojego marszałka, poleciła przygotować do druku projekt konstytucji w sprawie egzekucji procesów i dekretów. Miał on zostać przesłany na sejmiki deputackie w Koronie „in ordine podania uwag w tej mierze na sejmiki przedsejmowe”⁷⁹⁵. Projekt „Decreta executionis” został oblatowany w księgach grodzkich na terenie Korony⁷⁹⁶. W maju i czerwcu 1784 doszło do sporu między marszałkami wielkimi koronnym (M. Mniszchem) i litewskim (W. Gurowskim) o to, kto będzie sprawował jurysdykcję w Grodnie. Ostatecznie M. Mniszech, który powoływał się na reskrypt Władysława IV Wazy, zadeklarował rezygnację ze swoich uprawnień na rzecz ministra litewskiego⁷⁹⁷.

⁷⁸⁹ AGAD, ML VII/49, k. 52v. Protokół Rady Nieustającej z 10 II 1784.

⁷⁹⁰ AGAD, ML VII/49, k. 97v. Protokół Rady Nieustającej z 27 IV 1784. Deliberatoria już od dawna były traktowane jako formalność: W. Uruszczak, *Sejm walny koronny w latach 1506–1540*, Warszawa 1980, s. 59–62; P. Paradowski, *W obliczu „nagłych potrzeb” Rzeczypospolitej. Sejmy ekstraordynaryjne za panowania Władysława IV Wazy*, Toruń 2005, s. 43.

⁷⁹¹ AGAD, ML VII/49, k. 100. Protokół Rady Nieustającej z 27 IV 1784.

⁷⁹² AGAD, ML VII/52, k. 4v. Protokół Rady Nieustającej z 4 V 1784.

⁷⁹³ BCz 928, s. 543. A.O. Okęcki do króla z 15 V [1784].

⁷⁹⁴ APK, CCR 215a, s. 1385–1386. Uniwersał Stanisława Augusta z 20 V 1784 (także w: AGAD, SGR 168, k. 543v–544v; OGRO 16, k. 128–128v). Oblaty uniwersału w księgach krawkowskich dokonano 11 czerwca, w grodzie sieradzkim 26 czerwca, zaś w ostrzeszowskim 6 lipca 1784. Zob. też: A. Stroynowski, *Opozycja sejmowa...*, s. 202.

⁷⁹⁵ AGAD, ML VII/52, k. 27v. Protokół Rady Nieustającej z 28 V 1784.

⁷⁹⁶ AGAD, ŁGO 106, k. 310–313. Projekt do prawa pod tytułem *Decreta executionis*.

⁷⁹⁷ AGAD, ML VII/52, k. 31–32, 34v. Protokół Rady Nieustającej z 4 i 8 VI 1784; AR V/4506, cz. V, s. 29–38. Korespondencja Adama Górskiego z Radziwiłłami z okresu 15 V 1784–5 VI 1784.

W tym miejscu kampania przedsejmowa formalnie związała się z elekcją deputatów. Kandydatem Stanisława Augusta do łaski trybunalskiej był Ludwik Wilga, który zgodził się podjąć tej kosztownej funkcji w zamian za nominację na województwo czernihowskie. W początkach kwietnia 1784 król przypomniał wojewodzie tę obietnicę⁷⁹⁸. L. Wilga podobno zobowiązał się również nie prosić monarchy o wsparcie finansowe (z czego się jednak nie wywiązał)⁷⁹⁹. W tej sytuacji szczególne znaczenie miał przebieg sejmików w województwach wschodnich, gdzie kluczową rolę w przygotowaniu kampanii odgrywali M. Mniszech i S.S. Potocki. Pewne kontrowersje w kierownictwie regalistów budziła sprawa, na którym sejmiku L. Wilga miał ubiegać się o funkcję deputacką. Stanisław August uważał, że powinien to być „pewny” sejmik czernihowski we Włodzimierzu⁸⁰⁰. Wojewoda czernihowski został jednak wybrany sędzią trybunalskim z ziemi chełmskiej (15 lipca 1784), na sejmiku pod łaską podstolego chełmskiego Onufrego Węgleńskiego⁸⁰¹. L. Wilga jako kandydat do łaski marszałkowskiej był krytycznie oceniany przez niektórych przywódców regalistycznych. Przeszło dwa tygodnie przed sejmikami deputackimi M. Poniatowski obawiał się, że „niewiele będziemy mieli pociechy z spodziewanego marszałka”⁸⁰². Mimo to, brat króla w czasie obrad Trybunału wielokrotnie rekomendował różne sprawy wojewodzie czernihowskiemu. Na podstawie zachowanego kopiarusza korespondencji można jednak odnieść wrażenie, że z czasem M. Poniatowski w coraz większym stopniu polegał na wpływach deputata lubelskiego Andrzeja Alojzego Koźmiana⁸⁰³. Cześnik lubelski, niegdyś związany z przeciwnikami króla (Lubomirskimi)⁸⁰⁴, na sejmiku lubelskim z 15 lipca 1784, został wybrany sędzią trybunalskim pokonując kandydata opozycji. Był nim, wspierany przez K.N. Sapiechę, Kazimierz Jastrzębski⁸⁰⁵. Sejmik miał burzliwy przebieg. Do konfliktu doszło już przy wyborze marszałka. Funkcję tę objął kandydat regalistów, regent grodzki łukowski Józef B. Jastrzębski. Związany z opozycją kontrkandydat – Józef Głuski, podsędek lubelski, opuścił obrady⁸⁰⁶. Marszałek sejmiku nie wykonał przysięgi

Na temat wcześniejszych sporów kompetencyjnych między marszałkami koronnymi i litewskimi zob.: H. Lulewicz, *Gniewów o unię ciąg dalszy. Stosunki polsko-litewskie w latach 1569–1588*, Warszawa 2002, s. 49–50; L.A. Wierzbiński, *O zgodę w Rzeczypospolitej. Zjazd warszawski i sejm pacyfikacyjny 1673 roku*, Lublin 2005, s. 232–233.

⁷⁹⁸ BCz 731, s. 367. Król do L. Wilgi z 2 III 1784.

⁷⁹⁹ BCz 735, s. 754. Król do S.S. Potockiego, bez daty (odpowiedź na list z 15 VII 1784).

⁸⁰⁰ BCz 735, s. 752. Król do S.S. Potockiego, bez daty (odpowiedź na list z 15 VII 1784).

⁸⁰¹ APL, GrCh-rmo 95a – akta luźne, k. 548–548v. Laudum sejmiku w Chełmie z 15 VII 1784 (także: BCz 731, s. 389–391 i BKórń. 11189, vol. II, k. 185v); BCz 924, s. 229. P. Kiciński do króla z 19 VII 1784.

⁸⁰² BCz 924, s. 225. P. Kiciński do króla z 1 VII 1784. W liście tym P. Kiciński cytuje fragment listu biskupa płockiego.

⁸⁰³ AGAD, AEPMP 121, k. 46, 59v, 66–67, 71–71v, 72v, 73v, 79v, 81v, 82v, 86v, 88v, 90–90v. Korespondencja M. Poniatowskiego z L. Wilgą i Andrzejem A. Koźmianem z okresu październik 1784 – listopad 1785.

⁸⁰⁴ W. Filipczak, *Sejm 1778 roku*, s. 79.

⁸⁰⁵ K. Koźmian, *op. cit.*, t. I, s. 114–115.

⁸⁰⁶ APL, GrLub-rmo 478, k. 725. Laudum sejmiku w Lublinie z 15 VII 1784 (także: GrLub-rmo 476, k.128–128v; odpis w: BPAU 8326, k. 431–431v). Por. K. Koźmian, *op. cit.*, t. I, s. 115.

przed zagajającym zgromadzenie chorążym lubelskim Józefem Suchodolskim, który „zwłóczył” z jej przyjęciem. Uczynił to przed następnym w hierarchii obecnym urzędnikiem, sędzią ziemskim łukowskim A. Łaskim. Stronnictwo królewskie przeprowadziło wybór A. Koźmiana⁸⁰⁷.

Na mazowieckim sejmiku generalnym w Warszawie (gdzie wybierano 2 deputatów) w roli wojewody mazowieckiego nie zadebiutował jeszcze Antoni Małachowski (obrazy zagaił kasztelan warszawski Maciej Sobolewski)⁸⁰⁸. Sekretarz wielki koronny objął urząd po zmarłym nagle 14 czerwca 1784, mocno opłakiwanym przez króla, morgantycznym mężu I. Branickiej – A. Mokronowskim⁸⁰⁹ (zaprzyjaźniony był on z O. Stackelbergiem i często łagodził napięcia między królem a ambasadorem⁸¹⁰). O awans dla brata zabiegał, niedawno pogodzony z królem, podkanclerzy koronny J. Małachowski⁸¹¹. Kandydaturę sekretarza wielkiego koronnego popierał także poseł rosyjski, zaś monarcha uważał ją za najlepszą⁸¹². Król powierzył urząd wojewody mazowieckiego A. Małachowskiemu 18 czerwca 1784, na sesji Rady Nieustającej⁸¹³. A. Małachowski w nowej roli pokazał się na sejmikach poselskich z 16 sierpnia. Tego dnia, przed ich rozpoczęciem, zapewnił publiczną audiencję królewską obywatelom księstwa mazowieckiego⁸¹⁴.

Po sejmikach deputackich w Koronie kampania przedsejmowa weszła w decydującą fazę. Wspominałem już o formalnoprawnych i organizacyjnych przygotowaniach do sejmiku. Towarzyszyły im działania o politycznym charakterze. Stanisław August wciąż obawiał się, że na sejmie opozycja może próbować wznowić sprawę biskupa K. Sołtyka. Regaliści podejmowali starania, by zapobiec takiej możliwości. W tym kontekście należy odczytać lipcowe oświadczenie Józefa Ankwicza w księgach grodzkich warszawskich. Kasztelan sądecki, dwa lata wcześniej gorąco broniący biskupa krakowskiego, wyjaśniał motywy swojego postępowania. Oświadczył, że zaskarżył działania kapituły w trosce o dobro powszechne i prawa kardynalne. Jednak na sejmie sytuacja ta została wykorzystana w imię „prywatnych niechęci” (co było oczywistym nawiązaniem do wystąpień opozycji). J. Ankwicz odciął się od takich działań. Kasztelan sądecki uznał, że „poprzestaje” na karach kościelnych nałożonych już na kapitułę. Uchylił także

⁸⁰⁷ APL, GrLub-rmo 476, k. 128v–129. Laudum sejmiku w Lublinie z 15 VII 1784 (także: GrLub-rmo 478, k. 725–725v); W. Bednaruk, *Sejmiki lubelskie...*, s. 87.

⁸⁰⁸ BPAU 1089, k. 157–158. Laudum sejmiku generalnego w Warszawie z 15 VII 1784.

⁸⁰⁹ BCz 669, s. 501–503. Król do Ignacego Krasickiego z 23 VI 1784; BCz 724, s. 221–222. Król do J. Chreptowicza z 16 VI 1784; AGAD, AR V/4506, cz. V, s. 39. A. Górski do Radziwiłła z 20 VI 1784.

⁸¹⁰ AGAD, AKP 268, k. 77. Król do A. Debolego z 19 VI 1784.

⁸¹¹ BCz 673, s. 135. J. Małachowski do króla z 15 VI 1784.

⁸¹² AGAD, AKP 268, k. 80. Król do A. Debolego z 19 VI 1784. Stanisław August podkreślał „chwalebne” odbycie przez A. Małachowskiego funkcji marszałka Trybunału Koronnego i sejmiku (w 1780).

⁸¹³ AGAD, ML VII/52, k. 45–45v. Protokół Rady Nieustającej z 18 VI 1784. Na sesji tej z ubiegania się o województwo zrezygnowali kasztelanowie czerski T. Ostrowski i warszawski M. Sobolewski.

⁸¹⁴ AGAD, APP 279b, t. II, s. 481. A. Małachowski do I. Potockiego z 16 VIII 1784.

swoją, udzieloną w tej sprawie, plenipotecję sądową⁸¹⁵. Z perspektywy zapobiegania ewentualnym konfliktom mogącym hamować obrady należy widzieć także działania króla mające skłonić Moszczeńskich do zaprzestania forsowania projektów godzących w interesy majątkowe K.N. Sapiehy (o sprawie wspominałem pisząc o sejmie z 1782). Stanisław August zamierzał w tym celu skorzystać z pośrednictwa protektora Moszczeńskich, S.S. Potockiego. W liście do wojewody ruskiego monarcha podkreślał, że uspokojenie tego konfliktu może mieć istotne znaczenie dla rezultatów prac sejmu. Król pisał, z pewną przesadą: „Trzeba tu koniecznie wynaleźć jaki sposób ugładzenia tego interesu, ażeby się on nie stał kamieniem, o który by się nasz Sejm tegoroczny rozbił”⁸¹⁶.

Latem 1784 kontynuowano organizacyjne przygotowania do sejmu. Na sesji 6 sierpnia, w związku z mającym nastąpić wkrótce przewiezieniem archiwum Rady Nieustającej do Grodna, konsyliarze zajęli się sprawą zapewnienia transportowi odpowiedniego konwoju⁸¹⁷. Dwa miesiące wcześniej, na wniosek sekretarza Rady ks. Adama Naruszewicza, magistratura wyznaczyła 7000 złp na ten cel, a także na inne wydatki wynikające z podróży osób pracujących w kancelariach departamentowych i generalnej Rady⁸¹⁸. Wysokość sum wyasygnowanych na przewiezienie archiwum do Grodna (ogółem 25 000 złp) i sposób ich rozliczenia przez Komisję Skarbową wzbudziły na sejmie krytykę posłów opozycyjnych (K.N. Sapieha, A. Rzewuski)⁸¹⁹.

Niewiele wiadomości zachowało się na temat przygotowań opozycji do sejmików poselskich. W marcu 1784 Stanisława Augusta zaniepokoiły pogłoski, że K.N. Sapieha zamierza starać się o marszałkostwo sejmu lub Rady Nieustającej. Monarcha pisał do A. Debolego: „Pierwsze byłoby najgorsze, a drugie bardzo niedobre”⁸²⁰. Jak już wspominałem, w marcu 1784 E. Sapieżyna zachęcała F.K. Branickiego do podjęcia starań wokół sejmików. Twierdziła, że regaliści liczą, iż na sejmie będzie tylko dwóch posłów związanych z hetmanem wielkim koronnym⁸²¹. W początkach kwietnia K.N. Sapieha, walczący o wpływy na Litwie, starał się uzyskać przychyłność K. Radziwiłła. Generał artylerii litewskiej chciał się wytłumaczyć przed wojewodą wileńskim ze względu na pretensje tego ostatniego w czasie poprzedniego sejmu⁸²². Jak się wydaje, apel ten nie pozostał bez echa, skoro trzy dni po sejmikach poselskich K.N. Sapieha dziękował K. Radziwiłłowi za pomoc w uzyskaniu mandatu poselskiego. Jednocześnie zapewniał,

⁸¹⁵ BCz 919, s. 65–67. Oświadczenie Józefa Ankwicza z 7 VII 1784. Na temat obaw króla o wznowienie sprawy krakowskiej na sejmie zob.: BCz 927, s. 87–90. Notatka z rozmowy króla z J. Małachowskim z 25 I 1784.

⁸¹⁶ BCz 735, s. 726, 757–758. Król do S.S. Potockiego z 1 VII 1784 i S.S. Potocki do króla z 16 VII 1784.

⁸¹⁷ AGAD, ML VII/52, k. 73. Protokół Rady Nieustającej z 6 VIII 1784.

⁸¹⁸ AGAD, ML VII/52, k. 34–34v. Protokół Rady Nieustającej z 8 VI 1784; ML VII/94, k. 84–84v. Rezolucja Rady Nieustającej z 8 VI 1784; ML VII/95, k. 210–210v. Memoriał Adama Naruszewicza z czerwca 1784.

⁸¹⁹ *Dyaryusz Seymu wolnego ordynaryjnego... 1784...*, wyd. M. Tukalski-Nielubowicz, Warszawa 1785, s. 387, 415.

⁸²⁰ AGAD, AKP 268, k. 45. Król do A. Debolego z 17 III 1784.

⁸²¹ AGAD, AKom. 12/12, s. 159. E. Sapieżyna do F.K. Branickiego z 28 III 1784.

⁸²² AGAD, AR V/13850. K.N. Sapieha do K. Radziwiłła z 3 IV 1784.

że wsparł umieszczenie w instrukcji punktu w interesie monarchy⁸²³. W czerwcu 1784 F.K. Branicki zachęcał S. Rzewuskiego do starań o wybór posłów, a także do obecności na obradach grodzieńskich. Hetman wielki informował kolegę, że zbliżający sejm będzie „wolny”⁸²⁴. W początkach sierpnia 1784 S.S. Potocki powiadał króla, że F.K. Branicki nie przygotowuje się do wyjazdu do Grodna⁸²⁵. Na przelomie sierpnia i września pozostający w Warszawie (król wyjechał na sejm) A. Dzieduszycki (sekretarz Departamentu Interesów Cudzoziemskich) powiadał monarchę o planowanej podróży hetmana wielkiego koronnego na Ukrainę⁸²⁶. Z listu M. Mniszcha wynika, że F.K. Branicki skarżył się O. Stackelbergowi, iż jest pomijany w politycznych konsultacjach⁸²⁷. Stronnicy Białej Cerkwi przygotowywali się do akcji sejmikowej na Wołyniu i w ziemi chełmskiej (bliskość Lubomla), gdzie regaliści również spodziewali się działań ze strony S. Rzewuskiego⁸²⁸. Na dworze oczekiwano, iż stronników hetmańskich na sejmiku lubelskim będzie promował K.N. Sapieha⁸²⁹.

Znacznie lepiej znane są przygotowania sejmikowe stronnictwa regalistycznego. W Zbiorze Popielów zachowała się dworska „planta”, powstała zapewne w Gabinetecie Stanisława Augusta. Zawiera ona, podobnie jak inne tego rodzaju projekty, listę pretendentów do poselstwa, z zaznaczeniem osób promowanych przez dwór. Interesujący obraz organizacji stronnictwa królewskiego dają dopiski na marginesie, w których wymieniono osoby odpowiedzialne za sejmiki w poszczególnych województwach koronnych. W powyższej plancie pojawili się⁸³⁰:

- województwo krakowskie – biskup M. Poniatowski i wojewoda P. Małachowski
- województwo sandomierskie – wojewoda M. Sołtyk, biskup M. Poniatowski, Małachowski (zapewne podkanclerzy Jacek)
- województwo kaliskie i gnieźnieńskie [oraz poznańskie] – marszałek nadworny K. Raczyński
- województwo sieradzkie – Anastazy Walewski i Małachowski (wojewoda sieradzki Mikołaj lub podkanclerzy Jacek⁸³¹)
- ziemia wieluńska – starosta Stanisław Męciński
- województwo łęczyckie – Anastazy Walewski i wojewoda S. Dzierzbicki
- województwa brzesko-kujawskie i inowrocławskie – wojewoda brzeski Stanisław Dąbski i Serafin Sokołowski
- województwo kijowskie – wojewoda ruski S.S. Potocki i kasztelan kijowski J. Stempkowski

⁸²³ AGAD, AR V/13850. K.N. Sapieha do K. Radziwiłła z 19 VIII 1784.

⁸²⁴ APK, Podh. II 2/5, nr 49. F.K. Branicki do S. Rzewuskiego z 7 VI 1784.

⁸²⁵ BCz 735, s. 766. S.S. Potocki do króla z 6 VIII 1784.

⁸²⁶ BCz 921, s. 139–142. A. Dzieduszycki do króla z 31 VIII 1784 i 3 IX 1784. Na temat roli A. Dzieduszyckiego zob. J. Michalski, *Dyplomacja polska...*, s. 589–590; Z. Anusik, *Organizacja i funkcjonowanie...*, s. 54–55.

⁸²⁷ BCz 927, s. 621. M. Mniszech do króla z 9 IX 1784.

⁸²⁸ AGAD, ZP 128, k. 24. Kandydaci do poselstwa w roku 1784; K. Pułaski, *Korespondencya Michała Jerzego Mniszcha...*, s. 111.

⁸²⁹ AGAD, ZP 128, k. 25v. Kandydaci do poselstwa w roku 1784.

⁸³⁰ AGAD, ZP 128, k. 17–33v. Kandydaci do poselstwa w roku 1784.

⁸³¹ Na temat wpływów J. Małachowskiego w Sieradzkim por. W. Szczygielski, *Referendum trzecimajowe. Sejmiki lutowe 1792 roku*, Łódź 1994, s. 126.

- ziemia dobrzyńska – biskup M. Poniatowski
- ziemia chełmska – wojewoda ruski Szczęsny Potocki i kasztelan belski Józef Komorowski
- województwo wołyńskie – Szczęsny Potocki, M. Mniszczeh i Aniela Sanguszkowa (żona Janusza)
- województwo podolskie – Szczęsny Potocki i koniuszy koronny Jan Kicki
- województwo lubelskie – J. Kicki, sekretarz koronny M. Granowski i wojewoda K. Hryniewiecki
- województwo płockie – biskup M. Poniatowski
- województwo mazowieckie – kanclerz A.O. Okęcki, wojewoda mazowiecki (prawdopodobnie „planta” powstała przed śmiercią A. Mokronowskiego), biskup M. Poniatowski
- województwo podlaskie – wojewoda mazowiecki (zapewne A. Mokronowski) i Adam Szydłowski
- województwo rawskie – wojewoda B. Walicki i podkomorzy sochaczewski Stanisław Gadomski
- województwo braclawskie – Szczęsny Potocki, kasztelan M. Grocholski, Stanisław Poniatowski⁸³².

W wykazie brak jest adnotacji przy województwach i powiatach litewskich (wyjątek stanowił sejmik nowogródzki, za który odpowiadał K. Radziwiłł). Zbiorną listę oczekiwanych posłów z Wielkiego Księstwa przygotował podkanclerzy J. Chreptowicz⁸³³. Do adnotacji na wykazie województw koronnych należy podchodzić krytycznie. Nie zawsze znajdują one potwierdzenie w korespondencji sejmikowej. Pozwalają jednak dostrzec istotne elementy organizacji regalistów. Na kresach południowo-wschodnich wyeksponowano rolę Szczęsnego Potockiego. Marszałek M. Mniszczeh został wspomniany tylko w odniesieniu do Wołynia, choć odgrywał ważną rolę w czasie kampanii sejmikowej także w innych województwach⁸³⁴.

Sejmiki przedsejmowe w Koronie były burzliwe, zwłaszcza w województwach wschodnich. W Kamieńcu Podolskim, gdzie wpływy miał A.K. Czartoryski, doszło do poważnych zajść⁸³⁵. Przed obradami poselskimi aktywną agitację prowadził, związany z F.K. Branickim, J. Mierzejewski, który odwiedzał „wszystkie domy szlacheckie i urzędników”⁸³⁶. Kandydatów opozycji wsparł podobno wojewoda podolski J. Zamoyski. Mandaty poselskie uzyskali w Kamieńcu, m.in. przeciwnicy dworu: J. Mierzejewski, J. Zajączek i Marcin Darowski⁸³⁷. Również na sejmiku wołyń-

⁸³² AGAD, ZP 128, k. 19–31v. Kandydaci do poselstwa w roku 1784.

⁸³³ Korespondencja J. Chreptowicza z królem z lata 1784 w BCz 724. Sporządzona 12 VIII 1784 przez J. Chreptowicza lista oczekiwanych posłów litewskich znajduje się w: AGAD, ZP 128, k. 37v–38. Posłowie z prowincji WXL spodziewani. Na temat sejmiku nowogródzkiego zob.: ZP 128, k. 26.

⁸³⁴ K. Pułaski, *Korespondencja Michała Jerzego Mniszczeha...*, s. 110–115.

⁸³⁵ *Ibidem*, s. 111. Przed sejmikiem doszło do zajść, w których było podobno 2 zabitych i „więcej stu porąbanych”.

⁸³⁶ BCz 735, s. 776. S.S. Potocki do króla z 13 VIII 1784.

⁸³⁷ K. Pułaski, *Korespondencja Michała Jerzego Mniszczeha...*, s. 111–112; BCz 735, s. 785. S.S. Potocki do króla z 27 VIII 1784; *Dyaryusz Seymu... 1784...*, s. 4.

skim nie wszystko poszło po myśli regalistów, choć obrady były spokojne. Doszło do układów, w czasie których wojewoda H. Sanguszko zgodził się na kandydatów nieuwzględnionych w planie dworskiej. Mandat uzyskali m.in. znani opozycjoniści A. Pułaski i A. Rzewuski⁸³⁸, osławiony z powodu ostrych antydworskich wystąpień na poprzednim sejmie. Na sejmik czernihowski we Włodzimierzu (nieobecny był wojewoda L. Wilga) opozycja podobno sprowadziła wiele osób przebranych w mundury wojewódzkie i wojskowych. Mandaty poselskie uzyskali stronnicy hetmańscy K. Kurdwanowski i K. Miączyński (ten ostatni próbował jednak, po sejmie z 1782, poprawić swoje notowania na dworze)⁸³⁹. Za sukces regalistów należy uznać rezultaty sejmików lubelskiego i chełmskiego⁸⁴⁰.

Spokojnie przebiegały sejmiki na Mazowszu, gdzie regułą był jednomyślny wybór posłów. W ziemi nurskiej doszło jednak do protestu przeciwko działaniom marszałka i asesorów przy układaniu instrukcji na sejm (chodziło o wyeliminowanie z niej punktu podobno uzgodnionego w czasie obrad)⁸⁴¹. Manifesty miały zapewne podłoże prywatne, bez związku z walką partyjną.

Na Litwie na uwagę zasługuje wybór na posła wołkowyskiego ewangelika – gen. inspektora Jana Grabowskiego⁸⁴². Wybory reprezentantów na sejm grodzieński w 1784 zakończyły się niewątpliwie sukcesem regalistów w skali całej Rzeczypospolitej. Król pisał 21 sierpnia (nie znając jeszcze wyników wszystkich elekcji) do A. Debolego: „Posłowie po sejmikach naszych prawie wszędzie stanęli pomyślnie. Hetmańskich ledwie sześciu stanęło dotychczas”⁸⁴³.

Po zakończeniu sejmików poselskich przygotowania do sejmu wkroczyły w ostatnią fazę. W dniu 26 sierpnia 1784 monarcha wyjechał z Warszawy⁸⁴⁴. Król nie wybierał się jednak prosto do Grodna. Wyprawa na sejm stała się dla monarchy

⁸³⁸ BCz 689, s. 129–130. H. Sanguszko do króla z 16 VIII 1784; K. Pułaski, *Korespondencya Michała Jerzego Mniszcha...*, s. 112–114.

⁸³⁹ BCz 683, s. 217. L. Podhorodeński do króla z 16 VIII 1784. Pośrednikiem w próbach odzyskania przez K. Miączyńskiego względów dworu był podkomorzy M. Walewski: BCz 694, s. 95, 103. M. Walewski do króla z 1 II 1783 i i deklaracja gen. Kajetana Miączyńskiego z 1 II 1783 (odpisy: APL, AKW 48, s. 734–736).

⁸⁴⁰ APL, GrLub-rmo 476, k. 328–328v. Laudum sejmiku w Lublinie z 16 VIII 1784; GrCh-rmo 95a – akta luźne, k. 421–421v. Laudum sejmiku w Chełmie z 16 VIII 1784 (odpis w: BKórn. 11189, vol. II, k. 187–189); BCz 663, s. 275–277. M. Granowski do króla z 17 VIII 1784 i odpowiedź monarchy z 20 VIII 1784.

⁸⁴¹ AGAD, NGRO 57, k. 493–493v, 495–496. Manifesty Michała Jabłonowskiego i innych z 16 i 25 VIII 1784 (odpis: BPAU 8335, k. 340–345v). Na temat innych sejmików mazowieckich zob: W. Filipczak, *Sejmiki województwa płockiego...*, s. 42–43; idem, *Sejmiki ziemi czerskiej...*, s. 158–160; idem, *Aktywność sejmikowa...*, s. 27–29.

⁸⁴² AGAD, ZP 128, k. 45v. *Uwiedomienie o stancyach... senatorów, ministrów i posłów...* (druk, s. 14); *Dyaryusz Seymu... 1784...*, s. 5.

⁸⁴³ AGAD, AKP 268, k. 114. Król do A. Debolego z 21 VIII 1784.

⁸⁴⁴ BRacz. 66, k. 2. Bytność... Stanisława Augusta, króla polskiego w Nieświeżu...; [A. Naruszewicz], *Dyaryusz podróży... Stanisława Augusta na Seym Grodzieński...*, Warszawa 1784, s. 1–2; AGAD, AKP 268, k. 115v. Pius Kiciński do A. Debolego z 28 VIII 1784. Zob. też: BCz 731, s. 395, 397–398. Król do L. Wilgi z 24 VIII 1784 i L. Wilga do króla z 28 VIII 1784.

okazją do podróży po Wielkim Księstwie. W lipcu 1784 monarcha planował trasę biegnącą przez Białowieżę, Pińsk, Różanę, Nieśwież i Szczorsy (podkanclerzego J. Chreptowicza). W Grodnie monarcha zamierzał stanąć na 5 dni przed rozpoczęciem obrad⁸⁴⁵. Szczególnie uroczysty charakter miała wizyta króla w Nieświeżu (od 16 do 22 września), która już w marcu 1784 była tematem korespondencji Stanisława Augusta z K. Radziwiłłem⁸⁴⁶. Pobyt monarchy u wojewody wileńskiego pilnie śledziła opinia publiczna, a nawet znalazł odbicie w literaturze pamiętnikarskiej⁸⁴⁷.

Przed sejmem grodzieńskim należy odnotować dwa wydarzenia, które miały znaczenie dla sytuacji politycznej w kraju. Pierwszym były przygotowania do małżeństwa (ślub odbył się 28 października 1784) księcia Ludwika Wirtemberskiego i Marii, córki A.K. Czartoryskiego⁸⁴⁸. Poważne konsekwencje miała śmierć, 26 sierpnia 1784 w Paryżu, prymasa A. Ostrowskiego. Miejsce zgonu spowodowało, że wiadomość o tym dotarła do kraju dość późno. Dopiero 24 września król odpowiedział na list kasztelana czerskiego T. Ostrowskiego, informujący go o śmierci arcybiskupa gnieźnieńskiego⁸⁴⁹. 12 września koadiutor płocki Krzysztof Szembek, pisząc o złym stanie zdrowia prymasa, zabiegał o koadiutorię krakowską (miesiąc później prosił przynajmniej o administrację tej diecezji)⁸⁵⁰. W tym samym czasie (12 września) kanclerz A.O. Okęcki, wiedząc już o śmierci A. Ostrowskiego, zgłaszał aspiracje do prymasostwa, gdyby godności arcybiskupiej nie przyjął M. Poniatowski⁸⁵¹. Wydaje się jednak, że autor tej prośby nie wierzył w jej powodzenie. Niemal pół roku wcześniej J. Mierzejewski pisał do F.K. Branickiego „ks. kanclerz bardzo kontent z listu pańskiego [Branickiego – WF], sam odpisał strzegąc się, aby nikt nie wiedział bo malkontent ze dworu i z biskupa płockiego, który razem i prymasem i biskupem krakowskim chce być”⁸⁵². Rozchodzenie się politycznych dróg króla i A.O. Okęckiego stawało się faktem, choć jesienią 1784 opozycja chciała uzyskać przychyłność kanclerza w kwestiach prywatnych (sprawa rozwodowa K.N. Sapiehy, o czym dalej)⁸⁵³. Przekonanie, że M. Poniatowski obejmie prymasostwo

⁸⁴⁵ BCz 735, s. 739. Król do S.S. Potockiego z 22 VII 1784. Zob. też: K. Tracki, *Ostatni kanclerz litewski. Joachim Litawor Chreptowicz w okresie Sejmu Czteroletniego 1788–1792*, Wilno 2007, s. 47.

⁸⁴⁶ BRacz. 66, k. 2–20. Bytność... Stanisława Augusta..., [A. Naruszewicz], *Dyaryusz podróży... Stanisława Augusta...*, cz. II: *Dalsza podróż JKMci*, s. 16–28; BCz 686, s. 605. Król do K. Radziwiłła z 26 III 1784.

⁸⁴⁷ D. Rolnik, *Miejsce i rola Radziwiłłów w życiu publicznym Rzeczypospolitej lat 1764–1795 w świetle literatury pamiętnikarskiej czasów stanisławowskich*, [w:] *Radziwiłłowie. Obrazy literackie. Biografie. Świadczenia historyczne*, Lublin 2003, s. 393.

⁸⁴⁸ BCz 696, s. 479, 483. A.K. Czartoryski do króla z 27 VIII 1784 i 6 IX 1784; A. Aleksandrowicz, *Maria Wirtemberska (1768–1854)*, [w:] *Pisarze polskiego oświecenia*, t. III, red. T. Kostkiewiczowa i Z. Goliński, Warszawa 1996, s. 657.

⁸⁴⁹ BCz 698, s. 229, 231. T. Ostrowski do króla, bez daty i odpowiedź monarchy z 24 IX 1784. Datę śmierci prymasa A. Ostrowskiego można znaleźć w: BCz 698, s. 159. A.O. Okęcki do króla z 12 IX 1784. Zob. też: H. Dymnicka-Woloszyńska, *Ostrowski Antoni Kazimierz*, [w:] PSB, t. XXIV, 1979, s. 545.

⁸⁵⁰ BCz 698, s. 1083, 1088–1089. Krzysztof Szembek do króla z 12 IX i 10 X 1784.

⁸⁵¹ BCz 698, s. 159–160. A.O. Okęcki do króla z 12 IX 1784.

⁸⁵² AGAD, AKom. 12/12, s. 170. J. Mierzejewski do F.K. Branickiego z 28 III 1784.

⁸⁵³ AGAD, AKom. 12/12, s. 174–177. E. Sapieżyna do A.O. Okęckiego z 18 XI 1784.

było powszechne. Awans królewskiego brata na arcybiskupstwo gnieźnieńskie był już przesądzony od wielu lat. Biskup warmiński Ignacy Krasicki, kiedy we wrześniu 1780 badał na dworze warszawskim swe szanse na uzyskanie tej godności, został poinformowany o aspiracjach M. Poniatowskiego⁸⁵⁴. Zabiegano więc, przede wszystkim, o niższe godności biskupie. Biskup F. Turski, we wrześniu 1784, prosił monarchę o wakans, który zwolni się w wyniku przesunięć na najwyższych szczeblach hierarchii⁸⁵⁵. Warto odnotować, że biskup łucki już dwa miesiące wcześniej, za pośrednictwem opozycjonisty I. Potockiego, próbował uzyskać protekcję O. Stackelberga w staraniach o awans⁸⁵⁶. Zabiegi wokół arcybiskupstwa gnieźnieńskiego wywoływały duże emocje. Zastanawiano się, czy elekcji i nominacji prymasa należy dokonać jeszcze przed rozpoczęciem sejmu⁸⁵⁷. Tak też ostatecznie się stało. Na sesji z 2 października 1784 Rada Nieustająca wyłoniła kandydatów do metropolii gnieźnieńskiej. Król oświadczył konsyliarzom, że zaleca do niej biskupa płockiego. Monarcha złożył też do akt magistratury list M. Poniatowskiego, który deklarował złożenie koadiutorii krakowskiej po awansie na arcybiskupstwo. Obok królewskiego brata o prymasostwo ubiegało się jeszcze 4 biskupów: poznański A.O. Okęcki, wileński I. Massalski, chełmski M. Garnysz oraz inflancki J. Kossakowski. Najwięcej głosów (19) otrzymał M. Poniatowski. Kandydatami Rady zostali też kanclerz A.O. Okęcki i biskup J. Kossakowski (po 13). W czasie sesji z 2 października Stanisław August powierzył swemu bratu arcybiskupstwo gnieźnieńskie⁸⁵⁸. M. Poniatowski, choć zrezygnował z koadiutorii, nadal zarządzał diecezją krakowską⁸⁵⁹.

Sejm rozpoczął się w Grodnie 4 października 1784 (obradował do 13 listopada). W pierwszym dniu na marszałka wybrany został starosta i poseł piński Franciszek Ksawery Chomiński, który związany był z hetmanem M.K. Ogińskim, ale współpracował wówczas z królem⁸⁶⁰. Marszałkiem Rady Nieustającej (z alternaty litewskiej) został, na sesji 13 października, generał wojsk litewskich Józef Chrapowicki. Uzyskał on 175 głosów (rozdanych było 210 regestrów). Na sekretarza magistratury wybrano ks. Adama Naruszewicza, pisarza wielkiego litewskiego⁸⁶¹. Kandydatura J. Chrapowickiego została uzgodniona jeszcze w Warszawie. W Grodnie potwierdzono wcześniejsze ustalenia, zaś rozmowy z O. Stackelbergiem w tej sprawie prowadził gen. J. Komarzewski. W dniu elekcji J. Chreptowicz pisał do króla, że o promowanym kandydacie powinni zostać poinformowani: K. Raczyński, S.S. Potocki, S. Poniatowski,

⁸⁵⁴ AGAD, AKP 263, k. 114. A. Cieciszowski do A. Debolego z 20 IX 1780.

⁸⁵⁵ BCz 698, s. 1155. Feliks Turski do króla z 22 IX 1784.

⁸⁵⁶ AGAD, APP 279b, t. II, s. 441. F. Turski do I. Potockiego z 16 VII 1784.

⁸⁵⁷ BCz 927, s. 623. M. Mniszech do króla z 22 IX 1784.

⁸⁵⁸ AGAD, ML VII/52, k. 91v. Protokół Rady Nieustającej z 2 X 1784; ML VII/95, k. 466. Kandydaci do prymasostwa. Królewska nominacja na arcybiskupstwo dla M. Poniatowskiego nosiła datę 9 X 1784: Z. Zielińska, *Poniatowski Michał Jerzy*, s. 457. Zob. też: R. Butterwick, *Polska rewolucja...*, s. 224.

⁸⁵⁹ R. Butterwick, „*Intrighi e simonie*”. *Wokół biskupstwa krakowskiego w 1789 roku*, KH 2004, R. CXI, 3, s. 104.

⁸⁶⁰ *Dyaryusz Seymu... 1784...*, s. 9; *Dyaryusz tygodniowy Seymu 1784...*, Warszawa, bd., s. 3–4; A. Kalenkiewiczówna, *op. cit.*, s. 148; W. Konopczyński, *Chomiński Franciszek K s a w e r y*, [w:] PSB, t. III, 1937, s. 416.

⁸⁶¹ *Dyaryusz Seymu... 1784...*, s. 38.

A. Małachowski, F.K. Chomiński i biskup J. Kossakowski (dwo ostatnich powiadomić miał podkanclerzy)⁸⁶². Miało to zagwarantować skuteczną realizację powyższej plan-ty. O poparciu Radziwiłłów (Karola i Hieronima) i ich klienteli dla J. Chrapowickiego oraz A. Naruszewicza informował dwór M. Morawski⁸⁶³. Wiadomo, że przed sejmem o marszałkostwo Rady ubiegał się starosta inflancki Kazimierz Konstanty Plater⁸⁶⁴. Stronnictwo dworskie starannie przygotowało się również do wyboru Rady Nieustającej i obu komisji skarbowych, o czym świadczą zachowane listy popieranych przez dwór kandydatów⁸⁶⁵. Przy ustalaniu promowanego przez regalistów składu władz wykonawczych, zwłaszcza Komisji Skarbu Koronnego, dużą rolę odgrywał marszałek nadworny K. Raczyński. Wypowiadał się on na temat aspirujących do funkcji komisarskiej parlamentarzystów koronnych oraz prowadził rozmowy z O. Stackelbergiem⁸⁶⁶.

Obrazy sejmu grodzieńskiego budziły dotychczas stosunkowo małe zainteresowanie historiografii. S. Kościałkowski szczegółowo omówił dyskusję w sprawie A. Tyzenhauza i Komisji Skarbu Litewskiego⁸⁶⁷. Sejm musiał udzielić jej absolutorium za okres aż sześciu lat (1778–1784), gdyż nie uzyskała „zakwitowania” na dwóch poprzednich sejmach⁸⁶⁸. Szczególne emocje wywołała sprawa wyroku, który zobowiązał podskarbiego do zapłacenia nie tylko uznanej za należną Skarbowi kwoty 602 712 złp, ale nakazał mu uiszczenie jej w „tryplifikowanej” wysokości, co dało 1 802 575 zł⁸⁶⁹. Sprawa wywołała burzliwą dyskusję. Była rzeczywiście kontrowersyjna, gdyż zgodnie z decyzją sejmu 1780 A. Tyzenhauz powinien odpowiadać jedynie przed sądem sejmowym⁸⁷⁰. Ostatecznie nakazano podskarbiemu (na sesji 30 października) zapłacenie pierwotnych zobowiązań, a darowano karę w wysokości podwójnej sumy należności⁸⁷¹.

Większe niż dawniej emocje wzbudziło zakwitowanie Komisji Skarbu Koronnego. Jej działalność wywołała tym razem sporo głosów krytycznych. Zarzucano magistraturze, m. in., przekraczanie uprawnień przez naruszenie dekretu trybunalskiego (jak się wydaje niesłusznie) oraz wyrok w sprawie ziemstwa lubelskiego⁸⁷². Kontrowersje

⁸⁶² AGAD, ZP 128, k. 121. [J. Chreptowicz] do króla z 13 X 1784 (bilet).

⁸⁶³ AGAD, ZP 128, k. 120. Mikołaj Morawski do króla z 13 X 1784 (bilet).

⁸⁶⁴ BCz 698, s. 270. Kazimierz Konstanty Plater do króla z 5 IX 1784.

⁸⁶⁵ AGAD, ZP 107, k. 42–46v, 48–49v, 52–54v. Rejestry do wyboru Rady Nieustającej i Komisji Skarbowych z podkreśleniami i dopiskami „Lista dworska”; ZP 128, k. 34, 35, 36 (Kandydaci do Rady Nieustającej, Komisji Skarbu Koronnego i Komisji Skarbu Litewskiego), 95–101 (różne wersje planowanych składów Rady i Komisji Skarbowych).

⁸⁶⁶ AGAD, ZP 128, k. 75–76. Notatka króla z 28 IX 1784.

⁸⁶⁷ S. Kościałkowski, *op. cit.*, t. II, s. 501–517.

⁸⁶⁸ AGAD, ZP 107, k. 151. *Kwit dla Komisjów Skarbu W. Ks. Litewskiego*; VL, t. IX, s. 13. *Kwit dla Komisjów Skarbu W. Ks. Litewskiego*; Z. Szczęśka, *Odpowiedzialność rządu...*, s. 79; J. Juchniewicz, *op. cit.*, s. 141–142.

⁸⁶⁹ *Dyaryusz Seymu... 1784...*, s. 435; S. Kościałkowski, *op. cit.*, t. II, s. 512.

⁸⁷⁰ VL, t. VIII, s. 586. *Deklaracja o Komisji Skarbowej W. Ks. Lit.*; S. Kościałkowski, *op. cit.*, t. II, s. 432.

⁸⁷¹ VL, t. IX, s. 12–13. *Uspokojenie interesu skarbu litewskiego*; S. Kościałkowski, *op. cit.*, t. II, s. 514–516.

⁸⁷² *Dyaryusz Seymu... 1784...*, s. 387–393, 414–415, 418–419. Wspomniany wyrok trybunalski (w sprawie Borzęckiej) był bowiem późniejszy niż rozstrzygnięcie Komisji Skarbowej (*ibidem*, s. 397). Zob. też: A. Stroynowski, *Opozycja sejmowa...*, s. 174–175.

w izbie poselskiej wzbudził „dodatek”, wniesiony przez K.N. Sapiehę, by komisarze ponosili odpowiedzialność finansową za sumy należne od kasjera Rudnickiego⁸⁷³. Ostatecznie jednak, po trzykrotnym głosowaniu (na sesji 29 października), projekt został przyjęty, zgodnie ze stanowiskiem regalistów, bez „apendyksu” (w tajnym głosowaniu a izbie poselskiej stosunek głosów wynosił 80:79, w senacie 24:3)⁸⁷⁴. Przy uchwalaniu absolutorium dla Departamentu Wojskowego i komisji pojawił się także problem natury formalnej. Poseł czernihowski K. Kurdwanowski (wsparty przez J. Mierzejewskiego) domagał się osobnych kwitów dla każdego z kompletów (za okres dwuletni). Ostatecznie jednak zgodził się na odmienne rozwiązanie⁸⁷⁵. Departament Wojskowy uzyskał absolutorium za działalność w obu kadencjach na sesji 30 października, choć dla okresu 1780–1782 konieczne było, ze względu na zastrzeżenia opozycji (sprawa sołtykowska), przeprowadzenie głosowania⁸⁷⁶. Szczególnie krytyczni wobec działań Departamentu byli posłowie związani ze stronnictwem hetmańskim (J. Zajączek, K. Kurdwanowski i A. Rzewuski)⁸⁷⁷. Wyniki głosowania świadczyły jednak o braku szerszego poparcia dla stanowiska malkontentów. Za „kwitem” za lata 1780–1782 opowiedziało się 143 reprezentantów i 16 senatorów; przeciwko temu było 5 posłów i I. Potocki⁸⁷⁸. Sejmową debatę w sprawach wojskowych analizował E. Rostworowski⁸⁷⁹. Przedmiotem krytyki był uniwersał królewski z 11 maja 1783, wydany na prośbę Departamentu Wojskowego, w którym zakazywano sprzedaży szarż wojskowych (od 1 stycznia następnego roku)⁸⁸⁰. Przyjęta przez parlament decyzja przywracała możliwość ich zbywania, jednak po spełnieniu określonych warunków (m.in. 15 lat służby wojskowej)⁸⁸¹. Dyskusja nad sprawami wojskowymi dała opozycji okazję do urządzenia patriotycznej manifestacji. Szczęsny Potocki, w tym czasie współpracujący już z malkontentami, ofiarował Rzeczypospolitej regiment, który zobowiązał się wystawić i utrzymywać (gdyby fundator przestał być komendantem dywizji ukraińskiej i podolskiej, miał być on finansowany przez państwo), zaś K.N. Sapieha podarował armii litewskiej 12 dział (powinny zostać odlane i dostarczone do arsenału wileńskiego przed kolejnym sejmem)⁸⁸².

⁸⁷³ AGAD, AKom. 79/104, s. 21. Relacja K.N. Sapiehy z sejmu 1784; *Dyaryusz Seymu... 1784...*, s. 387.

⁸⁷⁴ *Ibidem*, s. 419–420.

⁸⁷⁵ *Ibidem*, s. 348, 354–355.

⁸⁷⁶ *Ibidem*, s. 426.

⁸⁷⁷ *Ibidem*, s. 424–426.

⁸⁷⁸ *Ibidem*, s. 428, 442–443; A. Stroynowski, *Opozycja sejmowa...*, s. 174.

⁸⁷⁹ E. Rostworowski, *Sprawa aukcji...*, s. 121, 142–144, 148–149, 161.

⁸⁸⁰ *Dyaryusz Seymu... 1784...*, s. 174, 359, 425; E. Rostworowski, *Sprawa aukcji...*, s. 142–143.

⁸⁸¹ VL, t. IX, s. 11–12. *Ostrzeżenia względem sprzedaży szarż w wojsku obojga narodów*; E. Rostworowski, *Sprawa aukcji...*, s. 143.

⁸⁸² S.S. Potocki, wojewoda ruski, *Mowa... przy rozłączeniu izby poselskiej... 23 X 1784...*, [w:] ZM 1784 (Wil.), s. 301; K. Sapieha, p. brzesko-litewski, *Głos... 26 X 1784...*, [w:] *ibidem*, s. 422–423; VL, t. IX, s. 12. *Przyjęcie ofiary w. Potockiego wojewody ruskiego i Przyjęcie ofiary u. Kazimierza księcia Sapiehy*; *Dyaryusz Seymu... 1784...*, s. 433; E. Rostworowski, *Sprawa aukcji wojska...*, s. 121. Zob. też: A. Stroynowski, *Sejmowa opozycja antykrólewska w czasach rządów Rady Nieustającej (Kryteria klasyfikacji)*, AUL 1984, FH 18, s. 22.

W ramach kontroli Rady Nieustającej parlament uchylił jej 4 rezolucje i 1 uniwersał (z 10 grudnia 1782 w sprawie egzekucji procesów)⁸⁸³. Sejm dokonał też wykładni rezolucji z 24 sierpnia 1784, która dotyczyła ewangelików augsburskich. Projekt w tej sprawie zgłosił (25 października) poseł gnieźnieński Stanisław Breza⁸⁸⁴. Parlament uznał, że powyższa rezolucja (przyjęta, jak pisałem, w wyniku interwencji O. Stackelberga) nie upoważnia synodów i konsystorzów do „samowładnego” nakładania na współwyznawców obciążeń finansowych, oprócz dotychczasowych opłat (lub uzgodnionych w opisany w ustawie sposób) na utrzymanie zborów i pastorów⁸⁸⁵.

W krytyce magistratury czołową rolę odgrywali posłowie opozycyjni. Jak zauważył A. Stroynowski, Rada Nieustającej była postrzegana nie tylko jako instytucja groźna dla wolności, lecz próbowano także wykazać jej zbędność⁸⁸⁶. Przykładem jest wystąpienie J. Mierzejewskiego na sesji z 23 października 1784. Stwierdził on, że magistratura nie wypełniła przepisanych ustawami obowiązków, np. w sprawach lustracji wojska i przygotowania projektów konstytucji, które powinny być uwzględnione w uniwersale przedsejmowym. Poseł podolski zarzucił Radzie (a także Komisji Skarbu Koronnego) niezgodne z prawem wydatkowanie superat skarbowych⁸⁸⁷.

Sprawa, która w szczególny sposób została wykorzystana przez opozycję do ataku na króla, był projekt spłaty przez Rzeczpospolitą długów królewskich⁸⁸⁸. W myśl zgłoszonej przez regalistów propozycji, na fundusz na spłatę zadłużenia monarchy przeznaczony zamierzano dochody z *subsidiium charitativum* uzyskane w ciągu 10 lat⁸⁸⁹. Mowę uzasadniającą jego uchwalenie wygłosił, na sesji 3 listopada 1784, poseł lubelski M. Granowski. Wskazywał on na liczne wydatki poczynione przez króla na potrzeby publiczne (na artylerię koronną, koszary, remont zamków królewskich w Warszawie i Grodnie oraz ratuszy lubelskiego i piotrkowskiego, odstąpienie Skarbowi mennicy i ludwisarni)⁸⁹⁰. Na kolejnej sesji (4 listopada 1784) projekt ten, jednomyślnie przyjęty w izbie poselskiej, spotkał się z opozycją dwóch senatorów I. Potockiego i S.S. Potockiego⁸⁹¹. Marszałek nadworny litewski przedstawił O. Stackelbergowi dodatek do projektu (po spłaceniu długu królewskiego *subsidiium charitativum* miało zostać przeznaczone na aukcję wojska, zaś na przyszłość zakazywano spłacania przez Rzeczpospolitą zobowiązań monarchy), grożąc zerwaniem sejmu w wypadku jego od-

⁸⁸³ Uchylone zostały rezolucje z 14 III 1783 (w sprawie opatów bazylikańskich), 21 I 1783 (dotycząca pisarzy wojskowych), 10 I 1783 (odnosząca się do spraw spadkowych po duchownych) i z 4 VI 1784: VL, t. IX, s. 10–11; Z. Szczańska, *Odpowiedzialność rządu...*, s. 78.

⁸⁸⁴ *Dyaryusz Seymu... 1784...*, s. 338; AGAD, ZP 128, k. 397v. Journal de la Diète.

⁸⁸⁵ VL, t. IX, s. 11. *Ostrzeżenie względem rezolucji Rady na sesji nro 169...* Projekt S. Breza został uchwalony na sesji z 28 X 1784: *Dyaryusz Seymu... 1784...*, s. 378–379, 402.

⁸⁸⁶ A. Stroynowski, *Opozycja sejmowa...*, s. 173–174.

⁸⁸⁷ J. Mierzejewski, p. podolski, *Mowa... 23 X 1784...*, [w:] ZM 1784 (Wil), s. 332–336; *Dyaryusz Seymu... 1784...*, s. 328–329.

⁸⁸⁸ A. Stroynowski, *Opozycja sejmowa...*, s. 172–173.

⁸⁸⁹ AGAD, ZP 107, k. 146. *Fundusz na opłacenie reszty długów naszych królewskich*.

⁸⁹⁰ *Dyaryusz Seymu... 1784...*, s. 486–487.

⁸⁹¹ *Ibidem*, s. 498, 506–508; AGAD, ZP 128, k. 405v. Journal de la Diète; K.M. Morawski, *Ignacy Potocki*, s. 56–57; A. Stroynowski, *Opozycja sejmowa...*, s. 172–173.

rzucenia⁸⁹². Ambasador zakwestionował te wywody (sprawę spłaty długów uznał za materię ekonomiczną) i straszył opozycję zgodą Katarzyny II na sejm skonfederowany⁸⁹³. Poważnym rozczarowaniem musiała być dla monarchy postawa wojewody ruskiego, z którym Stanisław August wiązał poważne nadzieje polityczne. Sejm zrealizował także pretensje finansowe Radziwiłłów i sukcesorów Hrehorego Ogińskiego⁸⁹⁴, których nie udało się załatwić na poprzednich zgromadzeniach. Losy ustaw dotyczących długów miały ze sobą związek. W przeddzień decyzji w sprawie spłaty zobowiązań królewskich F.K. Chomiński uspokajał monarchę co do stanowiska Karola i Hieronima Radziwiłłów. Podkomorzy litewski niepokoił się bowiem, że może ona zaszkodzić pretensjom książąt⁸⁹⁵.

J. Michalski zwrócił uwagę, że sejm grodzieński wyróżniał się, na tle wolnych sejmów okresu Rady Nieustającej, dorobkiem ustawodawczym⁸⁹⁶. Zgłoszone 15 października 1784 przez podkanclerzego J. Chreptowicza propozycje od tronu zawierały 9 punktów⁸⁹⁷. Pierwszy z nich nie dotyczył inicjatywy ustawodawczej. Podkreślano w nim potrzebę „zakwitowania” dwóch kadencji organów władz wykonawczych, które nie uzyskały absolutorium na poprzednim sejmie. Dwie kolejne propozycje dotyczyły stosunków polsko-rosyjskich. Postulowano ratyfikację, zawartą w 1783, konwencji rosyjsko-kurlandzkiej (z uwzględnieniem także powiatu piltyńskiego) w sprawie handlu ryskiego, która przyniosła znaczne wzmocnienie wpływów rosyjskich w Księstwie Kurlandii i Semigalii⁸⁹⁸. Monarcha proponował też obniżenie opłat celnych na granicach województw kijowskiego, braclawskiego i podolskiego, co miało związek z planami rozwoju handlu czarnomorskiego. W obu sprawach sejm podjął postulowane decyzje⁸⁹⁹.

Nie doczekały się realizacji propozycje: czwarta, szósta, ósma i dziewiąta, które dotyczyły:

- a) powiększenia pensji marszałków trybunalskich i wprowadzenia ich dla deputatów, a także obmyślenia przez sejmiki funduszu na warty grodzkie;
- b) wprowadzenia nowego systemu rekrutacyjnego i powiększenia funduszu inwalidów;

⁸⁹² AGAD, ZP 128, k. 224. Notatka króla z 4 XI 1784.

⁸⁹³ K.M. Morawski, *Ignacy Potocki*, s. 124–125.

⁸⁹⁴ *Dyaryusz Seymu... 1784...*, s. 514, 521.

⁸⁹⁵ AGAD, ZP 128, k. 222–222v. F.K. Chomiński do króla z 3 XI 1784; W. Filipczak, *Sejmy Rzeczypospolitej...*, s. 74.

⁸⁹⁶ J. Michalski, *Sejm w czasach...*, s. 380.

⁸⁹⁷ *Dyaryusz Seymu... 1784...*, s. 40–42; A. Stroynowski, *Opozycja sejmowa...*, s. 176.

⁸⁹⁸ *Dyaryusz Seymu... 1784...*, s. 41; Ł. Kądziela, *Spory szlachty kurlandzkiej z ks. Piotrem Bironem w okresie Sejmu Czteroletniego*, „Społeczeństwo polskie XVIII i XIX wieku” t. VIII, Warszawa 1987, s. 11; D. Nawrot, *Sprawa kurlandzka na Sejmie Wielkim*, [w:] *Cztery lata nadziei*, red. H. Kocój, Katowice 1988, s. 186.

⁸⁹⁹ *Dyaryusz Seymu... 1784...*, s. 41, 449–460, 469–470, 516–517; VL, t. IX, s. 23–24. *Ratyfikacja konwencji handlowej i granicznej przez komisarzy Najjaśniejszej Imperatorowej całej Rosji i Księstw Kurlandii i Semigalii zawartej tudzież aktu przystąpienia powiatu piltyńskiego do tejże konwencji i Załatwienie handlu krajów Rzeczypospolitej.*

c) obmyślenia sposobu przyspieszenia postępowania sądowego w sprawach, które „obce dwory” uważają za *ius gentium*;

d) powiększenia liczby senatorów litewskich⁹⁰⁰.

Postulat ustanowienia pensji deputackich wnoszony był już na trzecim kolejnym sejmie. Losy propozycji Departamentu Wojskowego, które zakładały zastąpienie dotychczasowych werbunków systemem poboru rekruta w wieku 18–30 lat omówił już E. Rostworowski⁹⁰¹. Na sesji 8 listopada 1784 odczytany został projekt pt. *Ius gentium*, dotyczący przyspieszonego trybu postępowania w sprawach ministrów cudzoziemskich, a także kurierów dyplomatycznych podróżujących przez Rzeczpospolitą. Nie został on jednak zaakceptowany⁹⁰².

Realizacji doczekała się reforma egzekucji wyroków sądowych. Była o niej mowa w piątej propozycji od tronu, dotyczącej uchwalenia przygotowanego przez Radę Nieustającą projektu *Decreta executionis*, który przesłano na koronne sejmiiki deputackie⁹⁰³. Został on odczytany, a następnie przyjęty, razem z projektem *Warunek dla W. Ks. Lit.*, na sesji z 28 października 1784. Jednocześnie uchylono uniwersał Rady z 10 grudnia 1782, który poświęcony był tej samej problematyce (jako wkraczający w ustawodawstwo)⁹⁰⁴. Na sesji 4 listopada uchwalone zostało uzupełnienie konstytucji, które dotyczyło dochodzenia przez wierzycieli pretensji na terenie Korony⁹⁰⁵. Sejm w dniu 4 listopada, zgodnie z sugestią zawartą w siódmej propozycji od tronu, nadał indygenat księżętom Karolowi de Nassau-Siegen i Fryderykowi de Anhalt Koetten⁹⁰⁶.

Dorobek ustawodawczy sejmu z 1784 dotyczył w znacznym stopniu spraw, które nie były rekomendowane w propozycjach od tronu. Na uwagę zasługują konstytucje dotyczące wymiaru sprawiedliwości na Litwie. Obejmowały one zagadnienia procesu sądowego i funkcjonowania Trybunału Litewskiego⁹⁰⁷. Pierwszy raz na wolnych sejmach czasów Rady Nieustających zrealizowano postulaty o charakterze lokalnym, dokonując zmian terminów kadencji sądowych w województwie trockim (co odnosiło się też do powiatów wołkowyskiego i brasławskiego)⁹⁰⁸. Ustawy te, przyjęte 8 listopada, zostały opracowane zapewne na litewskiej sesji prowincjonalnej. Na wniosek K.N. Sapiehy wprowadzono w Trybunale Litewskim tajne głosowanie na wzór Rady Nieustającej, co

⁹⁰⁰ *Dyaryusz Seymu... 1784...*, s. 41–42. Por. A. Stroynowski, *Opozycja sejmowa...*, s. 176–177.

⁹⁰¹ E. Rostworowski, *Sprawa aukcji...*, s. 148–149.

⁹⁰² *Dyaryusz Seymu... 1784...*, s. 541.

⁹⁰³ *Dyaryusz Seymu... 1784...*, s. 42; VL, t. IX, s. 15–19. *Decreta executionis* (kolejne części projektu zostały opublikowane jako osobne konstytucje pod numerami XXVI–XXVII). Uzupełnieniem ustawy była konstytucja *Warunek dla W. Ks. Lit.* (VL, t. IX, s. 19).

⁹⁰⁴ *Dyaryusz Seymu... 1784...*, s. 379–386, 402–403.

⁹⁰⁵ *Ibidem*, s. 499, 509; VL, t. IX, s. 19. *Przystosowanie resztującej ustawy do dekretów executionis*.

⁹⁰⁶ *Dyaryusz Seymu... 1784...*, s. 42, 499–500, 509; VL, t. IX, s. 24. *Indygenat*; E. Rawicz, *Indygenat za Stanisława Augusta*, „Rocznik Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Przemyślu” 1924, s. 50.

⁹⁰⁷ VL, t. IX, s. 19–22. *Proces sądowy w Wielkim Księstwie Litewskim* (dalszą część ustawy opublikowano pod osobnymi nazwami jako konstytucje nr XXXI–XXXVIII); W. Filipczak, *Sejmy Rzeczypospolitej...*, s. 75.

⁹⁰⁸ VL, t. IX, s. 23. *Sądy grodzkie i ziemskie województwa trockiego*.

miało dotyczyć także Trybunału Koronnego⁹⁰⁹. W Grodnie uchwalone zostały (3 i 8 listopada) także konstytucje zlecające Radzie Nieustającej podjęcie negocjacji z dworami berlińskim (w sprawach handlu oraz delimitacji dóbr prywatnych na pograniczu wielkopolsko-śląskim) i wiedeńskim (w kwestii obowiązku półrocznego pobytu w krajach cesarskich obywateli polskich mających dobra w Galicji)⁹¹⁰. Sprawy te, jak już pisałem, były wcześniej obszarem aktywności Rady Nieustającej. Na uwagę zasługuje też ustawa, w której obiecywano protekcję dla Polskiej Kompanii Handlów Wschodnich. Zalecano w niej Radzie prowadzenie negocjacji z dworami cesarskimi w sprawach dotyczących tego handlu⁹¹¹. Znaczne kontrowersje wywołała konstytucja podnosząca do 60 000 złp pensję marszałka wielkiego litewskiego W. Gurowskiego. Konieczne okazało się uspokojenie obaw posłów litewskich w sprawie innych pretensji finansowych z tytułu zaległości za lata 1775–1776⁹¹².

Sejm z 1784 nie zrealizował w pełni programu królewskiego, jednak powszechnie uważany był za sukces Stanisława Augusta. W dniu zakończenia prac parlamentu o „pomyślności doszłego Sejmu” pisał kanclerz koronny A.O. Okęcki⁹¹³. Wkrótce po zakończeniu obrad również A. Deboli oceniał, że sejm zakończył się sukcesem⁹¹⁴. Miesiąc później, podobnie o rezultatach obrad grodzieńskich pisał, w liście do monarchy, referendarz F. Moszyński, a po kolejnych dwóch tygodniach Walerian Piwnicki⁹¹⁵. Także opozycja była świadoma swojej słabości. Jeszcze podczas sejmu, w początkach listopada, I. Potocki w liście do S. Rzewuskiego chwalił „szczupłą wprawdzie dobrych posłów liczbę”⁹¹⁶. Głównym sukcesem malkontentów było pozyskanie S.S. Potockiego. Zdaniem F.K. Branickiego, nieobecnego na sejmie, I. Potocki sprawdził się w roli przywódcy przeciwników króla, choć dysponował tylko „małą garstką” zwolenników⁹¹⁷. Stanisław August nie ukrywał zadowolenia z rezultatów prac parlamentu. Potwierdzają to liczne orderzy przyznane przez króla po zakończeniu sejmu⁹¹⁸. Tłumacząc się przed kanclerzem A.O. Okęckim z dużej liczby „dyplomatów”, monarcha powoływał się na „koneksje z tego ostatniego sejmu wynikające”. Jednocześnie Stanisław August deklarował, że

⁹⁰⁹ *Dyaryusz Seymu... 1784...*, s. 534–541, 549. Por. VL, t. IX, s. 23. *Sądy grodzkie i ziemskie województwa trockiego*.

⁹¹⁰ *Dyaryusz Seymu... 1784...*, s. 470–471, 533–534; VL, t. IX, s. 23. *Ponowienie interesu z dworem berlińskim i Zalecenie Radzie Nieustającej traktowania z dworem wiedeńskim*. Zob. też projekt, zakładający mediację dworów cesarskich, w sprawie zakończenia prac komisji do rozgraniczenia dóbr w: AGAD, ZP 128, k. 276. Projekt, bez tytułu.

⁹¹¹ *Dyaryusz Seymu... 1784...*, s. 542; VL, t. IX, s. 24. *Handel wschodni*.

⁹¹² AGAD, ZP 128, k. 282–284. F.K. Chomiński do króla z 7 XI 1784 i „Obrona Skarbu Lit. od pretensji jw Gurowskiego”; VL, t. IX, s. 13–14. *Warunek dla skarbu W. Ks. Lit...*

⁹¹³ BCz 698, s. 182. A.O. Okęcki do króla z 13 XI 1784.

⁹¹⁴ BCz 921, s. 181. Ekstrakt z raportu Departamentu Interesów Cudzoziemskich z 20 i 23 XI 1784.

⁹¹⁵ BCz 697, s. 969. Fryderyk Moszyński do króla z 17 XII 1784; BCz 698, s. 265. Walerian Piwnicki do króla z 1 I 1785.

⁹¹⁶ APK. Podh. II 2/86. Nr 518. I. Potocki do S. Rzewuskiego z 3 XI 1784.

⁹¹⁷ AGAD, APP 279, s. 20. F.K. Branicki do I. Potockiego z 15 XII 1784.

⁹¹⁸ BCz 698, s. 177, 183–185. Król do A.O. Okęckiego z 8 i 17 XI 1784 (z dołączonym rejestrem osób, które miały otrzymać orderzy).

w najbliższym czasie odznaczenia będą przyznawane bardzo oszczędnie⁹¹⁹. Sejm przyniósł dodatkowe zadrażnienia na linii monarcha kanclerz wielki koronny. Wynikały one z pryncypialnej postawy A.O. Okęckiego. Odmawiał on przyłożenia pieczęci do re-skryptów w sprawach dóbr kurlandzkich, o które zabiegał J. Chreptowicz⁹²⁰. Sprawa ta wymaga dalszych badań, jednak wydaje się, że podkanclerzy litewski liczył na korzyści finansowe, które nie zostały osiągnięte, mimo że uzyskał wsparcie ze strony króla⁹²¹. Stopniowo współpraca kanclerza koronnego z dworem zaczynała ograniczać się do kwestii ściśle urzędowych, a i to nie odbywało się bez przeszkód.

LATA 1784–1786

Dwór niedługo mógł się cieszyć grodzieńskim sukcesem. W styczniu 1785 doszło do głośnej sprawy, która przeszła do historii jako afera Dogrumowej. Była ona szeroko omawiana przez badaczy. W XIX w. najwięcej miejsca poświęcił jej Aleksander Kraushar⁹²². W XX w. na ten temat pisali, m.in., Kazimierz M. Morawski i A. Stroynowski. Ostatnio do zagadnienia powrócił Adam Danilczyk⁹²³. W tej sytuacji ograniczę się do przypomnienia najważniejszych wątków sprawy. W okresie pobytu dworu w Grodnie Maria Dogrumowa (Włoszka, która poślubiła rosyjskiego kapitana gwardii Ugrumowa⁹²⁴) poinformowała królewskiego kamerdynera Franciszka Ryxa o rzekomym trucicielskim spisku przeciwko królowi. Miał go jakoby przygotowywać A.K. Czartoryski, w porozumieniu z F.K. Branickim i A. Tyzenhauzem⁹²⁵. Prawdopodobnie awanturnica widząc, że nie wyludzi w ten sposób nagrody pieniężnej,

⁹¹⁹ BCz 698, s. 187. Król do A.O. Okęckiego z 19 XI 1784.

⁹²⁰ BCz 698, s. 169–172, 181. A.O. Okęcki do króla z 31 X 1784 (do listu dołączone są „Uwagi nad... instrumentami kurlandzkimi o tradycję... dóbr feudalnych d. 30 X 1784 z Grodna doszłem”) i z 13 XI 1784.

⁹²¹ BCz 698, s. 173–175. Król do A.O. Okęckiego z 6 XI 1784 i „Respons jp Podkanclerzego Lit. na uwagi Kanclerza W.K. nad instrumentami kurlandzkimi...”

⁹²² A. Kraushar, *Sprawa Dogrumowej przed sądem marszałkowskim 1785 roku*, [w:] *Drobiazgi historyczne*, t. I, Petersburg–Kraków 1891, s. 245–316. Zob. też: W. Kalinka, *Ostatnie lata panowania Stanisława Augusta*, cz. I, wyd. 2, Kraków 1891, s. 267–269; J. Szujski, *Dzieje Polski*, t. IV, cz. II: 1668–1795, Lwów 1866, s. 581–584.

⁹²³ K.M. Morawski, *Ignacy Potocki*, s. 58–60; A. Stroynowski, *Zmiana sytuacji...*, s. 90–92; A. Danilczyk, *Afera Dogrumowej a konsolidacja opozycji antykrólewskiej w latach 1785–1786*, KH 2004, R. CXI, s. 51–65; idem, *W kręgu afery Dogrumowej. Sejm 1786 roku*, Warszawa 2010, s. 37–66, 177–182.

⁹²⁴ Dogrumowa (należałoby ją właściwie nazywać Ugrumowa) była, jeśli wierzyć jej powieściom, z pochodzenia Włoszką o nazwisku Neri. Już w 1782 przedstawiała królowi oskarżenia wobec F.K. Branickiego. Monarcha tymi rewelacjami wydawał się być początkowo zainteresowany, o czym świadczył obszerny list do A. Debolego. Król polecał jednak polskiemu dyplomacie zweryfikować wiarygodność podanych przez nią informacji: AGAD, AKP 266, k. 96–98. Król do A. Debolego z 7 X 1782.

⁹²⁵ A. Danilczyk, *Afera Dogrumowej...*, s. 51. Zob. też: K.M. Morawski, *Ignacy Potocki*, s. 58–59.

postanowiła zmienić front oskarżając F. Ryxa i J. Komarzewskiego o zamiar otrucia generała ziem podolskich⁹²⁶. Stanisław August później podkreślał, że nie tylko on, ale i jego otoczenie (Ryx, Komarzewski) nie dawało wiary aferzystce. Przyznawał jednak, że kamerdyner królewski popełnił błąd, kiedy „jeszcze raz dał się jej namówić, że do niej poszedł, gdy ona jego upewniła, że mu dowody jakieś oczewiste miała pokazać takich właśnie zamysłów”⁹²⁷. W dniu 16 stycznia 1785 w mieszkaniu Dogrumowej urządzono jej spotkanie z F. Ryxem, któremu w ukryciu przysłuchiwali się S.K. Potocki i angielski kupiec William Taylor. Aresztowali oni kamerdynera królewskiego, którego przekazano w ręce marszałka M. Mniszcha⁹²⁸.

Sprawa trafiła do sądu marszałkowskiego. F. Ryx i J. Komarzewski, oskarżeni o zamiar otrucia księcia, pozwali A.K. Czartoryskiego i M. Dogrumową o potwarz. Kamerdyner królewski dodatkowo wytoczył W. Taylorowi i S.K. Potockiemu sprawę o napad⁹²⁹. Marszałek M. Mniszech 19 stycznia 1785 wydał A.K. Czartoryskiemu pozew przed sądy marszałkowskie (na instancję F. Ryxa)⁹³⁰. W *Pamiętnikach* biskup J. Kossakowski wyrażał zdziwienie, że dwór skierował sprawę na forum sądowe, co uniemożliwiło polubowne załatwienie konfliktu⁹³¹. Z drugiej strony I. Potocki, w liście do S. Rzewuskiego, przyznawał, że stronnicy dworu sugerowali porozumienie. Pisał: „Rzecz dziwna, że wśród tych niewzględów na księcia, wśród tak srogiego prześladowania codzienne czynią się Księżu propozycje zgody od protektorów strony przeciwnej”⁹³². Malkontenci nie byli zainteresowani kompromisem. W tym duchu F.K. Branicki oddziaływał na I. Potockiego⁹³³. W kwietniu hetman wielki koronny podkreślał, że należy unikać zgody. Pisał, iż im gorszy dekret, tym lepiej dla księcia generała, gdyż łatwiej będzie podważyć wyrok na najbliższym sejmie⁹³⁴. F.K. Branicki już w końcu stycznia 1785 uważał, że należy starać się o odpowiednie naświetlenie sprawy na dworze rosyjskim. Hetman proponował, by listy z relacją z wydarzeń napisali A.K. Czartoryski, I. Potocki i S.K. Potocki. F.K. Branicki miał je zaś przesłać do Petersburga⁹³⁵. Wiadomo, że hetman posłał później do Petersburga relację I. Potockiego, w której „wymazał” pochwały

⁹²⁶ BCz 731, s. 530–531. Król do Jana Witte z 8 II 1785; APK, Podh. II 2/73. Szczęsny Siła Nowicki do S. Rzewuskiego z 30 II 1785; A. Danilczyk, *Afera Dogrumowej...*, s. 51. Podejrzewano, że Potoccy chcieli skompromitować J. Komarzewskiego, aby uniemożliwić mu dalszą karierę: M. Morawski do K. Radziwiłła z 19 I 1785, [w:] *Korespondencya księcia...*, s. 220.

⁹²⁷ BCz 731, s. 530. Król do J. Witte z 8 II 1785.

⁹²⁸ A. Danilczyk, *Afera Dogrumowej...*, s. 51–52.

⁹²⁹ A. Stroynowski, *Zmiana sytuacji...*, s. 91; A. Danilczyk, *Afera Dogrumowej...*, s. 52. Opozycyjna relacja na temat początków procesu jest w: APK, Podh. II 2/73. S.S. Nowicki do S. Rzewuskiego z 23 II 1785.

⁹³⁰ AGAD, AR V/4506, cz. V, s. 48–49. Kopia pozwu wydanego A.K. Czartoryskiemu przez M. Mniszcha z 19 I 1785.

⁹³¹ J. Kossakowski, *Pamiętniki... biskupa inflanckiego 1738–1788*, wyd. A. Darowski, Warszawa 1891, s. 174–175; W. Filipczak, *Opozycja antykrólewska...*, s. 4–5.

⁹³² APK, Podh. II 2/86, nr 519. I. Potocki do S. Rzewuskiego z 21 III 1785.

⁹³³ A. Danilczyk, *op. cit.*, s. 53.

⁹³⁴ AGAD, APP 279, s. 39. F.K. Branicki do Ignacego Potockiego z 9 IV 1785.

⁹³⁵ AGAD, APP 279, s. 26–27. F.K. Branicki do Ignacego Potockiego z 26 I 1785; K.M. Morawski, *Ignacy Potocki*, s. 59–60. Zob. też: A. Stroynowski, *Zmiany sytuacji...*, s. 95.

dla M. Mniszcha, gdyż spodziewał się, „że źle pójdzie w ważniejszych okolicznościach”. Nieskuteczność tych kroków F.K. Branicki tłumaczył postawą rosyjskiego amabadora. Stwierdził, że odpisano mu, iż jego doniesienie zgadza się z relacją Stackelberga, „w tym tylko różniliśmy się, że on kończył, iż to pokaże się bajką, a ja, że prawdą”⁹³⁶.

A.K. Czartoryski poinformował o wydarzeniach Wiedeń i Berlin. Puławianie liczyli przede wszystkim na wsparcie ze strony Austrii. W Prusach generał ziem podolskich mógł liczyć na życzliwość jako teść Ludwika Wirtemberskiego⁹³⁷. Nadzieje na interwencję dworu wiedeńskiego nie były płonne. Cesarz Józef II 24 stycznia 1785 skierował list do A.K. Czartoryskiego, w którym deklarował przesłanie odpowiednich zleceń B. de Caché. Dyplomata austriacki podjął aktywne działania, kontaktując się w tej sprawie z O. Stackelbergiem. Mimo zaangażowania po stronie księcia generała, w tajnej korespondencji ze swym dworem, austriacki chargé d'affaires ujawniał wątpliwości co do zarzutów opozycji. B. de Caché 19 lutego 1785 wręczył podkanclerzemu J. Małachowskiemu notę w sprawie A.K. Czartoryskiego. Przedstawiciel Wiednia domagał się, by pozwolono składać zeznania, jako świadkom, S.K. Potockiemu i W. Taylorowi⁹³⁸. Na sesji Rady Nieustającej z 22 lutego 1785 S.K. Potocki (będący konsyliarzem), domagał się, aby notę B. de Caché przekazano marszałkowi M. Mniszchowi. Wniosek został jednak odrzucony, gdyż S.K. Potocki przybył na sesję już po zakończeniu rozpatrywania spraw dotyczących Departamentu Interesów Cudzoziemskich. Nie zgodzono się również na przeprowadzenie głosowania w tej kwestii⁹³⁹. Na kolejnym posiedzeniu Rady (25 lutego) wrócono do tematu. Przedstawiony został projekt noty w odpowiedzi na wniesienie austriackiego dyplomaty. Stwierdzano, że Rada Nieustająca nie ma prawa ingerować w postępowanie sądów ostatniej instancji. Większością głosów magistratura przyjęła projekt bez deliberacji (w jawnych wotowaniach przeciwnych było 5 konsyliarzy, w tajnym 7 przy 17 popierających stanowisko dworu). Jeszcze dotkliwszą porażkę opozycja poniosła w głosowaniach, które dotyczyły komunikowania noty B. de Caché sądowi marszałkowskiemu. W jawnych wnioskach poparło dwóch konsyliarzy (I. Potocki i cześnik koronny S. Bieliński), w tajnym zaś – czterech⁹⁴⁰. Jak stwierdził A. Danilczyk, król posiadał w tej sprawie poparcie O. Stackelberga. Regaliści bez obaw odrzucali więc wnioski opozycji. W marcu ambasador raportował swojemu dworowi, że niemożność załagodzenia sprawy wynikała z niestawiennictwa A.K. Czartoryskiego. Sąd marszałkowski 2 marca zadecydował, że S.K. Potocki i W. Taylor, pozwani przez F. Ryxa i J. Komarzewskiego, nie mogli zeznawać jako świadkowie ze strony starosty generalnego podolskiego⁹⁴¹. Następnie, wobec nieobecności generała ziem podolskich, sąd wydał pierwszą i drugą kondemnatę⁹⁴². Mediacji próbował się podjąć kanclerz A.O. Okęcki, który spotkał się jednak z negatywną reakcją generała ziem podol-

⁹³⁶ AGAD, APP 279, s. 38–39. F.K. Branicki do I. Potockiego z 9 IV 1785.

⁹³⁷ A. Danilczyk, *Afera Dogrumowej...*, s. 53.

⁹³⁸ *Ibidem*, s. 55–60.

⁹³⁹ AGAD, ML VII/51, s. 99–100. Protokół Rady Nieustającej z 22 II 1785.

⁹⁴⁰ AGAD, ML VII/51, s. 104–106. Protokół Rady Nieustającej z 25 II 1785; ML VII/92, k. 257–259, 278–281. Aneksy do protokołów Rady.

⁹⁴¹ A. Danilczyk, *Afera Dogrumowej...*, s. 61–62.

⁹⁴² AGAD, AR V/4506, cz. V, s. 56–57. A. Górski do Radziwiłła z 16 III 1785.

skich⁹⁴³. Prymas M. Poniatowski zachęcał A.K. Czartoryskiego do porozumienia na warunkach zaproponowanych przez O. Stackelberga (za pośrednictwem B. de Caché)⁹⁴⁴. Ostatecznie dekret opublikowano w kwietniu 1785. A.K. Czartoryski miał zapłacić grzywnę, W. Taylora skazano na 6 miesięcy więzy, M. Dogrumową na dożywocie i piętnowanie, F. Ryxa i J. Komarzewskiego oczyszczono z zarzutów⁹⁴⁵.

Wydanie wyroku nie zakończyło sprawy. W dekrete pojawiło się nazwisko F.K. Branickiego, wymienione przy przytaczaniu fałszywych zeznań M. Dogrumowej, która oskarżała hetmana o planowanie zamachu na króla. W minucie wyroku F.K. Branicki jednak się nie pojawił. Według relacji regalistów opuszczeniu osoby hetmana sprzeciwił się wówczas I. Potocki, którego poparli Wielhorski i pisarz koronny K. Rzewuski⁹⁴⁶. Choć wiadomości o tym docierały do F.K. Branickiego, nie zachwiało to jego zaufaniem do marszałka nadwornego litewskiego⁹⁴⁷. Hetman wielki koronny uważał, że afera powinna zjednoczyć opozycję, przed którą otwarły się nowe możliwości. Zastanawiał się, czy ta okoliczność „nie stanie się epoką szczęścia i odmian dla Polski pomyślnych”⁹⁴⁸. Umieszczenie nazwiska w dekrete dało F.K. Branickiemu pretekst do włączenia się w akcję przeciwko dworowi. Latem 1785 w Lubomlu K. Kurdwanowski twierdził, iż hetman będzie starał się na sejmie ograniczyć władzę marszałków, tak jak uczyniono to w 1776 z buławami⁹⁴⁹. Z myślą o sejmie F.K. Branicki 26 sierpnia 1785 ogłosił manifest w grodzie żytomierskim⁹⁵⁰. Regaliści uważnie analizowali jego treść. M. Mniszech zauważył, że hetman podnosił zarzuty dotyczące trzech kwestii:

- 1) wymienienia F.K. Branickiego w dekrete;
- 2) decyzji sądu sejmowego w sprawie świadków (S.K. Potockiego i W. Taylora);
- 3) nieodesłania „machinacji grodzieńskiej” na sąd sejmowy⁹⁵¹.

Stronictwo dworskie z niepokojem śledziło działania opozycji na rzecz upowszechnienia manifestu. Pojawiała się obawa, że żądanie usunięcia nazwiska hetmana z dekre-

⁹⁴³ AGAD, AR V/4506, cz. V, s. 60. A. Górski do Radziwiłła z 20 III 1785.

⁹⁴⁴ AGAD, AKP, pudło 90, k. 250. M. Poniatowski do A.K. Czartoryskiego z 20 III 1786 (kopia); A. Kraushar, *Sprawa Dogrumowej...*, s. 293–295.

⁹⁴⁵ A. Kraushar, *Sprawa Dogrumowej...*, s. 316. Zob. też: J. Szujski, *op. cit.*, t. IV, cz. II, s. 584; J.I. Kraszewski, *Polska w czasie trzech rozbiorów 1772–1799*, t. I, Warszawa 1901, s. 326. A. Danilczyk (*Afera Dogrumowej...*, s. 62–63) podał, iż dekret opublikowany został 21 III 1785. Jednak z listu A. Górskiego wynika, że do 16 kwietnia nie był on jeszcze odczytany: AGAD, AR V/4506, cz. V, s. 73–74. A. Górski do Radziwiłła z 16 IV 1785.

⁹⁴⁶ BCz 919, s. 443. Mémoire envoyé le 4 mars 1786; BCz 932, s. 237–242. Notatka z rozmowy króla z Michałem Walewskim z 5 IV 1786; B. Zaleski, *op. cit.*, s. 48; A. Danilczyk, *Afera Dogrumowej...*, s. 63, 74.

⁹⁴⁷ AGAD, APP 279, s. 45–46. F.K. Branicki do I. Potockiego z 15 VII 1785; A. Danilczyk, *Afera Dogrumowej...*, s. 64.

⁹⁴⁸ AGAD, APP 279, s. 39. F.K. Branicki do I. Potockiego z 9 IV 1785; A. Stroynowski, *Zmiany sytuacji...*, s. 95; A. Danilczyk, *Afera Dogrumowej...*, s. 65.

⁹⁴⁹ BCz 724, s. 346. Król do J. Chreptowicza z 14 IX 1785. Por. BCz 724, s. 753, 767–768. Antoni Stanisław Czetwertyński do króla z 24 VII i 16 VIII 1785; A. Danilczyk, *Afera Dogrumowej...*, s. 69–70 (przyp. 106).

⁹⁵⁰ A. Danilczyk, *Afera Dogrumowej*, s. 70–71.

⁹⁵¹ BCz 927, s. 669. M. Mniszech do króla z 15 IX 1785.

tu może zakłócić obrady sejmowe⁹⁵². W październiku 1785 o tym, że manifest już krążył po Litwie informował króla Antoni Dziekoński, nowy podskarbi nadworny litewski (po śmierci A. Tyzenhauza 31 marca 1785), a zarazem czołowa postać stronnictwa dworskiego w Wielkim Księstwie⁹⁵³. Stanisław August liczył jednak na postawę O. Stackelberga, który początkowo negatywnie zareagował na manifest F.K. Branickiego⁹⁵⁴. Szybko jednak okazało się, że działania hetmana cieszą się poparciem dyplomacji rosyjskiej. Rozkazy w tej sprawie zostały przekazane O. Stackelbergowi⁹⁵⁵.

Sprawa Dogrumowej i manifest F.K. Branickiego odegrały ważną rolę w konsolidacji opozycji antykrólewskiej. Jej wzmocnieniem było pozyskanie poparcia Szczęsnego Potockiego. W styczniu 1785 doszło do korespondencyjnej polemiki między królem i wojewodą ruskim na temat przyczyn jego postawy w sprawie długów królewskich. Swój sprzeciw tulczyński potentat motywował potrzebą oszczędności skarbu publicznego ze względu na potrzeby wojska⁹⁵⁶. Monarcha nie dowierzał tym wyjaśnieniom. Z odpowiedzi króla można wnosić, iż przyczyn opozycji upatrywał w osobistych pretensjach wojewody ruskiego. Stanisław August podejrzewał, iż S.S. Potocki powziął urazę, gdy okazało się, że o planie spłaty wcześniej poinformowany został F.K. Branicki, któremu informacje na ten temat przekazał O. Stackelberg. Król stwierdzał, iż S.S. Potocki na konferencjach gabinetowych nie wnosił w tej sprawie zastrzeżeń. Monarcha podkreślał również swoją delikatność w stosunkach z wojewodą ruskim. Przypominał, iż na sejmie z 1784 powstrzymywał osoby, które chciały „nicować ten jego darowany regiment”⁹⁵⁷. Powyższa wymiana zdań zdaje się wskazywać, że król nie stracił jeszcze nadziei na utrzymanie wojewody ruskiego w swoim stronnictwie. Rokowania nie były jednak dobre, gdyż wydarzenia sejmu grodzieńskiego przywołane zostały nowym sporem między S.S. Potockim a regalistami. Doszło do niego w styczniu 1785 na forum Rady Nieustającej, kiedy prezentowany był etat przygotowany przez Departament Wojskowy. Został on przyjęty na sesji 11 stycznia po trzykrotnym głosowaniu (w jawnych głosowaniach wynik brzmiał 19 do 6, w tajnym 17 do 8)⁹⁵⁸. Również w tej sprawie wojewoda ruski zastrzeżenia motywował potrzebą oszczędniejszego ułożenia etatu. Tłumaczył, że nie mógł wnieść swoich poprawek do etatu, gdyż 15 grudnia 1784, kiedy Szczęsny powrócił do Warszawy, projekt był już ułożony⁹⁵⁹. Król bronił przyjętych rozwiązań. Przedmiotem kontrowersji były, m.in. wydatki na kształcenie artylerzystów oraz na wozy chorągwiane⁹⁶⁰. Na tym nie skończyły się konflikty między Stanisławem Augustem a dowódcą dywizji ukraińsko-podolskiej. Na pewien czas napięcia jednak osłabły, gdyż król pozytywnie oceniał

⁹⁵² BCz 724, s. 341–342. J. Chreptowicz do króla z 20 IX 1785; K. Pułaski, *Korespondencya Michała Jerzego Mniszcha...*, s. 119–120.

⁹⁵³ BCz 725, s. 300. Antoni Dziekoński do króla z 9 X 1785. Na temat politycznej roli A. Dziekońskiego zob.: W. Filipczak, *Ekonomie litewskie...*, s. 270–272. Por. A. Stroynowski, *Zmiana sytuacji...*, s. 85.

⁹⁵⁴ BCz 927, s. 667. Król do M. Mniszcha z 13 IX 1785.

⁹⁵⁵ A. Danilczyk, *Afera Dogrumowej...*, s. 71.

⁹⁵⁶ BCz 735, s. 796. S.S. Potocki do króla z 13 I 1785. Zob. też: B. Zaleski, *op. cit.*, s. 33.

⁹⁵⁷ BCz 735, s. 822–826. Król do NN z 28 I 1785; B. Zaleski, *op. cit.*, s. 34–35.

⁹⁵⁸ AGAD, ML VII/51, s. 44. Protokół Rady Nieustającej z 11 I 1785.

⁹⁵⁹ BCz 735, s. 797, 803–804. S.S. Potocki do króla z 13 i 23 I 1785.

⁹⁶⁰ BCz 735, s. 799–800. Król do S.S. Potockiego z 16 I 1785.

rolę wojewody ruskiego w uśmierzeniu niepokojów chłopskich na Ukrainie⁹⁶¹. Na ich czele stał niejaki Tereszka – „hultaj zagraniczny”, o którym mówiono jakoby był synem Iwana Gonty. S.S. Potocki twierdził, że nastroje zostały podgrzane przez duchownych prawosławnych⁹⁶². Latem 1785 pojawiły się nowe konflikty w sprawach fortragów (wniosków awansowych), które dowódca dywizji nie zawsze przesyłał za pośrednictwem gen. J. Komarzewskiego. Monarcha domagał się też od wojewody ruskiego, by respektował w tym zakresie uprawnienia przysługujące rotmistrzom⁹⁶³.

Dwór uważnie śledził poczynania opozycji. Do Białej Cerkwi 26 czerwca 1785 przyjechał Ignacy Potocki. Cztery dni później (30 czerwca) obaj przywódcy opozycji udali się do S.S. Potockiego, o czym informował króla J. Stempkowski. W Humanu miało miejsce kolejne spotkanie liderów opozycji, które odbiło się głośnym echem w kraju. Zanim marszałek nadworny litewski przyjechał do Białej Cerkwi, przed współpracą z Potockimi przestrzegał hetmana wojewoda kijowski J. Stempkowski⁹⁶⁴ (otrzymał ten urząd w lutym tego roku⁹⁶⁵). Z okazji dnia św. Kajetana (7 sierpnia) opozycja zorganizowała zjazd w Lubomlu. K. Kurdwanowski gościł tam wielu ziemian wołyńskich oraz kilku przedstawicieli szlachty z ziemi chełmskiej, którą zaprosił hetman⁹⁶⁶. Wbrew pierwotnym planom F.K. Branicki pozostał wówczas w Białej Cerkwi (wyjazd do Lubomla planował jeszcze w połowie lipca), gdzie oczekiwał przybycia G. Potiomkina⁹⁶⁷. Do kolejnego spotkania przywódców opozycji doszło w październiku 1785 w Cudnowie, u starosty guzowskiego Prota Potockiego (który nie jest zwykle zaliczany do przeciwników króla)⁹⁶⁸.

Obóz malkontentów zwierał szeregi, choć nie obyło się bez komplikacji. Kłopotliwa była zwłaszcza sprawa rozwodowa K.N. Sapiehy. W końcu 1784 Anna z Cetnerów Sapieżyna (*primo voto* Sanguszkowa) wydała generałowi artylerii litewskiej pozwy do separacji⁹⁶⁹. W Wigilię Bożego Narodzenia 1784 wojewoda bełski I. Cetner, ojciec małżonki generała artylerii litewskiej, prosił króla, aby jego córka mogła przedstawić monarsze swoją sytuację⁹⁷⁰. Ponieważ gra toczyła się o zarządzanie potężnymi majątkami (dobra należące do pierwszego męża A. Sapieżyny – marszałka J. Sanguszki), obie strony starały się początkowo o poparcie, a następnie o mediację Stanisława Augusta.

⁹⁶¹ BCz 929, s. 385, 397–398. Król do S.S. Potockiego z 16 VII i 2 VIII 1785.

⁹⁶² BCz 929, s. 393–394. S.S. Potocki do króla z 22 VII 1785.

⁹⁶³ BCz 929, s. 387, 395, 398–399, 401, 408–409. Król do S.S. Potockiego z 16 VII, 2 VIII i 31 VIII 1785 oraz odpowiedzi S.S. Potockiego z 22 VII i 12 VIII 1785.

⁹⁶⁴ BCz 930, s. 563. J. Stempkowski do króla z 2 VII 1785; E. Rostworowski, *Sprawa aukcji...*, s. 123; A. Danilczyk, *Afera Dogrumowej...*, s. 68.

⁹⁶⁵ AGAD, ML VII/51, s. 101. Protokół Rady Nieustającej z 22 II 1785; A. Kamińska, *Stempkowski Józef*, s. 389.

⁹⁶⁶ AGAD, AKP 268, k. 277. Król do A. Debolego z 23 VII 1785; BCz 724, s. 767. A.S. Czetwertyński do króla z 16 VIII 1785; B. Zaleski, *op. cit.*, s. 46–47; A. Danilczyk, *Afera Dogrumowej...*, s. 69 (przyp. 105).

⁹⁶⁷ AGAD, APP 279, s. 45–46. F.K. Branicki do I. Potockiego z 15 VII 1785; B. Zaleski, *op. cit.*, s. 46; A. Danilczyk, *Afera Dogrumowej...*, s. 69.

⁹⁶⁸ Z. Zielińska, *Potocki Antoni Prot*, [w:] PSB, t. XXVIII, s. 133; A. Danilczyk, *Afera Dogrumowej...*, s. 69; W. Filipczak, *Stronictwo regalistyczne...*, s. 102.

⁹⁶⁹ AGAD, AR V/4506, cz. V, s. 43. A. Górski do H. Radziwiłła z 18 XII 1784.

⁹⁷⁰ BCz 696, s. 321. Ignacy Cetner do króla z 24 XII 1784.

O interesy syna zabiegała przede wszystkim E. Sapieżyna. Księżna wojewodzicowa próbowała zapewnić sobie przynajmniej neutralność króla⁹⁷¹. Nie jest moim celem omawianie tej skomplikowanej sprawy. Z punktu widzenia sytuacji w obozie opozycyjnym należy odnotować, że wcześniej (w styczniu 1785) księżna wojewodzicowa zabiegała o pośrednictwo I. Potockiego⁹⁷². W czerwcu 1785 król informował M. Mniszcha, że E. Sapieżyna była częściowo niezadowolona z działań marszałka nadwornego litewskiego w sprawie rozwodowej⁹⁷³. Później wojewodzicowa swoje pretensje kierowała do M. Mniszcha. Oskarżała marszałka wielkiego koronnego o wspieranie żony K.N. Sapiehy. Sąd grodzki lubelski – M. Mniszech był wówczas starostą lubelskim – wydał w listopadzie 1785 kondemnatę na K.N. Sapiechę. E. Sapieżyna sugerowała, że jest to zemsta regalistów za manifest hetmana F.K. Branickiego⁹⁷⁴.

Konsolidacja przeciwników króla postrzegana jest zwykle przez historyków w kontekście afery dogrumowskiej i przygotowań do kolejnego sejm⁹⁷⁵. Nie należy jednak zapominać, że spotkania w Białej Cerkwi i Humaniu odbywały się na finiszu kampanii przed sejmikami deputackimi. W kwietniu 1785 F.K. Branicki apelował o aktywne działania całej opozycji. Wzywał I. Potockiego, by ten skłonił księżnę marszałkową E. Lubomirską do starań w sprawie wyboru deputatów, co miało być kluczem do sukcesu na następnych sejmikach poselskich. Sugerował, że należy wykorzystać „do tych robót” także hetmana S. Rzewuskiego⁹⁷⁶.

Lipcowe sejmiki miały w 1785 szczególnie dużą wagę polityczną, nie tylko ze względu na to, iż wylaniały nowy komplet sędziów Trybunału Koronnego. Przesądzało o tym kilka czynników. W latach posejmowych elekcje deputackie były zwykle okazją do złożenia relacji poselskich. Ponieważ jesienią 1784 nowym arcybiskupem został M. Poniatowski, stworzyło to sejmikom możliwość, by wysłać okolicznościowe delegacje. Na sejmiki deputackie w 1785 skierowano projekt Departamentu Wojskowego, dotyczący reformy systemu werbunkowego⁹⁷⁷.

Na sesji Rady Nieustającej 1 marca 1785 Departament Wojskowy przedstawił propozycję uniwersału w sprawie nowego systemu rekrutacyjnego⁹⁷⁸. Tydzień później, na posiedzeniu magistratury zaprezentowano uwagi Departamentów Interesów Cudzoziemskich i Skarbowego. Rada uznała za potrzebną konferencję Departamentu Wojskowego z osobami reprezentującymi pozostałe departamenty⁹⁷⁹. Wydaje się,

⁹⁷¹ BCz 931, s. 249–291. Korespondencja E. Sapieżyny z królem z okresu styczeń–listopad 1785.

⁹⁷² AGAD, APP 279, s. 23. F.K. Branicki do I. Potockiego z 5 I 1785.

⁹⁷³ BCz 927, s. 641–642. Król do M. Mniszcha z 18 VI 1785.

⁹⁷⁴ BCz 931, s. 277–280. E. Sapieżyna do króla z 11 XI 1785. Na temat działań M. Mniszcha związanych z nabyciem starostwa lubelskiego zob.: BPAU 1662, k. 24, 26. M. Mniszech do P. Kicińskiego z 4 VI i 16 VI 1785.

⁹⁷⁵ E. Rostworowski, *Sprawa aukcji...*, s. 123–124; A. Stroynowski, *Zmiana sytuacji...*, s. 95–96; A. Danilczyk, *Afera Dogrumowej...*, s. 67–69.

⁹⁷⁶ AGAD, APP 279, s. 42. F.K. Branicki do I. Potockiego z 9 IV 1785.

⁹⁷⁷ E. Rostworowski, *Sprawa aukcji...*, s. 149–150; L. Ratajczyk, *Przezwyciężenie kryzysu militarnego Polski przed reformami sejm^u czteroletniego*, Warszawa 1973, s. 87–88.

⁹⁷⁸ AGAD, ML VII/51, s. 108. Protokół Rady Nieustającej z 1 III 1785.

⁹⁷⁹ W tym celu wyznaczeni zostali: marszałek Rady J. Chrapowicki (Departament Interesów Cudzoziemskich), kasztelan mścisławski Tadeusz Billewicz (Departament Policji), kasztelan

że faktycznym twórcą propozycji Departamentu był, zasiadający w nim, August Sułkowski⁹⁸⁰. Wojewoda poznański uważał, że należy w tej sprawie przesłać list cyrkularny na sejmiki gospodarskie⁹⁸¹. Efektem prac Departamentu Wojskowego był projekt uniwersału wysłany, z datą 9 lipca 1785, do województw⁹⁸². Do grodów trafił również druk zawierający tabelę z liczbą rekrutów, których miały dostarczać poszczególne województwa, co uzależnione było od liczby dymów obciążonych tym obowiązkiem. Zestawienie to podpisał hetman L. Tyszkiewicz, który stał na czele Departamentu Wojskowego⁹⁸³. W myśl projektu dostarczać należało rocznie 1000 ludzi, w proporcji do dymów z dóbr królewskich, duchownych oraz miast i miasteczek prywatnych. Każdemu regimentowi przydzielono okręg rekrutacyjny. Przewidywano służbę wojskową trwającą 10 lat. Rekruci, w wieku 18–30 lat, powinni mieć przynajmniej 72 cale wzrostu⁹⁸⁴. W początkach lipca 1785 August Sułkowski zabiegał u monarchy, by list Departamentu na sejmiki gospodarskie wsparty został działaniami osób wpływowych na prowincji⁹⁸⁵. Stanisław August polecał liderom regalistów w województwach poparcie propozycji Departamentu, choć z zaznaczeniem, że sejmiki mają czas na zajęcie stanowiska do kolejnego sejm⁹⁸⁶.

Na sejmikach koronnych był odczytywany departamentowy *Projekt do werbunku*⁹⁸⁷. W województwie lubelskim wyznaczono nawet dwie osoby do rozłożenia żądanej liczby rekrutów na poszczególne dobra⁹⁸⁸. Stanowisko zajęte w lipcu 1785 przez sejmiki w sprawie projektu werbunkowego było analizowane przez Leonarda Ratajczyka. Według jego ustaleń, opinie na temat projektu nadesłało siedem województw, sześć nie odpowiedziało, a pozostałe nie miały uwag. Projekt został w zasadzie przyjęty pozytywnie, pięć sejmików nie zgłosiło żadnych zastrzeżeń⁹⁸⁹. Niektóre zgromadzenia odkładały ostateczną decyzję do sejmiku przedsejmowego, zapowiadając umieszczenie swojego stanowiska w instrukcji poselskiej⁹⁹⁰. Mniej pozytywnie oceniał sytuację August Sułkowski. Na podstawie doświadczeń sejmiku średzkiego wojewoda poznański uznał,

brzesko-kujawski Piotr Sumiński i bp kujawski J. Rybiński (Departament Skarbowy): AGAD, ML VII/51, s. 119. Protokół Rady Nieustającej z 8 III 1785.

⁹⁸⁰ BCz 930, s. 839, 843. Król do Augusta Sułkowskiego z 6 i 22 VI 1785. Przydziału konsyliarzy do departamentów dokonano na pierwszej sesji po sejmie: AGAD, ML VII/51, s. 3–4. Protokół Rady Nieustającej z 13 XI 1784.

⁹⁸¹ BCz 930, s. 841. August Sułkowski do króla z 6 VI 1785.

⁹⁸² E. Rostworowski, *Sprawa aukcji...*, s. 149.

⁹⁸³ AGAD, ŁGO 113, k. 478. *Proporcja rekruta do dymów*.

⁹⁸⁴ E. Rostworowski, *Sprawa aukcji...*, s. 149–150; L. Ratajczyk, *op. cit.*, s. 87–88.

⁹⁸⁵ BCz 930, s. 845. August Sułkowski do króla z 7 VII 1785.

⁹⁸⁶ BCz 927, s. 647–648. Król do M. Mniszcha z 11 VII 1785; BCz 930, s. 565–566. Król do J. Stempkowskiego z 11 VII 1785; E. Rostworowski, *Sprawa aukcji...*, s. 150.

⁹⁸⁷ APL, GrCh-rmo 96 – akta luźne, k. 466. Laudum sejmiku w Chełmie z 15 VII 1785 (odpis: BKórń. 11189, vol. II, k. 211–212); APK, CCR 216, s. 2078. Laudum sejmiku w Proszowicach z 15 VII 1785.

⁹⁸⁸ APL, GrLub-rmo 483, k. 752v–753. Laudum sejmiku w Lublinie z 15 VII 1785 (odpis: BPAU 8326, k. 440v–442).

⁹⁸⁹ L. Ratajczyk, *op. cit.*, s. 87–89.

⁹⁹⁰ APL, GrCh-rmo 96 – akta luźne, k. 466. Laudum sejmiku w Chełmie z 15 VII 1785; AGAD, ZP 130, s. 153–154. Laudum sejmiku w Żytomierzu z 16 VII 1785.

że Departament powinien przesłać na sejmiki odrębny list, dołączony do projektu, tak jak robili to niegdyś hetmani⁹⁹¹. Monarcha podkreślał jednak, że założenia reformy nigdzie nie zostały odrzucone, a na kilku sejmikach odesłano je na zgromadzenia przedsejmowe. Stanisław August oceniał, że sukces propozycji byłby pełniejszy, gdyby została przygotowana wcześniej „et mieux soignée”⁹⁹². Także w liście do L. Tyszkiewicza król pisał, iż projekt Departamentu w kilku województwach został przyjęty, a w kilku odłożony do przyszłorocznych sejmików⁹⁹³.

Sprawa poselstw do nowego prymasa, choć miała ceremonialny charakter, nie była obojętna politycznie. M. Poniatowski pełnił wszak rolę lidera stronnictwa dworskiego. Sejmiki powszechnie wysyłały delegacje do arcybiskupa gnieźnieńskiego⁹⁹⁴. Należy zachować ostrożność w interpretowaniu decyzji sejmikowej w tej sprawie (lub jej braku) w kategoriach politycznych. Przykładem jest województwo lubelskie, które w 1785 poselstwa nie wysłało⁹⁹⁵. Zrobiono to rok później, na sejmiku z 15 lipca 1786, zagajaniem przez opozycjonistę podkomorzego T. Dłuskiego, który otwierał oba zgromadzenia deputackie (1785 i 1786). W lipcu 1786 delegację wysłał sejmik kierowany przez zdeklarowanych malkontentów T. Dłuskiego (sam został posłem do prymasa) i K.N. Sapiehę (był marszałkiem). Stało się tak wbrew umowie z regalistami, iż będzie ona wyłoniona dopiero na sejmiku poselskim. Podobno T. Dłuski postanowił wykorzystać fakt, że na elekcję deputatów nie zjechał wojewoda K. Hryniewiecki (do którego miał żal o palację lubelską), by móc przypisać sobie całą zasługę⁹⁹⁶. Inna rzecz, iż T. Dłuski bardzo dbał o poprawne relacje z M. Poniatowskim, o czym świadczą regularnie wysyłane życzenia z różnych okazji⁹⁹⁷.

Lipcowe (koronne) relacje poselskie po spokojnym sejmie grodzieńskim miały mniejsze znaczenie polityczne niż te składane w 1783. Najciekawsza relacja, przygotowana przez P. Kicińskiego, została zaprezentowana później – w Czernsku 19 września 1785 (na sejmiku elekcyjnym)⁹⁹⁸.

Przygotowując się do piotrkowskiej reasumpcji Trybunału Koronnego, dwór miał problem z wyłonieniem osoby promowanej na marszałka. Powinien nim być w 1785 deputat z prowincji wielkopolskiej. W marcu 1785 M. Poniatowski próbował skłonić do podjęcia się laski trybunalskiej, jak się okazało nieskutecznie, wojewodę

⁹⁹¹ BCz 930, s. 849–850. August Sułkowski do króla z 21 VII 1785.

⁹⁹² BCz 930, s. 852. Król do Augusta Sułkowskiego z 26 VII 1785.

⁹⁹³ BCz 932, s. 167. Król do L. Tyszkiewicza z 23 VII 1785.

⁹⁹⁴ APL, GrCh-rmo 96 – akta luźne, k. 468–468v. Laudum sejmiku w Chełmie z 15 VII 1785 (także: BKór. 11189, vol. II, k. 209–210v); BPAU 8341, s. 1127–1128. Laudum sejmiku w Opatowie z 15 VII 1785; AGAD, PIŁGO 27, k. 225v. Laudum sejmiku w Raciążu z 15 VII 1785; W. Filipczak, *Sejmiki województwa płockiego...*, s. 44–45.

⁹⁹⁵ APL, GrLub-rmo 483, k. 752–753. Laudum sejmiku w Lublinie z 15 VII 1785 (odpis: BPAU 8326, k. 439–442v).

⁹⁹⁶ APL, GrLub-rmo 485, k. 697–697v. Laudum sejmiku w Lublinie z 15 VII 1786 (odpis: BPAU 8326, k. 445v); BCz 726, s. 370. [M. Granowski], *Diariusz sejmików deputackich*.

⁹⁹⁷ Odpowiedzi na listy podkomorzego lubelskiego można znaleźć w: AGAD, AEPMP 121, k. 49, 55, 84v, 96. M. Poniatowski do T. Dłuskiego z 20 X 1784, 29 XII 1784 i bez daty [1785].

⁹⁹⁸ Została ona szerzej omówiona w: W. Filipczak, *Sejmiki ziemi czerskiej...*, s. 161–163.

inowrocławskiego Józefa Mycielskiego⁹⁹⁹. W maju król chciał namówić wojewodzinę sieradzką Ewę Małachowską, by marszałkostwa podjął się jej syn Jan Nepomucen, starosta opoczyński. Jego kandydaturę zaproponował stryj Antoni Małachowski, wojewoda mazowiecki¹⁰⁰⁰. Wojewodzina sieradzka jednak odmówiła, tłumacząc się młodym wiekiem i brakiem doświadczenia potomka¹⁰⁰¹. Również w maju 1785 król zaproponował starania o łaskę S. Gadomskiemu. Funkcja ta miała utorować podkomorzemu sochaczewskiemu drogę do województwa malborskiego¹⁰⁰². Odpowiedź S. Gadomskiego zapewne nie była pozytywna. W początkach czerwca król zwrócił się bowiem z podobną prośbą do Adama Lasockiego. Kasztelan sochaczewski wcześniej zadeklarował gotowość podjęcia się tej funkcji¹⁰⁰³. W liście z 18 czerwca monarcha informował M. Mniszcha, że A. Lasocki poprzedniego dnia w Warszawie wyraził zgodę na zabiegi o łaskę marszałkowską. Obawy króla budziły oczekiwania kasztelana sochaczewskiego dotyczące wsparcia finansowego¹⁰⁰⁴. Ostatecznie A. Lasocki, przyszły marszałek trybunalski, został wybrany deputatem na sejmiku województwa rawskiego w Bolimowie¹⁰⁰⁵.

Przetasowania na scenie politycznej spowodowały zmiany w organizacji regalistycznej kampanii sejmikowej. Dwór nie mógł liczyć na współpracę ze S.S. Potockim. Sygnał w tej sprawie wyszedł od wojewody ruskiego, który w końcu stycznia odpowiedział na, dość delikatnie sformułowane, pretensje królewskie. S.S. Potocki napisał wówczas „Ta nieufność Najjaśniejszy Królu byłaby dla mnie najczulszą i dlatego wdawać się sam nie będę w czynności publiczne...”¹⁰⁰⁶ W tej sytuacji kontakty w sprawach sejmikowych uległy poważnej redukcji. W początkach maja 1785 M. Poniatowski ograniczył się do zalecenia wojewodzie ruskiemu pretendenta do funkcji deputackiej w województwie braclawskim¹⁰⁰⁷. Nastąpiło więc dalsze wzmocnienie pozycji M. Poniatowskiego, który wcześniej nie angażował się w kampanię sejmikową w województwach ukraińskich. W czerwcu 1785 król pytał S.S. Potockiego o popieranego przez wojewodę kandydata do funkcji z Braclawskiego¹⁰⁰⁸.

⁹⁹⁹ AGAD, AEPMP 121, k. 65v. M. Poniatowski do F.K. Kęszyckiego z 6 III 1785; W. Filipczak, *Aktywność sejmikowa...*, s. 30.

¹⁰⁰⁰ BCz 927, s. 113. Król do Ewy Małachowskiej z 7 V 1785.

¹⁰⁰¹ BCz 927, s. 115. E. Małachowska do króla z 12 V 1785. Marianna Ewa z Męcińskich Małachowska była wdową po wojewodzie sieradzkim Mikołaju: B. Szyndler, *Stanisław Nałęcz Małachowski 1736–1809*, Warszawa 1979, s. 25.

¹⁰⁰² BCz 697, s. 7. Król do Stanisława Gadomskiego z 19 V 1785; H. Żerek-Kleszcz, *Nominacje senatorskie...*, s. 218.

¹⁰⁰³ BCz 697, s. 681. Król do Adama Lasockiego z 3 VI 1785; W. Filipczak, *Aktywność sejmikowa...*, s. 30.

¹⁰⁰⁴ BCz 927, s. 642. Król do M. Mniszcha z 18 VI 1785; W. Filipczak, *Aktywność sejmikowa...*, s. 30.

¹⁰⁰⁵ BPAU 8346. TP 29, k. 115–115v. Laudum sejmiku w Bolimowie z 15 VII 1785; W. Filipczak, *Aktywność sejmikowa...*, s. 31–32.

¹⁰⁰⁶ BCz 735, s. 806. S.S. Potocki do króla z 23 I 1785; B. Zaleski, *op. cit.*, s. 33.

¹⁰⁰⁷ Był nim podczaszy nowogrodzki Rybicki: AGAD, AEPMP 121, k. 73v–74. M. Poniatowski do S.S. Potockiego z 2 V 1785.

¹⁰⁰⁸ BCz 929, s. 374. Król do S.S. Potockiego z 21 VI 1785.

Trybunał Koronny pod kierownictwem A. Lasockiego był początkowo pozytywnie oceniany przez Stanisława Augusta¹⁰⁰⁹. Liczne rekomendacje w sprawach sądowych przysyłał kasztelanowi sochaczewskiemu prymas M. Poniatowski¹⁰¹⁰. Później, zwłaszcza w czasie obrad lubelskich, zaznaczyły się wpływy opozycji, które K.N. Sapieha i E. Sapieżyna zyskiwali „datkiem i starannością”¹⁰¹¹. Marszałek A. Lasocki był zaś traktowany z lekceważeniem („jak student”)¹⁰¹². Osiągnięcie tak znaczącej roli w Trybunale Koronnym było sukcesem stronników F.K. Branickiego, gdyż Puławy dysponowały w tej kadencji mniejszą liczbą stronników niż w poprzedniej¹⁰¹³. Wpływy Kodnia i Białej Cerkwi w Lublinie nie służyły interesom całej opozycji. Przekonał się o tym S. Rzewuski, którego I. Potocki ostrzegał, iż nie może liczyć na przychyłność klientów F.K. Branickiego¹⁰¹⁴. O braku wsparcia dla interesów hetmana polnego zdecydował prawdopodobnie fakt, że był on w sporze majątkowym (o dobra kowelskie) z gen. Tadeuszem Błędowskim, związanym ze stronnictwem białocerkiewskim na Wołyniu¹⁰¹⁵. Zabiegi dotyczące dóbr Kowel hetman polny koronny kontynuował (za pośrednictwem Michała Kobyleckiego) w czasie sejmu z 1786, spotykając się z niechętną reakcją otoczenia F.K. Branickiego¹⁰¹⁶.

Po sejmikach deputackich w Koronie odbywały się obrady ekonomiczne. Na wołyńskim sejmiku gospodarskim w Krzemieńcu (16 lipca 1785) przyjęto projekt Departamentu Wojskowego, jednak z wyłączeniem dóbr szlacheckich. Z inicjatywy wojewody H. Sanguszki, podjęto, omówioną przez E. Rostworowskiego, uchwałę o powołaniu 300-osobowej milicji wojewódzkiej¹⁰¹⁷. W województwie kijowskim podniesiono problem nadużyć wojsk rosyjskich związanych w „wybieraniem” poddanych. Podjęto też uchwałę zobowiązującą szlachtę do wypłacenia 2 miedzianych groszy kominowego w celu wystawienia „domu jurysdykcyjnego” na potrzeby sądowe województwa¹⁰¹⁸. W tym wypadku nie doszło do naruszenia ustawodawstwa z lat 1766–1768 ograniczającego kompetencje sejmików. Sejmik w Żytomierzu działał bowiem na podstawie upoważnienia ustawowego udzielonego przez sejm rozbiorowy¹⁰¹⁹. Z laudum wynika

¹⁰⁰⁹ BCz 697, s. 685, 689. Król do A. Lasockiego z 14 IX i 30 XI 1785; W. Filipczak, *Aktywność sejmikowa...*, s. 32.

¹⁰¹⁰ AGAD, AEPMP 121, k. 89, 91–91v, 95–96. M. Poniatowski do A. Lasockiego z 14, 22 i 24 XI 1785 oraz bez daty.

¹⁰¹¹ BCz 927, s. 704. Onufry Kicki do M. Mniszcha z 11 VII 1786; W. Filipczak, *Aktywność sejmikowa...*, s. 32.

¹⁰¹² BCz 733, s. 331. O. Kicki do króla z 11 VII 1786.

¹⁰¹³ APK, Podh. II 2/21, nr 120. A.K. Czartoryski do S. Rzewuskiego z 27 IV 1786.

¹⁰¹⁴ APK, Podh. II 2/86, nr 520. I. Potocki do S. Rzewuskiego z 16 VI 1786.

¹⁰¹⁵ APK, Podh. II 2/5, nr 53. F.K. Branicki do S. Rzewuskiego z 9 IV 1786; BCz 698, s. 661. S. Rzewuski do króla z 7 III 1786.

¹⁰¹⁶ APK, Podh. II 2/41, nr 302, 305. Michał Kobylecki do S. Rzewuskiego z 13 X 1786 i 1 XI 1786.

¹⁰¹⁷ BCz 930, s. 37–39, 41–43. H. Sanguszko do króla z 20 VII 1785 i laudum sejmiku w Krzemieńcu z 16 VII 1785; E. Rostworowski, *Sprawa aukcji...*, s. 163–164. Zob. też: A. Stroynowski, *Opozycja sejmowa...*, s. 280.

¹⁰¹⁸ AGAD, ZP 130, s. 154–155. Laudum sejmiku w Żytomierzu z 16 VII 1785.

¹⁰¹⁹ VL, t. VIII, s. 164. *Komisja do wyznaczenia placu w Żytomierzu dla domów jurysdykcyjnych.*

jednak, że nie była to pierwsza decyzja województwa w sprawach finansowych. Już w poprzednim roku, w czasie kwietniowej kadencji sądów grodzkich, obywatele kijowscy uczynili „składkę” na utrzymanie archiwum¹⁰²⁰. Sejmik żytomierski podejmował też inne decyzje dotyczące pieniędzy wojewódzkich, którymi zarządzały wyznaczone osoby, zobowiązane do rozliczenia się ze swojej działalności¹⁰²¹. Podobne sytuacje znane są z praktyki sejmików mazowieckich¹⁰²².

Po sejmie grodzieńskim wciąż pojawiało się wiele napięć w stosunkach z sąsiednimi państwami. W listopadzie i grudniu 1784 napięcia między Warszawą a Berlinem wywołało wkroczenie wojsk pruskich do starostwa ostrołęckiego, z którego „wybierano” zbiegłych chłopów¹⁰²³. Na stosunki z Prusami rzutowały przeciągające się negocjacje w sprawie uregulowania sporów granicznych między obywatelami wielkopolskimi a poddanymi Fryderyka II. W styczniu 1785 Rada Nieustająca skierowała notę do L. Buchholtza w związku z memoriałem starosty ośnickiego J. Mycielskiego, który skarżył się na szkody poczynione w jego dobrach na polecenie hrabiego de Burghausen. Władze polskie domagały się, by druga strona powstrzymała się od dalszych uzurpacji przed rozstrzygnięciami komisji granicznej¹⁰²⁴. Na sesji 11 lutego 1785 została odczytana odpowiedź rezydenta pruskiego, który opóźnienie we wznowieniu prac nad delimitacją tłumaczył koniecznością uzyskania dodatkowych informacji z terenu Śląska¹⁰²⁵. W początkach kwietnia przygotowano odpowiedź na notę L. Buchholtza w sprawie poczynionych w grudniu 1784 wyrębów w lasach należących do Jana Mycielskiego. Jednocześnie domagano się od władz pruskich podania terminu wznowienia negocjacji w kwestii rozgraniczenia¹⁰²⁶. Kilka dni później Rada zajęła się memoriałem starosty ośnickiego dotyczącym nowych „inwazji”, czynionych z pomocą huzarów pruskich, które w marcu 1785 dotknęły dobra szkaradowskie¹⁰²⁷. W maju 1785 podkanclerzy J. Małachowski poinformował magistraturę o następnych skargach na hrabiego de Burghausen zgłoszonych przez Jana Mycielskiego i I. Zakrzewskiego¹⁰²⁸. W lipcu 1785 na sesji Rady Nieustającej zajmowano się memoriałem obywateli wielkopolskich w kwestii utrudnień czynionych przez Prusy w sprawach handlowych (zakaz eksportu polskiego zboża na Śląsk oraz tranzytu do Czech i Saksonii, cła wysokości 50% od spławu drewna Wartą i Odrą do Szczecina)¹⁰²⁹ oraz względem komisji granicznej. Wobec nieskuteczności dotychczasowych not, proszono Stanisława Augusta o listowną interwencję u Fryderyka II.M. Poniatowski zadeklarował, w imieniu króla, gotowość spełnienia tego oczekiwania¹⁰³⁰. O potrzebie skierowania listu w sprawie handlu ze

¹⁰²⁰ AGAD, ZP 130, s. 158. Laudum sejmiku w Żytomierzu z 16 VII 1785.

¹⁰²¹ AGAD, ZP 130, s. 154–155. Laudum sejmiku w Żytomierzu z 16 VII 1785.

¹⁰²² W. Filipczak, *Sejmiki ziemi czerskiej...*, s. 160–161, 177–178.

¹⁰²³ AGAD, ML VII/51, s. 7–8, 13. Protokół Rady Nieustającej z 7 i 10 XII 1784.

¹⁰²⁴ AGAD, ML VII/51, s. 48. Protokół Rady Nieustającej z 14 I 1785.

¹⁰²⁵ AGAD, ML VII/51, s. 83. Protokół Rady Nieustającej z 11 II 1785.

¹⁰²⁶ AGAD, ML VII/51, s. 137. Protokół Rady Nieustającej z 5 IV 1785.

¹⁰²⁷ AGAD, ML VII/51, s. 142. Protokół Rady Nieustającej z 8 IV 1785.

¹⁰²⁸ AGAD, ML VII/51, s. 184. Protokół Rady Nieustającej z 13 V 1785.

¹⁰²⁹ AGAD, ML VII/54, k. 23v. Protokół Rady Nieustającej z 5 VII 1785. Zob. też: R. Gaziński, *op. cit.*, s. 63.

¹⁰³⁰ AGAD, ML VII/54, k. 23v–24. Protokół Rady Nieustającej z 5 VII 1785.

Śląskiem, Brandenburgią i Gdańskiem informował monarchę, w końcu maja, August Sułkowski. Wojewoda poznański uważał, że należy żądać od Prus ścisłego przestrzegania postanowień traktatowych. W wypadku braku odpowiedniej reakcji A. Sułkowski proponował, by na sejmikach gospodarskich uchwalić zakaz eksportu wszystkich produktów do państwa pruskiego. Miało to zmusić mieszkańców Prus do kupowania tych towarów w Polsce, bez opłaty wysokiego cła¹⁰³¹. Stanisław August uważał jednak, iż skierowanie na sejmiki listu cyrkularnego w tej sprawie jest ryzykowne, gdyż nie ma pewności, czy odpowiednie decyzje zostaną podjęte. Monarcha obawiał się przeciwdziałania drugiej strony. Wskazywał, że niepowodzenie akcji pomnoży złą wolę króla pruskiego¹⁰³².

W sierpniu 1785 przyjazd do Warszawy Augusta Sułkowskiego skłonił króla do starań o ściągnięcie do stolicy innych Wielkopolan, których obecność była potrzebna ze względu na „interes graniczny”¹⁰³³. W początkach października 1785 Departament Interesów Cudzoziemskich (na wniosek Augusta Sułkowskiego) skierował do L. Buchholtza ponowną notę z prośbą o jak najszybsze zakończenie prac komisji granicznej. Żądano zarazem, by do tego czasu powstrzymano śląskich poddanych Fryderyka II od wyrebu lasów będących przedmiotem sporu¹⁰³⁴. Miesiąc później na sesji Rady Nieustającej odczytano notę rezydenta (z 29 października), który informował o wydaniu przez władze pruskie zakazu czynienia uzurpacji i spustoszeń na gruntach podlegających kontrowersji¹⁰³⁵. Na sesji Rady z 6 grudnia 1785 odczytano wyniki negocjacji polsko-pruskiej komisji granicznej. Magistratura je zaakceptowała, wyraziła wdzięczność za prace w tej sprawie, m.in. Augustowi Sułkowskiemu i staroście wschowskiemu F.A. Kwileckiemu¹⁰³⁶. Trzy dni później wojewoda trocki Andrzej Ogiński poinformował Radę, że zgodnie z jej prośbą Stanisław August napisał list do Fryderyka II w sprawach handlu polsko-pruskiego¹⁰³⁷. W końcu stycznia 1786 dwór berliński powiadomił Warszawę o akceptacji konwencji granicznej. Zapowiedział, że ratyfikacja układu nastąpi po zakończonej delimitacji, która wyznaczona została na kwiecień tego roku. Władze pruskie wyraziły oczekiwanie, że ratyfikacja porozumienia przez Rzeczpospolitą nastąpi na najbliższym sejmie¹⁰³⁸. Na sesji 3 lutego 1786 podkanclerzy J. Małachowski poinformował Radę o odpowiedzi króla pruskiego na list Stanisława Augusta. Stanowisko Fryderyka II w sprawie ratyfikacji konwencji granicznej pokrywało się z omówioną wcześniej notą. Król pruski odmawiał podjęcia negocjacji w sprawach handlowych, powołując się na obowiązujący już układ¹⁰³⁹. Sprawa zakończenia prac nad delimitacją dóbr na pograniczu Wielkopolski i państwa pruskiego wróciła w połowie roku 1786. W czerwcu i sierpniu do Rady Nieustającej wpłynęło żądanie pruskie, by pisarz grodzki wschowski Józef Jonemann otrzymał

¹⁰³¹ BCz 930, s. 835–836. August Sułkowski do króla z 26 V 1785.

¹⁰³² BCz 930, s. 839–840. Król do A. Sułkowskiego z 6 VI 1785.

¹⁰³³ BCz 724, s. 329. Król do J. Chreptowicza z 13 VIII 1785.

¹⁰³⁴ AGAD, ML VII/56, k. 2–2v, 5v–6. Protokół Rady Nieustającej z 4 i 7 X 1785.

¹⁰³⁵ AGAD, ML VII/56, k. 21v–22. Protokół Rady Nieustającej z 4 XI 1785.

¹⁰³⁶ AGAD, ML VII/56, k. 39–40. Protokół Rady Nieustającej z 6 XII 1785.

¹⁰³⁷ AGAD, ML VII/56, k. 41v. Protokół Rady Nieustającej z 9 XII 1785.

¹⁰³⁸ AGAD, ML VII/56, k. 65v. Protokół Rady Nieustającej z 31 I 1786.

¹⁰³⁹ AGAD, ML VII/56, k. 67v–68. Protokół Rady Nieustającej z 3 II 1786.

pełniejszą plenipotencję do potwierdzenia demarkacji Polski z księstwem stramburskim zgodnie z rozgraniczeniem z lat 1726–1727 (okres rządów austriackich). Miało to umożliwić ratyfikację układu na przyszłym sejmie¹⁰⁴⁰. Rada Nieustająca deklarowała gotowość takich działań. Wyjaśniała też, że prywatna demarkacja (z 1783) między dobrami Jana Mycielskiego i jego pruskich sąsiadów (hrabia de Maltzan i de Dollen), która była przedmiotem czerwcowej noty L. Buchholtza, nie została włączona do konwencji z winy pruskiej¹⁰⁴¹.

W 1785 pojawiła się kolejna kwestia wywołująca napięcia w stosunkach polsko-pruskich. W końcu kwietnia na sesji Rady Nieustającej odczytano notę L. Buchholtza, w której domagał się aresztowania sprawców kradzieży dokonanej w dobrach wartemburskich (sycowskich) księcia kurlandzkiego Karola Ernesta Birona (brata władcy Kurlandii). Mieli jej dokonać Żydzi osiadli w majątku podsędka wieluńskiego Gabriela Suheckiego¹⁰⁴². Na sesji 6 maja podkanclerzy J. Małachowski wniósł, by Departament Sprawiedliwości zalecił ostrzeszowskiemu sądowi grodzkiemu przyspieszenie działań¹⁰⁴³. Tydzień później tenże Departament informował, że skierował do grodu list z wnioskiem o rozsądzenie tej sprawy „extra cadentiam”¹⁰⁴⁴. Nie przyniosło to jednak efektu. W początkach lipca 1785 skierowano notę do L. Buchholtza z wyjaśnieniem, że proces ten może się toczyć jedynie w tym sądzie¹⁰⁴⁵. W październiku tego roku Rada Nieustająca zleciła J. Chrapowickiemu napisanie listu do grodu ostrzeszowskiego z powodu zażaleń zgłoszonych królowi przez administratora dóbr wartemburskich Karola Ernesta Salischa (Zalisza)¹⁰⁴⁶. W lutym 1786 Fryderyk II, odpowiadając na list Stanisława Augusta, skarżył się na kradzieże dokonywane na podległym mu terytorium przez osoby pochodzące z Polski¹⁰⁴⁷. W tym miesiącu Rada zajmowała się też memoriałem administratora wartemburskich dóbr księcia kurlandzkiego. Departament Sprawiedliwości skierował do grodu ostrzeszowskiego list rekwizycyjalny z żądaniem szybkiego rozsądzenia sprawy. Rada nakazała też lokować w Ostrzeszowie komendę wojskową dla zapewnienia bezpieczeństwa świadkom ze Śląska¹⁰⁴⁸. W końcu marca 1786 Rada Nieustająca poinformowała rezydenta pruskiego o wyjaśnieniach zawartych w raporcie jurysdykcji grodzkiej¹⁰⁴⁹. W kwietniu i maju 1786 Rada znów musiała zająć się sprawą ze względu na notę pruską

¹⁰⁴⁰ AGAD, ML VII/60, k. 44v–45, 67v. Protokół Rady Nieustającej z 13 VI i 22 VIII 1786.

¹⁰⁴¹ AGAD, ML VII/60, k. 67v–68. Protokół Rady Nieustającej z 22 VIII 1786. Por. ML VII/60, k. 44v–45. Protokół Rady Nieustającej z 13 VI 1786.

¹⁰⁴² AGAD, ML VII/51, s. 166. Protokół Rady Nieustającej z 26 IV 1785. Karol Ernest Biron był młodszym bratem panującego w Kurlandii księcia Piotra Birona: D. Nawrot, *Sprawa kurlandzka...*, s. 192.

¹⁰⁴³ AGAD, ML VII/51, s. 177. Protokół Rady Nieustającej z 6 V 1785.

¹⁰⁴⁴ AGAD, ML VII/51, s. 186. Protokół Rady Nieustającej z 13 V 1785.

¹⁰⁴⁵ AGAD, ML VII/54, k. 23–23v. Protokół Rady Nieustającej z 5 VII 1785.

¹⁰⁴⁶ AGAD, ML VII/56, k. 9v. Protokół Rady Nieustającej z 11 X 1785. Por.: AGAD, OGRO 17, k. 564–564v. Manifest i oświadczenie K.E. Salischa (Zalisza) z 10 XI 1786.

¹⁰⁴⁷ AGAD, ML VII/56, k. 68. Protokół Rady Nieustającej z 3 II 1786.

¹⁰⁴⁸ AGAD, OGRO 17, k. 336. List rekwizycyjalny Departamentu Sprawiedliwości do grodu ostrzeszowskiego z 16 II 1786; ML VII/56, k. 73. Protokół Rady Nieustającej z 14 II 1786.

¹⁰⁴⁹ AGAD, ML VII/56, k. 97v. Protokół Rady Nieustającej z 31 III 1786.

z zażaleniem na decyzje grodu ostrzeszowskiego¹⁰⁵⁰. W związku z tym 26 maja magistratura ponownie skierowała („ostatni raz”) list rekwizycyjalny do sądu grodzkiego¹⁰⁵¹. W tym czasie memoriał do Rady przesłał podkomorzy wieluński Fryderyk Jakub Psarski, co miało związek z groźbami skierowanymi przez pruskiego ministra Karola Georga von Hoyma¹⁰⁵². Wywołały one ogromny niepokój w ziemi wieluńskiej, do czego jeszcze powrócę.

Od wiosny 1786 poważnym problemem w stosunkach Warszawy z Berlinem było także nałożenie przez władze pruskie sekwestru na dobra podskarbiego R. Kossowskiego i referendarza koronnego Stanisława Małachowskiego¹⁰⁵³. Była to retorsja za dekret Komisji Skarbu Koronnego w sporze (dotyczącym pretensji finansowych) między królewiczem Karolem Wetynem a pruskim ministrem Friedrichem Ch. Görne. Skargę w tej sprawie L. Buchholtz przedstawił w marcu 1786¹⁰⁵⁴. W odpowiedzi na sekwestrację dóbr R. Kossowskiego i S. Małachowskiego Departament Interesów Cudzoziemskich, w końcu kwietnia 1786, na zlecenie Rady Nieustającej przygotował notę, w której zaprotestowano przeciwko takim działaniom. Uznano je za sprzeczne z postanowieniami Traktatu. S. Małachowski nie miał zaś związku z sądami Komisji Skarbowej¹⁰⁵⁵. Odpowiadając na notę pruską, strona polska stwierdziła, iż wyrok Komisji nie podważał dekretów pruskich w tej sprawie¹⁰⁵⁶. Do powyższego sporu, który dotyczył dóbr Krotoszyn i Połajewo w Wielkopolsce (należały do F.Ch. Görne), Rada wróciła na sesji 13 czerwca, kiedy zajmowano się kolejną notą pruską¹⁰⁵⁷. Interwencje magistratury nie przyniosły jednak skutku.

Problemów nie brakowało także w stosunkach z Austrią. W marcu i kwietniu 1785 władze polskie interweniowały w sprawie porwania przez wojska austriackie komornika chełmskiego Bielskiego i kilku szlachciców¹⁰⁵⁸. Największe napięcie wywołał jednak incydent biłgorajski z sierpnia 1785. Gwałtowne wkroczenie na terytorium Polski oficera, 2 podoficerów i 10 żołnierzy austriackich spowodowało ich aresztowanie¹⁰⁵⁹. Wywołało to pretensje dyplomacji cesarskiej. Władze polskie domagały się wyznaczenia dwustronnej komisji dla rozpatrzenia sprawy. Początkowo Wiedeń proponował na miejsce jej obrad Tarnogród (w granicach Galicji) lub Biłgoraj¹⁰⁶⁰. Ostatecznie zaakcep-

¹⁰⁵⁰ AGAD, ML VII/60, k. 10v–11, 16v–17. Protokół Rady Nieustającej z 25 IV i 2 V 1786.

¹⁰⁵¹ AGAD, OGRO 17, k. 417–417v. List rekwizycyjalny Rady Nieustającej do Stefana J. Walewskiego z 26 V 1786.

¹⁰⁵² AGAD, ML VII/60, k. 29–29v. Protokół Rady Nieustającej z 26 V 1786. Kilka miesięcy później kasztelan kaliski Rafał Gurowski prosił Stanisława Augusta (oczywiście bezskutecznie) o order Orła Białego dla tegoż F.G. Hoyma: BCz 699, s. 703, 705, 719. R. Gurowski do króla z 28 IX i 21 X 1786 oraz odpowiedź króla z 13 XII 1786.

¹⁰⁵³ BCz 735, s. 599. Król do S. Pomiatowskiego z 26 IV 1786.

¹⁰⁵⁴ AGAD, ML VII/56, k. 97–97v. Protokół Rady Nieustającej z 31 III 1786.

¹⁰⁵⁵ AGAD, ML VII/60, k. 11–11v, 13v–14. Protokół Rady Nieustającej z 25 i 28 IV 1786.

¹⁰⁵⁶ AGAD, ML VII/60, k. 16–16v. Protokół Rady Nieustającej z 2 V 1786.

¹⁰⁵⁷ AGAD, ML VII/60, k. 44–44v. Protokół Rady Nieustającej z 13 VI 1786.

¹⁰⁵⁸ AGAD, ML VII/51, s. 158. Protokół Rady Nieustającej z 19 IV 1785.

¹⁰⁵⁹ AGAD, ML VII/54, k. 43–43v. Protokół Rady Nieustającej z 19 VIII 1785; A. Danilczyk, *W kręgu afery...*, s. 30.

¹⁰⁶⁰ BCz 724, s. 349–350. Król do J. Chreptowicza z 22 IX 1785.

owano prowadzenie prac w miejscu zdarzenia. W październiku 1785 Rada Nieustająca zajmowała się kilka razy negocjacjami z Austrią na ten temat. Termin rozpoczęcia działalności komisji wyznaczono na 3 listopada 1785¹⁰⁶¹. Na sesji 25 listopada 1785 poinformowano Radę o zakończeniu w Biłgoraju prac komisarzy obu stron¹⁰⁶².

Kolejnym problemem w stosunkach polsko-austriackich była, omawiana już, sprawa edyktu gubernium lwowskiego z 1783, w którym nakładano na obywateli polskich, posiadających dobra w Galicji, obowiązek półrocznego w nich rezydowania. Sejm grodzieński zobowiązał Radę Nieustającą do podjęcia działań w tym zakresie¹⁰⁶³. Dopiero na sesji 22 sierpnia 1786 marszałek J. Chrapowicki przypomniał sobie o potrzebie wznowienia negocjacji z dworem cesarskim. Zadanie to zlecono Departamentowi Interesów Cudzoziemskich¹⁰⁶⁴. Działający w jego imieniu J. Chrapowicki, na początku września, poinformował Radę o wynikach swoich rozmów z B. de Caché. Wynikało z nich, że Józef II nie zamierzał czynić ustępstw na rzecz obywateli polskich¹⁰⁶⁵.

Stosunki z Rosją miały oczywiście kluczowe znaczenie dla położenia Rzeczypospolitej. Po sejmie grodzieńskim pewne nadzieje w Polsce wzbudził edykt Katarzyny II w sprawie handlu chersońskiego¹⁰⁶⁶. Wkrótce na pierwszy plan wysunęły się bardziej drażliwe zagadnienia. Największym problemem dla Stanisława Augusta było zachowanie wojsk rosyjskich w Polsce. W lutym i marcu 1785 do króla docierały informacje o skargach na stacjonujący na Ukrainie pułk pod dowództwem brygadiera Jana Solłohuba. Dotyczyły one nadużyć przy dostawach żywności, furazu, opału, itp. Rosjanie, pod pretekstem wylapywania dezertersów, zabierali wielu ludzi (także kobiety) miejscowego pochodzenia. S.S. Potocki stwierdzał, iż F.K. Branicki sugerował mu, by napisał w tej sprawie list do G. Potiomkina (do którego dywizji należał wspomniany pułk)¹⁰⁶⁷. Niewykluczone, iż powołanie się na hetmana wielkiego koronnego miało zniechęcić Stanisława Augusta do tej idei. Tak się jednak nie stało. Król poparł pomysł, lecz S.S. Potocki wyraźnie nie palił się do podjęcia działań. Tłumaczył się, że nie przekazano mu szczegółowych danych dotyczących moskiewskich nadużyć, choć w marcu pojawiły się wiadomości o szkodach czynionych przez wojska rosyjskie także na Podolu¹⁰⁶⁸. Być może obiekcje dowódcy dywizji ukraińsko-podolskiej nie były jedynie wykrętem. W marcu 1785 dotarły do monarchy zażalenia obywateli województwa kijowskiego. Stanisław August uznał, że Rada Nieustająca nie może na nie urzędowo zareagować, gdyż zarzuty wyrażone zostały „w generalnościach”. Stwierdził, że po-

¹⁰⁶¹ AGAD, ML VII/56, k. 1v, 9–9v, 11–11v. Protokół Rady Nieustającej z 4, 11 i 14 X 1785.

¹⁰⁶² AGAD, ML VII/56, k. 34–34v. Protokół Rady Nieustającej z 25 XI 1785. Komisja zakończyła działalność 19 XI 1785: A. Danilczyk, *W kręgu afery...*, s. 30 (przyp. 79 – w pracy podana jest błędna data roczna).

¹⁰⁶³ VL, t. IX, s. 23. *Zalecenie Radzie Nieustającej traktowania z dworem wiedeńskim*.

¹⁰⁶⁴ AGAD, ML VII/60, k. 68v. Protokół Rady Nieustającej z 22 VIII 1786.

¹⁰⁶⁵ AGAD, ML VII/60, k. 71. Protokół Rady Nieustającej z 1 IX 1786.

¹⁰⁶⁶ AGAD, ML VII/51, s. 28–29, 31. Protokół Rady Nieustającej z 21 XII 1784 i 4 I 1785.

¹⁰⁶⁷ BCz 735, s. 840–841. S.S. Potocki do króla z 6 II 1785; BCz 929, s. 191–192. Kalikst Poniński do króla z 15 III 1785; A. Danilczyk, *W kręgu afery...*, s. 16–17.

¹⁰⁶⁸ BCz 735, s. 843, 847, 851–852. Król do S.S. Potockiego z 13 II i 8 III 1785 oraz S.S. Potocki do króla z 25 II 1785; BCz 929, s. 325–326, 348, 359. S.S. Potocki do króla z 18 III 1785 i bez daty (odebrany 7 V 1785) oraz S.S. Potocki do M. Poniatowskiego, bez daty (z kwietnia 1785, kopia).

trzebna jest „autentyczna” skarga, zawierająca konkretne informacje na ten temat¹⁰⁶⁹. W drugiej połowie kwietnia król uważał jednak, że nie ma już powodów powątpiewać w „uciski” pułku J. Sołłohuba, który nie tylko „ludzi i konie darmo żywi”, ale także wyprowadził z Polski 7800 osób obojga płci, w tym osiadłych od kilku pokoleń filiponów¹⁰⁷⁰. Do zaostrzenia sytuacji doszło wiosną na Podolu, gdzie gen. Rafał Dzierżek zajmował bardziej stanowczą postawę wobec działań moskiewskich. W czerwcu, pod Czeczelnikiem, doszło do akcji w wyniku której odebrano polskich poddanych z rosyjskiego transportu¹⁰⁷¹. Samodzielne działania podkomendnego wywołały niezadowolenie dowódcy dywizji. Wojewoda ruski domagał się, by Departament Wojskowy udzielił reprymendy R. Dzierżkowi¹⁰⁷².

Latem 1785 sytuacja na kresach południowo-wschodnich uległa dalszemu zaostrzeniu. W połowie lipca Rada Nieustająca zajmowała się memoriałem ekspodczaszego koronnego Szczęsnego Czackiego, który żalił się na to, że wojska rosyjskie niedostatecznie placą za furazę¹⁰⁷³. Oliwy do ognia dołało prowokacyjne zachowanie J. Sołłohuba. W liście do S.S. Potockiego groził on wezwaniem posiłków z terenu Rosji. Wojewoda ruski skarżył się królowi, że regiment woroneski jest bardziej uciążliwy niż stacjonujące niedawno dwie dywizje rosyjskie¹⁰⁷⁴. Zaniepokojenie wywołała nota O. Stackelberga, odczytana Radzie Nieustającej 2 września 1785. Poseł skarżył się na postępowanie oddziałów polskich względem żołnierzy rosyjskich, na trudności czynione w sprawie dezertów i zbiegłych poddanych¹⁰⁷⁵. W odpowiedzi, udzielonej przez Departament Interesów Cudzoziemskich, zadeklarowano, że Rada zleciła dochodzenie w sprawie tych zażaleń¹⁰⁷⁶. Groźnie brzmiąca nota O. Stackelberga wywołała obawy, że jest to zapowiedź wkroczenia do Rzeczypospolitej następnych oddziałów wojska rosyjskiego¹⁰⁷⁷.

Sprawa nadużyć rosyjskich wróciła na forum Rady w lutym 1786, kiedy na sesji zajęto się memoriałem obywateli kijowskich, zawierającym skargi na działania regimentu woroneskiego pod dowództwem J. Sołłohuba¹⁰⁷⁸. Negocjacje w tej sprawie próbował podjąć w Petersburgu A. Deboli. Polski dyplomata spotkał się z bardzo niechętną reakcją wicekanclerza Iwana Ostermanna. Także O. Stackelberg nie pozostawiał królowi nadziei na życzliwość swojego dworu. Monarcha zalecał A. Debolemu przyjęcie bardziej elastycznej postawy. Chodziło o wskazanie, że istniejąca sytuacja jest kłopotliwa dla króla i Rady, gdyż brak jest argumentów pozwalających odrzucić opinię obywateli kijowskich, iż nie

¹⁰⁶⁹ BCz 929, s. 331. Król do S.S. Potockiego z 5 IV 1785.

¹⁰⁷⁰ BCz 929, s. 340–341. Król do S.S. Potockiego z 19 IV 1785; A. Danilczyk, *W kręgu afery...*, s. 17.

¹⁰⁷¹ BCz 929, s. 381. Departament Wojskowy do S.S. Potockiego z 3 VII 1785; AKP 268, k. 266. Król do A. Debolego z 6 VII 1785; A. Danilczyk, *W kręgu afery...*, s. 19.

¹⁰⁷² BCz 929, s. 367. S.S. Potocki do króla z czerwca 1785; A. Danilczyk, *W kręgu afery...*, s. 20.

¹⁰⁷³ AGAD, ML VII/54, k. 29. Protokół Rady Nieustającej z 15 VII 1785.

¹⁰⁷⁴ BCz 929, s. 401–402, 421–422. S.S. Potocki do króla z 12 VIII 1785 i Jan Sołłohub do S.S. Potockiego z 8 i 9 VIII 1785 (kopie); A. Danilczyk, *W kręgu afery...*, s. 20–21.

¹⁰⁷⁵ AGAD, ML VII/54, k. 51–51v. Protokół Rady Nieustającej z 2 IX 1785.

¹⁰⁷⁶ AGAD, ML VII/56, k. 1v–2. Protokół Rady Nieustającej z 4 X 1785.

¹⁰⁷⁷ BCz 725, s. 332. A. Dziekoński do króla z 13 XI 1785.

¹⁰⁷⁸ AGAD, ML VII/56, k. 75. Protokół Rady Nieustającej z 17 II 1786.

są oni zobowiązani wydawać zbiegłych z Rosji poddanych¹⁰⁷⁹. Sprawa ta znajdowała się w centrum zainteresowania polskiej dyplomacji w kolejnych miesiącach. Petersburg zupełnie nie przejmował się prawnymi skrupułami Polaków i domagał się wydawania przekraczających granice Rzeczypospolitej zbiegów. Na sesji 12 maja 1786 Rada Nieustająca zajęła się kwietniowym doniesieniem A. Debolego, które dotyczyło pretensji rosyjskich związanych z przyjęciem na Litwie 200 poddanych rosyjskich z obszaru Białorusi¹⁰⁸⁰. Oficjalne rosyjskie działania dyplomatyczne poprzedzone były insynuacjami i groźbami użycia przemocy. Król przekazał na Litwę zalecenia, by nie przyjmować rosyjskich zbiegów¹⁰⁸¹. W liście z 5 maja J. Chreptowicz informował monarchę, że wysłał do swoich dóbr pogranicznych uniwersały z odpowiednimi zakazami. To samo uczynił podskarbi wielki litewski (od maja 1784) S. Poniatowski¹⁰⁸². Na sesji 23 maja 1786 Departament Wojskowy powiadomił plenum Rady (zgodnie z jej zaleceniem z 19 maja), że wydał rozkazy dowódcom dywizji w sprawie emigracji chłopów rosyjskich¹⁰⁸³. Powyższe działania miały zapobiec groźbie wkroczenia na tereny Wielkie Księstwa wojsk „moskiewskich”¹⁰⁸⁴. Plotki o mającym nastąpić wejściu w granice Litwy 6 pułków rosyjskich, mających „wybierać” zbiegów, pojawiły latem tego roku¹⁰⁸⁵. Groźby miały zapewne związek z niezadowolaniem I. Ostermanna i Stachiewa, z których dóbr uciekali przybywający do Rzeczypospolitej poddani¹⁰⁸⁶. W tej sytuacji J. Chreptowicz zadbał, by w pierwszej kolejności zwróceni zostali emigranci pochodzący z majątków rosyjskiego wicekanclerza¹⁰⁸⁷.

Jeszcze gorzej wyglądała sytuacja na Ukrainie. Wprawdzie wiosną 1786 nastąpiła zmiana dowódcy regimentu woroneskiego (J. Sołłohuba zastąpił Chrapowicki), nie zakończyło to jednak jego nadużyć. Późną wiosną pisano jeszcze, że nowy dowódca pułku jest „grzeczniejszy” niż jego poprzednik, co nie oznaczało jednak powstrzymywania podkomendnych od ekscesów¹⁰⁸⁸. Prowokacyjne zachowanie Rosjan powodowało, iż latem opozycja na Podolu rozgłaszała złośliwe plotki, że to król sprowadził do Polski regiment woroneski, a nawet, iż go sam opląca¹⁰⁸⁹. Prawdziwa fala skarg na zachowanie oddziału rosyjskiego napłynęła do Warszawy jesienią 1786, także w czasie obrad sejmku¹⁰⁹⁰.

¹⁰⁷⁹ AGAD, AKP 378, k. 32–34. Król do A. Debolego z 25 II 1786; A. Danilczyk, *W kregu afery...*, s. 22–23.

¹⁰⁸⁰ AGAD, ML VII/60, k. 21v–22. Protokół Rady Nieustającej z 12 V 1786.

¹⁰⁸¹ AGAD, AKP 378, k. 52–53v. Król do A. Debolego z 3 V 1786; A. Danilczyk, *W kregu afery...*, s. 25.

¹⁰⁸² BCz 724, s. 363. J. Chreptowicz do króla z 5 V 1786. S. Poniatowski otrzymał od króla podskarbstwo wielkie litewskie 25 V 1784; AGAD, ML VII/52, k. 23–23v. Protokół Rady Nieustającej z 25 V 1784.

¹⁰⁸³ AGAD, ML VII/60, k. 28. Protokół Rady Nieustającej z 23 V 1786.

¹⁰⁸⁴ AGAD, AKP 378, k. 57–57v. Król do A. Debolego z 20 V 1786.

¹⁰⁸⁵ BCz 724, s. 377–378. Król do J. Chreptowicza z 2 VIII 1786; AGAD, AKP 378, k. 80–81v. Król do A. Debolego z 2 VIII 1786.

¹⁰⁸⁶ BCz 724, s. 395–396. J. Chreptowicz do króla z 8 VIII 1786.

¹⁰⁸⁷ AGAD, AKP 378, k. 90–90v. Król do A. Debolego z 26 VIII 1786.

¹⁰⁸⁸ BCz 929, s. 445–446, 460. S.S. Potocki do króla z 18 V 1786 i notatka z rozmowy króla ze S.S. Potockim z 22 VI 1786; AGAD, AKP 378, k. 62–63v. Król do A. Debolego z 14 VI 1786.

¹⁰⁸⁹ AGAD, AKP 378, k. 88–89v. Król do A. Debolego z 23 VIII 1786.

¹⁰⁹⁰ BCz 737, s. 467–468. Michał Zaleski, wojski łukowski, do króla z 15 X 1786; BCz 929, s. 497, 1129–1138. Raport S.S. Potockiego z 2 XI 1786 i różne skargi na wojska rosyjskie z okresu

Na przełomie 1785/1786 w stosunkach polsko-rosyjskich powróciła sprawa konfliktu między wojskowymi i szlachtą ewangelicko-augsburską a ich warszawskimi współwyznawcami. W grudniu 1785 O. Stackelberg skierował notę, w której oskarżył luterzańskich mieszczan o „niesłuszne” pretendowanie przez nich do „równości z szlachtą dysydencką”¹⁰⁹¹. Poseł rosyjski stał na stanowisku, że nie mają oni większych praw niż ludzie tego samego stanu religii katolickiej. Domagał się również, by protestanci warszawscy zachowywali posłuszeństwo wobec synodów i konsystorzey. O. Stackelberg domagał się także, by władze udzielały pomocy wojskowej do egzekucji dekretów synodalnych i konsystorskich, zgodnie z rezolucją Rady (z 24 sierpnia 1784)¹⁰⁹². W tle działań ambasadora były konflikty finansowe, które zakończyły się wyrokiem konsystorskim. Pozwani, czyli kolegium kościelne, odwołało się od wyroku do Asesorii i dodatkowo do sądu grodzkiego. W sprawę zaangażował się ambasador, choć M. Poniatowski, za pośrednictwem Augusta Sułkowskiego, chciał wyperswadować to O. Stackelbergowi¹⁰⁹³. W odpowiedzi na notę posła rosyjskiego Rada Nieustająca wydała 3 stycznia 1786 uniwersał, w którym odniesiono się do sporów dotyczących warszawskich ewangelików augsburskich. Magistratura postanawiała, że we wszystkich kwestiach dotyczących subordynacji kościelnej obowiązują wyroki jurysdykcji duchownych. Zalecano sądom cywilnym odsyłanie do nich akt i spraw w tym zakresie. Luteranom warszawskim nakazano zaś posłuszeństwo wobec wyroków jurysdykcji kościelnej¹⁰⁹⁴. W liście do A. Debolego król twierdził, że treść uniwersału była zgodna z żadaniami O. Stackelberga¹⁰⁹⁵.

W kwietniu 1786 doszło do kolejnej interwencji ambasadora. Poseł rosyjski był niezadowolony z decyzji Asesorii Koronnej w odniesieniu do sporów luterzańskich mieszczan warszawskich ze szlachtą tegoż wyznania. Sprawa ta została uznana za cywilną (będącą więc w kompetencji Asesorii) zgodnie ze stanowiskiem kanclerza A.O. Okęckiego, asesorów katolickich i 4 asesorów protestanckich¹⁰⁹⁶. Na sesji Rady z 11 kwietnia 1786 odczytano notę O. Stackelberga z zazaleniem na decyzję sądu. Ambasador uznał, iż Asesorja zajęła się sprawą, która leżała w kompetencji Konsystorza. Ostatecznie odesłano ją do Sądu Relacyjnego, a termin rozprawy wyznaczono na 19 kwietnia¹⁰⁹⁷. Rozwiązanie takie zostało przez dwór uzgodnione z posłem rosyjskim za pośrednictwem podkanclerzego J. Małachowskiego¹⁰⁹⁸. Był to kolejny przejaw słabnącej roli kanclerza A.O. Okęckiego. Kluczową rolę w Kancelarii Koronnej coraz bardziej przejmował jego

październik – listopad 1786 (m.in. deputata kijowskiego Józefa Rybickiego i wojewody wołyńskiego H. Sanguszki).

¹⁰⁹¹ AGAD, ML VII/56, k. 50v. Protokół Rady Nieustającej z 30 XII 1785.

¹⁰⁹² AGAD, ML VII/56, k. 50v. Protokół Rady Nieustającej z 30 XII 1785; ML VII/52, k. 81–81v. Protokół Rady Nieustającej z 24 VIII 1784. Zob. też: W. Smoleński, *op. cit.*, s. 47.

¹⁰⁹³ BCz 932, s. 789–791. Notatka w sprawie dysydenckiej z 2 XII 1785.

¹⁰⁹⁴ AGAD, SGR 173, k. 838, Uniwersał Rady Nieustającej z 3 I 1786; ML VII/56, k. 52–52v. Protokół Rady Nieustającej z 3 I 1786.

¹⁰⁹⁵ AGAD, AKP 378, k. 3–4. Król do A. Debolego z 11 I 1786.

¹⁰⁹⁶ AGAD, AKP 378, k. 41–42v. Król do A. Debolego z 5 IV 1786.

¹⁰⁹⁷ AGAD, ML VII/60, k. 6, 7. Protokół Rady Nieustającej z 11 i 21 IV 1786.

¹⁰⁹⁸ AGAD, AKP 378, k. 41–42v. Król do A. Debolego z 5 IV 1786.

świecki kolega. Król był niezadowolony z zamieszania w sprawie „dysydenckiej”, zaś interwencję rosyjską na rzecz szlachty luterańskiej uważał za nieuzasadnioną. Ustąpił jednak wobec gróźb formułowanych przez O. Stackelberga¹⁰⁹⁹. Król miał nadzieję, że dekret Sądu Relacyjnego zamknie sprawę, choć zalecał A. Debolemu zbadanie, czy niezadowoleni z rozstrzygnięcia protestancy mieszczańscy nie będą próbowali szukać protekcji w Petersburgu, a także czemu szlachta ewangelicka zawdzięcza tak silne poparcie Rosji¹¹⁰⁰.

Inną kwestią wyznaniową, która wywoływała w Polsce niepokój, była sprawa Wiktora Sadkowskiego, mianowanego w 1785 przez władze rosyjskie prawosławnym biskupem perejasławskim i borysopolskim z siedzibą w Słucku. Służyło to podporządkowaniu Kościoła prawosławnego w Rzeczypospolitej metropolii kijowskiej i Rosji¹¹⁰¹. Plany stworzenia „nieunickiego” biskupstwa w Polsce wzbudziły zastrzeżenia szlachty województwa kijowskiego¹¹⁰². Pojawiły się plotki, że W. Sadkowski przybędzie do Słucka konwojowany przez żołnierzy moskiewskich. W lutym 1786 okazało się jednak, że wjazd biskupa perejasławskiego dokonał się bez asysty wojskowej¹¹⁰³. Powyższe działania Rosji nie doprowadziły do poważniejszych napięć, gdyż dwór starał się unikać zadrażnień w stosunkach z O. Stackelbergiem¹¹⁰⁴.

Na przełomie 1785 i 1786 pogorszeniu uległa sytuacja gospodarcza kraju. Zdecydowały o tym niekorzystne warunki atmosferyczne (powodzie) i nieurodzaje. Stanisław August na początku listopada 1785 konsultował się z podskarbisem nadwornym litewskim A. Dziekońskim (uzyskał ten urząd 31 marca 1785, po śmierci w tym dniu A. Tyzenhauza¹¹⁰⁵) w kwestii wprowadzenia zakazu eksportu zboża¹¹⁰⁶. Na posiedzeniu 11 listopada, na wniosek kasztelana sandomierskiego Pawła Popiela, Rada Nieustająca poleciła przygotować uniwersał ostrzegający obywateli o groźbie drożyzny w wyniku wywozu zboża¹¹⁰⁷. Na sesji 22 listopada 1785 magistratura zaakceptowała projekt Departamentu Policji, który miał zapobiec eksportowi zboża z kraju, aby przeciwdziałać niebezpieczeństwu głodu¹¹⁰⁸. Inicjatywa ta była niekorzystna dla dochodów ekonomii litewskich. A. Dziekoński proponował, by fundusze na wydatki nadzwyczaj-

¹⁰⁹⁹ AGAD, AKP 378, k. 43–46. Król do A. Debolego z 12 IV 1786.

¹¹⁰⁰ AGAD, AKP 378, k. 52–53v, 57–57v. Król do A. Debolego z 3 i 20 V 1786.

¹¹⁰¹ W. Kalinka, *Sejm Czteroletni*, t. I, wyd. 4, Kraków 1895, s. 507–509; L. Ćwikła, *Polityka władz państwowych wobec Kościoła prawosławnego i ludności prawosławnej w Królestwie Polskim, Wielkim Księstwie Litewskim oraz Rzeczypospolitej Obojga Narodów w latach 1344–1795*, Lublin 2006, s. 296–297; A. Danilezyk, *W kręgu afery...*, s. 27.

¹¹⁰² BCz 735, s. 419–420. Urzędnicy województwa kijowskiego do J. Stempkowskiego z 3 I 1786.

¹¹⁰³ BCz 919, s. 114. NN do NN z 12 II 1786.

¹¹⁰⁴ BCz 724, s. 365, 409, 459. Król do J. Chreptowicza z 29 VII i 19 VIII 1786, J. Chreptowicz do króla z 2 IX 1786.

¹¹⁰⁵ AGAD, AR V/4506, cz. V, s. 69. A. Górski do Radziwiłła z 2 IV 1785; S. Kościalkowski, *op. cit.*, t. II, s. 542.

¹¹⁰⁶ BCz 725, s. 431. Król do A. Dziekońskiego z 2 XI 1785.

¹¹⁰⁷ AGAD, ML VII/56, k. 27v. Protokół Rady Nieustającej z 11 XI 1785; BCz 725, s. 437. Król do A. Dziekońskiego z 12 XI 1785.

¹¹⁰⁸ AGAD, ML VII/56, k. 32–32v. Protokół Rady Nieustającej z 22 XI 1785.

ne (300 000 złp), będące w dyspozycji Rady, obrócić na utworzenie magazynów zbożowych¹¹⁰⁹. Król uspokajał podskarbiego, że uniwersał tylko radzi zaniechać wywozu, jednak go nie zakazuje¹¹¹⁰. W styczniowej korespondencji wracano do kwestii magazynów zbożowych, ze względu na zastrzeżenia Litwinów, iż to Komisja Skarbu Koronnego ma być dysponentem sum przeznaczonych na zakup zboża dla Wielkiego Księstwa¹¹¹¹. Na sesji 3 lutego 1786 zapoznano się z informacjami z województw i powiatów na temat urodzaju zbóż. Rada zleciła Departamentowi Skarbowemu przekazać je Komisji Skarbu Koronnego, która zajmowała się organizacją magazynów¹¹¹².

Ze spraw litewskich w tym okresie należy odnotować dwie kwestie rzucające interesujące światło na ówczesne zwyczaje sejmikowe. Od kilku lat ciągnęły się spory w powiecie kowieńskim. Był on obszarem rywalizacji między Zabiellami i Kossakowskimi a ich konkurentami, którzy wywodzili się spośród dawnych stronników podskarbiego A. Tyzenhauza. Na czele tego ugrupowania stali Prozorowie, Medekszowie i Zawiszowie, później także podkomorzy (od 1784) Tomasz Wawrzecki¹¹¹³. Przeciwnicy Zabiellów i Kossakowskich cieszyli się poparciem podkanclerzego J. Chreptowicza¹¹¹⁴. Rywalizacja ta stawała się przyczyną rozdławiania sejmików. Jednym z tematów sporu było miejsce obrad (kościół bernardyński według Zabiellów, zamek zdaniem ich przeciwników – zgodnie ze Statutem Litewskim)¹¹¹⁵. Na sesji z 15 listopada 1785 Rada Nieustająca, w odpowiedzi na memoriał marszałka kowieńskiego Ignacego Zabielly, przyjęła rezolucję w tej sprawie¹¹¹⁶. Decyzja magistratury (wyznaczająca kościół Bernardynów na miejsce obrad) była efektem zabiegów biskupa J. Kossakowskiego. Spowodowała jednak protesty strony przeciwnej¹¹¹⁷. Król, chcący zakończenia konfliktu, domagał się zawarcia porozumienia i uznania decyzji Rady. W wypadku braku uzgodnień co do kandydatur w wyborach sejmikowych, powinna decydować większość głosów¹¹¹⁸. Latem 1786 monarcha podejmował

¹¹⁰⁹ BCz 725, s. 373. A. Dziekoński do króla z 26 XII 1785.

¹¹¹⁰ BCz 725, s. 475. Król do A. Dziekońskiego z 4 I 1786.

¹¹¹¹ BCz 725, s. 480. Król do A. Dziekońskiego z 6 I 1786.

¹¹¹² AGAD, ML VII/56, k. 68v. Protokół Rady Nieustającej z 3 II 1786.

¹¹¹³ Informacje na temat sejmików kowieńskich można znaleźć w: BCz 695, s. 75–128. Korespondencja króla z Zabiellami z lat 1780–1784; BCz 698, s. 351–378. Korespondencja króla z Prozorami z lat 1785–1786; BCz 724, s. 243–263. Korespondencja króla z J. Chreptowiczem z lipca 1784; BCz 932, s. 689–720. Korespondencja Zabiellów z lat 1784–1786; A. Kalenkiewiczówna, *op. cit.*, s. 131–133; W. Filipczak, *Ekonomie litewskie...*, s. 243. Szeroko o konfliktach w powiecie kowieńskim pisał też w *Pamiętnikach...* biskup J. Kossakowski. W 2011 pracę doktorską na temat politycznej roli Zabiellów w latach 1732–1795 obroniła w Warszawie (Instytut Historii PAN) Monika Jusupović.

¹¹¹⁴ BCz 920, s. 157–160. J. Chreptowicz do króla z 23 II 1784. Zob. też: BCz 922, s. 731. Józef Kossakowski do NN z 19 II 1784.

¹¹¹⁵ BCz 698, s. 371–372. Antoni Prozor do króla z 16 XII 1785. Partia Zabiellów kwestionowała też prawo Tomasza Wawrzeckiego do podkomorstwa kowieńskiego: BCz 698, s. 1413–1414. T. Wawrzecki do króla z 22 XI 1785

¹¹¹⁶ AGAD, ML VII/56, k. 28v–29. Protokół Rady Nieustającej z 15 XI 1785; AKom. 79/104, s. 29. Ekstrakt rezolucji Rady Nieustającej z 15 XI 1785.

¹¹¹⁷ BCz 698, s. 371–372. A. Prozor do króla z 16 XII 1785.

¹¹¹⁸ BCz 698, s. 373–374, 1415. Król do A. Prozora z 28 XII 1785 i do T. Wawrzeckiego z 7 XII 1785.

starania o zakończenie waśni między fakcjami. Działania króla przyczyniły się do dominacji na obradach poselskich w 1786 stronników zabięłowskich (T. Wawrzecki i jego zwolennicy obiecali, że nie przyjadą na sejmik)¹¹¹⁹.

Interesująca była też sprawa elekcji na starostwo sądowe grodzieńskie, wakujące po śmierci (31 marca 1785) podskarbiego A. Tyzenhauza. Początkowo głównym pretendentem do urzędu był łowczy nadworny litewski Franciszek Boufał, związany z marszałkiem grodzieńskim K. Wolmerem¹¹²⁰ (oba zaliczali się niegdyś do najbliższych współpracowników A. Tyzenhauza¹¹²¹). Ostatecznie jednak Stanisław August zmienił zdanie i poparł kandydaturę chorążego nadwornego litewskiego Karola Chreptowicza¹¹²². Zadecydowały o tym korzyści, które miał odnieść w przypadku jego awansu lider litewskich regalistów J. Chreptowicz. Podkanclerzy litewski miał obiecać dla swoich dzieci majątek chorążego nadwornego, wart podobno 600 000 złotych¹¹²³. Zgodnie z życzeniem monarchy K. Chreptowicz, na grodzieńskim sejmiku z 8 lutego 1786, został wybrany starostą grodowym (z poparciem K. Wolmera i F. Boufała)¹¹²⁴. Zanim zebrał się sejmik, za kulisami omawiano problemy natury formalnej. W korespondencji litewskich regalistów pojawiła się wątpliwość, czy szlachta powinna dokonać elekcji 4 kandydatów do urzędu (tak jak w Koronie), czy wyłonić tylko jedną osobę¹¹²⁵. Pierwsze rozwiązanie mógł sugerować tekst konstytucji z 1775, w której pisano, że wzorem innych elekcji należy wybierać 4 kandydatów¹¹²⁶. Król jednak uważał, że należy wyłonić tylko jedną osobę (co było zgodne z uprawnieniami litewskich sejmików elekcyjnych od 1764)¹¹²⁷. Stanisław August podawał za przykład wcześniejsze wybory starostów żmudzkiego i mińskiego¹¹²⁸. Można mieć wątpliwość, czy dokonany 25 sierpnia 1783 w Rosieniach wybór Antoniego Giełguda był tu dobrym przykładem¹¹²⁹. Wszak

¹¹¹⁹ BCz 724, s. 359–360, 366, 381, 404, 407. Korespondencja króla z J. Chreptowiczem z lipca i sierpnia 1786; A. Stroynowski, *Zmiany sytuacji...*, s. 86.

¹¹²⁰ BCz 696, s. 227, 229, 231–232. Franciszek Boufał do króla z 18 IX 1785 i 13 I 1786 oraz król do F. Boufała z 24 IX 1785; W. Filipczak, *Ekonomie litewskie...*, s. 256.

¹¹²¹ S. Kościalkowski, *op. cit.*, t. I, s. 127–128.

¹¹²² BCz 696, s. 233. Król do F. Boufała z 29 I 1786; BCz 698, s. 947. Król do Antoniego Studzińskiego z 30 I 1786; BCz 725, s. 573–574. A. Dziekoński do króla z 16 I 1786.

¹¹²³ BCz 725, s. 472–473. Król do A. Dziekońskiego z 24 XII 1785.

¹¹²⁴ BCz 879, s. 407–409. Laudum sejmiku w Grodnie z 8 II 1786; BCz 698, s. 1519. K. Wolmer do króla z 9 II 1786; BCz 725, s. 509. Król do A. Dziekońskiego z 22 II 1786; BCz 731, s. 745. K. Wolmer i urzędnicy grodzieńscy do króla z 12 III 1786; *Urzednicy Wielkiego Księstwa Litewskiego. Spisy, t. II. Województwo trockie XIV–XVIII wiek*, red. A. Rachuba, Warszawa 2009, s. 340.

¹¹²⁵ BCz 725, s. 346–347, 452, 457. A. Dziekoński do króla z 30 XI 1785 i król do A. Dziekońskiego z 23 XI 1785 i 10 XII 1785.

¹¹²⁶ VL, t. VIII, s. 93. *Starostwa i królewszczyzny*; BCz 725, s. 346–347. A. Dziekoński do króla z 30 XI 1785.

¹¹²⁷ VL, t. VII, s. 88–89. *Sądy ziemskie*; A.B. Zakrzewski, *Sejmiki Wielkiego Księstwa Litewskiego epoki stanisławowskiej...*, s. 61; V. Buben, *op. cit.*, s. 56.

¹¹²⁸ BCz 725, s. 452. Król do A. Dziekońskiego z 23 XI 1785.

¹¹²⁹ BCz 879, s. 131–132. Laudum sejmiku w Rosieniach z 25 VIII 1783; W. Filipczak, *Ekonomie litewskie...*, s. 265.

nie chodziło o zwykle starostwo grodowe, lecz o urząd senatorski, którego elekcyjność miała dużo starszą metrykę¹¹³⁰. Za precedens mógł więc uchodzić wybór Hieronima Radziwiłła – 3 lutego 1783, na sejmiku mińskim¹¹³¹.

Militarna polityka dworu w latach 1785–1786 znalazła wyraz nie tylko w projekcie reformy systemu rekrutacyjnego, ale także w regulaminach wojskowych. Na sesji Rady Nieustającej 15 kwietnia 1785 Departament Wojskowy przedłożył potrzebę ułożenia regulaminu kawalerii narodowej, który dotyczyć miał musztry oraz służby obozowej i garnizonowej. Departament przedstawił też swoje stanowisko, które stać się miało podstawą dla prac nad regulaminem. Magistratura wówczas nie podjęła jednak decyzji. Propozycje zostały wzięte do „deliberacji”¹¹³². W dniu 19 kwietnia wydana została rezolucja określająca sprawy objęte regulaminem dla kawalerii i pułków straży przedniej¹¹³³. Dla jego napisania powołana została przez Departament Wojskowy komisja składająca się z oficerów armii koronnej i litewskiej¹¹³⁴. Zdaniem historyków kluczową postacią w pracach nad regulaminem był gen. J. Komarzewski, który uchodzi też za jego autora¹¹³⁵. Prace trwały w lecie 1785, zaś korespondencja monarchy potwierdza udział szefa kancelarii królewskiej w przygotowaniu reformy kawalerii narodowej¹¹³⁶. Efekty prac nad regulaminem zostały przedstawione 12 lipca i 2 września 1785¹¹³⁷. Na posiedzeniu Rady Nieustającej 2 września August Sułkowski, jako prezydujący wówczas w Departamencie Wojskowym, poinformował o kontynuacji prac nad regulaminami wojskowymi w sprawach służby obozowej i garnizonowej. Rada Nieustająca przyjęła to oświadczenie „w tym zaufaniu będąc, że kontynuacja równie pełnie, chwalebnie i pożytecznie, jak trzy części dawniejsze, już przyjęte i aprobowane, jest ułożona”¹¹³⁸. Na sesji 3 marca 1786 hetman L. Tyszkiewicz, prezes Departamentu Wojskowego, okazał Radzie dwa kolejne regulaminy (dwie „księgi”) – służby obozowej i „exercunku” kawalerii narodowej, „które oba regulamenta, od Rady dawniej aprobowane, a ręką Najjaśniejszego Pana podpisane, oddane są do Archivum Rady”¹¹³⁹. W cytowanym protokole Rady chodzi zapewne o *Regulamen służby obozowy y garnizonowej dla całego woyska oboyga narodów...* i *Regulamen exercunku dla brygad kawalerii narodowej y pułków przedniej straży woyska oboyga narodów...*, które przyjęte zostały 6 lutego 1786 na sesji Departamentu Wojskowego¹¹⁴⁰. Można mieć wątpliwości, czy prezen-

¹¹³⁰ A. Rachuba, *Wielkie Księstwo Litewskie w systemie parlamentarnym Rzeczypospolitej w latach 1569–1763*, Warszawa 2002, s. 203.

¹¹³¹ BCz 686, s. 438. Laudum sejmiku w Mińsku z 3 II 1783. Także egzulancka szlachta starodubowska wybrała (w 1785) starostę grodowego swego powiatu: BCz 879, s. 283. Laudum sejmiku w Żyżmorach z 9 II 1785.

¹¹³² AGAD, ML VII/51, s. 155. Protokół Rady Nieustającej z 15 IV 1785.

¹¹³³ K. Górski, *Historia jazdy polskiej*, Kraków 1894, s. 164–165; L. Ratajczyk, *op. cit.*, s. 128.

¹¹³⁴ K. Górski, *op. cit.*, s. 165.

¹¹³⁵ *Ibidem*, s. 170; E. Rostworowski, *Sprawa aukcji...*, s. 153; K. Bucholc-Srogosz, *op. cit.*, s. 72.

¹¹³⁶ BCz 929, s. 395, 398. S.S. Potocki do króla z 22 VII 1785 i odpowiedź króla z 2 VIII 1785.

¹¹³⁷ K. Górski, *op. cit.*, s. 170.

¹¹³⁸ AGAD, ML VII/54, k. 52v. Protokół Rady Nieustającej z 2 IX 1785.

¹¹³⁹ AGAD, ML VII/56, k. 83. Protokół Rady Nieustającej z 3 III 1786.

¹¹⁴⁰ *Regulamen służby obozowy y garnizonowej dla całego woyska oboyga narodów...*, Warszawa [1786] (druk w BN, stare druki XVIII.1.714); *Regulamen exercunku dla brygad*

towano wówczas *Regulamen exercunku dla regimentów konnych gwardyi J.K. Mci koronney y WX.Lit.*, który został wprowadzony ordynansem z 1 marca 1786, podpisanym przez króla i J. Komarzewskiego¹¹⁴¹. Treść regulaminów była już przedmiotem analizy historyków. Najważniejsze znaczenie miała reforma kawalerii narodowej, zwłaszcza ustalenie stosunku liczbowego towarzyszy i pocztowych (dotychczas plynego ze względu na możliwość zamiany towarzysza z „przytomnego” w „sowitego”) w kawalerii narodowej na 1:3, a w straży przedniej na 1:1¹¹⁴². Szlachta przywiązana była do systemu towarzyskiego, który w świetle nowych rozwiązań tracił rację bytu¹¹⁴³. *Regulamen służby obozowej y garnizonowej...* przewidywał wiele stopni wojskowych nieznanych w Polsce (generał kawalerii, generał piechoty, generał kwatremistrz), zaś mnożenie stanowisk bardziej powiększało władzę rozdawniczą króla, niż odpowiadało potrzebom armii¹¹⁴⁴.

Charakteryzując sytuację wewnętrzną w Polsce w 1786 należy stwierdzić, że ciążyła nad nią polaryzacja sceny politycznej związana z aferą Dogrumowej i manifestem hetmana F.K. Branickiego. W tym okresie obie strony (dwór i opozycja) nie dążyły do kompromisu. Trudno bowiem w tym duchu odczytywać list, który w końcu grudnia 1785 skierował do króla T. Dłuski. Podkomorzy lubelski apelował do Stanisława Augusta o pogodzenie się z Nową Familiją. Wyrażał zdziwienie, że monarcha wyżej ceni honor służgi (chodziło o F. Ryxa) niż „własną krew” (mowa o A.K. Czartoryskim). Przesłanie listu każe zachować dystans w stosunku do zapewnień autora, że „nie tchnął” on „duchem przeciwieństwa”. Na uwagę jednak zasługują pochwały przedstawiciela opozycji pod adresem polityki wewnętrznej Stanisława Augusta. T. Dłuski przyznawał, że monarcha przyczynił się do ukrócenia walk partyjnych. Podkreślał, iż łatwy dostęp ziemian do króla powodował, że szlachta nie musiała szukać promocji u magnatów. Podkomorzy lubelski atakował jednak otoczenie panującego, które dla własnych ambicji miało próbować oddzielić króla od części szlacheckiego narodu¹¹⁴⁵.

Postępował proces konsolidacji magnackiej opozycji. Ważnym jego elementem były zjazdy czołowych przeciwników króla. Na przedwiośniu 1786 czołowi malkontenci (A.K. Czartoryski, I. Potocki, F.K. Branicki, K.N. Sapieha) gościli przez wiele tygodni u A. Ogińskiej w Siedlcach¹¹⁴⁶. A.K. Czartoryski zapraszał gości do Puław na 28 maja; przyjazdu hetmanowej A. Ogińskiej oczekiwano tam 8 czerwca 1786. Wcześniej

kawalerii narodowej y pułków przedniej straży wojska obojga narodów..., Warszawa [1786] (druk w BN); L. Ratajczyk, *op. cit.*, s. 129–130.

¹¹⁴¹ *Regulamen exercunku dla regimentów konnych gwardyi J.K. Mci koronney y WX.Lit...*, Warszawa [1786] – druk w: BN XVIII.2.1205; W. Filipczak, *Rola spraw wojskowo-skarbowych w walce politycznej na sejmie 1786 roku*, AUL 1993, FH 49, s. 49.

¹¹⁴² E. Rostworowski, *Sprawa aukcji...*, s. 153; K. Bucholc-Srogosz, *op. cit.*, s. 72.

¹¹⁴³ E. Rostworowski, *Sprawa aukcji...*, s. 153–154.

¹¹⁴⁴ *Regulamen służby obozowej y garnizonowej...*, s. 8–11, 74; E. Rostworowski, *Sprawa aukcji...*, s. 157–158; W. Filipczak, *Rola spraw...*, s. 60–61.

¹¹⁴⁵ BCz 696, s. 625–627. T. Dłuski do króla z 29 XII 1785.

¹¹⁴⁶ AGAD, AKP 378, k. 36–36v, 43–46. Król do A. Debolego z 4 III 1786 i 12 IV 1786; E. Rostworowski, *Sprawa aukcji...*, s. 123.

do generała ziem podolskich przyjeżdżali I. Potocki i K.N. Sapieha¹¹⁴⁷. Na wiosnę zwolennicy opozycji liczyli, że o przyszłym składzie Rady Nieustającej decydować będzie G. Potiomkin¹¹⁴⁸. Malkontenci wiązali nadzieje z protektorem F.K. Branickiego, gdyż zawiodły ich próby uzyskania poważniejszego wpływu na politykę Wiednia. W czerwcu 1786 I. Potocki skarżył się S. Rzewuskiemu, że upadł projekt sprowadzenia do Warszawy J. Thuguta (reprezentanta Austrii w dobie sławetnego sejmu z 1782). Lider Nowej Familii pisał, iż przyczyną niepowodzenia była oszczędność Józefa II, który nie zgodził się na podniesienie pensji dyplomacie, co J. Thugut stawiał jako warunek¹¹⁴⁹. Można wątpić, czy była to trafna ocena.

W otoczeniu Stanisława Augusta nie obawiano się postawy Austrii, która już w początkach 1786 stawiała na wyciszenie afery trucicielskiej jeszcze przed sejmem¹¹⁵⁰. Monarcha liczył na wsparcie Rosji, co mogło zatrzeć wrażenie uczynione przez przychylny F.K. Branickiemu deklaracje z roku poprzedniego. W marcu 1786 król wysłał do Petersburga memoriał, który miał skłonić Katarzynę II do wydania rozkazów w tym względzie¹¹⁵¹. W kolejnych miesiącach Stanisław August oczekiwał na upragnioną reakcję petersburskiego dworu. W lipcu monarcha skarżył się A. Debolemu, że przez „lenistwo” Rosjan F.K. Branicki miał czas, by przeszkadzać dworowi w akcji sejmikowej, co przekreśliło szansę na spokojne obrady parlamentu¹¹⁵². Dopiero w końcu czerwca Petersburg zalecił swemu przedstawicielowi w Warszawie, by na sejmie zapobiegał sporom związanym z aferą dogrumowską i manifestem hetmańskim¹¹⁵³. W sierpniu 1786 król, na podstawie pokazanego mu przez O. Stackelberga ekstraktu listu imperatorowej, pisał, iż ambasador nie otrzymał nowych instrukcji względem sejmu. Poseł rosyjski miał kierować się dążeniem do utrzymania spokoju w Polsce¹¹⁵⁴. Monarcha wciąż liczył, że Stackelberg nie dopuści do sejmowych wystąpień Branickiego w sprawie dogrumowskiej¹¹⁵⁵.

Wobec napiętej sytuacji politycznej przygotowania do sejmu zaczęły się wyjątkowo wcześnie. Już w 1785 pojawiali się pierwsi kandydaci do mandatów¹¹⁵⁶. Elementem przygotowań do akcji parlamentarnej była deklaracja króla, z listopada 1785 (rocznica koronacji), że do czasu zakończenia sejmu nie będzie nadawał orderów¹¹⁵⁷. Oświadczenie

¹¹⁴⁷ BCz 733, s. 37–38. Michał Karczewski do króla z 26 V 1786; A. Danilczyk, *Afera Dogrumowej...*, s. 79.

¹¹⁴⁸ AGAD, AKP 378, k. 46. Król do A. Debolego z 12 IV 1786; E. Rostworowski, *Sprawa aukcji...*, s. 123–124.

¹¹⁴⁹ APK, Podh. II 2/86, nr 520. I. Potocki do S. Rzewuskiego z 16 VI 1786.

¹¹⁵⁰ AGAD, AKP 378, k. 18–19v. Król do A. Debolego z 4 II 1786; A. Danilczyk, *Afera Dogrumowej...*, s. 76.

¹¹⁵¹ BCz 919, s. 431–445. Mémoire envoyé le 4 mars 1786; A. Danilczyk, *Afera Dogrumowej...*, s. 77.

¹¹⁵² AGAD, AKP 378, k. 70–72v. Król do A. Debolego z 8 VII 1786.

¹¹⁵³ A. Danilczyk, *Afera Dogrumowej...*, s. 78–79.

¹¹⁵⁴ AGAD, AKP 378, k. 86–86v. Król do A. Debolego z 19 VIII 1786.

¹¹⁵⁵ AGAD, AKP 378, k. 93–93v. Król do A. Debolego z 13 IX 1786.

¹¹⁵⁶ BCz 697, s. 493. Król do M. Karczewskiego z 26 XI 1785; BCz 724, s. 769. A.S. Czetwertyński do króla z 16 VIII 1785.

¹¹⁵⁷ BCz 698, s. 883–884. Król do Felicjana Starczewskiego z 26 XI 1785; BCz 697, s. 493, 947–948. Król do M. Karczewskiego z 26 XI 1785 i król do B. Morykoniego z 1 XII 1785.

monarchy miało przyczynić się do zdyscyplinowania osób pretendujących do wyróżnień. Stanisław August starał się przestrzegać wspomnianej deklaracji. Odmawiał nawet prośbom składanym przez wpływowych regalistów¹¹⁵⁸.

Wcześniej przygotowywano się nie tylko do sejmików przedsejmowych, ale także do nowej kadencji Trybunału Koronnego (pominę tu wątek litewski). Już w styczniu 1786 Stanisław August informował M. Sołtyka, że królewskim kandydatem do łaski trybunalskiej był Jan N. Małachowski. Starosta opoczyński prosił króla, by do funkcji deputackiej w Opatowie rekomendował wojewodzie pisarza ziemskiego radomskiego Antoniego Mikułowskiego¹¹⁵⁹. Jak już pisałem, kandydatura J.N. Małachowskiego pojawiła się jeszcze przed poprzednimi sejmikami deputackimi. Wówczas jednak upadła, gdyż matka starosty opoczyńskiego uznała, że był on jeszcze zbyt młody. Przebieg lubelskich obrad trybunalskich w 1786, zdominowanych przez opozycję w wyniku korupcji stosowanej przez K.N. Sapiechę i E. Sapieżynę, stanowił przestrożę dla regalistów, by nie zaniedbać lipcowych sejmików w Koronie¹¹⁶⁰. Także opozycja traktowała je bardzo poważnie. F.K. Branicki planował jesienią i zimą pobyt w Lubomlu, by przygotować sejmiki wołyński i czernihowski¹¹⁶¹. Ostatecznie hetman wielki koronny zadbał o wybór sprzyjających mu deputatów z województw kijowskiego, wołyńskiego, czernihowskiego i ziemi chełmskiej¹¹⁶². Wydaje się jednak, że deputat kijowski Popiel cieszył się poparciem lidera miejscowych regalistów J. Stempkowskiego¹¹⁶³. F.K. Branicki narzekał na koszty, które musiał ponosić przy forsowaniu, a następnie utrzymywaniu w czasie obrad trybunalskich swoich ludzi, którzy byli „pocziwi, nieodstępni, ale goli”¹¹⁶⁴.

W działaniach opozycji ważną rolę odegrał także sejmik lubelski. Sytuację w województwie komplikowały ciągnące się od wielu lat konflikty w ziemi łukowskiej, gdzie miejscowa szlachta, przy wsparciu malkontentów, występowała przeciwko sędziemu ziemskiemu A. Łaskiemu. Jesienią 1785 doszło do rozdwojenia sądów ziemskich łukowskich, zaś w początkach 1786 do podobnego konfliktu na forum sejmikowym¹¹⁶⁵. Sprawa przestała mieć lokalny charakter. Spory dotyczące ziemi łukowskiej stały się tematem obrad Rady Nieustającej¹¹⁶⁶. Konflikt trafił też do Trybunału Koronnego,

¹¹⁵⁸ BCz 697, s. 530. Król do F.K. Kęszyckiego z 24 VII 1786.

¹¹⁵⁹ BJ 7597, k. 59. Król do M. Sołtyka z 28 I 1786 (minuta w: BCz 698, s. 837). A. Mikułowski był blisko związany z wojewodą sandomierskim: T. Konopka, *Historia domu naszego. Raptularz z czasów Stanisława Augusta*, opr. M. Konopka, Warszawa 1993, s. 178.

¹¹⁶⁰ Na temat sytuacji w Trybunale Koronnym zob.: BCz 733, s. 329, 331. O. Kicki do króla z 11 VII 1786.

¹¹⁶¹ BCz 724, s. 769. A.S. Czetwertyński do króla z 16 VIII 1785.

¹¹⁶² AGAD, APP 279, s. 71. F.K. Branicki do I. Potockiego z 23 VII 1786; A. Stroynowski, *Zmiany sytuacji...*, s. 96. Deputatem chełmskim nie został W. Suchodolski (M. Podgórzak, *Suchodolski Wojciech*, s. 304), lecz starościc Kajetan Łopuski: APL, GrCh-rmo 100 – akta luźne, k. 267. Laudum sejmiku w Chełmie z 15 VII 1786 (odpis w: BKór. 11189, vol. II, k. 215v–216).

¹¹⁶³ BCz 930, s. 574. J. Stempkowski do króla z 20 VII 1786.

¹¹⁶⁴ AGAD, APP 279, s. 71. F.K. Branicki do I. Potockiego z 23 VII 1786.

¹¹⁶⁵ BCz 697, s. 281, 743–745. Król do K. Hryniewieckiego z 7 XI 1785 i manifest szlachty łukowskiej z 30 I 1786 (druk).

¹¹⁶⁶ AGAD, ML VII/56, k. 77. Protokół Rady Nieustającej z 21 II 1786.

gdzie przeciwnicy A. Łaskiego korzystali z poparcia stronników K.N. Sapiehy. W lipcu 1786 regaliści zdecydowali się zrealizować układ, w którym sędzia ziemski łukowski złożył urząd w zamian za awans na chorążstwo swej ziemi¹¹⁶⁷. Opozycja dała o sobie znać także na sejmiku deputackim w Lublinie, gdzie pod zagajeniem T. Dłuskiego i łaską K.N. Sapiehy, na sędziego trybunalskiego wybrany został znany malkontent Wojciech Suchodolski¹¹⁶⁸. W tym wypadku regaliści celowo dopuścili do wyboru znanego hetmańczyka, który już w lutym 1786 starał się o akceptację Stanisława Augusta dla swej kandydatury. W. Suchodolski argumentował, że udział w Trybunale (cieszył się poparciem Małachowskich – podkanclerzego Jacka i wojewody Antoniego, stryjów kandydata na marszałka) pozwoli mu uniknąć współdziałania z opozycją na sejmie. Monarcha przychylił się do takiego rozwiązania¹¹⁶⁹.

W tym miejscu nie będę zajmował się losami wyłonionego w lipcu 1786 Trybunału Koronnego, gdyż większa część jego obrad miała miejsce w okresie nieobjętym moimi badaniami. Marszałkiem został, zgodnie z królewskim planem, J.N. Małachowski. Kadencja wielkopolska zaczęła się bardzo nieszczęśliwie, gdyż w Piotrkowie doszło do wielkiego pożaru, w wyniku którego spłonęło przeszło 200 budynków¹¹⁷⁰. Rozważano nawet możliwość rozjechania się deputatów na pewien czas. Kanclerz A.O. Okęcki (w zastępstwie nieobecnego w Warszawie króla) zasugerował marszałkowi trybunalskiemu, by jedynie zawiesić na kilka dni sesje sądowe¹¹⁷¹.

W marcu 1786 Rada Nieustająca zajęła się sprawą projektów na zbliżający się sejm. Na wniosek prymasa M. Poniatowskiego postanowiono, że Departamenty powinny udzielić informacji o przygotowanych lub planowanych projektach¹¹⁷². Zgodnie z tradycyjną procedurą wydanie uniwersału zwołującego obrady parlamentarne było poprzedzone skierowaniem do senatorów listów cyrkularnych¹¹⁷³. Na królewskie deliberatoria odpowiedziało na piśmie siedmiu senatorów¹¹⁷⁴. Z przyczyn politycznych na uwagę zasługuje, pochodzący z połowy marca, respons Antoniego Sułkowskiego na królewski list okólny. Mimo deklarowanego zaufania do monarchy, w stylu korespondencji można wyczuć tony opozycyjne („pomijam zażalenia dochodzące mnie, jako zaszczyco-

¹¹⁶⁷ BCz 726, s. 351–353, 373–376. M. Granowski do króla z 11 VII 1786 i król M. Granowski do króla z 18 VII 1786; BCz 927, s. 703. O. Kicki do M. Mniszcha z 11 VII 1786.

¹¹⁶⁸ APL, GrLub-rmo 485, k. 697. Laudum sejmiku w Lublinie z 15 VII 1786; BCz 726, s. 365–372. M. Granowski do króla z 16 VII 1786 i dziennik sejmiku deputackiego [w Lublinie].

¹¹⁶⁹ BCz 726, s. 347–349. Król do M. Granowskiego z 18 II 1786.

¹¹⁷⁰ BCz 927, s. 137–141. J.N. Małachowski do króla z 9 IX 1786 i dołączona do listu „Specyfikacja pogorzonych domów w Piotrkowie 8 IX 1786”. Zob. też: H. Żerek-Kleszcz, *Klęski elementarne w dziejach miasta XVI–XVIII w.*, [w:] *Dzieje Piotrkowa Trybunalskiego*, red. B. Baranowski, Łódź 1989, s. 161–162.

¹¹⁷¹ BCz 928, s. 587. A.O. Okęcki do J.N. Małachowskiego z 10 IX 1786 (kopia).

¹¹⁷² AGAD, ML VII/56, k. 86v. Protokół Rady Nieustającej z 10 III 1786.

¹¹⁷³ Por. W. Filipczak, *Sejm 1778 roku*, s. 43.

¹¹⁷⁴ Byli to: wojewoda kaliski A. Sułkowski, wojewoda inflancki K. Rogaliński oraz kasztelanowie: chełmski W. Węgleński, przemycki Adam Kwilecki, inowrocławski Jan Dąbski, kamieniecki L. Świeykowski i mściłowski Tadeusz Billewicz: AGAD, ML VII/93, k. 467–470v. Responsa ad deliberatorias od jww senatorów.

nego dostojnością stróża praw i swobód ziemiańskich”¹¹⁷⁵. Na stanowisko wojewody kaliskiego wpływ miały pretensje do króla w związku ze sprawą regimentu po zmarłym (7 stycznia 1786) wojewodzie poznańskim Auguście Sułkowskim¹¹⁷⁶. Śmierć wojewody poznańskiego podobno bardzo zasmuciła O. Stackelberga, gdyż zmarły był jego bliskim doradcą¹¹⁷⁷.

Wiosną ruszyła akcja sejmikowa. O konsolidacji obozu przeciwników Stanisława Augusta już pisałem. Regalistyczne przygotowania kampanii sejmikowej zaczęły się wcześniej. W końcu marca 1786 król informował M. Granowskiego o potrzebie przyjazdu w celu dokonania uzgodnień dotyczących kampanii sejmikowej. Przybycie sekretarza koronnego powinno nastąpić najpóźniej na początku maja, przed wyjazdem z Warszawy marszałka M. Mniszcha¹¹⁷⁸. W tym czasie monarcha wydał podkomorzemu K.J. Lipińskiemu dyspozycje co do sejmiku podolskiego, na którym monarcha spodziewał się szczególnie silnej „forsy” zwolenników A.K. Czartoryskiego. Król zalecał nieustępliwość wobec opozycji, która zamierzała zakłócić obrady sejmu¹¹⁷⁹. W kwietniu o rozpoczęciu przygotowań do wyłonienia reprezentacji poselskiej pisał do Stanisława Augusta K. Radziwiłł. Wobec rodzących się rywalizacji o mandaty wojewoda wileński prosił monarchę o zajęcie stanowiska¹¹⁸⁰. W odpowiedzi z 19 kwietnia król zalecał K. Radziwiłłowi, by w końcu maja przysłał do Warszawy Alojzego Sulistrowskiego. Miał on przedstawić na dworze oczekiwania ordynata nieświeskiego, a następnie poinformować swojego pryncypała o stanowisku Stanisława Augusta¹¹⁸¹. Zaproponowany termin wynikał z faktu, że w końcu maja do Warszawy miał powrócić podkanclerzy J. Chreptowicz. W końcu kwietnia monarcha pisał w sprawie przygotowań do sejmu do podskarbiego S. Poniatowskiego. Zalecał swemu bratankowi, by zaczął umawiać się w sprawie planty sejmikowej z podkanclerzym litewskim, który „w tych dniach” miał przybyć do Grodna. Stanisław August zalecał podskarbiemu litewskiemu, by uczestniczył (osobiście lub za pośrednictwem wysłannika) w negocjacjach z A. Sulistrowskim w końcu maja¹¹⁸². Zapewne zasadnicze decyzje dotyczące planty regalistycznej zapadły w maju. W dniu 26 kwietnia król pisał, że nie przygotował jeszcze planty przedsejmowej¹¹⁸³. W końcu kwietnia monarcha oczekiwał propozycji co do kandydatów do mandatów wielkopolskich. Na marginesie minuty listu do F.K. Kęszyckiego z 21 maja

¹¹⁷⁵ BCz 930, s. 875. Antoni Sułkowski do króla z 16 III 1786.

¹¹⁷⁶ AGAD, ML VII/56, k. 53v. Protokół Rady Nieustającej z 10 I 1786; A. Stroynowski, *Zmiany sytuacji...*, s. 96–97; D. Dukwicz, M. Zwierzykowski, *Sułkowski August*, [w:] PSB, t. XLV, 2008, s. 551.

¹¹⁷⁷ AGAD, AR V/4506, cz. VI, s. 13. A. Górski do Radziwiłła z 9 I 1786; AKP 378, k. 3–4. Król do A. Debolego z 11 I 1786; D. Dukwicz, *Sekretne wydatki...*, s. 453.

¹¹⁷⁸ BCz 697, s. 113. Król do M. Granowskiego z 24 III 1786.

¹¹⁷⁹ BCz 728, s. 645–649. Król do K.J. Lipińskiego z 26 III 1786; K. Pułaski, *Lipińscy herbu...*, s. 20–21; A. Danilczyk, *W kręgu afery...*, s. 96.

¹¹⁸⁰ BCz 698, s. 573. K. Radziwiłł do króla z 9 IV 1786.

¹¹⁸¹ BCz 698, s. 577–578. Król do K. Radziwiłła z 19 IV 1786.

¹¹⁸² BCz 735, s. 597–598. Król do S. Poniatowskiego z 26 IV 1786.

¹¹⁸³ BCz 735, s. 597. Król do S. Poniatowskiego z 26 IV 1786.

1786 zostały już umieszczone nazwiska osób promowanych do poselstwa w Środzie¹¹⁸⁴. W początkach następnego miesiąca gotowa była planta sejmików litewskich, gdyż register promowanych posłów znalazł się w liście króla do K. Radziwiłła z 2 czerwca¹¹⁸⁵. W sprawie instrukcji poselskich król zalecał regalistom, by nie zawierały żadnych wzmianek na temat afery Dogrumowej, dekretu marszałkowskiego i manifestu hetmańskiego¹¹⁸⁶.

Równoległe z działaniami politycznymi toczyły się dalej formalne przygotowania do zwołania sejmu. Na sesji Rady Nieustającej z 9 maja 1786 odczytany został projekt uniwersału królewskiego¹¹⁸⁷. Ostatecznie został on opublikowany z datą 25 maja 1786. Termin sejmików przedsejmowych został ustalony na 21 sierpnia, rozpoczęcie obrad sejmowych – na 2 października¹¹⁸⁸. Specjalnie na sejmiki koronne przygotowany był list marszałka M. Mniszcha. Prace nad nim trwały w drugiej połowie czerwca 1786. Projekt przysłany przez marszałka wielkiego koronnego król przekazał do Jabłonnej, gdzie poprawiali go O. Stackelberg i, jak się można domyślać, M. Poniatowski. Ich wersja wróciła z kolei do Stanisława Augusta. Monarcha dokonał korekt i skrótów w tekście i zwrócił go M. Mniszchowi, który oczywiście zaakceptował nadesłaną przeróbkę swojego projektu¹¹⁸⁹. Nie wchodząc w różnice pomiędzy poszczególnymi wersjami można stwierdzić, że „list okólny” marszałka wielkiego koronnego rozwijał dość zdawkowy program zawarty w uniwersale królewskim, podkreślając potrzebę reform: „poprawy” handlu i ustaw wewnętrznych (tekst pierwotny)¹¹⁹⁰. W wersji królewskiej postulowano również: ulepszenie dróg, ułatwienie spławu rzekami, udoskonalenie gospodarki rolnej i leśnej oraz poszukiwania bogactw mineralnych. Rzecz interesująca, iż po poprawkach monarchy zniknęło z listu sformułowanie, że jest „zbyt krótka obradom publicznym poświęcona chwila”, co można było zrozumieć jako wskazanie na potrzebę przedłużenia obrad sejmowych¹¹⁹¹.

Własne propozycje reform, dotyczące również sejmików, przesłał na obrady przedsejmowe marszałek Rady Nieustającej J. Chrapowicki¹¹⁹². Po sejmikach poselskich,

¹¹⁸⁴ BCz 733, s. 261, 285. Król do F.K. Kęszyckiego z 27 IV i 21 V 1786.

¹¹⁸⁵ AGAD, ZP 132, k. 62–63v. Register posłów w liście z 2 VI 1786...

¹¹⁸⁶ Ossol. 11861, s. 225–226. Król do P. Małachowskiego z 29 VI 1786; BCz 697, s. 191. Król do M. Grocholskiego z 25 VII 1786; BCz 728, s. 648–649. Król do K.J. Lipińskiego z 26 III 1786; BCz 735, s. 601. Król do S. Poniatowskiego z 26 IV 1786; BCz 927, s. 451–452. Król do F. Młockiego z 15 VIII 1786; B. Zaleski, *op. cit.*, s. 51; K. Pułaski, *Lipińscy herbu...*, s. 21–22.

¹¹⁸⁷ AGAD, ML VII/60, k. 21. Protokół Rady Nieustającej z 9 V 1786.

¹¹⁸⁸ APK, CCR 217, s. 1011. Uniwersał Stanisława Augusta z 25 V 1786 (także: AGAD, ŁGO 119, k. 393 i SGR 173, k. 837).

¹¹⁸⁹ BCz 927, s. 683, 685. M. Mniszech do króla z 29 VI 1786, król do M. Mniszcha z 24 VI 1786.

¹¹⁹⁰ BCz 927, s. 783–784. „Projekt listu okólnego na sejmiki poselskie województw, ziem i powiatów prowincjow koronnych” (wersja M. Mniszcha).

¹¹⁹¹ BCz 927, s. 787–789. Projekt list okólnego (bez tytułu – wersja królewska). Por. wersja M. Mniszcha (s. 783).

¹¹⁹² APK, CC 761, s. 491. Instrukcja poselska województwa krakowskiego z 21 VIII 1786. Szerzej na temat propozycji J. Chrapowickiego zob.: A. Stroynowski, *Zmiany sytuacji...*, s. 87; W. Szafrąński, *Kodeks Stanisława Augusta*, Poznań 2007, s. 39–40.

marszałek Rady (kilka dni później awansowany na kasztelanę mściławska), na posiedzeniu 22 września 1786 wniósł, aby przygotowane przez konsyliarzy projekty na sejm zostały złożone do archiwum magistratury¹¹⁹³. Przesłane do województw propozycje J. Chrapowickiego spotkały się z anonimową polemiką, która dotyczyła, m. in. pomysłu przeniesienia obrad z kościołów do specjalnie zbudowanych budynków (ze względu na koszty obciążające obywateli) i wprowadzenia zasady tajnego głosowania na sejmikach (gdyż miała ułatwić intrygi i przekupstwo)¹¹⁹⁴. Autor krytyki pomysłów J. Chrapowickiego przedstawił własny projekt zmian w funkcjonowaniu sejmików. Przewidywał prowadzenie przez sąd ziemski dwóch ksiąg, które zawierać powinny wykazy osób mających bierne i czynne prawo wyborcze. Kandydaci do funkcji musieli zgłaszać się na dzień przed sejmikami. Regestr pretendentów miał otrzymywać zagajający obrady (sejmik powinien zaczynać się o godzinie 8). Miejsce marszałka miał zająć drugi w kolejności urzędnik obecny na sejmiku, któremu do pomocy w liczeniu głosów przydzielano po dwóch urzędników z każdego powiatu. Autor propozycji postulował także odebranie Radzie Nieustającej prawa „tłumaczenia” ustaw. Autor poddał także w wątpliwość pomysł J. Chrapowickiego, by powołać rady wojewódzkie¹¹⁹⁵. W piśmie sugerowano potrzebę reformy Trybunału Koronnego i przygotowania nowego kodeksu praw, który odmiennie niż *Zbiór praw* A. Zamoyskiego, dotyczyć miał tylko materii sądowych¹¹⁹⁶.

W tym samym czasie (czerwiec 1786) przygotowany został projekt „propozycji od tronu”. Stanisław August postanowił skonsultować go ze S.S. Potockim, na którego przychyłność wciąż na dworze liczono¹¹⁹⁷. Tak wczesne wtajemniczenie tureckiego potentata w plany królewskie związane było zapewne z sytuacją sprzed sejmu grodzieńskiego. Wojewoda ruski miał pretensję, że później niż F.K. Branicki dowiedział się o projekcie monarchy w sprawie spłaty długów¹¹⁹⁸. Nadzieje króla na oderwanie Szczęsnego Potockiego od opozycji nie spełniły się. W końcu czerwca 1786 zakwestionował on kilka punktów królewskiego programu prac sejmowych (dotyczących: ufundowania banku krajowego, podwyższenia podatków dla ludności żydowskiej, zwiększenia pensji marszałka trybunalskiego, ustanowienia ich dla deputatów, utworzenia milicji grodzkich)¹¹⁹⁹. W czasie prowadzonych na przełomie czerwca i lipca rozmów doszło do nowego zgrzytu. Stanisław August, który niedawno odmówił wydania patentu porucznika kawalerii narodowej dla nieletniego syna Szczęsnego, teraz ofiarował mu patent na chorąstwo w gwardii konnej. Wojewoda początkowo przyjął, acz niechętnie, nominację, następnie jednak ją zwrócił.

¹¹⁹³ AGAD, ML VII/60, k. 82v. Protokół Rady Nieustającej z 22 IX 1786. Król mianował J. Chrapowickiego kasztelanem mściławskim 26 IX 1786 (k. 85v). J. Chrapowicki wykonał przysięgę senatorską w niedzielę 8 X 1786: AGAD, APP 102, s. 8. Diariusz sejmu 1786 r.

¹¹⁹⁴ BCz 840, s. 197–199. Akta z czasów Stanisława Augusta 1763–1796. Por. A. Stroynowski, *Zmiany sytuacji...*, s. 87.

¹¹⁹⁵ BCz 840, s. 197–198. Akta z czasów Stanisława Augusta 1763–1796; A. Stroynowski, *Zmiany sytuacji...*, s. 87.

¹¹⁹⁶ BCz 840, s. 199. Akta z czasów Stanisława Augusta 1763–1796; W. Szafranski, *op. cit.*, s. 40.

¹¹⁹⁷ BCz 927, s. 686. Król do M. Mniszcha z 24 VI 1786; BCz 929, s. 467. Propozycje od tronu.

¹¹⁹⁸ BCz 735, s. 822. Król do NN z 28 I 1785; B. Zaleski, *op. cit.*, s. 34–35.

¹¹⁹⁹ BCz 929, s. 469–474. Uwagi nad propozycjami od tronu królowi podane przez w[ojewodę] ruskiego 30 VI 1786.

S.S. Potocki zdystansował się również wobec stanowiska regalistów w kwestii afery dogrumowskiej i manifestu hetmańskiego¹²⁰⁰.

Zwołane na 21 sierpnia 1786 sejmiki poselskie były bardzo burzliwe. Na Podolu, gdzie osobiście działał A.K. Czartoryski, stronnictwo dworskie zdecydowało się na rozdwojenie obrad¹²⁰¹. Działaniami regalistów kierowali podkomorzowie kamieniecki K.J. Lipiński i latyczowski Jan Onufry Orłowski (dotychczas związany z generałem ziem podolskich), wspierani przez księcia Karola de Nassau i gen. Jana Witte¹²⁰². Wobec nieustępliwości opozycji, która nie chciała zrezygnować z popierania kandydatur J. Mierzejewskiego i Onufrego Morskiego, posłużono się podstępem. Ponieważ w zwykłym miejscu obrad, kościele katedralnym, miejsce zajęli zwolennicy opozycji, podkomorzowie i ich stronnicy udali się do kościoła dominikańskiego¹²⁰³. Każde ze zgromadzeń wybrało własny komplet poselski i uchwaliło instrukcję na sejm¹²⁰⁴. Wnieśli manifesty przeciwko konkurencyjnym obradom. Obie strony głosiły, że posiadały większą liczbę zwolenników. Regaliści zarzucali malkontentom, że sprowadzali ludzi nawet z Galicji. Za legalnością zgromadzenia opozycyjnego przemawiało, usankcjonowane przez zwyczaj, miejsce obrad. Regaliści powoływali się na zagajenie sejmiku przez wyższego urzędnika województwa, a także na obecność posła królewskiego¹²⁰⁵. Porażka opozycji w Kamieńcu była przyjmowana jako upokorzenie A.K. Czartoryskiego, który podjął na wielką skalę przygotowania do sejmiku, m.in. sprowadzając na miejsce obrad wielotysięczną rzeszę ubogiej szlachty¹²⁰⁶.

¹²⁰⁰ BCz 929, s. 447–448, 479–480, 488–491. Król do S.S. Potockiego z 21 V 1786, S.S. Potocki do króla z 5 VII 1786 i notatka z rozmowy króla ze wojewodą ruskim z 30 VI i 4 VII 1786.

¹²⁰¹ BCz 731, s. 539. Jan Witte do NN z 21 VIII 1786; BCz 932, s. 499–501. J. Witte do K. de Nassau z 15 VIII 1786; B. Zaleski, *op. cit.*, s. 58–59; A. Stroynowski, *Zmiany sytuacji...*, s. 97; A. Danilczyk, *W kręgu afery...*, s. 98–99.

¹²⁰² BCz 927, s. 718–719, 723, 733–734, 737–738. Korespondencja M. Mniszcha z królem z sierpnia 1786; A. Stroynowski, *Zmiany sytuacji...*, s. 97; A. Danilczyk, *W kręgu afery...*, s. 96–98.

¹²⁰³ BCz 728, s. 663–665, 671–672. K.J. Lipiński do króla, z 24 VIII 1786 i bez daty (odebrany 24 VIII 1786); AGAD, AKom. 12/12, s. 180–183. J. Mierzejewski do E. Sapieżyny z 23 VIII 1786; B. Zaleski, *op. cit.*, s. 58–59; K. Pułaski, *Korespondencja Michała Jerzego Mniszcha...*, s. 123–124; A. Stroynowski, *Zmiany sytuacji...*, s. 97–98; W. Filipczak, *Rugi poselskie...*, s. 77; A. Danilczyk, *W kręgu afery...*, s. 99–100.

¹²⁰⁴ AGAD, ZP 130, s. 161–167, 186–195, 217–222. Instrukcja poselska i laudum sejmiku podolskiego w kościele katedralnym z 21 VIII 1786 oraz instrukcja poselska i laudum sejmiku podolskiego w kościele dominikańskim.

¹²⁰⁵ AGAD, ZP 127, k. 257–258. Manifest szlachty województwa obradującej pod zagajeniem K.J. Lipińskiego (kościół dominikański); BCz 840, k. 457–462. Remanifest sejmiku w kościele katedralnym. Zob. też: AGAD, AKom. 12/12, s. 183–184. J. Mierzejewski do E. Sapieżyny z 23 VIII 1786; BCz 728, s. 663–664. K.J. Lipiński do króla z 24 VIII 1786; W. Filipczak, *Rugi poselskie...*, s. 81–82; A. Danilczyk, *W kręgu afery...*, s. 100. Na temat zagajenia obrad sejmikowych zob. też: A. Lityński, *Organy kierujące obradami sejmików 1764–1794 (na przykładzie sejmików województwa płockiego)*, [w:] *Z dziejów prawa Rzeczypospolitej Polskiej*, red. A. Lityński, Katowice 1991, s. 65–69; A.B. Zakrzewski, *Kierowanie obradami sejmików Wielkiego Księstwa Litewskiego (XVI–XVIII w.)*, „*Studia z Dziejów Państwa i Prawa Polskiego*” 2000, t. V, s. 141–142.

¹²⁰⁶ AGAD, AKom. 12/12, s. 181–182. J. Mierzejewski do E. Sapieżyny z 23 VIII 1786; BCz 725, s. 249–250. W. Dzieduszycki do króla z 23 VIII 1786.

Niezwykły przebieg miały sejmiki województwa wołyńskiego. Już w lutym 1786 dwór był informowany o przygotowaniach opozycji na tym terenie¹²⁰⁷. Dodatkową komplikację przyniosła nieobecność H. Sanguszki w czasie akcji sejmikowej na Wołyniu. Wojewoda wyjechał, w sprawach dóbr galicyjskich, do Wiednia, gdzie podobno rozgłaszał „bajki” na temat liczebności wojsk rosyjskich w Polsce¹²⁰⁸. Na postawę niepewnego politycznie H. Sanguszki mogły wpłynąć wstrzymanie przez króla realizacji jego rekomendacji w sprawie wakansów oraz zabiegi F.K. Branickiego¹²⁰⁹. W lipcu i sierpniu działania malkontentów na Wołyniu, kierowanych przez K. Kurdwanowskiego i K. Miączyńskiego, nabrały takiego rozpędu, że M. Mniszech (odpowiedzialny za sejmiki na Wołyniu, Podolu i Lubelszczyźnie) poważnie obawiał się o rezultat sejmiku¹²¹⁰.

Wołyńscy regaliści, zachęceni przez króla do nieustępliwości wobec stronników hetmana, zdecydowali o rozdwojeniu obrad (dla uniknięcia rozlewu krwi – jak pisało) jeszcze na wiele dni przed ich terminem¹²¹¹. Argument autorów planu, że chcieli realizacji zaleceń królewskich, był zdaniem Adama Rzyszczewskiego, kasztelana lubaczowskiego, tylko „pozorem”, gdyż chodziło o przeforsowanie kandydatury starosty włodzimierskiego Mikołaja Ledóchowskiego, na wybór którego nie chciała się zgodzić opozycja¹²¹². A. Rzyszczewski namawiał (jeszcze przed obradami przedsejmowymi) pisarza ziemskiego Franciszka Rohozińskiego (następnie marszałka sejmiku poselskiego w Łucku) do nieumieszczania punktu w interesie hetmana F.K. Branickiego, o co zabiegał K. Kurdwanowski. Spośród liderów opozycji przychylniej do prośby kasztelana lubaczowskiego odnieśli się A. Pułaski i K. Miączyński¹²¹³. Według pierwotnych planów regaliści zamierzali „ukraść” sejmik, to znaczy o 4 nad ranem w kościele Bernardynów „minutę jedną zabawiwszy”, uchwalić wcześniej przygotowane dokumenty¹²¹⁴. Liderzy zebranej w Łucku szlachty, orientując się w tym planach, pilnowali kościołów i ściśle otoczyli miasto¹²¹⁵. W tej sytuacji regaliści (m.in. kasztelan F. Młocki, starostowie

¹²⁰⁷ BCz 724, s. 785–786. A.S. Czetwertyński do króla z 14 II 1786.

¹²⁰⁸ BCz 698, s. 707–708. H. Sanguszko do króla z 30 V 1786; BCz 724, s. 453. Król do J. Chreptowicza z 16 VIII 1786.

¹²⁰⁹ AGAD, APP 279, s. 69. F.K. Branicki do I. Potockiego z 20 V 1786; BCz 698, s. 701–705. H. Sanguszko do króla z 29 III 1786 i król do H. Sanguszki z 10 IV 1786; BCz 930, s. 49. Notatka z rozmowy króla ze starościna krzemieniecką A. Sanguszkową z 21 IV 1786.

¹²¹⁰ BCz 927, s. 697–698, 719. M. Mniszech do króla z 10 VII i 2 VIII 1786; BCz 697, s. 499. M. Karczewski do króla z 14 VIII 1786. Na temat roli M. Mniszcha zob: K. Pułaski, *Korespondencja Michała Jerzego Mniszcha ...*, s. 122–125; J. Michalski, *Sejmiki poselskie 1788 r.*, s. 53.

¹²¹¹ BCz 728, s. 541–542. Mikołaj Ledóchowski do króla, bez daty (przed 15 VIII 1786 – prawdopodobnie 12 VIII 1786); BCz 926, s. 63–64. M. Ledóchowski do M. Mniszcha z 12 VIII 1786; BCz 927, s. 451. Król do F. Młockiego z 15 VIII 1786; W. Filipczak, *Rugi poselskie...*, s. 77–78.

¹²¹² BCz 736, s. 283–285. Adam Rzyszczewski do M. Mniszcha z 22 VIII 1786 (kopia).

¹²¹³ BCz 736, s. 283, 289. A. Rzyszczewski do M. Mniszcha z 22 VIII 1786 (kopia); BCz 927, s. 733. M. Mniszech do króla z 21 VIII 1786; W. Filipczak, *Rugi poselskie...*, s. 78.

¹²¹⁴ BCz 736, s. 284. A. Rzyszczewski do M. Mniszcha z 22 VIII 1786 (kopia). Na temat metod „kradzieży” sejmików zob. W. Kriegseisen, *op. cit.*, s. 210–215.

¹²¹⁵ BCz 736, s. 284–285. A. Rzyszczewski do M. Mniszcha z 22 VIII 1786 (kopia); BCz 927, s. 741. M. Mniszech do króla z 24 VIII 1786; B. Zaleski, *op. cit.*, s. 57; A. Danilczyk, *W kregu afery...*, s. 93–94.

M. Ledóchowski i J. Sanguszko, chorąży włodzimierski Stanisław Cieszkowski) odbyli odrębny sejmik w Czekniu (wieś niedaleko Łucka)¹²¹⁶. Nie wchodząc w szczególności dalszych wydarzeń, oba zgromadzenia ukonstytuowały się i zawiesiły obrady do 22 sierpnia¹²¹⁷. Fiaskiem zakończyły się prowadzone negocjacje. Ich efektem było to, że K. Miączyński otrzymał mandat na obu sejmikach¹²¹⁸. Liderzy wołyńskich regalistów skarżyli się na pogroźki i przemoc strony przeciwnej (malkontenci sprowadzili do Łucka szlachtę z innych województw i przebranych w mundury wojewódzkie żołnierzy)¹²¹⁹. Autorzy rozdzielenia sejmiku, wobec bezprawności poczynań, nie mogli liczyć na neutralną politycznie szlachtę. Gestem przywódców sejmiku łuckiego wobec regalistów było pominięcie w instrukcji punktu w interesie F.K. Branickiego. Bezpodstawne są wątpliwości A. Danilczyka w tej sprawie, a także w odniesieniu do prowadzonych przez obie strony negocjacji, relacjonowanych w liście A. Rzyszczewskiego¹²²⁰. Wbrew sugestii tegoż historyka liderzy sejmiku łuckiego nie zwalczali wszystkich regalistów. „Grzeczniejszy” wobec stronników dworu (także „czeknieńskich”) był K. Miączyński (w jaki sposób, bez negocjacji, mógłby otrzymać mandat w Czekniu?). W Łucku wybrano posłem człowieka A. Rzyszczewskiego Leona Hulewicza (Stanisław Hulewicz, inny klient kasztelana, był obrany w Czekniu)¹²²¹. A. Rzyszczewski, jako poseł na sejm w 1782, nadzorował z ramienia dworu reprezentantów wołyńskich i chełmskich (głosował też przeciwko wnioskowi opozycji)¹²²².

Burzliwy był sejmik kijowski, gdzie na czele stronnictwa dworskiego stał wojewoda J. Stempkowski, wspierany przez podkomorzego żytomierskiego Józefa Bie-

¹²¹⁶ BCz 932, s. 741–743. [Jan Zagórski], Opisanie diariuszem sejmiku poselskiego województwa wołyńskiego pod Łuckiem we wsi Czekniu odprawionego; A. Danilczyk, *W kregu afery...*, s. 94.

¹²¹⁷ AGAD, ZP 130, s. 252–254, 256–257, 259–263. Lauda sejmiku w Łucku z 21 i 22 VIII 1786 oraz laudum i instrukcja sejmiku w Czekniu z 21–22 VIII 1786; W. Filipczak, *Rugi poselskie...*, s. 78.

¹²¹⁸ BCz 932, s. 743. [J. Zagórski], Opisanie diariuszem sejmiku... w Czekniu; AGAD, ZP 130, s. 252, 260. Lauda sejmiku w Łucku z 22 VIII 1786 i sejmiku w Czekniu z 22 VIII 1786; Ossol. 6849, s. 8. Paweł Beyzym do NN z 26 VIII 1786 (odpis); A. Stroynowski, *Zmiany sytuacji...*, s. 100.

¹²¹⁹ Ossol. 6849, s. 7–8. P. Beyzym do NN z 26 VIII 1786 (odpis); BCz 932, s. 741–746. [J. Zagórski], Opisanie diariuszem sejmiku... w Czekniu i J. Zagórski do króla z 23 VIII 1786; BCz 733, s. 41–42. M. Karczewski do króla z 24 VIII 1786; B. Zaleski, *op. cit.*, s. 57–58; A. Danilczyk, *W kregu afery...*, s. 93–94.

¹²²⁰ A. Danilczyk (*W kregu afery...*, s. 95), polemizując ze mną, błędnie cytuje tekst artykułu twierdząc, że pisałem, iż partyzanci hetmańscy czynili „ukłony w stronę łuckich regalistów”. W rzeczywistości stwierdziłem, iż „ukłonem” była rezygnacja z punktu w sprawie manifestu Branickiego, o czym pisze też autor monografii sejmu z 1786 (*ibidem*, s. 95). Por. W. Filipczak, *Rugi poselskie...*, s. 78. Na temat przebiegu negocjacji zob.: BCz 736, s. 285–287. A. Rzyszczewski do M. Mniszcha z 22 VIII 1786 (kopia).

¹²²¹ BCz 736, s. 287, 289. A. Rzyszczewski do M. Mniszcha z 22 VIII 1786 (kopia). Zob. też: BCz 927, s. 741. M. Mniszch do króla z 24 VIII 1786; AGAD, ZP 130, k. 252, 260. Lauda sejmików w Łucku i Czekniu z 21–22 VIII 1786.

¹²²² AGAD, ZP 126, k. 389. [Osoby wyznaczone] do izby poselskiej; ZP 108, k. 30v, 34v, 47v, 51v, 65v, 69v, 82v, 86v. Tabela jawnych głosowań w izbie poselskiej.

rzyńskiego i unickiego metropolitę Jasona Smogorzewskiego¹²²³. Kandydaci F.K. Branickiego do poselstwa: K. Janikowski, J. Zajączek i Jan Świeykowski pojawili się już na sejmiku deputackim. Wysłannicy hetmana kupowali głosy przyszłych wyborców. Wojewoda kijowski proponował królowi zawarcie kompromisu z malkontentami przez dopuszczenie do mandatu J. Zajączka lub K. Janikowskiego¹²²⁴. Stanisław August nie życzył sobie żadnych ustępstw na rzecz opozycji (zwłaszcza J. Zajączka)¹²²⁵. Również J. Stempkowski nie szczędził wysiłków i pieniędzy dla pozyskania zwolenników. Wojewoda z niepokojem obserwował przygotowania F.K. Branickiego, z którym próbował negocjować¹²²⁶. Na sejmik do Żytomierza stronnictwo hetmańskie ściągnęło podobno około 3000 osób (w tym 1000 szlachty według J. Stempkowskiego) znacznie przeważając siły regalistów¹²²⁷. Wybór trójki adherentów hetmańskich nie podlegał dyskusji. Wojewoda kijowski, nie chcąc dopuścić do starcia, zaprosił do siebie pozostałych pretendenców, z którymi prowadził pertraktacje. Obrady zagajone zostały dopiero o 15 po południu, a po wyborze marszałka (został nim J. Bierzyński) solwano je do następnego dnia¹²²⁸. J. Stempkowski starał się przekonać monarchę, że sejmik zakończył się kompromisem, który zapewnił równy podział mandatów („skończyło się na połowie, bo inaczej być nie mogło”)¹²²⁹. W rzeczywistości planta królewska w całości upadła. Wybrano trzech, wspomnianych już, kandydatów hetmańskich. Dwaj kolejni posłowie ulegali wpływom opozycji, o czym świadczy ich stanowisko na sejmie w sprawie rugów poselskich¹²³⁰. Drobną satysfakcją dla wojewody był wybór na posła jego syna, przeciwko czemu J. Stempkowski podobno oponował¹²³¹. Kolejną porażką regalistów stanowiło umieszczenie w instrukcji (nie była gotowa jeszcze 28

¹²²³ BCz 929, s. 795. Król do Stanisława Pruszyńskiego z 30 VII 1786; A. Kamińska, *Stempkowski Józef*, s. 389; W. Filipczak, *Stronnictwo regalistyczne...*, s. 101–103. Zob. też: J. Michalski, *Sejmiki poselskie 1788 r.*, s. 337.

¹²²⁴ BCz 930, s. 573. J. Stempkowski do króla z 20 VII 1786; A. Danilczyk, *W kręgu afery...*, s. 102–103.

¹²²⁵ BCz 930, s. 571. Król do J. Stempkowskiego z 30 VII 1786.

¹²²⁶ BCz 930, s. 585. J. Stempkowski do króla z 16 VIII 1786. Por. AGAD, APP 279, s. 71–72. F.K. Branicki do I. Potockiego z 23 VII 1786; A. Danilczyk, *W kręgu afery...*, s. 103.

¹²²⁷ BCz 921, s. 711. Ignacy Golejowski do króla z 23 VIII 1786; BCz 930, s. 599–601. J. Stempkowski do króla z 28 VIII 1786, B. Zaleski, *op. cit.*, s. 55; A. Danilczyk, *W kręgu afery...*, s. 103–104.

¹²²⁸ BCz 930, s. 600–604. J. Stempkowski do króla z 28 VIII 1786; BCz 921, s. 712. I. Golejowski do króla z 23 VIII 1786; B. Zaleski, *op. cit.*, s. 56; A. Danilczyk, *W kręgu afery...*, s. 104.

¹²²⁹ BCz 930, s. 601. J. Stempkowski do króla z 28 VIII 1786.

¹²³⁰ Osoby promowanych przez króla oraz wybranych na sejmiku posłów: BCz 930, s. 571, 603. Król do J. Stempkowskiego z 30 VII 1786 i J. Stempkowski do króla z 28 VIII 1786. Celestyn Czaplic i Jan N. Rybiński podpisali opozycyjny manifest w sprawie rugów poselskich: BCz 840, s. 499. Manifest senatorów, ministrów i posłów... z 11 X 1786. Jako kandydata opozycji wymienił C. Czaplica J. Mierzejewski: AGAD, AKom. 12/12, s. 185. J. Mierzejewski do E. Sapieżyny z 23 VIII 1786.

¹²³¹ BCz 930, s. 602–603. J. Stempkowski do króla z 28 VIII 1786; BCz 921, s. 713. I. Golejowski do króla z 23 VIII 1786; B. Zaleski, *op. cit.*, s. 56.

sierpnia) punktu w sprawie usunięcia z dekretu dogrumowskiego nazwiska hetmana, nawet jeśli został on nieco złagodzony¹²³². Wyjaśnienia wojewody nie satysfakcjonowały monarchy. Król chciał się dowiedzieć, dlaczego J. Stempkowski zablokował możliwość zerwania sejmiku przez manifest Adama Bukara, podpisany przez część regalistów. Sędzia ziemski kijowski kwestionował legalność zgromadzenia, gdyż zostało zagajone już po południu. Monarcha próbował wyjaśnić sprawę przy pomocy J. Smogorzewskiego¹²³³.

Do protestów doszło także po sejmiku województwa czernihowskiego we Włodzimierzu. Mimo „rozdzielenia” umysłów udało się doprowadzić do jednogłośnego wyboru posłów; regaliści zaś nie dopuścili do instrukcji punktu w interesie hetmana F.K. Branickiego¹²³⁴. Po obradach jednak manifesty, z wzajemnymi oskarżeniami, ogłosili: z jednej strony rotmistrz Józef Jabłonowski (opozycyjny poseł, podpisał manifest w sprawie rugów), z drugiej – Michał i Tadeusz Czaccy¹²³⁵.

Spokojniej przebiegał sejmik w Chełmie, gdzie również doszło do rywalizacji regalistów (ich kandydatami byli podkomorzy Franciszek Kunicki i starosta krasnostawski August Kicki)¹²³⁶ ze stronnikami hetmańskimi (popierali oni kandydaturę K. Rzewuskiego). Pisarz polny koronny był związany z Nową Familią i jeszcze w drugiej połowie lipca F.K. Branicki skarżył się I. Potockiemu na nieobecność pretendenta w ziemi chełmskiej. Hetman chciał, by A.K. Czartoryski skłonił K. Rzewuskiego do podjęcia zabiegów o mandat¹²³⁷. Aby uzyskać większość, opozycjoniści sprowadzili na obrady w szlachtę z Polesia chełmskiego¹²³⁸. Zdołali przeforsować swojego kandydata na marszałka sejmiku. Elekcja posłów zakończyła się kompromisem. Mandaty poselskie otrzymali jednogłośnie K. Rzewuski (mimo że nie miał posesji w ziemi) i F. Kunicki¹²³⁹. A. Kicki początkowo próbował rywalizować z F. Kunickim, lecz ostatecznie zrezygnował z ubiegania się o mandat¹²⁴⁰. Współpracujący z dworem Wojciech Poletyło bezskutecznie próbował rozdzielić sejmik, a następnie doprowadzić do upadku

¹²³² BCz 930, s. 603. J. Stempkowski do króla z 28 VIII 1786; A. Danilczyk, *W kręgu afery...*, s. 104.

¹²³³ BCz 930, s. 283, 604. Król do Jasona Smogorzewskiego z 10 IX 1786 i J. Stempkowski do króla z 28 VIII 1786; B. Zaleski, *op. cit.*, s. 56; A. Danilczyk, *W kręgu afery...*, s. 105.

¹²³⁴ BCz 696, s. 545–546. Janusz T. Czetwertyński do króla z 22 VIII 1786; A. Danilczyk, *W kręgu afery...*, s. 96.

¹²³⁵ BCz 840, s. 465–474, 500. Manifesty Tadeusza i Michała Czackich z 24 VIII 1786 i z 4 IX 1786 oraz manifest senatorów, ministrów i posłów... z 11 X 1786; A. Stroynowski, *Opozycja sejmowa...*, s. 99, 191 (przyt. 6).

¹²³⁶ BCz 697, s. 657. Król do Franciszka Kunickiego z 14 VIII 1786.

¹²³⁷ AGAD, APP 279, s. 72. F.K. Branicki do I. Potockiego z 23 VII 1786.

¹²³⁸ BCz 733, s. 683–684. F. Kunicki do króla z 22 VIII 1786; B. Zaleski, *op. cit.*, s. 59.

¹²³⁹ Opozycja nie dopuściła do wyboru na marszałka sejmiku Wacława Bonieckiego. Został nim podstoli lidzki Łukasz Szkliński: APL, GrCh-rmo 100 – akta luźne, k. 187–187v. Laudum sejmiku w Chełmie z 21 VIII 1786 (odpis: BKór. 11189, vol. II, k. 219v–220); AGAD, AKom. 12/12, s. 186. J. Mierzejewski do E. Sapieżyny z 23 VIII 1786; A. Danilczyk, *W kręgu afery...*, s. 92.

¹²⁴⁰ BCz 733, s. 683. F. Kunicki do króla z 22 VIII 1786; A. Danilczyk, *W kręgu afery...*, s. 92.

obrad¹²⁴¹. Regaliści nie dopuścili jednak do instrukcji poselskiej punktu dotyczącego dekretu marszałkowskiego i manifestu hetmańskiego¹²⁴².

Na trudnym dla regalistów sejmiku lubelskim obrady przebiegały bez komplikacji. Wśród sześciu wybranych tam posłów, pięciu uwzględniano w plancie dworskiej. Wśród reprezentantów na sejm nie znalazł się aspirujący do tego T. Dłuski, którego kandydaturę miał zwalczać lider regalistów M. Granowski¹²⁴³. Jedynym opozycjonistą, potwierdza to jego stanowisko na rugach poselskich, był wojski łukowski Kazimierz Zaleski¹²⁴⁴. Prawdopodobnie w tym wypadku zawdzięczał on wybór staraniom Nowej Familii. F.K. Branicki zalecał I. Potockiemu podtrzymywanie opozycyjnych wpływów w ziemi łukowskiej, zyskanych przez K.N. Sapiechę i jego matkę, poprzez finansowe działania A.K. Czartoryskiego¹²⁴⁵.

W Winnicy (województwo braclawskie), gdzie karty rozdawał Szczęsny Potocki, mandaty uzyskali, po spokojnych obradach, m.in.: regalista Jan Aleksander Kraszewski (wielokrotny poseł kujawski) i opozycjoniści Adam Rzewuski, Jerzy Potocki oraz Wincenty Potocki¹²⁴⁶. W instrukcji nie znalazł się punkt w sprawie dogrumowskiej. Kasztelan M. Grocholski, czołowy braclawski regalista, pozytywnie oceniał wyniki elekcji¹²⁴⁷.

W Proszowicach sejmik przebiegał spokojnie, choć do wyłonienia marszałka i posłów potrzebne było głosowanie. Województwo krakowskie dołączyło do instrukcji na sejm kilka projektów ustaw, o których uchwalenie mieli zabiegać jego przedstawiciele¹²⁴⁸.

Na regalistycznym Mazowszu burzliwe były obrady ziemi nurskiej. Ogłoszono manifest podpisany przez dużą grupę szlachty (ponad 600 osób – na czele stał pisarz ziemski nurski Adam Kownacki), w którym kwestionowano legalność sejmiku pod zagajeniem miejscowego starosty Karola Wodzińskiego. Oskarżano go, że starał się „sekretnie” odbyć sejmik (o godzinie 5 nad ranem) w otoczeniu osób pochodzących w większości spoza ziemi nurskiej. W kościele parafialnym w Nurze doszło do konfliktu

¹²⁴¹ AGAD, AKom. 12/12, s. 186–187. J. Mierzejewski do E. Sapieżyny z 23 VIII 1786.

¹²⁴² APL, GrCh-rmo 100 – akta luźne, k. 188–189. Instrukcja poselska ziemi chełmskiej z 21 VIII 1786 (odpis: BKórn. 11189, vol. II, k. 223–227); BCz 733, s. 683. F. Kunicki do króla z 22 VIII 1786; AGAD, AKom. 12/12, s. 186. J. Mierzejewski do E. Sapieżyny z 23 VIII 1786; B. Zaleski, *op. cit.*, s. 59; A. Danilczyk, *W kregu afery...*, s. 92.

¹²⁴³ APL, GrLub-rmo 485, k. 960v. Laudum sejmiku w Lublinie z 21 VIII 1786 (odpis: BPAU 8326, k. 449v); BCz 697, s. 117. M. Granowski do króla z 21 VIII 1786; BCz 927, s. 725. M. Mniszech do króla z 9 VIII 1786; BCz 725, s. 167. T. Dłuski do króla z 3 VIII 1786; A. Danilczyk, *W kregu afery...*, s. 91.

¹²⁴⁴ BCz 840, s. 499. Manifest senatorów, ministrów i posłów... z 11 X 1786. Zob. też W. Filipczak, *Opozycja antykrólewska wobec systemu rządów Rady Nieustającej na sejmie 1786 roku*, AUL1990, FH 38, s. 8, 17; A. Stroynowski, *Opozycja sejmowa...*, s. 93, 197.

¹²⁴⁵ AGAD, APP 279, s. 65. F.K. Branicki do I. Potockiego z 18 VI 1786.

¹²⁴⁶ BCz 726, s. 89. Notatka na temat sejmiku poselskiego województwa braclawskiego w 1786, bez daty; Z. Anusik, *Potocki Jerzy*, s. 45; W. Szczygielski, *Kraszewski Jan Aleksander*, [w:] PSB, t. XV, s. 220–221; A. Danilczyk, *W kregu afery...*, s. 102.

¹²⁴⁷ BCz 697, s. 199–200. M. Grocholski do króla z 21 VIII 1786. Zob. też: BCz 733, s. 642. J.A. Kraszewski do króla z 22 VIII 1786.

¹²⁴⁸ APK, CC 761, s. 477–489 Projekty dołączone do krakowskiej instrukcji poselskiej z 21 VIII 1786 – oznaczone literami od A do J (odpis: BPAU 1089, k. 122–126v); BCz 697, s. 815. P. Małachowski do króla z 26 VIII 1786; A. Danilczyk, *W kregu afery...*, s. 90.

i starosta ze zwolennikami miał opuścić miejsce obrad, jeszcze przed ich zagajeniem¹²⁴⁹. Zupełnie inny przebieg wydarzeń przedstawiono w laudum sejmiku (podpisanym przez ponad tysiąc osób), na którym posłami wybrani zostali, znani regaliści, K. Wodziński i starosta mielnicki Adam Szydłowski¹²⁵⁰. Zarzuty zawarte w manifestie (z wyjątkiem wczesnej godziny rozpoczęcia obrad) odrzucali obaj elekcji, zarzucając swoim oponentom podstępność i stosowanie przemocy¹²⁵¹. Wydaje się, że strona przeciwna nie działała z pobudek politycznych (choć A. Szydłowski wskazywał królowi na związki A. Kownackiego z Czartoryskimi), lecz raczej w grę wchodziła wzajemna niechęć i rywalizacja o wpływy oraz o miejscowe urzędy sądowe¹²⁵². W grodzie zambrowskim 23 sierpnia oblatowany został manifest (stronników starosty), na który odpowiedział 12 września 1786 regent nurski Karol Kownacki. Odrzucał on zarzuty, iż już w czasie sejmiku generalnego (15 lipca) w Warszawie zamówił kilkadziesiąt szabli dla obywateli nurskich, a następnie pierwszy dał powód do wyciągnięcia broni w kościele¹²⁵³. Zajścia, które miały miejsce w kościele farnym, spowodowały, iż świątynię obłożono interdyktem. Sejmiku gospodarskiego w następnym dniu nie poprzedziła więc msza celebrowana przez miejscowego proboszcza, lecz jedynie modlitwa do Ducha Świętego. Na zgromadzeniu tym dominowali przeciwnicy starosty (zagaił je A. Kownacki), gdyż obrady przedsejmowe określono jako niedoszłe¹²⁵⁴. Podjęto wówczas interesujące uchwały w sprawach finansowych. Wyloniono plenipotenta dla wyegzekwowania zaległych pieniędzy od miast z tytułu czopowego i szelężnego (z czasu przed odebraniem podatków sejmikom) oraz z sum, które nie zostały w 1775 wypłacone z tytułu dostaw prowiantu dla wojska rosyjskiego. Chciano je przeznaczyć na nowe archiwum dla powiatu ostrowskiego¹²⁵⁵. W ten sposób szlachta próbowała znaleźć środki na potrzeby lokalne z ominięciem ustawowego zakazu uchwalania podatków przez sejmiki. W Zakroczymiu o poselstwo ubiegało się 4 kandydatów. Ostatecznie wyboru dokonano jednak jednogłośnie¹²⁵⁶.

¹²⁴⁹ AGAD, NGRO 62, k. 562–569. Manifest Adama Kownackiego z 21 VIII 1786 (odpis: BPAU 8335, k. 346–357v).

¹²⁵⁰ AGAD, NGRO 62, k. 577–583v. Laudum i instrukcja sejmiku w Nurze z 21 VIII 1786 (odpis: BPAU 8335, k. 358–372v); A. Danilczyk, *W kręgu afery...*, s. 88–89. Na temat związków A. Szydłowskiego i K. Wodzińskiego z królem zob.: BCz 930, s. 1047–1050. A. Szydłowski do króla z 12 X 1786; A. Zahorski, *Centralne instytucje policyjne w Polsce w dobie rozbiorów*, Warszawa 1959, s. 110. A. Szydłowski i K. Wodziński byli posłami nurskimi także w 1778: W. Filipczak, *Sejm 1778 roku*, s. 73.

¹²⁵¹ BCz 731, s. 593–594. K. Wodziński do NN [M. Poniatowskiego?], bez daty; BCz 930, s. 1041–1042; A. Szydłowski do króla z [22?] VIII 1786. Por. A. Danilczyk, *W kręgu afery...*, s. 88–89.

¹²⁵² BCz 922, s. 821–825. Notatka A. Szydłowskiego dla króla z 7 III 1786 i Karol Kownacki do króla z 21 VII 1786.

¹²⁵³ AGAD, NGRO 62, k. 587–588. Manifest Karola Kownackiego z 12 IX 1786 (odpis: BPAU 8335, k. 376–377v).

¹²⁵⁴ AGAD, NGRO 62, k. 991. Laudum sejmiku w Nurze z 22 VIII 1786 (odpis: BPAU 8335, k. 373–373v).

¹²⁵⁵ AGAD, NGRO 62, k. 991v, 993 (także 992–992v). Laudum sejmiku w Nurze z 22 VIII 1786 (odpis: BPAU 8335, k. 374–375v).

¹²⁵⁶ AGAD, ZGR 81, k. 136–136v. Laudum sejmiku w Zakroczymiu z 21 VIII 1786 (odpis w: BPAU 8354, k. 311v). W zamian za rezygnację ze starości o mandat obiecano stolnikom

Na Litwie sporą aktywność przejawiała opozycja. Na dworze liczone się z jej sukcesem na sejmiku brzesko-litewskim, gdzie silne wpływy uzyskał K.N. Sapieha¹²⁵⁷. Generał artylerii litewskiej starał się umieścić punkt w interesie swego wuja w instrukcjach poselskich innych powiatów¹²⁵⁸. W tej samej sprawie F.K. Branicki zwrócił się listownie do K. Radziwiłła. Hetman apelował o osobiste wsparcie wojewody wileńskiego na sejmie, a także, by „na sejmikach poselskich swoich zobligował przyjaciół do włożenia w instrukcję sprawiedliwego żądania mego”¹²⁵⁹. Także A.K. Czartoryski próbował aktywizować swoich stronników w Wielkim Księstwie. Opozycja odniosła sukces, poza Brześciem, na sejmikach lidzkim i egzulanckim smoleńskim (trwał 2 dni), co było dla regalistów niemiłą niespodzianką, gdyż ten ostatni zaliczał się do grupy sejmików „ekonomicznych”¹²⁶⁰. We wrześniu króla zaniepokoiły wieści, że w 17 litewskich instrukcjach poselskich znalazły się punkty dotyczące dekretu marszałkowskiego (w ośmiu, według I. Potockiego)¹²⁶¹. J. Chreptowicz uspokajał monarchę, że jest to fałszywa informacja. Przyznawał jednak, że taki punkt umieszczono w instrukcji powiatu kowieńskiego, gdzie pod nieobecność partii Prozorów i T. Wawrzeckiego rządziła fakcja Zabiełłów i Kossakowskich¹²⁶². Zdaniem podkanclerzego wśród 48 posłów litewskich było tylko pięciu „przeciwnych” (dwaj brzescy, dwaj lidzcy i jeden słonimski). J. Chreptowicz nie zaliczał do opozycji posłów smoleńskich¹²⁶³. Za regalistów podkanclerzy uznał też 11 przedstawicieli związanych z wojewodą wileńskim K. Radziwiłłem¹²⁶⁴.

Król pozytywnie oceniał wyniki sejmików. Monarcha szacował, iż opozycja może liczyć na maksimum 40 osób, wliczając w to także posłów „wątpliwych”¹²⁶⁵ (o niejasnych

zakroczymskiemu Kazimierzowi Łempickiemu poparcie w zabiegach o poselstwo na następnym sejmiku przedsejmowym.

¹²⁵⁷ BCz 725, s. 539, 541. Król do A. Dziekońskiego z 15 i 22 VII 1786; B. Zaleski, *op. cit.*, s. 60–61; W. Filipczak, *Ekonomie litewskie...*, s. 274–275; A. Danilczyk, *W kręgu afery...*, s. 110–112.

¹²⁵⁸ BCz 730, s. 19. K.N. Sapieha do J. Osipowskiego z 4 VIII 1786; BCz 724, s. 435–436. Król do J. Chreptowicza z 16 IX 1786; O działaniach bliżej nieokreślonych osób w sprawie manifestu hetmańskiego w powiecie wołkowyskim: BCz 726, s. 281. Paweł Grabowski do króla z 14 VIII 1786.

¹²⁵⁹ AGAD, AR V/1346, s. 4–5. F.K. Branicki do K. Radziwiłła z 4 V 1786.

¹²⁶⁰ BCz 724, s. 411, 417. J. Chreptowicz do króla z 2 IX 1786 i bez daty (odebrany 15 IX 1786); BCz 725, s. 635–637. A. Dziekoński do króla z 16 i 27 VIII 1786; BCz 698, s. 1575. Zenon Wysłouch do króla z 22 VIII 1786. B. Zaleski, *op. cit.*, s. 61; W. Filipczak, *Ekonomie litewskie...*, s. 275; A. Danilczyk, *W kręgu afery...*, s. 107, 114–117. W instrukcji smoleńskiej nie znalazł się punkt w interesie hetmańskim: BCz 729, s. 303–305, 313–315. J. Osipowski do króla z 26 VIII 1786 i instrukcja smoleńska z 22 VIII 1786.

¹²⁶¹ BCz 724, s. 435. Król do J. Chreptowicza z 16 IX 1786; APK, Podh. II 2/86, nr 521. I. Potocki do S. Rzewuskiego z 11 IX 1786; A. Danilczyk, *W kręgu afery...*, s. 118–119.

¹²⁶² BCz 724, s. 422. J. Chreptowicz do króla z 20 IX 1786; B. Zaleski, *op. cit.*, s. 62.

¹²⁶³ BCz 724, s. 431–432. Regestr posłów litewskich 1786 r. (dołączony do: J. Chreptowicz do króla z 27 IX 1786).

¹²⁶⁴ BCz 724, s. 422. J. Chreptowicz do króla z 20 IX 1786; W. Szczygielski, *Referendum trzeciomajowe*, s. 295 (przyp. 8).

¹²⁶⁵ AGAD, AKP 378, k. 91–91v. Król do A. Debolego z 30 VIII 1786; A. Danilczyk, *W kręgu afery...*, s. 117.

poglądach). Później monarcha oceniał liczbę stonników opozycji na 38¹²⁶⁶. Dla ostatecznego układu sił istotne znaczenie miały rozstrzygnięcia sprawy rozdwojonych sejmików podolskich i wołyńskich. Tamtejsi regaliści domagali się jednoznacznego poparcia królewskiego na rugach poselskich; podkreślali, że porażka zachwiałaby „kredytem” dworu w ich województwach¹²⁶⁷. Bardziej realistycznie nastawiony szambelan M. Karczewski liczył na uchylenie obu sejmików wołyńskich¹²⁶⁸. Podobnie sytuację ocenił Stanisław August. Król pisał do M. Mniszcha, że nie można uzyskać nic więcej¹²⁶⁹. Nie oznacza to, że król dystansował się od autorów czeknieńskiej imprezy. Świadczy o tym zamiar nadania, po sejmie, dygnitarii J. Sangusze (była potrzebna, by mógł uzyskać order Orła Białego, o co zabiegała jego żona), jako rekompensaty za jego zaangażowanie polityczne¹²⁷⁰. Monarcha twardo bronił regalistycznych posłów z Podola, mając w tej sprawie poparcie O. Stackelberga¹²⁷¹. Stanisław August podkreślał, że wynik rugów w odniesieniu do obu województw będzie determinować los sejmu i wpływy opozycji w kolejnych latach¹²⁷². Także opozycja poważnie przygotowywała się do konfrontacji z dworem. Świadczy o tym wykaz posłów na sejm sporządzany w jej kręgach między 22 sierpnia a 2 października 1786. Ponieważ nie uwzględniono przedstawicieli Podola i Wołynia sądzić należy, że register sporządzono z myślą o rugach. Parlamentarzystów podzielono na trzy grupy „pewnych” (opozycja) – 22 osoby, „przeciwnych” (regaliści) – 78 i „obojętnych” – 65 osób. Przy tych ostatnich zanotowano osoby lub środki (np. pieniądze), za których pomocą chciano ich pozyskać¹²⁷³. Do wykazu tego należy podchodzić z ostrożnością, gdyż jego autorzy nie zawsze trafnie oceniali postawę posłów. Wśród osób, na których pomoc liczone, znalazły się postacie nie angażujące się wówczas jednoznacznie we współpracę z opozycją. Byli wśród nich: kanclerz A.O. Okęcki, wojewodowie poznański Antoni B. Jabłonowski i sieradzki M. Walewski, biskup łucki F. Turski i hetman M.K. Ogiński¹²⁷⁴.

Ze względu na rugę poselskie (według ustawy z 1768 miały być rozstrzygane pod „starą łaską”¹²⁷⁵), szczególnego znaczenia nabrała osoba pierwszego posła wileńskiego. F.K. Chomiński, marszałek sejmu grodzieńskiego, kierował wówczas pracami Trybunału Litewskiego¹²⁷⁶. Stało się tak zgodnie z życzeniem Stanisława Augusta,

¹²⁶⁶ AGAD, AKP 378, k. 93–93v. Król do A. Debolego z 13 IX 1786; E. Rostworowski, *Ostatni król Rzeczypospolitej...*, s. 100; A. Danilczyk, *W kręgu afery...*, s. 117.

¹²⁶⁷ BCz 927, s. 747. M. Mniszech do króla z 29 VIII 1786; Ossol. 6849, s. 8–9. P. Bezym do NN z 26 VIII 1786.

¹²⁶⁸ BCz 733, s. 42. M. Karczewski do króla z 24 VIII 1786.

¹²⁶⁹ BCz 927, s. 749. Król do M. Mniszcha z 1 IX 1786.

¹²⁷⁰ BCz 929, s. 931–933. Notatka z rozmowy króla z K. Radziwiłłem z 13 XI 1786; BCz 930, s. 49–52. Notatka z rozmowy króla z Anielą Sanguszkową. J. Sanguszko w lutym 1787 został strażnikiem koronnym: *Urzędnicy centralni...*, s. 155.

¹²⁷¹ W. Filipczak, *Rugi poselskie...*, s. 78; A. Danilczyk, *W kręgu afery...*, s. 117.

¹²⁷² BCz 724, s. 434. Król do J. Chreptowicza z 16 IX 1786.

¹²⁷³ AGAD, APP 96, s. 315–318. Wykaz posłów na sejm z 1786; W. Filipczak, *Rola spraw...*, s. 64–65; A. Stroynowski, *Zmiany sytuacji...*, s. 101.

¹²⁷⁴ AGAD, APP 96, s. 315–317. Wykaz posłów na sejm z 1786.

¹²⁷⁵ W. Filipczak, *Rugi poselskie...*, s. 66.

¹²⁷⁶ *Deputaci Trybunału Głównego...*, s. 370. Zob. też: W. Konopczyński, *Chomiński Franciszek Ksawery*, [w:] PSB, t. III, 1937, s. 416.

który pozytywnie oceniał kierowanie przez starostę pińskiego izbą poselską¹²⁷⁷. Już w lipcu 1786 monarcha pisał do K. Radziwiłła w sprawie pierwszego posła wileńskiego, którym miał być starosta bystrzycki Michał Brzostowski. Król oczekiwał, iż wojewoda wileński zareczy za wierność „siostrzana”¹²⁷⁸. Na sejmiku poselskim w Wilnie posłem został też chorąży wileński A. Tyzenhauz. Uczestnicy obrad pozostawili królowi decyzję w sprawie, kto ma być pierwszym posłem, na co monarcha nie wyraził zgody¹²⁷⁹. Jeszcze w pierwszej połowie września 1786 J. Chreptowicz miał wątpliwości co do lojalności A. Tyzenhauza. Uważał, że M. Brzostowski jest lepszym kandydatem do podniesienia „starej laski”¹²⁸⁰. Innego zdania był Stanisław August. Król obawiał się, że A. Sulistrowski, „prawa ręka” wojewody wileńskiego, profitując z powstałej sytuacji, może stawiać wygórowane żądania – korzyści dla siebie, Radziwiłłów i ich klientów. Monarcha uznał, że laskę marszałkowską powinien podnieść A. Tyzenhauz, wprawdzie mniej wymowny, „ale tęższy w rezolucji i pewniejszy w przyrzeczeniu”¹²⁸¹. Podkanclerzy litewski zgodził się z tą argumentacją. Proponował, by kierować działaniami chorążego wileńskiego za pośrednictwem strażnika litewskiego Józefa Judyckiego¹²⁸². Decydujący wpływ na sklonienie M. Brzostowskiego do rezygnacji z pretensji na rzecz A. Tyzenhauza przypisywał sobie J. Kossakowski. Biskup inflancki utrzymywał także, iż to on pilnował, by chorąży wileński realizował zalecenia dworu¹²⁸³.

W ostatnich tygodniach przed sejmem każda ze stron mobilizowała swoich stronników. We wrześniu 1786 w Dęblinie, u marszałka M. Mniszcha, byli: Stanisław August, M. Poniatowski, K. de Nassau, M. Glayre i J. Komarzewski¹²⁸⁴. Zapewne zastanawiano się nad taktyką parlamentarną w czasie zbliżających się obrad. Król pilnie śledził wiadomości na temat zleceń Petersburga dla O. Stackelberga. Monarcha informował A. Debolego 13 września 1786, że ambasador obiecał popierać stanowisko dworu w sprawie sejmiku podolskiego. Stanisław August miał problemy z uzyskaniem wiadomości o instrukcjach przesłanych posłowi rosyjskiemu w sprawie Dogrumowej. Król liczył, iż O. Stackelberg powstrzyma F.K. Branickiego od wypowiedzania się na ten temat¹²⁸⁵.

Trwające od 2 października do 14 listopada 1786 obrady sejmu były przedmiotem badań Adama Danilczyka, co sprawia, że całościowej analizy zagadnienia nie jest tu konieczna¹²⁸⁶. Z punktu widzenia mojej pracy na szczególną uwagę zasługują sprawy sejmikowe, które odegrały istotną rolę w obradach tego sejmu. Wielu emocji poli-

¹²⁷⁷ BCz 696, s. 369. Król do F.K. Chomińskiego z 22 II 1786.

¹²⁷⁸ BCz 698, s. 593. Król do K. Radziwiłła z 12 VII 1786. Por. K. Radziwiłł do króla z 14 VI 1786 (s. 589). Streszczenie tego listu znajduje się w: *Listy księcia Karola Stanisława Radziwiłła „Panie Kochanku” (1751–1790)*, wyd. E. Łuniński, Warszawa 1906, s. 99.

¹²⁷⁹ AGAD, ZP 130, s. 250–251. Deklaracja urzędników wileńskich z 22 VIII 1786; BCz 724, s. 433. Król do J. Chreptowicza z 16 IX 1786; J. Kossakowski, *Pamiętniki...*, s. 201.

¹²⁸⁰ BCz 724, s. 417–418. J. Chreptowicz do króla, bez daty (odebrany 15 IX 1786).

¹²⁸¹ BCz 724, s. 434. Król do J. Chreptowicza z 16 IX 1786.

¹²⁸² BCz 724, s. 421. J. Chreptowicz do króla z 20 IX 1786.

¹²⁸³ J. Kossakowski, *Pamiętniki...*, s. 202–203.

¹²⁸⁴ APK, Podh. II 2/86, nr 521. I. Potocki do S. Rzewuskiego z 11 IX 1786.

¹²⁸⁵ AGAD, AKP 378, k. 93–93v. Król do A. Debolego z 13 IX 1786.

¹²⁸⁶ A. Danilczyk, *W kręgu afery...*, s. 134–184.

tycznych dostarczyły, trwające dwa dni (2–3 października), rugi poselskie¹²⁸⁷. Należało rozstrzygnąć sprawę legalności rozdwojonych sejmików. Zgromadzenia wołyńskie nie spowodowały poważniejszych problemów, gdyż osoby wybrane w Czekniu dobrowolnie zrzekły się mandatów, co motywowano chęcią oszczędzenia czasu¹²⁸⁸. W rzeczywistości o takim rozwiązaniu zdecydowały zabiegi Stanisława Augusta, który musiał liczyć się z opinią O. Stackelberga w tej kwestii¹²⁸⁹. Nie bez znaczenia był fakt naruszenia *Porządku sejmikowania* przez regalistów zgromadzonych poza „zwyczajnym” miejscem obrad¹²⁹⁰. Do ostrych sporów doszło przy rozstrzygnięciu ważności elekcji w Kamieńcu Podolskim. Obie strony zaprezentowały swoją wersję wydarzeń (lauda, manifesty, „usprawiedliwienia”)¹²⁹¹. Następnie, po długiej dyskusji, doszło do głosowania, w którym regaliści przeforsowali posłów wybranych w kościele dominikańskim (otrzymali 137 lub 133 głosy). Komplet opozycyjny (wybrany w katedrze) uzyskał tylko wotów 23 lub 21, zaś ośmiu posłów chciało uchylecia obu zgromadzeń¹²⁹².

W czasie rugów dochodziło do scen, które świadczyły o eskalacji politycznych emocji. W pierwszym dniu obrad, wśród hałasu i wrzawy, toczono spory natury proceduralnej. Usiłowano nie dopuścić do czytania regalistycznego laudum, później próbowano gasić świece (obradę toczyły się do zmroku)¹²⁹³, a nawet chciano wyrwać lichtarz z rąk sekretarzowi sejmowemu. Działania malkontentów spotkały się jednak z kontrakcją regalistycznych posłów litewskich. W drugim dniu rugów, w którym podjęto decyzję w sprawie posłów podolskich, obrady, choć toczyły się w dużym hałasie, przebiegały już sprawniej¹²⁹⁴. Na tej sesji poseł chełmski K. Rzewuski, czołowy aktywista opozycji, zgłosił w izbie manifest (oblatowany 4 października), w którym protestował przeciwko postępowaniu kierującego obradami (w zastępstwie marszałka „starej laski”) A. Tyzenhauza, zaznaczając jednak, że nie jest jego celem zerwanie sejmu¹²⁹⁵.

¹²⁸⁷ AGAD, APP 102, s. 1–2. Diariusz Sejmu ordynaryjnego warszawskiego roku 1786 pod laską marszałka Gadowskiego; W. Filipczak, *Rugi poselskie...*, s. 79–83; A. Danilczyk, *W kręgu afery...*, s. 134–140.

¹²⁸⁸ AGAD, ZP 127, k. 447–447v. Journal de la Diète Ordinaire convoquée á Varsovie en 1786; *Dyaryusz tygodniowy seymu 1786*, bm. i d., s. 2.

¹²⁸⁹ W. Filipczak, *Rugi poselskie...*, s. 79; A. Danilczyk, *W kręgu afery...*, s. 134–135.

¹²⁹⁰ Por. M. Morawski do K. Radziwiłła z 5 X 1786, [w:] *Korespondencja Karola Radziwiłła, wojewody wileńskiego „Panie Kochanku” 1744–1790*, wyd. Cz. Jankowski, Kraków 1898, s. 227.

¹²⁹¹ AGAD, APP 102, s. 1–2. Diariusz Sejmu... 1786; *Dyaryusz tygodniowy seymu 1786*, s. 3; BPAU 186, s. 249. Wiadomość z 3 X 1786; W. Filipczak, *Rugi poselskie...*, s. 79.

¹²⁹² W źródłach są rozbieżności co do dokładnych wyników głosowania: AGAD, ZP 127, k. 448v. Journal de la Diète... 1786; BPAU 186, s. 249. Wiadomość z 3 X 1786; *Dyaryusz tygodniowy seymu 1786*, s. 4; M. Morawski do K. Radziwiłła z 5 X 1786, [w:] *Korespondencja Karola Radziwiłła...*, s. 229. Zob. też: A. Stroynowski, *Opozycja sejmowa...*, s. 191 (przyp. 1); A. Danilczyk, *W kręgu afery...*, s. 137.

¹²⁹³ APK, Podh. II 2/41, nr 300. M. Kobyłecki do S. Rzewuskiego z 3 X 1786; W. Kalinka, *Ostatnie lata...*, cz. I, s. 273; A. Danilczyk, *W kręgu afery...*, s. 135.

¹²⁹⁴ M. Morawski do K. Radziwiłła z 5 X 1786, [w:] *Korespondencja Karola Radziwiłła...*, s. 228–230; W. Filipczak, *Rugi poselskie...*, s. 79–80; A. Danilczyk, *W kręgu afery...*, s. 135–138.

¹²⁹⁵ BCz 840, s. 481–485. Manifest K. Rzewuskiego z 4 X 1786 (druk w: ZM 1786, t. I, s. 157–163); M. Morawski do K. Radziwiłła z 5 X 1786, [w:] *Korespondencja Karola Radziwiłła...*, s. 230; W. Filipczak, *Rugi poselskie...*, s. 80.

Stanisław August oskarżał jednak malkontentów o dążenie do zablokowania prac parlamentu. Z listu króla do A. Debolego wynika, że prawne znaczenie działań przeciwników króla negocjował O. Stackelberg. Monarcha twierdził, że opozycja za pomocą obstrukcji chciała nie dopuścić do wyboru marszałka w trzech pierwszych dniach obrad¹²⁹⁶. Regaliści nie pozostali bierni wobec działań K. Rzewuskiego. W dniu 9 października 1786 w grodzie warszawskim A. Tyzenhauz ogłosił swój remanifest, w którym oskarżył przeciwną stronę o anarchiczne dążenia¹²⁹⁷. Reakcją opozycji był manifest 4 senatorów i 21 posłów w sprawie rugów poselskich, oblatowany 11 października tegoż roku (podpisano go 9 lub 10 października). Solidaryzowano się w nim ze stanowiskiem pisarza polnego koronnego¹²⁹⁸. Wspomniany manifest ma znaczenie dla określenia listy osób, które można uznać za zdeklarowanych opozycjonistów. Podpisy pod nim złożyli także parlamentarzyści, którzy jak posłowie wielkopolscy Jan Suchorzewski i Michał Moszczeński oraz czernihowski J. Jabłonowski, głosowali za uchynieniem obu zgromadzeń podolskich¹²⁹⁹. Mimo porażki na forum sejmu, opozycja nadal wykorzystywała w walce politycznej oskarżenia pod adresem regalistów w sprawie nadużyć sejmikowych (rozdawanie obrad) i w toku rugów (ściśła kontrola nad regalistycznymi posłami). Świadczą o tym przygotowane przez S.K. Potockiego pisma polityczne *Wieczory sejmowe* i *Rozmowa o sejmikach*¹³⁰⁰.

Problematyka sejmikowa wracała w trakcie późniejszych obrad. Na sesji 26 października 1786 S.S. Potocki, przymawiając się do propozycji od tronu, zarzucił regalistom tłumienie wolności za pomocą przemocy na sejmikach. Wojewoda ruski wskazywał, że dwór na długo przed rozpoczęciem obrad decyduje o tym, kto zostanie deputatem, marszałkiem sejmikowym lub trybunalskim¹³⁰¹. Po sejmie Stanisław August wypomniął tulczyńskiemu potentatowi pełne hipokryzji ubolewania nad ingerencją w wolność wyborów. Przypomniął „planty” wojewody ruskiego w sprawie sejmików województwa braclawskiego¹³⁰². Bezpośredni związek z rugami poselskimi miały dwa

¹²⁹⁶ AGAD, AKP 378, k. 101. Król do A. Debolego z 4 X 1786; W. Filipczak, *Rugi poselskie...*, s. 79.

¹²⁹⁷ BCz 840, s. 489–495. Remanifest A. Tyzenhauza z 9 XI 1786 (druk w: ZM 1786, t. I, s. 164–171); W. Filipczak, *Rugi poselskie...*, s. 80; A. Danilczyk, *W kregu afery...*, s. 139.

¹²⁹⁸ BCz 840, s. 497–500. Manifest senatorów i posłów z 11 X 1786 (druk pt. *Manifest... Senatorów, Ministrów, Posłów... 11 X 1786...*, [w:] ZM 1786, t. I, s. 172–178); APK, Podh. II 2/41, nr 301. M. Kobyłecki do S. Rzewuskiego z 10 X 1786. W artykule: W. Filipczak, *Rugi poselskie...*, s. 80, omyłkowo przedstawione zostały dane o liczbie podpisów posłów i senatorów. Według A. Danilczyka (*W kregu afery...*, s. 139–140, przyp. 33) podpisy złożyło 4 senatorów i 18 posłów. Autor pominął posłów braclawskich: Jerzego Potockiego, Wincentego Potockiego i Adama Rzewuskiego.

¹²⁹⁹ BCz 840, s. 499–500. Manifest senatorów i posłów z 11 X 1786 (także: ZM 1786, t. I, s. 177–178); W. Filipczak, *Rugi poselskie...*, s. 80; A. Stroynowski, *Opozycja sejmowa...*, s. 192. Por. J. Suchorzewski, p. gnieźniński, *Głos... 3 X 1786...*, [w:] ZM 1786, t. I, s. 107.

¹³⁰⁰ AGAD, APP 240, s. 1–103. *Wieczory sejmowe*; APP 252, s. 1–167. *Rozmowa o sejmikach*.

¹³⁰¹ S.S. Potocki, wojewoda ruski, *Mowa... in turno Senatu... 26 X 1786...*, [w:] ZM 1786, t. II, s. 523; E. Rostworowski, *Sprawa aukcji...*, s. 127. Zob. też: A. Stroynowski, *Opozycja sejmowa...*, s. 325–326.

¹³⁰² BCz 929, s. 513–514. Notatka z rozmowy króla z S.S. Potockim z 17 XI 1786.

projekty sejmikowe, zgłoszone przez posłów: braclawskiego Jerzego Potockiego z 28 października (z inspiracji S.S. Potockiego) i sandomierskiego Kazimierza Karskiego z 7 listopada¹³⁰³. Projekt Potockich przewidywał wprowadzenie ksiąg zawierających spis obywateli województwa posiadających prawa wyborcze (jednak bez eliminacji „gołoty”). Marszałka i asesorów wylaniać miano w drodze losowania. Czynności wyborcze regulowała drobiazgowa procedura, która zakładała wprowadzenie tajnego głosowania¹³⁰⁴. Pomysły wojewody ruskiego spotkały się z krytyką Stanisława Augusta. Za niebezpieczne król uznawał propozycje przekazania kierownictwa obrad przypadkowym, czasem niepiśmiennym, osobom. Powołując się na przykład licznych błędów popełnianych przez parlamentarzystów przy wyborach Rady Nieustającej, monarcha wskazywał na niebezpieczeństwa, które może przynieść zastosowanie skomplikowanej procedury na poziomie sejmikowym¹³⁰⁵. Inna była geneza projektu zgłoszonego przez posłów kowieńskich Szymona Zabiełłę i Józefa Medekszę. Związany był on ze wspomnianymi wcześniej lokalnymi konfliktami w sprawie miejsca odbywania sejmików. Proponowano w nim, by rezolucję Rady Nieustającej z 15 listopada 1785, odnoszącą się do sejmików kowieńskich, rozciągnąć na całą Litwę. Według projektu wojewodowie i marszałkowie powiatowi, w ciągu 4 tygodni od zakończenia sejmiku, mieli oblatować w odpowiednim grodzie oświadczenie określające legalne miejsce sejmiku. Przewidziano odpowiedzialność sądową zagajających obrady urzędników i asesorów (przed Trybunałem) w wypadku naruszenia prawa¹³⁰⁶.

Marszałkiem sejmiku został (3 października 1786) podkomorzy i poseł sochaczewski Stanisław Gadomski¹³⁰⁷. Był on regalistą, choć w kręgach opozycji przed rozpoczęciem obrad żywno złudzenia co do jego postawy, zaliczając go do kategorii „obojętnych”¹³⁰⁸.

Ważnym elementem obrad były przeprowadzone przez parlament wybory władz wykonawczych (i sędziów sejmowych ze stanu rycerskiego – na sesjach prowincjonalnych). Trwały one jeszcze dłużej niż zwykle (5–21 października 1786)¹³⁰⁹. Nowy element stanowiła elekcja Asesorii koronnej i litewskiej. Procedura z tym związana odbyła się na

¹³⁰³ AGAD, ZP 127, k. 386–387v. *Projekt. Porządek sejmikowania* (druk w: ZM 1786, t. II, s. 898–905); [K. Karski], *Projekt*, [w:] *ibidem*, t. II, s. 815–816; AGAD, AKP 356, cz. II, k. 45–45v. *Diariusz sejmiku 1786 r.*; Z. Anusik, *Kontakty polityczne Jerzego Michała Potockiego ze Stanisławem Szczęsnym Potockim w latach 1786–1788*, „Zeszyty Wiejskie” 2002, z. 6, s. 109; R. Wołoszyński, *Karski Kazimierz*, [w:] PSB, t. XII, 1966, s. 131. Szerzej na temat projektów: W. Filipczak, *Rugi poselskie...*, s. 83–84. Zob. też: A. Stroynowski, *Opozycja sejmowa...*, s. 327–328, 335.

¹³⁰⁴ AGAD, ZP 127, k. 386–387v. *Projekt. Porządek sejmikowania*; W. Filipczak, *Rugi poselskie...*, s. 83.

¹³⁰⁵ BCz 929, s. 510–511. Notatka z rozmowy króla z S.S. Potockim z 17 XI 1786. Por. W. Filipczak, *Wybory Rady Nieustającej...*, s. 126.

¹³⁰⁶ AGAD, ZP 59, k. 103–103v. S. Zabiełło i J. Medeksza, *Projekt o miejscu sejmików* (także w: ZP 127, k. 371 – druk); W. Filipczak, *Rugi poselskie...*, s. 83.

¹³⁰⁷ AGAD, APP 102, s. 2. *Diariusz sejmiku... 1786*; AGAD, ZP 127, k. 449. *Journal de la Diète... 1786*.

¹³⁰⁸ AGAD, APP 96, s. 318. Wykaz posłów na sejm 1786; W. Filipczak, *Aktywność sejmikowa...*, s. 34–35.

¹³⁰⁹ AGAD, APP 102, s. 3–17. *Diariusz sejmiku... 1786*; ZP 127, k. 449v–452. *Journal de la Diète... 1786*.

sesjach 19, 20 i 21 października¹³¹⁰. Elekcję zapowiedział na sesji 16 października marszałek S. Gadomski, co miało związek z żądaniami opozycji (głos w tej sprawie zabrali K.N. Sapieha i K. Zaleski), w czym król widział chęć trwonienia czasu sejmowego¹³¹¹.

Politycznie największe znaczenie miało wyłonienie nowego składu Rady Nieustającej. Jej marszałkiem został, 13 października, starosta solecki Ignacy Przebendowski, który otrzymał 209 głosów¹³¹². Od wielu miesięcy był on kandydatem dworu do tej funkcji. Wiosną 1786 rozważano także inną opcję. Miało to związek z pretensjami O. Stackelberga do I. Przebendowskiego ze względu na jego głosowanie, jako asesora koronnego, w sprawie dysydenckiej. Król poważnie brał wówczas pod uwagę kandydaturę wielkopolskiego regalisty, związanego z K. Raczyńskim, stolnika poznańskiego Augustyna Gorzeńskiego¹³¹³.

Sporo czasu, jak zwykle, zabrały sejmowi czynności kontrolne. Opozycja ostro atakowała Radę Nieustającą. Magistratura uzyskała absolutorium, lecz uchylono pięć jej rezolucji, w tym mającą podtekst polityczny (sprawa rozwodowa K.N. Sapiehy¹³¹⁴) rezolucję z 8 lipca 1785 ograniczającą uprawnienia męża w stosunku do żony będącej w separacji¹³¹⁵. Przyjęto tylko część projektów podważających decyzje Rady (pozostały w mocy ważne dla dworu uchwały dotyczące magazynów zbożowych i drażliwej, ze względu na Stackelberga, sprawy dysydenckiej)¹³¹⁶. Między regalistami i opozycją doszło do sporu co do procedury kontroli rezolucji. Regaliści, z posłem płockim J. Ośniałowskim na czele, utrzymywali, że sejm może uchylać tylko te decyzje, które zostały zaskarżone na piśmie w czasie obrad w izbie senatorskiej (przed rozłączeniem się stanów). Opozycja uważała, że parlament nie może być ograniczany w tym zakresie¹³¹⁷. Znacznie poważniejszym problemem dla regalistów okazała się krytyka Rady

¹³¹⁰ AGAD, APP 102, s. 15–17. Diariusz sejmu... 1786; ZP 127, k. 451v–452. Journal de la Diète... 1786. Wyniki wyborów podane są w: ZP 27, k. 19, 21. Osoby do Sądów Zadwornych wybrane...

¹³¹¹ AGAD, APP 102, s. 10. Diariusz sejmu... 1786; K. Zaleski, p. lubelski, *Mowa... w Izbie Senatorskiej miana*, [w:] ZM 1786, t. I, s. 186–189; AKP 378, k. 103–103v. Król do A. Debolego z 18 X 1786; APK, Podh. II 2/41, nr 303. M. Kobyłecki do S. Rzewuskiego z 17 X 1786; A. Danilczyk, *W kręgu afery...*, s. 145.

¹³¹² Sekretarzem Rady Nieustającej został pisarz koronny (duchowny) Wojciech Skarszewski: AGAD, ZP 27, k. 5. Wyniki wyborów marszałka i sekretarza Rady Nieustającej (z podpisami deputatów do liczenia głosów); APP 102, s. 9. Diariusz sejmu... 1786; A. Danilczyk, *W kręgu afery...*, s. 143. Według A. Czai (*Między tronem, buławą...*, s. 92–93) król na sekretarza Rady popierał kandydaturę referendarza koronnego Tymoteusza Gorzeńskiego.

¹³¹³ AGAD, AKP 378, k. 52–53v. Król do A. Debolego z 8 V 1786; A. Skalkowski, *Gorzeński Augustyn*, [w:] PSB, t. VIII, 1959, s. 327.

¹³¹⁴ Biskup A. Naruszewicz, aby nie drażnić K.N. Sapiehy, wstrzymał się z wydaniem, niekorzystnego dla generała artylerii litewskiej, dekretu rozwodowego do zakończenia obrad sejmowych: BCz 928, s. 125. A. Naruszewicz do króla z 13 XI 1786.

¹³¹⁵ VL, t. IX, s. 33–34. Zob. też: Z. Szczańska, *Odpowiedzialność rządu...*, s. 78.

¹³¹⁶ AGAD, AKP 356, cz. II, k. 10–10v. Diariusz sejmu 1786 r.; ZP 18, k. 24v, 34v–35. Relativa do diariusza sejmu 1786. Szereg projektów w sprawie uchylenia decyzji Rady znajduje się w: ZP 127, k. 280–280v, 367, 368, 372–382, 384–385.

¹³¹⁷ AGAD, AKP 356, cz. II, s. 2–10v. Diariusz sejmu 1786 r.; ZP 18, k. 8v–9. Relativa do diariusza...; W. Filipczak, *Opozycja antykrólewska...*, s. 8, 11–12; A. Danilczyk, *W kręgu afery...*, s. 153.

związana z nadużyciami wojsk rosyjskich w województwach ukraińskich. Dyskusję o tej sprawie rozpoczął na sesji 23 października 1786 Jan N. Rybiński, wsparty przez innych posłów kijowskich, a także braclawskich¹³¹⁸. Debatą o uciążliwości pułku woroneskiego dała malkontentom okazję do oskarżania magistratury o beczynność, bezużyteczność oraz nieczułość na krzywdy obywateli¹³¹⁹. Pojawił się pomysł wysłania z tego powodu nadzwyczajnego posła do Katarzyny II. W tym kontekście malkontenci wysuwali kandydaturę S.S. Potockiego¹³²⁰. Projekt powierzenia misji jednemu z czołowych opozycjonistów był negatywnie oceniany przez króla. Dwór, jak ustalił A. Danilczyk, miał poparcie O. Stackelberga¹³²¹. Wobec planowanej przez imperatorową podróży do Chersonia, Stanisław August chciał się z nią spotkać, pierwszy raz w charakterze monarchy¹³²². Lawirujący między dworem a opozycją wojewoda wołyński H. Sanguszko sugerował jako kandydatów na posła S. Poniatowskiego lub I. Potockiego¹³²³. Dyskusja w sprawie nadużyć wojsk rosyjskich, w którą włączyli się także posłowie regalistyczni (wbrew stanowisku swoich liderów), wskazywała, jak zauważył A. Danilczyk, że wśród części stronników dworu narastała niechęć do systemu rosyjskiej protekcji¹³²⁴.

Polityczne spory towarzyszyły kontroli Departamentu Wojskowego. W czasie obrad w izbie senatorskiej (zwłaszcza na sesjach 23 i 24 października) opozycja zaatakowała wydane przed sejmem regulaminy wojskowe¹³²⁵. Ponownie sprawa ta znalazła się w centrum zainteresowania sejmu po rozłączeniu się izb (sesje 2 i 3 listopada), w czasie debat zakończonych udzieleniem Departamentowi „kwitu”¹³²⁶. Szczególne emocje wzbudziła reforma kawalerii narodowej. W czasie debaty nad absolutorium opozycja przekreśliła zaprojektowaną przez dwór modernizację tej formacji. Malkontenci uzyskali też poparcie izby poselskiej dla projektu zakazu powierzania stopni oficerskich cudzoziemcom, co godziło w politykę personalną króla¹³²⁷. O gorącej atmosferze dyskusji świadczy incydent w końcowej fazie sesji z 2 listopada. Marszałek S. Gadowski próbował, zgodnie ze stanowiskiem króla, nie dopuścić do uchwalenia dodatku. Wcześniej

¹³¹⁸ AGAD, APP 102, s. 18. Diariusz sejmu... 1786; APP 252, s. 163–164. Rozmowa o sejmikach; ZP 127, k. 453. Journal de la Diète... Zob. też: A. Danilczyk, *W kregu afery...*, s. 149.

¹³¹⁹ W. Filipczak, *Opozycja antykrólewska...*, s. 9–10; A. Stroynowski, *Opozycja sejmowa...*, s. 193.

¹³²⁰ AGAD, ZP 127, k. 453. Journal de la Diète...; APP 102, s. 18. Diariusz sejmu... 1786.

¹³²¹ A. Danilczyk, *W kregu afery...*, s. 149–150.

¹³²² AGAD, AKP 378, k. 95–96v. Król do A. Debolego z 16 IX 1786; J. Łojek, *Misja Debolego w Petersburgu w latach 1787–1792*, Wrocław–Warszawa–Kraków 1962, s. 27; W. Filipczak, *Opozycja antykrólewska...*, s. 10.

¹³²³ AGAD, ZP 127, k. 453v. Journal de la Diète...

¹³²⁴ A. Danilczyk, *W kregu afery...*, s. 152.

¹³²⁵ AGAD, APP 102, s. 17, 19–20. Diariusz sejmu... 1786; APP 252, s. 146–155. Rozmowa o sejmikach; ZP 127, k. 455v. Journal de la Diète...; W. Filipczak, *Rola spraw...*, s. 52–53; A. Danilczyk, *W kregu afery...*, s. 162.

¹³²⁶ AGAD, AKP 356, cz. II, k. 24–24v, 26–28v. Diariusz sejmu 1786 r.; ZP 18, Relativa do diariusza..., k. 70–70v; W. Filipczak, *Rola spraw...*, s. 53–54.

¹³²⁷ VL, t. IX, s. 34–35. *Kwit dla Departamentu Wojskowego*; AGAD, AKP 356, cz. II, s. 26–28v. Diariusz sejmu 1786 r.; ZP 18, s. 64–65. Relativa do diariusza; BCz 800, s. 317–318. Fragment diariusza sejmu z 1786; E. Rostworowski, *Sprawa aukcji...*, s. 155–159; A. Danilczyk, *W kregu afery...*, s. 166–169.

więc „solwował” sesję. Opozycja (z posłem lubelskim K. Zaleskim na czele) domagała się bezskutecznie podniesienia łaski przez pierwszego *in ordine* posła i kontynuacji obrad¹³²⁸. Po sejmie, w czasie rozmowy ze S.S. Potockim, Stanisław August nie krył pretensji do przywódców opozycji. Monarcha podkreślał rolę, jaką w forsowaniu eliminacji cudzoziemców od szarż oficerskich odegrali klienci F.K. Branickiego (K. Janikowski) i wojewody ruskiego (J. Suchorzewski). Szczególnie skrytykował przekreślenie możliwości utworzenia kasy inwalidów¹³²⁹.

Taktykę forsowania własnych projektów pod postacią „dodatków do kwitów” opozycja powtórzyła przy okazji absolutorium dla Komisji Skarbu Koronnego. Na sesji 3 listopada 1786 poseł braclawski A. Moszczeński zaproponował, by Komisja przeznaczyła 300 000 złp z remanentu skarbowego na zakup tabaki (a później jej przetwórstwo), co miało pozwolić na rezygnację z dzierżawy podatku przez Kompanię Tabaczną, a także na przejęcie administracji loterii¹³³⁰. Projekt został przyjęty dzięki zdecydowanej większości głosów w izbie poselskiej (142:26), choć w senacie przeciwnicy „przydatku” mieli wyraźną przewagę (4:57)¹³³¹. Nie przekonuje mnie opinia A. Danilczyka, iż Stanisław August nie przeciwdziałał takiej decyzji, skoro przeciwko dodatkowi występowali zaufani stronnicy króla w izbie poselskiej (S. Gadomski, M. Granowski, O. Kicki) oraz głosowała przeciwko niemu ogromna większość zdominowanego przez regalistów senatu¹³³².

Jeszcze poważniejsze napięcia przyniosła sprawa absolutorium dla Komisji Edukacji Narodowej. W projekcie kwitu znalazła się nie tylko decyzja o akceptacji działalności finansowej magistratury, ale także przedłużenie kadencji dotychczasowych komisarzy na kolejne 6 lat. Jej pracami miał nadal kierować prymas M. Poniatowski. W przypadku pojawienia się wakatów, nowego komisarza miał nominować król¹³³³. Regalistom chodziło więc o powtórzenie operacji, którą skutecznie przeprowadzono na sejmie w 1780¹³³⁴. Tym razem sprawa wywołała poważne komplikacje. Po odczytaniu projektu na sesji 6 listopada 1786, poseł braclawski A.S. Czetwertyński stwierdził, że potwierdzenie składu Komisji to *materia status* i powinno być decydowane odrębnie od kwitu. W innej sytuacji zapowiadał

¹³²⁸ APK, Podh. II 2/41, nr 306. M. Kobyłecki do S. Rzewuskiego z 3 XI 1786; AGAD, AKP 356, cz. II, k. 25. Diariusz sejmu 1786 r.; ZP 18, s. 53v. Relativa do diariusza...; W. Filipczak, *Rola spraw...*, s. 54.

¹³²⁹ BCz 929, s. 506–509. Notatka z rozmowy króla z S.S. Potockim z 17 XI 1786; E. Rostworowski, *Sprawa aukcji...*, s. 143; Z. Zielińska, *Suchorzewski Jan*, [w:] PSB, t. XLV, s. 315. Zob. też: R. Kaleta, *Nawracanie posła. Biografia polityczna Jana Suchorzewskiego*, [w:] idem, *Oświeceni i sentymentalni*, Wrocław 1971, s. 479.

¹³³⁰ AGAD, ZP 18, k. 65v–66. Relativa do diariusza; BCz 800, s. 318. Fragment diariusza sejmu z 1786; W. Filipczak, *Rola spraw...*, s. 56. Zob. też: R. Rybarski, *op. cit.*, s. 157–159, 214.

¹³³¹ BCz 800, s. 320–321. Fragment diariusza sejmu z 1786; AGAD, ZP 18, k. 80. Relativa do diariusza...; H. Schmitt, *op. cit.*, t. III, s. 97; W. Filipczak, *Rola spraw wojskowo-skarbowych...*, s. 56. Według innego źródła (AGAD, AKP 356, cz. II, k. 33–33v. Diariusz sejmu 1786 r.) przeciwko „przydatkowi” głosowało 27 posłów.

¹³³² Por. A. Danilczyk, *W kręgu afery...*, s. 158.

¹³³³ AGAD, ZP 127, k. 365–365v. *Zakwitowanie Komisji Edukacji Narodowej* (druk).

¹³³⁴ VL, t. VIII, s. 587. *Kwit dla Komisji Edukacji Narodowej*.

zatomowanie obrad w izbie¹³³⁵. Stanowisko to spotkało się z polemiką ze strony części posłów. Marszałek S. Gadomski powołał się na przykład sejmu z 1780, co poparli inni regaliści. Odczytano (na wniosek posła rawskiego S. Lipskiego) ustawę z 1768. Jednak poseł braclawski twierdził, iż brak w jej tekście wyboru komisarzy wśród materii stanu nie jest argumentem, gdyż Komisja Edukacyjna powstała później¹³³⁶. Stanowisko sejmikowego kolegi poparł A. Rzewuski, a także poseł wielkopolski J.N. Gurowski (wbrew swej początkowej wypowiedzi). Propozycje kompromisowe, polegające na dodaniu zwrotu podkreślającego jednorazowy charakter operacji, zgłaszali A. Moszczeński i K.N. Sapieha. A.S. Czetwertyński skłonny był przystać na takie rozwiązanie, jednak nie zadowolilo to regalistów. Kiedy S. Gadomski zaproponował głosowanie, czy projekt ma być uchwalony w wersji pierwotnej, czy z poprawkami, A.S. Czetwertyński, A. Rzewuski i J.N. Gurowski wyszli ze swoich miejsc grożąc zatomowaniem obrad. Twierdzili, że nie można przeprowadzać głosowania w materiałach stanu¹³³⁷. M. Kobylecki w liście do S. Rzewuskiego przypisywał wspomnianym posłom (a także J. Suchorzewskiemu) chęć opuszczenia obrad i zerwania sejmu¹³³⁸. Wydaje się jednak, że protestujący mieli świadomość, że próba taka spotkałaby się z negatywną oceną opinii publicznej. Świadczy o tym wypowiedź A.S. Czetwertyńskiego, który wycofując protest (pod naciskiem wielu posłów), stwierdził, że nie chce być oskarżany o zrywanie obrad. Poseł braclawski stwierdził też, iż sejm od gwałtu się zaczął (aluzja do rugów) i gwałtem się kończy¹³³⁹.

Kluczowa w okresie przedsejmowym sprawa Dogrumowej i manifestu hetmańskiego miała istotny wpływ na przebieg sejmu. W niewielkim stopniu znalazło to jednak wyraz w czasie sesji parlamentarnych. Losy konfliktu rozstrzygały się za kulisami sejmu, przy udziale obcych dyplomatów, z O. Stackelbergiem na czele¹³⁴⁰. Na publicznych posiedzeniach kwestia pojawiła się 24 października 1786, kiedy Stanisław August wygłosił mowę, w której rekomendował sejmowi projekty w sprawie F.K. Branickiego (usunięcia z dekretu marszałkowskiego jego osoby) i A.K. Czartoryskiego¹³⁴¹. Zgoda dworu na ich rozpatrzenie była efektem poparcia rosyjskiego dla hetmana i austriackiego (de Caché) dla generała ziem podolskich¹³⁴². Podziękowania w tej sprawie złożył królowi F.K. Branicki i I. Potocki¹³⁴³. Na tejże sesji (24 października) I. Potocki

¹³³⁵ AGAD, AKP 356, cz. II, k. 36–36v. Diariusz sejmu z 1786 r.; BCz 800, s. 322–323. Fragment diariusza... 1786; A. Danilczyk, *W kregu afery...*, s. 161.

¹³³⁶ AGAD, AKP 356, cz. II, k. 36–36v. Diariusz sejmu z 1786 r.; BCz 800, s. 323. Fragment diariusza... 1786.

¹³³⁷ AGAD, ZP 18, k. 83v–84v. Relativa do diariusza...; AKP 356, cz. II, k. 37–38v. Diariusz sejmu z 1786.

¹³³⁸ APK, Podh. II 2/41, nr 307. M. Kobylecki do S. Rzewuskiego z 7 XI 1786.

¹³³⁹ BCz 800, s. 324. Fragment diariusza... 1786; APK, Podh. II 2/41, nr 307. M. Kobylecki do S. Rzewuskiego z 7 XI 1786; AGAD, AKP 356, cz. II, k. 38–38v. Diariusz sejmu z 1786 r.

¹³⁴⁰ A. Danilczyk, *W kregu afery...*, s. 177–182.

¹³⁴¹ AGAD, ZP 127, k. 454–454v. Journal de la Diète...; APP 102, s. 19. Diariusz sejmu... 1786; K.M. Morawski, *Ignacy Potocki*, s. 62; A. Danilczyk, *W kregu afery...*, s. 180.

¹³⁴² AGAD, AKP 378, k. 102–103v. Król do A. Debolego z 18 X 1786.

¹³⁴³ AGAD, ZP 127, k. 454v. Journal de la Diète...; APP 102, s. 19–20. Diariusz sejmu... 1786; I. Potocki, *Podziękowanie po mowie J.K.Mci...*, [w:] *Zbiór mów... 1786*, t. I, s. 383–385;

odpowiedział na głosy marszałka wielkiego koronnego M. Mniszcha i kasztelana T. Ostrowskiego w sprawie okoliczności wydania wyroku przez sąd marszałkowski¹³⁴⁴. Na posiedzeniu 25 października Franciszek Jerzmanowski wygłosił mowę, w której (przy okazji sprawozdania z kontroli Komisji Skarbu Litewskiego) zaatakował hetmana wielkiego koronnego, zarzucając mu niewdzięczność wobec monarchy. W odpowiedzi na wystąpienia przedstawiciela województwa łęczyckiego głos zabrał K.N. Sapieha¹³⁴⁵. K. Rzewuski próbował mówić, choć król zamierzał wcześniej zakończyć posiedzenie. Na następnej sesji poseł chełmski musiał nawet przeprosić monarchę za swe zachowanie¹³⁴⁶. Również 26 października z mową wystąpił F.K. Branicki. Przypominał o swoich dawnych zasługach wobec króla, polemizował także z F. Jerzmanowskim w sprawie zarzutów kierowania się prywatą i burzenia spokoju publicznego¹³⁴⁷. Odpisy wystąpienia hetmana, które nie znalazło się w opublikowanym *Zbiorze mów*, były szeroko kolportowane wśród szlachty. Jego tekst został nawet zamieszczony w *Pamiętnikach* Jędrzeja Kitowicza¹³⁴⁸. Ze względu na wzmiankę o braciach królewskich w mowie F.K. Branickiego, ripostował podskarbi S. Poniatowski, występując w obronie imienia swojego ojca Kazimierza¹³⁴⁹.

Sprawa Dogrumowej wróciła na salę obrad 4 listopada 1786, kiedy S. Gadomski wniósł pod obrady dwa królewskie projekty („Deklaracja” i „Czułość obywatelska”). Spotkały się one jednak ze sprzeciwem posłów litewskich, którzy domagali się, by izba zagwarantowała im, iż w następnej kolejności przyjęte zostaną ich propozycje¹³⁵⁰. Propozycje królewskie zostały ostatecznie przyjęte jednomyślnie w obu izbach, na sesji 6 listopada¹³⁵¹. W „Deklaracji” zobligowano jurysdykcję marszałkowską, by zabroniła swojej kancelarii wydawać jakichkolwiek dokumentów dotyczących dekretu z 15 marca

F.K. Branicki, *Mowa...24 X 1786...*, [w:] *Zbiór mów... 1786*, t. I, s. 396–397. Na temat „przejęzyczeń” F.K. Branickiego w czasie składania podziękowań zob.: A. Danilczyk, *W kręgu afery...*, s. 180.

¹³⁴⁴ AGAD, ZP 127, k. 454v–455. Journal de la Diète...; I. Potocki, *Expilkacya na dwa głosy jw. Mniszcha, marszałka ... i jw. Ostrowskiego, kasztelana czerskiego...*, [w:] ZM 1786, t. I, s. 386–389.

¹³⁴⁵ AGAD, ZP 105, k. 180. Diariusz sejmu 1786 r.; ZP 127, k. 456. Journal de la Diète...; K.M. Morawski, *Ignacy Potocki*, s. 62; M. Franćić, *Jerzmanowski Franciszek*, [w:] PSB, t. XI, 1964–1965, s. 181.

¹³⁴⁶ BPAU 186, s. 254. Wiadomość z 26 X 1786; AGAD, ZP 105, k. 176v, 220. Diariusz sejmu 1786 r.

¹³⁴⁷ APŁ, AKWT 31, s. 238–241. Głos jw Branickiego miany po głosie jw Jerzmanowskiego posła łęczyckiego...; A. Danilczyk, *W kręgu afery...*, s. 181.

¹³⁴⁸ J. Kitowicz, *Pamiętniki czyli Historia polska*, opr. P. Matuszewska, komentarz Z. Lewinówna, Warszawa 2009, s. 379–381.

¹³⁴⁹ AGAD, ZP 105, k. 220. Diariusz sejmu 1786 r.

¹³⁵⁰ Decyzji co do projektów litewskich domagał się poseł nowogródzki Rejtan, aktywni byli też posłowie wileńscy.. AGAD, AKP 356, cz. II, k. 33–34v. Diariusz sejmu 1786 r.; ZP 18, k. 74. Relativa do diariusza...; APK, Podh. II 2/41, nr 307. M. Kobylecki do S. Rzewuskiego z 7 XI 1786; BCz 800, s. 321. Fragmenty diariusza...

¹³⁵¹ AGAD, AKP 356, cz. II, k. 43–43v. Diariusz sejmu 1786 r.; BCz 800, s. 329. Fragmenty diariusza...

1785. W „Czulości obywatelskiej” nakazywano ze wspomnianego dekretu usunąć nazwiska F.K. Branickiego, A.K. Czartoryskiego, a także podskarbiego A. Tyzenhauza¹³⁵².

Prawdziwa walka o treść tych uchwał rozgrywała się poza salą obrad. W negocjacjach obok liderów ugrupowań regalistycznego i opozycyjnego brali udział, m.in. C. Czaplic, S. Gadomski, J. Chreptowicz oraz kasztelanowie T. Ostrowski i P. Ożarowski. O ich ostatecznym rezultacie przesądziły zabiegi O. Stackelberga (mniejszą rolę odegrał B. de Caché)¹³⁵³. Jeszcze 1 listopada 1786 M. Kobylecki donosił S. Rzewuskiemu, że wciąż oczekuje na porozumienie w tej sprawie¹³⁵⁴. Dwa dni później informator hetmana polnego pisał „Zgoda, która się niby była w środę [1 listopada – W.F.] powtórnie niby skleila, zupełnie się rozerwała na tłumaczeniu projektu przyslanego z Wiednia dla k[się]cia Generała”¹³⁵⁵.

Uгода dworu z opozycją magnacką oznaczała jedynie załagodzenie konfliktu. W chłodnej atmosferze odbywały się posejmowe rozmowy króla z A.K. Czartoryskim i S.S. Potockim¹³⁵⁶. I. Potocki uspokajał S. Rzewuskiego, że nie ma mowy o pokoju w stosunkach między opozycją a dworem¹³⁵⁷. Pojawiły się też napięcia w stosunkach króla z K. Radziwiłłem. Wojewoda wileński zabiegał o podkomorstwo litewskie (po śmierci brata Hieronima) dla księcia Macieja. Rzeczywiście, jak pisze E. Rostworowski, na spotkaniu 13 listopada 1786 wojewoda wileński straszyl monarchę politycznym współdziałaniem z opozycją¹³⁵⁸. Jednak 15 listopada K. Radziwiłł przyszedł, „ale z miną daleko pokorniejszą” i gorąco przeproszał Stanisława Augusta, co wystarczyło, by monarcha zaakceptował awans dla M. Radziwiłła¹³⁵⁹.

Dorobek ustawodawczy sejmu z 1786 był znacznie uboższy niż sejmu grodzieńskiego¹³⁶⁰. Jak pisałem, już w czerwcu 1786 był gotowy projekt propozycji od tronu, liczący 9 punktów¹³⁶¹. Na sesji sejmowej z 16 października 1786 kanclerz A.O. Okęcki odczytał 10 propozycji, które rozdano posłom i senatorom. Obejmowały następujące zagadnienia:

- 1) ratyfikacja konwencji z Austrią w sprawie biskupstwa tarnowskiego;
- 2) ratyfikacja rozgraniczenia dóbr na pograniczu Wielkopolski ze Śląskiem pruskim wraz z rekompensatą dla osób poszkodowanych;
- 3) zmiana kursu czerwonego złotego na 18 złp (dotychczas 16 3/4);

¹³⁵² VL, t. IX, s. 37–38. *Deklaracja i Czulość obywatelska*.

¹³⁵³ APK, Podh. II 2/ 41, nr 306. M. Kobylecki do S. Rzewuskiego z 3 XI 1786; K.M. Morawski, *Ignacy Potocki*, s. 61–63; A. Danilczyk, *W kregu afery...*, s. 178–180.

¹³⁵⁴ APK, Podh. II 2/ 41, nr 305. M. Kobylecki do S. Rzewuskiego z 1 XI 1786.

¹³⁵⁵ APK, Podh. II 2/ 41, nr 306. M. Kobylecki do S. Rzewuskiego z 3 XI 1786.

¹³⁵⁶ BCz 929, s. 505–519. Notatka z rozmowy króla z S.S. Potockim z 17 XI 1786; E. Rostworowski, *Ostatni król...*, s. 102.

¹³⁵⁷ APK, Podh. II 2/86, nr 522. I. Potocki do S. Rzewuskiego z 16 XI 1786.

¹³⁵⁸ BCz 929, s. 931–934. Notatka z rozmowy króla z K. Radziwiłłem z 13 i 15 XI 1786; druk w: *Listy księcia Karola Stanisława Radziwiłła „Panie Kochanku” (1751–1790)*, wyd. E. Łuniński, Warszawa 1906, s. 103; E. Rostworowski, *Ostatni król Rzeczypospolitej...*, s. 101–102.

¹³⁵⁹ BCz 929, s. 934–935. Notatka z rozmowy króla z K. Radziwiłłem z 15 XI 1786; *Listy księcia Karola S. Radziwiłła...*, s. 103–104.

¹³⁶⁰ VL, t. IX, s. 30–41. Konstytucje sejmu z 1786; A. Stroynowski, *Opozycja sejmowa...*, s. 195.

¹³⁶¹ BCz 929, s. 467. Propozycje od tronu (projekt z VI 1786).

- 4) przyjęcie projektu Departamentu Wojskowego w sprawie rekrutacji;
- 5) zapewnienie środków na utrzymanie, zaprojektowanych przez Komisję Skarbu Koronnego, magazynów zbożowych;
- 6) rozszerzenie z Litwy na Koronę możliwości nabywania ziemi przez obcokrajowców i nieszlachtę, co miało się przyczynić do przyciągnięcia do Polski kapitałów;
- 7) upoważnienie Komisji Skarbu Koronnego do zapewnienia splawności Obrzy i Nidy (na wzór Pilicy);
- 8) zwiększenie pensji marszałkom trybunalskim oraz zmniejszenie wydatków ponoszonych przez deputatów, a także lepsza organizacja czasu Trybunału („godzin sądowych”);
- 9) znalezienie środków na utrzymanie milicji („wart”) grodzkich, archiwów i więzień. Milicje grodzkie miały przejść od wojska egzekucję wyroków sądowych;
- 10) wyznaczenie osób, które miały przyjmować i wspierać projekty mające przyczynić się do rozwoju instytucji finansowych (banków, lombardów itp.)¹³⁶².

W stosunku do czerwcowych propozycji zniknął punkt dotyczący nadzwyczajnego opodatkowania ludności żydowskiej; pojawiły się zaś punkty szósty (odnoszący się do nabywania dóbr ziemskich) i dziesiąty (dotyczący instytucji finansowych)¹³⁶³.

Ze spraw zaproponowanych przez dwór realizacji doczekały się tylko dwie inicjatywy: w sprawie ratyfikacji konwencji z Austrią i Prusami¹³⁶⁴. Znacznie większe komplikacje wywołała sprawa wymiany funduszy w związku z erekcją biskupstwa tarnowskiego, które składało się z galicyjskiej części diecezji krakowskiej. W przyjętym 6 listopada 1786 projekcie dokonano niewielkich uzupełnień¹³⁶⁵. Proponując tę sprawę Stanisław August podkreślał, iż ratyfikacja układu zapobiegnie wywozowi pieniędzy kościelnych z Polski do Galicji¹³⁶⁶. Ustawa potwierdziła konwencję zawartą 4 lipca 1785 w Warszawie. Do pierwotnego projektu dodany został fragment, iż fundusze pochodzące z tej wymiany mają zostać przeznaczone *pro bono publico* przez prymasa M. Poniatowskiego, z zaznaczeniem jednak, iż działania te wymagają aprobaty kolejnego sejm¹³⁶⁷. Przyjęcie konstytucji poprzedzone zostało burzliwą debatą, w której J. Suchozrewski zatamował obrady, twierdząc iż projekt zawiera materię stanu.

¹³⁶² AGAD, APP 102, s. 11–12. Diariusz sejm^u ... 1786; ZP 132, k. 171–172v. *Propozycje od tronu... na Seym roku 1786...* (druk); A. Stroynowski, *Zmiany sytuacji...*, s. 89; A. Danilczyk, *W kregu afery...*, s. 172.

¹³⁶³ BCz 929, s. 467. Propozycje od tronu (projekt z VI 1786).

¹³⁶⁴ VL, t. IX, s. 37. *Ratyfikacja zamiany funduszków dla erekcji biskupstwa tarnowskiego i Potwierdzenie rozgraniczenia między Polską a Szląskiem...*

¹³⁶⁵ AGAD, ZP 27, k. 59. Ratyfikacja zamiany funduszków dla erekcji biskupstwa tarnowskiego (projekt z poprawkami i podpisem marszałka sejm^u); APP 102, s. 39–40. Diariusz sejm^u... 1786.

¹³⁶⁶ Świadczy o tym sformułowanie czerwcowego projektu propozycji od tronu prezentowanego Szczęsnemu Potockiemu: „Konfirmacja, aby intraty duchowne już nie płynęły z Polski w Galicję” (BCz 929, s. 467).

¹³⁶⁷ AGAD, ZP 27, k. 59. Ratyfikacja zamiany funduszków dla erekcji biskupstwa tarnowskiego; BCz 800, s. 328. Fragment diariusza sejm^u 1786 r. Na temat konwencji z 1785 zob.: R. Butterwick, *O ratunek Ojczyzny. Sprawa opodatkowania duchowieństwa katolickiego w początkach Sejmu Czteroletniego*, [w:] *Spory o państwo w dobie nowożytnej. Między racją stanu a partykularyzmem*, red. Z. Anusik, Łódź 2007, s. 229.

Posel gnieźnieński nie chciał zgodzić się na ratyfikację, gdyż uważał, iż stanowi ona potwierdzenie I rozbioru Polski, a zarazem konwencja jest sprzeczna z traktatem polsko-austriackim¹³⁶⁸. J. Suchorzewski zastrzegł, iż nie zamierzał zatamować obrad. Niektórzy posłowie domagali się odłożenia projektu. S. Gadomski uznał jednak, iż bez wycofania protestu nie można przystąpić do innych spraw¹³⁶⁹. Niewątpliwie marszałek sejmu chciał w ten sposób wymóc na opozycyjnym posle rezygnację ze sprzeciwu. Pod naciskiem parlamentarzystów (na czele z A. Moszczeńskim, znanym klientem wojewody ruskiego) J. Suchorzewski ostatecznie zrezygnował z opozycji¹³⁷⁰.

Także 6 listopada 1786 (na drugiej sesji w tym dniu) odczytany i przyjęty został projekt w sprawie ratyfikacji rozgraniczenia między obywatelami polskimi a śląskimi¹³⁷¹, na mocy którego rozstrzygano wcześniejsze kontrowersje graniczne. Jednocześnie przyznawano rekompensatę za poniesione straty, w wysokości 300 000 złp (płatnych do sejmu zwyczajnego w 1792) obywatelom wielkopolskim: podczaszemu poznańskiemu I. Zakrzewskiemu, staroście ośnickiemu J. Mycielskiemu, kasztelanowi krzywińskiemu J. Krzyckiemu, Hipolitowi Rogalińskiemu, Antoniemu Bronikowskiemu oraz kasztelanom rogozińskim Gajewskim (ci ostatni nie znajdowali się w pierwotnej wersji projektu)¹³⁷². Dyskusja nie przyniosła politycznych emocji, gdyż projekt był popierany przez związanych z opozycją A. Moszczeńskiego i K.N. Sapiechę. Na wniosek Walentego Łażnieńskiego, posła lubelskiego i łowczego koronnego, wprowadzono zastrzeżenie, iż indemnizacja ma być wypłacona z funduszu nadzwyczajnego¹³⁷³.

Sejm z 1786 uregulował jeszcze jedną sprawę, wymienianą w propozycjach od tronu. Na sesji 4 listopada, przy udzielaniu absolutorium Komisji Skarbu Litewskiego, K.N. Sapieha domagał się określenia kursu czerwonego złotego na 18 złp¹³⁷⁴. Na wniosek posła wieluńskiego Franciszka Stadnickiego, który podał odpowiedni projekt, uzupełniono „kwit”, o *Ostrzeżenie względem kursu złota i monety*¹³⁷⁵. Pozostałe propozycje

¹³⁶⁸ AGAD, AKP 356, cz. II, k. 39–39v. Diariusz sejmu 1786 r.; BCz 800, s. 325–326. Fragment diariusza...; Z. Zielińska, *Suchorzewski Jan*, s. 315; A. Danilczyk, *W kręgu afery...*, s. 173–174. Nieściśle temat debaty przedstawił: R. Kaleta, *Nawracanie posła*, s. 480–481.

¹³⁶⁹ AGAD, AKP 356, cz. II, k. 39–40v. Diariusz sejmu 1786 r.; J. Suchorzewski, p. gnieźnieński, *Przymówienie się... 3 XI 1786*, [w:] ZM 1786, t. II, s. 777–790; W. Filipczak, *Uwagi...*, s. 120.

¹³⁷⁰ AGAD, AKP 356, cz. II, k. 40–41v. Diariusz sejmu 1786 r.; BCz 800, s. 328. Fragment diariusza...; J. Suchorzewski, *Przymówienie się... 3 XI 1786*, s. 792–796 [w dacie mowy jest błąd – powinno być 6 XI 1786: por. ZP 105, k. 140]; A. Danilczyk, *W kręgu afery...*, s. 174; R. Butterwick, *Polska rewolucja...*, s. 231.

¹³⁷¹ BCz 800, s. 328–329. Fragment diariusza...; AGAD, AKP 356, cz. II, k. 42–43v. Diariusz sejmu 1786 r.

¹³⁷² VL, t. IX, s. 37. *Potwierdzenie rozgraniczenia...* Por. AGAD, ZP 27, s. 60. Potwierdzenie rozgraniczenia między Polską a Śląskiem... (druk z odręcznymi poprawkami i podpisem marszałka sejmu); M. Drozdowski, *op. cit.*, s. 117.

¹³⁷³ BCz 800, s. 328–329. Fragment diariusza...; AGAD, AKP 356, cz. II, k. 42–43v. Diariusz sejmu 1786 r.; AGAD, ZP 27, s. 60. Potwierdzenie rozgraniczenia między Polską a Śląskiem... Pewne poprawki wniesione zostały na wniosek posła czernihowskiego Benedykta Hulewicza.

¹³⁷⁴ BCz 800, s. 321. Fragment diariusza...; A. Danilczyk, *W kręgu afery...*, s. 160.

¹³⁷⁵ VL, t. IX, s. 36. *Ostrzeżenie względem kursu złota i monety*; AGAD, AKP 356, cz. II, k. 34–34v. Diariusz sejmu 1786 r.; AGAD, ZP 59, k. 10, 12. F. Stadnicki, p. wieluński, Projekt. Uregulowanie kursujących monet i złota (2 wersje); D. Dukwicz, *Stadnicki Franciszek*, [w:] PSB, t. XLI, 2002, s. 384.

królewskie nie doczekały się realizacji. Nie zostały zapewne odczytane, przygotowane na sejm, drukowane projekty dotyczące:

- a) ustanowienia na stałe magazynów zbożowych; wolności nabywania dóbr ziemskich w Koronie;
- b) powołania komisarzy bankowych;
- c) przygotowania przez komisje skarbowe projektu funduszu na potrzeby grodów;
- d) pensji marszałka trybunalskiego, a także „opatrzenia” deputatów i „godzin sądowych” w Trybunałach;
- e) reformy systemu rekrutacyjnego;
- f) zapewnienia spławności Nidy i Obry¹³⁷⁶.

Posłowie sandomierski Franciszek Strzałkowski i sieradzki Ksawery Turski przygotowali projekty dotyczące regulacji Warty oraz wyżej wymienionych rzek¹³⁷⁷ (sprawa promowana w propozycjach od tronu). Przyjęcia ustawy mającej na celu zapewnienie żeglowności Obry domagał się C. Sokolnicki, reprezentant sejmiku średzkiego, na sesji 7 listopada. Postulował on, żeby w pierwszej kolejności rozpatrywano propozycje dotyczące całych województw lub części kraju¹³⁷⁸.

Na sejmie z 1786 uchwalono kilka ustaw, które dotyczyły spraw lokalnych. Na sesji 4 listopada K.N. Sapieha zgłosił projekt będący efektem prac litewskiej sesji prowincjonalnej, podpisany przez jej przewodniczącego wojewodę wileńskiego K. Radziwiłła¹³⁷⁹. W skład tej zbiorczej propozycji wchodziły cztery konstytucje (trzy dotyczyły spraw sądowych, jedna dóbr egzulantów smoleńskich i starodubowskich), które przyjęto na sesji 6 listopada¹³⁸⁰. Na kolejnej sesji, 7 listopada 1786, sejm uchwalił następną dwie ustawy odnoszące się do spraw lokalnych, a także dwie związane z interesami osób prywatnych oraz konstytucję (promowaną przez K.N. Sapiehę) dotyczącą statusu prawnego dóbr dzierzonych przez Tatarów¹³⁸¹. Ustawy o charakterze lokalnym zmieniały terminy kadencji sądowych w ziemiach: czerskiej, liwskiej (projekt zgłosił poseł liwski Ignacy Cieciszowski) i zakroczymskiej (z inicjatywy posła zakroczymskiego Krzysztofa Frankowskiego)¹³⁸². Były to sprawy nieistotne z punktu widzenia całego państwa, ale ważne dla lokalnych społeczności. Warto zwrócić uwagę, że spełnienia

¹³⁷⁶ AGAD, ZP 59, k. 109–113v. Projekta nieczytane; ZP 132, k. 171, k. 211–220, 229–232. Projekty ustaw (rękopisy).

¹³⁷⁷ AGAD, ZP 59, k. 102, 105. K. Turski, p. sieradzki, Ułatwienie przeszkód do defluitacji rzeką Wartą (druk), F. Strzałkowski, p. sandomierski, Ułatwienie przeszkód do defluitacji rzekami Obrą i Wartą w Wielkiej Polsce i Nidą w Małej Polsce.

¹³⁷⁸ BCz 800, s. 331. Fragment diariusza....

¹³⁷⁹ AGAD, AKP 356, cz. II, k. 34–34v. Diariusz sejmu 1786 r.

¹³⁸⁰ AGAD, AKP 356, cz. II, k. 43–44v. Diariusz sejmu 1786 r.; BCz 800, s. 329. Fragment diariusza...; VL, t. IX, s. 38–39. *Odmiana kadencji sądów ziemskich i grodzkich dla niektórych województw i powiatów W. Ks. Lit., O pozwach w Wielkim Księstwie Litewskim, Ubezpieczenie dóbr exulantom województwa smoleńskiego i powiatu starodubowskiego nadanych, Reasumpcja komisji dla powiatu pińskiego.*

¹³⁸¹ BCz 800, s. 330–332. Fragment diariusza....; AGAD, AKP 356, cz. II, k. 45–47v. Diariusz sejmu 1786 r.; VL, t. IX, s. 39–41. Konstytucje sejmu z 1786 (nr XXIX–XXXII).

¹³⁸² AGAD, ZP 27, k. 63, 64. I. Cieciszowski, p. liwski, *Odmiana kadencji sądów ziemskich czerskich i liwskich*, K. Frankowski, *Odmiana kadencji sądów ziemskich zakroczymskich*; W. Filipczak, *Sejmiki ziemi czerskiej...*, s. 170–171.

swoich oczekiwań doczekała się jedynie szlachta z Litwy i Mazowsza, obszarów zdominowanych przez stronnictwo regalistyczne¹³⁸³. Z drugiej strony aktywną rolę w promowaniu projektów litewskich odegrał K.N. Sapieha, który starał się występować w roli rzecznika interesów Wielkiego Księstwa¹³⁸⁴.

Sejmowe decyzje z 7 listopada 1786 były możliwe dzięki temu, że na poprzedniej sesji parlament podjął decyzję o przesunięciu o dzień terminu złączenia się izb¹³⁸⁵. Przedłużenie obrad do 8 tygodni proponował już 16 października K.N. Sapieha (i być może poseł lubelski K. Zaleski)¹³⁸⁶. Formalny projekt w tej sprawie 27 października zgłosił poseł rawski S. Lipski, który działał w porozumieniu z generałem artylerii litewskiej¹³⁸⁷.

Przy porównaniu taktyki stronnictw na dwóch najbardziej burzliwych sejmach badanego okresu, w 1782 i w 1786, widoczna jest różnica. Na sejmie sołtykowskim prowadzono ostrą walkę partyjną, zaś król proponując kompromis liczył na przeprowadzenie choć części własnego programu. W 1786 regaliści i malkontenci forsowali inicjatywy mające przynieść poparcie prowincji szlacheckiej, także tych, którzy nie utożsamiali się z żadnym ze stronnictw. Opozycja zdołała pozyskać większość dla swoich dodatków do „kwitów” (w sprawach wojskowych i skarbowych). Na ostatniej sesji w izbie poselskiej (7 listopada 1786), kiedy przeciwnicy króla chcieli uchwalenia sejmikowego projektu K. Karskiego i propozycji K. Rzewuskiego w sprawie kontroli Rady Nieustającej (obie inicjatywy były sprzeczne z poglądami dworu), regaliści forsowali ustawy ważne dla społeczności lokalnych¹³⁸⁸. Okazało się jednak, że elity polityczne w ówczesnych warunkach nie miały szlachcie wiele do zaoferowania. Decydowały o tym system rosyjskiej protekcji i niewydolność sejmu. Obrady trwały wciąż 6 tygodni, choć parlament miał szereg nowych obowiązków w zakresie wyboru i kontroli władz wykonawczych¹³⁸⁹. Coraz silniejsze było dążenie do wydłużenia prac sejmu. Dla pełniejszego zrozumienia oczekiwań ówczesnej szlachty należy przyrzeć się życiu politycznemu na poziomie sejmikowym.

¹³⁸³ Por. J. Michalski, *Sejmiki poselskie 1788 r.*, s. 350–351, 354–356.

¹³⁸⁴ Por. J. Bardach, *Konstytucja 3 maja a unia polsko-litewska*, PH 1991, t. LXXXII, z. 3–4, s. 392–394.

¹³⁸⁵ AGAD, AKP 356, cz. II, k. 44. Diariusz sejmu 1786 r.; VL. t. IX, s. 39. *Prorogacja*.

¹³⁸⁶ APK, Podh. II 2/41, nr 303. M. Kobyłecki do S. Rzewuskiego z 17 X 1786; W. Filipczak, *Opozycja antykrólewska...*, s. 13.

¹³⁸⁷ AGAD, AKP 356, cz. II, k. 2–2v. Diariusz sejmu 1786 r.; A. Stroynowski, *Opozycja sejmowa...*, s. 310–311; W. Filipczak, *Aktywność sejmikowa...*, s. 34; A. Danilczyk, *W kręgu afery...*, s. 171.

¹³⁸⁸ AGAD, AKP 356, cz. II, k. 44–46v. Diariusz sejmu 1786 r; BCz 800, s. 330–331. Fragment diariusza...

¹³⁸⁹ W. Filipczak, *Sejmy Rzeczypospolitej...*, s. 76–77.

ROZDZIAŁ II

SEJMIKI WIELKOPOLSKI WŁAŚCIWEJ W LATACH 1780–1786

Wielkopolska właściwa odgrywała szczególną rolę w życiu parlamentarnym Korony XVI–XVIII wieku¹. Mimo to w badaniach nad dziejami sejmików średnich są poważne luki. Pomijając dawne publikacje Kazimierza Jarochońskiego i Stanisława Pomykaja², dysponujemy dwiema monografiami autorstwa Stanisława Płazy (lata 1572–1632, problematyka prawno-ustrojowa) oraz Michała Zwierzykowskiego (okres 1696–1732)³. Na temat postaw politycznych Wielkopolan w II połowie XVII w. pisali Władysław Czaplinski i Henryk Szemborski⁴. Najwięcej opracowań związanych z życiem parlamentarnym województw poznańskiego i kaliskiego dotyczy epoki saskiej. Zajmowali się tym zagadnieniem, m.in. Jarosław Poraziński i M. Zwierzykowski⁵. Jacek Sobczak i Wojciech Szczygielski badali funkcjonowanie sejmików wielkopolskich po reformach Sejmu Wielkiego⁶.

¹ Por. E. Opaliński, *Sejm srebrnego wieku 1587–1652*, Warszawa 2001, s. 29.

² K. Jarochoński, *Lauda połączonych województw poznańskiego i kaliskiego za panowania Augusta II*, [w:] idem, *Z czasów saskich spraw wewnętrznych, polityki i wojny*, Poznań 1886, s. 1–80; S. Pomykaj, *Sejmiki wielkopolskie w Środzie w latach 1733–1763*, Kalisz 1932.

³ S. Płaza, *Sejmiki i zjazdy szlacheckie województw poznańskiego i kaliskiego. Ustrój i funkcjonowanie (1572–1632)*, Warszawa–Kraków 1984; M. Zwierzykowski, *Samorząd sejmikowy województw poznańskiego i kaliskiego w latach 1696–1732*, Poznań 2010.

⁴ W. Czaplinski, *Opozycja wielkopolska po krwawym Potopie 1660–1668*, Kraków 1930; H. Szemborski, *Rok 1670 w życiu politycznym województw poznańskiego i kaliskiego*, „Acta Universitatis Wratislaviensis” 1988, nr 945, Historia LCVI, s. 193–201.

⁵ J. Poraziński, *Opozycja wielkopolska na początku wojny północnej (1702–1703)*, AUNC 1985, Historia 20, s. 97–110; idem, *Epiphania Poloniae. Orientacje i postawy polityczne szlachty polskiej w dobie wielkiej wojny północnej (1702–1710)*, Toruń 1999, s. 16–17, 30–32, 34–35 i in.; M. Zwierzykowski, *Komisja Skarbowa Poznańska. Z dziejów sejmikowej administracji i sądownictwa skarbowego w Wielkopolsce XVII i XVIII wieku*, Poznań 2003; idem, *Sejmik województw poznańskiego i kaliskiego w latach 1696–1702*, „Scripta Minora” 2006, t. IV, s. 403–492. Szczegółowe omówienie literatury przedmiotu w: idem, *Samorząd sejmikowy...*, s. 11–12.

⁶ J. Sobczak, *Powiat koniński na zreformowanym sejmiku kaliskim 14 lutego 1792 roku*, „Rocznik Koniński” 1978, R. VI, s. 209–215; idem, *Reforma sejmików na sejmie czteroletnim i ich realizacja w Wielkopolsce*, „Roczniki Historyczne” 1980, R. XLVI, s. 68–96; idem, *Sejmiki Wielkopolski wobec reform Sejmu Czteroletniego*, [w:] *W pięćsetlecie Konstytucji Nihil novi. Z dziejów stanowienia prawa w Polsce*, red. A. Ajnenkiel, Warszawa 2006, s. 52–60; W. Szczygielski, *Referendum trzeciomajowe. Sejmiki lutowe 1792 roku*, Łódź 1994, s. 69–96.

Średzki okręg sejmikowy obejmował początkowo dwa, a od 1768 – trzy województwa: poznańskie, kaliskie i gnieźnieńskie⁷. W początkach panowania Stanisława Augusta próbowano zreorganizować funkcjonowanie miejscowych zgromadzeń. Na sejmie koronacyjnym zwiększono liczbę posłów wielkopolskich z 12 do 20 (po dwóch z każdego powiatu). Konstytucje sejmu delegacyjnego z 1768 przyniosły dalej idące zmiany. Utworzono województwo gnieźnieńskie (z powiatów gnieźnieńskiego i kcyńskiego)⁸. Sejmiki poselskie miały się odbywać w poszczególnych powiatach, zaś w Poznaniu powinien się gromadzić przedsejmowy sejmik generalny. Środa została miejscem obrad tylko dla sejmików deputackich i gospodarskich⁹. Na sejmie 1776 przywrócono jednak wspólne dla trzech województw sejmiki poselskie i deputackie w Środzie¹⁰. W wyniku traktatu rozbiorowego i ponadtraktatowych uzurpacji pruskich Wielkopolska straciła północną część swojego terytorium, w tym cały powiat wałecki i nakielski oraz większość kcyńskiego. Poza granicami Rzeczypospolitej znalazła się także część powiatów poznańskiego i gnieźnieńskiego¹¹.

W końcu lat siedemdziesiątych XVIII w. dominujące wpływy w Wielkopolsce mieli regaliści. Obóz prokrólewski na tym terenie był niejednolity. Kluczową rolę wśród regalistów odgrywał kanclerz koronny i biskup poznański Andrzej Młodziejowski. Miał on w Wielkopolsce aktywnych współpracowników, na czele ze starostą mosińskim Franciszkiem Ksawerym Kęszyckim¹². Ważną postacią był także starosta generalny wielkopolski (od 1778) Kazimierz Raczyński¹³. Z królem związana była rodzina Mielżyńskich, w której najistotniejszą rolę odgrywał kasztelan poznański Józef¹⁴. Wpływy na tym terenie miał także wojewoda poznański Antoni B. Jabłonowski. Na czoło wielkopolskich konkurentów kanclerza wysuwali się Sułkowscy: wojewoda kaliski August i wojewoda gnieźnieński Antoni; blisko związani z ambasadorem

⁷ Z. Chodyła, *Utworzenie i początki funkcjonowania województwa gnieźnieńskiego (1768–1774–1776)*, [w:] *Gniezno. Studia i materiały historyczne*, t. II, Warszawa–Poznań 1987, s. 6.

⁸ W. Szczygielski, *Konfederacja barska w Wielkopolsce 1768–1770*, Warszawa 1970, s. 34; Z. Chodyła, *Utworzenie...*, s. 25.

⁹ VL, t. VII, s. 349–350. *Przepis sejmikom województw wielkopolskich*; W. Szczygielski, *Konfederacja barska...*, s. 34; W. Kriegseisen, *Sejmiki Rzeczypospolitej szlacheckiej w XVII i XVIII wieku*, Warszawa 1991, s. 261; M. Zwierzykowski, *Komisja Skarbowa Poznańska*, s. 18.

¹⁰ VL, t. VIII, s. 558; R. Łaszewski, *Sejmiki przedsejmowe w Polsce stanisławowskiej. Problemy organizacji i porządku obrad*, AUNC, Prawo XV, 1977, s. 106; W. Filipczak, *Sejmy Rzeczypospolitej w dobie stanisławowskiej*, [w:] *Między konstytucją Nihil novi a ustawodawstwem nowoczesnej demokracji. Parlamentaryzm polski w XVI–XX wieku*, red. H. Gmiterek, S. Piątkowski i J. Wrona, Radom 2005, s. 71.

¹¹ J. Topolski, *Pruskie uzurpacje graniczne w dobie pierwszego rozbioru Polski*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza” 1968, Historia, z. 8, s. 57–72; Z. Chodyła, *Utworzenie...*, s. 25 i 26 (mapa).

¹² W. Filipczak, *Sejm 1778 roku*, Łódź 2000, s. 59. Por. B. Krakowski, *Kęszycki Franciszek Ksawery*, [w:] PSB, t. XII, 1966, s. 372. Ważnym etapem w karierze F.K. Kęszyckiego była kampania przedsejmowa w 1776, zob.: [J. Lipski], *Notaty generała Brygady Wielkopolskiej kawalerii narodowej z lat 1775–1778*, wyd. J.I. Kraszewski, Dreżno 1871, s. 26, 64.

¹³ J. Dygdała, *Raczyński Kazimierz*, [w:] PSB, t. XXIX, 1986, s. 646.

¹⁴ W. Dworzaczek, *Mielżyński Józef Klemens*, [w:] PSB, t. XX, 1975, s. 783.

Ottonem M. von Stackelbergiem, prowadzili dość samodzielną politykę¹⁵. Z ambasadą rosyjską związki mieli również (brali z niej pensje): A. Młodziejowski, K. Raczyński, J. Mielżyński i marszałek nadworny litewski Władysław Gurowski¹⁶. Inną ważną postacią w rodzinie Gurowskich był kasztelan przemęcki Rafał. W lutym 1776 trzech Gurowscy, J. Mielżyński, K. Raczyński i gen. Jan Lipski (dowódca brygady kawalerii, współdziałający ze stronnictwem hetmańskim) zawarli układ w sprawie zbliżających się sejmików, który wkrótce został zerwany ze względu na konflikty związane z kampanią przedsejmową¹⁷. W lipcu 1776 rozdwojone zostały sejmiki powiatów pyzdrowskiego, kcyńskiego i gnieźnieńskiego. Wybrani w Gnieźnie gen. J. Lipski i starosta sokolnicki Łukasz Bniński, związani z opozycją, nie zostali dopuszczeni do udziału w sejmiku generalnym, który 29 lipca 1776 obradował w Poznaniu¹⁸. W sejmie, obok przedstawicieli opozycyjnych zgromadzeń, nie uczestniczyli też posłowie sejmiku powiatu nakielskiego¹⁹ (być może powodem było to, iż w całości znalazł się on w granicach Prus).

Nową sytuację stworzyła, poprzedzona ciężką chorobą, śmierć kanclerza A. Młodziejowskiego (20 marca 1780)²⁰. Niespełna miesiąc po tym wydarzeniu Stanisław August wezwał do Warszawy K. Raczyńskiego. Przyczyną były zbliżające się sejmiki deputackie i poselskie. Monarcha wyjaśniał, że dawniej częste wyjazdy starosty generalnego Wielkopolski do stolicy nie były konieczne, gdyż ściśle kontakty ze zmarłym kanclerzem czyniły „prawie jak obecnym go dla mnie”²¹. Król stwierdzał, że gdyby istniały nieprzewyciężone przeszkody, uniemożliwiające przyjazd, K. Raczyński powinien przynajmniej zobowiązać F.K. Kęszyckiego, aby przybył do Warszawy. Dodatkową komplikacją w komunikacji między monarchą a generałem wielkopolskim była ciężka choroba sekretarza wielkiego koronnego Jacka Ogrodzkiego²². Był on sze-

¹⁵ J. Michalski, *Polska wobec wojny o sukcesję bawarską*, Wrocław 1964, s. 92–93; W. Filipczak, *Sejm 1778 roku*, s. 59, 226–229.

¹⁶ D. Dukwicz, *Sekretne wydatki rosyjskiej ambasady w Warszawie w latach 1772–1790*, [w:] *Gospodarka, społeczeństwo, kultura w dziejach nowożytnych. Studia ofiarowane Pani Profesor Marii Boguckiej*, red. A. Karpiński, E. Opaliński, T. Wiślicz, Warszawa 2010, s. 453–457.

¹⁷ [J. Lipski], *Notaty generała...*, s. 41; W. Konopczyński, *Gurowski Władysław*, [w:] PSB, t. IX, 1960–1961, s. 173; *Dzieje Wielkopolski*, t. 1, red. J. Topolski, Poznań 1969, s. 877 (fragment autorstwa J. Topolskiego); W. Filipczak, *Sejm 1778 roku*, s. 59, 225–227. O nietrwałości układu z lutego 1776, świadczy to, że już na wiosennym sejmiku elekcyjnym (wybór kandydatów do pisarstwa ziemskiego) we Wschowie regaliści i J. Lipski popierali innego kandydata (Felicjana Wierzchlejskiego) niż Gurowscy: [J. Lipski], *Notaty generała...*, s. 46–47, 51–52.

¹⁸ AGAD, ZP 129, k. 20v, 22–22v. Regestr posłów na sejm ordynaryjny 1776; [J. Lipski], *Notaty generała...*, s. 83–86; W. Stanek, *Konfederacja sejmowa z 1776 roku – narządzie dworskiego zamachu stanu*, AUNC 1993, Historia 28, s. 130.

¹⁹ AGAD, ZP 129, k. 20v. Regestr posłów na sejm ordynaryjny 1776. Por. VL, t. VIII, s. 528–529 (podpisy pod konfederacją sejmową z 1776).

²⁰ W. Müller, W. Szczygielski, *Młodziejowski Andrzej Mikołaj*, [w:] PSB, t. XXI, s. 431–432; *Urzednicy centralni i nadworni Polski XIV–XVIII wieku. Spisy*, red. A. Gąsiorowski, Kórnik 1992, s. 58. Na temat ciężkiej choroby kanclerza A. Młodziejowskiego pisano w: BJ 6799, k. 9, 23. Gazety pisane z 27 I i 17 II 1780.

²¹ BCz 686, s. 53. Król do Kazimierza Raczyńskiego z 17 IV 1780.

²² BCz 686, s. 53–54. Król do K. Raczyńskiego z 17 IV 1780.

fem Gabinetu królewskiego i jednym z najbliższych współpracowników monarchy²³. Stanisław August uznał Antoniego Onufrego Okęckiego, nowego podkanclerzego i biskupa poznańskiego, za najlepszego kandydata na pośrednika w dalszych kontaktach. Jego atutem były nie tylko godności biskupia i ministerialna. Ważne było również to, że nowy podkanclerzy „z dawnych lat w przyjaznych zażyłościach z dystygowanymi obywatelami wielkopolskimi zostający” powinien cieszyć się zaufaniem Wielkopolan i samego K. Raczyńskiego²⁴. W tym samym dniu (16 kwietnia 1780) A.O. Okęcki pisał w tej sprawie do Adama Cieciszowskiego, który już wkrótce został następcą J. Ogrodzkiego w Gabinetecie królewskim²⁵. Podkanclerzy informował łowczego liwskiego (a wkrótce już pisarza koronnego), że król nakazał mu wezwać K. Raczyńskiego do Warszawy. Z listu podkanclerzego wynika, że już wcześniej pisano „z Gabinetu” do generała wielkopolskiego. Polecano mu, by w sprawach wielkopolskich K. Raczyński kontaktował się z dworem za pośrednictwem nowego biskupa poznańskiego²⁶. Starosta generalny wielkopolski przyjął obowiązek „znoszenia się” z podkanclerzym z zadowoleniem („bardzo mi jest przyjemne”). Wspominał swą dawną z nim znajomość i liczył, że pozyska zaufanie nowego ministra²⁷. W zasadzie więc A.O. Okęcki, bliski współpracownik i koadiutor zmarłego A. Młodziejowskiego²⁸, miał zająć jego miejsce. Jednak w nowym, królewskim rozdaniu ról w Wielkopolsce, K. Raczyński miał uzyskać znacznie bardziej samodzielną pozycję. Ważny był fakt, że starosta generalny osobiście przybył do Warszawy w kwietniu 1780, by omówić przygotowania do kampanii sejmikowej²⁹. K. Raczyński, po powrocie do Poznania w maju tego roku kontaktował się też z Adamem Cieciszowskim. Przedmiotem korespondencji była sprawa wycofania się wojsk rosyjskich z Poznania. Jednocześnie generał wielkopolski prosił A. Cieciszowskiego o poparcie interesów synagogi poznańskiej w Komisji Edukacji Narodowej, w której to sprawie pisał do sekretarza wielkiego litewskiego Michała Mniszcha³⁰.

Wiosną 1780 król uzyskał możliwość dokonania zmian w obozie wielkopolskich regalistów ze względu na przesunięcia na urządach senatorskich. Zostały one wywołane śmiercią kasztelana międzyrzeckiego Stanisława Chłapowskiego 9 maja 1780. Na sesji Rady Nieustającej 30 maja wyłonieni zostali kandydaci do wakansu. Wśród konkurentów byli dwaj kasztelanowie – rogoziński S. Rogaliński i krzywiński Józef Potocki oraz trzech urzędnicy poznańscy (sędzia ziemski Tadeusz Zakrzewski, stolnik Józef Krzycki i chorąży Konstanty Kwilecki) i jeden kaliski (chorąży Jan Korytowski)³¹. Nie były to osoby szczególnie znaczące w wielkopolskim życiu sejmikowym, może z wyjąt-

²³ M. Rymszyna, *Gabinet Stanisława Augusta*, Warszawa 1962, s. 70; J. Michalski, *Ogrodzki Jacek*, [w:] PSB, t. XXIII, s. 650.

²⁴ BCz 686, s. 54. Król do K. Raczyńskiego z 17 IV 1780.

²⁵ M. Rymszyna, *op. cit.*, s. 114–115; M. Danielewiczowa, *Cieciszowski Adam*, [w:] PSB, t. IV, 1938, s. 37.

²⁶ BCz 678, s. 321. Antoni Onufry Okęcki do Adama Cieciszowskiego z 16 IV 1780.

²⁷ BCz 684, s. 387–388. Kazimierz Raczyński do króla, bez daty.

²⁸ H. Dymnicka-Wołoszyńska, *Okęcki Antoni Onufry*, [w:] PSB, t. XXIII, s. 659; E.M. Ziólek, *Biskupi senatorowie wobec reform Sejmu Wielkiego*, Lublin 2002, s. 23.

²⁹ J. Dygdała, *Raczyński Kazimierz*, s. 646.

³⁰ BCz 686, s. 55–57. K. Raczyński do A. Cieciszowskiego z 14 V 1780.

³¹ AGAD, ML VII/30, k. 19. Protokół Rady Nieustającej z 30 V 1780.

kiem J. Krzyckiego, który w 1776 został posłem z powiatu pyzdrowskiego³². Jeszcze w czasie wspomnianej sesji król na wakujący urząd powołał S. Rogalińskiego. Ponieważ był on kasztelanem rogozińskim przystąpiono natychmiast do elekcji na zwolniony urząd. Lista konkurentów powtórzyła się, z tym że S. Rogalińskiego zastąpił sędzia grodzki starodubowski Ignacy Swinarski. Kasztelanę rogozińską otrzymał jeszcze 30 maja 1780 J. Potocki³³. Obsadą zwolnionej przez niego kasztelanii krzywińskiej zajęto się na sesji 9 czerwca 1780. Obok „starych” pretendentów T. Zakrzewskiego i J. Korytowskiego pojawili się nowi: generał Arnold Byszewski, sędzia ziemski wschowski Wojciech Morawski, podsędek wschowski Ludwik Herstopski i kasztelan łędzki Adam Kwilecki³⁴. Zwraca uwagę, że wśród pretendentów było aż trzech, mocno już zasłużonych, ziemskich urzędników sądowych. W życiu politycznym Wielkopolski najwybitniejszą postacią był jednak A. Kwilecki, poseł pyzdrowski 1773/1775 i kcyński z 1776 oraz konsyliarz Rady Nieustającej dwu ostatnich kadencji (1776–1780)³⁵. A. Kwilecki już w 1779 zabiegał o kasztelanę gnieźnieńską, co spotykało się z niechęcią konkurentów postawionych wyżej w hierarchii urzędniczej³⁶. Także w czerwcu 1780 kasztelan łędzki nie otrzymał awansu senatorskiego. Kasztelanę krzywińską król przyznał T. Zakrzewskiemu³⁷. Sprawa jednak nie doczekała się szybkiej finalizacji, skoro dopiero wiosną 1782 obsadzono pełniony wcześniej przez T. Zakrzewskiego urząd sędziego ziemskiego poznańskiego³⁸. Dokonane wiosną 1780 nominacje na znajdujące się nisko w hierarchii senatu kasztelanie wielkopolskie nie stały się elementem kreowania nowych elit regalistycznych na tym terenie. Wydaje się, że powyższe awanse były raczej formą zaspokojenia ambicji osób, które nie odgrywały istotnej roli na ówczesnej scenie politycznej.

Sprawa nowego składu Trybunału Koronnego pojawiała się nie tylko w kontekście przygotowań do sejmików deputackich. Emocje w Wielkopolsce wywołała osoba proboszcza gnieźnieńskiego Melchiora Gurowskiego, który jako przedstawiciel tamtejszej kapituły, był kandydatem na przyszłego prezydenta Trybunału. Prawdopodobnie odebrał on polecenie podjęcia się tej funkcji od króla za pośrednictwem prymasa Antoniego Ostrowskiego³⁹. M. Gurowski był bratem marszałka Władysława Gurowskiego. W Wielkopolsce nie chciano dopuścić proboszcza gnieźnieńskiego do funkcji. W tym

³² VL, t. VIII, s. 528. Podpisy pod aktem konfederacji.

³³ AGAD, ML VII/30, k. 19–19v. Protokół Rady Nieustającej z 30 V 1780. Oficjalnymi kandydatami Rady do wakansu byli: J. Potocki, J. Korytowski i I. Swinarski: ML VII/87, k. 84. Konkurenci do kasztelanii rogozińskiej. Formalne nominacje na obie kasztelanie wyszły dopiero w czerwcu 1780: *Urzednicy wielkopolscy XVI–XVIII wieku. Spisy*, opr. A. Bieniaszewski, Wrocław 1987, s. 102, 157.

³⁴ AGAD, ML VII/30, k. 25. Protokół Rady Nieustającej z 9 VI 1780.

³⁵ VL, t. VIII, s. 529 (podpisy pod konfederacją), 536 (*Wybrani konsyliarze per pluralitatem...*), 575 (*Osoby do Rady Nieustającej wybrane ex pluralitate*); R. Chojecki, *Patriotyczna opozycja na sejmie 1773 r.*, KH 1972, R. LXXIX, s. 560. Adam Boniecki (*Herbarz polski*, t. XIII, Warszawa 1909, s. 310) nieściśle podał, że A. Kwilecki był konsyliarzem Rady w latach 1778–1782.

³⁶ BCz 799, s. 1998. Andrzej Młodziejowski do króla z 2 III 1779.

³⁷ AGAD, ML VII/30, k. 25v. Protokół Rady Nieustającej z 9 VI 1780.

³⁸ *Urzednicy wielkopolscy...*, s. 139. Nominacja na kasztelanę krzywińską dla T. Zakrzewskiego nosiła datę 25 VI 1784 (*ibidem*, s. 95).

³⁹ BCz 663, s. 565. Melchior Gurowski do króla z 13 VI 1780.

celu zamierzano wykorzystać dawny wyrok sądowy w sprawach pretensji finansowych Przyłuskich. W tej sytuacji marszałek nadworny litewski prosił o interwencję monarchę⁴⁰. Ze sprawą tą zwrócono się (prymas A. Ostrowski i Gurowscy) również do A.O. Okęckiego. Podkanclerzy pisał o tym do A. Cieciszowskiego. Oczekiwał jak najszybszej rezolucji królewskiej. Prosił, by A. Cieciszowski przekazał mu wskazówki, w jaki sposób ma odpowiedzieć prymasowi i Gurowskim⁴¹. Pytał, czy ma w tej sprawie pisać do K. Raczyńskiego i starosty gnieźnieńskiego Franciszka Salezego Miaskowskiego z zaleceniem powstrzymania się od działań. Podkanclerzy przypominał, że już dawniej informował monarchę, że Wielkopolanie będą przeszkadzali M. Gurowskiemu w objęciu funkcji. A.O. Okęcki stwierdzał wreszcie, że sprawa jest pilna i wymaga natychmiastowej rezolucji⁴². Odpowiedź Stanisława Augusta na prośby Gurowskich była pozytywna. Król, w liście do marszałka nadwornego litewskiego, obiecał zalecić A.O. Okęckiemu interwencję w tej sprawie u K. Raczyńskiego i F.S. Miaskowskiego⁴³. Zwraca uwagę silna pozycja starosty gnieźnieńskiego. Miał on już znaczne doświadczenie polityczne, choć ze względu na związki z ambasadą rosyjską (pobierał z niej pensję) nie cieszył się popularnością. F.S. Miaskowski reprezentował Wielkopolskę na sejmach w 1764 (elekcyjnym), 1766 (poseł poznański), 1773/1775 (przedstawiciel województwa kaliskiego) i w 1776 (poseł powiatu konińskiego). Podczas dwóch kadencji w latach 1776–1780 był konsyliarzem Rady Nieustającej⁴⁴.

Niewiele wiadomo o przygotowaniach do sejmiku deputackiego. Stolnik koronny Kajetan Olizar, planowany przez monarchę na marszałka Trybunału Koronnego, chciał, by deputatem z województwa poznańskiego został kasztelan santocki Breza (Onufry?). Kandydatura ta napotkała jednak na trudności (prawdopodobnie ze strony wielkopolskich regalistów). W tej sytuacji K. Olizar prosił, by promowano kasztelanica z Wołynia⁴⁵. Stanisław August napisał w tej sprawie list do jednego z liderów tamtejszych regalistów, starosty krzemienieckiego Janusza Sanguszki⁴⁶.

Sejmik deputacki zebrał się 15 lipca 1780 w Środzie. Pierwszym *in ordine* urzędnikiem był kasztelan poznański Józef Mielżyński, który zapewne zagaił obrady. Marszałkiem koła rycerskiego został jednomyślnie wybrany Marceł Niezychowski (poseł na sejm rozbiorowy⁴⁷). Wyłoniono trzech asesorów, po jednym z każdego województwa. Zostali nimi: komornik graniczny poznański Maciej Mierzewski, Antoni Chłapowski i Aleksander Chlebowski. Marszałek i asesorowie złożyli przysięgę przed J. Mielżyńskim⁴⁸. Zwraca uwagę, że żaden ze składających jurament nie był urzęd-

⁴⁰ BCz 663, s. 567–568. Władysław Gurowski do króla z 8 VII 1780.

⁴¹ BCz 678, s. 323. A.O. Okęcki do A. Cieciszowskiego z 10 VII 1780.

⁴² BCz 678, s. 323. A.O. Okęcki do A. Cieciszowskiego z 10 VII 1780.

⁴³ BCz 663, s. 569. Król do W. Gurowskiego z 10 VII 1780.

⁴⁴ VL, t. VIII, s. 528 (podpisy pod konfederacją), 536 (*Wybrani konsyliarze per pluralitatem...*), 575 (*Osoby do Rady Nieustającej wybrane...*); W. Szczygielski, *Miaskowski Franciszek Salezy Karol*, [w:] PSB, t. XX, 1975, s. 538–539. Zob. też: D. Dukwicz, *Sekretne wydatki...*, s. 457–458.

⁴⁵ BCz 681, s. 113, 225. Kajetan Olizar do [A. Cieciszowskiego?] z 1 VII 1780. Deputatem wołyńskim został ostatecznie Onufry Breza: Trybunał Koronny do króla z 27 I 1781.

⁴⁶ BCz 689, s. 9. Król do Janusza Sanguszki z 5 VII 1780.

⁴⁷ R. Chojecki, *op. cit.*, s. 560.

⁴⁸ APPozn., PG 1156, k. 266. Laudum sejmiku w Środzie z 15 VII 1780.

nikiem ziemskim. M. Mierzewski był jednak w 1778 kandydatem do sęstwa i podsekostwa wybieranym przez sejmiki w Kaliszu (na zgromadzeniu z 9 listopada tego roku był także marszałkiem)⁴⁹. A. Chlebowski i M. Mierzewski byli także asesorami na sejmiku przedsejmowym z 17 sierpnia 1778 w Środzie⁵⁰. Wybór trójki deputatów nastąpił również jednomyślnie. Przypomnę, że powiększenie liczby wielkopolskich sędziów trybunalskich do trzech nastąpiło na sejmie rozbiorowym⁵¹. Deputatem poznańskim został pisarz ziemski wschowski Felicjan Wierzchlejski, związany dotychczas z A. Młodziejowskim⁵². Dwa pozostałe województwa w Trybunale reprezentować mieli starosta osiński Leon Moszczeński (kaliskie) i starosta szamborowski Wojciech Lipski (gnieźnieńskie). Sędziowie trybunalscy złożyli wymaganą prawem przysięgę przed marszałkiem⁵³. W kadencji nadchodzącego Trybunału miały być sądzone rejestry województw wielkopolskich⁵⁴, wybrano więc także pisarza dekretów z tychże rejestrów. Na funkcję tę został „uproszony” Jakub Kiedrzyński⁵⁵. Na sejmiku kaliskim z 30 czerwca 1777 był on wybrany kandydatem do pisarstwa ziemskiego⁵⁶.

Wspomniani wyżej deputaci zasiadali w sławetnym, z powodu pijaństwa i korupcji, Trybunale pod łaską K. Olizara⁵⁷. W dniu reasumpcji Trybunału (1 września 1780) stolnik koronny spodziewał się, że będzie zadowolony z deputatów poznańskiego F. Wierzchlejskiego i gnieźnieńskiego W. Lipskiego⁵⁸. Jednak jeszcze w pierwszej połowie września J. Zambrzycki, pilnujący interesów dworu w Trybunale piotrkowskim, informował Gabinet królewski, że deputat gnieźnieński uczestniczy w opozycyjnym wobec marszałka trybunalskiego „przymierzu”, które, m.in. interesowało się sprawą wojewodźczą mściłowskiej Elżbiety Sapieżyny (siostry Franciszka Ksawerego Branickiego)⁵⁹. W lutym 1781 K. Olizar stwierdzał, że deputat poznański bardziej

⁴⁹ APPozn., KG 429, k. 710–711. Laudum sejmiku w Kaliszu z 9 XI 1778; KG 430, k. 870–870v. Laudum sejmiku w Kaliszu z 19 XII 1778. Kalisz był stałym miejscem obrad wojewódzkich sejmików elekcyjnych por.: W. Maisel, *Dzieje polityczne miasta, administracja, wojskowość*, [w:] *Dzieje Kalisza*, red. W. Rusiński, Poznań 1977, s. 112.

⁵⁰ APPozn., PG 1150, k. 250. Instrukcja poselska z 17 VIII 1778 (podpisy).

⁵¹ W konstytucjach sejmu 1773/1775 pierwszy raz mowa jest o deputatach gnieźnieńskich: M. Goyski, *Reformy Trybunału Koronnego*, Lwów 1909, s. 99.

⁵² W. Filipczak, *Sejm 1778 roku*, s. 59–61. W czasie przygotowań do wschowskiego sejmiku elekcyjnego wiosną 1776 F. Wierzchlejski był popierany zarówno przez regalistów (K. Raczyńskiego i J. Mielżyńskiego), jak i opozycjonistę gen. J. Lipskiego: [J. Lipski], *Notaty generała...*, s. 46–47.

⁵³ APPozn., PG 1156, k. 266–226v. Laudum sejmiku w Środzie z 15 VII 1780.

⁵⁴ Ustawa sejmu rozbiorowego przewidywała następujące terminy na rejestry województw wielkopolskich: dla poznańskiego od 1 września do 15 października, dla kaliskiego z gnieźnieńskim od 15 października do 30 listopada. Zob.: VL, t. VIII, s. 106–107. *Trybunał Koronny*.

⁵⁵ APPozn., PG 1156, k. 266v. Laudum sejmiku w Środzie z 15 VII 1780.

⁵⁶ APPozn., KG 428, k. 370v. Laudum sejmiku w Kaliszu z 30 VI 1777.

⁵⁷ K. Koźmian, *Pamiętniki*, wstęp i kom. J. Willaume, t. I, Wrocław 1972, s. 351; W. Szczygielski, *Olizar Franciszek Kajetan*, [w:] PSB, t. XXIII, s. 813; W. Filipczak, *Stronnicтво regalistyczne w województwie kijowskim 1780–1782*, PNH 2009, R. VIII, nr 1, s. 81.

⁵⁸ BCz 681, s. 177. Kajetan Olizar do Stanisława Badeniego, bd.

⁵⁹ BCz 695, s. 163. J. Zambrzycki do A. Cieciszowskiego z 13 IX 1780. Zob. też: M. Czeppe, *Elżbieta z Branickich Sapieżyna*, [w:] PSB, t. XXV, 1994, s. 163–167; W. Filipczak, *Elżbieta Sapieżyna na tle politycznej roli kobiet w czasie kampanii sejmowej z 1778 roku*, [w:] *Niebem*

interesował się swoim małżeństwem niż pełnioną funkcją⁶⁰. F. Wierzchlejski znalazł się w bardzo trudnej sytuacji, gdyż teściowa pozbawiła jego żonę dóbr ziemskich i nieruchomości. Sprawa ta, rozpatrzona w pierwszej instancji przez sąd ziemski kaliski na korzyść pisarza ziemskiego wschowskiego, trafiła ponownie do Trybunału. Ponieważ znajdujący się z nim w sporze protestanci Zychliński i Kurnatowski mieli poparcie posła pruskiego Ludwika Buchholtza, deputat poznański niepokoił się o wynik procesu. Zdesperowany F. Wierzchlejski, powołując się na świadectwo K. Raczyńskiego, szukał pomocy w Gabinetcie Stanisława Augusta; usiłował ją znaleźć także u I. Potockiego (w lutym 1781)⁶¹. Problemem L. Moszczeńskiego była sytuacja jego dóbr w zaborze pruskim, co wiązało się z polityką dworu berlińskiego. Deputat kaliski zmuszony był do wyjazdu, na pewien czas, z Piotrkowa⁶². Najwięcej problemów stolnikowi koronnemu sprawiał jednak W. Lipski. Deputat gnieźnieński znalazł się w kręgu wpływów hetmana F.K. Branickiego, który wynajął mu stancję w Lublinie⁶³. Wydaje się, że stolnik koronny próbował odciągnąć W. Lipskiego od kontaktów z opozycją. Zapewne dlatego K. Olizar, w czasie pobytu w Warszawie, uzyskał od K. Raczyńskiego deklarację poparcia dla deputata gnieźnieńskiego do surogatorii gnieźnieńskiej. Z prośbą w tej sprawie marszałek trybunalski zwracał się także do A. Cieciszowskiego⁶⁴. Zabiegi K. Olizara nie zmieniły chyba postawy W. Lipskiego. Stolnik koronny latem 1781 przewidywał, że deputat gnieźnieński poprze jego przeciwników⁶⁵.

Najciekawsza część laudum poświęcona została sejmikowi gospodarskiemu. Sejmiki te zasadniczo powinny się zbierać w dzień po elekcji deputatów (to znaczy 16 lipca)⁶⁶. W laudum średzkim można jednak przeczytać: „a wielu ziemianów i obywateli w[ojewó]dztw naszych nieprzygotowanych teraz znajduje się... jednomyślnością złączeni sejmiki gospodarskie do liczniejszego współziomków naszych na sejmiki poselskie... przynosimy”⁶⁷. Mamy tu więc do czynienia z pierwotną formą limity sejmikowej⁶⁸. Odraczenie obrad ze względu na niską frekwencję było zjawiskiem dobrze znanym z praktyki parlamentarnej w XVII wieku⁶⁹. Jak wiadomo limita sejmikowa została zakazana konstytucją z 1717, jednak sporadycznie pojawiała się również w czasach Rady

i sercem okryta. Studia historyczne dedykowane dr Jolancie Malinowskiej, red. M. Malinowski, Toruń 2002, s. 311–325.

⁶⁰ BCz 681, s. 293–294. K. Olizar do NN z 24 II 1781.

⁶¹ AGAD, APP 279a/450, s. 1–2. Felicjan Wierzchlejski do Ignacego Potockiego z 21 II 1781; BCz 694, s. 181–182. F. Wierzchlejski do A. Cieciszowskiego z 3 III 1781.

⁶² BCz 681, s. 301–302, 305. K. Olizar do króla z 24 i 26 II 1781.

⁶³ BCz 681, s. 343. K. Olizar do A. Cieciszowskiego z 26 IV 1781.

⁶⁴ BCz 681, s. 349–350. K. Olizar do A. Cieciszowskiego z 29 IV 1781.

⁶⁵ BCz 681, s. 399. K. Olizar do A. Cieciszowskiego z 5 VIII 1781.

⁶⁶ A. Pawiński, *Rzeczy sejmikowe w Polsce na tle stosunków województw kujawskich*, wyd. 2, opr. H. Olszewski, Warszawa 1978, s. 516; J. Włodarczyk, *Sejmiki łączyskie*, Łódź 1973, s. 90.

⁶⁷ APPozn., PG 1156, k. 266v. Laudum sejmiku w Środzie z 15 VII 1780.

⁶⁸ Por.: J. Deresiewicz, *Komisja dobrego porządku dla usi wielkopolskiej. Taryfa płac dla czeladzi wiejskiej z 1781 roku*, „Studia i Materiały do Dziejów Wielkopolski i Pomorza” 1955, t. 1, z. 1, s. 294–296; H. Olszewski, *Praktyka limitowania sejmików*, CPH 1961, t. XIII, z. 1, s. 35–36.

⁶⁹ A. Filipczak-Kocur, *Sejmik sieradzki za Wazów (1587–1668)*, Opole 1989, s. 22; M. Ujma, *Sejmik lubelski 1572–1696*, Warszawa 2003, s. 27.

Nieustającej. Tak było w 1775 w odniesieniu do sejmiku gospodarskiego województwa płockiego w Raciążu⁷⁰. Obie sytuacje istotnie się różniły. W Środzie jedynie przeniesiono obrady gospodarskie na inny sejmik, który został zwołany przez króla. W laudum zresztą wyraźnie wskazano uniwersał królewski jako podstawę jego zwołania⁷¹. Na sejmiku raciąskim wyznaczono nowy termin zgromadzenia. W jego trakcie nie posługiwano się zresztą terminem sejmik⁷², tak więc w obu przypadkach, choć w różny sposób, próbowano zatuszować naruszenie obowiązującego porządku prawnego. Wcześniej, w wyznaczonym terminie (16 lipca), nie doszedł w Wielkopolsce sejmik gospodarski w 1777. Wówczas miało to jednak zapewne związek z fiaskiem zgromadzenia deputackiego, które nie wyłoniło w pierwotnym terminie sędziów trybunalskich. Sprawa trafiła wówczas do Rady Nieustającej, na posiedzeniu której proszono króla o wydanie uniwersałów na ponowne sejmiki⁷³.

Sejmik poselski zebrał się w Środzie 21 sierpnia 1780. Uniwersał przedsejmowy wydany przez Stanisława Augusta 22 maja 1780 w Warszawie został oblatowany w grodzie kaliskim 23 czerwca tegoż roku⁷⁴. Niestety laudum nie zawiera informacji, kto zagaił sejmik. Marszałkiem wybrany został jednomyślnie miecznik kaliski Paweł Skórzewski⁷⁵. Niegdyś konfederat barski, był on posłem powiatu kaliskiego w 1776. Dwa lata później, jako protegowany K. Raczyńskiego, ponownie otrzymał mandat na sejm⁷⁶. P. Skórzewski, jeszcze jako wojski kaliski, był w grudniu 1778 marszałkiem sejmiku elekcyjnego w swoim województwie (wybór kandydatów na podsędkę kaliskiego)⁷⁷. W czasie Sejmu Wielkiego będzie jednym z czołowych działaczy stronnictwa prokonstytucyjnego w województwie kaliskim⁷⁸. Na sejmiku wybrano 9 asesorów, zapewne po trzech z każdego województwa, co jednak nie zostało w laudum zaznaczone. W gronie tym nie znalazł się żaden urzędnik ziemski i było tylko dwóch urzędników grodzkich, a mianowicie pisarz grodzki gnieźnieński Antoni Rożnowski⁷⁹ oraz regent grodzki poznański Jakub Bieliński (Biliński), aktywny później w poznańskiej komisji dobrego porządku⁸⁰. Przynajmniej pięciu z asesorów zaznaczyło jeszcze

⁷⁰ A. Lityński, *Sejmiki województwa płockiego przed i w czasie Sejmu Czteroletniego. Z badań nad organizacją i funkcjonowaniem*, [w:] *W dwusetną rocznicę wolnego Sejmu. Ludzie – państwo – prawo czasów Sejmu Czteroletniego*, red. A. Lityński, Katowice 1988, s. 81.

⁷¹ APPozn., PG 1156, k. 266v. Laudum sejmiku w Środzie z 15 VII 1780.

⁷² A. Lityński, *op. cit.*, s. 81.

⁷³ AGAD, ML VII/18, s. 277, 294–295. Protokół Rady Nieustającej z 22 VII i 5 VIII 1777.

⁷⁴ APPozn., KG 434, k. 594. Uniwersał na sejmik przedsejmowy dla województwa kaliskiego z 22 maja 1780.

⁷⁵ Laudum sejmiku w Środzie z 21 VIII 1780 znajduje się w: APPozn., PG 1156, k. 317–317v, 322 (oryginał) i KG 434, k. 311–312.

⁷⁶ VL, t. VIII, s. 528, (podpisy pod konfederacją sejmową z 1776); Stanisław August Poniatowski, *Mémoires du roi...*, t. II, Leningrad 1924, s. 326; W. Szczygielski, *Skórzewski Paweł*, [w:] PSB, t. XXXVIII, 1997, s. 374; W. Filipczak, *Sejm 1778 roku*, s. 59–61.

⁷⁷ APPozn., KG 430, k. 870. Laudum sejmiku w Kaliszu z 19 XII 1778.

⁷⁸ W. Szczygielski, *Referendum trzeciomajowe*, s. 72.

⁷⁹ Por. APPozn., GG 222, k. 398. 400–400v. Raport grodu gnieźnieńskiego za okres 22 I 1781–19 II 1781.

⁸⁰ APPozn., KG 434, k. 311v–312. Laudum sejmiku w Środzie z 21 VIII 1780; J. Deresiewicz, *Wielkopolskie komisje dobrego porządku*, CPH 1966, t. XVIII, z. 2, s. 167–168.

swój znaczący udział w życiu parlamentarnym. Byli to: pisarz grodzki gnieźnieński A. Rożnowski, Jan Nepomucen Dobrzycki, Kazimierz Koczorowski, Józef Miaskowski i Michał Moszczeński. A. Rożnowski i J. Miaskowski będą posłami na Sejm Wielki⁸¹. J.N. Dobrzycki zasiadł w izbie poselskiej w 1782, zaś M. Moszczeński w 1786 (o czym dalej). A. Rożnowski i M. Moszczeński byli także (w 1778) asesorami na sejmiku przedsejmowym⁸². J.N. Dobrzycki w 1779 pełnił funkcję marszałka sejmiku gospodarskiego w Środzie⁸³. K. Koczorowski został wybrany w 1778 deputatem kaliskim. Piotr Małachowski, jako marszałek Trybunału Koronnego, zabiegał w grudniu tego roku dla niego o wakans (na podstolstwo kaliskie)⁸⁴. K. Koczorowski nagrodę (województwo większe kaliskie) otrzymał dopiero trzy lata później, po awansie Jana Lipskiego na kasztelaniek santocką w grudniu 1781⁸⁵. Również posłowie wielkopolscy zostali wybrani jednogłośnie. Województwo poznańskie (bez ziemi wschowskiej) mieli reprezentować: stolnik gnieźnieński Kazimierz Bolesz, miecznik kaliski i marszałek sejmiku P. Skórzewski, rotmistrz Augustyn Gorzeński, generał Aleksander Mycielski, starosta nieszczewicki Antoni Prusimski i szambelan Jan Zaremba⁸⁶. K. Bolesz był posłem w 1778 jako człowiek Augusta Sułkowskiego. P. Skórzewski i A. Gorzeński uchodzili wówczas za ludzi K. Raczyńskiego. A. Prusimski posłował w 1773 (z województwa poznańskiego) i w 1778 (z Kujaw)⁸⁷. Generał A. Mycielski zasłużył się przy demarkacji granicy z Prusami; działał również w komisji dobrego porządku dla województwa kaliskiego⁸⁸. Mandaty ziemi wschowskiej uzyskali sędzia grodzki starodubowski Ignacy Swinarski (konkurent do kasztelanii rogozińskiej wiosną 1780) i Ignacy Zakrzewski⁸⁹. Kasztelanik santocki był już posłem dwukrotnie (1776, 1778). Z czasem I. Zakrzewski zostanie prezydentem Warszawy i aktywnym zwolennikiem Konstytucji 3 maja⁹⁰.

⁸¹ W. Szczygielski, *Referendum trzeciomałowe*, s. 71 (przyp. 7), 84; J. Kowecki, *Rożnowski Antoni*, [w:] PSB, t. XXXII, s. 468; A. Stroynowski, *Reforma królewsczyzn na Sejmie Czteroletnim*, Łódź 1979, s. 12, 14, 21. A. Rożnowski był bardzo aktywny na Sejmie Wielkim, m.in. odegrał istotną rolę w walce o reformę królewsczyzn.

⁸² APPozn., PG 1150, k. 250. Instrukcja poselska z 17 VIII 1778 (podpisy); W. Filipczak, *Sejm 1778 roku*, s. 60.

⁸³ APPozn., PG 1153, k. 643. Laudum sejmiku w Środzie z 16 VII 1779.

⁸⁴ Ossol. 11919, s. 159. Trybunał Koronny piotrkowski 1778 anno. Series jww deputatów; Ossol. 6615, s. 50–51. Piotr Małachowski do Jacka Ogrodzkiego z 16 XII 1778 i do A. Młodziejowskiego, bez daty (kopie).

⁸⁵ BCz 689, s. 267. Antoni Sikorski do A. Cieciszowskiego z 27 XII 1781; *Urzędnicy wielkopolscy...*, s. 88.

⁸⁶ APPozn., GP 434, k. 311v. Laudum sejmiku w Środzie z 21 VIII 1780.

⁸⁷ VL, t. VIII, s. 7 (skład delegacji sejmowej z 1773); J. Pachonki, *Prusimski Kazimierz Józef Antoni*, [w:] PSB, t. XXVIII, 1984–1985, s. 582; W. Filipczak, *Sejm 1778 roku*, s. 59–62.

⁸⁸ APPozn., KnG 151, k. 807. Obwieszczenie komisarzy dobrego porządku dla województwa kaliskiego z 7 IX 1781; W. Filipczak, *Sejm 1778 roku*, s. 181–182; H. Wereszycka, *Mycielski Aleksander*, [w:] PSB, t. XXII, 1977, s. 327; K. Mycielski, *Mycielscy. Zarys monografii*, Warszawa 1998, s. 150.

⁸⁹ APPozn., KG 434, k. 311v. Laudum sejmiku w Środzie z 21 VIII 1780.

⁹⁰ VL, t. VIII, s. 528; Stanisław August Poniatowski, *Mémoires du roi...*, t. II, s. 325; A. Zahorski, *Ignacy Wyssogota Zakrzewski. Prezydent Warszawy*, wyd. 2, Warszawa 1979, s. 16,

Na posłów kaliskich byli wybrani: pisarz ziemski gnieźnieński Piotr Radoliński, generał adiutant Antoni Sieroszewski, szambelan Adam Moszczeński, miecznikowicz kaliski Ignacy Mierzewski, starościc kowelski Maciej Jabłonowski, Piotr Bieliński, wojewódzic kaliski Ignacy Działyński i kawaler maltański Marcin Miaskowski⁹¹. W 1776 w obradach sejmu uczestniczył P. Bieliński (jako poseł ziemi wschowskiej)⁹². Dwa lata później Wielkopolskę w izbie poselskiej reprezentowali P. Radoliński (województwo gnieźnieńskie), I. Działyński i książe M. Jabłonowski (obaj kaliskie)⁹³. I. Działyński związany był z W. Gurowskim, pod którego opieką się wychowywał. Korespondował z marszałkiem nadwornym w początkach obrad sejmowych (w 1780)⁹⁴. A. Sieroszewski, niegdyś aktywny konfederat barski, posłował już na sejm 1773/1775. Był także brany pod uwagę w 1778. Należał wówczas do osób związanych z K. Raczyńskim⁹⁵. A. Moszczeński, był luźniej związany z Wielkopolską, choć będzie ją reprezentował także na Sejmie Wielkim⁹⁶. Był on wielokrotnym posłem braclawskim, a także klientem i zaufanym współpracownikiem Stanisława Szczęsnego Potockiego⁹⁷.

Na posłów województwa gnieźnieńskiego wybrani zostali: szambelan (zapewne Andrzej) Rostworowski, starosta dębski Józef Malczewski, kasztelanic przemęcki Jan Nepomucen Gurowski i generał adiutant Celestyn Sokolnicki⁹⁸. J.N. Gurowskiego, syna kasztelana Rafała, wymieniano jako kandydata do poselstwa już w 1778. Był protegowanym marszałka W. Gurowskiego. C. Sokolnicki, później poseł poznański na Sejm Wielki, był w 1778 asesorem sejmiku średzkiego⁹⁹. Dla J. Malczewskiego mandat miał być przepustką do dalszej kariery. Latem 1781 gen. Karol Malczewski bezskutecznie zabiegał o urząd dla synowca, powołując się na niedawno pełnioną funkcję poselską. W grudniu tego roku, po awansie J. Lipskiego na kasztelaniego santocką, aspiracje J. Malczewskiego do wojstwa kaliskiego popierał (bezskutecznie) K. Raczyński¹⁰⁰.

53–54, 71–74; W. Filipczak, *Sejm 1778 roku*, s. 60–61; W. Szczygielski, *Referendum trzeciomajowe*, s. 69–70.

⁹¹ APPozn., KG 434, k. 311v–312. Laudum sejmiku w Środzie z 21 VIII 1780.

⁹² VL, t. VIII, s. 528; Stanisław August Poniatowski, *Mémoires du roi...*, t. II, s. 325.

⁹³ W. Filipczak, *Sejm 1778 roku*, s. 61; W. Rostocki, *Jabłonowski Maciej*, [w:] PSB, t. X, 1962, s. 230.

⁹⁴ BKór. 7797, k. 7–8. Ignacy Działyński do W. Gurowskiego z 2 X 1780; S. Kieniewicz, *Działyński Ignacy*, [w:] PSB, t. VI, s. 80; W. Dworzaczek, *Ksawery Działyński 1756–1819*, Kórnik 2006, s. 27–28.

⁹⁵ W. Szczygielski, *Sieroszewski (Sieraszewski) Antoni*, [w:] PSB, t. XXXVII, 1996, s. 340–342; W. Filipczak, *Sejm 1778 roku*, s. 60.

⁹⁶ J. Michalski, *Sejmiki poselskie 1788 roku*, PH 1960, t. LI, z. 2, s. 348.

⁹⁷ E. Rostworowski, *Moszczeński Adam*, [w:] PSB, t. XXII, 1977, s. 87.

⁹⁸ APPozn., KG 434, k. 312. Laudum sejmiku w Środzie z 21 VIII 1780. W laudum i instrukcji Rostworowski występuje bez imienia. Pogląd, że posłem gnieźnieńskim był szambelan Andrzej Rostworowski sformułował Jerzy Kowecki (*Rostworowski Andrzej*, [w:] PSB, t. XXXII, 1989–1990, s. 176).

⁹⁹ W. Szczygielski, *Referendum trzeciomajowe*, s. 81–83; W. Filipczak, *Sejm 1778 roku*, s. 59–60; Z. Chodyła, *Sokolnicki Celestyn*, [w:] PSB, t. XL, 2000, s. 61; A. Stroynowski, *Opozycja sejmowa w dobie rządów Rady Nieustającej*, Łódź 2005, s. 73.

¹⁰⁰ BCz 673, s. 283. K. Malczewski do króla z lipca 1781; BCz 689, s. 267. Antoni Sikorski do A. Cieciszowskiego z 27 XII 1781.

Sejmik poselski wybrał również delegatów do Stanisława Augusta i prymasa Antoniego Ostrowskiego. Do monarchy udać się mieli: podkomorzyc wendeński J.N. Dobrzycki (także asesor sejmiku), kasztelanic rogoziński Bonawentura Gajewski i starościc płowski Franciszek Malczewski.

Posłowie wyrazić mieli konwencjonalne podziękowania za starania wokół dobra publicznego¹⁰¹. Bardziej interesujące było drugie zlecenie. Planowano oświadczyć wdzięczność województw wielkopolskich dla ks. Józefa Rogalińskiego i prosić monarchę o uwzględnienie go w szafunku łask królewskich¹⁰². W początkach działalności Komisji Edukacji Narodowej wizytował on szkoły podległe jej wielkopolskiemu departamentowi¹⁰³. Książd J. Rogaliński podejmował działania (przy wsparciu Augusta Sułkowskiego i A. Młodziejowskiego) mające na celu powołanie Akademii Wielkopolskiej w Poznaniu, co żywo interesowało sejmik średzki¹⁰⁴. Szlachta zebrana 21 sierpnia 1780 wysłała również delegatów do arcybiskupa A. Ostrowskiego. Byli to: Aleksander Walknowski, [Ignacy?] Chelkowski i pisarz grodzki koniński Jan Kalkstein (Kalkszteyn). J. Kalkstein był kilka tygodni wcześniej asesorem na sejmiku deputackim ziemi dobrzyńskiej w Lipnie¹⁰⁵. Szlachta wielkopolska nie ograniczyła się do przekazania wyrazów wdzięczności dla prymasa za dbałość o dobro Ojczyzny oraz spokój i jedność w kraju. Proszono także o utrzymanie, mimo zmniejszonych nakładów, szkół trzemeszyńskich. Podkreślano zasługi w tej sprawie opata Michała Kosmowskiego. Proszono prymasa o przekazanie na utrzymanie tych szkół i ich kadry nauczającej dochodów z probostwa mstowskiego¹⁰⁶. Obie analizowane instrukcje ukazują duże zainteresowanie szlachty wielkopolskiej sprawami edukacyjnymi, co nie było w owym czasie zjawiskiem wyjątkowym¹⁰⁷.

Na sejmiku przedsejmowym uchwalona została, bardzo obszerna – licząca 51 punktów, instrukcja poselska. W tekście widnieje data 21 sierpnia 1780, czyli dzień zebrania się sejmiku¹⁰⁸. Została ona oblatowana w grodzie poznańskim dopiero 31 sierpnia 1780, a więc dziesięć dni po zakończeniu obrad¹⁰⁹. Nie można więc wykluczyć,

¹⁰¹ APPozn., KG 434, k. 313–314. Instrukcja sejmiku w Środzie dla posłów do króla z 21 VIII 1780. Na temat stylistyki tego rodzaju dokumentów zob.: W. Bednaruk, *Sejmiki lubelskie w okresie stanisławowskim (1764–1794)*, Lublin 2011, s. 215–216.

¹⁰² APPozn., PG 1156, k. 316–316v. Instrukcja sejmiku w Środzie dla posłów do króla z 21 VIII 1780.

¹⁰³ B. Natoński, *Rogaliński Józef Feliks*, [w:] PSB, t. XXXI, 1988, s. 403; W.M. Grabski, *U podstaw wielkiej reformy. Karta z dziejów Komisji Edukacji Narodowej*, Łódź 1984, s. 119 (przyp. nr 64).

¹⁰⁴ B. Natoński, *Rogaliński Józef*, s. 403; A. Czaja, *Lata wielkich nadziei. Walka o reformę państwa polskiego w drugiej połowie XVIII w.*, Warszawa 1992, s. 160–161. Zob. też: *Dzieje Wielkopolski*, t. I, s. 878 (rozdział J. Topolskiego).

¹⁰⁵ BPAU 8321, k. 553, 554. Laudum sejmiku w Lipnie z 15 VII 1780.

¹⁰⁶ APPozn., PG 1156, k. 318. Instrukcja sejmiku w Środzie dla posłów do prymasa z 21 VIII 1780.

¹⁰⁷ Por. J. Włodarczyk, *Problematyka szkół i oświaty w laudach sejmików łączycznych*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Łódzkiego” 1972, Nauki Humanistyczno-Społeczne, z. 88, s. 149.

¹⁰⁸ Instrukcja poselska wielkopolska z 21 VIII 1780 znajduje się w: APPozn., PG 1156, k. 311–315v i 324–328v oraz w KG 434, k. 297–310v.

¹⁰⁹ APPozn., PG 1156, k. 310v. Oblata laudum i instrukcji poselskiej. Również w czasach Zygmunta III Wazy nie spieszono się z oblatą instrukcji poselskich; S. Płaza, *op. cit.*, s. 121.

że prace nad tekstem trwały jeszcze po zakończeniu sejmiku. W laudum i instrukcji napisano wprawdzie o jej jednymyślnym ułożeniu¹¹⁰, ale wcale nie musiało to oznaczać, że w momencie spisania uchwały prace były zakończone. W tym miejscu ograniczę się do analizy tych punktów, które były związane z bieżącą sytuacją polityczną. Uwzględnię także te postulaty, które pozwalają ocenić stanowisko Wielkopolan w kontekście rywalizacji między regalistami i opozycją. Zajmę się również stanowiskiem sejmiku średzkiego w kwestiach ustrojowych i prawnych, wywołujących kontrowersje w ówczesnym życiu publicznym (np. stosunek do Rady Nieustającej¹¹¹ i innych organów władzy). Pozostałe zagadnienia omówione zostaną w dalszej części rozdziału.

Sejmik średzki zdecydowanie sprzeciwił się uchwalaniu nowych podatków. Motywowano to zubożeniem kraju „nowo wynalezionymi” obciążeniami¹¹². Nakazu szlachty wielkopolskiej nie należy interpretować jedynie w kontekście politycznym. Narzekania na wysokie podatki były powszechne i miały związek z trudną sytuacją ekonomiczną kraju po I rozbiórce¹¹³. Niechęć do podatków nie miała barwy politycznej, ale kategoryczne nakazy instrukcji w tej sprawie nie były na rękę królowi. Negatywnie sejmik średzki odniósł się do *Zbioru praw* Andrzeja Zamoyskiego. W instrukcji domagano się, by projekt „ullo titulo przyjętym nie był”¹¹⁴. Być może istotny wpływ na to miała krytyczna postawa wobec projektu kasztelana poznańskiego J. Mielżyńskiego¹¹⁵. Propozycje ekskanclerza wywołały oburzenie szlachty. Widząc to, K. Raczyński jeszcze przed sejmikiem poradził Józefowi Wybickiemu, który był dworskim kandydatem do mandatu, aby jak najprędzej opuścił Środę¹¹⁶. Przypomnę, że autor *Myśli politycznych* był jednym ze współpracowników A. Zamoyskiego w pracach kodyfikacyjnych¹¹⁷. Również w czasie sejmu posłowie gnieźnieński C. Sokolnicki i poznański P. Skórzewski odegrali istotną rolę w dyskusji, choć zajmując odmienne stanowiska (o czym dalej), która doprowadziła do upadku projektu¹¹⁸.

¹¹⁰ APPozn., KG 434, k. 312. Laudum sejmiku w Środzie z 21 VIII 1780; PG 1156, k. 328v. Instrukcja poselska wielkopolska z 21 VIII 1780.

¹¹¹ Zob. A. Czaja, *Między tronem, buławą a dworem petersburskim. Z dziejów Rady Nieustającej 1786–1789*, s. 314–358; W. Filipczak, *Opozycja antykrólewska wobec systemu Rady Nieustającej na sejmie 1786 roku*, AUL 1990, FH 38, s. 3–22; A. Stroynowski, *Opozycja sejmowa...*, s. 31–34.

¹¹² APPozn., PG 1156, k. 311v. Instrukcja poselska wielkopolska z 21 VIII 1780; A. Stroynowski, *Opozycja sejmowa...*, s. 438.

¹¹³ Por. M. Drozdowski, *Podstawy finansowe działalności państwowej w Polsce 1764–1793*, Warszawa–Poznań 1975, s. 92–94.

¹¹⁴ APPozn., PG 1156, k. 312. Instrukcja poselska wielkopolska z 21 VIII 1780; J. Deresiewicz, *Komisja dobrego porządku...*, s. 295.

¹¹⁵ W. Dworzaczek, *Mielżyński Józef*, s. 783.

¹¹⁶ J. Wybicki, *Pamiętniki...*, cz. II, Warszawa 1905, s. 60–61; J. Dygdała, *Raczyński Kazimierz*, s. 647.

¹¹⁷ A.M. Skalkowski, *Józef Wybicki (1747–1795)*, Poznań 1927, s. 20, 30; E. Borkowska-Bagieńska, *„Zbiór praw sądowych” Andrzeja Zamoyskiego*, Poznań 1986, s. 39–47; W. Zajewski, *Józef Wybicki*, wyd. 2, Warszawa 1983, s. 85–87.

¹¹⁸ *Dyaryusz sejmu wolnego ordynaryjnego... 1780...*, wyd. S. Badeni, Warszawa, bd., s. 355–356; A. Stroynowski, *Przyczyny odrzucenia kodeksu Zamoyskiego*, CPH 1984, t. 36, z. 1, s. 193; W. Szczygielski, *Skórzewski Paweł*, s. 374; Z. Chodyła, *Sokolnicki Celestyn*, s. 61.

Sejmik średzki wypowiedział się na temat zagadnień militarnych. Apelowano o „niezawodną” płacę dla wojska, zgodnie z obowiązującym prawem. Proponowano, by Skarb Koronny wypłacał 1/2 należnej sumy (ratę marcową) już w lutym. Drugą połowę (rata wrześnieowa) Skarb miał płacić w sierpniu brygadzie kawalerii narodowej. Podkreślano, że formacja narodowej jazdy wymaga większych nakładów niż inne rodzaje wojska. Uznano, że stawki dla kawalerzystów są zbyt niskie; domagano się ich „polepszenia”. Na ten cel chciano przeznaczyć nadwyżki dochodów skarbowych¹¹⁹. Postulat ten nie świadczył o preferencjach politycznych. Wśród szlachty popularne było hasło finansowania w pierwszej kolejności potrzeb wojska, a zwłaszcza kawalerii narodowej. Znalazło to wyraz w konstytucjach z 1778 i 1780, które tak właśnie nakazywały kierować superaty skarbowe¹²⁰. Dzięki badaniom E. Rostworowskiego wiadomo jednak, że szlacheckie przywiązanie do jazdy autoramentu narodowego nie było zgodne w kierunku polityki militarnej dworu¹²¹. Sejmik średzki domagał się również, by (także z nadwyżek skarbowych) powiększono liczebność chorągwi kawalerii narodowej¹²².

Poruszaną w instrukcji kwestię skarg na pruskie nadużycia handlowe i nadgraniczne omówię w innym miejscu. Wielkopolanie domagali się, by posłowie, podobnie jak deputaci, składali przysięgę na sejmiku, zaraz po dokonanych wyborze. W instrukcji podany został projekt jej roty. Posłowie mieliby zobowiązać się do starań o utrzymanie pozycji religii rzymskokatolickiej i kierować się miłością dobra publicznego. Przysięga zawierała zakaz wdawania się w sprawy należące do kompetencji instytucji sądowych. Zamierzano zabronić popierania na sejmie projektów w interesie posła, jego rodziny i przyjaciół. Reprezentant miał zobowiązać się, że „łaskami lub obietnicami uwodzić się nie zechcę i podczas funkcji mojej poselskiej o żaden urząd starać się nie będę”¹²³. Inicjatywa sejmiku wielkopolskiego była całkowicie rozbieżna z celami polityki królewskiej. Stanisław August chciał, by posłowie mogli zachować na sejmie maksimum swobody¹²⁴. Przysięga miała w intencji sejmikujących skłonić posłów do zajmowania się sprawami publicznymi, a nie szukaniem korzyści osobistych. Trudno jednak nie dostrzec hipokryzji, jeśli zauważymy, że w tej samej instrukcji znalazł się okazały zestaw propozycji na rzecz osób prywatnych. Należy wreszcie podkreślić, że cytowany fragment zawierający zobowiązanie, by nie dać się uwieść łaskami, miał wyraźnie antydworski wydźwięk. Ujawniła się w nim republikańska obawa, że posłowie zostaną pozyskani, wbrew interesom szlachty, przez monarchę, który dysponował władzą rozdawniczą¹²⁵. Na uwagę zasługuje też postulat uchwalenia amnestii dla osób uczest-

¹¹⁹ APPozn., PG 1156, k. 312. Instrukcja poselska wielkopolska z 21 VIII 1780.

¹²⁰ VL, t. VIII, s. 579 (*Warunek wojsku obojga narodow*), 584–585 (*Wojsko*).

¹²¹ E. Rostworowski, *Sprawa aukcji wojska na tle sytuacji politycznej przed Sejmem Czteroletnim*, Warszawa 1957, s. 151–153.

¹²² APPozn., PG 1156, k. 312–312v. Instrukcja poselska wielkopolska z 21 VIII 1780.

¹²³ APPozn., PG 1156, k. 325. Instrukcja poselska wielkopolska z 21 VIII 1780.

¹²⁴ R. Łaszewski, *Instrukcje poselskie w drugiej połowie XVIII wieku*, AUNC 1973, Prawo XII, s. 73.

¹²⁵ W republikańskiej literaturze politycznej XVIII wieku pojawiał się postulat pozbawienia monarchy rozdawnictwa urzędów. Głosili go, m. in. Stanisław Karwicki i Stanisław Konarski: H. Olszewski, *Doktryny prawno-polityczne czasów saskich (1697–1740)*, Warszawa 1961,

niczących w konfederacji barskiej¹²⁶. Trudno jednak na tej podstawie wyciągać daleko idące wnioski. Należy pamiętać, że w Wielkopolsce nierzadkie były przypadki związków między konfederatami a dworem¹²⁷. Ze spraw ekonomicznych odnotować należy punkt dotyczący zmian w prawie wekslowym. Warunkiem ważności weksla miało być zaprzysiężenie, iż został on wystawiony „rzetelnie”, a nie w wyniku podstępu¹²⁸. Należy zauważyć, że był to postulat dość umiarkowany. Korzystanie z weksli przez szlachtę, ograniczone już w 1778, zostało ostatecznie zakazane przez najbliższy sejm (1780)¹²⁹.

Trudno jednoznacznie ocenić wyniki sejmiku poselskiego z 1780. Nie ulega wątpliwości, że karty na nim rozdawali politycy związani z dworem, z K. Raczyńskim na czele. Nie wydaje się, by mandat poselski uzyskał ktoś ze zdeklarowanych przeciwników króla. Andrzej Stroynowski za opozycjonistę uznał A. Moszczeńskiego¹³⁰. Inaczej jednak posła kaliskiego oceniał król w pisanym pod koniec sejmku liście do S.S. Potockiego. Stanisław August w pozytywny sposób odniósł się do postawy protegowanego tulczyńskiego potentata. Monarcha pisał: „Moszczeński, poseł kaliski (którego dla mnie życzliwości na tym sejmie z wdzięcznością doznałem) wyświadczy WP., z jakim sercem i estymacją dla WP. w każdej okazji dają się słyszeć”¹³¹.

Zupełnie inne wrażenie na temat stanowiska sejmiku średzkiego można odnieść czytając instrukcję poselską. Politycznie istotne punkty były niezgodne lub obojętne w stosunku do linii politycznej dworu. Potwierdza się teza Jerzego Michalskiego, że stronnictwo dworskie „było w zasadzie bezprogramowe”¹³². Nie pierwszy raz okazuje się, że osobista lojalność wobec monarchy nie musiała się kłócić z wyznawaniem odmiennych koncepcji ustrojowych i ideowych. Trzeba odpowiedzieć na pytanie, co należy uznać za istotniejsze dla oceny wyniku sejmików. Zgadzam się z opinią Stanisława Kościalkowskiego, która odnosiła się do czasów Rady Nieustającej, że o ile dawniej istotne znaczenie miały spory o kształt instrukcji poselskiej, „to teraz toczy się wyłącznie już walka o wybór takich osób, które by związane były z danym stronnictwem i ściśle stosowały się do rozkazów, idących z góry od przywódców”¹³³. Nie znaczy to, że należy lekceważyć treści zawarte w instrukcjach. Niejednokrotnie były wyrazem dominujących na sejmikach poglądów. Nie zawsze jednak, jak zauważył Wojciech Szczygielski, sformułowania dokumentów sejmikowych oddawały panujące nastroje¹³⁴. Instrukcje często były

s. 98–99; W. Konopczyński, *Polscy pisarze polityczni XVIII wieku (do Sejmu Czteroletniego)*, wyd. E. Rostworowski, Warszawa 1966, s. 180–181.

¹²⁶ APPozn., PG 1156, k. 327. Instrukcja poselska wielkopolska z 21 VIII 1780.

¹²⁷ W. Szczygielski, *Konfederacja barska w Wielkopolsce...*, s. 106–107.

¹²⁸ APPozn., PG 1156, k. 327. Instrukcja poselska z 21 VIII 1780.

¹²⁹ VL, t. VIII, s. 589. *Wexle*; F.K. Fierich, *Prawo wekslowe w Polsce na podstawie konstytucji sejmowych 1775, 1776, 1778, 1780*, Kraków 1908, s. 24–33.

¹³⁰ A. Stroynowski, *Opozycja sejmowa...*, s. 490.

¹³¹ BCz 683, s. 358. Król do Stanisława Szczęsnego Potockiego z 8 XI 1780.

¹³² J. Michalski, *Sejm w czasach panowania Stanisława Augusta*, [w:] *Historia sejmiku polskiego*, t. I, red. J. Michalski, Warszawa 1984, s. 375.

¹³³ S. Kościalkowski, *Antoni Tyzenhauz. Podskarbi nadworny litewski*, t. I, Londyn 1970, s. 113.

¹³⁴ W. Szczygielski, *Przyczynek do badań nad świadomością polityczną szlachty lubelskiej w czasach Sejmu Wielkiego*, [w:] *Dyplomacja. Polityka. Prawo: księga pamiątkowa ofiarowana Profesorowi Henrykowi Kocójowi*, red. I. Panic, Katowice 2001, s. 267–277.

efektem kompromisów. Strona silniejsza mogła poczynić ustępstwa w sprawie mniej istotnej, by osiągnąć cel w kwestii dla siebie ważniejszej¹³⁵.

W dzień po sejmiku przedsejmowym, 22 sierpnia 1780, w Środzie zebrał się sejmik gospodarski. Jak już pisałem, na ten termin odłożono obrady w czasie zgromadzenia deputackiego. Sejmik został zagajony przez kasztelana biechowskiego (od 1778) Jana Kwileckiego¹³⁶. J. Kwilecki, wcześniej cześnik wschowski, już po uzyskaniu urzędu senatorskiego, kandydował we wrześniu 1778 na województwo inflanckie. Znalazł się nawet w trójce wylonionych przez Radę elektów, jednak nominację królewską uzyskał inny Wielkopolec – starosta nakielski K. Rogaliński¹³⁷. Na marszałka koła rycerskiego wybrano miecznika wschowskiego Józefa Żółtowskiego. Jako asesorowie jednomyślnie powołani zostali: Antoni Chłapowski, Tomasz Wolski i Ignacy Kęszycki. W czasie sejmiku postanowiono kontynuować działania mające na celu uregulowanie wysokości płac „ludziom służącym i owczarzom”¹³⁸. Uznano, że jest to konieczne wobec nieskuteczności rozporządzenia „komisji dobrego porządku województw naszych” (nazwa ta jest zwodnicza), wydanego w Poznaniu 22 listopada 1779. W tym celu postanowiono uzupełnić skład wspomnianej komisji, który został określony we wcześniejszych (19 sierpnia 1777 i 16 lipca 1778) laudach sejmików gospodarskich¹³⁹. Nieskuteczność działań wspomnianej komisji ekonomicznej podniesiono już na sejmiku gospodarskim z 16 lipca 1779, na którym jednak sprawą się szerzej nie zajęto¹⁴⁰. W czasie obrad z 22 sierpnia 1780 podjęto decyzję o uzupełnieniu dotychczasowego składu komisji. Nowymi komisarzami zostali: kasztelan międzyrzecki Stanisław Rogaliński, kasztelan łędzki Józef Moszczeński oraz 9 komisarzy ze stanu rycerskiego. Były to osoby znaczące w Wielkopolsce: starosta mosiński F.K. Kęszycki (poseł z 1776 i 1778), podczaszy poznański Józef Gliszczyński, pisarz ziemski poznański Piotr Drwęski, wojski wschowski Walenty Gozimirski, starosta solecki Tadeusz Jaraczewski, miecznik wschowski i marszałek sejmiku J. Żółtowski, skarbnik wschowski Stanisław Chełmski, Ignacy Niemojewski (asesor sejmiku poselskiego) i szambelan Jan Zaremba¹⁴¹. S. Chełmski był

¹³⁵ Por. W. Filipczak, *Sejm 1778 roku*, s. 91.

¹³⁶ APPozn., PG 1160, k. 32. Laudum sejmiku w Środzie z 22 VIII 1780. Na temat J. Kwileckiego zob.: A. Boniecki, *op. cit.*, t. XIII, s. 310.

¹³⁷ AGAD, ML VII/20, s. 251. Protokół Rady Nieustającej z 22 IX 1778. J. Kwilecki w czasie elekcji uzyskał 12 głosów (ML VII/ 84, k. 224. Kreski na elekcję wdy inflanckiego). W protokole Rady J. Kwilecki występuje jako kasztelan biechowski, choć dokument nominacyjny dla niego nosił datę 3 X 1778 (*Urzednicy wielkopolscy...*, s. 35). Na temat K. Rogalińskiego zob. J. Dygdała, *Rogaliński Kasper*, [w:] PSB, t. XXXI, 1988, s. 404–408.

¹³⁸ APPozn., PG 1160, k. 32. Laudum sejmiku w Środzie z 22 VIII 1780.

¹³⁹ APPozn., PG 1160, k. 32. Laudum sejmiku w Środzie z 22 VIII 1780; J. Deresiewicz, *Komisja dobrego porządku...*, s. 288–292. Sierpniowy termin sejmiku gospodarskiego w 1777 wynikał z faktu, że w lipcu nie zostali wybrani sędziowie trybunalscy z Wielkopolski. Na 18 sierpnia 1777 król zwołał ponowny sejmik deputacki, na którym znów nie wyloniono deputatów: BCz 784, s. 289. Laudum sejmiku w Środzie z 19 VIII 1777 (kopia).

¹⁴⁰ APPozn., PG 1153, k. 588, 643–643v. Laudum sejmiku w Środzie z 16 VII 1779. Obrady zagaił podkomorzy poznański Michał Skórzewski. Marszałkiem był Jan Nepomucen Dobrzycki. Zob. też: J. Deresiewicz, *Komisja dobrego porządku...*, s. 294.

¹⁴¹ APPozn., PG 1160, k. 32. Laudum z 22 VIII 1780; J. Deresiewicz, *Komisja dobrego porządku...*, s. 296 (przyp. 58).

wcześniej asesorem na sejmiku poselskim w 1778, zaś na elekcyjnym z 9 listopada tego roku w Kaliszu został wybrany kandydatem do sęstwa ziemskiego¹⁴². I. Niemojewski pomagał marszałkom koła rycerskiego na sejmikach poselskich w 1778 i 1780 oraz elekcyjnym z 30 czerwca 1777 w Kaliszu¹⁴³. Na zgromadzeniu gospodarskim z 22 sierpnia 1780 postanowiono, że komisja powinna zebrać się w Poznaniu 15 sierpnia 1781. Kworum ustalono na 5 osób. Udzielono komisji pełnomocnictw do poprawy lub potwierdzenia dotychczas wydanych uniwersałów, ustalenia płacy dla pracowników najemnych („czeladzi i owczarzy”), a także „zgoła wszystkiego co do dobrego porządku w województwach przynależy”. Określano sposób ogłaszania zarządzeń komisji i kary dla osób, które ich nie przestrzegały¹⁴⁴.

Drugą część uchwały sejmiku gospodarskiego rozpoczęto od sprawy sukcesorów Józefa Zaremby, komendanta prowincji wielkopolskiej w czasie konfederacji barskiej¹⁴⁵. W laudum podkreślano „przyzwoite względy” dla obywateli ze strony Józefa Zaremby, który nie dopuścił do szkód w ich majątkach. Województwa wielkopolskie deklarowały więc, że nie roszczą z tego tytułu żadnych pretensji¹⁴⁶. Podobnego zaświadczenia udzielono innemu przywódcy konfederacji barskiej w Wielkopolsce – staroście spławskiemu Ignacemu Malczewskiemu¹⁴⁷. Kończącą część uchwały rozpoczęto od pochwał nowego starosty generalnego K. Raczyńskiego. Podkreślano poniesione przez niego nakłady na podźwignięcie kancelarii grodzkich w Wielkopolsce, jednocześnie przypominano, że jego poprzednicy nie wypełniali, określonych w konstytucji z 1768, obowiązków¹⁴⁸. Chodziło tu zapewne o Jerzego Mniszcha, który był w latach 1757–1778 starostą generalnym wielkopolskim. W celu wyegzekwowania pretensji wobec sukcesorów sejmik ustanowił plenipotentą w osobie Andrzeja Gorzeńskiego¹⁴⁹.

Zgodnie z uchwałą sejmiku gospodarskiego, 15 sierpnia 1781 w Poznaniu zebrała się komisja ekonomiczna, obradująca pod przewodnictwem kasztelana międzyrzeckiego Stanisława Rogalińskiego¹⁵⁰. Wydała ona uniwersał skierowany do posesorów dóbr ziemskich, królewskich i kościelnych oraz burmistrzów miast i miasteczek województw

¹⁴² APPozn., 1150, k. 250. Instrukcja poselska wielkopolska z 17 VIII 1778 (podpisy); KG 429, k. 710–711. Laudum sejmiku w Kaliszu z 9 XI 1778.

¹⁴³ APPozn., PG 1150, k. 250. Instrukcja poselska wielkopolska z 17 VIII 1778; KG 428, k. 370. Laudum sejmiku w Kaliszu z 30 VI 1777; KG 434, k. 311v. Laudum sejmiku w Środzie z 21 VIII 1780.

¹⁴⁴ APPozn., PG 1160, k. 32–32v. Laudum sejmiku w Środzie z 22 VIII 1780; J. Deresiewicz, *Komisja dobrego porządku...*, s. 296.

¹⁴⁵ W. Szczygielski, *Konfederacja barska w Wielkopolsce...*, s. 18.

¹⁴⁶ APPozn., PG 1160, k. 32v. Laudum sejmiku w Środzie z 22 VIII 1780.

¹⁴⁷ Na temat Ignacego Malczewskiego szeroko pisał Waław Szczygielski (*Konfederacja barska w Wielkopolsce...*).

¹⁴⁸ APPozn., PG 1160, k. 57. Laudum sejmiku w Środzie z 22 VIII 1780.

¹⁴⁹ APPozn., PG 1160, k. 57. Laudum sejmiku w Środzie z 22 VIII 1780.

¹⁵⁰ APPozn., KG 440, k. 369. Uniwersał komisji z 15 VIII 1781; W. Szczygielski, *Rogaliński Stanisław*, [w:] PSB, t. XXI, s. 409. Uniwersał podpisali także: kasztelan biechowski J. Krzycki, stolnik gnieźnieński K. Bolesz, podczaszy poznański J. Gliszczyński, łowczy poznański N. Zakrzewski, pisarz ziemski poznański P. Drwęski, miecznik wschowski J. Żółtowski i starosta solecki T. Jaraczewski; APPozn., WG 226, k. 213–213v.

wielkopolskich. Regulował on kwestie płac czeladzi wiejskiej i dworskiej. Jego pełny tekst został opublikowany przez Janusza Deresiewicza¹⁵¹. Komisja w przyjętej uchwale, po omówieniu okoliczności powstania i swojej dotychczasowej działalności, powoływała się na uchwałę sejmiku gospodarskiego z 22 sierpnia 1780 jako podstawę podjętych decyzji¹⁵².

Sprawa ta wymaga krótkiego omówienia. Wbrew określeniom znajdującym się w cytowanej uchwale sejmiku gospodarskiego z 1780, nie chodziło tu o komisję „dobrego porządku”. Komisje dobrego porządku poznańska i kaliska, których działalność omówił J. Deresiewicz, zostały utworzone na podstawie, wydanych 23 listopada 1778 reskryptów królewskich¹⁵³. Jeszcze wcześniej (reskrypt z 22 sierpnia 1778) Stanisław August powołał analogiczną komisję dla województwa gnieźnieńskiego¹⁵⁴. Komisja ekonomiczna (posłużę się takim określeniem), której skład uzupełnił sejmik gospodarski z 1780, była zaś typowym organem sejmikowym. Komisję ekonomiczną powołał sejmik gospodarski z 19 sierpnia 1777, obradujący pod laską starosty mosińskiego F.K. Kęszyckiego (zagaił zgromadzenie kasztelan poznański J. Mielżyński)¹⁵⁵. Została ona upoważniona do zajęcia się szeregiem spraw, m.in.: nadzorem nad „fabrykami sukienymi” (na sejmiku ustalono wzór mundurów wojewódzkich), żeglownością rzek, maksymalnymi płacami czeladzi wiejskiej i owczarzy, rozliczeniem komisarzy prowiantowych oraz bezpieczeństwem przeciwpożarowym¹⁵⁶. Dodatkowych komisarzy wyznaczono jeszcze dwukrotnie (na sejmikach gospodarskich z 16 lipca 1778 i 22 sierpnia 1780)¹⁵⁷. Mamy więc do czynienia z organem o podobnym charakterze, choć mającym bardzo ograniczone kompetencje i możliwości działania, jak dawne deputacje, a później sądy (komisje) skarbowe¹⁵⁸. Wielkopolska miała bardzo bogate i stosunkowo nieodległe tradycje w tym zakresie. Wielkopolska komisja skarbowa została zlikwidowana dopiero w 1766. Zagadnienie to wszechstronnie omówił

¹⁵¹ APPozn., KG 440, k. 365–369v. Uniwersał komisji z 15 VIII 1781. Uniwersał znaleźć można także w: PG 1160, k. 579–582v; WG 226, k. 209–213v; PызG 104, k. 125–129v; J. Deresiewicz, *Komisja dobrego porządku...*, s. 299–308.

¹⁵² APPozn., PG 1160, k. 579–579v. Uniwersał komisji z 15 VIII 1781; J. Deresiewicz, *Komisja dobrego porządku...*, s. 300.

¹⁵³ APPozn., KG 434, k. 105–108v. Reskrypt królewski na komisję boni ordinis do miast i miasteczek województwa kaliskiego z 23 XI 1778 (oblatowany 26 I 1779 w grodzie kaliskim); J. Deresiewicz, *Wielkopolskie komisje...*, s. 165–175.

¹⁵⁴ *Ibidem*, s. 175–177. Zasadą było tworzenie komisji dobrego porządku dla poszczególnych województw lub ziem: T. Srogosz, *Nowożytnie lokalne organy administracyjno-samorządowe na ukraińskich terenach Rzeczypospolitej w okresie panowania Stanisława Augusta Poniatowskiego*, [w:] *Urzędy państwowe, organy samorządowe i kościelne oraz ich kancelarie na polsko-ruskim pograniczu kulturowym i etnicznym od XV do XIX wieku*, red. H. Gmiterek i J. Łosowski, Kraków 2010, s. 200–201.

¹⁵⁵ BCz 784, s. 289. Laudum sejmiku w Środzie z 19 VIII 1777 (kopia).

¹⁵⁶ BCz 784, s. 289–293. Laudum sejmiku w Środzie z 19 VIII 1777 (kopia).

¹⁵⁷ APPozn., PG 1160, k. 32, 579. Laudum sejmiku w Środzie z 22 VIII 1780 i uniwersał komisji z 15 VIII 1781; *Dzieje Wielkopolski*, t. 1, s. 878 (fragment autorstwa J. Topolskiego).

¹⁵⁸ A. Lityński, *Sejmikowe sądy skarbowe województwa płockiego do 1717 roku*, „Studia Iuridica Silesiana” 1986, t. 11, s. 77–102; W. Kriegseisen, *Samorząd szlachecki w Małopolsce w latach 1669–1717*, Warszawa 1989, s. 55–56, 67–74.

M. Zwierzykowski¹⁵⁹. Zwraca uwagę, że sejmik średzki posłużył się terminologią, która niejako maskowała samorządowy charakter inicjatywy¹⁶⁰. Rodzi się też pytanie, czy wspomniane reskrypty królewskie z 1778 nie były reakcją na oddolne inicjatywy Wielkopolan. Być może chodziło o skierowanie samorządowej aktywności w ramy naznaczone przez monarchę. Wielkopolskie inicjatywy samorządowe inspirowały szlachtę w innych województwach. Z podobnym pomysłem spotykamy się także na Kujawach. Na sejmikach w Radziejowie z 15 lipca 1777 i 15 lipca 1779 powołano komisję, która miała się zająć „ulożeniem porządku ekonomicznego”¹⁶¹. Mniej oczywisty jest wpływ doświadczeń sejmiku średzkiego na poglądy szlachty ziemi sochaczewskiej (województwo rawskie). W instrukcji poselskiej z 1782, domagając się egzekucji prawa o komisjach dobrego porządku, łączyła ona tę sprawę z uregulowaniem stawek „dla służących, jako rzemieślników i ludzi najemnych”¹⁶².

W życiu politycznym „niesejmowego” roku 1781 kluczową rolę odgrywał lipcowy sejmik deputacki. Był on szczególnie ważny dla omawianego obszaru, gdyż od wielu miesięcy Stanisław August starał się znaleźć kandydata do laski marszałkowskiej właśnie w Wielkopolsce. Godność ta wymagała dużych nakładów finansowych, których nie rekompensowała, ustalona przez ustawę z 1775, pensja (20 000 złp)¹⁶³. Od marszałka oczekiwano, przynajmniej, utrzymywania „stołu” dla pracujących bezpłatnie kolegów. Kadencja Trybunału Koronnego trwała zaś przeszło 15 miesięcy (od 1 września, do 20 grudnia następnego roku)¹⁶⁴. Podjęcie się laski marszałkowskiej mogło być jednak wstępem do szybkiej kariery. Marszałek trybunalski, jeśli dobrze spełniał obowiązki, miał szansę na wdzięczność monarchy i szybkie awanse. Dlatego zajęmę się szerzej przygotowaniem do wyłonienia nowego kompletu sędziów najwyższego sądu apelacyjnego w Koronie. Nie ograniczę się przy tym do problematyki ściśle sejmikowej. Sprawa ta miała bowiem znaczenie dla personalno-politycznego układu sił w Wielkopolsce w najbliższych latach.

Okazało się, że znalezienie odpowiedniego kandydata na marszałka, nawet w województwach zamieszkałych przecież przez zamożną szlachtę¹⁶⁵, nie było sprawą łatwą. Już w grudniu 1780 król zwracał się do starosty konińskiego Józefa Mycielskiego, człowieka o bardzo dużym stażu w życiu parlamentarnym (zaczynał działalność jeszcze w czasach Augusta III, w 1776 był marszałkiem sejmiku poselskiego w Środzie¹⁶⁶), z pytaniem o gotowość podjęcia się dzierżenia laski trybunalskiej. Z listu wynika, że

¹⁵⁹ M. Zwierzykowski, *Komisja Skarbowa Poznańska*, s. 33–267.

¹⁶⁰ APPozn., PG 1160, k. 32. Laudum sejmiku w Środzie z 22 VIII 1780.

¹⁶¹ AGAD, RGPI 22b, k. 623–623v. Laudum sejmiku w Radziejowie z 15 VII 1779.

¹⁶² BPAU 8347, k. 459v. Instrukcja poselska sochaczewska z 19 VIII 1782.

¹⁶³ VL, t. VIII, s. 550. *Tabela expensy koronnej*; W. Bednaruk, *Trybunał Koronny. Szlachecki sąd najwyższy w latach 1578–1794*, Lublin 2008, s. 291.

¹⁶⁴ *Ibidem*, s. 106–107. *Trybunał Koronny*; M. Goyski, *op. cit.*, s. 98–100.

¹⁶⁵ Na temat statusu majątkowego szlachty wielkopolskiej por. E. Opaliński, *Elita władzy w województwach poznańskim i kaliskim za Zygmunta III*, Poznań 1981, s. 33–40.

¹⁶⁶ W. Szczygielski, *Mycielski Józef*, [w:] PSB, t. XXII, 1977, s. 336; M. Czeppe, *Kamaryla pana z Dukli. Kształtowanie się obozu politycznego Jerzego Augusta Mniszcza 1750–1763*, Kraków 1998, s. 150; T. Szwaciński, *Sejmiki poselskie przed konwokacją 1764 r.*, KH 2006, R. 113, nr 1, s. 25.

Stanisław August konsultował się w tej sprawie z K. Raczyńskim¹⁶⁷. Atutem starosty konińskiego było posiadanie znacznego majątku. J. Mycielski po rodzicach odziedziczył klucze dóbr w różnych powiatach Wielkopolski (kcyńskim, poznańskim, konińskim i kościańskim)¹⁶⁸. J. Mycielski, skoligacony z Radziwiłłami (siostra J. Mycielskiego poślubiła hetmana Michała Kazimierza Radziwiłła), był osobą o dużych aspiracjach. Licząc na awans senatorski, w końcu 1778 zabiegał o rezygnację Rocha Zbiewskiego z kasztelanii kaliskiej¹⁶⁹. W maju 1780 starosta koniński starał się o kasztelanię poznańską, gdyby zawakowała. Za pośrednictwem kasztelana wileńskiego Michała Hieronima Radziwiłła próbował uzyskać poparcie O. Stackelberga¹⁷⁰. Prawdopodobnie otrzymał wtedy obietnicę królewską w tej sprawie¹⁷¹. Oferta monarchy w sprawie marszałkostwa Trybunału nie spotkała się jednak z entuzjazmem. J. Mycielski odmówił, zasłaniając się względami rodzinnymi¹⁷². Być może miało to związek ze sprawą opieki nad małoletnimi Koźmińskimi (wnukami wojewody kaliskiego Macieja, ojca żony J. Mycielskiego), która budziła w Wielkopolsce duże zainteresowanie¹⁷³. Monarcha wrócił do kwestii laski trybunalskiej w maju 1781. Obiecał staroście konińskiemu, w wypadku podjęcia się funkcji marszałkowskiej, pierwszą wakującą kasztelanię wielkopolską. Stanisław August zarazem ostrzegł, że w razie odmowy, urząd ten otrzyma osoba, która zgodzi się sprawować tę funkcję¹⁷⁴. J. Mycielski, w grzecznej formie, propozycji nie przyjął¹⁷⁵.

W tym czasie toczyły się już negocjacje z innym kandydatem. W marcu 1781 kasztelan J. Mielżyński informował dwór o swoich staraniach w tej sprawie. Kasztelan poznański proponował, by funkcję tę objął starosta mosiński F.K. Kęszycki. W tym celu prowadził rozmowy z chorążym poznańskim Konstantym Kwileckim¹⁷⁶. Był on teściem starosty mosińskiego¹⁷⁷. Po wielu staraniach K. Kwilecki wyraził zgodę, jednak pod dwoma warunkami. Po pierwsze domagał się, by dla F.K. Kęszyckiego kupiona była kasztelania kaliska (urząd ten pełnił R. Zbiewski). Drugie żądanie dotyczyło Orderu Orła Białego. J. Mielżyński przypominał, że F.K. Kęszyckiemu obiecano było podkoniuszostwo koronne¹⁷⁸. Z listu kasztelana poznańskiego wynika, że inicjatywę popierał także

¹⁶⁷ BCz 697, s. 605. Król do Józefa Mycielskiego z 20 XII 1780.

¹⁶⁸ W. Szczygielski, *Mycielski Józef*, s. 336; K. Mycielski, *Mycielscy. Zarys monografii*, Warszawa 1998, s. 50.

¹⁶⁹ BCz 799, s. 1833–1834. Andrzej Młodziejowski do króla z 6 XII 1778. Na temat związków J. Mycielskiego z Radziwiłłami zob.: W. Szczygielski, *Mycielski Józef*, s. 336; K. Mycielski, *op. cit.*, s. 50–51.

¹⁷⁰ AGAD, AR V/10163/3, s. 102–103. Józef Mycielski do Michała H. Radziwiłła z 12 V 1780.

¹⁷¹ AGAD, AR V/10163/3, s. 118–119. J. Mycielski do Karola Radziwiłła z 31 X 1780.

¹⁷² BCz 673, s. 481–483. Józef Mycielski do króla z 11 I 1781.

¹⁷³ BCz 673, s. 475–480. Franciszka Mycielska do króla z 21 III 1780 i J. Mycielski do A. Cieciszowskiego z marca 1780; BCz 666, s. 273. Tadeusz Jaraczewski do króla z 7 V 1780.

¹⁷⁴ BCz 697, s. 607. Król do J. Mycielskiego z 6 V 1781.

¹⁷⁵ BCz 673, s. 485–486. J. Mycielski do króla z 16 V 1781.

¹⁷⁶ BCz 673, s. 467. Józef Mielżyński do A. Cieciszowskiego z 19 III 1781.

¹⁷⁷ BCz 669, s. 577–578. Konstanty Kwilecki do [A. Cieciszowskiego?] z 18 V 1781; W. Szczygielski, *Kwilecki Konstanty*, [w:] PSB, t. XVI, 1971, s. 385.

¹⁷⁸ BCz 673. J. Mielżyński do A. Cieciszowskiego z 19 III 1781. O podkoniuszostwo koronne dla F.K. Kęszyckiego zabiegał, w listopadzie 1778, A. Młodziejowski: BCz 799, s. 1773, 1784. A. Młodziejowski do króla z 6 i 15 XI 1778; W. Filipeczak, *Sejm 1778 roku*, s. 334–335.

K. Raczyński. J. Mielżyński uważał, że proponowane rozwiązanie jest konieczne, gdyż w innej sytuacji nikt nie podejmie się funkcji deputackiej z Wielkopolski. F.K. Kęszycki miał utrzymywać swoich kolegów na własny koszt. Cenę kasztelanii kaliskiej szacował na 2500 (zapewne czerwonych złotych). Kasztelan poznański wyrażał przekonanie, że monarcha będzie zadowolony z zaproponowanego marszałka¹⁷⁹. Nie znam dalszego przebiegu negocjacji, ale zakończyły się one sukcesem. W maju 1781 K. Kwilecki wyrażał satysfakcję, że jego „przybrany syn” jest przeznaczony do marszałkostwa Trybunału. Z listu chorążego poznańskiego wynika jednoznacznie, że przyczyną wcześniejszych wątpliwości były duże koszty związane z pełnieniem tej funkcji¹⁸⁰.

Choć udało się rozwiązać największy problem związany z przygotowaniem do sejmiku deputackiego, nie oznaczało to, że regaliści mogli spać spokojnie. Związek z akcją przedsejmikową miała prawdopodobnie planowana na około 10 czerwca 1781 podróż kanclerza A.O. Okęckiego do Poznania. Zamierzał on spotkać się tam z obywatelami wielkopolskimi¹⁸¹. Kanclerz pozostawał w Wielkopolsce jeszcze w pierwszej dekadzie lipca¹⁸². W drugiej połowie czerwca K. Raczyński informował A. Cieciszowskiego o sytuacji przed sejmikiem. Generała wielkopolskiego niepokoił powrót z Lublina W. Lipskiego, który w marcu 1781, bezskutecznie ubiegał się o urząd stolnika wschowskiego¹⁸³. Deputat gnieźnieński rozsiewał plotki, że trzęsący Trybunałem olizarowskim „korpus konfederacki” zamierza przeprowadzić wybór podobnych sobie deputatów w niektórych województwach¹⁸⁴. Nie sądzę, by rewelacje W. Lipskiego zostały potraktowane zbyt poważnie. Deputat gnieźnieński był chyba niepospolitym plotkarzem lub intrygantem. Jesienią 1781 zdołał on przekonać prezydenta Trybunału olizarowskiego księdza Tymoteusza Gorzeńskiego, że obiecana mu przez króla referendaria koronna, może go ominąć wskutek dworskich „kabał”¹⁸⁵.

Na przeszło miesiąc przed wyborami sędziów trybunalskich, w związku ze śmiercią J. Potockiego, król uzyskał możliwość dokonania przesunięć na senatorskich urządach w Wielkopolsce¹⁸⁶. Na sesji Rady Nieustającej z 12 czerwca 1781 wybrano 3 kandydatów do kasztelanii rogozińskiej. Do głosowania zgłoszono 6 konkurentów. Poparcie konsyliarzy uzyskali kasztelan biechowski Jan Kwilecki, generał major Antoni Sieroszewski i I. Swinarski. Uznania Rady nie zdobyli: Józef Rogaliński, pisarz ziemski kaliski Franciszek Ksawery Mikorski i stolnik gnieźnieński Kazimierz Bolesz¹⁸⁷. Inaczej niż rok wcześniej, wśród pretendentów do kasztelanii znalazło się wiele osób wpływowych w wielkopolskim życiu parlamentarnym. A. Sieroszewski był konsyliarzem Rady (od 1780) i dwa razy posłem (1773/1775, 1780)¹⁸⁸, zaś I. Strawiński uzyskał mandat na ostatni sejm (1780). Znaczącymi postaciami byli też F.K. Mikorski (poseł koniński

¹⁷⁹ BCz 673, s. 467–468. J. Mielżyński do A. Cieciszowskiego z 19 III 1781.

¹⁸⁰ BCz 669, s. 577–578. K. Kwilecki do [A. Cieciszowskiego?] z 18 V 1781.

¹⁸¹ BCz 678, s. 339. A.O. Okęcki do A. Cieciszowskiego z 1 VI 1781.

¹⁸² BCz 686, s. 63. K. Raczyński do A. Cieciszowskiego z 6 VII 1781.

¹⁸³ BCz 671, s. 155. Wojciech Lipski do króla z 22 III 1781.

¹⁸⁴ BCz 686, s. 63–64. K. Raczyński do A. Cieciszowskiego z 24 VI 1781.

¹⁸⁵ BCz 663, s. 149. Tymoteusz Gorzeński do A. Cieciszowskiego z 3 X 1781.

¹⁸⁶ *Urzednicy wielkopolscy...*, s. 157.

¹⁸⁷ AGAD, ML VII/39, k. 19. Protokół Rady Nieustającej z 12 VI 1781.

¹⁸⁸ W. Szczygielski, *Sieroszewski Antoni*, s. 342.

z 1776 i kaliski z 1778) oraz K. Bolesz, który także w poprzednich latach dwa razy reprezentował Wielkopolskę w parlamencie (1778, 1780)¹⁸⁹. Stanisław August powierzył jednak 12 czerwca 1781 wakans J. Kwileckiemu, kasztelanowi biechowskiemu¹⁹⁰. Na sejmiku gospodarskim w 1780 w Środzie, jak już pisałem, zagajał on obrady. Na tej samej sesji Rady (12 czerwca) przeprowadzono elekcję kandydatów na opuszczony właśnie urząd. Wśród konkurentów do kasztelanii biechowskiej ponownie znalazł się F.K. Mikorski. Dalsze osoby to urzędnicy poznańscy (stolnik J. Krzycki i podkomorzy Michał Skórzewski), członkowie gnieźnieńskiego ziemstwa (sędzia Józef Radziwiński i pisarz P. Radoliński) oraz starosta dębski Józef Malczewski¹⁹¹. Weteranem na scenie politycznej był podkomorzy M. Skórzewski, który liczył już około 74 lat (aktywność publiczną zaczynał jako elektor Stanisława Leszczyńskiego)¹⁹². Oceniany przez A. Młodziejewskiego jako nieużyteczny (właśnie dlatego kanclerz proponował w 1778, by przesunąć go na kasztelanę), jeszcze w 1779 zagaił sejmik gospodarski w Środzie¹⁹³. Funkcje poselskie w czasach Rady Nieustającej pełnili: F.K. Mikorski (1776, 1778), J. Krzycki (1776) oraz P. Radoliński i J. Malczewski (obaj w 1780). Ostatecznie Stanisław August kasztelanę biechowską oddał stolnikowi poznańskiemu J. Krzyckiemu¹⁹⁴. Nominacje królewskie z czerwca 1781, zwłaszcza awans J. Kwileckiego, miały znaczenie dla funkcjonowania stronnictwa dworskiego w Wielkopolsce.

Sejmik deputacki w Środzie (15 lipca 1781) nie przyniósł większych emocji. F.K. Kęszycki został wybrany na deputata poznańskiego. Województwo kaliskie w Trybunale Koronnym miał reprezentować generał adiutant C. Sokolnicki, a gnieźnieński pisarz grodzki poznański Stanisław Brodnicki¹⁹⁵. Dwaj pierwsi byli doświadczonymi parlamentarzystami. Starosta mosiński na sejmach w 1776 i 1778 reprezentował Wielkopolskę (najpierw powiat kościański, następnie województwo poznańskie)¹⁹⁶. C. Sokolnicki miał, jak już pisałem, doświadczenie sejmikowe, pełniąc funkcję asesora na sejmiku poselskim w 1778, zaś na sejmie z 1780 reprezentował województwo gnieźnieńskie¹⁹⁷.

Ocena wyników sejmiku deputackiego nie może być pełna bez uwzględnienia roli F.K. Kęszyckiego jako marszałka Trybunału. Do problemu wrócę w dalszej części rozdziału. W tym miejscu chciałbym tylko zaznaczyć, że C. Sokolnicki nie spełnił wszystkich pokładanych w nim nadziei. Przewidziano dla niego rolę zastępcy marszałka pod nieobecność F.K. Kęszyckiego. W tej roli wystąpił w listopadzie 1781. Pierwsze opinie były pozytywne. Deputat zobowiązał się na własny koszt „utrzymywać stół” dla

¹⁸⁹ J. Staszewski, *Bolesz Kazimierz*, [w:] PSB, t. II, 1936, s. 286; E. Rostworowski, *Mikorski Franciszek Ksawery*, [w:] PSB, t. XXI, 1976, s. 162.

¹⁹⁰ AGAD, ML VII/39, k. 19. Protokół Rady Nieustającej z 12 VI 1781.

¹⁹¹ AGAD, ML VII/39, k. 19v. Protokół Rady Nieustającej z 12 VI 1781.

¹⁹² J. Dygdała, *Skórzewski Michał*, [w:] PSB, t. XXXVIII, 1997, s. 371–372.

¹⁹³ BCz 799, s. 1784. A. Młodziejewski do króla z 15 XI 1778; APPozn., PG 1153, k. 643. Laudum sejmiku w Środzie z 16 VII 1779.

¹⁹⁴ AGAD, ML VII/39, k. 19v. Protokół Rady Nieustającej z 12 VI 1781.

¹⁹⁵ BCz 669, s. 223. Franciszek Ksawery Kęszycki do A. Cieciszowskiego z 19 VII 1781; Z. Chodyła, *Sokolnicki Celestyn*, s. 61.

¹⁹⁶ B. Krakowski, *Kęszycki Franciszek Ksawery*, s. 372.

¹⁹⁷ Z. Chodyła, *Sokolnicki Celestyn*, s. 61; W. Filipczak, *Sejm 1778 roku*, s. 60.

Trybunału. Plenipotent monarchy przy Trybunale w Piotrkowie – J. Zambrzycki, podkreślał też trafność jego decyzji w sprawach sądowych¹⁹⁸. Jednak już wkrótce, na jednym z przyjęć, doszło, zapewne pod wpływem alkoholu, do sprzeczki C. Sokolnickiego z Józefem Trzebuchowskim, deputatem kujawskim¹⁹⁹. Pod nieobecność marszałka (starosta mosiński wyjechał z Piotrkowa ze względu na chorobę żony) postępowanie C. Sokolnickiego uległo zmianie na gorsze. W Trybunale dochodziło do pijaństwa. Z relacji J. Zambrzyckiego wynika, że F.K. Kęszycki na przyszłość nie zamierzał już korzystać z usług deputata kaliskiego jako swego zastępcy²⁰⁰.

Wielkopolskie przygotowania do reasumpcji Trybunału nie ograniczyły się do sprawy sejmików deputackich. Duża troska regalistów o skład personalny grona sędziowskiego miała zapewne źródło w fatalnych doświadczeniach Trybunału pod laską K. Olizara. W czerwcu i lipcu 1781 wielkopolscy regaliści postanowili nie dopuścić do objęcia prezydentury Trybunału przez ks. Kajetana Potockiego, jako przedstawiciela kapituły gnieźnieńskiej (tradycyjnie jej przedstawiciel pełnił obowiązki prezydenta²⁰¹). Obawiano się, że będzie formował w Trybunale „partię zawsze marszałkowi przeciwną”. Był on bowiem „przy kuchni i worku kasztelanowej kamieńskiej”²⁰². Katarzyna z Potockich Kossakowska, ciotka Ignacego Potockiego, była znaną przeciwniczką Stanisława Augusta²⁰³. Regaliści zamierzali posłużyć się kondemnata na kapitule, którą uzyskano w sądach grodzkich wschowskich dzięki dzierżawcy dóbr F.K. Kęszyckiego²⁰⁴. K. Raczyński sugerował, by dwór, przez sufragana poznańskiego i kustosa gnieźnieńskiego Ksawerego Rydzyńskiego, potajemnie próbował wpłynąć na wybór przez kapitułę ks. Józefa Rokossowskiego, kanonika gnieźnieńskiego. Generał wielkopolski jednocześnie apelował do A. Cieciszowskiego, by prosić biskupa płockiego Michała Poniatowskiego o dopilnowanie wyboru odpowiedniego deputata przez kapitułę krakowską²⁰⁵. Regalistyczny dependent miał wyłączyć spod działania wyroku jedynie ks. J. Rokossowskiego. K. Raczyński liczył na współdziałanie w tej sprawie biskupów M. Poniatowskiego i A.O. Okęckiego. W stosunku do prymasa A. Ostrowskiego, starosta generalny Wielkopolski sugerował, by skierować podejrzenie o chęć posłużenia się kondemnata na Elżbietę Sapieżynę, która miała proces z bratem ks. K. Potockiego²⁰⁶. W odpowiedzi A. Cieciszowski przekazał stanowisko monarchy i biskupa płockiego. Stanisław August polecał posłużyć się kondemnata, by uniemożliwić ks. K. Potockiemu objęcie funkcji prezydenta Trybunału. Za korzystne rozwiązanie uznano na dworze wybór ks. K. Potockiego na deputata, gdyż uniemożliwiło mu to pełnienie tej funkcji przez

¹⁹⁸ BCz 695, s. 225. J. Zambrzycki do Adama Cieciszowskiego z 14 XI 1781.

¹⁹⁹ BCz 932, s. 781–782. J. Zambrzycki do Jana Kickiego z 21 XI 1781.

²⁰⁰ BCz 695, s. 227. J. Zambrzycki do A. Cieciszowskiego z 28 XI 1781.

²⁰¹ W. Bednaruk, *Trybunał Koronny*, s. 122.

²⁰² BCz 686, s. 61. K. Raczyński do A. Cieciszowskiego z 24 VI 1781.

²⁰³ K.M. Morawski, *Ignacy Potocki*, cz. I: 1750–1788, Warszawa 1911, s. 14; Z. Janeczek, *Ignacy Potocki (1750–1809). Marszałek nadworny litewski*, Katowice 1992, s. 27–28.

²⁰⁴ BCz 669, s. 223. F.K. Kęszycki do A. Cieciszowskiego z 19 VII 1781; BCz 686, s. 63. K. Raczyński do A. Cieciszowskiego z 6 VII 1781. Według ustawy z 1768 kapituła, na której ciążyła kondemnata, nie mogła mieć swojego deputata: W. Bednaruk, *Trybunał Koronny*, s. 250–251.

²⁰⁵ BCz 686, s. 61–62. K. Raczyński do A. Cieciszowskiego z 24 VI 1781.

²⁰⁶ BCz 686, s. 63–64. K. Raczyński do A. Cieciszowskiego z 6 VII 1781.

kolejne cztery lata²⁰⁷. Ponieważ sprawa mogła trafić do Rady Nieustającej, król polecał, by wysłano do Warszawy konsyliarza i pisarza ziemskiego kaliskiego F.K. Mikorskiego, który miał przyjechać „dla pilnowania tego interesu”²⁰⁸. Rodzina Mikorskich działała aktywnie w obozie regalistycznym (ziemia gostynińska i Wielkopolska). Wcześniej była związana, przede wszystkim, z kanclerzem A. Młodziejowskim²⁰⁹. Stronnicy dworu posłużyli się kondemnata, by nie dopuścić do wyboru przez kapitułę gnieźnieńską przyszłego prezydenta Trybunału. Funkcja ta miała przyspaść deputatowi z kapituły krakowskiej²¹⁰ (został nim ostatecznie ks. Sebastian Sierakowski).

Sprawą kapituły gnieźnieńskiej poczuł się dotknięty prymas A. Ostrowski. Krążyły plotki, że arcybiskup ma osobiście udać się do Piotrkowa, by wspólnie z Potockimi doprowadzić do wyboru na marszałka Trybunału deputata łęczyckiego Wincentego Starzyńskiego²¹¹. K. Raczyński, prosząc o obiecane wsparcie finansowe dla F.K. Kęszyckiego, pisał do A. Cieciszowskiego: „Od Skierniewic wielka ciągnie chmura, grzmotami i piorunami na Wielkopolanów napelniona, to tylko szczęście, że tamtejszy Jowisz nie przeniknął jeszcze w kogo te okropne ma rzucać pociski”²¹². Zapewne więc autorzy „afery prezydenckiej” uniknęli niemiłych konsekwencji gniewu gnieźnieńskiego metropolity.

Niepokój o komplikacje przy wyborze marszałka trybunalskiego nie okazał się uzasadniony. Na wszelki wypadek Stanisław August wysłał do Piotrkowa szambelana Onufrego Kickiego, by poinformować deputatów o poparciu dla F.K. Kęszyckiego²¹³. W dniu 1 września 1781 starosta mosiński został wybrany jednogłośnie marszałkiem Trybunału Koronnego²¹⁴. Należy podkreślić, że F.K. Kęszycki, piastując łaskę marszałkowską, zyskał wysoką ocenę. Można mnożyć przykłady o tym świadczące. Ograniczę się do opinii kompetentnego obserwatora, jakim był J. Zambrzycki, plenipotent króla w Piotrkowie. Podkreślał on, że Trybunał kierowany przez F.K. Kęszyckiego, sądził pilnie i sprawiedliwie. W liście z końca grudnia 1781 pisał o marszałku: „Żaden przed nim tego nie uczynił, żeby się nie odsuwał na święta od kosztu, ten go nie żałował i wyjąw-

²⁰⁷ BCz 686, s. 65. A. Cieciszowski do K. Raczyńskiego z 10 VII 1781. Zasada, iż deputaci duchowni nie mogą ponownie sprawować funkcji przed upływem 4 lat od zakończenia poprzedniej została wprowadzona w 1726. Zdaniem W. Bednaruka (*Trybunał Koronny*, s. 268–270) od 1775 wszystkich sędziów trybunalskich obowiązywała 6-letnia karencja. Nie ma jednak pewności, czy wspomniana w ustawie norma odnosiła się także do duchownych por.: VL, t. VIII, s. 108. *Trybunał Koronny*.

²⁰⁸ BCz 686, s. 65. A. Cieciszowski do K. Raczyńskiego z 10 VII 1781.

²⁰⁹ W. Filipczak, *Sejm 1778 roku*, s. 63, 68; E. Rostworowski, *Mikorski Franciszek Ksawery*, s. 162.

²¹⁰ BCz 669, s. 223. F.K. Kęszycki do A. Cieciszowskiego z 19 VII 1781.

²¹¹ BCz 698, s. 401. Józef[?] Przeuski do F.K. Kęszyckiego a 29 VII 1781; BCz 669, s. 225. F.K. Kęszycki do A. Cieciszowskiego z 2 VIII 1781.

²¹² BCz 686, s. 67–68. K. Raczyński do A. Cieciszowskiego z 3 VIII 1781.

²¹³ BC 689, s. 287. Król do Sebastiana Sierakowskiego z 30 VIII 1781. Por. BCz 669, s. 265. Onufry Kicki do A. Cieciszowskiego z 1 IX 1781; R.W. Wołoszyński, *Kicki Onufry*, [w:] PSB, t. XII, 1966, s. 392.

²¹⁴ BCz 669, s. 229–230, 265. F.K. Kęszycki do króla z 1 IX 1781 i O. Kicki do A. Cieciszowskiego z 1 IX 1781; BCz 689, s. 289. S. Sierakowski do króla z 1 IX 1781.

szy dwa dni świąt, nieprzerwanie i pilno do sądzenia przykładał się...”²¹⁵ Po słynącym z pijaństwa Trybunale z roku poprzedniego, zwracała uwagę wstrzeźliwość w korzystaniu z uciech kielicha. Pomijam omówione wcześniej listopadowe incydenty, które nastąpiły pod nieobecność marszałka. Po powrocie F.K. Kęszyckiego nastąpiła szybka poprawa. Nawet „na assamblach... wina nie dawano”²¹⁶.

Tak szerokie omówienie zagadnień związanych z Trybunałem ma swoje uzasadnienie. Niewątpliwie pełniona z sukcesem funkcja marszałkowska była momentem przełomowym w karierze F.K. Kęszyckiego. Stał się on czołowym, obok K. Raczyńskiego i J. Mielżyńskiego, przedstawicielem stronnictwa regalistycznego w Wielkopolsce. Wreszcie, co najważniejsze, uzyskane w nagrodę awanse pozwoliły mu odegrać czołową rolę na sejmikach wielkopolskich. W dniu 11 września 1781 Stanisław August zapewniał marszałka trybunalskiego, że jak najszybciej doprowadzi do elekcji kandydatów na kasztelanie gnieźnieńską. Konieczne było jednak zebranie się „kompletu” (kworum) Rady Nieustającej²¹⁷. Na sesji z 18 września wybrano wreszcie kandydatów do kasztelanii gnieźnieńskiej po rezygnacji Józefa Starzeńskiego. O wakans konkurowało aż 7 osób. Obok marszałka Trybunału Koronnego znaleźli się wśród nich dwaj Kwileccy (Jan i Adam), oraz czterej starostowie niegrodowi: J. Mycielski – koniński, F.S. Miaskowski – gnieźnieński, Stanisław Łuba – stawiszynski i Szydłowski – uszycki. Na kasztelana gnieźnieńskiego jeszcze 18 września 1781, monarcha nominował F.K. Kęszyckiego²¹⁸.

Kolejną zmianę na senatorskich urządach wielkopolskich przyniósł grudzień 1781. Po śmierci Jakuba Komorowskiego zaważała kasztelania santocka, której obсадą zajęto się na sesji Rady 14 grudnia 1781. Wakans otrzymał ostatecznie wojski większy kaliski Jan Lipski²¹⁹.

Już wiosną następnego roku pojawiła się kolejna okazja do zmian na najwyższych urządach w Wielkopolsce. Po śmierci Antoniego Lubomirskiego, kasztelanie krakowską otrzymał na sesji Rady z 26 marca 1782 dotychczasowy wojewoda poznański, Antoni Jabłonowski (wśród konkurentów do urzędu znalazł się także inny Wielkopolanin – wojewoda gnieźnieński Antoni Sułkowski, który jednak uzyskał zaledwie 2 głosy)²²⁰. Nominacja A. Jabłonowskiego uruchomiła cały łańcuch awansów. Na tej samej sesji dokonano elekcji kandydatów do województwa poznańskiego. Zostali nimi: wojewoda kaliski August Sułkowski (którego król mianował na zwolniony urząd), kasztelan

²¹⁵ BCz 695, s. 235. J. Zambrzycki do A. Cieciszowskiego z 29 XII 1781.

²¹⁶ BCz 695, s. 227. J. Zambrzycki do A. Cieciszowskiego z 28 XI 1781.

²¹⁷ BCz 669, s. 35. Król do F.K. Kęszyckiego z 11 IX 1781.

²¹⁸ AGAD, ML VII/39, k. 49v. Protokół Rady Nieustającej z 18 IX 1781; B. Krakowski, *Kęszycki Franciszek Ksawery*, s. 373. W latach 1768–1776 posłami sejmików powiatowych województwa gnieźnieńskiego na sejm byli wybierani: S. Łuba (gnieźnieńskim) i A. Kwilecki (kcyńskim): Z. Chodyła, *Utworzenie...*, s. 57–58.

²¹⁹ W trójce wyłonionych przez Radę kandydatów znaleźli się także pułkownik Józef Rosen i surogator gnieźnieński Stanisław Trapczyński (uzyskał on taką samą liczbę głosów co podkomorzy kaliski Franciszek Ksawery Sokolnicki, lecz król rozwiązał *paritas* na rzecz Trapczyńskiego): AGAD, ML VII/40, k. 27. Protokół Rady Nieustającej z 14 XII 1781; ML VII/89, k. 153. Elekcja na kasztelanie santocką.

²²⁰ AGAD, ML VII/40, k. 86–86v. Protokół Rady Nieustającej z 26 III 1782; ML VII/89, k. 473. Na wakującą kasztelanie krakowską konkurenci.

poznański J. Mielżyński i starosta koniński J. Mycielski²²¹. Również 26 marca konsyliarze przedstawili królowi osoby do nominacji na właśnie zwolnione województwo kaliskie. Kandydatami magistratury zostali kasztelanowie: poznański J. Mielżyński (on też uzyskał nominację), nakielski Ludwik Młodziejowski i biechowski J. Krzycki²²². Awanse A. Jabłonowskiego, A. Sułkowskiego i J. Mielżyńskiego (dwaj ostatni byli opłacani przez rosyjską ambasadę) były poruszane w kontaktach między królem a O. Stackelbergiem już w maju poprzedniego roku²²³. Kolejna elekcja, która odbyła się 26 marca 1782, dotyczyła obsady kasztelanii poznańskiej, zwolnionej przez J. Mielżyńskiego. O urząd ten już wcześniej starali się kasztelan przemęcki R. Gurowski i starosta koniński J. Mycielski, który powoływał się na królewskie obietnice sprzed blisko dwu lat²²⁴. Na posiedzeniu Rady wyłonionymi przez konsyliarzy kandydatami zostali kasztelanowie: kaliski R. Zbijewski, gnieźnieński F.K. Kęszycki i przemęcki R. Gurowski²²⁵. Król, odpowiadając J. Mycielskiemu, stwierdził, że nie znalazł się on wśród osób wybranych w czasie sesji²²⁶. Nie było to wyjaśnienie precyzyjne, gdyż starosta koniński nie został nawet zgłoszony jako konkurent do urzędu (byli nimi: sędzia ziemski kaliski Stefan Zielonacki, podczaszy poznański Józef Gliszczyński i podkoniuszy koronny Józef Szczaniecki)²²⁷. Na kasztelaninę poznańską król powołał R. Zbijewskiego, który jeszcze w lutym 1779 prosił króla o awans (liczył wówczas na województwo kaliskie), przypominając, że posiadany urząd uzyskał jeszcze od Augusta III Wettyna²²⁸.

Awans dotychczasowego kasztelana kaliskiego spowodował kolejny wakans. Został on obsadzony jeszcze na sesji 26 marca 1782. Kandydatami Rady Nieustającej byli kasztelan gnieźnieński F.K. Kęszycki, starosta sokolnicki Łukasz Bniński i kasztelan santocki J. Lipski²²⁹. Królewską nominację uzyskał marszałek Trybunału Koronnego,

²²¹ Pozostałymi konkurentami do urzędu byli wojewodowie: gnieźnieński Antoni Sułkowski i brzesko-kujawski Ludwik Dąbowski oraz kasztelan przemęcki Rafał Gurowski: AGAD, ML VII/40, k. 86v. Protokół Rady Nieustającej z 26 III 1782; ML VII/89, k. 474. Kandydaci do województwa poznańskiego.

²²² Pozostałymi pretendentami do województwa kaliskiego byli: kasztelan lędzki J. Moszczeński, podkomorzy kaliski F.K. Sokolnicki i starosta solecki T. Jaraczewski: AGAD, ML VII/40, k. 87. Protokół Rady Nieustającej z 26 III 1782; ML VII/89, k. 476. Kandydaci na w[ojewó]dztwo kaliskie.

²²³ AGAD, AKP, pudło 90, k. 191v–192. Entretien du Roi avec l'Ambassadeur z 6 V 1781; D. Dukwicz, *Sekretne wydatki...*, s. 453, 457.

²²⁴ BCz 663, s. 575. Rafał Gurowski do króla z 23 III 1782; BCz 673, s. 489. Józef Mycielski do króla z 14 III 1782.

²²⁵ AGAD, ML VII/40, k. 87. Protokół Rady Nieustającej z 26 III 1782; ML VII/89, k. 475. Kandydaci do kasztelanii poznańskiej.

²²⁶ BCz 673, s. 491. Król do Józefa Mycielskiego z 1 IV 1782.

²²⁷ AGAD, ML VII/40, k. 87. Protokół Rady Nieustającej z 26 III 1782; ML VII/89, k. 475. Kandydaci do kasztelanii poznańskiej.

²²⁸ BCz 690, s. 62. Roch Zbijewski do króla z 10 II 1779. R. Zbijewski uzyskał nominację na kasztelaninę kaliską w marcu 1763: *Urzednicy wielkopolscy...*, s. 56.

²²⁹ Pozostałymi pretendentami do kasztelanii kaliskiej byli: sędzia ziemski gnieźnieński J. Radziwiński, sędzia ziemski wschowski W. Morawski i chorąży kaliski Józef Kielczewski: AGAD, ML VII/40, k. 87v. Protokół Rady Nieustającej z 26 III 1782; ML VII/89, k. 477. Kandydaci do kasztelanii kaliskiej.

co zwolniło kasztelanę gnieźnieńską, obsadzoną również w czasie tej samej sesji. Najwięcej głosów uzyskali: kasztelan przemęcki R. Gurowski, A. Kwilecki i pułkownik Józef Rosen²³⁰ (w maju 1782 został on wyznaczony do komisji rozgraniczającej dobra na pograniczu Wielkopolski i Nowej Marchii²³¹). Stanisław August na wakującą godność powołał R. Gurowskiego (mającego, jak pisałem, jeszcze wyższe aspiracje), co z kolei zwolniło kasztelanę przemęcką. Był to ostatni urząd, którego obsadę rozstrzygnięto na sesji z 26 marca 1782. Kandydatami magistratury do wakansu zostali: deputat kaliski C. Sokolnicki, starosta dębski J. Malczewski oraz A. Kwilecki, który, choć zajął trzecie miejsce w głosowaniu, uzyskał nominację monarchy²³². Była to prawdopodobnie forma rekompensaty za brak królewskiej rekomendacji w sprawie podkomorstwa wschowskiego (o czym dalej).

Dla życia sejmikowego Wielkopolski największe znaczenie miały nominacje J. Mielżyńskiego i F.K. Kęszyckiego. Pierwszy, przechodząc z kasztelanii poznańskiej na województwo kaliskie²³³, przeskoczył w hierarchii wojewodę gnieźnieńskiego Antoniego Sułkowskiego. F.K. Kęszycki w krótkim okresie, z niegrodowego starostwa mosińskiego, awansował na kasztelanę kaliską, piąty urząd senatorski w Wielkopolsce. Bardzo pomogło mu w tym pełnienie funkcji marszałka trybunalskiego. Na podkreślenie zasługuje też szybka kariera A. Kwileckiego. Kasztelan liczyński i kawaler Orderu Orła Białego uzyskał godność senatorską nie pełniąc wcześniej żadnego urzędu. Nowy kasztelan przemęcki był już jednak postacią doświadczoną w życiu publicznym. Miał prawie 40 lat²³⁴ i pełnił wcześniej funkcje posła na sejm (2 razy) oraz konsyliarza Rady Nieustającej. Warto również zauważyć, że wśród pretendentów do kasztelanii pojawiały się osoby aktywne w poprzednich latach na sejmikach, takie jak wojski P. Skórzewski i deputat kaliski C. Sokolnicki²³⁵.

Zanim A. Jabłonowski objął kasztelanę krakowską, jeszcze jako wojewoda poznański zwołał sejmik elekcyjny. Miał on wybrać kandydatów na urząd sędziego ziemskiego poznańskiego, po awansie Tadeusza Zakrzewskiego na kasztelanę krzywińską (królewska decyzja w tej sprawie zapadła jeszcze na posiedzeniu Rady Nieustającej w czerwcu 1780). Obrady w Poznaniu 2 kwietnia 1782 zagaił kasztelan liczyński Józef Moszczeński²³⁶. Zanim otrzymał on urząd senatorski (nominacja w styczniu 1780) w la-

²³⁰ Konkurentami do urzędu byli także: łowczy kaliski P. Skórzewski, stolnik gnieźnieński K. Bolesz i kasztelan liczyński Zakrzewski: AGAD, ML VII/40, k. 87v. Protokół Rady Nieustającej z 26 III 1782; ML VII/89, k. 478. Kandydaci do kasztelanii gnieźnieńskiej.

²³¹ AGAD, ML VII/41. Protokół Rady Nieustającej z 17 V 1782.

²³² Pretendentami do kasztelanii przemęckiej byli również: chorąży gnieźnieński Jakub Radoński, podczaszy gnieźnieński Gabriel Skórzewski i wojski kaliski K. Koczorowski: AGAD, ML VII/40, k. 87v–88. Protokół Rady Nieustającej z 26 III 1782; ML VII/89, k. 479. [Kandydaci] do kasztelanii przemęckiej.

²³³ BCz 673, s. 469, 471. Król do J. Mielżyńskiego, bd.; J. Mielżyński do króla z 9 IV 1782.

²³⁴ Adam Kwilecki, jak wynika z inskrypcji na tablicy epitafijnej w kościele p.w. św. Michała w Kwilczu, urodził się 17 lipca 1742, a zmarł 25 lutego 1824 w Dobrojewie. Jego żoną była Weronika z Łąckich (zmarła 6 października 1815).

²³⁵ AGAD, ML VII/40, k. 87v–88. Protokół Rady Nieustającej z 26 III 1782.

²³⁶ APPozn., PG 1165, k. 167. Laudum sejmiku w Poznaniu 2 IV 1782. J. Moszczeński zagaił także sejmik w Poznaniu 14 II 1792: W. Szczygielski, *Referendum trzeciomajowe*, s. 78.

tach 1778–1779 był deputatem z województwa poznańskiego²³⁷. Marszałkiem koła rycerskiego został starosta sokolnicki Łukasz Bniński. Kierował on również obradami sejmiku poselskiego w 1778. Uchodził wówczas za człowieka Ignacego Twardowskiego²³⁸, ekswojewody kaliskiego (później wojewody lubelskiego). Ł. Bniński miał opinię człowieka o poglądach opozycyjnych²³⁹. W marcu 1782, jako kandydat do kasztelanii kaliskiej, uzyskał w Radzie Nieustającej drugą liczbę głosów²⁴⁰. Asesorami sejmiku zostali podczaszy kaliski Mikołaj Swinarski i Michał Moszczeński (pełnił tę funkcję także w 1778 na sejmiku poselskim w Środzie²⁴¹). Przysięgę marszałka i jego pomocników przyjmował kasztelan J. Moszczeński²⁴². Jednogłośnie wybrano czterech kandydatów do sęstwa poznańskiego. Zostali nimi: marszałek sejmiku Ł. Bniński, wojski wschowski Walenty Gozimirski, podstarości wschowski Sebastian Zbijewski i podwojewodzie kaliski Józef Gronowski²⁴³. Dość zaskakująca była późniejsza nominacja dla Ł. Bnińskiego, zwłaszcza że wśród kandydatów znalazł się, uchodzący raczej za regalistę, W. Gozimirski. Był on posłem powiatu kcyńskiego na sejmie rozbiorowym i pretendentem do poselstwa w 1778, jako protegowany A. Młodziejowskiego. Jeszcze w 1782 otrzymał urząd stolnika wschowskiego, a później (w 1787) kasztelanę elbląską²⁴⁴. W 1776 jednak uzyskał mandat na rozdwojonym sejmiku kcyńskim, którego posłowie nie zostali dopuszczeni do udziału w sejmie²⁴⁵.

Dopiero latem 1782 finału doczekała się sprawa obsady podkomorstwa wschowskiego po śmierci Józefa Radolińskiego, który jeszcze w poprzednim roku występował jako komisarz, mającej działać w Środzie, komisji dobrego porządku dla województwa kaliskiego²⁴⁶. W końcu grudnia 1781 aspiracje do tego urzędu zgłosił królowi kasztelan łódzki Adam Kwilecki. Przewidywał on, że na sejmiku elekcyjnym znajdzie się w gronie czterech kandydatów. Oczekiwał jednak na rekomendację Stanisława Augu-

²³⁷ Ossol. 11919, s. 159. Trybunał Koronny piotrkowski 1778...; *Urządnicy wielkopolscy...*, s. 99.

²³⁸ W. Filipczak, *Sejm 1778 roku*, s. 60.

²³⁹ BCz 733, s. 141–143. F.K. Kęszycki do króla z 15 VII 1785; E. Rostworowski, *Sprawa aukcji...*, s. 133; A. Stroynowski, *Opozycja sejmowa...*, s. 81. Zob. też: [J. Lipski], *Notaty generała...*, s. 26; W. Fiszerowa, *Dzieje moje własne i osób postronnych. Wiązka spraw poważnych, ciekawych i błahych*, przeł. E. Raczyński, Warszawa 1998, s. 18–19.

²⁴⁰ Na Ł. Bnińskiego padło 18 głosów, więcej (22) uzyskał tylko F.K. Kęszycki: AGAD, ML VII/89, k. 477. Kandydaci do kasztelanii kaliskiej.

²⁴¹ APPozn., PG 1150, k. 250. Instrukcja poselska wielkopolska z 17 VIII 1778 (podpisy).

²⁴² APPozn., PG 1165, k. 167. Laudum sejmiku w Poznaniu z 2 IV 1782.

²⁴³ APPozn., PG 1165, k. 167–167v. Laudum sejmiku w Poznaniu z 2 IV 1782.

²⁴⁴ W. Dworzaczek, *Gozimirski Walenty*, [w:] PSB, t. VIII, 1959–1960, s. 394; W. Filipczak, *Sejm 1778 roku*, s. 59–60.

²⁴⁵ AGAD, ZP 129, k. 22v. Registr posłów na Sejm Ordynaryjny 1776; VL, t. 8, s. 529 (podpisy pod konfederacją sejmową). Rozdwojenie sejmiku powiatu kcyńskiego było zapewne efektem działań opozycji, zob. [J. Lipski], *Notaty generała...*, s. 81.

²⁴⁶ APPozn., PyzG 103, k. 108–108v. Uniwersał komisji dobrego porządku dla województwa kaliskiego z 12 II 1781. Przewidziane na drugą połowę 1781 roku posiedzenia komisarzy w Środzie były jednak odkładane: PyzG 104, k. 256, 504. Zob. też: J. Deresiewicz, *Wielkopolskie komisje...*, s. 175. J. Radoliński był ojcem znanej pamiętnikarki Wirydianny Fiszerowej: W. Fiszerowa, *op. cit.*, s. 7.

sta²⁴⁷. W odpowiedzi monarcha deklarował przychylność w stosunku do kasztelania. Powoływał się jednak na wcześniej poczynione zobowiązania względem podkomorstwa wschowskiego. Monarcha obiecywał uwzględnić A. Kwileckiego w dalszych nominacjach²⁴⁸. Kasztelanie łędzki był posłem powiatów pyzdrowskiego w 1773 i kcyńskiego w 1776, zaś w latach 1776–1780 zasiadał w Radzie Nieustającej²⁴⁹. Sejmik podkomorski we Wschowie, na który zaproszono szlachtę z trzech województw wielkopolskich, został zwołany dopiero 20 czerwca 1782 przez kasztelana poznańskiego Rocha Zbijewskiego (zastępował on nieobecnego w kraju wojewodę Augusta Sułkowskiego)²⁵⁰. Obrady zagal, 5 sierpnia 1782, wojewoda kaliski Józef Mielżyński. Marszałkiem koła rycerskiego jednomyślnie został wybrany pisarz ziemski wschowski Felicjan Wierzchlejski. Trzy tygodnie wcześniej (15 lipca) ta sama para kierowała zgromadzeniem deputackim w Środzie²⁵¹ (o czym dalej). Wśród czwórki asesorów nie było żadnej osoby utytułowanej. Kandydatami od podkomorstwa wschowskiego zostali jednomyślnie: Maciej Mielżyński (poseł z 1778), cześnik wschowski Karol Modlibowski, gen. Jan Lipski (uchodzący za malkontenta uczestnik wspomnianych układów sejmikowych z 1776) i deputat kaliski Celestyn Sokolnicki²⁵² (niedawny pretendent do kasztelania). Nominację na podkomorzego (datowaną na 28 sierpnia 1782) uzyskał ostatecznie Maciej Mielżyński²⁵³.

Omówione zmiany na czołowych urządach wielkopolskich odbywały się w czasie ostrego kryzysu politycznego w kraju. Został on wywołany sprawą ubezwłasnowolnienia przez kapitułę krakowską biskupa Kajetana Sołtyka. Fakt ten wykorzystala opozycja. Zaatakowała ona nie tylko kapitułę, ale także Departament Wojskowy i całą Radę Nieustającą²⁵⁴. Brak podstaw, by sądzić, że „afera sołtykowska” szczególnie rozgrzała nastroje w Wielkopolsce. Prymas A. Ostrowski współpracował w tej sprawie z regalistami. Świadczy o tym postawa reprezentującego jurysdykcję metropolity, biskupa chełmskiego Macieja Garnysza. W ocenie opozycji, jego działania były zgodne z politycznym oczekiwaniem dworu²⁵⁵.

Wielkopolanie mieli wówczas własne kłopoty. Zainteresowanie wywołał problem delimitacji majątków na granicy z Prusami, który omówiłem szczegółowo w pierwszym rozdziale. Wśród osób zaangażowanych w sprawę był A. Jabłonowski, nowy kasztelan

²⁴⁷ BCz 669, s. 581. Adam Kwilecki z 27 XII 1781; *Urzednicy wielkopolscy*, s. 178.

²⁴⁸ BCz 669, s. 583. Król do A. Kwileckiego z 2 I 1782.

²⁴⁹ W 1776 A. Kwilecki, poseł kcyński na sejm 1776, został wybrany na rozdwojonym sejmiku: AGAD, ZP 129, k. 22v. Regestr posłów na sejm ordynaryjny 1776. A. Kwilecki był również posłem na sejm w 1773: R. Chojecki, *op. cit.*, s. 560. Kasztelanie łędzki był też wybierany do Rady Nieustającej na sejmach w 1776 i 1778: VL, t. VIII, s. 536, 575; H. Schmitt, *Dzieje Polski XVIII i XIX wieku osnowane na przeważnie na niewydanych dotąd źródłach*, t. III, Kraków 1867, s. 37; W. Filipczak, *Wybory Rady Nieustającej na sejmie 1778 roku*, AUL 1999, FH 64, s. 126.

²⁵⁰ APPozn., WG 227, k. 95. Uniwersał Rocha Zbijewskiego z 20 VI 1782.

²⁵¹ APPozn., PG 1163, k. 307. Laudum sejmiku w Środzie z 15 VII 1782.

²⁵² Asesorami sejmiku byli: Piotr Zbijewski, Zygmunt Niezychowski, Nepomucen Objeziński i Andrzej Mojaczewski. APPozn., WG 227, k. 112v. Laudum sejmiku we Wschowie z 5 VIII 1782.

²⁵³ *Urzednicy wielkopolscy*, s. 178.

²⁵⁴ K. Rudnicki, *Biskup Kajetan Sołtyk 1715–1788*, Kraków–Warszawa 1906, s. 207–242; M. Czeppe, *Sołtyk Kajetan Ignacy*, [w:] PSB, t. XL, 2001, s. 401–402.

²⁵⁵ AGAD, APP 279a/74, s. 74, 83. Sebastian Dłuski do I. Potockiego z 28 i 29 III 1782. Por. K. Rudnicki, *op. cit.*, s. 218–223.

krakowski i starosta międzyrzecki, oraz I. Zakrzewski²⁵⁶. Wiosną 1782 przygotowywano prace polsko-pruskiej komisji mającej na celu rozgraniczenie między dobrami dziedzicznymi. Kluczową rolę wśród polskich komisarzy odgrywać miał starosta wschowski Franciszek Antoni Kwilecki, były poseł polski w Berlinie²⁵⁷. W sprawie instrukcji dla komisji F.A. Kwilecki konsultował się, jeszcze w 1781, z kanclerzem A.O. Okęckim i ówczesnym sekretarzem Departamentu Interesów Cudzoziemskim Rady Nieustającej M. Mniszchem. W składzie komisji znalazł się, m.in. pisarz grodzki gnieźnieński Antoni Rożnowski²⁵⁸.

Nie doszła do skutku, planowana przynajmniej od grudnia 1781, wiosenna wizyta Stanisława Augusta w Wielkopolsce. K. Raczyński udał się więc na, wcześniej odłożoną, kurację do Akwizgranu. Przebywał tam latem 1782, a więc w czasie kampanii sejmikowej²⁵⁹.

Pierwszą próbą sił był sejmik deputacki. Obrady (15 lipca 1782) w kościele farnym w Środzie zagaił nowy wojewoda kaliski J. Mielżyński. Marszałkiem został wybrany jednogłośnie pisarz ziemski wschowski F. Wierzchlejski²⁶⁰.

Osobie marszałka warto poświęcić chwilę uwagi. W obradach sejmku z 1776 uczestniczył jako poseł kaliski. W 1778 uzyskał mandat do parlamentu jako protegowany kanclerza A. Młodziejowskiego²⁶¹. Następnie „trzymał pióro” poznańskiej komisji dobrego porządku²⁶². W latach 1781–1782 był zaangażowany w spory prawne. W 1781 protestanci Żychliński i Kurnatowski złożyli przed posłem pruskim (L. Buchholtzem) skargę na wyrok sądu ziemskiego kaliskiego w sprawie majątku żony F. Wierzchlejskiego²⁶³. W tej kwestii pisarz ziemski wschowski toczył też wieloletni proces z teściową Weroniką Garczyńską, która szukała protekcji u króla. Monarcha zalecał F.K. Kęszyckiemu pojednanie stron, ale do niego nie doszło²⁶⁴. Pisarz ziem-

²⁵⁶ BCz 666, s. 185–188. A. Jabłonowski do króla z 3 IX 1782; A. Zahorski, *op. cit.*, s. 15–17.

²⁵⁷ BCz 669, s. 595–597. Franciszek Antoni Kwilecki do NN z 5 V 1782; J. Michalski, *Dyplomacja polska w latach 1764–1795*, [w:] *Historia dyplomacji polskiej*, t. II: 1572–1795, red. Z. Wójcik, Warszawa 1982, s. 543–544, 590.

²⁵⁸ BCz 666, s. 188. A. Jabłonowski do króla z 3 IX 1782; BCz 669, s. 591. F.A. Kwilecki do [Adama Cieciszowskiego?] z 4 V 1782; J. Michalski, *Dyplomacja polska...*, s. 589. A. Rożnowski nie zawsze wywiązywał się ze swoich obowiązków w komisji. Nieobecność pisarza grodzkiego gnieźnieńskiego uniemożliwiła wiosną 1782 podjęcie prac komisji rozgraniczającej starostwo międzyrzeckie i dobra w Nowej Marchii: AGAD, ML VII/41, k. 28v–29. Protokół Rady Nieustającej z 11 VI 1782.

²⁵⁹ J. Dygdała, *Raczyński Kazimierz*, s. 647. Na temat planów i okoliczności odwołania podróży króla do Wielkopolski: BKórn. 11396, s. 783–784. F.K. Kęszycki do Józefa Mielżyńskiego z 28 XII 1781; T. Ostrowski, *Poufne wieści z oświeconej Warszawy*, opr. R. Kaleta, Wrocław 1972, s. 113 (z Warszawy, 16 V 1782).

²⁶⁰ APPozn., PG 1163, k. 307. Laudum sejmiku w Środzie z 15 VII 1782.

²⁶¹ VL, t. VIII, s. 528 (podpisy pod konfederacją sejmową z 1776); W. Filipczak, *Sejm 1778 roku*, s. 59–61, 235.

²⁶² J. Deresiewicz, *Wielkopolskie komisje...*, s. 180.

²⁶³ BCz 694, s. 181–182. F. Wierzchlejski do A. Cieciszowskiego z 3 III 1782; AGAD, APP 279a/450, s. 1–2. F. Wierzchlejski do Ignacego Potockiego z 21 II 1781.

²⁶⁴ BCz 679, s. 3–7. W. Garczyńska do króla z 19 XII 1781 i 26 I 1782; BCz 694, s. 183–186. F. Wierzchlejski do A. Cieciszowskiego z 29 XII 1781 i do króla 13 III 1784; BCz 669, s. 231, 238–239. Król do F.K. Kęszyckiego z 5 I 1782 i F.K. Kęszycki do króla z 19 I 1782.

ski wschowski, choć związany z dworem, prosił o pomoc także I. Potockiego, jednego z liderów opozycji. Chciał aby ten, we wspomnianej sprawie, wpłynął na deputatów, z którymi miał „silniejsze koneksje”²⁶⁵. W omawianym okresie zapadł korzystny dla F. Wierzchlejskiego wyrok Trybunału (zapewne w styczniu 1782). Można podejrzewać o wpływ innego protegowanego A. Młodziejowskiego, F.K. Kęszyckiego. Marszałek trybunalski, w grudniu 1781, z troską pisał do J. Mielżyńskiego o sądowych problemach „naszego” F. Wierzchlejskiego²⁶⁶. Zapewne dobre stosunki z liderami wielkopolskich regalistów zadecydowały o uzyskaniu przewodnictwa obrad w Środzie 15 lipca 1782. Asesorami sejmiku deputackiego zostali: podstarości wschowski Sebastian Zbijewski, Michał Moszczeński i Józef Gronowski²⁶⁷. Na uwagę zasługuje osoba przyszłego posła na sejmy, M. Moszczeńskiego, który był już pomocnikiem marszałków koła ryccerskiego w 1778 (sejmik poselski) i kwietniu 1782 (sejmik elekcyjny w Poznaniu)²⁶⁸. Marszałek F. Wierzchlejski zaproponował kandydatów na funkcje deputackie. Na sędziów Trybunału Koronnego wybrani zostali jednogłośnie: skarbnik poznański Józef Krzyżanowski (województwo poznańskie), starosta kleszczewski Adam Malczewski (województwo kaliskie) i cześnik rawski Stanisław Lipski (województwo gnieźnieńskie). Nie udało się znaleźć chętnego do pełnienia funkcji pisarza dekretów z regestrów województw wielkopolskich. W tej sytuacji zlecono deputatom, by poprosili o zgodę na pełnienie tej funkcji pisarza ziemskiego sieradzkiego Antoniego Siemiątkowskiego, któremu obiecywano wdzięczność Wielkopolan²⁶⁹. Należy pamiętać, że do 1764 i w latach 1768–1775 właśnie do ziemstwa sieradzkiego należała obsługa kancelaryjna Trybunału w Piotrkowie²⁷⁰. Kasztelan kaliski F.K. Kęszycki, w dzień po sejmiku, informował króla o wynikach obrad²⁷¹. Brak komentarza przy nazwiskach deputatów może świadczyć, że elekcja nastąpiła zgodnie z planem regalistów. A. Malczewski powoływał się na wolę królewską, informując Gabinet królewski o wyborze na sędziego trybunalskiego. Deputat kaliski wspominał w liście o swych skromnych dochodach i dużych kosztach związanych z funkcją w Trybunale Koronnym²⁷². Zapewne więc liczył na pomoc finansową ze strony dworu. Przeszło rok później marszałek Trybunału Leonard Świeykowski oceniał go jako dobrego sędziego²⁷³. J. Krzyżanowski napotkał na innego rodzaju trudności w pełnieniu funkcji. Ich powodem była „słabość zdrowia”

²⁶⁵ AGAD, APP 279a/450, s. 3–4. F. Wierzchlejski do I. Potockiego, bez daty. Do listu dołączony był regestr deputatów „pod ten czas przytomnych i siedzieć w Piotrkowie mających” (s. 7–8).

²⁶⁶ BKórń. 11396, k. 5–6. F.K. Kęszycki do J. Mielżyńskiego z 22 XII 1781.

²⁶⁷ APPozn., PG 1163, k. 307. Laudum sejmiku w Środzie z 15 VII 1782.

²⁶⁸ APPozn., PG 1150, k. 250. Instrukcja poselska wielkopolska z 17 VIII 1778 (podpisy); PG 1165, k. 167. Laudum sejmiku w Poznaniu z 2 IV 1782.

²⁶⁹ APPozn., PG 1163, k. 307v. Laudum sejmiku w Środzie z 15 VII 1782; E. Danowska, *Siemiątkowski Antoni*, [w:] PSB, t. XXXVII, 1996, s. 1.

²⁷⁰ M. Goyski, *op. cit.*, s. 52, 86, 95, 99; W. Bednaruk, *Trybunał Koronny*, s. 184–185.

²⁷¹ BCz 669, s. 245. F.K. Kęszycki do króla z 16 VII 1782.

²⁷² BCz 673, s. 343. Adam Malczewski do [A. Cieciszowskiego?] z 25 VII 1782. Według: W. Szczygielski, *Malczewski (Skarbek-Malczewski) Adam Jan Wojciech*, [w:] PSB, t. XIX, 1974, s. 274, A. Malczewski był deputatem w 1783. Ścisłe rzecz biorąc, w tym roku kończył pełnić tę funkcję.

²⁷³ BCz 688, s. 798. Leonard Świeykowski do króla z 19 IX 1783.

deputata poznańskiego. Choroba spowodowała też, iż skarbnik poznański nie dopełnił obowiązku „odprysiężenia się z urzędowania swego” przed aktami trybunalskimi. Po kilku latach (w grudniu 1784) sprawa ta trafiła pod obrady Rady Nieustającej, gdyż J. Krzyżanowski skierował memoriał z prośbą, by mógł wykonać przysięgę przed aktami grodzkimi²⁷⁴. Deputat gnieźnieński S. Lipski, cześnik rawski, był niewątpliwie protegowanym prymasa A. Ostrowskiego²⁷⁵.

W sytuacji zaognionej sprawą biskupa K. Sołtyka Stanisław August szczególnie pieczołowicie przygotowywał akcję przedsejmową. Z korespondencji króla (spoza Wielkopolski) wiadomo, że priorytetem polityki monarchy było, oprócz wyboru regalistycznych posłów, pominięcie „sprawy krakowskiej” w instrukcjach poselskich²⁷⁶. K. Raczyński i F.K. Kęszycki byli na przedsejmikowej „konferencji” u Stanisława Augusta, na której przekazywano zalecenia dotyczące popieranych i (zapewne także) zwalczanych punktów²⁷⁷. Później (5 sierpnia 1782) kanclerz A.O. Okęcki przekazał kasztelanowi kaliskiemu, w imieniu króla, dodatkowe wskazówki w sprawie instrukcji poselskiej. F.K. Kęszycki miał wątpliwości jak ze sobą pogodzić pewne sformułowania, więc zwracał się z prośbą o wyjaśnienie do szefa królewskiego gabinetu A. Cieciszowskiego²⁷⁸. Do tego samego listu (z 9 sierpnia 1782) był dołączony regestr spodziewanych posłów wielkopolskich (niestety nie udało mi się go odnaleźć). F.K. Kęszycki, który dla kierowania akcją sejmikową wrócił z Lublina do Wielkopolski, nie zapominał o własnych interesach. W tym czasie doszła go wiadomość, że R. Zbijewski zamierzał sprzedać kasztelanję poznańską. Przypominał więc deklarację króla, uczynioną w obecności K. Raczyńskiego, że nie będzie zgody na taką transakcję. Kasztelan kaliski nie zapominał, by czuwać nad obsadą miejscowych wakansów. Okazję dała śmierć wojskiego większego kaliskiego Kazimierza Koczorowskiego (deputata z 1778). F.K. Kęszycki przypominał, że pierwszy wakans został już obiecany konsyliarzowi Rady (i posłowi wybranemu w 1773 i 1780) A. Sieroszewskiemu²⁷⁹. Nominację na urząd uzyskał on dopiero w listopadzie 1782 (nie uwzględniono próśb W. Lipskiego, deputata gnieźnieńskiego z kadencji 1780/1781)²⁸⁰.

Sporządzanie regestrów kandydatów do funkcji poselskiej było stałym zwyczajem Gabinetu królewskiego²⁸¹. Zapewne pretendenci do wielkopolskich mandatów najczęściej zwracali się bezpośrednio do przywódców miejscowych regalistów, więc w korespondencji królewskiej nie ma zbyt wielu informacji o takich zabiegach. Wiadomo, że początkowo

²⁷⁴ AGAD, ML VII/92, k. 36–36v. Ekscerpt z memoriału sub nro 2 z Departamentu Sprawiedliwości. Rada Nieustająca nie podjęła jednak w tej sprawie decyzji i odesłała ją do Trybunału Koronnego.

²⁷⁵ BCz 678, s. 679, 681. Antoni Ostrowski do króla z 3 VIII 1782 i A. Cieciszowskiego z 3 VIII 1782; BCz 655, s. 1301. A. Cieciszowski do króla z 21 VIII 1782.

²⁷⁶ BCz 671, s. 305–306. Król do Kazimierza Józefa Lipińskiego z 6 VI 1782.

²⁷⁷ BCz 669, s. 247. F.K. Kęszycki do A. Cieciszowskiego z 9 VIII 1782.

²⁷⁸ BCz 669, s. 247–248, 251. F.K. Kęszycki do A. Cieciszowskiego z 9 VIII 1782; Kopia listu kanclerza w. koresp. do kasztelana kaliskiego z 5 VIII 1782.

²⁷⁹ BCz 669, s. 248–249. F.K. Kęszycki do A. Cieciszowskiego z 9 VIII 1782; W. Szczygielski, *Sieroszewski Antoni*, s. 342.

²⁸⁰ BCz 671, s. 163. Wojciech Lipski do króla, bd.; *Urzednicy wielkopolscy...*, s. 88.

²⁸¹ W. Filipczak, *Sejm 1778 roku*, s. 49. Por. M. Rymszyzna, *op. cit.*, s. 94–95.

do funkcji poselskiej aspirował starosta nakielski Feliks Łubieński. Podobno został on nawet zalecony przez monarchę „pryncypalniejszym obywatelom województw wielkopolskich”²⁸². Jednak w początkach lipca 1782 informował on króla o zmianie planów. Powodem rezygnacji ze starań o mandat były zabiegi o rękę podopiecznej marszałkowej Barbary Sanguszkowej, starościanki czerskiej Tekli Bielińskiej²⁸³. W drugiej połowie lipca 1782 Ignacy Kossowski pytał się, czy monarcha poprze jego aspiracje do funkcji poselskiej z Wielkopolski. Przypominał przy tym dawne deklaracje królewskie uczynione w obecności podkomorzego krakowskiego Michała Walewskiego²⁸⁴. W przechowywanych w Zbiorze Popielów aktach sejmu 1782, znajduje się sporządzony w Gabinetie królewskim registr kandydatów do poselstwa. Przy województwach wielkopolskich wpisano 24 nazwiska²⁸⁵. Z wyjątkiem jednej osoby, pozostałe zostały umieszczone przy województwie poznańskim. Przy dziewięciu nazwiskach wpisano numery, przy czym raz pojawiło się jeszcze dodatkowe oznaczenie²⁸⁶. Z województwa poznańskiego (podobnie jak z kaliskiego) wybierano 8 posłów, rodzi się więc przypuszczenie, że numerami oznaczono preferowanych kandydatów. Dziewiąty numer miał prawdopodobnie związek z dodatkowym oznaczeniem przy jednym z nazwisk (w grę wchodziła, np. rezygnacja z zabiegów o mandat). Ponieważ w wykazie, bez żadnych adnotacji, na „numerowanym miejscu” znalazł się F. Łubieński²⁸⁷, należy przyjąć, że registr powstał najpóźniej w początkach lipca 1782. Zapewne nastąpiło to znacznie wcześniej (w maju?). Okazją do wpisania nazwisk do wykazu mógł być pobyt K. Raczyńskiego i F.K. Kęszyckiego w Warszawie.

W świetle omówionego wykazu, w pierwszej kolejności mieli być promowani na posłów:

- 1) stolnik poznański Augustyn Gorzeński, poseł z 1778 i 1780, znany wielkopolski regalista²⁸⁸. W 1781 był rekomendowany do orderu przez F.S. Miaskowskiego, starostę gnieźnieńskiego, jako osoba znana A. Cieciszowskiemu²⁸⁹;
- 2) podkomorzy gostyniński Józef Mikorski, wielokrotny poseł i czołowa postać obozu regalistycznego w ziemi gostynińskiej²⁹⁰;

²⁸² BCz 671, s. 353. Feliks Łubieński do króla z 4 VII 1782.

²⁸³ BCz 671, s. 354. F. Łubieński do króla z 4 VII 1782. Zob. też: T. Mencil, *Feliks Łubieński. Minister sprawiedliwości Księstwa Warszawskiego (1758–1848)*, Warszawa 1952, s. 24; A. Jakuboszczak, *Sarmacka dama. Barbara Sanguszkowa (1718–1791) i jej salon towarzyski*, Poznań 2008, s. 101.

²⁸⁴ BCz 669, s. 475. Ignacy Kossowski do [Adama Cieciszowskiego?] z 20 VII 1782. Na temat M. Walewskiego, zob. M. Kobierecki, *Walewscy herbu Kolumna w XVII–XVIII wieku. Genealogia. Majętności. Działalność publiczna*, Łódź 2008, s. 182–202.

²⁸⁵ AGAD, ZP 126, k. 110v, 111v–112. Series kandydatów do poselstwa na sejm 1782. Przy województwie poznańskim są 24 nazwiska, przy kaliskim jedno (Józef Kielczewski), które jest powtórzeniem wpisu z województwa poznańskiego (Kielczewski, chorąży kaliski).

²⁸⁶ AGAD, ZP 126, k. 110v. Series kandydatów... 1782.

²⁸⁷ AGAD, ZP 126, k. 110v. Series kandydatów... 1782. Przy „L[Ł]ubieński sta nakielski” wpisany jest nr 3.

²⁸⁸ A. Skałkowski, *Gorzeński Augustyn*, [w:] PSB, t. VIII, 1959–1960, s. 326–327.

²⁸⁹ BCz 673, s. 452. F.S. Miaskowski do A. Cieciszowskiego z 19 VI 1781.

²⁹⁰ A. Kociszewski, *Mikorski Józef*, [w:] PSB, t. XXI, 1976, s. 163; W. Filipczak, *Aktywność sejmikowa regalistów w województwie rawskim w latach 1780–1786*, RŁ 2010, t. LVII, s. 15.

- 3) starosta nakielski F. Łubieński;
- 4) chorąży wschowski Stanisław Krzycki. Adnotacja przy jego nazwisku²⁹¹ może wskazywać, że wcześniej przestał być traktowany jako pretendent;
- 5) generał major Filip Raczyński;
- 6) stolnik gnieźnieński Kazimierz Bolesz – poseł wielkopolski w 1778 i 1780. Kandydował on do kasztelanii kaliskiej (1778), rogozińskiej (1781) i gnieźnieńskiej (1782)²⁹²;
- 7) gen. major Stanisław Łuba, dowódca stacjonującej w Wielkopolsce brygady kawalerii narodowej. W tej roli był pozytywnie oceniany (w 1786) przez regalistę J. Mielżyńskiego, znacznie gorzej przez wybitnego historyka wojskowości Stanisława Herbsta²⁹³;
- 8) pisarz ziemski wschowski F. Wierzchlejski, m.in. deputat z 1780/1781 i marszałek sejmików z lipca i sierpnia 1782;
- 9) starosta nieszczewicki Antoni Prusimski, do tego czasu trzykrotny poseł (wielkopolski lub kujawski)²⁹⁴.

Zakładano również wybór członków wpływowych w Wielkopolsce rodzin (bez wyszczególnienia osoby): Działyńskich, Zakrzewskich, Mycielskich i Kwileckich. Alternatywnie zakładano wybór Pawła Skórzewskiego lub innego przedstawiciela tej rodziny²⁹⁵. Nieco wcześniej P. Skórzewski, mając wsparcie króla, zabiegał o rękę kasztelanki kamieńskiej [Eleonory?] Szczanieckiej, siostry żony F.A. Kwileckiego. Wielomiesięczne starania zakończyły się ślubem (29 stycznia 1782)²⁹⁶.

Pozostałymi kandydatami wymienionymi w rejestrze byli: kasztelan gnieźnieński Jan Nepomucen Gurowski, szambelan Ignacy Chelkowski, kasztelan [łędzki Walerian] Bieliński, starosta dębski Józef Malczewski, Grabski (brak dodatkowych określeń), brygadier (? chyba pułkownik) Ksawery Molski; Wybicki (zapewne Józef), chorąży kaliski Józef Kielczewski, kawaler maltański Marcin Miaskowski i podczaszyc Niemojewski²⁹⁷ (zapewne Ignacy, asesor na sejmiku elekcyjnym z 30 czerwca 1777 w Kaliszu²⁹⁸). Biorąc pod uwagę przypuszczalny czas powstania wykazu, należy przy-

²⁹¹ AGAD, ZP 126, k. 110v. Series kandydatów... 1782.

²⁹² AGAD, ML VII/39, k. 19. Protokół Rady Nieustającej z 12 VI 1781; ML VII/40, k. 87v. Protokół Rady z 26 III 1782; J. Staszewski, *Bolesz Kazimierz*, s. 286.

²⁹³ BCz 733, s. 231–233. J. Mielżyński do króla z 5 II 1786; S. Herbst, *Łuba Stanisław*, [w:] PSB, t. XVIII, 1973, s. 466. S. Łuba starał się o mandat na sejmikach przedkonwokacyjnych w 1764. Został wówczas wybrany posłem przez rozdwojony sejmik średzki, kierowany przez przeciwników „familii”: T. Szwaciński, *op. cit.*, s. 25.

²⁹⁴ A. Prusimski został wybrany w 1773 posłem wschowskim, w 1778 brzesko-kujawskim, w 1780 poznańskim: J. Pachonński, *Prusimski Kazimierz Józef Antoni*, s. 582.

²⁹⁵ AGAD, ZP126, k. 110v. Series kandydatów... 1782. O przewidywaniu wyboru członków wymienionych rodzin świadczą sformułowania „Działyński który” itp. Na temat roli Zakrzewskich i Kwileckich por.: A. Stroynowski, *Elita polityczna Wielkopolski w epoce stanisławowskiej*, „Rocznik Lubuski” 2009, t. XXXV, cz. 1, s. 77.

²⁹⁶ BCz 691, s. 91. Król do Ignacego Twardowskiego z 19 IV 1781; BCz 669, s. 579, 587. F.A. Kwilecki do A. Cieciszowskiego z 16 VIII 1781 i 30 I 1782.

²⁹⁷ AGAD, ZP 126, k. 110v. Series kandydatów... 1782.

²⁹⁸ APPozn., KG 428, k. 370. Laudum sejmiku w Kaliszu z 30 VI 1777.

jąć, że miał on wstępny charakter. Zapewne jego twórcy nie mieli pełnej orientacji, co do rzeczywistych intencji części wymienionych osób. Niestety brak jest wiadomości na temat ostatecznej „planty” sejmikowej, o której pisał F.K. Kęszycki.

Sejmik poselski zebrał się w Środzie 19 sierpnia 1782. Obrady zagał, drugi raz z kolei, wojewoda kaliski J. Mielżyński, najwyższy urzędem obecny senator. Na marszałka wybrano jednomyślnie starostę kościańskiego i generała majora Jana Lipskiego²⁹⁹. Był on znaną postacią w życiu politycznym Wielkopolski. Kierował już sejmikiem przedsejmowym powiatu gnieźnieńskiego (był na nim także wybrany posłem)³⁰⁰. Miał związki ze stronnictwem hetmana F.K. Branickiego. Jako zwolennik opozycji wystąpił w czasie sejmików poselskich przed sejmem 1776. Także później był traktowany nieufnie przez regalistów³⁰¹. Wśród 11 asesorów nikt nie miał urzędu ziemskiego oraz znajdował się tam tylko jeden były urzędnik grodzki, burgrabia walecki (Walczył już nie należał do Polski) Maciej Rudnicki. W gronie tym pojawił się, wymieniony jako kandydat na posła, kasztelan łędzki W. Bieliński i przedstawiciel znanej protestanckiej rodziny Antoni Bronikowski³⁰². J. Miaskowski był już asesorem na sejmiku poselskim w 1780, zaś Bogusław Szczaniecki i szambelan Jan Sieroszewski na sejmiku z 30 czerwca 1777 w Kaliszu³⁰³. Karierę urzędniczą w sądzie ziemskim gnieźnieńskim miał przed sobą Antoni Białobłocki³⁰⁴.

Z laudum wynika, że instrukcja została ułożona przed wyborem posłów³⁰⁵. Taka kolejność czynności miała na celu umożliwić uczestnikom sejmiku wgląd w treść zleceń dla posłów, co szlachta wielkopolska starała sobie zapewnić jeszcze w drugiej dekadzie XVII wieku³⁰⁶. Wybór posłów nastąpił jednomyślnie. Reprezentantami województwa poznańskiego (bez ziemi wschowskiej) zostali: stolnik poznański A. Gorzeński, gen. major F. Raczyński, pisarz wschowski F. Wierzchlejski, wojewodziec poznański Ksawery Działyński, kasztelan międzyrzecki Józef Chłapowski, stolnikowicz bracławski Ksawery Grabski³⁰⁷. Pierwsze trzy mandaty uzyskały więc osoby znajdujące

²⁹⁹ Laudum sejmiku w Środzie z 19 VIII 1782 można znaleźć w: AGAD, ZP 109, k. 110–110v; APPozn., PG 1163, k. 359 i BRacz. 232, k. 1–3v (odpis).

³⁰⁰ Z. Chodyła, *Utworzenie...*, s. 57. Był to zapewne sejmik w 1773.

³⁰¹ BCz 733, s. 141. F.K. Kęszycki do króla z 15 VII 1785. Na temat gen. J. Lipskiego, zob. też: B. Krakowski, *Lipski Jan*, [w:] PSB, t. XVII, 1972, s. 431–432.

³⁰² APPozn., PG 1163, k. 359–359v. Laudum sejmiku w Środzie z 19 VIII 1782 (także: AGAD, ZP 109, k. 111; Racz. 232, k. 2); W. Kriegseisen, *Ewangelicy polscy i litewscy w epoce saskiej (1696–1763). Sytuacja prawna, organizacja i stosunki międzywyznaniowe*, Warszawa 1996, s. 75.

³⁰³ APPozn., KG 428, k. 370–370v. Laudum sejmiku w Kaliszu z 30 VI 1777; KG 434, k. 311v. Laudum sejmiku w Środzie z 21 VIII 1780.

³⁰⁴ *Urzednicy wielkopolscy...*, s. 194. A. Białobłocki został w 1786 podsędkiem, a w 1791 sędzią ziemskim.

³⁰⁵ APPozn., PG 1163, k. 359. Laudum sejmiku w Środzie z 19 VIII 1782 (także w: AGAD, ZP 109, k. 111; BRacz. 232, k. 2v).

³⁰⁶ VL, t. III, Petersburg 1859, s. 136–137. *Sposób konkludowania sejmiku województwa krakowskiego* (ustawa z 1616); H. Olszewski, *Sejm dawnej Rzeczypospolitej. Ustrój i idee*, t. I: *Sejm Rzeczypospolitej epoki oligarchii (1652–1763). Prawo – praktyka – teoria – programy*, Poznań 2002, s. 82–83.

³⁰⁷ APPozn., PG 1163, k. 359v. Laudum sejmiku w Środzie z 19 VIII 1782 (także w: AGAD, ZP 109, k. 111).

się na wysokich pozycjach w pierwotnej plancie królewskiej (nr 1, 5, 9). K. Grabski był zapewne „beziemiennym” Grabskim, który został wymieniony w pierwotnej plancie. K. Działyńskiego też można uznać za przewidzianego w projekcie dworskim reprezentanta rodziny³⁰⁸. Wojewodzie kaliski był bratem Ignacego Działyńskiego i, podobnie jak on, był zapewne związany z W. Gurowskim³⁰⁹. W tej sytuacji jedynym niespodziewanym posłem poznańskim był J. Chłapowski, syn (zmarłego w 1780) kasztelana międzyrzeckiego Stanisława³¹⁰. W okresie Sejmu Wielkiego odznaczył się on jako zwolennik Konstytucji 3 maja³¹¹. Reprezentację województwa poznańskiego uzupełniali posłowie ziemi wschowskiej. Zostali nimi wojski W. Gozimirski i generał adiutant Ignacy Moszczeński³¹². Nie byli oni przewidziani w plancie dworskiej. W. Gozimirski, jak już pisałem, miał doświadczenia parlamentarne (w 1773 był wybranym posłem kcyńskim). I. Moszczeński był bratem Adama. W okresie późniejszym, ze względu na związki ze Szczęsnym Potockim, działał głównie w województwie braclawskim³¹³. Należy jednak pamiętać, że w 1782 stosunki między królem a właścicielem Tulczyna były przynajmniej dobre³¹⁴.

Posłami kaliskimi na sejm 1782 zostali: sędzia ziemski gnieźnieński Józef Radziwiński, stolnik gnieźnieński K. Bolesz, szambelan Józef Suchorzewski, szambelan M. Skórzewski, szambelan P. Bieliński, kasztelan łędzki Leon Miaskowski, Ksawery Bronisz i szambelan Ignacy Chełkowski³¹⁵. K. Bolesz był na liście osób preferowanych przez dwór w ramach pierwotnej plany. Wybór M. Skórzewskiego można uznać za realizację wariantu alternatywnego wobec elekcji P. Skórzewskiego. Na wspomnianej liście znajdował się również I. Chełkowski³¹⁶. Z pozostałych pięciu osób P. Biliński był aktywnym parlamentarzystą (poseł z 1776 i 1780). W wypadku J. Radziwińskiego istotnym czynnikiem mógł być posiadany przez niego wysoki urząd sądowy. W marcu 1782 był nawet pretendentem do kasztelanii kaliskiej, choć nie został wybrany do trójki prezentowanych monarsze kandydatów³¹⁷. J. Radziwiński posłował z powiatu kcyńskiego na sejm rozbiorowy. W 1790 został ostatnim wojewodą gnieźnieńskim. Aktywny w czasie Sejmu Wielkiego, w lutym 1792 działał jako zwolennik Konstytucji 3 maja³¹⁸.

Posłami gnieźnieńskimi na sejm 1782 zostali: podsędek gnieźnieński Piotr Korytowski, pułkownik K. Molski, chorąży mielnicki Benedykt Skrzetuski i podko-

³⁰⁸ AGAD, ZP 126, k. 110v. Series kandydatów... 1782.

³⁰⁹ S. Kieniewicz, *Działyński Ignacy*, s. 80; W. Dworzaczek, *Ksawery Działyński...*, s. 27–28.

³¹⁰ *Urzednicy wielkopolscy...*, s. 102.

³¹¹ W. Szczygielski, *Referendum trzeciomajowe*, s. 81–83.

³¹² APPozn., PG 1163, k. 359v. Laudum sejmiku w Środzie z 19 VIII 1782 (także w: BRacz. 232, k. 2v).

³¹³ W. Szczygielski, *Referendum trzeciomajowe*, s. 268.

³¹⁴ E. Rostworowski, *Potocki Stanisław Szczęsny*, [w:] PSB, t. XXVIII, 1984–1985, s. 186.

³¹⁵ APPozn., PG 1163, k. 359. Laudum sejmiku w Środzie z 19 VIII 1782 (także w: AGAD, ZP 109, k. 111v).

³¹⁶ AGAD, ZP 126, k. 110v. Series kandydatów... 1782.

³¹⁷ AGAD, ML VII/89, k. 477. Kandydaci do kasztelanii kaliskiej.

³¹⁸ J. Kowecki, *Radziwiński (Radziwiński) Józef*, [w:] PSB, t. XXX, 1987, s. 98–99; W. Szczygielski, *Referendum trzeciomajowe*, s. 86–88; A. Stroynowski, *Elita...*, s. 80.

morzyc wendeński J.N. Dobrzycki³¹⁹. Tylko K. Molski był uwzględniony w dworskim rejestrze kandydatów do funkcji poselskiej. Był on jednak związany z generałem ziem podolskich Adamem Kazimierzem Czartoryskim³²⁰. Najbardziej znaną w Wielkopolsce postacią był P. Korytowski. Był on już posłem na sejmach w 1773 (kaliskim) i 1776 (gnieźnieńskim), na którym wyróżnił się jako stronnik króla³²¹. Podsekędek gnieźnieński był związany z wojewodą kaliskim J. Mielżyńskim, któremu w listach relacjonował przebieg sejmu³²². J.N. Dobrzycki był z kolei aktywnym działaczem sejmikowym; w lipcu 1779 pełnił w Środzie funkcję marszałka koła rycerskiego³²³.

Sejmik średzki delegował również swoich wysłanników do króla i prymasa. Do Stanisława Augusta mieli się udać: Wojciech Korytowski, podczaszyc poznański Dominik Szaniecki i Józef Suchorzewski. Posłowie mieli również prosić monarchę, aby pomógł w realizacji postulatów województw wielkopolskich, przedstawionych przez posłów na sejmie. Instrukcja, w którą zostali wyposażeni, zawierała, dość konwencjonalne podziękowania za zapewnienie narodowi „słodkiej spokojności” i sprawiedliwości. Deklarowano królowi wdzięczność i wierność³²⁴. Delegatami do arcybiskupa A. Ostrowskiego byli komornik wschowski Józef Rozdrażewski i pułkownik Antoni Ulatowski. W instrukcji zalecano przekazanie metropolicie, równie konwencjonalnych, wyrazów przywiązania i wdzięczności³²⁵.

O przebiegu i rezultatach sejmiku w Środzie powiadamiali dwór gen. J. Lipski i F.K. Kęszycki. Marszałek koła rycerskiego informował o swym jednomyślnym wyborze. Oceniał on, że sejmik „znacznie był ludny”. Z listu J. Lipskiego wynika, że pojawiło się wielu kandydatów do funkcji poselskiej. Aspiracje części pretendentów zostały odłożone do następnego sejmu. Dzięki temu liczbę kandydatów uzgodniono z liczbą mandatów do obsadzenia. Marszałek sejmiku stwierdził, że sporo czasu zajęło uzgodnienie instrukcji³²⁶. List został napisany 21 sierpnia 1782, co może sugerować że sejmik nie skończył się w ciągu jednego dnia. Potwierdzeniem takiej tezy są również daty wystawienia instrukcji dla delegatów do prymasa (20 sierpnia) i do króla (21 sierpnia)³²⁷. Również 21 sierpnia 1782 o wynikach sejmiku informował (zapewne A. Cieciszowskiego) F.K. Kęszycki. Obok informacji o wyborze posłów, list zawierał wyjaśnienia w sprawie instrukcji poselskiej.

³¹⁹ APPozn., PG 1163, k. 359v. Laudum sejmiku w Środzie z 19 VIII 1782 (także w: BRacz. 232, k. 3).

³²⁰ BCz 697, s. 520. F.K. Kęszycki do króla z 1 VII 1785.

³²¹ VL, t. VIII, s. 7 (skład delegacji sejmowej z 1773) i 528 (podpisy pod konfederacją sejmową z 1776); Stanisław August Poniatowski, *Mémoires du roi...*, t. II, s. 330; G. Tomczyk, *Stronnictwo królewskie na sejmie 1776 r.*, AUL 1993, FH 49, s. 38.

³²² BKórń. 11396, k. 15–20. Piotr Korytowski do J. Mielżyńskiego z 20 X 1782, 11 XI 1782 i bez daty.

³²³ APPozn. 1153, k. 643. Laudum sejmiku w Środzie z 16 VII 1779.

³²⁴ APPozn., PG 1163, k. 382–382v. Instrukcja sejmiku w Środzie dla delegatów do króla z 21 VIII 1782. Por. W. Bednaruk, *Sejmiki lubelskie...*, s. 215–216.

³²⁵ APPozn., PG 1163, k. 381–381v. Instrukcja sejmiku w Środzie dla delegatów do prymasa z 20 VIII 1782.

³²⁶ BCz 671, s. 159. Jan Lipski do NN z 21 VIII 1782.

³²⁷ APPozn., PG 1163, k. 381–382v. Instrukcje dla posłów: do prymasa z 20 VIII 1782 i do króla z 21 VIII 1782.

Kasztelan kaliski zaznaczał, że ponieważ instrukcja z 1780 nie została zrealizowana, uchwalono ją, bez większych zmian, ponownie³²⁸. F.K. Kęszycki wyjaśniał również, że projekt, przed którym przestrzegał kanclerz A.O. Okecki, nie został przyjęty. Także kasztelan kaliski wspominał o dużej liczbie pretendentów do mandatu. Mieli oni jednak rezygnować, gdy okazało się, że sejm będzie obradował bez węzła konfederacji. W tej sytuacji zgodzono się na kandydatury kilku osób, których wcześniej nie planowano. Nieobecność podkomorzego J. Mikorskiego kasztelan kaliski tłumaczył chorobą³²⁹. Budzi to wątpliwości, gdyż podkomorzy gostyniński, jak już pisałem, został posłem w swojej ziemi³³⁰. Na komentarz zasługuje stosunek Wielkopolan do konfederacji. Szlachta wielokrotnie deklarowała swą niechęć wobec sejmów skonfederowanych³³¹, jednak chętnie w nich uczestniczono. Doświadczenie uczyło, że są one doskonałą okazją do załatwiania wielu bieżących problemów, także prywatnych i lokalnych³³².

Zanim przejdę do omówienia instrukcji poselskiej, zajmę się analizą składu wielkopolskiej reprezentacji poselskiej na sejm 1782. Jest ona utrudniona wobec nieznamośći ostatecznej planty dworskiej. Konfrontacja z jej pierwotną wersją nasuwa kilka wniosków. Z dziewięciu preferowanych kandydatów mandat uzyskały cztery osoby (A. Gorzeński, F. Raczyński, K. Bolesz, F. Wierzchlejski)³³³. Spośród pozostałych pięciu pretendentów, dwóch wycofało się zapewne na długo przed sejmikami (F. Łubiński i prawdopodobnie J. Krzycki). Kolejny, J. Mikorski, uzyskał mandat w podstawowym obszarze swej aktywności, to jest w ziemi gostynińskiej³³⁴. Nie mam informacji, czy o poselstwo starały się ostatecznie dwie kolejne osoby (S. Łuba, A. Prusimski). Z pięciu rodzin wielkopolskich, co do których zakładano, że powinny mieć swego posła, w rzeczywistości mandat uzyskali tylko Działyńscy (Ksawery) i Skórzewscy (Marcin). W izbie poselskiej nie zasiedli: Zakrzewscy, Mycielscy i Kwileccy. Z dalszych 10 pretendentów, którzy w początkowej plancie nie zyskali poparcia regalistów, posłami zostali: I. Chelkowski, K. Grabski i K. Molski. Ostatecznie więc wśród 20 posłów wielkopolskich było 11 osób nie uwzględnionych w pierwotnych układach sejmikowych dworu³³⁵.

Jak w tej sytuacji można ocenić wyniki elekcji posłów? Oczywiście przydatna jest ocena aktywności parlamentarzystów w czasie obrad sejmu. Należy však pamiętać, że wielu posłów w ogóle nie zabierało głosu lub nie czyniło tego w sposób jednoznaczny politycznie³³⁶. Na szczęście dla sejmu 1782 sprawa jest ułatwiona. Dysponujemy źród-

³²⁸ BCz 669, s. 253. F.K. Kęszycki do A. Cieciszowskiego z 21 VIII 1782.

³²⁹ BCz 669, s. 254. F.K. Kęszycki do A. Cieciszowskiego z 21 VIII 1782.

³³⁰ W. Filipczak, *Aktywność sejmikowa...*, s. 19–20.

³³¹ J. Michalski, *Sejm w czasach panowania Stanisława Augusta*, s. 374; W. Filipczak, *Sejm 1778 roku*, s. 120–121.

³³² Przykładem może być tu sejm z 1776: VL, t. VIII, s. 557–563. *Desideria województw*. W grupie tej znalazło się 39 konstytucji.

³³³ AGAD, ZP 126, k. 110v. Series kandydatów... 1782.

³³⁴ AGAD, ZP 126, k. 187. Posłowie na sejm ordynaryjny warsz[awski] r. 1782.

³³⁵ Byli to: J. Chłapowski, W. Gozimirski, I. Moszczeński, J. Radziwiński, Józef Suchorzewski, P. Bieliński, L. Miaskowski, K. Bronisz, P. Korytowski, B. Skrzetuski, J.N. Dobrzycki (APPozn., PG 1163, k. 359v).

³³⁶ A. Stroynowski, *Sejmowa opozycja antykrólewska w czasach rządów Rady Nieustającej (kryteria klasyfikacji)*, AUL 1984, FH 18, s. 21.

dłem pozwalającym zweryfikować postawę polityczną parlamentarzystów; są to tabele jawnych głosowań (w sumie było ich osiem) nad czterema punktami opozycyjnego projektu „O rezolucjach Rady” Stanisława Kostki Potockiego³³⁷. Był on związany z wysoce kontrowersyjną politycznie sprawą biskupa K. Sołtyka³³⁸. Pomocniczy charakter mogą mieć tabele głosowań nad zakwitowaniem (absolutorium) dla Rady Nieustającej. W trakcie wotowania regaliści wystąpili przeciwko „przydatkowi” posła czernihowskiego Kajetana Kurdwanowskiego³³⁹.

Wyniki jawnych głosowań nad projektem S.K. Potockiego wskazują na zdecydowaną przewagę regalistów wśród posłów wielkopolskich. W sześciu wotowaniach (ze względu na niską frekwencję pominąłem dwa głosowania nad trzecim punktem projektu) zgodnie z oczekiwaniami króla wypowiedziało się od 16 do 18 posłów (80–90% całej reprezentacji). Wniesienie opozycji popierało od jednego do trzech posłów (5–15%). Z imiennego rozkładu głosów wynika, że zwolennikami opozycji byli: J. Chłapowski, K. Molski i M. Skórzewski. Nie ma pewności co do postawy J.N. Dobrzyckiego, który aż sześć razy (na osiem) był nieobecny. W obu głosowaniach nad pierwszym punktem był przeciwko wnioskowi opozycji. Podobnie wówczas głosował jednak K. Molski³⁴⁰. Trochę inaczej rozłożyły się sympatie w czasie rozstrzygnięcia sprawy absolutorium dla Rady Nieustającej. Przeciwko opozycjnemu przydatkowi głosowało aż 19 Wielkopolan. Prawdopodobnie jeden był nieobecny (niestety nie wiadomo kto – rezultaty podawane są dla całych województw)³⁴¹. Powyższe wyniki wskazują, że tylko trzech posłów (J. Chłapowski, K. Molski, M. Skórzewski) popierało na sejmie opozycję, ale nie czyniło tego konsekwentnie. Można więc podejrzewać, że wynikało to bardziej z ich indywidualnych przekonań w sprawie Sołtyka, niż z fakcyjnych powiązań z opozycją. A. Stroynowski za opozycjonistę uznał J. Chłapowskiego. Jako posłów niezależnych zakwalifikował: K. Molskiego, Józefa Suchorzewskiego i F. Wierzchlejskiego³⁴². Ocenę taką uważam za wątpliwą. K. Molski, jak już pisałem, był związany z A.K. Czartoryskim. Dwóch pozostałych należy potraktować jako regalistów. Związki F. Wierzchlejskiego ze stronnictwem dworskim nie ulegają, w moim przekonaniu, wątpliwości. Także szambelan Józef Suchorzewski był w przynajmniej poprawnych relacjach z przywódcami obozu prokrólewskiego. Do zagadnienia tego wróć omawiając wydarzenia z końca 1784. Jeden z posłów (J.N. Dobrzycki) nie w pełni ujawnił w głosowaniach swoje poglądy. W każdym razie jawnie nie poparł opozycji. Pozostałych 16 posłów wielkopolskich konsekwentnie manifestowało poparcie dla stanowiska monarchy (czy szczerze,

³³⁷ AGAD, ZP 108, k. 29–31, 33–35, 46–48, 50–52, 64–66, 68–70, 81–83, 85–87. Tabele głosowań w izbie poselskiej; APP 313, t. XI, s. 323–364. Tabele głosowań w senacie.

³³⁸ Na temat źródła zob.: A. Stroynowski, *Opozycja sejmowa...*, s. 163–164; W. Filipczak, *Ekonomie litewske w polityce sejmikowej Stanisława Augusta po upadku Antoniego Tyzenhauza (1780–1783)*, PNH 2006, R. 5, nr 1 (9), s. 272–273.

³³⁹ AGAD, ZP 31, k. 68–71v Tabele głosowań w izbie poselskiej (to samo w: ZP 23, cz. III, k. 7–10v); *Dyaryusz seymu... 1782...* wyd. P. Kiciński, Warszawa [1782], s. 242–245.

³⁴⁰ AGAD, ZP 108, k. 29v–30, 33v–34, 46v–47, 50v–51, 64v–65, 68v–69, 81v–82, 85v–86. Tabele głosowań w izbie poselskiej.

³⁴¹ AGAD, ZP 31, k. 68v–69. Tabela głosowania w izbie poselskiej (też w: ZP 23, cz. III, k. 7v–8).

³⁴² A. Stroynowski, *Opozycja sejmowa...*, s. 490, 494–495.

tego nie sposób ocenić). Dość prawdopodobne jest, że na sejmiku regalistyczni liderzy (J. Mielżyński, F.K. Kęszycki) nie byli zorientowani w poglądach niektórych kandydatów do mandatu na sprawę biskupa K. Sołtyka. Tego rodzaju sytuacja występowała na innych obszarach (Litwa, województwo kijowskie)³⁴³. W Wielkopolsce, jak wynika z omówionego listu F.K. Kęszyckiego, kilku pretendentów ujawniło się w ostatniej chwili. Zwiększało to ryzyko błędnej oceny ich stanowiska. Mogło to dotyczyć, np. J. Chłapowskiego i M. Skórzewskiego, choć jest to tylko przypuszczenie.

Warto również odnotować, jakie stanowisko, w kontrowersyjnych politycznie sprawach, zajęli wielkopolscy senatorowie. Ogółem w Wielkopolsce było 16 urzędów senatorskich³⁴⁴. Na sejmie w głosowaniach uczestniczyło 5 senatorów. Z wojewodów obecni byli August Sułkowski (poznański) i Antoni Sułkowski (gnieźnieński). W wotowaniach brało udział tylko 3 kasztelanów (kaliski F.K. Kęszycki, gnieźnieński R. Gurowski i łędzki Józef Moszczeński). Piątka w komplecie uczestniczyła tylko w głosowaniu w sprawie dodatku do projektu absolutorium dla Rady Nieustającej³⁴⁵. W przypadku głosowań nad punktami projektu S.K. Potockiego nie uczestniczyli w nich bracia Sułkowsy. Wszyscy wotujący senatorowie poparli stanowisko regalistów³⁴⁶. Jedynie w głosowaniu nad dodatkiem do „kwitu” dla Rady August Sułkowski oddał głos nieważny³⁴⁷. Zwraca uwagę obecność na sejmie F.K. Kęszyckiego, aktualnego marszałka Trybunału³⁴⁸. Ówczesne prawo zakazywało łączenia z funkcją deputacką mandatu poselskiego, nie ograniczało jednak senatorom wybranym na sędziów trybunalskich prawa do uczestnictwa w pracach parlamentu³⁴⁹. Po powrocie do Lublina kasztelan kaliski nie zaprzestał regalistycznej agitacji. Rozpowszechnił przekazane mu mowy sejmowe, w tym królewska³⁵⁰.

Ostatnim zagadnieniem ważnym dla oceny wyników sejmiku poselskiego była instrukcja poselska. Wcześniej pisałem już o okolicznościach związanych z jej uchwaleniem. Z listu F.K. Kęszyckiego wynika, że w zasadzie powielono treść analogicznego dokumentu sprzed dwu lat³⁵¹. Opinia ta tylko częściowo jest trafna. W liczącym 56 punktów dokumencie rzeczywiście jest mało odniesień do bieżącej sytuacji politycznej³⁵². Sejmik, nawet wypowiadając się w tych samych kwestiach co w 1780, niejed-

³⁴³ W. Filipczak, *Ekonomie litewskie...*, s. 257–258; idem, *Stronnictwo regalistyczne...*, s. 97.

³⁴⁴ *Urzędnicy wielkopolscy...*, s. 241.

³⁴⁵ AGAD, APP 313, t. XI, s. 312–315. Tabela głosowania w senacie.

³⁴⁶ AGAD, APP 313, t. XI, s. 318–363. Tabele głosowań w senacie.

³⁴⁷ AGAD, APP 313, t. XI, s. 313. Tabela głosowania w senacie. Należy wyjaśnić, że tabela ta została błędnie wypełniona, to znaczy głosy „negative” zostały podane jako „affirmative”. Por wyniki głosowania: AGAD, APP 313, t. XI, s. 316.

³⁴⁸ *Dyaryusz seymu... 1782*, s. 282–283. Na sesji XXIV (27 X 1782) F.K. Kęszycki podziękował królowi za kasztelaninę kaliską.

³⁴⁹ W. Bednaruk, *Trybunał Koronny*, s. 253.

³⁵⁰ BCz 669, s. 255. F.K. Kęszycki do A. Cieciszowskiego z 27 XI 1782.

³⁵¹ BCz 669, s. 253. F.K. Kęszycki do A. Cieciszowskiego z 21 VIII 1782.

³⁵² Instrukcję poselską województw wielkopolskich z 19 VIII 1782 (taka data widnieje w dokumencie) można znaleźć w: AGAD, ZP 109, k. 112v–130v; APPozn., PG 1163, k. 360–365v i 287–293 (dalszy ciąg) i BRacz. 232, k. 3v–31v. Streszczenie instrukcji jest w: AGAD, ZP 126, k. 124–128v. Ekscerpt z instrukcji województw wielkopolskich.

nokrotnie modyfikował swoje stanowisko. Ponowiono punkt sprzeciwiający się nowym podatkom³⁵³. Jednak już w sprawach wojskowych pojawiły się nowe elementy. Domagano się, by na wzór rozwiązań z 1717, jednostki, zwłaszcza kawalerii narodowej, nie zmieniały miejsca stacjonowania. Dołączono do tego postulat umieszczenia poszczególnych szwadronów brygady kawalerii narodowej w Wielkopolsce. Miało to zapewnić bezpieczeństwo terenów pogranicznych. Pojawiło się też hasło, aby brygada była utrzymywana z miejscowych podatków. Dla zabezpieczenia punktualnych wypłat pieniędzy chciano pobierać z komór celnych. Proponowano podnieść płacę porucznikom i namiestnikom na wzór rozwiązań obowiązujących w brygadach litewskich. Postulowano również wzrost uposażeń w regimencie kawalerii przedniej straży³⁵⁴. Szczególna troska o kawalerię narodową nie była zgodna z preferencjami dworu, który dążył w sprawach militarnych do przewagi autoramentu cudzoziemskiego³⁵⁵. Postawa Wielkopolan nie wynikała jednak z motywacji politycznej. Chodziło o obronę interesów lokalnego i stanowego. Nowym elementem w instrukcji było wystąpienie przeciwko nadużywaniu przez senatorów prawa suspensy ze względu na obrady sejmowe. Proponowano, by możliwość zawieszania postępowań sądowych ograniczano do spraw wymagających osobistej obecności senatorów³⁵⁶. Ponawiano, niezgodne ze stanowiskiem króla, żądanie wprowadzenia przysięgi dla posłów³⁵⁷. Za sukces regalistów można uznać punkt, w którym opowiadano się za przywróceniem pensji deputatom³⁵⁸. Bieżącego, choć nie politycznego, kontekstu można się dopatrywać w punkcie zawierającym żądanie zniesienia monopolu tabacznego³⁵⁹. Zbliżał się bowiem termin upływu sześćoletniego kontraktu (obowiązującego od 1 stycznia 1778) z kompanią tabaczną³⁶⁰.

Reasumując, instrukcja poselska z 1782 nie była pozbawiona wątków krytycznie ocenionych w otoczeniu króla. Prezentowała się jednak lepiej, z punktu widzenia regalistów, niż uchwalona w 1780. Ważne było również to, że całkowicie przemilczano sprawę biskupa K. Sołtyka. Biorąc pod uwagę wyniki elekcji posłów, można uznać, że sejmik przedsejmowy w Środzie zakończył się sukcesem wielkopolskich zwolenników monarchy.

Po burzliwych wydarzeniach z 1782, w następnym roku emocje polityczne uległy wyciszeniu. Ożywienie wywołały dopiero zbliżające się lipcowe sejmiki deputackie w Koronie. W 1783 miały one dodatkowe znaczenie polityczne. W większości okręgów sejmikowych to na nich miały być składane relacje z sejmu „sołtykowskiego”³⁶¹. Stanisław August, który w 1778 z niechęcią odnosił się do idei przywrócenia sejmików

³⁵³ AGAD, ZP 109, k. 113. Instrukcja poselska wielkopolska z 19 VIII 1782.

³⁵⁴ AGAD, ZP 109, k. 114–115. Instrukcja poselska wielkopolska z 19 VIII 1782.

³⁵⁵ E. Rostworowski, *Sprawa aukcji...*, s. 151–152.

³⁵⁶ AGAD, ZP 109, k. 119–119v. Instrukcja poselska wielkopolska z 19 VIII 1782.

³⁵⁷ AGAD, ZP 109, k. 123. Instrukcja poselska wielkopolska z 19 VIII 1782.

³⁵⁸ AGAD, ZP 109, k. 121. Instrukcja poselska wielkopolska z 19 VIII 1782. Pensje dla deputatów wprowadzone w 1768, zostały zniesione w 1776: M. Goyski, *op. cit.*, s. 94, 100.

³⁵⁹ AGAD, ZP 109, k. 120v–121. Instrukcja poselska wielkopolska z 19 VIII 1782.

³⁶⁰ R. Rybarski, *Skarbowość Polski w dobie rozbiorów*, Kraków 1937, s. 147–157.

³⁶¹ W. Filipczak, *Sejmy Rzeczypospolitej w dobie stanisławowskiej*, [w:] *Między konstytucją Nihil novi a ustawodawstwem nowoczesnej demokracji. Parlamentaryzm polski w XVI–XX wieku*, red. H. Gmiterek, S. Piątkowski i J. Wrona, Radom 2005, s. 73–74.

relacyjnych³⁶², jeszcze raz pokazał jak elastycznym był politykiem. Złożenie relacji miało dać sejmikującym regalistom okazję do wyrażenia solidarności z polityką króla i do odcięcia się od działań opozycji.

W czerwcu 1783 marszałek nadworny litewski M. Mniszech liczył, że K. Raczyński postara się o wybór dobrych deputatów z Wielkopolski³⁶³. W tym samym czasie monarcha bacznie obserwował poczynania znanego opozycjonisty, generała artylerii litewskiej Kazimierza Nestora Sapiehy, który przez Warszawę wybierał się do Poznania³⁶⁴. Wielkopolski sejmik deputacki wzbudził duże zainteresowanie regalistów. Przyczynił się do tego, promowany przez dwór na marszałka Trybunału Koronnego, kasztelan płocki Maksymilian Sierakowski³⁶⁵. Przywódca płockich regalistów życzył sobie, by deputatem poznańskim został jego zięć, cześnik płocki Kajetan Mlecki (Mlicki)³⁶⁶. Okazało się jednak, że kondemnatę na nim miał generał major Kazimierz Radoński (w marcu 1783 jeden z trzech kandydatów Rady Nieustającej do kasztelanii biechowskiej³⁶⁷). Monarcha napisał więc list do K. Radońskiego, w którym zobowiązywał go, by nie przeszkadzał K. Mleckiemu w uzyskaniu funkcji deputackiej³⁶⁸.

Sejmik deputacki zebrał się w Środzie 15 lipca 1783. Obrady zagał wojewoda kaliski J. Mielżyński. Na marszałka został wybrany jednomyślnie Władysław Suchorzewski³⁶⁹. Był on młodszym bratem znanego opozycyjnego oratora na Sejmie Wielkim – Jana Suchorzewskiego³⁷⁰. Powołano trzech asesorów. Byli nimi: major Maksymilian Grabski, J.N. Dobrzycki (w 1779 marszałek sejmiku, w 1782 poseł na sejm i sędzia sejmowy) i Paweł Tomicki, miecznikowicz wschowski. Laudum nie informuje, czy marszałek i jego pomocnicy złożyli przysięgę. Również wybór deputatów nastąpił jednomyślnie. Zostali nimi, zaproponowani przez marszałka koła rycerskiego: cześnik płocki Kajetan Mlecki (Mlicki) – z województwa poznańskiego, Władysław Mazowiecki

³⁶² W. Filipczak, *Sejm 1778 roku*, s. 139.

³⁶³ BCz 673, s. 621. Michał Mniszech do króla z 22 VI 1783.

³⁶⁴ BCz 655, s. 1227–1228. Król do Joachima Chreptowicza z 22 VI 1783. Na temat K.N. Sapiehy, zob.: Ł. Kądziela, *Sapieha Kazimierz Nestor*, [w:] PSB, t. XXXV, 1994, s. 53–54; W. Filipczak, *Elżbieta Sapieżyna...*, s. 312–325.

³⁶⁵ BCz 688, s. 503–504. Król do Józefa Stempkowskiego z 28 VI 1783; BCz 689, s. 77. Król do Janusza Sanguszki z 16 VI 1783.

³⁶⁶ BCz 686, s. 75. Pro memoria, bd. (z początku lipca 1783); E. Danowska, *Sierakowski Maksymilian Bruno*, [w:] PSB, t. XXXVII, 1996, s. 285.

³⁶⁷ AGAD, ML VII/45, s. 228. Protokół Rady Nieustającej z 28 III 1783. Pozostalymi kandydatami Rady byli podczasy poznański Józef Gliszczyński i generał Wojciech Węgorzewski. Wśród konkurentów znaleźli się także cześnik poznański Michał Krzyżanowski i miecznik kaliski Stanisław Trąpczyński. W maju 1783 nominację na kasztelanię biechowską uzyskał J. Gliszczyński: *Urzednicy wielkopolscy...*, s. 36.

³⁶⁸ BCz 686, s. 77. Król do Kazimierza Radońskiego z 5 VII 1783. Na temat adresata listu, zob.: J. Kowecki, *Radoński Kazimierz*, [w:] PSB, t. XXIX, 1986, s. 743.

³⁶⁹ APPozn., PG 1167, k. 377. Laudum sejmiku w Środzie z 15 VII 1783.

³⁷⁰ B. Krakowski, *Oratorstwo polityczne na forum sejmku Czteroletniego. Rekonesans*, Gdańsk 1968, s. 136–148; Z. Zielińska, *Suchorzewski Jan*, [w:] PSB, t. XLV, 2008, s. 315. Na temat J. Suchorzewskiego pisał także: R. Kaleta, *Nawracanie posła (biografia polityczna Jana Suchorzewskiego)*, [w:] idem, *Oświeceni i sentymentalni*, Wrocław 1971, s. 477–541.

(z kaliskiego) i komornik graniczny poznański Maciej Mierzewski (z gnieźnieńskiego)³⁷¹. Jak widać, akcja regalistów na rzecz zięcia kasztelana M. Sierakowskiego przyniosła sukces. Niewątpliwie motorem tych działań był M. Poniatowski. Już we wrześniu 1783 biskup płocki w przychylny sposób odpowiedział na list K. Mleckiego, a później przekazywał mu zlecenia w sprawach trybunalskich³⁷². Również deputat kaliski był chyba słabo związany z Wielkopolską. Rodzina Mazowieckich znana była głównie z aktywności w województwie płockim i ziemi dobrzyńskiej³⁷³. Rok później M. Sierakowski wyrażał wobec króla zadowolenie z postawy deputata poznańskiego. Marszałek Trybunału Koronnego podkreślał też wierność swojego zięcia monarsze³⁷⁴.

Na sejmiku deputackim została także złożona relacja z sejmu 1782. Niestety nie jest wiadomo, którzy posłowie dopełnili tego obowiązku. Wielkopolanie wyrazili żal, że prace parlamentu nie przebiegały zgodnie z oczekiwaniem króla i narodu. Przypomniano, że na sejmiku przedsejmowym w Środzie nie dyskutowano o „materii przypadku krakowskiego”³⁷⁵. Podkreślono także, że reprezentanci Wielkopolski nie przyczynili się do zaprzeczenia korzyści, które sejm mógł przynieść Rzeczypospolitej. Sejmikujący wyrazili wdzięczność dla posłów, którzy w swych działaniach na sejmie stosowali się do „zdań naszych”³⁷⁶. Trudno było o bardziej jednoznaczną deklarację regalistycznych sympatii sejmiku śródziekiego. Przemilczano przy tym fakt, że nie wszyscy parlamentarzyści wielkopolscy działali zgodnie z oczekiwaniem króla.

Od lata 1783 w Wielkopolsce wyraźnie rosł wpływ biskupa M. Poniatowskiego. Królewski brat prowadził korespondencję dotyczącą nie tylko spraw trybunalskich z tego terenu (interesował się ciągnącym się od kilku lat procesem między F. Wierzchlejskim i jego teściową – generałową W. Garczyńską)³⁷⁷. W sierpniu 1783 z prośbą do biskupa płockiego zwracał się pisarz ziemski kaliski F.K. Mikorski (dotyczyła ona obsady jurysdykcji marszałkowskiej)³⁷⁸. W grudniu 1783 biskup płocki pisał do nowego podkomorzego kaliskiego S. Zielonackiego (o czym dalej) w sprawie urzędu komornika granicznego dla swojego protegowanego³⁷⁹. Wojewoda kaliski J. Mielżyński, z dobrym

³⁷¹ APPozn., PG 1167, k. 377. Laudum sejmiku w Środzie z 15 VII 1783. Nieprecyzyjna jest informacja, że w 1783 deputatem kaliskim był starosta kleszczewski Adam Malczewski: W. Szczygielski, *Malczewski (Skarbek-Malczewski) Adam...*, s. 274. W tym roku zakończył on pełnienie funkcji sędziowskiej, wybrany został zaś w 1782.

³⁷² AGAD, AEPMP 121, k. 32v, 37. Michał Poniatowski do Kajetana Mleckiego, bez daty [wrzesień 1783] i z 25 II 1784 – kopie; W. Filipczak, *Sejmiki województwa płockiego w latach 1780–1786*, PNH 2009, R. VIII, nr 2, s. 39.

³⁷³ J. Michalski, *Sejmiki poselskie 1788 roku*, s. 350; W. Filipczak, *Sejmiki województwa płockiego...*, s. 56; B. Taczyński, *Uwagi o reprezentacji dobrzyńskiej na sejmie epoki oligarchii w latach 1650–1763*, „Zapiski Kujawsko-Dobrzyńskie” 1988, t. VI, s. 164–165.

³⁷⁴ BCz 698, s. 765. Maksymilian Sierakowski do króla z 9 VIII 1784.

³⁷⁵ APPozn., PG 1167, k. 377v. Laudum sejmiku w Środzie z 15 VII 1783.

³⁷⁶ APPozn., PG 1167, k. 377v. Laudum sejmiku w Środzie z 15 VII 1783.

³⁷⁷ AGAD, AEPMP 121, k. 34v, 37v. Michał Poniatowski do: F. Wierzchlejskiego z 3 XII 1783 i Weroniki Garczyńskiej z 14 III 1784.

³⁷⁸ AGAD, AEPMP 121, k. 30v. M. Poniatowski do F.K. Mikorskiego z 26 VIII 1783 (kopia).

³⁷⁹ AGAD, AEPMP 121, k. 35. M. Poniatowski do Stefana Zielonackiego z 11 XII 1783 i do Wojciecha Czarneckiego, komornika granicznego kaliskiego, bez daty (zapewne z 11 XII 1783).

skutkiem, zwracał się do królewskiego brata w sprawie Orderu św. Stanisława dla swego szwagra – szambelana Flotta. Odznaczenie i związany z nim dyplom miały zostać przekazane za pośrednictwem konsyliarza F.S. Miaskowskiego³⁸⁰. Zainteresowania M. Poniatowskiego dotyczyły również spraw sejmikowych, do czego jeszcze powrócę.

Sukces sejmiku deputackiego umacniał również pozycję rozdającego karty w Wielkopolsce „triumwiratu”, który tworzyli: K. Raczyński, J. Mielżyński i F.K. Kęszycki. Ludzie z nimi związani mieli otwartą drogę do awansów. W kilka dni po sejmiku (21 lipca 1783), wojski A. Sieroszewski rozpoczął urzędowanie w charakterze podstarościego („wicestarosty”) kaliskiego. Zastępował on starostę generalnego K. Raczyńskiego na terenie województwa kaliskiego. Zawiadamało o tym, wydane 7 czerwca, obwieszczenie A. Sieroszewskiego³⁸¹. Generał wielkopolski, najważniejsza postać wśród miejscowych regalistów, doczekał się wkrótce awansu senatorskiego. W sierpniu 1783 K. Raczyński otrzymał nominację na urząd marszałka nadwornego koronnego³⁸². Oczywiście o awansie nie zdecydowały jedynie sejmikowe sukcesy starosty generalnego. Na sejmie 1782 K. Raczyński został wybrany marszałkiem Rady Nieustającej. Należy pamiętać, że był on zaufanym człowiekiem Ottona von Stackelberga i pobierał pensję z ambasady rosyjskiej³⁸³. Jednak współpraca z „prokonsulem” nie gwarantowała jeszcze awansu. Doświadczył tego, konkurujący z K. Raczyńskim o wpływy w Wielkopolsce, marszałek wielki litewski (od 1781) W. Gurowski³⁸⁴. Jeszcze w marcu 1783 prosił on króla o marszałkostwo wielkie koronne po spodziewanej wkrótce śmierci Stanisława Lubomirskiego. Odpowiedź Stanisława Augusta była odmowna³⁸⁵. Inną drogą próbował wzmacniać swą pozycję polityczną kolejny magnat wielkopolski, wojewoda poznański August Sułkowski. Od końca maja do połowy lipca 1783 przebywał w Petersburgu. Próbował przekonać dwór rosyjski do swoich, może i ciekawych, ale pozbawionych szans na realizację, pomysłów politycznych i handlowych³⁸⁶.

Koniec 1783 i pierwsze miesiące roku następnego przyniosły łańcuch zmian na kaliskich urzędach sądowych, które były poprzedzane kolejnymi sejmikami elekcyjnymi. Przesunięcia były konsekwencją śmierci, 14 września 1783, podkomorzego kaliskiego Franciszka Ksawerego Sokolnickiego³⁸⁷. Z listu K. Raczyńskiego wynika, że urząd ten miał obiecany, zasiadający wówczas w Radzie Nieustającej, F.S. Miaskowski³⁸⁸. Marszałek nadworny zamierzał jednak skłonić konsyliarza do rezygnacji z pretensji. Chciał promować do podkomorstwa pisarza ziemskiego kaliskiego F.K. Mikorskiego.

³⁸⁰ AGAD, AEPMP 121, k. 36–36v. M. Poniatowski do J. Mielżyńskiego z 20 I 1784 (kopia).

³⁸¹ APPozn., KG 448, k. 197. Obwieszczenie Antoniego Sieroszewskiego z 7 VI 1783.

³⁸² Jednym z konkurentów do laski marszałkowskiej był również: F.K. Kęszycki: AGAD, ML VII/47, k. 65. Protokół Rady Nieustającej z 22 VIII 1783; *Urzędnicy wielkopolscy...*, s. 89.

³⁸³ J. Dygdała, *Raczyński Kazimierz*, s. 647; D. Dukwicz, *Sekretne wydatki...*, s. 453, 457.

³⁸⁴ W. Konopczyński, *Gurowski Władysław*, s. 173.

³⁸⁵ BCz 663, s. 581, 583. W. Gurowski do króla z 16 III 1783 i król do W. Gurowskiego z 23 III 1783.

³⁸⁶ J. Michalski, *Sprawa przymierza polsko-rosyjskiego w dobie aneksji Krymu*, [w:] idem, *Studia historyczne z XVIII i XIX wieku*, t. I, Warszawa 2007, s. 435–440.

³⁸⁷ M. Czeppe, *Sokolnicki Franciszek Ksawery*, [w:] PSB, t. XL, 2000, s. 66.

³⁸⁸ F.S. Miaskowski ponownie został wybrany do Rady Nieustającej na sejmie w 1782: W. Szczygielski, *Miaskowski Franciszek Salezy*, s. 539.

Zwolnione w ten sposób pisarstwo miał uzyskać (zapewne Adam) Malczewski³⁸⁹. J. Mielżyński, wojewoda kaliski, wydał 20 października 1783 uniwersał, w którym wyznaczył sejmik na 17 listopada³⁹⁰. W tym dniu zebrał się w Kaliszu sejmik elekcyjny w celu wyboru kandydatów do urzędu podkomorzego. Obrady zagaił wojewoda J. Mielżyński. Funkcję marszałka pełnił chorąży kaliski Józef Kielczewski³⁹¹. Właściciel Koźminka pochodził z rodziny związanej przede wszystkim z Kujawami; jego ojciec Jan był chorążym kowalskim³⁹². W grudniu 1778 J. Kielczewski, jeszcze jako chorążyc kowalski, był asesorem na sejmiku elekcyjnym w Kaliszu³⁹³. Na posiedzeniu Rady Nieustającej w marcu 1782, więc już po awansie na chorągwo kaliskie (w 1781), znalazł się wśród konkurentów do kasztelanii kaliskiej³⁹⁴. Asesorami sejmiku z 17 listopada 1783 zostali wybrani jednomyślnie: pisarz ziemski wschowski F. Wierzchlejski, pisarz grodzki kaliski Ignacy Maliszewski, szambelan Jan Sieroszewski oraz Stanisław Kwiatkowski (asesor sejmiku poselskiego z 1780). W tym gronie niewątpliwie najbardziej znaczącą postacią był F. Wierzchlejski. Marszałek i asesorowie złożyli przysięgę przed J. Mielżyńskim. Również wybór kandydatów do podkomorstwa odbył się w sposób zgodny. Jak zwykle sejmik przedstawił królowi do nominacji cztery osoby. Byli to: sędzia ziemski poznański Stefan Zielonacki, stolnik łęczycki Antoni Łętkowski, wojski kaliski A. Sieroszewski oraz wojski wschowski Samuel Kęszycki³⁹⁵. Omówiony wcześniej projekt K. Raczyńskiego musiał więc ulec zmianie. F.K. Mikorski nie znalazł się w gronie kandydatów, podobnie jak F.S. Miaskowski. Spośród osób wybranych przez sejmik najaktywniejszy w ówczesnym życiu publicznym był A. Sieroszewski, protegowany K. Raczyńskiego. A. Łętkowski był w kadencji 1776/1777 deputatem na Trybunał Koronny z województwa kaliskiego³⁹⁶. Nominację na podkomorzego kaliskiego uzyskał jednak (12 grudnia 1783) S. Zielonacki, niegdyś konfederat barski. Nawet wtedy miał on jednak opinię regalisty związanego z kanclerzem A. Młodziejowskim³⁹⁷. Kandydatem na urząd sędziego ziemskiego kaliskiego wybrał go 9 listopada 1778 sejmik w Kaliszu³⁹⁸.

Awans S. Zielonackiego na podkomorstwo oznaczał wakans sęstwa ziemskiego kaliskiego. W dniu 24 grudnia 1783 wojewoda J. Mielżyński zwołał sejmik elekcji kandydatów do tego urzędu. Po sześciu dniach (30 grudnia 1783) został on oblatowany w grodzie kaliskim³⁹⁹. Zgodnie z uniwersałem, sejmik zebrał się w Kaliszu 13 stycz-

³⁸⁹ BCz 736, s. 15–16. K. Raczyński do NN, bd.

³⁹⁰ APPozn., KG 448, k. 412. Uniwersał J. Mielżyńskiego z 20 X 1783.

³⁹¹ APPozn., KG 449, k. 303. Laudum sejmiku w Kaliszu z 17 XI 1783.

³⁹² E. Rabowicz, *Kielczewski Józef*, [w:] PSB, t. XII, 1966, s. 411. J. Kielczewski był później wybierany posłem kaliskim w 1784 i 1790: *ibidem*, s. 412; W. Szczygielski, *Referendum trzeciomajowe*, s. 89.

³⁹³ APPozn., KG 430, k. 870. Laudum sejmiku w Kaliszu z 19 XII 1778.

³⁹⁴ AGAD, ML VII/40, k. 87v. Protokół Rady Nieustającej z 26 III 1782. J. Kielczewski uzyskał wówczas tylko 1 głos: ML VII/89, k. 477. Kandydaci do kasztelanii kaliskiej.

³⁹⁵ APPozn., KG 449, k. 303–303v. Laudum sejmiku w Kaliszu z 17 XI 1783.

³⁹⁶ BCz 799, s. 1221. Jan I. Stokowski do A. Młodziejowskiego z 14 VIII 1777.

³⁹⁷ W. Szczygielski, *Konfederacja barska...*, s. 108–109, 114, 118. Data nominacji: *Urzednicy wielkopolscy...*, s. 68.

³⁹⁸ APPozn., KG 429, k. 710v. Laudum sejmiku w Kaliszu z 9 XI 1778.

³⁹⁹ APPozn., KG 449, k. 530. Uniwersał J. Mielżyńskiego z 24 XII 1783.

nia 1784. Obrady zagał kasztelan kaliski F.K. Kęszycki. Marszałkiem został łowczy kaliski P. Skórzewski. Wyloniono sześciu asesorów. Byli wśród nich: wojski kaliski Ignacy Mierzewski, Antoni Łętkowski, komornik graniczny wschowski Maksymilian Zielonacki, Józef Walknowski oraz Piotr Sokolnicki⁴⁰⁰. I. Mierzewski, poseł na sejm z 1780, to jedyny w tym gronie wielkopolski urzędnik ziemski. Komornik M. Zielonacki był synem Stefana, nowego podkomorzego. Na uwagę zasługuje też P. Sokolnicki, przyszły poseł na Sejm Wielki, który był już asesorem w sierpniu 1777 na sejmiku gospodarskim⁴⁰¹. Wybór marszałka i jego pomocników był jednomyślny. Przysięgę od marszałka i asesorów odebrał F.K. Kęszycki. Kandydatami na sędziego ziemskiego zostali: podsędek kaliski Andrzej Bogdański, pisarz ziemski kaliski F.K. Mikorski, łowczy P. Skórzewski (marszałek zgromadzenia) oraz komornik graniczny poznański (i deputat) M. Mierzewski⁴⁰². Pierwsze trzy osoby mogły uchodzić za realnych pretendentów do urzędu. O związkach F.K. Mikorskiego i P. Skórzewskiego z liderami wielkopolskich regalistów już pisałem. A. Bogdański, wybrany został kandydatem na podsędkę na sejmiku obradującym 19 grudnia 1778 w Kaliszu⁴⁰³. Jego aspiracje do urzędu podsędkowskiego popierali wtedy kanclerz A. Młodziejowski i ówczesny biskup chełmski A.O. Okęcki. Jego konkurenta Józefa Zabłockiego, posła na sejm 1778, promował wówczas K. Raczyński⁴⁰⁴. Urząd sędziego ziemskiego w 1784 otrzymał ostatecznie A. Bogdański (nominacja nosiła datę 19 stycznia)⁴⁰⁵. O wynikach sejmiku elekcyjnego F.K. Kęszycki informował szczegółowo biskupa M. Poniatowskiego. Z odpowiedzi ordynariusza płockiego wynika, że sejmik zakończył się sukcesem wielkopolskich regalistów. Podejmowanym przed obradami działaniom osób im „przeciwnych” skutecznie potrafił zapobiec kasztelan kaliski i jego przyjaciele⁴⁰⁶.

Powołanie nowego sędziego ziemskiego kaliskiego oznaczało wakans podsędkostwa tegoż województwa. Uniwersał na sejmik elekcyjny został wydany dopiero po siedmiu tygodniach. W dniu 10 marca 1784 wojewoda J. Mielżyński ogłosił termin elekcji kandydatów na wakujący urząd podsędkę kaliskiego. Pięć dni później (15 marca 1784) uniwersał został oblatowany w aktach grodu kaliskiego⁴⁰⁷. Sejmik elekcyjny, zgodnie z uniwersałem, zebrał się w Kaliszu 30 marca 1784. Obrady zagał kasztelan F.K. Kęszycki. Na marszałka wybrano jednomyślnie pisarza ziemskiego F.K. Mikorskiego⁴⁰⁸. Był on już dwukrotnym posłem (w 1764 gostyńskim, w 1778 kaliskim), w latach 1778 zasiadał w Radzie Nieustającej⁴⁰⁹. Urząd pisarza ziemskiego uzyskał w 1777 (został wybrany kandydatem 30 czerwca tego roku przez sejmik

⁴⁰⁰ APPozn., KG 455, k. 16–16v. Laudum sejmiku w Kaliszu z 13 I 1784.

⁴⁰¹ BCz 784, s. 289. Laudum sejmiku w Środzie z 19 VIII 1777 (kopia); W. Szczygielski, *Referendum trzociemajowe*, s. 94.

⁴⁰² APPozn., PG 455, k. 16v. Laudum sejmiku w Kaliszu z 13 I 1784.

⁴⁰³ APPozn., KG 430, k. 870. Laudum sejmiku w Kaliszu z 19 XII 1778.

⁴⁰⁴ BCz 799, s. 1874–1875. A. Młodziejowski do króla z 22 XII 1778.

⁴⁰⁵ *Urzednicy wielkopolscy...*, s. 76.

⁴⁰⁶ AGAD, AEPMP 121, k. 36v. M. Poniatowski do F.K. Kęszyckiego z 17 I 1784.

⁴⁰⁷ APPozn., KG 454, k. 179. Uniwersał J. Mielżyńskiego z 15 III 1784.

⁴⁰⁸ APPozn., KG 454, k. 216. Laudum sejmiku w Kaliszu z 30 III 1784.

⁴⁰⁹ E. Rostworowski, *Mikorski Franciszek Ksawery*, s. 161–162.

w Kaliszu⁴¹⁰). Wśród sześciu asesorów na zgromadzeniu z 10 marca 1784 znaleźli się, m.in.: wojski I. Mierzewski (poseł kaliski w 1780), Jan Sieroszewski, Wojciech Grabowski i Paweł Tomicki, którzy już kolejny raz pełnili tę funkcję⁴¹¹. Asesorem został także, poseł z 1782, szambelan Józef Suchorzewski. Po wykonaniu przysięgi, przystąpiono do wyboru kandydatów na wakujący urząd. Do nominacji na podsędkostwo kaliskie zostali przedstawieni królowi: pisarz ziemski wschowski F. Wierchlejski, komornik poznański Maciej Mierzewski, sędzic ziemski kaliski Józef Walknowski i podczaszyc kaliski Ignacy Niemojewski⁴¹².

Zwraca uwagę, że tym razem nie został kandydatem, mający silną pozycję polityczną, F.K. Mikorski. Zadowolił się on marszałkostwem sejmiku. M. Mierzewski kolejny raz pretendował do elekcyjnego urzędu sądowego. W 1778 kolejno był wybierany w Kaliszu kandydatem do sęstwa ziemskiego i podsędkostwa, zaś 13 stycznia 1784 ponownie do sęstwa. Aktualnie pełnił funkcję deputata gnieźnieńskiego. I. Niemojewski jest być może identyczny z „beziemiennym” podczaszycem Niemojewskim, który był w 1782 wymieniony wśród pretendentów do poselstwa⁴¹³. Za najbardziej wpływową postać należy uznać F. Wierchlejskiego. Bywał on posłem i marszałkiem sejmikowym. O jego koneksjach z elitami wielkopolskimi już wspominałem. On też otrzymał (2 kwietnia 1784) nominację na urząd podsędko kaliskiego⁴¹⁴.

Przy okazji obrad sejmiku elekcyjnego z 30 marca 1784, część jego uczestników sygnowała dokument mający formę zaświadczenia wydanego dla wojskiego większego wschowskiego Samuela Kęszyckiego. Obywatele, którzy go podpisali stwierdzali, że jego synowie zabrali z domu ojca kapitał, wynoszący kilka tysięcy złotych⁴¹⁵. Ta prywatna sprawa nie zasługiwałaby na uwagę, gdyby nie lista osób, które sygnowały dokument. Z dużym prawdopodobieństwem można przyjąć, że uczestniczyły one w sejmiku elekcyjnym, który obradował tego samego dnia. Wśród podpisanych znaleźli się: wojewoda inowrocławski Józef Mycielski, kasztelan kaliski F.K. Kęszycki (zagajał sejmik), kasztelan rogoziński J. Kwilecki, podkomorzy kaliski S. Zielonacki, chorąży poznański K. Kwilecki, podstoli poznański C. Sokolnicki, pisarz kaliski F.K. Mikorski (marszałek sejmiku), wojski kaliski I. Mierzewski (asesor) i pisarz wschowski F. Wierchlejski (wybrany kandydatem na podsędko)⁴¹⁶. Potwierdza się więc teza, że do zagajenia obrad uprawnieni byli urzędnicy danego województwa⁴¹⁷ (lub okręgu sejmikowego). Mam na myśli obecność, powołanego w styczniu 1784 na województwo inowrocławskie, Wielkopolanina J. Mycielskiego⁴¹⁸.

⁴¹⁰ APPozn., KG 428, k. 370–370v. Laudum sejmiku w Kaliszu z 30 VI 1777.

⁴¹¹ APPozn., KG 454, k. 216. Laudum sejmiku w Kaliszu z 30 III 1784. Poprzednio byli asesorami: W. Grabowski 21 VIII 1780, J. Sieroszewski 19 VIII 1782 i 17 XI 1783, P. Tomicki – 15 VII 1783, I. Mierzewski – 13 I 1784.

⁴¹² APPozn., KG 454, k. 216–216v. Laudum sejmiku w Kaliszu z 30 III 1784.

⁴¹³ AGAD, ZP 126, k. 110v. Series kandydatów... 1782.

⁴¹⁴ *Urzednicy wielkopolscy...*, s. 71.

⁴¹⁵ APPozn., KG 454, k. 66. Zaświadczenie dla Samuela Kęszyckiego z 30 III 1784 wydane przez sejmik w Kaliszu.

⁴¹⁶ APPozn., KG 454, k. 66. Zaświadczenie z 30 III 1784 wydane przez sejmik w Kaliszu.

⁴¹⁷ J. Włodarczyk, *Sejmiki łęczyckie*, Łódź 1973, s. 160–161.

⁴¹⁸ *Urzednicy kujawscy i dobrzyńscy XVI–XVIII wieku. Spisy*. opr. K. Mikulski i W. Stanek, red. A. Gąsiorowski, Kórnik 1990, s. 117.

Nominacja F. Wierzchlejskiego oznaczała wakans na pisarstwie ziemskim wschowskim. Uniwersał na sejmik został wydany, 19 kwietnia, przez wojewodę poznańskiego Augusta Sułkowskiego. Marszałkiem obrad elekcyjnych, które odbywały się 10 maja 1784 we Wschowie, został wybrany jednogłośnie podstoli poznański Celestyn Sokolnicki⁴¹⁹. Poprzednio poseł (1780) i deputat (1781/2), na średzkim sejmiku poselskim w 1778 był także asesorem⁴²⁰. We Wschowie wśród czwórki pomocników marszałka znaleźli się: szambelan Józef Wilkoński, rotmistrz Bonawentura Gajewski (delegat do króla w 1780) i pisarz grodzki kaliski Ignacy Malczewski⁴²¹. Kandydatami do pióra ziemskiego zostali nominowani jednomyślnie: starosta kleszczewski Adam Malczewski, komornik ziemski kaliski Ludwik Bogdański, regent ziemski wschowski Andrzej Gorzeński i Marceli Żółtowski⁴²². Ostatecznie urząd otrzymał Adam Malczewski (nominacja w maju 1784), w 1776 poseł powiatu pyzdrskiego na sejm⁴²³. Już wiosną 1776 był on popierany przez Gurowskich do pisarstwa ziemskiego wschowskiego⁴²⁴. W lutym 1784 A. Malczewski starał się o urząd cześnika poznańskiego, mając poparcie generała Arnolda Byszewskiego. Król, wysoko oceniając dotychczasowe zasługi pretendenta, obiecywał mu inny podobny wakans w przyszłości. Odmowę tłumaczył potrzebą „ułatwienia ziemstwa poznańskiego”⁴²⁵. Urząd cześnika poznańskiego uzyskał wówczas J. Zabłocki⁴²⁶. Być może była to więc dla niego rekompensata za rezygnację ze starań o podsędkostwo jesienią 1778.

Niestety brak jest informacji o przygotowaniach do sejmiku deputackiego. Zebrał się on w średzkim kościele farnym 15 lipca 1784. Obrady rozpoczęto „po wysłuchaniu wotywy”⁴²⁷. Według Wojciecha Kriegseisena, zwyczaj poprzedzania sejmiku nabożeństwem miał charakter powszechny⁴²⁸. Zagajenia dokonał kasztelan F.K. Kęszycki. Na marszałka sejmiku powołany został jednomyślnie generał adiutant Wojciech Węgorzewski, poseł kaliski na sejm 1778 (popierany wówczas przez kanclerza A. Młodziejowskiego)⁴²⁹. W marcu 1783 był jednym z trzech wyłonionych przez Radę Nieustającą kandydatów do kasztelanii biechowskiej, urzędu jednak nie otrzymał⁴³⁰.

⁴¹⁹ APPozn., WG 228, k. 64. Laudum sejmiku we Wschowie z 10 V 1784.

⁴²⁰ APPozn., 1150, k. 256. Laudum sejmiku w Środzie z 17 VIII 1778; W. Filipczak, *Sejm 1778 roku*, s. 60.

⁴²¹ Czwartym asesorem był Mikołaj Żółtowski: APPozn., WG 228, k. 64. Laudum sejmiku we Wschowie z 10 V 1784.

⁴²² APPozn., WG 228, k. 64v. Laudum sejmiku we Wschowie z 10 V 1784.

⁴²³ *Urzednicy wielkopolscy...*, s. 175; W. Szczygalski, *Malczewski (Skarbek-Malczewski) Adam Jan Wojciech*, s. 274.

⁴²⁴ [J. Lipski], *Notaty generała...*, s. 47.

⁴²⁵ BCz 927, s. 67. Król do [Adama] Malczewskiego z 16 II 1784.

⁴²⁶ *Urzednicy wielkopolscy...*, s. 116.

⁴²⁷ APPozn., PG 1172, k. 287. Laudum sejmiku w Środzie z 15 VII 1784.

⁴²⁸ W. Kriegseisen, *Sejmiki Rzeczypospolitej szlacheckiej...*, s. 53. Zob. też: K. Przyboś, *Sejmik województwa krakowskiego w czasach saskich (1697–1763)*, Kraków 1981, s. 33.

⁴²⁹ W. Filipczak, *Sejm 1778 roku*, s. 59–61.

⁴³⁰ Na sesji Rady W. Węgorzewski otrzymał 23 głosy (drugie miejsce po J. Gliszczyńskim – 26 wotów, który później uzyskał nominację): AGAD. ML VII/45, s. 227–228. Protokół Rady Nieustającej z 28 III 1783.

W. Węgorzewski uchodził za człowieka zamożnego i wpływowego. K. Raczyński w 1789, po śmierci F.K. Kęszyckiego i J. Kwileckiego, widział w nim kandydata do odgrywania czołowej roli „w robotach wojewódzkich”⁴³¹. Na sejmiku z 15 lipca 1784 wybrano sześciu asesorów. Nie było wśród nich żadnego urzędnika ziemskiego. Niższymi urzędnikami sądowymi byli komornik graniczny kaliski Maciej Rudnicki (był już asesorem w sierpniu 1782) i regent ziemski wschowski Andrzej Gorzeński⁴³². Podczaszyc poznański Michał Szczaniecki był przedstawicielem znanej i zamożnej rodziny⁴³³. Pozostałymi asesorami byli: Antoni Mierzewski, Józef Mańkowski i Franciszek Pruski. Po złożeniu przysięgi, marszałek koła rycerskiego zgłosił kandydatury na deputatów. Jednogłośnie na funkcję sędziego trybunalskiego zostali wybrani: podkomorzyc Maksymilian Zielonacki (województwo poznańskie), komornik graniczny Ludwik Bogdański (kaliskie) i Aleksander Moszczeński (gnieźnieńskie)⁴³⁴. M. Zielonacki, syn podkomorzego kaliskiego Stefana, był asesorem na sejmiku 13 stycznia 1784 w Kaliszu⁴³⁵. A. Moszczeński, brat Adama i Ignacego, był związany z wojewodą ruskim S.S. Potockim⁴³⁶. F.K. Kęszycki w 1786, już po odbyciu funkcji deputata, rekomendował L. Bogdańskiego do urzędu łowczego gnieźnieńskiego⁴³⁷. Komornik graniczny kaliski nie otrzymał go wówczas; we wrześniu następnego roku doczekał się jednak wojstwa mniejszego kaliskiego⁴³⁸. Na sejmiku z 15 lipca 1784 Wielkopolanie powinni wybrać także pisarza dekretów z rejestru swoich województw w Trybunale. Tak się jednak nie stało. Zlecono jedynie deputatom, by poprosili o podjęcie się tego obowiązku Antoniego Siemiątkowskiego. Pisarzowi ziemskiemu sieradzkemu, którego określono w laudum jako „ziomka naszego”, obiecano „winną wdzięczność”⁴³⁹.

Kampania przed sejmem grodzieńskim zaczęła się na długo przed wyborem deputatów. Jeszcze przed wydaniem (w maju 1784) uniwersału zwołującego sejm, przynajmniej dwaj senatorowie wielkopolscy odpowiedzieli na delibatoria⁴⁴⁰. August Sułkowski z dużym krytycyzmem odniósł się do stanu Rzeczypospolitej (oczekiwał poprawy stanu: wojska, skarbu, handlu, sprawiedliwości) uznając, iż wszystkie „sprężyny rządu” są zepsute lub osłabione. W tej sytuacji stwierdzał, iż „potrzeba czynić bardzo

⁴³¹ W. Szczygielski, *Referendum trzeciomajowe*, s. 74 (przyp. 23).

⁴³² APPozn., PG 1172, k. 287. Laudum sejmiku w Środzie z 15 VII 1784.

⁴³³ BCz 736, s. 17. K. Raczyński do NN, bd (kwiecień 1786 – styczeń 1787).

⁴³⁴ APPozn., PG 1172, k. 287. Laudum sejmiku w Środzie z 15 VII 1784. W laudum A. Moszczeński występuje jako chorąży grabowiecki. W rzeczywistości chorążym grabowieckim był Walenty Stadnicki: *Urzednicy województwa bełskiego i ziemi chełmskiej XIV–XVIII wieku. Spisy*, opr. H. Gmiterek, R. Szczygiel, red. A. Gąsiorowski, Kórnik 1992, s. 104.

⁴³⁵ APPozn., KG 455, k. 16v. Laudum sejmiku w Kaliszu z 13 I 1784; M. Zielonacki został posłem na sejm w 1788: W. Szczygielski, *Posłowie Sejmu Wielkiego (I kadencja)*, maszynopis na prawach rękopisu w Bibliotece Instytutu Historii UŁ.

⁴³⁶ E. Rostworowski, *Moszczeński Adam*, s. 87.

⁴³⁷ BCz 733, s. 305. F.K. Kęszycki do króla z 1 VI 1786.

⁴³⁸ *Urzednicy wielkopolscy...*, s. 89.

⁴³⁹ APPozn., PG 1172, k. 287. Laudum sejmiku w Środzie z 15 VII 1784. Na temat A. Siemiątkowskiego zob.: E. Danowska, *Siemiątkowski Antoni*, s. 1.

⁴⁴⁰ Na temat deliberatoriów zob.: W. Uruszczak, *Sejm walny koronny w latach 1506–1540*, Warszawa 1980, s. 59–62; W. Filipczak, *Sejm 1778 roku*, s. 43–45.

wiele albo nie”. Wojewoda poznański nie ukrywał też swego prorosyjskiego nastawienia, wskazując na potrzebę przymierza z „wielkim dworem, który jeden ma interes utrzymania pomyślności w Polsce”⁴⁴¹. Jako świadomy regalista pokazał się kasztelan przemęcki A. Kwilecki. Uznając za najważniejsze dla narodu sprawy skarbu i wojska, wniósł konkretne propozycje. Za najłatwiejszy sposób poprawy sytuacji finansowej państwa uznał koekwację dochodów litewskich z koronnymi. Proponował też oszczędności uzyskane w wyniku połączenia komisji skarbowych koronnej i litewskiej w jeden organ⁴⁴². Wiadomo, że Stanisław August o takiej reformie zamyślał jeszcze przed sejmem z 1778 roku, musiał jednak z niej zrezygnować ze względu na stanowisko Rosji⁴⁴³. A. Kwilecki proponował też istotne zmiany w systemie podatkowym. Wskazywał na dwie możliwości: 1) rozciągnięcie czopowego na wsie prywatne; 2) dostarczanie do skarbu publicznego przez szlachtę (z ziem folwarcznych) sum równych podymnemu płaconemu przez poddanych⁴⁴⁴. Były to, jak na te lata, propozycje dość odważne, zwłaszcza w odniesieniu do osoby, która nie była publicystą czy teoretykiem, lecz politykiem praktykiem.

Wczesną wiosną zaczęto też zabiegi o mandaty poselskie. W marcu 1784 pomocy biskupa M. Poniatowskiego szukał sędzia ziemski poznański Ł. Bniński. Królewski brat odmówił jednak wsparcia, tłumacząc się naciskiem „protegowanych konkurentów”⁴⁴⁵. Niewiele wiadomości zawiera korespondencja królewska. Można więc sądzić, że szczegółowe plany były ustalane podczas pobytu czołowych wielkopolskich regalistów na dworze. W tej sytuacji podstawowe znaczenie ma, przechowywany w Zbiorze Popielów, rejestr, który zawiera nazwiska kandydatów do funkcji poselskiej⁴⁴⁶. Konfrontacja z korespondencją wskazuje, że mógł on powstać najpóźniej w końcu czerwca. Nie uwzględnia on bowiem kandydatury, o której mowa w liście, napisanym 1 lipca 1784, króla do S.S. Potockiego⁴⁴⁷. Wykaz prawdopodobnie został jednak sporządzony znacznie wcześniej. Jest zbudowany analogicznie jak ten z kampanii przedsejmowej w 1782. Wielkopolska pojawia się w nim w trzech miejscach. Przy województwach kaliskim i gnieźnieńskim brak jest jednak nazwisk kandydatów. Dopisane jest jedynie nazwisko (właściwie jego skrót) osoby, która była odpowiedzialna za wybór posłów. Był to K. Raczyński⁴⁴⁸. W części dotyczącej województwa poznańskiego rejestr zawiera 31 lub 30 nazwisk („Jabłonowski” powtarza się dwa razy – nie ma pewności, czy nie chodzi o tę samą osobę). Należy przyjąć, że są to kandydaci z całej Wielkopolski.

⁴⁴¹ Zacytowane fragmenty nie pochodzą z tekstu oryginalnego, lecz z omówienia odpowiedzi wojewody poznańskiego, które znajduje się w papierach Rady Nieustającej: AGAD, ML VII/93, k. 467v. Responsa ad deliberatorias od jww senatorów.

⁴⁴² AGAD, ML VII/93, k. 468. Responsa... senatorów.

⁴⁴³ W. Filipczak, *Kontrola Komisji Skarbu Litewskiego na sejmie 1778 roku*, AUL 2000, FH 67, s. 183.

⁴⁴⁴ AGAD, ML VII/93, k. 468–468v. Responsa... senatorów.

⁴⁴⁵ Ze względu na ogólne sformułowania odpowiedzi M. Poniatowskiego (nie znany jest list Ł. Bnińskiego) nie ma pewności, czy chodziło tu o poparcie starań o mandat poselski (AGAD, AEPMP 121, k. 38–38v. M. Poniatowski do Ł. Bnińskiego z 31 III 1784 – kopia). Takie wyjaśnienie wydaje mi się najbardziej prawdopodobne.

⁴⁴⁶ AGAD, ZP 128, k. 17–33v. Kandydaci do poselstwa w roku 1784.

⁴⁴⁷ BCz 735, s. 725–727. Król do S.S. Potockiego z 1 VII 1784.

⁴⁴⁸ AGAD, ZP 128, k. 20v–21. Kandydaci do poselstwa w roku 1784.

Przy nazwiskach są różnego rodzaju oznaczenia. Znaki w kształcie zbliżonym do litery „y” są postawione przy pierwszych dwudziestu nazwiskach (tytuł wybierano posłów z Wielkopolski). W moim przekonaniu jest to pierwotna „planta” dworska. Przy 21 nazwiskach pojawia się inne oznaczenie, w postaci wydłużonego symbolu „-”. Zapewne mamy tu do czynienia z późniejszą wersją. W rejestrze pojawiają się też przekreślenia i poprawki. Według pierwotnych ustaleń lista posłów z Wielkopolski miała wyglądać następująco: pisarz kaliski F.K. Mikorski, szambelan Makary Gorzeński, podsejdek kaliski F. Wierzchlejski, Bolesz (zapewne stolnik Kazimierz), Chłapowski (brak wskazówek o kogo chodzi), szambelan Ksawery Małachowski, wojewodzie Działyński (Ignacy lub Ksawery), starosta kłodawski I. Kossowski, łowczy kaliski P. Skórzewski, (Ksawery?) Przeuski, Dobrzycki (zapewne Jan Nepomucen), Korytowski (brak bliższych określeń), wojski wschowski Jan Suchorzewski, Rogaliński (prawdopodobnie Piotr), (Józef?) Jabłonowski, gen. A. Mycielski (starosta kleszczewski), starosta wałecki Franciszek Mielżyński, kasztelan J.N. Gurowski oraz Trapczyński⁴⁴⁹ (miecznik kaliski Stanisław?). Jednego z nazwisk, które zostało przekreślone, nie zdołałem zidentyfikować. W drugiej wersji wprowadzono sporo zmian. Z dworskiej listy znikają: P. Skórzewski, Dobrzycki, Korytowski, F. Mielżyński, Trapczyński i niezidentyfikowany kandydat. Ich miejsca zajęli: podczaszy poznański Michał Krzyżanowski, Biernacki (brak bliższych określeń), generał Jan Aleksander Kraszewski, Ignacy Zakrzewski, szambelan J. Wybicki, podstoli poznański C. Sokolnicki i Miaskowski. Tożsamość ostatniej osoby budzi wątpliwości. Pierwotnie przy nazwisku zapisano „maltańczyk”⁴⁵⁰, chodziło więc o Marcina (kawalera maltańskiego). Później jednak dopisek został skreślony. W rejestrze znajdują się jeszcze trzy nazwiska, przy których brak oznaczeń. Zapewne byli to pretendenci, którzy nie zostali uwzględnieni w pierwotnej plancie królewskiej. W gronie tym znaleźli się szambelan (Ignacy?) Kęszycki i Breza (zapewne Stanisław). Ostatnie nazwisko to, powtarzający się dwa razy, „ks. Jabłonowski”⁴⁵¹.

W końcu czerwca 1784 pojawiła się kandydatura podczaszego braclawskiego I. Moszczeńskiego, posła na poprzedni sejm. Z listu Stanisława Augusta z 1 lipca 1784 wynika, że S.S. Potocki zabiegał o poparcie jego starań. Monarcha wyjaśniał, że rozmawiał na ten temat z K. Raczyńskim. Marszałek nadworny przewidywał jednak trudności, ze względu na wcześniej poczynione przygotowania. Stanisław August uważał, że przeszkody te są jednak możliwe do pokonania. Sprzyjać temu miała dobra opinia K. Raczyńskiego o I. Moszczeńskim. Dodatkowym atutem pretendenta było pokrewieństwo z żoną marszałka nadwornego⁴⁵². Dwa tygodnie później wojewoda ruski pisał w sprawie kandydatury podczaszego braclawskiego do króla. Deklarował, że jego klient wspierany będzie przez Moszczeńskich. S.S. Potocki stwierdzał, że wciąż nie znajdował się on na liście kandydatów promowanych przez K. Raczyńskiego. W odpowiedzi monarcha deklarował, że będzie jeszcze rozmawiał z marszałkiem nadwornym koronnym o tej sprawie⁴⁵³.

⁴⁴⁹ AGAD, ZP 128, k. 19. Kandydaci do poselstwa w roku 1784.

⁴⁵⁰ AGAD, ZP 128, k. 19. Kandydaci do poselstwa w roku 1784.

⁴⁵¹ AGAD, ZP 128, k. 19. Kandydaci do poselstwa w roku 1784.

⁴⁵² BCz 735, s. 725. Król do S.S. Potockiego z 1 VII 1784.

⁴⁵³ BCz 735, s. 750, 755. S.S. Potocki do króla z 15 VII 1784, Król do S.S. Potockiego, bd.

Sejmik przedsejmowy zebrał się 16 sierpnia 1784 w Środzie. W laudum nie podano, kto zagaił obrady⁴⁵⁴. Prawdopodobnie uczynił to wojewoda kaliski. W liście z kwietnia 1786 F.K. Kęszycki pisał, że J. Mielżyński przyjeżdżał jedynie na sejmiki poselskie⁴⁵⁵. Na marszałka koła rycerskiego wybrany został sędzia ziemski poznański Ł. Bniński. Podobnie jak na poprzednim zgromadzeniu przedsejmowym, obradami kierował człowiek, który nie uchodził za regalistę. Ł. Bniński (podobnie gen. J. Lipski) był postrzegany przez F.K. Kęszyckiego jako zwolennik opozycji⁴⁵⁶. Wyloniono dziewięciu asesorów. Jedynym urzędnikiem ziemskim był wojski I. Mierzewski, który już kolejny raz pełnił tę funkcję. Wśród asesorów znalazło się czterech niższych urzędników sądowych: podstarości wschowski Sebastian Zbijewski, pisarz grodzki gnieźnieński A. Roźnowski, pisarz grodzki poznański Sylwester Zakrzewski i komornik graniczny poznański Seweryn Pałowski⁴⁵⁷. Znanym później parlamentarzystą był, jak już pisałem, A. Roźnowski. S. Zakrzewski był już asesorem w 1777 na sejmiku gospodarskim⁴⁵⁸. Później, w lutym 1792, już jako sędzia wschowski kierował on sejmikiem w Kościanie⁴⁵⁹. Doświadczenie na funkcji asesorskiej miał też M. Moszczeński (sejmik poselski w 1780, deputacki i elekcyjny w Poznaniu w 1782). S. Pałowski, podobnie jak A. Roźnowski, pracował w komisji zajmującej się delimitacją dóbr prywatnych na pograniczu Wielkopolski i Królestwa Pruskiego⁴⁶⁰. Kolejną czynnością sejmiku poselskiego w 1784 było ułożenie instrukcji na sejm, analizą jej treści zajmę się w dalszej części rozdziału.

Posłów na sejm wybrano w Środzie jednomyślnie. Przedstawicielami województwa poznańskiego (bez ziemi wschowskiej) zostali: chorąży kaliski J. Kielczewski, stolnik gnieźnieński K. Bolesz, podczaszy poznański M. Krzyżanowski, podsędek kaliski F. Wierchlejski, podczaszy braclawski I. Moszczeński i szambelan K. Małachowski⁴⁶¹. Sukcesem zakończyły się zabiegi S.S. Potockiego o mandat dla swego protegowanego. Wielokrotnymi posłami byli F. Wierchlejski (1776, 1778, 1782) i K. Bolesz (1778, 1780, 1782)⁴⁶². Już w 1778, jako kandydat do mandatu z Wielkopolski, występował M. Krzyżanowski (wówczas protegowany J. Mielżyńskiego)⁴⁶³. W 1782 J. Kielczewski

⁴⁵⁴ Laudum sejmiku w Środzie z 16 VIII 1784 znajduje się w: AGAD, ZP 130, s. 137–140 i APPozn., PG 1172, k. 384–384v i 361 (dokończenie).

⁴⁵⁵ BCz 733, s. 258. F.K. Kęszycki do (Ksawerego?) Przeuskiego z 21 IV 1786.

⁴⁵⁶ BCz 733, s. 141. F.K. Kęszycki do króla z 15 VII 1785.

⁴⁵⁷ APPozn., PG 1172, k. 384–384v. Laudum sejmiku w Środzie z 16 VIII 1784 (także w: AGAD, ZP 130, s. 137–138).

⁴⁵⁸ BCz 784, s. 289. Laudum sejmiku w Środzie z 19 VIII 1777 (kopia).

⁴⁵⁹ *Laudum sejmiku powiatu kościańskiego i ziemi wschowskiej 14–18 II 1792*, opr. J. Sobczak, „Rocznik Leszczyński” 1985, t. VII, s. 272; W. Szczygielski, *Referendum trzecioma-jowe*, s. 81.

⁴⁶⁰ S. Pałowski i A. Roźnowski zostali powołani na komisarzy granicznych w maju 1782. S. Pałowski uczestniczył w pracach delimitacyjnych na pograniczu śląskim, A. Roźnowski został powołany do komisji zajmującej się rozgraniczeniem od strony Nowej Marchii: AGAD, ML VII/41, k. 14–14v. Protokół Rady Nieustającej z 17 V 1782.

⁴⁶¹ APPozn., PG 1172, k. 384v. Laudum sejmiku w Środzie z 16 VIII 1784 (także w: AGAD, ZP 130, s. 138).

⁴⁶² VL, t. VIII, s. 528 (podpisy pod konfederacją sejmową z 1776); W. Filipczak, *Sejm 1778 roku*, s. 60–61; J. Staszewski, *Bolesz Kazimierz*, s. 286.

⁴⁶³ W. Filipczak, *Sejm 1778 roku*, s. 60–61.

wymieniony był na liście pretendentów do mandatu z województwa kaliskiego⁴⁶⁴. W marcu tego roku znalazł się wśród kandydatów do kasztelanii kaliskiej. W listopadzie 1783 kierował obradami sejmiku elekcyjnego w Kaliszu. W 1790 został także posłem kaliskim na Sejm Wielki⁴⁶⁵. M. Krzyżanowski był kolejno miecznikiem kaliskim (1773–1780), a następnie cześnikiem i podczaszym poznańskim (od 1783)⁴⁶⁶. W lipcu 1778 na sejmiku elekcyjnym we Wschowie został wybrany kandydatem do podkomorstwa tamtejszej ziemi⁴⁶⁷. W marcu 1783 był pretendentem do kasztelanii biechowskiej, nie znalazł się jednak w trójce kandydatów wylonionych przez Radę Nieustającą⁴⁶⁸. Dopiero po podjęciu się funkcji poselskiej uzyskał w 1786 kasztelaninę santocką⁴⁶⁹. Reprezentację województwa poznańskiego uzupełniali posłowie ziemi wschowskiej kasztelanicy santocki I. Zakrzewski (posłował także w 1776, 1778, 1780) i szambelan M. Gorzeński⁴⁷⁰.

Posłami województwa kaliskiego wybrani zostali: pisarz kaliski F.K. Mikorski, starosta miadziolski Ksawery Przeuski, Józef Jabłonowski, kasztelanicy łędzki Michał Zakrzewski, kasztelanicy rogoziński Adam Gajewski, szambelan J. Wybicki, Ksawery Bronisz i pułkownik P. Rogaliński⁴⁷¹. J. Wybicki wreszcie uzyskał mandat po nieudanej próbie posłowania cztery lata wcześniej⁴⁷². Doświadczonym parlamentarzystą był F.K. Mikorski, który miał zasiąść w sejmie już czwarty raz. Poprzednio posłowali także K. Bronisz (w 1782) i P. Rogaliński (w 1776)⁴⁷³.

Mandaty województwa gnieźnieńskiego otrzymali: gen. J.A. Kraszewski, kasztelanicy J.N. Gurowski, J. Miaskowski i S. Breza⁴⁷⁴. J.A. Kraszewski był wybrany posłem z Kujaw już na sejm konwokacyjny⁴⁷⁵. Mandaty w Radziejowie otrzymywał jeszcze cztery razy (1767, 1776, 1780 i 1782)⁴⁷⁶. J.N. Gurowski posłował z Wielkopolski w 1780.

⁴⁶⁴ AGAD, ZP 126, k. 111v. Series kandydatów do poselstwa na Sejm 1782.

⁴⁶⁵ E. Rabowicz, *Kielczewski Józef*, s. 412; W. Szczygielski, *Referendum trzeciomajowe*, s. 89 (przyp. 105).

⁴⁶⁶ *Urzednicy wielkopolscy...*, s. 211.

⁴⁶⁷ <http://teki.bkpan.poznan.pl> z 22 VII 2011 [Teki Dworzaczka, rejestry. Grodzkie i ziemskie>Wschowa> część 3. 928 (nr 191) 1778].

⁴⁶⁸ AGAD, ML VII/45, s. 227–228. Protokół Rady Nieustającej z 28 III 1783.

⁴⁶⁹ W 1790 M. Krzyżanowski awansował na kasztelana międzyrzeckiego: *Urzednicy wielkopolscy...*, s. 102, 161.

⁴⁷⁰ APPozn., PG 1172, k. 384v. Laudum sejmiku w Środzie z 16 VIII 1784 (także w: AGAD, ZP 130, s. 138); A. Zahorski, *Ignacy Wyssogota Zakrzewski...*, s. 16.

⁴⁷¹ APPozn., PG 1172, k. 384v i 361. Laudum sejmiku w Środzie z 16 VIII 1784 (także w: AGAD, ZP 130, s. 138).

⁴⁷² W. Zajewski, *op. cit.*, s. 107, 111–112.

⁴⁷³ F.K. Mikorski posłował w 1764 (z ziemi gostynińskiej), 1776 i 1778 (z Wielkopolski): E. Rostworowski, *Mikorski Franciszek Ksawery*, s. 161–162. P. Rogaliński w 1776 uzyskał mandat na rozdwojonym sejmiku gnieźnieńskim: AGAD, ZP 129, k. 22. Registr posłów na sejm ordynaryjny; VL, t. 8, s. 529 (podpisy pod konfederacją); Stanisław August Poniatowski, *Mémoires du roi*, t. II, s. 330.

⁴⁷⁴ APPozn., PG 1172, k. 361. Laudum sejmiku w Środzie z 16 VIII 1784 (także w: AGAD, ZP 130, s. 138).

⁴⁷⁵ T. Szwaciński, *op. cit.*, s. 31.

⁴⁷⁶ A. Pawiński, *Rządy sejmikowe w Polsce w latach 1572–1795 na tle stosunków województw kujawskich*, wyd. 2, opr. H. Olszewski, Warszawa 1978, s. 130; W. Szczygielski, *Kraszewski Jan Aleksander*, [w:] PSB, t. XV, 1970, s. 220.

J. Miaskowski (asesor sejmików poselskich w 1780 i 1782) i S. Breza uzyskali później mandaty na Sejm Wielki i poparli Konstytucję 3 maja⁴⁷⁷.

Na sejmiku przedsejmowym w Środzie 16 sierpnia 1784 wyłonieni zostali delegaci do króla i prymasa A. Ostrowskiego. Do Stanisława Augusta skierowani zostali Józef Stablewski i Piotr Kiedrzyński [Kiedrzański?]. Zgodnie z powielanym powszechnie schematem mieli oni podziękować królowi za troskę o dobro publiczne, a także prosić króla o względy dla województw wielkopolskich⁴⁷⁸. Do arcybiskupa A. Ostrowskiego posłami byli Ignacy Wyganowski i Antoni Dąbrowski. Mieli oni złożyć metropolicie „przyzwoitą... rekognicję”⁴⁷⁹.

Zanim przejdę do omówienia niektórych punktów instrukcji poselskiej, chciałbym zanalizować skład wielkopolskiej reprezentacji na sejm w 1784. Z osób, które miały być popierane przez regalistów w drugiej wersji plany dworskiej zachowanej w Zbiorze Popielów (oznaczonej znakiem „-”), na sejm wybrano na pewno 12 osób. Jeśli zaś przyjmiemy tożsamość, podanych w rejestrze, Miaskowskiego i Jabłonowskiego z J. Miaskowskim oraz J. Jabłonowskim⁴⁸⁰, to liczba osób, które uzyskały mandat wzrosła do 14 na 21 zaznaczonych kandydatów. Posłami ostatecznie nie zostali: starosta kłódzki I. Kossowski, wojski wschowski Jan Suchorzewski, starosta walecki F. Mielżyński, starosta kleszczewski A. Małczewski, podstoli C. Sokolnicki oraz nieznanymi z imienia Chłapowski i Biernacki⁴⁸¹. Zwraca uwagę również, że mandatu nie uzyskał, mimo uwzględnienia w plancie regalistów, Jan Suchorzewski. Ten głośny później przeciwnik Konstytucji 3 maja, w połowie lat osiemdziesiątych, był związany ze S.S. Potockim, który na sejmie 1784 zademonstrował opozycyjną postawę. Tak przynajmniej oceniał wojskiego wschowski król, jesienią 1786, w czasie rozmowy z wojewodą ruskim⁴⁸². Stanisław August mógł być więc zadowolony, że wojski wschowski nie uzyskał mandatu. Na miejsce wcześniej wymienionych kandydatów weszli ostatecznie: chorąży kaliski J. Kielczewski, podczaszy braclawski I. Moszczeński, kasztelanik łódzki M. Zakrzewski, kasztelanik rogoziński A. Gajewski, K. Bronisz i S. Breza. Ten ostatni był uwzględniony we wspomnianym wykazie kandydatów do poselstwa, jednak bez adnotacji wskazującej na poparcie dworu⁴⁸³. Być może więc skorzystał on na tym, że zwolniło się któreś z „zarezerwowanych” miejsc. S. Breza i A. Gajewski mieli zwią-

⁴⁷⁷ W. Szczygielski, *Referendum trzeciomajowe*, s. 70 (przyp. 3).

⁴⁷⁸ APPozn., PG 1172, k. 387. Instrukcja sejmiku w Środzie dla posłów do króla z 16 VIII 1784. Por. W. Bednaruk, *Sejmiki lubelskie...*, s. 215.

⁴⁷⁹ APPozn., PG 1172, K. 378. Instrukcja sejmiku w Środzie dla posłów do prymasa z 16 VIII 1784.

⁴⁸⁰ Błędna jest informacja, że posłem kaliskim w 1784 był Maciej Jabłonowski: W. Rostocki, *Jabłonowski Maciej*, s. 230. Informację o posłowaniu M. Jabłonowskiego powtórzył A. Stroynowski (*Opozycja sejmowa...*, s. 82). Zob. APP 1172, k. 384v. Laudum sejmiku w Środzie z 16 VIII 1784 (także: AGAD, ZP 130, s. 138).

⁴⁸¹ AGAD, ZP 128, k. 19. Kandydaci do poselstwa w roku 1784.

⁴⁸² BCz 929, s. 507–508. Notatka z rozmowy króla ze S.S. Potockim z 17 XI 1786. Na temat roli S.S. Potockiego w 1784 zob.: E. Rostworowski, *Sprawa aukcji...*, s. 121; Z. Zielińska, *Suchorzewski Jan*, [w:] PSB, t. XLV, 2008, s. 315.

⁴⁸³ AGAD, ZP 128, k. 19. Kandydaci do poselstwa w roku 1784.

ki z kasztelanem krakowskim A. Jabłonowskim⁴⁸⁴. I. Moszczeński był protegowanym S.S. Potockiego. Jego kandydatura spotkała się jednak z pozytywną oceną króla, a być może także K. Raczyńskiego⁴⁸⁵. Nie mam wprawdzie informacji bezpośrednio odnoszących się do osoby M. Zakrzewskiego, lecz wiadomo, że rodzina Zakrzewskich była związana z obozem regalistycznym⁴⁸⁶. J. Kielczewskiego, jak wspominałem, wymieniano już w 1782 jako pretendenta do poselstwa. Z pewnością uważano go za regalistę. Był bowiem typowany w Gabinetcie na jednego z mówców „w interesie królewskim”⁴⁸⁷ (chodziło zapewne o spłatę długów). Trudno cokolwiek powiedzieć na temat kandydatury K. Bronisza. Jak ocenić wyniki wyboru posłów na sejmiku średzkim? A. Stroynowski zaliczył do opozycji trzech posłów wielkopolskich: Jabłonowskiego (był nim jednak Józef nie Maciej⁴⁸⁸) i protegowanych A. Jabłonowskiego, S. Brezę i A. Gajewskiego. Jednak list A. Jabłonowskiego, na który powołał się A. Stroynowski, nie musi być interpretowany jako dowód związków z opozycją. To prawda, że kasztelan krakowski, rekomendując S. Brezę i A. Gajewskiego, prosił I. Potockiego, by służył im „pomocą, światłem i poufałemi rozkazami”. Dalej jednak następuje fragment, który wskazuje na rzeczywiste intencje A. Jabłonowskiego; czytamy w nim „a gdy [do] czego w moich interesach [podkreślenie W.F.] byli z okoliczności potrzebnymi, raczyłeś mi [?] nie odmówić ucha swego”⁴⁸⁹. Należy sądzić, że A. Jabłonowski, promując wspomnianych posłów, nie kierował się ich poglądami politycznymi. Mieli za zadanie pilnować w Grodnie interesów kasztelana krakowskiego. W tle tej prośby o wsparcie w czasie sejmu były udane starania brata Ignacego, starosty tłumackiego Jerzego Potockiego, o rękę, córki kasztelana krakowskiego, Tekli Jabłonowskiej⁴⁹⁰. W odniesieniu do S. Brezy, A. Stroynowski powołuje się na jego działalność sejmową. W wypadku A. Gajewskiego, jedynym istotnym argumentem były jego związki z kasztelanem krakowskim⁴⁹¹. Należy jednak wziąć pod uwagę, co zauważył sam A. Stroynowski, że jeszcze przed sejmem z 1786 A. Jabłonowski nie uchodził za osobę związaną z opozycją⁴⁹². W tej sytuacji kwalifikacja postawy A. Gajewskiego jako opozycyjnej może budzić wątpliwości. Trudno też jednoznacznie ocenić osobę I. Moszczeńskiego (związki ze S.S. Potockim), choć niewątpliwie regaliści poparli jego wybór. Również inny poseł z listy dworskiej – J.N. Gurowski dał się wkrótce (w 1786) poznać jako opozycjonista⁴⁹³. Oczywiście nie dowodzi to, iż był

⁴⁸⁴ AGAD, APP 279b, t. II, s. 528–529. A. Jabłonowski do I. Potockiego z 2 IX 1784; A. Stroynowski, *Opozycja sejmowa...*, s. 82.

⁴⁸⁵ BCz 735, s. 725. Król do S.S. Potockiego z 1 VII 1784.

⁴⁸⁶ BCz 733, s. 142, 256. F.K. Kęszycki do króla z 15 VII 1785 i 21 IV 1786.

⁴⁸⁷ AGAD, ZP 128, k. 221. Mający mówić w interesie królewskim; ZP 126, k. 111v. Series kandydatów ... 1782.

⁴⁸⁸ APP 1172, k. 384v. Laudum sejmiku w Środzie z 16 VIII 1784. (także w: AGAD, ZP 130, s. 138).

⁴⁸⁹ AGAD, APP 279b, t. II, s. 528–529. A. Jabłonowski do I. Potockiego z 2 IX 1784.

⁴⁹⁰ Z. Anusik, *Misja polska w Sztokholmie w latach 1789–1795*, Łódź 1993, s. 36.

⁴⁹¹ A. Stroynowski, *Opozycja sejmowa...*, s. 57, 81–82, 172, 178 (na temat A. Gajewskiego), 291, 295 (na temat S. Brezy).

⁴⁹² BCz 733, s. 311–313, 322–323. NN do F.K. Kęszyckiego z 11 VI 1786 i król do F.K. Kęszyckiego z 8 VII 1786; A. Stroynowski, *Opozycja sejmowa...*, s. 81.

⁴⁹³ J.N. Gurowski w 1786 podpisał się pod opozycyjnym manifestem w sprawie rugów poselskich: *Manifest... senatorów, ministrów i posłów na Seym...11 octobris 1786...*, [w:] ZM 1786, t. I,

nim także w 1784. Na uwagę zasługuje jednak postawa ojca posła gnieźnieńskiego, Rafała Gurowskiego. W sierpniu 1784 kasztelan gnieźnieński powtarzał, w liście do monarchy, plotki o abdykacji Stanisława Augusta⁴⁹⁴(!). Król grzecznie zdementował te wieści⁴⁹⁵. Oczywiście można to skomentować jako przykład dość szokującej naiwności politycznej kasztelana gnieźnieńskiego. Nie sposób jednak nie zauważyć, jak dalece R. Gurowski nie rozumiał polityki królewskiej. Wspomniane plotki mogą też wskazywać, że osoby niechętne monarsze w Wielkopolsce posługiwały się właśnie taką formą walki politycznej. Reasumując, w składzie wielkopolskiej reprezentacji na sejm 1784 zdecydowanie dominowali regaliści. Mandaty poselskie uzyskało jednak kilka osób, niektóre przy poparciu dworu, które potencjalnie gotowych by współdziałać z opozycją. W grupie tej były osoby związane z magnatami, którzy zajmowali dość chwiejne stanowisko polityczne (A. Jabłonowski, S.S. Potocki).

Ostatnim elementem potrzebnym do oceny sejmików poselskich w 1784 jest omówienie najistotniejszych politycznie punktów instrukcji poselskiej. Była ona, jak na wielkopolskie zwyczaje, wyjątkowo krótka. Liczyła „tylko” 26 punktów, czyli dwa razy mniej niż poprzednia. Już to można uznać za sukces regalistów. Król, jak pisałem, niechętny był obszernym instrukcjom. Znaczenie tego osiągnięcia osłabiał jej ostatni punkt. Wobec niezrealizowania postanowień instrukcji z 1782, nakazywano posłom starać się o realizację punktów w niej zawartych⁴⁹⁶. Największe zainteresowanie wzbudziły sprawy wojskowe. Ponownie szczególnie troszczono się o wielkopolską brygadę kawalerii narodowej. Domagano się stałych miejsc stacjonowania, ściągnięcia do Wielkopolski szwadronu, który został skierowany na Ukrainę. Pojawiły się również propozycje zwiększenia pocztów w każdej chorągwi (do 14) oraz podwyższenia płacy dla towarzyszy i namiestników⁴⁹⁷. Punkty te, wyrażające przywiązanie szlachty do staropolskiej jazdy, nie były zgodne z kierunkiem polityki militarnej dworu. Szczególnie wyraźnie kolidował z nią postulat, by nadal możliwa była sprzedaż szarż. Było to nawiązanie do uniwersału Stanisława Augusta z 11 maja 1783, w myśl którego wszelkie sprzedaże szarż miały ustać od początku następnego roku⁴⁹⁸. Właściwie jedynym ukłosem Wielkopolan w stronę działań dworu na polu wojskowości było polecenie względem króla generała Jana Komarzewskiego⁴⁹⁹. Jak wiadomo, szef kancelarii królewskiej był osobą zwalczaną przez opozycję, zwłaszcza hetmańską⁵⁰⁰. Sprawą o politycznym znaczeniu, choć pozbawioną partyjnej barwy, było żądanie zakończenia rozgraniczenia dóbr na pograniczu wielkopolsko-pruskim⁵⁰¹. Dość dwuznacznie z punktu widzenia dworu brzmiał punkt dotyczący Rady Nieustającej. W instrukcji, powołując się

s. 172–178; W. Filipczak, *Rugi poselskie i losy „rozdwójonych” sejmików przedsejmowych w latach 1778–1786*, CPH 1997, t. XLIX, z. 1–2, s. 80–81.

⁴⁹⁴ BCz 663, s. 621. R. Gurowski do króla z 16 VIII 1784.

⁴⁹⁵ BCz 663, s. 625. Król do R. Gurowskiego z 18 VIII 1784.

⁴⁹⁶ APPozn., PG 1172, k. 385–386v, 359–360. Instrukcja poselska województw wielkopolskich z 16 VIII 1784.

⁴⁹⁷ APPozn., PG1172, k. 385–385v. Instrukcja poselska wielkopolska z 16 VIII 1784.

⁴⁹⁸ E. Rostworowski, *Sprawa aukcji...*, s.142.

⁴⁹⁹ APPozn., PG 1172, k. 359v. Instrukcja poselska wielkopolska z 16 VIII 1784.

⁵⁰⁰ E. Rostworowski, *Sprawa aukcji...*, s. 127, 155, 159.

⁵⁰¹ APPozn., PG 1172, k. 386–386v. Instrukcja poselska wielkopolska z 16 VIII 1784.

na relację posłów z ostatniego sejmu, zwrócono uwagę, że ze względu na brak czasu, niezgodne z prawem rezolucje Rady nie zostały uchylone⁵⁰². Sejm z 1782, w wyniku konfliktów wokół sprawy sołtykowskiej, zakończył czynności kontrolne w stosunku do władz wykonawczych, poprzestając na udzieleniu absolutorium Radzie Nieustającej⁵⁰³.

Jak pisałem przy okazji relacji poselskiej, w lipcu 1783 sejmik średzki całkowicie solidaryzował się z regalistyczną oceną sejmu. Sformułowania instrukcji, w których pisano o rezolucjach Rady stanowiących prawo, współbrzmiały z opozycyjną krytyką tej instytucji⁵⁰⁴. Przekraczanie uprawnień w zakresie sądownictwa zarzucano także Komisji Skarbu Koronnego. Miano do niej także pretensję o zawarcie nowego kontraktu (w maju 1783), dotyczącego monopolu tabacznego i domagano się jego uchylecia⁵⁰⁵. Dość charakterystyczne stanowisko zajęli Wielkopolanie, odnosząc się do królewskich nominacji na stanowiska ministerialne. Podziękowano Stanisławowi Augustowi, ale jedynie za awanse dla Wielkopolan – K. Raczyńskiego i W. Gurowskiego⁵⁰⁶. Dość zaskakujące było wyrażenie wdzięczności za marszałkostwo wielkie litewskie dla tego ostatniego. W. Gurowski otrzymał urząd trzy lata wcześniej⁵⁰⁷. Zgodna z oczekiwaniem dworu była prośba o nadanie indygenatu dla książąt Karola de Nassau-Siegen oraz Fryderyka d'Anhalt Koetten⁵⁰⁸.

Reasumując, dominacja regalistów na sejmiku przedsejmowym w Środzie była bezdyskusyjna. Znalazła odbicie, przede wszystkim, w przewadze stronników króla w składzie reprezentacji poselskiej. Trudno ustalić, czy na uzyskanie mandatów przez ludzi mniej życzliwych dworowi wpływ miał marszałek sejmiku Ł. Bniński. Instrukcja na sejm nie mogła być tak pozytywnie oceniana w otoczeniu monarchy. I tak była jednak postępowaniem w stosunku do uchwał z poprzednich lat. W kwestiach militarnych najsilniej ujawniała się rozbieżność celów politycznych dworu i oczekiwań szlachty wielkopolskiej. Można odnieść wrażenie, że w Wielkopolsce istniał spory potencjał opozycyjnych postaw; nie pojawił się jednak w tym czasie ośrodek, który skierowałby je w określonym kierunku politycznym.

Aktywnością Wielkopolan na sejmie zajmę się w dalszej części pracy. W tym miejscu zwrócę tylko uwagę na rosnące wpływy K. Raczyńskiego na dworze. Odgrywał on istotną rolę w przedsejmowych dyskusjach na temat składu przyszłej Rady Nieustającej (występował w nich jako pośrednik między królem a O. Stackelbergiem)⁵⁰⁹. Również po sejmie marszałek nadworny koronny odbierał dowody królewskiego zaufania. Król informował o tym A.O. Okęckiego na pięć dni przed zakończeniem sejmu (8 listopada 1784). K. Raczyński, wyjeżdżając z Grodna, miał zabrać ze sobą kilka orderów dla

⁵⁰² APPozn., PG 1172, k. 386v. Instrukcja poselska wielkopolska z 16 VIII 1784.

⁵⁰³ Z. Szcząska, *Odpowiedzialność rządu w Polsce w latach 1775–1792*, CPH 1975, t. XXVII, z. 1, s. 78–79.

⁵⁰⁴ W. Filipczak, *Opozycja antykrólewska...*, s. 15–17.

⁵⁰⁵ APPozn., PG 1172, k. 386v, 359. Instrukcja poselska wielkopolska z 16 VIII 1784. Nowy kontrakt podpisany 30 V 1783 z Kompanią Tabaczną został zawarty na czas od 1 I 1784 do końca 1789: R. Rybarski, *op. cit.*, s. 157–158.

⁵⁰⁶ APPozn., PG 1172, k. 359v. Instrukcja poselska wielkopolska z 16 VIII 1784.

⁵⁰⁷ W. Konopczyński, *Gurowski Władysław*, s. 173.

⁵⁰⁸ APPozn., PG 1172, k. 359v. Instrukcja poselska wielkopolska z 16 VIII 1784.

⁵⁰⁹ AGAD, ZP 128, k. 75–76. Notatka królewska z 28 IX 1784.

osób ze swojej prowincji oraz obietnicę następnych. Monarcha zlecał kanclerzowi wystawienie odpowiednich dokumentów⁵¹⁰. W ostatnim dniu obrad (13 listopada 1784) A.O. Okęcki przesyłał Stanisławowi Augustowi dyplomy do podpisu. Kanclerz informował też króla, że wkrótce umówi się z K. Raczyńskim, który miał przybyć do Warszawy w celu ich odbioru⁵¹¹. Po kilku dniach (17 listopada 1784) monarcha odsyłał podpisane dokumenty i prosił o wystawienie następnych według załączonego do listu rejestru⁵¹². Jeśli idzie o Wielkopolan był w nim umieszczony wojewodzie inowrocławski Mycielski⁵¹³. Po dwóch dniach Stanisław August informował kanclerza o dwu kolejnych orderach. Jeden z nich był przeznaczony dla, działającego w konińskiej komisji dobrego porządku, Tadeusza Jaraczewskiego (otrzymał go za pośrednictwem F.K. Kęszyckiego)⁵¹⁴. Duża liczba orderów nie wynikała jedynie z oceny postawy Wielkopolan. Miała związek z zadowoleniem króla z przebiegu i rezultatów sejm⁵¹⁵.

Po sejmie opracowano projekt zmian personalnych na urzędach wielkopolskich. Miało to związek z przygotowaniem K. Raczyńskiego do wyjazdu z kraju. Marszałek nadworny koronny dopiero latem 1786 powrócił do Polski⁵¹⁶. W tym kontekście powstała, datowana na 4 grudnia 1784, notatka pt. „Pro memoria względem promocji wielkopolskich”. Zawierała ona wykaz planowanych przesunięć na urzędach. Przewidywano, m.in. zmiany na wypadek śmierci kasztelana poznańskiego R. Zbijewskiego. Kasztelanem po nim miał objąć F.K. Kęszycki, kaliską – R. Gurowski, a gnieźnieńską – konsyliarz F.S. Miaskowski. W wypadku wakansu któregoś z podkomorstw do awansu byli przewidziani: stolnik poznański A. Gorzeński, pisarz kaliski F.K. Mikorski i Ignacy Zakrzewski. Planowane były również zmiany w składzie ziemstw. Do sądu ziemskiego poznańskiego wejść mieli: regent ziemski wschowski Andrzej Gorzeński i burgrabia grodzki poznański Franciszek Dzierżawski⁵¹⁷. W ziemstwie kaliskim mieli znaleźć się Nicefor Gorzeński (jako podsędek) i podkomorzyc M. Zielonacki (jako pisarz). Skład sądu ziemskiego wschowskiego powinien wyglądać następująco: sędzią miał zostać podsędek Ludwik Herstopski, podsędkiem M. Mierzewski, pisarzem Łukasz Krzyżanowski. Do ziemstwa gnieźnieńskiego przewidziany był (jako podsędek) A. Białobłocki. W „Pro memoria” jest również uwaga, że W. Gurowski będzie proponował na pisarza ziemskiego komornika Konopkę. Do innych wakansów wielkopolskich przewidziani byli: pułkownik Kwiatkowski, generał adiutant Józef Przeuski i Leon Miaskowski⁵¹⁸. Wiadomo, że przed wyjazdem K. Raczyński, wspólnie z F.K. Kęszyckim i J. Mielżyńskim, przygotował „układ osób do zdarzających się ascensów w województwach naszych”. Został on

⁵¹⁰ BCz 698, s. 177. Król do A.O. Okęckiego z 8 XI 1784.

⁵¹¹ BCz 698, s. 181. A.O. Okęcki do króla z 13 XI 1784.

⁵¹² BCz 698, s. 183. Król do A.O. Okęckiego z 17 XI 1784.

⁵¹³ BCz 698, s. 185. Rejestr dołączony do: król do A.O. Okęckiego z 17 XI 1784.

⁵¹⁴ BCz 698, s. 187. Król do A.O. Okęckiego z 19 XI 1784; BCz 697, s. 371–372. T. Jaraczewski do króla z 10 II 1785; J. Deresiewicz, *Wielkopolskie komisje...*, s. 174.

⁵¹⁵ BCz 698, s. 187. Król do A.O. Okęckiego z 19 XI 1784.

⁵¹⁶ Jeszcze w końcu lipca 1786 K. Raczyńskiego nie było w kraju (BCz 697, s. 533. F.K. Kęszycki do króla z 31 VII 1786). Marszałek nadworny przybył do Warszawy przed sejmem z 1786: J. Dygdała, *Raczyński Kazimierz*, s. 647.

⁵¹⁷ BCz 733, s. 179. Pro memoria względem promocji wielkopolskich z 4 XII 1784.

⁵¹⁸ BCz 733, s. 180. Pro memoria względem promocji wielkopolskich...

zaakceptowany przez króla i miał się znajdować w rękach prymasa M. Poniatowskiego jako polecony jego protekcji⁵¹⁹. Prawdopodobnie treść „Pro memoria” odpowiada plancie przygotowanej przed wyjazdem K. Raczyńskiego.

Jako pierwsza pojawiła się sprawa obsady sęstwa ziemskiego wschowskiego. Było to związane z rezygnacją z urzędu (15 grudnia 1784) Wojciecha Morawskiego⁵²⁰. Sejmik elekcyjny został zwołany uniwersałem, wydanym także 15 grudnia (w Warszawie) przez wojewodę poznańskiego Augusta Sułkowskiego⁵²¹. Obrady, odbywające się 4 stycznia 1785 we wschowskim kościele parafialnym, zagał kasztelan kaliski F.K. Kęszycki. Marszałkiem koła rycerskiego został jednogłośnie pisarz ziemski poznański Piotr Drwęski⁵²². Jako członek komisji ekonomicznej powołanej przez sejmik gospodarski, podpisał on uniwersał z 15 sierpnia 1781 w sprawie plac dla pracowników najemnych⁵²³. Wśród asesorów sejmiku byli pisarz grodzki wschowski Józef Joneman, komornik ziemski wschowski Antoni Małowski oraz dwóch synów ziemskich urzędników sądowych tejże ziemi⁵²⁴. Na kandydatów do urzędu sędziego ziemskiego nominowano: podśędka wschowskiego Ludwika Herstopskiego, marszałka sejmiku P. Drwęskiego, generała Józefa Przeuskiego oraz szambelana Maksymiliana Grabskiego⁵²⁵ (asesora sejmiku deputackiego w 1783). Wakans ostatecznie otrzymał L. Herstopski. Zaczynał on swą działalność publiczną jeszcze w końcowym okresie panowania Augusta III jako protegowany wojewody smoleńskiego Pawła Sapięhy⁵²⁶. Liczył na awans już jesienią 1782. L. Herstopski prosił wówczas króla o sęstwo, pisząc, że W. Morawski, ze względu na wiek, myśli o złożeniu rezygnacji. Podśędek wschowski powoływał się na swoją, trwającą już 17 lat, służbę na tym urzędzie (był także posłem na sejm w 1766)⁵²⁷. W odpowiedzi, Stanisław August uzależnił decyzję od tego, czy po ewentualnej rezygnacji dotychczasowego sędziego, L. Herstopski znajdzie się w gronie kandydatów⁵²⁸. Sęstwo wschowskie wówczas jednak nie zawakowało. W. Morawski chciał ustąpić z urzędu (nie sądząc, iż bezinteresownie) na rzecz, bardzo zamożnego, Bogusława Szczanieckiego⁵²⁹. Transakcji tej sprzeciwił się K. Raczyński. Uważał on, że należy czekać z rozdaniem wakansów do śmierci sędziego. Wówczas sęstwo ziemskie miał otrzymać L. Herstopski. Generał wielkopolski brał również pod uwagę kandydatury byłego deputata Powalskiego

⁵¹⁹ BCz 697, s. 525, 885. F.K. Kęszycki do króla z 13 VII 1785, J. Mielżyński do króla z 3 II 1786; BCz 733, s. 161, 232. F.K. Kęszycki do króla z 2 IX 1785, J. Mielżyński i F.K. Kęszycki do króla z 5 II 1786.

⁵²⁰ *Urzednicy wielkopolscy...*, s. 184.

⁵²¹ APPozn., WG 228, k. 194. Uniwersał Augusta Sułkowskiego z 15 XII 1784.

⁵²² APPozn., WG 228, k. 210. Laudum sejmiku we Wschowie z 4 I 1785.

⁵²³ APPozn., KG 440, k. 369v. Uniwersał komisji z 15 VIII 1781 (także: WG 226, k. 213v).

⁵²⁴ Pozostałymi asesorami byli sędzic Ignacy Kołaczkowski i podśędkowicz Eustachy Kowalski: APPozn., WG 228, k. 210. Laudum sejmiku we Wschowie z 4 I 1785.

⁵²⁵ APPozn., WG 228, k. 210v. Laudum sejmiku we Wschowie z 4 I 1785.

⁵²⁶ M. Czeppe, *Kamaryla Pana z Dukli*, s. 148.

⁵²⁷ BCz 666, s. 27–28. Ludwik Herstopski do króla z 24 IX 1782. Zob. też: *Dyaryusz Seymu walnego ordynaryjnego odprawionego w Warszawie roku... 1766*, Warszawa, bd., s. Bb.

⁵²⁸ BCz 666, s. 29. Król do L. Herstopskiego z 28 X 1782.

⁵²⁹ BCz 734, s. 637–638. Notatka, bd. [zapewne z jesieni 1782]. Na temat zamożności Szczanieckiego, zob.: BCz 736, s. 17. K. Raczyński do NN, bd. [kwiecień 1786 – styczeń 1787].

lub A. Malczewskiego, wybranego na tę funkcję w 1782. K. Raczyński prosił też króla o interwencję u Augusta Sułkowskiego. Chodziło o to, by wojewoda poznański nie wydawał uniwersału na sejmiki elekcyjne⁵³⁰. W tej sytuacji na realizację królewskich obietnic danych L. Herstopskiemu trzeba było czekać przeszło dwa lata.

W dniu 13 stycznia 1785 wystawiona została nominacja dla nowego sędziego ziemskiego wschowskiego⁵³¹. Uniwersał na sejmik elekcyjny został wydany przez wojewodę poznańskiego A. Sułkowskiego dopiero 7 lutego (ponownie w Warszawie)⁵³². Powodem opóźnienia mogły być negocjacje, które już od grudnia toczyły w sprawie obsady wakan-su po L. Herstopskim. Kandydatem dworu do urzędu był komornik graniczny poznański Maciej Mierzewski (Mierzejewski), którego popierali K. Raczyński i F.K. Kęszycki⁵³³. Wcześniej pełnił funkcję deputata gnieźnieńskiego (wybranego w 1783). W 1778 i 1784 czterokrotnie znalazł się w gronie kandydatów do kaliskich urzędów sądowych (podsędka – 19 grudnia 1778 i 30 marca 1784 oraz sędziego ziemskiego – 9 listopada 1778 i 13 stycznia 1784)⁵³⁴. Obawiano się jednak przeszkód ze strony szambelana Józefa Suchorzewskiego, posła z 1782, który zamierzał nie dopuścić do wyboru M. Mierzewskiego na kandydata, gdyż miał on spory z jego bratem⁵³⁵. Król osobiście rozmawiał z J. Suchorzewskim. Szambelan miał również żal, że mimo współpracy w sprawach sejmikowych, nie jest dostatecznie promowany przez liderów wielkopolskich regalistów. Monarcha próbował łagodzić pretensje Józefa Suchorzewskiego. Oczekiwał, że nie będzie on przeszkadzał kandydaturze M. Mierzewskiego⁵³⁶. Z wyjaśnień F.K. Kęszyckiego wynika, że powodem pretensji szambelana Józefa Suchorzewskiego był konflikt między wojskim Janem Suchorzewskim (później posłem na Sejm Wielki) a bratem i szwagrem M. Mierzewskiego. Kasztelan kaliski dziwił się, że spowodowało to taką dużą niechęć do M. Mierzewskiego, który nie był wcale stroną sporu⁵³⁷. Sprawa ta jest interesująca ze względu na wojskiego Jana Suchorzewskiego. Z omówionej korespondencji wynika, że krewny głośnego później przeciwnika Konstytucji 3 maja, przynajmniej w pierwszej połowie lat osiemdziesiątych, współpracował z regalistami. Również Jan Suchorzewski w liście z grudnia 1784 deklarował monarsze lojalność. Obiecywał służyć „przyjaźnią i kredytem w województwie”⁵³⁸.

Obrady sejmiku elekcyjnego, na które zgromadzono się 28 lutego 1785 we wschowskim kościele parafialnym, zagaił ponownie kasztelan kaliski F.K. Kęszycki. Marszałkiem koła rycerskiego został wybrany jednogłośnie podkomorzyc kaliski i deputat poznański (wybrany w 1784) Maksymilian Zielonacki. Wśród asesorów (było ich 4) tylko jedna

⁵³⁰ BCz 734, s. 637–638. Notatka, bd. [zapewne z jesieni 1782]

⁵³¹ *Urzednicy wielkopolscy...*, s. 184.

⁵³² APPozn., WG 228, k. 230. Uniwersał Augusta Sułkowskiego z 7 II 1785.

⁵³³ BCz 733, s. 135, 139. Król do F.K. Kęszyckiego z 18 XII 1784, F.K. Kęszycki do króla z 23 XII 1784.

⁵³⁴ APPozn., KG 429, k. 711. Laudum sejmiku w Kaliszu z 9 XI 1778; KG 430, k. 870v. Laudum sejmiku w Kaliszu z 19 XII 1778; KG 454, k. 216–216v. Laudum sejmiku w Kaliszu z 30 III 1784; KG 455, k. 16v. Laudum sejmiku w Kaliszu z 13 I 1784.

⁵³⁵ BCz 730, s. 741. Józef Suchorzewski do króla z 17 XII 1784.

⁵³⁶ BCz 733, s. 135–136. Król do F.K. Kęszyckiego z 18 XII 1784.

⁵³⁷ BCz 733, s. 139–140. F.K. Kęszycki do króla z 23 XII 1784.

⁵³⁸ BCz 698, s. 991. Jan Suchorzewski do króla z 13 XII 1784.

osoba – komornik ziemski kaliski Ignacy Rapacki – wystąpił w laudum z tytułem⁵³⁹. Kandydatami do podsędkostwa wschowskiego zostali, wyłonieni jednomyślnie: pisarz ziemski wschowski Adam Malczewski (poseł z 1776 i deputat 1782/1783), skarbnik wschowski Stanisław Chelmski, komornik poznański Maciej Mierzewski i pisarz grodzki gnieźnieński Antoni Rożnowski⁵⁴⁰. A. Rożnowski na sejmikach poselskich w 1778, 1780 i 1784 pełnił funkcję asesora. S. Chelmski także pomagał marszałkowi na średzkiem sejmiku przedsejmowym w 1778, zaś w listopadzie tego roku został kandydatem na sędziego ziemskiego kaliskiego⁵⁴¹. Zgodnie z wcześniejszymi planami dworu, w marcu 1785 M. Mierzewski uzyskał urząd podsędzieka wschowskiego⁵⁴².

Przed sejmikami deputackimi w 1785 dużo emocji w Wielkopolsce wywołała sprawa stosunków z Prusami. Inicjatywę w tej kwestii próbował przejąć wojewoda poznański August Sułkowski. W czerwcu 1785 przesłał on królowi list senatorów i urzędników wielkopolskich, w którym uskarżano się na uciążliwe sąsiedztwo pruskie⁵⁴³. Memoriał Wielkopolan został przekazany Departamentowi Interesów Cudzoziemskich Rady Nieustającej⁵⁴⁴. Rada *in pleno* zajęła się tą sprawą na sesji 5 lipca 1785. Podjęto decyzję, że wobec braku reakcji strony pruskiej w sprawach handlowych (zakazu wprowadzenia zbóż z Polski na Śląsk, jego tranzytu do Czech i Saksonii oraz wynoszącego 50% cła od wywozu drewna Wartą i Odrą do Szczecina⁵⁴⁵), a także braku efektu prac komisji granicznych, polski monarcha zwróci się w tych sprawach bezpośrednio do króla pruskiego⁵⁴⁶. W drugiej połowie lipca Stanisław August informował wojewodę poznańskiego o odpowiedzi Fryderyka II. Nie brzmiała ona zachęcająco. Monarcha liczył, że wreszcie uda się zakończyć sprawę rozgraniczenia⁵⁴⁷. August Sułkowski nie zapominał również o interesach swoich protegowanych. Wojewoda poznański pilotował sprawę rezygnacji przez K. Bolesza (związanego z Sułkowskim) ze stolnikostwa gnieźnieńskiego na rzecz pułkownika Mikołaja Węsierskiego⁵⁴⁸, który był w kadencji 1778–1779 deputatem z województwa gnieźnieńskiego⁵⁴⁹.

Stosunki Stanisława Augusta z Augustem Sułkowskim miały znaczenie dla przygotowań do przypadających w połowie lipca sejmików. Jak wynika z listu królewskiego wojewoda poznański był autorem projektu wprowadzenia w kraju systemu

⁵³⁹ APPozn., WG 228, k. 239. Laudum sejmiku w Wschowie z 28 II 1785. Pozostałymi asesorami byli: Jan Pruski, Wawrzyniec Stablewski i Augustyn Goczalkowski.

⁵⁴⁰ APPozn., WG 228, k. 239v. Laudum sejmiku w Wschowie z 28 II 1785.

⁵⁴¹ APPozn., PG 1150, k. 256. Laudum sejmiku w Środzie z 17 VIII 1778; KG 429, k. 711. Laudum sejmiku w Kaliszu z 9 XI 1778.

⁵⁴² *Urzednicy wielkopolscy...*, s. 180.

⁵⁴³ BCz 930, s. 841–842. August Sułkowski do króla z 6 VI 1785.

⁵⁴⁴ BCz 930, s. 843. Król do Augusta Sułkowskiego z 22 VI 1785.

⁵⁴⁵ Sprawa cel w handlu polskim drewnem na Warcie i Odrze została omówiona w: R. Gaziński, *Prusy a handel solą w latach 1772–1795*, Warszawa 2007, s. 41–43.

⁵⁴⁶ AGAD, ML VII/54, k. 23v–24. Protokół Rady Nieustającej z 5 VII 1784.

⁵⁴⁷ BCz 930, s. 851–852. Król do Augusta Sułkowskiego z 26 VII 1785.

⁵⁴⁸ BCz 930, s. 842–843, 846. August Sułkowski do króla z 6 VI i 7 VII 1785, król do Augusta Sułkowskiego z 22 VI 1785. Nominacja M. Węsierskiego nosiła datę 22 VIII 1785: *Urzednicy wielkopolscy...*, s. 45.

⁵⁴⁹ Ossol. 11919, s. 159. Trybunał Koronny piotrkowski 1778...

rekrutacyjnego do wojska⁵⁵⁰. Zakładał on rezygnację z dotychczasowego systemu werunkowego, na którego miejsce zamierzano przeprowadzać pobór rekruta proporcjonalnie do liczby dymów w dobrach królewskich oraz w miastach i miasteczkach prywatnych. Chciano, by co roku w ten sposób dostarczano 1000 żołnierzy (w skali całego kraju) na 10-letnią służbę. Dla każdego regimentu przewidywano własny okręg rekrutacyjny⁵⁵¹. W początkach czerwca 1785 August Sułkowski pisał, że opracowanie projektu było konieczne ze względu na wzajemne skargi między obywatelami i oddziałami wojskowymi⁵⁵². W drugiej połowie czerwca król zapowiadał przesłanie projektu na sejmiki gospodarskie⁵⁵³. Ostatecznie Departament Wojskowy 9 lipca 1785 skierował go na sejmiki. Monarcha zalecał swoim zwolennikom poparcie propozycji⁵⁵⁴.

Przygotowaniami do sejmików deputackich kierował F.K. Kęszycki. Na początku lipca kasztelan kaliski informował króla o problemach z tym związanych. F.K. Kęszycki już kilkanaście tygodni wcześniej uzgodnił skład zespołu deputatów. Mieli nimi zostać szambelan Nicefor Gorzeński, starosta pobiedzki Felicjan Niegolewski i pisarz grodzki kościański Sylwester Zakrzewski⁵⁵⁵ (asesor w 1784 na sejmiku poselskim⁵⁵⁶). Jednak dwaj ostatni wycofali się, deklarując gotowość podjęcia się funkcji w następnym roku. Kasztelan kaliski zdołał jednak namówić do kandydowania swoich sąsiadów Wojciecha Grabowskiego i Antoniego Rudnickiego⁵⁵⁷. W. Grabowski był osobą aktywną na sejmikach; już dwa razy był asesorem (w sierpniu 1780 w Środzie i marcu 1784 w Kaliszu⁵⁵⁸). O zaistniałej sytuacji F.K. Kęszycki powiadomił również prymasa M. Poniatowskiego, który deklarował pełne zaufanie do propozycji kasztelana kaliskiego⁵⁵⁹. Kolejnym zagrożeniem były starania o funkcję pułkownika Ksawerego Molskiego, posła z 1782, „bawiącego się w domu ks. generała ziem podolskich”⁵⁶⁰ [A.K. Czartoryskiego]. Król, zgodnie z przewidywaniem F.K. Kęszyckiego, polecił nie dopuścić do wyboru K. Molskiego. Stosunki między Stanisławem Augustem a A.K. Czartoryskim były wówczas szczególnie złe ze względu na prawne i polityczne reperkusje afery Dogrumowej⁵⁶¹.

Sejmik deputacki zebrał się w śródziemnym kościele farnym 15 lipca 1785. Obrady zagał kasztelan kaliski F.K. Kęszycki. Na marszałka wybrano jednogłośnie podstolego poznańskiego C. Sokolnickiego (w maju 1784 marszałka sejmiku elekcyjnego

⁵⁵⁰ BCz 930, s. 843. Król do Augusta Sułkowskiego z 22 VI 1785.

⁵⁵¹ E. Rostworowski, *Sprawa aukcji wojska...*, s. 149; L. Ratajczyk, *Przezwyciężenie kryzysu militarnego Polski przed reformami Sejmu Czteroletniego*, Warszawa 1975, s. 87.

⁵⁵² BCz 930, s. 841. August Sułkowski do króla z 6 VI 1785.

⁵⁵³ BCz 930, s. 843. Król do Augusta Sułkowskiego z 22 VI 1785.

⁵⁵⁴ E. Rostworowski, *Sprawa aukcji wojska...*, s. 149.

⁵⁵⁵ BCz 697, s. 520. F.K. Kęszycki do króla z 1 VII 1785.

⁵⁵⁶ APPozn., PG 1172, k. 384v. Laudum sejmiku w Środzie z 16 VIII 1784.

⁵⁵⁷ BCz 697, s. 520. F.K. Kęszycki do króla z 1 VII 1785.

⁵⁵⁸ APPozn., KG 434, k. 311v. Laudum sejmiku w Kaliszu z 21 VIII 1780; KG 454, k. 216. Laudum sejmiku w Kaliszu z 30 III 1784.

⁵⁵⁹ AGAD, AEPMP 121, k. 80v. M. Poniatowski do F.K. Kęszyckiego, bez daty (około 10 VII 1785).

⁵⁶⁰ BCz 697, s. 520. F.K. Kęszycki do króla z 1 VII 1785.

⁵⁶¹ A. Danilczyk, *Afera Dogrumowej a konsolidacja opozycji antykrólewskiej w latach 1785–1786*, KH 2004, R. CXI, z. 4, s. 51–63.

go we Wschowie)⁵⁶². W zgodny sposób powołano również sześciu asesorów. Byli nimi: szambelan Ignacy Wilczyński, łowczy przemyski Franciszek Pruski, burgrabia koniński Tomasz Żeliszawski, cześnikowicz Ludwik Radoński i Józef Czarnowski⁵⁶³. F. Pruski był asesorem także na poprzednim sejmiku deputackim. Rodzina L. Radońskiego była „rozkrzewioną” w województwie kaliskim i współpracującą z F.K. Kęszyckim na sejmikach⁵⁶⁴. Wybór deputatów był także jednogłośny. W Trybunale Wielkopolskę reprezentować mieli: N. Gorzeński (województwo poznańskie), W. Grabowski (kaliskie) i A. Rudnicki (gnieźnieńskie)⁵⁶⁵. Wybory zakończyły się więc zgodnie z planami F.K. Kęszyckiego. Relacjonując królowi wyniki sejmiku kasztelan kaliski nie krył satysfakcji. Podkreślał, że jego kandydaci zostali „zgodnie, spokojnie i jednomyślnie, bez wotów, utrzymani”⁵⁶⁶. K. Molski ostatecznie nie pojawił się na sejmiku, choć pozostał w województwie kaliskim, gdzie miał braci. O takim postępowaniu pułkownika przesądziły, zdaniem Kęszyckiego, dwa czynniki. Pretendent zorientował się, że uzyskanie funkcji będzie „trudne i niepodobne”. Kasztelan kaliski skorzystał ponadto z wypróbowanej metody. Wyszukał w Wielkopolsce kondemnaty na K. Molskim. Zgodnie z życzeniem króla F.K. Kęszycki ujawnił, że opozycyjny kandydat był rekomendowany gen. J. Lipskiemu i sędziemu poznańskiemu Ł. Bnińskiemu⁵⁶⁷. Kasztelan kaliski nie napisał wprost, kto im polecał K. Molskiego. Podejrzewam jednak, że miał na myśli stronnictwo hetmańskie. Stanisław August pozytywnie ocenił rezultaty starań F.K. Kęszyckiego, które uznał za zakończone sukcesem⁵⁶⁸. Wiadomo, że deputat poznański N. Gorzeński cieszył się zaufaniem regalistów. Oczekiwali oni na jego powrót do Lublina, kiedy miano rozstrzygać drażliwe politycznie sprawy⁵⁶⁹. F.K. Kęszycki wspomagał finansowo, z pieniędzy przesłanych mu z Warszawy, deputata kaliskiego W. Grabowskiego⁵⁷⁰.

Mimo pomyślnego wyniku elekcji deputatów regaliści nie odnieśli pełnego sukcesu na sejmiku województw wielkopolskich. W uchwale średzkiej pominięty został projekt w sprawie rekrutacji. Przynajmniej na kilku sejmikach innych województw zyskał on pozytywną ocenę⁵⁷¹. W liście do króla August Sułkowski podkreślał, że czołowe postacie Wielkopolski liczyły na wcześniejsze wskazówki w tej sprawie. Zdaniem wojewody poznańskiego Departament Wojskowy popełnił błąd wysyłając projekt bez załączenia do niego odrębnego listu na sejmiki. A. Sułkowski uznał, że stanowiło to naruszenie daw-

⁵⁶² APPozn., PG 1176, k. 348. Laudum sejmiku w Środzie z 15 VII 1785; WG 228, k. 64. Laudum sejmiku we Wschowie z 10 V 1784.

⁵⁶³ APPozn., PG 1176, k. 348. Laudum sejmiku w Środzie z 15 VII 1785.

⁵⁶⁴ BCz 733, s. 209–210. F.K. Kęszycki do króla z 4 XII 1785.

⁵⁶⁵ APPozn., PG 1176, k. 348–348v. Laudum sejmiku w Środzie z 15 VII 1785; BCz 737, s. 395. Obrani deputaci na Trybunał Koronny z województw wielkopolskich.

⁵⁶⁶ BCz 733, s. 141. F.K. Kęszycki do króla z 15 VII 1785.

⁵⁶⁷ BCz 733, s. 141. F.K. Kęszycki do króla z 15 VII 1785.

⁵⁶⁸ BCz 733, s. 145. Król do F.K. Kęszyckiego z 22 VII 1785.

⁵⁶⁹ BCz 927, s. 705. O. Kicki do M. Mniszcha z 11 VII 1786; BCz 733, s. 331–332. O. Kicki do króla z 11 VII 1786.

⁵⁷⁰ BCz 733, s. 258. F.K. Kęszycki do Ksawerego Przeuskiego z 21 IV 1786.

⁵⁷¹ L. Ratajczyk, *op. cit.*, s. 88.

nego zwyczaju, na co szlachta była szczególnie wyczulona⁵⁷². Wydaje się, że monarcha nie obciążał miejscowych regalistów winą za niepowodzenie w tej sprawie. Miał świadomość, że projekt został przedstawiony zbyt późno. Zalecał F.K. Kęszyckiemu, by przez najbliższy rok przekonał Wielkopolan do założeń projektu, aby mógł zostać zalecony w przyszłej instrukcji poselskiej⁵⁷³. Kasztelan kaliski deklarował, że skoro propozycja ma poparcie króla, zostanie zaakceptowana na sejmiku przedsejmowym⁵⁷⁴. Sejmik średzki nie wysłał wówczas również poselstwa do nowego prymasa M. Poniatowskiego mimo jego związków z przywódcami wielkopolskich regalistów. Tego rodzaju delegacje były powszechnie kierowane w lipcu 1785 przez koronne sejmiki deputackie⁵⁷⁵.

Przed sejmikami deputackimi rozpoczęła się sprawa, która w jeszcze większym stopniu budziła emocje Wielkopolan. Chodziło o zmiany w obsadzie urzędów, które zostały spowodowane śmiercią kasztelana krzywińskiego Tadeusza Zakrzewskiego. Król został poinformowany o zgonie senatora w końcu czerwca 1785 przez jego syna Nikodema, łowczego poznańskiego⁵⁷⁶. Trzy dni później (1 lipca 1785) pisał o tym do Stanisława Augusta F.K. Kęszycki. Kasztelan kaliski przypominał królowi obietnice na rzecz podkomorzego S. Zielonackiego i wojskiego większego kaliskiego A. Sieroszewskiego. Podkomorzy kaliski podobno nie domagał się jednak awansu. F.K. Kęszycki proponował, by przekazać kasztelanę krzywińską A. Sieroszewskiemu. Kasztelan kaliski prosił jednak króla o wstrzymanie decyzji. Chciał uzyskać czas na doprowadzenie do porozumienia między zainteresowanymi. F.K. Kęszycki sugerował, by zawakowane wojstwo większe otrzymał miecznik kaliski Stanisław Trapczyński, po którym urząd miał objąć Józef Przeuski⁵⁷⁷ (wcześniej kandydat do sęstwa wschowskiego). S. Trapczyński był w grudniu 1781 wybranym przez Radę Nieustającą kandydatem do kasztelanii santockiej, nie uzyskał jednak królewskiej nominacji⁵⁷⁸.

W sprawie obsady wakansów wielkopolskich kasztelan kaliski korzystał także z pośrednictwa prymasa M. Poniatowskiego. Arcybiskup gnieźnieński informował F.K. Kęszyckiego, iż monarcha przystał na wstrzymanie się z konferowaniem wakansu⁵⁷⁹. Brat królewski pisał w tej sprawie także do wojewody inowrocławskiego J. Mycielskiego, na którego propozycje w sprawie obsady urzędów w Wielkopolsce oczekiwano⁵⁸⁰. Stanisław August powiadomił zaś kasztelana kaliskiego, że z prośbą o wa-

⁵⁷² BCz 930, s. 849–850. August Sułkowski do króla z 21 VII 1785.

⁵⁷³ BCz 733, s. 146. Król do F.K. Kęszyckiego z 22 VII 1785.

⁵⁷⁴ BCz 733, s. 152. F.K. Kęszycki do króla z 4 VIII 1785.

⁵⁷⁵ W. Filipczak, *Sejmiki województwa płockiego...*, s. 44–45; idem, *Aktywność sejmikowa...*, s. 31–32.

⁵⁷⁶ BCz 737, s. 393. Nikodem Zakrzewski do króla z 28 VI 1785.

⁵⁷⁷ BCz 697, s. 519. F.K. Kęszycki do króla z 1 VII 1785.

⁵⁷⁸ S. Trapczyński zajął w głosowaniu trzecie miejsce, otrzymując taką samą liczbę wotów (11) co podkomorzy kaliski F.K. Sokolnicki. Król rozwiązał *paritas* na rzecz Trapczyńskiego: AGAD, ML VII/40, k. 27. Protokół Rady Nieustającej z 14 XII 1781; ML VII/89, k. 153. Elekcja na kasztelanę santocką.

⁵⁷⁹ AGAD, AEPMP 121, k. 80v. M. Poniatowski do F.K. Kęszyckiego, bez daty (około 10 VII 1785) – kopia.

⁵⁸⁰ AGAD, AEPMP 121, k. 80v. M. Poniatowski do Józefa Mycielskiego, bez daty (około 10 VII 1785) – kopia.

kującą kasztelanę zgłosił się syn zmarłego, łowczy poznański N. Zakrzewski. Król deklarował, że w promocjach na urzędy wielkopolskie chce się kierować rekomendacjami F.K. Kęszyckiego. Prosił jednak o odpowiedź, czy nie należy w jakiś sposób nagrodzić kasztelanica krzywińskiego⁵⁸¹. Kasztelan kaliski powtórzył swoje propozycje, przypominając, że awans A. Sieroszewskiego na kasztelanę był projektem K. Raczyńskiego. Radził także, by niewidomy N. Zakrzewski otrzymał order św. Stanisława, który został po jego ojcu. Król zastosował się do rady F.K. Kęszyckiego i w sierpniu 1785 łowczy N. Zakrzewski dziękował za odznaczenie⁵⁸².

Elekcja kandydatów do kasztelanii krzywińskiej nastąpiła na sesji Rady Nieustającej z 19 lipca 1785. W trójce elektów znaleźli się: wojski kaliski A. Sieroszewski, sędzia ziemski gnieźnieński J. Radziwiński i chorąży sieradzki Jan Nepomucen Walewski. Poparcia konsyliarzy nie uzyskali pisarz ziemski kaliski F.K. Mikorski i gen. J.A. Kraszewski⁵⁸³. Tym razem wszyscy konkurenci do urzędu aktywnie uczestniczyli w życiu parlamentarnym. A. Sieroszewski i F.K. Mikorski udzielali się zarówno na sejmikach, jak i na forum ogólnokrajowym, o czym już pisałem. J. Radziwiński reprezentował Wielkopolskę na sejmach 1773–1775 (powiat kcyński) i 1782 (województwo kaliskie)⁵⁸⁴. J.A. Kraszewski był wielokrotnym posłem kujawskim (w latach 1764–1782), choć w 1784 otrzymał mandat w Śródzie⁵⁸⁵. Prawdziwym weteranem w tym gronie był J. Walewski, którego aktywność parlamentarna związana była z województwem sieradzkim. Posłem na sejm był wybierany w Szadku w 1756 (sejm jednak nie rozpoczął obrad ze względu na nieobecność króla), a następnie w 1761 i 1766. Marszałkował także sejmikom województwa sieradzkiego w 1766 (deputackiemu) i w 1776 (poselskiemu)⁵⁸⁶. W liście z 22 lipca 1785 monarcha informował F.K. Kęszyckiego o przyznaniu kasztelanii krzywińskiej A. Sieroszewskiemu⁵⁸⁷. W początkach sierpnia ze spóźnioną prośbą o kasztelanę krzywińską wystąpił Stanisław Krzycki. Chorąży wschowski powoływał się na to, że urzędy tej rangi sprawowali jego stryj [Antoni] i brat [Józef, kasztelan biechowski]. Ponieważ S. Krzycki dowiedział się, że król nadał już kasztelanę, więc prosił przynajmniej o order św. Stanisława⁵⁸⁸. Król spełnił to życzenie po kilku miesiącach, przekazując odznaczenie za pośrednictwem wojewody poznańskiego Augusta Sułkowskiego⁵⁸⁹.

⁵⁸¹ BCz 697, s. 521. Król do F.K. Kęszyckiego, bd.

⁵⁸² BCz 698, s. 1671 (paginacja jest błędna – mf w BN). N. Zakrzewski do króla z 23 VIII 1785; BCz 733, s. 142. F.K. Kęszycki do króla z 15 VII 1785.

⁵⁸³ AGAD, ML VII/54, k. 32. Protokół Rady Nieustającej z 22 VII 1785; ML VII/96, k. 236. Kandydaci do kasztelanii krzywińskiej; ZP 25, k. 12. Czynności Rady... Nieustającej od Sejmu grodzieńskiego roku 1784 do Sejmu terazniejszego 1786 przez delegowanych od Stanów Rzeczypospolitej zebrane. W protokole Rady J. Walewski występuje jako chorąży szadkowski, w rzeczywistości był wtedy chorążym sieradzkim.

⁵⁸⁴ J. Kowecki, *Radziwiński (Radziwiński) Józef*, s. 98.

⁵⁸⁵ W. Szczygielski, *Kraszewski Jan Aleksander*, s. 220–221.

⁵⁸⁶ M. Kobierecki, *op. cit.*, s. 69–70. Na temat sejmu z 1756 zob.: W. Konopczyński, *Polska w dobie wojny siedmioletniej*, cz. I, Kraków–Warszawa 1909, s. 150–154.

⁵⁸⁷ BCz 733, s. 145. Król do F.K. Kęszyckiego z 22 VII 1785. Nominacje na urzędy zostały wystawione w sierpniu 1785: *Urządnicy wielkopolscy*, s. 61, 88, 95.

⁵⁸⁸ BCz 697, s. 643–644. Stanisław Krzycki do króla z 4 VIII 1785.

⁵⁸⁹ BCz 697, s. 647. S. Krzycki do króla z 22 XII 1785.

S. Krzyckiego ominął już drugi z kolei urząd senatorski. Na sesji 7 grudnia 1784 był on wybranym przez Radę kandydatem do kasztelanii kamieńskiej (dwaj pozostali elekcji to szambelan Makary Gorzeński oraz stolnik kaliski Jan Turno – trzy lata wcześniej pretendent do kasztelanii santockiej). Chociaż chorąży wschowski uzyskał największą liczbę głosów, monarcha oddał wakans M. Gorzeńskiemu⁵⁹⁰. W 1778, jako kandydat wyłoniony przez sejmik wschowski, nie uzyskał awansu na podkomorstwo tej ziemi⁵⁹¹.

W dniu 25 sierpnia 1785 zmarł kasztelan międzyrzecki Stanisław Rogaliński⁵⁹². F.K. Kęszycki informował o tym Stanisława Augusta 29 sierpnia 1785. Prosił też o wakujący urząd dla kasztelana rogozińskiego Jana Kwileckiego. Rekomendował go jako wiernego monarsze i użytecznego w sprawach publicznych. Kasztelan kaliski podkreślał, że J. Kwilecki to jedyny senator, „który ze mną na każdym tu publicznych nie uchybia znajdować się zjazdach”⁵⁹³. W początkach września F.K. Kęszycki podał kolejne propozycje personalne. Kasztelanę rogozińską dostać miał, pominięty w poprzednim rozdaniu, S. Zielonacki. Podkomorstwo kaliskie po nim powinno przypaść pisarzowi ziemskiemu tegoż województwa F.K. Mikorskiemu. Pióro ziemskie z kolei przeznaczano podkomorzycowi M. Zielonackiemu⁵⁹⁴. Tym razem sprawa była bardziej skomplikowana. O kasztelanę międzyrzecką poprosił bowiem starszy brat J. Kwileckiego, starosta wschowski Franciszek Antoni⁵⁹⁵. W latach 1761 i 1764 był posłem wielkopolskim na sejm, zaś w latach 1771–1772 i 1774 pełnił misję dyplomatyczną w Berlinie⁵⁹⁶. Starał się on przekonać króla, że gdyby F.K. Kęszycki wiedział o jego aspiracjach, nie byłby im przeciwny. Na wypadek, gdyby uznano, że kasztelanii międzyrzeckiej nie można łączyć ze starostwem wschowskim, F.A. Kwilecki deklarował zrzec się tego ostatniego na rzecz syna, gdy tylko ten powróci z zagranicy⁵⁹⁷.

Sprawa była delikatna nie tylko ze względu na przeszłe zasługi dyplomatyczne F. Kwileckiego. W tym czasie w Warszawie powinny się bowiem rozpocząć polsko-pruskie negocjacje w sprawie rozgraniczenia dóbr prywatnych. Obok starosty wschowskiego, mieli w nich uczestniczyć, osobiście zainteresowani sprawą rozgraniczenia z Prusami, kasztelan I. Zakrzewski i starosta ośnicki Jan Mycielski, którzy w sierp-

⁵⁹⁰ Pozostałymi konkurentami do kasztelanii kamieńskiej byli stolnik wschowski W. Gozimirski i sędzia grodzki nakielski Bieliński: AGAD, ML VII/51, s. 11. Protokół Rady Nieustającej z 7 XII 1784; ML VII/92, k. 8. Kandydaci do kasztelanii kamieńskiej. Stolnik J. Turno był w grudniu 1781 pretendentem do kasztelanii santockiej: AGAD, ML VII/40, k. 27. Protokół Rady Nieustającej z 14 XII 1781.

⁵⁹¹ <http://teki.bkpan.poznan.pl> z 22 VII 2011 [Teki Dworzaczka, regesty. Grodzkie i ziemskie>Wschowa> część 3. 928 (nr 191) 1778].

⁵⁹² *Urzednicy wielkopolscy...*, s. 102.

⁵⁹³ BCz 733, s. 159. F.K. Kęszycki do króla z 29 VIII 1785.

⁵⁹⁴ BCz 733, s. 162, 167, 169, 187. F.K. Kęszycki do króla z 2 IX 1785 (2 listy) i F.K. Kęszycki do NN z 2 IX 1785; [F.K. Kęszycki], Registr promocji osób do kasztelanii międzyrzeckiej wakującej i po niej wynikłych ascensów [z 18 IX 1785].

⁵⁹⁵ Na temat Kwileckich zob.: A. Boniecki, *op. cit.*, t. XIII, s. 308–310.

⁵⁹⁶ W. Szczygielski, *Kwilecki Franciszek Antoni*, [w:] PSB, t. XVI, 1971, s. 381–382; J. Michalski, *Dyplomacja polska...*, s. 543–544, 590. Zob. też: M. Czeppe, *Kamaryla Pana z Dukli*, s. 150.

⁵⁹⁷ BCz 733, s. 157–158. Król do F.K. Kęszyckiego z 2 IX 1785.

niu 1785 wybierali się do Warszawy⁵⁹⁸. Król informował też Kęszyckiego o kolejnym kandydacie do awansów, pisarzu ziemskim wschowskim A. Malczewskim, byłym pośle (z 1776) i deputacie (wybrany w 1782). Promował go stryj, znany dowódca wojskowy, gen. K. Malczewski⁵⁹⁹. Kasztelan kaliski uznał propozycje F.A. Kwileckiego za niemożliwe do przyjęcia. Przypomnił, że ustawa z 1775 nie pozwalała na cesję starostw grodowych. Kandydaci do nich, podobnie jak w przypadku sądowych urzędów ziemskich, powinni być wybierani na sejmikach elekcyjnych⁶⁰⁰. Kolejną przeszkodą miał być wiek starościca wschowskiego, który nie osiągnął jeszcze wymaganych prawem 24 lat (według Kęszyckiego miał ich dopiero 19)⁶⁰¹. W odpowiedzi z 16 września 1785 król akceptował propozycje kasztelana kaliskiego. Wyjaśniał jednak, że ze względu na brak kworum, Rada Nieustająca nie mogła dokonać elekcji kandydatów do kasztelanii. Król informował F.K. Kęszyckiego o prośbie I. Zakrzewskiego, który chciał otrzymać podczastwo poznańskie. Monarcha poparł tę prośbę, pozytywnie oceniając wielokrotnego posła z Wielkopolski. Przyszły prezydent Warszawy był wówczas w stolicy, gdzie uczestniczył w negocjacjach dotyczących rozgraniczenia polsko-pruskiego⁶⁰². W odpowiedzi kasztelan kaliski wysłał, zgodnie z życzeniem króla, osobny registr promocji wielkopolskich. F.K. Kęszycki informował monarchę, że podczastwo poznańskie jeszcze nie będzie wakowało⁶⁰³ (urząd ten pełnił wówczas M. Krzyżanowski, poseł z 1784). Niemal tydzień później (24 września 1785), w odpowiedzi na wiadomość, że Rada nie wybrała jeszcze kandydatów kasztelanii, F.K. Kęszycki prosił o chwilowe wstrzymanie elekcji. O przyczynach takiego posunięcia kasztelan kaliski zamierzał poinformować monarchę w czasie jego pobytu w Łowiczu⁶⁰⁴. Ostatecznie Rada Nieustająca wybrała kandydatów do kasztelanii międzyrzeckiej na sesji 18 października 1785. Najwięcej głosów konsyliarskich uzyskali kasztelan rogoziński J. Kwilecki, sędzia ziemski gnieźnieński J. Radziwiński i łowczy poznański N. Zakrzewski (pozostałymi pretendentami byli chorąży wschowski S. Krzycki i łowczy poznański P. Skórzewski). Jeszcze na sesji z 18 października król powierzył kasztelanię międzyrzecką J. Kwileckiemu⁶⁰⁵. Stanisław August, zgodnie z prośbą F.K. Kęszyckiego, zgodził się opóźnić elekcję kasztelanii rogozińskiej o kilka tygodni. W lutym 1786 prośbę w tej sprawie ponowili J. Mielżyński

⁵⁹⁸ BCz 698, s. 1021–1022. Antoni Sułkowski do króla z 18 VIII 1785; BCz 733, s. 153, 155. F.K. Kęszycki do króla z 18 VIII 1785 i król do Kęszyckiego z 27 VIII 1785. Na temat Jana Mycielskiego zob.: K. Mycielski, *op. cit.*, s. 47.

⁵⁹⁹ BCz 733, s. 158. Król do F.K. Kęszyckiego z 2 IX 1785.

⁶⁰⁰ BCz 733, s. 171. F.K. Kęszycki do króla z 9 IX 1785. Por. VL, t. VIII, s. 93. *Starostwa i królewsczyzny*.

⁶⁰¹ BCz 733, s. 171–172. F.K. Kęszycki do króla z 9 IX 1785.

⁶⁰² BCz 733, s. 182–183. Król do F.K. Kęszyckiego z 16 IX 1785. I. Zakrzewski był osobiście zainteresowany rozgraniczeniem Wielkopolski ze Śląskiem zob. A. Zahorski, *op. cit.*, s. 18–19.

⁶⁰³ BCz 733, s. 187, 191. [F.K. Kęszycki], Registr promocji osób do kasztelanii międzyrzeckiej wakującej i po niej wynikłych ascensów [z 18 IX 1785] i F.K. Kęszycki do króla z 18 IX 1785.

⁶⁰⁴ BCz 733, s. 197. F.K. Kęszycki do króla z 24 IX 1785.

⁶⁰⁵ AGAD, ML VII/56, k. 14v–15. Protokół Rady Nieustającej z 18 X 1785; BCz 733, s. 201. Król do F.K. Kęszyckiego z 22 X 1785. Nominacja dla J. Kwileckiego nosiła datę 16 XI 1785: *Urzednicy wielkopolscy...*, s. 102.

i F.K. Kęszycki⁶⁰⁶. Sprawa obsady kasztelanii rogozińskiej, którą otrzymał ostatecznie A. Malczewski (poseł z 1776 i deputat z 1782), pozostała w zawieszeniu jeszcze przez przeszło rok⁶⁰⁷. W tej sytuacji straciły aktualność, na pewien czas, pozostałe propozycje dotyczące obsady wakansów. Jednak, wzmiankowany wcześniej, projekt zmian w obsadzie sądowych urzędów ziemskich wzbudził emocje wśród Wielkopolan. F.K. Mikorski był zainteresowany awansem na podkomorstwo. Sędzia ziemski Ł. Bniński, w styczniu 1786, zaproponował inne rozwiązanie. Prosił o pozostawienie pisarza kaliskiego w ziemstwie. Do któregoś z urzędów kasztelańskich promował, zasłużonego i „skołatanego wiekiem”, sędziego ziemskiego kaliskiego A. Bogdańskiego. Jego urząd miałby otrzymać F.K. Mikorski. Do pióra ziemskiego Ł. Bniński polecał komornika granicznego poznańskiego S. Pagowskiego, którego F.A. Kwilecki zaproponował, jako swego zastępcę w warszawskich negocjacjach z Prusami, dotyczących rozgraniczenia dóbr prywatnych⁶⁰⁸.

Wzmiankowany projekt spotkania się F.K. Kęszyckiego ze Stanisławem Augustem w Łowiczu (w czasie odwiedzin króla u prymasa M. Poniatowskiego) wymaga krótkiego omówienia. Miejsce spotkania nie było przypadkowe. Od wiosny 1785 brat monarchy zintensyfikował kontakty z wielkopolskimi regalistami, zwłaszcza F. Wierchlejskim i F.K. Mikorskim (dotyczyły one spraw sądów asesorskich i dóbr arcybiskupstwa dzierżawionych przez pisarza kaliskiego)⁶⁰⁹. Pomysł spotkania z F.K. Kęszyckim zrodził się w związku z krótkotrwałym kryzysem zaufania monarchy do kierownika sejmikowych poczynań regalistów wielkopolskich. Jego świadectwem było postscriptum listu monarchy do kasztelana kaliskiego. W dniu 19 września 1785 Stanisław August pisał: „Pisz WPań do JPa. marszałka Raczyńskiego, że z tutejszych obrotów codziennie się przeświadczam o potrzebie prędkiego powrotu jego i dla niego i dla nas”⁶¹⁰. Oczywiście nie ma mowy o wątpleniu monarchy w lojalność F.K. Kęszyckiego. Wydaje się, że król nie był przekonany, czy kasztelan kaliski, bez wsparcia marszałka nadwornego koronnego, poradzi sobie z sytuacją w Wielkopolsce.

Jak się wydaje, przyczyny niepokoju króla o sytuację w Wielkopolsce leżały poza kwestiami sejmikowymi i nominacyjnymi, choć były z nimi ściśle związane. W połowie września 1785 do Stanisława Augusta doszła wiadomość o zajściach, które miały miejsce w czasie kadencji sądów ziemskich poznańskich w Kościanie. Doszło tam do tumultu, gdyż „wyrwano pióro z ręki” pisarzowi ziemskiemu poznańskiemu Piotrowi Drwęskiemu, któremu już na dwóch poprzednich kadencjach zarzucano kondemnaty. Król dowiedział się o sprawie od Augusta Sułkowskiego. Wojewoda poznański, zdaniem monarchy, zamierzał wnieść sprawę pod obrady Departamentu Wojskowego Rady Nieustającej. Chodzić miało o ewentualne udzielenie pomocy wojskowej zbliżającym się sądom ziemskim wschowskim. W związku z tym Stanisław August pisał do

⁶⁰⁶ BCz 733, s. 201, 233. Król do F.K. Kęszyckiego z 24 IX 1785, J. Mielżyński i F.K. Kęszycki do króla z 5 II 1786.

⁶⁰⁷ Nominacja A. Malczewskiego na kasztelanię rogozińską nosiła datę 22 I 1787: *Urzednicy wielkopolscy...*, s. 157.

⁶⁰⁸ BCz 927, s. 431, 433. Józef Mikorski do króla z 1786, Ł. Bniński do króla, bd. [połowa stycznia 1786]; BCz 737, s. 416. Ignacy Zakrzewski do NN z 25 (lub 15?) II 1786.

⁶⁰⁹ AGAD, AEPMP 121, k. 68–68v, 75. Listy M. Poniatowskiego do F. Wierchlejskiego i F.K. Mikorskiego z kwietnia i maja 1785.

⁶¹⁰ BCz 733, s. 177. Król do F.K. Kęszyckiego z 19 IX 1785.

F.K. Kęszyckiego: „Z tej okazji nie mogę zamilczeć, że to jest dla mnie wielkim ambarasem i subiekcją, kiedy o przypadkach zdarzających się u Wać Panów w Wielkiej Polsce dochodzą do mnie wieści od inszych, a nie od W Pana”⁶¹¹. W odpowiedzi, F.K. Kęszycki, który był wówczas w Kaliszu na sesji komisji dobrego porządku, wyjaśniał, że sprawcą zamieszania w Kościanie był porucznik kawalerii narodowej Jarochoowski. Uzyskał on „podstępnie” kondemnatę na P. Drwęskim. F.K. Kęszycki tłumaczył, że zgodnie z rezolucją Rady Nieustającej z 27 maja 1785, ustawa o niedbałych urzędnikach z 1676 oraz konstytucja z 1764 nie powinny odnosić się do sytuacji P. Drwęskiego⁶¹². Należy jednak zauważyć, że na sejmie 1786 wspomniana rezolucja, wydana w odpowiedzi na memoriał sędziego ziemskiego wschowskiego L. Herstopskiego, była kwestionowana⁶¹³. Kasztelan kaliski potwierdzał, że ze względu na tumult nie doszło do odbycia już drugiej z kolei kadencji poznańskiego sądu ziemskiego. Zastrzegł jednak, że sprawa ta nie powinna mieć wpływu na funkcjonowanie ziemstwa wschowskiego, całkowicie odrębnego od poznańskiego⁶¹⁴. Wydaje się jednak, że niepokój Augusta Sułkowskiego o losy kadencji sądowej we Wschowie nie był całkiem bezpodstawny. W dniu 14 października 1785 F.K. Kęszycki pisał, że ze względu na chorobę do Wschowy nie mogli przyjechać podsędek M. Mierzewski i pisarz ziemski A. Malczewski. Na ich miejsce „zgodnie, spokojnie i jednomyślnie są obrani” pisarzewicz ziemski poznański [Łukasz?] Krzyżanowski i burgrabia grodzki poznański Franciszek Dzierżawski⁶¹⁵. W ówczesnej praktyce sądowo-parlamentarnej, jak potwierdza przykład województwa lubelskiego, w wypadku nieobecności członka sądu ziemskiego, szlachta wybierała na jego miejsce „surogata”⁶¹⁶. Z królewskiej odpowiedzi wynika, że Stanisław August był usatysfakcjonowany wyjaśnieniami kasztelana kaliskiego⁶¹⁷. Sprawa P. Drwęskiego miała jeszcze swój dalszy ciąg. Także kolejna kadencja ziemstwa poznańskiego mogła zostać zagrożona. W związku z tym F.K. Kęszycki rekomendował w lutym 1786 pisarza ziemskiego poznańskiego względem króla. W marcu tego roku, aby wyjść z impasu, sugerował awans P. Drwęskiego na kasztelanie⁶¹⁸.

⁶¹¹ BCz 733, s. 181. Król do F.K. Kęszyckiego z 16 IX 1785.

⁶¹² AGAD, ML VII/54, k. 7. Protokół Rady Nieustającej z 27 V 1785; BCz 733, s. 189–190. F.K. Kęszycki do króla z 18 IX 1785.

⁶¹³ AGAD, ZP 127, k. 368. Uchylenie rezolucji Rady Nieustającej względem kondemnat na sędziach... z 27 V 1785 (projekt drukowany); AGAD, ML VII/54, k. 7. Protokół Rady Nieustającej z 27 V 1785.

⁶¹⁴ BCz 733, s. 191. F.K. Kęszycki do króla z 18 IX 1785. Zob. też: J. Bielecka, *Inwentarze ksiąg archiwów grodzkich i ziemskich Wielkopolski XIV–XVIII wieku. Województwo poznańskie, kaliskie, gnieźnieńskie, inowrocławskie*, Poznań 1965, s. 131.

⁶¹⁵ BCz 733, s. 199. F.K. Kęszycki do króla z 14 X 1785. Synami pisarza ziemskiego poznańskiego Łukasza Krzyżanowskiego (zmarłego w 1748) byli: Łukasz, Piotr (podwojewódzi poznański), Michał (od 1783 podczaszy poznański), Marcin, Franciszek i Zygmunt; A. Boniecki, *op. cit.*, t. XIII, s. 50–51.

⁶¹⁶ APL, KZL-rmo 1, k. 344. Laudum elekcji surogata podsędka lubelskiego z 6 X 1780; KZL-rmo 2, k. 68–68v. Laudum wyboru surogata podsędka lubelskiego z 5 X 1778; W. Bednaruk, *Sejmiki lubelskie...*, s. 144–145.

⁶¹⁷ BCz 733, s. 201. Król do F.K. Kęszyckiego z 22 X 1785.

⁶¹⁸ BCz 733, s. 229–230, 254. F.K. Kęszycki do króla z 2 II i 22 III 1786.

W ostatnich miesiącach 1785 dla sytuacji w Wielkopolsce poważne reperkusje miał spór między szlachtą i mieszczaństwem protestanckim⁶¹⁹. Nie wchodzi w tym miejscu w meritum tego skomplikowanego, trwającego od przeszło dwóch lat konfliktu. Ewangelicy ziemianie byli oskarżani przez swych warszawskich współwynawców o nadużycia związane z narzucaniem obciążeń finansowych. Przedmiotem kontrowersji był, m.in. zakres uprawnień władz kościelnych – synodów i konsystorzów. W ich obronie występował O. Stackelberg. Sprawy wyznaniowe budziły niepokój F.K. Kęszyckiego. Obawiał się on, że katolicka szlachta, broniąc swych protestanckich mieszczan, może umieścić w przyszłej instrukcji poselskiej punkty wymierzone w ewangelickich ziemian. Stanisław August konflikt oceniał inaczej, przychylniej dla protestanckiej szlachty. Zalecał on kasztelanowi kaliskiemu, by starano się uspokajać wzburzenie luteranckich mieszczan wielkopolskich⁶²⁰. Zgodnie ze stanowiskiem króla i ambasadora, Rada Nieustająca wydała 3 I 1786 uniwersał. Nakazywano w nim ewangelikom augsburskim posłuszeństwo w sprawach kościelnych synodom i konsystorzom. Zalecano sądom cywilnym odsyłanie do organów kościelnych takich spraw i akt z nimi związanych⁶²¹.

Sporo emocji wywoływały, jak zwykle, sprawy sądowe. Należy pamiętać, że możliwość udzielania protekcji w sądach była bardzo ważnym instrumentem jednania sobie stronników w życiu sejmikowym. Klasycznym tego przykładem była Litwa w okresie dominacji podskarbiego nadwornego Antoniego Tyzenhauza⁶²². Do środka tego uciekał się także F.K. Kęszycki, który w grudniu 1785 znalazł się w Piotrkowie, gdzie obradował Trybunał Koronny. Zabiegał u króla i prymasa M. Poniatowskiego o wsparcie dla swoich protegowanych. Chodziło zwłaszcza o sprawę Piotra Radońskiego w sporze prawnym z wojewodą trockim Andrzejem Ogińskim⁶²³. Przy okazji kasztelan kaliski zaznaczał, że P. Radoński „nierozłączenie ode mnie na każdych publicznych zjazdach” okazuje wierność swojemu monarsze⁶²⁴. W końcu stycznia 1786 F.K. Kęszycki, jako wojewoda gnieźnieński, popierał kasztelana międzyrzeckiego J. Kwileckiego w sprawie z Ł. Bnińskim. Sędzia ziemski poznański miał utrudniać przejazd do majątków kasztelana przez, znajdujący się w rękach Bnińskiego, most na rzece Warcie w Sierakowie⁶²⁵. Przy okazji Kęszycki uznawał, że sędzia poznański należy do osób „przeciwnych” mo-

⁶¹⁹ Na temat wpływów protestantyzmu na tym obszarze zob.: W. Kriegseisen, *Ewangelicy polscy i litewscy...*, s. 68–88.

⁶²⁰ BCz 733, s. 203–207. F.K. Kęszycki do króla z 10 XI 1785, król do F.K. Kęszyckiego z 21 XI 1785.

⁶²¹ AGAD, SGR 173, k. 838. Uniwersał Rady Nieustającej z 3 I 1786.

⁶²² S. Kościalkowski, *op. cit.*, t. I, s. 135–138, 140.

⁶²³ BCz 733, s. 209–215, 219–223. F.K. Kęszycki do króla z 4 i 10 XII 1785, Meritum sprawy w Piotra Radońskiego, cześnika nowogrodzkiego...; AGAD, AEPMP 121, k. 93. M. Poniatowski do F.K. Kęszyckiego, bez daty [6 XII 1785?] – kopia.

⁶²⁴ BCz 733, s. 209–210. F.K. Kęszycki do króla z 4 XII 1785.

⁶²⁵ BCz 733, s. 227. F.K. Kęszycki do króla z 30 I 1786. Formalnie rzecz biorąc, dobra sierakowskie w latach 1780–1789 należały do Karola von Fritscha, który jednak nie przebywał w Rzeczypospolitej. Ł. Bniński zakupił je dopiero w 1789 (M. Zwierzykowski, *Sieraków i jego właściciele w drugiej połowie XVIII wieku*, „Sierakowskie Zeszyty Historyczne” 2008, z. 2, s. 69–70), jednak cytowany list wskazuje, że w praktyce już kilka lat wcześniej sędzia ziemski poznański dysponował Sierakowem.

narsze. Co do kasztelana J. Kwileckiego zaświadczał „o nieodstępnej nigdy w każdych publicznych województw działaniach ku Waszej Królewskiej Mci wierności i wszędzie na każdych zjazdach przytomności”⁶²⁶.

Pierwszy rok nieobecności marszałka nadwornego koronnego w kraju przyniósł dalsze wzmocnienie pozycji F.K. Kęszyckiego. Wyrastał on, mimo przejściowych trudności, na kluczową postać wielkopolskich regalistów. Wprawdzie już w czasie kampanii sejmikowych w latach 1782 i 1783 K. Raczyński opuszczał Rzeczpospolitą, były to jednak znacznie krótsze wyjazdy⁶²⁷. Kolejny, trudniejszy, „sejmowy” rok 1786 stawał się prawdziwym testem sprawności F.K. Kęszyckiego w działaniach sejmikowych.

W styczniu 1786 miało miejsce wydarzenie, które w istotny sposób wpłynęło na kształt wielkopolskiej sceny politycznej. W dniu 7 stycznia 1786 zmarł wojewoda poznański August Sułkowski⁶²⁸. Obóz regalistyczny uzyskał możliwość przeprowadzenia wcześniej projektowanych zmian. Sprawa obsady wakującego urzędu nie budziła wątpliwości. Jedynym realnym kandydatem był wojewoda kaliski J. Mielżyński. Elekcję kandydatów przeprowadzono na sesji Rady Nieustającej z 13 stycznia 1786. Poparcie magistratury uzyskali wojewodowie J. Mielżyński i Antoni Sułkowski oraz F.K. Kęszycki. W głosowaniu porażkę ponieśli kasztelanowie R. Gurowski i R. Zbijewski⁶²⁹. W liście z 17 stycznia 1786 król poinformował J. Mielżyńskiego o nominacji, która nastąpiła cztery dni wcześniej, na sesji Rady Nieustającej⁶³⁰. Na tej samej sesji (13 stycznia) dokonano elekcji kandydatów na zwolnione właśnie urzędy wojewody kaliskiego, a następnie wojewody gnieźnieńskiego. Trwały już intensywne zabiegi o te wakanse. W liście z 12 stycznia 1786 swoje aspiracje zgłosił, liczący już 70 lat, kasztelan R. Gurowski. Upominał się on o województwo gnieźnieńskie⁶³¹. Jak widać kasztelan gnieźnieński zakładał promocję dotychczasowego wojewody Antoniego Sułkowskiego. Starania brata poparł W. Gurowski. Marszałek wielki litewski prosił także monarchę i prymasa, by nowy wojewoda na urzędzie podwojewódzkiego poznańskiego pozostawił Boguckiego⁶³². R. Gurowski nie miał jednak szans na województwo gnieźnieńskie. Jego konkurentem był bowiem F.K. Kęszycki. Ponieważ R. Gurowski zgłosił się dość późno, prymas M. Poniatowski (do którego też pisał) mógł odpowiedzieć kasztelanowi, że jego list otrzymał już po rozdanych urzędach wojewódzkich⁶³³. Podobnie król tłumaczył się wobec W. Gurowskiego w kwestii pominięcia jego brata Rafała w awansach na palacie, zbyt późnym otrzymaniem prośby od marszałka litewskiego⁶³⁴. Również F.K. Kęszycki zwrócił się do króla z prośbą. Przyczyną były pogłoski, że Antoni Sułkowski nie jest zainteresowany województwem kaliskim. Na dodatek kasztelan poznański R. Zbijewski był sparaliżowany.

⁶²⁶ BCz 733, s. 227–228. F.K. Kęszycki do króla z 30 I 1786.

⁶²⁷ J. Dygdała, *Raczyński Kazimierz*, s. 647.

⁶²⁸ D. Dukwicz, M. Zwierzykowski, *Sułkowski August*, [w:] PSB, t. XLV, 2008, s. 551.

⁶²⁹ AGAD, ML VII/56, k. 57. Protokół Rady Nieustającej z 13 I 1786.

⁶³⁰ BCz 697, s. 883. Król do J. Mielżyńskiego z 17 I 1786; BKórń. 11396, k. 9–9v. F.K. Kęszycki do J. Mielżyńskiego z 18 I 1786

⁶³¹ BCz 697, s. 217. R. Gurowski do króla z 12 I 1786.

⁶³² BCz 697, s. 219. W. Gurowski do króla, bd. [odebrany 16 I 1786]; AGAD, AEPMP 121, k. 98. M. Poniatowski do W. Gurowskiego z 18 I 1786 – kopia.

⁶³³ AGAD, AEPMP 121, k. 98v. M. Poniatowski do R. Gurowskiego z 18 I 1786 – kopia.

⁶³⁴ BCz 697, s. 227. Król do W. Gurowskiego z 22 I 1786.

W tej sytuacji kasztelan kaliski pisał do J. Mielżyńskiego, że nie wie, na które województwo (kaliskie czy gnieźnieńskie) może liczyć. Dodawał jednak skromnie, że będzie kontent nawet z kasztelanii poznańskiej⁶³⁵. F.K. Kęszycki, pisząc do króla, nie zapomniał napomknąć o ciężkiej chorobie R. Zbijewskiego („już ascensu nie potrzebującego”). Wspomniał też o Antonim Sułkowskim („daje się slyszec, że z utraty brata nie chce w ascensie korzystać”)⁶³⁶. Antoni Sułkowski jednak zupełnie inaczej widział sytuację. Dziękując królowi za województwo kaliskie, nie ukrywał, że „wzgląd wysług” uzasadniał jego nominację⁶³⁷. Inna rzecz, że rodzi się pytanie, o jakich, i wobec kogo, zasługach pisał A. Sułkowski, mający opinię niechętnego królowi intryganta⁶³⁸. R. Zbijewski wysłał list do króla dopiero 18 stycznia 1786. Mimo złego stanu zdrowia, aspirował on do województwa kaliskiego. Kasztelan poznański zakładał, że dotychczasowy posiadacz urzędu, J. Mielżyński, otrzyma wakans po Auguście Sułkowskim⁶³⁹.

Na sesji z 13 stycznia 1786 kandydatami Rady do województwa kaliskiego zostali: Antoni Sułkowski (któremu Stanisław August powierzył urząd), F.K. Kęszycki i sędzia ziemski poznański Ł. Bniński. Uznania konsyliarzy nie zyskali kasztelanowie R. Zbijewski i R. Gurowski⁶⁴⁰. Tego samego dnia magistratura przedstawiła królowi osoby do zwolnionego przez Sułkowskiego województwa gnieźnieńskiego. W czasie elekcji największą liczbę głosów uzyskali: F.K. Kęszycki (nominowany oczywiście przez monarchę), R. Gurowski i Ł. Bniński. Pozostałymi pretendencjami do wakansu byli R. Zbijewski i chorąży poznański K. Kwilecki⁶⁴¹.

F.K. Kęszycki musiał się zadowolić województwem gnieźnieńskim. Dziękując za nie, informował, że J. Mielżyński spełnił życzenie króla (a naprawdę W. Gurowskiego) i utrzymał na urzędzie podwojewódzkiego Boguckiego⁶⁴². Interweniował u nowego wojewody poznańskiego w tej sprawie także prymas M. Poniatowski⁶⁴³. Decyzje monarchy dotyczące obsady województw wielkopolskich sprawiły, że zaważowała kasztelania kaliska. Elekcja kandydatów do urzędu nastąpiła na sesji Rady Nieustającej z 17 stycznia 1786. Najwięcej głosów uzyskali: sędzia Ł. Bniński, starosta stawiszynski S. Łuba i K. Bolesz⁶⁴⁴. Jednak żaden z nich nie otrzymał wakansu, gdyż Stanisław August, (powołując się na określone ustawą z 1775 uprawnienia⁶⁴⁵), dodał dwie „kreski” R. Gurowskiemu, a następnie powierzył mu kasztelanię kaliską⁶⁴⁶. Stanisław August

⁶³⁵ BKórń. 11396, k. 7–8. F.K. Kęszycki do Józefa Mielżyńskiego z 11 I 1786.

⁶³⁶ BCz 697, s. 523. F.K. Kęszycki do króla z 13 I 1786.

⁶³⁷ BCz 930, s. 877. Antoni Sułkowski do króla z 23 II 1786.

⁶³⁸ Na temat politycznej roli Antoniego Sułkowskiego: D. Dukwicz, M. Zwierzykowski, *Sułkowski Antoni*, s. 531–535. Zob. też: W. Konopczyński, *Geneza i ustanowienie Rady Nieustającej*, Kraków 1917, s. 164–169, 197–198, 225–226; W. Szczygielski, *Konfederacja barska...*, s. 96–99, 133–134, 230–232.

⁶³⁹ BCz 698, s. 1687. R. Zbijewski do króla z 18 I 1786.

⁶⁴⁰ AGAD, ML VII/56, k. 57–57v. Protokół Rady Nieustającej z 13 I 1786.

⁶⁴¹ AGAD, ML VII/56, k. 57v. Protokół Rady Nieustającej z 13 I 1786.

⁶⁴² BCz 733, s. 225–226. F.K. Kęszycki do króla z 27 I 1786.

⁶⁴³ AGAD, AEPMP 121, k. 98v. M. Poniatowski do W. Gurowskiego z 18 I 1786 – kopia.

⁶⁴⁴ AGAD, ML VII/56, k. 59. Protokół Rady Nieustającej z 17 I 1786.

⁶⁴⁵ VL, t. VIII, s. 70. *Ustanowienie Rady Nieustającej* (artykuł II).

⁶⁴⁶ Łuba i Bolesz uzyskali równą liczbę głosów. Król rozwiązał *paritas* na korzyść Bolesza. Pozostałymi konkurentami do kasztelanii kaliskiej byli J. Kwilecki i F.S. Miaskowski: AGAD,

skorzystał więc ze sposobności, by pokazać swą dobrą wolę w stosunku do Gurowskich. W odpowiedzi, dziękując za urząd, nowy kasztelan kaliski nie ukrywał swego żalu w sprawie wyniku elekcji w Radzie Nieustającej⁶⁴⁷.

Kilka dni później obsadzona została, zwolniona przez R. Gurowskiego, kasztelania gnieźnieńska. W myśl planu ułożonego przy wyjeździe K. Raczyńskiego (grudzień 1784) urząd ten powinien przypaść konsyliarzowi F.S. Miaskowskiemu. Jeszcze na początku września 1785 F.K. Kęszycki podtrzymywał stanowczo tę kandydaturę⁶⁴⁸. Była to reakcja na informację o pogorszeniu się stanu zdrowia R. Zbijewskiego. Król pisał o tym w końcu sierpnia. Sprawa ewentualnych awansów F.K. Kęszyckiego i R. Gurowskiego nie budziła wówczas wątpliwości. Inaczej rzecz się miała w stosunku do kasztelanii gnieźnieńskiej. W. Gurowski miał do niej promować podsejdyka gnieźnieńskiego P. Korytowskiego (posła gnieźnieńskiego z 1776 – sejmik był wówczas rozdwojony, a P. Korytowski jako elekt zgromadzenia regalistycznego dopuszczony został do podpisania aktu konfederacji⁶⁴⁹), zaś August Sułkowski popierał generała S. Łubę. F.S. Miaskowski, klienta ambasady rosyjskiej, promował zaś O. Stackelberg⁶⁵⁰. Na sesji Rady Nieustającej z 20 stycznia 1786 kandydatami wybranymi do kasztelanii gnieźnieńskiej byli: F.S. Miaskowski, kasztelan międzyrzecki J. Kwilecki (trzy dni wcześniej konkurent do kasztelanii kaliskiej) i kasztelan łędzki J. Moszczeński. Poparcia Rady nie zyskali podkomorzowie wschowski Maciej Mielżyński i gnieźnieński Aleksander Gurowski. Zgodnie z wcześniejszymi założeniami wakans przypadł F.S. Miaskowskiemu⁶⁵¹. W końcu stycznia 1786 F.K. Kęszycki zabiegał, by w przypadku ponownego wakansu tego urzędu, otrzymał go J. Kwilecki, bliski współpracownik wojewody gnieźnieńskiego⁶⁵². F.S. Miaskowski, jako kasztelan gnieźnieński, był pierwszym *ex ordine* senatorem na sejmiku średzkim w lutym 1790 (zapewne go więc zagaił)⁶⁵³.

Niejako w cieniu rywalizacji o najwyższe urzędy wielkopolskie rozegrała się sprawa kasztelanii santockiej. Prawdopodobnie 12 stycznia 1786 zmarł jej dotychczasowy posiadacz Jan Lipski⁶⁵⁴. Zgodnie ze wskazówkami, opracowanymi z okazji wyjazdu

ML VII/56, k. 59. Protokół Rady Nieustającej z 17 I 1786; BCz 697, s. 225, 227–228. Król do R. Gurowskiego z 22 I 1786 i do W. Gurowskiego z 22 I 1786.

⁶⁴⁷ BCz 697, s. 229. R. Gurowski do króla z 7 II 1786.

⁶⁴⁸ BCz 733, s. 161. F.K. Kęszycki do króla z 2 IX 1785.

⁶⁴⁹ Na konkurencyjnym sejmiku gnieźnieńskim wybrani zostali opozycjoniści starosta kościański J. Lipski i starosta sokolnicki Ł. Bniński: AGAD, ZP 129, k. 20v. Regestr posłów na Sejm ordynaryjny 1776; VL, t. VIII, s. 529 (podpisy pod konfederacją sejmową z 1776). J. Lipskiego i Ł. Bnińskiego wojska rosyjskie nie dopuściły do udziału w sejmiku generalnym w Poznaniu: [J. Lipski], *Notatki generała...*, s. 83–86; B. Krakowski, *Lipski Jan*, [w:] PSB, t. XVII, 1972, s. 431–432; W. Stanek, *op. cit.*, s. 130.

⁶⁵⁰ BCz 733, s. 156. Król do F.K. Kęszyckiego z 27 VIII 1785; W. Szczygielski, *Miaskowski Franciszek Salezy*, s. 538–539.

⁶⁵¹ AGAD, ML VII/56, k. 60v. Protokół Rady Nieustającej z 20 I 1786. A. Gurowski był w latach 1768–1776 wybierany marszałkiem sejmiku powiatowego w Gnieźnie i posłem gnieźnieńskim: Z. Chodyła, *Utworzenie...*, s. 57.

⁶⁵² BCz 733, s. 228. F.K. Kęszycki do króla z 30 I 1786.

⁶⁵³ BRacz. 243, k. 82. Laudum sejmiku w Środzie z 8 II 1790.

⁶⁵⁴ BCz 697, s. 524. F.K. Kęszycki do króla z 13 I 1786.

K. Raczyńskiego, urząd ten miał otrzymać podczaszy Michał Krzyżanowski, poseł na sejm grodzieński. Na zalecenia marszałka nadwornego koronnego powoływał się w sprawie wakansu F.K. Kęszycki⁶⁵⁵. Na sesji Rady Nieustającej z 28 marca 1783 M. Krzyżanowski, wówczas cześnik poznański, był konkurentem do kasztelanii biechowskiej⁶⁵⁶. W 1786 pojawili się też inni pretendenci do kasztelanii santockiej. W liście do J. Mielżyńskiego, F.K. Kęszycki wymienił następujące osoby: surogator kaliski Wojciech Lipski, gen. W. Węgorzewski (poseł z 1778, marszałek sejmiku z 1782, w 1783 oficjalny kandydat Rady do kasztelanii biechowskiej), podstoli kaliski Wacław Zakrzewski i łowczy gnieźnieński Antoni Zakrzewski. Dodatkową komplikacją była wypowiedź Łukasza Krzyżanowskiego. Powiedział on F.K. Kęszyckiemu, że M. Krzyżanowski, jego brat, nie życzył sobie kasztelanii. W tej sytuacji wojewoda gnieźnieński sugerował J. Mielżyńskiemu, by na jakiś czas odłożono wybór kasztelana santockiego⁶⁵⁷. Pojawił się wówczas nowy pretendent do wakansu. Był nim znaczący uczestnik życia parlamentarnego (poseł z 1773 i 1782), stolnik wschowski Walenty Gozimirski⁶⁵⁸. W grudniu 1784 był on pretendentem do kasztelanii kamieńskiej, nie został jednak wybrany przez konsyliarzy⁶⁵⁹. W początkach lutego 1786 J. Mielżyński popierał wciąż kandydaturę M. Krzyżanowskiego⁶⁶⁰. Elekcja kandydatów na kasztelanię santocką nastąpiła na sesji Rady Nieustającej z 31 marca 1786. Najwięcej głosów uzyskali podczaszy poznański M. Krzyżanowski (którego król nominował na urząd), podczaszy wschowski Ksawery Chłapowski i W. Węgorzewski. Pozostalymi konkurentami byli cześnik poznański Józef Zabłocki (w grudniu 1778 był kandydatem sejmiku kaliskiego do urzędu podsędka, w lutym 1787 marszałkiem sejmiku elekcyjnego we Wschowie, zaś w lutym 1792 kierował obradami sejmiku w Pyzdrach⁶⁶¹) i starosta dębski Józef Malczewski⁶⁶².

Zanim M. Krzyżanowski przestał być podczaszym poznańskim, o urząd po nim toczyła się już rywalizacja. Jak już pisałem, jeszcze w poprzednim roku starał się o podczastwo wielokrotnie poseł, pracujący wówczas przy rozgraniczeniu z Prusami,

⁶⁵⁵ BCz 733, s. 179. Pro memoria względem promocji wielkopolskich. W dokumencie tym kandydatury S. Zielonackiego, A. Sieroszewskiego i M. Krzyżanowskiego do kasztelanii „mniejszych” wpisane są innym charakterem pisma. W świetle listu F.K. Kęszyckiego była to również rekomendacja K. Raczyńskiego: BCz 697, s. 524. F.K. Kęszycki do króla z 13 I 1786.

⁶⁵⁶ AGAD, ML VII/45, k. 227–228. Protokół Rady Nieustającej z 28 III 1783.

⁶⁵⁷ BKórn. 11396, k. 9–9v. F.K. Kęszycki do J. Mielżyńskiego z 18 I 1786.

⁶⁵⁸ BCz 697, s. 67. W. Gozimirski do króla z 18 I 1786; W. Dworzaczek, *Gozimirski Walenty*, s. 394.

⁶⁵⁹ AGAD, ML VII/51, s. 11. Protokół Rady Nieustającej z 7 XII 1784; ML VII/92, k. 8. Kandydaci do kasztelanii kamieńskiej. W. Gozimirski (w źródle występuje jako „Godzimirski”) uzyskał 9 głosów.

⁶⁶⁰ BCz 697, s. 885. J. Mielżyński do króla z 3 II 1786; BCz 733, s. 232–233. J. Mielżyński i F.K. Kęszycki do króla z 5 II 1786.

⁶⁶¹ APPozn., KG 430, k. 870–870v. Laudum sejmiku w Kaliszu z 19 XII 1778; AGAD, ML IX/94, s. 264. Laudum sejmiku we Wschowie z 5 II 1787 (także w: APPozn., WG 229, k. 318); J. Sobczak, *Reforma sejmików na sejmie czteroletnim i ich realizacja w Wielkopolsce*, „Roczniki Historyczne” 1980, R. XLVI, s. 95.

⁶⁶² AGAD, ML VII/56, k. 98. Protokół Rady Nieustającej z 31 III 1786.

I. Zakrzewski. Jego też rekomendował F.K. Kęszycki⁶⁶³. O urząd ten zabiegał również podstoli poznański Celestyn Sokolnicki, marszałek sejmików elekcyjnego we Wschowie w 1784 i deputackiego z 1785, wcześniej poseł (1780) i deputat (wybrany w 1781)⁶⁶⁴. Nominację na podczaszego poznańskiego, w początkach kwietnia 1786, otrzymał jednak przyszły prezydent Warszawy. C. Sokolnicki musiał czekać na awans niecały rok, do czasu gdy I. Zakrzewski awansował na urząd stolnika⁶⁶⁵.

Mogło się wydawać, że śmierć Augusta Sułkowskiego, a także następująca po niej seria królewskich nominacji na urzędy, umocni regalistów w Wielkopolsce. Tak się jednak nie stało. Podział godności po zmarłym bracie wywołał niezadowolenie Antoniego Sułkowskiego. Nie chodziło tu jednak o urząd wojewody poznańskiego. Wojewoda kaliski miał pretensję, że nie otrzymał komendy regimentu pieszego im. Ordynacji Sułkowskich (Antoni Sułkowski w 1786 został III ordynatem rydzynskim⁶⁶⁶). Króla informował o tym F.K. Kęszycki, który wraz z J. Mielżyńskim odwiedzał wówczas A. Sułkowskiego. W Lesznie, w czasie karnawału, odbywał się „dosyć znaczny zjazd”, na którym wojewoda kaliski „starał się mnożyć liczbę malkontentów”⁶⁶⁷. Informacja ta wywołała niepokój króla. Chciał on otrzymać dokładniejsze informacje⁶⁶⁸. Antoni Sułkowski starał się wykorzystać konflikt wśród ewangelików. Okazję dał memoriał mieszczan warszawskich, których popierali także protestanci z miast wielkopolskich. Wojewoda chciał w tej sprawie wystąpić z manifestem, lecz „trudno mu było wielu zebrać kompanów”⁶⁶⁹. Memoriał zawierał oskarżenia w stosunku do szlachty ewangelickiej, konfesji augsburskiej i reformowanej. Zarzucano jej organizowanie zakazanych prawem „prywatnych schadzek”. W roli organizatorów takich zjazdów występować mieli luteranin Szarzyński i ewangelik reformowany Mojaczewski. Oczekiwano od Rady Nieustającej, że będzie się domagała wyjaśnień od seniorów zborów⁶⁷⁰.

Sprawa komendy nad regimentem pieszym Ordynacji Sułkowskich miała swój dalszy ciąg. Antoni Sułkowski powołał się bowiem na sancitum konfederackie jako podstawę swoich pretensji. F.K. Kęszycki wątpił w istnienie takiego dokumentu. Obawiał się jednak, że wojewoda kaliski, choć nie przyjedzie na sejmik przedsejmowy, będzie starał się wprowadzić sprawę do instrukcji poselskiej⁶⁷¹. Aby wyjaśnić wątpliwości, metrykant koronny Antoni Rogaliński przeprowadził kwerendę w Metryce Koronnej. Na jej podstawie wydał zaświadczenie, że w protokole konfederacji sejmowych z lat 1773–1775 i 1776 znajduje się tylko jedno sancitum dotyczące sprawy re-

⁶⁶³ BCz 697, s. 524. F.K. Kęszycki do króla z 13 I 1786.

⁶⁶⁴ BCz 698, s. 859. Celestyn Sokolnicki do króla, bd [28 I 1786]; Z. Chodyła, *Sokolnicki Celestyn*, s. 61. Nie jest prawdziwa informacja zawarta w biogramie, że C. Sokolnicki był wybrany posłem w 1784.

⁶⁶⁵ *Urządnicy wielkopolscy...*, s. 128; A. Zahorski, *op. cit.*, s. 20.

⁶⁶⁶ D. Dukwicz, M. Zwierzykowski, *Sułkowski Antoni*, s. 535.

⁶⁶⁷ BCz 733, s. 239. F.K. Kęszycki do króla z 23 II 1786.

⁶⁶⁸ BCz 733, s. 241. Stanisław Badeni do F.K. Kęszyckiego, bd. [koniec lutego 1786].

⁶⁶⁹ BCz 733, s. 245. F.K. Kęszycki do S. Badeniego z 2 III 1786.

⁶⁷⁰ BCz 733, s. 249–250. Kopia memoriału do króla i Rady Nieustającej. Mojaczewscy byli znany w Wielkopolsce rodem ewangelickim: W. Kriegseisen, *Ewangelicy polscy i litewscy...*, s. 82 (przyp. 67), 136.

⁶⁷¹ BCz 733, s. 240. F.K. Kęszycki do króla z 23 II 1786.

gimentu pieszego Ordynacji Sułkowskich⁶⁷². Wydane w październiku 1776, dotyczyło rekompensaty finansowej dla Augusta Sułkowskiego za koszty poniesione przy wystawieniu wspomnianej jednostki wojskowej. Sprawa ta była później przedmiotem obrad Rady Nieustającej. Roszczenia wojewody poznańskiego nie doczekały się jednak realizacji⁶⁷³. Całość dokumentacji została przesłana w połowie marca 1786 wojewodzie F.K. Kęszyckiemu⁶⁷⁴.

W tym czasie nabierały już rozpędu przygotowania kampanii sejmikowej. Zanim jednak do nich przejdę, muszę omówić jeszcze jedną sprawę budzącą duże emocje w Wielkopolsce. W dniu 1 marca 1786, do urzędu grodzkiego we Wschowie wniesiono manifest, który został podpisany przez 15 osób, głównie senatorów i urzędników wielkopolskich. Już sama lista podpisów wskazuje, jaką wagę do sprawy przykładają wielkopolskie elity. Manifest sygnowali czterej wojewodowie (J. Mielżyński, A. Sułkowski, F.K. Kęszycki, J. Mycielski – inowrocławski), dwóch kasztelanów (przemęcki A. Kwilecki i kamieński M. Gorzeński), sześciu urzędników ziemskich (podkomorzy wschowski M. Mielżyński, sędzia wschowski L. Herstopski, stolnik kaliski J. Turno, podczaszy poznański M. Krzyżanowski, podczaszy wschowski K. Chłapowski, podstoli poznański C. Sokolnicki). Listę osób podpisanych uzupełniali dwaj starostowie (wałecki Franciszek Mielżyński, solecki T. Jaraczewski) i marszałek sejmiku elekcyjnego we Wschowie (w lutym 1785) podkomorzyc M. Zielonacki⁶⁷⁵. Przyczyną wniesienia manifestu była sprawa tocząca się w sądzie Komisji Skarbu Koronnego między banquierem berlińskim Efraimem a obywatelami województw wielkopolskich. Dotyczyła ona pretensji Efraima do należności gwarantowanych wekslem wystawionym jeszcze w 1772. Intencją autorów manifestu było stwierdzenie, że sprawa ta nie dotyczy ogółu obywateli województw wielkopolskich. Powołano się na, złożone podczas sejmiku gospodarskiego z 16 lipca 1779, oświadczenie komisarzy województw, powołanych do rozliczeń z wojskiem pruskim⁶⁷⁶.

Nie zamierzam wchodzić w szczegóły tego długotrwałego sporu. Jego geneza wiązała się z pobytem wojsk pruskich, pod dowództwem gen. Lossowa, w Wielkopolsce w latach 1771–1772. W związku z finansowaniem kosztów ich obecności na ręce dostarczającego gotówki Efraima, wystawione zostały 2 października 1772 weksle. Podpisali je August Sułkowski, Rafał Gurowski i jeszcze inni obywatele obecni na obradach, powołanej z inicjatywy Sułkowskich, Rady Województw Wielkopolskich we Wschowie⁶⁷⁷. Sprawa ta, jako wekslowa, została skierowana przez Efraima do sądów Komisji Skarbu

⁶⁷² BCz 929, s. 1057. Zaświadczenie Antoniego Rogalińskiego z 6 III 1786.

⁶⁷³ BCz 929, s. 1059–1068. Sancitum z 27 X 1776 i inne dołączone do niego dokumenty.

⁶⁷⁴ BCz 733, s. 247. [S. Badeni] do F.K. Kęszyckiego z 13 III 1786.

⁶⁷⁵ APPozn., WG 229, k. 5–5v. Manifest senatorów i urzędników województw wielkopolskich z 1 III 1786. Kopia w: BCz 733, s. 277.

⁶⁷⁶ APPozn., WG 229, k. 5–5v. Manifest senatorów i urzędników województw wielkopolskich z 1 III 1786. Kopia w: BCz 733, s. 275–277, 293–295.

⁶⁷⁷ BCz 697, s. 235. Notatka, bez tytułu i daty (koniec kwietnia 1786); BCz 733, s. 289–290. Informacja o sprawie Efraima, bankiera berlińskiego. Na temat Rady Województw Wielkopolskich, zob.: M. Zwierzykowski, *op. cit.*, s. 270–273; *Dzieje Wielkopolski*, t. 1, s. 877 (część pracy autorstwa J. Topolskiego).

Koronnego⁶⁷⁸. Bezpośrednią przyczyną manifestu było wydanie Efraimowi pozwu „imieniem województw” przez kasztelana kaliskiego R. Gurowskiego. Autorzy manifestu chcieli podkreślić, że odpowiedzialność finansowa dotyczy jedynie osób, które podpisały weksle⁶⁷⁹. Manifest z 1 marca 1786 wywołał oburzenie R. Gurowskiego. Odpowiedział on 27 marca 1786 remanifestem. Stwierdzał, że weksle zostały wystawione publicznie na „kongresie” obywateli wielkopolskich we Wschowie. Przypominał również, że komisarze wojewódzcy rozliczyli się całkowicie z należności wobec Efraima i wojsk pruskich. W remanifeście znalazły się sformułowania wymierzone w J. Mielżyńskiego i J. Mycielskiego⁶⁸⁰. R. Gurowski zaniósł skargi na autorów aktu z 1 marca do króla i kanclerza A.O. Okęckiego. Kasztelan kaliski zwracał uwagę, że manifest, jego zdaniem niepotrzebny, uczyniono dopiero po śmierci Augusta Sułkowskiego. Powoływał się także na opinię, podpisanego pod wekslem, konsyliarza K. Bolesza⁶⁸¹. Król przesłał informacje na ten temat F.K. Kęszyckiemu. Sugerował, by porozumiano się z R. Gurowskim. Wskazywał, że sprawa może spowodować „przykre okoliczności” ze strony króla pruskiego⁶⁸². Wojewoda gnieźnieński uważał, że kwestia rozliczeń za furaże dla wojsk pruskich nie dotyczyła województw wielkopolskich. Osoby zbierające wówczas zboże lub pieniądze twierdzą, że się rozliczyły. Powinny więc okazać kwity. Ostatecznie F.K. Kęszycki pojechał jednak do Wschowy na posiedzenie sądowe wyznaczone przez Komisję Skarbu Koronnego. Zamierzano na nim wykazać Efraimowi, że suma zabezpieczona wekslem, została już wypłacona⁶⁸³.

Mniejsze znaczenie miał niepokój wśród wielkopolskich regalistów, który wywołały pogłoski, o mającej się dokonać zmianie dowódcy miejscowej brygady kawalerii narodowej. W lutym 1786 w tej sprawie wspólny list do króla napisali J. Mielżyński i F.K. Kęszycki. Wojewodowie obawiali się, że zmiana komendanta może wzmocnić wpływy opozycji w Wielkopolsce. Prosili więc o pozostawienie na swoim stanowisku gen. S. Łuby. Podkreślali, że w czasie, kiedy dowodził brygadą, „żadnego nie doznaliśmy w publicznych działaniach sprzeciwienia”⁶⁸⁴. Jako drugą ewentualność proponowali, by dowodzenie brygadą przekazać Augustynowi Gorzeńskiemu (reprezentant Wielkopolski na sejmach z 1778, 1780, 1782)⁶⁸⁵. Przypominali, że funkcje poselskie, które pełnił stolnik poznański, dowiodły jego „nieskazitelnej wierności” wobec króla. W odpowiedzi monarcha zadeklarował, że S. Łuba pozostanie na swoim stanowisku⁶⁸⁶.

⁶⁷⁸ BCz 697, s. 235. Notatka. Por. G. Bałtruszajtys, *Sądownictwo Komisji Skarbowych w sprawach handlowych i przemysłowych (1764–1794)*, Warszawa 1977, s. 98–99.

⁶⁷⁹ BCz 733, s. 290–291. Informacja o sprawie Efraima.

⁶⁸⁰ BCz 733, s. 271–274. Remanifest R. Gurowskiego z 27 III 1786.

⁶⁸¹ BCz 697, s. 231. Rafał Gurowski do króla z 8 IV 1786; BCz 733, s. 265–270 R. Gurowski do A.O. Okęckiego z 8 i 15 IV 1786 (kopie); BCz 726, s. 501, 503. R. Gurowski do króla z 18 V 1786, Kazimierz Bolesz do R. Gurowskiego z 18 V 1786 (kopia).

⁶⁸² BCz 733, s. 263. Król do F.K. Kęszyckiego z 24 IV 1786.

⁶⁸³ BCz 733, s. 283, 303–304. F.K. Kęszycki do króla z 5 V i 1 VI 1786.

⁶⁸⁴ BCz 733, s. 231. J. Mielżyński i F.K. Kęszycki do króla z 5 II 1786.

⁶⁸⁵ BCz 733, s. 232. J. Mielżyński i F.K. Kęszycki do króla z 5 II 1786; A. Skalkowski, *Gorzeński Augustyn*, s. 326.

⁶⁸⁶ BCz 733, s. 232, 237. J. Mielżyński i F.K. Kęszycki do króla z 5 II 1786, król do J. Mielżyńskiego i F.K. Kęszyckiego z 20 II 1786.

Należy powiedzieć, że stanowiska wojskowe były przedmiotem rywalizacji politycznej, podobnie jak obsada urzędów świeckich. Świadczy o tym los chorągwi kawalerii narodowej, wakującej po Ksawerym Grabskim. We wrześniu 1785 wystarał się o nią F.K. Kęszycki. Zainteresowanie ówczesnego kasztelana kaliskiego komendą tłumaczyło „implikowanie się wojskowych osób w zjazdy obywatelskie i liczne ich, na nich bywanie”⁶⁸⁷. O patent rotmistrzowski na tę samą chorągiew prosił króla wojski wschowski Jan Suchorzewski⁶⁸⁸.

Jeszcze przed lipcowymi elekcjami deputackimi doszło w Wielkopolsce do zwołania sejmików. Okazję dała śmierć, w marcu 1786, pisarza ziemskiego Piotra Radolińskiego⁶⁸⁹ (posła z 1778 i 1780). Z listu W. Gurowskiego wynika, że jej przyczyną był „gwałtowny występ”⁶⁹⁰. Nastąpiła tak niespodziewanie, że F.K. Kęszycki dopiero starał się zorientować w oczekiwaniach obywateli województwa. Miesiąc po pierwszej informacji na ten temat wojewoda gnieźnieński przesłał królowi swoją rekomendację. Na wakujący urząd polecał pisarza grodzkiego gnieźnieńskiego Antoniego Roźnowskiego. Był on nie tylko aktywnym parlamentarzystą (asesorem sejmików poselskich z 1778 i 1784), ale miał także „wypracowane zasługi” na dotychczasowym urzędzie⁶⁹¹. W lutym 1785 został na zgromadzeniu elekcyjnym w Gnieźnie wybrany kandydatem do podsejdstwa wschowskiego⁶⁹². Na dodatek 16 maja 1786 nagle rozstał się z życiem podsejda gnieźnieński P. Korytowski (poseł z 1776). Tym razem reakcja F.K. Kęszyckiego była bardzo szybka. Już po dwóch dniach, zgodnie z dawną rekomendacją K. Raczyńskiego, proponował on królowi Antoniego Białobłockiego na wakujący urząd⁶⁹³. Propozycja ta spotkała się z akceptacją monarchy⁶⁹⁴. Wojewoda gnieźnieński dopiero 12 czerwca 1786 wydał w Mosinie uniwersał zwołujący sejmik elekcyjny. W dniu 3 lipca w Gnieźnie miano wybierać kandydatów na oba zawakowane urzędy sądowe⁶⁹⁵. Zwraca uwagę przekroczenie przepisu prawa, które wymagało, by uniwersał został wydany najpóźniej w 6 tygodni po śmierci elekcyjnego urzędnika sądowego⁶⁹⁶. P. Radoliński zmarł najpóźniej 22 marca 1786. W tym dniu o wydarzeniu pisał w liście F. Kęszycki⁶⁹⁷. Elekcja kandydatów powinna więc być zwołana najdalej w początkach maja. W czerwcu 1786 pojawił się też inny problem. F.K. Kęszycki wystąpił z memoriałem do Rady Nieustającej w sprawie zmiany miejsca sejmikowania. Wskazywał na trudność dalszych obrad w dotychczas używanym kościele, „gdzie pełno gruzów i rozwalin”⁶⁹⁸.

⁶⁸⁷ BCz 733, s. 175. F.K. Kęszycki do króla z 15 IX 1785.

⁶⁸⁸ BCz 698, s. 989. Jan Suchorzewski do króla z 12 IX 1786 [1785?].

⁶⁸⁹ BCz 733, s. 254. F.K. Kęszycki do króla z 22 III 1786.

⁶⁹⁰ BCz 697, s. 255. W. Gurowski do króla z 19 V 1786.

⁶⁹¹ BCz 733, s. 255. F.K. Kęszycki do króla z 21 IV 1786; APPozn., PG 1150, k. 250. Instrukcja poselska wielkopolska z 17 VIII 1778 (podpisy).

⁶⁹² APPozn., WG 228, k. 239v. Laudum sejmiku we Wschowie z 28 II 1785.

⁶⁹³ BCz 733, s. 301, 305. F.K. Kęszycki do króla z 18 V i 1 VI 1786.

⁶⁹⁴ BCz 733, s. 307. Król do F.K. Kęszyckiego z 5 VI 1786.

⁶⁹⁵ APPozn., GG 232, k. 903. Uniwersał F.K. Kęszyckiego z 12 VI 1786.

⁶⁹⁶ VL, t. VII, s. 293. *Porządek sejmikowania*.

⁶⁹⁷ BCz 733, s. 254. F.K. Kęszycki do króla z 22 III 1786.

⁶⁹⁸ BCz 733, s. 309–310. F.K. Kęszycki do króla z 9 VI 1786.

Powyższa inicjatywa wynikała z obaw wojewody, że mogą być problemy z uzgodnieniem kwestii na poziomie lokalnym. F.K. Kęszycki chciał się w ten sposób zabezpieczyć „bo zgadnąć nie można, czy wszystkim obywatelom jedno do sejmikowania podobać będzie miejsce, gdy od ich zawisłoby wyboru”⁶⁹⁹. Memoriał F.K. Kęszyckiego trafił pod obrady Rady Nieustającej na sesji 13 czerwca 1786. Zawierał propozycję przeniesienia obrad elekcyjnych w Gnieźnie z fary do kościoła Franciszkanów⁷⁰⁰. W wydanej tego dnia rezolucji magistratura stwierdziła, że ustawa z 1764, wyznaczając miejsce obrad *in loco solito*, nie pozbawiła obywateli możliwości dokonania zmiany „dla słusznych przyczyn”, jak zaznaczono. Rada uznała, że na czas „restauracji” kościoła farnego w Gnieźnie sejmik może odbywać się w pobliskim kościele franciszkańskim⁷⁰¹.

Sejmik elekcyjny zebrał się w Gnieźnie 3 lipca 1786. Obrady zagał wojewoda F.K. Kęszycki. Na marszałka jednogłośnie został wybrany sędzia ziemski gnieźnieński Józef Radziwiński⁷⁰². Był on posłem na sejm (1782), a także pretendentem do kasztelanii kaliskiej (1782) i elektem Rady do kasztelanii krzywińskiej (1785)⁷⁰³. Do pomocy marszałkowi koła rycerskiego przydzielono aż 6 asesorów. W większości nie byli oni utytułowani. Wyjątki stanowili komornik graniczny gnieźnieński Franciszek Ksawery Jasiński oraz pułkownik i generał adiutant Antoni Ulatowski. J.N. Dobrzycki pełnił już funkcje asesora (1780, 1783), marszałka sejmiku (1779) i posła (1782). Dwukrotnie marszałkom koła rycerskiego pomagał też P. Tomicki (15 lipca 1783 i 30 marca 1784)⁷⁰⁴. Marcei Poniński w 1787 otrzymał urząd wojskiego, a następnie został posłem na Sejm Wielki⁷⁰⁵. Marszałek i asesorowie złożyli przysięgę przed wojewodą gnieźnieńskim. Kandydatami sejmiku do urzędu podsędka zostali: wojski mniejszy gnieźnieński Andrzej Sulerzycki, pułkownik Władysław Suchorzewski i Józef Konstowski⁷⁰⁶. W. Suchorzewski był marszałkiem sejmiku deputackiego w 1783. A. Sulerzycki w 1782 pełnił funkcję asesora na sejmiku poselskim⁷⁰⁷. Według F.K. Kęszyckiego, był on powiązany z wielkopolskimi opozycjonistami. Mieli oni przekonać J. Mielżyńskiego do poparcia wojskiego gnieźnieńskiego⁷⁰⁸. Kandydatami do pióra ziemskiego gnieźnieńskiego zostali: miecznik kaliski Józef Przeuski, pisarz grodzki gnieźnieński A. Roźnowski, wojski kaliski Ignacy Mierzewski i komornik graniczny gnieźnieński Kajetan Stablewski⁷⁰⁹.

⁶⁹⁹ BCz 733, s. 310. F.K. Kęszycki do króla z 9 VI 1786.

⁷⁰⁰ AGAD, ML VII/60, k. 45. Protokół Rady Nieustającej z 13 VI 1786.

⁷⁰¹ AGAD, ML VII/97, k. 108–108v. Rezolucja Rady Nieustającej z 13 VI 1786.

⁷⁰² Laudum sejmiku w Gnieźnie z 3 VII 1786 znajduje się w: APPozn., GG 233, k. 21–21v i 147 oraz w: BCz 733, s. 325–328.

⁷⁰³ AGAD, ML VII/40, k. 87v. Protokół Rady Nieustającej z 26 III 1782; ML VII/54, k. 32. Protokół Rady Nieustającej z 19 VII 1785.

⁷⁰⁴ APPozn., PG 1167, k. 377. Laudum sejmiku w Środzie z 15 VII 1783; KG 454, k. 216. Laudum sejmiku w Kaliszu z 30 III 1784.

⁷⁰⁵ W. Szczygielski, *Referendum trzeciomajowe*, s. 71 (przyp. 7).

⁷⁰⁶ APPozn., GG 233, k. 21v. Laudum sejmiku w Gnieźnie z 3 VII 1786 (także w: BCz 733, s. 326). Sulerzycki w laudum występuje z imieniem Andrzej. Imię Antoni podane jest w: *Urzednicy wielkopolscy*, s. 46, 232.

⁷⁰⁷ APPozn., PG 1163, k. 274. Laudum sejmiku w Środzie z 21 VIII 1782 (podpisy).

⁷⁰⁸ BCz 697, s. 525. F.K. Kęszycki do króla z 13 VII 1786.

⁷⁰⁹ APPozn., GG 233, k. 21v. Laudum sejmiku w Gnieźnie z 3 VII 1786 (także w: BCz 733, s. 326).

O aktywności parlamentarnej A. Rożnowskiego pisałem wcześniej. I. Mierzewski był posłem w 1780, zaś na sejmikach kaliskich w 1784 asesorem⁷¹⁰. J. Przeuskiego w 1785 rekomendował do urzędu wojskiego F.K. Kęszycki. W styczniu 1785 na zgromadzeniu elekcyjnym został wybrany kandydatem do sęstwa wschowskiego⁷¹¹. W laudum gnieźnieńskim z 3 lipca napisano o znacznej liczbie uczestników sejmiku⁷¹². W liście wojewody gnieźnieńskiego do króla możemy przeczytać o „nader wielkim senatorów, urzędników i obywateli zgromadzeniu”⁷¹³. W pięć dni po sejmiku Stanisław August informował F.K. Kęszyckiego, że wstrzymał się z podpisaniem nominacji dla A. Białobłockiego i A. Rożnowskiego, które przygotował kanclerz A.O. Okęcki. Monarcha stwierdził, że J. Mielżyński, będąc w Warszawie, popierał innego kandydata do podsędstwa. Prosił więc F.K. Kęszyckiego o wyjaśnienia⁷¹⁴. Wojewoda gnieźnieński, którego poparli kasztelanowie Jan i Adam Kwileccy, podtrzymał rekomendacje dla A. Białobłockiego i A. Rożnowskiego. Powoływał się też na opinie ogółu obywateli. F.K. Kęszycki wyjaśnił, że J. Mielżyński udzielał poparcia początkowo A. Sulerzyckiemu. Przypominał, że A. Białobłocki miał rekomendację K. Raczyńskiego. F.K. Kęszycki zaznaczył w liście, że wojewoda poznański „później zreflektowawszy się zaprzestał w tym zamysłów swoich i na dowód mam honor łączyć list tegoż... wojewody do mnie, wyjeżdżającego już na elekcje do Gniezna, pisany”⁷¹⁵. Gnieźnieński sejmik elekcyjny przyniósł drobny zgrzyt w zgodnej do tej pory współpracy F.K. Kęszyckiego i J. Mielżyńskiego. Król podpisał przywileje zgodnie z rekomendacjami wojewody gnieźnieńskiego, który miał przekazać je zainteresowanym⁷¹⁶.

Wybór deputatów miał nastąpić 12 dni po elekcji kandydatów na gnieźnieńskie urzędy sądowe. Jednak od wielu miesięcy trwały przygotowania do sejmików deputackich, a zwłaszcza przedsejmowych. Ich przebieg można odtworzyć wyjątkowo dokładnie. Nieobecność K. Raczyńskiego w Polsce, który, przebywając w kraju mieszkał na ogół w Warszawie⁷¹⁷, spowodowała, że znacznie więcej spraw załatwiano w drodze korespondencji. Już późnym latem 1785 starano się o uzyskanie mandatu poselskiego. Wysiłki te podjął, mieszkający przez wiele lat w Anglii, Zefiryn Rogaliński. W młodości zyskał on złą sławę w Wielkopolsce, gdzie pozostawił wielu niespłaconych wierzycieli. W tej sytuacji F.K. Kęszycki informował króla, że kandydatura ta nie ma żadnych szans⁷¹⁸. W styczniu 1786 jako pretendent do mandatu pojawił się Józef Skórzewski,

⁷¹⁰ APPozn., KG 455, k. 16v. Laudum sejmiku w Kaliszu z 13 I 1784; KG 454, k. 216. Laudum sejmiku w Kaliszu z 30 III 1784.

⁷¹¹ APPozn., WG 228, k. 210v. Laudum sejmiku we Wschowie z 4 I 1785.

⁷¹² APPozn., GG 233, k. 21. Laudum sejmiku w Gnieźnie z 3 VII 1786 (także w: BCz 733, s. 325).

⁷¹³ BCz 733, s. 319. F.K. Kęszycki do króla z 3 VII 1786.

⁷¹⁴ BCz 733, s. 321–322. Król do F.K. Kęszyckiego z 8 VII 1786.

⁷¹⁵ BCz 697, s. 525–526, 666. F.K. Kęszycki do króla z 13 VII 1786, F.K. Kęszycki, Jan Kwilecki i Adam Kwilecki do króla z 16 VII 1786.

⁷¹⁶ BCz 697, s. 529. Król do F.K. Kęszyckiego z 24 VII 1786. Nominacje dla A. Białobłockiego i A. Rożnowskiego noszą datę 22 VII 1786: *Urzednicy wielkopolscy...*, s. 42–43.

⁷¹⁷ J. Dygdała, *Raczyński Kazimierz*, s. 647.

⁷¹⁸ BCz 733, s. 156, 161–162. Król do F.K. Kęszyckiego z 27 VIII 1785 i F.K. Kęszycki do króla z 2 IX 1785.

starosta gnieźnieński (od 1781). O poparcie jego kandydatury prosił króla podkomorzy poznański Michał Skórzewski⁷¹⁹. M. Skórzewski, elektor jeszcze Stanisława Leszczyńskiego, był niegdyś protegowanym marszałka nadwornego koronnego Jerzego Mniszcha, później czołową postacią konfederacji radomskiej w Wielkopolsce⁷²⁰. Podkomorzyc J. Skórzewski został w 1776 wybrany posłem na rozdwojonym sejmiku powiatu pyzdrowskiego (razem z gen. Kazimierzem Radońskim)⁷²¹. W wyniku decyzji władz konfederackich w sejmie zasiedli mandatariusze konkurencyjnego zgromadzenia⁷²². Należy być jednak ostrożnym w wyciąganiu z tego faktu dalej idących wniosków politycznych. Jak już pisałem, po 10 latach rodzina K. Radońskiego (na sejmie z 1766 posła poznańskiego⁷²³), sejmikowego kolegi podkomorzycy, współpracowała z regalistami. List M. Skórzewskiego przekazał Stanisławowi Augustowi zięć podkomorzego poznańskiego, gen. A. Byszewski, człowiek dobrze widziany na dworze. Monarcha politycznie odniósł się do starań J. Skórzewskiego o poselstwo⁷²⁴.

Na wiosnę 1786 ruszyły przygotowania do akcji sejmikowej⁷²⁵. Równolegle pracowano nad sejmikami deputackim i poselskim. W drugiej połowie marca 1786 F.K. Kęszycki informował króla o pogłoskach dotyczących przygotowań opozycji do sejmiku przedsejmowego. O jego marszałkostwo i o mandat poselski zamierzał podobno starać się K.N. Sapięha (kandydatem regalistów był podkomorzy wschowski M. Mielżyński). Według informacji wojewody gnieźnieńskiego, współpracować z generałem artylerii litewskiej miał sędzia Ł. Bniński. Opozycja planowała działać „przez forszę pieniężną”⁷²⁶. F.K. Kęszycki ostrzegał monarchę, że regaliści nie będą dysponowali równie dużymi środkami. Sędzia ziemski poznański uchodził za jednego z najzamoż-

⁷¹⁹ BCz 698, s. 785. Michał Skórzewski do króla z 6 I 1786. W 1781 J. Skórzewskiemu scedował starostwo gnieźnieńskie (za konsesnem króla) F.S. Miaskowski: W. Szczygielski, *Miaskowski Franciszek Salezy*, s. 539.

⁷²⁰ M. Czeppe, *Kamaryla pana z Dukli*, s. 154; W. Szczygielski, *Konfederacja barska*, s. 37, 174; J. Dygdała, *Skórzewski Michał*, [w:] PSB, t. XXXVIII, 1997, s. 371.

⁷²¹ AGAD, ZP 129, k. 20v. Registr posłów na sejm ordynaryjny 1776. O gen. K. Radońskim wiadomo, że był on popierany przez opozycjonistę gen. J. Lipskiego, choć bezskutecznie szukał też akceptacji jednego z liderów wielkopolskich regalistów J. Mielżyńskiego: [J. Lipski], *Notaty generała...*, s. 24, 26.

⁷²² VL, t. VIII, s. 528. Podpisy pod konfederacją sejmową z 1776; Stanisław August Poniatowski, *Mémoires du roi...*, t. II, s. 326.

⁷²³ J. Kowecki, *Radoński Kazimierz*, [w:] PSB, t. XXIX, 1986, s. 743.

⁷²⁴ BCz 698, s. 787. Król do M. Skórzewskiego z 29 I 1786; J. Dygdała, *Skórzewski Michał*, s. 372.

⁷²⁵ Zdaniem A. Danilczyka (*W kręgu afery Dogrumowej. Sejm 1786 roku*, Warszawa 2010, s. 85) w lutym 1786 wojewoda inowrocławski J. Mycielski miał prosić wojewodę wileńskiego K. Radziwiłła o protekcję w staraniach o mandat dla Augusta Gorzeńskiego, swojego kuzyna. Opinia ta oparta jest na nieporozumieniu. List, na który powołał się A. Danilczyk, został napisany 5 lipca 1786, a nie 5 lutego. J. Mycielski nie zabiegał w nim o poparcie wyboru stolnika poznańskiego na posła (w jaki sposób K. Radziwiłł mógłby w tym pomóc?), gdyż nie spodziewał się, by były z tym problemy. Chodziło natomiast o wsparcie starań A. Gorzeńskiego o konsyliarstwo Rady, a nawet jej marszałkostwo: AGAD, AR V/10163/3, s. 134–136. Józef Mycielski do Radziwiłła z 5 VII 1786.

⁷²⁶ BCz 733, s. 253. Król do F.K. Kęszyckiego z 22 III 1786.

niejszych ludzi w tej części Rzeczypospolitej⁷²⁷. Wojewoda gnieźnieński miał już gotową receptę, jak zapobiec planom opozycji. Wyszukał kondemnatę w sprawach granicznych, którą uzyskał na K.N. Sapieże szambelan de Paulitz, dziedzic dóbr krotoszyńskich. F.K. Kęszycki zamierzał skłonić go do przybycia na sejmiki poselskie lub wystawienia plenipotencji na osobę „pewną i nieodstępną”⁷²⁸. Trudno powiedzieć, czy działania te wpłynęły na plany generała artylerii litewskiej. Mandat na sejm uzyskał on w Brześciu Litewskim⁷²⁹. W tym samym liście F.K. Kęszycki informował króla o innym opozycyjnym pretendencie do poselstwa. Był nim Ksawery Molski, człowiek związany, jak już pisałem, z A.K. Czartoryskim. Wojewoda gnieźnieński odebrał już dwa listy pułkownika, napisane w tej sprawie. Także w tym przypadku lider wielkopolskich regalistów planował posłużyć się wypróbowanym środkiem. Była nim kondemnata znajdująca się rękach C. Sokolnickiego. Jej uzyskanie wymagało jednak splacenia (170 czerwonych złotych) innych uczestników sprawy. Szczegółowe wyjaśnienia miał przedstawić Stanisławowi Augustowi kasztelan gnieźnieński F.S. Miaskowski⁷³⁰.

W połowie kwietnia 1786 swą gotowość ubiegania się o funkcję deputacką z województwa kaliskiego zgłosił królowi Wojciech Raczyński⁷³¹. W tym czasie na dworze przygotowywano się już do podjęcia zasadniczych decyzji w sprawie kształtu wielkopolskiej planty sejmikowej. Z 17 kwietnia pochodzi minuta listu Stanisława Augusta do J. Mielżyńskiego. Monarcha oczekiwał przyjazdu wojewody poznańskiego do Warszawy w początkach maja 1786. Celem wizyty miało być „poufale” umówienie się „względem robót i osób do obrad przedsejmowych ściągających się”⁷³². W celu omówienia przyszłych sejmików J. Mielżyński spotkał się z F.K. Kęszyckim. Liderzy wielkopolskich regalistów wspólnie ułożyli listę posłów i deputatów, którą wojewoda poznański miał zanieść do Warszawy. Pisząc o tym do króla 21 kwietnia 1786, wojewoda gnieźnieński wspominał o nadspodziewanie wielu pretendencjach do funkcji⁷³³. W datowanym na ten sam dzień liście do starosty miadziolskiego K. Przeuskiego, F.K. Kęszycki ujawniał problemy, o których nie chciał pisać wprost do króla. Zgodnie z intencją autora informacja ta i tak dotarła do monarchy⁷³⁴. Wojewoda gnieźnieński w zakończeniu listu do K. Przeuskiego zapowiadał, co było zapewne formą szantażu, zamiar rezygnacji z kierownictwa działaniami sejmikowymi po powrocie K. Raczyńskiego. F.K. Kęszycki skarżył się na brak, przewidzianej przez dwór, pomocy finansowej. Miał obiecane 12 000 zł rocznie „na ekspens interesów województw”⁷³⁵. Odebrał tylko niewielką część deklarowanej sumy. F.K. Kęszycki powoływał się na świadectwo adresata w sprawie kosztów, które ponosił na sejmiki, „chcąc aby się wszystko działo spokojnie i podług myśli

⁷²⁷ A.M. Skalkowski, *Bniński Łukasz*, [w:] PSB, t. II, 1936, s. 147.

⁷²⁸ BCz 733, s. 253. F.K. Kęszycki do króla z 22 III 1786.

⁷²⁹ B. Zaleski, *Korespondencja krajowa Stanisława Augusta z lat 1784 do 1792*, Poznań 1872, s. 60; W. Filipczak, *Ekonomie litewskie...*, s. 273.

⁷³⁰ BCz 733, s. 254. F.K. Kęszycki do króla z 22 III 1786.

⁷³¹ BCz 698, s. 423. Wojciech Raczyński do króla z 14 IV 1786.

⁷³² BCz 697, s. 893. Król do J. Mielżyńskiego z 17 IV 1786; A. Danilczyk, *W kręgu afery...*, s. 85.

⁷³³ BCz 733, s. 255. F.K. Kęszycki do króla z 21 IV 1786.

⁷³⁴ BCz 733, s. 261. Król do F.K. Kęszyckiego z 27 IV 1786.

⁷³⁵ BCz 733, s. 257, 259. F.K. Kęszycki do Ksawerego Przeuskiego z 21 IV 1786.

Najjaśniejszego Pana”. Wojewoda gnieźnieński pisał też dalej: „Wojewoda poznański [Józef Mielżyński] jest nieoszacowany i z nim żyję w dobrej przyjaźni, ale wiedzą wszyscy, że on na żadnych nie bywa zjazdach, tylko co dwa lata na sejmikach poselskich, a ja na wszystkich w trzech województwach zjazdach, elekcjach i sejmikach muszę na czele stawać i nawet subdelegata elekcja, to i tej muszę zawsze być obecnym, aby jakowe nie wynikło monstrum⁷³⁶. F.K. Kęszycki trochę przesadził. J. Mielżyński bywał nie tylko na zgromadzeniach przedsejmowych. W lipcu 1782 i 1783 ówczesny wojewoda kaliski zagajał średzkie sejmiki deputackie⁷³⁷. Skargi F.K. Kęszyckiego miały, jak sądzę, dwa aspekty. Pierwszym czynnikiem była chęć skłonienia Warszawy do wydatniejszej pomocy finansowej. Treść listu już kilka dni później była znana królowi. Stanisław August obiecywał wojewodzie gnieźnieńskiemu, „że Ja z pamięci nie wypuszczam trudów i wydatków Wać Pana, i że przed sejmikami odbierzesz Wać Pan ode Mnie subsidium, które i natura interesu i sama słuszność ode mnie wyciąga⁷³⁸. W końcu maja 1786, zgodnie z wcześniejszą deklaracją monarchy, 400 czerwonych złotych wiół F.K. Kęszyckiemu kasztelan F.S. Miaskowski⁷³⁹. Drugim motywem działań wojewody gnieźnieńskiego mógł być zamiar przypomnienia monarsze, że to on, a nie zaproszony do Warszawy J. Mielżyński, jest głównym autorem sejmikowych sukcesów regalistów w Wielkopolsce.

Na 7 maja 1786 planowany był wyjazd wojewody poznańskiego do stolicy⁷⁴⁰. Konsultacje na dworze musiały trwać dość długo. O ich rezultacie monarcha informował F.K. Kęszyckiego dopiero w liście z 21 maja 1786. J. Mielżyński zadeklarował, że zjawi się na sejmikach poselskich. W związku z tym Stanisław August prosił wojewodę gnieźnieńskiego o obecność w czasie elekcji deputatów. F.K. Kęszycki miał przypilnować, by na sędziów Trybunału Koronnego wybrani zostali: starosta pobiedziski F. Niegolewski (był przewidziany przez regalistów na deputata w 1785, jednak wówczas wycofał się ze starań o funkcję⁷⁴¹), kasztelanic krzywiński Józef Wilkoński i Łukasz Krzyżanowski⁷⁴². Na wyraźne żądanie króla J. Mielżyński zadeklarował, że przyjedzie na sejm. Król zamierzał również wezwać na obrady kasztelanów: kaliskiego R. Gurowskiego, gnieźnieńskiego F.S. Miaskowskiego, międzyrzeckiego J. Kwileckiego, przemęckiego A. Kwileckiego, biechowskiego Józefa Gliszczyńskiego, krzywińskiego A. Sieroszewskiego, kamieńskiego M. Gorzeńskiego i santockiego M. Krzyżanowskiego. Stanisław August oczekiwał także obecności w Warszawie adresata listu, F.K. Kęszyckiego⁷⁴³. Do przytoczonej listy nazwisk należy wnieść jedno

⁷³⁶ BCz 733, s. 258. F.K. Kęszycki do K. Przeuskiego z 21 IV 1786.

⁷³⁷ APPozn., PG 1163, k. 307. Laudum sejmiku w Środzie z 15 VII 1782; PG 1167, k. 377–377v. Laudum sejmiku w Środzie z 15 VII 1783.

⁷³⁸ BCz 733, s. 261–262. Król do F.K. Kęszyckiego z 27 IV 1786.

⁷³⁹ BCz 733, s. 287. Król do F.K. Kęszyckiego z 21 V 1786.

⁷⁴⁰ BCz 733, s. 283–284. F.K. Kęszycki do króla z 5 V 1786.

⁷⁴¹ BCz 697, s. 520. F.K. Kęszycki do króla z 1 VII 1785.

⁷⁴² BCz 733, s. 286. Król do F.K. Kęszyckiego z 21 V 1786. W liście F. Niegolewski pomyłkowo nazwany został starostą powidzkim (był starostą pobiedziskim). Przekreślone zostało również nazwisko kasztelanica krzywińskiego. Nie był to Wilkanowski, lecz Wilkoński. Por. *Urzędnicy wielkopolscy...*, s. 95.

⁷⁴³ BCz 733, s. 285. Król do F.K. Kęszyckiego z 21 V 1786.

zastrzeżenie. W tekście wymienione zostały jedynie urzędy. Poprawki w tytularzurze, które zawarte są w minutach listów do A. Kwileckiego i A. Sieroszewskiego⁷⁴⁴, mogą wskazywać, że w Gabinetcie królewskim nie zawsze dokładnie pamiętano, do kogo należała konkretna godność. Realizacja woli monarchy nastąpiła bardzo szybko. Z datą 22 maja 1786 przygotowywano listy królewskie do pięciu spośród wcześniej wymienionych kasztelanów⁷⁴⁵. Należy przyjąć, że wyżej wspomniani kasztelanowie uważani byli za pewnych regalistów. Król chciał sobie zapewnić liczniejszą obecność przychylnych mu senatorów w obliczu sejmu, który zapowiadał się burzliwie. Być może tu leży fundament „partii kasztelańskiej”, o której głośno było w początkach Sejmu Wielkiego⁷⁴⁶. W tej sytuacji warto się przyjrzeć, kogo Stanisław August nie zamierzał zachęcać do uczestnictwa w obradach parlamentu. W liście królewskim nie zostali wymienieni następujący kasztelanowie: poznański R. Zbijewski, łódzki J. Moszczeński, nakielski Ludwik Młodziejowski i śremski Karol Koszutski. Kasztelania rogozińska wówczas wakowała, zgodnie ze stanowiskiem J. Mielżyńskiego i F.K. Kęszyckiego⁷⁴⁷. R. Zbijewski był, jak już pisałem, ciężko chory. Najbardziej zwraca uwagę pominięcie, wśród osobiście zaproszonych przez króla, J. Moszczeńskiego. Uczestniczył on w sejmie z 1782, na którym głosował zgodnie ze stanowiskiem regalistów. W 1784 nie pojechał do Grodna. Tłumaczył się jednak wobec króla chorobą⁷⁴⁸. Ani wcześniejsze, ani późniejsze postępowanie J. Moszczeńskiego nie wyjaśnia przyczyn, dla których kasztelana łódzkiego nie uwzględniono na królewskiej liście senatorów mile widzianych na sejmie⁷⁴⁹. Przyjazd do Warszawy na obrady sejmu zadeklarowali na pewno J. Gliszczyński, J. Kwilecki i A. Sieroszewski, choć ten ostatni, ze względu na sprawy rodzinne, miał początkowo inne plany⁷⁵⁰. Króla najbardziej ucieszyły jednak obietnice F.K. Kęszyckiego, że będzie nie tylko na sejmie, ale również na sejmikach deputackich i poselskich⁷⁵¹.

Dzięki korespondencji króla z F.K. Kęszyckim znana jest lista posłów uzgodniona przez J. Mielżyńskiego w Warszawie. Została ona zapisana na marginesie minuty listu Stanisława Augusta z 21 maja 1786. Wymienione zostały 24 osoby, gdyż w czterech przypadkach obsadę mandatu podano alternatywnie⁷⁵². Do rozstrzygnięcia

⁷⁴⁴ BCz 697, s. 655. Król do A. Kwileckiego z 22 V 1786; BCz 698, s. 777. Król do A. Sieroszewskiego z 22 V 1786.

⁷⁴⁵ BCz 697, s. 49, 59, 655, 659. Minuty listów królewskich z 22 V 1786 do: Józefa Gliszczyńskiego, Makarego Gorzeńskiego, Adama i Jana Kwileckich; BCz 698, s. 777. Król do A. Sieroszewskiego z 22 V 1786.

⁷⁴⁶ E. Rostworowski, *Ostatni król Rzeczypospolitej. Geneza i upadek Konstytucji 3 maja*, Warszawa 1966, s. 158–159. Por. A. Czaja, *Między tronem, buławą a dworem petersburskim*, s. 310.

⁷⁴⁷ BCz 733, s. 233. J. Mielżyński i F.K. Kęszycki do króla z 5 II 1786.

⁷⁴⁸ BCz 697, s. 965–966. Józef Moszczeński do króla z 14 XI 1786.

⁷⁴⁹ Na temat postawy J. Moszczeńskiego w czasach Sejmu Wielkiego zob.: W. Szczygielski, *Referendum trzeciomajowe*, s. 77–79.

⁷⁵⁰ BCz 697, s. 51, 663. J. Gliszczyński do króla z 23 VI 1786 i J. Kwilecki do króla z 16 VI 1786; BCz 698, s. 779. A. Sieroszewski do króla z 30 VI 1786.

⁷⁵¹ BCz 733, s. 307. Król do F.K. Kęszyckiego z 5 VI 1786.

⁷⁵² BCz 733, s. 285. Król do F.K. Kęszyckiego z 21 V 1786. Por. AGAD, ZP 132, k. 53v. Konkurenci do poselstwa 1786 (województwo poznańskie, przy województwach kaliskim i gnieźnieńskim brak nazwisk – k. 50v–51).

zostały następujące pary: 1) starosta wschowski F.A. Kwilecki lub generał adiutant W. Węgorzewski; 2) starosta gnieźnieński Józef Skórzewski albo łowczy kaliski Paweł Skórzewski; 3) [Antoni] Madaliński lub [Jan] Pruski; 4) Radoński albo [Ksawery] Przeuski⁷⁵³. Pozostałe osoby zostały podane w następującej kolejności: podkomorzy wschowski M. Mielżyński, stolnik poznański A. Gorzeński, stolnik kaliski J. Turno, sędzia ziemski poznański Ł. Bniński, sędzia ziemski gnieźnieński J. Radziwiński, podczaszki poznański I. Zakrzewski, gen. J. Lipski, starosta koniński [Michał?] Mycielski, Moszczeński [zapewne szambelan Michał], szambelan Miaskowski, stolnik wschowski W. Gozimirski, skarbnik poznański Józef Krzyżanowski, szambelan J. Wybicki, podsędek kaliski F. Wierzchlejski, major Grabski [Maksymilian?] i Działyński [prawdopodobnie Ksawery]. Monarcha zobligował też F.K. Kęszyckiego, by zachęcił do podjęcia się funkcji poselskiej F. Wierzchlejskiego⁷⁵⁴. Przedstawioną listę należy uznać za dość zaskakującą. Znaleźli się na niej nie tylko zdeklarowani regaliści, tacy jak A. Gorzeński i I. Zakrzewski⁷⁵⁵. Obok nich figurują czołowe postacie wielkopolskiej opozycji, sędzia Ł. Bniński i generał J. Lipski. Zdziwienie budzi zwłaszcza obecność tego ostatniego, mającego związki z F.K. Branickim i E. Sapieżyną⁷⁵⁶. Przypomnę, że hetman wielki koronny prowadził, wymierzoną w dwór, akcję propagandową, związaną z umieszczeniem jego nazwiska w wyroku sądu marszałkowskiego w sprawie Dogrumowej⁷⁵⁷. Można więc zastanawiać się, czy szczerze są słowa Stanisława Augusta w liście do F.K. Kęszyckiego: „to oznajmuję, co wiem, że i W. Pana ukontentuje, to jest: żem Ja zupełnie kontent z wojewody poznańskiego”⁷⁵⁸.

Wojewoda gnieźnieński nie był jednak przekonany, czy król miał rzeczywiście powody do zadowolenia. W dniu 1 czerwca 1786 F.K. Kęszycki pisał: „Z odebranego rejestru od Waszej Królewskiej Mci... ułożonych kandydatów do funkcji poselskiej, nie mogę nie wyznać prawdy, że nie wszystkich znam być w wierności i przywiązaniu ku swemu przeświadczonej królowi”⁷⁵⁹. Wojewoda gnieźnieński deklarował starać się o zamianę niektórych kandydatów na osoby godne zaufania. Przesyłał też na ręce gen. J. Komarzewskiego projekt, który miał mu pomóc w realizacji tego zadania⁷⁶⁰. Niestety treść propozycji nie jest znana. Odpowiedź monarchy dowodzi, że jego wcześniejsze

⁷⁵³ BCz 733, s. 285. Król do F.K. Kęszyckiego z 21 V 1786. Por. AGAD, ZP 132, k. 53v. Konkurenci do poselstwa 1786. Zapewne wymienionym w liście Przeuskim był Ksawery zob. BCz 733, s. 257. F.K. Kęszycki do K. Przeuskiego z 21 IV 1786.

⁷⁵⁴ BCz 733, s. 285–286. Król do F.K. Kęszyckiego z 21 V 1786. W wykazie konkurentów do poselstwa (AGAD, ZP 132, k. 53v) nazwisko stolnika kaliskiego Turny jest skreślone. Wykreślono także kandydatury: Chłapowskiego, pułkownika Rogalińskiego i Przeuskiego, który jednak pojawił się ponownie w dalszej części listy. W wykazie brakuje, wymienianych w liście, W. Węgorzewskiego i Miaskowskiego.

⁷⁵⁵ A. Skalkowski, *Gorzeński Augustyn*, s. 326–327; A. Zahorski, *op. cit.*, s. 20–21.

⁷⁵⁶ W. Szczygielski, *Referendum trzeciomajowe*, s. 75–76. Zob. też: [J. Lipski], *Notaty generała...*, s. 2, 36.

⁷⁵⁷ A. Stroynowski, *Zmiany sytuacji politycznej w Rzeczypospolitej przed ostatnim „wolnym” sejmem w 1786 r.*, AUL 1996, FH 58, s. 92, 94–95; A. Danilczyk, *Afera Dogrumowej...*, s. 65–68.

⁷⁵⁸ BCz 733, s. 287. Król do F.K. Kęszyckiego z 21 V 1786.

⁷⁵⁹ BCz 733, s. 304. F.K. Kęszycki do króla z 1 VI 1786.

⁷⁶⁰ BCz 733, s. 304. F.K. Kęszycki do króla z 1 VI 1786.

deklaracje nie były całkiem szczerze. Stanisław August 5 czerwca napisał bowiem „Względem planty posłów wielkopolskich, którą mi tu podał j.p. wojewoda poznański, nie taję Wać Panu, że ja sam miałem ją wcale nie za najpomysłniejszą”⁷⁶¹. Król plan zaakceptował, gdyż o niemożności przeforsowania lepszego kompletu posłów przekonali go J. Mielżyński i F.S. Miaskowski. Z listu monarchy wynika, że w warszawskich negocjacjach uczestniczył też kasztelan gnieźnieński⁷⁶². Był on zapewne na miejscu jako konsyliarz Rady Nieustającej. Król z zainteresowaniem oczekiwał na ofertę F.K. Kęszyckiego, którą ten miał przesłać generałowi J. Komarzewskiemu. Stanisław August informował jednak wojewodę gnieźnieńskiego, że szef Kancelarii Wojskowej był wówczas nieobecny w domu⁷⁶³.

W czerwcu 1786 niepokój budził kolejny kandydat do poselstwa z Wielkopolski. Był nim szef gwardii litewskiej Stanisław Jabłonowski. O mandat dla niego zabiegał u króla A. Jabłonowski. Kasztelan krakowski szykował się do wyjazdu, wraz z synem, do Wielkopolski. Spotkało się to z niechęcią monarchy⁷⁶⁴. Z informacji, które dotarły do Warszawy, wynikało, że S. Jabłonowski mówił, a nawet pisał do jednego z oficerów gwardii litewskiej, że należy w niej zwalczać wpływy dworu. Król rozważał możliwość, by na czas sejmików nie udzielić mu urlopu. W ten sposób chciano uniemożliwić starania o mandat. Monarcha zrezygnował jednak z takiej możliwości. Wpłynęła na to pozytywna ocena wiedeńskich wypowiedzi A. Jabłonowskiego o aferze dogrumowskiej. Kasztelan krakowski obiecywał również, że S. Jabłonowski będzie dobrym posłem. Gwarancją miała być obecność na sejmie A. Jabłonowskiego. Na dworze wątpiono jednak w jego wpływ na działalność syna w izbie poselskiej. Król starał się zobligować kasztelana, „aby tą razą nie puszczał syna do funkcji”⁷⁶⁵. Deklaracje A. Jabłonowskiego nie były jednak jednoznaczne. Stanisław August liczył na to, że J. Mielżyński nie dopuści, zgodnie z obietnicą, by S. Jabłonowski został posłem⁷⁶⁶. W początkach lipca króla niepokoiły wiadomości, iż wbrew temu przyrzeczeniu, sprawa mandatu dla kasztelanica krakowskiego została już uzgodniona. Informacji na ten temat oczekiwano od F.K. Kęszyckiego. Stanisława Augusta interesowało też, kto jest przewidziany na pierwszego posła wielkopolskiego. Nie bez obaw pytał wojewodę gnieźnieńskiego „czyli przynajmniej tego mogą być pewnym, że znaczną pluralitas niezawodnych przyjaciół będziemy mieć u was i ani wzmianki o dekrete marszałkowskim i manifeście hetmańskim”⁷⁶⁷. F.K. Kęszycki nie miał złudzeń co do intencji A. Jabłonowskiego. Uważał, że kasztelan krakowski, mimo królewskich próśb, będzie promował swego syna. Wojewoda gnieźnieński był zdania, że zdobyciu mandatu przez S. Jabłonowskiego można zapobiec, wzywając go do regimentu pod „pretekstem dania mu ordynansu”⁷⁶⁸. Deklarował, że reprezentacja poselska Wielkopolski będzie

⁷⁶¹ BCz 733, s. 307. Król do F.K. Kęszyckiego z 5 VI 1786; A. Danilczyk, *W kręgu afery...*, s. 85 (przypis nr 78).

⁷⁶² BCz 733, s. 307. Król do F.K. Kęszyckiego z 5 VI 1786. A. Danilczyk (*W kręgu afery...*, s. 85) uważa nawet, że F.S. Miaskowski był współautorem planty sejmikowej.

⁷⁶³ BCz 733, s. 308. Król do F.K. Kęszyckiego z 5 VI 1786.

⁷⁶⁴ BCz 733, s. 311–312. S. Badeni do F.K. Kęszyckiego z 11 VI 1786.

⁷⁶⁵ BCz 733, s. 312–313. S. Badeni do F.K. Kęszyckiego z 11 VI 1786.

⁷⁶⁶ BCz 733, s. 313. S. Badeni do F.K. Kęszyckiego z 11 VI 1786.

⁷⁶⁷ BCz 733, s. 322–323. Król do F.K. Kęszyckiego z 8 VII 1786.

⁷⁶⁸ BCz 697, s. 526. F.K. Kęszycki do króla z 13 VII 1786.

się składała z „najznacniejszej liczby” osób przywiązanych do króla. F.K. Kęszycki wyjaśniał, że pierwszym posłem poznańskim powinien zostać podkomorzy wschowski M. Mielżyński, ewentualnie starosta wschowski F.A. Kwilecki⁷⁶⁹. Niepokój wojewody gnieźnieńskiego budziło to, że obaj kandydaci nie byli zdeterminowani co do starań o mandat. W tej sytuacji pierwszym posłem wielkopolskim zostałby sędzia ziemski poznański Ł. Bniński. F.K. Kęszycki miał jednak gotową receptę, jak temu zapobiec. W sekrecie uzgodniona była kandydatura podkomorzego kaliskiego S. Zielonackiego, „który łatwo się utrzyma, gdy zechce”⁷⁷⁰.

Próbie generalną w kampanii przedsejmowej stanowiły sejmiki deputackie. F.K. Kęszycki, wyjeżdżając na nie 13 lipca 1786 z Poznania, był dobrej myśli. Do funkcji aspirowało 5 „mocnych” pretendentów. Jednak wojewoda gnieźnieński uważał, że zdoła niektórym kandydatom (były do obsadzenia trzy miejsca) wyperswadować starania⁷⁷¹.

Sejmik deputacki zebrał się 15 lipca 1786, w tradycyjnym miejscu obrad, średzkim kościele farnym. Po nabożeństwie, obrady zagał wojewoda F.K. Kęszycki. Na marszałka wybrany został jednomyślnie starosta walecki Franciszek Mielżyński⁷⁷². W gronie 6 asesorów znalazło się dwóch urzędników ziemskich. Byli to podstoli poznański C. Sokolnicki i podstoli kaliski W. Zakrzewski⁷⁷³. C. Sokolnicki był bardzo doświadczonym parlamentarzystą; bywał już posłem (1780, 1784), asesorem sejmikowym (sejmik przedsejmowy w 1778) i deputatem (w kadencji 1781/1782), a nawet marszałkiem koła rycerskiego (Wschowa 1784, Środa 1785)⁷⁷⁴. F.K. Kęszycki wymieniał w styczniu 1786 W. Zakrzewskiego jako potencjalnego konkurenta do kasztelanii santockiej⁷⁷⁵, choć nie znalazło to potwierdzenia w czasie elekcji kandydatów w Radzie Nieustającej. Poselstwo (w 1782) miał już za sobą starosta kościański Józef Chłapowski. Funkcje asesorskie na sejmiku deputackim w 1786 pełnili też: Jan Nepomucen Kożuchowski, Stanisław Potocki i Jan Pruski. Przysięgę od marszałka i asesorów odebrał wojewoda gnieźnieński. Tym razem czynność nie była tylko formalnością. Pierwszy raz, w badanym okresie, deputatów wybrano większością głosów⁷⁷⁶. Wyniki wyborów znamy dzięki oświadczeniu marszałka i asesorów o wynikach głosowania. Zawarte w nim informacje na temat techniki elekcji omówię w dalszej części rozdziału. Do funkcji deputackiej kandydowały 4 osoby, wymieniane wcześniej w korespondencji. Najwięcej głosów uzyskał starosta pobiedzki Felicjan Niegolewski – 352. Drugi w kolejności, z 349 wotami, był pisarz grodzki kościański Sylwester Zakrzewski. O trzecie miejsce w Trybunale Koronnym walkę stoczyli kasztelanicy krzywiński Józef Wilkoński

⁷⁶⁹ BCz 697, s. 527. F.K. Kęszycki do króla z 13 VII 1786; A. Danilczyk, *W kręgu afery...*, s. 85–86.

⁷⁷⁰ BCz 697, s. 527. F.K. Kęszycki do króla z 13 VII 1786.

⁷⁷¹ BCz 697, s. 528. F.K. Kęszycki do króla z 13 VII 1786.

⁷⁷² APPozn., PG 1180, k. 278. Laudum sejmiku w Środzie z 15 VII 1786.

⁷⁷³ APPozn., PG 1180, k. 278. Laudum sejmiku w Środzie z 15 VII 1786.

⁷⁷⁴ APPozn., WG 228, k. 64. Laudum sejmiku w Wschowie z 10 V 1784; PG 1176, k. 348. Laudum sejmiku w Środzie z 15 lipca 1785; Z. Chodyła, *Sokolnicki Celestyn*, s. 66; A. Stroynowski, *Opozycja sejmowa...*, s. 73, 153–154.

⁷⁷⁵ BKór. 11396, k. 9–9v. F.K. Kęszycki do J. Mielżyńskiego z 18 I 1786.

⁷⁷⁶ APPozn., PG 1180, k. 278–278v. Laudum sejmiku w Środzie z 15 VII 1786.

(215 głosów) i pisarzewicz ziemski poznański Łukasz Krzyżanowski (203 „kreski”)⁷⁷⁷. J. Wilkoński w 1784 był asesorem na wschowskim sejmiku elekcyjnym⁷⁷⁸. Należy podkreślić, że „przegrany” Ł. Krzyżanowski znajdował się w „plancie” uzgodnionej przez króla i J. Mielżyńskiego⁷⁷⁹. Na jego miejsce wybrany został S. Zakrzewski. Był on zaprobowanym kandydatem do funkcji w 1785, jednak wycofał się, deklarując podjęcie się funkcji w kolejnym roku (podobnie jak F. Niegolewski)⁷⁸⁰. Przysięga deputatów złożona została w obecności sejmikujących. Kolejny raz nie został wybrany pisarz dekretów z rejestru województw wielkopolskich. Deputaci mieli skłonić do pełnienia tej funkcji pisarza ziemskiego sieradzkiego A. Siemiątkowskiego⁷⁸¹. W sejmiku deputackim uczestniczył prawdopodobnie kasztelan krakowski A. Jabłonowski, który w liście do wojewody krakowskiego Piotra Małachowskiego oceniał nowych wielkopolskich sędziów trybunalskich jako „zacnych mężów”⁷⁸².

Zwraca uwagę bezdyskusyjny sukces kandydatów ustalonych rok wcześniej przez F.K. Kęszyckiego. O wynikach sejmiku poinformowali króla, we wspólnym liście, F.K. Kęszycki oraz kasztelanowie J. Kwilecki i A. Kwilecki. Już taki „zespół autorski” sugeruje, że wojewoda gnieźnieński chciał uwiarygodnić swoją relację. Senatorowie tłumaczyli się z powodów, dla których odstąpiono od wcześniejszych zaleceń monarchy. Powołano się na żądania, wiernych zawsze monarsze, Zakrzewskich, którzy domagali się wyboru swego imiennika. Podkreślano, że S. Zakrzewski, pisarz grodzki kościański, jest „oficjalistą” K. Raczyńskiego⁷⁸³. Senatorowie wskazywali na zeszloroczną obietnicę, którą J. Mielżyński złożył S. Zakrzewskiemu. Autorzy listu, dość przewrotnie, stwierdzali, że pod nieobecność wojewody poznańskiego nie chcieli naruszać jego przyrzeczenia. Próbowali też, bez skutku, perswadować kandydowanie Ł. Krzyżanowskiemu. Podkreślali, że taki zestaw deputatów będzie korzystny dla Wielkopolski i dla całego kraju⁷⁸⁴. Reakcja monarchy była spokojna. Świadczy o tym odpowiedź, rzecz charakterystyczna, adresowana tylko do F.K. Kęszyckiego. Stanisław August napisał: „Wybór deputatów wielkopolskich, jak tenże wypadł, gdy od WP. jest sądzony za dobry i ja się ubezpieczam, że takim jest w istocie”⁷⁸⁵.

W drugiej połowie lipca zintensyfikowano przygotowania do sejmiku poselskiego. Dużą ochotę na uzyskanie mandatu wykazywał gen. S. Łuba. Jego aspiracje zamierzał poprzeć u F.K. Kęszyckiego wojewoda mazowiecki Antoni Małachowski. Ten „wysoce ze wszech miar” szanowany przez króla senator wybierał się do Wielkopolski. Król, pisząc o tym do wojewody gnieźnieńskiego, zastrzegł, że nie zamierza krępować jego

⁷⁷⁷ APPozn., PG 1180, k. 279. Oświadczenie marszałka i asesorów o wynikach wyborów deputatów z 15 VII 1786.

⁷⁷⁸ APPozn., WG 228, k. 64. Laudum sejmiku we Wschowie z 10 V 1784.

⁷⁷⁹ BCz 733, s. 285. Król do F.K. Kęszyckiego z 21 V 1786.

⁷⁸⁰ BCz 697, s. 520. F.K. Kęszycki do króla z 1 VII 1785.

⁷⁸¹ APPozn., PG 1180, k. 278v. Laudum sejmiku w Środzie z 15 VII 1786.

⁷⁸² Ossol. 11858, s. 37. Antoni Jabłonowski do Piotra Małachowskiego z 3 VIII 1786. Kandydatem do łaski marszałka Trybunału Koronnego był wówczas inny Małachowski – starosta opoczyński Jan Nepomucen.

⁷⁸³ BCz 697, s. 665. F.K. Kęszycki, J. Kwilecki i A. Kwilecki do króla z 16 VII 1786.

⁷⁸⁴ BCz 697, s. 665–666. F.K. Kęszycki, J. Kwilecki i A. Kwilecki do króla z 16 VII 1786.

⁷⁸⁵ BCz 733, s. 529. Król do F.K. Kęszyckiego z 24 VII 1786.

swobody działań. Podkreślał, że priorytetem jest wybór pewnego, z punktu widzenia regalistów, kompletu poselskiego. Stanisław August podkreślał też znaczenie obsady pozycji pierwszego posła województw wielkopolskich⁷⁸⁶.

A. Małachowski, prawdopodobnie w czasie pobytu w Wielkopolsce, zachęcał do podjęcia się funkcji poselskiej B. Drzewieckiego. Szambelan pisał w tej sprawie do króla. B. Drzewiecki powoływał się na obietnice uzyskane od J. Mielżyńskiego i „całego koła” na „dawniejszych sejmikach”⁷⁸⁷. Jednak w laudach przedsejmowych z 1782 i 1784 brak jest na ten temat informacji⁷⁸⁸. Prośby B. Drzewieckiego spotkały się z odmową J. Mielżyńskiego. Wojewoda poznański tłumaczył się tym, że szambelan nie został umieszczony na królewskiej liście posłów promowanych z Wielkopolski. B. Drzewiecki apelował więc o pomoc do Stanisława Augusta. W przypadku akceptacji przez monarchę jego aspiracji, prosił o list do czołowych wielkopolskich senatorów⁷⁸⁹.

Wydaje się, że Stanisław August był zaniepokojony sytuacją w Wielkopolsce. W końcu lipca 1786, starał się dowiedzieć od F.K. Kęszyckiego, czy K. Raczyński wróci do kraju przed sejmikami. Monarcha prosił wojewodę gnieźnieńskiego, żeby przekazał marszałkowi nadwornemu koronnemu, że liczy na jego współdziałanie w czasie sejmików i sejm⁷⁹⁰.

W początkach sierpnia 1786 o mandat i miejsce w Komisji Skarbu Koronnego dla swego starszego syna Michała zabiegał wojewoda inowrocławski Józef Mycielski⁷⁹¹. M. Mycielski dopiero wracał do zdrowia po poważnej chorobie, o której wojewoda informował króla dwa miesiące wcześniej⁷⁹². Stanisław August przyjął propozycję bez entuzjazmu. Sugerował, że lepiej nie narażać rekonwalescenta na tak poważny wysiłek⁷⁹³. Możliwe jednak, że monarcha nie miał na myśli starań o poselstwo, lecz o funkcję komisarza skarbowego. Jednak i do zabiegów o mandat król odniósł się sceptycznie. Wskazywał, że nie sposób jeszcze przewidzieć wyniku sejmiku, o którego losach mogły rozstrzygać czynione w ostatniej chwili układy i „planty”. Stanisław August pisał o swoich rozterkach, których źródłem był „nacisk nadzwyczajny ubiegających się konkurentów”⁷⁹⁴. Sądzę, że w tym wypadku nie były to jedynie dyplomatyczne wymówki króla, który próbował pozbyć się kłopotliwego pretendenta. Przebieg akcji sejmikowej w Wielkopolsce powodował, że król nie chciał przyjmować zobowiązań, które mogły utrudnić działania miejscowym regalistom.

Źródłem niepokoju Stanisława Augusta były prawdopodobnie wiadomości o planach opozycjonistów, które dotyczyły wykorzystania wojskowych na sejmiku

⁷⁸⁶ BCz 697, s. 529–530, 669. Król do F.K. Kęszyckiego z 24 VII 1786, Notatka, bd. Z notatki tej wynika, że kandydatura gen. S. Łuby cieszyła się poparciem F.K. Kęszyckiego; A. Danilczyk, *W kręgu afery...*, s. 86.

⁷⁸⁷ BCz 696, s. 609. B. Drzewiecki do króla, bd.

⁷⁸⁸ APPozn., PG 1163, k. 359–360. Laudum sejmiku w Środzie z 19 VIII 1782; PG 1172, k. 384–384v. Laudum sejmiku w Środzie z 16 VIII 1784.

⁷⁸⁹ BCz 696, s. 609–610. B. Drzewiecki do króla, bd.

⁷⁹⁰ BCz 697, s. 533. Król do F.K. Kęszyckiego z 31 VII 1786.

⁷⁹¹ BCz 697, s. 1011. Józef Mycielski do króla z 4 VIII 1786.

⁷⁹² BCz 697, s. 1001. J. Mycielski do króla z 13 VI 1786.

⁷⁹³ BCz 697, s. 1013. Król do J. Mycielskiego z 11 VIII 1786.

⁷⁹⁴ BCz 697, s. 1013. Król do J. Mycielskiego z 11 VIII 1786.

przedsejmowym. Monarcha prosił więc generała K. Malczewskiego, aby nie dopuścił do takich sytuacji⁷⁹⁵.

Sejmik przedsejmowy w Środzie zebrał się 21 sierpnia 1786. Obrady zagał wojewoda poznański Józef Mielżyński. Na marszałka został wybrany jednomyślnie starosta wschowski Maciej Mielżyński⁷⁹⁶. Już w marcu 1786 był on wymieniany jako kandydat regalistów do tej funkcji⁷⁹⁷. M. Mielżyński na sejmiku średzkim z 17 sierpnia 1778 został pierwszym posłem poznańskim. Do pomocy przydzielono mu aż 12 asesorów. W gronie tym było 4 urzędników ziemskich: podsędek kaliski F. Wierzchlejski, pisarz kaliski F.K. Mikorski, wojski gnieźnieński A. Sulerzycki, wojski mniejszy poznański Stanisław Kurczewski⁷⁹⁸. Dwaj pierwsi byli doświadczonymi parlamentarzystami (m.in. wielokrotnymi posłami na sejm), związanymi z obozem regalistycznym. Obaj pełnili wcześniej funkcję marszałka koła rycerskiego; F. Wierzchlejski – 15 lipca 1782 w Środzie i 5 sierpnia 1782 we Wschowie, F.K. Mikorski – 30 marca 1784 w Kaliszu⁷⁹⁹. A. Sulerzycki był asesorem także na sejmiku przedsejmowym w 1782. Według F.K. Kęszyckiego, miał on związki z opozycją. Popierał go jednak, jak pisałem, wojewoda J. Mielżyński, który zagał sejmik⁸⁰⁰. Znaczące doświadczenie parlamentarne mieli także Władysław Suchorzewski (marszałek sejmiku deputackiego w 1783 i kandydat na podsędkę gnieźnieńskiego w 1786) oraz sędzic kaliski Józef Walknowski, asesor i kandydat na podsędkę kaliskiego w 1784, a także marszałek koła rycerskiego 30 czerwca 1777 w Kaliszu⁸⁰¹. Następnie, według uchwały, zajęto się ułożeniem instrukcji poselskiej. Przygotowała ją specjalnie wyłoniona deputacja. W laudum można przeczytać: „do ułożenia instrukcji delegowanych uprosiliśmy”⁸⁰². Wobec lakoniczności sformułowania, nie wiadomo, czy w składzie deputacji znajdowali się marszałek (co było raczej niemożliwe ze względów praktycznych) lub asesorowie. Zgodnie z *Porządkiem sejmikowania* mieli oni składać przysięgę „super realem adnotationem votorum i projektów do instrukcji, et ad laudum”⁸⁰³. W uchwale średzkiej mowa jest o przysiędze marszałka i asesorów złożonej przed J. Mielżyńskim „w kole naszym publicznie podług prawa na rzetelność sufragiów”⁸⁰⁴. Nie można więc ustalić, czy przysięga dotyczyła także spisania laudum i instrukcji.

W laudum tym razem nie ma wzmianki o jednomyślnym wyborze posłów, choć nie wynika z tego, że doszło do głosowania. Posłami województwa poznańskiego

⁷⁹⁵ BCz 697, s. 845. Król do K. Malczewskiego z 31 VII 1786.

⁷⁹⁶ APPozn., PG 1180, k. 355. Laudum sejmiku w Środzie z 21 VIII 1786.

⁷⁹⁷ BCz 733, s. 253. F.K. Kęszycki do króla z 22 III 1786.

⁷⁹⁸ APPozn., PG 1180, k. 355. Laudum sejmiku w Środzie z 21 VIII 1786.

⁷⁹⁹ APPozn., PG 1163, k. 307. Laudum sejmiku w Środzie z 15 lipca 1782; WG 227, k. 112v. Laudum sejmiku we Wschowie z 5 VIII 1782; KG 454, k. 216. Laudum sejmiku w Kaliszu z 30 III 1784.

⁸⁰⁰ BCz 697, s. 525. F.K. Kęszycki do króla z 13 VII 1786.

⁸⁰¹ APPozn., KG 428, k. 370–370v. Laudum sejmiku w Kaliszu z 30 VI 1777. Piotr Krzyżanowski, kolejny z asesorów sejmiku z 21 VIII 1786 został (w 1788) posłem na Sejm Wielki, zob.: A. Boniecki, *op. cit.*, t. XIII, s. 51.

⁸⁰² APPozn., PG 1180, k. 355v. Laudum sejmiku w Środzie z 21 VIII 1786.

⁸⁰³ VL, t. VII, s. 293. *Porządek sejmikowania*; W. Bednaruk, *Sejmiki lubelskie...*, s. 166.

⁸⁰⁴ APPozn., PG 1180, k. 355. Laudum sejmiku w Środzie z 21 VIII 1786.

zostali: podkomorzy wschowski M. Mielżyński (marszałek sejmiku), starosta wschowski F.A. Kwilecki, sędzia ziemski poznański Ł. Bniński, stolnik poznański A. Gorzeński, stolnik wschowski W. Gozimirski, szef gwardii litewskiej S. Jabłonowski, wojewódzic kaliski K. Działyński, wojewódzic inowrocławski M. Mycielski⁸⁰⁵. W roli pierwszego posła poznańskiego miał wystąpić, zgodnie z przewidywaniami F.K. Kęszyckiego (interesował się tym Stanisław August), podkomorzy M. Mielżyński⁸⁰⁶. Wbrew dotychczasowemu zwyczajowi, w laudum nie zostali wyodrębnieni reprezentanci ziemi wschowskiej. Na 8 posłów 6 znajdowało się na liście królewskiej. Wśród nich był jednak, popularny w Wielkopolsce opozycjonista Ł. Bniński⁸⁰⁷. W plancie dworskiej brakowało S. Jabłonowskiego, którego kandydaturę regaliści zwalczali, oraz M. Mycielskiego. W odniesieniu do wojewódzica inowrocławskiego trudno stwierdzić, czy otrzymał mandat wbrew woli króla. Stanisław August wprawdzie nie poparł jego starań, ale nie domagał się w wyraźny sposób rezygnacji z nich⁸⁰⁸. Był to raczej sukces Mycielskich niż porażka regalistów, inaczej niż w stosunku do S. Jabłonowskiego, którego król wyraźnie nie życzył sobie w roli posła. Wydaje się jednak, że regaliści wielkopolscy przyjęli w tej sprawie postawę pasywną. Liczyli, że monarcha sam załatwi sprawę, wykorzystując wojskową subordynację⁸⁰⁹. Można podejrzewać, że liderzy regalistów nie chcieli narażać się, związanemu z Wielkopolską, kasztelanowi krakowskiemu A. Jabłonowskiemu⁸¹⁰. Zapewne elementem „kampanii wyborczej” S. Jabłonowskiego była obecność jego ojca na sejmiku deputackim⁸¹¹.

Na posłów kaliskich wybrani byli: podczaszy poznański I. Zakrzewski, podstoli poznański C. Sokolnicki, podstoli kaliski W. Zakrzewski, generał adiutant W. Węgorzewski, starosta kolski J.N. Gurowski, pułkownik A. Madaliński, pisarzewicz ziemski poznański Ł. Krzyżanowski oraz Jan Pruski⁸¹². Z 8 posłów kaliskich 5 znajdowało się na liście królewskiej, w tym trzej jako kandydaci alternatywni (Węgorzewski, Madaliński, Pruski)⁸¹³. Jeśli chodzi o pozostałe osoby, to W. Zakrzewski związany był z rodziną popieraną przez F.K. Kęszyckiego. Podstoli kaliski był wymieniany wcześniej jako pretendent do kasztelanii santockiej⁸¹⁴. Dla Ł. Krzyżanowskiego, uzgodnionego przez króla i J. Mielżyńskiego, kandydata do Trybunału Koronnego, poselstwo było zapewne rekompensatą za niepowodzenie na sejmiku deputackim. Jediną osobą, która uzyskała mandat wbrew intencjom regalistów, był prawdopodobnie

⁸⁰⁵ APPozn., PG 1180, k. 355v. Laudum sejmiku w Środzie z 21 VIII 1786; BRacz. 232, k. 32v–33. Instrukcja poselska wielkopolska z 21 VIII 1786.

⁸⁰⁶ BCz 733, s. 527. F.K. Kęszycki do króla z 13 VII 1786.

⁸⁰⁷ BCz 733, s. 285. Król do F.K. Kęszyckiego z 21 V 1786. Na temat pozycji Ł. Bnińskiego w Wielkopolsce zob.: W. Szczygielski, *Referendum trzeciomajowe*, s. 74.

⁸⁰⁸ BCz 697, s. 1013. Król do Józefa Mycielskiego z 11 VIII 1786.

⁸⁰⁹ BCz 733, s. 526–527. F.K. Kęszycki do króla z 13 VII 1786.

⁸¹⁰ H. Wereszycka, *Jablonowski Antoni Barnaba*, [w:] PSB, t. X, 1962, s. 216–217.

⁸¹¹ Ossol. 11858, s. 37. A. Jabłonowski do P. Małachowskiego z 3 VIII 1786.

⁸¹² APPozn., PG 1180, k. 355v. Laudum sejmiku w Środzie z 21 VIII 1786; BRacz. 232, k. 33. Instrukcja poselska wielkopolska z 21 VIII 1786.

⁸¹³ BCz 733, s. 285. Król do F.K. Kęszyckiego z 21 V 1786.

⁸¹⁴ BKörn. 11396, k. 9–9v. F.K. Kęszycki do J. Mielżyńskiego z 18 I 1786.

J.N. Gurowski, który w 1786 wystąpił jako zdeklarowany opozycjonista⁸¹⁵. Spośród kandydatów dworskich największe doświadczenie parlamentarne mieli I. Zakrzewski (poseł z 1776, 1778, 1780), C. Sokolnicki (poseł z 1780, marszałek sejmików z 1784 i 1785) i W. Węgorzewski (reprezentant Wielkopolski na sejm z 1778, marszałek koła rycerskiego w 1784). A. Madaliński, według Jerzego Koweckiego, uzyskał mandat dzięki poparciu Antoniego Sułkowskiego⁸¹⁶.

Posłami gnieźnieńskimi zostali: sędzia ziemski gnieźnieński J. Radziwiński, wojski większy gnieźnieński Jan Suchorzewski, starosta gnieźnieński J. Skórzewski i szambelan Michał Moszczeński⁸¹⁷. Na liście królewskiej uwzględnieni byli J. Radziwiński, J. Skórzewski i być może M. Moszczeński (znajdowało się tam nazwisko Moszczeński bez żadnych dodatkowych określeń). W lipcu 1786 o order dla J. Radziwińskiego zabiegali F.K. Kęszycki oraz J. i A. Kwileccy⁸¹⁸. W tej sprawie król nie wyraził jednak zgody. Stanisław August odmawiał wówczas osobom zabiegającym o odznaczenia, co wynikało z poczynionych wcześniej deklaracji, że nie będzie ich dawał przed sejmem⁸¹⁹. M. Moszczeński był aktywnym działaczem sejmikowym, który wcześniej pełnił funkcję asesorską (1780, 1784). Zabiegi o mandat dla J. Skórzewskiego już opisywałem. Jedynym posłem gnieźnieńskim spoza listy królewskiej był wojski J. Suchorzewski. Nie są znane okoliczności, w jakich uzyskał on mandat. Nie była to jednak sytuacja dla dworu korzystna. Po sejmie Stanisław August uważał J. Suchorzewskiego za człowieka S.S. Potockiego⁸²⁰, związanego wówczas z opozycją. Nie wiadomo, czy w okresie kampanii sejmikowej wojski gnieźnieński utrzymywał bliższe kontakty z malkontentami. Na sejmie J. Suchorzewski wystąpił jako opozycjonista, należy więc uznać, że jego wybór był porażką regalistów⁸²¹.

Na sejmiku przedsejmowym wyłonieni zostali również delegaci do króla i prymasa, którzy otrzymali odrębne instrukcje. Do Stanisława Augusta mieli udać się, wybrani jednomyślnie, kasztelanic krzywiński Jacek (Hiacynt) Zakrzewski, „generałowicz” Fryderyk Skórzewski i wojszc wschowski Józef Kęszycki⁸²². Z misją do monarchy wysłano osoby bez większego doświadczenia, które mogły się dopiero zaprezentować. Posłowie do króla, co nie było szczególnie oryginalne, powinni wyrazić królowi wdzięczność za prace dla narodu i kraju. Podkreślono w instrukcji starania monarchy o ubezpieczenie wolności i polepszenie rządu⁸²³. Była to formuła, która powinna odpowiadać regalistom. Do prymasa M. Poniatowskiego delegowani zostali: starosta walecki F. Mielżyński, pisarz ziemski wschowski A. Malczewski i miecznik kaliski Józef

⁸¹⁵ A. Stroynowski, *Opozycja sejmowa...*, s. 191 (przyp. 6).

⁸¹⁶ J. Kowecki, *Madaliński Antoni*, [w:] PSB, t. XIX, 1974, s. 105.

⁸¹⁷ APP. PG 1180, k. 355v. Laudum sejmiku w Środzie z 21 VIII 1786; BRacz. 232, k. 33–33v. Instrukcja poselska wielkopolska z 21 VIII 1786.

⁸¹⁸ BCz 697, s. 666. F.K. Kęszycki, J. Kwilecki i A. Kwilecki do króla z 16 VII 1786.

⁸¹⁹ BCz 697, s. 530. Król do F.K. Kęszyckiego z 24 VII 1786.

⁸²⁰ BCz 929, s. 507–508. Notatka króla z rozmowy ze Szczęsnym Potockim z 17 XI 1786.

⁸²¹ Z. Zielińska, *Suchorzewski Jan*, s. 316; R. Kaleta, *op. cit.*, s. 478–480; A. Danilczyk, *W kręgu afery...*, s. 148, 164, 166–167, 173–174.

⁸²² APPozn., PG 1180, k. 355v, 357–357v. Laudum sejmiku w Środzie z 21 VIII 1786 i instrukcja dla posłów województw wielkopolskich do króla z 21 VIII 1786.

⁸²³ APPozn., PG 1180, k. 357. Instrukcja dla posłów do króla z 21 VIII 1786.

Przeuski⁸²⁴. W przypadku posłów do prymasa mamy do czynienia z osobami o znacznie wyższej pozycji w elitach szlacheckich Wielkopolski. F. Mielżyński był marszałkiem sejmiku deputackiego w 1786, zaś A. Malczewski pełnił już funkcję posła (w 1776) i deputata (wybór w 1782), a w następnym roku został senatorem⁸²⁵. Także posłowie do arcybiskupa gnieźnieńskiego nie mieli nadzwyczajnych zadań. Obok radości z powodu awansu królewskiego brata na arcybiskupstwo gnieźnieńskie (dało to okazję do kolejnych pochwał pod adresem monarchy), powinni przekazać wyrazy uszanowania i podziękowania za trudy ponoszone na rzecz kraju. Wielkopolanie polecali się też szczególnej opiece M. Poniatowskiego⁸²⁶. Wszyscy trzej delegaci zrealizowali swoją misję w czasie obrad sejmu z 1786, w dniu 8 października, kiedy wygłosili okolicznościowe mowy⁸²⁷. Warto zauważyć, że sejmik średzki spóźnił się z wysłaniem poselstwa o przeszło rok, gdyż zwykle były one wylaniane w lipcu 1785. Nawet w województwie lubelskim, gdzie spore wpływy miała opozycja, uczynił to w lipcu 1786 sejmik deputacki⁸²⁸.

Na sejmiku w Środzie prawdopodobnie nie był obecny K. Raczyński, który w sierpniu 1786 przebywał już w kraju. O wynikach obrad w Środzie informował starostę generalnego jego „surogator kaliski”⁸²⁹, a więc zapewne A. Sieroszewski. Informację tę marszałek nadworny przesłał dalej do Warszawy, prawdopodobnie na ręce kanclerza A.O. Okęckiego⁸³⁰.

Zanim omówię najistotniejsze politycznie zagadnienia zawarte w instrukcji poselskiej, spróbuję dokonać oceny składu wielkopolskiej reprezentacji sejmowej. Pomijam tu jej działalność na forum parlamentu, którą zajmę się w dalszej części pracy. Dla oceny sympatii politycznych parlamentarzystów z 1786 podstawowe znaczenie mają dwa źródła. Pierwszym jest sporządzony w kręgach opozycji wykaz posłów na sejm. Zostali oni podzieleni na trzy kategorie: pewni (zwolennicy opozycji), przeciwni (zdeklarowani regaliści) i obojętni. Przy nazwiskach tych ostatnich zostały wpisane osoby (lub inne czynniki, np. pieniądze), które miały wpłynąć na ich postawę⁸³¹. Należy uwzględnić okoliczności powstania źródła. Stworzono je w okresie między sejmikami przedsejmowymi (21–22 sierpnia 1786), a początkiem obrad parlamentu (2 października 1786). Chodziło o przygotowania do rugów poselskich, na których należało rozstrzygnąć prestiżową sprawę sejmików poselskich, rozdwojonych na Podolu i Wołyniu⁸³². Trzeba wziąć pod uwa-

⁸²⁴ APPozn., PG 1180, k. 356–356v. Instrukcja województw wielkopolskich dla posłów do prymasa z 21 VIII 1786.

⁸²⁵ W. Szczygielski, *Malczewski Adam*, s. 274.

⁸²⁶ APPozn., PG 1180, k. 356–356v. Instrukcja województw wielkopolskich dla posłów do prymasa z 21 VIII 1786.

⁸²⁷ A. Malczewski, *Mowa... 8 X 1786...*, [w:] ZM 1786, t. II, s. 884–887; F. Mielżyński, *Mowa... 8 X 1786...*, [w:] ZM 1786, t. II, s. 888–890; J. Przeuski, *Mowa... 8 X 1786...*, [w:] ZM 1786, t. II, s. 891–893.

⁸²⁸ APL, GrLub-rmo 485, k. 697v. Laudum sejmiku w Lublinie z 15 VII 1786; W. Bednaruk, *Sejmiki lubelskie...*, s. 212.

⁸²⁹ BCz 729, s. 491. K. Raczyński do NN [prawdopodobnie A.O. Okęcki] z 24 VIII 1786. Na temat roli surogatorów grodzkich w Wielkopolsce zob.: J. Bielecka, *Inwentarze ksiąg...*, s. 32–34.

⁸³⁰ BCz 729, s. 491. K. Raczyński do NN [prawdopodobnie A.O. Okęcki] z 24 VIII 1786.

⁸³¹ AGAD, APP 96, s. 315–318. Wykaz posłów na sejm 1786.

⁸³² W. Filipczak, *Rugi poselskie...*, s. 78–81.

gę, że nie klasyfikowano osób, biorąc pod uwagę całokształt ich poglądów politycznych. Z drugiej strony, jak się wydaje, głównym kryterium była ocena gotowości do współpracy z opozycją w sprawie, w której dwór żądał jednoznacznego poparcia. Oczywiście wspomniany wykaz nie musiał oddawać stanu faktycznego, lecz jedynie przekonania (czasami nadzieje) jego autorów. Możliwa jest częściowa weryfikacja ocen opozycji. Pozwalają na nią drukowane wystąpienia części posłów w czasie rugów poselskich oraz podpisy pod opozycyjnym manifestem, z 11 października 1786, w którym poparto wcześniej ogłoszony protest pisarza (wojskowego) koronnego, posła chełmskiego Kazimierza Rzewuskiego⁸³³. Niestety niemożliwe jest ustalenie stanowiska wszystkich parlamentarzystów. Za opozycyjnym sejmikiem podolskim oddano w jawnym głosowaniu 23 głosy, zaś pod manifestem z 11 października 1786 podpisało się 21 posłów⁸³⁴. Nie wiadomo, którzy posłowie (było ich 8) głosowali przeciwko obu sejmikom. Mimo tych ograniczeń, można uznać, że dzięki zestawieniu omówionych powyżej źródeł, posiadamy dobrą orientację w powiązaniach politycznych poszczególnych posłów.

Dla Wielkopolski opozycyjny wykaz posłów daje dość zaskakujący obraz. Jako „pewnych” opozycjonistów oznaczono trzy osoby. Byli to: J.N. Gurowski, M. Moszczeński i S. Jabłonowski⁸³⁵. Za jedyną niespodziankę można uznać obecność w tym gronie M. Moszczeńskiego. Możliwe, że wynikało to ze związków rodziny Moszczeńskich ze Szczęsnym Potockim, choć pewne informacje na ten temat dotyczą powiązań innych braci posła gnieźnieńskiego⁸³⁶. Za zdeklarowanych regalistów byli uważani: M. Mielżyński, F. Kwilecki, A. Gorzeński, Ł. Krzyżanowski, J. Skórzewski i W. Węgorzewski. Na uwagę zasługuje jednoznaczna ocena podkomorzycy J. Skórzewskiego i Ł. Krzyżanowskiego, niedoszłego deputata (przy dość dwuznacznej postawie F.K. Kęszyckiego). Pozostali posłowie (było ich aż 11) zostali uznani za „obojętnych”⁸³⁷. Tak duża grupa osób, co do których uznano, że było możliwe ich pozyskanie, budzi wątpliwości. Z drugiej strony może to potwierdzać tezę, że regalizm wielu Wielkopolan był powierzchowny lub koniunkturalny. Niezależnie od realności zawartych w wykazie oczekiwań, warto przyjrzeć się w jaki sposób opozycja chciała wpłynąć na stanowisko znacznej grupy posłów wielkopolskich w czasie rugów poselskich. J. Radziwińskiego miała pozyskać księżna wojewodzicowa mściławska⁸³⁸ E. Sapieżyna. Nie jest dla mnie jasne, na czym opierały się powyższe nadzieje. E. Sapieżyna miała niewątpliwie koneksje wśród wielkopolskiej szlachty. Była matką chrzestną syna kasztelana A. Sieroszewskiego⁸³⁹. Brat wojewo-

⁸³³ Mowy i głosy poselskie oraz manifesty w sprawie rugów poselskich zostały zamieszczone w: ZM 1786, t. I; W. Filipczak, *Rugi poselskie...*, s. 80–81; A. Danilczyk, *W kregu afery...*, s. 138–140.

⁸³⁴ BCz 840, s. 499–500. Manifest senatorów i posłów z 11 X 1786. W artykule (*Rugi poselskie...*, s. 80) podałem omyłkowo (tekst został opublikowany bez korekty), że manifest podpisało 4 posłów i 21 senatorów, oczywiście powinno być 4 senatorów i 21 posłów. Według A. Danilczyka (*W kregu afery...*, s. 139–140, przyp. 33) podpisy złożyło 4 senatorów i 18 posłów. Autor pominął jednak posłów braclawskich: Jerzego Potockiego, Wincentego Potockiego i Adama Rzewuskiego.

⁸³⁵ AGAD, APP 96, s. 315. Wykaz posłów na sejm.

⁸³⁶ E. Rostworowski, *Moszczeński Adam*, s. 87.

⁸³⁷ AGAD, APP 96, s. 315. Wykaz posłów na sejm 1786.

⁸³⁸ AGAD, APP 96, s. 315. Wykaz posłów na sejm 1786.

⁸³⁹ W. Szczygielski, *Sieroszewski Antoni*, s. 342.

dzicowej, hetman F.K. Branicki, miał wpłynąć na: W. Gozimirskiego, J. Pruskiego i A. Madalińskiego. Przy kolejnych czterech posłach (M. Mycielski, K. Działyński, Ł. Bniński i J. Suchorzewski) zanotowane zostały zbiorczo, trzy osoby: Ł. Bniński, F.K. Branicki i S.S. Potocki⁸⁴⁰. Zapis ten ilustruje duży optymizm twórców wykazu. Zakładali oni, że Ł. Bniński, sam uznany – rzecz ciekawa – za „obojętnego”, będzie pomagał opozycji pozyskiwać innych parlamentarzystów. Nasuwają się dwa wnioski. Po pierwsze, sędzia ziemski poznański był malkontentem „niezależnym”, nie związanym ściśle z głównymi ośrodkami opozycji magnackiej⁸⁴¹. Po drugie, J. Suchorzewski nie był osobą mającą, do tej pory, ściśle związki z obozem przeciwników króla. Na postawę Ignacego i Wacława Zakrzewskich chciano oddziaływać przez sprawę rozgraniczenia z Prusami (nie wiadomo, co opozycja mogła im zaoferować). Na C. Sokolnickiego zamierzano wpłynąć argumentami brzęczącej natury⁸⁴². Zwraca uwagę fakt, że wpływami w Wielkopolsce nie dysponował ośrodek puławski opozycji magnackiej.

Wydaje się, że oczekiwania twórców wykazu były nadmierne. Pod opozycyjnym manifestem z 11 października 1786 podpisało się tylko 4 posłów i 1 senator wielkopolski. Uczynili to: S. Jabłonowski, J.N. Gurowski, J. Suchorzewski, M. Moszczeński oraz wojewoda kaliski A. Sułkowski⁸⁴³. Należy jednak zauważyć, że J. Suchorzewski i M. Moszczeński wcześniej nie w pełni poparli stanowisko opozycji, gdyż głosowali za wyeliminowaniem z izby posłów wybranych na obu sejmikach podolskich⁸⁴⁴. Potwierdziły się opinie F.K. Kęszyckiego, z marca 1786, o malkontenckiej postawie Antoniego Sułkowskiego⁸⁴⁵. Wojewoda kaliski nie był jednak wymieniony jako osoba pozyskująca zwolenników dla opozycji. W tej roli pojawił się (odnośnie do innych województw) uchodzący za regalistę A.O. Okęcki⁸⁴⁶. Wpływowy w Wielkopolsce kanclerz wielki koronny nie podpisał oczywiście manifestu opozycji. Wątpię więc, czy kalkulacje twórców wykazu w tej sprawie były uzasadnione. O tym, że w wielu sytuacjach przeliczyli się oni w swoich przewidywaniach, może świadczyć przykład posła kaliskiego C. Sokolnickiego. Nie wiadomo, czy opozycjoniści zaoferowali mu zbyt małą sumę, czy raczej błędnie ocenili motywy działania podstolego poznańskiego. C. Sokolnicki na rugach opowiedział się jednoznacznie za sejmikiem regalistycznym⁸⁴⁷. Niestety nie udało mi się ustalić, jak zachował się czasie rugów poselskich Ł. Bniński. Z pewnością nie podpisał manifestu opozycji z 11 października 1786. Z drugiej strony, postawa sędziego ziemskiego poznańskiego była z sympatią obserwowana przez opozycjonistów. Świadczą o tym listy sejmowego korespondenta Seweryna Rzewuskiego, Michała Kobyłeckiego. Odnotowywał on działania wielkopolskich opozycjonistów, takich jak

⁸⁴⁰ AGAD, APP 96, s. 315. Wykaz posłów na sejm 1786.

⁸⁴¹ Por. W. Szczypiński, *Referendum trzciomajowe*, s. 76–77.

⁸⁴² AGAD, APP 96, s. 315, Wykaz posłów na sejm 1786.

⁸⁴³ *Manifest... senatorów, ministrów i posłów... 11 X 1786*, s. 177–178; A. Stroynowski, *Opozycja sejmowa*, s. 191.

⁸⁴⁴ J. Suchorzewski, p. gnieźnieński, *Głos... 3 X 1786...*, [w:] ZM 1786, t. I, s. 103–107; W. Filipczak, *Rugi poselskie...*, s. 80. Zob. też: A. Danilczyk, *W kręgu afery...*, s. 137.

⁸⁴⁵ BCz 733, s. 245. F.K. Kęszycki do króla z 2 III 1786.

⁸⁴⁶ AGAD, APP 96, s. 317. Wykaz posłów na sejm 1786.

⁸⁴⁷ C. Sokolnicki, p. kaliski, *Zdanie ex turno in ordine podwoynego w Kamieńcu Podolskim odprawionego seymiku*, [w:] ZM 1786, t. I, s. 7–8; A. Danilczyk, *W kręgu afery...*, s. 136.

J.N. Gurowski i J. Suchorzewski⁸⁴⁸. W drugim dniu obrad sejmu (w którym kończono jeszcze rugi poselskie), M. Kobylecki informował hetmana polnego koronnego, że pretendentem do marszałkostwa sejmu jest „Bniński ów śmiało respondujący, mający wielu przyjaciół swoich”⁸⁴⁹. Niestety nie wiadomo, czego dotyczyły śmiałe odpowiedzi posła poznańskiego.

W świetle powyższych wyników opozycja uzyskała na pewno 4 mandaty (J.N. Gurowski, S. Jabłonowski, M. Moszczeński, J. Suchorzewski). M. Moszczeński był jednak prawdopodobnie przewidziany w planie dworskiej. A. Stroynowski za opozycjonistę uznał także posła kaliskiego A. Madalińskiego⁸⁵⁰. Był on związany z Sułkowskimi. Odębne zagadnienie stanowi ocena parlamentarnej aktywności przyszłego brygadiera i uczestnika insurekcji kościuszkowskiej⁸⁵¹. Nie ma podstaw sądzić, by A. Madaliński wchodził do sejmu jako kandydat malkontentów. Trudno jednoznacznie ocenić sprawę mandatu Ł. Bnińskiego. Wielkopolscy regaliści uważali go za przeciwnika politycznego. Do sejmu kandydował jednak jako osoba zaakceptowana przez króla⁸⁵². Na sejmie nie wyróżnił się działalnością opozycyjną. A. Stroynowski nie zaliczył go do posłów opozycyjnych, a nawet niezależnych, choć jest to dyskusyjna ocena⁸⁵³. Jeśli pominąć osoby zaakceptowane przez króla, lecz mające związki z opozycją, to i tak zdecydowaną większość posłów wielkopolskich (70–75%) stanowili kandydaci obozu regalistycznego. Inna rzecz, że w dużej części mogli być to ludzie dość luźno związani z obozem dworskim. Do takich wniosków skłania analiza omówionego wykazu posłów, nawet jeśli przyjąć, że jego autorzy podchodzili do ocen dość życzeniowo (wskazuje na to przykład C. Sokolnickiego czy Zakrzewskich).

Wielkopolska instrukcja poselska na sejm 1786 liczyła 48 punktów⁸⁵⁴. Była więc bardzo długa. Zawierała o 22 punkty więcej niż dwa lata wcześniej. Była jednak krótsza niż te, które uchwalono w latach 1778–1782 (liczyły one ponad 50 punktów)⁸⁵⁵. Ponownie (poprzednio w 1784) domagano się od posłów starań o realizację „resztujących” punktów z niezrealizowanej instrukcji na sejm soltykowski⁸⁵⁶. Jak już pisałem, instrukcję układała specjalna deputacja. Niestety brak jest informacji na temat jej składu⁸⁵⁷.

W instrukcji dominowały zagadnienia o charakterze partykularnym (lokalnym lub prywatnym). Z kwestii mających znaczenie dla oceny postawy politycznej sejmiku

⁸⁴⁸ APK, Podh. II/41, nr 304, 307. Michał Kobylecki do Seweryna Rzewuskiego z 20 X i 7 XI 1786.

⁸⁴⁹ APK, Podh. II/41, nr 300. M. Kobylecki do S. Rzewuskiego z 3 X 1786.

⁸⁵⁰ A. Stroynowski, *Opozycja sejmowa...*, s. 490.

⁸⁵¹ J. Kowecki, *Madaliński Antoni*, s. 105.

⁸⁵² BCz 733, s. 285. Król do F.K. Kęszyckiego z 21 V 1786.

⁸⁵³ A. Stroynowski, *Opozycja sejmowa...*, s. 490, 494–495. Por. W. Filipczak, *Opozycja antykrólewska...*, s. 11.

⁸⁵⁴ Instrukcja poselska województw wielkopolskich z 21 VIII 1786 znajduje się w: APPozn., PG 1180, k. 358–363v, 335–340; AGAD, APP 130, s. 231–249 i BRacz. 232, k. 32v–52v (odpis).

⁸⁵⁵ W 1778 instrukcja poselska liczyła aż 57 punktów: W. Filipczak, *Sejm 1778 roku*, s. 137.

⁸⁵⁶ AGAD, ZP 130, s. 248. Instrukcja poselska wielkopolska z 21 VIII 1786 (także: BRacz. 232, k. 50v–51).

⁸⁵⁷ APPozn., PG 1180, k. 355v. Laudum sejmiku w Środzie z 21 VIII 1786.

zwraca uwagę punkt dotyczący rezolucji Rady Nieustającej. Domagano się uchylecia decyzji sprzecznych z prawem i „legislację w sobie zawierających”⁸⁵⁸. W instrukcji zajęto się sprawą rezolucji pozwalającej żonom będącym w separacji na zawieranie wszelkiego rodzaju transakcji. Uznano, że zgodnie z ustawodawstwem prawo do tego miały tylko kobiety rozwiedzione i wdowy⁸⁵⁹. Powyższa rezolucja tylko z pozoru dotyczyła jedynie obojętnej politycznie kwestii z zakresu prawa cywilnego. W rzeczywistości w podtekście były interesy majątkowe ważnych postaci sceny politycznej. W dniu 8 lipca 1785 Rada Nieustająca uchwaliła rezolucję pozwalającą przydzielać kuratorów rozwódkom i separatkom. Była ona wydana w interesie Rogalińskiej, dzięki jej przyjacielowi, marszałkowi Rady Nieustającej Józefowi Chrapowickiemu⁸⁶⁰. Decyzja ta uderzała w interesy majątkowe K.N. Sapiehy, którego żona Anna (z Cetnerów, wcześniej małżonka marszałka Sanguszki) także starała się o rozwód. A. Sapieżyna wystąpiła również o ustanowienie kuratorów. Zaniepokojona tym E. Sapieżyna interweniowała u króla. Wskazywała, że według prawa, póki nie doszło do rozwodu, jedynie mąż ma prawo zarządzać majątkiem żony⁸⁶¹. Nie wchodzę w dalsze dzieje tego sporu, zakończonego dopiero po sejmie 1786 niekorzystnym dla K.N. Sapiehy dekretem biskupa Adama Naruszewicza⁸⁶². Dla interesującego mnie wątku istotne jest to, że krytyka tej rezolucji była na rękę ośrodkowi hetmańskiemu, który miał w Wielkopolsce swoje kontakty. Oczywiście do sprawy należy podchodzić ostrożnie. W Wielkopolsce mogły być osoby, które miały swoje własne powody, by zwalczać wspomnianą rezolucję.

Funkcjonowaniu władz wykonawczych poświęcony był jeszcze jeden postulat instrukcji. Domagano się, by konsyliarze Rady Nieustającej po skończonej kadencji nie mogli być wybierani do komisji skarbowych i na odwrót (komisarze skarbowi do Rady). Postulat ten nie był jednak motywowany podejrzliwością wobec instytucji rządowych. Chodziło o zwiększenie kręgu osób uczestniczących w sprawowaniu tych funkcji. „Umieszczenie po najwyższych Rzeczypospolitej magistraturach” uważano bowiem za nagrodę należną „zasługującym się obywatelom”⁸⁶³.

Szczególne zainteresowanie Wielkopolan wywołała sprawa ratyfikacji konwencji z 6 grudnia 1785 w kwestii rozgraniczenia dóbr prywatnych na pograniczu z Prusami⁸⁶⁴. W niezwykle rozbudowanym szóstym punkcie instrukcji poselskiej znalazł się bardzo

⁸⁵⁸ APPozn., PG 1180, k. 359. Instrukcja poselska wielkopolska z 21 VIII 1786 (także: AGAD, ZP 130, s. 232–233).

⁸⁵⁹ APPozn., PG 1180, k. 359. Instrukcja poselska wielkopolska z 21 VIII 1786 (także: AGAD, ZP 130, s. 233).

⁸⁶⁰ BCz 928, s. 97–100. Ekstrakt rezolucji Rady Nieustającej z 8 VII 1785, Adam Naruszewicz do króla z 16 VII 1785.

⁸⁶¹ BCz 931, s. 255–258. Elżbieta Sapieżyna do króla z 13 VII 1785; Ł. Kądziela, *Sapieha Kazimierz Nestor*, s. 56. O problemach rozwodowych małżeństwa Sapiechów pisał także Kajetan Koźmian (*Pamiętniki*, t. I, wstęp i komentarz J. Willaume, t. I, Wrocław 1972, s. 117).

⁸⁶² BCz 928, s. 125. A. Naruszewicz do króla z 13 XI 1786; Ł. Kądziela, *Sapieha Kazimierz Nestor*, s. 54.

⁸⁶³ AGAD, ZP 130, s. 236. Instrukcja poselska wielkopolska z 21 VIII 1786.

⁸⁶⁴ AGAD, ZP 130, s. 234. Instrukcja poselska wielkopolska z 21 VIII 1786. Informacje na temat negocjacji można znaleźć w: BCz 737, s. 411–412. Antoni Dzieduszycki do Ignacego Zakrzewskiego z 25 VII 1785 (kopia).

obszerny opis okoliczności tej sprawy. Mandatariuszom sejmiku polecano starać się o nagrodę dla osób, które poniosły straty w wyniku rozgraniczenia. Za „uciśnionych” konwencją obywateli uznawani byli: starosta ośnicki Jan Mycielski, podczaszy poznański Ignacy Zakrzewski, kasztelanic krzywiński Józef Krzycki, kasztelanic rogoziński [A.] Gajewski, Hipolit Rogaliński i Antoni Bronikowski⁸⁶⁵. O politycznym znaczeniu tego zagadnienia pisałem już przy okazji planów opozycji zyskania poparcia dwóch posłów z rodziny Zakrzewskich w sprawie rugów poselskich. Na sejmie zgłoszono projekt konstytucji w kwestii rozgraniczenia i rekompensaty za poniesione straty, który został uchwalony⁸⁶⁶. Wiadomo, że do jej promotorów zaliczał się A. Jabłonowski. W początkach sierpnia 1786 pisał on w tej sprawie do P. Małachowskiego. Kasztelan krakowski prosił wojewodę krakowskiego o umieszczenie w instrukcji proszowickiej załączonego do listu projektu. Przewidywał on rekompensatę, m.in. dla I. Zakrzewskiego, za straty poniesione z powodu rozgraniczenia⁸⁶⁷. Działania te okazały się skuteczne. Na sejmiku w Proszowicach przyjęty został, podpisany przez marszałka i asesorów, projekt „obywateli wielkopolskich” w tej sprawie⁸⁶⁸. Działania promujące interesy Wielkopolan były prowadzone także na innych obszarach. Poparcie dla postulatu udzielenia rekompensaty dla osób poszkodowanych w wyniku rozgraniczenia z Prusami umieszczono także w instrukcjach poselskich województwa lubelskiego i ziemi czerskiej⁸⁶⁹.

Tradycyjnie sejmik średzki żywo interesował się sprawami wojska, a zwłaszcza kawalerii narodowej. Kolejny raz troszczono się o żołd dla brygady kawalerii narodowej w składzie dywizji wielkopolskiej, a także o stałe miejsca jej stacjonowania. Domagano się aukcji kawalerii narodowej „w gemejnach” oraz powiększenia płacy dla namiestników i towarzyszy⁸⁷⁰. Politycznie największe znaczenie miał jednak następny punkt, który był reakcją na zaprojektowaną przez kancelarię wojskową króla (gen. J. Komarzewski), a realizowaną przez Departament Wojskowy reformę tej formacji. Przygotowane w 1785 regulaminy wojskowe podważały istniejący w tej formacji „system towarzyski” i ustalały stosunek liczbowy towarzyszy i szeregowych. Niechęć Wielkopolan do założeń tej reformy wyraziło się w dziewiątym punkcie instrukcji. Domagano się w nim, aby kawaleria narodowa, zgodnie z opisem prawa z 1775, „tak w powadze, jako i [w] rangach wojska została”⁸⁷¹. Niechęć sejmiku średz-

⁸⁶⁵ AGAD, ZP 130, s. 233–235. Instrukcja poselska wielkopolska z 21 VIII 1786.

⁸⁶⁶ AGAD, ZP 127, k. 281. Potwierdzenie rozgraniczenia między Polską a Szląskiem...; AGAD, ZP 27, k. 60. Potwierdzenie rozgraniczenia między Polską a Szląskiem... (projekt drukowany z poprawkami i podpisem marszałka sejmowego); VL, t. IX, s. 57; A. Zahorski, *op. cit.*, s. 21.

⁸⁶⁷ Ossol. 11858, s. 37–38. A. Jabłonowski do P. Małachowskiego z 3 VIII 1786.

⁸⁶⁸ APK, CC 761, s. 482–483. Instrukcja poselska województwa krakowskiego z 21 VIII 1786 – projekt pod literą D (także w: BPAU 1089, k. 123v–124).

⁸⁶⁹ APL, GrLub-rmo 485, k. 953v. Instrukcja poselska województwa lubelskiego z 21 VIII 1786 (także w: BPAU 8326, k. 451v–452); AGAD, ZP 130, s. 224. Instrukcja poselska ziemi czerskiej z 21 VIII 1786.

⁸⁷⁰ AGAD, ZP 130, s. 235. Instrukcja poselska wielkopolska z 21 VIII 1786 (też w: APPozn., PG 1180, k. 360–360v).

⁸⁷¹ APPozn., PG 1180, k. 360v. Instrukcja poselska wielkopolska z 21 VIII 1780 (także w: AGAD, ZP 130, s. 235–236); E. Rostworowski, *Sprawa aukcji wojska...*, s. 154.

kiego wobec polityki militarnej dworu nie mogło osłodzić regalistom rekomendowanie sejmowi zasług jej twórcy, gen. J. Komarzewskiego⁸⁷².

Politycznie mniej kontrowersyjny, choć interesujący, był projekt założenia banku krajowego (a także lombardu), których administracja miała zostać zastrzeżona dla szlachty. Miało to przyczynić się do wzrostu dochodów publicznych kosztem lichwy, przynoszącej korzyści osobom prywatnym⁸⁷³. Podobne intencje przyświecały projektowi przejęcia na skarb Rzeczypospolitej dóbr klasztorów, które znalazły się, w wyniku I rozbioru, poza granicami Rzeczypospolitej. Powołano się na praktykę stosowaną przez państwa zaborcze. Zwiększeniu dochodów publicznych służyć miało także przejęcie przez Komisję Skarbu Koronnego administracji dochodu tabacznego, po wygaśnięciu dotychczasowego kontraktu⁸⁷⁴.

Wielkopolanie przejawiali inicjatywę w sprawach gospodarczych nie tylko na poziomie ogólnokrajowym. Domagali się przyznania uprawnień wykonawczych sejmikom gospodarskim. Powoływano się „na pomyślne skutki komisji dobrego porządku po miastach królewskich”. Posłowie mieli starać się o przyjęcie ustawy, w której aprobowano tworzenie „po województwach doskonałej gospodarskiej komisji”⁸⁷⁵. Było to oczywiście nawiązanie do omawianych wcześniej prób stworzenia wielkopolskiej komisji ekonomicznej w końcu lat siedemdziesiątych XVIII wieku. Odwoływano się do tradycji samorządowych, działającej w latach 1685–1766, Komisji Skarbowej Poznańskiej.

Trochę światła na polityczne preferencje sejmikujących w Środzie rzucają składane podziękowania i udzielane rekomendacje. Ograniczę się tu do postaci znaczących w ówczesnym życiu politycznym. Stanisławowi Augustowi dziękowano za arcybiskupstwo gnieźnieńskie dla M. Poniatowskiego oraz za awanse dla trzech wielkopolskich wojewodów (J. Mielżyńskiego, Antoniego Sułkowskiego i F.K. Kęszyckiego)⁸⁷⁶. Nie zapomniano też o nowym dowódcy dywizji wielkopolskiej, generale lejtnancie K. Malczewskim⁸⁷⁷. Okazywano monarsze wdzięczność za nominacje związane z Wielkopolską. Podobnie sytuacja wyglądała w odniesieniu do rekomendacji. Listę otwierał tu kasztelan poznański R. Zbijewski, który został pominięty, ku swemu niezadowoleniu, przy obsadzie krzesel wojewódzkich⁸⁷⁸. Królowi rekomendowano także dwóch dalszych Wielkopolan: starostę kopanickiego Ponińskiego i gen. J. Lipskiego. Polecano, tym razem sejmowi, zasługi szafa Kancelarii Wojskowej Stanisława Augusta – gen. J. Komarzewskiego⁸⁷⁹. Dość niemiłą dla króla wymowę miały podziękowania dla wojewody ruskiego S.S. Potockiego za ofiarowany w czasie sejmu grodzieńskiego regiment (pominięto jednak skromniej-

⁸⁷² AGAD, ZP 130, s. 247. Instrukcja poselska wielkopolska z 21 VIII 1780.

⁸⁷³ APPozn., PG 1180, k. 360v. Instrukcja poselska wielkopolska z 21 VIII 1786 (także w: AGAD, ZP 130, s. 236); A. Stroynowski, *Opozycja sejmowa...*, s. 420.

⁸⁷⁴ APPozn., PG 1180, k. 361, Instrukcja poselska z 21 VIII 1786 (także: AGAD, ZP 130, s. 237). Kontrakt w sprawie dzierżawy monopolu tabacznego zawarty 30 V 1783 dotyczył lat 1784–1789: R. Rybarski, *op. cit.*, s. 157.

⁸⁷⁵ APPozn., PG 1180, k. 362. Instrukcja poselska z 21 VIII 1786 (też w: AGAD, ZP 130, s. 238–239).

⁸⁷⁶ AGAD, ZP 130, s. 246. Instrukcja poselska wielkopolska z 21 VIII 1786.

⁸⁷⁷ AGAD, ZP 130, s. 247. Instrukcja poselska wielkopolska z 21 VIII 1786.

⁸⁷⁸ B. Krakowski, *Kęszycki Franciszek K s a w e r y*, s. 372.

⁸⁷⁹ AGAD, ZP 130, s. 247. Instrukcja poselska wielkopolska z 21 VIII 1786.

szy gest generała artylerii litewskiej K.N. Sapiehy, który zadeklarował, że podaruje 12 armat dla armii litewskiej)⁸⁸⁰. Sprawa ta była niewygodna dla monarchy z przyczyn propagandowych, gdyż właśnie na sejmie z 1784 podjęto decyzję o spłacie przez Rzeczpospolitą długów królewskich⁸⁸¹.

Regaliści zachowali przewagę na sejmiku przedsejmowym w 1786. Musieli jednak iść na znaczące ustępstwa na rzecz osób związanych z opozycją. Konieczność szukania kompromisów odbiła się zwłaszcza na kształcie instrukcji poselskiej. Jej rozmiary i treść nie mogły się podobać Stanisławowi Augustowi. Ustępstwa regalistów widać zwłaszcza przy porównaniu z instrukcją dla posłów na sejm grodzieński w 1784.

Ogółem w latach 1780–1786 odbyło się prawdopodobnie 21 sejmików. Wśród nich były 4 sejmiiki przedsejmowe, 7 deputackich, 9 elekcyjnych (4 wschowskie, 3 kaliskie, 1 poznański i 1 gnieźnieński) i 1 gospodarski. Dotarłem do 16 laudów sejmikowych (4 poselskich, 6 deputackich, 5 elekcyjnych i 1 gospodarskiego), 4 instrukcji poselskich, a także instrukcji dla delegowanych do króla i prymasa. Na podstawie powyższego materiału źródłowego, uzupełnianego przez korespondencję i inne przekazy, chciałbym dokonać krótkiej analizy procedury sejmików średzkich oraz prezentacji wielkopolskich elit parlamentarnych.

Na 21 zgromadzeń, 12 odbyło się w Środzie (sejmiiki poselskie, deputackie i gospodarski). Elekcje kandydatów na urzędy sądowe zbierały się w stolicach odpowiednich jednostek podziału terytorialnego (Poznań, Kalisz, Gniezno, Wschowa). Traktuję je jako sejmiiki, choć ostatnio wątpliwości w tej sprawie zgłaszał M. Zwierzykowski⁸⁸². Zajmujący się wcześniej tym problemem W. Dworzaczek, A. Lityński i S. Płaza uznawali wielkopolskie zgromadzenia wybierające kandydatów na urzędy sądowe za sejmiiki, zaś w badanym przeze mnie okresie za takim rozwiązaniem jednoznacznie przemawia tekst uchwalonej w 1768 ustawy⁸⁸³. Sejmiiki zwykle trwały jeden dzień, choć były wyjątki. Dotyczyły one sejmików przedsejmowych. Zapewne trzy dni trwał sejmik poselski, którego obrady zaczę-

⁸⁸⁰ AGAD, ZP 130, s. 247–248. Instrukcja poselska wielkopolska z 21 VIII 1786; E. Rostworowski, *Sprawa aukcji...*, s. 121; Ł. Kądziela, *Sapieha Kazimierz Nestor*, s. 54.

⁸⁸¹ E. Rostworowski, *Ostatni król...*, s. 97–98; A. Stroynowski, *Sejmowa opozycja...*, s. 22.

⁸⁸² M. Zwierzykowski, *Sejmik województw poznańskiego i kaliskiego w latach 1696–1702*, „Scripta Minora” 2006, t. IV, s. 427–428; idem, *Klasyfikacja sejmików na przykładzie funkcjonowania sejmiku województw poznańskiego i kaliskiego w latach 1696–1732*, [w:] *O prawie i jego dziejach księgi dwie. Studia ofiarowane Profesorowi Adamowi Lityńskiemu w czterdziestolecie pracy naukowej i siedemdziesięciolecie urodzin*, t. I, Białystok–Katowice 2010, s. 593–594. Lauda elekcyjne nie zostały też uwzględnione w wydawnictwie: *akta sejmikowe województw poznańskiego i kaliskiego. Lata 1696–1732*, wyd. M. Zwierzykowski, Poznań 2008.

⁸⁸³ *akta sejmikowe województw poznańskiego i kaliskiego*, t. I, cz. I, wyd. W. Dworzaczek, Poznań 1957, s. VI, 154, 211, 232, 243, 260, 397, 411, 421; A. Lityński, *Z problematyki klasyfikacji sejmików ziemskich*, „Prace Naukowe Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach” 1969, Prace Prawnicze 1, s. 101–102; S. Płaza, *op. cit.*, s. 146–147. Obowiązująca od 1768 ustawa *Porządek sejmikowania* (VL, t. VII, s. 293) konsekwentnie traktuje zgromadzenia wybierające kandydatów na urzędy sądowe jako sejmiiki.

ły się 19 sierpnia 1782. Ostatnie dokumenty sejmikowe nosiły datę 21 sierpnia 1782, zaś laudum zostało oblatowane jeszcze dzień później⁸⁸⁴. Datę 21 sierpnia noszą również najwcześniejsze, znane mi, listy informujące o rezultatach sejmiku⁸⁸⁵. Pozostałe sejmiki poselskie nie trwały zapewne tak długo, lecz nie ma pewności, czy zakończyły się w jednym dniu.

Sejmiki wielkopolskie poprzedzane były nabożeństwami. Wzmianki na ten temat znajdują się w trzech laudach elekcji deputackich (z 1782, 1784 i 1786). Obrady sejmików w Środzie zawsze zagajali senatorowie. Nie może to dziwić, skoro w trzech województwach wielkopolskich (po utworzeniu w 1768 gnieźnieńskiego) było aż 16 urzędów senatorskich⁸⁸⁶. W 12 (na 15) znanych mi laudach znalazła się informacja, kto kierował obradami przed wyborem marszałka. W trzech uchwałach (z 21 sierpnia 1780, 10 maja 1784 i 16 sierpnia 1784) brak jest na ten temat informacji, choć na sejmiku poselskim przed sejmem grodzieńskim zagajającym był prawdopodobnie, o czym już pisałem, J. Mielżyński. To właśnie ten senator najczęściej – 5 razy (nie licząc sejmiku poselskiego z 1784) inaugurował średzkie obrady. J. Mielżyński, urodzony w 1729, już w 1763 został kasztelanem kaliskim jako człowiek związany z J.A. Mniszchem⁸⁸⁷. W 1780 zagajał sejmik będąc kasztelanem poznańskim, a w 1786 wojewodą poznańskim. Najczęściej, trzy razy, występował w tej roli jako wojewoda kaliski. Trzy razy sejmiki średzkie zagajał F.K. Kęszycki. Na obradach sejmików deputackich w 1784 i 1785 inaugurował obrady jako kasztelan kaliski, w 1786 już jako wojewoda gnieźnieński. Sejmik gospodarski z 22 sierpnia 1780 zagaił J. Kwilecki, wówczas kasztelan biechowski. Wszyscy trzej senatorowie byli czołowymi reprezentantami wielkopolskich regalistów.

Trochę inaczej wyglądała sytuacja w odniesieniu do ośmiu sejmików elekcyjnych. Pięć razy ich obrady zagajał F.K. Kęszycki (jako kasztelan kaliski dwa sejmiki w Kaliszu w 1784 i dwa we Wschowie w 1785, jako wojewoda gnieźnieński – sejmik w Gnieźnie w 1786). Urodzony zapewne w 1742, w 1781 uzyskał pierwszy urząd senatorski (kasztelanie gnieźnieńską)⁸⁸⁸. Sejmiki wschowski z 5 sierpnia 1782 i kaliski z 11 listopada 1783 zagaił J. Mielżyński (wtedy wojewoda kaliski). Sejmik w Poznaniu z 2 kwietnia 1782 rozpoczął obrady pod kierownictwem kasztelana łędzkiego J. Moszczeńskiego. Przykłady F.K. Kęszyckiego i J. Moszczeńskiego wskazują, że zagajający nie musiał być senatorem województwa, którego urząd był przedmiotem elekcji.

Wybory marszałka sejmiku w latach 1780–1786 zawsze odbywały się jednoosobnie. Wiadomo kto kierował obradami 16 sejmików. Funkcje te pełniło 14 osób (zob. tab. 1).

⁸⁸⁴ APPozn., PG 1163, k. 358v (oblata z 22 VIII 1782 laudum sejmiku przedsejmowego), k. 382–382v. Instrukcja dla posłów do króla z 21 VIII 1782.

⁸⁸⁵ BCz 671, s. 159. J. Lipski do NN z 21 VIII 1782; BCz 669, s. 253. F.K. Kęszycki do A. Cieciszowskiego z 21 VIII 1782.

⁸⁸⁶ *Urzednicy wielkopolscy...*, s. 241–242.

⁸⁸⁷ W. Dworzaczek, *Mielżyński Józef*, s. 782–783; M. Czeppe, *Kamaryla Pana z Dukli*, s. 153.

⁸⁸⁸ B. Krakowski, *Kęszycki Franciszek K s a w e r y*, s. 373.

Tabela 1. Wykaz sejmików w latach 1780–1786 i osób pełniących funkcję marszałka

Data i miejsce sejmiku	Rodzaj sejmiku	Marszałek koła rycerskiego
15 VII 1780 Środa	deputacki	Marceli(n) Niezychowski
21 VIII 1780 Środa	poselski	Paweł Skórzewski, miecznik kaliski
22 VIII 1780 Środa	gospodarski	Józef Żółtowski, miecznik wschowski
15 VII 1781 Środa	deputacki	?
2 IV 1782 Poznań	elekcyjny	Łukasz Bniński, starosta sokolnicki
15 VII 1782 Środa	deputacki	Felicjan Wierzchlejski, pisarz ziemski wschowski
5 VIII 1782 Wschowa	elekcyjny	Felicjan Wierzchlejski, pisarz ziemski wschowski
19 VIII 1782 Środa	poselski	gen. Jan Lipski, starosta kościański
15 VII 1783 Środa	deputacki	Władysław Suchorzewski
17 XI 1783 Kalisz	elekcyjny	Józef Kielczewski, chorąży kaliski
13. I 1784 Kalisz	elekcyjny	Paweł Skórzewski, łowczy kaliski
30 III 1784 Kalisz	elekcyjny	Franciszek Ksawery Mikorski, pisarz ziemski kaliski
10 V 1784 Wschowa	elekcyjny	Celestyn Sokolnicki, podstoli poznański
15 VII 1784 Środa	deputacki	Wojciech Węgorzewski, generał adiutant
16 VIII 1784 Środa	poselski	Łukasz Bniński, sędzia ziemski poznański
4 I 1785 Wschowa	elekcyjny	Piotr Drwęski, pisarz ziemski poznański
28 II 1785 Wschowa	elekcyjny	Maksymilian Zielonacki, podkomorzyc kaliski
15 VII 1785 Środa	deputacki	Celestyn Sokolnicki, podstoli poznański
3 VII 1786 Gniezno	elekcyjny	Józef Radziwiński, sędzia ziemski gnieźnieński
15 VII 1786 Środa	deputacki	Franciszek Mielżyński, starosta walecki
21 VIII 1786 Środa	poselski	Maciej Mielżyński, podkomorzy wschowski

Źródło: lauda sejmikowe.

Dwa razy marszałkami koła rycerskiego byli w latach 1780–1786: F. Wierzchlejski, P. Skórzewski, Ł. Bniński i C. Sokolnicki. F. Wierzchlejski, poseł z lat 1776 i 1778, zaczynał karierę polityczną jako protegowany kanclerza A. Młodziejowskiego⁸⁸⁹. P. Skórzewski urodził się w 1744. Kierował kołem rycerskim już w grudniu 1778 na kaliskim sejmiku elekcyjnym⁸⁹⁰. Niegdyś uczestnik konfederacji barskiej, później był aktywnym parlamentarzystą wielkopolskim. Cztery razy wybierano go posłem kaliskim na sejmy (1776, 1778, 1780 i 1788)⁸⁹¹. Ł. Bniński już w 1778 kierował obradami sejmiku poselskiego. Urodził się w 1738. Był, dzięki majątkowi i koligacjom, jednym z bardziej

⁸⁸⁹ W. Filipczak, *Sejm z roku 1778*, s. 59–61.

⁸⁹⁰ APPozn., KG 430, k. 870. Laudum sejmiku w Kaliszu z 19 XII 1778.

⁸⁹¹ W. Szczygielski, *Skórzewski Paweł*, [w:] PSP, t. XXXVIII, 1997, s. 373–374; W. Filipczak, *Sejm z roku 1778*, s. 61.

wpływowych magnatów wielkopolskich⁸⁹². Jako starosta sokolnicki był marszałkiem sejmiku elekcyjnego, na którym został kandydatem na urząd sędziego poznańskiego. Pełnienie tego urzędu z pewnością nie zaspokajało aspiracji przyszłego marszałka konfederacji targowickiej w Wielkopolsce⁸⁹³. Na sejmie 1786 aspirował podobno do marszałkostwa izby poselskiej, choć jego kandydatura nie została formalnie zgłoszona⁸⁹⁴. Na wiosnę 1787, zwykle dobrze poinformowany F.K. Kęszycki pisał, że Ł. Bniński oferował S. Rzewuskiemu 400 000 złp za buławę polną (dodatkowo gotów był ustąpić pensję do końca życia hetmana polnego). Wojewoda gnieźnieński słusznie jednak przewidywał, że transakcja nie dojdzie do skutku⁸⁹⁵. C. Sokolnicki, urodzony w 1752, był asesorem na sejmiku poselskim w 1778, a w 1780 otrzymał w Środzie mandat poselski. W latach 1781–1782 zasiadał w Trybunale Koronnym jako deputat z województwa kaliskiego. W 1783 został cześnikiem, a rok później podstolim poznańskim⁸⁹⁶. Starosta walecki F. Mielżyński, marszałek sejmiku deputackiego w 1786, ponownie kierował obradami w Środzie w lutym 1790, na zgromadzeniu wyłaniającym składy komisji porządkowych cywilno-wojskowych⁸⁹⁷. Gen. J. Lipski („dyrektor” z 1782), starosta kościański, w lutym 1792 został marszałkiem na obradach powiatów gnieźnieńskiego i kcyńskiego⁸⁹⁸. Marszałkami (funkcjonujących w latach 1768–1776) sejmików przedsejmowych powiatu kcyńskiego byli M. Nieżychocki i J. Radziwiński⁸⁹⁹.

Marszałek sejmiku w Gnieźnie (1786), sędzia ziemski gnieźnieński J. Radziwiński, poseł na sejm w 1786, osiągnął w 1790 godność wojewody gnieźnieńskiego⁹⁰⁰. Kolejnych 7 marszałków pełniło również funkcje poselskie z Wielkopolski (w okresie po I rozbiore). Byli to: chorążycy kaliski J. Kielczewski (w 1784 i w II kadencji Sejmu Wielkiego⁹⁰¹), pisarz ziemski wschowski M. Nieżychocki, gen. J. Lipski, pisarz ziemski kaliski F.K. Mikorski, generał adiutant W. Węgorzewski i podkomorzy wschowski M. Mielżyński⁹⁰². Podkomorzycy kaliski M. Zielonacki wcześniej został deputa-

⁸⁹² M. Zwierzykowski, *Sieraków i jego właściciele...*, s. 70; W. Szczygielski, *Referendum trześciomajowe*, s. 74; W. Filipczak, *Sejm 1778 roku*, s. 60.

⁸⁹³ W. Stanek, *Konfederacje generalne koronne w XVIII wieku*, Toruń 1991, s. 85.

⁸⁹⁴ APK, Podh. II 2/41, nr 300. M. Kobyłecki do S. Rzewuskiego z 3 X 1786; A. Danilczyk, *W kręgu afery...*, s. 138.

⁸⁹⁵ BKór. 11396, k. 13v. F.K. Kęszycki do J. Mielżyńskiego z 19 III 1787.

⁸⁹⁶ Z. Chodyła, *Sokolnicki Celestyn*, s. 61.

⁸⁹⁷ BRacz. 243, k. 79v–82v. Laudum sejmiku w Środzie z 8 II 1790.

⁸⁹⁸ Sejmik ten obradował w Gnieźnie: J. Sobczak, *Reforma sejmików...*, s. 95.

⁸⁹⁹ Z. Chodyła, *Utworzenie...*, s. 57. Po I rozbiore sejmiki poselskie powiatu kcyńskiego odbywały się w Dziewierzewie (1773) i Żernikach (1776).

⁹⁰⁰ J. Kowecki, *Radziwiński (Radziwiński) Józef*, s. 98–99. J. Radziwiński był już wcześniej wybierany posłem na sejm na sejmikach powiatów kcyńskiego i gnieźnieńskiego: Z. Chodyła, *Utworzenie...*, s. 57.

⁹⁰¹ E. Rabowicz, *Kielczewski Józef*, s. 412.

⁹⁰² W latach innych niż 1780–1786 mandat uzyskali: M. Nieżychocki (poseł na sejm rozbiorowy: R. Chojecki, *op. cit.*, s. 560), gen. J. Lipski (1773/5), F. Wierchlejski (1776, 1778), F.K. Mikorski (1776, 1778) i M. Mielżyński (1778): VL, t. VIII, s. 528 (podpisy pod konfederacją sejmową z 1776); B. Krakowski, *Lipski Jan*, s. 431; E. Rostworowski, *Mikorski Franciszek Ksawery*, s. 162; W. Filipczak, *Sejm z roku 1778*, s. 60–61, 346.

tem z województwa poznańskiego⁹⁰³. Jedyne miecznik wschowski J. Żółtowski oraz W. Suchorzewski nie mieli większego dorobku parlamentarnego. Na 20 ustalonych marszałków, 13 (65%) w momencie pełnienia funkcji było urzędnikami ziemskimi. Najwyższymi urzędnikami w tym gronie byli podkomorzy wschowski M. Mielżyński i chorąży kaliski J. Kielczewski. Wśród osób nie posiadających urzędu dwie osoby dysponowały tytułami wojskowymi (J. Lipski i W. Węgorzewski), trzech starostwami niegrodowymi (Ł. Bniński w 1782, F. Mielżyński i znowu J. Lipski). Jeden z marszałków był synem wysokiego urzędnika ziemskiego – podkomorzego (M. Zielonacki). Dwie osoby (12,5% ogólnej liczby) kierujące obradami koła rycerskiego były nieutytułowane (M. Nieżychocki i W. Suchorzewski). Zwraca uwagę fakt, iż marszałkowie sejmikowi w latach poprzedzających wybór zwykle nie pełnili funkcji asesora. Zdarzało się jednak, że pomagali dyrektorowi zgromadzenia kilka lat wcześniej. Przykładowo w 1778 zostali nimi C. Sokolnicki i J. Kielczewski⁹⁰⁴. F. Wierzchlejski i F.K. Mikorski sprawowali tę funkcję w 1786 na zgromadzeniu przedsejmowym⁹⁰⁵, a więc już jako byli marszałkowie.

Panowały dość zmienne zasady, jeśli chodzi o wybór asesorów. W tej sprawie odrębnie należy potraktować sejmiki średzkie i zgromadzenia elekcyjne każdego z województw. W stosunku do wspólnych obrad trzech województw sytuację zilustrowano w tab. 2.

Tabela 2. Liczba asesorów na sejmikach średzkich w latach 1780–1786

Liczba asesorów	Liczba sejmików	Daty sejmików
3	4	15 VII 1780, 22 VIII 1780, 15 VII 1782, 15 VII 1783
6	3	15 VII 1784, 15 VII 1785, 15 VII 1786
10	2	21 VIII 1780, 16 VIII 1784
11	1	19 VIII 1782
12	1	21 VIII 1786

Źródło: lauda sejmikowe.

Najbardziej ewidentnym zjawiskiem jest mniejsza liczba asesorów na sejmikach deputackich i gospodarskim (z 22 sierpnia 1780) niż na przedsejmowych. Na sejmikach deputackich w latach 1780–1783 wybierano trzech asesorów (tytu ile było województw), w latach następnych powołano ich sześciu. Na zgromadzeniach poselskich najczęściej wybierano ich dziesięciu. Z tylu powiatów składała się Wielkopolska w granicach sprzed pierwszego rozbioru⁹⁰⁶. Warto przypomnieć, że od 1764 liczba posłów wielkopolskich (20) była wielokrotnością tej liczby. Trudniej wyjaśnić, skąd wzięło się 11 asesorów na sejmiku poselskim w 1782. Zapewne to kwestia przypadku, ale zarówno pod

⁹⁰³ APPozn., PG 1172, k. 287. Laudum sejmiku w Środzie z 15 VII 1784.

⁹⁰⁴ APPozn., PG 1150, k. 256. Laudum sejmiku w Środzie z 17 VIII 1778; KG 430, k. 870. Laudum sejmiku w Kaliszu z 19 XII 1778.

⁹⁰⁵ APPozn., PG 1180, k. 355. Laudum sejmiku w Środzie z 21 VIII 1786.

⁹⁰⁶ W. Szczygielski, *Konfederacja barska w Wielkopolsce...*, s. 34.

instrukcją i pod laudum znalazło się po 10 podpisów⁹⁰⁷. Na sejmiku przedsejmowym w 1786 wyłoniono aż 12 asesorów. Biorąc po uwagę, że 12 to wielokrotność liczby 3, to prawdopodobnie na jedno województwo przypadało czterech asesorów.

Na sejmikach elekcyjnych w Kaliszu wybierano czterech (17 listopada 1783) lub pięciu asesorów (13 stycznia 1784, 30 marca 1784). Interpretacja tej sytuacji nie jest jednoznaczna. Województwo kaliskie składało się po 1768 z czterech powiatów, wśród których był utracony całkowicie w wyniku I rozbioru powiat nakielski⁹⁰⁸. Na sejmiku elekcyjnym w Poznaniu (2 kwietnia 1786) wyłoniono dwóch asesorów⁹⁰⁹. Po utracie terytorium powiatu waleckiego, w wyniku I rozbioru, województwo poznańskie składało się z dwóch powiatów, nie licząc ziemi wschowskiej, która miała odrębne urzędy sądowe. Sejmik elekcyjny w Gnieźnie (3 lipca 1786) wybrał aż 6 asesorów. W skład województwa gnieźnieńskiego wchodziły tylko dwa powiaty (gnieźnieński i kcyński)⁹¹⁰. Na każdym z czterech zgromadzeń ziemi wschowskiej obradujących w latach 1782–1785 wylaniano czterech asesorów⁹¹¹.

Znalezienie klucza, według którego ustalano liczbę asesorów w Wielkopolsce, napotyka na problemy. Ich zasadnicza przyczyna leżała w tym, że ani w treści uchwały, ani przy podpisach nie było informacji, że osoba jest asesorem z danej jednostki administracyjnej (województwa, powiatu). Sytuacja taka zdarzała się także na innych sejmikach⁹¹². Sprawia to wrażenie, iż w Wielkopolsce asesorowie nie mieli żadnej afiliacji terytorialnej. Wskazuje to na dużą spójność średzkiego okręgu sejmikowego, mimo istnienia odrębnych sejmików elekcyjnych. Niewątpliwie jednak wielkopolska praktyka zaprzecza tezie, iż za wciąż obowiązujące uznawano rozwiązanie z konstytucji z 1764, która przewidywała po dwóch asesorów z każdego powiatu⁹¹³. Należy wziąć pod uwagę, że *Porządek sejmikowania* z 1768 przewidywał jedynie wybór asesorów „*in ratione powiatów*”⁹¹⁴, co dawało duże możliwości interpretacyjne.

Ogółem na wszystkich zbadanych przeze mnie 25 sejmikach wielkopolskich z lat 1780–1786 wybrano 111 asesorów (73 w Środzie, 38 na sejmikach elekcyjnych). Przechodząc do prezentacji osób najczęściej wybieranych na asesorów chciałbym podkreślić, że powyższa statystyka dotyczy tylko sejmików z lat 1780–1786. Rekordzistą był Michał Moszczeński, który pełnił tę funkcję cztery razy (21 sierpnia 1780, 2 kwietnia 1782, 15 lipca 1782, 16 sierpnia 1784). Wcześniej pomagał marszałkowi koła rycerskiego w 1778 na sejmiku przedsejmowym⁹¹⁵. Aktywność sejmikowa M. Moszczeńskiego umożliwiła mu uzyskanie w 1786 mandatu poselskiego. Osoby, które były asesorami trzy razy, umieszczone zostały w tab. 3. Z tej grupy osób największy dorobek parlamen-

⁹⁰⁷ Tylko pod laudum podpisał się Jan Sieroszewski, jedynie pod instrukcją Antoni Bronikowski: APPozn., PG 1163, k. 274, 293. Podpisy pod laudum i pod instrukcją z 19 VIII 1782.

⁹⁰⁸ W. Szczygielski, *Konfederacja barska w Wielkopolsce...*, s. 34; M. Zwierzykowski, *Komisja Skarbowa Poznańska*, s. 16–17; J. Topolski, *Pruskie uzurpacje...*, s. 57–72.

⁹⁰⁹ APPozn., PG 1165, k. 167. Laudum sejmiku w Poznaniu z 2 IV 1782.

⁹¹⁰ APPozn., GG 233, k. 21, 147. Laudum sejmiku w Gnieźnie z 3 VII 1786; W. Szczygielski, *Konfederacja barska w Wielkopolsce...*, s. 34; Z. Chodyła, *Utworzenie...*, s. 25.

⁹¹¹ APPozn., WG 227, k. 112v. Laudum sejmiku we Wschowie z 5 VIII 1782; WG 228, k. 64, 210, 239. Lauda sejmików we Wschowie z 10 V 1784, 4 I 1785 i 28 II 1785.

⁹¹² J. Włodarczyk, *Sejmiki łęczyckie*, Łódź 1973, s. 128–129.

⁹¹³ W. Bednaruk, *Sejmiki lubelskie...*, s. 157–158.

⁹¹⁴ VL, t. VII, s. 293. *Porządek sejmikowania*.

⁹¹⁵ APPozn. 1150, k. 256. Laudum sejmiku w Środzie z 17 VIII 1778.

tarny mieli posłowie na sejm I. Mierzewski (1780) i J.N. Dobrzycki (1782), który był również w lipcu 1779 marszałkiem sejmiku gospodarskiego⁹¹⁶.

W latach 1780–1786 funkcję asesora pełniło dwa razy 13 osób. Zostały one wymienione w tab. 4. Wśród osób z tej grupy najwybitniejszymi parlamentarzystami byli F. Wierzchlejski i A. Rożnowski. Zdarzało się, że asesorami zostawały osoby pełniące wcześniej funkcję marszałka sejmiku. Tak było z F. Wierzchlejskim (kierował sejmikiem z 15 lipca 1782 w Środzie i 5 sierpnia 1782 we Wschowie) i Józefem Walknowskim (marszałek z 30 czerwca 1777)⁹¹⁷. Z grupy tej deputatami w latach 1780–1786 byli F. Wierzchlejski (1780) i W. Grabowski (1785).

Tabela 3. Osoby pełniące w latach 1780–1786 trzy razy funkcję asesora

Nazwisko i imię, sprawowany urząd*	Data sejmiku
Dobrzycki Jan Nepomucen	21 VIII 1780, 15 VII 1783, 3 VII 1786
Sieroszewski Jan, szambelan	19 VIII 1782, 17 XI 1783, 30 III 1784
Mierzewski Ignacy, wojski kaliski	13 I 1784, 30 III 1784, 16 VIII 1784
Tomicki Paweł, komornik graniczny kaliski	15 VII 1783, 30 III 1784, 3 VII 1786

*Najwyższy urząd w czasie pełnienia funkcji.

Źródło: lauda sejmikowe.

Tabela 4. Osoby pełniące dwa razy funkcję asesora w latach 1780–1786

Nazwisko i imię, sprawowany urząd* lub tytuł	Data sejmiku
Chłapowski Antoni	15 VII 1780, 22 VIII 1780
Miaskowski Józef	21 VIII 1780, 19 VIII 1782
Kwiatkowski Stanisław	21 VIII 1780, 17 XI 1783
Grabowski Wojciech	21 VIII 1780, 15 VII 1784
Rudnicki Maciej, komornik graniczny kaliski	19 VIII 1782, 15 VII 1784
Zbijewski Sebastian, podstarości wschowski	15 VII 1782, 16 VIII 1784
Rożnowski Antoni, pisarz grodzki gnieźnieński	21 VIII 1780, 16 VIII 1784
Godlewski Jakub, łowczyk inowrocławski	19 VIII 1782, 16 VIII 1784
Pruski Franciszek, łowczy przemyski	15 VII 1784, 15 VII 1785
Wierzchlejski Felicjan, podsędek kaliski	17 XI 1783, 21 VIII 1786
Sulerzycki Andrzej, wojski gnieźnieński	19 VIII 1782, 21 VIII 1786
Walknowski Józef, sędzic ziemski kaliski	13 I 1784, 21 VIII 1786
Pruski Jan	28 II 1785, 15 VII 1786

*Najwyższy urząd w czasie pełnienia funkcji.

Źródło: lauda sejmikowe.

⁹¹⁶ APPozn., PG 1153, k. 643. Laudum sejmiku w Środzie z 16 VII 1779.

⁹¹⁷ APPozn., KG 428, k. 370. Laudum sejmiku w Kaliszu z 30 VI 1777.

Ogólnie funkcję asesora w latach 1780–1786 osoby posiadające urząd ziemski pełniły 10 razy (ok. 9%). Były jednak w tym zakresie duże dysproporcje. W latach 1780–1784 na sejmikach przedsejmowych wśród asesorów nie było urzędników ziemskich. W 1786 na zgromadzeniu przedsejmowym było ich 4 (stanowili więc ponad 33% całego składu)⁹¹⁸. Przynajmniej w 19 przypadkach (ponad 17,1%) funkcję asesora pełniły osoby mające niższe urzędy sądowe. W tym zakresie nie ma jednak pewności co do kompletności statystyki, gdyż nie zawsze były one podawane w uchwałach. Zdecydowaną większość w gronie asesorów miały osoby nieutytułowane.

Lauda wielkopolskie dość rzadko, tylko 12 razy (prawie 57,9%), wspominają o przysiędze marszałka i asesorów. Nie oznacza to jednak, że na pozostałych nie miała ona miejsca. Brak jest wzmianek o zwolnieniu marszałka i jego pomocników z przysięgi⁹¹⁹. Informacja o juramencie pojawiła się w uchwałach pięciu sejmików deputackich (z lat 1782–1786) i siedmiu elekcyjnych (na dziewięć). Brak o nich wzmianki w laudach sejmików poselskich. Sądzę, że wynikało to z przyczyn praktycznych. Uchwały sejmików przedsejmowych i tak były bardzo obszerne (wymieniano w nich liczne grono asesorów, nie mówiąc już 20 posłów wielkopolskich), więc przebieg obrad był relacjonowany mniej dokładnie. W sześciu laudach (15 lipca 1782, 5 sierpnia 1782, 13 stycznia 1784, 30 marca 1784, 15 lipca 1785, 3 lipca 1786) zapisano, że przysięgę odbierał zagajający sejmik. Była to praktyka dominująca, choć nie jedyna, w ówczesnym życiu sejmikowym Korony⁹²⁰. Ustawowym obowiązkiem asesorów było notowanie „wotów” w czasie głosowań i projektów do instrukcji i laudum⁹²¹. Asesorowie sejmiku średzkiego podpisywali, obok marszałka koła rycerskiego, nie tylko lauda sejmikowe, także instrukcje poselskie (w latach 1782–1786)⁹²². Nie było to zjawiskiem powszechnym w ówczesnym życiu sejmikowym⁹²³.

W latach 1780–1786 w Wielkopolsce tylko raz doszło do głosowania (na sejmiku deputackim w 1786). Do laudum sejmikowego dołączony został osobny akt, który był oświadczeniem marszałka i asesorów o wyniku głosowania. Niestety, nie wyjaśniono w nim szczegółów techniki głosowania. Deklarowano, że zebrano wota „w całym kole”. Z tekstu wynika, że asesorowie prowadzili swoje listy oddanych głosów, które następnie zweryfikowano. Po podliczeniu „kresek” wyniki przekazano marszałkowi. Niejasne jest sformułowanie, że policzono kreski „w porządku alfabetycznym”⁹²⁴.

⁹¹⁸ APPozn., PG 1180, k. 340. Laudum sejmiku w Środzie z 21 VIII 1786.

⁹¹⁹ Zob. W. Filipczak, *Sejmiki województwa płockiego...*, s. 31, 47.

⁹²⁰ *Ibidem*, s. 51; A. Lityński, *Organy kierujące obradami sejmików 1764–1794 (na przykładzie sejmików województwa płockiego)*, [w:] *Z dziejów prawa Rzeczypospolitej Polskiej*, red. A. Lityński, Katowice 1991, s. 71.

⁹²¹ VL, t. VII, s. 293. *Porządek sejmikowania*; J. Siemieński, *Organizacja sejmiku ziemi dobrzyńskiej*, Kraków 1906, s. 12; W. Bednaruk, *Sejmiki lubelskie...*, s. 166.

⁹²² APPozn., PG 1163, k. 293. Instrukcja poselska z 19 VIII 1782; PG 1172, k. 378. Instrukcja poselska z 16 VIII 1784; PG 1180, k. 340. Instrukcja poselska z 21 VIII 1786.

⁹²³ Por. J. Siemieński, *op. cit.*, s. 11.

⁹²⁴ APPozn., PG 1180, k. 279. Oświadczenie marszałka i asesorów o wynikach głosowania z 15 VII 1786. Zob. też: M. Wrede, *Elekcja posłów na Sejm w Proszowicach w 1689 roku*, PH 1985, t. LXXVI, s. 269–288.

Na czterech kandydatów zabiegających o funkcje deputackie oddano w sumie 1119 (352 + 349 + 215 + 203) głosów⁹²⁵. Rodzi się pytanie, iloma „kreskami” dysponowali wyborcy. Logicznie uzasadnione są dwie możliwości; sejmikujący miał jeden lub trzy głosy. W moim przekonaniu bardziej prawdopodobna jest druga ewentualność (każde województwo miało swojego deputata). Liczba 1119 jest podzielna przez trzy. Jeśli przyjąć, że wszyscy uczestnicy sejmiku wykorzystali swoje „kreski” (zakładając, że mieli ich po trzy), to w głosowaniu uczestniczyły 373 osoby. Sytuacja ta dość dobrze pasuje do rozkładu głosów. Zapewne dwaj kandydaci, którzy uzyskali ich największą liczbę (352 i 349) nie budzili większych kontrowersji. Walka toczyła się więc o trzecie miejsce.

Wyniki głosowania w 1786 są jedynym przekazem mogącym wskazywać na frekwencję w czasie obrad sejmikowych. Prawdopodobna liczba 373 sejmikujących jest znacznie wyższa niż przeciętna z przelomu XVI i XVII wieku. Według S. Płazy w latach 1572–1632 w sejmikach średzkich uczestniczyło „od paru dziesiątków do ok. 200 osób”⁹²⁶. W czasach Augusta II, jak wynika z badań M. Zwierzykowskiego, źródła mówią zwykle o kilkuset uczestnikach (183–700), jeśli pominąć zgromadzenia odbywane w warunkach pospolitego ruszenia⁹²⁷. Nie może to jednak dziwić, gdyż w XVIII wieku dostrzegalny jest wzrost frekwencji na zgromadzeniach sejmikowych⁹²⁸. Pozostałe przekazy źródłowe dotyczące tego problemu pozbawione są waloru statystycznego. W dniu 15 lipca 1780 odłożono sejmik gospodarski na dzień po sejmiku poselskim (22 sierpnia 1780), spodziewając się „liczniejszego współziomków naszych na sejmiki poselskie... zgromadzenia”⁹²⁹. O zgromadzeniu przedsejmowym w 1782 gen. J. Lipski, jego marszałek, napisał, „że znacznie był ludny”⁹³⁰. Powyższe informacje sugerują, że sejmiki poselskie cieszyły się w Wielkopolsce większym zainteresowaniem niż deputackie. Wysoka frekwencja zdarzała się także na sejmikach elekcyjnych. W laudum sejmiku gnieźnieńskiego z 3 lipca 1786 można przeczytać, że jego uczestnicy byli „w znacznej liczbie senatorów, urzędników i obywatelów zgromadzeni”⁹³¹. Województwo gnieźnieńskie było najmniejszym w Wielkopolsce właściwej, okrojonym poważnie w wyniku I rozbioru i następujących po nim pruskich uzurpacjach granicznych⁹³². Inna rzecz, że nie jest pewne, czy prawo udziału w sejmikach elekcyjnych ograniczano do ziemian danego województwa, czy mogła w nich uczestniczyć szlachta z całej Wielkopolski⁹³³.

⁹²⁵ APPozn., PG 1180, k. 279. Oświadczenie marszałka i asesorów z 15 VII 1786.

⁹²⁶ S. Płaza, *op. cit.*, s. 88.

⁹²⁷ M. Zwierzykowski, *Samorząd sejmikowy...*, s. 96–98.

⁹²⁸ W. Kriegseisen, *Sejmiki Rzeczypospolitej szlacheckiej...*, s. 133–134. Zob. też: J. Michalski, *Les diétines polonaises au XVIIIe siècle*, „Acta Poloniae Historica” 1965, t. XII, s. 92.

⁹²⁹ APPozn., PG 1156, k. 266v. Laudum sejmiku z 15 VII 1780.

⁹³⁰ BCz 671, s. 159. Jan Lipski do króla z 21 VIII 1782.

⁹³¹ APPozn., GG 233, k. 21. Laudum sejmiku w Gnieźnie z 3 VII 1786.

⁹³² Z. Chodyła, *Utworzenie...*, s. 25; J. Topolski, *Pruskie uzurpacje...*, s. 60–72.

⁹³³ Problem biernego i czynnego prawa wyborczego na zgromadzeniach szlacheckich analizowali: L. Łysiak, *O społecznym składzie sejmików ziemskich*, [w:] *Księga pamiątkowa ku czci*

Najregularniej odbywającymi się sejmikami były elekcje deputackie. Na obrady zbierano się zawsze 15 lipca. W laudach z 1780, 1782, 1784–1786 zaznaczano, że na sejmik zgromadzono się w śródzkim kościele farnym⁹³⁴. Informacja ta pozostawia jednak pewne wątpliwości, gdyż wiadomo, iż wcześniej częstą praktyką było przenoszenie obrad z kolegiaty na przylegający do niej plac i cmentarz (który jest wymieniony jako miejsce sejmiku gospodarskiego w lipcu 1779)⁹³⁵. Sejmik deputacki w 1786 był jedynym, na którym doszło do głosowania, jednak w latach poprzednich problemem było raczej znalezienie chętnego do funkcji sędziego trybunalskiego, pełnionej bez wynagrodzenia. Kadencja Trybunału Koronnego trwała ponad 15 miesięcy (od 1 września do 20 grudnia następnego roku)⁹³⁶. Sędziowie musieli ponosić znaczne wydatki związane z pobytem w miastach trybunalskich. Dla przykładu, wynajęcie kwatery w Lublinie dla deputatów wybranych w 1782 oznaczało koszt, w zależności od standardu, od 30 do 180 czerwonych złotych⁹³⁷. Oszczędni Wielkopolanie nie byli zbyt chętni do pokrywania takich wydatków wyłącznie z własnej kieszeni. A. Malczewski, wybrany deputatem w tymże roku, przypominał Gabinetowi królewskiemu, że podjął się funkcji zgodnie z wolą monarchy. Prosił więc o wsparcie finansowe⁹³⁸. W 1785 powstało niebezpieczeństwo, że w Wielkopolsce zabraknie chętnych do obsadzenia trzech funkcji deputackich. F.K. Kęszycki, aby znaleźć nowych pretendentów, prawdopodobnie musiał obiecać pomoc materialną⁹³⁹. W kwietniu 1786 wojewoda gnieźnieński przekazał 200 czerwonych złotych, uzyskane z dworskiej dotacji (na „interesa wojewódzkie” miał obiecać 12 000 złp rocznie), deputatowi kaliskiemu W. Grabowskiemu⁹⁴⁰. Z drugiej strony funkcja sędziego trybunalskiego, traktowana jako usługa publiczna, pozwalała liczyć na wynagrodzenie w postaci awansu. Oczywiście jeśli deputat okazał się „cnotliwy” i (raczej lub) powolny regalistom. Wykaz 21 deputatów znajduje się w tab. 5.

Konstantego Grzybowskiego, Kraków 1971, s. 107–122; A. Lityński, *Sejmiki ziemskie 1764–1793. Dzieje reformy*, Katowice 1988, s. 111–124; idem, *Problem prawa posesjonatów do sejmikowania w dyskusji na forum Sejmu Czteroletniego*, [w:] *Cztery lata nadziei. 200 rocznica Sejmu Wielkiego*, red. H. Kocój, Katowice 1988, s. 56–77.

⁹³⁴ APPozn., PG 1156, k. 266. Laudum sejmiku w Środzie z 15 VII 1780; PG 1163, k. 307. Laudum sejmiku w Środzie z 15 VII 1782; PG 1172, k. 287. Laudum sejmiku w Środzie z 15 VII 1784; PG 1180, k. 278. Laudum sejmiku w Środzie z 15 VII 1786.

⁹³⁵ M. Zwierzykowski, *Samorząd sejmikowy...*, s. 29–31; APPozn., PG 1153, k. 643. Laudum sejmiku w Środzie z 16 VII 1779.

⁹³⁶ VL, t. VIII, s. 106–107. *Trybunał Koronny*; M. Goyski, *op. cit.*, s. 98.

⁹³⁷ APL, GrLub-rmo 468, k. 723–724. Taksa pałaców i kamienic dla jww deputatów na Trybunał Kor. zjechać mających w roku 1782 podług prawa przez urząd grodzki starościński uczyniona. Wynajęcie lubelskiego pałacu Potockich generałowiczów litewskich (wszystkie pokoje na piętrze) wiązało się z wydatkiem 180 czerwonych złotych. Najtańsza była kamienica Heyzlera. Za pobyt w trzech izbach z kuchnią, drwalnią, spiżarnią i piwnicą należało zapłacić 30 czerwonych złotych.

⁹³⁸ BCz 673, s. 343. A. Malczewski do NN [A. Cieciszowski?] z 25 VII 1782.

⁹³⁹ BCz 697, s. 520. F.K. Kęszycki do króla z 1 VII 1785.

⁹⁴⁰ BCz 733, s. 257–258. F.K. Kęszycki do K. Przeuskiego z 21 IV 1786.

Tabela 5. Deputaci województw poznańskiego, kaliskiego i gnieźnieńskiego w latach 1780–1786

Data sejmiku	Osoby wybrane na deputatów w kolejności według województw (poznańskie; kaliskie; gnieźnieńskie)
15 VII 1780	Felician Wierzchlejski, pisarz ziemski wschowski; Leon Moszczeński, starosta osiński; Wojciech Lipski, starosta szamborowski
15 VII 1781	Franciszek Ksawery Kęszycki, starosta mosiński; Celestyn Sokolnicki; Stanisław Brodnicki, pisarz grodzki poznański
15 VII 1782	Józef Krzyzanowski, skarbnik poznański; Adam Malczewski, starosta kleszczewski; Stanisław Lipski, cześnik rawski
15 VII 1783	Kajetan Mlecki, cześnik plocki; Władysław Mazowiecki; Maciej Mierzewski, komornik graniczny poznański
15 VII 1784	Maksymilian Zielonacki, podkomorzyc kaliski; Ludwik Bogdański, komornik kaliski; Aleksander Moszczeński
15 VII 1785	Nicefor Gorzeński, szambelan; Wojciech Grabowski, pułkownik; Antoni Rudnicki
15 VII 1786	Felician Niegolewski, starosta pobiedziski; Józef Wilkoński, kasztelan krzywiński; Sylwester Zakrzewski, pisarz grodzki kościański

Źródła: lauda sejmikowe; BCz 669, s. 245. F.K. Kęszycki do A. Cieciszowskiego z 19 VII 1781.

Ogółem wśród 21 deputatów było tylko czterech urzędników ziemskich (ponad 19%), w tym dwóch spoza Wielkopolski. Było również czterech niższych urzędników sądowych. W tej samej liczbie występowali także starostowie niegrodowi. Wielu z deputatów doczekało się szybkiego awansu. Oczywiście największą karierę zrobił, marszałek Trybunału Koronnego, F.K. Kęszycki, który osiągnął jeszcze we wrześniu 1781 pierwszą godność senatorską (kasztelanie gnieźnieńską). Karierę urzędniczą zakończył jako (od 1786) wojewoda gnieźnieński⁹⁴¹. A. Malczewski w 1784 został pisarzem ziemskim wschowskim. Zrezygnował z pisarstwa w grudniu 1786, co wynikało z niemożności łączenia tego urzędu z surogatorią starostwa generalnego⁹⁴². W początkach 1787 A. Malczewski awansował na kasztelanie rogozińską⁹⁴³. Wysoko zaszedł w hierarchii ziemskiej N. Gorzeński, który w 1791 został chorążym gnieźnieńskim⁹⁴⁴. Miało to jednak miejsce ponad 5 lat po zakończeniu działalności w Trybunale. Trudno też dostrzec związek awansu F. Wierzchlejskiego (na podsędką w 1784, później – 1789 – na sędziego ziemskiego) z pełnieniem funkcji deputackiej. Był on również aktywny na forum sejmowym. Bardziej prawdopodobna jest taka zależność w odniesieniu do C. Sokolnickiego, który w 1783 został cześnikiem poznańskim (później podstolim – 1784, podczaszym – w 1787). Wiadomo, że pełnienie funkcji deputackiej wpłynęło na awans (w 1785) M. Mierzewskiego na podsędką wschow-

⁹⁴¹ B. Krakowski, *Kęszycki Franciszek Ksawery*, s. 373.

⁹⁴² BKór. 11396, k. 11. F.K. Kęszycki do J. Mielżyńskiego z 18 XII 1786.

⁹⁴³ *Urzednicy wielkopolscy...*, s. 157.

⁹⁴⁴ *Ibidem*, s. 36.

skiego⁹⁴⁵. Prawdopodobny jest związek między zasiadaniem w Trybunale a awansem L. Bogdańskiego na wojstwo mniejsze kaliskie (w 1787)⁹⁴⁶. Chwalebnie pełniona funkcja deputacka (pięć lat wcześniej!) była argumentem za awansem S. Lipskiego na podczastwo kaliskie w 1788. F.K. Kęszycki powoływał się także na posłowanie przez cześnika rawskiego na sejmy (1778, 1786)⁹⁴⁷. Ten ostatni wątek jest jednak dość zaskakujący. S. Lipski jako poseł rawski w 1786 współpracował z opozycjonistą K.N. Sapiehą⁹⁴⁸. Być może wojewoda gnieźnieński miał na myśli tylko wielkopolski mandat poselski powierzony cześnikowi rawskiemu w 1778. F.K. Kęszycki pisał o pełnieniu funkcji deputackiej, kiedy popierał awans M. Zielonackiego na urząd pisarza ziemskiego kaliskiego (1785), a później na podsejmską tegoż województwa (w 1788)⁹⁴⁹. Jednak żadna z tych propozycji nie doczekała się realizacji ze względu na ówczesny brak wakansów.

Kandydatów na deputatów podawał zapewne marszałek sejmiku. Takie sformułowanie zawierają niektóre lauda (z 1782 i 1784)⁹⁵⁰. Było to powszechną praktyką w życiu sejmikowym⁹⁵¹. Po wyborze przez „koło rycerskie” deputat składał przysięgę. W laudach z lat 1785 i 1786 zaznaczono, że jej rota była zgodna z przepisem uchwalonej w 1775 konstytucji⁹⁵². To samo dotyczyło sejmiku z 1780, w laudum którego stwierdzono, że przysięgę deputatów odbierał marszałek koła rycerskiego⁹⁵³. Należy zaznaczyć, że na innych terenach sejmiki miały czasami wątpliwości co do roty przysięgi. Zgodnie z konstytucją z 1768 złożono ją, 15 lipca 1784, na sejmiku w Lublinie⁹⁵⁴. Sejmiki deputackie wybierać powinny co dwa lata (w latach parzystych) pisarza dekretowego z regestrów województw wielkopolskich⁹⁵⁵. Jednak tylko raz, w 1780, doszło do takiego wyboru. Pisarzem regestrów wojewódzkich w Trybunale został wówczas Jakub Kiedrzyński⁹⁵⁶. W latach 1782, 1784 i 1786 elekcji nie dokonano. Zobowiązywano zaś (w 1784 i 1786 zaznaczono, że jest to zadanie deputatów), by prosić o pełnienie tej funkcji „ziomka” – pisarza ziemskiego sieradzkiego A. Siemiątkowskiego⁹⁵⁷. Jak już

⁹⁴⁵ BCz 733, s. 139. F.K. Kęszycki do króla z 23 XII 1784.

⁹⁴⁶ *Urzednicy wielkopolscy...*, s. 89.

⁹⁴⁷ BCz 924, s. 205–206. F.K. Kęszycki do króla z 15 IV 1788.

⁹⁴⁸ W. Filipeczak, *Opozycja antykrólewska...*, s. 13; idem, *Aktywność sejmikowa...*, s. 33–34; A. Stroynowski, *Opozycja sejmowa...*, s. 310–311.

⁹⁴⁹ BCz 733, s. 172. F.K. Kęszycki do króla z 9 IX 1785; BCz 924, s. 200–201. F.K. Kęszycki do króla z 4 III 1788.

⁹⁵⁰ AGAD, PG 1163, k. 307v. Laudum sejmiku w Środzie z 15 VII 1782; PG 1171, k. 287. Laudum sejmiku w Środzie z 15 VII 1784.

⁹⁵¹ K. Przyboś, *op. cit.*, s. 34; A. Lityński, *Sejmiki województwa płockiego...*, s. 95; idem, *Organy kierujące...*, s. 79.

⁹⁵² APPozn., PG 1176, k. 348. Laudum sejmiku w Środzie z 15 VII 1785; PG 1180, k. 279. Laudum sejmiku w Środzie z 15 VII 1786.

⁹⁵³ APPozn., PG 1156, k. 266v. Laudum sejmiku w Środzie z 15 VII 1780.

⁹⁵⁴ APL, GrLub-rmo 476, k. 128v. Laudum sejmiku w Lublinie z 15 VII 1784 (także w: GrLub-rmo 478 – akta luźne, k. 725v; odpis: BPAU 8326, k. 431v).

⁹⁵⁵ VL, t. VIII, s. 106–107. *Trybunał koronny*; M. Goyski, *op. cit.*, s. 99.

⁹⁵⁶ APPozn., PG 1156, k. 266v. Laudum sejmiku w Środzie z 15 VII 1780.

⁹⁵⁷ APPozn., PG 1163, k. 342. Laudum sejmiku w Środzie z 15 VII 1782; PG 1172, k. 287v. Laudum sejmiku w Środzie z 15 VII 1784; PG 1180, k. 279. Laudum sejmiku w Środzie z 15 VII

pisalem, do 1764 i w latach 1768–1775 właśnie do ziemstwa sieradzkiego należała obsługa kancelaryjna Trybunału w Piotrkowie⁹⁵⁸. Zgodnie z konstytucją z 1778, „na pierwszych obradach” po sejmie powinny odbywać się sejmiki relacyjne⁹⁵⁹. W praktyce oznaczało to zdawanie relacji w czasie najwcześniejszego sejmiku, który zebrał się po zakończeniu obrad parlamentu⁹⁶⁰. W Wielkopolsce, ze względu na mniejsze okręgi sejmikowe w odniesieniu do zgromadzeń elekcyjnych, mogły to być tylko sejmiki deputackie. Relację z sejmku „sołtykowskiego” złożono 15 lipca 1783 na sejmiku średzkiem⁹⁶¹. Brak zaś w laudum informacji, by złożono na sejmiku z 15 lipca 1785 relację z sejmku grodzieńskiego⁹⁶².

Zgodnie z ustawą z 1717 sejmik gospodarski powinien zbierać się dzień po zgromadzeniu deputackim. Po przeniesieniu terminu wyboru deputatów w Koronie na 15 lipca (konstytucja z 1768), w myśl powszechnie przyjętej interpretacji powinny zbierać się 16 lipca⁹⁶³. Do wyjątków należały województwa sieradzkie (o czym dalej) i mazowieckie. W tym ostatnim sejmiki gospodarskie zbierały się w ziemiach. Deputatów obierano zaś na sejmiku generalnym w Warszawie⁹⁶⁴. W księstwie mazowieckim obrady gospodarskie odbywały się więc po sejmikach poselskich (dzień później)⁹⁶⁵. W Wielkopolsce sejmiki gospodarskie zbierały się dość często w końcu lat siedemdziesiątych XVIII wieku (19 sierpnia 1777, 16 lipca 1778, 16 lipca 1779)⁹⁶⁶. W czasie obrad sejmiku deputackiego 15 lipca 1780, przewidziane na następny dzień obrady gospodarskie zostały przeniesione na czas po zakończeniu sejmiku poselskiego. Jako przyczynę podano nieobecność wielu ziemian i obywateli. Decyzję w tej sprawie podjęto jednomyślnie. Posłużono się formułą zbliżoną do zakazanej limity sejmikowej. Wielkopolanie mieli chyba świadomość bezprawności swojej decyzji. Powoływali się

1786. Na temat A. Siemiątkowskiego zob.: E. Danowska, *Siemiątkowski Antoni*, s. 1.

⁹⁵⁸ M. Goyski, *op. cit.*, s. 52, 86, 95, 99.

⁹⁵⁹ VL, t. VIII, s. 580. *Sejmiki relationis dla Korony i Wielkiego Księstwa Litewskiego*.

⁹⁶⁰ W. Filipczak, *Sejm 1778 roku*, s. 337–339.

⁹⁶¹ APPozn., PG 1167, k. 377v. Laudum sejmiku w Środzie z 15 VII 1783.

⁹⁶² APPozn., PG 1176, k. 348–348v. Laudum sejmiku w Środzie z 15 VII 1785.

⁹⁶³ J. Włodarczyk, *Sejmiki łączyste*, s. 94; A. Lityński, *Sejmiki województwa płockiego...*, s. 80–81.

⁹⁶⁴ J. Gierowski, *Sejmiki generalny księstwa mazowieckiego na tle ustroju sejmikowego Mazowsza*, Wrocław 1948, s. 150, 169; J. Choińska-Mika, *Sejmiki mazowieckie w dobie Wazów*, Warszawa 1998, s. 20; W. Filipczak, *Sejmiki ziemi czerskiej 1780-1786*, PNH 2010, R. IX, nr 1, s. 146.

⁹⁶⁵ AGAD, NGRO 62, k. 991–992v. Laudum sejmiku w Nurze z 22 VIII 1786 (odpis: BPAU 8335, k. 373–375v); WGR. 36, k. 662–662v. Laudum sejmiku w Wyszogrodzie z 20 VIII 1782 (odpis: BPAU 8352, k. 306–307); ZGR 78, k. 35–36v. Laudum sejmiku w Zakroczymiu z 18 VIII 1778; BPAU 8318, k. 353–354. Laudum sejmiku w Ciechanowie z 17 VIII 1784; BPAU 8320, k. 462–463v, 474–475v. Lauda sejmików w Czersku z 22 VIII 1780 i 17 VIII 1784; BPAU 8351, k. 376–377v, 384–385. Lauda sejmików w Wiźnie z 22 VIII 1780 i 21 VIII 1782.

⁹⁶⁶ APPozn., PG 1153, k. 588, 643–643v. Laudum sejmiku w Środzie z 16 VII 1779; PG 1160, k. 579. Uniwersał komisji dobrego porządku uchwałą sejmików gospodarskich... z 15 VIII 1781; BCz 784, s. 289–295. Laudum sejmiku w Środzie z 19 VIII 1777. Por. *Dzieje Wielkopolski*, t. I, s. 878 (fragment autorstwa J. Topolskiego).

więc, by uniknąć zarzutu samowolnego odbycia zgromadzenia, na uniwersał królewski zwołujący sejmik przedsejmowy⁹⁶⁷. Podobna sytuacja, to jest przeniesienie obrad gospodarskich z przewidzianego prawem terminu (16 lipca) na dzień po sejmiku poselskim, znana jest z województwa rawskiego. W 1780 sejmik deputacki w Bolimowie (z alternaty ziemi gostynińskiej) wyznaczył obrady gospodarskie na dzień po sejmiku poselskim w Gąbinie⁹⁶⁸. W obu przypadkach (Środy i Bolimowa) za przykład mogła posłużyć praktyka województwa mazowieckiego. Zwyczaj odbywania tam sejmików gospodarskich po poselskich, został w 1764 usankcjonowany konstytucją sejmu kononacyjnego⁹⁶⁹.

O działalności sejmiku gospodarskiego z 22 sierpnia 1780 już pisałem. Uzupełnił on skład wielkopolskiej komisji ekonomicznej⁹⁷⁰. Efektem jej prac był uniwersał z 15 sierpnia 1781 w sprawie płac dla pracowników najemnych i czeladzi wiejskiej⁹⁷¹. Warto zauważyć, że sejmik wielkopolski nie był jedynym, który podejmował próby rozwiązania tego problemu. Usiłowała to zrobić również (w 1784) szlachta ziemi różańskiej, choć była to inicjatywa znacznie ustępująca działaniom Wielkopolan⁹⁷². W następnych latach działalność samorządowa sejmiku wielkopolskiego uległa zahamowaniu. W księgach grodzkich z lat 1781–1786 nie znalazłem już żadnej uchwały zgromadzenia gospodarskiego.

W okresie 1780–1786 najczęściej odbywające się w Wielkopolsce sejmiki miały na celu wybór kandydatów na urzędy sądowe. Odbyło się ich 9 (4 we Wschowie, 3 w Kaliszu, po jednym w Poznaniu i Gnieźnie). Osobą uprawnioną do ich zwoływania był najwyższy urzędnik województwa. W stosunku do sejmików ziemi wschowskiej czynił to wojewoda poznański⁹⁷³. Jedynie przed elekcją podkomorzego w 1782, ze względu na nieobecność wojewody Augusta Sułkowskiego w kraju, obwieszczenie wydał kasztelan poznański Roch Zbijewski⁹⁷⁴. Lauda wschowskie formułowano zazwyczaj w imieniu szlachty „województwa poznańskiego i ziemi wschowskiej”⁹⁷⁵, choć w uniwersale zwołującym sejmik podkomorski w 1782 mówi się wyraźnie o udziale

⁹⁶⁷ APPozn., PG 1156, k. 266v. Laudum sejmiku w Środzie z 15 VII 1780.

⁹⁶⁸ BPAU 8346. TP 29, k. 112–112v. Laudum sejmiku w Bolimowie z 15 VII 1780; W. Filipczak, *Aktywność sejmikowa...*, s. 14.

⁹⁶⁹ VL, t. VII, s. 156. *Ustanowienie sejmików gospodarskich w województwie mazowieckim*; J.A. Gierowski, *op. cit.*, s. 121.

⁹⁷⁰ APPozn., PG 1160, k. 32–32v, 57. Laudum sejmiku w Środzie z 22 VIII 1780; J. Deresiewicz, *Komisja dobrego porządku...*, s. 295–296.

⁹⁷¹ APPozn., PG 1160, k. 579–582v. Uniwersał komisji... z 15 VIII 1781; J. Deresiewicz, *Komisja dobrego porządku...*, s. 299–308.

⁹⁷² AGAD, RGRO 54, k. 549. Laudum sejmiku w Różanie z 17 VIII 1784; J.A. Gierowski, *Luźni ludzie na Mazowszu w świetle uchwał sejmikowych*, PH 1949, t. XL, s. 185–187.

⁹⁷³ APPozn., WG 228, k. 64, 194, 230. Laudum sejmiku we Wschowie z 10 V 1784 i uniwersały Augusta Sułkowskiego z 15 XII 1784 i 27 II 1785; WG 229, s. 300. Uniwersał Józefa Mielżyńskiego z 22 I 1787.

⁹⁷⁴ APPozn., WG 227, k. 95, 112. Uniwersał Rocha Zbijewskiego z 20 VI 1782 oraz laudum sejmiku we Wschowie z 5 VIII 1782.

⁹⁷⁵ APPozn., WG 227, k. 112. Laudum sejmiku we Wschowie z 5 VIII 1782; WG 228, k. 210, 239. Lauda sejmików we Wschowie z 4 I 1785 i 28 II 1785.

szlachty z trzech województw wielkopolskich⁹⁷⁶. Ustawa z 1768 przewidywała, że uniwersał powinien zostać wydany najpóźniej 6 tygodni po śmierci urzędnika. Jego obłata „w grodzie własnym województwa, ziemi lub powiatu, gdzie urząd zawakuje” miała nastąpić na przynajmniej na dwa tygodnie przed terminem sejmiku⁹⁷⁷. Sejmik elekcji kandydatów do sęstwa poznańskiego na 2 kwietnia 1782 zwołał miejscowy wojewoda A. Jabłonowski⁹⁷⁸. Trzy sejmiki w Kaliszu z lat 1783–1784 zwołał wojewoda kaliski J. Mielżyński. Uniwersały były wydane 20 października 1783 (sejmik z 17 listopada 1783), 24 grudnia 1783 (na 13 stycznia 1784), 10 marca 1784 (na 30 marca 1784) w Chobienicach⁹⁷⁹. Terminy oddzielające dzień wystawienia uniwersału do daty rozpoczęcia zgromadzenia były dość krótkie (odpowiednio 28, 20 i 20 dni). Nawet jednak w dwu ostatnich wypadkach dochowany został 14-dniowy odstęp między oblatą w księgach grodu kaliskiego a początkiem sejmiku. Uniwersały wojewody kaliskiego zostały oblatowane z 15-dniowym wyprzedzeniem (30 grudnia 1783 i 15 marca 1784)⁹⁸⁰. Sejmik w Gnieźnie z 3 lipca 1786 został zwołany przez wojewodę F.K. Kęszyckiego. Uniwersał wydano 12 czerwca 1786 w Mosinie, zaś obłata nastąpiła 19 czerwca, a więc 14 dni przed sejmikiem⁹⁸¹. Warto zwrócić uwagę, że wojewoda gnieźnieński ogłaszał jednocześnie elekcję na dwa urzędy (podśędka i pisarza ziemskiego gnieźnieńskiego). Doszło przy tym do ewidentnego naruszenia prawa, gdyż podsędek P. Korytowski zmarł 16 maja 1786, a więc 47 dni przed sejmikiem⁹⁸². Opóźnienie wynikało z potrzeby dokonania przedsejmikowych uzgodnień, co było spowodowane nagłą śmiercią urzędnika. Przed wschowskim sejmikiem podkomorskim z 5 sierpnia 1782 uniwersał (wydany przez R. Zbijewskiego 20 czerwca w Pogorzeli) oblatowano z przeszło miesięcznym wyprzedzeniem (4 lipca)⁹⁸³. Również w wypadku trzech obwieszczeń Augusta Sułkowskiego, choć zostały one wystawione w Warszawie⁹⁸⁴, udało się zachować minimalny, przewidziany w ustawie, odstęp między aktykacją w księgach grodzkich a początkiem obrad. Odległość czasowa wynosiła zawsze 14 dni (26 kwietnia – 10 maja 1784; 21 grudnia 1784 – 4 stycznia 1785; 14 – 28 lutego 1785)⁹⁸⁵.

⁹⁷⁶ APPozn., WG 227, k. 95. Uniwersał R. Zbijewskiego z 20 VI 1782.

⁹⁷⁷ VL, t. VII, s. 293. *Porządek sejmikowania*.

⁹⁷⁸ APPozn., PG 1165, k. 167. Laudum sejmiku w Poznaniu z 2 IV 1782.

⁹⁷⁹ APPozn., KG 448, k. 412. Uniwersał J. Mielżyńskiego z 20 X 1783; KG 449, k. 530. Uniwersał J. Mielżyńskiego z 24 XII 1783; KG 454, k. 179. Uniwersał J. Mielżyńskiego z 10 III 1784. Na temat dworu w Chobienicach zob.: W. Fiszerowa, *op. cit.*, s. 65.

⁹⁸⁰ Obłata uniwersału J. Mielżyńskiego z 10 III 1784 nastąpiła: APPozn., KG 454, k. 179v. Uniwersał z 24 XII 1783 oblatowano 30 XII 1783: APPozn., KG 455, k. 16. Laudum sejmiku w Kaliszu z 13 I 1784.

⁹⁸¹ APPozn., GG 232, k. 903. Uniwersał F.K. Kęszyckiego z 12 VI 1786; GG 233, k. 21. Laudum sejmiku z 3 VII 1786.

⁹⁸² BCz 733, s. 301. F.K. Kęszycki do króla z 18 V 1786.

⁹⁸³ APPozn., WG 227, k. 95, 112. Uniwersał R. Zbijewskiego z 20 VI 1782 i laudum sejmiku we Wschowie z 5 VIII 1782.

⁹⁸⁴ APPozn., WG 228, k. 64, 194, 230. Laudum sejmiku we Wschowie z 10 V 1784 i uniwersały Augusta Sułkowskiego z 15 XII 1784 i 27 II 1785.

⁹⁸⁵ APPozn., WG 228, k. 64–64v, 210–210v, 239–239v. Lauda sejmików we Wschowie z 10 V 1784, 4 I i 28 II 1785.

Tabela 6. Kandydaci na urzędy sądowe wybrani na sejmikach elekcyjnych: poznańskich, kaliskich, gnieźnieńskich i wschowskich w latach 1782–1786

Data sejmiku, miejsce obrad	Wakujący urząd	Wybrani kandydaci – kolejność według laudum (osoba podkreślona otrzymała nominację)
2 IV 1782 Poznań	sędzia ziemski poznański	<u>Łukasz Bniński</u> , starosta sokolnicki; Walenty Gozimirski, wojski wschowski; Sebastian Zbijewski, podstarości wschowski; Józef Gronowski, podwojewodzie kaliski
5 VIII 1782 Wschowa	podkomorzy wschowski	<u>Maciej Mielżyński</u> ; Karol Modlibowski, cześnik wschowski; Jan Lipski, generał wojsk koronnych; Celestyn Sokolnicki, generał – adiutant
17 XI 1783 Kalisz	podkomorzy kaliski	<u>Stefan Zielonacki</u> , sędzia ziemski kaliski; Antoni Łętkowski, stolnik łączycycki; Antoni Sieroszewski, wojski kaliski; Samuel Kęszycki, wojski wschowski
13 I 1784 Kalisz	sędzia ziemski kaliski	<u>Andrzej Bogdański</u> , podsędek kaliski; Franciszek Ksawery Mikorski, pisarz ziemski kaliski; Paweł Skórzewski, łowczy kaliski; Maciej Mierzewski, komornik graniczny poznański
30 III 1784 Kalisz	podsedek ka- liski	<u>Felicjan Wierchlejski</u> , pisarz ziemski wschowski; Maciej Mierzewski, komornik graniczny poznański; Józef Walknowski, sędzia ziemski poznański; Ignacy Niemojewski, podczaszyc poznański
10 V 1784 Wschowa	pisarz ziemski wschowski	<u>Adam Malczewski</u> , starosta kleszczewski; Ludwik Bogdański, komornik ziemski kaliski; Andrzej Gorzeński, regent ziemski wschowski; Marceli Żółtowski
4 I 1785 Wschowa	sędzia ziemski wschowski	<u>Ludwik Herstopki</u> , podsędek wschowski; Piotr Drwęski, pisarz ziemski poznański; Józef Przeuski, generał wojsk koronnych; Maksymilian Grabski, szambelan
28 II 1785 Wschowa	podsedek wschowski	Adam Malczewski, pisarz ziemski wschowski; Stanisław Chelmski, skarbnik wschowski; <u>Maciej Mierzewski</u> , komornik <u>poznański</u> ; Antoni Roźnowski, pisarz grodzki gnieźnieński
3 VII 1786 Gniezno	podsedek gnieź- nieński	Andrzej Sulerzycki, wojski gnieźnieński; <u>Antoni Białobłocki</u> ; Władysław Suchorzewski, pułkownik; Józef Konstowski
3 VII 1786 Gniezno	pisarz ziemski gnieźnieński	Józef Przeuski, miecznik kaliski; <u>Antoni Roźnowski</u> , pisarz <u>grodzki gnieźnieński</u> ; Ignacy Mierzewski, wojski mniejszy kaliski; Kajetan Stablewski, komornik graniczny gnieźnieński

Źródło: lauda sejmikowe.

Ogółem na dziewięciu analizowanych sejmikach wybrano 40 kandydatów do 10 urzędów sądowych. Listę sejmikowych elektów zawiera tab. 6. Łatwo zauważyć, że w wypadku pierwszych siedmiu elekcji nominację otrzymywała zawsze osoba umieszczona w laudum na pierwszym miejscu. W schemacie tym nie mieszczą się sejmiki we Wschowie z lutego 1785 i w Gnieźnie z 1786. W wypadku kandydatów na podseDKa gnieźnieńskiego sprawę można położyć na karb, omawianych wcześniej, różnic zdań między

F.K. Kęszyckim i J. Mielżyńskim. Tezie takiej przeczy jednak układ pretendentów do pióra gnieźnieńskiego. Kolejność podana w uchwale nie zgadzała się z hierarchią zajmowanych urzędów. Można podejrzewać, że kierujący faktycznie sejmikiem F.K. Kęszycki miał do czynienia z silną rywalizacją o urzędy, którą postanowił rozstrzygnąć w bezpośrednich relacjach z królem, unikając sporów wśród licznie zgromadzonych sejmikujących. Tylko jedna osoba, M. Mierzewski, pojawiła się trzykrotnie jako kandydat do urzędu. Komornik graniczny poznański już wcześniej (w listopadzie i grudniu 1778) był kandydatem sejmików kaliskich na urzędy sędziego ziemskiego i podsędką⁹⁸⁶. Dwa razy w tabeli pojawili się A. Roźnowski i A. Malczewski. Wszyscy trzej też doczekali się przywileju na elekcyjny urząd sądowy. Ogółem wśród 36 kandydatów było aż 17 urzędników ziemskich (ponad 47%) oraz 8 niższych urzędników sądowych (ponad 22%). Wśród trzech synów urzędników, dwóch miało ojców związanych z sądownictwem. Nie dziwi to, że kandydaci do podkomorstwa kaliskiego byli wyłącznie urzędnikami ziemskimi. Jednak wśród elektów do podkomorstwa wschowskiego był już tylko jeden. Ponieważ o osobach nominowanych pisałem wcześniej, tym razem więcej uwagi poświęcę pozostałym kandydatom. Senatorską karierę zrobili A. Sieroszewski (od 1785) i W. Gozimirski (od 1787). A. Sieroszewski, jako kasztelan krzywiński, zagaił później sejmik elekcyjny z 17 stycznia 1791 w Kaliszu⁹⁸⁷. W. Gozimirski w 1782 otrzymał nominację na stolnikostwo wschowskie. Pięć lat później, w zamian za kasztelaninę elbląską, podpisał zobowiązanie do podjęcia się funkcji marszałka Trybunału Koronnego, jeśli zażąda tego król. W skrypcie z września 1787 zadeklarował, że nie będzie się za to domagał od monarchy żadnej bonifikacji z jego skarbu⁹⁸⁸. Także po awansie na „zagraniczny” (po I rozbiorze) urząd senatorski, W. Gozimirski uczestniczył w wielkopolskim życiu parlamentarnym. W kwietniu 1791 zagaił on, jako kasztelan elbląski (!), sejmik elekcyjny w Gnieźnie⁹⁸⁹. J. Walknowski w 1789 został podsędkiem kaliskim, a F.K. Mikorski w 1791 sędzią ziemskim w tym województwie (elekcja kandydatów odbyła się na sejmiku z 17 stycznia 1791)⁹⁹⁰. C. Sokolnicki awansował kolejno na cześnikostwo (1783), podstolstwo (1784) i podczastwo poznańskie (1787)⁹⁹¹. P. Skórzewski otrzymał w 1787 podstolstwo poznańskie, później został także podczaszym i stolnikiem⁹⁹². I. Mierzewski w 1787 awansował na urząd wojskiego większego kaliskiego. W tym samym roku wojskim mniejszym kaliskim został L. Bogdański. Dopiero w 1792 nominację na łowczego poznańskiego otrzymał M. Żółtowski⁹⁹³. Wiele osób z analizowanego grona nie doczekało się awansu (biorę pod uwagę jedynie urzędy senatorskie i ziemskie). Część z nich stanowili zapewne figuranci, którzy zgodzili się, jak to wówczas pisano, kandydować „dla liczby”⁹⁹⁴. Drugą grupę osób stanowili ludzie aktywni w życiu sejmikowym, dla których

⁹⁸⁶ APPozn., KG 429, k. 711. Laudum sejmiku w Kaliszu z 9 XI 1778; KG 430, k. 870v. Laudum sejmiku w Kaliszu z 19 XII 1778.

⁹⁸⁷ AGAD, ML IX/94, s. 303. Laudum sejmiku w Kaliszu z 17 I 1791.

⁹⁸⁸ BCz 921, s. 763. Skrypt Walentego Gozimirskiego z 16 IX 1787.

⁹⁸⁹ AGAD, ML IX/94, s. 306. Laudum sejmiku w Gnieźnie z 4 IV 1791.

⁹⁹⁰ AGAD, ML IX/94, s. 303. Laudum sejmiku w Kaliszu z 17 I 1791.

⁹⁹¹ Z. Chodyła, *Sokolnicki Celestyn*, s. 61.

⁹⁹² W. Szczygielski, *Skórzewski Paweł*, s. 374.

⁹⁹³ *Urzednicy wielkopolscy...*, s. 195, 217, 239.

⁹⁹⁴ BCz 688, s. 531. Józef Stempkowski do króla z 17 VII 1783.

umieszczenie w gronie kandydatów było formą doceniania ich dotychczasowej działalności. J. Walknowski był marszałkiem koła rycerskiego 30 czerwca 1777 oraz asesorem na sejmiku z 13 stycznia 1784. I. Niemojewski pełnił funkcję asesora przynajmniej trzykrotnie (30 czerwca 1777, 17 sierpnia 1778 i 21 sierpnia 1780)⁹⁹⁵. Przed wyborem na sejmiku elekcyjnym funkcję tę pełnił również A. Sulerzycki (19 sierpnia 1782). Dla odmiany S. Zbijewski i J. Gronowski, po znalezieniu się w gronie kandydatów na sędziego ziemskiego poznańskiego, na następnym sejmiku (15 lipca 1782) pełnili funkcję asesora. A. Sulerzycki ponownie kandydował, w maju 1791, do urzędu podsejdy gnieźnieńskiego, tym razem już jako cześnik i deputat tegoż województwa⁹⁹⁶. Kajetan Stablewski, w kwietniu 1791, został wybrany przez sejmik jako jeden z 4 konkurentów do sęstwa ziemskiego gnieźnieńskiego⁹⁹⁷. S. Chelmski dwa razy, w 1778 i 1791, był kandydatem szlachty wielkopolskiej do sęstwa ziemskiego kaliskiego⁹⁹⁸.

Przygotowania i przebieg sejmików poselskich analizowałem obszernie we wcześniejszej części rozdziału. Ograniczę się więc do krótkiego omówienia specyficznych elementów tego rodzaju zgromadzeń. Powołanie się na królewski uniwersał zwołujący sejm dawało Wielkopolanom okazję do rozbudowanych pochwał pod adresem Stanisława Augusta. Dla przykładu przytoczę, typowe zresztą, fragmenty sformułowań laudum z 16 sierpnia 1784. Dziękowano w nim Bożej Opatrzności za to, że „tak roztropnym i słodkim naród nasz uszczęśliwić raczyła panowaniem, w którym przeciągu dwudziestoletniego JKMc Pana Naszego Miłościwego rządu nierozzerwana w narodzie wolnym, a od wieków w życzących dobrze Ojczyźnie umysłach upragniona, góruje jednomyślność, trudno tej nie przyznać prawdy, że daleka potomność wzór i przykład w równe wstępowania ślady brać będzie wielbiąc, że ta szacowna i najkosztowniejsza jednomyślność przez przezornie nam dziś panującego Króla zaszczerpiona, obfite dla narodu wolnego wydawać będzie owoce...”⁹⁹⁹ Rozbudowana retoryka i konieczność zawarcia dużej ilości informacji o osobach (wymieniano 20 posłów, kilkunastu asesorów) powodowały, że uchwały średzkie nie są zbyt bogate w szczegóły dotyczące przebiegu sejmików. Brak w nich, m.in. wiadomości o obecności legatów królewskich. Jest to w tej epoce zjawisko występujące nie tylko na tym terenie. Stosunkowo najciekawsze informacje dotyczą uchwalania instrukcji poselskiej. Zanim do nich przejdę, krótko scharakteryzuję wielkopolską reprezentację poselską. W Środzie w latach 1780–1786 do obsadzenia było 80 mandatów poselskich. Mandaty otrzymało 65 osób. Trzech parlamentarzystów aż trzy razy otrzymywało mandat poselski (tab. 7). Dziewięć osób było wybieranych posłami dwukrotnie (tab. 8). Aż 53 mandatariuszy reprezentowało Wielkopolskę na sejmie tylko raz.

⁹⁹⁵ APPozn., KG 428, k. 370–370v. Laudum sejmiku w Kaliszu z 30 VI 1777; KG 434, k. 311v. Laudum sejmiku z 21 VIII 1780; PG 1150, k. 256. Laudum sejmiku w Środzie z 17 VIII 1778.

⁹⁹⁶ AGAD, ML VII/94, s. 317. Laudum sejmiku w Gnieźnie z 23 V 1791.

⁹⁹⁷ AGAD, ML VII/94, s. 311. Laudum sejmiku w Gnieźnie z 5 IV 1791

⁹⁹⁸ APPozn., KG 429, k. 711. Laudum sejmiku w Kaliszu z 9 XI 1778; AGAD, ML VII/94, s. 303. Laudum sejmiku w Kaliszu z 17 I 1791.

⁹⁹⁹ AGAD, ZP 130, s. 137. Laudum sejmiku w Środzie z 16 VIII 1784 (także w: APPozn., PG 1172, k. 384).

Tabela 7. Osoby, które w latach 1780–1786 trzy razy były posłami wielkopolskimi.

Nazwisko i imię, sprawowany urząd* lub tytuł	Sejmy, na które otrzymano mandat
Bolesz Kazimierz, stolnik gnieźnieński	1780, 1782, 1784
Gorzeński Augustyn, stolnik poznański	1780, 1782, 1786
Gurowski Jan Nepomucen, starosta kolski	1780, 1784, 1786

* Najwyższy urząd w czasie pełnienia funkcji.

Źródło: lauda sejmikowe.

K. Bolesz w sumie pięć razy reprezentował Wielkopolskę na sejmach (poza interesującym mnie okresem był wybierany także w 1778 i 1790). Zaczynał karierę parlamentarną jako protegowany Augusta Sułkowskiego¹⁰⁰⁰. Taki sam staż parlamentarny miał Augustyn Gorzeński (otrzymał mandat poselski także w 1778 i 1788). Debiutował jako poseł dzięki poparciu K. Raczyńskiego¹⁰⁰¹. Był wojskowym, miał opinię wiernego stronnika królewskiego. Liderzy wielkopolskich regalistów uważali A. Gorzeńskiego za osobę odpowiednią do sprawowania komendy wielkopolskiej brygady kawalerii narodowej¹⁰⁰². K. Raczyński widział w nim kandydata do urzędu generała artylerii koronnej¹⁰⁰³. Wiosną 1786 król rozważał A. Gorzeńskiego jako poważnego pretendenta do funkcji marszałka Rady Nieustającej¹⁰⁰⁴ (w kadencji 1786–1788). Na sejmie 1786 dał się poznać jako obrońca stworzonych pod kierunkiem gen. J. Komarzewskiego, a firmowanych przez Departament Wojskowy, regulaminów¹⁰⁰⁵. Już w styczniu 1787 A. Gorzeński awansował na chorążego poznańskiego, a w 1790 na podkomorzego tegoż województwa¹⁰⁰⁶. Zupełnie inną postawę polityczną prezentował J.N. Gurowski. Swoją początkową karierę zawdzięczał zapewne pozycji ojca, Rafała, od 1786 kasztelana kaliskiego¹⁰⁰⁷. Na sejmie 1786 wyróżnił się jako poseł opozycji¹⁰⁰⁸. Później J.N. Gurowski naraził się dworowi jako autor „podanych do druku” paszkwili. Był zaprzyjaźniony z innym wrogiem monarchy, chorążym Adamem Rzewuskim¹⁰⁰⁹.

¹⁰⁰⁰ J. Staszewski, *Bolesz Kazimierz*, s. 286; W. Filipczak, *Sejm 1778 roku*, s. 59.

¹⁰⁰¹ A. Skalkowski, *Gorzeński Augustyn*, s. 326–327; W. Filipczak, *Sejm 1778 roku*, s. 59.

¹⁰⁰² BCz 733, s. 232. J. Mielżyński i F.K. Kęszycki do króla z 5 II 1786.

¹⁰⁰³ BCz 736, s. 9. K. Raczyński do króla, bd.

¹⁰⁰⁴ AGAD, AKP 378, s. 52–52. Król do Augustyna Debolego z 8 V 1786; AR V/10163, cz. III, s. 134–135. Józef Mycielski do K. Radziwiłła z 5 VII 1786.

¹⁰⁰⁵ W. Filipczak, *Rola spraw wojskowo-skarbowych w walce politycznej na sejmie 1786 roku*, AUL 1993, FH 49, s. 58–61; A. Danilczyk, *W kręgu afery...*, s. 166.

¹⁰⁰⁶ *Urzednicy wielkopolscy...*, s. 114.

¹⁰⁰⁷ J. Wisłocki, *Gurowski Rafał*, [w:] PSB, t. IX, 1960–1961, s. 170–171.

¹⁰⁰⁸ APK, Podh. II 2/41, nr 304. M. Kobylecki do S. Rzewuskiego z 20 X 1786.

¹⁰⁰⁹ BCz 929, s. 945–946. K. Radziwiłł do NN z 10 III 1787.

Tabela 8. Osoby, które w latach 1780–1786 dwa razy były posłami wielkopolskimi

Nazwisko i imię, sprawowany urząd* lub tytuł	Sejmy, na które otrzymano mandat
Zakrzewski Ignacy, podczaszy poznański	1780 i 1786
Bieliński Piotr, szambelan	1780 i 1782
Sokolnicki Celestyn, podstoli poznański	1780 i 1786
Moszczeński Ignacy, podczaszy braclawski	1782 i 1784
Wierzchlejski Felicjan, podsędek kaliski	1782 i 1784
Bronisz Ksawery, szambelan	1782 i 1784
Działyński Ksawery, wojewodzie kaliski	1782 i 1786
Gozimirski Walenty, stolnik wschowski	1782 i 1786
Radziwiński Józef, sędzia ziemski gnieźnieński	1782 i 1786

* Najwyższy urząd w czasie pełnienia funkcji.

Źródło: lauda sejmikowe.

W grupie posłów, którzy w latach 1780–1786 dwa razy pełnili tę funkcję najwyższy awans osiągnął J. Radziwiński. W 1790 został on wojewodą gnieźnieńskim¹⁰¹⁰. Z kolei F.A. Kwilecki, poseł poznański z 1786, w 1790 został kasztelanem kaliskim¹⁰¹¹. Starosta wschowski, zanim otrzymał senatorski urząd, jako pierwszy poseł prowincji wielkopolskiej, zagał na sesji 6 października 1788 (w zastępstwie marszałka „starej laski” Stanisława Gadomskiego – awansowanego w 1787 na województwo łęczyckie) obrady parlamentu nazwanego później Sejmem Wielkim¹⁰¹². W lutym 1792, już jako kasztelan, F.A. Kwilecki prezydował obradom sejmiku powiatów kaliskiego i konińskiego w Kaliszu¹⁰¹³. W czasie całej swojej kariery parlamentarnej najczęściej – po pięć razy – mandat z Wielkopolski (uwzględniam tu posłów z tab. 8) uzyskiwali I. Zakrzewski oraz F. Wierzchlejski (obaj także w 1776, 1778, 1788). Cztery razy po mandat wielkopolski sięgnął C. Sokolnicki (również w 1778 i 1790)¹⁰¹⁴.

Stałą praktyką średzkich sejmików przedsejmowych było wysyłanie osobnych poselstw do króla i prymasa. Poselstwa te zwykle składały się z 3 osób, wyjątkowo delegowano tylko 2 osoby (poselstwo do prymasa w 1782, do króla i do prymasa w 1784)¹⁰¹⁵.

¹⁰¹⁰ J. Kowecki, *Radziwiński Józef*, s. 99.

¹⁰¹¹ *Urzednicy wielkopolscy...*, s. 56.

¹⁰¹² BN 6687, k. 1. Diariusz Sejmu Czteroletniego; B. Szyndler, *Stanisław Natęcz Małachowski 1736–1809*, Warszawa 1979, s. 83; W. Szczygielski, *Rozważania ma temat Sejmu Wielkiego (w 220. rocznicę inauguracji obrad)*, PNH 2008, R. VII, nr 2, s. 6. Zob. też: H. Żerek-Kleszcz, *Stanisław Gadomski – właściciel dóbr kutnowskich, ostatni wojewoda łęczycki*, „Kutnowski Biuletyn Muzealny” 2002, nr I, s. 115.

¹⁰¹³ J. Sobczak, *Powiat koniński...*, s. 212.

¹⁰¹⁴ VL, t. VIII, s. 528 (podpisy pod konfederacją sejmową z 1776); W. Filipczak, *Sejm 1778 roku*, s. 60; W. Szczygielski, *Posłowie Sejmu Wielkiego (I i II kadencja)* – maszynopis na prawach rękopisu w Bibliotece Instytutu Historii Uniwersytetu Łódzkiego.

¹⁰¹⁵ APPozn., PG 1163, k. 381–381v. Instrukcja dla posłów do prymasa z 20 VIII 1782; PG 1172, k. 378, 387. Instrukcje dla posłów do prymasa i króla z 16 VIII 1784.

Tego rodzaju misje bywały czasami punktem wyjścia do dalszej kariery parlamentarnej. J.N. Dobrzycki, który w 1782 uzyskał mandat do parlamentu, dwa lata wcześniej był delegatem do króla¹⁰¹⁶. Józef Suchorzewski, inny poseł na sejm z 1782, był na tym samym sejmiku poselskim wysłany z misją do króla¹⁰¹⁷.

Dość niejednoznaczne są przekazy oficjalnych dokumentów sejmikowych na temat trybu uchwalania instrukcji poselskich. Zawsze podkreślano ich jednomyślne przyjęcie. Z laudum sejmiku przedsejmowego w 1784 wynika, że ułożenie instrukcji nastąpiło przed wyborem posłów¹⁰¹⁸. Mniej jednoznaczne są sformułowania uchwały z 21 sierpnia 1786, choć i w nim mowa jest o ułożeniu instrukcji przed wyborem posłów. Wiadomo jednak, że wówczas powołano specjalną deputację do jej ułożenia¹⁰¹⁹. Niestety brak w uchwale informacji na temat jej składu. Można mieć jednak wątpliwości, czy taka kolejność czynności zawsze była stosowana na średzkich sejmikach poselskich. Na uwagę zwraca zwłaszcza duża różnica czasowa – 10 dni – między rozpoczęciem sejmiku przedsejmowego w 1780 (21 sierpnia) a datą oblaty dokumentów sejmikowych (31 sierpnia)¹⁰²⁰. Można więc sądzić, że prace redakcyjne, zapewne nad instrukcją poselską, mogły toczyć się jeszcze po zakończeniu obrad. Na sejmiku w 1780 zobowiązywano posłów, aby pod żadnym pretekstem nie popierali projektów przeciwnych zleceniom instrukcji¹⁰²¹. Dwa lata później do powyższego oczekiwania dodawano jeszcze, że posłowie powinni kierować się dobrem całej Ojczyzny oraz „przeświadczyć” króla o wierności dla majestatu. Jednocześnie deklarowano zaufanie do posłów i zapewniano ich o wdzięczności sejmiku, jeśli będą działać według powyższych zasad¹⁰²². Dużo ogólniejsze były sformułowania instrukcji z 1784, w których oddawano aktywności i wierności posłów realizację punktów zawartych w dwóch ostatnich instrukcjach¹⁰²³. Na sejmiku przedsejmowym z 1786 wrócono częściowo do dawnych formuł. Zalecano realizację także punktów instrukcji z 1782. Wyrażano zaufanie do cnoty, gorliwości, dzielności i umiejętności posłów. Mieli oni być obrońcami dobra krajowego i przekonać króla o swojej wierności¹⁰²⁴.

Wielkopolskie instrukcje poselskie były wyjątkowo długie. Zwykle liczyły około 50 punktów. Najdłuższą, liczącą 56 punktów, uchwalono w 1782. Tylko trochę krótsze były instrukcje z 1780 (51 punktów) i 1786 (48 punktów)¹⁰²⁵. Wyjątkowo „zwięzła” była instrukcja z 1784, która liczyła 26 punktów.

¹⁰¹⁶ APPozn., PG 1156, k. 316. Instrukcja sejmiku w Środzie dla posłów do króla z 21 VIII 1780.

¹⁰¹⁷ AGAD, ZP 109, k. 111v. Laudum i instrukcja poselska sejmiku w Środzie z 19 VIII 1782; APPozn., PG 1163, k. 382. Instrukcja sejmiku w Środzie dla posłów do króla z 21 VIII 1782.

¹⁰¹⁸ APPozn., PG 1172, k. 384v. Laudum sejmiku w Środzie z 16 VIII 1784 (także: AGAD, ZP 130, s. 138).

¹⁰¹⁹ APPozn., PG 1180, k. 355v. Laudum sejmiku w Środzie z 21 VIII 1786.

¹⁰²⁰ APPozn., PG 1156, k. 310v. Oblata laudum, instrukcji: poselskiej, dla delegowanych do króla i prymasa.

¹⁰²¹ APPozn., PG 1156, k. 328. Instrukcja poselska wielkopolska z 21 VIII 1780.

¹⁰²² APPozn., PG 1163, k. 292v. Instrukcja poselska wielkopolska z 19 VIII 1782 (także w: AGAD, ZP 109, k. 129).

¹⁰²³ APPozn., PG 1172, k. 360. Instrukcja poselska wielkopolska z 16 VIII 1784.

¹⁰²⁴ AGAD, ZP 130, s. 248–249. Instrukcja poselska wielkopolska z 21 VIII 1786.

¹⁰²⁵ Zob. też: A. Stroynowski, *Opozycja sejmowa...*, s. 323.

Chciałbym też przedstawić najistotniejsze postulaty Wielkopolan, które nie zostały omówione przy okazji prezentacji stosunku sejmiku średzkiego do aktualnych zagadnień o znaczeniu politycznym i ustrojowym. Bogactwo poruszanej w wielkopolskich instrukcjach problematyki powoduje, że skoncentruję się na tematyce regionalnej i lokalnej. Niewątpliwie najciekawszym pomysłem, pojawiającym się we wszystkich instrukcjach tego okresu, było powołanie akademii (w 1784 uniwersytetu) w Poznaniu. Motywowano to istnieniem akademii (w instrukcji z 1786 – Szkół Głównych) w prowincjach małopolskiej i litewskiej. Proponowano, by Komisja Edukacji Narodowej wykorzystwała w tym celu gmachy pojezuickie (1778, 1780, 1782). W instrukcji z 1786 zastrzegano, że powinna w niej być wykładana „sztuka lekarska tak społeczeństwu potrzebna”¹⁰²⁶. W 1780 proponowano, by środki na ten cel Komisja Edukacyjna wzięła ze zmniejszenia pensji swoich oficjalistów. Nie były to jedyne postulaty w sprawach edukacyjnych. Apelowano o przywrócenie szkół w Międzyrzeczu (1780, 1782) i Wschowie (1782). Skarżono się, że odległość do Poznania powodowała, że miejscowa szlachta posyłała synów do szkół ewangelickich (wymieniano Leszno)¹⁰²⁷. Interesowano się również statusem szkół w Kaliszu (1782). Zalecano królowi fundację szkoły i alumnatu w Trzemesznie, w województwie gnieźnieńskim (1780, 1782). Jednocześnie domagano się ponownej lustracji dóbr pojezuickich, które, zdaniem Wielkopolan, były nadmiernie obciążone na rzecz funduszu Komisji Edukacji Narodowej¹⁰²⁸. Na tle żywego zainteresowania problemami edukacyjnymi złowrogo brzmiał, znany już z instrukcji z 1778, sformułowany także w 1780, postulat przywrócenia zakonu Jezuitów¹⁰²⁹.

Nieobca była sejmikowi średzkiemu troska o rangę i interesy wielkopolskich miast. Domagano się (1780, 1782) przywrócenia Kaliszowi prerogatywy miast większych, odebranej, jak twierdzono, wskutek „omyłki lustratora w podaniu taryfy kominowego”¹⁰³⁰. W 1782 proszono o nową lustrację czopowego (ze względu na zubożenie, pożary itp.) dla Kalisza, Leszna, Świąciechowy, Wronek i Pogorzeli. W instrukcji z 1784 obszernie została omówiona potrzeba przyznania ulg (libertacji) w opłacie czopowego przez Leszno, które zostało zniszczone przez pożar¹⁰³¹. Duże zainteresowanie budziły też podatki, które były płacone z dóbr szlacheckich. Domagano się, by podymne było odbierane w każdym powiecie województw wielkopolskich przez regentów lub wicere-

¹⁰²⁶ AGAD, ZP 130, s. 238. Instrukcja poselska wielkopolska z 21 VIII 1786. Na temat inicjatywy założenia uniwersytetu w Poznaniu: *Dzieje Wielkopolski*, t. 1, s. 878 (fragment autorstwa J. Topolskiego). Zob. też: W. Filipczak, *Sejm 1778 roku*, s. 123–124; A. Stroynowski, *Opozycja sejmowa...*, s. 409.

¹⁰²⁷ AGAD, ZP 109, k. 115v–116. Instrukcja poselska wielkopolska z 19 VIII 1782. Zabiegi Wielkopolan nie pozostały bez efektów. W czasie sejmu z 1782 P. Korytowski pisał bowiem do J. Mielżyńskiego: „Szkoly w Międzyrzeczu K[sia]że Biskup deklarował otworzyć, ale podobno na opatrzenie profesorów do tychże szkół opactwa poblizsze mają się dolożyć” (BKórn. 11396, k. 17–17v).

¹⁰²⁸ AGAD, PG 1156, k. 314. Instrukcja poselska wielkopolska z 21 VIII 1780. Na temat dochodów KEN z dóbr pojezuickich zob. W.M. Grabski, *op. cit.*, s. 175–186.

¹⁰²⁹ Por. *ibidem*, s. 419; W. Filipczak, *Sejm 1778 roku*, s. 124–125.

¹⁰³⁰ APPozn., PG 1156, k. 314v. Instrukcja poselska wielkopolska z 16 VIII 1780; J. Deresiewicz, *Komisja dobrego porządku...*, s. 295.

¹⁰³¹ APPozn., PG 1172, k. 359–359v. Instrukcja poselska wielkopolska z 16 VIII 1784.

gentów Komisji Skarbowej, a stamtąd dopiero trafiały do Skarbu Publicznego (1780, 1782). Miały być dostarczane do tego miasta w powiecie, w którym jest „najcelniejsza komora”¹⁰³². Wskazywano na niegodność systemu, w którym do jednego miejsca zjeżdżają się obywatele z wielu powiatów, co zmusza ich do długiego oczekiwania (1782).

Tradycyjnie duże zainteresowanie wzbudzały kwestie funkcjonowania sądownictwa. Część z nich została już wcześniej omówiona. Troszczono się o interesy szlachty powiatu konińskiego. Domagano się wydłużenia, z tygodnia do dwóch tygodni, czasu przeznaczonego na rozpatrywanie spraw tego powiatu z ziemstwem kaliskim (1780, 1782)¹⁰³³. Domagano się również powrotu wywiezionych do Królewca ksiąg sądowych (1780)¹⁰³⁴. Narzekania na uciążliwość sąsiedztwa pruskiego były częstym motywem pojawiającym się w instrukcjach sejmiku średzkiego. Skarżono się zwłaszcza na nadużycia w polityce celnej, a także łamanie postanowień polsko-pruskiego traktatu handlowego¹⁰³⁵.

Generalnie rzecz biorąc, mimo szeregu ciekawych propozycji, instrukcje wielkopolskie brzmiały konserwatywnie. Sporo było postulatów dyktowanych interesami „stanu rycerskiego”. Przykładem jest żądanie, by mieszczanie „w sprawach uczynkowych” na gruntach szlacheckich nie mogli odwoływać się do Asesorii. Przypominano, powołując się na konstytucję z 1764, że w sprawach tych, jako należących do sądów grodzkich i ziemskich, dopuszczalna jest tylko apelacja do Trybunału¹⁰³⁶. Domagano się, by dobra ziemskie i kościelne nie mogły być dzierżawione przez osoby innego stanu niż szlachecki¹⁰³⁷.

Na sejmikach wielkopolskich, jeśli chodzi o skład elity sejmikowej i reprezentacji poselskiej, wyraźną przewagę mieli regaliści. Wielu z nich jednak, jak się wydaje, związanych było z dworem koniunkturalnie. W sferze ideowej dominowały tu poglądy republikańsko-konserwatywne (pewnym wyjątkiem była instrukcja poselska z 1784). Żywe w Wielkopolsce tradycje samorządowe, widoczne jeszcze w początkach interesującego mnie okresu, uległy pewnemu zahamowaniu, jednak o nich nie zapomniano. Świadczy o tym zawarte w instrukcji z 1786 żądanie utworzenia komisji ekonomicznej („gospodarskiej”) dla poprawy „ekonomii wewnętrznej”¹⁰³⁸.

Przechodząc do krótkiego omówienia aktywności przedstawicieli Wielkopolski na sejmie z 1780, zacznę od ich udziału w deputacjach sejmowych. Żaden z posłów

¹⁰³² AGAD, ZP 109, k. 120–120v. Instrukcja poselska wielkopolska z 19 VIII 1782.

¹⁰³³ APPozn., PG 1156, k. 314. Instrukcja poselska wielkopolska z 21 VIII 1780; AGAD, ZP 109, k. 120. Instrukcja poselska z 19 VIII 1782.

¹⁰³⁴ APPozn., PG 1156, k. 314v. Instrukcja poselska wielkopolska z 21 VIII 1780. Por. W. Chorażyczewski, K. Syta, *Stosunek szlachty polskiej w XV–XVIII w. do ksiąg sądów partykularnych w świetle ustaw sejmowych i sejmikowych*, „Miscellanea Historico-Archivistica” 1999, t. X, s. 22–23.

¹⁰³⁵ Zob. J. Wilder, *Traktat handlowy polsko-pruski z roku 1775*, Warszawa 1937, s. 173–192. Por. J. Deresiewicz, *Komisja dobrego porządku...*, s. 295.

¹⁰³⁶ APPozn., PG 1156, k. 315. Instrukcja poselska wielkopolska z 21 VIII 1780; AGAD, ZP 130, s. 242. Instrukcja poselska wielkopolska z 21 VIII 1786.

¹⁰³⁷ APPozn., PG 1180, k. 362v–363. Instrukcja poselska wielkopolska z 21 VIII 1786 (także: AGAD, ZP 130, s. 240).

¹⁰³⁸ APPozn., PG 1180, k. 362. Instrukcja poselska wielkopolska z 21 VIII 1786 (także: AGAD, ZP 130, s. 238–239).

sejmiku średzkiego nie znalazł się w ważnej dla parlamentu deputacji konstytucyjnej¹⁰³⁹. Sprawa jest interesująca, gdyż w czasie poprzedniego sejmu (w 1778) 17 reprezentantów Wielkopolski podpisało list do króla, w którym skarżono się na brak przedstawiciela trzech województw w deputacji konstytucyjnej na sejmie pod laską A. Mokronowskiego¹⁰⁴⁰. Posłowie wielkopolscy A. Gorzeński (poznański) oraz J. Malczewski (gnieźnieński) zostali wysłani (2 października) do senatu z powiadomieniem o wyborze na marszałka izby poselskiej A. Małachowskiego. W tym charakterze poseł poznański wygłosił, 3 października 1780, okolicznościową mowę¹⁰⁴¹. Większe znaczenie miał udział przedstawicieli sejmiku średzkiego w deputacjach kontrolujących władze wykonawcze. „Egzaminem” Rady Nieustającej zająć się miał K. Bolesz (poseł poznański), kontrolami komisji: skarbowej koronnej – A. Moszczeński; skarbowej litewskiej – I. Mierzewski (posłowie kalisy) i J.N. Gurowski (gnieźnieński); likwidującej długi – A. Prusimski (poznański)¹⁰⁴². Wielkopolan zabrakło tylko wśród kontrolerów Departamentu Wojskowego i Komisji Edukacji Narodowej¹⁰⁴³. Dwaj wielkopolscy egzaminatorzy organów wykonawczych, J.N. Gurowski i I. Mierzewski, nie prezentowali swoich uwag na temat kontrolowanych instytucji przed stanami sejmującymi. Na sesji 19 października relację z „egzaminu” Rady Nieustającej przedstawił K. Bolesz. Stolnik gnieźnieński pozytywnie odniósł się do pracy magistratury rządowej, zaś podnoszone w końcowej części wystąpienia wątpliwości oraz pytania natury formalno-prawnej nie wynikały z opozycyjnej podejrzliwości wobec Rady, lecz miały merytoryczny charakter. Tylko w jednym miejscu, kiedy złożył Stanisławowi Augustowi wyznanie uszanowania i wierności, poseł poznański powołał się na średzką instrukcję poselską¹⁰⁴⁴. W sprawach związanych z kontrolą Rady Nieustającej Wielkopolanie wykazywali dużą aktywność. Na sesjach 23 i 24 października, już po rozłączeniu się izb, głos zabierali posłowie: gnieźnieński C. Sokolnicki, kaliski P. Radoliński (bronił decyzji Rady) i poznańscy K. Bolesz i I. Zakrzewski (domagał się by drukować zaskarżone rezolucje)¹⁰⁴⁵. W sprawie kontroli magistratury odzywali się także na sesji 25 października posłowie kalisy P. Radoliński i A. Moszczeński, a także poznańscy I. Zakrzewski oraz K. Bolesz; były to jednak głosy dotyczące oceny poszczególnych rezolucji i zagadnień proceduralnych¹⁰⁴⁶. Na sesjach 23 października i 6 listopada stolnik gnieźnieński wystąpił przeciwko rozpatrywaniu zaskarżeń rezolucji, których nie przedstawiono deputacji kontrolnej, co było stanowiskiem charakterystycznym dla regalistów¹⁰⁴⁷.

¹⁰³⁹ *Dyaryusz Seymu... 1780...*, s. 7–8. Zob. też: R. Łaszewski, *Sejm polski w latach 1764–1793*, Warszawa–Poznań 1973, s. 73–76.

¹⁰⁴⁰ AGAD, ZP 112, k. 74–75. Posłowie wielkopolscy do króla, bez daty (październik 1778).

¹⁰⁴¹ *Dyaryusz Seymu... 1780...*, s. 5–7; A. Gorzeński, p. poznański, *Mowa... 3 X 1780*, [w:] ZM 1780.

¹⁰⁴² *Dyaryusz Seymu... 1780...*, s. 8; AGAD, ZP 110, k. 15–16v. Akta sejmu 1780 r.

¹⁰⁴³ Na temat sejmowej kontroli władz wykonawczych zob. Z. Szczańska, *op. cit.*, s. 74–76.

¹⁰⁴⁴ *Dyaryusz Seymu... 1780...*, s. 53–56.

¹⁰⁴⁵ *Ibidem*, s. 187–189, 194, 196, 203; BPAU 661, k. 34v, 35v. Diariusz sejmu 1780.

¹⁰⁴⁶ *Dyaryusz Seymu... 1780...*, s. 222–223, 225–227.

¹⁰⁴⁷ *Ibidem*, s. 187–188, 424; BPAU 661, k. 34v. Diariusz sejmu 1780; W. Filipczak, *Opozycja antykrólewska...*, s. 11–12.

Delegowany do „egzaminu” Komisji Skarbu Koronnego szambelan Adam Moszczeński przedstawił relację z czynności kontrolnych na sesji 20 października. Jego krótkie wystąpienie, zawierające pochwały komisarzy skarbowych i prezesa deputacji biskupa plockiego M. Poniatowskiego, było tylko wstępem do odczytania przez posła kaliskiego *Likwidacji Skarbu Koronnego*, czyli finansowego rozliczenia instytucji¹⁰⁴⁸. A. Prusimski, delegowany do sprawdzenia komisji likwidującej długi Rzeczypospolitej, złożył relację 20 października, a w dniach 21 i 26 tego miesiąca kolejny raz zajął stanowisko w tej sprawie¹⁰⁴⁹. Wątpliwości co do kwitu dla komisji likwidacyjnej zgłaszał natomiast poseł kaliski M. Jabłonowski¹⁰⁵⁰. Posłowie wielkopolscy odegrali też pewną rolę w dyskusji nad absolutorium dla Komisji Skarbu Litewskiego, co było kwestią drażliwą ze względu na sprawę A. Tyzenhauza. Tym razem nie wypowiedali się jednak delegowani (I. Mierzewski, J.N. Gurowski), lecz inni posłowie. Na uwagę zasługuje wystąpienie, na sesji 27 października 1780, posła kaliskiego A. Sieroszewskiego. W rzeczowym wystąpieniu poddał w wątpliwość zasadność wielu zaskarżeń wobec komisji i podskarbiego nadwornego litewskiego¹⁰⁵¹. Wymierzonemu w A. Tyzenhauza projektowi powołania ekstrakomisji sprzeciwił się (jako zawierającemu materię status) P. Radoliński, zaś zbyt surowemu traktowaniu podskarbiego przeciwstawiał się także starosta nieszczewicki A. Prusimski¹⁰⁵².

Funkcja poselska otwierała również drogę do udziału we władzach wykonawczych wyłanianych przez parlament. W 1780 nowymi kandydatami ze „stanu rycerskiego” do Rady Nieustającej (dotychczasowi konsyliarze nie mogli ubiegać się o mandat na sejm) byli reprezentanci Wielkopolski: P. Bieliński, A. Sieroszewski, a także niebędący posłem K. Raczyński, starosta generalny wielkopolski¹⁰⁵³. Rzecz ciekawa, że dwaj ostatni w elekcji występowali jako kandydaci z prowincji małopolskiej. Do magistratury zostali wybrani: K. Raczyński (uzyskał 123 głosy) i A. Sieroszewski (60), a także, jako konsyliarze z poprzedniej kadencji, wojewoda gnieźnieński Antoni Sułkowski (85 głosów) i pisarz ziemski kaliski F.K. Mikorski (116 wotów)¹⁰⁵⁴. O miejsce w Komisji Skarbu Koronnego ze „stanu rycerskiego” ubiegali się poseł gnieźnieński A. Rostworowski, a także inny Wielkopolanin (ale nie poseł) starosta gnieźnieński F.S. Miaskowski¹⁰⁵⁵. Komisarzem został tylko F.S. Miaskowski, który uzyskał 85 głosów (maksymalna liczba otrzymanych wotów to 156)¹⁰⁵⁶. Posłowie wielkopolscy zostali także wybrani,

¹⁰⁴⁸ *Dyaryusz Seymu... 1780...*, s. 108–110.

¹⁰⁴⁹ *Ibidem*, s. 123–125, 130, 262–263.

¹⁰⁵⁰ *Ibidem*, s. 266.

¹⁰⁵¹ A. Sieroszewski, p. kaliski, *Głos... 27 X 1780...*, [w:] ZM 1780; *Dyaryusz Seymu... 1780...*, s. 286–288; S. Kościalkowski, *op. cit.*, t. II, s. 430–431; W. Szczygielski, *Sieroszewski Antoni*, s. 342.

¹⁰⁵² *Dyaryusz Seymu... 1780...*, s. 286, 298; S. Kościalkowski, *op. cit.*, t. II, s. 429.

¹⁰⁵³ *Regestr osob do wyboru za konsyliarzow do Rady Nieustajacey...* (druk w: AGAD, ZP 110).

¹⁰⁵⁴ *Dyaryusz Seymu... 1780...*, s. 25–26; E. Rostworowski, *Mikorski Franciszek Ksawery*, s. 162; J. Dygdała, *Raczyński Kazimierz*, s. 647; W. Szczygielski, *Sieroszewski Antoni*, s. 342.

¹⁰⁵⁵ *Regestr osob do wyboru za kommissarzow do Kommissyi Skarbu Koronnego* (druk w: AGAD, ZP 110).

¹⁰⁵⁶ *Dyaryusz Seymu... 1780...*, s. 39; W. Szczygielski, *Miaskowski Franciszek Salezy*, s. 539.

na sesji prowincjonalnej, do sądu sejmowego (po jednym z każdego województwa). Z Poznańskiego był nim A. Gorzeński, z Kaliskiego C. Sokolnicki (poseł gnieźnieński), z Gnieźnieńskiego A. Moszczeński (poseł kaliski). Poseł gnieźnieński J. Malczewski został też sędzią sejmowym z województwa łęczyckiego¹⁰⁵⁷.

Wielkopoleanie odegrali także pewną rolę w debacie dotyczącej odrzucenia *Zbioru praw sądowych*, przygotowanego pod kierunkiem A. Zamoyskiego. Na sesji 31 października 1780 C. Sokolnicki domagał się podpisania projektu posła wołyńskiego Brunona Kamińskiego bez przewidzianej prawem deliberacji¹⁰⁵⁸. W dniu 2 listopada poseł poznański P. Skórzewski postulował, aby projekt został złagodzony; nie zawierał „wyrazów tkliwych” dla ekskanclerza jako osoby zasłużonej dla narodu, co nie znalazło jednak zrozumienia u C. Sokolnickiego¹⁰⁵⁹.

Przedstawiciele sejmiku średzkiego wykazywali też zainteresowanie zagadnieniami procedury parlamentarnej. Potrzebę przeprowadzenia postępowania rugowego w stosunku do senatorów (ujawnienia ciążących na nich wyroków) podnosili 4 października 1780 I. Zakrzewski i C. Sokolnicki¹⁰⁶⁰. Po rozłączeniu się izb, 23 października, K. Bolesz wskazywał na niedostatek czasu na realizację wszystkich zadań sejmu i wzywał posłów do krótkich wypowiedzi¹⁰⁶¹. Potrzebę odciążenia obrad parlamentu od czynności wyborczych podnosił, dzień później, I. Zakrzewski, który wniósł w tej sprawie projekt (według rękopiśmiennego diariusza chodziło o przedłużenie sejmu)¹⁰⁶². Gdy jednak 23 października poseł chełmski Wojciech Suchodolski, znany malkontent, zaproponował wzmocnienie roli sejmików w elekcjach władz wykonawczych, których sejmowa procedura miała też ulec zmianie, K. Bolesz (24 października) uznał, że w tym momencie nie należy czytać projektów zawierających materie stanu. Stolnik gnieźnieński prosił jednocześnie o ustalenie, czy czas trwania sejmu należy liczyć od elekcji marszałka, czy od rozłączenia się izb¹⁰⁶³. Obie możliwości były niezgodne z istniejącą praktyką parlamentarną, więc chodziło zapewne o uzyskanie kilku dodatkowych dni bez zmiany istniejącego prawa. Za odczytaniem projektu W. Suchodolskiego był natomiast C. Sokolnicki¹⁰⁶⁴.

Zainteresowaniem reprezentantów sejmiku średzkiego cieszyły się zagadnienia wojskowe. Na sesji 2 listopada 1780 mówił na ten temat poseł poznański A. Mycielski. Generał powoływał się wprawdzie na instrukcję poselską, lecz wypowiadał się raczej w sposób bliski myśleniu dworu (wprowadzenie opartego na kantonach systemu

¹⁰⁵⁷ *Dyaryusz Seymu... 1780...*, s. 29.

¹⁰⁵⁸ *Ibidem*, s. 338; BPAU 661, k. 59v–60. Diariusz sejmu 1780; A. Stroynowski, *Opozycja sejmowa...*, s. 154; Z. Chodyła, *Sokolnicki Celestyn*, s. 61.

¹⁰⁵⁹ *Dyaryusz Seymu... 1780...*, s. 355–356; A. Stroynowski, *Opozycja sejmowa...*, s. 155; W. Szczygielski, *Skórzewski Paweł*, s. 374.

¹⁰⁶⁰ AGAD, ZP 125, k. 329v. Diariusz sejmu 1780 r; *Dyaryusz Seymu...1780...*, s. 16; R. Łaszewski, *Sejm polski...*, s. 115.

¹⁰⁶¹ *Dyaryusz Seymu... 1780...*, s. 187–188.

¹⁰⁶² *Ibidem*, s. 207; BPAU 661, k. 39v. Diariusz sejmu 1780.

¹⁰⁶³ *Dyaryusz Seymu... 1780...*, s. 217. Por. BPAU 661, k. 41. Diariusz sejmu 1780. Na temat aktywności W. Suchodolskiego na sejmie z 1780 zob: M. Podgórzak, *Suchodolski Wojciech*, [w:] PSB, t. XLV, 2008, s. 304.

¹⁰⁶⁴ *Dyaryusz Seymu... 1780...*, s. 203.

rekrutacji, duża rola Rady Nieustającej w polityce militarnej, pochwały działań króla)¹⁰⁶⁵. Następnego dnia A. Prusimski proponował (wbrew instrukcji), by nie zwiększać pensji oficerów kawalerii narodowej, zaś zaoszczędzone pieniądze przeznaczyć na powiększenie liczby „gemejnow”. Z kolei C. Sokolnicki próbował doprowadzić do kompromisu między tymi dwiema opcjami w duchu zaleceń sejmikowych, z wyraźną intencją polepszenia płacy kawalerzystom¹⁰⁶⁶.

Zgodnie z instrukcją poselską było wniesienie C. Sokolnickiego w sprawie dóbr jezuickich (24 października) i zaostrzenia prawa przeciwko zbytkowi (6 listopada)¹⁰⁶⁷. Z oczekiwaniami dworu zgadzał się postulat posła poznańskiego Jana Zaremby, by przywrócić pensje deputatom¹⁰⁶⁸.

W wystąpieniach posłów wielkopolskich pojawiały się także zagadnienia lokalne i prywatne, zawarte w instrukcji poselskiej. K. Bolesz, na sesji 30 października, wystąpił przeciwko zaliczaniu Kalisza do miast niższej klasy, zaś 6 listopada promował projekt „Miasta królewskie mniejszej klasy”, w którym m.in. regulowano tę kwestię¹⁰⁶⁹. W dniu 28 października C. Sokolnicki domagał się odczytania, zgłoszonego przez siebie, projektu w sprawie powołania Akademii w Poznaniu, co było zgodne z instrukcją sejmiku średzkiego¹⁰⁷⁰. Tenże poseł gnieźnieński przedstawił prośbę w interesie swojego stryja, podkomorzego kaliskiego F.K. Sokolnickiego, za którym instancję wносиła szlachta wielkopolska¹⁰⁷¹. Sejmik średzki natomiast nie zalecał w 1780 popierania interesów pruskiego ministra F.Ch. Görne (zabiegającego o indygenat), co czynili A. Gorzeński i C. Sokolnicki¹⁰⁷². Również wystąpienie A. Moszczeńskiego, który promował projekt S. Szczęsnego Potockiego w sprawie utworzenia ordynacji z dóbr Humańszczyzny, wynikało z jego klientalnej zależności od tulczyńskiego potentata, a nie z treści instrukcji poselskiej¹⁰⁷³.

Niezależnie od znacznej aktywności wielu posłów wielkopolskich (wyróżniali się: C. Sokolnicki, K. Bolesz, I. Zakrzewski, A. Moszczeński, A. Sierakowski, A. Gorzeński

¹⁰⁶⁵ *Ibidem*, s. 366–369. Por. APPozn., PG 1156, k. 311–312. Instrukcja poselska wielkopolska z 21 VIII 1780. Zob. też: K. Mycielski, *op. cit.*, s. 150.

¹⁰⁶⁶ *Dyaryusz Seymu... 1780...*, s. 391–392; BPAU 661, k. 67v. Diariusz sejmu 1780; Z. Chodyła, *Sokolnicki Celestyn*, s. 61. Por. A. Stroynowski, *Opozycja sejmowa...*, s. 279.

¹⁰⁶⁷ *Dyaryusz Seymu... 1780...*, s. 211, 425–426; APPozn., PG 1156, k. 313–314, 327v. Instrukcja poselska wielkopolska z 21 VIII 1780.

¹⁰⁶⁸ *Dyaryusz Seymu... 1780...*, s. 332. J. Zaremby, p. poznański, *Mowa... 30 X 1780*, [w:] ZM 1780. Według *Dyaryusza Seymu... 1780...*, mowa ta została wygłoszona 31 X 1780.

¹⁰⁶⁹ AGAD, ZP 110, k. 65. Miasta królewskie mniejszej klasy; *Dyaryusz Seymu... 1780...*, s. 319–320, 444; BPAU 661, k. 57v. Diariusz sejmu 1780; APPozn., PG 1156, k. 314v. Instrukcja poselska wielkopolska z 21 VIII 1780.

¹⁰⁷⁰ *Dyaryusz Seymu... 1780...*, s. 308; Z. Chodyła, *Sokolnicki Celestyn*, s. 61; A. Stroynowski, *Opozycja sejmowa...*, s. 409. Por. APPozn., PG 1156, k. 324–324v. Instrukcja wielkopolska z 21 VIII 1780.

¹⁰⁷¹ *Dyaryusz Seymu... 1780...*, s. 426; Z. Chodyła, *Sokolnicki Celestyn*, s. 61. Por. APPozn., PG 1156, k. 314. Instrukcja poselska wielkopolska z 21 VIII 1780.

¹⁰⁷² *Dyaryusz Seymu... 1780...*, s. 440–441.

¹⁰⁷³ A. Moszczeński, p. kaliski, *Głos... 2 XI 1780...*, [w:] ZM 1780. Według drukowanego diariusza mowa ta została wygłoszona 31 X 1780: *Dyaryusz Seymu... 1780...*, s. 339–341 (tekst projektu: *ibidem*, s. 378–379).

i A. Prusimski), żaden z wniesionych przez nich postulatów nie doczekał się realizacji. Spośród 20 reprezentantów sejmiku średzkiego dwóch (I. Swinarski, M. Miaskowski) nie zaznaczyło swojej aktywności w czasie obrad.

Należy podkreślić, iż reprezentanci sejmiku średzkiego aktywni byli nie tylko na sali obrad. Wielu Wielkopolan, z wojewodzie kaliskim I. Działyńskim na czele, zamierzało wnieść skargi na postępowanie króla pruskiego Fryderyka II. Powstrzymała ich dopiero interwencja O. Stackelberga, który nalegał, aby nie podejmowali tematu jeszcze na tym sejmie¹⁰⁷⁴.

Omówienie roli posłów wielkopolskich w obradach sejmu z 1782 należy rozpocząć od udziału posła kaliskiego Józefa Suchorzewskiego w delegacji informującej króla i senatorów o wyborze marszałka izby poselskiej¹⁰⁷⁵. Przedstawicielem sejmiku średzkiego w deputacji konstytucyjnej został poseł Augustyn Gorzeński. Wielkopolanie znaleźli się wśród kontrolerów wszystkich organów wykonawczych. Do „egzaminu” Rady Nieustającej i jej Departamentu Wojskowego wyznaczeni zostali posłowie poznańscy F. Wierzchlejski i W. Gozimirski, do komisji skarbowych posłowie poznański F.N. Raczyński (koronnej) i kaliski J. Radziwiński, do Komisji Edukacji Narodowej K. Bolesz (reprezentujący województwo kaliskie)¹⁰⁷⁶. Z wymienionych osób pierwszy relację z czynności kontrolnych złożył, na sesji 17 października, K. Bolesz. Stolnik gnieźnieński w pozytywny sposób odniósł się do metod nauczania promowanych przez komisję edukacyjną, skoncentrował się jednak na zagadnieniach finansowych¹⁰⁷⁷. W dniu 19 października przebieg „egzaminu” Skarbu Litewskiego przedstawił J. Radziwiński, który tradycyjnie zaczął wystąpienie od złożenia podziękowań królowi, oczywiście z powołaniem się na instrukcję poselską. Sędzia ziemski gnieźnieński zapowiedział też podanie projektu dotyczącego spraw celnych¹⁰⁷⁸.

Jednak nie zagadnienia skarbowe były istotne dla atmosfery tego sejmu. Kluczowa była sprawa biskupa K. Sołtyka, która dała opozycji okazję do ataku na Radę Nieustającą i Departament Wojskowy. Delegowany do kontroli tego ostatniego W. Gozimirski, w mowie z 22 października 1782 nie wspomniał nawet o biskupie krakowskim. Jego wystąpienie pełne było pochwał dotyczących stanu przestrzegania prawa pod panowaniem Stanisława Augusta. Nie przeszkodziło to jednak wojskiemu wschowskiemu zarzucić Departamentowi brak poszanowania wyroków trybunalskich i wdawanie się w materie sądowe¹⁰⁷⁹. Relacji z kontroli Rady Nieustającej nie złożył F. Wierzchlejski, który wypowiadał się jednak w sprawach proceduralnych dotyczących absolutorium („zaświadczenia”) dla magistratury, co robił w sposób zgodny ze stanowiskiem regalistów (m.in. konieczność zaskarżania rezolucji na piśmie)¹⁰⁸⁰. W tej sytuacji ciężar dyskusji na temat afery krakowskiej spadł na innych posłów. Na sesji 21 października odniósł się do niej A. Gorzeński, który negatywnie ocenił „bezużyteczność”

¹⁰⁷⁴ AGAD, AKP 263, k. 126. Król do A. Debolego z 23 X 1780.

¹⁰⁷⁵ *Dyaryusz Seymu... 1782...*, s. 5.

¹⁰⁷⁶ *Ibidem*, s. 8–10.

¹⁰⁷⁷ K. Bolesz, p. kaliski, *Głos... 18 X 1782*, [w:] ZM 1782. Według drukowanego diariusza wystąpienie K. Bolesza miało miejsce na sesji 17 X 1782: *Dyaryusz Seymu... 1782...*, s. 83–86.

¹⁰⁷⁸ *Ibidem*, s. 100–102.

¹⁰⁷⁹ *Ibidem*, s. 211–212.

¹⁰⁸⁰ *Ibidem*, s. 229, 280–281, 315.

ordynariusza krakowskiego w okresie poprzedzającym konflikt. Podkreślał także delikatność kapituły krakowskiej w stosunku do „szalonego” biskupa¹⁰⁸¹. Za zgodne z prawem uznał działania kapituły także poseł poznański Ksawery Grabski (24 października), uważając, iż jej decyzje zapobiegły poważniejszym „nieprzywoitościom”¹⁰⁸². W ramach głosowań *in turno* w sprawie poszczególnych punktów projektu *O rezolucjach rady* posła lubelskiego S.K. Potockiego argumenty przeciwko propozycji malkontentów przedstawił (na sesjach 30, 31 października i 2 listopada) A. Gorzeński, a także K. Bolesz¹⁰⁸³. O imiennych wynikach głosowania pisałem już wcześniej. Warto jednak dodać, że w głosowaniu z 2 listopada poseł poznański J. Chłapowski przedstawił powody, dla których domagał się uchylecia, zaskarżonej przez opozycję rezolucji Rady. Powołał się na swoją obecność w Krakowie w czasie wydarzeń, a także na świadectwo zdrowia psychicznego biskupa, przedstawione przez kasztelana sądeckiego J. Ankwicza. Kasztelan międzyrzecki uznał, że kara dla kapituły krakowskiej była zbyt mała, a sprawa, jako dotycząca zbrodni stanu, powinna trafić do sądów sejmowych¹⁰⁸⁴. Od zajęcia stanowiska w głosowaniu wstrzymał się, nie mogąc wyrobić sobie zdania o winie kapituły i Rady, poseł gnieźnieński J.N. Dobrzycki¹⁰⁸⁵. A. Gorzeński i F. Wierchlejski na sesji 2 listopada wypowiadali się (w czasie rozstrzygnięcia trzeciego punktu projektu S.K. Potockiego) zgodnie ze stanowiskiem regalistów, przeciwko udziałowi w drugim głosowaniu tych osób, które nie uczestniczyły w pierwszym¹⁰⁸⁶. Wcześniej w sprawach proceduralnych związanych z „zakwitowaniem” Rady występowali także posłowie gnieźnieński J.N. Dobrzycki (22 października) i poznański I. Moszczeński (26 października)¹⁰⁸⁷.

Wielkopolanie odegrali istotną rolę w czynnościach wyborczych parlamentu. Wśród nowych kandydatów ze „stanu rycerskiego” do Rady Nieustającej był F.S. Miaskowski (wycofana została kandydatura posła poznańskiego A. Gorzeńskiego¹⁰⁸⁸). Eksstarosta gnieźnieński wszedł ostatecznie do magistratury, choć uzyskał tylko 51 głosów (według innej wersji 73)¹⁰⁸⁹. Spośród kandydatów niesenatorskich, zasiadających w poprzedniej kadencji, wybrany został starosta generalny wielkopolski K. Raczyński, którego popar-

¹⁰⁸¹ *Ibidem*, s. 164–167.

¹⁰⁸² K. Grabski, p. poznański, *Głos... 24 X 1782...*, [w:] ZM 1782; *Dyaryusz Seymu... 1782...*, s. 271–272.

¹⁰⁸³ K. Bolesz, p. kaliski, *Głos... 2 XI 1782...*, [w:] ZM 1782; *Dyaryusz Seymu... 1782...*, s. 317–318, 351, 377–380. Zob. też: A. Skalkowski, *Gorzeński Augustyn*, s. 327.

¹⁰⁸⁴ J. Chłapowski, p. poznański, *Głos... 2 XI 1782...*, [w:] ZM 1782; *Dyaryusz Seymu... 1782...*, s. 378.

¹⁰⁸⁵ *Ibidem*, s. 381.

¹⁰⁸⁶ *Ibidem*, s. 364, 366.

¹⁰⁸⁷ *Ibidem*, s. 218–219, 280.

¹⁰⁸⁸ AGAD, ZP 23, cz. II, k. 3. Kandydaci do Rady Nieustającej (wykaz z podpisem A. Małachowskiego). Zgodnie z prawem (VL, t. VIII, s. 66) kandydaci ze „stanu rycerskiego” zgłaszali się do marszałka poprzedniego sejm.

¹⁰⁸⁹ AGAD, ZP 126, k. 230v. *Regestr osob do wyboru za konsyliarzow do Rady Nieustaiącyey...* (druk z podkreśleniami). Według drukowanego diariusza (*Dyaryusz Seymu... 1782...*, s. 34) na F.S. Miaskowskiego oddano 73 głosy.

ło aż 155 parlamentarzystów, nie wszedł zaś do Rady A. Sieroszewski (21 głosów)¹⁰⁹⁰. Do Komisji Skarbu Koronnego zgłosili kandydatury A. Sieroszewski (z prowincji małopolskiej) oraz posłowie kalisy P. Bieliński i I. Chelkowski, który jednak się wycofał. Komisarzem został P. Bieliński (otrzymał 60 głosów, zaś A. Sieroszewski tylko 17)¹⁰⁹¹. Na wielkopolskiej sesji prowincjonalnej wyloniono też sędziów sejmowych. Zostali nimi: poseł poznański I. Moszczeński (województwo poznańskie) oraz posłowie gnieźnieńscy J.N. Dobrzycki (kaliskie) i P. Korytowski (gnieźnieńskie)¹⁰⁹². Najważniejszym jednak sukcesem Wielkopolan był wybór starosty generalnego K. Raczyńskiego na marszałka Rady Nieustającej (uzyskał 185 wotów na 226 oddanych), który nastąpił na sesji 10 października¹⁰⁹³. Reprezentanci sejmiku średzkiego uczestniczyli także w dyskusjach proceduralnych, powstałych przy okazji wyborów. F. Wierzchlejski (5 października) uznał, że pisarze wojskowi nie mogą być uważani za kandydatów z urzędu w elekcji sekretarza Rady Nieustającej¹⁰⁹⁴. P. Korytowski i K. Bolesz wzięli udział w dyskusji o tym, jak traktować komisarza, który zastąpił innego w czasie kadencji. Obaj posłowie podzielali pogląd wojewody gnieźnieńskiego A. Sułkowskiego, że takiego senatora (chodziło o kasztelana małogoskiego Pawła Popiela) należy traktować jako „dawnego”¹⁰⁹⁵ (czyli mającego już na koncie pierwszą kadencję). P. Bieliński został wyznaczony (5 października) przez marszałka sejmu do pracy w deputacji liczącej głosy w wyborach do Rady Nieustającej¹⁰⁹⁶.

Parlamentarzyści wielkopolscy przejawiali spore zainteresowanie sprawą ratyfikacji rozgraniczenia starostwa międzyrzeckiego (jego posesorem był A. Jabłonowski) z majątkami w Brandenburgii oraz dóbr sukcesorów Ignacego Koźmińskiego z posiadłościami na Śląsku. W tej kwestii wypowiadali się poseł poznański F. Wierzchlejski (24 października) i kasztelan kaliski F.K. Kęszycki (26 października)¹⁰⁹⁷. Realizacją tych postulatów były dwa projekty w sprawie potwierdzenia transakcji dotyczącej wsi Murzynowo (starostwo międzyrzeckie) i rozgraniczenia na pograniczu śląsko-wielkopolskim, które (jak już pisałem) zostały uchwalone w wyniku nacisku dyplomatycznego państw zaborczych¹⁰⁹⁸.

Tym razem przedstawiciele sejmiku średzkiego rzadko wypowiadali się w sprawach lokalnych i prywatnych, poruszonych w instrukcji poselskiej. Sytuacja ta była konsekwencją faktu, że obrady sejmu nie weszły w fazę rozpatrywania projektów poselskich, gdyż nie zostały zakończone prace nad udzieleniem absolutorium władzom

¹⁰⁹⁰ AGAD, ZP 126, k. 227v. *Regestr osob do wyboru za konsyliarzow do Rady Nieustajacey...* (druk z podkreśleniami i wynikami głosowania); *Dyaryusz Seymu... 1782...*, s. 33; J. Dygdała, *Raczyński Kazimierz*, s. 647.

¹⁰⁹¹ AGAD, ZP 126, k. 257. *Regestr osob do wyboru za kommisarzow do Kommissyi Skarbu Koronnego* (druk z podkreśleniami i wynikami głosowania); *Dyaryusz Seymu... 1782...*, s. 41; VL, t. IX, s. 4. Osoby do Komisji Skarbu Koronnego *ex pluralitate* wybrane.

¹⁰⁹² *Dyaryusz Seymu... 1782...*, s. 38.

¹⁰⁹³ *Ibidem*, s. 36; J. Dygdała, *Raczyński Kazimierz*, s. 647.

¹⁰⁹⁴ *Dyaryusz Seymu... 1782...*, s. 25–26, 28.

¹⁰⁹⁵ *Ibidem*, s. 46, 48, 51–52.

¹⁰⁹⁶ *Ibidem*, s. 22.

¹⁰⁹⁷ *Ibidem*, s. 256, 283.

¹⁰⁹⁸ VL, t. IX, s. 5. *Aprobacja transakcji granicznej między dobrami Dupinem w Polsce i dobrami Gogolewice, Grzybielin i Słabocin w Szląsku pruskim oraz Aprobacja transakcji o wieś Murzynów*. Por. AGAD, ZP 126, k. 348–348v. *Aprobacja transakcji o wieś Murzynów*.

wykonawczym. W relacji z kontroli Departamentu Wojskowego W. Gozimirski nie zapomniał jednak o zaleceniach instrukcji wielkopolskiej w sprawie pretensji chorążego kawalerii narodowej Macieja Sulerzyckiego¹⁰⁹⁹.

Na sejmie 1782 aktywnością wyróżnili się A. Gorzeński, F. Wierzchlejski i K. Bolesz. Pięciu posłów (25% reprezentacji) nie pozostawiło śladów aktywności na forum parlamentu, oprócz udziału w głosowaniach. Byli to: K. Działyński, M. Skórzewski, K. Bronisz, K. Molski i B. Skrzetuski.

Omówienie aktywności posłów wielkopolskich na sejmie grodzieńskim w 1784 należy zacząć od posła kaliskiego A. Gajewskiego, który 4 października został wyznaczony do delegacji mającej powiadomić króla i senatorów o wyborze marszałka w izbie poselskiej. Spośród reprezentantów sejmiku średzkiego w deputacji konstytucyjnej znalazł się poseł poznański (wschowski) I. Zakrzewski¹¹⁰⁰. Wielkopolan przydzielono także do wszystkich deputacji kontrolujących władze wykonawcze, z wyjątkiem Komisji Skarbu Litewskiego. Na egzaminatorów F.K. Chomiński powołał 5 października: J. Wybickiego (Rada Nieustająca), I. Moszczeńskiego, M. Gorzeńskiego (obaj Departament Wojskowy), F.K. Mikorskiego (Komisja Skarbu Koronnego) i J. Kielczewskiego (Komisja Edukacji Narodowej)¹¹⁰¹.

Poseł kaliski J. Wybicki zaprezentował swą relację na sesji z 20 października 1784. Autor *Listów patriotycznych*, choć nie ukrywał początkowych obaw obywateli wobec Rady Nieustającej, pozytywnie ocenił działalność magistratury¹¹⁰². J. Wybicki poddawał jednak w wątpliwość zasadność niektórych rezolucji. Opisując aktywność dyplomatyczną Rady, poseł kaliski odnosił się do spraw szczególnie istotnych dla Wielkopolan (o czym świadczy instrukcja poselska) – negocjacji w sprawach handlowych z Berlinem oraz rekompensat dla osób, które poniosły straty (m.in. I. Zakrzewski) w wyniku rozgraniczenia dóbr prywatnych na pograniczu polsko-pruskim. Przywódca wielkopolskich regalistów K. Raczyński uzyskał, jako marszałek Rady, pozytywną ocenę J. Wybickiego. W jego mowie nie zabrakło też podziękowań pod adresem króla z powodu nominacji ministerialnych dla M. Mniszcha, S. Poniatowskiego i K. Raczyńskiego. J. Wybicki nie szczędził też pochwał Katarzynie II, której był wdzięczny za uratowanie Gdańska przed pruską zaborczością¹¹⁰³. Do problemu uchylecia krytykowanych rezolucji (chodziło w nich o prawo spadkowe w stosunku do osób duchownych) J. Wybicki wrócił na sesji z 25 października, zaś do sprawy rozgraniczenia ze Śląskiem – w trakcie obrad z 3 listopada¹¹⁰⁴. Odmienne stanowisko w sprawie kwestionowanych decyzji Rady (dotyczących „sukcesji” po duchownych) zajął poseł gnieźnieński J.N. Gurowski¹¹⁰⁵. Wielkopolanie uczestniczyli też w dyskusjach proceduralnych związanych w „zakwitowaniem” Rady.

¹⁰⁹⁹ *Dyaryusz Seymu... 1782...*, s. 212; APPozn., PG 1163, k. 291. Instrukcja poselska wielkopolska z 19 VIII 1782.

¹¹⁰⁰ *Dyaryusz Seymu... 1784...*, s. 11.

¹¹⁰¹ *Ibidem*, s. 12, 15–16.

¹¹⁰² J. Wybicki, p. kaliski, *Mowa... 20 X 1784...*, [w:] ZM 1784 (Ww.), s. 292–299; *Dyaryusz Seymu... 1784...*, s. 69–70; W. Zajewski, *op. cit.*, wyd. 2, s. 111–112.

¹¹⁰³ J. Wybicki, *Mowa... 20 X 1784...*, s. 300–306 (w druku błędnie 307); *Dyaryusz Seymu... 1784...*, s. 70–75; W. Zajewski, *op. cit.*, wyd. 2, s. 112.

¹¹⁰⁴ *Dyaryusz Seymu... 1784...*, s. 345, 470.

¹¹⁰⁵ *Ibidem*, s. 367–368.

Przestrzegania w tej kwestii norm przewidzianych w konstytucji z 1775 domagał się M. Gorzeński, zaś w sprawach formalnych, związanych z uchynieniem rezolucji Rady Nieustającej 26 października, głos zabrał F. Wierzchlejski.

Szczególnie istotną rolę na sejmie z 1784 odegrały sprawy wojskowe. Na sesji 21 października relację z kontroli Departamentu Wojskowego składał poseł poznański (wschowski) M. Gorzeński. Dziękował on Stanisławowi Augustowi za starania w sprawie aukcji wojska oraz za założenie Szkoły Rycerskiej. Uznał jednak, że zbyt duża część wydatków tej ostatniej jest przeznaczana na wynagrodzenia oficerów i nauczycieli, zbyt mała zaś na kadetów¹¹⁰⁶. Również M. Gorzeński dziękował królowi za nominacje ministerialne, zwłaszcza dla Wielkopolanina K. Raczyńskiego. Poseł wschowski postulował jednak cofnięcie zakazu sprzedaży szarż wojskowych¹¹⁰⁷. Wydany 11 maja 1783 uniwersał królewski w tej sprawie był jednym z elementów dworskiego programu reform militarnych¹¹⁰⁸. Drugi deputowany do egzaminu Departamentu Wojskowego poseł poznański I. Moszczeński nie złożył relacji z czynności kontrolnych w czasie obrad w senacie, choć po rozłączeniu się izb zabierał głos (29 października i 2 listopada) w kwestiach proceduralnych; starał się też nie dopuścić do odczytania projektu w interesie Radziwiłłów¹¹⁰⁹. Na sesji 22 października 1784 mowę w sprawach wojskowych wygłosił poseł gnieźnieński J.A. Kraszewski. Powołując się na instrukcję poselską, polecał królowi zasługi gen. J. Komarzewskiego, a także kolejnych komendantów dywizji wielkopolskiej, generałów Stanisława A. Goltza i S. Łubę oraz wicebrygadiera D. Mioduskiego (posła dobrzyńskiego). Oczekiwał także, również z powołaniem się na instrukcję, korzystnych dla Wielkopolan zmian w dyslokacji jednego ze szwadronów kawalerii narodowej¹¹¹⁰. Generał J.A. Kraszewski nie ograniczył się w mowie do zagadnień militarnych. Dziękował królowi za ministerialne awanse W. Gurowskiego, K. Raczyńskiego oraz (czego nie przewidywała instrukcja poselska) M. Mniszcha, I. Potockiego (jednego z liderów opozycji) i S. Poniatowskiego, a także za nominacje dla S.S. Potockiego, A. Małachowskiego i J. Mycielskiego na urzędy wojewodów¹¹¹¹. Poseł gnieźnieński, a dawniej wielokrotnie kujawski, nie szczędził też pochwał marszałkowi sejmiku poselskiego, znanemu malkontentowi, Ł. Bnińskiemu¹¹¹². Swoisty „eklektyzm” tych rekomendacji personalnych może wskazywać, że nie decydował o nich klucz polityczny.

Nawiązując do decyzji poprzednich sejmów o przeznaczeniu nadwyżek finansowych na aukcję wojska w „gemejnach”, poseł gnieźnieński S. Breza, w mowie z 25 października, oskarżył Radę o niezgodne z prawem przeznaczenie rewanentów skarbowego.

¹¹⁰⁶ *Dyaryusz Seymu... 1784...*, s. 172–173. Por. K. Mrozowska, *Szkoła Rycerska Stanisława Augusta Poniatowskiego (1764–1794)*, Wrocław–Warszawa–Kraków 1961, s. 68–73.

¹¹⁰⁷ *Dyaryusz Seymu... 1784...*, s. 174; E. Rostworowski, *Sprawa aukcji...*, s. 142–143.

¹¹⁰⁸ E. Rostworowski, *Sprawa aukcji...*, s. 142.

¹¹⁰⁹ *Dyaryusz Seymu... 1784...*, s. 403–404, 468.

¹¹¹⁰ J.A. Kraszewski, p. gnieźnieński, *Mowa... 21 X 1784*, [w:] ZM 1784 (Ww.), s. 121–123; *Dyaryusz Seymu... 1784...*, s. 228. Por. APPozn., PG 1172, k. 385v, 359v. Instrukcja poselska wielkopolska z 16 VIII 1784.

¹¹¹¹ J.A. Kraszewski, *Mowa... 21 X 1784*, s. 124–129 *Dyaryusz Seymu... 1784...*, s. 228–229; APPozn., PG 1172, k. 359v. Instrukcja poselska wielkopolska z 16 VIII 1784.

¹¹¹² J.A. Kraszewski, *Mowa... 21 X 1784*, s. 123; *Dyaryusz Seymu... 1784...*, s. 228.

Domagał się zarezerwowania decyzji w tych sprawach dla parlamentu. S. Breza zajął się także, omówionym wcześniej, konfliktem wśród ewangelików augsburskich i podał w tej sprawie projekt¹¹¹³. K. Bolesz (2 listopada) wskazywał, że najwłaściwszym sposobem wykorzystania remanentu skarbowego powinno być uzupełnienie „gemejnami” stanów chorągwi kawalerii narodowej i regimentów¹¹¹⁴.

Więcej emocji niż na poprzednich sejmach wywołała kontrola Komisji Skarbu Koronnego, w której aktywny udział wzięli też Wielkopolanie. Na sesji 22 października 1784, jako członkowie deputacji kontrolnej, wystąpili poseł kaliski F.K. Mikorski i wojewoda poznański A. Sułkowski. Pisarz ziemski kaliski pełnił funkcję sekretarza deputacji kontrolnej. Po krótkim wprowadzeniu, okraszonym pochwałami pod adresem Stanisława Augusta, F.K. Mikorski odczytał „Likwidację Skarbu Koronnego”¹¹¹⁵. Poseł kaliski dziękował też królowi za nominację prymasa i ministrów (także I. Potockiego)¹¹¹⁶. August Sułkowski przypomniał rolę Stanisława Augusta, jeszcze jako posła na sejm konwokacyjny z 1764, w powoływaniu komisji skarbowych. Stwierdził także, że komisarze skarbowi powinni zdobyć tak duże umiejętności, że 4 lata, przez które mogą pełnić tę funkcję, to okres zbyt krótki. Uznał za wskazane powiększenie składu Komisji Skarbu Koronnego do 12 osób. Wojewoda poznański szukał też możliwości wzrostu dochodów Rzeczypospolitej. Uznawał wpływy z pogłównego żydowskiego za zbyt niskie i przypominał zaległości podatkowe Gdańska i Torunia¹¹¹⁷. Wśród posłów wielkopolskich znaleźli się krytycy koronnej komisji skarbowej. Na sesji 28 października poseł kaliski J. Jabłonowski oskarżył ją o niewłaściwe szafowanie pieniędzmi skarbowymi i wniósł projekt w tej sprawie¹¹¹⁸. J.A. Kraszewski i I. Moszczeński popierali projekt K.N. Sapiehy, w którym komisarze skarbowi zostali obarczeni współodpowiedzialnością finansową za dług obciążający kasjera komisji Rudnickiego¹¹¹⁹. Z obroną działań Komisji Skarbu Koronnego wystąpił, na sesji 29 października, inny Wielkopolanin, F.K. Mikorski. Wyjaśniał on, m.in. że remanent skarbowy został wydany zgodnie z prawem, na podstawie asygnacji Rady Nieustającej¹¹²⁰.

Inaczej niż w 1780, posłowie wielkopolscy nie interesowali się poważniej Komisją Skarbu Litewskiego, mimo że w Grodnie toczyła się burzliwa dyskusja w sprawie wyroku na A. Tyzenhauza¹¹²¹. W skład deputacji kontrolującej finanse Komisji Edukacji Narodowej wchodził poseł poznański J. Kielczewski, który wystąpił na sesji sejmowej z 21 października 1784. Jego mowa była pełna pozytywnych ocen gospodarki i systemu

¹¹¹³ S. Breza, p. gnieźnieński, *Głos...25 [X] 1784...*, [w:] ZM 1784 (Wil.), s. 395–403; *Dyaryusz Seymu... 1784...*, s. 334–338.

¹¹¹⁴ *Ibidem*, s. 465.

¹¹¹⁵ *Ibidem*, s. 200–203; E. Rostworowski, *Mikorski Franciszek Ksawery*, s. 162.

¹¹¹⁶ *Dyaryusz Seymu... 1784...*, s. 204.

¹¹¹⁷ A. Sułkowski, wojewoda poznański, *Mowa... jako delegowanego do egzaminu Kommissyi... 1784*, [w:] ZM 1784 (Ww.), s. 276–290; *Dyaryusz Seymu... 1784*, s. 204–209. Na konieczność wyegzekwowania świadczeń z Gdańska i Torunia bracia Sułkowsy wskazywali już w 1778 roku: W. Filipczak, *Sejm 1778 roku*, s. 210.

¹¹¹⁸ *Dyaryusz Seymu... 1784...*, s. 391.

¹¹¹⁹ *Ibidem*, s. 387, 400, 403–404.

¹¹²⁰ *Ibidem*, s. 407–408.

¹¹²¹ S. Kościalkowski, *op. cit.*, t. II, s. 501–515.

nauczania komisji edukacyjnej. Nie zabrakło też pochwał pod adresem jej prezesa – prymasa M. Poniatowskiego. Na uwagę zasługuje postulat chorążego kaliskiego, mający podstawy w instrukcji poselskiej, aby Komisja Edukacji Narodowej ufundowała akademię w Poznaniu dla prowincji wielkopolskiej¹¹²². J. Kielczewski zabrał też głos w sprawie trybu udzielania absolutorium organom wykonawczym (poza Radą musiały one uzyskać „kwit” za dwie kadencje, a Komisja Skarbu Litewskiego nawet za trzy kadencje)¹¹²³.

Wielkopolanie tradycyjnie mieli też swoją rolę w wyborczych czynnościach sejmu. F. Wierzchlejski, poseł poznański, został powołany przez marszałka sejmu (9 października) do deputacji liczącej głosy w wyborach do Rady Nieustającej¹¹²⁴. Kandydatami do Rady ze „stanu rycerskiego” byli poseł poznański K. Bolesz (jako „nowy”) oraz dotychczasowy konsyliarz F.S. Miaskowski. Wśród kandydatów promowanych na liście dworskiej znalazł się K. Bolesz, a także wojewoda August Sułkowski. Zgodnie z planem regalistów do magistratury weszli ostatecznie wojewoda poznański (113 głosów) i K. Bolesz (77), który miał wcześniejszą obietnicę królewskiego poparcia¹¹²⁵. Nowymi kandydatami do Komisji Skarbu Koronnego byli posłowie wielkopolscy F.S. Mikorski i J. Jabłonowski (ten drugi kandydował z prowincji małopolskiej), jednak żaden z nich nie został ostatecznie komisarzem¹¹²⁶. Na wielkopolskiej sesji prowincjonalnej 14 października 1784, pod przewodnictwem wojewody poznańskiego A. Sułkowskiego, na sędziów sejmowych ze stanu rycerskiego wybrani zostali posłowie: Ksawery Małachowski (województwo poznańskie), Piotr Radoliński (województwo kaliskie) i J.A. Kraszewski (województwo gnieźnieńskie)¹¹²⁷.

Posłowie wielkopolscy na sejmie grodzieńskim niejednokrotnie wspierali inicjatywy królewskie. Na sesji 3 listopada M. Gorzeński domagał się wypłacania pensji deputatom na Trybunał Koronny, a był to postulat wnoszony w propozycjach od tronu na kolejnych sejmach. M. Gorzeński uznał, nawiązując do wotum senatorskiego K. Raczyńskiego, iż lepiej zmniejszyć skład Trybunału i każdemu z sędziów wypłacać ze Skarbu 12 000 zł pensji; podał też w tej sprawie projekt¹¹²⁸. Zgodnie z propozycjami od tronu J.N. Gurowski wypowiadał się za przyznaniem indygenatu ks. Karolowi de Nassau-Siegen i Fryderykowi d'Anhalt Koetten (sprawa ta była poruszona także w instrukcji poselskiej)¹¹²⁹. Tenże poseł gnieźnieński poparł inicjatywę spłaty długów kró-

¹¹²² *Dyaryusz Seymu... 1784...*, s. 149–159; E. Rabowicz, *Kielczewski Józef*, s. 411.

¹¹²³ *Dyaryusz Seymu... 1784...*, s. 356; Z. Szcząska, *op. cit.*, s. 79.

¹¹²⁴ *Dyaryusz Seymu... 1784...*, s. 31.

¹¹²⁵ VL, t. IX, s. 7. *Osoby do Rady Nieustającej wybrane pluralitate votorum*; AGAD, ZP 128, k. 77v. NN do NN, bez daty [1784]. Wyniki głosowania podałem za dopiskami na *Regestrze osob do wyboru do konsyliarzow do Rady Nieustajacey...*, które znajdują się w: ZP 128, k. 114, 118.

¹¹²⁶ AGAD, ZP 107, k. 52–54v. *Regestr osob do wyboru za kommisarzow do Kommissyi Skarbu Koronnego* (druk z podkreśleniami i adnotacją „lista dworska”); VL, t. IX, s. 10. *Osoby do Komisji Skarbu Koronnego ex pluralitate wybrane*.

¹¹²⁷ AGAD, ZP 128, k. 136. Wybranie sędziów sejmowych z prowincji wielkopolskiej na sesji prowincjonalnej dnia 14 X 1784 (z podpisem Augusta Sułkowskiego jako pierwszego *in ordine* urzędnika).

¹¹²⁸ *Dyaryusz Seymu... 1784...*, s. 472–473.

¹¹²⁹ *Ibidem*, 476; APPozn., PG 1172, k. 359v. Instrukcja poselska wielkopolska z 16 VIII

lewskich, za czym opowiedział się również J. Wybicki¹¹³⁰. Autor *Listów patriotycznych* domagał się także, by Komisja Skarbu Koronnego przejęła dobra i sumy funduszowe klasztorów skasowanych w Galicji¹¹³¹.

Dużo emocji wśród Wielkopolan wzbudziły sprawy prywatne, a zwłaszcza zaległej pensji marszałka litewskiego W. Gurowskiego. Projekt, by skasować przyznaną mu przez sejm rozbiorowy dożywotnią pensję, spotkał się, na sesji z 6 listopada, z gwałtownym sprzeciwem J.N. Gurowskiego, wspieranego przez innych reprezentantów sejmiku średzkiego (J.A. Kraszewski, F. Wierzchlejski, J. Wybicki)¹¹³². Kiedy marszałek sejm F.K. Chomiński próbował przeprowadzić głosowanie w tej sprawie, J.N. Gurowski wyszedł z izby z protestem. Wśród posłów rozległy się wówczas głosy, iż oznacza to zatamowanie *activitatis* sejm. Ostatecznie poseł gnieźnieński powrócił na obrady, a marszałek odłożył sporną sprawę na później¹¹³³, po czym do niej nie wrócono.

Reprezentacja sejmowa sejmiku średzkiego była na sejmie grodzieńskim bardzo widoczna. Mimo to czterech posłów nie wykazało aktywności w obradach, a mianowicie: M. Krzyżanowski, K. Przeuski, K. Bronisz i J. Miaskowski.

Prześledzenie aktywności Wielkopolan na sejmie z 1786 jest utrudnione ze względu na brak drukowanego diariusza. Dotyczy to zwłaszcza obrad przed rozłączeniem się izb. Reprezentanci sejmiku średzkiego uczestniczyli w debacie podczas rugów poselskich. Zgodnie ze stanowiskiem regalistów, czyli za uznaniem zgromadzenia w kościele dominikańskim w Kamieńcu Podolskim, wypowiedział się poseł kaliski C. Sokolnicki¹¹³⁴. Poseł gnieźnieński J. Suchorzewski, podobnie jak M. Moszczeński, był (na sesji 3 października) za uchynieniem obydwóch sejmików, choć później obaj parlamentarzyści podpisali się pod opozycyjnym manifestem¹¹³⁵. W dniu 3 października przeciwko działaniom A. Tyzenhauza, posła wileńskiego, zastępującego marszałka „starej laski”, protestował poseł kaliski J.N. Gurowski (było to też tematem zarzutów we wspomnianym manifeste), który oskarżał regalistów o rozdwojenie sejmiku podolskiego¹¹³⁶.

W delegacji informującej króla i senatorów o wyborze marszałka sejm znalazł się poseł poznański F.A. Kwilecki¹¹³⁷. W deputacji konstytucyjnej pracował C. Sokolnicki, który z tego tytułu był wysyłany przez S. Gadomskiego do izby senatorskiej (w celu powiadomienia pozostałych stanów sejmowych o treści projektów rozpatrywanych

1784.

¹¹³⁰ *Dyaryusz Seymu... 1784...*, s. 491–492, 494–495.

¹¹³¹ *Ibidem*, s. 529.

¹¹³² *Ibidem*, s. 529–530.

¹¹³³ *Ibidem*, s. 530–531.

¹¹³⁴ C. Sokolnicki, p. kaliski, *Zdanie ex turno...*, [w:] ZM 1786, t. I, s. 6–8; A. Danilczyk, *W kręgu afery...*, s. 136.

¹¹³⁵ J. Suchorzewski, p. gnieźnieński, *Głos... 3 X 1786...*, [w:] ZM 1786, t. I, s. 107; *Manifest... Senatorów, Ministrów i Posłów... 11 X 1786*, [w:] ZM 1786, t. I, s. 177–178; W. Filipczak, *Rugi poselskie...*, s. 80.

¹¹³⁶ J.N. Gurowski, p. gnieźnieński, *Głos... 3 X 1786...*, [w:] ZM 1786, t. I, s. 108–112; A. Danilczyk, *W kręgu afery...*, s. 137.

¹¹³⁷ F.A. Kwilecki, p. poznański, *Oznajmienie... 4 X 1786*, [w:] ZM 1786, t. I, s. 181 (w druku omyłkowo 186)–182.

przez posłów)¹¹³⁸. Do deputacji kontrolującej Radę Nieustającą skierowany został poseł poznański A. Gorzeński. Na sesji 23 października złożył on relację z „egzaminu” magistratury. Była ona pełna pochwał wobec działań króla i Rady, takich jak powołanie magazynów zbożowych, czy negocjacje z Petersburgiem w sprawie handlu chersońskiego. Chorąży poznański dziękował Stanisławowi Augustowi za nominacje dla prymasa i wielkopolskich wojewodów. Skrytykował jednak rezolucję Rady dotyczącą żon znajdujących się w separacji i domagał się jej uchylecia. A. Gorzeński mówił też o ważnej dla Wielkopolan sprawie rozgraniczenia z pruskim Śląskiem. Proponował finansowe wynagrodzenie dla F.A. Kwileckiego za prace w tym zakresie¹¹³⁹. Po rozłączeniu się izb chorąży poznański (na sesji 27 października), na podstawie instrukcji poselskiej, zgłosił projekt uchylecia wspomnianej rezolucji¹¹⁴⁰. Obrona działań magistratury w sprawie regulaminów wojskowych (o czym dalej) była tematem wystąpienia A. Gorzeńskiego 24 października¹¹⁴¹. Innym obrońcą Rady był C. Sokolnicki. Należał on, obok posła płockiego Jana Ośniałowskiego, do czołowych rzeczników regalistycznego poglądu, że w izbie poselskiej można uchylać tylko rezolucje, których zaskarżenia na piśmie zostały skierowane do deputacji kontrolnej w czasie obrad w izbie senatorskiej (tak by konsyliarze delegowani przez Radę mieli możliwość odpowiedzi)¹¹⁴². Do czołowych krytyków magistratury zaliczał się poseł poznański S. Jabłonowski. Na sesji 2 listopada uznał on Radę za „dzieło zagranicznej przemocy i podłej w kraju podległości”¹¹⁴³. Szczególną okazję do ataku na Radę dały opozycji nadużycia czynione w województwach ukraińskich przez pułk woroneski. Na sesji z 23 października z ostrą krytyką Rady w tej sprawie wystąpili J. Suchorzewski i J.N. Gurowski¹¹⁴⁴. J. Suchorzewski proponował wysłać do Rosji posła nadzwyczajnego w osobie wojewody ruskiego S.S. Potockiego (ówcześnie już malkontenta), zaś gdyby to nie przyniosło efektu, chciał zwołania sejm nadzwyczajnego¹¹⁴⁵. Szybkiej interwencji w sprawie nadużyć rosyjskiego pułku domagali się, na sesji 30 października, poseł poznański Ł. Bniński i poseł gnieźnieński J. Radziwiński¹¹⁴⁶.

¹¹³⁸ AGAD, AKP 356, cz. II, k. 4–4v. Diariusz sejm 1786 r.; VL, t. IX, s. 41 (podpisy pod konstytucjami).

¹¹³⁹ A. Gorzeński, p. poznański, *Relacya... 23 X 1786*, [w:] ZM 1786, t. I, s. 251–258; A. Skalkowski, *Gorzeński Augustyn*, s. 327; A. Danilczyk, *W kręgu afery...*, s. 147. Por. A. Stroynowski, *Opozycja sejmowa...*, s. 349.

¹¹⁴⁰ AGAD, ZP 18, k. 8. Diariusz sejm 1786 r.; APP 102, s. 27. Diariusz sejm 1786 r.; AKP 356, cz. II, k. 2–2v. Diariusz sejm 1786 r.; APPozn. 1180, k. 359. Instrukcja poselska wielkopolska z 21 VIII 1786.

¹¹⁴¹ A. Gorzeński, p. poznański, *Głos... 24 X 1786...*, [w:] ZM 1786, t. I, s. 333–344; W. Filipczak, *Rola spraw...*, s. 58.

¹¹⁴² AGAD, AKP 356, cz. II, k. 21–21v. Diariusz sejm 1786 r.; APP 102, s. 31. Diariusz sejm 1786 r.; W. Filipczak, *Opozycja antykrólewska...*, s. 11–12.

¹¹⁴³ S. Jabłonowski, p. poznański, *Mowa... 2 XI 1786...*, [w:] ZM 1786, t. II, s. 705–706; AGAD, AKP 356, cz. II, k. 22–22v. Diariusz sejm 1786 r.

¹¹⁴⁴ J. Suchorzewski, p. gnieźnieński, *Głos... 24 X 1786...* (powinno być 23 X 1786), [w:] ZM 1786, t. I, I, s. 390–395; AGAD, APP 102, s. 18. Diariusz sejm 1786 r.; W. Filipczak, *Opozycja antykrólewska...*, s. 9; A. Danilczyk, *W kręgu afery...*, s. 148.

¹¹⁴⁵ J. Suchorzewski, p. gnieźnieński, *Głos... 24 X 1786...* (powinno być 23 X 1786), s. 390–395; Z. Zielińska, *Suchorzewski Jan*, s. 315.

¹¹⁴⁶ AGAD, APP 102, s. 28. Diariusz sejm 1786 r.; A. Stroynowski, *Opozycja sejmowa...*,

Ł. Bniński chciał wysłania wojewody ruskiego z misją do Katarzyny II. Wbrew opinii A. Stroynowskiego, opozycyjnego wydzwiku nie miało wystąpienie J. Radziwińskiego. Sędzia ziemski gnieźnieński był za podaniem noty ambasadorowi rosyjskiemu, ale sprzeciwiał się przyjmowaniu dalszych zażaleń na Radę przed podjęciem decyzji w tej sprawie¹¹⁴⁷.

Inni posłowie wielkopolscy kwestionowali poszczególne rezolucje Rady, co nie musiało mieć podłoża politycznego. Przykładem może być wspomniany wcześniej A. Gorzeński. C. Sokolnicki, także regalista, za szkodliwą uznawał rezolucję w sprawie „dysydentów” (ewangelików augsburskich)¹¹⁴⁸. Z zaskarżeniem dwu rezolucji Rady z 30 czerwca i 8 sierpnia 1786 wystąpił poseł poznański K. Działyński¹¹⁴⁹. J. Suchorzewski zwalczał (28 października) rezolucję Rady, która uznawała prawo mieszczan krakowskich do nabywania dóbr ziemskich; bronił tej decyzji magistratury J.N. Gurowski, także opozycjonista¹¹⁵⁰. Na sesji 28 października poseł poznański W. Gozimirski wystąpił z krytyką rezolucji w sprawie kasztelana chełmińskiego Konstantego Bnińskiego i przedstawił projekt z tym związany¹¹⁵¹. Miało to zapewne podłożę rodzinne, gdyż stolnik wschowski był żonaty z Urszulą z Bnińskich, córką kasztelana śremskiego Rafała¹¹⁵².

Wyjątkowo burzliwa była w 1786 dyskusja w sprawach wojskowych, a to za sprawą nowych regulaminów i związanej z nimi reformą kawalerii narodowej. Z obroną krytykowanych przez opozycję regulaminów wystąpił jeszcze w czasie obrad w izbie senatorskiej (24 października) A. Gorzeński¹¹⁵³. Na tej samej sesji głos zabrał kasztelan gnieźnieński F.S. Miaskowski. Wystąpił on jako prezes komisji lokacyjnej, zajmującej się kwaterunkiem oddziałów wojskowych¹¹⁵⁴. Aktywniejszy był udział mandatariuszy sejmiku średzkiego w debacie po rozłączeniu się izb. Na sesji 2 listopada jedynym ich obrońcą z Wielkopolski był A. Madaliński. Jednak i on był zwolennikiem wykluczenia cudzoziemców od szarż oficerskich. O politycznych meandrach w mowie posła kaliskiego świadczą pochwały zarówno pod adresem S.S. Potockiego, jak i M. Poniatowskiego¹¹⁵⁵. Głos A. Madalińskiego nie został przyjęty przychylnie, skoro

s. 301 (przyp. 3).

¹¹⁴⁷ AGAD, ZP 105, k. 28–29. J. Radziwiński, p. gnieźnieński, *Głos...* 30 X 1786 (rkps); AKP 356, cz. II, s.13–14. Diariusz sejmu 1786 r.; ZP 18, k. 39. Diariusz sejmu 1786 r. Por.. A. Stroynowski, *Opozycja sejmowa...*, s. 36.

¹¹⁴⁸ AGAD, AKP 356, cz. II, k. 10–11v. Diariusz sejmu 1786 r.

¹¹⁴⁹ AGAD, ZP 23, cz. I, k. 74–74v, 77. Zaskarżenie rezolucji z podpisem K. Działyńskiego (rkps) i wersja drukowana.

¹¹⁵⁰ AGAD, AKP 356, cz. II, k. 7–7v. Diariusz sejmu 1786 r.; J. Suchorzewski, p. gnieźnieński, *Głos...* 28 X 1786..., [w:] ZM 1786, t. II, s. 605–609; Z. Zielińska, *Suchorzewski Jan*, s. 315.

¹¹⁵¹ AGAD, AKP 356, cz. II, k. 7–7v. Diariusz sejmu 1786 r.; APP 102, s. 26. Diariusz sejmu 1786 r.

¹¹⁵² W. Dworzaczek, *Gozimirski Walenty*, s. 394.

¹¹⁵³ A. Gorzeński, p. poznański, *Głos...* 24 X 1786, s. 333–344; A. Skalkowski, *Gorzeński Augustyn*, s. 327; W. Filipczak, *Rola spraw...*, s. 60.

¹¹⁵⁴ AGAD, APP 102, s. 19. Diariusz sejmu 1786 r.

¹¹⁵⁵ A. Madaliński, p. kaliski, *Mowa...* 2 XI 1786..., [w:] ZM 1786, t. II, s. 685–691 (także: AGAD, ZP 105, s. 55–56v).

w czasie jego wystąpienia rozlegały się „głośnie szemrania” i marszałek musiał prosić o spokój¹¹⁵⁶. Z ostrą krytyką regulaminów: sposobu ich ułożenia i treści wystąpił S. Jabłonowski, który podniósł też sprawę „krzywdy” kawalerii narodowej. Domagał się on zawieszenia regulaminów i przygotowania nowych¹¹⁵⁷. Największą rolę w akcji opozycji odegrał jednak J. Suchorzewski, działający, w opinii króla, z polecenia S.S. Potockiego¹¹⁵⁸. Wojski wschowski na sesji 2 i 3 listopada poddał krytyce regulaminy, a następnie zgłosił dodatek do „kwitu” dla Departamentu Wojskowego, zastrzegający stopnie oficerskie dla „rodowitej” szlachty polskiej (wcześniej inicjatywę w tej sprawie zgłaszał poseł kijowski Konstanty Janikowski), który został zaakceptowany przez sejm¹¹⁵⁹. Potrzebę jednoznacznego sformułowania tekstu dodatku (sprecyzowania co oznacza termin „rodowita”), by nie pozostawić możliwości interpretacji Radzie Nieustającej, podnosił J.N. Gurowski¹¹⁶⁰.

W deputacji do kontroli Komisji Skarbu Koronnego pracował, jako jej sekretarz, poseł kaliski I. Zakrzewski. „Trzymający pióro” złożył swoją relację z „egzaminu” na sesji 25 października¹¹⁶¹. Na tej samej sesji wystąpili również wojewoda gnieźnieński F.K. Kęszycki (dziękował także za „krzesło”) oraz poseł kaliski Ł. Krzyżanowski (treść jego wystąpienia nie jest znana, gdyż sporządzający notatki do diariusza zapisał, że mowy „oddać nie chce”)¹¹⁶². Na sesji 4 listopada 1786 S. Jabłonowski i J.N. Gurowski wypowiedzieli się za, zgłoszonym przez posła braclawskiego A. Moszczeńskiego (w 1780 przedstawiciela Wielkopolski) i lansowanym przez opozycję, dodatkiem do „kwitu” dla Komisji Skarbu Koronnego¹¹⁶³. Przy okazji debaty w tym dniu C. Sokolnicki poparł wniosek posła chełmskiego Kazimierza Rzewuskiego w sprawie zrównania pensji podskarbiego nadwornego koronnego i jego litewskiego odpowiednika. Podstoli poznański uzupełnił tę propozycję sugestią, aby pensja świeckiego pieczętarza w Koronie była taka jak na Litwie¹¹⁶⁴. W instrukcji średzkiej z 1786 polecono wprowadzić posłom wielkopolskim, aby rekomendowali królowi zasługi R. Kossowskiego, sprawa ta pojawiła

¹¹⁵⁶ AGAD, AKP 356, cz. II, k. 23–23v. Diariusz sejmu 1786 r.

¹¹⁵⁷ S. Jabłonowski, *Mowa... 2 XI 1786...*, s. 706–708; AGAD, AKP 356, cz. II, k. 22–22v. Diariusz sejmu 1786 r.; APP 102, s. 32. Diariusz sejmu 1786 r.

¹¹⁵⁸ BCz 929, s. 507–508. Notatka króla z rozmowy ze S.S. Potockim z 17 XI 1786.

¹¹⁵⁹ J. Suchorzewski, p. gnieźnieński, *Głos... 2 XI 1786...*, [w:] ZM 1786, t. II, s. 750–752; idem, *Głos... 3 XI 1786...*, [w:] ZM. t. II, s. 753–759; AGAD, AKP 356, cz. II, k. 22–22v, 26–26v. Diariusz sejmu 1786 r.; W. Filipczak, *Rola spraw...*, s. 62; A. Danilczyk, *W kregu...*, s. 166–167.

¹¹⁶⁰ AGAD, AKP 356, cz. II, k. 27–27v. Diariusz sejmu 1786 r.; ZP 18, k. 64. Relativa do diariusza sejmu 1786 r.; A. Stroynowski, *Opozycja sejmowa...*, s. 296.

¹¹⁶¹ I. Zakrzewski, p. kaliski, *Głos... 26 X 1786...*, [w:] ZM 1786, t. I, s. 489–493. Mowa została wygłoszona 25 X 1786: AGAD, APP 102, s. 21. Diariusz sejmu 1786 r.; ZP 18, s. 1. Mowy na sesjach sejmowych miane. I. Zakrzewski ponownie zabrał głos 28 X 1786: ZP 18, s. 60v. Relativa do diariusza sejmu 1786 r.

¹¹⁶² AGAD, APP 102, s. 21. Diariusz sejmu 1786 r.; ZP 18, s. 1. Mowy na sesjach sejmowych miane.

¹¹⁶³ S. Jabłonowski, p. poznański, *Przymówienie się... 4 XI [1786]...*, [w:] ZM 1786, t. II, s. 797–800; AGAD, AKP 356, cz. II, k. 33–33v. Diariusz sejmu 1786 r. Zob. też: W. Filipczak, *Rola spraw...*, s. 55–57; A. Danilczyk, *W kregu...*, s. 156–157.

¹¹⁶⁴ AGAD, AKP 356, cz. II, k. 28–28v. Diariusz sejmu 1786 r.; A. Danilczyk, *W kregu...*, s. 156.

się jednak w uchwale sejmiku w kontekście sekwestru nałożonego przez władze pruskie na dobra podskarbiego nadwornego koronnego¹¹⁶⁵. Podstawy w instrukcji nie miał też kolejny postulat C. Sokolnickiego – rozciągnięcia prawa o zbytkach na ludność żydowską¹¹⁶⁶.

Wielkopolanie wzięli też udział w dyskusji nad absolutorium dla Komisji Edukacji Narodowej. Na sesji 6 listopada 1786 pojawił się problem, czy „kwit” dla niej może zawierać potwierdzenie składu komisji na dalsze 6 lat (na wzór rozwiązania zastosowanego w 1780). Zastrzeżenia w tej sprawie zgłosił poseł braclawski Antoni S. Czetwertyński, który uznał to za materię stanu¹¹⁶⁷. Odmienne stanowisko zajął C. Sokolnicki, który przypomniał, iż prawo nie reguluje trybu wyboru komisji edukacyjnej. Poseł kaliski powołał się też na przykład sejmu z 1780. J.N. Gurowski, który początkowo uważał, iż „odmienianie i potwierdzanie” składu komisji nie jest materią stanu, później zmienił zdanie. Poseł gnieźnieński poparł stanowisko A.S. Czetwertyńskiego; żądał oddzielenia „kwitu” od potwierdzenia składu Komisji. Nie przekonał go przykład sejmu z 1780, gdyż wówczas panowała jednomyślność w tej sprawie. Ostatecznie oponenci ustąpili i po dodaniu dodatkowego zastrzeżenia przyjęto pierwotny projekt¹¹⁶⁸.

Wielkopolanie, jak zwykle, mieli swój znaczący udział w czynnościach wyborczych sejmu. W wyborach do Rady Nieustającej ze „stanu rycerskiego” zgłosili swe kandydatury posłowie J.N. Gurowski i M. Mielżyński, a także szambelan Franciszek Przeuski oraz starosta kadzewski Piotr Bieliński¹¹⁶⁹. W składzie magistratury nie znalazł się ostatecznie nikt z powyższej czwórki, ani też K. Bolesz, konsyliarz z poprzedniego kompletu. W składzie Rady zabrakło też wielkopolskich senatorów (pomijam tu oczywiście marszałka K. Raczyńskiego, wybranego zresztą z prowincji małopolskiej)¹¹⁷⁰. „Nowym” kandydatem do Komisji Skarbu Koronnego był poseł poznański Michał Mycielski, wojewódzic inowrocławski, jednak i on nie został wybrany¹¹⁷¹. W tej sytuacji jedynym przedstawicielem województw wielkopolskich w nowych składach organów wyłanianych przez sejm był starosta walecki Franciszek Mielżyński, który znalazł się w Asesorii Koronnej (z ubiegania się o miejsce w Sądzie Zadwornym zrezygnowali posłowie gnieźnieński J. Skórzewski i poznański S. Jabłonowski)¹¹⁷². Pomijam tu Komisję Edukacji Narodowej i sędziów sejmowych, wśród których województwa wielkopolskie, ze „stanu

¹¹⁶⁵ AGAD, ZP 130, s. 248. Instrukcja poselska wielkopolska z 21 VIII 1786.

¹¹⁶⁶ AGAD, AKP 356, cz. II, k. 28–28v. Diariusz sejmu 1786 r.

¹¹⁶⁷ AGAD, AKP 356, cz. II, k. 36–36v. Diariusz sejmu 1786 r.; A. Danilczyk, *W kregu...*, s. 161.

¹¹⁶⁸ AGAD, AKP 356, cz. II, s. 36–37v. Diariusz sejmu 1786 r.; A. Danilczyk, *W kregu...*, s. 161–162.

¹¹⁶⁹ AGAD, ZP 127, k. 297v. *Regestr osób do wyboru za konsyliarzów do Rady Nieustającej...* (druk).

¹¹⁷⁰ VL, t. IX, s. 80–81. *Osoby do Rady Nieustającej wybrane pluralitate votorum*.

¹¹⁷¹ AGAD, ZP 127, k. 304. *Regestr osob do wyboru za kommissarzow do Kommissyi Skarbu Koronnego* (druk z podkreśleniami); VL, t. IX, s. 33. *Osoby do Kommissyi Skarbu Koronnego wybrane pluralitate votorum...*

¹¹⁷² AGAD, APP 102, s. 15. Diariusz sejmu 1786 r.; ZP 127, k. 317. *Regestr osob do wyboru za assessorow do Sądów Zadwornych Koronnych* (druk z podkreśleniami); VL, t. IX, s. 33. *Osoby do Sądów Zadwornych Koronnych wybrane pluralitate votorum*.

rycerskiego”, reprezentować mieli: A. Gorzeński (poznańskie), Wacław Zakrzewski (kaliszkie) i J. Radziwiński (gnieźnieńskie). Ogólnie rzecz biorąc, parlamentarne elekcje w 1786 wypadły dla Wielkopolan bardzo niekorzystnie. Niestety, źródła nie dają odpowiedzi, gdzie należy upatrywać przyczyn takiego stanu rzeczy.

Szczególną rolę odegrali przedstawiciele sejmiku średzkiego w debacie nad ratyfikacją polsko-austriackiej konwencji w sprawie wymiany funduszów kościelnych ze względu na erekcję biskupstwa tarnowskiego. Na sesji z 6 listopada 1786 spotkała się ona z gwałtownym sprzeciwem J. Suchorzewskiego. Poseł gnieźnieński uznawał ją za niekorzystną dla Rzeczypospolitej. Podkreślał, że po rozbiorze na każdym niemal sejmie zajmowano się, pod presją państw zaborczych, ratyfikacją układów, które przynosiły uszczerbek dla interesów państwa. J. Suchorzewski uważał, że należy przerwać ten ciąg. Groził, że woli zerwać sejm niż zgodzić się na akceptację niekorzystnych dla kraju rozwiązań. Proponował, by sprawę odłożyć w reces i udać się po mediację do gwarantów (Wiednia i Petersburga). Polemizował też ze stanowiskiem marszałka S. Gadowskiego, że jego sprzeciw wobec projektu zawierającego materię stanu, tamuje dalsze obrady. J. Suchorzewski stwierdzał, że ustawa nie przewiduje takiej sytuacji w odniesieniu do jednej tylko materii stanu. Zaznaczał też, że nie zamierza blokować dyskusji nad innymi sprawami¹¹⁷³. Wobec braku zgody regalistów na podejmowanie innych zagadnień bez uchwalenia tego projektu J. Suchorzewski ustąpił, jednak do ponownego sprzeciwu zachęciła go postawa J.N. Gurowskiego, który stwierdził, że sprzeciw wobec projektu nie zrywa sejmu, do czego konieczne jest wyjście z izby z protestacją. Ostatecznie wobec nalegań posłów J. Suchorzewski wycofał swój sprzeciw¹¹⁷⁴.

Spór ten zasługuje na uwagę ze względu na implikacje prawno-proceduralne i polityczne. Opozycyjni posłowie wielkopolscy wypowiedzieli się za bardziej elastyczną, niż przewidywało ustawodawstwo z 1768, interpretacją zasady jednomyślności w materiałach stanu¹¹⁷⁵. Wątpliwości zgłaszane przez A. Danilczyka w tej sprawie nie są uzasadnione i zostały sformułowane jedynie na podstawie oceny intencji politycznych mówców¹¹⁷⁶. Osobnym problemem jest to, jakie konsekwencje mogłoby przynieść takie, nawiązujące do siedemnastowiecznego, rozumienie jednomyślności, to znaczy przywrócenie możliwości eliminowania poszczególnych ustaw bez zrywania całego sejmu¹¹⁷⁷. Niewątpliwie

¹¹⁷³ AGAD, AKP 356, cz. II, k. 39–40v. Diariusz sejmu 1786 r.; J. Suchorzewski, p. gnieźnieński, *Przymówienie się... 3 XI 1786...* [powinno być 6 XI 1786], [w:] ZM 1786, t. II, s. 777–796.

¹¹⁷⁴ AGAD, AKP 356, cz. II, k. 41–42v. Diariusz sejmu 1786 r. J. Suchorzewski stwierdzał, że poseł może zerwać sejm przez głos lub manifest, gdy taka jest jego intencja. Wojski wschowski dystansował się zaś od zamiaru tamowania obrad: J. Suchorzewski, *Przymówienie się... 3 XI 1786*, s. 786, 790–796.

¹¹⁷⁵ W. Filipczak, *Uwagi o funkcjonowaniu „wolnych” sejmów doby Rady Nieustającej (1778–1786)*, [w:] *Parlamentaryzm w Polsce we współczesnej historiografii*, red. J. Bardach i W. Sudnik, Warszawa 1995, s. 120.

¹¹⁷⁶ Zob. A. Danilczyk, *W kręgu...*, s. 174.

¹¹⁷⁷ Por. W. Czapliński, *Z problematyki sejmu polskiego w pierwszej połowie XVII wieku*, KH 1970, R. LXXVII, z. 1, s. 43; J. Pietrzak, *Uchwalanie ustaw w latach 1605–1623*, „Acta Universitatis Wratislaviensis” 1979, Historia XXXI, nr 477, s. 25; S. Ochmann-Staniszevska, Z. Staniszevska, *Sejm Rzeczypospolitej za panowania Jana Kazimierza Wazy. Prawo – doktryna – praktyka*, t. II, Wrocław 2000, s. 99–101.

stwarzałoby to korzystną atmosferę dla śmielszego wnoszenia projektów zawierających materie stanu (redukcja obaw o zerwanie sejmu). Z drugiej jednak strony zdjęłoby z posłów hamulce w stosowaniu sprzeciwu, które widoczne były na „wolnych” sejmach z czasów Rady Nieustającej. Regaliści, trzymając się w tej kwestii zasad prawnych opisanych w 1768, walczyli nie tylko o ratyfikację konwencji z Austrią, którą uważali za mniejsze zło¹¹⁷⁸, ale także o zachowanie większej kontroli nad całością procesu ustawodawczego.

Wielkopolanie uczestniczyli również w debacie, która ich bezpośrednio dotyczyła, zakończonej ratyfikacją konwencji z Prusami na temat rozgraniczenia dóbr prywatnych i odszkodowania dla osób poszkodowanych (m.in. posła kaliskiego I. Zakrzewskiego). Na ten temat, spośród przedstawicieli sejmiku średzkiego, wypowiedział się poseł poznański F.A. Kwilecki, stojący ze strony polskiej na czele komisji granicznej. Starosta wschowski przedstawił stanom genezę i przebieg negocjacji z Prusami, a także zaproponował przyznanie indemnizacji I. Zakrzewskiemu oraz Janowi Mycielskiemu¹¹⁷⁹.

Pod koniec obrad w izbie poselskiej (6 listopada 1786) C. Sokolnicki podjął próbę przeforsowania przynajmniej części projektów przygotowanych przez reprezentantów sejmiku średzkiego. Poseł kaliski zaproponował, by po wniesieniach ziemi dobrzyńskiej (na którą przypadła kolejność) odczytano propozycje wielkopolskie, ale jedynie te, które dotyczą całych województw, a nie osób prywatnych¹¹⁸⁰. Wniosek ten spotkał się z wieloma sprzeciwami i nie doczekał się realizacji. Warto w tym miejscu odnotować, iż Wielkopolanie przygotowali na sejm znaczną liczbę projektów, które weszły do delibracji¹¹⁸¹. M. Mielżyński, poseł poznański, był autorem propozycji dotyczącej poprawienia żeglowności Warty i wyczyszczenia Obrzy¹¹⁸². Ten sam poseł przygotował też projekt dotyczący potwierdzenia przez sejm fundacji kościelnych Antoniego Sułkowskiego¹¹⁸³ (nie znalazł się on w delibracji). J. Suchorzewski wniósł projekt w interesie sukcesorów podkomorzego kaliskiego F.K. Sokolnickiego (za którymi ujmował się sejmik średzki)¹¹⁸⁴. Propozycję umorzenia powyższej sprawy sygnował również A. Gorzeński¹¹⁸⁵. Aż trzy projekty przygotował Ł. Bniński. Jeden z nich dotyczył handlu z Węgrami, dwa pozostałe związane były z prywatnymi interesami posła poznańskiego (opłata mostowego, starostwo sokolnickie)¹¹⁸⁶. A. Gorzeński przedstawił sejmowi projekt w interesie

¹¹⁷⁸ Zob. wypowiedź J. Mikorskiego, posła gostynińskiego: AGAD, AKP 356, cz. II, k. 42–42v. Diariusz sejmu 1786 r.

¹¹⁷⁹ AGAD, ZP 105, k. 156–157. F.A. Kwilecki, Mowa w sprawie ratyfikacji granicy ze Śląskiem (rps); AKP 356, cz. II, k. 42–43v. Diariusz sejmu 1786 r.

¹¹⁸⁰ AGAD, AKP 356, cz. II, k. 46–46v. Diariusz sejmu 1786 r.

¹¹⁸¹ AGAD, ZP 23, cz. III, k. 14–15. Sumaryusz projektów czytanych in deliberatione będących.

¹¹⁸² AGAD, ZP 23, cz. IV, k. 14. M. Mielżyński, p. poznański, Ułatwienie przeszkód do deflucacji rzeką Wartą i wyczyszczenie rzeki Obrzy.

¹¹⁸³ AGAD, ZP 59, k. 91. Projekta nieczytane.

¹¹⁸⁴ AGAD, ZP 23, cz. IV, k. 21. J. Suchorzewski, p. gnieźnieński, Przyspieszenie sprawiedliwości. Por. ZP 130, s. 241. Instrukcja poselska wielkopolska z 21 VIII 1786.

¹¹⁸⁵ AGAD, ZP 59, k. 55. A. Gorzeński, p. poznański, Umorzenie sprawy ur. Sokolnickiego. Projekt ten nie został skierowany do delibracji.

¹¹⁸⁶ AGAD, ZP 23, cz. IV, k. 24, 51, 53. Ł. Bniński, p. poznański, Projekt do konstytucji względem opłaty mostowego; Projekt do konstytucji względem wzajemnego handlu; Projekt do

kapituły poznańskiej (o czym mowa była też w instrukcji poselskiej)¹¹⁸⁷. A. Madaliński przygotował propozycję rozciągnięcia prawa o zbytkach na ludność żydowską¹¹⁸⁸.

Na sejmie 1786 reprezentacja sejmiku średzkiego była niejednolita politycznie. Za liderów regalistycznej większości mogli uchodzić A. Gorzeński i C. Sokolnicki. Spośród opozycjonistów najaktywniejsi byli J.N. Gurowski i J. Suchorzewski. Brak wiadomości o aktywności sejmowej 2 posłów: W. Węgorzewskiego i J. Pruskiego.

Posłowie trzech województw wielkopolskich mieli silne poczucie wspólnoty. Świadczy o tym spór proceduralny, do którego doszło na sesji 3 października 1780, przy opuszczaniu miejsc w izbie poselskiej (przed połączeniem się stanów sejmujących). Ponieważ alternata przypadała na prowincję wielkopolską, zaraz po reprezentantach województwa poznańskiego próbowali to uczynić posłowie kaliscy i gnieźnieńscy, co wywołało protest przedstawicieli województwa krakowskiego (podkomorzego Michała Walewskiego)¹¹⁸⁹. Ilustracją zjawiska może być też scena na sejmie w Grodnie, na sesji z 23 października 1784, w czasie wotów senatorskich. Kiedy marszałek nadworny koronny K. Raczyński, dziękując Stanisławowi Augustowi za awans na ministerstwo, poszedł ucałować rękę królewską, razem z nim uczynili to posłowie „generału wielkopolskiego”¹¹⁹⁰. Parlamentarzyści wielkopolscy, zajmujący pierwsze miejsca w ramach swojej prowincji, strzegli jej prestiżu wobec przedstawicieli innych części Rzeczypospolitej. Świadczy o tym spór o precedencję w senacie, jaki rozegrał się na sesji 7 października 1784 między wojewodami wileńskim K. Radziwiłłem a poznańskim Augustem Sułkowskim¹¹⁹¹.

W stosunku do liczebności i aktywności wielkopolskiej reprezentacji sejmowej nie zawsze adekwatne były efekty jej sejmowych działań. Było to szczególnie widoczne na sejmie z 1786. Wielkopolanie ponieśli niepowodzenie w sprawie składu władz wykonawczych i w kwestii przedłożonych projektów w sprawach lokalnych. Równie liczna grupa (20 posłów) z księstwa mazowieckiego zdołała bowiem zapewnić sobie uchwalenie dwóch konstytucji, które regulowały sprawę kadencji sądowych w trzech ziemiach tegoż województwa¹¹⁹². W źródłach nie znajdujemy odpowiedzi, gdzie leżały przyczyny względnej nieskuteczności działań przedstawicieli sejmiku średzkiego. Dość prawdopodobna wydaje się hipoteza, że istotną rolę mogła odegrać długotrwała

konstytucji (w sprawie starostwa sokolnickiego). Ł. Bniński był starostą sokolnickim, w jego rękach znajdował się most na rzece Warcie w Sierakowie.

¹¹⁸⁷ AGAD, ZP 23, cz. III, k. 14v. Sumariusz projektów czytanych in deliberatione będących (A. Gorzeński, p. poznański, Pozwolenie kapitule poznańskiej nabycia dóbr). Por. ZP 130, s. 243. Instrukcja poselska wielkopolska z 21 VIII 1786.

¹¹⁸⁸ AGAD, ZP 59, k. 93. A. Madaliński, p. kaliski, bez tytułu (Projektu nieczytane).

¹¹⁸⁹ *Dyaryusz Seymu... 1780...*, s. 13.

¹¹⁹⁰ *Dyaryusz Seymu... 1784...*, s. 320–321.

¹¹⁹¹ *Dyaryusz Seymu... 1784...*, s. 28–29; R. Jurgaitis, *Funkcjonowanie sejmiku wileńskiego w latach 1717–1795: między szlacheckim parlamentaryzmem a samorządem*, [w:] *Praktyka życia publicznego w Rzeczypospolitej Obojga Narodów w XVI–XVIII wieku*, red. U. Augustyniak i A.B. Zakrzewski, Warszawa 2010, s. 40.

¹¹⁹² AGAD, AKP 356, cz. II, k. 45–45v. Diariusz sejmu 1786 r.; VL, t. IX, s. 39–40. *Odmiana kadencji sądów ziemskich czerskich i liwskich oraz Odmiana kadencji sądów ziemskich zakroczymskich*.

nieobecność w kraju (również w ważnych momentach przedsejmowych przygotowań) marszałka nadwornego K. Raczyńskiego¹¹⁹³. Zastępujący go w roli lidera wielkopolskich regalistów wojewoda gnieźnieński F.K. Kęszycki (wspomagany przez wojewodę poznańskiego J. Mielżyńskiego) był zręcznym działaczem w sprawach sejmikowych i sądowych, nie posiadał jednak dostatecznego doświadczenia i autorytetu na arenie ogólnokrajowej.

¹¹⁹³ J. Dygdała, *Raczyński Kazimierz*, s. 647.

ROZDZIAŁ III

SEJMIKI WOJEWÓDZTWA SIERADZKIEGO I ZIEMI WIELUŃSKIEJ 1780–1786

CZĘŚĆ I SEJMIKI WOJEWÓDZTWA SIERADZKIEGO (CZTERECH POWIATÓW) 1780–1786

Sejmiki województwa sieradzkiego (bez ziemi wieluńskiej) były stosunkowo często badane. Odnosi się to zwłaszcza do XVI i XVII wieku. Doczekały się one już trzech monografii książkowych. Problemami ustrojowymi i organizacyjnymi zgromadzeń szlacheckich, w latach 1572–1632, zajmował się Stanisław Plaza¹. Sejmiki sieradzkie w epoce Wazów badała również Anna Filipczak-Kocur². Okresowi 1669–1717 pracę poświęciła Anna Burkietowicz³. Artykuły dotyczące sejmików szadkowskich oraz postawy politycznej miejscowej szlachty w czasach Wazów opracował Edward Opaliński⁴. Dziejami Sieradzkiego zajmowali się także Józef Kobierzycki i Jerzy Włodarczyk⁵. Sytuacji województwa sieradzkiego (i łęczyckiego) w czasach kryzysów politycznych XVI i XVII w. kilka publikacji poświęciła Zofia Libiszowska⁶. Michał Kobierecki opracował chronologię zgromadzeń szlacheckich województwa sieradzkiego w czasach narodowych monarchów⁷. Dla poznania aktywności parlamentarnej

¹ S. Plaza, *Sejmiki i zjazdy szlacheckie województwa sieradzkiego. Ustrój i funkcjonowanie (1572–1632)*, Warszawa–Kraków 1987.

² A. Filipczak-Kocur, *Sejmik sieradzki za Wazów (1587–1668)*, Opole 1989.

³ A. Burkietowicz, *Sejmik sieradzki w latach 1669–1717*, Sieradz 2009.

⁴ E. Opaliński, *Postawa polityczna szlachty województwa sieradzkiego w latach 1587–1648*, „Odrodzenie i Reformacja w Polsce” 1981, t. XXVI, s. 47–68; idem, *Krwawy sejmik w Szadku przed sejmem 1623 roku*, KH 2007, nr 4, 19–33.

⁵ J. Kobierzycki, *Przyczynki do dziejów ziemi sieradzkiej*, cz. I–II, Warszawa 1915; J. Włodarczyk, *Dzieje polityczne od połowy XVI wieku do upadku Rzeczypospolitej*, [w:] *Szkice z dziejów Sieradzkiego*, Łódź 1977, s. 133–162.

⁶ Z. Libiszowska, *Ziemie sieradzka i łęczycka wobec pierwszego bezkrólewia*, RŁ 1961, t. IV, s. 85–111; eadem, *Województwo sieradzkie i łęczyckie w latach rokoszu Zebrzydowskiego*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Łódzkiego” 1963, Nauki Humanistyczno-Społeczne, z. 30, s. 61–74; eadem, *Województwo sieradzkie i łęczyckie w latach potopu*, RŁ 1964, t. IX, s. 87–100.

⁷ M. Kobierecki, *Chronologia sejmików i zjazdów szlachty województwa sieradzkiego w latach 1668–1696*, PNH 2006, R. V, nr 2(10), s. 5–27.

i politycznej ziemian wieluńskich w epoce staropolskiej podstawowe znaczenie ma praca Wojciecha Szczygielskiego⁸. Gorzej wygląda sytuacja, jeśli chodzi o badania dla drugiej połowy XVIII wieku. Dziejami sejmików sieradzkich i wieluńskich zajmowano się zwykle w ramach prac dotyczących życia parlamentarnego całego kraju⁹. Najszerzej omówione zostały, przez Jacka Sobczaka i W. Szczygielskiego, sejmiki lutowe 1792 (w Sieradzu, Piotrkowie i Wieluniu)¹⁰. Zainteresowanie historyków budziły też wpływy opozycji antykrólewskiej i polityczna rola wojewody sieradzkiego Michała Walewskiego, którą badali Maria Wisińska, Hanka Żerek-Kleszcz i M. Kobierecki¹¹. Analizowany był również (M. Wisińska, Wojciech Szczygielski) stosunek szlachty sieradzkiej i wieluńskiej do Konstytucji 3 maja¹². Mimo znacznej liczby publikacji, wydaje się, że szereg zagadnień dotyczących życia parlamentarnego tego obszaru wymaga jeszcze zbadania. Dotyczy to zwłaszcza zasad funkcjonowania sejmików deputackich.

W czasach staropolskich województwo sieradzkie miało dość szczególną organizację sieci sejmikowej. Wynikało to z odrębności ziemi wieluńskiej (powiaty wieluński i ostrzeszowski), która zbierała się na własnych zgromadzeniach w Wieluniu¹³. Szlachta z pozostałej części województwa (powiaty: sieradzki, szadkowski, piotrkowski i radomszczański) uczestniczyła w sejmikach zbierających się w Szadku (poselskie, posejmowe), w Sieradzu (elekcyjne, deputackie) lub w Piotrkowie (od 1598 sejmiki deputackie dla powiatów piotrkowskiego i radomszczańskiego)¹⁴.

Nie oznacza to jednak, iż nie funkcjonowały sejmiki obejmujące swym zasięgiem całe województwo. Zdaniem Waclawa Uruszczaka, w czasach Zygmunta I Starego

⁸ W. Szczygielski, *Dzieje ziemi wieluńskiej*, Łódź 1969, s. 17–22, 103–115, 129–179.

⁹ M. Czeppe, *Kamaryla Pana z Dukli. Kształtowanie się obozu politycznego Jerzego Augusta Mniszcza 1750–1763*, Warszawa 1998, s. 155–162; T. Szwaciński, *Sejmiki poselskie przed konwokacją 1764 r.*, KH 2006, R. CXIII, nr 1, s. 29; W. Filipczak, *Sejm 1778 roku*, Warszawa 2000, s. 64–66; J. Michalski, *Sejmiki poselskie 1788 roku*, cz. II, PH 1960, t. LI, z. 2, s. 346–347; Z. Zielińska, *O sukcesji tronu w Polsce 1787–1790*, Warszawa 1991, s. 207–208.

¹⁰ J. Sobczak, *Działalność sejmików województwa sieradzkiego po reformie 1791 r.*, „Studia i Materiały do Dziejów Wielkopolski i Pomorza” 1984, t. XV; W. Szczygielski, *Referendum trzeciomajowe. Sejmiki lutowe 1792 roku*, Warszawa 1994, s. 122–138.

¹¹ M. Wisińska, *Opozycja magnacka w Sieradzkim w latach 1785–1790*, RŁ 1982, t. XXXII, s. 67–109; H. Żerek-Kleszcz, *Michał Walewski (podkomorzy krakowski i wojewoda sieradzki) i jego korespondencja z królem Stanisławem Augustem*, RŁ 2001, t. XLVIII, s. 47–65; M. Kobierecki, *Walewscy herbu Kolumna. Genealogia. Majętności. Działalność publiczna*, Łódź 2008, s. 184–201.

¹² M. Wisińska, *Sieradzkie wobec Konstytucji 3 maja*, RŁ 1983, t. XXXIII, s. 39–61; eadem, *Ziemia wieluńska wobec Konstytucji 3 maja*, „Sieradzki Rocznik Muzealny” 1985, t. I, s. 23–36; W. Szczygielski, *Referendum trzeciomajowe*, s. 122–138.

¹³ W. Szczygielski, *Dzieje ziemi wieluńskiej*, s. 17–22.

¹⁴ VL, t. II, s. 369. *Obieranie deputatów w województwie sieradzkim*; S. Plaza, *op. cit.*, s. 18–19, 47, 73–74. Zob. też: A. Filipczak-Kocur, *op. cit.*, s. 21; W. Kriegseisen, *Sejmiki Rzeczypospolitej szlacheckiej w XVI i XVIII wieku*, Warszawa 1991, s. 29; M. Kobierecki, *Chronologia...*, s. 10–27.

zaprzestano zwoływać osobne sejmiki przedsejmowe dla ziemi wieluńskiej (jej obywatele uczestniczyli wówczas w zgromadzeniach szadkowskich)¹⁵. W interesującym mnie okresie, szlachta sieradzka i wieluńska gromadziła się na wspólnych sejmikach deputackich w Piotrkowie. Zgodnie z konstytucją z 1775, przy wyborze sędziów trybunalskich obowiązywać miała alternata. W dwu kolejnych latach deputat miał być wybierany „z województwa”, zaś w następnym roku z ziemi wieluńskiej¹⁶. W ustawie z 1776 utrzymano powyższe zasady. Zmieniono jednak termin sejmików deputackich w Piotrkowie. Miały się one zbierać dopiero 22 lipca, o tydzień później niż w innych województwach koronnych. Następnego dnia (23 lipca) miały się odbywać sejmiki gospodarskie. Sformułowania konstytucji, że zgromadzenia gospodarskie mają się odbywać „po powiatach respective”¹⁷ mogło być różnie interpretowane. W latach 1777–1778 sprawa sejmików sieradzkich dwa razy była przedmiotem obrad Rady Nieustającej. Na sesji 22 sierpnia 1777, w odpowiedzi na memoriał kasztelana sieradzkiego Aleksandra Mączyńskiego, stwierdzono, iż województwo sieradzkie może wybierać tylko jednego deputata na Trybunał Koronny¹⁸. W końcu czerwca 1778 memoriał do Rady Nieustającej skierował chorąży sieradzki Ignacy Suchecki. Zwracał się on o wyjaśnienie wątpliwości co do miejsca sejmików deputackich, o którym nie wspominała ustawa z 1776. I. Suchecki pytał, czy konstytucja dopuszcza odbywanie elekcji sędziów trybunalskich w innych miastach niż Piotrków¹⁹. Kanclerz Andrzej Młodziejowski, pisząc królowi o memoriale, stał na stanowisku, że sejmiki deputackie powinny odbywać się w Piotrkowie, zaś gospodarskie, następnego dnia, w powiatach. Jeśli tamtejsza szlachta uważała taki system za niedogodny lub niemożliwy do zastosowania (ze względu na odległość między Piotrkowem a stolicami powiatów), powinna tę sprawę wnieść pod obrady sejmu. Kanclerz koronny uważał też, iż jeśli nie odbędą się w najbliższym czasie sejmiki gospodarskie, nie przyniesie to szkody województwu²⁰. Rada Nieustająca nie zdążyła przed 22 lipca 1778 zająć się tą sprawą, gdyż sesje w okresie 30 czerwca – 24 lipca 1778 nie odbyły się z powodu braku kworum („kompletu”)²¹. Z protokołu magistratury wynika, że do końca kadencji nie podjęto decyzji odnoszącej się do memoriału chorążego sieradzkiego.

Specyficzna organizacja sejmików w województwie sieradzkim (z ziemią wieluńską) spowodowała, iż zastosowałem odrębny sposób prezentacji miejscowego życia parlamentarnego. Istnienie odmiennych okręgów sejmikowych na tym samym terenie (w zależności od rodzaju sejmiku) nie było czymś wyjątkowym w warunkach koronnych. Można tu podać wiele przykładów (m.in.: województwa: mazowieckie, rawskie, podla-

¹⁵ W. Uruszczak, *Sejm walny koronny w latach 1506–1540*, Warszawa 1980, s. 94.

¹⁶ VL, t. VIII, s. 106. *Trybunał Koronny*.

¹⁷ VL, t. VIII, s. 560. *Sądy ziemskie wdztwa sieradzkiego*. Por. M. Goyski, *Reformy Trybunału Koronnego*, Lwów 1909, s. 98.

¹⁸ AGAD, AKP pudło 85, k. 48v. Materie dotyczące się Departamentu Sprawiedliwości w Radzie traktowane (za okres 5 XI 1776– 31 III 1778).

¹⁹ BCz 799, 1597–1598. Memoriał Ignacego Sucheckiego z 30 VI 1778.

²⁰ BCz 799, s. 1593–1594. Andrzej Młodziejowski do króla z 30 VI 1778.

²¹ AGAD, ML VII/20, s. 188–195. Protokół Rady Nieustającej z okresu 30 VI – 24 VII 1778.

skie, ruskie, wołyńskie)²². Ograniczając się do obszaru badanego w mojej pracy, można odwołać się do sytuacji Wielkopolski lub Kujaw, gdzie zwykle obradowano w ramach okręgów sejmikowych obejmujących kilka województw. Istniała tam jednak odrębna sieć zgromadzeń elekcyjnych, które zbierały się w stolicach odpowiednich jednostek podziału terytorialnego. Sytuacja była na tych obszarach dość prosta, gdyż centrami życia sejmikowego były odpowiednio Środa i Radziejów. Ich pozycja była tak utrwalona, że czasami historycy (Adolf Pawiński, Michał Zwierzykowski) nie traktują zgromadzeń wybierających kandydatów na urzędy sądowe jako pełnoprawnych sejmików²³. Sytuacja województwa sieradzkiego była inna. Lokalne układy polityczne kształtowały się osobno dla ziemi wieluńskiej i dla pozostałych czterech powiatów województwa. Dlatego najpierw omówię życie sejmikowe każdego z tych obszarów. W dalszej kolejności zajmę się wojewódzkimi sejmikami w Piotrkowie.

W końcu lat siedemdziesiątych XVIII w. dominowało w Sieradzkim stronnictwo regalistyczne. O wpływy rywalizowali tu kanclerz Andrzej Młodziejowski (zmarły w marcu 1780) oraz prymas Antoni Ostrowski (obaj opłacani przez rosyjską ambasadę)²⁴. Terenem województwa żywo interesował się, ze względu na koneksje rodzinne (Turscy, Gomolińscy), biskup łucki Feliks Turski²⁵. W sprawy sieradzkie zaangażowany był także, rezydujący w Wolborzu (powiat piotrkowski), biskup kujawski Józef Rybiński²⁶. W sierpniu 1779, na wieść o chorobie chorążego większego sieradzkiego Władysława Biernackiego, ordynariusz wrocławski wspierał starania stolnika sieradzkiego Jana Tymowskiego (posła na sejm 1773/1775) o spodziewany wakans na

²² S. Płaza, *Sejmiki i zjazdy województw poznańskiego i kaliskiego. Ustrój i funkcjonowanie (1572–1632)*, Warszawa–Kraków 1984, s. 73; W. Kriegseisen, *Sejmiki...*, s. 29–33; J. Chońska-Mika, *Sejmiki mazowieckie w dobie Wazów*, Warszawa 1998, s. 20, 23–25; W. Filipczak, *Bolimów jako miejsce obrad sejmików województwa rawskiego* (złożone do druku).

²³ A. Pawiński, *Rządy sejmikowe w Polsce na tle stosunków województw kujawskich*, oprac. H. Olszewski, Warszawa 1978, s. 392–393; M. Zwierzykowski, *Komisja Skarbowa Poznańska. Z dziejów administracji i sądownictwa skarbowego w Wielkopolsce w XVII i XVIII wieku*, Poznań 2003, s. 226–227; idem, *Samorząd sejmikowy województw poznańskiego i kaliskiego w latach 1696–1732*, Poznań 2010, s. 87–88; idem, *Klasyfikacja sejmików na przykładzie funkcjonowania sejmiku województw poznańskiego i kaliskiego w latach 1696–1732*, [w:] *O prawie i jego dziejach księgi dwie. Studia ofiarowane Profesorowi Adamowi Lityńskiemu w czterdziestolecie pracy naukowej i siedemdziesięciolecie urodzin*, t. I, Białystok–Katowice 2010, s. 593–594.

²⁴ BCz 674, s. 626. Andrzej Młodziejowski do króla z 9 V 1778; BCz 799, s. 1571. A. Młodziejowski do Jana Mączyńskiego z 7 V 1778 (kopia); AGAD, VO I/15, s. 1382, 1402–1403. A. Młodziejowski do Jakuba Kempistego z 20 VI 1778 i do Franciszka Zaremby z 15 VIII 1778; W. Filipczak, *Sejm 1778 roku*, s. 64–65; D. Dukwicz, *Sekretne wydatki rosyjskiej ambasady w Warszawie w latach 1772–1790*, [w:] *Gospodarka, społeczeństwo, kultura w dziejach nowożytnych. Studia ofiarowane Pani Profesor Marii Boguckiej*, Warszawa 2010, s. 453–455, 464.

²⁵ AGAD, VO I/15, s. 1401. A. Młodziejowski do Feliksa Turskiego z 15 VIII 1778; BCz 734, s. 909. Adam Naruszewicz do króla z 4 IV 1781 (w liście jest mowa o staraniach biskupa F. Turskiego o order dla jego brata, chorążego sieradzkiego Maksyma Turskiego).

²⁶ W. Filipczak, *Sejm 1778 roku*, s. 64. Zob. też: Z. Anusik, A. Stroynowski, *Rybiński Józef Ignacy Tadeusz*, [w:] PSB, t. XXXIII, 1992, s. 334–335.

urzędzie²⁷. Ponieważ do niego wówczas nie doszło, Stanisław August nie miał możliwości, by spełnić prośbę J. Rybińskiego²⁸.

Znaczącymi wpływami w województwie dysponowała rodzina Małachowskich. Wojewoda sieradzki Mikołaj był regalistą, jednak ze względu na zły stan zdrowia nie przejawiał on większej aktywności politycznej²⁹. Obszarem Sieradzkiego interesowali się również bracia wojewody: Jacek (referendarz koronny) i Antoni (pisarz koronny)³⁰. W końcu maja 1780 Antoni Małachowski awansował, po śmierci Jacka Ogrodzkiego, na urząd sekretarza wielkiego koronnego³¹. Jesienią tego roku (17 listopada 1780) J. Małachowski otrzymał podkanclerstwo koronne³². Ważną postacią w województwie był starosta sieradzki Stanisław Kossowski. W latach 1766 i 1776 wybierano go w Szadku posłem na sejm³³. Zdaniem M. Wisińskiej, wkrótce po sejmie Mokronowskiego S. Kossowski przeszedł na stronę opozycji³⁴. Korespondencja Stanisława Augusta pozostawia jednak w tej sprawie poważne wątpliwości, choć Kossowscy (Stanisław, a zwłaszcza podskarbi nadworny Roch) nie unikali kontaktów z opozycją. Mimo to, monarcha liczył się z rekomendacjami S. Kossowskiego w sprawach województwa sieradzkiego. W 1778 popierał także jego starania o mandat w województwie lubelskim (gdzie posiadał on dobra)³⁵. Wpływów starosty sieradzkiego nie należy jednak przeceniać. W marcu 1780 nieskuteczne okazały się zabiegi S. Kossowskiego o urzędy dla chorążego radomszczańskiego Maksyma Turskiego i stolnika szadkowskiego Stefana Walewskiego, który był aktywnym działaczem sejmikowym (w 1778 został marszałkiem zgromadzenia przedsejmowego w Szadku)³⁶.

Sejmik poselski województwa sieradzkiego w 1780 miał bardzo istotne znaczenie, gdyż tu właśnie zamierzał ubiegać się o mandat A. Małachowski, który już przed sejmem 1778 ujawnił aspiracje do laski marszałka izby poselskiej³⁷. Ponieważ w 1780 alternata przypadła na prowincję wielkopolską, zaistniała możliwość realizacji planów sekretarza wielkiego koronnego. Sejmik przedsejmowy w Szadku zebrał się 21

²⁷ BCz 685, s. 166–167. Józef Rybiński do króla z 21 VIII 1779; R. Chojecki, *Patriotyczna opozycja na sejmie 1773 r.*, KH 1972, R. LXXIX, s. 561.

²⁸ BCz 685, s. 169. Król do J. Rybińskiego z 25 VIII 1779.

²⁹ H. Dymnicka-Wołoszyńska, *Małachowski Mikołaj*, [w:] PSB, t. XIX, 1974, s. 409; M. Wisińska, *Opozycja magnacka...*, s. 68–69.

³⁰ A. Zahorski, *Małachowski Jacek*, [w:] PSB, t. XIX, s. 394; W. Filipczak, *Sejm 1778 roku*, s. 64.

³¹ *Urzędnicy centralni i nadworni Polski XIV–XVIII wieku. Spisy*, red. A. Gąsiorowski, Kórnik 1992, s. 150.

³² AGAD, ML VII/34, s. 17. Protokół Rady Nieustającej z 17 XI 1780; *Urzędnicy centralni...*, s. 114.

³³ BCz 3374, k. 46v. Laudum sejmiku w Szadku z 15 VII 1776; B. Krakowski, *Kossowski Stanisław*, [w:] PSB, t. XIV, 1968–1969, s. 320.

³⁴ M. Wisińska, *op. cit.*, s. 68.

³⁵ W. Filipczak, *Sejm 1778 roku*, s. 64–65, 80–81.

³⁶ BCz 698, s. 799. Kopia biletu króla do Stanisława Kossowskiego z 16 V 1780. Stefan Walewski urodził się w 1744, urząd stolnika sieradzkiego otrzymał w 1772: M. Kobierecki, *Walewscy...*, s. 264, 275.

³⁷ W. Filipczak, *Sejm 1778 roku*, s. 153.

sierpnia 1780. Obrady zagaił kasztelan konarski sieradzki Maciej Zbijewski (poprzednio otwierał sejmik elekcyjny w grudniu 1778)³⁸. Na marszałka wybrano jednogłośnie podstolego szadkowskiego Tomasza Domaniewskiego. W podobnie zgodny sposób wyłonieni zostali czterej asesorowie (po jednym z każdego powiatu), którymi byli: skarbnik szadkowski Franciszek Stawiski, miecznikowicz sieradzki Jakub Walewski³⁹, komornikowicz graniczny sieradzki Klemens Słucki oraz starosta dubieski Jan Nepomucen Siemieński. Po wypełnionych przez marszałka i asesorów przysięgach na obrady zaproszony został poseł królewski subdelegat sieradzki Jarociński⁴⁰. Od legata odebrana została instrukcja na sejmik przedsejmowy, która była podpisana przez kanclerza wielkiego koronnego Jana Borchę⁴¹. Przy tej okazji złożona została obietnica, że sejmik skutecznie zawarte w piśmie zalecenia monarchy. Posłami na sejm obrani zostali jednogłośnie: sekretarz koronny Antoni Małachowski (powiat sieradzki), podsejdek sieradzki Stanisław Stawiski (powiat szadkowski) oraz podkomorzowie królewscy Jacek Siemieński (powiat piotrkowski) i Józef Jabłkowski (powiat radomszczański)⁴². A. Małachowski, J. Siemieński i J. Jabłkowski byli niewątpliwie regalistami. Zdaniem M. Wisińskiej regalistą był wówczas także S. Stawiski (choć cytowana autorka uważa, że w późniejszym okresie przeszedł na stronę opozycji)⁴³. Największe doświadczenie parlamentarne miał A. Małachowski; posłował już przynajmniej 5 razy, choć nie z województwa sieradzkiego⁴⁴.

Na sejmiku wyłonieni zostali również delegaci do monarchy i prymasa, których zaopatrzone w odrębne instrukcje. W celu wyrażenia szacunku i przedstawienia próśb województwa Stanisławowi Augustowi mieli się do niego udać podsejdek sieradzki Antoni Stawiski i podkomorzyc łomżyński Paweł Zbierchowski. Na posłów do arcybiskupa gnieźnieńskiego wybrani zostali regent grodzki sieradzki Antoni Siemiątkowski i cześnikowicz inowłodzki Jan Szulmierski (Sulmierski). Wysłannicy do prymasa A. Ostrowskiego zostali zaopatrzeni w obszerną, liczącą siedem punktów, instrukcję. Nie ograniczała się ona do konwencjonalnych wyrazów rekognicji, przychylności i podziękowań. Znalazły się tam konkretne postulaty dotyczące spraw kościelnych (prośby na rzecz sieradzkich dominikanów, zgoda na wystawienie kaplicy w Woli Krokockiej).

³⁸ AGAD, SGR 160, k. 664. Laudum sejmiku w Szadku z 21 VIII 1780 (odpisy znajdują się w: BCz 3375, k. 121–123v i BPAU 8345, s. 763–768); SGR 157, k. 850. Laudum sejmiku w Sieradzu z 21 XII 1778.

³⁹ Jakub Walewski był najmłodszym synem Aleksandra, miecznika sieradzkiego: M. Kobierecki, *Walewscy...*, s. 214–217.

⁴⁰ AGAD, SGR 160, k. 664. Laudum sejmiku w Szadku z 21 VIII 1780 (odpis w: BCz 3375, k. 121v–122).

⁴¹ AGAD, SGR 160, k. 953. Instrukcja dla posła królewskiego na sejmik przedsejmowy województwa sieradzkiego. J. Borch został kanclerzem 1 IV 1780: *Urządnicy centralni...*, s. 58.

⁴² AGAD, SGR 160, k. 664–664v. Laudum sejmiku w Szadku z 21 VIII 1780.

⁴³ BCz 666, s. 119–121. Józef Jabłkowski do króla z 6 V 1781 i król do J. Jabłkowskiego z maja 1781; M. Wisińska, *Opozycja magnacka...*, s. 69, 73–74; Ł. Kądziała, *Siemieński Jacek (Hiacynt)*, [w:] PSB, t. XXXVII, 1996, s. 13.

⁴⁴ A. Małachowski był posłem: w 1762 – inflanckim, w 1764 – łomżyńskim (konwokacja, sejm koronacyjny), 1776 – poznańskim, 1778 – łomżyńskim: H. Dymnicka-Wołoszyńska, *Małachowski Antoni*, [w:] PSB, t. XIX, 1974, s. 388.

Najciekawszy był punkt trzeci, w którym proszono arcybiskupa o podjęcie działań służących „zaratowaniu” kościoła parafialnego w Szadku, który był miejscem obrad sejmikowych. Wskazywano, iż zły stan budowli grozi niebezpieczeństwem dla osób z niej korzystających⁴⁵.

Instrukcja poselska liczyła 24 punkty⁴⁶. Sejmik w Szadku zdystansował się wobec *Zbioru praw sądowych* Andrzeja Zamoyskiego. Zalecono „odłożenie potwierdzenia projektów” do przyszłego sejmiku⁴⁷. Na tle zaleceń innych województw postawę Sieradzan należy uznać za umiarkowaną, bowiem nie tylko nie domagano się odrzucenia projektu kodeksu, lecz nawet brano pod uwagę możliwość jego potwierdzenia w przyszłości⁴⁸. Nawiązując do prowadzonej na sejmie z 1778 dyskusji w sprawie przywrócenia królowi rozdawnictwa starostw, domagano się zniesienia nadań emfiteutycznych⁴⁹. Postulowano również, by te dobra pojezuickie, które rozdysponowano osobom prywatnym, przeznaczone zostały na użytek publiczny⁵⁰. Stanowisko szlachty sieradzkiej zasługuje na uwagę, gdyż pojawiały się w tym okresie postulaty zmierzające do nieegzekwowania finansowych zobowiązań, ciążących na posesorach dóbr pojezuickich⁵¹. W instrukcji można znaleźć również punkty, które nie zgadzały się z linią polityczną dworu. Dotyczyło to zwłaszcza zagadnień wojskowych. Wyrażano typową dla ówczesnej szlachty preferencję dla tradycyjnych, staropolskich formacji, zaś w otoczeniu monarchy wspierano reformy w duchu autoramentu cudzoziemskiego⁵². W instrukcji sieradzkiej domagano się, by w powiększonym wojsku, autorament polski stanowił 2/3 całości armii⁵³. W polityce monarchy nie mieścił się również projekt przywrócenia zasad stacjonowania kawalerii narodowej według reguł ustalonych na sejmie niemym⁵⁴.

⁴⁵ AGAD, SGR 160, k. 622–622v. Instrukcja sejmiku w Szadku dla posłów do prymasa z 21 VIII 1780.

⁴⁶ AGAD, SGR 160, k. 665–666v. Instrukcja poselska sieradzka z 21 VIII 1780 (odpis w BPAU 8345, s. 769–777).

⁴⁷ AGAD, SGR 160, k. 665. Instrukcja poselska sieradzka z 21 VIII 1780 (odpis w: BPAU 8345, s. 770); J. Włodarczyk, *Dzieje polityczne...*, s. 159.

⁴⁸ Por. W. Filipczak, *Sejmiki ziemi czerskiej 1780–1786*, PNH 2010, R. IX, nr 1, s. 144–145. Zob. też: K. Adolphowa, *Szlachta litewska wobec Zbioru Praw Andrzeja Zamoyskiego (w świetle instrukcji poselskich z lat 1776, 1778, 1780, 1782)*, [w:] *Księga pamiątkowa Koła Historyków Słuchaczy USB w Wilnie*, Wilno 1933, s. 166–186; E. Borkowska-Bagieńska, „*Zbiór Praw Sądowych*” Andrzeja Zamoyskiego, Poznań 1986, s. 318.

⁴⁹ AGAD, SGR 160, k. 665. Instrukcja poselska sieradzka z 21 VIII 1780. Por. A. Stroynowski, *Pierwszy „wolny” sejm stanisławowski 1778 roku (główne problemy obrad)*, AUL 1990, FH 37, s. 50–54; W. Filipczak, *Sejm 1778 roku*, s. 300–306.

⁵⁰ AGAD, SGR 160, k. 666. Instrukcja poselska sieradzka z 21 VIII 1780 (odpis w: BPAU 8345, s. 776).

⁵¹ W.M. Grabski, *U podstaw wielkiej reformy. Karta z dziejów Komisji Edukacji Narodowej*, Łódź 1984, s. 417.

⁵² E. Rostworowski, *Sprawa aukcji wojska na tle sytuacji politycznej przed Sejmem Czteroletnim*, Warszawa 1957, s. 151–152.

⁵³ AGAD, SGO 160, k. 665–665v. Instrukcja poselska sieradzka z 21 VIII 1780 (odpis w: BPAU 8345, s. 771).

⁵⁴ AGAD, SGR 160, k. 666. Instrukcja poselska sieradzka z 21 VIII 1780 (odpis w: BPAU 8345, s. 775). Por. VL, t. VI, Petersburg 1860, s. 164–179. *Reparycja wojska koronnego utriusque*

Poparcie aukcji wojska nie oznaczało gotowości zwiększenia obciążeń finansowych. Domagano się nawet likwidacji podatku stemplowego, jako uciążliwego dla niezamożnej szlachty (tego rodzaju postulat był negatywnie oceniany na dworze)⁵⁵. W typowy dla ówczesnej szlachty sposób domagano się, by zwiększenie liczby wojska sfinansować poprzez ograniczenie „ekspensów” cywilnych z funduszu na nadzwyczajne wydatki⁵⁶. W sprawach procedury sejmowej sejmik szadkowski domagał się, by puszczone w reces dezyderaty województw w sprawach publicznych doczekały się realizacji. Oczekiwano od posłów, by nie zgadzali się na indygenaty i nobilitacje, co było negatywnie oceniane przez przywódców obozu regalistycznego. Szlachta sieradzka motywowała swoje stanowisko w sposób dość typowy; wyrażono obawę, że „nacisk nowej szlachty” zagrozić może interesom rodowitych posiadaczy klejnotu⁵⁷. Należy zauważyć, że tylko 1/3 wszystkich punktów instrukcji stanowiły postulaty w sprawach lokalnych i prywatnych. Propozycje, które nie wiązały się z bieżącym kontekstem politycznym, omówione zostaną w końcowej części rozdziału.

Polityczny wydźwięk instrukcji województwa sieradzkiego nie był jednoznaczny. Wydaje się, że nie było to efektem siły wpływów opozycji na sejmiku. Sądzę, iż miało to związek z zasadniczo bezprogramowym charakterem stronnictwa regalistycznego⁵⁸. Przebieg obrad przedsejmowych w Szadku był kontrolowany przez regalistów. Tak oceniała wyniki sejmiku poselskiego w 1780 M. Wisińska⁵⁹. Nie pozostawia wątpliwości w tej sprawie, pisany 23 sierpnia, list Antoniego Małachowskiego. Według relacji sekretarza koronnego „wszyscy obywatele wyznawają, że nie pamiętają tak spokojnego obrad skutku”⁶⁰. Zdaniem A. Małachowskiego zgodne zakończenie się sejmiku było efektem działań starosty S. Kossowskiego, który już wcześniej (zapewne jeszcze przed obradami) pracował nad usunięciem wszystkich trudności⁶¹. Informacja ta wskazuje, że opinia o opozycyjnej postawie starosty sieradzkiego w okresie po sejmie z 1776 nie jest uzasadniona⁶². Poseł sieradzki A. Małachowski został wybrany jednomyślnie 2 października 1780 marszałkiem sejmu, który obradował do 11 listopada⁶³.

authoramenti na województwa i ziemie...

⁵⁵ AGAD, SGR 160, k. 665. Instrukcja poselska sieradzka z 21 VIII 1780 (odpis w: BPAU 8345, s. 770–771). Por. R. Rybarski, *Skarbowość Polski w dobie rozbiorów*, Kraków 1937, s. 195–196. Na temat stosunku dworu do postulatu zniesienia podatku stemplowego zob.: W. Filipczak, *Sejm 1778 roku*, s. 139.

⁵⁶ AGAD, SGR 160, k. 665. Instrukcja poselska sieradzka z 21 VIII 1780 (odpis w: BPAU 8345, s. 771); J. Michalski, *Sejmiki poselskie...*, s. 471.

⁵⁷ AGAD, SGR 160, k. 665v. Instrukcja poselska z 21 VIII 1780 (odpis: BPAU 8345, s. 773); J. Jedlicki, *Klejnot i bariery społeczne. Przeobrażenia szlachectwa polskiego w schyłkowym okresie feudalizmu*, Warszawa 1968, s. 96–97. Na temat stosunku dworu do takich żądań zob.: W. Filipczak, *Sejm 1778 roku*, s. 139.

⁵⁸ J. Michalski, *Sejm w czasach panowania Stanisława Augusta*, [w:] *Historia sejmu polskiego*, t. I, red. J. Michalski, Warszawa 1984, s. 375.

⁵⁹ M. Wisińska, *Opozycja magnacka...*, s. 69.

⁶⁰ BCz 673, s. 43. Antoni Małachowski do [Adama Cieciszowskiego] z 23 VIII 1780.

⁶¹ BCz 673, s. 43. A. Małachowski do [A. Cieciszowskiego] z 23 VIII 1780.

⁶² Por. M. Wisińska, *Opozycja magnacka...*, s. 68.

⁶³ *Dyaryusz Seymu wolnego ordynaryjnego...1780...*, wyd. S. Badeni, Warszawa 1780,

Warto zauważyć, iż osoba przeznaczona do łaski marszałkowskiej, zdecydowała się kandydować na sejmiku szadkowskim. Jest to tym bardziej godne podkreślenia, że A. Małachowski (od 1784 wojewoda mazowiecki), jako starosta ostrołęcki (od 1762), miał możliwość uzyskania mandatu ziemi łomżyńskiej, z której kilkakrotnie był posłem (1764 – 2 razy, 1778)⁶⁴. Najwyraźniej województwo sieradzkie regaliści postrzegali jako pewne politycznie, skoro stanowiło alternatywę dla prokrólewskiego Mazowsza⁶⁵. Sejmik poselski w Szadku z 1780 wskazuje też na silną pozycję Małachowskich na tym terenie.

Wkrótce po sejmie z 1780 rozegrała się sprawa wakansów w województwie sieradzkim. Było to konsekwencją śmierci (we wrześniu 1780) kasztelana sieradzkiego Aleksandra Mączyńskiego⁶⁶. W końcu września 1780 za czołowych pretendentów do wakansu uchodzili chorąży sieradzki Władysław Biernacki i podkomorzy Tomasz Błęszyński⁶⁷. Podkomorzy sieradzki, aktywny w życiu sejmikowym (zagajał w 1778 sejmik poselski⁶⁸), nie aspirował jednak do urzędu senatorskiego⁶⁹. Na sesji Rady Nieustającej w dniu 21 października 1780 dokonano wyboru trzech kandydatów do wakującej kasztelanii, którymi zostali: kasztelan spycymierski Stanisław Rychłowski, starosta wieluński Stanisław Męciński oraz W. Biernacki (to on ostatecznie uzyskał urząd). Wśród osób pretendujących do kasztelanii byli także chorążowie szadkowski Jan Nepomucen Walewski i radomszczański Maksym Turski⁷⁰. W gronie osób zgłoszonych do wakansu znalazł się również deputat mazowiecki Wołłowicz, którego aspiracje popierał (chyba jednak bez wiary w sukces) marszałek Trybunału Koronnego Kajetan Olizar⁷¹. W. Biernacki, J.N. Walewski i M. Turski w maju 1780 umieszczeni zostali wśród pretendentów do kasztelanii wieluńskiej, lecz tylko chorąży sieradzki znalazł się wówczas w trójce elektów⁷².

s. 3; AGAD, ZP 125, k. 329. Diariusz Sejmu Ordynaryjnego za łaski jw. Małachowskiego sekr. w. kor. w Warszawie 2 octobris zaczętego spisany przez p. Konarskiego; W. Filipczak, *Sejmy Rzeczypospolitej w dobie stanisławowskiej*, [w:] *Między konstytucją Nihil novi a ustawodawstwem nowoczesnej demokracji. Parlamentaryzm polski w XVI–XX wieku*, red. H. Gmiterek, S. Piątkowski i J. Wrona, Radom 2005, s. 72–73.

⁶⁴ H. Dymnicka-Wołoszyńska, *Małachowski Antoni*, s. 388; W. Filipczak, *Sejm 1778 roku*, s. 71.

⁶⁵ Por. J. Michalski, *Sejmiki poselskie...*, s. 350.

⁶⁶ BCz 681, s. 187. Kajetan Olizar do króla z 28 IX 1780; *Urzednicy województw łączycznego i sieradzkiego XVI–XVIII wieku. Spisy*, opr. E. Opaliński i H. Żerek-Kleszcz, red. A. Gašiorowski, Kórnik 1993, s. 144.

⁶⁷ BCz 681, s. 188. Kajetan Olizar do króla z 28 IX 1780.

⁶⁸ AGAD, SGR 157, k. 813. Laudum sejmiku w Szadku z 17 VIII 1778; W. Filipczak, *Sejm 1778 roku*, s. 65.

⁶⁹ H. Żerek-Kleszcz, *Nominacje senatorskie Stanisława Augusta Poniatowskiego w okresie Rady Nieustającej*, PNH 2006, R. V, nr 1(9), s. 223.

⁷⁰ AGAD, ML VII/34, s. 25–26. Protokół Rady Nieustającej z 21 X 1780; H. Żerek-Kleszcz, *Nominacje senatorskie...*, s. 231.

⁷¹ BCz 681, s. 187–188. K. Olizar do króla z 28 IX 1780.

⁷² AGAD, ML VII/30, k. 13v. Protokół Rady Nieustającej z 19 V 1780; ML VII/87, k. 53. Kandydaci do kasztelanii wieluńskiej; H. Żerek-Kleszcz, *Nominacje senatorskie...*, s. 215, 231. Chorąży radomszczański zgłosił aspiracje do kasztelanii wieluńskiej w kwietniu 1780; BCz 691,

Awans W. Biernackiego na kasztelanię oznaczał wakans chorążstwa sieradzkiego. Urząd ten otrzymał M. Turski (nominacja z 27 listopada 1780)⁷³. Już wiosną 1780 jego starania o awans popierał starosta sieradzki S. Kossowski⁷⁴. W końcu września K. Olizar prosił króla, aby w wypadku promocji W. Biernackiego na kasztelanię, chorążstwo otrzymał deputat sieradzki Andrzej Cielecki⁷⁵. Marszałek ponawiał prośby w tej sprawie w listopadzie tego roku⁷⁶. Innym kandydatem do urzędu był stolnik sieradzki Jan Tymowski (wymieniany w 1778 wśród pretendentów do poselstwa). Królewskie wyjaśnienia, dlaczego został pominięty przy nominacji, miał mu przekazać jego zięć, podstoli sieradzki i poseł z 1778, Michał Ostrowski⁷⁷. Monarcha obiecywał J. Tymowskiemu możliwość awansu, jeśli zawakuje chorążstwo piotrkowskie, które posiadał stryj stolnika, Kazimierz Tymowski⁷⁸.

Trudno powiedzieć, czy istniał związek między rezygnacją S. Rychłowskiego z kasztelanii spicymierskiej, a pominięciem go przy obsadzie wakansu po A. Mączyńskim (Rychłowski posiadał najwyższy urząd wśród kandydatów). Zwraca jednak uwagę, że sprawa ta pojawiła się w korespondencji królewskiej dzień po rozstrzygnięciu obsady kasztelanii sieradzkiej. Kanclerz A.O. Okęcki, w liście z 28 listopada 1780, informował Stanisława Augusta, że o kasztelanię spicymierską zabiegał Jan Cielecki, który podobno już wcześniej zapewnił sobie poparcie królewskie⁷⁹. W roli pośrednika między pretendentem do urzędu a kanclerzem występował podkomorzy gostyniński Józef Mikorski, przywódca tamtejszych regalistów, podobnie jak Okęcki związany niegdyś z kanclerzem A. Młodziejowskim⁸⁰. Ostatecznie starosta prusinowiecki J. Cielecki, wybrany kandydatem na sesji Rady Nieustającej z 5 grudnia 1780, otrzymał nominację na kasztelanię spicymierską. Warto zauważyć, iż wśród pretendentów do urzędu byli aktywni już w sieradzkim życiu parlamentarnym sędzia ziemski Jan Nepomucen Kobielski (poseł z 1776 i 1778) oraz miecznik piotrkowski Paweł Biernacki (poseł z 1776), który jednak nie znalazł się wśród wybrańców Rady⁸¹. Na sesji Rady głosy oddano również na: cześnika szadkowskiego Jana Jabłkowskiego, łowczego sieradzkiego Walentego Kobierzyckiego (trzeci z elektów wyłonionych przez konsyliarzy) i miecznika sieradzkiego Zygmunta Dobka⁸².

s. 53. Maksym Turski do króla z 18 IV 1780.

⁷³ *Urzędnicy województw łęczyckiego i sieradzkiego...*, s. 138.

⁷⁴ BCz 698, s. 799. Król do S. Kossowskiego z 16 V 1780 (kopia).

⁷⁵ BCz 681, s. 188. K. Olizar do króla z 28 IX 1780.

⁷⁶ BCz 681, s. 203. K. Olizar do króla z listopada 1780.

⁷⁷ BCz 698, s. 1365. Król do Jana Tymowskiego z 29 XI 1780; W. Filipczak, *Sejm 1778 roku*, s. 64–65. J. Tymowski był teściem M. Ostrowskiego: BCz 678, s. 661–662. Michał Ostrowski do [Adama Cieciszowskiego] z 14 III 1782.

⁷⁸ BCz 698, s. 1365. Król do J. Tymowskiego z 29 XI 1780.

⁷⁹ BCz 729, s. 137. Antoni Onufry Okęcki do króla z 28 XI 1780; H. Żerek-Kleszcz, *Nominacje...*, s. 214.

⁸⁰ BCz 729, s. 137. A.O. Okęcki do króla z 28 XI 1780; W. Filipczak, *Sejm 1778 roku*, s. 35, 68; idem, *Aktywność sejmikowa regalistów w województwie rawskim w latach 1780–1786*, RŁ 2010, t. LVII, s. 14–15.

⁸¹ AGAD, ML VII/34, s. 47–48. Protokół Rady Nieustającej z 5 XII 1780; BCz 3374, k. 46v. Laudum sejmiku w Szadku z 15 VII 1776; Stanisław August Poniatowski, *Mémoires du roi...*, t. II, Leningrad 1924, s. 326; M. Wisińska, *op. cit.*, s. 68; W. Filipczak, *Sejm 1778 roku*, s. 65.

⁸² AGAD, ML VII/34, s. 47. Protokół Rady Nieustającej z 5 XII 1780; H. Żerek-Kleszcz,

Wspomniane przesunięcia na urzędach były ważne dla układu sił w Sieradzkim. Wobec nikłej aktywności wojewody M. Małachowskiego, obsada kasztelanii sieradzkiej miała dodatkowe znaczenie. Oznaczało to wzmocnienie pozycji rodziny Biernackich. Nowy senator W. Biernacki zwracał się z prośbą o potwierdzenie jego pozycji przez nadanie mu orderu św. Stanisława⁸³.

Potwierdzeniem zmian w układzie sił są przygotowania do sejmiku elekcyjnego, który został zwołany po śmierci pisarza ziemskiego sieradzkiego Jana Gołembowskiego. Był on weteranem miejscowej sceny politycznej. Aktywnie uczestniczył w życiu sejmikowym jeszcze w czasach Augusta III Wettyna (w 1760 został deputatem sieradzkiem)⁸⁴. W 1778 sejmik przedsejmowy polecał pisarza ziemskiego sieradzkiego, ze względu na jego zasługi, królowi i sejmowi⁸⁵. Jednak podeszły wiek utrudniał mu wypełnianie obowiązków w sądzie ziemskim. W 1778 J. Gołembowski starał się (za pośrednictwem syna Antoniego), by sejm zgodził się na ustanowienie subdelegata, zastępującego go czynnościach sądowych, co umieszczone zostało (w 1780) w sieradzkiej instrukcji poselskiej⁸⁶. W dniu 29 maja 1781, po śmierci pisarza ziemskiego sieradzkiego, wojewoda M. Małachowski wydał we Włoszczowie uniwersał zwołujący sejmik elekcyjny na 2 lipca 1781 do Sieradza⁸⁷. W końcu czerwca kasztelan W. Biernacki informował dwór o przygotowaniach do wyboru kandydatów. Sprawa była istotna nie tylko dla województwa, ale dla całej prowincji wielkopolskiej, ze względu na rolę pisarza i całego sądu ziemskiego sieradzkiego w Trybunale piotrkowskim⁸⁸. Kasztelan sieradzki za najlepszego kandydata do tej funkcji uważał pisarza grodzkiego piotrkowskiego Jana Młoszewskiego (na sejmiku przedsejmowym w 1778 był asesorem i posłem do króla⁸⁹), który miał się cieszyć poparciem wielu ziemian. Chcąc uprzędzić działania osób wspierających innych konkurentów, W. Biernacki gotów był zaangażować się w sprawę finansowo⁹⁰.

Sejmik w Sieradzu zebrał się 2 lipca 1781. Obrady zagał kasztelan konarski sieradzki Maciej Zbijewski, zaś marszałkiem koła rycerskiego został Paweł Biernacki (wcześniej obaj kierowali obradami sejmiku elekcyjnego z 21 grudnia 1778)⁹¹.

Nominacje..., s. 231. W artykule podane jest nieściśle, że Jan Jabłkowski był cześnikiem sieradzkim, zaś W. Kobierzycki łowczym piotrkowskim por.: *Urzednicy wojewodztw łeczyckiego i sieradzkiego...*, s. 151, 188.

⁸³ BCz 655, s. 241, 243. Władysław Biernacki do [A. Cieciszowskiego?] z 12 I 1781 i 3 V 1781.

⁸⁴ M. Czepe, *op. cit.*, s. 157.

⁸⁵ AGAD, SGR 157, k. 803. Instrukcja poselska sieradzka z 17 VIII 1778.

⁸⁶ AGAD, SGR 160, k. 666. Instrukcja poselska sieradzka z 21 VIII 1780; W. Filipczak, *Sejm 1778 roku*, s. 322.

⁸⁷ AGAD, SGR 162, k. 648. Laudum sejmiku w Sieradzu z 2 VII 1781.

⁸⁸ BCz 655, s. 245. W. Biernacki do NN z 24 VI 1781. Por. VL, t. VIII, s. 108. *O pisarzach trybunalskich*. Zob. też: W. Bednaruk, *Trybunał Koronny. Szlachecki sąd najwyższy w latach 1578–1794*, Lublin 2008, s. 127–131.

⁸⁹ Na sejmiku poselskim w 1778 Jan Młoszewski, komornik graniczny wieluński, był asesorem z powiatu radomszczańskiego: AGAD, SGR 157, k. 813–814. Laudum sejmiku w Szadku z 17 VIII 1778.

⁹⁰ BCz 655, s. 245–246. W. Biernacki do [A. Cieciszowskiego?] z 24 VI 1781.

⁹¹ AGAD, SGR 162, k. 648. Laudum sejmiku w Sieradzu z 2 VII 1781; SGR 157, k. 850.

P. Biernacki awansował na urząd cześnika sieradzkiego w końcu stycznia 1781, po śmierci Kajetana Grodzickiego⁹². Na asesorów zostali wybrani: pisarzewicz ziemski sieradzki Antoni Gołembowski (pełnił tę funkcję także na sejmiku z 21 grudnia 1778⁹³), komornik ziemski wieluński Adam Pacynowski, rzekomy podczaszyc żytomierski Antoni Stawianowski i chorążyc opoczyński Kazimierz Skórkowski⁹⁴. Wybór kandydatów na pisarstwo ziemskie sieradzkie nastąpił jednomyślnie. Zostali nimi: łowczy szadkowski Konstanty Milewski (asesor na sejmiku poselskim w 1778), sędzia grodzki wieluński Jan Walewski (syn miecznika sieradzkiego Rościława), pisarz grodzki J. Młoszewski i regent grodzki sieradzki Antoni Siemiątkowski⁹⁵. Ostatecznie urząd otrzymał A. Siemiątkowski. Miał on prawdopodobnie wykształcenie prawnicze. W 1778 był palestrantem w Trybunale piotrkowskim⁹⁶. Na sejmiku elekcyjnym w Sieradzu z 24 września 1778 pełnił funkcję asesora⁹⁷. Nie wiadomo, kto go popierał do pisarstwa ziemskiego. Pominięty przy nominacji J. Młoszewski (jako deputat województwa sieradzkiego – sejmiki w Piotrkowie omawiam w innej części rozdziału), po śmierci Jakuba Kempistego starał się o łowiectwo piotrkowskie. Protegowany kasztelana W. Biernackiego otrzymał ten urząd, chociaż 4 września 1781 została już wystawiona nominacja dla wojskiego piotrkowskiego Józefa Rychłowskiego⁹⁸.

Sprawdzianem sił sieradzkich regalistów miały być sejmiki poselskie z 1782. Przygotowania do nich przebiegały w atmosferze wzrostu napięcia politycznego, wywołanego sprawą ubezwłasnowolnienia przez kapitułę krakowską biskupa Kajetana Sołtyka. Dało to opozycji pretekst do ataku na Radę Nieustającą, a zwłaszcza jej Departament Wojskowy⁹⁹. W tej sytuacji dwór przygotowywał kampanię sejmikową szczególnie starannie. Pierwotna planta regalistów, ustalona zapewne w Gabinetecie królewskim, nie miała precyzyjnego charakteru. Wśród kandydatów do poselstwa wymieniono 6 osób (właściwie 7, ale prawdopodobnie jedną dwukrotnie)¹⁰⁰. Tylko na-

Laudum sejmiku w Sieradzu z 21 XII 1778.

⁹² *Urządnicy województw łęczyckiego i sieradzkiego...*, s. 141.

⁹³ AGAD, SGR 157, k. 850v. Laudum sejmiku w Sieradzu z 21 XII 1778.

⁹⁴ AGAD, SGR 162, k. 648v. Laudum sejmiku w Sieradzu z 2 VII 1781. A. Stawianowski zapewne nie był podczaszycem żytomierskim, por.: *Urządnicy województw kijowskiego i czernihowskiego XV–XVIII wieku. Spisy*, opr. E. Janas i W. Kłaczewski, Kórnik 2002, s. 125–130, 323.

⁹⁵ AGAD, SGR 162, k. 648v. Laudum sejmiku w Sieradzu z 2 VII 1781. Sędzia grodzki wieluński J. Walewski był aktywny w sprawach publicznych już w czasach bezkrólewia po śmierci Augusta III Wettyna, kiedy wybrano go do sądów kapturowych: M. Kobierecki, *Walewscy...*, s. 212–214. K. Milewski był na sejmiku poselskim w 1778 asesorem powiatu szadkowskiego: SGR 157, k. 813. Laudum sejmiku w Szadku z 17 VIII 1778.

⁹⁶ E. Danowska, *Siemiątkowski Antoni*, [w:] PSB, t. XXXVII, 1996, s. 1.

⁹⁷ AGAD, SGR 157, k. 853. Laudum sejmiku w Sieradzu z 24 IX 1778.

⁹⁸ BCz 927, s. 457. J. Młoszewski do Jana Kickiego, bd.; *Urządnicy województw łęczyckiego i sieradzkiego...*, s. 114.

⁹⁹ K. Rudnicki, *Biskup Kajetan Sołtyk 1715–1788*, Kraków–Warszawa 1906, s. 206–241; M. Czeppe, *Sołtyk Kajetan Ignacy*, [w:] PSB, t. XL, Warszawa–Kraków 2001, s. 400–402; A. Stroynowski, *Opozycja sejmowa w dobie rządów Rady Nieustającej. Studium w dziejów kultury politycznej*, Łódź 2005, s. 158–164.

¹⁰⁰ AGAD, ZP 126, k. 113. Series kandydatów do poselstwa na sejm 1782. Należy przyjąć, że Ksawery Turski cześnik radomski „synowiec” jest identyczny z Turskim, synowcem biskupa

zwisko jednej z osób – cześnika radomszczańskiego Ksawerego Turskiego (synowca biskupa F. Turskiego), nie zostało podkreślone, co oznaczało prawdopodobnie, że jego kandydatura nie cieszyła się poparciem dworu¹⁰¹. K. Turski w kadencji 1778/1779 był deputatem reprezentującym województwo sieradzkie w Trybunale Koronnym¹⁰². Wśród osób wstępnie zaakceptowanych przez regalistów byli: podstoli szadkowski Tomasz Domaniewski (marszałek sejmiku przedsejmowego z 1780), cześnik sieradzki Paweł Biernacki (marszałek sejmików elekcyjnych z grudnia 1778 i lipca 1781), chorąży szadkowski Jan N. Walewski, szambelan Józef Jabłkowski i podczaszy Ostrowski¹⁰³. Jedynym Ostrowskim pełniącym wówczas taki urząd w województwie był Aleksy, podczaszy radomszczański¹⁰⁴, jednak nie ma pewności, czy to on był pretendentem do poselstwa. Nie można wykluczyć, że chodziło o pensjonariusza rosyjskiej ambasady, podstolego sieradzkiego Michała Ostrowskiego¹⁰⁵, który przejawiał wówczas sporą aktywność. W marcu 1782, na wieść o chorobie M. Turskiego, zabiegał o chorąstwo sieradzkie dla teścia – Jana Tymowskiego. Sam przy tej okazji liczył na urząd stolnika sieradzkiego¹⁰⁶. W kwietniu tegoż roku, jak wynika z odpowiedzi arcybiskupa A. Ostrowskiego, M. Ostrowski myślał już o poselstwie na sejm. Podstoli prosił bowiem o zgodę na korzystanie, w czasie obrad, ze stajni i wozowni w warszawskim pałacu prymasowskim¹⁰⁷. Jak się wydaje, wspomniana planta dość szybko przestała być aktualna.

W czerwcu 1782 zainteresowanie szadkowskim sejmikiem przedsejmowym zadeklarował biskup F. Turski. W liście do Stanisława Augusta stwierdził, że zamierza starać się o przywiązanych do króla posłów sieradzkich¹⁰⁸. Bez wątplenia w ich gronie biskup łucki widział także swojego bratanka K. Turskiego. Jak pisał cześnik P. Biernacki, biskup F. Turski zaangażował się w trwające kilkanaście tygodni przygotowania do sejmiku, rywalizując w tej sprawie z regalistami; nie cofał się też przed „forsą nawet pieniężną”¹⁰⁹. Wsparciu cześnika K. Turskiego służyły nie tylko „duchowne dukaty”. Z listu szambelana Józefa Jabłkowskiego wiemy, że po jego stronie zaangażowali się podsedek S. Stawiski i Bleszyńscy, zwłaszcza podkomorzy Tomasz. Również Franciszek Ksawery Branicki „do wielu listy rozpisywał, aby się starali o funkcję”¹¹⁰. Wśród osób „tentowanych” przez hetmana wielkiego koronnego był również stolnik szadkowski Andrzej Zaremba Cielecki, czynny niegdyś w konfederacji barskiej. Był

łuckiego (ten drugi zapis został przekreślony).

¹⁰¹ AGAD, ZP 126, k. 113. Series kandydatów do poselstwa na Sejm 1782.

¹⁰² Ossol. 11919, s. 159. Trybunał Koronny piotrkowski 1778 anno. Series jww deputatów.

¹⁰³ AGAD, ZP 126, k. 113. Series kandydatów do poselstwa na Sejm 1782.

¹⁰⁴ *Urzednicy województw łęczyckiego i sieradzkiego...*, s. 280.

¹⁰⁵ M. Ostrowski został podstolim sieradzkim 14 V 1778, zaś 29 III 1783 awansował na stolnika sieradzkiego: APL, AOPM II/3, s. 70, 72. Przywileje królewskie na podstolstwo i stolnikostwo sieradzkie dla Michała Ostrowskiego. Zob. też: D. Dukwicz, *Sekretne wydatki...*, s. 463.

¹⁰⁶ BCz 678, s. 661–662. M. Ostrowski do [A. Cieciszowskiego] z 14 III 1782.

¹⁰⁷ APL, AOPM II/3, s. 36. Antoni Ostrowski do M. Ostrowskiego z 24 IV 1782.

¹⁰⁸ BCz 691, s. 72. Feliks Turski do króla z 13 VI 1782.

¹⁰⁹ BCz 655, s. 249. Paweł Biernacki do NN z 21 VIII 1782. Adresat listu tytułowany jest Sekretarzem. W rachubę wchodzi więc Antoni Małachowski (sekretarz wielki koronny) lub Stanisław Badeni (sekretarz królewski).

¹¹⁰ BCz 666, s. 123–124. Józef Jabłkowski do NN [Adam Cieciszowski?] z 20 VIII 1782.

on jednak kandydatem uzgodnionym przez regalistów, za którego ręczyli królowi starosta S. Kossowski i szambelan J. Jabłkowski¹¹¹. To poparcie sieradzkich regalistów dla stolnika szadkowskiego jest zaskakujące, gdyż A. Cielecki, jako deputat sieradzki, nie cieszył się dobrą opinią w Trybunale pod laską K. Olizara (o czym w dalszej części rozdziału). Nie były też tajemnicą dla regalistów jego związki F.K. Branickim, który wiosną 1781 wynajął dla niego stancję w Lublinie¹¹². Zdaniem Józefa Jabłkowskiego, na negatywny odbiór agitacji hetmana wpływ miała pamięć o sejmie z 1776, na którym „przyjaciół eksponował”¹¹³.

Sejmik poselski został zagajony przez kasztelana konarskiego M. Zbijewskiego¹¹⁴. Podobno został on specjalnie ściągnięty przez regalistów, by uniemożliwić zagajenie obrad podkomorzemu T. Bleszyńskiemu (niegdyś konfederatowi radomskiemu)¹¹⁵. Na marszałka koła rycerskiego jednomyślnie wybrano podśędka S. Stawiskiego, któremu deklarowano w laudum wdzięczność za „sędziackie trudy i odbywanie publicznych funkcji”¹¹⁶. Była to porażka miejscowych regalistów, gdyż podśędka sieradzkiego uważano za czołową postać stronników Turskich¹¹⁷. Asesorzy wyłonieni zostali jednogłośnie. Zostali nimi: pisarz ziemski sieradzki A. Siemiątkowski, pisarz grodzki sieradzki Jan Bielecki, wojski większy piotrkowski Józef Rychłowski i wojski większy radomszczański Józef Siemieński¹¹⁸. Z listu Józefa Jabłkowskiego wynika, że asesorzy byli związani z sieradzkimi regalistami¹¹⁹ (choć oczywiście nie można mieć pewności, czy odnosi się to do wszystkich osób z tego grona). Po wykonaniu przysięgi przez marszałka i asesorów (przed M. Zbijewskim) przystąpiono do wyboru reprezentantów województwa na sejm. Do wyłonienia posłów konieczne było głosowanie. Ostatecznie poparcie większości uzyskali: chorąży radomszczański Stefan Walewski, stolnik szadkowski A. Cielecki, cześnik sieradzki P. Biernacki i szambelan Józef Jabłkowski¹²⁰. Prawdopodobnie głosowanie dotyczyło obsady jednego mandatu, o który rywalizowali J. Jabłkowski i cześnik K. Turski¹²¹. Zgodne świadectwo P. Biernackiego i J. Jabłkowskiego nie pozostawia wątpliwości, że cała czwórka wybranych posłów była przewidziana w plancie regalistycznej, zaakceptowanej przez monarchę¹²². Sejmik wyłonił także posłów do króla

¹¹¹ BCz 666, s. 123. Józef Jabłkowski do NN z 20 VIII 1782. Na temat aktywności A. Cieleckiego w konfederacji barskiej zob.: W. Konopczyński, *Krwawe dni nad górną Wartą. Konfederacje sieradzka, łęczycka i wieluńska w latach 1768–1771*, Łódź 1935, s. 4–47; idem, *Cielecki Andrzej Zaremba*, [w:] PSB, t. IV, 1938, s. 45; W. Szczygielski, *Konfederacja barska w Wielkopolsce 1768–1770*, Warszawa 1970, s. 244, 254–257.

¹¹² BCz 681, s. 343. K. Olizar do Adama Cieciszowskiego z 26 IV 1781.

¹¹³ BCz 666, s. 124. J. Jabłkowski do NN z 20 VIII 1782.

¹¹⁴ AGAD, SGR 164, k. 418. Laudum sejmiku w Szadku z 19 VIII 1782.

¹¹⁵ BCz 666, s. 124. J. Jabłkowski do NN z 20 VIII 1782; W. Konopczyński, *Krwawe dni...*, s. 4.

¹¹⁶ AGAD, SGR 164, k. 418. Laudum sejmiku w Szadku z 19 VIII 1782; J. Kobierzycki, *op. cit.*, cz. I, s. 106.

¹¹⁷ BCz 666, s. 123–124, 126. J. Jabłkowski do NN z 20 VIII 1782.

¹¹⁸ AGAD, SGR 164, k. 418. Laudum sejmiku w Szadku z 19 VIII 1782.

¹¹⁹ BCz 666, s. 126. J. Jabłkowski do NN z 20 VIII 1782.

¹²⁰ AGAD, SGR 164, k. 418v. Laudum sejmiku w Szadku z 19 VIII 1782.

¹²¹ BCz 666, s. 123. J. Jabłkowski do NN z 20 VIII 1782.

¹²² BCz 655, s. 249. P. Biernacki do NN z 21 VIII 1782; BCz 666, s. 123. J. Jabłkowski do

i prymasa. Rekognicję, ale i oczekiwania województwa (instrukcja liczyła 6 punktów), mieli Stanisławowi Augustowi wyrazić kasztelaniec sieradzki Józef Mączyński i regent grodzki bydgoski Tadeusz Sojecki¹²³. Do arcybiskupa A. Ostrowskiego delegowani zostali cześnik inowłodzki Józef Pstrokoński i miecznikowicz braclawski Wojciech Dobek¹²⁴. Z korespondencji wynika, choć nie zaznaczono tego w laudum, że obrady sejmiku przedsejmowego trwały dwa dni, co zapewne było konsekwencją konieczności wyboru posłów w drodze głosowania¹²⁵.

Dla ostatecznej oceny sejmiku ważna jest analiza instrukcji poselskiej w sprawach mających kontekst polityczny. Instrukcja poselska nie była długa; liczyła 17 punktów, co można uznać za sukces regalistów¹²⁶. Jak wiadomo, dla Stanisława Augusta kluczowe znaczenie miało pominięcie w niej sprawy biskupa K. Sołtyka¹²⁷. Sejmik szadkowski poruszył jednak to zagadnienie, choć nie wspomniał wprost o metropolicie krakowskim. W szóstym punkcie instrukcji zalecano posłom domagać się „izby przyszły Departament Wojskowy nie był uciążliwy obywatelom nieskonwinkowanym prawem i żeby na partykularne prośby nie wydawał ordynansów [...], a terazniejszy Departament niechaj odpowie za swoje czyny”¹²⁸. Nie ulega wątpliwości, że autorom instrukcji chodziło o okoliczności towarzyszące ubezwłasnowolnieniu biskupa K. Sołtyka¹²⁹. Potwierdza to również korespondencja. Szambelan J. Jabłkowski napisał, że regaliści nie byli w stanie zapobiec umieszczeniu w instrukcji punktu w sprawie biskupa krakowskiego. Miał go zaproponować podkomorzy T. Bleszyński, zaś utrzymać podsedek S. Stawiski, marszałek zgromadzenia¹³⁰. Tak więc inicjatywa wyszła, jeśli wierzyć autorowi listu, od ludzi związanych z biskupem F. Turskim. Nie jest jasne, czy w jakimś związku ze sprawą krakowską pozostawał inny punkt (powtórzony w instrukcji dla posłów do króla), dotyczący ochrony dóbr duchownych na najbliższym sejmie¹³¹.

Regalistom udało się natomiast umieścić w instrukcji sprawę pensji dla deputatów, którą zalecał w korespondencji Stanisław August¹³². Sformułowanie instrukcji w tej kwestii jednak nie do końca odpowiadało intencjom monarchy. Posłowie mieli wprawdzie dopraszać się o pensje dla sędziów trybunalskich, lecz jednocześnie sprze-

króla z 20 VIII 1782.

¹²³ AGAD, SGR 164, k. 424–424v. Instrukcja dla posłów do króla uchwalona w Szadku 19 VIII 1782 (data ta budzi wątpliwości, gdyż oblata nastąpiła 21 sierpnia).

¹²⁴ AGAD, SGR 164, k. 419. Laudum sejmiku w Szadku z 19 VIII 1782.

¹²⁵ BCz 666, s. 123. J. Jabłkowski do NN z 20 VIII 1782; BCz 655, s. 249. P. Biernacki do NN z 21 VIII 1782.

¹²⁶ AGAD, SGR 164, k. 363–365v. Instrukcja poselska sieradzka z 19 VIII 1782 (można mieć jednak wątpliwości, czy zdołano ją uchwalić w pierwszym dniu sejmiku).

¹²⁷ BCz 655, s. 817–818. Król do Franciszka Czackiego z 7 VI 1782; BCz 671, s. 306. Król do Kazimierza Józefa Lipińskiego z 6 VI 1782.

¹²⁸ AGAD, SGR 164, k. 363v. Instrukcja poselska sieradzka z 19 VIII 1782.

¹²⁹ Por. M. Czepe, *Sołtyk Kajetan Ignacy*, s. 400.

¹³⁰ BCz 666, s. 126. J. Jabłkowski do króla z 20 VIII 1782.

¹³¹ AGAD, SGR 164, k. 363v, 424. Instrukcje (poselska i dla deputatów do króla) sieradzkie z 19 VIII 1782.

¹³² BCz 655, s. 817. Król do F. Czackiego z 7 VI 1782; BCz 671, s. 306. Król do K.J. Lipińskiego z 6 VI 1782.

ciwiano się nowym podatkom; jedynym źródłem ich finansowania mogło być więc „uchylenie wydatków”¹³³. Znając sposób myślenia szlachty o sprawach państwa, można być przekonanym, że chodziło o wydatki na „listę cywilną”¹³⁴. W tym samym punkcie szlachta sieradzka wystąpiła przeciwko projektowi *Zbioru praw A. Zamoyskiego*¹³⁵.

Inaczej niż dwa lata wcześniej, w instrukcji z 1782 nie widać przejawów niechęci do polityki militarnej dworu. Pojawił się w niej punkt krytykujący istniejący system werbunkowy. Domagano się w nim zakazu prowadzenia przez wojsko rekrutacji w dobrach szlacheckich¹³⁶. Wiadomo, że polityka wojskowa monarchy zmierzała do wprowadzenia nowego systemu rekrutacyjnego, choć projekty w tym zakresie powstały w okresie późniejszym¹³⁷. Wydaje się, że jednoznacznego wymiaru politycznego nie miał punkt dotyczący podziękowania za podkanclerstwo koronne dla Jacka Małachowskiego, choć był on propagowany przez opozycyjnie nastawionego konserwatystę Szczęsnego Czackiego, podczaszego koronnego¹³⁸.

Ostatnim elementem, który należy uwzględnić przy ocenie rezultatów sejmiku poselskiego z 1782, jest stanowisko posłów sieradzkich w jawnych głosowaniach nad projektem Stanisława Kostki Potockiego „O rezolucjach Rady”, który dotyczył sprawy sołtykowskiej¹³⁹. Należy podkreślić, że żaden z posłów sieradzkich nie poparł wniesienia opozycji. W trzech jawnych wotowaniach (na osiem), na których obecni byli w komplecie reprezentanci sejmiku szadkowskiego, wszystkie głosy oddane zostały zgodnie ze stanowiskiem dworu¹⁴⁰. Regalistyczną postawę zaprezentowali również obaj uczestniczący w głosowaniach senatorowie z szadkowskiego okręgu sejmikowego (w sejmie nie brali udziału wojewoda M. Małachowski, kasztelan rozpierski Edward Garczyński i konarski sieradzki M. Zbijewski). Byli to kasztelanowie sieradzki W. Biernacki i spycymierski J. Cielecki¹⁴¹. Jednoznacznie regalistyczną postawę posłów sieradzkich potwierdza także głosowanie w sprawie opozycyjnego dodatku do projektu absolutorium dla Rady Nieustającej¹⁴². Słuszna okazała się opinia szambelana J. Jabłkowskiego, że

¹³³ AGAD, SGR 164, k. 363. Instrukcja poselska sieradzka z 19 VIII 1782.

¹³⁴ J. Michalski, *Sejmiki poselskie...*, s. 471.

¹³⁵ AGAD, SGR 164, k. 363. Instrukcja poselska sieradzka z 19 VIII 1782; J. Włodarczyk, *Dzieje polityczne...*, s. 159.

¹³⁶ AGAD, SGR 164, k. 364–364v. Instrukcja poselska sieradzka z 19 VIII 1782.

¹³⁷ E. Rostworowski, *Sprawa aukeji...*, s. 146–149.

¹³⁸ AGAD, SGR 164, k. 364. Instrukcja poselska sieradzka z 19 VIII 1782. Por. Ossol. 11857, s. 100. [Sz. Czacki], Punkta do instrukcji. O przedsejmikowej agitacji Szczęsnego Czackiego w 1778 zob.: J. Michalski, *Polska wobec wojny o sukcesję bawarską*, Wrocław–Warszawa–Kraków 1964, s. 95–96; W. Filipczak, *Sejm 1778 roku*, s. 114–115.

¹³⁹ Na temat głosowań projektu i głosowań nad nim zob.: A. Stroynowski, *Opozycja sejmowa...*, s. 163–164; W. Filipczak, *Ekonomia litewska w polityce sejmikowej Stanisława Augusta po upadku Antoniego Tyzenhauza (1780–1783)*, PNH 2006, R. V, nr 1(9), s. 272–273.

¹⁴⁰ AGAD, ZP 108, k. 30, 34, 47, 51, 65, 69, 82, 86. Tabele jawnych głosowań w izbie poselskiej.

¹⁴¹ AGAD, APP 313, t. XI, s. 319–321, 324–326, 332–334, 337–339, 345–347, 350–352, 357–359, 362–364. Tabele jawnych głosowań w izbie senatorskiej.

¹⁴² AGAD, ZP 31, k. 69. Tabela jawnego głosowania w izbie poselskiej. Opozycyjny projekt dodatku wniósł poseł czernihowski Kajetan Kurdwanowski: *Dyaryusz Seymu wolnego... 1782...*, wyd. P. Kiciński, Warszawa [1782], s. 242–244.

hetman F.K. Branicki pomylił się w swoich rachubach związanych z A. Cieleckim¹⁴³. Nie potwierdził się więc pogląd M. Wisińskiej, że wybór stolnika szadkowskiego był sukcesem opozycji¹⁴⁴. Sejmik w Szadku zakończył się zwycięstwem regalistów jeśli idzie o osoby obdarzone mandatem poselskim. Za osiągnięcie opozycji można uznać umieszczenie w instrukcji krytyki działań Departamentu Wojskowego w sprawie biskupa krakowskiego¹⁴⁵. Z listu Józefa Jabłkowskiego wynika, że jednym z autorów sukcesu regalistów był starosta S. Kossowski. Szambelan podkreślał również zasługi kasztelana konarskiego M. Zbijewskiego, dla którego prosił o order św. Stanisława¹⁴⁶. Należy jednak zauważyć, że S. Kossowski osobiście nie uczestniczył w sejmiku szadkowskim. Brał bowiem aktywny udział w akcji sejmikowej także w województwie lubelskim. Działał tam jako przedstawiciel obozu prokrólewskiego, w porozumieniu z monarchą i biskupem M. Poniatowskim¹⁴⁷.

Z regalistami na sejmiku szadkowskim w 1782 rywalizowali stronnicy biskupa F. Turskiego. Obok rodziny ordynariusza łuckiego (cześniak K. Turski), byli to Błęszyńscy i podsędek S. Stawiski. Jak wynika z omówionej korespondencji, w sprawie sołtykowskiej zajęli oni stanowisko wyraźnie sprzeczne z poglądami króla. Jest to nieco zaskakujące, gdyż biskup łucki nie wslawił się jako opozycjonista w czasach Rady Nieustającej, choć w literaturze przedmiotu odnotowano jego niechętny stosunek do tej instytucji¹⁴⁸. A. Stroynowski, w końcowych zestawieniach, nie wymienił go wśród parlamentarzystów związanych z opozycją na sejmach 1776–1786, choć wspominał o kontaktach (od 1784) z przeciwnikami króla, a zwłaszcza Ignacym Potockim¹⁴⁹. Sprawa ta nie jest jednak jednoznaczna, do czego jeszcze wrócę. Być może opozycyjna postawa zwolenników biskupa łuckiego wynikała ze specyfiki konfliktu wokół K. Sołtyka i nie musiała rzutować na ich zachowanie w innych sytuacjach. Rzecz charakterystyczna, że sam F. Turski nie skorzystał z możliwości zajęcia stanowiska w sprawie biskupa krakowskiego na sejmie 1782, zaś w kwestii absolutorium dla Rady Nieustającej glosował tak jak biskupi–regaliści¹⁵⁰. Należy wreszcie podkreślić, że po stronie zwolenników monarchy opowiedzieli się Cieleccy (Andrzej i Jan), co oznaczało osłabienie wpływów hetmana F.K. Branickiego na tym terenie¹⁵¹.

W roku 1783 nie zbierał się sejmik czterech powiatów województwa sieradzkiego. Na lipcowym sejmiku deputackim w Piotrkowie relację z sejmu składał poseł sieradzki

¹⁴³ BCz 666, s. 123. J. Jabłkowski do króla z 20 VIII 1782.

¹⁴⁴ M. Wisińska, *Opozycja magnacka...*, s. 69. Inaczej A. Stroynowski (*Opozycja sejmowa...*, s. 490), który nie uznał A. Cieleckiego za opozycjonistę.

¹⁴⁵ Trudno zgodzić się co do oceny instrukcji poselskiej z M. Wisińską (*Opozycja magnacka...*, s. 69).

¹⁴⁶ BCz 666, s. 124. J. Jabłkowski do króla z 20 VIII 1782.

¹⁴⁷ BCz 669, s. 477, 479–482. Król do S. Kossowskiego z 16 VIII 1782 (kopia) oraz S. Kossowski do Michała Poniatowskiego z 25 VIII 1782.

¹⁴⁸ Por. E. Ziółek, *Biskupi senatorowie wobec reform Sejmu Czteroletniego*, Lublin 2002, s. 41.

¹⁴⁹ A. Stroynowski, *Opozycja sejmowa...*, s. 38 (przyp. 5), 171, 473.

¹⁵⁰ AGAD, APP 313, t. XI, s. 312, 318, 323, 331, 336, 344, 349, 356, 361. Tabele jawnych głosowań w senacie.

¹⁵¹ BCz 666, s. 123. J. Jabłkowski do króla z 20 VIII 1782.

P. Biernacki¹⁵² – do sprawy powrócę przy omawianiu sejmików całego województwa (z ziemią wieluńska). Nie oznacza to jednak, że na tym obszarze nie działy się sprawy ważne dla miejscowego życia parlamentarnego. Tradycyjnie sporo emocji wzbudzała rywalizacja o wakanse. Już w lutym 1783 starosta S. Kossowski, jak się okazało przedwcześnie, alarmował dwór o bliskiej śmierci wojewody M. Małachowskiego¹⁵³. Jednak stan zdrowia wojewody sieradzkiego rzeczywiście nie był najlepszy. W listopadzie 1783 prosił on króla o opiekę nad synem Janem Nepomucenem, którego monarcha powołał na asesora koronnego¹⁵⁴.

W końcu grudnia 1783 zmarł w Torczynie chorąży większy sieradzki Maksym Turski. W ostatnim dniu roku jego brat F. Turski pisał w tej sprawie do A.O. Okęckiego. Z listu biskupa łuckiego wynika, że już wcześniej prosił on kanclerza koronnego o pomoc w zapewnieniu synowcowi – cześnikowi K. Turskiemu (deputatowi sieradzkemu wybranemu w 1778) chorążstwa w przypadku rezygnacji ojca. F. Turski chciał, by teraz pieczętarz przypominał królowi „wierne moje i w niczym nieposzlakowane usługi”¹⁵⁵. Tydzień później (6 stycznia 1784) A.O. Okęcki informował Stanisława Augusta o śmierci M. Turskiego, dołączając ekscerpt listu F. Turskiego. Kanclerz koronny nie liczył, że król spełni życzenie ordynariusza łuckiego. Prosił jednak Stanisława Augusta, by w przyszłych promocjach przewidziano awans, choć o jeden stopień, cześnika radomszczańskie¹⁵⁶. Zapewne z tego okresu pochodzą dwie notatki dotyczące wakansów po zgonie M. Turskiego. W pierwszej przewidywano awans na chorążstwo sieradzkie podczaszego szadkowskiego Piotra Łubieńskiego¹⁵⁷. W drugiej, napisanej jeszcze przed uzyskaniem informacji o śmierci chorążego sieradzkiego, przewidywano cały ciąg awansów. Wakujący urząd przeznaczono dla chorążego szadkowskiego Jana N. Walewskiego. Chorążstwo szadkowskie miał uzyskać „stolnik Biernacki”¹⁵⁸. Problem w tym, że żaden z przedstawicieli tej rodziny nie pełnił urzędu stolnika; zapewne chodziło więc o chorążego piotrkowskiego (od września 1783, po śmierci Kazimierza Tymowskiego) Pawła Biernackiego, wcześniej cześnika sieradzkiego¹⁵⁹. Wobec tego, zapisany w notatce awans podczaszego P. Łubieńskiego na stolnikostwo nie miał szans na realizację¹⁶⁰. Ostatecznie nominację na urząd chorążego większego sieradzkiego uzyskał (22 stycznia 1784) J.N. Walewski¹⁶¹. Chorążstwo szadkowskie otrzymał stolnik tego powiatu A. Cielecki, co zapewne nie było bez związku z jego regalistycz-

¹⁵² BCz 655, s. 259. P. Biernacki do NN [Stanisław Badeni lub A. Małachowski ?] z 30 VII 1783.

¹⁵³ BCz 669, s. 484. S. Kossowski do NN z 3 II 1783.

¹⁵⁴ BCz 673, s. 123–124. Mikołaj Małachowski do króla z 25 XI 1783.

¹⁵⁵ BCz 928, s. 525. Ekscerpt z listu: Feliks Turski do A.O. Okęckiego z 31 XII 1783.

¹⁵⁶ BCz 928, s. 523. A.O. Okęcki do króla z 6 I 1784.

¹⁵⁷ BCz 728, s. 853. Notatka, bd. W tekście mowa jest o podczaszym sieradzkim Łubińskim, zapewne chodziło o podczaszego szadkowskiego Piotra Łubieńskiego, zob: *Urzednicy województw łęczyckiego i sieradzkiego...*, s. 271.

¹⁵⁸ BCz 728, s. 855. Notatka, bd.

¹⁵⁹ *Urzednicy województw łęczyckiego i sieradzkiego...*, s. 110, 243–244.

¹⁶⁰ BCz 728, s. 855. Notatka, bd.

¹⁶¹ M. Kobierecki, *Walewscy...*, s. 70.

ną postawą na sejmie z 1782. Stolnikiem szadzkowskim został K. Turski¹⁶². Bratanek biskupa łuckiego awansował znacznie wyżej niż spodziewał się kanclerz A.O. Okęcki. Najwyraźniej pretensje związane z przebiegiem sejmiku poselskiego 1782 nie okazały się przeszkodą dla tej promocji. Wydaje się, że decyzje personalne króla potwierdzają tezę, iż nie traktowano sieradzkich malkontentów sprzed dwóch lat jako zdeklarowanych opozycjonistów. Być może chciano wzmocnić tamtejsze stronnictwo regalistyczne poprzez łagodzenie napięć między rywalizującymi falcjami. Wiadomo, że taką politykę prowadził Stanisław August na Litwie w odniesieniu do konfliktów wyrosłych na gruncie ambicji do lokalnego przywództwa¹⁶³.

Dla poznania przygotowań do akcji sejmikowej w 1784 kluczowe znaczenie ma planta przygotowana w Gabinetecie Stanisława Augusta. Zaskakująco przedstawia się zestaw osób odpowiedzialnych za województwo sieradzkie. Na pierwszym miejscu wymieniony został szambelan Anastazy Walewski¹⁶⁴. Jest to o tyle dziwne, że w literaturze przedmiotu podkreślano jego aktywność sejmikową jedynie w odniesieniu do Łęczyckiego¹⁶⁵. Także w moich poszukiwaniach źródłowych nie natknąłem się na informacje świadczące o związkach A. Walewskiego z sieradzkim życiem parlamentarnym. Drugim „opiekunem” sejmiku szadzkowskiego miał być Małachowski (brak imienia)¹⁶⁶. Zapewne chodziło o podkanclerzego Jacka lub o wojewodę Mikołaja, co jest mniej prawdopodobne, biorąc pod uwagę jego stan zdrowia. M. Małachowski zmarł 29 września 1784, a więc kilka tygodni po sejmikach¹⁶⁷. Pretendentami do poselstwa, popieranymi początkowo przez dwór byli: miecznik piotrkowski Michał Biernacki, kapitan gwardii koronnej Felicjan Starczewski oraz chorąży łęczycki Rupert Dunin¹⁶⁸. Ten ostatni był znanym parlamentarzystą. W latach 1764–1780 cztery razy był wybierany posłem łęczyckim¹⁶⁹. Pod uwagę brano też kandydatury stolnika K. Turskiego (występuje jako „syn Maksyma”) oraz szambelana Ignacego Cieleckiego. Ostatnim pretendentem wymienionym w wykazie był Mączyński¹⁷⁰, być może cześnik łęczycki Franciszek.

Uniwersał królewski zwołujący sejmik poselski przed sejmem grodzieńskim został oblatowany w grodzie sieradzkim 26 czerwca¹⁷¹. Obrady w Szadku, 16 sierpnia 1784, zostały zagajone przez kasztelana spicymierskiego Jana Cieleckiego, który zadebiutował w tej roli. Na marszałka jednomyślnie wybrano starostę brodnickiego (i posła na

¹⁶² *Urzędnicy województw łęczyckiego i sieradzkiego...*, s. 187, 190.

¹⁶³ W. Filipczak, *Ekonomie litewskie...*, s. 244.

¹⁶⁴ AGAD, ZP 128, k. 22. Kandydaci do poselstwa w roku 1784. Dopisek na marginesie ma następującą postać „Anastazy y Malach”.

¹⁶⁵ M. Kobierecki, *Walewscy...*, s. 121–124.

¹⁶⁶ AGAD, ZP 128, k. 22. Kandydaci do poselstwa... 1784.

¹⁶⁷ H. Dymnicka-Wołoszyńska, *Małachowski Mikołaj*, s. 409.

¹⁶⁸ AGAD, ZP 128, k. 22. Kandydaci do poselstwa... 1784.

¹⁶⁹ H. Żerek-Kleszcz, *Posłowie łęczyccy 1764–1792 i ich status majątkowy*, AUL 2001, FH 72, s. 134. W 1776 R. Dunin nie został dopuszczony do podpisania konfederacji sejmowej (VL, t. VIII, s. 528) i w obradach nie uczestniczył.

¹⁷⁰ AGAD, ZP 128, k. 22. Kandydaci do poselstwa... 1784.

¹⁷¹ AGAD, SGR 168, k. 543v–544v. Uniwersał Stanisława Augusta z 20 V 1784 na sejmik przedsejmowy województwa sieradzkiego.

sejm z 1778) Ignacego Bleszyńskiego¹⁷². Grono asesorów (powołanych w ten sam sposób) tworzyli: skarbnik szadkowski Franciszek Stawiski, regent grodzki bydgoski Tadeusz Sojecki (delegat do króla z sejmiku 19 sierpnia 1782), stolnikowicz sieradzki Ignacy Tymowski i wojski radomszczański Franciszek Żabicki. W roli posła monarchy wystąpił sędzic grodzki sieradzki Mikołaj Krobanowski¹⁷³. Był on postacią znaną w życiu publicznym województwa Na sejmiku poselskim w 1778 pełnił funkcję asesora. W listopadzie 1779 został powołany do sieradzkiej komisji dobrego porządku¹⁷⁴. Wybór posłów nastąpił jednomyślnie. Jako pierwszy w laudum został wymieniony stolnik szadkowski Ksawery Turski. Powołano się przy tym na przyrzeczenie dane mu „dawniejszymi sejmików naszych uchwałami”¹⁷⁵. Nie jest jasne, do jakich uchwał się odnoszono. Raczej nie chodziło o sejmik poselski w 1782. Wprawdzie wiadomo, że K. Turski ubiegał się o mandat; jednak wówczas do porozumienia nie doszło i rywalizację trzeba było rozstrzygać za pomocą wotowania. O obietnicy poselstwa nie wspominało w laudum i korespondencji relacjonującej rezultaty obrad¹⁷⁶. Pozostałe mandaty na sejm grodzieński otrzymali: wojski ostrzeszowski Kazimierz Biernacki, cześnik łęczycki Franciszek Mączyński i kapitan Felicjan Starczewski¹⁷⁷. Wysłano również po dwóch delegatów do króla i do prymasa, których zaopatrzone w odrębne instrukcje. Do Stanisława Augusta udać się mieli porucznik Jan Zbijewski i chorąży kawalerii narodowej Wincenty Jasieniecki (Jasienicki). Misję poselską do arcybiskupa A. Ostrowskiego otrzymali stolnikowicz Ignacy Tymowski (asesor) i podwojewodzi szadkowski Jan Dobecki¹⁷⁸.

Ocena rezultatu wyborów sejmikowych jest utrudniona ze względu na nieznamość ostatecznego kształtu planty dworskiej. Zgadzam się jednak z opinią M. Wisińskiej, że były one sukcesem regalistów¹⁷⁹. A. Stroynowski do opozycji na sejmie 1784 zaliczył K. Turskiego, choć jak zauważył, król liczył na jego życzliwość, skoro został wytypowany jako jeden z posłów mających mówić w sprawie długów monarchy¹⁸⁰. Jednak mowa z 27 października 1784, na którą powołał się A. Stroynowski,

¹⁷² AGAD, SGR 168, k. 216–216v. Laudum sejmiku w Szadku z 16 VIII 1784 (odpis: BPAU 8345, s. 805–806); W. Filipczak, *Sejm 1778 roku*, s. 65.

¹⁷³ AGAD, SGR 168, k. 216v–217. Laudum sejmiku w Szadku z 16 VIII 1784 (odpis: BPAU 8345, s. 806).

¹⁷⁴ AGAD, SGR 157, k. 813. Laudum sejmiku w Szadku z 17 VIII 1778; SGR 160, k. 713. Reskrypt Stanisława Augusta na komisję *boni ordinis* dla województwa sieradzkiego z 2 XI 1779.

¹⁷⁵ AGAD, SGR 168, k. 217v. Laudum sejmiku w Szadku z 16 VIII 1784. W laudum K. Turski wystąpił jako stolnik „radomski” (radomszczański); faktycznie był stolnikiem szadkowskim: *Urzednicy województw łęczyckiego i sieradzkiego...*, s. 129, 191.

¹⁷⁶ AGAD, SGR 164, k. 418v. Laudum sejmiku w Szadku z 19 VIII 1782; BCz 655, s. 249–250. P. Biernacki do NN z 21 VIII 1782; BCz 666, s. 123–126. J. Jabłonowski do NN z 20 VIII 1782.

¹⁷⁷ AGAD, SGR 168, k. 217v. Laudum sejmiku w Szadku z 16 VIII 1784 (odpis w: BPAU 8345, s. 807).

¹⁷⁸ AGAD, SGR 168, k. 218–218v. Laudum sejmiku w Szadku z 16 VIII 1784 (odpis w: BPAU 8345, s. 808–809).

¹⁷⁹ M. Wisińska, *Opozycja magnacka...*, s. 69.

¹⁸⁰ AGAD, ZP 128, k. 221. Osoby mające mówić w interesie królewskim; A. Stroynowski, *Opozycja sejmowa...*, s. 84, 173 (przyp. 3), 177, 179 (przyp. 12), 486, 490.

nie daje podstaw do zaliczenia stolnika szadkowskiego do grona przeciwników króla. Wystąpienie K. Turskiego dotyczyło obrony wyroku „ekstra-komisji”, który zapadł w sprawie podskarbiego Antoniego Tyzenhauza¹⁸¹. Debata była szczegółowo przedstawiona przez Stanisława Kościalkowskiego, który analizował również wystąpienie posła sieradzkiego. Stolnik szadkowski był niechętny podskarbiemu nadwornemu litewskiemu. Nie ma jednak powodu uznać, że to wystąpienie kwalifikuje go do opozycji. Wszak wśród krytyków opinii o niewzruszalności tegoż wyroku był poseł brzesko-litewski Kazimierz Nestor Sapieha¹⁸². Tezie A. Stroynowskiego przeczy opinia samego Stanisława Augusta. Król w maju 1786, podczas rozmowy z Michałem Walewskim, ocenił, że K. Turski był dobrym posłem w Grodnie¹⁸³.

Ważnym elementem oceny wyników sejmiku była instrukcja poselska. Liczyła ona 18 punktów¹⁸⁴. Niewielka ich część może posłużyć do oceny politycznych efektów sejmiku szadkowskiego. Z pewnością entuzjazmu króla nie mógł wzbudzić punkt, w którym nakazywano posłom, by nie dopuszczali do uchwalenia nowych podatków (jednak z zastrzeżeniem „bez gwałtownej potrzeby”)¹⁸⁵. Również stanowisko ziemian sieradzkich w sprawach edukacyjnych, wyraźnie krytyczne wobec dokonań Komisji Edukacji Narodowej, nie mogło ucieszyć przywódców regalistycznych. Posłowie mieli się bowiem dopominać, by „młódź polska, aby do dawnej szkolnej edukacji wrócona była”¹⁸⁶. Należy jednak pamiętać, że stosunek szlachty do Komisji Edukacji Narodowej nie miał prostego przełożenia na postawy polityczne¹⁸⁷. Sejmik szadkowski prezentował typową dla szlachty niechęć do nobilitacji i indygenatów, gdyż domagał się, by nie były przyznawane „bez prawdziwych w Ojczyźnie zasług”¹⁸⁸. Wiadomo, że zawarty w instrukcjach poselskich zakaz nadawania szlachectwa był krytycznie oceniany na dworze¹⁸⁹. Jednak szlachta sieradzka wykazywała gotowość uwzględniania oczekiwań monarchy w tej sprawie. Świadczy o tym punkt, w którym popierano przyznanie indygenatu Karolowi księciu de Nassau–Siegen¹⁹⁰. Zapewne mile dla króla musiał brzmieć punkt odnoszący się do jego nominacji na urzędy senatorskie. Zalecano posłom podziękować królowi za awanse dla znanych regalistów, marszałków koronnych Michała Mniszcha i Kazimierza Raczyńskiego oraz za powołanie na województwo mazowieckie Antoniego

¹⁸¹ *Dyaryusz Seymu wolnego ordynaryjnego... 1784...*, wyd. M. Tukalski-Nielubowicz, Warszawa 1785, s. 373–375.

¹⁸² *Dyaryusz Seymu... 1784*, s. 289–290; S. Kościalkowski, *Antoni Tyzenhauz. Podskarbi nadworny litewski*, t. II, Londyn 1971, s. 506, 508, 511–512.

¹⁸³ BCz 932, s. 245. Dalszy ciąg (bez daty) notatki z rozmowy króla z Michałem Walewskim z 5 V 1786; M. Wiśnińska, *Opozycja magnacka...*, s. 71.

¹⁸⁴ AGAD, SGR 168, k. 574–576v i 604–604v. Instrukcja poselska sieradzka z 16 VIII 1784.

¹⁸⁵ AGAD, SGR 168, k. 574–574v. Instrukcja poselska sieradzka z 16 VIII 1784. Por. W. Filipczak, *Sejm 1778 roku*, s. 139.

¹⁸⁶ AGAD, SGR 168, k. 574v. Instrukcja poselska sieradzka z 16 VIII 1784. Por. J. Włodarczyk, *Dzieje polityczne...*, s. 159.

¹⁸⁷ Por. J. Hulewicz, *Opinia publiczna wobec Komisji Edukacji Narodowej*, [w:] *Studia z dziejów kultury*, red. H. Barycz i J. Hulewicz, Warszawa 1949, s. 411–412, 421, 425, 427.

¹⁸⁸ AGAD, SGR 168, k. 575. Instrukcja poselska sieradzka z 16 VIII 1784.

¹⁸⁹ W. Filipczak, *Sejm 1778 roku*, s. 139.

¹⁹⁰ AGAD, SGR 168, k. 576v. Instrukcja poselska sieradzka z 16 VIII 1784.

Małachowskiego¹⁹¹ (posła sieradzkiego z 1780). Podobnie jak dwa lata wcześniej, sejmik szadkowski nie wysuwał zastrzeżeń wobec polityki militarnej dworu. Uwagę zwraca pochwała gen. J. Komarzewskiego, którego działalności przypisywano „wprowadzoną do wojska regularność”¹⁹². Nie należy traktować wytknięcia nadużyć popełnianych przy werbowaniu żołnierzy jako krytyki działań Departamentu Wojskowego¹⁹³. Jak wiadomo z badań Emanuela Rostworowskiego, dwór dążył wówczas do wprowadzenia nowego systemu rekrutacyjnego¹⁹⁴.

Instrukcja na sejm 1784 potwierdza wcześniejszą ocenę, że sejmik w Szadku został zdominowany przez regalistów. W zaleceniach dla posłów znalazły się punkty, które mogły się spotkać z negatywną oceną Stanisława Augusta. Nie należy ich jednak wiązać z wpływami opozycji. Dotyczyły one zagadnień, w których oczekiwania monarchy nie spotykały się ze zrozumieniem stronników króla na prowincji.

Jeszcze przed obradami sejmiku grodzieńskiego miało miejsce wydarzenie, które wywarło istotny wpływ na sieradzką scenę polityczną. Była nią śmierć (29 września 1784) wojewody sieradzkiego¹⁹⁵. Zły stan zdrowia M. Małachowskiego spowodował, że spodziewano się jej już od dłuższego czasu. Wydaje się, że sprawa przyszłej obsady palacji sieradzkiej została rozstrzygnięta już w pierwszej połowie sierpnia 1784. Świadczy o tym list Stanisława Badeniego do króla z 14 sierpnia 1784. Sekretarz królewski informował w nim o swoim pobycie w domu wojewody krakowskiego Piotra Małachowskiego. Był tam również obecny podkomorzy krakowski Michał Walewski, który wyrażał zadowolenie z królewskiego zamiaru powierzenia mu województwa sieradzkiego, w przypadku wakansu na urzędzie (dowiedział się o nim prawdopodobnie z listu króla do S. Badeniego)¹⁹⁶. Jest zastanawiające, że król postanowił nadać ten urząd osobie, która dotychczas nie była związana z województwem sieradzkim, choć posiadała tu wpływową rodzinę¹⁹⁷. Niewątpliwie istotną rolę odegrały zasługi M. Walewskiego jako jednego z przywódców stronnictwa regalistycznego w województwie krakowskim. Podkomorzy krakowski spełniał ważną rolę w przygotowaniach do sejmików proszowickich w latach 1778–1784 (poselskich i deputackich)¹⁹⁸. Przed kampaniami przedsejmowymi w 1780, 1782 i 1784 M. Walewski przyjeżdżał do Warszawy w celu odbierania królewskich dyspozycji¹⁹⁹. W 1782 M. Walewski był marszałkiem kluczowego dla króla (sprawa biskupa

¹⁹¹ AGAD, SGR 168, k. 576v. Instrukcja poselska sieradzka z 16 VIII 1784. Por. J. Michalski, *Sejmiki poselskie 1788 r.*, s. 53, 350.

¹⁹² AGAD, SGR 168, k. 604. Instrukcja poselska sieradzka z 16 VIII 1784.

¹⁹³ AGAD, SGR 168, k. 575. Instrukcja poselska sieradzka z 16 VIII 1784.

¹⁹⁴ E. Rostworowski, *Sprawa aukcji...*, s. 146–148.

¹⁹⁵ H. Żerek-Kleszcz, *Nominacje senatorskie...*, s. 217.

¹⁹⁶ BCz 655, s. 157. S. Badeni do króla z 14 VIII 1784; H. Żerek-Kleszcz, *Nominacje senatorskie...*, s. 217.

¹⁹⁷ M. Kobierecki, *Walewscy...*, s. 182–192.

¹⁹⁸ BCz 694, s. 37–67. Korespondencja Michała Walewskiego z królem z okresu 12 VIII 1780–28 VIII 1782 (odpisy w: APŁ, AKW 48, s. 720–733); BCz 734, s. 67–77. Korespondencja Piotra Małachowskiego z królem z czerwca 1784; W. Filipczak, *Sejm 1778 roku*, s. 77–78; M. Kobierecki, *Walewscy...*, s. 189–191.

¹⁹⁹ BCz 661, s. 35. Król do Stanisława Dembińskiego z 6 VI 1780; BCz 669, s. 475. Ignacy Kossowski do NN z 20 VII 1782; BCz 734, s. 69–70. Król do P. Małachowskiego z 9 VI 1784.

krakowskiego K. Sołtyka) sejmiku poselskiego w Proszowicach²⁰⁰. W korespondencji z liderem miejscowych regalistów Piotrem Małachowskim, Stanisław August podkreślał znaczenie jego zgodnej współpracy z podkomorzym krakowskim²⁰¹. Rola M. Walewskiego czasami wykraczała poza wymiar wojewódzki. Jego działania w Piotrkowie umożliwiły zgodny wybór (1 września 1780) na marszałka Trybunału Koronnego stolnika koronnego K. Olizara, kandydata promowanego przez króla²⁰². Mimo niewątpliwych zasług, podkomorzy krakowski nie mógł doczekać się stosownej nagrody w swoim województwie. W wyniku awansu P. Małachowskiego na województwo krakowskie (po śmierci Stanisława Dembińskiego), na sesji Rady Nieustającej z 18 grudnia 1781, zawakowała kasztelania wojnicka²⁰³. Starania o nią podjął M. Walewski, który podobno miał już dość jeżdżenia na sądowe kondescencje. Król jednak, nie chcąc narażać się ambasadorowi Ottonowi M. Stackelbergowi, dał wakans Piotrowi Ożarowskiemu²⁰⁴ (na sesji Rady M. Walewski nie znalazł się wśród konkurentów do kasztelanii). W 1783 M. Walewski zabiegał o starostwo krakowskie (zrezygnował z niego Ignacy Przebendowski). Jednak i tym razem urząd otrzymał ktoś inny – starosta stopnicki Eliaszk Wodzicki, również zasłużony w sprawie sołtykowskiej²⁰⁵. Stało się tak, mimo że kandydaturę M. Walewskiego popierali czołowi krakowscy regaliści wojewoda P. Małachowski i chorąży krakowski Antoni Michałowski²⁰⁶. Podkomorzy podejrzewał, że ponowne pominięcie jego kandydatury wynikało z działań O. Stackelberga²⁰⁷. Nie było to chyba przypuszczenie bezpodstawne. W takim kontekście, jak sądzę, należy odczytywać fragment listu króla do P. Małachowskiego. Stanisław August, pisząc o sprawie starostwa krakowskiego, stwierdził, że „zebrało się wiele okoliczności mocno i przykro mnie zatrudniających”. W związku z tym monarcha obawiał się negatywnych konsekwencji dla M. Walewskiego oraz osób mu sprzyjających, jeśli E. Wodzickiemu nie pozwoli się zakupić urzędu²⁰⁸.

²⁰⁰ APK, CC 761, s. 457, 464. Laudum i instrukcja poselska sejmiku w Proszowicach z 19 VIII 1782; BCz 673, s. 91, 93. Korespondencja P. Małachowskiego z królem z sierpnia 1782.

²⁰¹ BCz 673, s. 73, 77–78. Król do P. Małachowskiego z 4 VI 1782 i 24 VII 1782; BCz 734, s. 70. Król do P. Małachowskiego z 9 VI 1784.

²⁰² BCz 681, s. 129, 137, 141. Król do K. Olizara z 15 VIII 1780 i 3 IX 1780 oraz K. Olizar do króla z 1 IX 1780; H. Żerek-Kleszcz, *Michał Walewski...*, s. 55.

²⁰³ AGAD, ML VII/40, k. 30–30v. Protokół Rady Nieustającej z 18 XII 1781.

²⁰⁴ BCz 927, s. 873–874. Król do Andrzeja Mokronowskiego, bd.; H. Żerek-Kleszcz, *Michał Walewski...*, s. 51–52; M. Kobierecki, *Walewscy...*, s. 190. Kasztelania wojnicka została obsadzona jeszcze w czasie sesji Rady Nieustającej z 18 XII 1781: AGAD, ML VII/40, k. 30v. Daty urzędowych nominacji są późniejsze: *Urzednicy województwa krakowskiego XVI–XVIII wieku. Spisy*, opr. S. Cynarski i A. Falniowska-Gradowska, Kórnik 1990, s. 112, 135 (nominacja P. Ożarowskiego nosiła datę 29 XII 1781, zaś P. Małachowskiego 10 I 1782).

²⁰⁵ BCz 694, s. 99–100. M. Walewski do króla z 23 III 1783 (odpis w: APL, AKW 48, s. 737–738); BCz 673, s. 101, 105–108. P. Małachowski do króla z 6 II 1783 i król do P. Małachowskiego z 15 III 1783; M. Kobierecki, *Walewscy...*, s. 191.

²⁰⁶ BCz 673, s. 101, 111. P. Małachowski do króla z 6 II 1783 i 23 III 1783. Na temat roli P. Małachowskiego i A. Michałowskiego w województwie krakowskim por.: J. Michalski, *Sejmiki poselskie 1788 r.*, s. 345; W. Szczygielski, *Referendum trzeciomajowe*, s. 173.

²⁰⁷ BCz 694, s. 100–101. M. Walewski do króla z 23 III 1783 (odpis: APL, AKW 48, s. 738); H. Żerek-Kleszcz, *Michał Walewski...*, s. 52.

²⁰⁸ BCz 673, s. 108. Król do P. Małachowskiego z 15 III 1783.

Zapewne więc województwo sieradzkie miało być dla M. Walewskiego rekompensatą za dotychczasowe niepowodzenia²⁰⁹. Trudno powiedzieć, czy zmiana obszaru działania mogła mieć związek z żałami („dotkliwość”) do P. Małachowskiego, które wyrażał podkomorzy krakowski wiosną w 1784, w związku z ostatnimi promocjami na urzędy krakowskie²¹⁰. Jest to wątpliwe, wobec bardzo przyjaznych deklaracji wojewody krakowskiego wobec M. Walewskiego²¹¹. Wbrew nadziejom monarchy podkomorzy krakowski nie podjął się starań o poselstwo na sejmiku w Proszowicach²¹². Już po śmierci M. Małachowskiego, M. Walewski w liście z 14 października 1784 poprosił Stanisława Augusta o województwo sieradzkie. Jednocześnie poinformował króla, że nie przyjedzie do Grodna, co motywowował chorobą żony²¹³.

Szerokie omówienie przeszłości politycznej M. Walewskiego uznałem za konieczne, gdyż według M. Wisińskiej wojewoda sieradzki był, skrywającym prawdziwe poglądy, opozycjonistą²¹⁴. Rację mają jednak ci historycy (H. Żerek-Kleszcz, M. Kobierecki), którzy wskazują, że w momencie senatorskiej nominacji M. Walewski cieszył się zasłużoną opinią regalisty²¹⁵.

Ostatecznie sprawa obsady urzędu wojewody sieradzkiego rozstrzygnęła się już po sejmie grodzieńskim, w dniu 13 listopada 1784, na pierwszej sesji w nowej kadencji Rady Nieustającej. Król nominował wówczas M. Walewskiego, który uzyskał największą liczbę głosów spośród wszystkich pretendentów²¹⁶. Warto zauważyć, że wśród konkurentów do urzędu było kilka osób aktywnych w życiu parlamentarnym województwa sieradzkiego. W trójce wyłonionych przez Radę kandydatów znaleźli się kasztelan konarski M. Zbijewski i starosta bodaczowski Adam Męciński. Nie otrzymali dostatecznej liczby głosów kasztelan sieradzki W. Biernacki i podkomorzy T. Bleszyński²¹⁷. M. Zbijewski kilka razy zagajał sejmiki województwa sieradzkiego. Trzecim kandydatem wybranym przez Radę Nieustającą był marszałek sejmiku wieluńskiego i ówczesny

²⁰⁹ BCz 698, s. 1371–1372. Król do M. Walewskiego z 13 XI 1784 (odpis: APŁ, AKW 48, s. 740).

²¹⁰ BCz 734, s. 70. Król do P. Małachowskiego z 9 VI 1784.

²¹¹ BCz 734, s. 76. P. Małachowski do króla z 17 VI 1784.

²¹² APK, CC 761, s. 465–466. Laudum i instrukcja poselska sejmiku w Proszowicach z 16 VIII 1784; BCz 734, s. 67–68. Król do P. Małachowskiego z 9 VI 1784; M. Kobierecki, *Walewscy...*, s. 191.

²¹³ BCz 698, s. 1369–1370. M. Walewski do króla z 14 X 1784 (odpis: APŁ, AKW 48, s. 739–740); M. Wisińska, *Opozycja magnacka...*, s. 70; H. Żerek-Kleszcz, *Nominacje senatorskie...*, s. 217; M. Kobierecki, *Walewscy...*, s. 192.

²¹⁴ M. Wisińska, *Opozycja magnacka...*, s. 70–71.

²¹⁵ H. Żerek-Kleszcz, *Michał Walewski...*, s. 57; M. Kobierecki, *Walewscy...*, s. 187–191. A. Stroynowski (*Opozycja sejmowa...*, s. 49, 490) zaliczył M. Walewskiego do posłów niezależnych na sejmie 1778, a do opozycji w 1786.

²¹⁶ AGAD, ML VII/51, s. 5. Protokół Rady Nieustającej z 13 XI 1784; ML VII/92, k. 1. Kandydaci do województwa sieradzkiego; BCz 698, s. 1371. Król do M. Walewskiego z 13 XI 1784; M. Wisińska, *Opozycja magnacka...*, s. 70–71; H. Żerek-Kleszcz, *Nominacje...*, s. 232; M. Kobierecki, *Walewscy...*, s. 192.

²¹⁷ AGAD, ML VII/92, k. 1. Kandydaci do województwa sieradzkiego; H. Żerek-Kleszcz, *Nominacje...*, s. 232; M. Kobierecki, *Walewscy...*, s. 192. Według protokołu Rady z 13 XI 1784 (ML VII/51, s. 5) w trójce kandydatów znalazł się W. Biernacki, a nie A. Męciński.

deputat krakowski (w kadencji 1784/1785) Adam Męciński, starosta bodaczowski²¹⁸. Ten bogaty ziemianin (posiadał przynajmniej 57 osad w województwach sieradzkim i krakowskim²¹⁹) miał poparcie marszałka Trybunału Koronnego Ludwika Wilgi, wojewody czernihowskiego²²⁰. Wkrótce (list nie jest datowany) M. Walewski podziękował Stanisławowi Augustowi za swoją senatorską nominację²²¹. Na tym jednak nie skończyły się wyróżnienia dla wojewody sieradzkiego. Już w lutym 1785 M. Walewski wyrażał królowi wdzięczność za odznaczenie go orderem Orła Białego²²². Wydaje się, że nowy wojewoda początkowo bardziej interesował się sprawami województwa krakowskiego. Świadczy o tym korespondencja z królem dotycząca obsady tamtejszych urzędów²²³. Nie bez znaczenia mógł być fakt, że (według H. Żerek-Kleszcz) M. Walewski nie miał posesji w województwie sieradzkim²²⁴.

Prawdziwym sprawdzianem układu sił w Sieradzkim miały być dopiero sejmiki w 1786. Stosunki między dworem a opozycją były wówczas szczególnie napięte ze względu na sławetną aferę Dogrumowej (1785) i związaną z nią sprawę manifestu F.K. Branickiego z 26 sierpnia 1785. Hetman wielki koronny domagał się w nim wymazania swojego nazwiska z ogłoszonego w kwietniu 1785 dekretu sądu marszałkowskiego²²⁵. W kontekście sieradzkiego życia politycznego powodowało to dodatkowe komplikacje, ze względu na rodzinne związki F.K. Branickiego z M. Walewskim²²⁶. Nie wpływało to, przynajmniej na razie, na relacje wojewody sieradzkiego z przywódcami obozu regalistycznego. W lutym 1786 M. Walewski był podobno w sprawach sądowych pewny protekcji ze strony prymasa M. Poniatowskiego²²⁷. Królewski brat polecał M. Walewskiemu i S. Kossowskiemu (w niedatowanych listach) do poselstwa starostę chęcińskiego i właściciela dóbr łąskich Teofila Załuskiego (mieszkałego wówczas w Łasku)²²⁸, którego kandydatura jednak nie wróciła w późniejszej korespondencji. Nie

²¹⁸ BCz 673, s. 429. Adam Męciński do króla z 17 VII 1784.

²¹⁹ H. Żerek-Kleszcz, *Nominacje...*, s. 226.

²²⁰ BCz 698, s. 1452. Ludwik Wilga do króla, bd. (1784).

²²¹ BCz 698, s. 1367–1368. M. Walewski do króla, bd. (1784); M. Kobierecki, *Walewscy...*, s. 192.

²²² BCz 698, s. 1379. M. Walewski do króla z 12 II 1785; M. Wisińska, *Opozycja magnacka...*, s. 71; M. Kobierecki, *Walewscy...*, s. 192.

²²³ BCz 731, s. 209–217. Korespondencja M. Walewskiego z królem ze stycznia i lutego 1785; M. Kobierecki, *Walewscy...*, s. 192.

²²⁴ H. Żerek-Kleszcz, *Nominacje...*, s. 225. M. Walewski miał swoje majątkości w województwach krakowskim i wołyńskim (klucz tuczyński): M. Kobierecki, *Walewscy...*, s. 182–184.

²²⁵ A. Kraushar, *Sprawa Dogrumowej przed sądem marszałkowskim 1785 roku*, [w:] idem, *Drobiazgi historyczne*, t. I, Petersburg–Kraków 1891, s. 316; A. Danilczyk, *Afera Dogrumowej a konsolidacja opozycji antykrólewskiej w latach 1785–1786*, KH 2004, R. CXI, nr 4, s. 51–71. A. Danilczyk podał (s. 62), że dekret został wydany 15 III 1785, a opublikowany 21 III 1785. Jednak nie był on odczytany jeszcze 16 IV 1785; zob. AGAD, AR V/4506, cz. V, s. 73–74. Adam Górski do Radziwiłła z 16 IV 1785.

²²⁶ Babki ze strony macierzystej Walewskiego i Branickiego były siostrami, zaś dziadkowie braćmi: M. Kobierecki, *Walewscy...*, s. 193 (przypis 138).

²²⁷ BCz 724, s. 786–787. Antoni Stanisław Czetwertyński do króla z 14 II 1786.

²²⁸ AGAD, AEPMP 121, k. 87v. M. Poniatowski do M. Walewskiego, bez daty i do S. Kossowskiego, bez daty (kopie). Teofil Załuski był starostą chęcińskim od 1775 (*Urzędnicy*

znalazł się on także na liście spodziewanych kandydatów przygotowanej, zapewne później, w Gabinetcie Stanisława Augusta. Wpisano na nią 10 osób, w tym ludzi dobrze znanych w życiu publicznym województwa. Wymienieni zostali, m.in.: gen. A. Byszewski, chorąży sieradzki J.N. Walewski, chorąży piotrkowski Ludwik Walewski, szambelan I. Cielecki, podstoli radomszczański J. Siemiński, pisarz ziemski A. Siemiątkowski, starosta nakielski F. Łubieński i stolnik szadkowski K. Turski²²⁹.

Wiosną 1786 pojawiły się pewne problemy. Świadczy o tym notatka z rozmowy (z 5 maja 1786) króla z przybyłym z Wołynia wojewodą sieradzkim. W jej trakcie poruszono sprawę przygotowań do sejmiku poselskiego w Szadku. Stanisława Augusta mogły z pewnością zaniepokoić zapewnienia M. Walewskiego o rzekomej wierności F.K. Branickiego wobec monarchy. Manifest miał być spowodowany przez „delikatność kochającego honor” hetmana²³⁰. Król wskazywał, iż nazwisko Branickiego znalazło się w dekreście na żądanie jego politycznego przyjaciela Ignacego Potockiego. Stanisław August powoływał się w tej sprawie na świadectwo marszałka M. Mniszcha, wojewody mazowieckiego A. Małachowskiego oraz innych osób²³¹. Odpowiedź M. Walewskiego nie pozostawia wątpliwości, że w sprawie tej dał się on wcześniej przekonać argumentom hetmana, który odpowiedzialnością obarczył marszałka wielkiego koronnego²³². Monarcha zdołał jednak namówić wojewodę sieradzkiego, że powinien o sprawie dekretu sądu marszałkowskiego porozumieć z M. Mniszchem²³³. Wkrótce doszło do kolejnej rozmowy króla z M. Walewskim. Jak się wydaje, przekonały go argumenty przedstawione przez marszałka wielkiego koronnego. Jednak deklarował przekonanie, że F.K. Branicki nie zamierza „burzyć” sejmu. Zapowiadał również zamiar poparcia działań hetmana, jeśli chciałby doprowadzić do wyeliminowania swojego nazwiska z dekretu w sprawie Dogrumowej²³⁴.

Kluczowym dla mnie problemem jest sprawa przygotowań do sejmików sieradzkich. Z korespondencji F.K. Branickiego wynika, że do jego spotkania z M. Walewskim doszło na Wołyniu. Hetman miał wtedy otrzymać zapewnienie, że M. Walewski

województwa sandomierskiego XVI–XVIII wieku. Spisy, opr. K. Chłapowski i A. Falniowska-Gradowska, red. A. Gąsiorowski, Kórnik 1993, s. 33. Na temat związków T. Załuskiego z Łaskiem zob. B. Baranowski, *Łask w XVII i XVIII wieku*, [w:] *Łask. Dzieje miasta*, red. J. Śmiałowski, Łask 1998, s. 114–115.

²²⁹ AGAD, ZP 132, k. 49v. Konkurenci do poselstwa 1786. W wykazie wpisano „Cielecki chambelan” – zapewne chodziło o Ignacego Cieleckiego (szambelana od 1781), choć w 1786 szambelanem został także Teodor Cielecki, zob.: A. Magier, *Estetyka miasta stołecznego Warszawy*, Wrocław–Warszawa–Kraków 1963, s. 437, 439.

²³⁰ BCz 932, s. 235–237. Notatka z rozmowy króla z M. Walewskim z 5 V 1786; B. Zaleski, *Korespondencja krajowa Stanisława Augusta z lat 1784 do 1792*, Poznań 1872, s. 48. Zob. też: M. Wisińska, *Opozycja magnacka...*, s. 71.

²³¹ BCz 932, s. 237–238. Notatka... z 5 V 1786; AGAD, APP 279, s. 64. Franciszek Ksawery Branicki do Ignacego Potockiego z 18 VI 1786; A. Danilczyk, *W kręgu afery Dogrumowej. Sejm 1786 roku*, Warszawa 2010, s. 70.

²³² BCz 932, s. 238. Notatka... z 5 V 1786.

²³³ BCz 932, s. 239–240. Notatka... z 5 V 1786; A. Danilczyk, *W kręgu afery...*, s. 70.

²³⁴ BCz 932, s. 242, 246. Dalszy ciąg notatki... z 5 V 1786; M. Wisińska, *Opozycja magnacka...*, s. 71; H. Żerek-Kleszcz, *Michał Walewski...*, s. 57; M. Kobierecki, *Walewscy...*, s. 193.

„w sieradzkim zrobi posłów mnie przychylnych”²³⁵. Postawa wojewody zaczęła niepokoić króla, o czym świadczy jego majowa rozmowa. Stanisław August pytał M. Walewskiego, czy prawdą jest, że towarzyszy mu znany zwolennik hetmana, pułkownik Konstanty Janikowski²³⁶. Wojewoda zaprzeczył tej informacji. Przyznał jednak, że był proszony przez K. Janikowskiego (w czasie kontraktów dubieńskich) o umożliwienie mu uzyskania poselstwa sieradzkiego, o co starał się później także F.K. Branicki. M. Walewski, jak twierdził, nie przyjął tego zobowiązania, tłumacząc się słabą jeszcze znajomością województwa²³⁷. W świetle cytowanego wcześniej fragmentu listu F.K. Branickiego zapewnienie to może budzić wątpliwości.

Do sprawy przyszłych posłów sieradzkich wrócono w czasie drugiej rozmowy Stanisława Augusta z M. Walewskim. Król zalecał kandydaturę generała Arnolda Byszewskiego²³⁸. Wojewoda sieradzki przewidywał jednak przeszkody ze względu na niechęć między A. Byszewskim a chorążym piotrkowskim P. Biernackim, pełniącym wówczas funkcję komisarza skarbowego²³⁹. Kolejnym przeciwnikiem królewskiego kandydata był „sieradzanin” Stawiski (brak bliższych określeń). Monarcha w czasie majowej rozmowy stwierdził, powołując się na świadectwo wojewody mazowieckiego A. Małachowskiego, że wspomniane wcześniej przeszkody zostały usunięte. M. Walewski podtrzymał jednak swoje zastrzeżenia. Odwołał się do dawnego laudum sieradzkiego (potwierdzonego konstytucją sejmu konwokacyjnego w 1764), które zastrzegало, iż osoba pierwszy raz uczestnicząca w sejmiku nie może zostać posłem²⁴⁰ (chodziło oczywiście o zgromadzenia województwa sieradzkiego). W tej sytuacji ustalono, że A. Byszewski pojawi się na lipcowym sejmiku deputackim. Król zalecił wojewodzie promować także kandydaturę stolnika M. Ostrowskiego (niegdyś dworzanina królewskiego²⁴¹), wskazując na regalistyczną postawę tej rodziny²⁴². Stolnik sieradzki w poprzednim roku pełnił funkcję marszałka sejmików deputackiego oraz gospodarzkiego w Piotrkowie²⁴³.

W dalszej części rozmowy M. Walewski wrócił do sprawy poselskich aspiracji K. Janikowskiego. Wojewoda sieradzki sondował, czy król gotów był się zgodzić na

²³⁵ AGAD, APP 279, s. 63. F.K. Branicki do I. Potockiego z 18 VI 1786.

²³⁶ BCz 932, s. 240–241. Notatka... z 5 V 1786; W. Szczygielski, *Janikowski Konstanty*, [w:] PSB, t. X, 1962, s. 517.

²³⁷ BCz 932, s. 241. Notatka... z 5 V 1786.

²³⁸ BCz 932, s. 242. Dalszy ciąg notatki...; A. Skalkowski, *Byszewski Arnold Anastazy*, [w:] PSB, t. III, 1937, s. 179.

²³⁹ BCz 932, s. 242. Dalszy ciąg notatki...; M. Wisińska, *Opozycja magnacka...*, s. 76.

²⁴⁰ BCz 932, s. 242–243. Dalszy ciąg notatki...; M. Kobierecki, *Walewscy...*, s. 193; H. Żerek-Kleszcz, *Michał Walewski...*, s. 58.

²⁴¹ M. Ostrowski występował z tytułem dworzanina królewskiego już w 1768: APL, AOPM II/3, s. 42–43. Umowa między M. Ostrowskim a Janem Niedzielskim z 8 VIII 1768.

²⁴² BCz 932, s. 243–44. Dalszy ciąg notatki...; H. Żerek-Kleszcz, *Michał Walewski...*, s. 58. M. Ostrowski był związany z M. Poniatowskim jeszcze przed elekcją Stanisława Augusta: APL, AOPM II/3, s. 5. Zaświadczenie M. Poniatowskiego z 21 XII 1762; M. Wisińska, *Opozycja magnacka...*, s. 72, 75.

²⁴³ BPAU 8345, s. 811–818. Lauda sejmików w Piotrkowie z 22 i 23 VII 1785; W. Szczygielski, *Ostrowski Michał*, [w:] PSB, t. XXIV, 1979, s. 570.

ustępstwa w tej sprawie. Wskazywał, że K. Janikowski wziął kilkaset czerwonych złotych od F.K. Branickiego na agitację wśród szlachty. Przewidywał, że klient hetmana zacznie ją na kilka tygodni przed sejmikami²⁴⁴. M. Walewski sugerował królowi, że powstrzymanie go bez kłótni, a nawet rozlewu krwi, może okazać się niemożliwe. Wojewoda obiecywał również, że w przypadku otrzymania mandatu, K. Janikowski będzie działał zgodnie z jego zaleceniami, wyłączwszy jednak interesy F.K. Branickiego²⁴⁵. Wydaje się, że M. Walewski starał się wyjść z trudnego położenia, w którym się znalazł wskutek obietnic składanych wcześniej hetmanowi. Jednak monarcha nie zamierzał w tej sprawie iść na ustępstwa. Stanisław August zastrzegł wprawdzie, że nie życzy sobie rozlewu krwi i „wiojencji”; uznał jednak, iż M. Walewski jest w stanie zapobiec wyborowi K. Janikowskiego. Król sugerował wojewodzie, by użył swych wpływów w celu wyperswadowania pułkownikowi zamiaru ubiegania się o mandat. Odpowiedź wojewody brzmiała: „Spróbuję, ale nie upewniam”²⁴⁶. Omawiany dialog wskazuje, iż monarcha był przekonany o istnieniu dość bliskich relacji między M. Walewskim a stronnictwem hetmańskim. Najwyraźniej liczył jednak, że zdoła utrzymać wojewodę sieradzkiego w stronnictwie regalistycznym. Wpłynąć na to mogła (jeśli wierzyć relacji króla) dobra opinia o M. Walewskim, którą sformułował wojewoda mazowiecki A. Małachowski²⁴⁷.

Jako alternatywę dla K. Janikowskiego, król zalecał stolnika szadkowskiego K. Turskiego, posła na sejm grodzieński. Król pozytywnie odniósł się także do aspiracji przedstawicieli rodzin Cieleckich i Ostrowskich. Stanisław August prosił także M. Walewskiego, by w instrukcji poselskiej nie znalazła się żadna wzmianka kwestionująca wyrok sądu marszałkowskiego lub wspominająca o manifeście hetmańskim²⁴⁸. Wojewoda sieradzki oświadczył, że nie dopuści takiego punktu ani na sejmiku sieradzkim, ani na krakowskim. M. Walewski podkreślił jednocześnie, że już wcześniej zadeklarował to wobec F.K. Branickiego. W zamian jednak prosił króla, by mógł w jego imieniu obiecać dwa lub trzy ordery w województwie sieradzkim. Stanisław August wyraził na to zgodę²⁴⁹. Przebieg rozmowy wskazuje, że w M. Walewskim wzięła, na razie, górę lojalność wobec monarchy. Pojawiły się jednak pierwsze poważne rysy na jego wizerunku regalisty. Królewska relacja sugeruje, że obok rodzinnych związków z hetmanem, istotną rolę odgrywać mógł niewygasły żal o pominięcie go przy nominacji na starostwo krakowskie²⁵⁰. Wojewoda sieradzki, mimo ujawnianych w trakcie rozmowy wątpliwości, zaakceptował królewskie żądania. Świadczy o tym list F.K. Branickiego do I. Potockiego z 18 czerwca 1786. Wynika z niego, że po powrocie z Warszawy M. Walewski wycofał się, tłumacząc się „przymusem dworu”, z wcześniejszych obietnic w sprawie posłów

²⁴⁴ BCz 932, s. 244. Dalszy ciąg notatki...; M. Wisińska, *Opozycja magnacka...*, s. 72; A. Danilczyk, *W kręgu afery...*, s. 86.

²⁴⁵ BCz 932, s. 244. Dalszy ciąg notatki...; M. Wisińska, *Opozycja magnacka...*, s. 72; H. Żerek-Kleszcz, *Michał Walewski...*, s. 58.

²⁴⁶ BCz 932, s. 244–245. Dalszy ciąg notatki...; M. Wisińska, *Opozycja magnacka...*, s. 72.

²⁴⁷ BCz 932, s. 246. Dalszy ciąg notatki...

²⁴⁸ BCz 932, s. 245. Dalszy ciąg notatki...; M. Wisińska, *Opozycja magnacka...*, s. 72; H. Żerek-Kleszcz, *Michał Walewski...*, s. 58.

²⁴⁹ BCz 932, s. 245–246. Dalszy ciąg notatki...; M. Wisińska, *Opozycja magnacka...*, s. 72.

²⁵⁰ BCz 932, s. 246. Dalszy ciąg notatki...; M. Kobierecki, *Walewscy...*, s. 195.

sieradzkich²⁵¹. Hetman nie tracił jednak nadziei na pozyskanie wojewody w przyszłości. Na razie uznał, że może być dla opozycji cennym źródłem informacji²⁵². W lipcu 1786 F.K. Branicki pisał do I. Potockiego, że nie odebrał żadnych listów za pośrednictwem M. Walewskiego²⁵³. Wiadomo, że wojewoda sieradzki napisał list do hetmana wielkiego koronnego. Jego treść była jednak komunikowana wcześniej Stanisławowi Augustowi²⁵⁴.

Również latem trwała ożywiona korespondencja Stanisława Augusta z wojewodą sieradzkim w sprawach sejmikowych. Dotyczyła ona nie tylko kampanii przedsejmowej. Sejmik deputacki miał być pierwszym zgromadzeniem w Sieradzkim, które zostało zagajone przez M. Walewskiego²⁵⁵ (do problemu wróć w dalszej części rozważań). Zgodnie z wcześniejszymi planami, uzgodnionymi z królem, dało to okazję do oficjalnego „wjazdu na województwo”²⁵⁶ (objęcia urzędu). W Piotrkowie 23 lipca 1786 M. Walewski wydał uniwersał („innotescencje”) zwołujący sejmik elekcyjny dla wyboru kandydatów do urzędu sędziego ziemskiego. Termin zgromadzenia został wyznaczony na 7 sierpnia, a więc na dwa tygodnie przed sejmikiem poselskim²⁵⁷. Powodem wydania uniwersału była śmierć Jana Nepomucena Kobielskiego, postaci znaczącej w życiu parlamentarnym województwa (był posłem w 1776 i 1778)²⁵⁸. Obrady deputackie i „wjazd na województwo” dały M. Walewskiemu okazję do prowadzenia rozmów w sprawie wyboru posłów. Wojewoda sieradzki informował o nich króla w liście z 25 lipca 1786. Chodziło zwłaszcza o negocjacje z przeciwnikami kandydatury A. Byszewskiego. Generał, zgodnie z wcześniejszymi ustaleniami, przybył na obrady do Piotrkowa, następnie wojewoda odprawił go do Warszawy „w ufności, że resztę załatwić zdołam po jego wyjeździe”²⁵⁹. Dalsze informacje M. Walewskiego dla króla nie były jednak dobre. Wojewoda odkrył bowiem nową intrygę przeciwko popieranemu przez monarchę kandydatowi, któremu zarzucano, „że się nie oświadczył obywatelom z swoją pretensją”. M. Walewski pisał, że przekazuje te informacje nie dlatego, że stracił zupełnie nadzieję na wybór A. Byszewskiego, „ale z ostrożności dla mnie w tym koniecznie wypadającej, gdy w tym pewności dotąd nie mogłem pozyskać”²⁶⁰. Zdaniem M. Wisińskiej, podkreślanie

²⁵¹ AGAD, APP 279, s. 63. F.K. Branicki do I. Potockiego z 18 VI 1786.

²⁵² AGAD, APP 279, s. 65. F.K. Branicki do I. Potockiego z 18 VI 1786; M. Kobierecki, *Walewscy...*, s. 193.

²⁵³ AGAD, APP 279, s. 70. Franciszek Ksawery Branicki do Ignacego Potockiego z 11 VII 1786.

²⁵⁴ BCz 698, s. 1383. M. Walewski do króla z 25 VII 1786. Hetman wielki koronny obiecywał I. Potockiemu, że pokaże mu list wojewody sieradzkiego: AGAD, APP 279, s. 64. F.K. Branicki do I. Potockiego z 18 VI 1786.

²⁵⁵ BPAU 8345, s. 819. Laudum sejmiku w Piotrkowie z 22 VII 1786; M. Kobierecki, *Walewscy...*, s. 193.

²⁵⁶ BCz 932, s. 243. Dalszy ciąg notatki...; M. Kobierecki, *Walewscy...*, s. 193.

²⁵⁷ AGAD, SGR 173, k. 456. Laudum sejmiku w Sieradzu z 7 sierpnia 1786; BCz 698, s. 1383. M. Walewski do króla z 25 VII 1786.

²⁵⁸ BCz 3374, k. 46v. Laudum sejmiku w Szadku z 15 VII 1776; AGAD, SGR 157, k. 813v. Laudum sejmiku w Szadku z 17 VIII 1778; W. Filipczak, *Sejm 1778 roku*, s. 64–65.

²⁵⁹ BCz 698, s. 1381. M. Walewski do króla z 25 VII 1786 (odpis z błędną datą 23 lipca: APŁ, AKW 48, s. 744).

²⁶⁰ BCz 698, s. 1382. M. Walewski do króla z 25 VII 1786 (odpis z błędną datą 23 lipca: APŁ, AKW 48, s. 744).

trudności w tej sprawie przez wojewodę pozwalało mu wzmacniać pozycję przetargową w sprawie obsady wakansów sieradzkich²⁶¹. M. Walewski sugerował sposób rozwiązania problemu. Proponował, by skłonić do rezygnacji jednego z „nieodstępnych” pretendentów. Byli nimi: starosta sieradzki S. Kossowski, stolnik szadkowski K. Turski, stolnik sieradzki M. Ostrowski i szambelan Ignacy Cielecki. Wojewoda uważał, że najłatwiej odstąpi od pretensji ten ostatni, którego do starań o mandat skłoniły interesy osobiste (sprawa nadmiernego obciążenia przez Komisję Skarbową dóbr Szadkowice). Wymagało to jednak królewskiej obietnicy wsparcia jego sprawy. W takiej sytuacji, zdaniem M. Walewskiego, umieszczenie A. Byszewskiego w gronie posłów nie będzie stanowiło problemu²⁶². Warto zwrócić uwagę, że wymienieni kandydaci byli akceptowani przez króla (K. Turski, M. Ostrowski, I. Cielecki)²⁶³ lub działali dotychczas jako regaliści (S. Kossowski). Wojewoda sieradzki informował też monarchę, że K. Janikowski jeszcze się nie pojawił i zapewne zrezygnował ze starań o mandat²⁶⁴.

W tym samym liście (z 25 lipca 1786) M. Walewski informował monarchę o śmierci J.N. Kobielskiego i o zwołaniu sejmiku elekcyjnego. Zwracał się z prośbą do króla, by sęstwo sieradzkie otrzymał podsędek S. Stawiski, którego rekomendował jako „od całego województwa kochanego, w ziemstwie lat 20 z chwałą dla siebie, z użyciem dla obywatelów pracującego”²⁶⁵. Nie była to jednak informacja ścisła. S. Stawiski, jako wojski szadkowski i podstarości sieradzki, wybrany został kandydatem na podsędka na sejmiku elekcyjnym z 21 grudnia 1778, zaś nominację na urząd otrzymał w styczniu następnego roku²⁶⁶. Nie wydaje się uzasadniona opinia M. Wisińskiej, że opowiedzenie się S. Stawiskiego po stronie M. Walewskiego oznaczało jego przejście do opozycji²⁶⁷. Problem mogła stanowić raczej postawa podsędka na sejmiku poselskim w 1782. Należy jednak pamiętać, że K. Turski, będący wówczas w jednym obozie ze S. Stawiskim, odzyskał zaufanie króla przynajmniej od 1784. Zakładając pozytywną odpowiedź monarchy, wojewoda sieradzki zapowiadał, że kolejny sejmik elekcyjny odbędzie się po wyborze posłów. Prosił również, powołując się na swój urząd, by miał prawo rekomendować kandydata na podsędka (wspólnie ze starostą S. Kossowskim)²⁶⁸. Nie ulega wątpliwości, że M. Walewski aspirował do kierowania sprawami województwa sieradzkiego. Nie wydaje się jednak, by mógł wówczas liczyć, że zdoła to osiągnąć bez współdziałania z monarchą.

²⁶¹ M. Wisińska, *Opozycja magnacka...*, s. 73.

²⁶² BCz 698, s. 1382–1383. M. Walewski do króla z 25 VII 1786 (odpis z błędną datą 23 lipca: APŁ, AKW 48, s. 744); H. Żerek-Kleszcz, *Michał Walewski...*, s. 59.

²⁶³ BCz 932, s. 243, 245. Dalszy ciąg notatki...

²⁶⁴ BCz 698, s. 1383. M. Walewski do króla z 25 VII 1786. Zob. też: M. Kobierecki, *Walewscy...*, s. 194.

²⁶⁵ BCz 698, s. 1383. M. Walewski do króla z 25 VII 1786 (odpis z błędną datą 23 lipca: APŁ, AKW 48, s. 745). Por. H. Żerek-Kleszcz, *Michał Walewski...*, s. 59.

²⁶⁶ AGAD, SGR 157, k. 850v. Laudum sejmiku w Sieradzu z 21 XII 1778. S. Stawiski otrzymał nominację na podsędka sieradzkiego 9 stycznia 1779: *Urzednicy województw łęczyckiego i sieradzkiego...*, s. 163.

²⁶⁷ M. Wisińska, *Opozycja magnacka...*, s. 73–74.

²⁶⁸ BCz 698, s. 1384. M. Walewski do króla z 25 VII 1786 (odpis z błędną datą 23 lipca: APŁ, AKW 48, s. 745); M. Wisińska, *Opozycja magnacka...*, s. 73; H. Żerek-Kleszcz, *Michał Walewski...*, s. 59.

Dwa dni później (27 lipca 1786) na list odpisał Stanisław August. Król dziękował M. Walewskiemu za przygotowania do sejmików. Monarcha podtrzymał życzenie w sprawie poselstwa A. Byszewskiego. Zaakceptował propozycję wojewody, by nominację na sędziego sieradzkiego otrzymał S. Stawiski, jeśli zostanie wybrany kandydatem²⁶⁹. Co więcej, Stanisław August potwierdził, że osadził M. Walewskiego na najwyższym urzędzie sieradzkim z myślą, by wykorzystać jego aktywność na tym terenie. Liczył, że M. Walewski „utwierdzając kredyt i wziętość” w Sieradzkim, będzie działał na rzecz interesów króla²⁷⁰.

Sejmik elekcji kandydatów na sędziego ziemskiego zebrał się w Sieradzu 7 sierpnia 1786. Obrady zagał wojewoda M. Walewski. Na marszałka koła rycerskiego wybrano Jana N. Walewskiego, chorążego sieradzkiego²⁷¹. Dotychczas dwa razy (15 września 1766, 15 lipca 1776) kierował on obradami sejmików, a w 1780 był pretendentem do kasztelanii sieradzkiej²⁷². W gronie asesorów znaleźli się: podczaszcy radomszczański Aleksy Ostrowski, ekspodczaszcy wieluński Daniel Bleszyński, miecznik szadkowski i sędzia grodzki sieradzki Maciej Krobanowski oraz skarbnik sieradzki Seweryn Tymieniecki²⁷³. M. Krobanowski pomagał marszałkowi już w 1778, na sejmiku przedsejmowym²⁷⁴. Sędzia grodzki sieradzki i podczaszcy A. Ostrowski byli w listopadzie 1779 powołani przez króla do składu komisji dobrego porządku dla województwa sieradzkiego²⁷⁵. Następnie wybrano 4 kandydatów do wakującego urzędu. Zastosowano rozwiązanie, że każdy z pretendentów był przedstawicielem jednego z uczestniczących w sejmiku powiatów (był to system praktykowany przy wylanianiu asesorów). Wśród kandydatów do sęstwa wyróżniony został podsędek Stanisław Stawiski, który reprezentował stołeczny powiat województwa. Przy jego nazwisku pojawiła się odrębna argumentacja. Podkreślano jego aktywność publiczną w województwie, którą odbierano „z najmilszym ukontentowaniem serc obywatelskich”. Podkreślano jego bezinteresowność w pełnieniu urzędu i nieposzlakowaną opinię wśród obywateli²⁷⁶. Podsędek sieradzki był aktywnym działaczem sejmikowym; w 1782 kierował obradami poselskimi²⁷⁷. Na pozostałych kandydatów do urzędu wybrani zostali: chorąży szadkowski Andrzej Cielecki (deputat 1780/1781 i poseł w 1782), podczaszcy piotrkowski Tomasz

²⁶⁹ BCz 698, s. 1385. Król do M. Walewskiego z 27 VII 1786 (odpis: APŁ, AKW 48, s. 745); M. Wisińska, *Opozycja magnacka...*, s. 73.

²⁷⁰ BCz 698, s. 1385. Król do M. Walewskiego z 27 VII 1786 (odpis: APŁ, AKW 48, s. 745); H. Żerek-Kleszcz, *Michał Walewski...*, s. 60; M. Kobierecki, *Walewscy...*, s. 194.

²⁷¹ AGAD, SGR 173, k. 456. Laudum sejmiku w Sieradzu z 7 VIII 1786.

²⁷² BCz 3374, k. 45v. Laudum sejmiku w Sieradzu z 15 VII 1776; J. Kobierzycki, *op. cit.*, cz. I, s. 106; M. Kobierecki, *Walewscy...*, s. 70. Na sesji Rady Nieustającej z 21 XI 1780. Chorąży J. Walewski był jednym z 5 konkurentów do kasztelanii sieradzkiej: AGAD, ML VII/34, s. 25.

²⁷³ AGAD, SGR 173, k. 456v. Laudum sejmiku w Sieradzu z 7 VIII 1786. D. Bleszyński wystąpił w laudum jako podczaszcy wieluński, w rzeczywistości jednak w 1780 zrezygnował z urzędu: *Urzednicy województw łęczyckiego i sieradzkiego...*, s. 221.

²⁷⁴ AGAD, SGR 157, k. 813. Laudum sejmiku w Szadku z 17 VIII 1778.

²⁷⁵ AGAD, SGR 160, k. 712v–713. Reskrypt Stanisława Augusta z 2 XI 1779.

²⁷⁶ AGAD, SGR 173, k. 456v. Laudum sejmiku w Sieradzu z 7 VIII 1786.

²⁷⁷ AGAD, SGR 164, k. 418. Laudum sejmiku w Szadku z 19 VIII 1782; M. Wisińska, *Opozycja magnacka...*, s. 73–74.

Domaniewski (marszałek sejmiku poselskiego w 1780) i podczaszy radomszczański Aleksy Ostrowski (aktualny asesor)²⁷⁸.

Sejmik zapewne przebiegał bez komplikacji, skoro jeszcze w dniu obrad M. Walewski zdążył napisać do króla list, w którym relacjonował rezultaty zgromadzenia. Wojewoda sieradzki ponowił w nim prośby o urząd dla S. Stawiskiego. M. Walewski mógł z czystym sumieniem powołać się na poparcie Sieradzan. Wojewoda pisał do monarchy „Całe bowiem województwo zaręcza o jego nieskazitelnej dla Majestatu wierności”²⁷⁹. Powoływał się także na zawarte w uchwale świadectwo pilności podśędka w sprawowaniu obowiązków. M. Walewski polecał również Stefana Juliusza Walewskiego, sędziego grodzkiego ostrzeszowskiego, do mającego zaważać urzędu po S. Stawiskim²⁸⁰. Wojewoda sieradzki podkreślał, że o jego rekomendacji nie decydowały związki rodzinne. Powoływał się na przygotowanie fachowe S.J. Walewskiego do sprawowania obowiązków sędziego i pozytywną ocenę jego pracy na urzędzie grodzkim. M. Walewski obiecywał również, że krewniak zachowa „nieskazitelną” wierność i posłuszeństwo wobec królewskich rozkazów²⁸¹. W odpowiedzi z 9 sierpnia 1786 Stanisław August informował wojewodę sieradzkiego o podpisaniu przywileju dla S. Stawiskiego²⁸². Król obiecał również nominację na podśędkostwo sieradzkie dla S.J. Walewskiego. Monarcha podkreślał, że akceptacja żądań wojewody wynika z nadziei, że wzmocni to sieradzkie stronnictwo regalistyczne. Było to istotne ze względu na wieści o przygotowaniach opozycji „do dokuczenia Mnie i moim”. Stanisław August pisał „To pewne, że Mi trzeba przyjaciół i tęgich i umiętynych”²⁸³.

Zanim doszło do kolejnego sejmiku elekcyjnego, 21 sierpnia 1786 w Szadku zebrano się na zgromadzeniu przedsejmowym. Obrady zagał, trzeci raz z kolei, wojewoda M. Walewski. Marszałkiem wybrany został jednomyślnie starosta S. Kossowski²⁸⁴. Obecność na sejmiku dwu najbardziej wpływowych urzędników sieradzkich jest świadectwem mobilizacji sił stronnictwa regalistycznego. Na asesorów jednogłośnie powołano: chorążego szadkowskiego Andrzeja Cieleckiego (deputata 1780/1781 i posła z 1782), cześnika sieradzkiego Józefa Walewskiego (w 1782 był marszałkiem sejmiku deputackiego w Piotrkowie i posłem wieluńskim na sejm²⁸⁵), Antoniego Turskiego²⁸⁶ i Antoniego

²⁷⁸ AGAD, SGR 173, k. 456v–457. Laudum sejmiku w Sieradzu z 7 VIII 1786.

²⁷⁹ BCz 698, s. 1387. M. Walewski do króla z 7 VIII 1786 (odpis: APŁ, AKW 48, s. 746).

²⁸⁰ BCz 698, s. 1387. M. Walewski do króla z 7 VIII 1786 (odpis: APŁ, AKW 48, s. 746); M. Wisińska, *Opozycja magnacka...*, s. 74; M. Kobierecki, *Walewscy...*, s. 194.

²⁸¹ BCz 698, s. 1387–1388. M. Walewski do króla z 7 VIII 1786 (odpis: APŁ, AKW 48, s. 746); H. Żerek-Kleszcz, *Michał Walewski...*, s. 60.

²⁸² BCz 698, s. 1389. Król do M. Walewskiego z 9 VIII 1786 (odpis: APŁ, AKW 48, s. 746). Nominację S. Stawiskiego król podpisał już 7 VIII 1786, a więc w dzień sejmiku: *Urzednicy województw łączyskiego i sieradzkiego...*, s. 167.

²⁸³ BCz 698, s. 1389. Król do M. Walewskiego z 9 VIII 1786 (odpis: APŁ, AKW 48, s. 747); M. Wisińska, *Opozycja magnacka...*, s. 74.

²⁸⁴ AGAD, SGR 173, k. 283. Laudum sejmiku w Szadku z 21 VIII 1786 (także: APŁ, AOPM II/46, s. 360; odpis w: BCz 3377, k. 10v).

²⁸⁵ AGAD, WGO 38a, k. 26. Laudum sejmiku w Wieluniu z 19 VIII 1782; BPAU 8345, s. 789. Laudum sejmiku w Piotrkowie z 22 VII 1782; M. Kobierecki, *Walewscy...*, s. 268–269.

²⁸⁶ Wprawdzie w tekście laudum jako asesor wymieniony jest szambelan Gabriel Turski, jednak uchwałę i trzy instrukcje podpisał Antoni Turski (AGAD, SGR 173, k. 254v 256v, 259v,

Rojka. W roli legata królewskiego na sejmik wystąpił podczaszyc piotrkowski Michał Domaniewski²⁸⁷. Był on synem marszałka sejmiku poselskiego w 1780 (i kandydata do sęstwa sieradzkiego na ostatnim sejmiku elekcyjnym) Tomasza Domaniewskiego²⁸⁸, a więc osoby dobrze znanej w życiu parlamentarnym województwa. Posłowie na sejm zostali wybrani jednomyślnie. Sejmik powierzył mandaty: stolnikowi sieradzkemu Michałowi Ostrowskiemu (posłowi z 1778), stolnikowi szadkowskiemu Ksaweremu Turskiemu (posłowi z 1784), generałowi majorowi Arnoldowi Byszewskiemu i szambelanowi Ignacemu Cieleckiemu²⁸⁹. Posłom tym zalecono, oprócz realizacji punktów zawartych w instrukcji na sejm, także podziękowanie królowi za „troski i pieczołowitość”. Niezależnie od tego, skierowano osobnych delegatów do monarchy, którymi zostali podstoli radomszczański Jacek Siemieński (poseł z 1780) oraz szambelan Antoni Turski (asesor sejmiku)²⁹⁰. W instrukcji dla nich, obok konwencjonalnych podziękowań, znalazły się też liczne rekomendacje. W pierwszej kolejności nakazywano wysłannikom złożyć wyrazy wdzięczności za nominację na województwo dla M. Walewskiego²⁹¹. Zalecano także interesy: starosty Stanisława i podskarbiego Rocha Kossowskich oraz referendarza koronnego Stanisława Małachowskiego (dwóch ostatnich w sprawie sekwestracji ich dóbr przez króla pruskiego)²⁹². Kolejnych posłów sejmik wysłał do prymasa M. Poniatowskiego. Delegatami do arcybiskupa zostali chorążowie: szadkowski A. Cielecki (asesor sejmiku) i sieradzki Jan N. Walewski²⁹³ (marszałek sejmiku elekcyjnego z 7 sierpnia 1786). Zostali oni zaopatrzeni w obszerną, liczącą 6 punktów instrukcję. Dotyczyła ona spraw kościelnych i lokalnych (żeglowność rzeki Warty ograniczana przez młyny znajdujące się w dobrach arcybiskupstwa²⁹⁴). Na szczególną uwagę zasługuje prośba o naprawę kościoła parafialnego w Szadku, miejsca obrad sejmikowych²⁹⁵.

284). Dodatkowo potwierdza to fakt, że w egzemplarzu laudum przechowywanym w Archiwum Ostrowskich i Potockich z Maluszyna poprawiono dwukrotnie imię Turskiego z Gabriela na Antoniego: APŁ, AOPM II/46, s. 361–362.

²⁸⁷ AGAD, SGR 173, k. 283. Laudum sejmiku w Szadku z 21 VIII 1786 (także: APŁ, AOPM II/46, s. 361; odpis w: BCz 3377, k. 10v).

²⁸⁸ T. Domaniewski był podczaszym piotrkowskim (po awansie z podstolstwa szadkowskiego) od 9 IX 1783: *Urzędnicy województw łęczyckiego i sieradzkiego...*, s. 116.

²⁸⁹ AGAD, SGR 173, k. 283–283v. Laudum sejmiku w Szadku z 21 VIII 1786 (także: APŁ, AOPM II/46, s. 361; odpis w: BCz 3377, k. 11).

²⁹⁰ APŁ, AOPM II/46, s. 362. Laudum sejmiku w Szadku z 21 VIII 1786. W egzemplarzu tym poprawiono imię Turskiego (Antoni zamiast Gabriel), por. AGAD, SGR 173, k. 283v (odpis w: BCz 3377, k. 11v).

²⁹¹ AGAD, SGR 173, k. 259. Instrukcja dla delegatów do króla z 21 VIII 1786. Por. M. Kobierecki, *Walewscy...*, s. 194.

²⁹² AGAD, SGR 173, k. 259–259v. Instrukcja dla delegatów do króla z 21 VIII 1786.

²⁹³ AGAD, SGR 173, k. 283v–284. Laudum sejmiku w Szadku z 21 VIII 1786 (także: APŁ, AOPM II/46, s. 362).

²⁹⁴ Zob. też: J. Kobierycki, *op. cit.*, cz. I, s. 106. Troska o żeglowność Warty pojawiała się w uchwałach także innych województw por.: Instrukcja poselska wielkopolska z 19 VIII 1720, [w:] *Akta sejmikowe województw poznańskiego i kaliskiego w latach 1696–1732*, wyd. M. Zwierzykowski, Poznań 2008, s. 922; M. Zwierzykowski, *Samorząd sejmikowy województw poznańskiego i kaliskiego w latach 1696–1732*, Poznań 2010, s. 103.

²⁹⁵ AGAD, SGR 173, k. 256–256v. Instrukcja dla delegatów do prymasa z 21 VIII 1786 (odpis w: BCz 3377, k. 28–29).

W liście z 22 sierpnia 1786 M. Walewski poinformował króla o rezultatach sejmiku. Wojewoda sieradzki podkreślał swoje wysiłki, by mimo dużych przeszkód, zrealizować zalecenia królewskie. Zaznaczał także, że realizację rozkazu królewskiego w sprawie poselstwa A. Byszewskiego umożliwiła postawa S. Kossowskiego. Starosta sieradzki zrzekł się bowiem pretensji do mandatu. M. Walewski pozytywnie oceniał również instrukcję poselską. Pisał bowiem do króla: „Instrukcja nic w sobie prywatnego nie obejmuje”²⁹⁶. Nie ulega wątpliwości, że wojewoda sieradzki miał na myśli sprawy wyroku sądu marszałkowskiego i manifestu F.K. Branickiego. Dwa dni później (24 sierpnia) król dziękował M. Walewskiemu za wyniki wyborów poselskich, a zwłaszcza za mandat dla A. Byszewskiego²⁹⁷. Skład sieradzkiej reprezentacji był całkowicie zgodny z oczekiwaniami monarchy. M. Wisińska wyrażała wątpliwości co do osoby I. Cieleckiego²⁹⁸. Należy jednak pamiętać, że w majowej rozmowie z wojewodą sieradzkim Stanisław August pozytywnie wypowiadał się o aspiracjach Cieleckich do funkcji poselskiej²⁹⁹. Pewne światło na postawy polityczne posłów sieradzkich rzuca stworzony w kręgach opozycji, między sejmikami a rugami poselskimi, registr posłów na sejm. Byli oni podzieleni na trzy kategorie: „pewnych” (opozycjonistów), „przeciwnych” (regalistów) i „obojętnych” (przy tych nazwiskach zaznaczone były osoby, które miały pracować nad ich stanowiskiem)³⁰⁰. Przeciwnicy monarchy za zdeklarowanego rojalistę uznali tylko M. Ostrowskiego. Pozostali trzej przedstawiciele sejmiku szadkowskiego zakwalifikowani zostali jako obojętni. Malkontenci liczyli, że na K. Turskiego wpływać będzie jego stryj, biskup F. Turski. Na postawę silnie popieranego przez króla, A. Byszewskiego, miał oddziaływać F.K. Branicki. Do A. Cieleckiego chciano trafić poprzez „brzęczące” argumenty³⁰¹. Opozycja przecenila swoje możliwości. Pod jej manifestem w sprawie rugów poselskich nie podpisał się żaden z sieradzkich parlamentarzystów³⁰².

Pozostaje więc ustalenie, czy uzasadniona była ocena M. Walewskiego w sprawie uchwalonej w Szadku instrukcji poselskiej. Nie była ona długa, liczyła 16 punktów³⁰³. Rzeczywiście pominięto w niej drażliwe sprawy dekretu sądu marszałkowskiego i manifestu hetmańskiego. Nie oznacza to oczywiście, że prawdziwe były słowa wojewody: „Instrukcja nic sobie prywatnego nie obejmuje”³⁰⁴. Wystarczy wspomnieć punkty dotyczące

²⁹⁶ BCz 698, s. 1393. M. Walewski do króla z 22 VIII 1786; M. Wisińska, *Opozycja magnacka...*, s. 74; H. Żerek-Kleszcz, *Michał Walewski...*, s. 61.

²⁹⁷ BCz 698, s. 1395. Król do M. Walewskiego z 24 VIII 1786 (odpis: APŁ, AKW 48, s. 747); M. Kobierecki, *Walewscy...*, s. 194.

²⁹⁸ M. Wisińska, *Opozycja magnacka...*, s. 74.

²⁹⁹ BCz 932, s. 245. Dalszy ciąg notatki...

³⁰⁰ AGAD, APP 96, s. 315–318. Posłowie na sejm 1786; W. Filipczak, *Rola spraw wojskowo-organizacyjnych w walce politycznej na sejmie 1786 roku*, AUL 1993, FH 49, s. 64–65.

³⁰¹ AGAD, APP 96, s. 316. Posłowie na sejm 1786.

³⁰² *Manifest... Senatorów, Ministrów, Posłów...* 11 X 1786..., [w:] ZM 1786, t. I, Warszawa 1787, s. 177–178; W. Filipczak, *Rugi poselskie i losy „rozdwójonych” sejmików przedsejmowych w latach 1778–1786*, CPH 1997, t. XLIX, z. 1–2, s. 80–81. W artykule błędnie podałem, że manifest podpisało 4 posłów i 21 senatorów, w rzeczywistości oczywiście sygnowało go 4 senatorów i 21 posłów.

³⁰³ AGAD, SGR 173, k. 253–254v. Instrukcja poselska sieradzka z 21 VIII 1786 (też: APŁ, AOPM II/46, s. 353–358).

³⁰⁴ BCz 698, s. 1393. M. Walewski do króla z 22 VIII 1786.

M. Walewskiego (podziękowanie za jego nominację) i w interesie Kossowskich (Rocha i Stanisława)³⁰⁵. Interesujący był postulat opracowania kodeksu praw, z wyraźnym jednak zastrzeżeniem, iż ma on dotyczyć „samej materii jurystycznej”³⁰⁶. Było to nawiązanie do projektu A. Zamoyskiego, którego rozmach zdecydowanie nie odpowiadał oczekiwaniom szlachty³⁰⁷. Z pewnością niemile dla dworu brzmiał punkt, w którym posłowie mieli nie dopuszczać nowych indygenatów i nobilitacji. Podobnie należy ocenić oczekiwanie, że w poselstwach zagranicznych używana będzie jedynie dawna szlachta, której przodkowie mogli się poszczycić posesjami³⁰⁸. Wiadomo, że opozycja chętnie krytykowała dwór za wykorzystywanie ludzi obcego pochodzenia w misjach Rzeczypospolitej³⁰⁹. W kwestiach wojskowych, sejmik w Szadku odniósł się do sprawy wprowadzenia nowego systemu rekrutacyjnego. Było to nawiązanie do, popieranego przez króla, projektu Departamentu Wojskowego, który został w lipcu 1785 wysłany na sejmiki³¹⁰. Do problemu wrócić jeszcze w dalszej części rozdziału (omawiając sejmiki w Piotrkowie). Szlachta sieradzka tylko częściowo zaakceptowała propozycje reformy. Wspominano jedynie o wybieraniu rekruta z dóbr królewskich i kościelnych (pominięto więc miasta i miasteczka szlacheckie). W instrukcji sieradzkiej wspomniano o sześćioletniej służbie, podczas gdy w propozycjach departamentu miała trwać 10 lat. Sejmik domagał się też, by zgodnie z prawem (lecz wbrew poglądom dworu) nadwyżki finansowe przeznaczone były na zwiększenie liczebności kawalerii narodowej³¹¹. Obywatele sieradzcy umieścili w instrukcji także punkt w sprawie ratyfikacji rozgraniczenia dóbr prywatnych obywateli polskich oraz pruskich (śląskich). Domagano się rekompensaty dla Wielkopolan pokrzywdzonych w wyniku podpisania konwencji³¹². Ponieważ analogiczny punkt znajdował się także w innych instrukcjach (np. wielkopolskiej, krakowskiej, lubelskiej i czerskiej³¹³), należy to zapewne przypisać oddziaływaniu czynników zewnętrznych, prawdopodobnie samych zainteresowanych, zwłaszcza kasztelana krakowskiego Antoniego Jabłonowskiego i podczaszego

³⁰⁵ AGAD, SGR 173, k. 254–254v. Instrukcja poselska sieradzka z 21 VIII 1786; M. Kobierecki, *Walewscy...*, s. 194.

³⁰⁶ AGAD, SGR 173, k. 253. Instrukcja poselska sieradzka z 21 VIII 1786 (także: APŁ, AOPM II/46, s. 354).

³⁰⁷ E. Borkowska-Bagińska, *op. cit.*, s. 321.

³⁰⁸ AGAD, SGR 173, k. 253–253v. Instrukcja poselska sieradzka z 21 VIII 1786 (też: APŁ, AOPM II/46, s. 354–355).

³⁰⁹ J. Michalski, *Dyplomacja polska w latach 1764–1795*, [w:] *Historia dyplomacji polskiej*, t. II, red. Z. Wójcik, Warszawa 1982, s. 587; W. Filipczak, *Sejm 1778 roku*, s. 308–309. Zob. też: M.G. Zieliński, *Cudzoziemcy w życiu codziennym Rzeczypospolitej doby stanisławowskiej*, Bydgoszcz 2004, s. 81.

³¹⁰ E. Rostworowski, *Sprawa aukcji wojska...*, s. 149–150; L. Ratajczyk, *Przezwyciężenie kryzysu militarnego Polski przed reformami sejmku czteroletniego*, Warszawa 1975, s. 87–88.

³¹¹ AGAD, SGR 173, k. 253v. Instrukcja poselska sieradzka z 21 VIII 1786 (też: APŁ, AOPM II/46, s. 355); E. Rostworowski, *Sprawa aukcji wojska...*, s. 149–154.

³¹² AGAD, SGR 173, k. 254. Instrukcja poselska sieradzka z 21 VIII 1786 (też: APŁ, AOPM II/46, s. 356–357).

³¹³ AGAD, ZP 130, s. 224, 233–235. Instrukcja poselska czerska z 21 VIII 1786 i instrukcja poselska wielkopolska z 21 VIII 1786; APK, CC 761, s. 482–483. Instrukcja poselska krakowska z 21 VIII 1786 – projekt pod literą D (odpis w: PAU 1089, k. 123v–124); APL, GrLub-rmo 485, k. 953v. Instrukcja poselska lubelska z 21 VIII 1786 (także w: BPAU 8326, k. 451v–452).

poznańskiego Ignacego Zakrzewskiego³¹⁴. Domagano się także, by na potrzeby wypłat dla synów Augusta III przeznaczyć zaległe sumy, należne od księcia kurlandzkiego³¹⁵.

Wśród spraw ogólnopństwowych, którymi zajął się sejmik w Szadku, brakuje zagadnień o dużym ciężarze politycznym. Sukcesem stronników monarchy było pominięcie drażliwych spraw lansowanych przez opozycję (wyrok sądu marszałkowskiego w sprawie Dogrumowej, manifest F.K. Branickiego). Pozostałe postulaty świadczą jednak, że miejscowi regaliści nie zawsze rozumieli i akceptowali dalekosiężne plany dworu. Uwagę zwraca zwłaszcza to, że w sprawach polityki wojskowej autorzy instrukcji poselskiej z 1786 mieli mniej zrozumienia dla działań króla i jego otoczenia niż twórcy zaleceń przed poprzednimi sejmami (1782, 1784). Tylko hipotetycznie można rozważać, czy miało to związek z osobą M. Walewskiego, który utrzymywał kontakty ze stronnictwem hetmańskim. Nie zmienia to w moim przekonaniu oceny, że przedsejmowy sejmik w Szadku zakończył się sukcesem regalistów. Nie wydaje mi się również, by działania wojewody sieradzkiego, zgodne z zaleceniami królewskimi, należało traktować wyłącznie jako rozgrywkę taktyczną prowadzoną przez kryptoopozycjonistę³¹⁶.

Wkrótce po sejmiku przedsejmowym odbyło się zgromadzenie elekcyjne. Było to konsekwencją awansu S. Stawiskiego na urząd sędziego ziemskiego. Sejmik elekcji kandydatów na podsejda został zwołany przez wojewodę sieradzkiego uniwersałem wydanym 14 sierpnia 1786 w Pstrokonjach. Obrady w Sieradzu zagał M. Walewski. Na marszałka koła jednogłośnie wybrano stolnika sieradzkiego M. Ostrowskiego³¹⁷, aktualnego posła na sejm. Był on znanym lokalnym działaczem sejmikowym. W lipcu 1785 zagajał obrady deputackie i gospodarskie w Piotrkowie³¹⁸. Asesorami zostali: wojski sieradzki Jan Mniewski, starościc rudnicki Stanisław Tymowski, pułkownik Kazimierz Lenartowicz (dwaj ostatni byli asesorami na sejmiku piotrkowskim w 1782) i łowczyc radomszczański Jan K. Maszkowski. Kandydatów do podsejdstwa wybrano jednomyślnie. Poparcie uczestników obrad uzyskali: podstoli szadkowski i podstarości sieradzki Jan Młoszewski, podstoli radomszczański Jacek Siemieński, wojski ostrzeszowski Kazimierz Biernacki i sędzia grodzki ostrzeszowski Stefan J. Walewski³¹⁹. Pretendenci do urzędu byli ludźmi znanymi w województwie. J. Młoszewski w 1781 kandydował do pisarstwa sieradzkiego. W tym samym roku został też wybrany w Piotrkowie na deputata³²⁰. J. Siemieński, poseł na sejm z 1780, uchodził za regalistę, związanego z podkanclerzym J. Małachowskim³²¹. K. Biernacki, poseł na sejm 1784, był przedstawicielem rodziny bardzo wpływowej w Sieradzkim³²². Stosunkowo

³¹⁴ Por. Ossol. 11838, s. 38–39. Antoni Jabłonowski do P. Małachowskiego z 3 VIII 1786.

³¹⁵ AGAD, SGR 173, k. 254–254v. Instrukcja poselska sieradzka z 21 VIII 1786 (też: APL, AOPM II/46, s. 357).

³¹⁶ W tym duchu postawę wojewody sieradzkiego interpretowała M. Wisińska (*Opozycja magnacka...*, s. 72–75).

³¹⁷ AGAD, SGR 173, k. 458. Laudum sejmiku w Sieradzu z 28 VIII 1786; M. Kobierecki, *Walewscy...*, s. 194.

³¹⁸ BPAU 8345, s. 811, 815. Lauda sejmików w Piotrkowie z 22 i 23 VII 1785.

³¹⁹ AGAD, SGR 173, k. 458–458v. Laudum sejmiku w Sieradzu z 28 VIII 1786.

³²⁰ BPAU 8345, s. 780. Laudum sejmiku w Piotrkowie z 22 VII 1786.

³²¹ Ł. Kądziela, *Siemieński Jacek (Hiacynt)*, s. 13.

³²² Por. M. Wisińska, *Opozycja magnacka...*, s. 75–76.

najmniejsze zasługi miał S.J. Walewski, który w 1782 był asesorem na sejmiku deputackim³²³. Aktywniej działał w ziemi wieluńskiej, gdzie pełnił funkcję asesora w 1780 (sejmik elekcyjny) i w 1784 (sejmik poselski)³²⁴.

Jeszcze w dniu sejmiku (28 sierpnia) M. Walewski wysłał list do króla, w którym, nawet nie informując o pozostałych kandydatach, prosił o urząd podsędka dla S.J. Walewskiego. Wojewoda sieradzki pisał, że jego kandydat nie sprawi zawodu sądowi ziemskiemu oraz powoływał się na wcześniejszą obietnicę Stanisława Augusta³²⁵. W tym samym czasie (28 sierpnia) prośbę o wakans dla sędziego grodzkiego ostrzeszowskiego skierował też starosta sieradzki S. Kossowski³²⁶. W sprawie tej widoczne było współdziałanie obu czołowych postaci miejscowej sceny politycznej. Miało ono swoje znaczenie, gdyż S.J. Walewski nie mógł uchodzić za „naturalnego” kandydata do urzędu. Jego konkurenci wyprzedzali go niewątpliwie „zasługami” w Sieradzkim. Osoba sędziego ostrzeszowskiego wywoływała zastrzeżenia obywateli województwa, które zgłaszane były do monarchy³²⁷. Król 1 września 1786 podpisał nominację na podsędka sieradzkiego dla S.J. Walewskiego³²⁸. Jednak dzień później Stanisław August, informując wojewodę o decyzji, nie krył swoich wątpliwości. Monarcha zalecał M. Walewskiemu, by zastanowił się jeszcze nad tą sprawą. Chodziło o rozważenie, co przyniesie większe korzyści, czy utrzymanie krewniaka na urzędzie, czy uwzględnienie opinii współobywateli. W drugim wypadku należało wpłynąć, by S.J. Walewski „ustąpił tego ascensu komu”³²⁹. Stanisław August dotrzymał danego słowa. Wskazał jednak w liście wyraźnie, czego oczekiwał w zamian, mianowicie: „życzliwej przychylności wojewodzianów sieradzkich i na Sejmie i w każdej okazji”³³⁰. Można odnieść wrażenie, że M. Walewski, słabo znający województwo, chciał mieć na wpływowym urzędzie kogoś, kto jemu zawdzięczał szybki awans. Niewątpliwie dzięki poparciu wojewody sieradzkiego, S.J. Walewski miał szansę stać się w kolejnych latach czołową postacią życia politycznego na tym obszarze (był marszałkiem sejmiku deputackiego i gospodarskiego w 1787, posłem sieradzkim na Sejm Wielki, marszałkiem konfederacji targowickiej w ziemi wieluńskiej)³³¹.

Pod względem politycznym sejmiki czterech powiatów województwa sieradzkiego były w latach 1780–1786 zdominowane przez obóz regalistyczny. W bardziej

³²³ BPAU 8345, s. 790, 792. Laudum sejmiku w Piotrkowie z 22 VII 1782; M. Kobierecki, *Walewscy...*, s. 81.

³²⁴ AGAD, WGO 35b, k. 565. Laudum sejmiku w Wieluniu z 6 XI 1780, WGO 40b, k. 84–84v. Laudum sejmiku w Wieluniu z 16 VIII 1784.

³²⁵ BCz 731, s. 219. M. Walewski do króla z 28 VIII 1786 (odpis: APŁ, AKW 48, s. 748); M. Kobierecki, *Walewscy...*, s. 194 (przypis 148).

³²⁶ BCz 733, s. 599. S. Kossowski do króla z 28 VIII 1786; M. Wisińska, *Opozycja magnacka...*, s. 74.

³²⁷ BCz 731, s. 221. Król do M. Walewskiego z 2 IX 1786 (odpis: APŁ, AKW 48, s. 748).

³²⁸ *Urzednicy województw łączyskiego i sieradzkiego...*, s. 163.

³²⁹ BCz 731, s. 221. Król do M. Walewskiego z 2 IX 1786 (odpis: APŁ, AKW 48, s. 748); M. Wisińska, *Opozycja magnacka...*, s. 74.

³³⁰ BCz 731, s. 221–222. Król do M. Walewskiego z 2 IX 1786 (odpis: APŁ, AKW 48, s. 748); M. Wisińska, *Opozycja magnacka...*, s. 74.

³³¹ BCz 3377, k. 212. Laudum sejmiku w Piotrkowie z 22 VII 1787; W. Szczygielski, *Referendum trzecomajowe*, s. 134; M. Kobierecki, *Walewscy...*, s. 81–82.

zdecydowany sposób postawy opozycyjne ujawniły się w 1782 (zwolennicy biskupa F. Turskiego), jednak dość szybko doszło do normalizacji stosunków z dworem. Wydaje się, że opozycja magnacka nie zdobyła tu sobie, w tym okresie, stałych przyczółków. Wpływ F.K. Branickiego na A. Cieleckiego okazał się nietrwały, zaś Cieleccy od 1782 współpracowali z dworem. Próby pozyskania M. Walewskiego w 1786 nie przyniosły jeszcze trwałych rezultatów. W latach 1780–1786 nie przejawiał większej aktywności w tym okręgu sejmikowym starosta nakielski Feliks Łubieński, przywódca opozycji w 1788, na przedsejmowym sejmiku w Szadku³³². We wrześniu 1778 był on marszałkiem sejmiku elekcyjnego (wybierano kandydatów na sędziego ziemskiego) w Sieradzu³³³. W lipcu 1782 był brany po uwagę jako pretendent do poselstwa z Wielkopolski, zrezygnował jednak ze starań³³⁴. Miało to związek z uwieńczonymi sukcesem zabiegami o małżeństwo z Teklą Bielińską, podopieczną rezydującej w Poddębicach Barbary Sanguszkowej³³⁵. Wzmocniło to niewątpliwie związki F. Łubieńskiego z Sieradzkiem, gdyż wziął od marszałkowej w dzierżawę dobra Lutomiernickie. Jednak starosta nakielski w kolejnych latach nie przejawiał większej aktywności w sprawach publicznych³³⁶.

W latach 1780–1786 odbyło się 7 sejmików czterech powiatów województwa sieradzkiego: 4 poselskie (w Szadku) i 3 elekcyjne (w Sieradzu). Nazewnictwo stosowane w laudach nie było jednolite. W czterech uchwałach (trzech poselskich i jednej elekcyjnej) pisano o sejmiku województwa sieradzkiego³³⁷. W trzech laudach (jednym poselskim oraz dwu elekcyjnych) używano formuły podkreślającej udział szlachty z czterech powiatów województwa³³⁸. Niezależnie od przyjętego rozwiązania, zasadą było, że w uchwale znajdował wyraz udział w zgromadzeniu czterech powiatów (sieradzkiego, szadkowskiego, piotrkowskiego i radomszczańskie). Wybierano zawsze czterech asesorów (po jednym z powiatu). Na sejmiku przedsejmowym w 1780 także każdy z czterech posłów na sejm był przypisany do konkretnego powiatu³³⁹. W 1786 również kandydaci na urzędy sądowe występowali jako przedstawiciele poszczególnych powiatów³⁴⁰.

³³² J. Michalski, *Sejmiki poselskie 1788 r.*, s. 346; M. Wisińska, *Opozycja magnacka...*, s. 84–86.

³³³ AGAD, SGR 157, k. 852–852v. Laudum sejmiku w Sieradzu z 24 IX 1778.

³³⁴ BCz 671, s. 353. Feliks Łubieński do króla z 4 VII 1782.

³³⁵ BCz 689, s. 65. Barbara Sanguszkowa do króla, bd. [1782]; BCz 698, s. 687. Król do B. Sanguszkowej z 24 VII 1782; A. Jakuboszczak, *Sarmacka dama. Barbara Sanguszkowa (1718–1791) i jej salon towarzyski*, Poznań 2008, s. 101.

³³⁶ T. Mencil, *Feliks Łubieński. Minister sprawiedliwości Księstwa Warszawskiego (1758–1848)*, Warszawa 1952, s. 24.

³³⁷ AGAD, SGR 160, k. 664. Laudum sejmiku w Szadku z 21 VIII 1780; SGR 168, k. 216. Laudum sejmiku w Szadku z 16 VIII 1784; SGR 173, k. 283, 458. Lauda sejmików: w Szadku z 21 VIII 1786 i w Sieradzu z 28 VIII 1786.

³³⁸ AGAD, SGR 162, k. 648. Laudum sejmiku w Sieradzu z 2 VII 1781; SGR 164, k. 418. Laudum sejmiku w Szadku z 19 VIII 1782; SGR 173, k. 456. Laudum sejmiku w Sieradzu z 7 VIII 1786. Por. S. Plaza, *Sejmiki i zjazdy szlacheckie województwa sieradzkiego*, s. 18.

³³⁹ AGAD, SGR 160, k. 664–664v. Laudum sejmiku w Szadku z 21 VIII 1780. Por. S. Plaza, *Sejmiki i zjazdy szlacheckie województwa sieradzkiego*, s. 79.

³⁴⁰ AGAD, SGR 173, k. 456v–457 i 458–458v. Lauda sejmików w Sieradzu z 7 i 28 VIII

Sejmiki w Szadku i Sieradzu zagajane były w okresie 1780–1786 zawsze przez senatorów. Trzy razy (w latach 1780–1782), nie licząc zgromadzeń w Piotrkowie, czynił to kasztelan konarski sieradzki M. Zbijewski. Również wcześniej i później występował on jeszcze wielokrotnie w tej roli. W grudniu 1778 rozpoczął obrady elekcyjne w Sieradzu³⁴¹. W 1788 otwierał on sejmik deputacki oraz, zgodnie z życzeniem króla, poselski³⁴². Będąc zwolennikiem Konstytucji 3 maja, w lutym 1792 zagaił również zgromadzenie w Sieradzu³⁴³. Także 3 razy (nie licząc sejmiku w Piotrkowie 22 lipca 1786) inaugurował obrady wojewoda sieradzki M. Walewski (sejmik poselski i dwa elekcyjne w 1786). Zgromadzenie przedsejmowe w 1784 zagaił kasztelan spicymierski J. Cielecki³⁴⁴.

W latach 1780–1786 wybór marszałka koła rycerskiego zawsze następował jednomyślnie. Dyrektor sejmiku składał przysięgę przed zagajającym. W badanym przeze mnie okresie nikt nie kierował obradami więcej niż jeden raz (zob. tab. 1). Jednak P. Biernacki pełnił tę funkcję w grudniu 1778 na sejmiku elekcyjnym, później zaś w 1786, na sejmiku deputackim w Piotrkowie³⁴⁵. J.N. Walewski był w lipcu 1776 marszałkiem sejmiku przedsejmowego³⁴⁶. Zwraca uwagę fakt, że na siedmiu marszałków koła rycerskiego, aż pięciu było wcześniej posłami sieradzkimi. W 1766 mandat w Szadku uzyskał J.N. Walewski; w 1776 posłami zostali P. Biernacki oraz S. Kossowski (był wcześniej także posłem sieradzkim w 1764 – trzykrotnie, w 1766, oraz lubelskim w 1778 i 1782)³⁴⁷. W 1778 funkcję poselską pełnili również I. Bleszyński (otrzymał mandat w Szadku w 1767) i M. Ostrowski³⁴⁸. Sześciu z dyrektorów sejmiku w momencie sprawowania funkcji pełniło stosunkowo wysokie urzędy ziemskie województwa (najwyższy starosta sieradzki, najniższy – cześnik sieradzki). Wyjątkiem był tu I. Bleszyński, który jednak wcześniej był 2 razy posłem i należał do wpływowej w województwie rodziny. Podkomorzy Tomasz Bleszyński, poseł i marszałek konfederacji wojewódzkiej z 1767, zagajał w 1778 sejmik przedsejmowy³⁴⁹. Przed objęciem kierownictwa obrad, funkcję asesora sprawował S. Stawiski (w lipcu 1776)³⁵⁰. Spośród

1786.

³⁴¹ AGAD, SGR 157, k. 850. Laudum sejmiku w Sieradzu z 21 XII 1778.

³⁴² BPAU 8345, s. 825. Laudum sejmiku w Piotrkowie z 22 VII 1788; M. Wisińska, *Opozycja magnacka...*, s. 84.

³⁴³ W. Szczygielski, *Referendum trzeciomajowe*, s. 124, 132. Zob. też: M. Wisińska, *Sieradzkie wobec Konstytucji...*, s. 46.

³⁴⁴ AGAD, SGR 168, k. 216v. Laudum sejmiku w Szadku z 16 VIII 1784.

³⁴⁵ AGAD, SGR 157, k. 850. Laudum sejmiku w Sieradzu z 21 XII 1778; BPAU 8345, s. 820. Laudum sejmiku w Piotrkowie z 22 VII 1786.

³⁴⁶ BCz 3374, s. 45v. Laudum sejmiku w Szadku z 15 VII 1786.

³⁴⁷ BPAU 8345, s. 406, 473, 484, 538. Lauda sejmików w Szadku z 9 II, 26 VIII i 29 X 1764 i 26 VIII 1766; BCz 3374, k. 46v. Laudum sejmiku w Szadku z 15 VII 1776; B. Krakowski, *Kossowski Stanisław*, s. 320; T. Szwaciński, *op. cit.*, s. 29.

³⁴⁸ BPAU 8345, s. 656. Lauda sejmiku w Szadku z 24 VIII 1767; W. Szczygielski, *Ostrowski Michał*, s. 570; W. Filipczak, *Sejm 1778 roku*, s. 65.

³⁴⁹ BPAU 8345, s. 583. Instrukcja poselska województwa sieradzkiego z 24 VIII 1767; A. Kraushar, *Książę Replin i Polska w pierwszym czteroleciu panowania Stanisława Augusta (1764–1768)*, t. I, Kraków 1898, s. 396; W. Filipczak, *Sejm 1778 roku*, s. 65.

³⁵⁰ BCz 3374, s. 46. Laudum sejmiku w Szadku z 15 VII 1776.

marszałków sejmikowych największą karierę zrobił P. Biernacki, który w 1788 otrzymał urząd kasztelana sieradzkiego (wśród wybranych przez Radę Nieustającą kandydatów był także M. Ostrowski)³⁵¹. Awansów doczekali się jeszcze: T. Domaniewski (osiągnął ostatecznie podczastwo piotrkowskie), S. Stawiski (następnie sędzia ziemski sieradzki) i M. Ostrowski (później chorąży większy piotrkowski)³⁵². I. Bleszyński i M. Ostrowski zaliczali się do zwolenników Konstytucji 3 maja, zaś P. Biernacki w lutym 1792 zagał sejmik w Piotrkowie³⁵³. Na siedmiu marszałków koła rycerskiego w latach 1780–1786 aż sześciu było urzędnikami ziemskimi (około 85,7%), zaś jeden (około 14,3%) starostą niegrodowym. Dla porównania, w latach 1587–1668 marszałkowie-urzędnicy stanowili na sejmikach sieradzkich zaledwie 26,5% ogółu, zaś w latach 1669–1717 około 55,4%³⁵⁴.

Tabela 1. Marszałkowie sejmików w latach 1780–1786

Data sejmiku	Miejsce, rodzaj sejmiku	Marszałek koła rycerskiego
21 VIII 1780	Szadek, poselski	Tomasz Domaniewski, podstoli szadkowski
2 VII 1781	Sieradz, elekcyjny	Paweł Biernacki, cześnik sieradzki
19 VIII 1782	Szadek, poselski	Stanisław Stawiski, podsedek sieradzki
16 VIII 1784	Szadek, poselski	Ignacy Bleszyński, starosta brodnicki
7 VIII 1786	Sieradz, elekcyjny	Jan N. Walewski, chorąży sieradzki
21 VIII 1786	Szadek, poselski	Stanisław Kossowski, starosta sieradzki
28 VIII 1786	Sieradz, elekcyjny	Michał Ostrowski, stolnik sieradzki

Źródło: lauda sejmikowe.

Jak pisałem, do pomocy marszałkowi wyznaczano (czasami pisano, że jednogłownie³⁵⁵) czterech asesorów. Tylko raz w uchwale (1780) wspomniano o przysiędze marszałka i asesorów³⁵⁶, co jednak nie oznacza, że nie była składana. W laudach badanego okresu asesorzy wymieniani są w stałej kolejności, która określała hierarchię powiatów (1 – sieradzki, 2 – szadkowski, 3 – piotrkowski, 4 – radomszczański). Na siedmiu sejmikach obsadzano 28 funkcji asesorskich, które pełniło 27 osób. Tylko skarbnikowi szadkowskiemu Franciszkowi Stawiskiemu powierzono ją dwa razy (sejmiki poselskie

³⁵¹ H. Żerek-Kleszcz, *Nominacje...*, s. 233.

³⁵² *Urzędnicy województwa łęczyckiego i sieradzkiego...*, s. 251, 280, 293.

³⁵³ M. Wiśnińska, *Sieradzkie wobec Konstytucji...*, s. 46–47; W. Szczypiński, *Referendum trzeciomajowe*, s. 124–125, 133–134.

³⁵⁴ A. Filipczak-Kocur, *Sejmik sieradzki za Wazów (1587–1668)*, Opole 1989, s. 24–25; A. Burkietowicz, *Sejmik sieradzki w latach 1669–1717*, Sieradz 2009, s. 31–32.

³⁵⁵ AGAD, SGR 168, k. 216v–217. Laudum sejmiku w Szadku z 16 VIII 1784 (odpis w: BPAU 8345, s. 806); SGR 173, k. 283. Laudum sejmiku w Szadku z 21 VIII 1786.

³⁵⁶ AGAD SGR 160, k. 664. Laudum sejmiku w Szadku z 21 VIII 1780 (odpis w: BPAU 8345, s. 764).

1780 i 1784) w badanym okresie³⁵⁷ (uwzględniam tu tylko sejmik czterech powiatów). Nie oznacza to jednak, że nie było osób posiadających w tym zakresie doświadczenie. Miecznik szadkowski Maciej Krobanowski (asesor z 7 sierpnia 1786) już w latach 1765 i 1773 i 1778 występował w tej roli³⁵⁸. Komornik ziemski wieluński Adam Pacynowski (asesor z 2 lipca 1781) wcześniej pomagał marszałkowi we wrześniu 1778, na sejmiku elekcyjnym³⁵⁹. Łowczy radomszczański Jan Kanty Maszkowski (asesor z 28 sierpnia 1786) w 1784 pełnił analogiczną funkcję na piotrkowskim sejmiku deputackim³⁶⁰. W gronie asesorów (z lat 1780–1786) 11 osób (na 27) w momencie pełnienia funkcji było urzędnikami ziemskimi województwa (12 funkcji na 28), zaś jeden (D. Bleszyński) byłym urzędnikiem ziemi wieluńskiej³⁶¹. Stanowili więc oni ponad 40% badanej zbiorowości. Najwyższym urzędem, chorążego szadkowskiego, mógł się poszczycić Andrzej Cielecki (asesor z 21 sierpnia 1786). Jego przypadek jest dość niezwykły, gdyż dwa lata wcześniej zagajał on sejmik deputacki w Piotrkowie³⁶². Wśród asesorów z lat 1780–1786 były dwie osoby mające tylko niższy urząd sądowy województwa sieradzkiego lub ziemi wieluńskiej³⁶³. Było to więc przeszło 7% całej zbiorowości. Dużą grupę (7 osób, ponad 25%) stanowili synowie urzędników ziemskich lub sądowych. Wśród asesorów widzimy też starostów niegrodowych, ich synów, szambelanów i wojskowych. O niewielu pomocnikach marszałków da się powiedzieć, iż zrobili poważniejszą karierę w życiu parlamentarnym. Chorąży A. Cielecki, jak pisałem, już wcześniej, był deputatem, posłem i zagajał sejmik (powtórnie uczynił to 23 lipca 1788)³⁶⁴. Cześnik sieradzki Józef Walewski (asesor z 21 sierpnia 1786) został w 1782 i 1788 marszałkiem sejmików w Piotrkowie (w 1788 deputackiego i gospodarskiego)³⁶⁵. Pisarza ziemskiego A. Siemiątkowskiego (asesora z 1782) w 1787 wybrano na deputata, a w 1790 na posła³⁶⁶. Pułkownik Kazimierz Lenartowicz (asesor z 28 sierpnia 1786) po Konstytucji 3 maja był czołową postacią obozu prokonstytucyjnego w Sieradzkim. W lutym 1792 aktywnie uczestniczył w sejmiku w Sieradzu³⁶⁷.

³⁵⁷ AGAD, SGR 160, k. 664. Laudum sejmiku w Szadku z 21 VIII 1780; SGR 168, k. 216v. Laudum sejmiku w Szadku z 16 VIII 1784. W obu wypadkach F. Stawiski był asesorem powiatu sieradzkiego.

³⁵⁸ BPAU 8345, s. 534, 722. Lauda sejmików w Szadku z 24 IX 1765 i 22 III 1773; AGAD, SGR 157, k. 813. Laudum sejmiku w Szadku z 17 VIII 1778.

³⁵⁹ AGAD, SGR 157, k. 852v. Laudum sejmiku w Sieradzu z 24 IX 1778.

³⁶⁰ BPAU 8345, s. 802. Laudum sejmiku w Piotrkowie z 22 VII 1784.

³⁶¹ Jedynie na sejmiku z 2 VII 1781 wśród asesorów nie było żadnego urzędnika ziemskiego (AGAD, SGR 162, k. 648v).

³⁶² BPAU 8345, s. 801. Laudum sejmiku w Piotrkowie z 22 VII 1784.

³⁶³ Byli to: komornik ziemski wieluński A. Pacynowski (2 VII 1781) i pisarz grodzki sieradzki Jan Bielecki (19 VIII 1782). Pominąłem tu sędziego grodzkiego sieradzkiego M. Krobanowskiego, który miał jednocześnie urząd ziemski oraz regenta grodzkiego bydgoskiego T. Sojeckiego.

³⁶⁴ BPAU 8345, s. 830. Laudum sejmiku w Piotrkowie z 23 VII 1788.

³⁶⁵ BPAU 8345, s. 789, 826, 830. Lauda sejmików w Piotrkowie z 22 VII 1782, 22 i 23 VII 1788; M. Kobierecki, *Walewscy...*, s. 268.

³⁶⁶ BCz 3377, k. 212. Laudum sejmiku w Piotrkowie z 22 VII 1787; E. Danowska, *Siemiątkowski Antoni*, s. 1.

³⁶⁷ M. Wisińska, *Sieradzkie wobec Konstytucji 3 maja*, s. 46–47; W. Szczygielski, *Referendum trzeciomałowe*, s. 123–127, 133–135.

W latach 1780–1786 na sejmikach elekcyjnych w Sieradzu trzy razy wybierano po czterech kandydatów na urzędy sądowe (zob. tab. 2). W sprawie tej, na żadnym z omawianych sejmików, nie doszło do głosowania.

Tabela 2. Osoby wybierane przez sejmiki w Sieradzu na kandydatów do urzędów sądowych w latach 1780–1786 (kolejność według laudum)

Data sejmiku	Wakujący urząd sieradzki	Osoby wybrane na kandydatów (osoba podkreślona otrzymała nominację)
2 VII 1781	pisarz ziemski	Konstanty Milewski, łowczy szadkowski; Jan Walewski, sędzia grodzki wieluński; Jan Młoszewski, pisarz grodzki piotrkowski; <u>Antoni Siemiątkowski</u> , regent grodzki sieradzki
7 VIII 1786	sędzia ziemski	<u>Stanisław Stawiski</u> , podsędek sieradzki; Andrzej Cielecki, chorąży szadkowski; Tomasz Domaniewski, podczaszy piotrkowski; Aleksy Ostrowski, podczaszy radomszczański
28 VIII 1786	podsedek	Jan Młoszewski, podstoli szadkowski; Jacek Siemieński, podstoli radomszczański; Kazimierz Biernacki, wojski ostrzeszowski; <u>Stefan Juliusz Walewski</u> , sędzia grodzki ostrzeszowski

Źródło: lauda sejmikowe,

W gronie kandydatów na członków sądu ziemskiego znalazło się 11 osób. Tylko J. Młoszewski był wybierany 2 razy. Nie otrzymał nominacji na elekcyjny urząd sądowy, choć w 1781 cieszył się protekcją kasztelana sieradzkiego W. Biernackiego³⁶⁸. Nie oznacza to, że jego aktywność nie została dostrzeżona. W czasie pięciu lat, które dzieliły oba sejmiki elekcyjne, awansował z urzędu pisarza grodzkiego na podstolego (był także podstarościm sieradzkim)³⁶⁹. Należy jednak pamiętać, że w lipcu 1781 został wybrany w Piotrkowie deputatem na Trybunał Koronny³⁷⁰, co było istotnym atutem w staraniach o wakanse. W okresie wcześniejszym (wrzesień i grudzień 1778) dwukrotnie sejmikowym kandydatem do urzędów (sędziego i podsędka) był S. Stawiski³⁷¹. W sierpniu 1786 otrzymał nominacje na sędziego sieradzkiego (wcześniej w styczniu 1779 uzyskał urząd podsędka)³⁷². Na 12 kandydatów (J. Młoszewskiego licząc tutaj dwa razy) siedmiu posiadało urzędy ziemskie, pięciu tylko urzędy grodzkie. Należy jednak zaznaczyć, że aż 4 urzędników grodzkich kandydowało do pisarstwa ziemskiego. W wypadku pretendentów do sęstwa i podsędkostwa, aż siedmiu na ośmiu mogło pochwalić się godnościami ziemskimi. Ostatecznie jednak wszystkie nominacje otrzymali urzędnicy sądowi, w tym dwie grodzcy. Można więc zastanawiać się, czy o awansie do sądu ziemskiego decydował czynnik fachowości. Należy jednak pamiętać,

³⁶⁸ BCz 655, s. 245. W. Biernacki do NN z 24 VI 1781.

³⁶⁹ AGAD, SGR 162, k. 648v. Laudum sejmiku w Sieradzu z 2 VII 1781; SGR 173, k. 458. Laudum sejmiku w Sieradzu z 28 VIII 1786. Według: *Urzednicy województw łęczyckiego i sieradzkiego...*, s. 275, J. Młoszewski był podstarościm piotrkowskim.

³⁷⁰ BPAU 8345, s. 780. Laudum sejmiku w Piotrkowie z 22 VII 1781.

³⁷¹ AGAD, SGR 157, k. 850v, 852v–853. Lauda sejmików w Sieradzu z 24 IX 1778 i 21 XII 1778.

³⁷² *Urzednicy województw łęczyckiego i sieradzkiego...*, s. 163.

iz dla decyzji personalnych króla kluczowe znaczenie miały rekomendacje miejscowych notabli (w 1786 wojewody M. Walewskiego). Wprawdzie powoływano się w nich na zdadność kandydata do pełnienia urzędu sądowego³⁷³, jednak trudno ustalić znaczenie tej przesłanki. Warto przypomnieć, że nominacja sędziego grodzkiego ostrzeszowskiego (urzędnika ziemi wieluńskiej) na wysoki urząd podsędka sieradzkiego spotkała się z poważnymi zastrzeżeniami³⁷⁴. Być może wyżej ceniono publiczną aktywność miejscowych urzędników ziemskich, niż doświadczenie sądowe uzyskane w innym okręgu sejmikowym. Stosunkowo niewielu kandydatów doczekało się dalszych awansów. Po najwyższy urząd – chorążego radomszczańskieo (1791) – sięgnął Jacek Siemieński, który jednak wcześniej (1790) uzyskał funkcję poselską (posłem wówczas został także A. Siemiątkowski)³⁷⁵. O poważnym awansie, z wojskiego ostrzeszowskiego na stolnika piotrkowskiego (w 1788, po drodze był jeszcze miecznikiem ostrzeszowskim), można mówić w przypadku K. Biernackiego (był on jednak posłem w 1784). A. Ostrowski otrzymał (1791) urząd stolnika radomszczańskieo³⁷⁶. Nie wydaje się więc, by obecność w gronie kandydatów do urzędów sądowych, jeśli nie była poparta innymi formami aktywności publicznej, miała istotne znaczenie dla dalszych możliwości awansu.

W latach 1780–1786 odbyły się 4 sejmiki przedsejmowe w Szadku. Tylko raz, w 1782, doszło w tej sprawie do głosowania. Wobec niejednoznacznych sformułowań w listach, nie ma jasności, czy dotyczyło ono obsady jednego mandatu, czy wszystkich. Był to jedyny sejmik województwa sieradzkiego, który w badanym przeze mnie okresie trwał 2 dni³⁷⁷. Ogółem obsadzić miano 16 mandatów na sejm. Funkcję poselską piastowało 14 osób (zob. tab.3). Dwukrotnie mandat otrzymywali szambelan J. Jabłkowski (1780, 1782) i stolnik K. Turski (1784, 1786).

Tabela 3. Posłowie na sejm wybrani na sejmikach w Szadku w latach 1780–1786

Data sejmiku	Osoby wybrane na posłów
21 VIII 1780	Antoni Małachowski, sekretarz koronny; Stanisław Stawiski, podsędek sieradzki; Jacek Siemieński, szambelan; Józef Jabłkowski, szambelan
19–20 VIII 1782	Stefan Walewski, chorąży radomszczańskie; Andrzej Cielecki, stolnik szadkowski; Paweł Biernacki, cześnik sieradzki; Józef Jabłkowski, szambelan
16 VIII 1784	Ksawery Turski, stolnik szadkowski (według laudum: radomszczańskie); Kazimierz Biernacki, wojski ostrzeszowski; Franciszek Mączyński, cześnik łączycycki; Felicjan Starczewski, kapitan
21 VIII 1786	Michał Ostrowski, stolnik sieradzki; Ksawery Turski, stolnik szadkowski; Arnold Byszewski, generał major; Ignacy Cielecki, szambelan

Źródło: lauda sejmikowe.

³⁷³ BCz 698, s. 1387–1388. M. Walewski do króla z 7 VIII 1786 (odpis: APŁ, AKW 48, s. 746).

³⁷⁴ BCz 731, s. 221–222. Król do M. Walewskieo z 2 IX 1786 (odpis: APŁ, AKW 48, s. 748).

³⁷⁵ E. Danowska, *Siemiątkowski Antoni*, s. 1; Ł. Kądziela, *Siemieński Jacek*, s. 13.

³⁷⁶ *Urzędnicy województw łączycyckiego i sieradzkiego...*, s. 243, 280.

³⁷⁷ BCz 655, s. 249. P. Biernacki do [A. Małachowskieo] z 21 VIII 1782; BCz 666, s. 123. J. Jabłkowski do NN z 20 VIII 1782.

Kilku posłów uzyskiwało mandaty sejmikowe w okresie wcześniejszym. P. Biernacki był posłem sieradzkim w 1776, zaś dwa lata później (1778) M. Ostrowski³⁷⁸. Za najwybitniejszego parlamentarzystę należy niewątpliwie uznać A. Małachowskiego, którego w 1780 wybrano marszałkiem sejmu, zaś od 1784 był wojewodą mazowieckim³⁷⁹. Senatorem, kasztelanem sieradzkim, został w 1788 także P. Biernacki. Posłami na Sejm Wielki byli A. Cielecki (sieradzki, 1788), F. Mączyński (łęczycki, 1788) oraz J. Jabłkowski i J. Siemieński (obaj sieradzcy, 1790)³⁸⁰. Funkcje marszałków sejmikowych, przed uzyskaniem poselstwa (uwzględniam tu tylko mandaty z lat 1780–1786), pełnili: P. Biernacki (1778, 1781), S. Walewski (sejmik przedsejmowy 1778), K. Turski (sejmik deputacki 1781)³⁸¹. Po otrzymaniu mandatu dyrekcję koła rycerskiego uzyskali: S. Stawiski (1782), F. Starczewski (1785), P. Biernacki (1786) i M. Ostrowski (28 sierpnia 1786), który w 1785 zagajał obrady sejmików w Piotrkowie³⁸². Przegląd funkcji pełnionych przez posłów z lat 1780–1786 dowodzi, że w zdecydowanej większości byli to ludzie należący do elity parlamentarnej województwa. Luźniej z Sieradzkim związani byli A. Małachowski i A. Byszewski. Ten ostatni w lipcu 1786 pierwszy pojawił się na sejmiku obradującym w województwie (w Piotrkowie)³⁸³. W tym wypadku o wyborze zadecydowało poparcie Stanisława Augusta. Na 16 mandatów poselskich 9 przypadło urzędnikom ziemskim (jeden spoza województwa sieradzkiego). Było to przeszło 56,25% całej reprezentacji. Cztery mandaty otrzymali szambelanowie (25%). Wśród posłów było dwóch używających w tytulaturze stopni wojskowych (12,5%) oraz jeden dygnitarz koronny (ponad 6,25 %). Dla porównania, jak wynika z badań Anny Filipczak-Kocur, w epoce Wazów 29,6% ustalonego składu reprezentacji poselskiej stanowiły osoby bez urzędów. Jeśli tę statystykę ograniczyć do urzędów ziemskich to okaże się, że stanowili oni prawie 65,7% składu; dalsze 4,7% to urzędnicy grodzcy³⁸⁴. W latach 1669–1717 (według Anny Burkietowicz) osoby nieutytułowane obsadziły ponad 24% mandatów na sejm³⁸⁵. W latach 1780–1786 z reprezentacji sejmowej zniknęli urzędnicy grodzcy.

Wszystkie sejmiki przedsejmowe z lat 1780–1786 wysłały dwóch posłów do króla i dwóch do prymasa, którzy zaopatrywani byli w osobne instrukcje. Wśród wysłanników do Stanisława Augusta znalazł się tylko jeden urzędnik ziemski. Był to (w 1786) podstoli radomszczański J. Siemieński. Wśród delegatów do monarchy widzimy

³⁷⁸ BCz 3374, k. 46v. Laudum sejmiku w Szadku z 15 VII 1776; AGAD, SGR 157, k. 813v. Laudum sejmiku w Szadku z 17 VIII 1778.

³⁷⁹ H. Dymnicka-Wołoszyńska, *Małachowski Antoni*, s. 388–389.

³⁸⁰ M. Wiśnińska, *Opozycja magnacka...*, s. 85; eadem, *Sieradzkie wobec Konstytucji 3 maja*, s. 39–40; H. Żerek-Kleszcz, *Posłowie łęczyccy 1764–1792 i ich status majątkowy*, AUL 2001, FH 72, s. 135; Ł. Kądziela, *Siemieński Jacek*, s. 13.

³⁸¹ BPAU 8345, s. 779, 801. Lauda sejmików w Piotrkowie z 22 VII 1781 i 22 VII 1784; AGAD, SGR 157, k. 813. Laudum sejmiku w Szadku z 17 VIII 1778.

³⁸² BPAU 8345, s. 811, 815. Lauda sejmików w Piotrkowie z 22 i 23 VII 1785.

³⁸³ BCz 698, s. 1381. Michał Walewski do króla z 25 VII 1786 (odpis z błędną datą 23 lipca: APŁ, AKW 48, s. 744).

³⁸⁴ A. Filipczak-Kocur, *op. cit.*, s. 30–31. Inaczej wygląda ta statystyka, jeśli punktem odniesienia są osoby wybierane na posłów (a nie liczba poselstw na sejm).

³⁸⁵ A. Burkietowicz, *op. cit.*, s. 33.

także (w 1786) jednego szambelana (G. Turski) oraz (w 1784) dwóch wojskowych³⁸⁶. Najliczniejsi (trzech) byli synowie urzędników (w tym senatora). T. Sojecki, regent grodzki bydgoski (gród ten nie funkcjonował po I rozbiórce), który był posłem do króla w 1782, dwa lata później został asesorem sejmiku w Szadku³⁸⁷.

Nieco wyższy status mieli posłowie do prymasa (podobne zjawisko widoczne bywa także w innych województwach). Należy pamiętać, że województwo sieradzkie niemal w całości znajdowało się w granicach archidiecezji gnieźnieńskiej³⁸⁸. Być może swoje znaczenie miały wpływy A. Ostrowskiego, a zwłaszcza królewskiego brata w województwie. Ze względu na sprawę dzierżawy dóbr arcybiskupich z M. Poniatowskim korespondowali chorążcy sieradzki I. Suchecki oraz stolnik M. Ostrowski³⁸⁹. Już wspominałem o politycznych związkach wojewody M. Walewskiego z M. Poniatowskim³⁹⁰. Wśród wysłanników sejmiku do prymasa było trzech urzędników ziemskich. Uwagę zwraca zwłaszcza wysoka ranga poselstwa do M. Poniatowskiego w 1786. Tworzyli je chorążcy sieradzki J. Walewski (marszałek niedawnego sejmiku elekcyjnego) i chorążcy szadkowski A. Cielecki (asesor aktualnego zgromadzenia)³⁹¹. Delegatami do prymasa było także trzech synów urzędniczych. Na uwagę zasługuje stolnikowicz sieradzki Ignacy Tymowski, którego oddelegowano w 1784 (asesor na tym samym sejmiku)³⁹². W 1785 został stolnikiem piotrkowskim (od 1788 sieradzkim). Był on rodzinnie związany z M. Ostrowskim. W 1788 został wybrany posłem sieradzkim na sejm (jako stronnik dworu)³⁹³. W czasie Sejmu Czteroletniego popierał Konstytucję 3 maja. W lutym 1792, już jako stolnik sieradzki, pełnił funkcję asesora sejmiku w Piotrkowie³⁹⁴. Wśród delegatów do prymasa byli dwaj urzędnicy grodzcy. W 1780 wysłannikiem został regent grodzki sieradzki A. Siemiątkowski, późniejszy pisarz ziemski oraz poseł na Sejm Wielki³⁹⁵.

Sieradzkie posłów na sejm sejmik zobowiązywał, by przeciwdziałali zagrożeniom dla religii rzymskokatolickiej, „wolności narodowej” oraz praw kościelnych i państwowych. Dalej zaś zalecano: „a w tym co ku polepszeniu kraju i rządów wewnętrznych

³⁸⁶ AGAD, SGR 168, k. 218–218v. Laudum sejmiku w Szadku z 16 VIII 1784; SGR 173, k. 283v. Laudum sejmiku w Szadku z 21 VIII 1786 (odpis w: BCz 3377, k. 11v).

³⁸⁷ AGAD, SGR 164, k. 419. Laudum sejmiku w Szadku z 19 VIII 1782; SGR 168, k. 216v. Laudum sejmiku w Szadku z 16 VIII 1784.

³⁸⁸ W XVIII w. do diecezji kujawskiej włączony został dekanat wolborski: L. Bieńkowski, W. Müller, *Diecezje katolickie łacińskie i unickie w Polsce około 1772* (mapa), [w:] *Kościół w Polsce*, t. II, *Wiek XVI–XVIII*, red. J. Kłoczowski, Kraków 1969.

³⁸⁹ AGAD, AEPMP 121, k. 46v, 50v, 53, 60. M. Poniatowski do Ignacego Sucheckiego z 8 i 27 X 1784, 5 I 1785, M. Poniatowski do M. Ostrowskiego z 9 XII 1784.

³⁹⁰ BCz 724, s. 786–787. Antoni S. Czetwertyński do króla z 14 II 1786. W 1787 prymas M. Poniatowski widział nawet M. Walewskiego w roli przywódcy stronnictwa regalistycznego na Wołyniu: H. Żerek-Kleszcz, *Michał Walewski...*, s. 65.

³⁹¹ AGAD, SGR 173, k. 284. Laudum sejmiku w Szadku z 21 VIII 1786; M. Kobierecki, *Walewscy...*, s. 70.

³⁹² AGAD, SGR 168, k. 216v–217. Laudum sejmiku w Szadku z 16 VIII 1784.

³⁹³ M. Wisińska, *Opozycja magnacka...*, s. 85–86; *Urzędnicy województw łęczyckiego i sieradzkiego...*, s. 299.

³⁹⁴ W. Szczygielski, *Referendum trzeciomajowe*, s. 123, 135.

³⁹⁵ AGAD, SGR 160, k. 664v. Laudum sejmiku w Szadku z 21 VIII 1780; E. Danowska, *Siemiątkowski Antoni*, s. 1.

mocnego przyłożyli starania i instrukcję przez nas ułożoną w punktach publicznych jak najdokładniej uskuteczniłi”³⁹⁶. Tak sformułowane pełnomocnictwa, w laudach z 1780 i 1784, pozostawiały posłom znaczną swobodę działania. Akcentowano potrzebę kierowania się w pełnieniu funkcji szeroko pojętym interesem publicznym. Warto to podkreślić, gdyż jednocześnie zobowiązano reprezentantów do ścisłego przestrzegania części punktów instrukcji (dotyczących spraw publicznych), co wskazuje na ograniczoną moc stanowienia³⁹⁷. Również w uchwale z 1786 wyraźnie dawano priorytet propozycjom sformułowanym „ku polepszeniu dobra publicznego całości kraju”³⁹⁸.

Przechodzę teraz do przeglądu tych punktów, które nie były związane z bieżącą sytuacją polityczną czy też problematyką ustrojową. Chodzi przede wszystkim o zagadnienia społeczno-ekonomiczne, prawno-sądownicze, lokalne (sprawy te były traktowane jako publiczne) oraz postulaty w interesie instytucji kościelnych i osób prywatnych. Instrukcje województwa sieradzkiego nie należały do obszernych, zaś punkty tego typu nie były liczne (w porównaniu do innych sejmików). Długość instrukcji miała tendencję malejącą. W 1780 były jeszcze 24 punkty. W instrukcjach z 1782 i 1786 sformułowano ich po 16. Nieco więcej (18) uchwalono ich dla posłów udających się na sejm grodzieński³⁹⁹.

W kwestiach społeczno-ekonomicznych domagano się przyjmowania przez Komisję Skarbu Koronnego podatków płaconych monetą miedzianą (1780, 1782, 1784). W latach 1780 i 1784 postulowano też przywrócenie dawnego kursu dukata: 1 czerwony złoty = 18 złp (co zrealizował sejm z 1786)⁴⁰⁰. Dostrzegano niedostatek pieniądza kruszcowego w obiegu (1782, 1784). W instrukcji z 1784, aby zapobiec wypływowi pieniądza z kraju, chciano zakazać zagranicznych „wojaży”, które miały być dozwolone jedynie po uzyskaniu zgody Rady Nieustającej⁴⁰¹. Z podobnym uzasadnieniem pojawił się punkt zakazujący apelacji do Rzymu w sprawach między szlachtą a duchowieństwem. Domagano się rozstrzygnięcia ich w sądach biskupich, z apelacją do jurysdykcji nuncjusza w Warszawie, co było nawiązaniem do dawnego ustawodawstwa (z 1635)⁴⁰².

³⁹⁶ AGAD, SGR 168, k. 218. Laudum sejmiku w Szadku z 16 VIII 1784; AGAD, SGR 160, k. 664v. Laudum sejmiku w Szadku z 21 VIII 1780 (odpis: BPAU 8345, s. 766).

³⁹⁷ H. Olszewski, *Sejm Rzeczypospolitej epoki oligarchii (1652–1763). Prawo – praktyka – teoria – programy*, wyd. 2, Poznań 2002, s. 125–128. Zob. też.: E. Opaliński, *Sejm srebrnego wieku 1587–1652*, Warszawa 2001, s. 38–39.

³⁹⁸ AGAD, SGR 173, k. 283v. Laudum sejmiku w Szadku z 21 VIII 1786.

³⁹⁹ AGAD, SGR 160, k. 665–666v. Instrukcja poselska sieradzka z 21 VIII 1780; SGR 164, k. 363–365v. Instrukcja poselska sieradzka z 19 VIII 1782; SGR 168, k. 574–576v, 604–604v. Instrukcja poselska sieradzka z 16 VIII 1784; SGR 173, k. 253–254v. Instrukcja poselska z 21 VIII 1786.

⁴⁰⁰ AGAD, SGR 160, k. 665v. Instrukcja poselska sieradzka z 21 VIII 1780; SGR 168, k. 574v. Instrukcja poselska sieradzka z 16 VIII 1784; J. Rutkowski, *Historia gospodarcza Polski*, t. I, wyd. 3, Poznań 1947, s. 345.

⁴⁰¹ AGAD, SGR 168, k. 575. Instrukcja poselska sieradzka z 16 VIII 1784.

⁴⁰² AGAD, SGR 168, k. 574v–575. Instrukcja poselska sieradzka z 16 VIII 1784; J. Dziegielewska, *O tolerancję dla zdominowanych. Polityka wyznaniowa Rzeczypospolitej w latach panowania Władysława IV*, Warszawa 1991, s. 92. Zapewne do ustawodawstwa tego samego sejmiku (z 1635) odwoływano się w instrukcji z 1780, kiedy domagano się przestrzegania

W sprawach społecznych pojawiał się typowy postulat (1780, 1786), by proces o zbiegłych poddanych odbywał się w jurysdykcji właściwej dla miejsca, z którego chłop uciekł⁴⁰³. Sejmiki w Szadku nie zapomniały o interesach szlacheckich. Żądano, by nie tylko w palestrze trybunalskiej (co przewidziano w konstytucji z 1726), ale również w asesorskiej i referendarskiej mogła zasiadać jedynie „rodowita szlachta polska”⁴⁰⁴. Interesowano się funkcjonowaniem poczty. Zgłaszano postulat (1780, 1782), całkiem zresztą zrozumiały, by nie domagano się opłat jednocześnie od osób wysyłających i odbierających listy⁴⁰⁵.

Duże zainteresowanie sejmików w Szadku wywoływało funkcjonowanie wymiaru sprawiedliwości, co było zjawiskiem powszechnym także w innych województwach⁴⁰⁶. W 1780 szlachta sieradzka skarżyła się na termin sądenia spraw z rejestru wojewódzkiego w trybunale piotrkowskim (sprawy województwa sieradzkiego i ziemi wieluńskiej sądzone były, co drugi rok, między 1 grudnia a 15 stycznia⁴⁰⁷). Wskazywano, że ze względu na świąteczną limitę obrad pozostawało wiele zaległych spraw. Proponowano, by część swojego czasu odstąpiły województwa znajdujące się w korzystniejszej sytuacji: poznańskie i kaliskie (tydzień) oraz łęczyckie (tydzień)⁴⁰⁸. Postulat przedłużenia rejestru sieradzkiego o dwa tygodnie (lub przeniesienia go na inny okres) powtórzono w 1784. Dodawano wówczas, że sprawy województwa czekają na rozsądzenie nawet kilkanaście lat⁴⁰⁹. Wskazywano także na znaczne wydatki ponoszone przez deputata sieradzkiego, który „bez wielkiego majątku swego uszczerbku kompletu sumptem swoim utrzym[ac] nie jest w stanie”⁴¹⁰. W 1786 powtórzono żądania sprzed dwóch lat, proponując, aby dwa dodatkowe tygodnie na sprawy sieradzkie uzyskać kosztem rejestru „remissowego”⁴¹¹. Wiadomo, że na tym sejmie poseł sieradzki M. Ostrowski przewidy-

przepisów dotyczących forum sądowego w ziemstwie w sprawach o dziesięcinę z dóbr szlacheckich i królewskich: SGR 160, k. 666.

⁴⁰³ AGAD, SGR 160, k. 665v–666. Instrukcja poselska sieradzka z 21 VIII 1780 (odpis: BPAU 8345, s. 774); SGR 173, k. 253. Instrukcja poselska sieradzka z 21 VIII 1786; S. Śreniowski, *Zbiegostwo chłopów w dawnej Polsce jako zagadnienie ustroju społecznego*, Warszawa 1948, s. 202–203.

⁴⁰⁴ AGAD, SGR 168, k. 575v. Instrukcja poselska sieradzka z 16 VIII 1784. Por. M. Goyski, *op. cit.*, s. 58; J. Włodarczyk, *Sejmiki jako szkoła wychowania obywatelskiego (na przykładzie sejmików sieradzkiego i łęczyckiego)*, [w:] *Dzieje kultury politycznej w Polsce*, red. J.A. Gierowski, Warszawa 1977, s. 79.

⁴⁰⁵ AGAD, SGR 160, k. 665v. Instrukcja poselska sieradzka z 21 VIII 1780 (odpis: BPAU 8345, s. 773); SGR 164, k. 364v. Instrukcja poselska sieradzka z 19 VIII 1782.

⁴⁰⁶ Por. W. Maisel, *Trybunał Koronny w świetle laudów sejmikowych i konstytucji sejmowych*, CPH 1982, t. XXXIV, z. 2, s. 89–100.

⁴⁰⁷ VL, t. VIII, s. 107. *Trybunał Koronny*.

⁴⁰⁸ AGAD, SGR 160, k. 665v. Instrukcja poselska sieradzka z 21 VIII 1780 (odpis w: BPAU 8345, s. 772–773).

⁴⁰⁹ AGAD, SGR 168, k. 574v. Instrukcja poselska sieradzka z 16 VIII 1784. Zob. też: APL, AOPM II/3, s. 50–51. Mowy M. Ostrowskiego na sejmie 1786.

⁴¹⁰ AGAD, SGR 168, k. 574v. Instrukcja poselska sieradzka z 16 VIII 1784.

⁴¹¹ AGAD, SGR 173, k. 253v. Instrukcja poselska sieradzka z 21 VIII 1786 (także: APL, AOPM II/46, s. 355). Od 1776 „remissy” od sądów niższej instancji sądzone były przez dwa pierwsze tygodnie każdego rejestru wojewódzkiego: M. Goyski, *op. cit.*, s. 100. Registr

wał wniesienie projektu w tej sprawie (z powołaniem się na instrukcje)⁴¹². W instrukcji z 1784 pojawiał się postulat dotyczący korektury procedury prawnej (ustalonej w 1726) w stosunku do sądów asesorskich i referendarskich⁴¹³. W 1782 domagano się przywrócenia dawnych przywilejów ziemstwom piotrkowskiemu i lubelskiemu, ze względu na ich rolę w funkcjonowaniu Trybunału Koronnego (m.in. obsługa kancelaryjna, dozór nad księgami trybunalskimi)⁴¹⁴. Również w 1782 sejmik w Szadku popierał projekt kapitana Rossenhybla w sprawie stworzenia w Piotrkowie stałego garnizonu wojskowego dla ochrony Trybunału (chorągiew podejmowali się wystawić projektodawca i kasztelan konarski sieradzki Marcin Zbijewski)⁴¹⁵.

Z problematyki parlamentarnej zainteresowanie wzbudziła sprawa wspólnych z ziemią wieluńską sejmików deputackich (1780). Wybór sędziów trybunalskich jedynie na sejmiku w Piotrkowie traktowano jako rozwiązanie krzywdzące cztery powiaty województwa sieradzkiego. Uznawano, co nie wydaje się uzasadnione, że konstytucja z 1776 pozwalała województwu wybierać dwóch deputatów. Wobec odmiennej praktyki (zgodnej z wydaną w sierpniu 1777 rezolucją Rady Nieustającej⁴¹⁶), domagano się interpretacji ustawy przez sejm⁴¹⁷.

Sprawy o charakterze lokalnym rzadko pojawiały się w instrukcjach sieradzkich. Postulowano (1780, 1784), by zgodnie z konstytucją 1557, zapewniono żeglowność rzeki Warty (przeszkodę stanowiły młyny i tamy), co miał sfinansować Skarb Rzeczypospolitej⁴¹⁸. Na sejm 1786 projekt w tej sprawie, który jednak nie został odczytany, przygotował poseł sieradzki K. Turski⁴¹⁹. Jednak ze względu na wagę problemu, należy uznać te postulaty za zagadnienia o znaczeniu regionalnym (dotyczyły także Wielkopolski⁴²⁰). Oczekiwania sejmiku w Szadku w sprawie Warty należy widzieć w kontekście planów, które w latach siedemdziesiątych XVIII wieku miała Rada Nieustająca. Na sesji 27 stycznia 1778 Departament Skarbowy przedstawił propozycję

remisyjny obejmował sprawy, które zaczęto, lecz nie zakończono w poprzedniej kadencji Trybunału: J. Michalski, *Problematyka reformy sądownictwa i prawa sądowego w okresie sejmu delegacyjnego lat 1767–1768*, CPH 2002, t. LIV, z. 2, s. 28; W. Bednaruk, *Trybunał Koronny*, s. 153.

⁴¹² Wynika to z rękopisu mowy poselskiej stolnika sieradzkiego APŁ, AOPM II/3, s. 50–51.

Mowy M. Ostrowskiego na sejmie 1786.

⁴¹³ AGAD, SGR 168, k. 575v–576. Instrukcja poselska sieradzka z 16 VIII 1784.

⁴¹⁴ AGAD, SGR 164, k. 364. Instrukcja poselska sieradzka z 19 VIII 1782. Zob. też: W. Bednaruk, *Trybunał Koronny*, s. 127–131.

⁴¹⁵ AGAD, SGR 164, k. 365. Instrukcja sieradzka poselska z 19 VIII 1782.

⁴¹⁶ AGAD, AKP pudło 85, k. 48v. Materie dotyczące się Departamentu Sprawiedliwości w Radzie traktowane. W rezolucji chodziło o interpretację konstytucji z 1776: VL, t. VIII, s. 560. *Sądy ziemskie wdztwa sieradzkiego*.

⁴¹⁷ AGAD, SGR 160, k. 665v. Instrukcja poselska sieradzka z 21 VIII 1780 (odpis: BPAU 8345, s. 772).

⁴¹⁸ AGAD, SGR 160, k. 665v. Instrukcja poselska sieradzka z 21 VIII 1780 (odpis: BPAU 8345, s. 772–773); SGR 168, k. 575v. Instrukcja poselska sieradzka z 16 VIII 1784.

⁴¹⁹ AGAD, ZP 59, k. 102. Projekta nieczytane. O sprawie tej wspominał także w sejmowej mowie (przy okazji kontroli Rady Nieustającej) M. Ostrowski: APŁ, AOPM II/3, s. 58. Mowy na sejmie 1786.

⁴²⁰ Por. M. Zwierzykowski, *Samorząd sejmikowy...*, s. 103.

złączenia kanałami Warty, Widawki i Pilicy. Wobec braku środków na realizację tego projektu myślano o powołaniu specjalnej kompanii⁴²¹. W lutym 1778 Rada Nieustająca zajmowała się projektami oczyszczenia i złączenia kanałem Warty i Pilicy, a w marcu tego roku memoriałem Ferdynanda Naxa w tej sprawie⁴²².

W 1786 w instrukcji sejmiku w Szadku domagano się potwierdzenia wcześniejszych uchwał wojewódzkich, w których zakazywano Żydom dzierżawienia browarów, szynków i arendowania propinacji⁴²³. Tego rodzaju inicjatywy, wymierzone w aktywność ekonomiczną ludności żydowskiej, nie były specjalnością sejmiku w Szadku. Podobne uchwały pojawiały się w tym czasie także w województwie rawskim⁴²⁴.

Szlachta sieradzka interesowała się sytuacją instytucji kościelnych. Względami sejmików w Szadku (1780, 1782) cieszył się sieradzki konwent Dominikanów, dla którego domagano się ulg podatkowych⁴²⁵. Pojawiły się także propozycje w interesie Norbertanów witowskich (1780) i w sprawie inkorporacji probostwa w Rawie do kościoła i kolegium księży Kanoników (1784)⁴²⁶. Wniesienie w sprawie rawskiej fary było zapewne inspirowane z zewnątrz, gdyż analogiczne postulaty umieszczono w instrukcjach innych sejmików (w Rawie i w Sochaczewie)⁴²⁷. Dość nieliczne w instrukcjach sieradzkich były punkty dotyczące osób prywatnych. Wnoszone instancje i podziękowania wobec postaci znaczących politycznie (marszałkowie M. Mniszech i K. Raczyński, Małachowscy, Kossowscy, M. Walewski oraz J. Komarzewski) omówiłem we wcześniejszej części rozdziału. Innymi osobami, za którymi się wstawiano, byli: podsędek brzesko-kujawski Maciej Dąbbski, podkomorzy kaliski Franciszek Ksawery Sokolnicki (głośna sprawa rozwodowa), rotmistrz Aleksander Ulan (1780), Adam Piotrowski (1782) w sporze o miasto Kępno⁴²⁸. Brak jest tutaj osób aktywnych w sieradzkim życiu parlamentarnym. Jak widać, lokalni działacze sejmikowi nie korzystali, w tym okresie, z możliwości promowania w ten sposób swoich interesów.

Sieradzkie było obszarem, gdzie regaliści, mimo przewagi w interesującym mnie czasie, nie mogli liczyć na poparcie swego programu. Potwierdziła to w 1788 uchwa-

⁴²¹ AGAD, AKP pudło 85, k. 70. Materie dotyczące się Departamentu Skarbowego w Radzie traktowane. Z mowy M. Ostrowskiego (APL, AOPM II/3, s. 58. Mowy na sejmie 1786) wynika, że prace Komisji Skarbu Koronnego nad zapewnieniem żeglowności Pilicy zostały w części przeprowadzone, lecz ich nie zakończono.

⁴²² AGAD, AKP pudło 85, k. 70v–71. Materie dotyczące się Departamentu Skarbowego w Radzie traktowane.

⁴²³ AGAD, SGR 173, k. 253v. Instrukcja poselska sieradzka z 21 VIII 1786 (także: APL, AOPM II/46, s. 355).

⁴²⁴ BPAU 8346. TP 29, k. 118–118v. Laudum sejmiku w Bolimowie z 15 VII 1788.

⁴²⁵ AGAD, SGR 160, k. 666–666v. Instrukcja poselska sieradzka z 21 VIII 1780 (odpis: BPAU 8345, s. 776–777); SGR 164, k. 365. Instrukcja poselska sieradzka z 19 VIII 1782.

⁴²⁶ AGAD, SGR 160, k. 666. Instrukcja poselska sieradzka z 21 VIII 1780 (odpis: BPAU 8345, s. 776); SGR 168, k. 576v. Instrukcja poselska sieradzka z 16 VIII 1784.

⁴²⁷ BPAU 8347, k. 459, 464v. Instrukcje poselskie sochaczewskie z 19 VIII 1782 i 16 VIII 1784; AGAD, ZP 126, k. 164. Ekscerpt instrukcji poselskiej rawskiej z 1782.

⁴²⁸ AGAD, SGO 160, k. 666. Instrukcja poselska sieradzka z 21 VIII 1780 (odpis: BPAU 8345, s. 776); SGO 164, k. 364v–365. Instrukcja poselska sieradzka z 19 VIII 1782.

lona w Szadku instrukcja poselska⁴²⁹. Na pozytywną ocenę zasługuje jednak wyraźna dominacja problematyki publicznej nad prywatną. W tym punkcie apele Stanisława Augusta⁴³⁰ spotkały się z pozytywnym odzewem miejscowych elit politycznych.

Rola posłów sieradzkich na sejmie 1780 jest trudna do oceny ze względu na fakt, że na marszałka sejmu został wybrany jednomyślnie, na sesji 3 października, przedstawiciel sejmiku szadkowskiego A. Małachowski⁴³¹. Ponieważ sekretarz wielki koronny był dość luźno związany z województwem sieradzkim (głównym obszarem jego aktywności politycznej było Mazowsze⁴³²), uznałem za zasadne pominięcie szczegółowej analizy jego aktywności, której pełne zrozumienie byłoby i tak niemożliwe bez dogłębnego zbadania wielu aspektów sejmu z 1780. Należy pamiętać, że liczne wystąpienia marszałka związane były z porządkiem obrad parlamentu i miały dość konwencjonalny charakter⁴³³. Niewątpliwie wybór sejmikowego kolegi był źródłem satysfakcji posłów sieradzkich, o czym świadczy mowa szambelana Józefa Jabłkowskiego na sesji 3 października. Obok pochwał pod adresem nowego dyrektora izby zawierała ona deklarację wskazującą na potrzebę działania zarówno w celu realizacji zleceń sejmikowych jak i dla dobra całego kraju⁴³⁴.

Posłowie sieradzcy aktywnie uczestniczyli w działaniach kontrolnych sejmu z 1780. Na egzaminatora Departamentu Wojskowego został powołany Józef Jabłkowski; do kontroli Komisji Skarbu Koronnego marszałek poselski wyznaczył J. Siemieńskiego, do sprawdzenia działalności Komisji Skarbu Litewskiego – S. Stawiskiego⁴³⁵. Jako pierwszy relację z czynności deputacji kontrolnej złożył J. Jabłkowski. Na sesji 20 października poseł sieradzki rozpoczął swoje wystąpienie od złożenia wyrazów uszanowania królowi z powołaniem się, rzecz charakterystyczna, na zlecenie instrukcji poselskiej. Mowa J. Jabłkowskiego zawierała pochwałę działań Departamentu Wojskowego i całej Rady. Poseł sieradzki wskazywał na porządek zaprowadzony w wojsku; jego małą liczebność tłumaczył małymi możliwościami finansowymi państwa⁴³⁶. Ze sprawozdaniami na forum parlamentu nie wystąpili J. Siemieński i S. Stawiski. Ten ostatni na sesji 25 października poparł projekt posła łęczyckiego Ruperta Dunina, który dotyczył zrównania pensji podskarbiego nadwornego koronnego z jego litewskim odpowiednikiem⁴³⁷. Sześć dni później (31 października) w tej samej sprawie wystąpił J. Jabłkowski, który

⁴²⁹ Sejmik w Szadku wypowiedział się za likwidacją Rady Nieustającej: J. Michalski, *Sejmiki poselskie 1788 r.*, s. 473.

⁴³⁰ AGAD, SGR 160, k. 951. Uniwersał Stanisława Augusta z 22 V 1780.

⁴³¹ *Dyaryusz Seymu... 1780...*, s. 3.

⁴³² H. Dymnicka-Woloszyńska, *Małachowski Antoni*, s. 388.

⁴³³ *Dyaryusz Seymu... 1780...*, s. 13–14, 15–16, 186–187, 447–448, a także mowy A. Małachowskiego w: ZM 1780 (m. in: *Mowa... przy złączeniu się izby poselskiej z senatorską...*; *Mowa... przy rozłączeniu się izb... 21 X 1780...*; *Mowa... 23 X 1780...*).

⁴³⁴ J. Jabłkowski, p. sieradzki, *Głos... 3 X 1780...*, [w:] ZM 1780; *Dyaryusz Seymu... 1780...*, s. 10–11.

⁴³⁵ AGAD, ZP 110, k. 15v–16. Akta sejmu 1780; *Dyaryusz Seymu... 1780...*, s. 8.

⁴³⁶ J. Jabłkowski, p. sieradzki, *Relacja o czynnościach... 20 X 1780...*, [w:] ZM 1780; *Dyaryusz Seymu... 1780...*, s. 92–93.

⁴³⁷ *Ibidem*, s. 229.

domagał się przeczytania *Deklaracji o pensji... podskarbiego nadwornego koronnego*⁴³⁸. Aktywność posłów sieradzkich w kwestii pensji R. Kossowskiego nie może dziwić, skoro brat podskarbiego – S. Kossowski był starostą sieradzkim i wpływową postacią w życiu politycznym województwa⁴³⁹. Mimo starań przedstawicieli sejmiku w Szadku wspomniany projekt spotkał się ze sprzeciwami i nie został przyjęty⁴⁴⁰. W diariuszach sejmowych z 1780 brak jest informacji o inicjatywach ustawodawczych posłów sieradzkich.

Udział Sieradzian w czynnościach wyborczych sejmu z 1780 zacząć należy od elekcji Rady Nieustającej. Wśród przedstawicieli „stanu rycerskiego”, którzy zgłosili swoje kandydatury był poseł na sejmy z 1776 i 1778 J.N. Kobielski, sędzia ziemski sieradzki⁴⁴¹. Między „nowymi” kandydatami niesenatorskimi do Komisji Skarbu Koronnego był poseł sieradzki J. Jabłkowski⁴⁴². W obu przypadkach przedstawiciele szlachty sieradzkiej nie znaleźli się w gronie osób wylonionych do organów władzy wykonawczej⁴⁴³. Ze „stanu rycerskiego” sędzią sejmowym z województwa został wybrany (na wielkopolskiej sesji prowincjonalnej 13 października) poseł sieradzki S. Stawiski⁴⁴⁴.

Na sejmie z 1782 udział posłów sieradzkich w czynnościach kontrolnych był znacznie mniejszy niż dwa lata wcześniej. Do deputacji kontrolnych marszałek sejmu Kazimierz Krasieński nie powołał żadnego przedstawiciela sejmiku w Szadku⁴⁴⁵. Dwaj posłowie sieradzcy zabrali głos na sesji popołudniowej 2 listopada, w czasie związanego ze sprawą biskupa K. Sołtyka i z „zakwitowaniem” Rady Nieustającej, głosowania nad czwartym punktem projektu S.K. Potockiego *O rezolucjach Rady*⁴⁴⁶. Całościowe wyniki głosowań omówiłem wcześniej. Cześnik sieradzki P. Biernacki, w sporze dotyczącym stanu zdrowia biskupa przed jego zatrzymaniem, zajął regalistyczne stanowisko. P. Biernacki, powołując się na wcześniejsze zachowanie ordynariusza krakowskiego, wyrażał przekonanie o jego „umysłu słabości”⁴⁴⁷. Za bezpodstawne uznawał zarzuty skierowane przeciwko kapitule krakowskiej, iż jej postępowanie spowodowało konfiskatę na rzecz skarbu cesarskiego dochodów należnych biskupowi i kapitule. Cześnik sieradzki odwołał się do protokołów Rady Nieustającej, przypominając, że poseł austriacki Johann Thugut informował o tym władze polskie na kilka miesięcy przed zatrzymaniem biskupa K. Sołtyka⁴⁴⁸. Jednoznacznie regalistyczne stanowisko zajął,

⁴³⁸ *Ibidem*, s. 342.

⁴³⁹ B. Krakowski, *Kossowski Stanisław*, s. 320.

⁴⁴⁰ *Dyaryusz Seymu... 1780...*, s. 379.

⁴⁴¹ *Regestr osób do wyboru za konsyliarzów do Rady Nieustającej* w: AGAD, ZP 110; W. Szczygielski, *Kobielski Jan Nepomucen*, [w:] PSB, t. XIII, 1967/1968, s. 149.

⁴⁴² *Regestr osob do wyboru za kommissarzow do Kommissyi Skarbu Koronnego* w: AGAD, ZP 110.

⁴⁴³ VL, t. VIII, s. 582, 584. *Osoby do Rady Nieustającej wybrane ex pluralitate* i *Osoby do Komisji Skarbu Koronnego ex pluralitate wybrane*.

⁴⁴⁴ *Dyaryusz Seymu... 1780...*, s. 29.

⁴⁴⁵ *Dyaryusz Seymu... 1782...*, wyd. P. Kiciński, Warszawa 1782, s. 8–10.

⁴⁴⁶ Tekst propozycji poddanej pod głosowanie znajduje się w: AGAD, ZP 108, k. 77.

⁴⁴⁷ *Dyaryusz Seymu... 1782...*, s. 381.

⁴⁴⁸ *Ibidem*, s. 381–382. W protokole Rady podano, iż sprawa odłączenia części diecezji chełmskiej i krakowskiej była przedmiotem noty J. Thuguta z 7 I 1782: AGAD, ML VII/40, k. 43v–44. Protokół Rady Nieustającej z 22 I 1782.

w tym samym głosowaniu, także szambelan Józef Jabłkowski. Pochwalił on wprawdzie, za umiar, głos jednego z liderów opozycji A.K. Czartoryskiego, posła wileńskiego, jednak co do oceny wydarzeń krakowskich mowa szambelana nie pozostawiała żadnych wątpliwości. Szambelan bronił kapituły krakowskiej. Jeśli „przewiniła”, to zdaniem posła sieradzkiego poniosła już wystarczającą karę. J. Jabłkowski skarżył się na „rozdzielenie zdań” i „rozjątrzenie umysłów” części sejmujących, które oceniał jako niebezpieczne dla narodu⁴⁴⁹.

Udział posłów sieradzkich w innych dyskusjach był nikły. Jeden z nich (nie wiadomo który) na sesji z 23 października 1782 apelował do przywódcy opozycji – Stanisława Lubomirskiego, by uwolnił parlamentarzystów „z tej beczynnej niewoli, w której W. Ks. M. stany sejmujące trzymasz”⁴⁵⁰. To oskarżenie marszałka wielkiego koronnego o obstrukcję parlamentarną stanowi kolejny przejaw regalistycznej postawy mandatarjuszy sejmiku szadkowskiego.

Jeśli chodzi o czynności wyborcze, swoją kandydaturę do Rady Nieustającej ze „stanu rycerskiego” zgłosił szambelan J. Jabłkowski⁴⁵¹. Wśród osób ubiegających się o miejsce w Komisji Skarbu Koronnego był cześnik sieradzki P. Biernacki⁴⁵². Obaj posłowie sieradzcy zostali wybrani do organów rządowych, choć nie uzyskali zbyt wielu głosów. J. Jabłkowski otrzymał ich 61, zaś P. Biernacki – 68 i były to najmniejsze liczby wotów dające miejsce w Radzie Nieustającej i Komisji Skarbu Koronnego⁴⁵³.

Charakteryzując aktywność posłów na sejmie z 1782, należy stwierdzić, że była ona niewielka. Reprezentanci sejmiku w Szadku w swoich publicznych wystąpieniach zajmowali postawę regalistyczną. Prym w tym wiodli J. Jabłkowski i P. Biernacki. Bierni byli (poza głosowaniami) A. Cielecki i S. Walewski.

Odmienne sytuacja wyglądała na sejmie grodzieńskim z 1784, na którym posłowie sieradzcy aktywnie angażowali się w różne sfery działania parlamentu. Do deputacji kontrolującej Departament Wojskowy wyznaczony został cześnik łączycy i poseł sieradzki F. Mączyński. Na egzaminatora Komisji Skarbu Koronnego marszałek sejm F.K. Chomiński powołał K. Turskiego, stolnika szadkowskiego, zaś kontrolerem Komisji Skarbu Litewskiego został K. Biernacki, wojski ostrzeszowski⁴⁵⁴. F. Mączyński przedstawił relację z egzaminu Departamentu Wojskowego na sesji 21 października. Instrukcja poselska dała mu okazję do złożenia podziękowań Stanisławowi Augustowi, m.in. za nominację na województwo mazowieckie dla A. Małachowskiego (na sejmie w 1780 posła sieradzkiego) i awanse marszałkowskie dla M. Mniszcha, K. Raczyńskiego

⁴⁴⁹ J. Jabłkowski, p. sieradzki, *Głos...2 XI 1782...*, [w:] ZM 1782; *Dyaryusz Seymu... 1782...*, s. 382–383.

⁴⁵⁰ *Ibidem*, s. 243.

⁴⁵¹ AGAD, ZP 23, cz. II, k. 3. Kandydaci do Rady Nieustającej z prowincji wielkopolskiej (wykaz z podpisem A. Małachowskiego, marszałka sejm z 1780). Pierwotnie wśród kandydatów znajdował się również P. Biernacki, ale jego nazwisko zostało przekreślone.

⁴⁵² AGAD, ZP 23, cz. II, k. 87. Kandydaci do Komisji Skarbu Koronnego z prowincji wielkopolskiej (wykaz z podpisem A. Małachowskiego).

⁴⁵³ *Dyaryusz Seymu... 1782...*, s. 34, 61. Jeszcze mniejsze liczby głosów, które mieli uzyskać J. Jabłkowski (44) i P. Biernacki (50) podane są w notatkach na drukowanych regestrach do głosowania: AGAD, ZP 126, k. 231, 257.

⁴⁵⁴ *Dyaryusz Seymu... 1784...*, wyd. M. Tukalski-Nielubowicz, Warszawa 1785, s. 15–16.

i I. Potockiego, choć tego ostatniego w uchwale sejmiku szadkowskiego nie wymieniono⁴⁵⁵. W sprawach wojskowych cześnik łączycki nie miał zbyt wiele do powiedzenia. Pozytywnie, choć bardzo ogólnikowo, ocenił działania osób tworzących Departament Wojskowy. Nie zabrakło też rekomendacji dla szefa królewskiej kancelarii wojskowej gen. J. Komarzewskiego (wówczas posła rawskiego⁴⁵⁶), znowu z powołaniem się na zlecenie instrukcji poselskiej⁴⁵⁷.

Na sesji 22 października 1784 wystąpił deputowany do kontroli Komisji Skarbu Koronnego K. Turski. W mowie znalazły się pochwały egzaminowanej instytucji, której działalność poseł sieradzki ocenił jako przezorną i zgodną z prawem. Podniósł jednak problem nadmiernego obciążenia prac komisji czynnościami sądowymi, co uszczuplało czas dla „rządu ekonomicznego”⁴⁵⁸. W dalszej części mowy stolnik szadkowski odwołał się do instrukcji poselskiej. Wobec niedostatku srebrnej monety w kraju proponował, by przy regulowaniu podatków dozwolono spłatę 1/4 sumy (a nie 1/10 jak dotychczas) monetą miedzianą, co tylko częściowo pokrywało się ze stanowiskiem sejmiku szadkowskiego. K. Turski zapowiedział złożenie później projektu w tej sprawie⁴⁵⁹. Po rozłączeniu się izb doszło do dość żywej dyskusji na temat absolutorium dla Komisji Skarbu Koronnego. W jej trakcie (28 października) z mowami broniącymi magistratury lub domagającymi jej szybkiego „zakwitowania” wystąpili: F. Mączyński, kapitan F. Starczewski i komisarz skarbowy P. Biernacki (poseł sieradzki z 1782), przemawiający jako przedstawiciel kwitowanej instytucji⁴⁶⁰.

Na sesji 23 października 1784 głos zabrał członek deputacji egzaminującej Komisję Skarbu Litewskiego K. Biernacki. Kolejny poseł sieradzki dziękował „z województwem moim” królowi za nominację ministerialną; tym razem chodziło o podskarbstwo litewskie dla Stanisława Poniatowskiego. Wojski ostrzeszowski nie miał zastrzeżeń do działalności kontrolowanej instytucji, podkreślał też jej oszczędność. Jak stwierdził, „nie znaleźliśmy nic, w czym by szafunek Skarbu mógł być naganiony”⁴⁶¹. Na sesji 27 października K. Turski polemizował z opiniami, że wyrok powołanej w 1780 „ekstrakomisji” skrzywdził A. Tyzenhauza. Nie negując zasług podskarbiego nadwornego, podkreślał, że na pierwszym miejscu należy postawić interes Skarbu⁴⁶². Na sesji 2 listopada szybkiego podjęcia decyzji w sprawie „kwitu” dla Komisji Skarbowej Litewskiego (przy

⁴⁵⁵ *Ibidem*, s. 174–175; AGAD, SGR 168, k. 576v. Instrukcja poselska sieradzka z 16 VIII 1784.

⁴⁵⁶ Na temat okoliczności wyboru J. Komarzewskiego na reprezentanta sejmiku rawskiego zob. W. Filipczak, *Aktywność sejmikowa...*, s. 26–27.

⁴⁵⁷ *Dyaryusz Seymu... 1784...*, s. 174–175; AGAD, SGR 168, k. 604. Instrukcja poselska sieradzka z 16 VIII 1784.

⁴⁵⁸ K. Turski, p. sieradzki, *Głos... 22 X 1784*, [w:] ZM 1784 (Wil.), s. 284–285; *Dyaryusz Seymu... 1784...*, s. 218–219.

⁴⁵⁹ K. Turski, *Głos... 22 X 1784*, s. 285–287; *Dyaryusz Seymu... 1784...*, s. 219–220. Por. AGAD, SGR 168, k. 574v. Instrukcja poselska sieradzka z 16 VIII 1784.

⁴⁶⁰ *Dyaryusz Seymu... 1784...*, s. 389, 391–392, 397–400.

⁴⁶¹ *Dyaryusz Seymu... 1784...*, s. 244–246.

⁴⁶² K. Turski, p. sieradzki, *Głos... 27 X 1784*, [w:] ZM 1784 (Wil.), s. 428–431; *Dyaryusz Seymu... 1784...*, s. 373–375; S. Kościałkowski, *op. cit.*, t. II, s. 506–508.

braku jednomyślności w drodze głosowania) domagał się F. Starczewski⁴⁶³. Poseł ten zabierał głos także w innych sprawach. Na sesji 19 października 1784 podniósł problem praw Giedroyciów do używania tytułu książęcego⁴⁶⁴. Po rozłączeniu się izb (25 października) F. Starczewski apelował o skrócenie wypowiedzi poselskich, aby zyskany czas przeznaczyć na odczytywanie projektów. Miało to być ułatwieniem w realizacji dezyderatów województw⁴⁶⁵.

Dwaj Sieradzanie – chorąży piotrkowski P. Biernacki i szambelan J. Jabłkowski ubiegali się w 1784 o komisarstwo Skarbu Koronnego⁴⁶⁶. Obaj byli posłami sieradzkimi na sejm z 1782, zaś P. Biernacki zasiadał w komisji w kadencji 1782–1784. Ostatecznie komisarzem został tylko chorąży piotrkowski, który otrzymał 85 głosów⁴⁶⁷. Zachowane projekty składu Komisji Skarbu Koronnego wskazują, że kandydatura P. Biernackiego cieszyła się poparciem dworu⁴⁶⁸.

Udział posłów sieradzkich w kontroli władz wykonawczych na sejmie z 1786 należyć zacząć od wystąpienia M. Ostrowskiego (na sesji 23 października) jako deputowanego egzaminującego Radę Nieustającą⁴⁶⁹. Stolnik sieradzki zaczął od złożenia Stanisławowi Augustowi, w imieniu województwa, wyrazów wierności, posłuszeństwa i wdzięczności⁴⁷⁰. M. Ostrowski zaprezentował pochwałę Rady jako instytucji, w której słaby „uzali się na przemoc”, zaś „opieszala sprawiedliwość” znajdzie karę. Poseł sieradzki podniósł także zasługi magistratury w sprawie handlu chersońskiego. Stolnik sieradzki podkreślił również dbałość Departamentu Policji o miasta. M. Ostrowski zajął się szerzej spławnością rzek, wyrażając oczekiwanie, iż zrealizowane zostaną dawne konstytucje w tej mierze. Poseł sieradzki przypomniał prace komisarzy Skarbu Koronnego na rzece Pilicy, które nie zostały jednak dokończone⁴⁷¹. Wypowiedź tę można odczytać w kontekście zaleceń instrukcji poselskiej z 1786, w której mowa była o staraniach posłów o żeglowność rzeki Warty⁴⁷².

Na sesji z 26 października 1786, jako deputowany do kontroli Komisji Edukacji Narodowej, wystąpił K. Turski. Stolnik szadkowski nie ograniczył się do zagadnień edukacyjnych. W swojej mowie podziękował Stanisławowi Augustowi za nominację na województwo sieradzkie dla M. Walewskiego (na tym posiedzeniu wziął on udział

⁴⁶³ *Dyaryusz Seymu... 1784...*, s. 448.

⁴⁶⁴ *Ibidem*, s. 52–53.

⁴⁶⁵ F. Starczewski, p. sieradzki, *Przymówienie się... 25 X 1784...*, [w:] ZM 1784 (Ww.), s. 174–175; *Dyaryusz Seymu... 1784...*, s. 344–345.

⁴⁶⁶ AGAD, ZP 128, k. 126, 128v. *Regestr osob do wyboru za kommissarzow do Kommissyi Skarbu Koronnego* (druk).

⁴⁶⁷ *Dyaryusz Seymu... 1784...*, s. 54.

⁴⁶⁸ AGAD, ZP 128, k. 96, 98. *Projet pour la Commission du Tresor de la Couronne* (2 wersje)

⁴⁶⁹ AGAD, APP 102, s. 17. *Diariusz sejmu 1786 r.*; M. Ostrowski, *Mowa ... jako delegowane-go...*, [w:] ZM 1786, t. I, s. 259–266; A. Danilczyk, *W kręgu afery...*, s. 147.

⁴⁷⁰ APŁ, AOPM II/3, s. 53–54. M. Ostrowski, p. sieradzki, *Mowa... 1786* (rkps).

⁴⁷¹ APŁ, AOPM II/3, s. 57–59. M. Ostrowski, p. sieradzki, *Mowa... 1786* (rkps); M. Ostrowski, *Mowa ... jako delegowanego...*, s. 260–261.

⁴⁷² AGAD, SGR 173, k. 253v. Instrukcja poselska sieradzka z 21 VIII 1786 (także: APŁ, AOPM II/46, s. 355).

w wotach senatorskich)⁴⁷³. Również na podstawie instrukcji poselskiej K. Turski polecił królowi Rocha i Stanisława Kossowskich, poruszył także sprawę uwolnienia z pruskiego sekwestru dóbr podskarbiego nadwornego koronnego⁴⁷⁴.

W kontroli Komisji Skarbu Koronnego uczestniczył P. Biernacki (poseł sieradzki z 1776 i 1782). Choraży piotrkowski, który wystąpił jako delegowany przez komisję skarbową do odpowiedzi na zarzuty parlamentarzystów, wygłosił na sesji 31 października obszerną mowę⁴⁷⁵.

P. Biernacki, po dwóch kadencjach pracy w charakterze komisarza skarbowego, ubiegał się o konsyliarstwo Rady Nieustającej. Wybrany do magistratury zasiadł w niej w Departamencie Skarbowym⁴⁷⁶. Choraży piotrkowski, jako konsyliarz „stanu rycerskiego” z prowincji wielkopolskiej, był z urzędu kandydatem do funkcji marszałka Rady Nieustającej⁴⁷⁷. O miejsce w Komisji Skarbu Koronnego z powodzeniem ubiegał się w 1786 marszałek sejmiku poselskiego w Szadku S. Kossowski, starosta sieradzki⁴⁷⁸.

Z wystąpień posłów sieradzkich, które nie były związane z kontrolą i wyborami władz wykonawczych, wymienić należy mowę M. Ostrowskiego z 30 października 1786. Stolnik sieradzki poruszył sprawę zaległości w sądzeniu spraw z rejestrów sieradzkiego i mazowieckiego w Trybunale Koronnym (sięgających podobno 12 lat). Wniósł również projekt, grożąc blokowaniem innych propozycji, jeśli nie zostanie on przyjęty przez sejm⁴⁷⁹. Powyższe groźby nie skłoniły parlamentarzystów do rozpatrzenia propozycji. Żądania M. Ostrowskiego w tej sprawie miały podstawę w instrukcji poselskiej sejmiku w Szadku⁴⁸⁰. K. Turski był autorem, wspomnianego już projektu w sprawie żeglowności Warty (nie został odczytany)⁴⁸¹. W źródłach brak jest informacji o aktywności A. Byszewskiego i I. Cieleckiego na sejmie z 1786.

Propozycje polecane posłom przez sejmik w Szadku, choć wielokrotnie prezentowane przez jego reprezentantów, pozostały bezowocne. Posłowie sieradzcy odgrywali natomiast znaczącą rolę w rywalizacji o miejsca w organach władzy wykonawczej.

⁴⁷³ AGAD, APP 102, s. 22–23. Diariusz sejmu 1786 r.; M. Kobierecki, *Walewscy...*, s. 195.

⁴⁷⁴ AGAD, AKP 356, cz. II, k. 100–100v. Diariusz sejmu 1786 r.; AGAD, SGR 173, k. 254–254v. Instrukcja poselska sieradzka z 21 VIII 1786 (także: APŁ, AOPM II/46, s. 357–358).

⁴⁷⁵ P. Biernacki, *Głos... 31 X 1786...*, [w:] ZM 1786, t. II, s. 676–680 (także: AGAD, ZP 105, s. 39–39v); AKP 356, cz. II, k. 19–19v. Diariusz sejmu 1786 r.

⁴⁷⁶ AGAD, ZP 127, k. 450v. *Journal de la Diète...* 1786; APP 102, s. 46. Diariusz sejmu 1786 r.; A. Czaja, *Między tronem, buławą a dworem petersburskim. Z dziejów Rady Nieustającej 1786–1789*, Warszawa 1988, s. 86.

⁴⁷⁷ AGAD, ZP 127, k. 300. *Kandydaci z konsyliarzów podług alternaty z prowincji wielkopolskiej do wyboru na marszałka Rady Nieustającej* (druk).

⁴⁷⁸ AGAD, ZP 127, k. 451v. *Journal de la Diète...* 1786; VL. t. IX, s. 33. *Osoby do Komisji Skarbu Koronnego wybrane pluralitatis votorum*.

⁴⁷⁹ APŁ, AOPM II/46, s. 50–51. Mowy na sejmie 1786 (rkps); AGAD, AKP 356, cz. II, k. 14–15. Diariusz sejmu 1786 r.

⁴⁸⁰ AGAD, SGR 173, k. 253v. Instrukcja poselska sieradzka z 21 VIII 1786 (także: APŁ, AOPM II/46, s. 355).

⁴⁸¹ AGAD, ZP 59, k. 102. Projekta nieczytane.

Szczególne osiągnięcia w tym względzie miał P. Biernacki, który był wybierany na trzech kolejnych sejmach (1782–1786) – dwa razy do Komisji Skarbu Koronnego, raz do Rady Nieustającej. Jako jej konsyliarz doczekał się awansu na kasztelanie sieradzka⁴⁸².

⁴⁸² A. Czaja, *op. cit.*, s. 110.

CZEŚĆ II

SEJMIKI WIELUŃSKIE 1780–1786

Wchodząca w skład województwa sieradzkiego ziemia wieluńska składała się z dwóch powiatów wieluńskiego i ostrzeszowskiego. W staropolskiej nomenklaturze funkcjonowało określenie „ziemia wieluńska i powiat ostrzeszowski”, w którym termin „ziemia” odnosił się do stołecznego powiatu. Wprawdzie sejmiki w Wieluniu zbierały się już w XV w., jednak dopiero w latach czterdziestych XVI w. ostatecznie ukształtowała się odrębność sejmiku przedsejmowego ziemi wieluńskiej¹.

W literaturze przedmiotu jest dość mało informacji na temat życia politycznego w początkach czasów Rady Nieustającej. Wojciech Szczygielski omówił wyniki sejmiku przedsejmowego z 1776. Posłami na sejm zostali wówczas pisarz ziemski wieluński Fryderyk Jakub Psarski i starosta ostrzeszowski Franciszek Stadnicki². W 1778 sejmik przedsejmowy był kontrolowany przez stronnictwo dworskie (mandaty uzyskali podkomorzy Ludwik Karśnicki i miecznik piotrkowski Jakub Kempisty). W tym czasie ziemia wieluńska znajdowała się w sferze zainteresowań dwóch ważnych postaci związanych z obozem regalistycznym: kanclerza koronnego i biskupa poznańskiego Andrzeja Młodziejowskiego oraz marszałka nadwornego koronnego Franciszka Rzewuskiego³. Na szczeblu lokalnym czołową rolę odgrywali podkomorzy wieluński L. Karśnicki (w maju 1778 wybrany na kandydata do tego urzędu⁴) i sędzia ziemski wieluński F.J. Psarski (w marcu 1778 prezentowany królowi do sęstwa przez sejmik elekcyjny⁵), który już w 1764 został posłem zgromadzenia przedkonwokacyjnego w Szadku do prymasa Władysława Łubieńskiego⁶. Obaj działacze związani byli z kanclerzem A. Młodziejowskim. Dotyczyło to zwłaszcza L. Karśnickiego, który cieszył się zaufaniem kanclerza koronnego⁷. W tej sytuacji śmierć A. Młodziejowskiego (w marcu 1780), poprzedzona jego dwumiesięczną, ciężką chorobą⁸, była istotną okolicznością dla wieluńskiego życia politycznego.

¹ W. Szczygielski, *Dzieje ziemi wieluńskiej*, Łódź 1969, s. 15–16, 20.

² W. Szczygielski, *Dzieje ziemi wieluńskiej...*, s. 162; D. Dukwicz, *Stadnicki Franciszek*, [w:] PSB, t. XLI, 2002, s. 384.

³ W. Filipczak, *Sejm 1778 roku*, Warszawa 2000, s. 65–66.

⁴ AGAD, WGO 33a, k. 487v. Laudum sejmiku w Wieluniu z 13 V 1778.

⁵ BCz 3374, k. 197v. Laudum sejmiku w Wieluniu z 16 III 1778 (odpis).

⁶ W. Szczygielski, *Psarski Fryderyk Jakub*, [w:] PSB, t. XXIX, 1986, s. 251.

⁷ AGAD, VO I/15, s. 1294. Andrzej Młodziejowski do Kazimierza Myszkowskiego z 8 IV 1778; W. Filipczak, *Sejm 1778 roku*, s. 65.

⁸ BJ 6799, k. 9. Gazeta pisana z 27 I 1780; *Urzednicy centralni i nadworni XIV–XVIII wieku. Spisy*, red. A. Gąsiorowski, Kórnik 1992, s. 58.

Wiosną 1780 zmarł kasztelan wieluński Władysław Bartochowski, który pełnił swój urząd przez prawie 20 lat⁹. Zgon senatora nastąpił 14 kwietnia tego roku, o czym donosił z Wielunia ksiądz Jacek Podoski, który uzyskał tę informację od cześnika Feliksa Niemojowskiego¹⁰. Zainteresowanie cześnika wieluńskiego tą sprawą nie było przypadkowe. Następnego dnia F. Niemojowski prosił o wakujący urząd Jacka Ogrodzkiego (nie wiedząc jeszcze o ciężkiej chorobie szefa Gabinetu Stanisława Augusta). Powoływał się on na wcześniejsze obietnice królewskie¹¹. Z kolejnego listu (z 17 kwietnia) wynika, iż F. Niemojowski przypominał deklaracje królewskie sprzed dwóch lat¹². Mogły one mieć związek z aspiracjami cześnika wieluńskiego do podkomorstwa. Na sejmiku elekcyjnym z 13 maja 1778 pretendował on do tego urzędu, nie znalazł się jednak wśród czterech sejmikowych kandydatów¹³. F. Niemojowski proponował też zmianę w obsadzie wieluńskich urzędów sądowych. Nie ukrywał swojej niechęci do sędziego F.J. Psarskiego i jego szwagra – pisarza ziemskiego Ignacego Wysławskiego¹⁴. Na sejmiku w maju 1778 został on kandydatem do pióra wieluńskiego, a następnie otrzymał wakans, choć w laudum jest wymieniony dopiero na trzecim miejscu¹⁵. Nominację na pisarstwo zawdzięczał I. Wysławski poparciu F.J. Psarskiego i rekomendacji starosty wieluńskiego Stanisława Męcińskiego¹⁶. F. Niemojowski proponował, by przesunąć pisarza ziemskiego na inny urząd, zaś pióro wieluńskie powierzyć podczaszycowi ostrzeszowskiemu Ignacemu Niemojowskiemu¹⁷. Starania o kasztelaninę wieluńską podjął także chorąży radomszczański Maksym Turski. W dniu 18 kwietnia 1780 zwrócił się on do króla z prośbą o wakujący urząd¹⁸. Nie była to jego pierwsza prośba w tej sprawie. Już we wrześniu 1778 prosił on Stanisława Augusta o kasztelaninę, choć urząd jeszcze nie wakował¹⁹. Prośby obu pretendentów nie miały jednak szans na powodzenie. W imieniu monarchy, poinformował ich o tym (26 kwietnia 1780) Adam Cieciszowski, zastępujący J. Ogrodzkiego. Wyjaśnił, że przyczyną odmowy była

⁹ *Urzednicy województw łęczyckiego i sieradzkiego XVI–XVIII wieku. Spisy*, opr. E. Opaliński i H. Żerek-Kleszcz, red. A. Gašiorowski, Kórnik 1993, s. 213. W 1760 W. Bartochowski, już jako kasztelan wieluński, uczestniczył w sejmiku przedsejmowym, który jednak został zerwany: M. Czeppe, *Kamaryla Pana z Dukli. Kształtowanie się obozu politycznego Jerzego Augusta Mniszcha*, Warszawa 1998, s. 156.

¹⁰ BCz 683, s. 221. Jacek Podoski do NN z 14 IV 1780.

¹¹ BCz 678, s. 85–86, 91–92. Feliks Niemojowski do Jacka Ogrodzkiego z 15 IV 1780 i F. Niemojowski do Adama Cieciszowskiego z 29 V 1780; H. Żerek-Kleszcz, *Nominacje senatorskie Stanisława Augusta Poniatowskiego w okresie Rady Nieustającej*, PNH 2006, R. V, nr 1(9), s. 215.

¹² BCz 678, s. 81–82. F. Niemojowski do J. Ogrodzkiego z 17 IV 1780.

¹³ AGAD, WGO 33a, k. 487–487v. Laudum sejmiku w Wieluniu z 13 V 1778.

¹⁴ BCz 678, s. 82–83. F. Niemojowski do J. Ogrodzkiego z 17 IV 1780.

¹⁵ AGAD, WGO 33a, k. 428v. Laudum sejmiku w Wieluniu z 4 V 1778.

¹⁶ AGAD, VO I/15, s. 1330–1331. Andrzej Młodziejowski do Fryderyka J. Psarskiego z 11 V 1778.

¹⁷ BCz 678, s. 82–84. F. Niemojowski do J. Ogrodzkiego z 17 IV 1780.

¹⁸ BCz 691, s. 53. Maksym Turski do króla z 18 IV 1780; H. Żerek-Kleszcz, *Nominacje senatorskie...*, s. 215.

¹⁹ BCz 690, s. 397–399. M. Turski do króla z 5 IX 1778; H. Żerek-Kleszcz, *Nominacje senatorskie...*, s. 215.

prośba o kasztelanię ówczesnego marszałka Trybunału Koronnego L. Karśnickiego²⁰. Podkomorzy wieluński, urzędujący wówczas w Lublinie, już trzy dni wcześniej (23 kwietnia) dziękował królowi za obietnicę przyznania wakansu²¹.

Na formalne rozstrzygnięcie rywalizacji o kasztelanię wieluńską czekano jeszcze prawie miesiąc. Do elekcji kandydatów doszło na sesji 19 maja 1780. Ostatecznie zgłoszono sześciu pretendentów. Tylko trzech było urzędnikami wieluńskimi: podkomorzy L. Karśnicki, chorąży Mikołaj Taczanowski i cześnik F. Niemojowski²². M. Taczanowski został w maju 1778 wybrany przez sejmik elekcyjny kandydatem do podkomorstwa wieluńskiego (wpisano go na pierwszym miejscu)²³. Kolejni trzej mieli związki z pozostałymi powiatami województwa sieradzkiego. Wśród konkurentów do wakansu znaleźli się: chorąży sieradzki Władysław Biernacki, chorąży szadkowski Jan Nepomucen Walewski oraz sędzia ziemski sieradzki Jan Nepomucen Kobielski²⁴. Wszyscy aktywnie uczestniczyli w sieradzkim życiu parlamentarnym. J.N. Kobielski był w 1776 i 1778 wybierany w Szadku posłem na sejm²⁵. J.N. Walewski w 1766 oraz w 1776 marszałkował sejmikom sieradzkim, zaś w 1756, 1761 i 1766 otrzymał mandat poselski z tegoż województwa²⁶. W. Biernacki był posłem sieradzkim już w 1754, zaś w 1767 konsyliarzem konfederacji radomskiej²⁷. W listopadzie 1780 został kasztelanem sieradzkim. Ostatecznie wśród trzech kandydatów, na których oddano najwięcej głosów, znaleźli się: L. Karśnicki, W. Biernacki i F. Niemojowski²⁸. Kasztelanię otrzymał L. Karśnicki jeszcze na sesji z 19 maja 1780 (formalna nominacja miała datę lipcową)²⁹. Jego kandydaturę zalecał konsyliarzom sam Stanisław August³⁰. L. Karśnicki, jak sam twierdził, pragnął awansu z podkomorstwa na kasztelanię, ze względu na koszty i trudy związane z pełnieniem urzędu sądowego³¹.

²⁰ BCz 678, s. 89. A. Cieciszowski do F. Niemojowskiego z 26 IV 1780; BCz 691, s. 55. A. Cieciszowski do M. Turskiego z 26 IV 1780; H. Żerek-Kleszcz, *Nominacje senatorskie...*, s. 215.

²¹ BCz 669, s. 79. Ludwik Karśnicki do króla z 23 IV 1780; ; H. Żerek-Kleszcz, *Nominacje senatorskie...*, s. 216.

²² AGAD, ML VII/30, k. 13v. Protokół Rady Nieustającej z 19 V 1780; H. Żerek-Kleszcz, *Nominacje senatorskie...*, s. 231.

²³ AGAD, WGO 33a, k. 487–487v. Laudum sejmiku w Wieluniu z 13 V 1778.

²⁴ AGAD, ML VII/30, k. 13v. Protokół Rady Nieustającej z 19 V 1780; H. Żerek-Kleszcz, *Nominacje senatorskie...*, s. 231.

²⁵ BCz 3374, k. 46v. Laudum sejmiku w Szadku z 15 VII 1776; M. Wisińska, *Opozycja magnacka w Sieradzkim w latach 1785-1790*, RŁ 1982, t. XXXII, s. 68; W. Filipeczak, *Sejm 1778 roku*, s. 65.

²⁶ M. Kobierecki, *Walewscy herbu Kolumna w XVII–XVIII wieku*, Łódź 2008, s. 69-70.

²⁷ *Diarjusze sejmowe z XVIII wieku*, wyd. W. Konopczyński, t. III, Kraków 1937, s. 243; S. Kraushar, *Księżę Replin i Polska w pierwszym czteroleciu panowania Stanisława Augusta (1764–1768)*, t. I, Kraków 1898, s. 396.

²⁸ AGAD, ML VII/87, k. 53. Kandydaci do kasztelanii wieluńskiej. L. Karśnicki otrzymał najwięcej – 17 głosów, a nie 7, jak podała H. Żerek-Kleszcz (*Nominacje senatorskie...*, s. 231).

²⁹ AGAD, ML VII/30, k. 14. Protokół Rady Nieustającej z 19 V 1780; *Urzędnicy województwa łęczyckiego i sieradzkiego...*, s. 214.

³⁰ BCz 681, s. 69–70. Król do Kajetana Olizara z 24 V 1780. Na podstawie listu można wyciągnąć wniosek, że L. Karśnicki miał wątpliwości w tej sprawie.

³¹ H. Żerek-Kleszcz, *Nominacje senatorskie...*, s. 216.

F. Niemojowski, w liście do A. Cieciszowskiego, nie krył rozczarowania decyzją królewską. Cześniak wieluński dostrzegł „utrącenie fortuny” przez L. Karśnickiego w wyniku pełnienia funkcji marszałka trybunalskiego. Jednak F. Niemojowski podkreślał, że pełnił funkcje publiczne w czasach, kiedy L. Karśnicki „w szkołach brał ćwiczenie”³². Nowy kasztelan wieluński nie był człowiekiem o długiej karierze politycznej, choć działał w konfederacji barskiej³³. O roli politycznej F. Niemojowskiego wiadomo niewiele. Być może był w 1754 posłem wieluńskim na sejm³⁴. W 1773 został reprezentantem swojej ziemi na sejm rozbiorowy³⁵. F. Niemojowski deklarował brak zainteresowania kasztelaną w innym województwie. Pisał też: „Nie spodziewam się, aby kiedy wyższe urzędy były mi przeszkodą do wzruszenia mej spokojności”³⁶. W odpowiedzi A. Cieciszowski starał się ułagodzić żal swego korespondenta. Deklarował pomoc, jeśli tylko cześniak wieluński ujawni swoje oczekiwania³⁷. Dopiero w następnym roku F. Niemojowski poprosił o umieszczenie jednego z „imienników” w Szkole Rycerskiej³⁸.

Awans L. Karśnickiego na kasztelaną wieluńską oznaczał konieczność obsadzenia podkomorstwa, a w konsekwencji potrzebę zwołania sejmiku deputackiego. Sprawa uległa jednak zwłoce ze względu na późne (4 lipca 1780) wystawienie nominacji³⁹. Zanim do tego doszło, pojawił się kolejny wakans na znaczącym urzędzie. W liście z 10 czerwca 1780 Wojciech Niemojowski złożył na ręce Stanisława Augusta rezygnację ze stolnikostwa wieluńskiego. Jednocześnie rekomendował do niego swojego kuzyna, podkomorzycę Augustyna Myszkowskiego⁴⁰. Był on synem zmarłego w 1778 podkomorzego wieluńskiego Adama, który uczestniczył w działaniach miejscowego samorządu szlacheckiego⁴¹. Myszkowscy byli rodem o znakomitych senatorskich tradycjach i ponadregionalnym znaczeniu. Jego przedstawiciele jednak, jak zwrócił uwagę Edward Opaliński, w XVIII wieku byli w Wieluńskim tylko urzędnikami ziemskimi⁴². Prośbę W. Niemojowskiego o wakans dla A. Myszkowskiego popierał także starosta S. Męciński, brat cioteczny podkomorzycy⁴³. S. Męciński był jedną z czołowych postaci wieluńskiego życia parlamentarnego. W 1775 został wybrany deputatem na Trybunał

³² BCz 678, s. 96–97. F. Niemojowski do A. Cieciszowskiego z 10 VI 1780.

³³ B. Krakowski, *Karśnicki (Karsznicki) Ludwik*, [w:] PSB, t. XII, 1966, s. 142.

³⁴ Wśród posłów na sejm z 1754 wymieniony jest „Niemojowski, chorążyc wieluński”: *Diarjusze sejmowe z XVIII wieku*, t. III, s. 243

³⁵ R. Chojecki, *Patriotyczna opozycja na sejmie 1773 r.*, KH 1972, R. LXXIX, s. 560.

³⁶ BCz 678, s. 97. F. Niemojowski do A. Cieciszowskiego z 10 VI 1780.

³⁷ BCz 678, s. 101. A. Cieciszowski do F. Niemojowskiego z 14 VI 1780.

³⁸ BCz 678, s. 103. F. Niemojowski do A. Cieciszowskiego z 22 III 1781.

³⁹ *Urzędnicy województw łęczyckiego i sieradzkiego...*, s. 214.

⁴⁰ BCz 678, s. 99. Wojciech Niemojowski do króla z 10 VI 1780.

⁴¹ *Urzędnicy województw łęczyckiego i sieradzkiego...*, s. 277. Adam Myszkowski podpisał laudum wieluńskie z 22 IX 1777 (AGAD, WGO 32b, k. 597v–598) w sprawie wyboru munduru ziemskiego. Uchwała została podjęta nie na sejmiku gospodarskim w Piotrkowie, lecz podczas zjazdu szlachty w Wieluniu z okazji kadencji sądów ziemskich.

⁴² E. Opaliński, *Rodziny wielkosenatorskie w Wielkopolsce, na Kujawach i na Mazowszu za Zygmunta III*, Warszawa 2007, s. 15–16, 32, 153–156.

⁴³ BCz 673, s. 409. Stanisław Męciński do króla z 10 VI 1780.

Koronny. W 1768 zagaił sejmik przedsejmowy⁴⁴, zaś w 1778 inaugurował aż trzy zgromadzenia elekcyjne (na jednym z nich – 13 maja 1778 – był także marszałkiem koła rycerskiego)⁴⁵. Z listu starosty wieluńskiego wynika, że w kontaktach z monarchą korzystał on z pośrednictwa podczaszego ostrzeszowskiego Kazimierza Myszkowskiego i szambelana [Michała] Walewskiego⁴⁶. Rekomendacja S. Męcińskiego miała zapewne kluczowe znaczenie, gdyż już wkrótce dziękował za decyzję monarchy w sprawie konfrowania urzędu A. Myszkowskiemu⁴⁷. Z czasem A. Myszkowski stał się osobą wpływową. W 1788 król prosił go o popieranie regalistycznych kandydatów do mandatów na sejmiku poselskim⁴⁸. Monarcha widział też w stolniku wieluńskim pożądanego posła. Ostatecznie A. Myszkowski nie został jednak wybrany⁴⁹.

Po nominacji L. Karśnickiego na senatora konieczne było wyłonienie kandydatów do podkomorstwa. Uniwersał na sejmik elekcyjny wydał wojewoda sieradzki Mikołaj Małachowski. Oblata „innotescencji” nastąpiła 2 sierpnia w grodzie wieluńskim⁵⁰. Miało to miejsce pod nieobecność starosty S. Męcińskiego. Po powrocie z Warszawy donosił on dworowi, że uniwersał został przesłany na ręce starosty ostrzeszowskiego Franciszka Stadnickiego, który nie był w stanie wstrzymać publikacji ze względu na naleganie obywateli. Termin sejmiku elekcyjnego wyznaczono na 16 sierpnia. Stało się to wbrew zaleceniom króla, który chciał, by kandydatów do podkomorstwa wybrano dopiero po zgromadzeniu przedsejmowym (była to często stosowana metoda nacisku na pretendentów do urzędu). Starosta wieluński stwierdził, że zmiana terminu nie jest już możliwa. S. Męciński deklarował, że poinformuje Gabinet królewski o rezultatach sejmiku i będzie rekomendował kandydata użytecznego dla monarchy⁵¹.

Obrady sejmiku elekcyjnego w Wieluniu (16 sierpnia 1780) zagaił starosta wieluński S. Męciński⁵². Absencja nowego kasztelana wieluńskiego nie może dziwić. Do grudnia tego roku funkcjonował jeszcze Trybunał Koronny, którym kierował L. Karśnicki⁵³. Na marszałka koła rycerskiego wybrano jednomyślnie starostę ostrzeszowskiego F. Stadnickiego. Na asesorów zostali powołani podczaszy wieluński Wojciech

⁴⁴ W. Szczygielski, *Męciński Stanisław*, [w:] PSB, t. XX, 1975, s. 498.

⁴⁵ BCz 3374, k. 197v. Laudum sejmiku w Wieluniu z 16 III 1778; AGAD, WGO 33a, k. 428, 487. Lauda sejmików w Wieluniu z 4 i 13 V 1780.

⁴⁶ BCz 673, s. 409. S. Męciński do króla z 10 VI 1780. Na temat szambelana Michała Walewskiego zob. M. Kobierecki, *op. cit.*, s. 267, 270–271.

⁴⁷ BCz 673, s. 411. S. Męciński do [A. Cieciszowskiego] z 21 VI 1780. Nominacja dla A. Myszkowskiego została wystawiona z datą 18 VII 1780: *Urzednicy województw łęczyckiego i sieradzkiego...*, s. 237.

⁴⁸ BKór. 2187, s. 8–9. Król do Augustyna Myszkowskiego z 30 VII 1788.

⁴⁹ J. Michalski, *Sejmiki poselskie 1788 r.*, s. 347; W. Szczygielski, *Dzieje ziemi wieluńskiej*, 163–164.

⁵⁰ AGAD, WGO 35b, k. 228. Laudum sejmiku w Wieluniu z 16 VIII 1780.

⁵¹ BCz 673, s. 413. S. Męciński do [Adama Cieciszowskiego] z 8 VIII 1780.

⁵² AGAD, WGO 35b, k. 228. Laudum sejmiku w Wieluniu z 16 VIII 1780 (także: BCz 673, s. 420 i BCz 683, s. 734).

⁵³ Według ustawy z 1775 kadencja Trybunału Koronnego kończyła się w wigilię św. Tomasza, to jest 20 grudnia kolejnego roku: VL, t. VIII, s. 106. *Trybunał Koronny*.

Bartochowski i łowczy wieluński Hipolit Masłowski⁵⁴. Zarówno marszałek (poseł z 1776), jak i asesorowie mieli doświadczenie w życiu sejmikowym. W. Bartochowski był marszałkiem sejmiku z 4 maja 1778. Na kolejnym zgromadzeniu (13 maja 1778) był pretendentem do podkomorstwa wieluńskiego (nie został jednak wybrany na kandydata)⁵⁵. H. Masłowski na sejmiku elekcyjnym z 4 maja 1778 został pierwszym z czterech kandydatów sejmiku do pióra ziemskiego wieluńskiego⁵⁶. Z laudum z 16 sierpnia 1780 wynika, iż marszałek F. Stadnicki odczytał registr pretendentów do podkomorstwa. Brak jest niestety informacji, ile osób się na nim znajdowało. Ostatecznie kandydatami sejmiku do wakansu zostali zgodnie wybrani: sędzia ziemski F.J. Psarski, chorąży wieluński Mikołaj Taczanowski, podczaszy ostrzeszowski Kazimierz Myszkowski i podsędek wieluński Kazimierz Karśnicki. Przy osobie F.J. Psarskiego zaznaczono, że go uznano za „najpierwszego” kandydata⁵⁷. Na sejmiku podjęto jeszcze uchwałę, która nie była związana z celem zebrania się szlachty. Potwierdzono w niej, na prośbę zainteresowanego, prawa spadkowe Szymona Zabłockiego do dóbr w kraju „zagranicznym”⁵⁸ (zapewne w Prusach).

Wydaje się, że w rywalizacji o podkomorstwo liczyli się dwaj kandydaci F.J. Psarski i M. Taczanowski. Obaj byli prezentowani królowi do urzędu również przez sejmik w maju 1778. Do podkomorstwa pretendował wówczas także podsędek K. Karśnicki, ale nie został wybrany⁵⁹. Dla K. Myszkowskiego elekcja miała być zapewne silnym argumentem w dalszych staraniach o ewentualny awans. M. Taczanowski, posiadacz najwyższego urzędu, miał poparcie S. Męcińskiego. Starosta wieluński proponował również, by chorągwo wieluńskie po nim objął K. Myszkowski („ascensu” gotów był ustąpić mu brat, stolnik A. Myszkowski). Z kolei podczastwo ostrzeszowskie miało przypaść cześnikowi tego powiatu Ludwikowi Madalińskiemu⁶⁰. Rezultaty sejmiku były sukcesem „najpierwszego” z kandydatów, F.J. Psarskiego. Powoływał się on na poparcie królewskiego brata, biskupa płockiego Michała Poniatowskiego⁶¹. Z korespondencji starosty i sędziego ziemskiego może wynikać, że osobą wyznaczoną przez króla do nadzorowania spraw ziemi wieluńskiej był adresat ich listów, zapewne szef Gabinetu monarchy A. Cieciszowski (o czym wprost pisał S. Męciński). Obaj liczyli, a F.J. Psarski wręcz powoływał się, na jego poparcie⁶². Sędzia ziemski wspominał także o swoich związkach z biskupem płockim, mając nadzieję na jego życzliwość. S. Męciński informował o przebiegu sejmiku podkanclerzego i biskupa poznańskiego

⁵⁴ AGAD, WGO 35b, k. 228. Laudum sejmiku w Wieluniu z 16 VIII 1780 (także: BCz 673, s. 420 i BCz 683, s. 734).

⁵⁵ AGAD, WGO 33a, k. 428, 487v. Lauda sejmików w Wieluniu z 4 i 13 V 1778.

⁵⁶ AGAD, WGA 33a, k. 428v. Laudum sejmiku w Wieluniu z 4 V 1778.

⁵⁷ AGAD, WGO 35b, k. 228v. Laudum sejmiku w Wieluniu z 16 VIII 1780 (także: BCz 673, s. 420, BCz 683, s. 735).

⁵⁸ AGAD, WGO 35b, k. 230. Uchwała sejmiku w Wieluniu z 16 VIII 1780.

⁵⁹ AGAD, WGO 33a, k. 487–487v. Laudum sejmiku w Wieluniu z 13 V 1778.

⁶⁰ BCz 673, s. 415–416. S. Męciński do [A. Cieciszowskiego] z 16 VIII 1780.

⁶¹ BCz 683, s. 731. F.J. Psarski do [A. Cieciszowskiego] z 16 VIII 1780. Zob. też: BCz 673, s. 417. S. Męciński do [A. Cieciszowskiego] z 16 VIII 1780.

⁶² BCz 673, s. 415–416. S. Męciński do [A. Cieciszowskiego] z 16 VIII 1780; BCz 683, s. 731. F.J. Psarski do [A. Cieciszowskiego] z 16 VIII 1780.

A.O. Okęckiego. Prawdopodobnie był on postrzegany jako osoba, która przejęła polityczne obowiązki A. Młodziejowskiego⁶³. Zmarły kanclerz odgrywał zaś istotną rolę w nadzorowaniu życia publicznego ziemi wieluńskiej. W nowej konfiguracji personalnej kluczowe znaczenie, jak się wydaje, miało stanowisko biskupa M. Poniatowskiego. Nominację na urząd podkomorzego otrzymał F.J. Psarski. Jego nominacja nosiła datę 22 sierpnia 1780, a więc nastąpiła już po sejmiku przedsejmowym⁶⁴.

Pięć dni po sejmiku podkomorskim, 21 sierpnia 1780, zebrano się w celu wyboru posłów na sejm. Obrady w kolegiacie wieluńskiej zagał starosta ostrzeszowski F. Stadnicki⁶⁵. Nieobecny był tym razem S. Męciński, który w liście, pisany w dniu sejmiku z Działoszyna, tłumaczył się chorobą, trwającą jeszcze od zgromadzenia elekcyjnego⁶⁶. Marszałkiem koła rycerskiego wybrany został, niedawny kandydat do podkomorstwa, podsędek K. Karśnicki. Na asesorów powołano, reprezentujących oba powiaty ziemi, miecznika wieluńskiego Wojciecha Psarskiego i cześnikowicza ostrzeszowskiego Józefa Madalińskiego⁶⁷. Ten ostatni, syn cześnika Ludwika Madalińskiego (pretendował do podkomorstwa 13 V 1778, ale nie został jednak wybrany), był kandydatem sejmiku z 4 maja 1778 do pióra ziemskiego wieluńskiego⁶⁸. Z laudum wynika, że następnie przygotowano i odczytano regestr pretendentów do poselstwa (brak jednak szczegółowych informacji na ten temat). W wyniku jednogłośnie elekcji mandaty otrzymali F. Stadnicki (zagajający zgromadzenie oraz poseł na sejmy z 1764 i 1776) i starosta krzepicki August Miączyński. Posłowie byli przypisani do poszczególnych powiatów⁶⁹.

Informując dwór o rezultatach sejmiku, S. Męciński podkreślał, iż zakończył się on zgodnie z rozkazami królewskimi. Pisał, że obrady ziemi wieluńskiej zostały „w najspokojniejszych odprawione umysłach”⁷⁰. Starosta wieluński pozytywnie oceniał również przyjętą przez zgromadzonych instrukcję poselską. Stwierdzał: „instrukcja nic więcej w sobie nie ma, tylko według uniwersału, utrzymanie dobra publicznego, nawet oddalwszy od niej wszelkie prywatne interesa”⁷¹. Pozostaje więc ocenić, czy opinia S. Męcińskiego była uzasadniona.

Rzeczywiście zalecenia dla posłów wieluńskich na sejm w 1780 nie były długie. Instrukcja liczyła tylko 11 punktów⁷². Dla porównania dwa lata wcześniej instrukcja

⁶³ BCz 673, s. 415. S. Męciński do [A. Cieciszowskiego] z 16 VIII 1780. Na temat związków A.O. Okęckiego z A. Młodziejowskim, zob.: W. Filipczak, *Sejm 1778 roku*, s. 209, 220, 226–227; H. Dymnicka-Woloszyńska, *Okęcki Antoni Onufry*, [w:] PSB, t. XXIII, 1978, s. 659.

⁶⁴ *Urzednicy województw łęczyckiego i sieradzkiego...*, s. 224.

⁶⁵ AGAD, WGO 35b, k. 266–266v. Laudum sejmiku w Wieluniu z 21 VIII 1780.

⁶⁶ BCz 673, s. 415, 423. S. Męciński do [A. Cieciszowskiego] z 16 i 21 VIII 1780.

⁶⁷ AGAD, WGO 35b, k. 266–266v. Laudum sejmiku w Wieluniu z 21 VIII 1780.

⁶⁸ AGAD, WGO 33a, k. 428v, 487v. Lauda sejmików w Wieluniu z 4 i 13 V 1778.

⁶⁹ AGAD, WGO 35b, k. 266v. Laudum sejmiku w Wieluniu z 21 VIII 1780. W 1764 F. Stadnicki był posłem wieluńskim na sejm elekcyjny: D. Dukwicz, *op. cit.*, s. 383–384.

⁷⁰ BCz 673, s. 423. S. Męciński do [A. Cieciszowskiego] z 21 VIII 1780.

⁷¹ BCz 673, s. 423. S. Męciński do [A. Cieciszowskiego] z 21 VIII 1780.

⁷² AGAD, WGO 35b, k. 258–259. Instrukcja poselska wieluńska z 21 VIII 1780 (odpis: BCz 3375, k. 89–91).

liczyła 14 punktów⁷³. Do spraw o wydzwiku politycznym można zaliczyć stanowisko sejmiku wieluńskiego zajęte wobec *Zbioru praw sądowych* Andrzeja Zamoyskiego. Uznano, że „w wielu okolicznościach” zniekształca on ustawodawstwo sejmowe. Posłowie starać się więc mieli „o zachowanie praw dawnych”⁷⁴. Reprezentanci ziemi wieluńskiej mieli także nie zgadzać się na żadne podatki, „a zwłaszcza na czopowe po wsiach”⁷⁵. Tego rodzaju żądania nie były dobrze widziane przez dwór⁷⁶. Był to i tak postępek w stosunku do sformułowań instrukcji z 1778, w której zakaz podejmowania uchwały podatkowej poparto groźbą użycia *liberum veto*, co w tym okresie było zjawiskiem wyjątkowym⁷⁷. Jednak na sesji z 26 października 1780 poseł wieluński F. Stadnicki, wbrew instrukcji, deklarował gotowość uchwalenia nowych podatków na powiększenie wojska, co więcej obiecywał zgodę swej ziemi⁷⁸. Ostatni punkt, na który chciałbym w tym miejscu zwrócić uwagę, dotyczył obrony praw religii rzymskokatolickiej. Zalecenia w tym zakresie (podobnie jak podziękowania dla króla) są przeze mnie zwykle pomijane w analizie instrukcji, gdyż miały zazwyczaj konwencjonalny charakter. Jednak tym razem uczyniłem wyjątek. W instrukcji wieluńskiej, wykraczając poza typowe sformułowania, wymieniono starannie ustawy, o których „ubezpieczenie” mieli zabiegać posłowie. Było to pięć konstytucji (z 1717, 1733, 1736, 1764 i 1766)⁷⁹. Zestaw ten nie jest przypadkowy, gdyż pominięto ustawy obu sejmów delegacyjnych, a przytoczono jedynie normy prawne związane z ograniczeniem praw politycznych szlachty niekatolickiej⁸⁰. Warto w tym miejscu przypomnieć, że ostatni w czasach saskich ewangelik (poza Prusami Królewskimi), który został wybrany posłem na sejm, miecznik wieluński Andrzej Piotrowski, uzyskał mandat właśnie w Wieluniu. Na sejmie grodzieńskim z 1718 został on wyrugowany z izby poselskiej⁸¹. Brzmienie wieluńskiej instrukcji poselskiej z 1780 wskazuje na chęć przywrócenia w tej kwestii stanu praw-

⁷³ AGAD, WGO 33b, k.171–172. Instrukcja poselska wieluńska z 17 VIII 1778 (odpis: BCz 3374, k. 265–268).

⁷⁴ AGAD, WGO 35b, k. 258. Instrukcja poselska wieluńska z 21 VIII 1780 (odpis: BCz 3375, k. 89v).

⁷⁵ AGAD, WGO 35b, k. 258. Instrukcja poselska wieluńska z 21 VIII 1780 (odpis: BCz 3375, k. 89v).

⁷⁶ W. Filipczak, *Sejm 1778 roku*, s. 139.

⁷⁷ AGAD, WGO 33b, k. 171. Instrukcja poselska wieluńska z 17 VIII 1778; W. Filipczak, *Sejm 1778 roku*, s. 126.

⁷⁸ *Dyaryusz seymu wolnego ordynaryinego... 1780...*, wyd. S. Badeni, Warszawa [1780], s. 249–250; W. Szczygielski, *Dzieje ziemi wieluńskiej...*, s. 162; D. Dukwicz, *op. cit.*, s. 384.

⁷⁹ AGAD, WGO 35b, k. 258. Instrukcja poselska wieluńska z 21 VIII 1780 (odpis w: BCz 3375, k. 89v). Podobne sformułowanie znalazło się w wieluńskiej instrukcji poselskiej z 1778, w której powołano się na ustawy z 1733, 1736, 1764 i 1766 (AGAD, WGO 33b, k. 171).

⁸⁰ C. Łubieńska, *Sprawa dysydencka 1764–1766*, Kraków–Warszawa 1911, s. 22, 145; W. Kriegseisen, *Ewangelicy polscy i litewscy w epoce saskiej (1696–1763). Sytuacja prawna, organizacja i stosunki międzywyznaniowe*, Warszawa 1996, s. 44–49.

⁸¹ W. Gastpary (*Sprawa toruńska w roku 1724*, Warszawa 1969, s. 16) błędnie podał, że A. Piotrowski był posłem sieradzkim: W. Kriegseisen, *Sejm Rzeczypospolitej szlacheckiej (do 1763 roku)*, Warszawa 1995, s. 139, 148. Zob. też: H. Olszewski, *Doktryny prawno-ustrojowe czasów saskich (1697–1740)*, Warszawa 1961, s. 182; U. Kosińska, *Sejm 1719–1720 a sprawa ratyfikacji traktatu wiedeńskiego*, Warszawa 2003, s. 222.

nego obowiązującego przed 1768. Przedstawione wyżej punkty, choć trudno je uznać za wyraz postaw opozycyjnych, nie mieściły się w linii politycznej Stanisława Augusta. Zgodne z prawdą były jednak zapewnienia S. Męcińskiego o pominięciu w instrukcji spraw prywatnych. Pozostałe zalecenia dotyczyły zagadnień społeczno-gospodarczych, sądowniczych i lokalnych⁸². Wieluński sejmik przedsejmowy toczył się pod kontrolą miejscowych regalistów. Mandaty poselskie uzyskiwały osoby związane z obozem królewskim⁸³. Sukces dworu nie był jednak pełny. Kształt instrukcji świadczył, że wpływy króla na tym terenie nie opierały się na głębszych podstawach programowych, co było zresztą zjawiskiem dość powszechnym w Rzeczypospolitej.

Nominacja na podkomorstwo wieluńskie (z 22 sierpnia 1780) dla F.J. Psarskiego⁸⁴ oznaczała konieczność zwołania nowego sejmiku elekcyjnego. Dopiero 4 października 1780 wojewoda M. Małachowski wydał w Końskich uniwersał zwołujący elekcję kandydatów na sędziego ziemskiego⁸⁵. Od zawakowania urzędu minęły aż 43 dni. Było to więcej niż przewidywało prawo w wypadku wakansu spowodowanego śmiercią urzędnika⁸⁶.

Sejmik zebrał się, zgodnie z uniwersałem, 6 listopada 1780 w Wieluniu⁸⁷. Termin sejmiku przypadł już w czasie sejmku, który obradował od 2 października do 11 listopada tego roku⁸⁸. W roli zagajającego zgromadzenie wystąpił nowy podkomorzy F.J. Psarski. Marszałkiem koła rycerskiego został podstoli ostrzeszowski Władysław Psarski⁸⁹. Dwa lata wcześniej liczył on na poparcie marszałka nadwornego koronnego F. Rzewuskiego w staraniach o wakanse⁹⁰. Asesorami sejmiku zostali skarbnik ostrzeszowski Gabriel Suchecki oraz regent ziemski wieluński Stefan Juliusz Walewski⁹¹. S.J. Walewski był synem chorążego sieradzkiego Jana Antoniego (zm. 1748), posła sieradzkiego w latach czterdziestych XVIII w.⁹² Kandydatami do sęstwa ziemskiego wieluńskiego zostali: podsędek K. Karśnicki, pisarz ziemski I. Wysławski, cześnik braclawski Eustachy Skórzewski i komornik ziemski wieluński Piotr Chodakowski⁹³. Faworytem szlachty był K. Karśnicki, marszałek ostatniego sejmiku poselskiego,

⁸² AGAD, WGO 35b, k. 258–259. Instrukcja poselska wieluńska z 21 VIII 1780. Por. BCz 673, s. 423. S. Męciński do [A. Cieciszowskiego] z 21 VIII 1780.

⁸³ Według D. Dukwicz (*op. cit.*, s. 384) F. Stadnicki należał w latach osiemdziesiątych XVIII w. do czołowych postaci stronnictwa dworskiego w ziemi wieluńskiej. A. Stroynowski (*Opozycja sejmowa w dobie rządów Rady Nieustającej*, Łódź 2005, s. 494) uznał zaś F. Stadnickiego za posła niezależnego.

⁸⁴ *Urzędnicy województw łęczyckiego i sieradzkiego...*, s. 224.

⁸⁵ AGAD, OGRO 14, k. 302. Uniwersał Mikołaja Małachowskiego z 4 X 1780 (też: WGO 35b, k. 528).

⁸⁶ VL, t. VII, s. 293. *Porządek sejmikowania*.

⁸⁷ AGAD, WGO 35b, k. 565. Laudum sejmiku w Wieluniu z 6 XI 1780.

⁸⁸ AGAD, ZP 125, k. 329-343. Diariusz sejmku ordynaryjnego... 2 X 1780 zaczętego.

⁸⁹ AGAD, WGO 35b, k. 565. Laudum sejmiku w Wieluniu z 6 XI 1780.

⁹⁰ BCz 654, s. 795. Władysław Psarski do Franciszka Rzewuskiego z 21 IV 1778; W. Filipczak, *Sejm 1778 roku*, s. 65.

⁹¹ AGAD, WGO 35b, k. 565. Laudum sejmiku w Wieluniu z 6 XI 1780.

⁹² M. Kobierecki, *op. cit.*, s. 79-81. Na temat roli Jana A. Walewskiego na sejmie z 1744 zob.: Z. Zielińska, *Walka „Familii” o reformę Rzeczypospolitej 1743–1752*, Warszawa 1983, s. 113, 118.

⁹³ AGAD, WGO 35b, k. 565–565v. Laudum sejmiku w Wieluniu z 6 XI 1780.

który już w marcu 1778 kandydował na urząd sędziego ziemskiego⁹⁴. Stanowisko sejmiku z listopada 1780 znalazło wyraz nie tylko w umieszczeniu go na pierwszym miejscu, ale także w sformułowaniu, iż „z sławą i zaszczytem” sprawował on urząd podsędka⁹⁵. Również pozostali kandydaci aktywnie uczestniczyli w życiu sejmikowym. I. Wysławski, szwagier F.J. Psarskiego, został w maju 1778 kandydatem do pióra ziemskiego⁹⁶, a następnie uzyskał ten urząd. E. Skórzewski w maju 1778 był asesorem na sejmiku pisarskim oraz pretendentem do podkomorstwa (nie znalazł się jednak w gronie osób prezentowanych królowi)⁹⁷. P. Chodakowski w maju 1778 był kandydatem do pióra ziemskiego, a na sejmiku poselskim w tym samym roku został asesorem⁹⁸.

Już w trzy dni po sejmiku (9 listopada 1780) K. Karśnicki otrzymał nominację na urząd sędziego ziemskiego⁹⁹. Decyzja Stanisława Augusta była zgodna z wyrażonymi w uchwale preferencjami sejmikujących. Po dwóch kolejnych tygodniach od zawakowania podsędkostwa (23 listopada 1780), wojewoda M. Małachowski wydał w Końskich uniwersał na sejmik elekcyjny¹⁰⁰.

Zgodnie z „innotescencjami” 21 grudnia 1780 zebrano się w Wieluniu dla wyboru kandydatów na urząd podsędka wieluńskiego. Obrady zagał podkomorzy F.J. Psarski. Marszałkiem koła rycerskiego został E. Skórzewski¹⁰¹. W 1767 podpisał on akt konfederacji radomskiej jako konsyliarz ziemi wieluńskiej, zaś w maju 1778 był asesorem na sejmiku pisarskim i pretendentem do podkomorstwa¹⁰². W listopadzie 1780 został wybrany na kandydata do sęstwa. W roli asesorów na sejmiku wystąpili Stanisław Madaliński i subdelegat burgrabiego grodzkiego wieluńskiego Adam Pacynowski¹⁰³. Ten ostatni był już, we wrześniu 1778, asesorem na sejmiku elekcyjnym (wybór kandydatów na sędziego ziemskiego) w Sieradzu¹⁰⁴. Po złożeniu przysięgi przed podkomorzym F.J. Psarskim, przystąpiono do procedury wylaniania kandydatów. E. Skórzewski odczytał registr „chcących umieścić się w kandydacji”, po czym przystąpiono do głosowania¹⁰⁵. Głosy oddawane na pretendentów (w laudum nie podano, ile osób ubiegało się o wybór) były notowane przez marszałka i asesorów. Kandydatami, którzy uzyskali poparcie większości, zostali: łowczy wieluński H. Masłowski, pisarz

⁹⁴ BCz 3374, k. 197v. Laudum sejmiku w Wieluniu z 16 III 1778.

⁹⁵ AGAD, WGO 35b, k. 565v. Laudum sejmiku w Wieluniu z 6 XI 1780.

⁹⁶ AGAD, WGO 33a, k. 428v. Laudum sejmiku w Wieluniu z 4 V 1778.

⁹⁷ AGAD, WGO 33a, k. 428, 487v. Lauda sejmików w Wieluniu z 4 i 13 V 1778.

⁹⁸ AGAD, WGO 33a, k. 428v. Laudum sejmiku w Wieluniu z 4 V 1778; WGO 33b, k. 173. Laudum sejmiku w Wieluniu z 17 VIII 1778.

⁹⁹ *Urzednicy województw łęczyckiego i sieradzkiego...*, s. 230.

¹⁰⁰ AGAD, OGRO 14, k. 323. Uniwersał Mikołaja Małachowskiego z 23 XI 1780 (także: WGO 35b, k. 678).

¹⁰¹ AGAD, WGO 35b, k. 719. Laudum sejmiku w Wieluniu z 21 XII 1780.

¹⁰² AGAD, WGO 33a, k. 428, 487v. Laudum sejmiku w Wieluniu z 4 i 13 V 1778; A. Kraushar, *op. cit.*, t. I, s. 397.

¹⁰³ AGAD, WGO 35b, k. 719. Laudum sejmiku w Wieluniu z 21 XII 1780. S. Madaliński wystąpił bezpodstawnie w laudum jako skarbnik dobrzyński: *Urzednicy kujawscy i dobrzyńscy XVI–XVIII wieku. Spisy*, opr. K. Mikulski i W. Stanek, red. A. Gąsiorowski, Kórnik 1990, s. 197–198.

¹⁰⁴ AGAD, SGR 157, k. 852v. Laudum sejmiku w Sieradzu z 24 IX 1778.

¹⁰⁵ AGAD, WGO 35b, k. 719. Laudum sejmiku w Wieluniu z 21 XII 1780.

ziemski I. Wysławski, skarbnik ostrzeszowski G. Suchecki i komornik ziemski wieluński P. Chodakowski¹⁰⁶. Elekci zaznaczyli już obecność w życiu publicznym swej ziemi. Wszyscy, oprócz G. Sucheckiego, byli w maju 1778 kandydatami do pisarstwa ziemskiego¹⁰⁷. I. Wysławski i P. Chodakowski w listopadzie 1780 zostali zaprezentowani przez sejmik królowi do nominacji na sęstwo ziemskie. Na tym samym zgromadzeniu G. Suchecki był asesorem (P. Chodakowski pełnił tę funkcję w 1778, na sejmiku poselskim)¹⁰⁸. Nominację na urząd podsejdyka uzyskał 27 grudnia 1780 (sześć dni po elekcji) G. Suchecki, wymieniony w laudum dopiero na trzecim miejscu¹⁰⁹. Pominięty został „naturalny” kandydat do awansu – pisarz ziemski I. Wysławski, choć był on szwagrem zagajającego zgromadzenie F.J. Psarskiego¹¹⁰.

Zmiany personalne na wieluńskich urządach sądowych, które dokonały się w 1780, przyniosły umocnienie się pozycji L. Karśnickiego, a przede wszystkim F.J. Psarskiego. Ten ostatni wiosną następnego roku przebywał w Małopolsce, gdzie utrzymywał korespondencję z Gabinetem Stanisława Augusta¹¹¹. W 1782 podkomorzy wieluński interesował się przygotowaniem do sejmiku deputackiego. Początkowo zwalczał kandydaturę podstarościego ostrzeszowskiego P. Chodakowskiego¹¹². W maju 1782 Rada Nieustająca zajmowała się memoriałem F.J. Psarskiego, który związany był ze sporami majątkowymi między czołowymi postaciami ziemi wieluńskiej. Podkomorzy skarżył się na najazd dokonany przez nadwornych ludzi stolnika A. Myszkowskiego, starosty krzepickiego A. Miączyńskiego oraz Michała i Józefa Walewskich¹¹³. W czerwcu 1782 F.J. Psarski, z polecenia Stanisława Augusta, prowadził rozmowy z wojewodą sandomierskim Maciejem Sołtykiem, które dotyczyły spraw sejmiku opatowskiego¹¹⁴.

Kolejnym sejmikiem w Wieluniu było zgromadzenie przedsejmowe w 1782. Ze względu na sprawę ubezwłasnowolnienia biskupa Kajetana Sołtyka kampania sejmikowa budziła szczególnie emocje polityczne. Opozycja antykrólewska atakowała nie tylko kapitułę krakowską, ale także Departament Wojskowy i całą Radę Nieustającą¹¹⁵. Król zalecał regalistom, m.in., by w instrukcjach na sejm nie było najmniejszej wzmianki o sprawie krakowskiej¹¹⁶. Nie znalazłem informacji świadczących o zaangażowaniu

¹⁰⁶ AGAD, WGO 35b, k. 719v. Laudum sejmiku w Wieluniu z 21 XII 1780.

¹⁰⁷ AGAD, WGO 33a, k. 428v. Laudum sejmiku w Wieluniu z 4 V 1778.

¹⁰⁸ AGAD, WGO 33b, k. 173. Laudum sejmiku w Wieluniu z 17 VIII 1778; WGO 35b, k. 565–565v. Laudum sejmiku w Wieluniu z 6 XI 1780.

¹⁰⁹ AGAD, WGO 35b, k. 719v. Laudum sejmiku w Wieluniu z 21 XII 1780; *Urzednicy województw łęczyckiego i sieradzkiego...*, s. 226.

¹¹⁰ AGAD, VO I/15, s. 1330. A. Młodziejowski do F.J. Psarskiego z 11 V 1778.

¹¹¹ BCz 683, s. 739–744. Korespondencja F.J. Psarskiego z maja 1781. Listy dotyczyły spraw sądowych, finansowych i kościelnych.

¹¹² BCz 683, s. 747. Ekscerpt z listu F.J. Psarskiego do A.O. Okęckiego z 29 III 1782.

¹¹³ AGAD, ML VII/41, k. 11. Protokół Rady Nieustającej z 14 V 1782; M. Kobierecki, *op. cit.*, s. 270–271.

¹¹⁴ BCz 683, s. 745–746. F.J. Psarski do [A. Cieciszowskiego] z 18 VI 1782.

¹¹⁵ M. Czeppe, *Sołtyk Kajetan Ignacy*, [w:] PSB, t. XL, 2001, s. 400–402; A. Stroynowski, *Opozycja...*, s. 158–164.

¹¹⁶ BJ 7597, k. 26v. Król do Macieja Sołtyka z 29 V 1782 (minuta listu: BCz 688, s. 127); BCz 655, s. 817–818. Król do Franciszka Czackiego z 7 VI 1782.

zowaniu Wielunian w sprawę K. Sołtyka, choć dwaj starostowie grodowi, a zarazem czołowi przedstawiciele wieluńskiego życia politycznego, mieli związki z Małopolską. F. Stadnicki posiadał rozległe dobra ziemskie w tej prowincji (głównie jednak na terenie Galicji) i był wymieniany wśród pretendentów do poselstwa z Proszowic w 1782; także S. Męciński miał majątki w Małopolsce¹¹⁷. Kluczowe znaczenie dla dworu miał jednak wybór regalistycznych posłów. W pierwotnej plancie gabinetowej, jako kandydaci do poselstwa, wymienieni zostali starosta wieluński S. Męciński i Masłowski, który pojawił się na liście bez dodatkowych określeń¹¹⁸. Był nim prawdopodobnie łowczy wieluński Hipolit, aktywny działacz sejmikowy. H. Masłowski został wybrany, w grudniu 1780, kandydatem do urzędu sędziego ziemskiego¹¹⁹. Brak jednak informacji, by któryś z Masłowskich rzeczywiście ubiegał się o mandat. Wiadomo natomiast, że w czasie pobytu na dworze S. Męciński rekomendował do poselstwa towarzyszącego mu podstarościego Józefa Walewskiego, swojego brata ciotecznego¹²⁰. Wcześniej J. Walewski był bohaterem głośnej afery związanej z podziałem majątku po śmierci Psarskiego, brata podkomorzego wieluńskiego. Jesienią 1781 J. Walewski wraz z bratem Michałem zajęł siłą wieś Uników. Spowodowało to skargę (memoriał) Franciszka Psarskiego do Rady Nieustającej¹²¹.

W dniu 19 sierpnia 1782 obrady sejmiku przedsejmowego w Wieluniu zagał podkomorzy F.J. Psarski. Marszałkiem koła rycerskiego został, brat S. Męcińskiego, później deputat krakowski (wybrany w lipcu 1784) i starosta bodaczowski Adam Męciński, który wcześniej był wymieniany jako kandydat do funkcji poselskiej w Proszowicach¹²². Posiadał on duży majątek w województwach sieradzkim i krakowskim. W tym ostatnim był posesorem przynajmniej 57 osad¹²³. Wyłoniono aż sześciu asesorów. W roli tej wystąpili: staroście wieluński Józef Męciński, pisarz grodzki wieluński Jan Topolski, regent grodzki wieluński Ignacy Skórzewski, stolnikowicz dobrzyński Andrzej Wężyk, burgrabia sieradzki Walenty Żeromski i Ksawery Lenartowicz, występujący w laudum z tytułem podczaszyca inflanckiego¹²⁴. Nie byli to ludzie aktywni w poprzednich latach w wieluńskim życiu sejmikowym. Marszałek koła rycerskiego i asesorowie złożyli przysięgę przed podkomorzym F.J. Psarskim. Wybór posłów na sejm nastąpił jednomyślnie. Zostali nimi starosta wieluński S. Męciński i podstarości wieluński J. Walewski¹²⁵.

¹¹⁷ AGAD, ZP 126, k. 109. Series kandydatów do poselstwa na sejm 1782; D. Dukwicz, *Stadnicki Franciszek*, s. 385; W. Szczygielski, *Męciński Stanisław*, s. 498.

¹¹⁸ AGAD, ZP 126, k. 113. Series kandydatów do poselstwa na sejm 1782.

¹¹⁹ AGD, WGO 35b, k. 719v. Laudum sejmiku w Wieluniu z 21 XII 1780.

¹²⁰ BCz 673, s. 425. S. Męciński do [A. Cieciszowskiego] z 20 VIII 1782. Matką J. Walewskiego była Elżbieta z Męcińskich: M. Kobierecki, *op. cit.*, s. 267.

¹²¹ BCz 930, s. 165-166. Sebastian Sierakowski do Jana Kickiego z 27 XI 1781; AGAD, ML VII/41, k. 11. Protokół Rady Nieustającej z 14 V 1782; M. Kobierecki, *op. cit.*, s. 270-271.

¹²² AGAD, WGO 38a, k. 26. Laudum sejmiku w Wieluniu z 19 VIII 1782; BCz 673, s. 425-426, 429. S. Męciński do [A. Cieciszowskiego] z 20 VIII 1782 i Adam Męciński do króla z 17 VII 1782; AGAD, ZP 126, k. 109. Kandydaci do poselstwa... 1782.

¹²³ H. Żerek-Kleszcz, *Nominacje senatorskie...*, s. 226.

¹²⁴ AGAD, WGO 38a, k. 26. Laudum sejmiku w Wieluniu z 19 VIII 1782.

¹²⁵ AGAD, WGO 38a, k. 26. Laudum sejmiku w Wieluniu z 19 VIII 1782; M. Kobierecki, *op. cit.*, s. 268-269.

J. Walewski był w lipcu tego roku marszałkiem sejmiku deputackiego w Piotrkowie¹²⁶. Z listu S. Męcińskiego, informującego dwór o rezultatach sejmiku, wynika, że obrady zakończyły się sukcesem. Starosta wieluński podkreślał swoją rolę oraz chwalił przyjacielską współpracę z F. Stadnickim, starostą ostrzeszowskim¹²⁷.

Uchwalona na sejmiku instrukcja poselska liczyła prawdopodobnie 15 punktów. Można więc uznać, że zgodnie z życzeniem króla była „niedługa”¹²⁸; nie obciążała także posłów „zbytnim mnożstwem zleceń”¹²⁹. Zdecydowana większość punktów dotyczyła spraw publicznych (uwzględniam tu również postulaty odnoszące się do problemów ziemi lub województwa). Właściwie tylko trzy punkty (13, 14 i 15) poświęcono postulatom w kwestiach lokalnych lub prywatnych¹³⁰. Zgodnie z żądaniem króla przemilczano w instrukcji wydarzenia wokół biskupa K. Sołtyka. Propozycji w sprawach politycznych lub ustrojowych było niewiele. Powtórzono postulat, znajdujący się także w instrukcji z 1780, aby posłowie bronili praw religii rzymskokatolickiej zgodnie z prawami z lat 1717–1766 (co mogło być odebrane jako chęć pozbawienia praw politycznych szlachty niekatolickiej)¹³¹. Za zagadnienie ustrojowe należy uznać punkt, który dotyczył funkcjonowania Trybunału Koronnego. Szlachta wieluńska chciała, by deputaci zostali podzieleni, za pomocą losowania, na dwa komplety mające sądzić w Piotrkowie lub Lublinie¹³². Było to nawiązanie do rozwiązań zastosowanych w konstytucji sejmu z 1767/1768, a zniesionych na pierwszym sejmie rozbiorowym¹³³. W tym samym punkcie domagano się także, by deputaci podpisywali swoje sentencje. Można się zastanawiać, czy w kategoriach politycznych rozważać postulat dotyczący zapobieganiu „zakrzywdzeń” czynionych przez wojsko obywatelom. Chodzi mi o fragment, w którym domagano się, by Departament Wojskowy nie dawał pomocy „bez konwikcji [p]rzyzwoitej”¹³⁴. Punkt ten można odczytać jako krytykę działań Departamentu Wojskowego w tym zakresie, co w kontekście sprawy sołtykowskiej mogło brzmieć dla dworu niemile. Należy jednak pamiętać, że polityka militarna dworu w tym czasie zakładała odciążenie wojska od działań w zakresie egzekucji dekretów. Dla tych celów powołać chciano milicje grodzkie¹³⁵. Trudno też jednoznacznie ocenić, czy postulat,

¹²⁶ BPAU 8345, s. 789. Laudum sejmiku w Piotrkowie z 22 VII 1782; M. Kobierecki, *op. cit.*, s. 268.

¹²⁷ BCz 673, s. 425–426. S. Męciński do NN [A. Cieciszowskiego] z 20 VIII 1782.

¹²⁸ W znanym mi tekście instrukcji brak jest zakończenia, ale prawdopodobnie znajdują się w nim wszystkie przyjęte punkty: AGAD, WGO 38a, k. 29–30v. Por. AGAD, ZP 126, k. 133–133v. Ekscerpt z instrukcji ziemi wieluńskiej z 1782. Na temat oczekiwań monarchy w sprawie długości instrukcji zob.: BCz 671, s. 305–306. Król do Kazimierza Józefa Lipińskiego z 6 VI 1782.

¹²⁹ AGAD, SGR 160, k. 953. Instrukcja królewska dla posła na sejmik przedsejmowy z 22 V 1780.

¹³⁰ AGAD, WGO 38a, k. 30–30v. Instrukcja poselska wieluńska z 19 VIII 1782.

¹³¹ AGAD, WGO 38a, k. 29. Instrukcja poselska wieluńska z 19 VIII 1782.

¹³² AGAD, WGO 38a, k. 30. Instrukcja poselska wieluńska z 19 VIII 1782.

¹³³ M. Goyski, *Reformy Trybunału Koronnego*, Lwów 1909, s. 93, 98; J. Michalski, *Problematyka reformy sądownictwa i prawa sądowego w okresie sejmu delegacyjnego lat 1767–1768*, CPH 2002, t. LIV, z. 2, s. 26; W. Bednaruk, *Trybunał Koronny. Szlachecki sąd najwyższy w latach 1578–1794*, Lublin 2008, s. 264–265.

¹³⁴ AGAD, WGO 38a, k. 30. Instrukcja poselska wieluńska z 19 VIII 1782.

¹³⁵ E. Rostworowski, *Sprawa aukcji wojska na tle sytuacji politycznej przed Sejmem Czteroletnim*, Warszawa 1957, s. 145–146.

by wykorzystać „wszelkie zakony” do nauczania w szkołach, był ukrytą krytyką działań Komisji Edukacji Narodowej¹³⁶.

W wieluńskiej instrukcji poselskiej z 1782 pomijano sprawy drażliwe politycznie. Nie znalazły w niej miejsca żądania jawnie opozycyjne. Brakowało jednak punktów zalecanych przez monarchę (pensje dla deputatów, fundusz ze Skarbu Publicznego na poszukiwanie soli i kruszców)¹³⁷. Ta swoista „neutralność” polityczna instrukcji nie zmienia oceny wyników sejmiku. Kluczowe znaczenie miał skład reprezentacji poselskiej. O tym, że była ona regalistyczna świadczą imienne wyniki głosowań na sejmie 1782. Ich przedmiotem był opozycyjny projekt Stanisława Kostki Potockiego „O rezolucjach Rady”, który związany był ze sprawą sołtykowską¹³⁸. We wszystkich ośmiu głosowaniach obaj posłowie wieluńscy opowiedzieli się przeciwko propozycjom przeciwników Stanisława Augusta¹³⁹. Jedyny senator ziemi, kasztelan wieluński L. Karśnicki, nie uczestniczył w głosowaniach, zapewne nie był obecny na sejmie¹⁴⁰. Równie regalistyczną postawę posłowie wieluńscy zajęli przy rozstrzyganiu sprawy absolutorium dla Rady Nieustającej, gdyż opowiedzieli się przeciwko opozycyjnemu dodatkowi wniesionemu przez posła czernihowskiego Kajetana Kurdwanowskiego¹⁴¹.

Kolejny sejmik przedsejmowy w 1784 odbywał się przy znacznie spokojniejszej sytuacji politycznej w kraju. Zainteresowanie mandatami poselskimi z ziemi wieluńskiej było znaczne. Na gabinetowej liście kandydatów do poselstwa pojawiło się 7 osób. Na poparcie dworu liczyć mogli starosta krzepicki August Miączyński (poseł wieluński z 1780) i podstarości ostrzeszowski Piotr Chodakowski¹⁴². Osoba P. Chodakowskiego, aktywnego działacza sejmikowego (był prezentowany królowi do urzędów sądowych w latach 1778 i 1780), zasługuje na uwagę. W marcu 1782 F.J. Psarski zwalczał jego kandydaturę, kiedy dowiedział się, że podstarości ostrzeszowski aspiruje do funkcji deputackiej. Podkomorzy wieluński w liście do kanclerza A.O. Okęckiego pisał, że na P. Chodakowskim od przeszło dwudziestu lat ciąży infamia (zarzut ten nie brzmi poważnie biorąc pod uwagę jego aktywność sejmikową). F.J. Psarski stwierdził też, że podstarości ostrzeszowski nie miał posesji w ziemi wieluńskiej i województwie sieradzkim¹⁴³. Działania te jednak nie okazały się skuteczne i P. Chodakowski został wybrany deputatem¹⁴⁴. Jako pozostali pretendenci do poselstwa na sejm grodzieński wymienieni

¹³⁶ AGAD, WGO 38a, k. 29v. Instrukcja poselska wieluńska z 19 VIII 1782; ZP 126, k. 133. Ekscerpt instrukcji ziemi wieluńskiej 1782. Por. W. Smoleński, *Żywioły zachowawcze i Komisya Edukacyjna*, [w:] idem, *Pisma historyczne*, t. II, Kraków 1901, s. 158–159, 186.

¹³⁷ BCz 655, s. 817. Król do F. Czackiego z 7 VI 1782.

¹³⁸ A. Stroynowski, *Opozycja...*, s. 163–164; W. Filipczak, *Ekonomie litewskie w polityce sejmikowej Stanisława Augusta po upadku Antoniego Tyzenhauza (1780–1783)*, PNH 2006, R. V, nr 1(9), s. 272.

¹³⁹ AGAD, ZP 108, k. 30, 34, 47, 51, 65, 69, 82, 86. Tabele jawnych głosowań w izbie poselskiej.

¹⁴⁰ AGAD, APP 313, t. XI, s. 320, 325, 333, 338, 346, 351, 358, 363. Tabele jawnych głosowań w senacie.

¹⁴¹ AGAD, ZP 31, k. 69. Tabela jawnego głosowania w izbie poselskiej.

¹⁴² AGAD, ZP 128, k. 22v. Kandydaci do poselstwa w roku 1784.

¹⁴³ BCz 683, s. 747. Ekscerpt z: F.J. Psarski do A.O. Okęckiego z 29 III 1782.

¹⁴⁴ BPAU 8345, s. 791. Laudum sejmiku w Piotrkowie z 22 VII 1782.

byli: starosta babimojski Piotr Potocki, szambelan Gaszyński, podkomorzyc wieluński Karśnicki, starosta ostrzeszowski F. Stadnicki oraz Mączyński (zapewne Wojciech, jednak brak bliższych określeń). Jako osobę odpowiedzialną za akcję sejmikową wpisano starostę wieluńskiego F. Stadnickiego (adnotacja „starosta”)¹⁴⁵.

Sejmik poselski zebrał się w wieluńskim kościele farnym 16 sierpnia 1784. Obrady zagał kasztelan L. Karśnicki. Na marszałka koła rycerskiego jednogłośnie wybrany został podkomorzy F.J. Psarski¹⁴⁶. Te dwie osoby (pełniąc jednak inne urzędy) już w 1778 kierowały obradami sejmiku przedsejmowego¹⁴⁷. W równie zgodny sposób wyłoniono także czterech asesorów. Byli nimi: pisarz grodzki wieluński Jan Topolski, pisarz grodzki ostrzeszowski Stefan J. Walewski, komornik graniczny wieluński Józef Karśnicki i stolnikowicz ostrzeszowski Ksawery Olszowski¹⁴⁸. J. Topolski występował w roli asesora także na poprzednim sejmiku poselskim (1782). S.J. Walewski był asesorem na sejmikach, wieluńskim z 6 listopada 1780 i deputackim z 22 lipca 1782 w Piotrkowie¹⁴⁹. Po przysiędze asesorów, przystąpiono do wysłuchania legata królewskiego na sejmik (nie wiadomo, kto nim był)¹⁵⁰. Z listu F.J. Psarskiego wiadomo, choć brak o tym informacji w laudum, że zgłosiło się trzech kandydatów do mandatu. Byli nimi: starosta krzepicki A. Miączyński, podstarości P. Chodakowski oraz kasztelanic Karśnicki, starosta płaskowski. Ten ostatni zrezygnował jednak z pretensji do funkcji poselskiej¹⁵¹. Posłami zostali więc wybrani jednogłośnie, przewidziani w plancie dworskiej, A. Miączyński i P. Chodakowski. Pisząc o podstarościu ostrzeszowskim, wspomniano o jego doświadczeniu w egzekwowaniu prawa. Powołano się też na „odbyłą świeżo funkcję deputacką”¹⁵². Instrukcja poselska została napisana, jak czytamy w uchwale, „podług zdań urzędników ziemi tej i powiatu ostrzeszowskiego, na które jednomyślność zaszła”¹⁵³.

Instrukcja na sejm była nieco dłuższa niż w 1780 i 1782, gdyż liczyła 16 punktów. Trudno jednak sądzić, by mogło to zaniepokoić regalistycznych liderów, skoro dwa pierwsze punkty poświęcono na pochwały Stanisława Augusta. Więcej wątpliwości mógł wzbudzić kolejny punkt, w którym zalecano posłom starania o skrócenie czasu sejmowego przeznaczonego na elekcje Rady Nieustającej i innych „dykasteriów”¹⁵⁴ (komisji skarbowych). Przeciążenie obrad parlamentu czynnościami wyborczymi jest podkreślane przez historyków¹⁵⁵. Dostrzegali to także współcześni. Już na sejmie

¹⁴⁵ AGAD, ZP 128, k. 22v. Kandydaci do poselstwa... 1784.

¹⁴⁶ AGAD, WGO 40b, k. 84. Laudum sejmiku w Wieluniu z 16 VIII 1784.

¹⁴⁷ W. Filipczak, *Sejm 1778 roku*, s. 66.

¹⁴⁸ AGAD, WGO 40b, k. 84. Laudum sejmiku w Wieluniu z 16 VIII 1784.

¹⁴⁹ AGAD, WBO 35b, k. 565. Laudum sejmiku w Wieluniu z 6 XI 1780; BPAU 8345, s. 790. Laudum sejmiku w Piotrkowie z 22 lipca 1782; M. Kobierecki, *op. cit.*, s. 81.

¹⁵⁰ AGAD, WGO 40b, k. 84. Laudum sejmiku w Wieluniu z 16 VIII 1784.

¹⁵¹ BCz 683, s. 751. F.J. Psarski do króla z 16 VIII 1784.

¹⁵² AGAD, WGO 40b, k. 84–84v. Laudum sejmiku w Wieluniu z 16 VIII 1784.

¹⁵³ AGAD, WGO 40b, k. 84v. Laudum sejmiku w Wieluniu z 16 VIII 1784.

¹⁵⁴ AGAD, WGO 40b, k. 86. Instrukcja poselska wieluńska z 16 VIII 1780.

¹⁵⁵ R. Łaszewski, *Sejm w latach 1764–1793. Studium historyczno-prawne*, Warszawa–Poznań 1973, s. 129; J. Michalski, *Sejm w czasach panowania...*, s. 378; A. Stroynowski, *Pierwszy „wolny” sejm stanisławowski 1778 roku (główne problemy obrad)*, AUL 1990, FH 37, s. 39; W. Filipczak, *Wybory Rady Nieustającej na sejmie 1778 roku*, AUL 1999, FH 64, s. 123–126.

w 1780 pojawiły się głosy domagające się uproszczenia procedury i skrócenia czasu elekcji¹⁵⁶. Nie wydaje się jednak, by żądania te mogły być traktowane jako przejaw niechęci do systemu rządów Rady Nieustających. Krytycyzm wobec funkcjonującego systemu obrad deklarował także, w 1785 kierujący Gabinetem Stanisława Augusta, Pius Kiciński¹⁵⁷. Kwestii ustrojowych dotykał postulat, by egzaktorów podatków nie powoływały komisje skarbowe, lecz wybierała szlachta na sejmikach¹⁵⁸. Tego rodzaju decentralizacja aparatu podatkowego, nawiązująca do dawnych praktyk w tym zakresie (ukształtowanych w XVI–XVII w.)¹⁵⁹, z pewnością nie była zgodna z koncepcjami regalistów. Na pozytywną ocenę dworu zasługiwało poparcie dla przyznania indygenatu ks. Karolowi de Nassau-Siegen¹⁶⁰. Zgodnie z oczekiwaniem monarchy zdecydowana większość postulatów odnosiła się do spraw publicznych (w szerokim rozumieniu tego słowa). Oprócz wspomnianego wyżej indygenatu, był w instrukcji tylko jeszcze jeden punkt (ostatni), który można zakwalifikować jako dotyczący interesów prywatnych (a dokładniej instytucji zakonnej)¹⁶¹.

Zarówno skład wieluńskiej reprezentacji na sejm 1784, jak i kształt instrukcji poselskiej, pozwalają uznać, że sejmik przedsejmowy zakończył się sukcesem stronnictwa regalistycznego.

Na atmosferę polityczną okresu między sejmem grodzieńskim a kolejną kampanią przedsejmową decydujący wpływ miała afera Dogrumowej oraz związana z nią sprawa manifestu hetmana Franciszka Ksawerego Branickiego¹⁶². W ziemi wieluńskiej wielkie emocje wzbudzały zupełnie inne problemy. Troskę Stanisława Augusta powodowały konflikty między czołowymi postaciami miejscowego stronnictwa regalistycznego. W 1785 Jan Kicki, koniuszy koronny, informował F.J. Psarskiego, że król uzależniał nadanie mu orderu św. Stanisława od pogodzenia się ze starostą S. Męcińskim¹⁶³.

Jeszcze poważniejszy spór wybuchł w 1785 i miał związek ze sprawą kradzieży koni w dobrach wartemburskich (sycowskich, na Śląsku pruskim) przez polskich Żydów. Sprawa, którą interesowała się dyplomacja berlińska, trafiła pod obrady

¹⁵⁶ *Dyaryusz Seymu... 1780...*, s. 203; W. Filipczak, *Stronnictwo regalistyczne w województwie kijowskim 1780–1782*, PNH 2009, R. VIII, nr 1, s. 86.

¹⁵⁷ AGAD, ZP 107, k. 315v. [P. Kiciński], Relacja poselska z sejmu 1784; W. Filipczak, *Sejmiki ziemi czerskiej 1780–1786*, PNH 2010, R. IX, nr 1, s. 161–163. Na temat roli P. Kicińskiego w Gabinetecie królewskim zob.: M. Rymyszyna, *Gabinet Stanisława Augusta*, Warszawa 1962, s. 115–118.

¹⁵⁸ AGAD, WGO 40b, k. 86v. Instrukcja poselska wieluńska z 16 VIII 1784.

¹⁵⁹ M. Ujma, *Sejmik lubelski 1572–1696*, Warszawa 2003, s. 144–145; M. Zwierzykowski, *Komisja Skarbowa Poznańska*, Poznań 2003, s. 24, 29; J. Ternes, *Sejmik chełmski za Wazów (1587–1668)*, Lublin 2004, s. 113.

¹⁶⁰ AGAD, WGO 40b, k. 86v–87. Instrukcja poselska wieluńska z 16 VIII 1784. Por. M.G. Zieliński, *Cudzoziemcy w życiu codziennym Rzeczypospolitej doby stanisławowskiej*, Bydgoszcz 2004, s. 121–122.

¹⁶¹ AGAD, WGO 40b, k. 87. Instrukcja poselska wieluńska z 16 VIII 1784.

¹⁶² A. Danilczyk, *Afera Dogrumowej a konsolidacja opozycji antykrólewskiej w latach 1785–1786*, KH 2004, R. CXI, 4, s. 51–81. Zob. też: A. Stroynowski, *Zmiany sytuacji politycznej w Rzeczypospolitej przed ostatnim „wolnym” sejmem w 1786 r.*, AUL 1996, FH 58, s. 90–93.

¹⁶³ BCz 735, s. 1187–1188. J. Kicki do F.J. Psarskiego z 1 VI 1785.

Rady Nieustającej¹⁶⁴. Stronami sporu byli F.J. Psarski i podsędek Gabriel Suchecki. Podkomorzy wieluński w tym prywatnym sporze odwołał się do pomocy pruskiej¹⁶⁵. W marcu 1785 G. Suchecki dziękował niejakiemu Dobrowolskiemu, porucznikowi w wojsku pruskim, za ostrzeżenie, że F.J. Psarski zamierza wykorzystać przeciwko podsędkowi wieluńskiemu komendę pruską¹⁶⁶. Podkomorzy wieluński, który został okradziony na drodze do Piotrkowa (zdaniem G. Sucheckiego przez „hultajów”), odpowiedzialnością za sytuację obciążał właśnie podsędka. F.J. Psarski miał pisać do władz pruskich, że polscy Żydzi z Kobyłej Góry (należącej do G. Sucheckiego) kradli w Prusach konie, które od nich kupował podsędek wieluński. Zdaniem G. Sucheckiego prawdziwi złodzieje koni na Śląsku pochodzili z dóbr podkomorzego i jego brata Wojciecha Psarskiego, miecznika wieluńskiego. G. Suchecki wytoczył w tej sprawie proces F.J. Psarskiemu (7 marca 1786) w grodzie ostrzeszowskim¹⁶⁷. Konflikt ten ciągnął się długo. W drugiej połowie 1787 F.J. Psarski skarżył się królowi na niekorzystny dla siebie wyrok w sprawie z podstarościm wieluńskim Józefem Walewskim (marszałkiem sejmiku piotrkowskiego z 1782 i posłem na sejm w tym samym roku¹⁶⁸), który zarzucił mu zachęcanie obywateli pruskich do toczenia sporu sądowego z G. Sucheckim. Podkomorzy prosił monarchę o poparcie w Trybunale Koronnym dla swej apelacji od wyroku¹⁶⁹. Spór ten ostatecznie zakończył się kompromisem zawartym w październiku 1787 pod naciskiem prymasa M. Poniatowskiego¹⁷⁰. Ze względu na międzynarodowy aspekt wydarzeń Rada Nieustająca, w lutym 1786, nakazała grodowi ostrzeszowskiemu jak najszybciej rozsądzić sprawę kradzieży, popełnionej przez polskich Żydów na Śląsku¹⁷¹. Sprawa wróciła w kwietniu, kiedy administrator dóbr wartemburskich (sycowskich) Karol Ernest Salisch (Zalisz) wniósł do Rady skargę na działania grodu ostrzeszowskiego¹⁷². Prymas M. Poniatowski, w imieniu Rady, 26 maja skierował kolejny list rekwizycyjalny do sędziego grodzkiego S.J. Walewskiego¹⁷³. Ingerencja władz pruskich w spór wywołała wielki niepokój w ziemi wieluńskiej. W maju 1786

¹⁶⁴ AGAD, ML VII/51, s. 177. Protokół Rady Nieustającej z 6 V 1785; ML VII/54, k. 23–23v. Protokół Rady Nieustającej z 5 VII 1785; ML VII/56, k. 9v. Protokół Rady Nieustającej 11 X 1785.

¹⁶⁵ BCz 929, s. 821. Pretensje urodzonego Psarskiego podkomorzego wieluńskiego do urodzonego Sucheckiego podsędka wieluńskiego miane.

¹⁶⁶ BCz 929, s. 823. Kopia listu Gabriela i Anny Sucheckich do Dobrowolskiego, porucznika wojsk pruskich z 27 III 1785.

¹⁶⁷ BCz 929, s. 821, 823–824. Pretensje urodzonego Psarskiego... oraz kopia listu Gabriela i Anny Sucheckich do Dobrowolskiego, porucznika wojsk pruskich z 27 III 1785.

¹⁶⁸ M. Kobierecki, *op. cit.*, s. 268–269.

¹⁶⁹ BCz 929, s. 825–827. F.J. Psarski do króla z 18 VII 1787. F.J. Psarski pisał do króla o procesach z Sucheckimi także we wrześniu 1787 (BCz 929, s. 829–832).

¹⁷⁰ BCz 930, s. 159. Antoni Siemiątkowski do NN z 6 X 1787 (kopia).

¹⁷¹ AGAD, OGRO 17, k. 336, 337. List rekwizycyjalny Departamentu Sprawiedliwości do grodu ostrzeszowskiego z 16 II 1786 i odpowiedź Stefana J. Walewskiego z 11 III 1786; ML VII/56, k. 74. Protokół Rady Nieustającej z 17 II 1786; BCz 921, s. 245–246. Antoni Dzieduszycki do króla z 11 II 1786.

¹⁷² AGAD, ML VII/60, s. 10v–11. Protokół Rady Nieustającej z 25 IV 1786. Por. OGRO 17, k. 564–564v. Manifest i deklaracja Karola Ernesta Zalisza z 10 XI 1786.

¹⁷³ AGAD, OGRO 17, k. 417–417v. List rekwizycyjalny Rady Nieustającej do Stefana J. Walewskiego z 26 V 1786.

starosta ostrzeszowski F. Stadnicki i S.J. Walewski (powoływał się on na list, który otrzymał starosta S. Męciński) pisali o zagrożeniu wkroczeniem wojsk pruskich do powiatu ostrzeszowskiego, czym straszył zarządzający Śląskiem minister Karl Georg von Hoym. Sprawę gróźb zawartych w liście K.G. von Hoyma pod obrady Rady wprowadził memoriał F.J. Psarskiego¹⁷⁴. W tym czasie S.J. Walewski uczestniczył w posiedzeniu sądów ziemskich w Wieluniu. Zastępował, jako subdelegat, wyrugowanego (ze względu na kondemnatę) pisarza ziemskiego I. Wysławskiego¹⁷⁵, powinowatego F.J. Psarskiego. Sprawa ta też wzbudziła emocje, gdyż podkomorzy wieluński twierdził później, że wybór nie został dokonany w terminie przewidzianym prawem. Zarzucał też, że G. Suhecki, chcąc go przeprowadzić, posłużył się przemocą („szabli dobywając”) sprowadzonej przez siebie „partii”¹⁷⁶.

Gwałtowne konflikty między czołowymi postaciami wieluńskiego życia politycznego nie pozostały bez wpływu na atmosferę przygotowań do sejmików poselskich. Na przygotowanej w Gabinetecie Stanisława Augusta liście potencjalnych pretendentów do mandatu znalazło się aż 10 osób (5 na 1 miejsce). Prawdopodobnie dwór popierał starostę ostrzeszowskiego F. Stadnickiego i jednego z Walewskich – cześnika sieradzkiego Józefa lub szambelana Michała¹⁷⁷. Wśród pozostałych pretendentów byli: starosta krzepicki A. Miączyński, Mystkowski, starosta sokołowski Aleksander Brzostowski (syn oświeconego magnata Adama, właściciela Czarnożył¹⁷⁸), podczasy K. Myszkowski, łowczy H. Masłowski i starosta lubomlski Wojciech Mączyński, a także Bronikowski, przedstawiciel znanej rodziny wielkopolskich ewangelików reformowanych¹⁷⁹. W czerwcu 1786 F. Stadnicki interesował się stanowiskiem starosty wieluńskiego S. Męcińskiego w sprawie własnych starań o mandat¹⁸⁰. A. Miączyński, goszczący u starosty ostrzeszowskiego w Opatowie, w dopisku do listu poprzednika wspominał, że w związku z przygotowaniem do sejmików zaczynają się intrygi i „kabały”. Liczył jednak, że „zwyczajna flegma naszego Excellence” (chodzi zapewne o S. Męcińskiego) doprowadzi do pomyślnego zakończenia obrad¹⁸¹.

Sejmik poselski zebrał się 21 sierpnia 1786 w wieluńskim kościele farnym (kolegiacie). Obrady zagaił podkomorzy F.J. Psarski. Marszałkiem koła rycerskiego został jednogłośnie wybrany starosta lubomlski Wojciech Mączyński¹⁸². Późniejszy poseł na Sejm

¹⁷⁴ BCz 731, s. 205–206. S.J. Walewski do NN z 16 V 1786 i Gabriel Suhecki do NN z maja 1786; BCz 730, s. 329. Franciszek Stadnicki do króla z 17 V 1786; AGAD, ML VII/60, k. 29–29v. Protokół Rady Nieustającej z 26 V 1786. Na temat Karla Georga von Hoyma: J.A. Wilder, *Traktat handlowy polsko-pruski z roku 1775*, Warszawa 1937, s. 52–54. Zob. też: BCz 699, s. 703, 705. Rafał Gurowski do króla z 28 IX i 21 X 1786.

¹⁷⁵ BCz 731, s. 205. S.J. Walewski do NN z 16 V 1786.

¹⁷⁶ BCz 929, s. 822. Pretensje ur. Psarskiego podkomorzego wieluńskiego...

¹⁷⁷ AGAD, ZP 132, k. 49v. Kandydaci do poselstwa na sejm 1786.

¹⁷⁸ W. Szczygielski, *Dzieje ziemi wieluńskiej*, s. 169.

¹⁷⁹ AGAD, ZP 132, k. 49v. Kandydaci do poselstwa na sejm 1786. Por. W. Kriegseisen, *Ewangelicy...*, s. 75, 82.

¹⁸⁰ BCz 730, s. 331. Franciszek Stadnicki do NN z 20 VI 1786.

¹⁸¹ BCz 730, s. 332–333. August Miączyński do NN z 20 VI 1786.

¹⁸² AGAD, WGO 43b, k. 193–193v. Laudum sejmiku w Wieluniu z 21 VIII 1786; A. Danilczyk, *W kręgu afery Dogrumowej. Sejm 1786 roku*, Warszawa 2010, s. 87.

Wielki (wybrany w 1788) uchodził za człowieka wielkiej nauki i kultury¹⁸³. W zgodny sposób wyłonieni zostali również czterej asesorowie. W gronie tym znaleźli się: Jan Krakowski, komornik graniczny wieluński Józef Stokowski, burgrabia grodzki sieradzki Józef Taczanowski oraz regent ziemski wieluński Ignacy Skórzewski¹⁸⁴. Po złożeniu przez nich przysięgi, głos zabrał legat królewski na sejmik. Posłami na sejm wybrani zostali jednogłośnie starosta ostrzeszowski F. Stadnicki i szambelan Michał Walewski¹⁸⁵. Dla F. Stadnickiego była to już czwarta funkcja poselska z ziemi wieluńskiej (poprzednio otrzymał mandat w 1764, 1776 i 1780)¹⁸⁶. W sierpniu 1780 zagaił sejmik poselski, zaś w lipcu 1783 pełnił funkcję marszałka sejmiku deputackiego w Piotrkowie¹⁸⁷. M. Walewski był synem chorążego większego piotrkowskiego Aleksandra i bratem podstarościego Józefa, posła wieluńskiego na sejm z 1782 (od 1783 cześnika sieradzkiego). Młodszy brat Michała, ksiądz Daniel Walewski (jako deputat kapituły gnieźnieńskiej), w kadencji 1783/1784 został prezydentem Trybunału Koronnego¹⁸⁸. Rezultat sejmiku był zgodny z oczekiwaniami dworu. Regalistą był F. Stadnicki¹⁸⁹. S. Męciński zapewne życzliwie odnosił się do starań M. Walewskiego o mandat. W 1782 starosta wieluński wspierał zabiegi o poselstwo J. Walewskiego, brata Michała (obaj Walewscy byli braćmi ciotecznymi S. Męcińskiego)¹⁹⁰. Z pewnością żaden z reprezentantów ziemi wieluńskiej nie był związany z opozycją. Potwierdza to, przygotowany w związku z rugami poselskimi, wykaz posłów na sejm z 1786. F. Stadnicki i M. Walewski zostali w nim uznani za „obojętnych”. Przeciwnicy króla liczyli, że na postawę starosty ostrzeszowskiego będzie próbował wpłynąć Adam K. Czartoryski. Zakładano też, że na M. Walewskiego ma oddziaływać jego imiennik – wojewoda sieradzki¹⁹¹. Nadzieje te nie były jednak uzasadnione. Jak już pisałem, wojewoda M. Walewski nie zaangażował się w dobie sejmiku z 1786 po stronie opozycji¹⁹². Ostatecznie żaden z parlamentarzystów wieluńskich nie poparł opozycyjnego manifestu w sprawie rugów poselskich¹⁹³. Sejmik wieluński wysłał też delegatów, którzy mieli złożyć prymasowi M. Poniatowskiemu wyrazy „rekognicji”. Funkcje te powierzono podkomorzemu wieluńskiemu F.J. Psarskiemu (zagaił sejmik) i podstarościegu ostrzeszowskiemu P. Chodakowskiemu¹⁹⁴ (posłowi na sejm z 1784).

Wieluńska instrukcja na sejm została napisana „podług zdań urzędników ziemi tej i powiatu ostrzeszowskiego”, co do których istniała powszechna zgoda („jednowspól-

¹⁸³ W. Szczygielski, *Dzieje ziemi wieluńskiej*, s. 163–164.

¹⁸⁴ AGAD, WGO 43b, k. 193v. Laudum sejmiku w Wieluniu z 21 VIII 1786.

¹⁸⁵ AGAD, WGO 43b, k. 193v. Laudum sejmiku w Wieluniu z 21 VIII 1786; A. Danilczyk, *W kregu afery...*, s. 87.

¹⁸⁶ D. Dukwicz, *Stadnicki Franciszek*, s. 383–384.

¹⁸⁷ AGAD, WGO 35b, k. 266. Laudum sejmiku w Wieluniu z 21 VIII 1780; BPAU 8345, s. 794. Laudum sejmiku w Piotrkowie z 22 VII 1783.

¹⁸⁸ M. Kobierecki, *op. cit.*, s. 267–270.

¹⁸⁹ Por. D. Dukwicz, *Stadnicki Franciszek*, s. 384.

¹⁹⁰ BCz 673, s. 425. S. Męciński do NN [A. Cieciszowskiego] z 20 VIII 1782.

¹⁹¹ AGAD, APP 96, s. 316. Wykaz posłów na sejm z 1786.

¹⁹² Por. M. Kobierecki, *op. cit.*, s. 194–195.

¹⁹³ *Manifest... Senatorów, Ministrów i Posłów na Seym... 11 octobris 1786...*, [w:] ZM 1786, t. I, s. 177–178.

¹⁹⁴ AGAD, WGO 43b, k. 186. Instrukcja poselska wieluńska z 21 VIII 1786.

ność”)¹⁹⁵. Tym razem była ona znacznie dłuższa niż poprzednie, gdyż liczyła 22 punkty. Więcej też przyjęto punktów (nr 6, 9, 20) w interesie instytucji kościelnych i osób prywatnych, choć i tak były w zdecydowanej mniejszości¹⁹⁶. Częściej również wypowiedziano się w sprawach, które można uznać za mające kontekst polityczny lub ustrojowy. Ziemia wieluńska zajęła dość otwartą postawę w stosunku do, rozesłanego na sejmiki, projektu Józefa Chrapowickiego, marszałka Rady Nieustającej. Postulowano w nim dość istotne zmiany w funkcjonowaniu szeregu instytucji państwa (sejmiki, organizacja sądownictwa), a także kodyfikację prawa¹⁹⁷. Propozycje te oddano „posłów activitate”; domagano się jednak zachowania zapisanego w ustawie z 1768 porządku sejmikowania¹⁹⁸. Sejmik wieluński wypowiedział się za przywróceniem (przewidzianych ustawą z 1768, a zniesionych w 1776) pensji dla deputatów¹⁹⁹. Było to zgodne z podejmowanymi od wielu lat (propozycje „od tronu” na sejmach z lat 1780–1784) staraniami Stanisława Augusta²⁰⁰.

W instrukcji wyrażono troskę o stan obronności kraju. Posłowie mieli się dopominać „o pomnożenie wojska” i o zwiększenie wydatków na jego utrzymanie²⁰¹. Nie szło jednak za tym wskazanie źródeł aukcji armii. Sejmik wieluński nie odniósł się negatywnie do prowadzonej w latach 1783–1786 królewskiej polityki reform militarnych²⁰² (również jednak jej nie poparł). Niejednoznaczne politycznie stanowisko zajęte w instrukcji odnośnie do zasad wyłaniania organów władz wykonawczych. Domagano się, by bierne prawo wyborcze do Rady Nieustającej i komisji skarbowych było uzależnione od wcześniejszego pełnienia funkcji poselskiej i deputackiej²⁰³. Niezgodnie z polityką dworu sejmik wieluński wypowiedział się w sprawie nobilitacji i indygenatów. Domagano się kontroli, czy uprzywilejowane osoby wypełniły przewidziane prawem warunki. Nie zgadzano się, by sejm 1786 nadawał nobilitacje²⁰⁴ (inaczej niż w 1784). Sejmik wieluński domagał się egzekwowania przez Skarb Rzeczypospolitej należności podatkowych od Gdańska i Torunia²⁰⁵. Zaległości tych miast, będące pochodną pruskiej polityki handlowej, już od dawna były przedmiotem troski władz Rzeczypospolitej²⁰⁶. Szlachta wieluńska domagała się finalizacji prac komisji w sprawach rozgraniczenia dóbr obywateli polskich i pruskich (Śląsk)²⁰⁷. Kwestia ta była szeroko omawiana

¹⁹⁵ AGAD, WGO 43b, k. 194. Laudum sejmiku w Wieluniu z 21 VIII 1786.

¹⁹⁶ AGAD, WGO 43b, k. 186–189. Instrukcja poselska wieluńska z 21 VIII 1786.

¹⁹⁷ A. Stroynowski, *Zmiany sytuacji...*, s. 87.

¹⁹⁸ AGAD, WGO 43b, k. 186. Instrukcja poselska wieluńska z 21 VIII 1786.

¹⁹⁹ AGAD, WGO 43b, k. 187v–188. Instrukcja poselska z 21 VIII 1786; W. Bednaruk, *Trybunał Koronny*, s. 289–291.

²⁰⁰ *Dyaryusz Seymu... 1780...*, s. 31; *Dyaryusz Seymu wolnego... 1782...*, wyd. P. Kiciński, Warszawa 1782, s. 40–41; *Dyaryusz Seymu wolnego ordynaryjnego... 1784...*, wyd. M. Tukalski-Nielubowicz, Warszawa 1785, s. 41.

²⁰¹ AGAD, WGO 43b, k. 188. Instrukcja poselska wieluńska z 21 VIII 1786.

²⁰² Por. E. Rostworowski, *Sprawa aukcji...*, s. 137.

²⁰³ AGAD, WGO 43b, k. 188. Instrukcja poselska wieluńska z 21 VIII 1786.

²⁰⁴ AGAD, WGO 43b, k. 188v. Instrukcja poselska wieluńska z 21 VIII 1786.

²⁰⁵ AGAD, WGO 43b, k. 188–188v. Instrukcja poselska wieluńska z 21 VIII 1786.

²⁰⁶ W. Filipczak, *Sejm 1778 roku*, s. 27.

²⁰⁷ AGAD, WGO 43b, k. 188v. Instrukcja poselska wieluńska z 21 VIII 1786.

w niektórych instrukcjach (zwłaszcza wielkopolskiej i sieradzkiej), co było związane z oczekiwaniami przyznania rekompensaty Wielkopolanom poszkodowanym w wyniku przyjętych ustaleń²⁰⁸. W tym kontekście dość zdawkowe i nieprecyzyjne (konwencja o delimitacji została już zawarta) stanowisko ziemi wieluńskiej, graniczącej z Śląskiem, może dziwić. Wiadomo, że miejscowi ziemianie (marszałek sejmiku W. Mączyński, podczaszy wieluński Wojciech Bartochowski) skarżyli się na nadużycia ze strony śląskich sąsiadów²⁰⁹. Jak się wydaje, dotychczasowe ustalenia nie dotyczyły ziemi wieluńskiej. W grę mogły wchodzić również obawy związane z niedawnymi groźbami administracji pruskiej. Jest jeszcze inny aspekt zagadnienia. Z tego okresu pochodzą informacje (przynajmniej częściowo plotki), że niektórzy wpływowi ziemianie przenieśli się za pruską granicę lub zamierzają to uczynić²¹⁰.

W latach 1780–1786 odbyło się 7 sejmików w Wieluniu (4 poselskie i 3 elekcyjne – wszystkie w 1780). Miejszem obrad był kościół kolegiacki (farny)²¹¹. Cztery zgromadzenia zagał podkomorzy F.J. Psarski (sejmiki elekcyjne w listopadzie i grudniu 1780 oraz poselskie w 1782 i 1786). Zanim jeszcze uzyskał (w sierpniu 1780) najwyższy niesenatorski urząd ziemi, był w 1767 marszałkiem wieluńskiej konfederacji radomskiej; w 1776 pełnił funkcję posła, a w 1778 marszałka sejmiku przedsejmowego²¹². Podkomorzy wieluński inaugurował obrady także w okresie późniejszym, ostatni raz w 1792 (sejmik lutowy)²¹³. Jedyne senatorew ziemi, kasztelan wieluński L. Karśnicki zagał zgromadzenie przedsejmowe w 1784. Wcześniej, jeszcze jako podkomorzy, inaugurował w 1778 sejmik poselski²¹⁴. Dwa pozostałe sejmiki (elekcyjny i poselski) w sierpniu 1780 zagajali miejscowi starostowie – wieluński S. Męciński i ostrzeszowski F. Stadnicki²¹⁵. Obaj byli doświadczonymi parlamentarzystami. S. Męciński już w 1768 zagajał sejmik poselski przed niedoszłym sejmem, a w 1778 rozpoczynał obrady trzech zgromadzeń ziemi²¹⁶. F. Stadnicki w momencie zagajenia sejmiku przedsejmowego

²⁰⁸ AGAD, ZP 130, s. 233-235. Instrukcja poselska wielkopolska z 21 VIII 1786; SGR 173, k. 253v–254. Instrukcja poselska sieradzka z 21 VIII 1786.

²⁰⁹ BCz 927, s. 349. Wojciech Bartochowski i Wojciech Mączyński do króla i Rady Nieustającej, bd.

²¹⁰ Za granicę miał się już przenieść kasztelan sieradzki Władysław Biernacki, zaś plany takie przypisywano podkomorzemu F.J. Psarskiemu: BCz 731, s. 207. Gabriel Suchecki do NN, bez daty (z maja 1786).

²¹¹ AGAD, WGO 35b, k. 228v, 266v, 565v, 719v. Lauda sejmików w Wieluniu z 16 i 21 VIII 1780, 6 XI 1780, 21 XII 1780; WGO 40b, k. 84v. Laudum sejmiku w Wieluniu z 16 VIII 1784; WGO 43b, k. 194. Laudum sejmiku w Wieluniu z 21 VIII 1786. Budynek ówczesnej kolegiaty wieluńskiej został zniszczony w 1939: H. Żerek-Kleszcz, *Wieluń w latach 1580–1792 na tle dziejów Rzeczypospolitej*, [w:] *Wieluń. Monografia miasta*, red. A. Szymczak, t. I, Łódź–Wieluń 2011, s. 343, 346.

²¹² W. Szczygielski, *Dzieje ziemi wieluńskiej*, s. 152, 162, W. Szczygielski, *Psarski Fryderyk Jakub*, s. 251–252; W. Filipczak, *Sejm 1778 roku*, s. 66.

²¹³ W. Szczygielski, *Referendum trzeciomajowe. Sejmiki lutowe 1792 roku*, Łódź 1994, s. 135.

²¹⁴ AGAD, WGO 33b, k. 173. Laudum sejmiku w Wieluniu z 17 VIII 1778; WGO 40b, k. 84. Laudum sejmiku w Wieluniu z 16 VIII 1784.

²¹⁵ AGAD, WGO 35b, k. 228, 266. Lauda sejmików w Wieluniu z 16 i 21 VIII 1780.

²¹⁶ BCz 3374, k. 197v. Laudum sejmiku w Wieluniu z 16 III 1778; AGAD, WGO 33a, k. 428, 487. Lauda sejmików w Wieluniu z 4 i 13 V 1778; W. Szczygielski, *Męciński Stanisław*, s. 498.

w 1780 miał już za sobą dwie funkcje poselskie (na sejm elekcyjny 1764 i 1776); trzecią uzyskał na zainaugurowanym przez siebie zgromadzeniu²¹⁷. Kierował on także obradami elekcyjnymi w tym samym roku. Wszyscy zagajający, czterej najwyżsi urzędnicy ziemi, związani byli z obozem regalistycznym oraz tworzyli grono najbardziej wpływowych osób miejscowego życia politycznego.

Marszałkowie sejmików wieluńskich z lat 1780–1786 (zob. tab. 1) zawsze byli wybierani jednogłośnie. Nikt nie pełnił w latach 1780–1786 funkcji marszałka koła rycerskiego więcej niż jeden raz. Wcześniej obradami sejmiku poselskiego w 1778 kierował F.J. Psarski (jako sędzia ziemski wieluński)²¹⁸. W momencie pełnienia funkcji marszałkowskiej w 1784, podkomorzy wieluński miał już za sobą trzykrotne zagajenie sejmiku (1780–1782). O wcześniejszej karierze parlamentarnej F. Stadnickiego (trzykrotne funkcje poselskie) już pisałem. Nieco później, w lipcu 1783, starosta ostrzeszowski kierował także obradami sejmiku deputackiego w Piotrkowie²¹⁹. Doświadczenie parlamentarne, choć znacznie skromniejsze, miał także E. Skórzewski, który w maju 1778, na sejmiku elekcyjnym, pełnił funkcję asesora²²⁰. Wcześniej działał on w konfederacji radomskiej, następnie zaś zawarł (wspólnie z F.J. Psarskim) w imieniu ziemi wieluńskiej układ z wojskami pruskimi, w którym gwarantowano świadczenia na ich rzecz w zamian za zaręczenie bezpieczeństwa i spokoju²²¹. Warto też zauważyć, iż podsędek K. Karśnicki i E. Skórzewski na ostatnich sejmikach przed objęciem funkcji marszałka koła rycerskiego byli wybierani na kandydatów do urzędów sądowych (odpowiednio podkomorzego i sędziego ziemskiego)²²². Ponieważ żaden z nich nie uzyskał nominacji królewskiej, możliwość kierowania obradami sejmiku mogła być dla nich formą rekompensaty. W wypadku podsędką K. Karśnickiego i podstolego W. Psarskiego nie bez znaczenia był też fakt, że pochodzili z rodzin, do których należały dwa najwyższe urzędy ziemi wieluńskiej²²³. Ogółem czterech marszałków sejmikowych z lat 1780–1786 (ponad 57%) było miejscowymi urzędnikami ziemskimi. Dwóch kolejnych było starostami niegrodowymi (A. Męciński, W. Mączyński). W obu przypadkach był to wstęp do dalszej kariery. Starosta bodaczowski A. Męciński, deputat krakowski na Trybunał Koronny w kadencji 1784/1785, został w 1788 kasztelanem spicymierskim (wcześniej kandydował do województwa i kasztelanii sieradzkich)²²⁴. W. Mączyński w sierpniu 1788 został wybrany posłem na Sejm Wielki. Był on czołową postacią obozu prokonstytucyjnego w ziemi wieluńskiej²²⁵.

²¹⁷ D. Dukwicz, *Stadnicki Franciszek*, s. 383–384.

²¹⁸ AGAD, WGO 33b, k. 173. Laudum sejmiku w Wieluniu z 17 VIII 1778; W. Filipczak, *Sejm 1778 roku*, s. 66.

²¹⁹ BPAU 8345, s. 794. Laudum sejmiku w Piotrkowie z 22 VII 1783.

²²⁰ AGAD, WGO 33a, k. 428. Laudum sejmiku w Wieluniu z 4 V 1778.

²²¹ A. Kraushar, *op. cit.*, t. I, s. 397; W. Szczygielski, *Dzieje ziemi wieluńskiej*, s. 152, 159.

²²² AGAD, WGO 35b, k. 228v, 565v. Lauda sejmików w Wieluniu z 16 VIII 1780 i 6 XI 1780.

K. Karśnicki już w marcu 1778 został przez sejmik wieluński wybrany kandydatem do urzędu sędziego ziemskiego: BCz 3374, k. 197v. Laudum sejmiku w Wieluniu z 16 III 1778.

²²³ Kasztelania (L. Karśnicki) i podkomorstwo (F.J. Psarski).

²²⁴ BCz 673, s. 429. Adam Męciński do króla z 17 VII 1784; H. Żerek-Kleszcz, *Nominacje senatorskie...*, s. 232–233.

²²⁵ W. Szczygielski, *Dzieje ziemi wieluńskiej*, s. 163–164; idem, *Referendum trzeciomajowe*, s. 129–131. Zob. też: M. Wisińska, *Ziemia wieluńska wobec Konstytucji 3 maja*, „Sieradzki Rocznik Muzealny” 1984, t. I, s. 23–36.

Tabela 1. Marszałkowie sejmików ziemi wieluńskiej w latach 1780–1786

Data	Rodzaj sejmiku	Marszałek koła rycerskiego
16 VIII 1780	elekcyjny	Franciszek Stadnicki, starosta ostrzeszowski
21 VIII 1780	poselski	Kazimierz Karśnicki, podsędek wieluński
6 XI 1780	elekcyjny	Władysław Psarski, podstoli ostrzeszowski
21 XII 1780	elekcyjny	Eustachy Skórzewski
19 VIII 1782	poselski	Adam Męciński, starosta bodaczowski
16 VIII 1784	poselski	Fryderyk Jakub Psarski, podkomorzy wieluński
21 VIII 1786	poselski	Wojciech Mączyński, starosta lubomlski

Źródło: lauda sejmikowe.

Zmienna była liczba asesorów wyłanianych (także jednomyślnie) na sejmikach wieluńskich. Na wszystkich sejmikach w 1780 (elekcyjnych i poselskim) było ich dwóch. Jednak na zgromadzeniu przedsejmowym w 1782 wybrano ich aż sześciu²²⁶. Z kolei na sejmikach poselskich w 1784 i 1786 powoływano po czterech pomocników marszałków²²⁷. Liczba asesorów była zawsze parzysta, co wskazuje, że obowiązywał parytet obu powiatów (wieluńskiego i ostrzeszowskiego), choć o „porządku powiatów” wspomniano tylko w 1780, w laudum sejmiku przedsejmowego²²⁸. Przysięga asesorów (i marszałka) była składana przed urzędnikiem, który zagajał zgromadzenie²²⁹. Pisząc w uchwałach o jej rocie, stwierdzano, że była zgodna z konstytucją z 1768, to znaczy, dotyczyła właściwego („sprawiedliwego”) „konnotowania” głosów (w listopadzie 1780 napisano „pretendentów i wotów”)²³⁰. W laudum sejmiku poselskiego z 1780 wspomniano, że to właśnie asesorzy układali registr pretendencji do funkcji²³¹. Zapewne podobnie było na innych sejmikach, gdyż uchwały zgromadzeń z 1780 informują o odczytywaniu przez marszałka takiego wykazu, który w laudum grudniowym został nazwany rejestrem „chcących się umieścić w kandydacji”²³². Sformułowanie to sugeruje, że inicjatywa przy zgłaszaniu pretendencji do funkcji należała do samych zainteresowanych.

Ogółem w latach 1780–1786 na sejmikach wieluńskich 22 funkcje asesora pełniło 19 osób. Trzem niższym urzędnikom sądowym powierzono, w tym okresie, powyższy

²²⁶ AGAD, WGO 38a, k. 26–26v. Laudum sejmiku w Wieluniu z 19 VIII 1782.

²²⁷ AGAD, WGO 40b, k. 84. Lauda sejmików w Wieluniu z 16 VIII 1784; WGO 43b, k. 193v. Laudum sejmiku w Wieluniu z 21 VIII 1786.

²²⁸ AGAD, WGO 35b, k. 266v. Laudum sejmiku w Wieluniu z 21 VIII 1780.

²²⁹ AGAD, WGO 35b, k. 719. Laudum sejmiku w Wieluniu z 21 XII 1780; WGO 38a, k. 26. Laudum sejmiku w Wieluniu z 19 VIII 1782.

²³⁰ AGAD, WGO 35b, k. 565. Laudum sejmiku w Wieluniu z 6 XI 1780; WGO 40b, k. 84. Laudum sejmiku w Wieluniu z 16 VIII 1784; WGO 43b, k. 193v. Laudum sejmiku w Wieluniu z 21 VIII 1786. W ustawie z 1768 napisano, iż przysięga ma dotyczyć także projektów do instrukcji i uchwały: VL, t. VII, s. 293. *Porządek sejmikowania*.

²³¹ AGAD, WGO 35b, k. 266v. Laudum sejmiku w Wieluniu z 21 VIII 1780.

²³² AGAD, WGO 35b, k. 719. Laudum sejmiku w Wieluniu z 21 XII 1780.

obowiązek po dwa razy. Jan Topolski, pisarz grodzki wieluński, był asesorem w 1782 i 1784 na zgromadzeniach przedsejmowych²³³. Dwukrotnie (1780, 1784) pomagał marszałkowi S.J. Walewski (kolejno regent ziemski wieluński i pisarz grodzki ostrzeszowski), późniejszy (od 1786) podsędek sieradzki²³⁴. W lipcu 1782 był on również asesorem sejmiku deputackiego w Piotrkowie, a także uczestniczył w pracach wieluńskiej Komisji Dobrego Porządku²³⁵. Z kolei regent ziemski wieluński Ignacy Skórzewski był asesorem w 1782 i 1786 na sejmikach poselskich²³⁶. W czerwcu 1791, jako członek wieluńskiej Komisji Dobrego Porządku, podpisał akt zaprzysiężenia Konstytucji 3 maja²³⁷. Wśród asesorów w latach 1780–1786 było ośmiu niższych urzędników sądowych wieluńskich i sieradzkich (ponad 42%), którzy sprawowali 11 funkcji (50%)²³⁸. Łowczy wieluński Hipolit Masłowski (asesor z 16 sierpnia 1780) i skarbnik ostrzeszowski Gabriel Suchecki (z 6 listopada 1780) zostali wybrani na kandydatów do urzędu podsędka w grudniu 1780, na sejmiku elekcyjnym²³⁹. Podczaszy wieluński Wojciech Bartochowski, asesor z 16 sierpnia 1780, był w maju 1778 marszałkiem na sejmiku elekcyjnym (oraz pretendentem do podkomorstwa)²⁴⁰. Komornik graniczny wieluński Józef Stokowski, asesor sejmiku poselskiego w 1786, w czasach Sejmu Wielkiego aktywnie działał w stronnictwie prokonstytucyjnym i wchodził w skład wieluńskiej komisji dobrego porządku²⁴¹. Wśród asesorów z lat 1780–1786 było 4 urzędników ziemskich wieluńskich i ostrzeszowskich (W. Bartochowski, H. Masłowski, G. Suchecki i miecznik wieluński Wojciech Psarski), którzy pełnili swe funkcje na sejmikach w 1780. Ogółem w tym okresie urzędnicy ziemscy stanowili ponad 21% liczącego 19 osób grona asesorów. Pozostałe funkcje pełnili synowie urzędników (nie tylko ziemi wieluńskiej). Raz asesor (Jan Krawkowski) wystąpił w laudum bez żadnego tytułu²⁴². Asesorowie, podobnie jak marszałek, byli zobowiązani do podpisywania

²³³ AGAD, WGO 38a, k. 26. Laudum sejmiku w Wieluniu z 19 VIII 1782; WGO 40b, k. 84. Laudum sejmiku w Wieluniu z 16 VIII 1784.

²³⁴ AGAD, WGO 35b, k. 565. Laudum sejmiku w Wieluniu z 6 XI 1780; WGO 40b, k. 84. Laudum sejmiku w Wieluniu z 16 VIII 1784.

²³⁵ AGAD, WGO 38b, k. 535–535v. Uchwała Komisji Dobrego Porządku w Wieluniu z 20 IV 1782; BPAU 8345, s. 792. Laudum sejmiku w Piotrkowie z 22 VII 1782; M. Kobierecki, *op. cit.*, s. 81.

²³⁶ AGAD, WGO 38a, k. 26. Laudum sejmiku w Wieluniu z 19 VIII 1782; WGO 43b, k. 193v. Laudum sejmiku w Wieluniu z 21 VIII 1786.

²³⁷ W. Szczygielski, *Referendum trzeciomajowe*, s. 131 (przyp. 333).

²³⁸ Do grona tego zaliczyłem też Adama Pacynowskiego, który podpisał uchwałę z 21 XII 1780 (AGAD, WGO 35b, k. 719–719v) jako subdelegat burgrabiego grodzkiego wieluńskiego. Urzędnikiem grodzkim sieradzkim był burgrabia Józef Taczanowski, asesor sejmiku poselskiego w 1786 (WGO 43b, k. 193v–194).

²³⁹ AGAD, WGO 35b, k. 228, 565, 719v. Lauda sejmików w Wieluniu z 16 VIII, 6 XI i 21 XII 1780.

²⁴⁰ AGAD WGO 33a, k. 428, 487v. Lauda sejmików w Wieluniu z 4 i 13 V 1778. Na obradach z 13 maja W. Bartochowski nie został jednak wybrany kandydatem na podkomorzego wieluńskiego.

²⁴¹ AGAD, WGO 43b, k. 193v. Laudum sejmiku w Wieluniu z 21 VIII 1786; W. Szczygielski, *Referendum trzeciomajowe*, s. 129–131.

²⁴² AGAD, WGO 43b, k. 193v–194. Laudum sejmiku w Wieluniu z 21 VIII 1786.

uchwał sejmikowych²⁴³. Zalecenie oblatowania laudum w grodzie wieluńskim, które pojawiło się tylko 2 razy (1784, 1786), skierowane było tylko do marszałka koła rycerskiego²⁴⁴.

Tabela 2. Kandydaci do wieluńskich urzędów sądowych wybrani na sejmikach w 1780

Data sejmiku	Wakujący urząd	Wybrani kandydaci (osoba podkreślona uzyskała nominację)
16 VIII 1780	podkomorzy	<u>Fryderyk Jakub Psarski</u> , sędzia ziemski wieluński; Mikołaj Taczanowski, chorąży wieluński; Kazimierz Myszkowski, podczasz ostrzeszowski; Kazimierz Karśnicki, podsędek
6 XI 1780	sędzia ziemski	<u>Kazimierz Karśnicki</u> , podsędek wieluński; Ignacy Wysławski, pisarz ziemski wieluński; Eustachy Skórzewski; Piotr Chodakowski, komornik ziemski wieluński
21 XII 1780	podsedek	Hipolit Masłowski, łowczy wieluński; Ignacy Wysławski, pisarz ziemski wieluński; <u>Gabriel Suhecki</u> , skarbnik ostrzeszowski; Piotr Chodakowski, komornik ziemski wieluński

Źródło: lauda sejmikowe.

W 1780 odbyły się w Wieluniu aż 3 sejmiki elekcyjne, które wyłoniły 12 kandydatów do urzędów sądowych. W gronie tym znalazło się 9 osób (zob. tab. 2). Na jednym zgromadzeniu (elekcja podsędka wieluńskiego) doszło do głosowania²⁴⁵. Dwa razy w roli sejmikowych kandydatów wystąpili pisarz ziemski I. Wysławski i komornik ziemski P. Chodakowski, niegdyś konsyliarz wieluńskiej konfederacji barskiej²⁴⁶. Nie doczekali się oni jednak wówczas awansu. I. Wysławski otrzymał urząd pisarza ziemskiego (elekcja w maju 1778) dzięki poparciu szwagra F.J. Psarskiego²⁴⁷. P. Chodakowski na tym samym sejmiku (4 maja 1778) również został kandydatem do pióra ziemskiego wieluńskiego²⁴⁸. Mimo iż trzykrotnie był pomijany przez Stanisława Augusta przy nominacjach, nie oznaczało to, że nie cieszył się zaufaniem dworu. W 1784 P. Chodakowski został posłem na sejm grodzieński, mając poparcie regalistów²⁴⁹. Więcej szczęścia miał podsędek K. Karśnicki. Po zakończonych niepowodzeniem staraniach o urząd sędziego ziemskiego (wybór w marcu 1778)²⁵⁰ i podkomorzego (nie znalazł się w gronie kan-

²⁴³ Por.: S. Śreniowski, *Organizacja sejmiku halickiego*, Lwów 1938, s. 65; K. Przyboś, *Sejmik województwa krakowskiego w czasach saskich (1697–1763)*, Kraków 1981, s. 37; W. Bednaruk, *Sejmiki lubelskie w okresie stanisławowskim (1764–1794)*, Lublin 2011, s. 168.

²⁴⁴ AGAD, WGO 40b, k. 84v. Laudum sejmiku w Wieluniu z 16 VIII 1784; WGO 43b, k. 194. Laudum sejmiku w Wieluniu z 21 VIII 1786.

²⁴⁵ AGAD, WGO 35b, k. 719–719v. Laudum sejmiku w Wieluniu z 21 XII 1780.

²⁴⁶ W. Szczygielski, *Dzieje ziemi wieluńskiej*, s. 154.

²⁴⁷ AGAD, Varia Oddziału I, sygn. 15, s. 1330–1331. A. Młodziejowski do F.J. Psarskiego z 11 V 1778.

²⁴⁸ AGAD, WGO 33a, k. 428v. Laudum sejmiku w Wieluniu z 4 V 1778.

²⁴⁹ AGAD, ZP 128, k. 22v. Kandydaci do poselstwa w roku 1784.

²⁵⁰ BCz 3374, k. 197v. Laudum sejmiku w Wieluniu z 16 III 1778.

dydatów sejmikowych w maju 1778; doczekał się elekcji w sierpniu 1780); po kolejnym wyborze w listopadzie 1780 otrzymał wreszcie nominację na sęstwo ziemskie²⁵¹. Spośród kandydatów do podkomorstwa w 1780, F.J. Psarski i M. Taczanowski wystąpili już w tej roli dwa lata wcześniej. Z kolei E. Skórzewski, ówczesny pretendent do podkomorstwa (nie zaakceptowany jednak przez sejmik z 1778)²⁵², w 1780 został kandydatem szlachty wieluńskiej na urząd sędziego ziemskiego. H. Masłowski, w 1778 jeden z czterech kandydatów do pióra ziemskiego, dwa lata później, równie niesukrotnie, aspirował do podsędkostwa²⁵³. Jednak ambicje łowczego wieluńskiego zostały dostrzeżone, gdyż w 1783 wybrano go deputatem na sejmiku w Piotrkowie²⁵⁴. Spośród dziewięciu kandydatów z 1780, jedynie K. Myszkowski i G. Suchecki nie ubiegali się, przynajmniej oficjalnie, o urzędy w 1778. Nie przeszkodziło to G. Sucheckiemu uzyskać nominacji na podsędkostwo²⁵⁵. W ziemi wieluńskiej, inaczej niż w pozostałych powiatach województwa sieradzkiego, aspiracje do elekcyjnych urzędów sądowych zgłaszało dość wąskie grono osób. W zdecydowanej większości kandydaci (7 na 9) usadowieni byli już w hierarchii urzędów ziemskich wieluńskich i ostrzeszowskich.

Wieluńskie sejmiki poselskie w latach 1780–1786, w świetle laudów, rozpoczynało odczytanie uniwersału królewskiego zwołującego sejm (ten element procedury nie pojawia się w wielu pracach o sejmikach²⁵⁶). W uchwale z 1780 czynność ta jest wymieniona zaraz po zagajeniu obrad, w laudach z 1784 i 1786 nawet przed nim²⁵⁷. Obecność posła królewskiego odnotowana została jedynie w 1780. Funkcję tę pełnił stolnikowicz piotrkowski Marcei Olszowski²⁵⁸. Był on zapewne synem Antoniego Olszowskiego, który przez kilka miesięcy był również stolnikiem ostrzeszowskim. Legat królewski pochodził z rodziny sprawującej liczne urzędy w ziemi wieluńskiej i województwie sieradzkim, co było typową praktyką²⁵⁹. W uchwale sejmiku przedsejmowego z 1780 stwierdzono, że publicznie odczytane zostały instrukcja i kredens („kredencjales”)²⁶⁰, w które reprezentant monarchy został zaopatrzony. W laudach z 1784 i 1786 powtarzane jest zdanie,

²⁵¹ AGAD, WGO 33a, k. 487–487v. Laudum sejmiku w Wieluniu z 13 V 1778; WGO 35b, k. 228v, 565v. Lauda sejmików w Wieluniu z 16 VIII 1780 i 6 XI 1780.

²⁵² AGAD, WGO 33a, k. 487–487v. Laudum sejmiku w Wieluniu z 13 V 1778.

²⁵³ AGAD, WGO 33a, k. 428v. Laudum sejmiku w Wieluniu z 4 V 1778; WGO 35b, k. 719v. Laudum sejmiku w Wieluniu z 21 XII 1780.

²⁵⁴ BPAU 8345, s. 795. Laudum sejmiku w Piotrkowie z 22 VII 1783.

²⁵⁵ *Urzednicy wojewodztwa łeczyckiego i sieradzkiego...*, s. 226.

²⁵⁶ Nie wspominali o odczytywaniu uniwersału, opisując kolejność czynności sejmikowych: J. Siemieński (*Organizacja sejmiku ziemi dobrzyńskiej*, Kraków 1906, s. 47), K. Przyboś (*op. cit.*, s. 33–34), W. Kriegseisen (*Sejmiki Rzeczypospolitej szlacheckiej w XVII i XVIII wieku*, Warszawa 1991, s. 52–54) i W. Bednaruk (*Sejmiki lubelskie...*, s. 117–120). Do wyjątków należy monografia Andrzeja B. Zakrzewskiego (*Sejmik Wielkiego Księstwa Litewskiego XVI–XVIII w. Ustrój i funkcjonowanie: sejmik trocki*, Warszawa 2000, s. 59).

²⁵⁷ AGAD, WGO 35b, k. 266. Laudum sejmiku w Wieluniu z 21 VIII 1780; WGO 40b, k. 84. Laudum sejmiku w Wieluniu z 16 VIII 1784; WGO 43b, k. 193. Laudum sejmiku w Wieluniu z 21 VIII 1786.

²⁵⁸ AGAD, WGO 35b, k. 266. Laudum sejmiku w Wieluniu z 21 VIII 1780.

²⁵⁹ *Urzednicy wojewodztwa łeczyckiego i sieradzkiego...*, s. 121, 202, 278–279. Dobór legatów królewskich na sejmiki poselskie powiatu trockiego analizował A.B. Zakrzewski (*op. cit.*, s. 59).

²⁶⁰ AGAD, WGO 35b, k. 266. Laudum sejmiku w Wieluniu z 21 VIII 1780.

że obywatele byli „licznie na sejmik ziemi wieluńskiej i powiatu ostrzeszowskiego zgromadzeni”²⁶¹. Formuły tej, moim zdaniem, nie należy lekceważyć, skoro o wieluńskim sejmiku przedsejmowym w 1788 (ocenianym jako liczniejszy niż poprzednie) pisano, że miało w nim uczestniczyć prawie 3000 osób, co wydaje się jednak liczbą przesadzoną²⁶². Specyficzną cechą zgromadzeń ziemi wieluńskiej w tym okresie było to, iż inaczej niż w innych okręgach sejmikowych, nie wysyłano delegatów do króla, a tylko raz skierowano ich do prymasa²⁶³.

Wybór posłów wieluńskich na sejmy z lat 1780–1786 następował zawsze jednomyślnie, choć w laudum z 1780 mowa jest o przystąpieniu do ułożenia „rejestru prezydentów”²⁶⁴. Na czterech wieluńskich sejmikach przedsejmowych w latach 1780–1786 do obsadzenia było 8 mandatów. Funkcje poselskie pełniło 6 osób (zob. tab. 3).

Tabela 3. Posłowie ziemi wieluńskiej na sejmy wybrani w latach 1780–1786

Data sejmiku	Wybrani posłowie
21 VIII 1780	Franciszek Stadnicki, starosta ostrzeszowski; August Miączyński, starosta krzepicki
19 VIII 1782	Stanisław Męciński, starosta wieluński; Józef Walewski, podstarości wieluński
16 VIII 1784	August Miączyński, starosta krzepicki; Piotr Chodakowski, podstarości ostrzeszowski
21 VIII 1786	Franciszek Stadnicki, starosta ostrzeszowski; Michał Walewski, szambelan

Źródło: lauda sejmikowe.

Dwukrotnie w latach 1780–1786 posłowali F. Stadnicki i A. Miączyński. Starosta ostrzeszowski, posiadacz magnackiego majątku (w Małopolsce i Wielkopolsce), jeszcze przed 1780 dwa razy otrzymywał w Wieluniu mandat poselski (1764 – sejm elekcyjny, 1776)²⁶⁵. F. Stadnicki był aktywny również na polu sejmikowym. W sierpniu 1780 występował jako marszałek koła rycerskiego (sejmik elekcyjny), a następnie zagajający sejmik poselski²⁶⁶. A. Miączyński był zdecydowanie mniej widoczny na scenie sejmikowej. W interesującym mnie okresie, poza sprawowaniem funkcji poselskiej, nie zaznaczył swej obecności w wieluńskim życiu politycznym. Pierwszoplanową rolę odgrywał natomiast S. Męciński. Jak już pisałem, wielokrotnie zagajał on sejmiki wieluńskie. W 1775 został deputatem na Trybunał Koronny²⁶⁷. O jego znaczeniu w ziemi wieluńskiej świadczył

²⁶¹ AGAD, WGO 40b, k. 84. Laudum sejmiku w Wieluniu z 16 VIII 1784; WGO 43b, k. 193. Laudum sejmiku w Wieluniu z 21 VIII 1786.

²⁶² J. Michalski, *Sejmiki poselskie...*, s. 346–347; W. Szczygielski, *Dzieje ziemi wieluńskiej*, s. 163.

²⁶³ Zrobił to sejmik poselski w 1786. Por. W. Bednaruk, *Sejmiki lubelskie...*, s. 212–216.

²⁶⁴ AGAD, WGO 35b, k. 266v. Laudum sejmiku w Wieluniu z 21 VIII 1780.

²⁶⁵ D. Dukwicz, *Stadnicki Franciszek*, s. 383–385.

²⁶⁶ AGAD, WGO 35b, k. 228, 266. Lauda sejmików w Wieluniu z 16 i 21 VIII 1780.

²⁶⁷ W. Szczygielski, *Męciński Stanisław*, s. 498. Jednak wbrew temu, co stwierdzono w biogramie, nie był S. Męciński wybrany na deputata w 1784. Funkcję tę sprawował wówczas

fakt, iż w dworskiej plancie przedsejmowej w 1784, właśnie starosta wieluński odpowiadał za sejmik poselski²⁶⁸. Również w czasach Sejmu Czteroletniego S. Męciński cieszył się względami Stanisława Augusta²⁶⁹. Postacią aktywną w lokalnym życiu politycznym był również P. Chodakowski, niegdyś konfederat barski²⁷⁰. W 1778 został on asesorem na sejmiku przedsejmowym²⁷¹. W latach 1778–1780 był trzy razy wybierany przez szlachtę na kandydata do urzędu sądowego w ziemstwie wieluńskim. W 1786 został wysłany jako delegat sejmiku do prymasa M. Poniatowskiego²⁷². Dwaj następnii posłowie J. Walewski i M. Walewski byli braćmi i pochodzili z linii na Ruścu. Nie byli ludźmi szczególnie młodymi – w momencie uzyskania mandatu Józef miał 35 lat, zaś 37 Michał²⁷³. Większą aktywnością wykazywał się J. Walewski. W 1782 i 1788 był on marszałkiem sejmików deputackich i gospodarskiego w Piotrkowie²⁷⁴. W 1786 pełnił funkcję asesora na sejmiku przedsejmowym w Szadku²⁷⁵. We wrześniu 1783, a więc niecały rok po odbyciu funkcji poselskiej z ziemi wieluńskiej, doczekał się awansu na urząd cześnika sieradzkiego²⁷⁶. Szambelan M. Walewski w 1789 został wyznaczony przez Komisję Skarbu Koronnego do komisji kontrolującej podatki z ziemi wieluńskiej²⁷⁷.

Zbiorowość posłów wieluńskich była mocno zróżnicowana. Było w niej trzech starostów (50%), w tym dwóch grodowych (ponad 33,3%). Dwie osoby, w momencie uzyskania mandatu, pełniły urząd podstarościch (ponad 33,3%). Szósty z posłów był szambelanem. Obok osób o magnackim statusie majątkowym (F. Stadnicki, S. Męciński)²⁷⁸, widzimy również posłów, którzy nie zdołali uzyskać miejsca w ziemskiej hierarchii urzędniczej (P. Chodakowski, M. Walewski). Według F.J. Psarskiego, P. Chodakowski nie miał posesji w województwie sieradzkim i ziemi wieluńskiej²⁷⁹, choć tę opinię trudno jest zweryfikować.

W laudach sejmikowych ziemi wieluńskiej brak wzmianek o poselstwach wysyłanych do króla i prymasa. Jednak sejmik przedsejmowy w 1786 skierował delegatów do prymasa. Informacja o tym znalazła się w instrukcji poselskiej²⁸⁰. Wiele sejmików uczyniło to już w 1785, nawet jeśli nie znajdowały się, jak w wypadku ziemi chełmskiej, w granicach metropolii gnieźnieńskiej²⁸¹. Była to okazja do zmanifestowania

(z województwa krakowskiego) A. Męciński: BCz 673, s. 429. A. Męciński do króla z 17 VII 1784.

²⁶⁸ AGAD, ZP 128, k. 22v. Kandydaci do poselstwa... 1784.

²⁶⁹ W. Szczygielski, *Referendum trzeciomajowe*, s. 128.

²⁷⁰ W. Szczygielski, *Dzieje ziemi wieluńskiej*, s. 154.

²⁷¹ AGAD, WGO 33b, k. 173. Laudum sejmiku w Wieluniu z 17 VIII 1778.

²⁷² AGAD, WGO 43b, k. 186. Instrukcja poselska wieluńska z 21 VIII 1786.

²⁷³ M. Kobierecki, *op. cit.*, s. 267.

²⁷⁴ BPAU 8345, s. 789, 826, 830. Lauda sejmików w Piotrkowie z 22 VII 1782 oraz z 22 i 23 VII 1788; M. Kobierecki, *op. cit.*, s. 268.

²⁷⁵ AGAD, SGR 173, k. 283. Laudum sejmiku w Szadku z 21 VIII 1786.

²⁷⁶ M. Kobierecki, *op. cit.*, s. 269.

²⁷⁷ *Ibidem*, s. 271.

²⁷⁸ W. Szczygielski, *Męciński Stanisław*, s. 498; D. Dukwicz, *Stadnicki Franciszek*, s. 385.

²⁷⁹ BCz 683, s. 747. Ekscerpt z listu F.J. Psarskiego do A.O. Okęckiego z 29 III 1782.

²⁸⁰ AGAD, WGO 43b, k. 186. Instrukcja poselska wieluńska z 21 VIII 1786.

²⁸¹ APL, GrCh-rmo 96, k. 470. Instrukcja ziemi chełmskiej dla posłów do prymasa z 15 VII 1785. Zob. też: W. Filipczak, *Sejmiki województwa plockiego 1780–1786*, PNH 2009, R. VIII,

przywiązania do królewskiego brata M. Poniatowskiego, czołowej postaci stronnictwa regalistycznego. Stosunkowo późne wysłanie delegacji przez sejmik wieluński nie miało jednak podłoża politycznego. Od października 1784, kiedy M. Poniatowski otrzymał arcybiskupstwo²⁸², aż do sierpnia 1786 nie zebrał się w Wieluniu żaden sejmik. Posłami do prymasa zostali podkomorzy F.J. Psarski i podstarości wieluński P. Chodakowski²⁸³ (poseł z 1784), a więc osoby znaczące w życiu politycznym ziemi. W laudum i instrukcji poselskiej brak jest informacji, czy sejmik zaopatrzył wysłaników w osobne zalecenia.

Wieluńskie instrukcje na sejm w latach 1780–1786 nie były długie. Najkrótsza z nich miała (w 1780) 11 punktów, najdłuższa 22 (w 1786). Odmienne niż w innych województwach wschodniej Wielkopolski, liczba zaleceń miała tendencję rosnącą (w latach 1782 i 1784 instrukcje zawierały odpowiednio 15 i 16 punktów)²⁸⁴. W wieluńskich instrukcjach poselskich znajdowały się postulaty, jak wynika z uchwał przedsejmowych z 1784 i 1786, spisywane „podług zdań urzędników ziemi tej i powiatu ostrzeszowskiego”, na które zaszła jednomyślność²⁸⁵. Tego rodzaju podkreślenie decydującego głosu grona urzędników w formułowaniu zaleceń dla posłów było raczej czymś wyjątkowym w ówczesnej praktyce sejmikowej. Pod instrukcjami znajdowały się podpisy zarówno marszałków, jak i asesorów. Wątpliwości budzi jedynie „poruczenie” z 1782, w którym brak jest końcowej części tekstu²⁸⁶. Na podstawie charakteru pisma można sądzić, że w 1784 spisał ją marszałek koła rycerskiego F.J. Psarski²⁸⁷.

Ziemia wieluńska sporo uwagi poświęcała zagadnieniom gospodarczym i społecznym. Interesowano się sprawami monetarnymi. W latach 1782 i 1786 domagano się, powołując się na „szczupłość monety krajowej”, by przywrócić kurs czerwonego złotego równy 18 złp²⁸⁸. Na sejmie 1786 zapadła decyzja realizująca powyższy postulat, zaś z projektem w tej sprawie wystąpił poseł wieluński F. Stadnicki²⁸⁹. Zainteresowanie tą

nr 2, s. 4445; idem, *Aktywność sejmikowa regalistów w województwie rawskim*, RŁ 2010, t. LVII, s. 31–32.

²⁸² AGAD, ML VII/ 52, k. 91v. Protokół Rady Nieustającej z 2 X 1784; Z. Zielińska, *Poniatowski Michał*, [w:] PSB. t. XXVII, 1983, s. 457–458.

²⁸³ AGAD, WGO 43b, k. 186. Instrukcja poselska wieluńska z 21 VIII 1786.

²⁸⁴ AGAD, WGO 35b, k. 258–259. Instrukcja poselska wieluńska z 21 VIII 1780; WGO 38a, k. 29–30v. Instrukcja poselska wieluńska z 19 VIII 1782; WGO 40b, k. 86–87v. Instrukcja poselska wieluńska z 16 VIII 1784; WGO 43b, k. 186–189. Instrukcja poselska wieluńska z 21 VIII 1786.

²⁸⁵ AGAD, WGO 40b, k. 84v. Laudum sejmiku w Wieluniu z 16 VIII 1784; WGO 43b, k. 194. Laudum sejmiku w Wieluniu z 21 VIII 1786. Zob. też: WGO 40b, k. 87. Instrukcja poselska z 16 VIII 1784.

²⁸⁶ Tekst znanej mi instrukcji wieluńskiej z 1782 nie jest pełny. Wydaje się jednak, że zalecenia dla posłów zachowały się w całości: AGAD, WGO 38a, k. 30v. Instrukcja poselska wieluńska z 19 VIII 1782. Por. AGAD, ZP 126, k. 133–133v. Ekscerpt z instrukcji ziemi wieluńskiej z 1782.

²⁸⁷ AGAD, WGO 40b, k. 86–87v. Instrukcja poselska wieluńska z 16 VIII 1784.

²⁸⁸ AGAD, WGO 38a, k. 30. Instrukcja poselska wieluńska z 19 VIII 1782; WGO 43b, k. 187v. Instrukcja poselska wieluńska z 21 VIII 1786.

²⁸⁹ Wśród projektów „neczytanych” znalazły się dwie wersje propozycji w sprawach monetarnych autorstwa F. Stadnickiego (AGAD, ZP 59, k. 10, 12). Poseł wieluński podał projekt w tej

kwestią miało związek z wypieraniem lepszej monety polskiej przez pruską. W 1784 sejmik wieluński przedstawił szczegółowe propozycje zmian w systemie pieniężnym. Postulowano wówczas także wybitcie „kilku milionów miedzianej monety i srebrnej”, co miało ułatwić handel wewnątrzny²⁹⁰. Domagano się również możliwości płacenia „miedzią” części należnych państwu podatków²⁹¹. W 1782 sejmik oczekiwał zmniejszenia obciążeń ziemi wieluńskiej z tytułu podymnego („porównanie tegoż to opłacania wraz z innemi województwami”)²⁹². W instrukcji z 1780 zawarto propozycję, by egzaktorowie w każdej ziemi i województwie, rekrutowali się z grona miejscowych posesjonatów²⁹³. W 1784 uzupełniono to postulatem, by urzędnik zbierający podatki był wybierany przez szlachtę na sejmikach²⁹⁴.

Sejmik wieluński, podobnie jak wiele innych, domagał się, by na Koronę rozciągnięta została litewska konstytucja z 1685 w sprawie zbiegłych poddanych (chodziło o przyjęcie zasady *actor sequitur forum rei*)²⁹⁵. W stosunku do mieszczan szlachta wieluńska domagała się (w 1780), by odebrać im możliwość czerpania dochodów z propinacji. Motywowano to, nie bez hipokryzji, dbałością o rozwój manufaktur i handlu, które zaniebdywali rzekomo mieszkańcy miast²⁹⁶. Można podejrzewać, że związane to było ze sporem między starostą F. Stadnickim a mieszczanami ostrzeszowskimi w sprawie dzierżawy propinacji. Apogeum konfliktu przypadało w latach 1779–1780, a więc w okresie poprzedzającym sejmik, na którym przyjęto wspomniany punkt²⁹⁷. W 1784 w instrukcji popierano działania komisji dobrego porządku, które oceniano jako „krajowi użyteczne”²⁹⁸. Domagano się także, by posłowie starali się wynaleźć środki prawne wobec ludności luźnej („włóczęgów”) i Żydów²⁹⁹. Powyższy przegląd wskazuje, że poglądy społeczne ziemian (a raczej urzędników) wieluńskich odznaczały się konserwatyzmem.

sprawie na sesji 4 XI 1786: AKP 356, cz. II, k. 34-34v. Diariusz sejmu 1786 r.; D. Dukwicz, *op. cit.*, s. 384.

²⁹⁰ AGAD, WGO 40b, k. 86–86v. Instrukcja poselska wieluńska z 16 VIII 1784.

²⁹¹ AGAD, WGO 35b, k. 258v. Instrukcja poselska wieluńska z 21 VIII 1780; WGO 40b, k. 86v. Instrukcja poselska wieluńska z 16 VIII 1784; WGO 43b, k. 187–187v. Instrukcja poselska wieluńska z 21 VIII 1786.

²⁹² AGAD, WGO 38a, k. 30. Instrukcja poselska wieluńska z 19 VIII 1782.

²⁹³ AGAD, WGO 35b, k. 258v. Instrukcja poselska wieluńska z 21 VIII 1780.

²⁹⁴ AGAD, WGO 40b, k. 86v. Instrukcja poselska wieluńska z 16 VIII 1784.

²⁹⁵ AGAD, WGO 38a, k. 29v. Instrukcja poselska wieluńska z 19 VIII 1782; WGO 40b, k. 87. Instrukcja poselska wieluńska z 16 VIII 1784; WGO 43b, k. 186v. Instrukcja poselska wieluńska z 21 VIII 1786. Por. S. Śreniowski, *Zbiegostwo chłopów w dawnej Polsce jak zagadnienie ustroju społecznego*, Warszawa 1948, s. 202–203.

²⁹⁶ AGAD, WGO 35b, k. 258. Instrukcja poselska z 21 VIII 1780. Por. J. Michalski, *Sprawa miejska w opinii szlacheckiej przed Sejmem Czteroletnim*, PH 1951, t. XLII, s. 295.

²⁹⁷ D. Dukwicz, *op. cit.*, s. 384.

²⁹⁸ AGAD, WGO 40b, k. 87. Instrukcja poselska wieluńska z 16 VIII 1784.

²⁹⁹ AGAD, WGO 35b, k. 258. Instrukcja poselska wieluńska z 21 VIII 1780 (odpis: BCz 3375, k. 89v–90). Por. J. Michalski, *Problematyka ludności luźnej w pierwszej połowie panowania Stanisława Augusta*, [w:] idem, *Studia historyczne z XVIII i XIX wieku*, t. I: *Polityka i społeczeństwo*, Warszawa 2007, s. 93–97. W instrukcji z 1786 (WGO 43b, k. 186–186v) domagano się także, by sejm potwierdził, dotyczące Żydów, laudum piotrkowskiego sejmiku gospodarskiego (zob. podrozdział o sejmikach w Piotrkowie).

Dużo miejsca w instrukcjach poselskich ziemi wieluńskiej zajmowały sprawy dotyczące procedury prawnej i funkcjonowania sądownictwa. W 1782 sejmik domagał się, by w miejsce tortur, zniesionych w śledztwach w sprawach kryminalnych w 1776, sąd mógł karać „plagami” tych, którzy dopuszczają się zbrodni³⁰⁰. W tej samej instrukcji podniesiono potrzebę zmian procedury sądowej w sprawie komunikacji dokumentów przez pozwanego³⁰¹. W instrukcji z 1784 domagano się, by do komisji królewskich, wyznaczanych przez sądy referendarskie, powoływani byli jedynie miejscowi ziemianie. Zgłoszono także postulat dotyczący procedury sądowej oraz żądano, by sądy Komisji Skarbowej i Departamentu Wojskowego („Komisje Wojskowa i Skarbowa”) nie zajmowały się sprawami zastrzeżonymi dla sądów grodzkich³⁰².

Do ważnych dla szlachty wieluńskiej zagadnień należały sprawy związane z funkcjonowaniem Trybunału Koronnego, co było zresztą zjawiskiem typowym dla całej Rzeczypospolitej³⁰³. W 1780 skarżono się na zbyt krótki i niedogodny (okres świąt Bożego Narodzenia) czas przeznaczony na rozpatrywanie spraw z rejestru województwa sieradzkiego i ziemi wieluńskiej. Powodowało to „niezmierną zaległość rejestru”³⁰⁴. Zgodnie z ustawą sejmu rozbiorowego sprawy województwa sieradzkiego i ziemi wieluńskiej miały być sądzone co drugi rok, między 1 grudnia a 15 stycznia³⁰⁵. W instrukcji z 1782, oprócz omówionej w pierwszej części podrozdziału generalnej reformy Trybunału, postulowano przedłużenie terminu rozpatrywania rejestru sieradzkiego lub utworzenia odrębnego dla ziemi wieluńskiej³⁰⁶. Poparto wówczas projekt kapitana Rossenhybla w sprawie stworzenia przez niego, utrzymywanej przez Rzeczpospolitą, stałej chorągwi asystującej Trybunałowi Koronnemu (inicjatywę poparł również sejmik w Szadku)³⁰⁷. W 1784 postulowano przedłużenie czasu na rejestry wojewódzkie przez przesunięcie reasumpcji Trybunału (z 1 września) na 16 sierpnia³⁰⁸. W 1786 narzekano na kilkuletnie zaległości w rozpatrywaniu spraw z województwa sieradzkiego. W 1784 i 1786 ponownie domagano się ustanowienia odrębnego rejestru dla ziemi wieluńskiej³⁰⁹.

Ze sprawami trybunalskimi związany był kolejny postulat, który dotyczył organizacji miejscowego życia parlamentarnego. Niezadowolenie budziło odbywanie wspólnych z pozostałymi powiatami województwa sieradzkiego sejmików deputackich

³⁰⁰ AGAD, WGO 38a, k. 29–29v. Instrukcja poselska wieluńska z 19 VIII 178. Por. VL, t. VIII, s. 546–547. *Konwikcje w sprawach kryminalnych*.

³⁰¹ AGAD, WGO 38a, k. 29v. Instrukcja poselska wieluńska z 19 VIII 1782.

³⁰² AGAD, WGO 40b, k. 86v–87. Instrukcja poselska wieluńska z 16 VIII 1784.

³⁰³ Por. W. Maisel, *Trybunał Koronny w świetle laudów sejmikowych i konstytucji sejmowych*, CPH 1982, t. XXXIV, z. 2, s. 81–82, 85–91.

³⁰⁴ AGAD, WGO 35b, k. 258v. Instrukcja poselska wieluńska z 21 VIII 1780 (odpis: BCz 3375, k. 90).

³⁰⁵ VL, t. VIII, s. 107. *Trybunał Koronny*.

³⁰⁶ AGAD, WGO 38a, k. 29v. Instrukcja poselska wieluńska z 19 VIII 1782.

³⁰⁷ AGAD, WGO 38a, k. 30v. Instrukcja poselska wieluńska z 19 VIII 1782; SGR 164, k. 365. Instrukcja poselska sieradzka z 19 VIII 1782.

³⁰⁸ AGAD, WGO 40b, k. 86. Instrukcja poselska wieluńska z 16 VIII 1784; VL, t. VIII, s. 106. *Trybunał Koronny*.

³⁰⁹ AGAD, WGO 40b, k. 86. Instrukcja poselska wieluńska z 16 VIII 1784; WGO 43b, k. 187v. Instrukcja poselska wieluńska z 21 VIII 1786.

w Piotrkowie. We wszystkich instrukcjach z lat 1780–1786 szlachta wieluńska domagała się przywrócenia osobnego wyboru sędziego trybunalskiego w Wieluniu³¹⁰. Odrębny sejmik deputacki ziemi wieluńskiej, który był przewidziany konstytucją z 1768, został zlikwidowany na mocy konstytucji sejmku rozbiorowego³¹¹.

Z innych spraw lokalnych, w ziemi wieluńskiej, podobnie jak w sąsiednich województwach, interesowano się sprawą splawności rzek wschodniej Wielkopolski³¹². W instrukcji z 1780 znalazł się postulat, wpisany na prośbę obywateli województwa łęczyckiego, by zlikwidować jazy na Nerze. Powoływano się na to, iż są one przyczyną zatapiania sąsiadujących z rzeką łąk i pól³¹³. Sejmik w 1786 postulował „zniesienie” jazów i tam na Warcie oraz na Nerze, motywując to chęcią zapewnienia żeglowności tych rzek³¹⁴.

Nieliczne były w instrukcjach postulaty o charakterze prywatnym. W 1780 sejmik wieluński nie uchwalił żadnego punktu, który można zaliczyć do tej grupy. W 1782 proszono o ulgi podatkowe i pomoc dla, zniszczonego przez pożar, miasta Działoszyna, które było własnością starosty S. Męcińskiego³¹⁵. W tym samym roku zainteresowano się sprawą ufundowania kaplicy w Woli Wiązowej przez dziedzica wsi, chorążego ostrzeszowskiego F. Ksawerego Walewskiego³¹⁶. Był on postacią znaną w wieluńskim życiu parlamentarnym. Posłował na sejm 1773–1775, a w marcu 1778, jeszcze jako stolnik ostrzeszowski, był marszałkiem sejmiku elekcyjnego³¹⁷. Sejmik z 1786 polecił względem królewskim podstarościego P. Chodakowskiego. W uzasadnieniu powołano się na pełnione przez niego funkcje poselską i deputacką³¹⁸. Można się domyślać, że intencją prośby było wynagrodzenie zasłużonego działacza sejmikowego nominacją na urząd ziemski. Z instytucji kościelnych na poparcie szlachty mogły liczyć wieluńskie zakonnice reguły św. Franciszka. Dwukrotnie, w 1784 i 1786, zabiegano o ulgi podatkowe dla nich (na drugim z sejmików o podobne względy proszono dla wieluńskich pijarów)³¹⁹.

³¹⁰ AGAD, WGO 35b, k. 90. Instrukcja poselska wieluńska z 21 VIII 1780; WGO 38a, k. 29v–30. Instrukcja poselska z 19 VIII 1782; WGO 40b, k. 86. Instrukcja poselska wieluńska z 16 VIII 1784; WGO 43b, k. 187v. Instrukcja poselska wieluńska z 21 VIII 1786.

³¹¹ VL, t. VII, s. 318. *Złączenie Trybunału Koronnego*, t. VIII, s. 106. *Trybunał Koronny*. Konstytucja z 1775 (*Trybunał Koronny*) przewidywała wspólne sejmiki deputackie województwa sieradzkiego i ziemi wieluńskiej w Piotrkowie. Sędziego trybunalskiego z ziemi wieluńskiej miano wybierać co trzeci rok.

³¹² Por. M. Zwierzykowski, *Samorząd sejmikowy województw poznańskiego i kaliskiego w latach 1696–1732*, Poznań 2010, s. 103.

³¹³ AGAD, WGO 35b, k. 258v. Instrukcja poselska wieluńska z 21 VIII 1780 (odpis: BCz 3375, k. 90v).

³¹⁴ AGAD, WGO 43b, k. 186v. Instrukcja poselska wieluńska z 21 VIII 1786.

³¹⁵ AGAD, WGO 38a, k. 30–30v. Instrukcja poselska wieluńska z 19 VIII 1782; W. Szczygielski, *Męciński Stanisław*, s. 498.

³¹⁶ AGAD, WGO 38a, k. 30v. Instrukcja poselska wieluńska z 19 VIII 1782; M. Kobierecki, *op. cit.*, s. 265–266.

³¹⁷ APŁ, AKW 49, nr 57. Mowa... Ksawerego Walewskiego, podczaszego ostrzeszowskiego, posła ziemi wieluńskiej, dnia 28 III 1775 r. na sesji sejmowej miana; BCz 3374, k. 197v. Laudum sejmiku w Wieluniu z 16 III 1778; M. Kobierecki, *op. cit.*, s. 273.

³¹⁸ AGAD, WGO 43b, k. 188v. Instrukcja poselska wieluńska z 21 VIII 1786.

³¹⁹ AGAD, WGO 40b, k. 87. Instrukcja poselska wieluńska z 16 VIII 1784; WGO 43b, k. 186v–187. Instrukcja poselska wieluńska z 21 VIII 1786.

W ziemi wieluńskiej w latach 1780–1786 nie ujawniały się wpływy opozycji. Nie oznacza to jednak, że miejscowi liderzy zaliczani byli do zdeklarowanych stronników dworu. Wydaje się, że o ich współpracy ze Stanisławem Augustem decydowały raczej względy natury pragmatycznej. Na przełomie lat siedemdziesiątych i osiemdziesiątych XVIII w. Wieluńskie znajdowało się w strefie oddziaływań pieczętarzy koronnych: kanclerza A. Młodziejowskiego, a następnie A.O. Okęckiego (kolejno podkanclerzego i kanclerza). Z 1782 pochodzą ostatnie, znane mi, informacje dotyczące zaangażowania kanclerza koronnego w sprawy ziemi wieluńskiej³²⁰. Wydaje się, że wpływy kancelarii koronnej powróciły dopiero po powierzeniu pieczęci mniejszej (w grudniu 1786) biskupowi chełmskiemu Maciejowi Garnyszowi³²¹. We wrześniu 1787 osoba nowego podkanclerzego pojawiła się przy okazji zabiegów o ugodę między podkomorzym F.J. Psarskim a podsędkiem G. Suheckim³²². W czasie kampanii przedsejmowej w 1788 biskup M. Garnysz kierował działaniami stronnictwa regalistycznego w ziemi wieluńskiej³²³. W drugiej połowie lat osiemdziesiątych XVIII w. na tym obszarze kluczową rolę odgrywał prymas M. Poniatowski. W początkach 1785 brat Stanisława Augusta wstawał się u podkomorzego F.J. Psarskiego w sprawach starosty ostrzeszowskiego F. Stadnickiego³²⁴. W 1787 arcybiskup gnieźnieński patronował zabiegom o zakończenie konfliktu między podkomorzym wieluńskim i podsędkiem G. Suheckim³²⁵.

Omówienie udziału posłów wieluńskich w sejmach badanego okresu zacznę od sejmu z 1780. Na sesji z 3 października marszałek A. Małachowski mianował F. Stadnickiego na deputacji „do egzaminu” Komisji Edukacji Narodowej³²⁶. Starosta ostrzeszowski na sesji z 19 października wystąpił w roli delegowanego. Mowa posła wieluńskiego, zawierająca pochwałę bezinteresowności komisarzy edukacyjnych, podkreślała szczególne zasługi prezydującego w niej biskupa plockiego M. Poniatowskiego. F. Stadnicki wnosił też o dalsze powierzenie komisarzom obowiązków³²⁷ (upływała już ich 6-letnia kadencja). Na sesji 23 października starosta krzepicki A. Miączyński wystąpił w obronie jednej z kwestionowanych rezolucji Rady Nieustającej (chodziło o sprzeczny z rezolucją dekret sądu komisyjnego w Nowogrodku)³²⁸. Do sprawy spłacenia przez komisję likwidacyjną długów wobec Radziwiłłów i spadkobierców Hrehorego Ogińskiego poseł wieluński wrócił już po rozłączeniu się izb, 30 października. A. Miączyński uznał, iż aby spłacić należne Radziwiłłom zadłużenie konieczne byłoby uchwalenie nowych podatków. Sugerował zarazem, iż państwa zaborcze nie będą

³²⁰ BCz 683, s. 747. Ekscerpt listu F.J. Psarskiego do A.O. Okęckiego z 29 III 1782.

³²¹ *Urzednicy centralni i nadworni...*, s. 114.

³²² BCz 929, s. 819, 831. F.J. Psarski do króla bez daty i z 23 IX 1787.

³²³ J. Michalski, *Sejmiki poselskie 1788 r.*, s. 347; W. Szczygielski, *Dzieje ziemi wieluńskiej*, s. 163–164.

³²⁴ AGAD, AEPMP 121, k. 61v. M. Poniatowski do F. Stadnickiego z 19 I 1785 (kopia).

³²⁵ BCz 930, s. 159. Antoni Siemiątkowski do NN z 6 X 1787 (kopia); BCz 929, s. 819, 831. F.J. Psarski do króla bez daty i z 23 IX 1787.

³²⁶ *Dyaryusz Seymu... 1780...*, wyd. S. Badeni, Warszawa, b. d., s. 8; AGAD, ZP 110, k. 16v. Akta sejmu 1780 r.

³²⁷ *Dyaryusz Seymu... 1780...*, s. 74; D. Dukwicz, *Stadnicki Franciszek*, s. 384.

³²⁸ *Dyaryusz Seymu... 1780...*, s. 206–207.

zainteresowane egzekwowaniem gwarantowanej ustawy z 1768 w tej sprawie³²⁹. Na sesji 26 października, F. Stadnicki zabrał głos w kwestii kontroli władz wykonawczych. Mówił o stracie czasu w wyniku toczonych sporów o „kwity”. Uznał, że wobec groźby zaborów najpilniejszą sprawą jest aukcja wojska. Starosta ostrzeszowski stwierdzał, że wprawdzie w instrukcji zakazano zgadzać się na podatki, ale uczyniono to z obawy „aby na pensje, gratyfikacje prywatnych osób nie były obrócone”³³⁰. Poseł wieluński wyrażał przekonanie, że jego współobywatele zaakceptują podatki, jeśli będą przeznaczone na obronę kraju. Podał też w tej sprawie projekt do laski marszałkowskiej³³¹. Kwestią polepszenia możliwości militaryjnych kraju zajął się również A. Miączyński w wystąpieniu z 3 listopada. Proponował, by na ten cel przeznaczyć superaty skarbowe. Starosta krzepicki kolejne oszczędności widział w „mniej potrzebnych” urzędach wojskowych³³². Nie wchodząc w szczegóły, proponował zwiększenie liczebności chorągwi z 57 do 80. Zalecał stosowanie zasady, iż urzędnicy wojskowi są opłacani tylko wtedy, kiedy pełnią służbę. A. Miączyński wypowiedział się także przeciwko zwiększeniu płacy oficerów w kawalerii narodowej (widział możliwość wyrównania dochodów oficerów koronnych i litewskich przez ograniczenie stawek dla tych ostatnich)³³³.

F. Stadnicki wypowiedział się także w sprawach skarbowych, co miało związek z kontrolą Komisji Skarbu Litewskiego. Na sesji 2 listopada 1780 starosta ostrzeszowski uzależniał przyjęcie projektu dotyczącego litewskich dochodów skarbowych od akceptacji dodatku, iż Skarb Wielkiego Księstwa będzie się sam zajmował sprzedażą tabaki. Powoływał się na negatywne doświadczenia Korony z przekazaniem dzierżawy monopolu tabacznego w prywatne ręce³³⁴. Na tej samej sesji A. Miączyński dopominał się, aby czytać w izbie poselskiej projekty w sprawach odesłanych przez Radę Nieustającą na sejm³³⁵. Dzień później (3 listopada) F. Stadnicki domagał się reasumpcji i wprowadzenia w życie ustaw przeciwko zbytkowi³³⁶.

Posłowie wieluńscy na sejmie z 1780 prezentowali znaczną aktywność. Na podkreślenie zasługuje ich zrozumienie dla potrzeb reform wojskowych i skarbowych. Uwagę zwraca też dość swobodny stosunek do zaleceń zawartych w instrukcji poselskiej, o czym świadczy przytoczona opinia F. Stadnickiego z 26 października.

Zupełnie inaczej przedstawiała się sytuacja na sejmie z 1782, na którym reprezentanci ziemi wieluńskiej nie przejawiali niemal żadnej aktywności, pomijając omówione wcześniej głosowania sejmowe (projekt S.K. Potockiego). Poza tym odnotować można

³²⁹ *Ibidem*, s. 323–324.

³³⁰ F. Stadnicki, p. wieluński, *Mowa... 22 X [1780]...*, [w:] ZM 1780. W rzeczywistości starosta ostrzeszowski wystąpił na sesji 26 października: *Dyaryusz Seymu... 1780...*, s. 249; BPAU 661, k. 49v–50. Diariusz sejmu 1780; D. Dukwicz, *Stadnicki Franciszek*, s. 384; A. Stroynowski, *Opozycja sejmowa...*, s. 438.

³³¹ F. Stadnicki, p. wieluński, *Mowa... 22 X [1780]...* (powinno być: 26 X 1780) , [w:] ZM 1780; *Dyaryusz Seymu... 1780...*, s. 249–250; D. Dukwicz, *Stadnicki Franciszek*, s. 384.

³³² *Dyaryusz Seymu... 1780...*, s. 385–386.

³³³ *Ibidem*, s. 386–388.

³³⁴ *Ibidem*, s. 370. Por. R. Rybarski, *Skarbowość Polski w dobie rozbiorów*, Kraków 1937, s. 146–157.

³³⁵ *Dyaryusz Seymu... 1780...*, s. 377.

³³⁶ *Ibidem*, s. 382–383; BPAU 661, k. 67. Diariusz sejmu 1780.

jedynie fakt, iż podstarości i poseł wieluński J. Walewski został wybrany, podczas wielkopolskiej sesji prowincjonalnej (12 października 1782), na sędziego sejmowego województwa sieradzkiego ze „stanu rycerskiego”³³⁷. Brak jest informacji o aktywności sejmowej starosty wieluńskiego S. Męcińskiego.

Na sejmie grodzieńskim z 1784 A. Miączyński wyznaczony został (5 października) na egzaminatora Komisji Skarbu Litewskiego³³⁸. Na sesji 23 października starosta krzepicki, jako sekretarz deputacji, przedstawił podczas obrad w izbie senatorskiej „diariusz czynności delegacji z sejmiku naznaczonej”³³⁹. Wcześniej jednak poseł wieluński, powołując się na zalecenia instrukcji, złożył kwieciste wyrazy wdzięczności i uszanowania Stanisławowi Augustowi³⁴⁰. Na sesji 26 października A. Miączyński domagał się, aby odczytywano najpierw projekty kwitów dla władz wykonawczych, a dopiero później propozycje w innych sprawach³⁴¹. Starosta krzepicki 28 października wziął udział w dyskusji o absolutorium dla Komisji Skarbu Koronnego. A. Miączyński zakwestionował jeden z sześciu zarzutów stawianych komisji. Krytykowano magistraturę za to, że naruszyła dekret trybunalski, zaś poseł wieluński starał się wykazać, że wyrok komisyjny był wcześniejszy niż rozstrzygnięcie Trybunału Koronnego³⁴². Na sesji z 3 listopada starosta krzepicki wypowiedział się za projektem K.N. Sapiehy, zgodnym z propozycjami od tronu, w sprawie przyznania indygenatu ks. Karolowi de Nassau i ks. Anhalt Koetten³⁴³. A. Miączyński kandydował także do konsyliarstwa Rady Nieustającej. Nie uzyskał on jednak poparcia dworu i nie został wybrany³⁴⁴. Znacznie skromniejszy był udział w obradach drugiego posła wieluńskiego P. Chodakowskiego. Podstarości ostrzeszowski został wybrany (14 października) na wielkopolskiej sesji prowincjonalnej, pod przewodnictwem wojewody poznańskiego A. Sułkowskiego, na sędziego sejmowego „stanu rycerskiego” z województwa sieradzkiego³⁴⁵.

Omówienie aktywności posłów wieluńskich na sejmie z 1786 należy rozpocząć od wystąpienia F. Stadnickiego na sesji 27 października (pierwszej po rozłączeniu się izb). Starosta ostrzeszowski zgłosił wniosek o charakterze proceduralnym, by rozpatrywane projekty były rozdawane wcześniej, a nie dopiero na sesji, na której podejmowana jest decyzja³⁴⁶. W czasie posiedzenia w dniu 4 listopada F. Stadnicki wygłosił mowę dotyczącą ważnych problemów gospodarczych. Wskazywał na niedostatek krajowej monety w obiegu. W tej sytuacji uniwersał z 24 grudnia 1785, w którym zakazano korzystania

³³⁷ *Dyaryusz Seymu... 1782...*, s. 38; M. Kobierecki, *op. cit.*, s. 268–269.

³³⁸ *Dyaryusz Seymu... 1784...*, s. 16.

³³⁹ *Ibidem*, s. 262–278.

³⁴⁰ A. Miączyński, p. wieluński, *Głos... 23 X 1784*, [w:] ZM 1784 (Wil.), s. 324; *Dyaryusz Seymu... 1784...*, s. 262.

³⁴¹ *Ibidem*, s. 357.

³⁴² *Ibidem*, s. 392–393.

³⁴³ *Ibidem*, s. 477.

³⁴⁴ AGAD, ZP 107, k. 46v. *Registr osob do wyboru za konsyliarzow do Rady Nieustajacey...* (druk z dopiskiem „lista dworska” i podkreśleniami); VL, t. IX, s. 7–8. *Osoby do Rady Nieustajacej wybrane pluralitate votorum*.

³⁴⁵ GAD, ZP 128, k. 136. Akta sejmiku 1784 r.; *Dyaryusz Seymu... 1784...*, s. 39.

³⁴⁶ AGAD, AKP 356, cz. II, k. 4–4v. Diariusz sejmiku 1786 r.; ZP 18, k. 10v. Relativa do diariusza sejmiku 1786.

z monety pruskiej, wywarł negatywny wpływ na handel w pogranicznych województwach³⁴⁷. Starosta ostrzeszowski uznał, że dotychczasowe działania Komisji Skarbu Koronnego, ogólnie rzecz biorąc wysoko ocenianej, w kwestii obiegu pieniądza jeszcze pogorszyły sytuację w Polsce³⁴⁸. F. Stadnicki wniósł pod obrady projekt w sprawach monetarnych, który przewidywał, m.in. ustalenie wartości czerwonego złotego na 18 złp. Starosta ostrzeszowski przyczynił się do uchwalenia przez sejm konstytucji w tej sprawie³⁴⁹. W diariuszach i aktach sejmu z 1786 brak jest informacji o aktywności drugiego posła wieluńskiego, szambelana Michała Walewskiego.

Wśród posłów wieluńskich w latach 1780–1786, obok „milczków sejmowych”, widzimy osoby o dużej aktywności i wyrobieniu politycznym, takie jak starostowie, ostrzeszowski F. Stadnicki i krzepicki A. Miączyński. Ich wystąpienia sejmowe nie były wyraźnie związane z zaleceniami instrukcji poselskich.

³⁴⁷ AGAD, ZP 105, k. 68–69v. Mowy sejmowe 1786 służące do diariusza; F. Stadnicki, p. wieluński, *Głos... 4 XI 1786...*, [w:] ZM 1786, t. II, s. 802–805; A. Danilczyk, *W kregu afery...*, s. 160.

³⁴⁸ AGAD, ZP 105, s. 68-69v. Mowy sejmowe 1786 służące do diariusza; F. Stadnicki, p. wieluński, *Głos... 4 XI 1786...*, s. 802–803.

³⁴⁹ AGAD, ZP 59, k. 10, 12. F. Stadnicki, p. wieluński, Projekt. Uregulowanie kursujących monet i złota (są dwie odmienne wersje projektu); AGAD, AKP 356, cz. II, k. 34–34v. Diariusz sejmu 1786 r.; D. Dukwicz, *Stadnicki Franciszek*, s. 384.

CZEŚĆ III

SEJMIKI W PIOTRKOWIE 1780–1786

Czwartym miejscem na terenie województwa sieradzkiego, w którym, w badanym przeze mnie okresie, odbywały się sejmiki, był Piotrków. Zbierały się tam sejmiki deputackie i gospodarskie, które obejmowały swym zasięgiem całe województwo, łącznie z ziemią wieluńską. Piotrków gościł sejmiki deputackie już na podstawie konstytucji z 1598. Przewidywała ona wybór drugiego deputata z województwa sieradzkiego. W Piotrkowie sędziego trybunalskiego miały wybierać powiaty piotrkowski i radomszczański¹. W epoce Wazów sejmiki deputackie województwa odbywały się zazwyczaj w Sieradzu i Piotrkowie². Również w latach 1669–1717 Piotrków bywał miejscem obrad sejmikowych³. W początkach panowania Stanisława Augusta w Piotrkowie odbywały się sejmiki deputackie dla dwu powiatów wschodniej części województwa. Tam też szlachta piotrkowska i radomszczańska zbierała się wówczas na obrady gospodarskie⁴. Zmianę systemu obrad sejmików deputackich przyniosła konstytucja *Złączenie Trybunału Koronnego* z 1768. Województwo sieradzkie miało od tego czasu wybierać tylko jednego deputata. Sejmiki miały się zaś odbywać alternatą w: Sieradzu, Piotrkowie i Wieluniu⁵. Jeśli chodzi o obrady gospodarskie, przewidziane na dzień po elekcji sędziego trybunalskiego, praktyka nie była jednolita. Zdarzało się bowiem, że poszczególne powiaty odbywały odrębne zgromadzenia. W listopadzie 1772 dwa razy na obrady gospodarskie (sprawa furazów dla wojsk rosyjskich) zjeżdżała się szlachta powiatu radomszczańskiego. Warto zauważyć, że drugi ze zjazdów w Radomsku (28 listopada 1772) zebrał się na podstawie decyzji poprzedniego, *de facto* więc na zasadzie limity⁶. W dniu 8 lutego 1773 w Piotrkowie na obrady *boni ordinis* zebrały się jednak powiaty piotrkowski i radomszczański⁷. W lipcu tegoż roku sejmik deputacki w Sieradzu, ze względu na nieobecność szlachty ze stołecznego powiatu województwa, nie odbył się. Jednak następnego dnia, 16 lipca 1773 miał miejsce w Sieradzu sejmik gospodarski, w którym uczestniczyła tylko szlachta powiatu szadkowskiego⁸. Z kolei we wrześniu 1773, na podstawie uniwersałów marszałków konfederacji sejmowej, zebrał się w Piotrkowie ziemianie powiatu piotrkowskiego⁹.

¹ VL, t. II, s. 369. *Obieranie deputatów w województwie sieradzkim*; M. Goyski, *Reformy Trybunału Koronnego*, Lwów 1909, s. 15.

² A. Filipczak-Kocur, *Sejmik sieradzki za Wazów (1587–1668)*, Opole 1989, s. 21.

³ A. Burkietowicz, *Sejmik sieradzki w latach 1669–1717*, Sieradz 2009, s. 20, 287, 296.

⁴ BPAU 8345, s. 519–531, 563–579. Lauda sejmików w Piotrkowie z 9 i 10 IX 1765 oraz 15 i 16 IX 1766.

⁵ VL, t. VII, s. 318. *Złączenie Trybunału Koronnego*.

⁶ BPAU 8345, s. 705–707, 709–713. Lauda sejmików w Radomsku z 11 i 28 XI 1772.

⁷ BPAU 8345, s. 715–719. Lauda sejmiku w Piotrkowie z 8 II 1773.

⁸ BPAU 8345, s. 743–748. Lauda sejmiku w Sieradzu z 16 VII 1773.

⁹ BPAU 8345, s. 749–753. Lauda sejmiku w Piotrkowie z 16 IX 1773.

Nowy system wyboru wspólnego deputata z województwa sieradzkiego i ziemi wieluńskiej przyniosło ustawodawstwo pierwszego sejmiku rozbiorowego. W myśl konstytucji z 1775 alternata miała dwa razy przypadać na województwo (właściwie jego cztery powiaty), a raz na ziemię wieluńską. Elekcja sędziego trybunalskiego została wyznaczona tylko w Piotrkowie¹⁰. Na sejmie w 1776 uchwalona została ustawa *Sądy ziemskie województwa sieradzkiego*. Postanowiono w niej, powołując się na żądanie posłów sieradzkich, że sejmiki deputackie będą się zbierały 22 lipca (tydzień później niż w innych województwach). Obrady gospodarskie miały się odbywać „nazajutrz po sejmikach deputackich, po powiatach *respective*”¹¹. Tekst ustawy budził, w tym punkcie, wątpliwości interpretacyjne. Tylko termin obrad *boni ordinis*, to znaczy 23 lipca, został określony jednoznacznie. Rodzi się pytanie, w jaki sposób rozumieć formułę odbywania sejmików „po powiatach”. Najprostsza jest interpretacja, że chodziło o osobne zgromadzenia dla każdego powiatu. W tym duchu interpretowano ustawę w uchwalonym w 1779 laudum sejmiku deputackiego, gdzie stwierdzano, że sejm z 1776 nakazał odbywanie sejmików gospodarskich „nazajutrz po sejmikach deputackich po powiatach podług tychże praw dawniejszych”¹². Podobnie ustawę sejmiku Mokronowskiego rozumiał kanclerz Andrzej Młodziejowski, komentując w czerwcu 1778 skierowany do Rady Nieustającej memoriał chorążego sieradzkiego Ignacego Sucheckiego¹³. Norma ustawowa nie miała jednak potwierdzenia w praktyce sejmikowej, jak wynika z zachowanego, mocno niestety niekompletnego (brak ksiąg sądowych piotrkowskich), materiału źródłowego. Wydaje się, że powyższe rozwiązanie nie było możliwe do realizacji z powodu znacznych odległości, które należało pokonać w ciągu jednego dnia¹⁴. Za potwierdzenie tej tezy może służyć uchwała szlachty wieluńskiej z 22 września 1777 w sprawie wyboru mundurów wojewódzkich. Została ona podjęta przez szlachtę zgromadzoną w Wieluniu w czasie kadencji sądowej. Miejscowi ziemianie tłumaczyli się, że nie mogli odbyć w wyznaczonym terminie (dzień po elekcji sędziego trybunalskiego) sejmiku gospodarskiego, ze względu na znaczną odległość od miejsca obrad sejmiku deputackiego¹⁵. Kanclerz A. Młodziejowski jako jedyne wyjście z sytuacji widział przyjęcie, na wniosek posłów sieradzkich, przez sejm nowej ustawy w tej sprawie¹⁶. Lauda sejmików gospodarskich z lat 1777–1780 nie są mi znane. Nie ma nawet pewności, czy się te zgromadzenia odbyły. Warto zauważyć, że uchwała, która dotyczyła potwierdzenia szlachectwa Kazimierza Pałowskiego (było ono potrzebne do uzyskania stopnia oficerskiego w wojsku pruskim), została podjęta 22 lipca 1779 w Piotrkowie na sejmiku

¹⁰ VL, t. VIII, s. 106. *Trybunał Koronny*.

¹¹ VL, t. VIII, s. 560. *Sądy ziemskie w[ojewó]dztwa sieradzkiego*.

¹² BPAU 8345, s. 755. Laudum sejmiku w Piotrkowie z 22 VII 1779.

¹³ BCz 674, s. 661. Andrzej Młodziejowski do króla z 30 VI 1778 (kopia).

¹⁴ Na Sejmie Wielkim, w zreformowanym systemie sejmikowym, przewidziano aż dziesięć dni przerwy między sejmikiem deputackim całego województwa rawskiego (przeniesionym wówczas z Bolimowa do Sochaczewa) a sejmikami elekcyjnymi i gospodarskimi, które zebrały się w ziemiach rawskiej i gostynińskiej: W. Szczygielski, *Referendum trzeciomajowe. Sejmiki lutowe 1792 roku*, Łódź 1994, s. 45–46.

¹⁵ AGAD, WGO 32b, k. 597v–598. Uchwała szlachty ziemi wieluńskiej z 22 IX 1777. W laudum błędnie podano, że miejscem obrad deputackich województwa miał być Sieradz.

¹⁶ BCz 674, s. 661–662. A. Młodziejowski do króla z 30 VI 1778 (kopia).

deputackim¹⁷. Zasadą stało się, przynajmniej od 1781, odbywanie wspólnych sejmików gospodarskich dla województwa sieradzkiego i ziemi wieluńskiej w Piotrkowie.

Istniejący stan rzeczy budził niezadowolenie, zwłaszcza w ziemi wieluńskiej. Jak już pisałem, tamtejsi ziemianie domagali się przywrócenia osobnych elekcji deputackich, a zapewne także osobnych zgromadzeń gospodarskich w Wieluniu.

Zanim omówię przebieg sejmików piotrkowskich z lat 1780–1786, krótko zajmę się znaczeniem sejmiku deputackiego z 22 lipca 1779. Obrady odbywały się w piotrkowskim kościele farnym. Pod laską Józefa Bierzyńskiego, na sędziego trybunalskiego wybrano podkomorzego Ludwika Karśnickiego (zagał on sejmik), który został następnie marszałkiem Trybunału Koronnego¹⁸. Już wkrótce (w maju 1780) za swe wysiłki i poniesione wydatki otrzymał awans na kasztelanię wieluńską¹⁹.

Nie jest znany przebieg sejmiku deputackiego z 22 lipca 1780. Wiadomo jednak, że sędzią trybunalskim z województwa sieradzkiego został wybrany w Piotrkowie Andrzej Cielecki²⁰, wojski mniejszy szadkowski. Nie wiadomo, w jakich okolicznościach pojawiła się jego kandydatura. Niedługo był on aktywnym konfederatem barskim. Jako marszałek województwa łęczyckiego (od maja 1769) związał się z podskarbin nadwornym koronnym Teodorem Wesslem²¹. Ze względu na postawę w czasie konfederacji został uznany przez Marię Wisińską za zdecydowanego przeciwnika Stanisława Augusta²². Osoba A. Cieleckiego budziła duże zainteresowanie uczestników i obserwatorów działalności niesławnego Trybunału Koronnego pod laską stolnika koronnego Kajetana Olizara²³. Już 13 września 1780, niespełna dwa tygodnie po piotrkowskiej reasumpcji, J. Zambrzycki (pilnujący interesów dworu w Trybunale piotrkowskim) informował szefa królewskiego Gabinetu Adama Cieciszowskiego o istnieniu „przymierza” przeciwko, popieranemu przez monarchę, marszałkowi. Wśród uczestników tej „hucznej kompanii” wymieniony został deputat sieradzki²⁴. Osoba A. Cieleckiego musiała zwracać uwagę, zwłaszcza że we wspomnianym sojuszu prym wiodli podobno ekskonfederaci

¹⁷ BPAU 8345, s. 759–762. Uchwała sejmiku w Piotrkowie z 22 VII 1779 w sprawie Kazimierza Pagowskiego.

¹⁸ BPAU 8345, s. 757. Laudum sejmiku w Piotrkowie z 22 VII 1779; B. Krakowski, *Karśnicki (Karsznicki) Ludwik*, [w:] PSB, t. XII, 1966, s. 142.

¹⁹ Król nominował L. Karśnickiego na urząd w czasie sesji Rady Nieustającej z 19 V 1780: AGAD, ML VII/30, k. 13v–14. Protokół Rady Nieustającej z 19 V 1781; H. Żerek-Kleszcz, *Nominacje senatorskie za Stanisława Augusta Poniatowskiego w okresie Rady Nieustającej*, PNH 2006, R. V, nr 1(9), s. 215–216.

²⁰ BCz 681, s. 225. Trybunał Koronny do króla z 27 I 1781 (podpisy pod listem).

²¹ W. Szczygielski, *Konfederacja barska w Wielkopolsce 1768–1770*, Warszawa 1970, s. 244, 254–255, 260. Na temat działalności A. Cieleckiego w tym czasie, zob. też: W. Konopczyński, *Konfederacja barska*, wyd. 2, t. II, Warszawa 1991, s. 448–449, 489, 616.

²² M. Wisińska, *Opozycja magnacka w Sieradzkim w latach 1785–1790*, RŁ 1982, t. XXXII, s. 69.

²³ Na temat powodów złej sławy Trybunału Koronnego w kadencji 1780/1781 zob.: K. Koźmian, *Pamiętniki*, wstęp i komentarz J. Willaume, t. I, Wrocław 1972, s. 109; W. Szczygielski, *Olizar Franciszek Kajetan*, [w:] PSB, t. XXIII, 1978, s. 813; W. Filipczak, *Stronictwo regalistyczne w województwie kijowskim 1780–1782*, „Rocznik Nauk Historycznych” 2009, R. VIII, nr 1, s. 81.

²⁴ BCz 695, s. 163. J. Zambrzycki do Adama Cieciszowskiego z 13 IX 1780.

barscy²⁵. Mimo wszystko K. Olizar zabiegał o względy A. Cieleckiego. Jesienią 1780 marszałek trybunalski popierał starania deputata sieradzkiego o chorągwowo sieradzkie²⁶. Ostatecznie A. Cielecki musiał się zadowolić nominacją, 27 listopada 1780, na stolnikostwo szadkowskie²⁷. Deputat sieradzki uzyskał awans, choć należał do grona sędziów wyróżniających się niechlubnie brakiem umiaru w korzystaniu z uciech stołu, a zwłaszcza kielicha²⁸. W początkach 1781 A. Cielecki, za pośrednictwem K. Olizara, czynił starania o order św. Stanisława dla Jana Cieleckiego (od grudnia 1780 kasztelana spicymierskiego²⁹). Stolnik koronny wyrażał przekonanie, że deputat sieradzki „grunt jakowy ma w sobie” i może w sposób korzystny oddziaływać na swoich kolegów³⁰. Order dla „imiennika i koligata”, który został wyjednanym u króla, miał ułatwić K. Olizarowi pozyskanie przyjaźni A. Cieleckiego³¹.

Jak się wydaje, zabiegi regalistów nie od razu przyniosły efekt. W kwietniu 1781 marszałek Trybunału Koronnego informował króla, że stancję w Lublinie dla deputata sieradzkiego wynajął hetman Franciszek Ksawery Branicki³². W sierpniu 1781 K. Olizar ponownie pisał o „związku” deputatów (mającym na celu osiągnięcie korzyści zapewne w drodze korupcji), w którym uczestniczył A. Cielecki³³. Szereg informacji wskazuje, że w czasie kadencji Trybunału stolnik szadkowski znajdował się pod wpływem hetmana wielkiego koronnego, z którego pomocy (finansowej) korzystał. Nie oznacza to jednak, że A. Cielecki był trwale związany z opozycją magnacką. Jak już pisałem, w następnym roku (mimo starań F.K. Branickiego), jako poseł sieradzki, poparł dwór w drażliwej politycznie sprawie biskupa K. Sołtyka.

Kolejne sejmiki deputackie w 1781 są lepiej znane dzięki zachowanemu odpisowi laudum. Obrady w kościele farnym w Piotrkowie, 22 lipca, zagaił miejscowy starosta Jan Przyłuski³⁴. W 1778 starał się on o mandat na sejm z Wołynia. Był wówczas używany przez kanclerza A. Młodziejowskiego i podskarbiego Adama Ponińskiego do podejranych operacji majątkowych³⁵. Na marszałka koła rycerskiego został wybrany jednomyślnie cześnik radomszczański Ksawery Turski³⁶. Był on bratankiem biskupa łuckiego Feliksa. K. Turski ubiegał się o mandat na przedsejmowym sejmiku szadkowskim w 1776, na którym był asesorem. Wycofał się wówczas z rywalizacji

²⁵ Zdaniem K. Olizara sześciu deputatów brało udział w konfederacji barskiej: BCz 681, s. 193. K. Olizar do króla z października 1780.

²⁶ BCz 681, s. 188, 203. K. Olizar do króla z 28 IX 1780 i z listopada 1780.

²⁷ *Urzędnicy województw łęczyckiego i sieradzkiego XVI–XVIII wieku. Spisy*, opr. E. Opaliński i H. Żerek-Kleszcz, red. A. Gąsiorowski, Kórnik 1993, s. 190.

²⁸ BCz 695, s. 177. J. Zambrzycki do A. Cieciszowskiego z listopada 1780.

²⁹ AGAD, ML VII/34, s. 47–48. Protokół Rady Nieustającej z 5 XII 1780.

³⁰ BCz 681, s. 237. K. Olizar do A. Cieciszowskiego z 26 I 1781.

³¹ BCz 681, s. 243–244, 259. K. Olizar do A. Cieciszowskiego z 3 II 1781 i król do K. Olizara z 10 II 1781.

³² BCz 681, s. 343. K. Olizar do A. Cieciszowskiego z 26 IV 1781.

³³ BCz 681, s. 399. K. Olizar do A. Cieciszowskiego z 5 VIII 1781.

³⁴ BPAU 8345, s. 779. Laudum sejmiku w Piotrkowie z 22 VII 1781.

³⁵ W. Filipczak, *Sejm 1778 roku*, Warszawa 2000, s. 85–86, 287.

³⁶ BPAU 8345, s. 779. Laudum sejmiku w Piotrkowie z 22 VII 1781.

w zamian za obietnicę wyboru na posła w czasie kolejnej elekcji³⁷. Jednak dwa lata później, choć był wymieniany wśród kandydatów do poselstwa sieradzkiego, mandatu nie uzyskał³⁸. Do pomocy marszałkowi przydzielono sześciu asesorów, którzy reprezentowali wszystkie powiaty województwa sieradzkiego i ziemi wieluńskiej. W gronie tym było aż trzech subdelegatów burgrabiów grodzkich piotrkowskich (Józef Latański, Antoni Raczyński, Balcer Więckowski), a więc podwładnych J. Przyłuskiego jako starosty piotrkowskiego. Według laudum urzędnikiem ziemskim innego województwa (cześnikiem nowogrodzkim) był Piotr Kowalski, ale jest to wątpliwe. Z kolei Mikołaj Tymowski był starościcem rudnickim. Wśród asesorów była jedna osoba nieutytułowana (Ignacy Kaczorowski)³⁹. Po przysiędze marszałka i jego pomocników, złożonej przed zagajającym obrady, przystąpiono do wyboru sędziego Trybunału Koronnego. Na deputata wybrany został jednogłośnie pisarz grodzki piotrkowski Jan Młoszewski. Po wysłuchaniu przysięgi nowego sędziego trybunalskiego obrady zakończono⁴⁰.

J. Młoszewski został wysłany przez sejmik poselski w 1778 jako poseł do króla (pełnił wówczas także funkcję asesora)⁴¹, zaś w początkach lipca 1781 był wybrany na sejmiku elekcyjnym w Sieradzu kandydatem do pisarstwa ziemskiego województwa⁴². Nie uzyskał jednak królewskiej nominacji, mimo protekcji kasztelana sieradzkiego Władysława Biernackiego, który gotów był wesprzeć jego starania argumentem finansowym⁴³. Prawdopodobnie funkcja deputacka była dla J. Młoszewskiego formą rekompensaty, gdyż dawała mu silny argument w staraniach o wakans w przyszłości. Rzeczywiście na okazję do awansu J. Młoszewski nie musiał długo czekać. Stworzyła ją śmierć łowczego piotrkowskiego Jakuba Kempistego. Na wieść o tym, wybrany właśnie w Piotrkowie na marszałka Trybunału Koronnego (1 września 1781), Franciszek Ksawery Kęszycki zabiegał w Gabinetcie królewskim o urząd dla deputata sieradzkiego⁴⁴. Prośba ta dość długo czekała na realizację, gdyż awans dla J. Młoszewskiego nosił dopiero grudniową datę. Przyczyną zwłoki mogła być wcześniej (4 września 1781) przygotowana nominacja dla wojskiego piotrkowskiego Józefa Rychłowskiego⁴⁵.

W dzień po sejmiku deputackim, 23 lipca 1781, zebrał się w Piotrkowie sejmik gospodarski. Podobnie jak w przypadku poprzedniego zgromadzenia, obrady zagaił starosta piotrkowski J. Przyłuski. Na marszałka koła rycerskiego jednogłośnie wybrano Macieja Dobrzelewskiego. W laudum wystąpił on z tytułem skarbnika inowłodzkiego, choć jak się wydaje nie był do niego uprawniony⁴⁶. Do pomocy wyłoniono mu sześciu asesorów. Tym razem tylko jeden z nich (Michał Krąkowski) był, jako burgrabia sieradzki, urzędnikiem grodzkim. Niższym urzędnikiem sądowym, komornikiem ziemskim

³⁷ BCz 3374, k. 46, 47v–48. Laudum sejmiku w Szadku z 15 VII 1776 (odpis).

³⁸ W. Filipczak, *Sejm 1778 roku*, s. 65.

³⁹ BPAU 8345, s. 779–780. Laudum sejmiku w Piotrkowie z 22 VII 1781.

⁴⁰ BPAU 8345, s. 780. Laudum sejmiku w Piotrkowie z 22 VII 1781.

⁴¹ AGAD, SGR 157, k. 813–814. Laudum sejmiku w Szadku z 17 VIII 1778.

⁴² AGAD, SGR 162, k. 648v. Laudum sejmiku w Sieradzu z 2 VII 1781.

⁴³ BCz 655, s. 245–246. Władysław Biernacki do [A. Cieciszowskiego?] z 24 VI 1781.

⁴⁴ BCz 669, s. 228. Franciszek Ksawery Kęszycki do A. Cieciszowskiego z 1 IX 1781.

⁴⁵ *Urzędnicy województw łęczyckiego i sieradzkiego...*, s. 113–114.

⁴⁶ BPAU 8345, s. 783. Laudum sejmiku w Piotrkowie z 23 VII 1781. Por. *Urzędnicy województw łęczyckiego i sieradzkiego...*, s. 47.

wieluńskim, był z kolei Marcin Żabicki (wcześniej pomagał marszałkowi koła rycerskiego w 1779 na sejmiku deputackim⁴⁷). W tytułaturze dwóch dalszych osób (Józef Kaczkowski i Gabriel Latałski) pojawiły się stopnie wojskowe, chorążych w wojsku koronnym. Pozostali asesorowie mogli się pochwalić jedynie urzędami ojców. Na uwagę zasługuje Alojzy Rychłowski, który był synem kasztelana sieradzkiego Kazimierza⁴⁸.

Do obrad gospodarskich przystąpiono po złożeniu przysięgi przez marszałka i asesorów. Zajęto się sprawą przeniesienia akt sądowych z Radomska i Szadku odpowiednio do archiwów w Piotrkowie i w Sieradzu⁴⁹. Było to związane z realizacją konstytucji sejmu z 1776 pt. *Sądy ziemskie w[ojewó]dztwa sieradzkiego*. W ustawie wskazywano na potrzebę przeniesienia ksiąg niebezpiecznie i „bezstrożnie leżących”⁵⁰. Sejmik wyznaczył dwie trzyosobowe deputacje odpowiedzialne za przeprowadzenie akt. Nad przenosinami ksiąg z Radomska do Piotrkowa czuwać mieli: łowczy sieradzki Walenty Kobierzycki, miecznik ostrzeszowski Franciszek Świąćicki i major Jan Siemieński⁵¹. Były to osoby pojawiające się w życiu publicznym województwa. F. Świąćicki w maju 1778 pełnił funkcję asesora na sejmiku elekcyjnym w Wieluniu⁵². W. Kobierzycki w grudniu 1780 został wybrany przez Radę Nieustającą na kandydata do kasztelania spicymierskiej, ale nominacji na urząd nie otrzymał⁵³. Za przeprowadzkę akt z Szadku do Sieradza odpowiadać mieli: podwojewodzi piotrkowski Stanisław Chrzanowski, komornik ziemski sieradzki Jan Krąkowski i regent ziemski sieradzki Andrzej Gołembowski⁵⁴. W tym wypadku istotne były związki dwu osób z ziemstwem sieradzkim. Jeśli idzie o aktywność parlamentarną, wspomniane osoby przejawiały ją w okresie późniejszym. J. Krąkowski był asesorem na sejmiku deputackim i gospodarskim w Piotrkowie z 1788 i, być może, w 1786 na sejmiku poselskim w Wieluniu⁵⁵. A. Gołembowski, z kolei, pełnił funkcję asesora na sejmikach sieradzkim w wrześniu 1778 (elekcyjnym) oraz piotrkowskim w 1787 (deputackim i gospodarskim)⁵⁶. Sejmik przepisał zasady, które miały obowiązywać w działalności deputacji. Dla wykonania czynności konieczna była obecność przynajmniej dwóch delegowanych oraz udział

⁴⁷ M. Żabicki występował wówczas z tytułem komornika granicznego wieluńskiego: BPAU 8345, s. 756. Laudum sejmiku w Piotrkowie z 22 VII 1779.

⁴⁸ BPAU 8345, s. 783–784. Laudum sejmiku w Piotrkowie z 23 VII 1781; *Urzędnicy województw łęczyckiego i sieradzkiego...*, s. 144. Szóstym z asesorów był Stanisław Nekanda Trepka cześnikowicz chęciński.

⁴⁹ BPAU 8345, s. 784. Laudum sejmiku w Piotrkowie z 23 VII 1781.

⁵⁰ VL, t. VIII, s. 560. *Sądy ziemskie wdztwa sieradzkiego*.

⁵¹ BPAU 8345, s. 784. Laudum sejmiku w Piotrkowie z 23 VII 1781.

⁵² AGAD, WGO 33a, k. 428. Laudum sejmiku w Wieluniu z 4 V 1778.

⁵³ AGAD, ML VII/34, s. 47. Protokół Rady Nieustającej z 5 XII 1780; H. Żerek-Kleszcz, *Nominacje senatorskie...*, s. 231.

⁵⁴ BPAU 8345, s. 784. Laudum sejmiku w Piotrkowie z 23 VII 1781.

⁵⁵ AGAD, WGO 43b, k. 193v. Laudum sejmiku w Wieluniu z 21 VIII 1786. W laudum wieluńskim z 1786 jako asesor wystąpił Jan Krąkowski. Jednak przy nazwisku brak jest urzędu, co uniemożliwia jednoznaczną identyfikację. BPAU 8345, s. 833. Laudum sejmiku w Piotrkowie z 23 VII 1788 (także: APL, AKW] 50, s. 42.

⁵⁶ AGAD, SGR 157, k. 852v–853. Laudum sejmiku w Sieradzu z 24 IX 1778; BCz 3377, k. 212, 213v. Laudum sejmików w Piotrkowie z 22 i 23 VII 1787 (odpis).

ziemstwa sieradzkiego lub jednej osoby sądowej „albo na ostatek z osobą dozór tychże aktów mającą i od tegoż ziemstwa do wydania ksiąg zupełnie umocowaną”⁵⁷. Deputacje miały zadbać o dostarczenie ksiąg ziemskich do archiwum ziemskiego. Akta grodzkie, gdyby się wśród nich znalazły, należało przewieźć do odpowiedniego archiwum grodzkiego. Dokumenty miały być przekazywane za pokwitowaniem⁵⁸.

Powyższa decyzja zasługuje na dodatkowy komentarz. Historycy wielokrotnie dostrzegali dbałość sejmików o przechowywanie ksiąg sądowych i w związku z tym o stan archiwów⁵⁹. Sejmik gospodarski w Piotrkowie zajął się tą sprawą dopiero 5 lat po uchwaleniu ustawy sejmowej, która nakazywała przeniesienie ksiąg sądowych. Może to być dodatkową przesłanką dla tezy, że w latach 1777–1780 sejmiki gospodarskie na tym obszarze nie funkcjonowały, ze względu na wadliwe sformułowania ustawy z 1776.

Druga sprawa, którą zajęto się w czasie obrad gospodarskich, dotyczyła sposobu dostarczania podatku podymnego. Wskazano, że konieczność przywożenia pieniędzy do Sieradza jest bardzo uciążliwa dla ubogiej szlachty z powiatów piotrkowskiego i radomszczańskiego. Dodatkową trudność powodowały wylewy Warty. Sejmik postanowił wydelegować do Komisji Skarbu Koronnego osoby, które miały przedstawić życzenia województwa. Proszono, by Komisja zaleciła egzaktorom zmianę trybu egzekucji podatków⁶⁰. Podatek ten, zgodnie z ustawą z 1775, był zbierany w dwóch ratach (marcowej i wrześniowej). Na terenie województwa sieradzkiego egzakcje podymnego działały w Sieradzu i Wieluniu⁶¹. Sejmik postulował, żeby w czasie zbierania każdej raty egzaktorzy urzędowali po dwa tygodnie w Sieradzu i Piotrkowie. Nie zamierzano więc zmieniać sposobu poboru podatku w ziemi wieluńskiej. Misja przedstawienia żądań województwa komisji skarbowej powierzona została skarbnikowi radomszczańskiemu Franciszkowi Żabickiemu i sędziemu grodzkiemu wieluńskiemu Janowi Walewskiemu. Obaj delegowani (lub przynajmniej jeden z nich) mieli niezwłocznie udać się do Warszawy w celu realizacji wojewódzkiego zlecenia⁶². J. Walewski wchodził w skład sieradzkiej Komisji Dobrego Porządku. Trzy tygodnie przed obradami gospodarskimi został wybrany, na sejmiku w Sieradzu kandydatem do pióra ziemskiego⁶³. F. Żabicki

⁵⁷ BPAU 8345, s. 784–785. Laudum sejmiku w Piotrkowie z 23 VII 1781.

⁵⁸ BPAU 8345, s. 785. Laudum sejmiku w Piotrkowie z 23 VII 1781.

⁵⁹ K. Przyboś, *Sejmik województwa krakowskiego w czasach saskich (1697–1763)*, Kraków 1981, s. 123; A.B. Zakrzewski, *Sejmiki Wielkiego Księstwa Litewskiego XVI–XVIII w. Ustrój i funkcjonowanie: sejmik trocki*, Warszawa 2000, s. 200–202; J. Ternes, *Sejmik chełmski za Wazów (1587–1668)*, Lublin 2004, s. 69–71; R. Kozyrski, *Sejmik szlachecki ziemi chełmskiej 1648–1717*, Lublin 2006, s. 71–73. Zob. też: M. Zwierzykowski, *Problematyka archiwalna w uchwałach sejmiku województwa poznańskiego i kaliskiego w czasach saskich (1696–1763)*, [w:] *Pamiętnik II Ogólnopolskiego Zjazdu Studentów Archiwistyki*, Poznań 1998, s. 39–46; W. Chorążyczewski, K. Syta, *Stosunek szlachty polskiej w XV–XVIII w. do ksiąg sądów partykularnych w świetle ustaw sejmowych i sejmikowych*, „Miscellanea Historico-Archivistica” 1999, t. X, s. 3–26.

⁶⁰ BPAU 8345, s. 785. Laudum sejmiku w Piotrkowie z 23 VII 1781.

⁶¹ R. Rybarski, *Skarbowość Polski w dobie rozbiorów*, Kraków 1937, s. 238–239.

⁶² BPAU 8345, s. 785–786. Laudum sejmiku w Piotrkowie z 23 VII 1781.

⁶³ AGAD, SGR 162, k. 648v. Laudum sejmiku w Sieradzu z 2 VII 1781; M. Kobierecki, *Walewscy herbu Kolumna w XVI–XVIII wieku. Genealogia. Majętności. Działalność publiczna*, Łódź 2008, s. 213–214.

kilka lat później kolejny raz zaznaczył swój udział w miejscowym życiu parlamentarnym. W sierpniu 1784 został asesorem na sejmiku przedsejmowym w Szadku⁶⁴.

W uchwale sejmiku piotrkowskiego z 23 lipca 1781 poruszono także sprawę zatrudniania pracowników najemnych. Ułożenie taryfy płac „dla ludzi dworskich i czeladzi” zlecono wojewódzkiej Komisji Dobrego Porządku, która miała także rozwiązać problem „włóczęgów”⁶⁵ (ludzi luźnych). W województwie sieradzkim, inaczej niż w Wielkopolsce lub ziemi różańskiej⁶⁶, sejmik nie próbował rozwiązać problemu we własnym zakresie, to znaczy decyzją swoją lub ciała przez siebie powołanego. W laudum piotrkowskim znalazły się pozytywne oceny działalności miejscowej Komisji Dobrego Porządku⁶⁷. Można jednak mieć wątpliwości, czy była ona właściwym organem do regulowania tego rodzaju spraw.

Kolejny sejmik deputacki w piotrkowskim kościele farnym odbył się 22 lipca 1782. Obrady zagał Maksym Turski, chorąży radomszczański⁶⁸. Wiosną 1780 aspirował on do kasztelanii wieluńskiej. W listopadzie tego roku był jednym z konkurentów do kasztelanii sieradzkiej, zgłoszonych na sesji Rady Nieustającej; nie znalazł się jednak wśród trzech wybranych kandydatów⁶⁹. Na marszałka koła rycerskiego został wybrany jednomyślnie Józef Walewski, podstarości wieluński⁷⁰. Był on elektorem Stanisława Augusta, następnie zgłosił akces do konfederacji radomskiej i barskiej. W 1776 sejmik przedsejmowy w Szadku delegował go z poselstwem do króla⁷¹. Tym razem na sejmiku wyłoniono aż 10 asesorów, po dwóch z powiatu. Brakowało wśród nich przedstawicieli powiatu ostrzeszowskiego⁷². W gronie tym nie było żadnego urzędnika ziemskiego. Funkcje pełniło trzech niższych urzędników sądowych – pisarz grodzki ostrzeszowski Stefan Juliusz Walewski, podwojewodzi Karol (?) Tymieniecki oraz subdelegat grodzki piotrkowski i ostrzeszowski Paweł Tomicki⁷³. S.J. Walewski (późniejszy podsedek sieradzki) zaczynał dopiero karierę polityczną. W 1781 został po-

⁶⁴ AGAD, SGR 168, k. 217. Laudum sejmiku w Szadku z 16 VIII 1784. W uchwale Franciszek Żabicki wystąpił jako wojski radomszczański, jednak według: *Urzednicy wojewodztw łęczyckiego i sieradzkiego...*, s. 131, uzyskał on nominację na ten urząd dopiero w 1788. Wbrew informacji zawartej w tym wydawnictwie, w laudum z 16 sierpnia 1784 jako wojski występuje Franciszek Żabicki, a nie Wojciech Żabicki.

⁶⁵ BPAU 8345, s. 786–787. Laudum sejmiku w Piotrkowie z 23 VII 1781.

⁶⁶ AGAD, RGRO 49, k. 300v–302. Laudum sejmiku w Różanie z 22 VIII 1780, RGRO 54, k. 549. Laudum sejmiku w Różanie z 17 VIII 1784 (odpisy: BPAU 8337, k. 607v–609v, 622v); APPozn., PG 1160, k. 32–32v, 579–582v. Laudum sejmiku w Środzie z 22 VIII 1780 i uchwała komisji z 15 VIII 1781 (wyznaczonej na sejmiku gospodarskim); J. Deresiewicz, *Komisja dobrego porządku dla wsi wielkopolskiej. Taryfa płac dla czeladzi wiejskiej z 1781 roku*, „Studia i Materiały do Dziejów Wielkopolski i Pomorza” 1955, t. 1, z. 1, s. 288–308.

⁶⁷ BPAU 8345, s. 787. Laudum sejmiku w Piotrkowie z 23 VII 1781.

⁶⁸ BPAU 8345, s. 789. Laudum sejmiku w Piotrkowie z 22 VII 1782.

⁶⁹ AGAD, ML VII/30, k. 13v–14. Protokół Rady Nieustającej z 19 V 1780; H. Żerek-Kleszcz, *Nominacje senatorskie...*, s. 215, 231.

⁷⁰ BPAU 8345, s. 789. Laudum sejmiku w Piotrkowie z 22 VII 1782.

⁷¹ BCz 3374, k. 47. Laudum sejmiku w Szadku z 15 VII 1776; M. Kobierecki, *op. cit.*, s. 268.

⁷² BPAU 8345, s. 790, 792. Laudum sejmiku w Piotrkowie z 22 VII 1782.

⁷³ BPAU 8345, s. 790. Laudum sejmiku w Piotrkowie z 22 VII 1782.

wołany w skład wieluńskiej Komisji Dobrego Porządku⁷⁴. W kwietniu 1782 podpisał obwieszczenie komisji skierowane do magistratu i mieszkańców Wielunia⁷⁵. Kolejny z asesorów, Piotr Ostaszewski, wystąpił z tytułem szambelana. Kazimierz Lenartowicz pojawił się w uchwale ze stopniem wojskowym, był bowiem pułkownikiem⁷⁶. Na osobę K. Lenartowicza warto zwrócić uwagę, gdyż w okresie Sejmu Wielkiego stał się czołową postacią w obozie zwolenników Konstytucji 3 maja w województwie sieradzkim⁷⁷. Pozostali asesorzy byli albo synami urzędników, albo wystąpili w laudum bez tytułatury. Na uwagę zasługuje starościc rudnicki Stanisław Tymowski⁷⁸. W 1788 został on wojskim mniejszym radomszczańskim. Zakończył karierę na, uzyskanym w 1792, urzędzie cześnika tegoż powiatu⁷⁹. Przysięgę marszałka i asesorów odebrał M. Turski, zagajający zgromadzenie. Deputatem na Trybunał Koronny wybrano jednogłośnie podstarościego grodzkiego ostrzeszowskiego Piotra Chodakowskiego⁸⁰. Był on aktywnym działaczem sejmikowym w ziemi wieluńskiej. W 1778 pełnił funkcję asesora na sejmiku poselskim w Wieluniu⁸¹. W latach 1778–1780 szlachta trzy razy wybierała go kandydatem na ziemskie urzędy sądowe (kolejno: pisarza, sędziego i podsędka)⁸². P. Chodakowski został sędzią trybunalskim, choć jeszcze w marcu 1782 przeciwko jego kandydaturze wystąpił podkomorzy wieluński Fryderyk J. Psarski. W liście do kanclerza Antoniego Onufrego Okęckiego pisał, że na podstarościm od przeszło 20 lat ciążyła infamia, a także, iż nie miał posesji w ziemi wieluńskiej, na którą przypadała wówczas alternata. F.J. Psarski na funkcję deputata proponował, znanego z łączyckiego życia parlamentarnego (wielokrotnego posła), stolnika brzezińskiego Ruperta Dunina lub regenta grodzkiego bydgoskiego Tadeusza Sojeckiego⁸³, który później był posłem sejmiku poselskiego w Szadku do króla (1782) oraz asesorem w czasie obrad przedsejmowych w 1784. Biorąc pod uwagę aktywność sejmikową P. Chodakowskiego w poprzednich latach, trudno traktować zarzuty podkomorzego wieluńskiego szczególnie poważnie.

Wracając do przebiegu sejmiku deputackiego z 1782, po wykonanej przez deputata przysiędze, sejmikujący przystąpili do wyboru pisarza dekretów z trybunalskiego

⁷⁴ M. Kobierecki, *op. cit.*, s. 81. Autor podaje, że w 1781 S.J. Walewski został pisarzem grodzkim wieluńskim.

⁷⁵ AGAD, WGO 38b, k. 535–535v. Obwieszczenie komisji dobrego porządku wydane w Wieluniu 20 IV 1782.

⁷⁶ BPAU 8345, s. 790. Laudum sejmiku w Piotrkowie z 22 VII 1782.

⁷⁷ M. Wisińska, *Sieradzkie wobec Konstytucji 3 maja*, RŁ 1985, t. XXXIII, s. 46–47; W. Szczygielski, *Referendum trzecomajowe*, s. 123–127.

⁷⁸ Pozostałymi asesorami byli: podczaszyc trembowelski Maksym Olszowski, Walenty Gąsiorowski, chorążyc sieradzki Jan Rychłowski i wojski liwski Ignacy Izdebski: BPAU 8345, s. 790. Laudum sejmiku w Piotrkowie z 22 VII 1782.

⁷⁹ *Urzędnicy województw łączyckiego i sieradzkiego...*, s. 300.

⁸⁰ BPAU 8345, s. 791. Laudum sejmiku w Piotrkowie z 22 VII 1782.

⁸¹ AGAD, WGO 33b, k. 173. Laudum sejmiku w Wieluniu z 17 VIII 1778.

⁸² AGAD, WGO 33a, k. 428v. Laudum sejmiku w Wieluniu z 4 V 1778; WGO 35b, k. 565v i 719v. Lauda sejmików w Wieluniu z 6 XI i 21 XII 1780.

⁸³ BCz 683, s. 747. Ekscerpt z listu F.J. Psarskiego do A.O. Okęckiego z 29 III 1786. Na temat R. Dunina zob.: H. Żerek-Kleszcz, *Posłowie łączyccy 1764–1792 i ich status majątkowy*, AUL 2001, FH 72, s. 134, 142–145.

regestru województwa sieradzkiego i ziemi wieluńskiej⁸⁴. Elekcja taka wypadła co drugi rok, co wynikało z rozkładu regestrów wojewódzkich w Trybunale Koronnym⁸⁵. Na pisarza rejestru wojewódzkiego wybrano, spośród – jak napisano – „do tego urzędu wielu zdatnych”, Antoniego Siemiątkowskiego⁸⁶. Przyszły poseł na Sejm Czteroletni rok wcześniej uzyskał urząd pisarza ziemskiego sieradzkiego (po elekcji kandydatów na sejmiku w Sieradzu z 2 lipca 1781)⁸⁷.

Sejmik deputacki z 1783 miał szczególne znaczenie. Było to związane z burzliwym przebiegiem sejmu z 1782 ze względu na sprawę biskupa krakowskiego Kajetana Sołtyka⁸⁸. Obóz regalistyczny, w 1778 niechętny idei wznowienia sejmików relacyjnych⁸⁹, postanowił wykorzystać posejmowe relacje (w większości okręgów zdawano je w czasie sejmików deputackich) do zademonstrowania poparcia szlacheckiej prowincji dla polityki Stanisława Augusta. Tak więc podjęte uchwały były swoistym testem dla stronnictwa królewskiego na poziomie lokalnym.

W dniu 22 lipca 1783 obrady w Piotrkowie zagaił, znany regalista, kasztelan sieradzki Władysław Biernacki⁹⁰. Był to pierwszy (i zapewne ostatni) sejmik przez niego zagajony, od czasu uzyskania nominacji na urząd senatorski (w listopadzie 1780)⁹¹. Na marszałka koła rycerskiego wybrano, na wniosek zagajającego obrady, starostę ostrzeszowskiego Franciszka Stadnickiego⁹². Należał do czołowych postaci partii regalistycznej w ziemi wieluńskiej i aktywnie uczestniczył w życiu parlamentarnym. Do tego czasu już trzy razy pełnił funkcję poselską (1764, 1776, 1780)⁹³. W sierpniu 1780 na sejmiku elekcyjnym w Wieluniu był marszałkiem koła rycerskiego. Kilka dni później (21 sierpnia), na obradach przedsejmowych, wystąpił w roli zagajającego⁹⁴. Do pomocy marszałkowi przydzielono sześciu asesorów, po jednym z każdego powiatu. W gronie tym znalazło się dwóch urzędników grodzkich piotrkowskich. Byli nimi subdelegat burgrabiego Felicjan Przyłuski i Jan Maszkowski, wiceregent grodzki⁹⁵. Tytułatura pozostałych związana była z urzędami ziemskimi ojców. Na uwagę zasługuje kasztelan sieradzki

⁸⁴ BPAU 8345, s. 792. Laudum sejmiku w Piotrkowie z 22 VII 1782.

⁸⁵ VL, t. VIII, s. 107. *Trybunał Koronny*.

⁸⁶ BPAU 8345, s. 792. Laudum sejmiku w Piotrkowie z 22 VII 1782.

⁸⁷ AGAD, SGR 162, k. 648v. Laudum sejmiku w Sieradzu z 2 VII 1781; E. Danowska, *Siemiątkowski Antoni*, [w:] PSB, t. XXXVII, 1996, s. 1.

⁸⁸ J. Michalski, *Sejm w czasach panowania Stanisława Augusta*, [w:] *Historia sejmu polskiego*, t. I, red. J. Michalski, Warszawa 1984, s. 379–380; A. Stroynowski, *Opozycja sejmowa w dobie rządów Rady Nieustającej. Studium z dziejów kultury politycznej*, Łódź 2005, s. 156–169; W. Filipczak, *Sejmy Rzeczypospolitej w dobie stanisławowskiej*, [w:] *Między konstytucją nihil novi a ustawodawstwem nowoczesnej demokracji. Parlamentaryzm polski w XVI–XX wieku*, red. H. Gmiterek, S. Piątkowski i J. Wrona, Radom 2005, s. 73–74.

⁸⁹ W. Filipczak, *Sejm 1778 roku*, s. 306–308.

⁹⁰ BPAU 8345, s. 793. Laudum sejmiku w Piotrkowie z 22 VII 1783. O postawie politycznej W. Biernackiego zob.: M. Wisińska, *Opozycja magnacka...*, s. 71.

⁹¹ AGAD, ML VII/34, s. 25–26. Protokół Rady Nieustającej z 21 X 1780; H. Żerek-Kleszcz, *Nominacje senatorskie...*, s. 231.

⁹² BPAU 8345, s. 794. Laudum sejmiku w Piotrkowie z 22 VII 1783.

⁹³ D. Dukwicz, *Stadnicki Franciszek*, [w:] PSB, t. XLI, 2002, s. 383–384.

⁹⁴ AGAD, WGO 35b, k. 228, 266. Lauda sejmików w Wieluniu z 16 i 21 VIII 1780.

⁹⁵ BPAU 8345, s. 794. Laudum sejmiku w Piotrkowie z 22 VII 1783.

Józef Mączyński (syn Aleksandra). Na szadkowskim sejmiku przedsejmowym w 1782 został on wydelegowany z poselstwem do króla⁹⁶. Z kolei Kacper Kempisty był synem łowczego Jakuba, którego w 1778 wybrano posłem wieluńskim na sejm⁹⁷. Po przysiędze asesorów i marszałka, ten ostatni zaproponował kandydata do funkcji trybunalskiej. Zgodnie z propozycją dyrektora sejmiku, na sędziego Trybunału Koronnego powołano, w wyniku jednomyślnej elekcji, łowczego wieluńskiego Hipolita Masłowskiego⁹⁸. Był on postacią znaczącą w życiu parlamentarnym ziemi wieluńskiej. W sierpniu 1780 pełnił funkcję asesora na sejmiku elekcyjnym. W grudniu tego samego roku został kandydatem szlachty wieluńskiej do urzędu podsędka⁹⁹. H. Masłowski był cioteczynem bratem znanego regalisty Pawła Biernackiego, cześnika sieradzkiego¹⁰⁰. Po przysiędze, wykonanej przez deputata, sejmik przystąpił do realizacji postanowień konstytucji z 1778 w sprawie sejmików relacyjnych (tekst ustawy został w laudum przytoczony)¹⁰¹. Relację z „sołtykowskiego” sejmku w 1782 zdawali osobiście (i na własne żądanie) cześnik i poseł sieradzki Paweł Biernacki oraz podstarości grodzki i poseł wieluński Józef Walewski. Z kolei szambelan Józef Jabłkowski (wybrany w 1782 posłem w Szadku) przekazał swoją relację drogą korespondencyjną, gdyż jako konsyliarz Rady Nieustającej nie mógł uczestniczyć w obradach¹⁰². List J. Jabłkowskiego prawdopodobnie odczytano na sejmiku, choć nie zostało to wyraźnie stwierdzone w uchwale. Z laudum wynika, że poza wymienionymi wyżej posłami, do realizacji konstytucji z 1778 zachęcał sejmikujących kasztelan W. Biernacki¹⁰³. Ustne relacje na temat sejmku były „dosyć obszerne”. W uchwale stwierdzono, że posłowie podkreślali swoją chęć realizacji postanowień instrukcji. Wskazali na usilne starania Stanisława Augusta, „z ujmą drogiego zdrowia swego”, pracującego dla pożytku kraju¹⁰⁴. Przypomniano niektóre propozycje od tronu, a konkretnie punkty dotyczące: aukcji wojska „do wyznaczonego prawem kompletu” (w rzeczywistości w propozycjach mówiono jedynie o akceptacji przedłożeń Departamentu Wojskowego), przyznania pensji deputatom, obmyślenia funduszy na poszukiwanie kruszców¹⁰⁵. W laudum napisano też, „że gorliwość niektórych współ-

⁹⁶ AGAD, SGR 164, k. 419. Laudum sejmiku w Szadku z 19 VIII 1782.

⁹⁷ W. Filipczak, *Sejm 1778 roku*, s. 66. Pozostałymi asesorami byli: skarbnikowicz sieradzki Andrzej Jabłkowski i podstolic wieluński Antoni Masłowski: BPAU 8345, s. 794–795. Laudum sejmiku w Piotrkowie z 22 VII 1783.

⁹⁸ BPAU 8345, s. 795. Laudum sejmiku w Piotrkowie z 22 VII 1783.

⁹⁹ AGAD, WGO 35b, k. 228, 719v. Lauda sejmików w Wieluniu z 16 VIII i 21 XII 1780.

¹⁰⁰ BCz 655, s. 259. Paweł Biernacki do [Antoniego Małachowskiego?] z 30 VII 1783. Na temat P. Biernackiego por. M. Wisińska, *Sieradzkie wobec...*, s. 75.

¹⁰¹ BPAU 8345, k. 796–797. Laudum sejmiku w Piotrkowie z 22 VII 1783. Konstytucja została w uchwale przytoczona z niewielkimi odstępstwami od oryginalnego tekstu (jeśli wierzyć dokładności odpisu laudum). Por. VL, t. VIII, s. 580. *Sejmiki relationis dla Korony i Księstwa Litewskiego*.

¹⁰² BPAU 8345, k. 797–798. Laudum sejmiku w Piotrkowie z 22 VII 1783. Por. VL, t. VIII, s. 72. *Ustanowienie Rady Nieustającej* (artykuł II).

¹⁰³ BPAU 8345, k. 797. Laudum sejmiku w Piotrkowie z 22 VII 1783.

¹⁰⁴ BPAU 8345, k. 798. Laudum sejmiku w Piotrkowie z 22 VII 1783.

¹⁰⁵ BPAU 8345, k. 798–799. Laudum sejmiku w Piotrkowie z 22 VII 1783. Propozycje do tronu liczyły 8 punktów. Wymienione w uchwale sejmiku sprawy znajdowały się w punktach

prawodawców”, którzy domagali się sądu nad kapitułą (chodziło oczywiście o sprawę biskupa K. Sołtyka) „czas najdroższy obradom publicznym wycieńczyła...”¹⁰⁶. Zgodnie z prawdą stwierdzono, że w efekcie „tamowano” zaświadczenie (absolutorium) dla Rady Nieustającej i nie pozwolono udzielić go komisjom skarbowym, edukacyjnej oraz Departamentowi Wojskowemu¹⁰⁷. W uchwale sejmiku piotrkowskiego podkreślono nikły dorobek ustawodawczy sejmu, który (pominąwszy decyzje w sprawach wyborczych i kontrolnych) obejmował tylko cztery konstytucje (w laudum wspomniano o trzech)¹⁰⁸. Podkreślano cierpliwość króla, jego łagodne perswazje wobec „do tronu przeciwnych”, które miały na cel skierowanie obrad na potrzeby krajowe. Do działań opozycji odniesiono się krytycznie. W laudum napisano: „Zastanawia to województwo nasze, iż ten prywatny pozór patriotyzmu inaczej myślących, do tak zbawiennych propozycji i woli tronu nie przychylił się, iż materia wprowadzona na sejm kapituły krakowskiej z opóźnieniem czasu przykrość najlepszemu królowi przyniosła”¹⁰⁹. Podkreślano, że przedsejmowe rozstrzygnięcia w sprawie krakowskiej, dekret komisji wysłanej przez metropolitę gnieźnieńskiego (arcybiskupa Antoniego Ostrowskiego) oraz ustanowienie kurateli nad biskupem K. Sołtykiem, nie naruszały w niczym „wolności narodowej”. Na zakończenie sejmik wyrażał wdzięczność królowi i posłom województwa¹¹⁰. Nie ulega wątpliwości, że zawarta w laudum ocena przebiegu sejmu z 1782 była zgodna z oczekiwaniami dworu. Sejmik piotrkowski potwierdził więc regalistyczne nastawienie, które ujawnili parlamentarzyści sieradzcy i wieluńscy w czasie sejmu. Aktywnie uczestniczący w obradach P. Biernacki oceniał, że sejmik odbył się spokojnie i jednomyślnie¹¹¹.

Kolejny sejmik deputacki zebrał się w Piotrkowie 22 lipca 1784. Obrady zagał chorąży szadkowski Andrzej Cielecki¹¹². Ten znany konfederat barski, jako deputat sieradzki z lat 1780–1781 miał związki z opozycją (hetmanem F.K. Branickim). Jednak w 1782, choć hetman wielki koronny wciąż na niego liczył, został wybrany w Szadku na posła jako człowiek, za którego ręczyli liderzy miejscowych regalistów¹¹³. Na sejmie głosował zgodnie z oczekiwaniami dworu w jawnych wotowaniach nad projektem Stanisława Kostki Potockiego w drażliwej sprawie sołtykowskiej¹¹⁴. W tym kontekście należy widzieć awans (w marcu 1784) A. Cieleckiego z urzędu stolnika szadkowskiego

drugim (poszukiwanie kruszców) i siódmym (pensje dla deputatów), zob. *Dyaryusz Seymu wolnego... 1782...*, wyd. P. Kiciński, Warszawa 1782, s. 40–41.

¹⁰⁶ BPAU 8345, k. 799. Laudum sejmiku w Piotrkowie z 22 VII 1783.

¹⁰⁷ BPAU 8345, k. 799. Laudum sejmiku w Piotrkowie z 22 VII 1783; Z. Szcząska, *Odpowiedzialność rządu w Polsce w latach 1775–1792*, CPH 1975, t. XXVII, z. 1, s. 78–79.

¹⁰⁸ BPAU 8345, k. 799. Laudum sejmiku w Piotrkowie z 22 VII 1783; VL, t. IX, Kraków 1889, s. 4–5. Ustawy sejmu z 1782.

¹⁰⁹ BPAU 8345, k. 799. Laudum sejmiku w Piotrkowie z 22 VII 1783.

¹¹⁰ BPAU 8345, k. 799–800. Laudum sejmiku w Piotrkowie z 22 VII 1783. Por. K. Rudnicki, *Biskup Kajetan Sołtyk 1715–1788*, Kraków–Warszawa 1906, s. 220–226; M. Czeppe, *Sołtyk Kajetan Ignacy*, [w:] PSB, t. XL, 2001, s. 401.

¹¹¹ BCz 655, s. 259. Paweł Biernacki do [Antoniego Małachowskiego?] z 30 VII 1783.

¹¹² BPAU 8345, s. 801. Laudum sejmiku w Piotrkowie z 22 VII 1784.

¹¹³ BCz 666, s. 123. Józef Jabłkowski do [A. Cieciszowskiego] z 20 VIII 1782.

¹¹⁴ AGAD, ZP 108, k. 30, 47, 65, 82. Tabele głosowań w izbie poselskiej.

na chorągwo to powiatu¹¹⁵. Na marszałka koła rycerskiego został jednomyślnie wybrany, zgodnie z propozycją zagajającego sejmik, Felicjan Starczewski, kapitan w regimencie gwardii pieszej koronnej¹¹⁶. Asesorów wyłoniono tym razem dziesięciu; po dwóch z czterech powiatów województwa sieradzkiego i po jednym z powiatów ziemi wieluńskiej. Do grona tego nie powołano żadnego urzędnika ziemskiego; znalazło się w nim jednak czterech urzędników grodzkich. Byli nimi: burgrabia sieradzki Walenty Żeromski, wiceregent piotrkowski Jan Maszkowski oraz burgrabiowie piotrkowscy Ignacy Rożkowski i Paweł Zaleski¹¹⁷. J. Maszkowski pomagał marszałkowi również na piotrkowskim sejmiku deputackim w roku poprzednim, zaś W. Żeromski w 1782 na wieluńskim sejmiku przedsejmowym i w 1787 na sejmiku deputackim¹¹⁸. W tytulatuzie sześciu kolejnych asesorów powoływano się (czasami, jak się wydaje, bezpodstawnie) na urzędy ziemskie pełnione przez ich ojców, zwykle w innych województwach¹¹⁹. Wcześniej już funkcję asesora w Piotrkowie na sejmikach deputackich pełnili: w 1782 podczaszyc trembowelski Maksym Olszowski, w 1783 skarbnikowicz sieradzki Andrzej Jabłkowski¹²⁰. Na funkcję deputata wybrano jednogłośnie, zaproponowanego przez marszałka, szambelana Adama Rakowskiego, który w obecności sejmikujących wykonał przewidzianą prawem przysięgę¹²¹. Nowy deputat sieradzki nie wzbudzał zastrzeżeń dworu. W styczniu 1785 Stanisław August pisał w jego sprawie do A.O. Okęckiego. Król, powołując się na prośbę marszałka trybunalskiego i wojewody czernihowskiego Ludwika Wilgi, prosił kanclerza koronnego o przygotowanie do podpisu *ius communicativi* dla A. Rakowskiego na królewską Lubień (w województwie łęczyckim), która była w dożywotniej posesji żony deputata sieradzkiego¹²².

Pewne komplikacje przyniosły przygotowania do sejmiku deputackiego w roku 1785. Pierwotnie dworskim kandydatem do funkcji sędziowskiej był Siemieński¹²³ (prawdopodobnie cześnik radomszczański Jacek lub łowczy piotrkowski Józef). Na dwa tygodnie przed sejmikiem piotrkowskim swoje aspiracje do zasiadania w Trybunale zgłosił królowi kapitan F. Starczewski. Marszałek poprzedniego sejmiku deputackiego powoływał

¹¹⁵ *Urzednicy wojewodztw łęczyckiego i sieradzkiego...*, s. 187.

¹¹⁶ BPAU 8345, s. 801–802. Laudum sejmiku w Piotrkowie z 22 VII 1784.

¹¹⁷ BPAU 8345, s. 802. Laudum sejmiku w Piotrkowie z 22 VII 1784.

¹¹⁸ AGAD, WGO 38a, k. 26–26v. Laudum sejmiku w Wieluniu z 19 VIII 1782; BPAU 8345, s. 794. Laudum sejmiku w Piotrkowie z 22 VII 1783; BCz 3377, k. 212. Laudum sejmiku w Piotrkowie z 22 VII 1787.

¹¹⁹ BPAU 8345, s. 802–804. Laudum sejmiku w Piotrkowie z 22 VII 1784. Można mieć uzasadnione wątpliwości, czy rzeczywiście Jan Bąkowski był łowczyem grabowieckim, Karol Rogoliński podczaszycem bielskim, zaś Antoni Turczyński stolnikowiczem inowrocławskim, zob: *Urzednicy wojewodztwa bełskiego i ziemi chełmskiej XIV–XVIII wieku. Spisy*, opr. H. Gmiterek i R. Szczygieł, red. A. Gąsiorowski, Kórnik 1992, s. 105; *Urzednicy podlascy XIV–XVIII wieku. Spisy*, opr. E. Dubas-Urwanowicz, W. Jarmolik, M. Kulecki, J. Urwanowicz, Kórnik 1994, s. 46–47; *Urzednicy kujawscy i dobrzyńscy XVI–XVIII wieku. Spisy*, opr. K. Mikulski i W. Stanek, red. A. Gąsiorowski, Kórnik 1990, s. 112–113.

¹²⁰ BPAU 8345, s. 790, 794. Lauda sejmików w Piotrkowie z 22 VII 1782 i 22 VII 1783.

¹²¹ BPAU 8345, s. 802–803. Laudum sejmiku w Piotrkowie z 22 VII 1784.

¹²² BCz 698, s. 189. Król do A.O. Okęckiego z 18 I 1785.

¹²³ BCz 698, s. 875. Król do Felicjana Starczewskiego z 9 VII 1785.

się na żądania obywateli w tej sprawie. F. Starczewski nie zamierzał „wymówić się” od podjęcia funkcji, jednak ostateczną decyzję uzależniał od zgody króla¹²⁴. Propozycja ta wywołała obawy monarchy ze względu na ustalenia zawarte w „dawniejszych układach obywatelskich”. Stanisław August niepokoił się, że pojawienie się nowego konkurenta może stać się przyczyną „zamieszania lub niechęci między obywatelami”¹²⁵. Należy podkreślić, że król nie zgłaszał żadnych zastrzeżeń co do osoby pretendenta, o którym pisał, że był dobrym posłem (w 1784 sejmik w Szadku powierzył mu mandat na sejm grodzieński¹²⁶). Monarcha wyrażał jednak życzenie, by F. Starczewski porozumiał się w tej sprawie „z ziomkami swemi” i podjął się funkcji tylko „za dobrowolnym odstąpieniem wyż wspomnianego jp. Siemińskiego”¹²⁷. Dalszy przebieg przygotowań nie jest znany, ale należy sądzić, że kapitan gwardii pieszej postąpił zgodnie z zaleceniem Stanisława Augusta.

Sejmik piotrkowski z 22 lipca 1785 zagaił stolnik sieradzki (od 1783) Michał Ostrowski¹²⁸. W 1778 był posłem sieradzkim na sejm¹²⁹. Miał on opinię regalisty (był dworzaninem królewskim), współpracującego z prymasem Michałem Poniatowskim (otrzymywał też pensję z ambasady rosyjskiej)¹³⁰. Na marszałka koła rycerskiego wybrany został, zaproponowany przez zagajającego, stolnik piotrkowski Ignacy Tymowski, który również był stronnikiem dworu¹³¹. Tymowscy byli związani rodzinnie z M. Ostrowskim¹³². Do pomocy marszałkowi przydzielono sześciu asesorów, po jednym z każdego powiatu. Wśród nich było trzech urzędników grodzkich. Funkcję tę pełnili: sędzia grodzki wieluński Jan Walewski oraz subdelegaci, piotrkowski Jan Zaremba i sieradzki Filip Kołdowski¹³³. J. Walewski w 1781 był na sejmiku sieradzkim kandydatem do pióra ziemskiego i delegatem sejmiku gospodarskiego w Piotrkowie do Komisji Skarbu Koronnego¹³⁴. Dwaj asesorowie byli synami sieradzkich urzędników ziemskich (stolnikowicz Antoni Turski i wojszyc Tomasz Świącicki), zaś ostatni (Franciszek Krzycki) pojawił się w laudum bez tytułu¹³⁵. I. Tymowski, jako marszałek, podał kandydaturę F. Starczewskiego na deputata. Wybór nastąpił jednogłośnie, następnie zaś nowy sędzia trybunalski wykonał przysięgę w obecności sejmikujących¹³⁶. W laudum

¹²⁴ BCz 698, s. 869. F. Starczewski do króla z 7 VII 1785.

¹²⁵ BCz 698, s. 875. Król do F. Starczewskiego z 9 VII 1785.

¹²⁶ AGAD, SGR 168, k. 217v. Laudum sejmiku w Szadku z 16 VIII 1784.

¹²⁷ BCz 698, s. 875. Król do F. Starczewskiego z 9 VII 1785.

¹²⁸ BPAU 8345, s. 811. Laudum sejmiku w Piotrkowie z 22 VII 1785. Nominacja na stolnikostwo sieradzkie dla M. Ostrowskiego nosiła datę 29 III 1783: APL, AOPM II/3, s. 53–54.

¹²⁹ W. Filipczak, *Sejm 1778 roku*, s. 64–65.

¹³⁰ M. Wiśnińska, *Sieradzkie wobec...*, 75; D. Dukwicz, *Sekretne wydatki rosyjskiej ambasady w Warszawie w latach 1772–1790*, [w:] *Gospodarka, społeczeństwo, kultura w dziejach nowożytnych. Studia ofiarowane Pani Profesor Marii Boguckiej*, red. A. Karpiński, E. Opaliński, T. Wiślicz, Warszawa 2010, s. 463.

¹³¹ BPAU 8345, s. 812. Laudum sejmiku w Piotrkowie z 22 VII 1785. Na temat związków I. Tymowskiego z obozem regalistycznym (w 1788) zob.: M. Wiśnińska, *Sieradzkie wobec...*, s. 84–85.

¹³² BCz 678, s. 661–662. Michał Ostrowski do [A. Cieciszowskiego] z 14 III 1782.

¹³³ BPAU 8345, s. 812. Laudum sejmiku w Piotrkowie z 22 VII 1785.

¹³⁴ M. Kobierecki, *op. cit.*, s. 214.

¹³⁵ BPAU 8345, s. 812–813. Laudum sejmiku w Piotrkowie z 22 VII 1785.

¹³⁶ BPAU 8345, s. 813. Laudum sejmiku w Piotrkowie z 22 VII 1785.

brak jest informacji, że w czasie obrad złożona została relacja poselska. Opisując królowi rezultaty sejmiku, F. Starczewski podkreślał, że postąpił zgodnie z jego rozkazami. Podjął się funkcji, gdyż nie ubiegał się o nią Siemieński. Kapitan gwardii pieszej wskazał na jednogłośnie i liczny udział obywateli w sejmiku deputackim¹³⁷.

Należy podkreślić, że F. Starczewski jako deputat zyskał uznanie kręgów dworskich. Odegrał dość istotną rolę w obradach Trybunału Koronnego, gdyż zastępował przez pewien czas jego marszałka¹³⁸ (kasztelana sochaczewskiego Adama Lasockiego). Deputat sieradzki wykazywał się dużą aktywnością. Jesienią 1785 wystąpił z propozycją przekazania na potrzeby Trybunału Koronnego (i odnowienia) jednego z piotrkowskich budynków pojezuickich, które znajdowały się w rękach pijarów. W tym czasie prosił też króla o ordery dla niektórych deputatów¹³⁹, co zwyczajowo było przywilejem marszałków. Wiosną 1786 F. Starczewski przesłał królowi cały, liczący 12 punktów, projekt reformy Trybunału Koronnego. Przewidywał on m.in. powiększenie pensji marszałka i prezydenta trybunalskiego (kosztem innych wydatków na „listę cywilną”) oraz wyznaczenie płacy dla deputatów (z podatku lub powiększonego dochodu ze „skrzynki”). Sędziowie trybunalscy mieli ponosić konsekwencje finansowe za nieusprawiedliwioną nieobecność. W wypadku braku jednogłośności F. Starczewski proponował od razu zarządzać tajne głosowania (bez jawnego)¹⁴⁰. Projekt przewidywał kary dla deputatów uprawiających hazard z osobami, które miały sprawy sądowe. Przewidywano także przeniesienie spraw „taktowych” (dotyczących przestępstw związanych z osobami członków sądu i w miejscu sądu¹⁴¹) do rejestrów wojewódzkich. Oryginalna była propozycja rozwiązania problemu nadmiernego obciążenia sprawami rejestrów sieradzkiego oraz mazowieckiego (na co skarżono się w instrukcjach poselskich). Na mocy decyzji sejmowej należało złożyć specjalne sejmiki tych województw. Wybrane na nich komplety sędziowskie (po 7 obywateli) miały rozsądzić zaległe sprawy. W projekcie poruszano też propozycję umieszczenia deputatów w kolegiach pojezuickich. Objaśnione powinny być ustawy (z 1768 i 1775), które dotyczyły palestry. W projekcie uwzględniona została również sprawa komend wojskowych asystujących Trybunałom¹⁴². Stanisław August dość przychylnie odniósł się do propozycji deputata sieradzkiego. Wyraził nadzieję, że przynajmniej w części zostaną przyjęte na najbliższym sejmie¹⁴³. F. Starczewski cieszył się również zaufaniem marszałka trybunalskiego. A. Lasocki prosił króla, by zobligował deputata sieradzkiego do obecności również w czasie sesji w Lublinie¹⁴⁴. W sprawach o charakterze politycznym (konflikt wokół sędziego łukowskiego Antoniego Łaskiego) deputat sieradzki był traktowany jako niewątpliwie regalista¹⁴⁵. Inna rzecz, że postawa

¹³⁷ BCz 698, s. 877. F. Starczewski do króla z 24 VII 1785.

¹³⁸ BCz 698, s. 885. F. Starczewski do króla z 5 IV 1786.

¹³⁹ BCz 698, s. 881–883. F. Starczewski do króla z 20 XI 1785 i odpowiedź króla z 26 XI 1785.

¹⁴⁰ BCz 698, s. 887–888. F. Starczewski, Projekt dołączony do listu do króla z 5 IV 1786.

¹⁴¹ M. Goyski, *op. cit.*, s. 26; W. Bednaruk, *Trybunał Koronny. Szlachecki sąd najwyższej instancji w latach 1578–1794*, Lublin 2008, s. 145.

¹⁴² BCz 698, s. 889–890. F. Starczewski, Projekt...

¹⁴³ BCz 698, s. 891. Król do F. Starczewskiego z 11 IV 1786.

¹⁴⁴ BCz 697, s. 695, 697. Adam Lasocki do króla z 29 III 1786 i odpowiedź króla z 11 IV 1786.

¹⁴⁵ BCz 733, s. 330. Onufry Kicki do króla z 11 VII 1786.

F. Starczewskiego nie była bezinteresowna. Prosił on króla o poselstwo z Inflant (gdzie istniała tradycja wystawiania laudów z „okienkiem” – tamtejsze mandaty były w dyspozycji monarchy) i o poparcie w wyborach do Rady Nieustającej¹⁴⁶.

Sejmiki gospodarskie miały w 1785 szczególne znaczenie. Decydowały o tym 2 czynnikami. W dniu 9 lipca 1785 Departament Wojskowy skierował na sejmiki projekt nowego systemu werbunkowego. Przewidywał on dostarczanie przez województwa corocznie rekrutów proporcjonalnie do liczby dymów w dobrach królewskich i duchownych oraz miastach i miasteczkach szlacheckich. Chciano uzyskać w skali roku 1000 osób, spełniających określone kryteria¹⁴⁷. Według przesłanej województwom tabeli, podpisanej przez prezesa Departamentu hetmana polnego litewskiego Ludwika Tyszkiewicza, województwo sieradzkie powinno dostarczyć 33, a ziemia wieluńska 15 rekrutów¹⁴⁸. Druga sprawa, która zaprzętała uwagę regalistów, wiązała się z powołaniem 2 października 1784 na arcybiskupstwo gnieźnieńskie Michała Poniatowskiego¹⁴⁹. Dało to sejmikom okazję do wysyłania poselstw do prymasa, który był jednocześnie przywódcą stronnictwa prokrólewskiego¹⁵⁰.

Obrady piotrkowskiego sejmiku gospodarskiego z 23 lipca 1785 zagał, podobnie jak w wypadku o dzień wcześniejszego zgromadzenia deputackiego, stolnik sieradzki M. Ostrowski¹⁵¹. Został on wybrany, co było ewenementem, także na marszałka koła rycerskiego. Pomagać mu miało sześciu asesorów. Wśród nich znalazł się jeden urzędnik ziemski innego województwa – wojski liwski Kajetan Izdebski. Wybrano dwóch urzędników grodzkich piotrkowskich (wiceregent J. Maszkowski i subdelegat burgrabia P. Zaleski). Wśród asesorów było także dwóch synów urzędników ziemskich oraz osoba nieutytułowana¹⁵². J. Maszkowski pomagał już marszałkom na sejmikach deputackich z lat 1783 i 1784. Na tym drugim funkcję asesora pełnił także P. Zaleski¹⁵³. Na uwagę zasługuje także chorążyc sieradzki Gabriel Turski. W 1792 został on wojskim mniejszym sieradzkim¹⁵⁴.

¹⁴⁶ BCz 698, s. 893. F. Starczewski do króla z 25 V 1786. Na temat praktyki obsadzania przez króla mandatów inflanckich, która w latach osiemdziesiątych XVIII w. zaczęła ulegać zmianom, zob.: J. Michalski, *Sejmiki poselskie 1788 r.*, PH 1960, t. LI, nr 3, s. 352.

¹⁴⁷ E. Rostworowski, *Sprawa aukcji wojska na tle sytuacji politycznej przed Sejmem Czteroletnim*, Warszawa 1957, s. 149–150; L. Ratajczyk, *Przewyciężenie kryzysu militarnego Polski przed reformami sejmu czteroletniego*, Warszawa 1975, s. 87–88.

¹⁴⁸ AGAD, ŁGO 113, k. 478. *Proporcja rekruta do dymów* (druk z podpisem hetmana polnego litewskiego Ludwika Tyszkiewicza).

¹⁴⁹ AGAD, ML VII/52, k. 91v. Protokół Rady Nieustającej z 2 X 1784. Królewska nominacja nosiła datę 9 X 1784: Z. Zielińska, *Poniatowski Michał Jerzy*, [w:] PSB, t. XXVII, 1983, s. 457.

¹⁵⁰ W. Filipczak, *Sejmiki województwa płockiego w latach 1780–1786*, PNH 2009, R. VIII, nr 2, s. 44–45; W. Filipczak, *Aktywność sejmikowa regalistów w województwie rawskim w latach 1780–1786*, RŁ 2010, t. LVII, s. 31–32.

¹⁵¹ BCz 698, s. 871. Laudum sejmiku w Piotrkowie z 23 VII 1785 (odpis w: BPAU 8345, s. 815).

¹⁵² Asesorami byli: chorążyc sieradzki Gabriel Turski, miecznikowicz radomski Piotr Dobecki i Maciej Zdzeński: BCz 698, s. 872. Laudum sejmiku w Piotrkowie z 23 VII 1785 (odpis w: BPAU 8345, s. 815–816).

¹⁵³ BPAU 8345, s. 794, 802. Lauda sejmików w Piotrkowie z 22 VII 1783 i 22 VII 1784.

¹⁵⁴ *Urzędnicy województw łęczyckiego i sieradzkiego...*, s. 181.

Piotrkowski sejmik gospodarski zajął jednoznaczne stanowisko w sprawie nadesłanego przez Departament Wojskowy projektu rekrutacyjnego, w którym widział królewską „dla narodu pieczołowitość”¹⁵⁵. W laudum podkreślano niedogodności wynikające z dotychczasowego systemu werbunkowego. Deklarowano wdzięczność nie tylko dla monarchy, ale także dla Departamentu Wojskowego. O projekcie z 9 lipca 1785 pisano, że „jako dla dobra obywatelskiego bez ucisku ale raczej w granicach sprawiedliwości stosujący się uwielbiwszy chcą mieć uskuteczniiony”¹⁵⁶. Rację miał więc niewątpliwie Leonard Ratajczyk, który uznał, że województwo sieradzkie przyjęło propozycje Departamentu Wojskowego bez zastrzeżeń¹⁵⁷. Sejmik piotrkowski wysłał też poselstwo do prymasa Michała Poniatowskiego. W celu oświadczenia arcybiskupowi „winnej jemu rekognicji” wydelegowani zostali stolnik szadkowski Ksawery Turski i stolnik piotrkowski Ignacy Tymowski¹⁵⁸. Były to osoby obdarzone dość wysokimi urzędami i aktywne w życiu parlamentarnym województwa. Obaj pełnili już funkcje marszałków piotrkowskich sejmików deputackich (K. Turski w 1781, I. Tymowski w 1785)¹⁵⁹. K. Turski został wybrany (1784) w Szadku posłem sieradzkim na sejm grodzieński (I. Tymowski był na tym sejmiku asesorem)¹⁶⁰. Rezultaty sejmiku piotrkowskiego świadczyły o pełnej kontroli stronnictwa regalistycznego nad obradami. F. Starczewski, w liście do króla, podkreślał pozytywną rolę, jaką w tej sprawie odgrywały wpływy biskupa łuckiego Feliksa Turskiego. Oddziaływał on na sejmikujących za pośrednictwem stolników: sieradzkiego M. Ostrowskiego, piotrkowskiego I. Tymowskiego i szadkowskiego K. Turskiego¹⁶¹. Postawa biskupa łuckiego zasługuje na uwagę. W czasie kampanii przedsejmowej z 1782 w Sieradzkim Turscy (Feliks i Ksawery) byli w opozycji do regalistów¹⁶². Przebieg sejmików w 1785 potwierdza tezę, że ich malkontencka postawa była zjawiskiem przejściowym. Nie spowodowała też trwałego wzmocnienia wpływów przeciwników króla na tym terenie.

Sejmik deputacki w 1786 miał szczególne znaczenie, gdyż był pierwszym zgromadzeniem w województwie sieradzkim, na które przybył nowy (od listopada 1784) wojewoda sieradzki Michał Walewski. Dzień przed obradami odbył się uroczysty wjazd M. Walewskiego do Piotrkowa¹⁶³. Mało wiarygodny jest przekaz Feliksa Łubieńskiego, jakoby przy tej okazji doszło do rozruchów skierowanych przeciwko nowemu wojewo-

¹⁵⁵ BCz 698, s. 872. Laudum sejmiku w Piotrkowie z 23 VII 1785 (odpis w: BPAU 8345, s. 816–817).

¹⁵⁶ BCz 698, s. 873. Laudum sejmiku w Piotrkowie z 23 VII 1785 (odpis w: BPAU 8345, s. 817).

¹⁵⁷ L. Ratajczyk, *op. cit.*, s. 88.

¹⁵⁸ BCz 698, s. 873. Laudum sejmiku w Piotrkowie z 23 VII 1785 (odpis w: BPAU 8345, s. 818).

¹⁵⁹ BPAU 8345, s. 779, 812. Lauda sejmików w Piotrkowie z 22 VII 1781 i 22 VII 1785.

¹⁶⁰ AGAD, SGR 168, k. 217–217v. Laudum sejmiku w Szadku z 16 VIII 1784.

¹⁶¹ BCz 698, s. 877. F. Starczewski do króla z 24 VII 1785.

¹⁶² BCz 666, s. 123–126. J. Jabłkowski do NN z 20 VIII 1782; BCz 655, s. 249. P. Biernacki do [A. Małachowskiego?] z 21 VIII 1782.

¹⁶³ M. Kobierecki, *op. cit.*, s. 193.

dzie¹⁶⁴. Według plandy dworskiej funkcję deputata na Trybunał Koronny miał uzyskać stolnik piotrkowski I. Tymowski¹⁶⁵.

Obrady sejmiku deputackiego, z 22 lipca 1786, w piotrkowskim kościele farnym zagaił wojewoda M. Walewski¹⁶⁶. Na marszałka koła rycerskiego wybrany został jednomyślnie chorąży piotrkowski P. Biernacki¹⁶⁷. Był on regalistą i wyróżniającym się parlamentarzystą w Sieradzkim. W 1778 i 1781 marszałkował sejmikom elekcyjnym w Sieradzu¹⁶⁸. W 1776 i 1782 wybierano go posłem na sejm w Szadku¹⁶⁹. P. Biernackiemu miało pomagać sześciu asesorów. W gronie tym znalazł się jeden urzędnik ziemski województwa. Był nim podczaszy sieradzki Dionizy Budziszewski. Asesorem został także starosta zgierski Franciszek Cielecki. Wśród pomocników marszałka było dwóch urzędników grodzkich piotrkowskich (burgrabia Bogumił Pałowski i wiceregent Felicjan Przyłuski)¹⁷⁰. Asesor sejmiku z 22 lipca 1786 to zapewne ten sam Bogumił Pałowski, który jako „komendant w kawalerii narodowej” podpisał uchwałę z 22 lipca 1779. Potwierdzano w niej szlacheckie pochodzenie jego brata Kazimierza, starającego się o patent oficerski w wojsku pruskim. Jeśli ta identyfikacja jest prawdziwa, to B. Pałowski był synem burgrabiego piotrkowskiego Wojciecha Pałowskiego¹⁷¹. Kolejnym niższym urzędnikiem sądowym pełniącym funkcję asesora był regent ziemski sieradzki Stanisław Jarociński¹⁷². Dwa lata później (w 1788) sejmik piotrkowski powierzył mu funkcję pisarza dekretów z rejestru województwa sieradzkiego i ziemi wieluńskiej w Trybunale Koronnym¹⁷³. Zwraca uwagę wysoki status funkcjonariuszy sejmikowych w porównaniu z innymi zgromadzeniami w Piotrkowie. Być może było to związane z frekwencją, której powodem był „wjazd” na urząd wojewody sieradzkiego. M. Walewski odbierał przysięgę marszałka i asesorów. Kandydata do funkcji deputackiej zaproponował P. Biernacki. Zgodnie z jego wnioskiem, sędzią Trybunału Koronnego jednogłośnie wybrano stolnika piotrkowskiego I. Tymowskiego¹⁷⁴. Wiadomo, że jego kandydatura została zaakceptowana przez Stanisława Augusta¹⁷⁵. W roku poprzednim (1785) I. Tymowski był

¹⁶⁴ W. Chomętowski, *Pamiętnik Feliksa hr. Lubieńskiego ministra sprawiedliwości*, Warszawa 1876. Por. M. Kobierecki, *op. cit.*, s. 193.

¹⁶⁵ AGAD, ZP 132, k. 49v. Kandydaci do poselstwa na sejm 1786.

¹⁶⁶ BPAU 8345, s. 819, 822. Laudum sejmiku w Piotrkowie z 22 VII 1786.

¹⁶⁷ BPAU 8345, s. 820. Laudum sejmiku w Piotrkowie z 22 VII 1786.

¹⁶⁸ AGAD, SGR 157, k. 850. Laudum sejmiku w Sieradzu z 21 XII 1778; SGR 162, k. 648. Laudum sejmiku w Sieradzu z 2 VII 1781.

¹⁶⁹ BCz 3374, k. 46v. Laudum sejmiku w Szadku z 15 VII 1776; AGAD, SGR 164, k. 418v. Laudum sejmiku w Szadku z 19 VIII 1782.

¹⁷⁰ BPAU 8345, s. 820–821. Laudum sejmiku w Piotrkowie z 22 VII 1786.

¹⁷¹ BPAU 8345, s. 759–762. Uchwała sejmiku w Piotrkowie z 22 VII 1779.

¹⁷² BPAU 8345, s. 821. Laudum sejmiku w Piotrkowie z 22 VII 1786. Szóstym asesorem został Ksawery Lenartowicz, podczaszy inflancki.

¹⁷³ BPAU 8345, s. 829. Laudum sejmiku w Piotrkowie z 22 VII 1788 (także: APŁ, AKW 50, s. 43).

¹⁷⁴ BPAU 8345, s. 821. Laudum sejmiku w Piotrkowie z 22 VII 1786.

¹⁷⁵ BCz 698, s. 1381. Michał Walewski do króla z 25 VII 1786. Por. AGAD, ZP 132, k. 49v. Kandydaci...

marszałkiem sejmiku deputackiego oraz delegatem zgromadzenia gospodarskiego do prymasa M. Poniatowskiego¹⁷⁶. Po zaprzysiężeniu deputata, sejmik przystąpił do wyboru pisarza dekretów z rejestru województwa sieradzkiego i ziemi wieluńskiej w Trybunale Koronnym. Funkcję uzyskał jednogłośnie pisarz ziemski sieradzki Antoni Siemiątkowski. Jednak użyta w laudum formuła budzi wątpliwość, czy rzeczywiście doszło na sejmiku do elekcji. Napisano bowiem w uchwale: „aby miejsce pisarza wojewódzkiego jako lokalny pisarz Trybunału Koronnego zastąpił”¹⁷⁷. Jest tu odwołanie do ustawy *Trybunał Koronny* z 1775. Według konstytucji (taką interpretację przyjęto w rezolucji Rady Nieustającej z kwietnia 1777) pisarz ziemski sieradzki (dla kadencji wielkopolskiej) i pisarz ziemski lubelski (dla małopolskiej) mieli obowiązek spisywania wyroków sądowych z rejestrów trybunalskich, w których nie obowiązywał podział na województwa¹⁷⁸. Istniała praktyka rezygnacji z wyboru pisarza rejestru wojewódzkiego, z jednoczesną prośbą o zastępstwo ze strony pisarza ziemskiego sieradzkiego, która znana jest z województw wielkopolskich¹⁷⁹. Druga możliwość wiąże się z innym rozwiązaniem, zawartym w tej samej konstytucji. Regulowano w nim sprawę zastępstwa w przypadku, gdyby wybrany na sejmiku pisarz dekretów z rejestru wojewódzkiego nie mógł przybyć na obrady Trybunału. Jego obowiązki miał przejąć wówczas pisarz ziemski województwa (na wypadek zaś jego śmierci – podsedek)¹⁸⁰. Można się więc zastanawiać, czy nie mamy tu do czynienia z zastępstwem z urzędu pisarza rejestru wojewódzkiego, który nie został wybrany. Cała sytuacja świadczy o dużym zaufaniu, którym darzono A. Siemiątkowskiego. Jego popularność znalazła również wyraz na forum sejmikowym. Obradujący w Szadku w 1780 wysłali go z poselstwem do prymasa A. Ostrowskiego, zaś w 1782 powierzono mu funkcję asesora¹⁸¹. W 1787 pisarz ziemski sieradzki został wybrany deputatem sieradzkim¹⁸². Uwieńczeniem parlamentarnej kariery będzie powierzenie (w listopadzie 1790) A. Siemiątkowskiemu mandatu poselskiego na Sejm Czteroletni¹⁸³.

Sejmik piotrkowski w 1786 nie wzbudził większych emocji. Świadczy o tym list M. Walewskiego do króla z 25 lipca 1786. Wojewoda tylko wspomniał o wyborze uzgodnionego wcześniej deputata. Zdecydowanie więcej miejsca poświęcił przygotowaniom do sejmiku poselskiego i obsadzie ziemstwa sieradzkiego¹⁸⁴. Również Stanisław August

¹⁷⁶ BPAU 8345, s. 812, 818. Lauda sejmików w Piotrkowie z 22 i 23 VII 1785.

¹⁷⁷ BPAU 8345, s. 822. Laudum sejmiku w Piotrkowie z 22 VII 1786.

¹⁷⁸ VL, t. VIII, s. 108. *Trybunał Koronny*; W. Bednaruk, *Trybunał Koronny*, s. 185.

¹⁷⁹ APPozn., PG 1172, k. 287v. Laudum sejmiku w Środzie z 15 VII 1784; PG 1180, k. 278v. Laudum sejmiku w Środzie z 15 VII 1786.

¹⁸⁰ VL, t. VIII, s. 107. *Trybunał Koronny*.

¹⁸¹ AGAD, SGR 160, k. 664v. Laudum sejmiku w Szadku z 21 VIII 1780; SGR 164, k. 418. Laudum sejmiku w Szadku z 19 VIII 1782.

¹⁸² BCz 3377, k. 212. Laudum sejmiku w Piotrkowie z 22 VII 1787 (także: APŁ, AKW 50, s. 38).

¹⁸³ E. Danowska, *Siemiątkowski Antoni*, s. 1.

¹⁸⁴ BCz 698, s. 1381–1384. M. Walewski do króla z 25 VII 1786. Por. M. Kobierecki, *op. cit.*, s. 194. Autor odczytał datę listu M. Walewskiego jako 23 VII 1786.

krótko podziękował wojewodzie sieradzkemu za informację o sejmiku deputackim¹⁸⁵. Wydaje się, że wpływy regalistów na obradach piotrkowskich umocniły się. Jeszcze w 1780 został wybrany deputatem A. Cielecki, współpracujący wówczas z hetmanem F.K. Branickim. Późniejsze sejmiiki w Piotrkowie, zwłaszcza z lat 1783 i 1785, świadczą o zdecydowanej przewadze stronników króla.

Piotrkowskie sejmiiki deputackie i gospodarskie z lat 1780–1786 były zgromadzeniami całego województwa sieradzkiego, łącznie z ziemią wieluńską. W przypadku elekcji sędziów trybunalskich była to konsekwencja obowiązującego prawa. W odniesieniu do zgromadzeń gospodarskich było to efektem zwyczaju parlamentarnego, dyktowanego zapewne względami praktycznymi. Jednak istniejący stan rzeczy wzbudzał krytykę. Ze wspólnych zgromadzeń niezadowolona była zwłaszcza ziemia wieluńska.

Niejasną sprawą jest, czy przy wyborze deputatów w interesującym mnie okresie obowiązywała zasada alternaty między ziemią wieluńską a czterema powiatami województwa sieradzkiego. Pisano o niej w ustawie sejmu rozbiorowego¹⁸⁶. Konstytucja z 1776 sprawę alternaty pominęła. Nie musiało to jednak oznaczać jej likwidacji. W ustawie pisano bowiem: „Deputata podług prawa obieranego mieć chcemy...”¹⁸⁷. Sformułowanie to sugeruje pozostawienie w mocy tych postanowień poprzedniego sejmiku, co do których nie przyjęto nowych rozwiązań. Praktyka parlamentarna nie daje tu jednoznacznej odpowiedzi. Lauda milczą na temat zasady alternaty. Brak o niej wzmianki zwłaszcza w latach 1779, 1782, 1785 i 1788, kiedy powinna przypadać ona na ziemię wieluńską¹⁸⁸. Na pytanie, do jakiego stopnia sprawę tę mogą wyjaśnić wyniki elekcji sejmikowych, postaram się odpowiedzieć w dalszej części rozważań.

W latach 1780–1786 odbyło się w Piotrkowie 7 sejmików deputackich; lauda sześciu z nich są znane. Nie ma pewności, ile razy w tym czasie obradowano na sejmikach gospodarskich. Znane są uchwały tylko dwóch tego typu zgromadzeń. Podstawę moich dalszych rozważań będą stanowiły lauda ośmiu sejmików.

Zagajający odbierał przysięgę marszałka i asesorów „na wierne urzędu swego sprawowanie i sprawiedliwe głosów i zdań obywatelskich zbieranie” (1781) lub też „super realem connatationem votorum i projektów odbierania”¹⁸⁹ (1783). Lauda z lat 1784–1785 nie zawierają informacji o złożeniu przysięgi przez marszałka i asesorów¹⁹⁰. Szczególnie niejasna była sytuacja na sejmiku gospodarskim z 22 lipca 1785. Stolnik sieradzki M. Ostrowski, który zagaił sejmik, został wybrany na marszałka koła rycerskiego. Nie wiadomo więc, przed kim powinien składać przysięgę.

Sześć osób zagajało obrady piotrkowskie w interesującym mnie okresie (zob. tab. 1).

¹⁸⁵ BCz 698, s. 1385. Król do M. Walewskiego z 27 VII 1786.

¹⁸⁶ VL, t. VIII, s. 106. *Trybunał Koronny*.

¹⁸⁷ VL, t. VIII, s. 560. *Sądy ziemskie w dztwa sieradzkiego*.

¹⁸⁸ BPAU 8345, s. 755–758, 789–792, 811–814, 825–830. Lauda sejmików w Piotrkowie z 22 VII 1779, 22 VII 1782, 22 VII 1785 i 22 VII 1788.

¹⁸⁹ BPAU 8345, s. 780, 795. Lauda sejmików w Piotrkowie z 22 VII 1781 i 22 VII 1783. W uchwale z 22 VII 1786 (BPAU 8345, s. 821) wspomniano, że asesorzy i marszałek złożyli przed zagajającym „prawem opisaną przysięgę”.

¹⁹⁰ BPAU 8345, s. s. 802, 813, 816. Lauda z 22 VII 1784, 22 i 23 VII 1785.

Tabela 1. Sejmiki piotrkowskie w latach 1780–1786

Data sejmiku	Rodzaj sejmiku	Zagajający	Marszałek koła rycerskiego
22 VII 1781	deputacki	Jan Przyłuski, starosta piotrkowski	Ksawery Turski, cześnik radomszczański
23 VII 1781	gospodarski	Jan Przyłuski, starosta piotrkowski	Maciej Dobrzelewski, skarbnik inowłodzki
22 VII 1782	deputacki	Maksym Turski, chorąży radomszczański	Józef Walewski, podstarości wieluński
22 VII 1783	deputacki	Władysław Biernacki, kasztelan sieradzki	Franciszek Stadnicki, starosta ostrzeszowski
22 VII 1784	deputacki	Andrzej Cielecki, chorąży szadkowski	Felicjan Starczewski, kapitan
22 VII 1785	deputacki	Michał Ostrowski, stolnik sieradzki	Ignacy Tymowski, stolnik piotrkowski
23 VII 1785	gospodarski	Michał Ostrowski, stolnik sieradzki	Michał Ostrowski, stolnik sieradzki
22 VII 1786	deputacki	Michał Walewski, wojewoda sieradzki	Paweł Biernacki, chorąży piotrkowski

Źródło: lauda sejmikowe.

Wśród zagajających zgromadzenia było dwóch senatorów (wojewoda sieradzki i kasztelan sieradzki). Obrady inaugurowali także dwaj chorążowie, jeden starosta grodowy (dwa razy) i jeden stolnik (dwa razy). Tylko dwie osoby w latach 1781–1786 zagajały więcej niż jeden sejmik piotrkowski; byli to J. Przyłuski i M. Ostrowski. W obu przypadkach chodziło o otwieranie następujących po sobie (22 i 23 lipca) zgromadzeń deputackich i gospodarskich. Tylko M. Walewski zagajał inne sejmiki województwa sieradzkiego. Wojewoda sieradzki otwierał także dwa sejmiki elekcyjne w Sieradzu i przedsejmowy w Szadku (wszystkie w sierpniu 1786)¹⁹¹. A. Cielecki, poseł na Sejm Czteroletni (wybrany w 1788), zagaił także, 23 lipca 1788, sejmik gospodarski w Piotrkowie¹⁹². W latach 1780–1786 wśród otwierających zgromadzenie nie było żadnego urzędnika ziemi wieluńskiej. Jednak w 1779 inaugurował obrady w Piotrkowie podkomorzy wieluński Ludwik Karśnicki, który został wówczas wybranym deputatem (później zaś marszałkiem Trybunału Koronnego)¹⁹³.

Wybór marszałka koła rycerskiego w badanym okresie następował zawsze jednogłośnie. Na sejmikach deputackich marszałkowie przedstawiali kandydatów na sędziego trybunalskiego. W niektórych laudach zaznaczono, że marszałek czynił to

¹⁹¹ AGAD, SGR 173, k. 283, 456, 458. Lauda sejmików w Szadku z 21 VIII 1786, i w Sieradzu z 7 i 28 VIII 1786.

¹⁹² BPAU 8345, s. 830. Laudum sejmiku w Piotrkowie z 23 VII 1788 (także APL, AKW 50, s. 43); M. Wisińska, *Opozycja magnacka...*, s. 81, 85.

¹⁹³ BPAU 8345, s. 756–757. Laudum sejmiku w Piotrkowie z 22 VII 1779; B. Krakowski, *Karśnicki (Karsznicki) Ludwik*, s. 142.

„z obowiązku prawa na siebie włożonego”¹⁹⁴. Wydaje się jednak, że pogląd ten nie miał uzasadnienia w prawodawstwie. *Porządek sejmikowania* z 1768 zobowiązywał marszałka do sporządzenia rejestru kandydatów do funkcji (z którego nie mógł nikogo wykluczyć) i jego odczytania¹⁹⁵. Praktyka zgłaszania kandydatów przez marszałka była jednak powszechna, choć nie jedyna, gdyż czasami czynił to zagajający obrady¹⁹⁶.

Na ośmiu badanych przeze mnie sejmikach piotrkowskich z lat 1781–1786 funkcję marszałka pełniło 8 osób (zob. tab. 1). Nikt więc nie kierował obradami więcej niż jeden raz. Inaczej sytuacja będzie wyglądała, jeśli uwzględni się zgromadzenia obradujące w innych miejscach oraz spoza analizowanego okresu. P. Biernacki był także marszałkiem sejmików w Sieradzu z 21 grudnia 1778 i 2 lipca 1781 (elekcyjnych)¹⁹⁷. W latach 1776 i 1782 otrzymywał on mandat z województwa sieradzkiego na sejm¹⁹⁸. W okresie późniejszym P. Biernacki, już jako kasztelan sieradzki (od 1788), zagajał sejmiki (1789 i 1792) w Piotrkowie¹⁹⁹. F. Stadnicki kierował 16 sierpnia 1780 obradami sejmiku elekcyjnego w Wieluniu²⁰⁰. Starosta ostrzeszowski cztery razy (1764, 1776, 1780, 1786) reprezentował ziemię wieluńską w parlamencie²⁰¹. W 1780 F. Stadnicki zagajał wieluński sejmik przedsejmowy²⁰². J. Walewski niespełna miesiąc po pełnieniu funkcji marszałka został w 1782 posłem wieluńskim na sejm²⁰³. W 1786 podstarości wieluński i cześnik sieradzki (od 1783) był asesorem na sejmiku szadkowskim, zaś w 1788 marszałkiem sejmików deputackiego i gospodarskiego w Piotrkowie²⁰⁴. M. Ostrowski był w 1786 marszałkiem sejmiku szadkowskiego, zagajał też sejmiki piotrkowskie. W 1778 i 1786 wybierano go posłem sieradzkim²⁰⁵. Dwaj kolejni marszałkowie pełnili także funkcje poselskie na sejm. K. Turskiemu po-

¹⁹⁴ BPAU 8345, s. 802, 813. Lauda sejmików w Piotrkowie z 22 VII 1784 i 22 VII 1785.

¹⁹⁵ VL, t. VIII, s. 293–294. *Porządek sejmikowania*.

¹⁹⁶ A. Lityński, *Sejmiki województwa płockiego przed i w czasie Sejmu Czteroletniego. Z badań nad organizacją i funkcjonowaniem*, [w:] *W dwusetną rocznicę wolnego Sejmu. Ludzie–państwo–prawo czasów Sejmu Czteroletniego*, red. A. Lityński, Katowice 1988, s. 95; idem, *Organy kierujące obradami sejmików 1764–1794 (na przykładzie sejmików województwa płockiego)*, [w:] *Z dziejów prawa Rzeczypospolitej Polskiej*, red. A. Lityński, Katowice 1991, s. 70–71, 79; W. Filipczak, *Stronictwo regalistyczne...*, s. 89. Formalnie rzecz biorąc kandydatów do funkcji mógł zgłaszać każdy uczestnik sejmiku: A. Przyboś, *op. cit.*, s. 34.

¹⁹⁷ AGAD, SGR 157, k. 850. Laudum sejmiku w Sieradzu z 21 XII 1778; SGR 162, k. 648. Laudum sejmiku w Sieradzu z 2 VII 1781.

¹⁹⁸ BCz 3374, k. 46v. Laudum sejmiku w Szadku z 15 VII 1776; AGAD, SGR 164, k. 418v. Laudum sejmiku w Szadku z 19 VIII 1782.

¹⁹⁹ BPAU 8345, s. 844. Laudum sejmiku w Piotrkowie z 22 VII 1789. P. Biernacki zagajał także w lutym 1792 sejmik w Piotrkowie: W. Szczygielski, *Referendum trzeciomajowe*, s. 358.

²⁰⁰ AGAD, WGO 35b, k. 228. Laudum sejmiku w Wieluniu z 16 VIII 1780.

²⁰¹ D. Dukwicz, *Stadnicki Franciszek*, s. 383–384.

²⁰² AGAD, WGO 35b, k. 266. Laudum sejmiku w Wieluniu z 21 VIII 1780.

²⁰³ AGAD, WGO 38a, k. 26. Laudum sejmiku w Wieluniu z 19 VIII 1782.

²⁰⁴ AGAD, SGR 173, k. 283. Laudum sejmiku w Szadku z 21 VIII 1786; BPAU 8345, s. 826, 833. Lauda sejmików w Piotrkowie z 22 i 23 VII 1788 (także: APL, AKW 50, s. 41–43); M. Kobierecki, *op. cit.*, s. 268–269.

²⁰⁵ W. Szczygielski, *Ostrowski Michał*, [w:] PSB, t. XXIV, 1979, s. 570.

wierzano reprezentowanie województwa sieradzkiego w 1784 i 1786, choć już w 1776 otrzymał obietnicę uzyskania mandatu w przyszłości²⁰⁶. F. Starczewski w 1784 był posłem na sejm grodzieński, zaś w roku następnym uzyskał w Piotrkowie funkcję deputacką²⁰⁷. I. Tymowski, deputat wybrany w 1786, na sejmiku szadzkowskim z 18 sierpnia 1788, uzyskał poselstwo na Sejm Czteroletni²⁰⁸. Jedyne M. Dobrzelewski nie miał znaczącego dorobku parlamentarnego.

Wśród ośmiu marszałków sześciu (75%) miało urzędy ziemskie, choć w wypadku M. Dobrzelewskiego chodziło o urząd innego województwa (łęczyckiego). J. Walewski w czasie pełnienia funkcji posiadał jedynie urząd grodzki, choć już w roku następnym uzyskał cześnikostwo sieradzkie²⁰⁹. Ogółem, udział urzędników w tej grupie wynosił 87,5%. F. Starczewski mógł się poszczycić jedynie rangą wojskową. Odpowiedni wskaźnik dla województwa sieradzkiego w czasach Wazów wynosił zaledwie 26,5%, zaś w latach 1669–1717 urzędnicy stanowili 55,4% dyrektorów obrad²¹⁰.

Marszałkowi koła rycerskiego pomagać mieli powołani na sejmiku asesory. Tylko w laudum gospodarskim z 1785 napisano wprost o ich wyborze²¹¹. Zwykle posługiwano się formułami mniej jednoznacznymi („naznaczyliśmy”, „przydaliśmy”, „ogłosiliśmy”, „dodaliśmy”)²¹², które mogą wskazywać, że procedura ich wyłaniania nie była sformalizowana. Nie potwierdza się teza Waldemara Bednaruka, sformułowana odnośnie do sejmików lubelskich, że na podstawie konstytucji z 1764 każdy powiat powinien być reprezentowany przez dwóch asesorów²¹³. Również w Piotrkowie zasadą było, iż asesory mieli reprezentować wszystkie 6 powiatów województwa sieradzkiego z ziemią wieluńską. Zwykle powoływano się jednak w tej sprawie na wymogi uchwalonej w 1768 ustawy²¹⁴. Przywoływana konstytucja (*Porządek sejmikowania*) nakazywała wybór asesorów „*in ratione* powiatów”²¹⁵. Zazwyczaj asesorów było sześciu, po jednym z każdego powiatu. Od reguły tej były jednak wyjątki. Na sejmiku deputackim w 1782 wyłoniono ich aż dziesięciu, po dwóch z pięciu powiatów. Szósty w hierarchii – powiat ostrzeszowski nie miał reprezentacji w gronie pomocników marszałka. Prawdopodobnie (uchwała jest znana tylko z odpisu) pod laudum

²⁰⁶ BCz 3374, k. 47v. Laudum sejmiku w Szadku z 15 VII 1776 (także k. 68v); AGAD, SGR 168, k. 217v. Laudum sejmiku w Szadku z 16 VIII 1784; SGR 173, k. 283. Laudum sejmiku w Szadku z 21 VIII 1786.

²⁰⁷ BPAU 8345, s. 813. Laudum sejmiku w Piotrkowie z 22 VII 1785.

²⁰⁸ BPAU 8345, s. 821. Laudum sejmiku w Piotrkowie z 22 VII 1786; J. Michalski, *Sejmiki poselskie 1788 r.*, s. 346 (przypis 84); M. Wisińska, *Opozycja magnacka...*, s. 85.

²⁰⁹ M. Kobierecki, *op. cit.*, s. 268–269.

²¹⁰ A. Filipczak-Kocur, *Sejmik sieradzki za Wazów (1587–1668)*, Opole 1989, s. 24; A. Burkietowicz, *Sejmik sieradzki w latach 1669–1717*, Sieradz 2009, s. 31.

²¹¹ BPAU 8345, s. 816. Laudum sejmiku w Piotrkowie z 23 VII 1785.

²¹² BPAU 8345, s. 780, 784, 790, 795, 802, 813, 821. Lauda sejmików w Piotrkowie z 22 VII 1781, 23 VII 1781, 22 VII 1782, 22 VII 1783, 22 VII 1784, 22 VII 1785 i 22 VII 1786.

²¹³ W. Bednaruk, *Sejmiki lubelskie w okresie stanisławowskim (1764–1794)*, Lublin 2011, s. 157.

²¹⁴ BPAU 8345, s. 794, 802, 812, 820. Lauda deputackie z lat 1783–1786.

²¹⁵ VL, t. VIII, s. 293. *Porządek sejmikowania*.

podpisało się tylko, oprócz marszałka, 8 osób²¹⁶. Również na sejmiku deputackim z 1784 wyłoniono 10 asesorów. Tym razem jednak zastosowano inne rozwiązanie. Oba powiaty ziemi wieluńskiej (wieluński i ostrzeszowski) miały po jednym asesorze. Także tym razem (jeśli zaufać dokładności odpisu) nie było kompletu podpisów pod uchwałą. Zabrakło podpisu jednego asesora²¹⁷. Nie wydaje się, by powyższe sytuacje były odbiciem konfliktów na sejmikach. Można raczej podejrzewać, że powołanie większej liczby asesorów nie mobilizowało ich do sumiennego wykonywania obowiązków. Wśród asesorów sejmików piotrkowskich rzadko pojawiali się urzędnicy ziemscy. Na 56 powołanych asesorów był tylko jeden urzędnik ziemski województwa sieradzkiego. Wyjątkowo pojawiali się przedstawiciele hierarchii ziemskich innych okręgów sejmikowych. Najwyższym urzędnikiem był podczaszy sieradzki D. Budziszewski²¹⁸. Znacznie częściej w roli asesorów występowali miejscowi (sieradzcy, piotrkowscy i wieluńscy) urzędnicy grodzcy i inni oficjaliści sądowi, którzy obsadzili 20 funkcji (około 36%). Bardzo licznie wśród asesorów reprezentowani byli także synowie urzędników. Tylko czterech asesorów (około 7%) pojawiło się w laudum bez żadnego tytułu²¹⁹. Cztery osoby pełniły w latach 1781–1786 tę funkcję więcej niż jeden raz (zob. tab. 2).

Tabela 2. Osoby pełniące wielokrotnie funkcję asesora na sejmikach w Piotrkowie 1781–1786

Osoba	Data sejmiku
Maksym Olszowski, podczaszyc trembowelski	22 VII 1782, 22 VII 1784
Andrzej Jabłkowski, skarbnikowicz sieradzki	22 VII 1783, 22 VII 1784
Jan Kanty Maszkowski, wiceregent piotrkowski	22 VII 1783, 22 VII 1784, 23 VII 1785
Paweł Zaleski, burgrabia subdelegat piotrkowski	22 VII 1784, 23 VII 1785

Źródło: lauda sejmikowe.

Najczęściej, bo trzy razy, funkcję asesora w tym okresie pełnił J. Maszkowski. Pomagał on też, w sierpniu 1786, marszałkowi sejmiku elekcyjnego w Sieradzu²²⁰. Brak jest informacji, by któryś z wyżej wymienionych asesorów zrobił znaczącą karierę urzędniczą lub parlamentarną. Do rzadkości należała sytuacja, gdy asesor sejmiku piotrkowskiego pełnił analogiczną funkcję na innym zgromadzeniu na obszarze województwa sieradzkiego. Stefan J. Walewski, asesor piotrkowski z 1782 (późniejszy

²¹⁶ BPAU 8345, s. 790, 792. Laudum sejmiku w Piotrkowie z 22 VII 1782. Uchwały nie podpisali Walenty Gąsiorowski (asesor piotrkowski) i podwojewodzi Karol (?) Tymieniecki (asesor wieluński).

²¹⁷ BPAU 8345, s. 802–804. Laudum sejmiku w Piotrkowie z 22 VII 1784. Uchwały nie podpisał burgrabia piotrkowski Ignacy Rożkowski (Roszkowski?), asesor powiatu wieluńskiego.

²¹⁸ BPAU 8345, s. 820. Laudum sejmiku w Piotrkowie z 22 VII 1786.

²¹⁹ Byli to: Ignacy Kaczorowski (22 VII 1781), Walenty Gąsiorowski (22 VII 1782), Franciszek Krzycki (22 VII 1785) i Maciej Zdzeński (23 VII 1785).

²²⁰ AGAD, SGR 173, k. 458. Laudum sejmiku w Sieradzu z 28 VIII 1786.

podsedek sieradzki i marszałek sejmików piotrkowskich w 1787), pomagał w 1780 i 1784 marszałkom sejmików wieluńskich²²¹. Walenty Żeromski, asesor sejmików deputackich w 1784 i 1787, pełnił tę funkcję również w 1782 na zgromadzeniu poselskim w Wieluniu²²². Kolejny pomocnik marszałków sejmików piotrkowskich Stanisław Tymowski (22 lipca 1782) był asesorem sejmiku z 1786 w Sieradzu²²³. Zbiorowość asesorów sejmików piotrkowskich z lat 1781–1786 tworzyli w ogromnej większości (ponad 90%) ludzie, którzy nie występowali w tej roli na innych sejmikach. Była to sytuacja odmienna niż w przypadku marszałków koła rycerskiego, którzy zazwyczaj byli aktywni także na pozostałych zgromadzeniach województwa sieradzkiego lub ziemi wieluńskiej.

Wybór deputatów na sejmikach piotrkowskich z lat 1781–1786 zawsze następował jednogłośnie. W laudach brak jest informacji, by kiedykolwiek zgłoszono więcej niż jednego kandydata. Obywatel wybrany na sędziego trybunalskiego składał przysięgę w miejscu obrad i, co zwykle wyraźnie zaznaczano, w obecności senatorów (jeśli uczestniczyli w sejmiku), urzędników i pozostałej szlachty²²⁴. W uchwałach stwierdzano, że rota przysięgi była zgodna z przepisami uchwalonej w 1775 konstytucji²²⁵.

Mimo że nie jest znane laudum sejmiku z 22 VII 1780, można ustalić pełną listę deputatów z województwa sieradzkiego i ziemi wieluńskiej w latach 1780–1786 (zob. tab. 3).

Tabela 3. Deputaci na Trybunał wybrani na sejmikach w Piotrkowie w latach 1780–1786

Data sejmiku	Osoba wybrana na deputata (urząd pełniony w dniu wyboru)
22 VII 1780	Andrzej Cielecki, wojski mniejszy szadkowski
22 VII 1781	Jan Młoszewski, pisarz grodzki piotrkowski
22 VII 1782	Piotr Chodakowski, podstarości ostrzeszowski
22 VII 1783	Hipolit Masłowski, łowczy wieluński
22 VII 1784	Adam Rakowski, szambelan
22 VII 1785	Felicjan Starczewski, kapitan
22 VII 1786	Ignacy Tymowski, stolnik piotrkowski

Źródło: lauda sejmikowe; BCz 681, s. 225. Trybunał Koronny do króla z 27 I 1781 (podpisy).

²²¹ AGAD, WGO 35b, k. 565. Laudum sejmiku w Wieluniu z 6 XI 1780; WGO 40b, k. 84. Laudum sejmiku w Wieluniu z 16 VIII 1784; BCz 3377, k. 212. Laudum sejmiku w Piotrkowie z 22 VII 1787 (także: APL, AKW 50, s. 37); M. Kobierecki, *op. cit.*, s. 81.

²²² BCz 3377, k. 212, 213v. Lauda sejmików w Piotrkowie z 22 i 23 VII 1787; AGAD, WGO 38a, k. 26. Laudum sejmiku w Wieluniu z 19 VIII 1782.

²²³ AGAD, SGR 173, k. 458–458v. Laudum sejmiku w Sieradzu z 28 VIII 1786.

²²⁴ BPAU 8345, s. 796, 804, 812. Lauda sejmików w Piotrkowie z 22 VII 1783, 22 VII 1784 i 22 VII 1785.

²²⁵ Pełny tekst roty, którą powinni składać deputaci znajduje się w: VL, t. VIII, s. 107. *Trybunał Koronny*.

Zbiorowość deputatów sieradzkich z lat 1780–1786 tworzyli w zdecydowanej większości ludzie wyróżniający się aktywnością w życiu publicznym. Spośród siedmiu sędziów trybunalskich czterech pełniło również funkcje poselskie. Mandaty w Szadku otrzymali: A. Cielecki (1782, 1788), F. Starczewski (1784) i I. Tymowski (1788); w Wieluniu funkcję uzyskał P. Chodakowski (1784)²²⁶. A. Cielecki dwa razy zagajał sejmiki piotrkowskie (deputacki 1784 i gospodarski 1788)²²⁷. Zwraca uwagę to, że F. Starczewski i I. Tymowski na rok przed wyborem na sędziów Trybunału Koronnego pełnili funkcję marszałków sejmików piotrkowskich²²⁸. Funkcję deputacką powierzano także wybranym przez sejmik kandydatom do ziemskich urzędów sądowych, którzy nie uzyskali królewskiej nominacji. J. Młoszewski został kandydatem do pióra sieradzkiego (2 lipca 1781), zaś P. Chodakowski (4 maja 1778, 6 listopada 1780, 21 grudnia 1780) i H. Masłowski (4 maja 1778 oraz 21 grudnia 1780) byli proponowani przez sejmik do składu wieluńskiego ziemstwa²²⁹. Właściwie jedynym deputatem sieradzkim z lat 1780–1786, który nie odgrywał większej roli w życiu parlamentarnym był A. Rakowski. Trzech sędziów trybunalskich (prawie 43%) pełniło urzędy ziemskie. Jeden z nich, A. Cielecki, dzięki poparciu marszałka K. Olizara, w czasie pełnienia funkcji (27 listopada 1780) awansował z wojstwa mniejszego sieradzkiego na stolnikostwo szadkowskie²³⁰. Dwie osoby (ponad 28% ogółu) pełniły urząd grodzki. Dwaj pozostali deputaci mogli pochwalić się szambelanią i stopniem wojskowym.

Rodzi się wątpliwość, czy na sejmikach deputackich w Piotrkowie obowiązywała, przewidziana ustawą z 1775, zasada alternaty, w myśl której co trzeci rok w Trybunale miał zasiadać sędzia z ziemi wieluńskiej. Normy prawne nie były w tej sprawie jednoznaczne, gdyż w konstytucji z 1776, przy okazji zmiany zasad funkcjonowania piotrkowskich sejmików deputackich, przemilczano tę kwestię²³¹. O zasadzie alternaty milczano również w laudach sejmikowych z analizowanego okresu. Jednak w liście podkomorzego F.J. Psarskiego z marca 1782 jest mowa o przypadającej na ten rok alternacie ziemi wieluńskiej²³². Jednoznacznej odpowiedzi nie dostarcza także analiza listy osób pełniących obowiązki sędziego trybunalskiego. W 1779 deputatem został, zagajający sejmik, podkomorzy wieluński Ludwik Karśnicki²³³. Był to jednak czwarty, a nie trzeci sejmik od czasów ustawy z 1775. Gdyby przyjąć, że alternata przypadała wówczas na ziemię wieluńską, to powinna ona mieć także swych sędziów trybunalskich w 1782 i 1785. Analiza listy deputatów z lat 1780–1786 (zob. tabela nr 3) nie potwierdza takiej zasady.

²²⁶ AGAD, WGO 40b, k. 84v. Laudum sejmiku w Wieluniu z 16 VIII 1784; SGR 164, k. 418v. Laudum sejmiku w Szadku z 19 VIII 1782; SGR 168, k. 217v. Laudum sejmiku w Szadku z 16 VIII 1784; M. Wisińska, *Opozycja magnacka...*, s. 85.

²²⁷ BPAU 8345, s. 801, 830. Lauda sejmików w Piotrkowie z 22 VII 1784 i 23 VII 1788.

²²⁸ BPAU 8345, s. 801–802, 812. Lauda sejmików w Piotrkowie z 22 VII 1784 i 22 VII 1785.

²²⁹ AGAD, SGR 162, k. 648v. Laudum sejmiku w Sieradzu z 2 VII 1781; WGO 33a, k. 428v. Laudum sejmiku w Wieluniu z 4 V 1778; WGO 35b, k. 565v, 719v. Lauda sejmików w Piotrkowie z 6 XI 1780 i 21 XII 1780.

²³⁰ BCz 681, s. 203. K. Olizar do króla z listopada 1780; *Urządnicy województw łęczyckiego i sieradzkiego...*, s. 190.

²³¹ VL, t. VIII, s. 560. *Sądy ziemskie w dztwa sieradzkiego*.

²³² BCz 683, s. 747. Ekscerpt z listu F.J. Psarskiego do A.O. Okęckiego z 29 III 1782.

²³³ BPAU 8345, s. 756–757. Laudum sejmiku w Piotrkowie z 22 VII 1779.

P. Chodakowski, sędzia trybunalski z 1782, był niewątpliwie związany z ziemią wieluńską, lecz nie można tego powiedzieć o wybranym trzy lata później F. Starczewskim. Natomiast aktywnym uczestnikiem wieluńskiego życia publicznego, o czym pisałem wcześniej, był H. Masłowski, deputat wyłoniony w 1783. W praktyce więc zasady alternaty, w postaci przewidzianej ustawą sejmiku 1775, nie przestrzegano. Mogło to wynikać ze względów praktycznych. Czasami niełatwo było znaleźć chętnego do pełnienia funkcji deputata²³⁴, trwającej przeszło 15 miesięcy i wymagającej poniesienia znacznych kosztów. W tej sytuacji tworzenie dodatkowych wymogów formalnych mogło jeszcze zwiększać trudności z wyłonieniem odpowiedniego kandydata.

Zgodnie z ustawą z 1775, na sejmiku deputackim w Piotrkowie w latach parzystych powinien być wybierany pisarz dekretów z rejestru województwa sieradzkiego i ziemi wieluńskiej w Trybunale Koronnym²³⁵. Jednak informację na ten temat można znaleźć jedynie w laudum uchwalonym w 1786. Funkcję tę powierzono wówczas pisarzowi ziemskiemu sieradzkiemu A. Siemiątkowskiemu²³⁶. Był on postacią aktywną w życiu parlamentarnym. Po uzyskaniu pióra ziemskiego w lipcu 1781, w 1782 pełnił funkcję asesora na sejmiku przedsejmowym w Szadku²³⁷. Sejmik piotrkowski z 1787 wybrał A. Siemiątkowskiego deputatem sieradzkim²³⁸. Powierzenie funkcji trybunalskich pisarzowi sieradzkiemu miało dodatkowe uzasadnienie, związane z jego przygotowaniem fachowym. Obok pełnienia urzędu sądowego, mógł się on (prawdopodobnie) pochwalić studiami prawniczymi, a także pełnieniem obowiązków palestranta trybunalskiego w Piotrkowie (w 1778). Uwieńczeniem kariery publicznej A. Siemiątkowskiego był wybór, w listopadzie 1790, na posła województwa sieradzkiego²³⁹. Pozostaje odpowiedź na pytanie, dlaczego nie wybrano pisarza dekretów z rejestru wojewódzkiego na dwu poprzednich sejmikach deputackich. Pewną wskazówką może być uchwała sejmiku z 22 lipca 1788. Powierzono wówczas tę funkcję S. Jarocińskiemu, regentowi ziemskiemu sieradzkiemu. Stwierdzono zarazem, że uczyniono tak dlatego, iż pisarz ziemski sieradzki nie będzie obecny w trakcie rozpatrywania rejestru wojewódzkiego. Było to związane z faktem pełnienia przez A. Siemiątkowskiego funkcji deputackiej²⁴⁰. Sprawa ta wymaga wyjaśnienia. Rejestr województwa sieradzkiego i ziemi wieluńskiej, zgodnie z ustawą, powinien być rozpatrywany w Piotrkowie od 1 grudnia 1788 do 15 stycznia 1789. A. Siemiątkowski, jako wybrany w lipcu 1787 deputat, kończył swoją funkcję

²³⁴ W lipcu 1778 nie wybrano deputata na sejmiku ziemi dobrzyńskiej w Lipnie, ze względu na brak chętnego do podjęcia się funkcji. Konieczne było zwołanie kolejnego sejmiku deputackiego, który odbył się 18 sierpnia: BPAU 1090, k. 518 (w: *Lauda sejmików ziemi dobrzyńskiej*, wyd. F. Kluczycki, Kraków 1887, s. 385–386, wydawca podał błędny tytuł dokumentu); J. Siemieński, *Organizacja sejmiku ziemi dobrzyńskiej*, Kraków 1906, s. 31; W. Filipczak, *Sejm 1778 roku*, s. 66; W. Bednaruk, *Trybunał Koronny*, s. 203.

²³⁵ VL, t. VIII, s. 107. *Trybunał Koronny*.

²³⁶ BPAU 8345, s. 822. Laudum sejmiku w Piotrkowie z 22 VII 1786.

²³⁷ AGAD, SGR 164, k. 418. Laudum sejmiku w Szadku z 19 VIII 1782.

²³⁸ BCz 3377, k. 212. Laudum sejmiku w Piotrkowie z 22 VII 1787 (także: APL, AKW 50, s. 38).

²³⁹ E. Danowska, *Siemiątkowski Antoni*, s. 1.

²⁴⁰ BPAU 8345, s. 828–829. Laudum sejmiku w Piotrkowie z 22 VII 1788 (także: APL, AKW 50, s. 43).

20 grudnia 1788 w Lublinie²⁴¹. W laudum z lipca 1788 wybór pisarza dekretowego uzasadniono tym, że żaden z członków ziemstwa sieradzkiego nie będzie mógł zastąpić pisarza sieradzkiego w rejestrze wojewódzkim²⁴². Tego rodzaju zastępstwo przewidziane było przez ustawę z 1775 (*Trybunał Koronny*), w której ustalono, iż w wypadku śmierci pisarza ziemskiego zastępować pisarza dekretów z rejestru wojewódzkiego powinien podsędek²⁴³. Możliwe jest zatem, że sejmiki deputackie z 1782 i 1784 nie wybierały pisarza dekretów z rejestru wojewódzkiego, zakładając, że jego funkcję będzie pełnił A. Siemiątkowski, jako pisarz ziemski sieradzki. Musiał on, z powodu przewidzianych wspomnianą konstytucją obowiązków, być obecny na piotrkowskich obradach Trybunału. Przy takiej interpretacji powstaje jednak wątpliwość, dlaczego od tej praktyki odstąpiono na sejmiku deputackim w 1786.

Dość niejasno rysuje się problem funkcjonowania w województwie sieradzkim sejmików gospodarskich. Z lat 1780–1786 znane są uchwały zaledwie dwóch zgromadzeń, które odbyły się w 1781 i 1785 w Piotrkowie²⁴⁴. Dopiero przed Sejmem Wielkim (w latach 1787 i 1788) sejmiki te zaczęły się zbierać bardziej systematycznie²⁴⁵. Biorąc pod uwagę stan zachowania źródeł nie można wykluczyć, że w rzeczywistości odbyło się więcej zgromadzeń, choć brak na ten temat wzmianek również w korespondencji. Nieregularność zbierania się sejmików gospodarskich można wiązać z wadliwymi rozwiązaniami uchwalonej w 1776 ustawy²⁴⁶, o czym już pisałem. Należy zauważyć, że oba zgromadzenia, które odbyły się w badanym przeze mnie okresie, zajęły się problemami o sporym ciężarze gatunkowym. W lipcu 1781 poruszono, istotną dla szlachty czterech powiatów województwa sieradzkiego, sprawę realizacji postanowień ustawy z 1776, dotyczących przeniesienia ksiąg sądowych z Szadku i Radomska do Sieradza i Piotrkowa. Postulowano także zmianę sposobu zbierania podatków w województwie i wprowadzenie plac maksymalnych dla pracowników najemnych²⁴⁷. W 1785 na czoło wysunęła się kwestia ustosunkowania się do projektu Departamentu Wojskowego w sprawie wprowadzenia nowego systemu rekrutacyjnego. Zostało też wydelegowane poselstwo do nowego prymasa Michała Poniatowskiego²⁴⁸. Na sejmikach gospodarskich z lat 1781 i 1785 sformułowano odrębne lauda. Inaczej wyglądała sytuacja na zgromadzeniach z lat 1787–1788. Wówczas uchwały gospodarskie dołączone zostały do laudów, odbywanych poprzedniego dnia sejmików deputackich²⁴⁹. Podobną praktykę, spisywania obu uchwał wspólnie lub też tworzenia odrębnych dokumentów, Jerzy

²⁴¹ VL, t. VIII, s. 107. *Trybunał Koronny*.

²⁴² BPAU 8345, s. 828–829. Laudum sejmiku w Piotrkowie z 22 VII 1788 (także: APŁ, AKW 50, s. 43).

²⁴³ VL, t. VIII, s. 107. *Trybunał Koronny*.

²⁴⁴ BPAU 8345, s. 783–788, 815–818. Lauda sejmików w Piotrkowie z 23 VII 1781 i 23 VII 1785; BCz 698, s. 871–874. Laudum sejmiku w Piotrkowie z 23 VII 1785.

²⁴⁵ BCz 3377, k. 212v–213v. Laudum sejmiku w Piotrkowie z 23 VII 1787; APŁ, AKW 50, s. 43–45. Laudum sejmiku w Piotrkowie z 23 VII 1788 (także: BPAU 8345, s. 830–833).

²⁴⁶ VL, t. VIII, s. 560. *Sądy ziemskie wdztwa sieradzkiego*.

²⁴⁷ BPAU 8345, s. 784–787. Laudum sejmiku w Piotrkowie z 23 VII 1781.

²⁴⁸ BCz 698, s. 872–873. Laudum sejmiku w Piotrkowie z 23 VII 1785.

²⁴⁹ BCz 3377, k. 212–213v. Lauda sejmików w Piotrkowie z 22 i 23 VII 1787; APŁ, AKW 50, s. 41–45. Lauda sejmików w Piotrkowie z 22 i 23 VII 1788 (także: BPAU 8345, s. 825–833).

Włodarczyk stwierdził w odniesieniu do sejmików łęczyckich²⁵⁰. Również fakt rezygnacji z obrad gospodarskich, jeśli brak było zagadnień wymagających uregulowania, nie był czymś wyjątkowym. Adam Lityński, badając funkcjonowanie ówczesnych sejmików województwa płockiego, uznał, że sejmiku gospodarskiego nie traktowano jako obligatoryjnego²⁵¹. Wydaje się, że tego rodzaju tendencjom sprzyjała postawa przywódców stronnictwa regalistycznego. Dwór dość podejrzliwie obserwował oddolne inicjatywy sejmików. W warunkach ożywienia politycznego mogły się one łatwo wymknąć spod kontroli. Przykładem mogły być inicjatywy związane z powoływaniem milicji wojewódzkich przed Sejmem Czteroletnim²⁵².

Instrumentalne traktowanie uregulowań prawnych dotyczących życia sejmikowego przez dominujące w województwie sieradzkim stronnictwo dworskie widać także w odniesieniu do sprawy relacji poselskiej. Dwór był niechętny inicjatywie przywrócenia sejmików relacyjnych na sejmie z 1778, na którym postanowiono, że miały się one odbywać (w praktyce chodziło tylko o relacje poselskie) na pierwszych obradach po zakończonym sejmie. Również w 1779 prawdopodobnie nie złożono relacji w województwie sieradzkim²⁵³. W badanym przeze mnie okresie jedyna odnotowana w uchwale relacja miała miejsce po sejmie z 1782, w lipcu 1783 na sejmiku deputackim. Było to związane z akcją stronników dworu, którzy wykorzystali sprawozdania poselskie do zamianowania solidarności szlachty z postępowaniem Stanisława Augusta na sejmie „sołtykowskim”. Tak było też w Piotrkowie, gdzie z inicjatywą relacji wystąpił regalista – kasztelan sieradzki W. Biernacki, a złożyli ją posłowie sieradzki P. Biernacki i wieluński J. Walewski²⁵⁴. Nic nie wskazuje, by zrealizowano wymogi konstytucji z 1778 po sejmie z 1780. Nie uczyniono tego na sejmikach elekcyjnych w Wieluniu (grudzień 1780) i w Sieradzu (2 lipca 1781)²⁵⁵. Brak również wzmianki o relacji poselskiej w laudum, odbytego 22 lipca 1781, sejmiku deputackiego²⁵⁶. O zdaniu sprawozdania z sejmiku grodzieńskiego w 1784 nie wspomina także uchwała (z 22 lipca 1785) sejmiku piotrkowskiego²⁵⁷. Kolejna relacja (z sejmiku 1786) miała miejsce dopiero w lipcu 1787, na sejmiku deputackim. Przedstawił ją regalista M. Ostrowski, poseł i stolnik sieradzki, w imieniu pozostałych mandatariuszy²⁵⁸. Nie wiadomo, czy chodziło tu tylko o posłów wybranych w Szadku, czy także o reprezentantów ziemi wieluńskiej. Stronnikom króla udało się więc zachować przewagę w województwie sieradzkim do końca omawianego okresu. Nie miała ona jednak trwałych podstaw, o czym świadczy przebieg i wyniki sejmiku przedsejmowego w sierpniu 1788 w Szadku²⁵⁹.

²⁵⁰ J. Włodarczyk, *Sejmiki łęczyckie*, Łódź 1973, s. 94.

²⁵¹ A. Lityński, *Sejmiki województwa...*, s. 80.

²⁵² E. Rostworowski, *op. cit.*, s. 161–169.

²⁵³ W. Filipczak, *Sejm 1778 roku*, s. 306–308, 337.

²⁵⁴ BPAU 8345, s. 797–798. Laudum sejmiku w Piotrkowie z 22 VII 1783.

²⁵⁵ AGAD, WGO 35b, k. 719–719v. Laudum sejmiku w Wieluniu z 21 XII 1780; SGR 162, k. 648–648v. Laudum sejmiku w Sieradzu z 2 VII 1781.

²⁵⁶ BPAU 8345, s. 779–781. Laudum sejmiku w Piotrkowie z 22 VII 1781.

²⁵⁷ BPAU 8345, s. 811–814. Laudum sejmiku w Piotrkowie z 22 VII 1785.

²⁵⁸ BCz 3377, k. 212v. Laudum sejmiku w Piotrkowie z 22 VII 1787.

²⁵⁹ J. Michalski, *Sejmiki poselskie 1788 r.*, s. 346; M. Wisińska, *Opozycja magnacka...*, s. 84–86.

ROZDZIAŁ IV

SEJMIKI WOJEWÓDZTWA ŁĘCZYCKIEGO W LATACH 1780–1786

Sejmiki łęczyckie doczekały się monografii autorstwa Jerzego Włodarczyka, który napisał na ten temat także szereg artykułów¹. Ukazały się też szczegółowe publikacje dotyczące życia parlamentarnego na tym terenie w latach 1788–1792. Badania w tym zakresie prezentowali Maria Wisińska, Jacek Sobczak i Wojciech Szczygielski². Hanka Żerek-Kleszcz badała status majątkowy posłów łęczyckich w czasach stanisławowskich³.

Województwo łęczyckie tworzyło jednolity okręg sejmikowy. Łęczyca była zwyczajnym miejscem obrad każdego rodzaju sejmików⁴. Zmiany w tym zakresie próbowano wprowadzić na Sejmie Wielkim. Przewidywano je w uchwalonej 24 października 1791 (oblatowanej 2 listopada) ustawie, która zmieniała dotychczasową geografę sejmikową⁵. Zgodnie z jej postanowieniami sejmiki poselskie miały się odbywać w Łęczycy (dla powiatów łęczyckiego i orłowskiego) i w Brzezinach (dla powiatów brzezińskiego i inowłodzkiego)⁶. Jednak ze względu na interwencję wojskową Rosji, rządy konfederacji targowickiej, a następnie zajęcie województwa łęczyckiego przez Prusy w wyniku drugiego rozbioru, decyzja sejmu nie doczekała się realizacji⁷.

¹ J. Włodarczyk, *Sejmiki łęczyckie*, Łódź 1973; idem, *Sprawy kościelne i wyznaniowe*, RŁ 1966, t. XI (XIV), s. 203–219; idem, *Uczestnicy sejmików łęczyckich*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Łódzkiego” 1970, Nauki Humanistyczno-Społeczne, z. 72, s. 49–61; idem, *Problematyka szkół i oświaty w laudach sejmików łęczyckich*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Łódzkiego” 1972, Nauki Humanistyczno-Społeczne, z. 88, s. 145–160.

² M. Wisińska, *Sejmik deputacki 1788 roku w Łęczycy*, RŁ 1980, t. XXIX, s. 55–69; eadem, *Łęczyckie wobec Konstytucji 3 maja*, RŁ 1987, t. XXXVII, s. 105–124; J. Sobczak, *Organizacja i działalność sejmiku łęczyckiego po reformie 1791 roku*, RŁ 1986, t. XXXVI, s. 209–225; W. Szczygielski, *Referendum trzeciomajowe. Sejmiki lutowe 1792 roku*, Łódź 1994, s. 114–122.

³ H. Żerek-Kleszcz, *Posłowie łęczyccy 1764–1792 i ich status majątkowy*, AUL 2001, FH 71, s. 133–146.

⁴ J. Włodarczyk, *Sejmiki łęczyckie*, s. 24–26.

⁵ VL, t. IX, Kraków 1889, s. 326–338. *Rozkład województw, ziem i powiatów, z oznaczeniem miast, a w nich miejsc konstytucyjnych dla sejmików w prowincjach koronnych i Wielkiego Księstwa Litewskiego*; A. Lityński, *Sejmiki ziemskie 1764–1793. Dzieje reformy*, Katowice 1988, s. 108.

⁶ VL, t. IX, s. 336. *Rozkład województw ziem i powiatów...*; J. Sobczak, *op. cit.*, s. 211; W. Kriegseisen, *Sejmiki Rzeczypospolitej szlacheckiej w XVII i XVIII wieku*, Warszawa 1991, s. 268; H. Żerek-Kleszcz, *Brzeziny w XVII–XVIII wieku*, [w:] *Brzeziny. Dzieje miasta do 1995 roku*, red. K. Badiak, Łódź 1997, s. 189.

⁷ J. Włodarczyk, *Sejmiki łęczyckie...*, s. 25.

W latach siedemdziesiątych XVIII wieku dokonały się znaczące zmiany w układzie sił politycznych na sejmikach województwa łęczyckiego. Na sejmie 1773/1775 posłowie łęczyccy, pisarz grodzki przedecki Franciszek Jerzmanowski i stolnik orłowski Rupert Dunin, byli aktywnymi przedstawicielami patriotycznej opozycji, która przeciwstawiła się ratyfikacji układów rozbiorowych⁸. Do kontroli nad tym obszarem aspirowali kanclerz koronny Andrzej Młodziejowski (zmarły w 1780) i prymas (1777–1784) Antoni Ostrowski. Kluczową postacią stronnictwa dworskiego w Łęczyckiem był wojewoda łęczycki Szymon Dzierzbicki, związany z ambasadą rosyjską (brał pensję, podobnie jak A. Młodziejowski i A. Ostrowski), który działalność parlamentarną rozpoczął jeszcze w czasach Augusta III Wettyna⁹. Rywalizował z nim o wpływy, również doświadczony w aktywności politycznej, szambelan Anastazy Walewski¹⁰. Wspólnie z wojewodą w 1776 odpowiadał on za przygotowanie akcji sejmikowej¹¹. Jeszcze w czasie kampanii przedsejmowej w lipcu 1776 opozycja miała spore wpływy na terenie województwa łęczyckiego. Sejmik przedsejmowy został tu bowiem rozdwojony. Posłowie wybrani na zgromadzeniu opozycyjnym: R. Dunin, F. Jerzmanowski, stolnikowicz brzeziński Klemens Bardziński, podczaszy gostyński Paweł Mikorski, nie zostali dopuszczeni do udziału w obradach parlamentu. Na sejmiku regalistycznym mandaty poselskie otrzymali: chorąży łęczycki Jan Tomasz Brochocki, podsedek łęczycki Wojciech Ostrowski, szambelan Anastazy Walewski i Jan Stokowski¹². Na sejmie tym przeciwnikiem polityki dworu był również kasztelan łęczycki Tadeusz Lipski, który mimo to, dzięki poparciu Stanisława Augusta, wszedł w skład Rady Nieustającej¹³. Jednak już sejmik poselski w 1778 przebiegał całkowicie pod dyktando regalistów. Na sejmie w tym roku kasztelan T. Lipski występował jako stronnik dworu¹⁴. Należy jednak zaznaczyć, że kasztelan

⁸ R. Chojecki, *Patriotyczna opozycja na sejmie 1773 r.*, KH 1972, R. LXXIX, s. 552–556; W. Konopczyński, *Geneza i ustanowienie Rady Nieustającej*, Kraków 1917, s. 333, 354; M. Frančić, *Jerzmanowski Franciszek*, [w:] PSB, t. XI, 1964, s. 180.

⁹ W. Konopczyński, *Dzierzbicki Szymon*, [w:] PSB, t. VI, 1948, s. 142–143; M. Czeppe, *Kamaryla Pana z Dukli. Kształtowanie się obozu politycznego Jerzego Augusta Mniszcha 1750–1763*, Warszawa 1963, s. 162–166; D. Dukwicz, *Sekretne wydatki rosyjskiej ambasady w Warszawie w latach 1772–1790*, [w:] *Gospodarka, społeczeństwo, kultura w dziejach nowożytnych. Studia ofiarowane Pani Profesor Marii Boguckiej*, red. A. Karpiński, E. Opaliński, T. Wiślicz, Warszawa 2010, s. 450, 453.

¹⁰ W. Filipczak, *Sejm 1778 roku*, Warszawa 2000, s. 62–63; H. Żerek-Kleszcz, *Nominacje senatorskie Stanisława Augusta Poniatowskiego w okresie Rady Nieustającej*, PNH 2006, R. V, nr 1(9), s. 218; M. Kobierecki, *Walewscy herbu Kolumna w XVII–XVIII wieku. Genealogia. Majętności. Działalność polityczna*, Łódź 2008, s. 121–123.

¹¹ AGAD, ZP 114, k. 4. Note de [principaux executeurs] l'ouvrage á faire aux diétines [1776].

¹² AGAD, ZP 129, k. 23v. Regestr posłów na Sejm ordynaryjny 1776; M. Wisińska, *Sejmik deputacki...*, s. 56; W. Stanek, *Konfederacja sejmowa z 1776 roku – narzędzie dworskiego zamachu stanu*, AUNC 1993, Historia 28, s. 130; W. Szczygielski, *Ostrowski Wojciech*, [w:] PSB, t. XXIV, 1979, s. 592; H. Żerek-Kleszcz, *Stokowski Jan Sariusz*, [w:] PSB, t. XLIV, 2006, s. 47.

¹³ G. Tomczyk, *Tadeusz Lipski kasztelan łęczycki na sejmie 1776 roku*, RŁ 1988, t. XXXVIII, s. 229–232. Zob. też: H. Schmitt, *Dzieje Polski XVIII i XIX wieku osnowane przeważnie na niewydanych dotąd źródłach*, t. III, Kraków 1867, s. 17, 37; A. Zahorski, *Lipski Tadeusz*, [w:] PSB, t. XVII, 1972, s. 443–444.

¹⁴ W. Filipczak, *Sejm 1778 roku*, s. 221–222.

łęczycki nie był człowiekiem wpływowym w życiu sejmikowym województwa, co mogło wynikać z jego słabej pozycji majątkowej¹⁵. Na stronę króla przeszedł też, kolejny niedawny opozycjonista, F. Jerzmanowski. Na sejmiku w Łęczycy z 17 sierpnia 1778, na którym kandydował na posła, odstąpił uzyskane głosy na rzecz, popieranego przez monarchę pułkownika Józefa Byszewskiego¹⁶. Problemem dla regalistów były jednak animozje między czołowymi postaciami lokalnego życia politycznego. Wspomniałem już o rywalizacji S. Dzierzbickiego z A. Walewskim. Miał również miejsce konflikt, spierających się o pierwszeństwo urzędu, chorążych łęczyckich Jana T. Brochockiego i Tomasza Turskiego¹⁷. Sprawa ta trafiła do Asesorii Koronnej. Chorąży mniejszy T. Turski, chcąc wpłynąć na kanclerza A. Młodziejowskiego, szukał poparcia u rosyjskiego ambasadora Ottona M. Stackelberga. Powoływał się na fakt, że to właśnie dzięki protekcji Katarzyny II uzyskał w 1767 swój urząd¹⁸. Śmierć, po kilkumiesięcznej ciężkiej chorobie, A. Młodziejowskiego w marcu 1780 miała znaczenie dla układu sił w łęczyckim obozie regalistów. Kanclerz koronny współpracował w sprawach województwa z S. Dzierzbickim¹⁹.

Pierwszym sejmikiem w badanym przeze mnie okresie był sejmik deputacki w 1780. Wybór właściwego deputata był dla łęczyckich regalistów sprawą delikatną, gdyż w 1779 przedstawicielem województwa został wybrany jednogłośnie pułkownik Konstanty Janikowski²⁰. Był on związany z hetmanem wielkim koronnym Franciszkiem Ksawerym Branickim²¹.

Obrady sejmiku w Łęczycy 15 lipca 1780 zagał J.T. Brochocki²². Chorąży większy łęczycki otwierał wcześniej, w styczniu 1779, sejmik elekcyjny²³. Na marszałka wybrany został jednomyślnie wojski brzeziński Ignacy Stokowski. Wyloniono także czterech asesorów, po jednym z każdego powiatu²⁴. Warto to odnotować, gdyż wątpliwości historyków budzi funkcjonowanie, w tym okresie, czterech powiatów w województwie. Organizacja sądownictwa ziemskiego nie wskazuje bowiem na istnienie odrębnego

¹⁵ Por. H. Żerek-Kleszcz, *Nominacje senatorskie...*, s. 218.

¹⁶ BCz 666, s. 339. Franciszek Jerzmanowski do króla z 12 V 1781. Pozostalymi posłami wybranymi w Łęczycy byli: instygator koronny Ignacy Gomoliński, podstoli orłowski Onufry Dąbrowski i stolnik gabiński Paweł Mikorski: W. Filipczak, *Sejm 1778 roku*, s. 63.

¹⁷ W województwie łęczyckim, podobnie jak w sieradzkim, było dwóch chorążych (większy i mniejszy): *Urzednicy województw łęczyckiego i sieradzkiego XVI–XVIII wieku. Spisy*, opr. E. Opaliński i H. Żerek-Kleszcz, red. A. Gąsiorowski, Kórnik 1993, s. 7, 51–56

¹⁸ BCz 690, s. 401–405. Tomasz Turski do Ottona Stackelberga z 24 XII 1779 i T. Turski do [Jacka Ogrodzkiego?] z 26 II 1780. Pierwszeństwo w rzeczywistości należało się J.T. Brochockiemu: *Urzednicy województw łęczyckiego i sieradzkiego...*, s. 53, 56.

¹⁹ BCz 799, s. 1367, 1953. Andrzej Młodziejowski do króla z 17 I 1779 i Szymon Dzierzbicki do A. Młodziejowskiego z 16 I 1779; AGAD, VO I/15, s. 1468. A. Młodziejowski do Jana Ignacego Stokowskiego z 26 XI 1778.

²⁰ BPAU 8330, s. 610. Laudum sejmiku w Łęczycy z 15 VII 1779.

²¹ W. Szczygielski, *Janikowski Konstanty*, [w:] PSB, t. X, s. 517; H. Żerek-Kleszcz, *Posłowie łęczyccy...*, s. 145.

²² AGAD, ŁGO 90, k. 456. Laudum sejmiku w Łęczycy z 15 VII 1780.

²³ AGAD, ZP 125, k. 286bv. Laudum sejmiku w Łęczycy z 12 I 1779 (odpis: PAU 8330, s. 602).

²⁴ AGAD, ŁGO 90, k. 456. Laudum sejmiku w Łęczycy z 15 VII 1780 (odpis: PAU 8330, s. 618).

powiatu inowłodzkiego. Pojawienie się w źródłach takiej terminologii miało związek z konstytucją z 1726, na mocy której powołano hierarchię inowłodzkich urzędów powiatowych²⁵. Do sprawy tej powrócę jeszcze w dalszej części pracy. W gronie asesorów znaleźli się wyłącznie grodzcy urzędnicy łęczyccy. Byli to: wiceregent Wojciech Byszewski, burgrabia Teodor Skrzyński, susceptant Adam Gajewski i burgrabia Antoni Łącki. Deputatem został wybrany jednogłośnie porucznik kawalerii narodowej Franciszek Mączyński. Jego kandydaturę zgłosił pierwszy *in ordine* obecny urzędnik, a więc chorąży J. Brochocki²⁶. Nie było to rozwiązanie typowe w życiu sejmikowym. Zazwyczaj kandydatów do wybieranych na sejmiku funkcji (oprócz, rzecz jasna, marszałkowskiej) zgłaszał marszałek koła rycerskiego²⁷. Na sejmiku wybrano również pisarza dekretów trybunalskich z rejestru województwa łęczyckiego, którym został pisarz grodzki łęczycki Marcin Łobocki (Łobodzki)²⁸. Na sejmikach 17 sierpnia 1778 i z 15 lipca 1779 był on asesorem²⁹. Funkcja pisarza dekretów z rejestru wojewódzkiego była w województwie łęczyckim, podobnie jak w innych okręgach sejmikowych, obsadzana co drugi rok. Wynikało to z organizacji prac Trybunału Koronnego w Piotrkowie³⁰.

Brak jest podstaw by sądzić, że rezultat sejmiku deputackiego wynikał z działań ze strony opozycji. F. Mączyński był dawnym dworzaninem królewskim i cieszył się poparciem regalisty A. Walewskiego. Szambelan prosił (skutecznie) o urząd cześnika łęczyckiego dla nowego deputata. A. Walewski obawiał się, że o urząd ten, dla innej osoby, może starać się wojewoda S. Dzierzbicki³¹. Jednak sędzia trybunalski z województwa łęczyckiego postępował wbrew oczekiwaniom regalistów. Działalność F. Mączyńskiego bardzo negatywnie oceniał marszałek Trybunału Koronnego, stolnik koronny Kajetan Olizar, a także J. Zambrzycki, który pilnował królewskich interesów w Piotrkowie. Deputat łęczycki był nie tylko uczestnikiem pijaństw i awantur. Odgrywał też czołową rolę w „sprzymierzeniu” przeciwko regalistycznemu marszałkowi K. Olizarowi³². Niewątpliwie zwią-

²⁵ *Urzędnicy województw łęczyckiego i sieradzkiego...*, s. 5.

²⁶ AGAD, ŁGO 90, k. 456v. Laudum sejmiku w Łęczycy z 15 VII 1780 (odpis: PAU 8330, s. 618). W laudum F. Mączyński występuje jako cześnik łęczycki. W rzeczywistości jednak nominację na urząd otrzymał dopiero 31 VII 1780: *Urzędnicy województw łęczyckiego i sieradzkiego...*, s. 60.

²⁷ J. Siemiński, *Organizacja sejmiku ziemi dobrzyńskiej*, Kraków 1906, s. 12; A. Lityński, *Sejmiki województwa płockiego przed i w czasie Sejmu Czteroletniego. Z badań nad organizacją i funkcjonowaniem*, [w:] *W dwusetną rocznicę wolnego sejmiku. Ludzie – państwo – prawo czasów Sejmu Czteroletniego*, red. A. Lityński, Katowice 1988, s. 95; idem, *Organy kierujące obradami sejmików 1764–1794 (na przykładzie sejmików województwa płockiego)*, [w:] *Z dziejów prawa Rzeczypospolitej Polskiej*, red. A. Lityński, Katowice 1991, s. 79.

²⁸ AGAD, ŁGO 90, k. 456. Laudum sejmiku w Łęczycy z 15 VII 1780 (odpis w: PAU 8330, s. 618).

²⁹ AGAD, ŁGO 81, k. 263–264. Laudum sejmiku w Łęczycy z 17 VIII 1778; PAU 8330, s. 610. Laudum sejmiku w Łęczycy z 15 VII 1779.

³⁰ VL, t. VIII, s. 107–108. *Trybunał Koronny i O pisarzach trybunalskich*; M. Goyski, *Reformy Trybunału Koronnego*, Lwów 1909, s. 99. Rejestr województwa łęczyckiego był sądzony w Piotrkowie co drugi rok (w latach nieparzystych) do 15 stycznia do 20 lutego.

³¹ BCz 694, s. 31–32. Anastazy Walewski do NN z 29 VII 1780.

³² BCz 681, s. 361, 399–400. Kajetan Olizar do [Adama Cieciszowskiego], bd. i z 5 VIII 1781; BCz 695, s. 163, 177, 189–190. J. Zambrzycki do A. Cieciszowskiego z 13 IX 1780 i bd. Na temat

zał się z opozycją antykrólewską, skoro (wiosną 1781) kwatery w Lublinie wynajął mu hetman F.K. Branicki³³. Jak już pisałem, pobyt deputatów w Lublinie wiązał się ze znacznymi kosztami za odpowiednie lokum (w kadencji 1782/1783 wynosiły od 30 do 180 czerwonych złotych)³⁴. Możliwość wsparcia finansowego sędziów trybunalskich stwarzała opozycyjnym magnatom okazję do wpływania na kształt wyroków, którymi byli zainteresowani. Był to skuteczny środek w sytuacji, kiedy w 1776 zostały zniesione, wprowadzone ustawą z 1768, pensje dla deputatów³⁵.

Lepiej znane są przygotowania do sejmików poselskich. Wiadomo, że o mandat w Łęczycy starało się wielu konkurentów. Pisał o tym na początku sierpnia 1780 A. Walewski w liście do nieznanego adresata, prawdopodobnie biskupa płockiego M. Poniatowskiego. Szambelan prosił, by zalecić wojewodzie S. Dzierzbickiemu trzech kandydatów do poselstwa: sędziego ziemskiego łęczyckiego Franciszka Wilkanowskiego, stolnika inowłodzkiego i podstarościę łęczyckiego Wawrzyńca Czarneckiego i pisarza ziemskiego łęczyckiego Jana Nepomucena Gajewskiego. A. Walewski stwierdził, że byli to ludzie „słuszni” i lojalni wobec króla. Proponował, że czwartym posłem mógłby być wojewodzie łęczycki [Józef Dzierzbicki?], jeżeli S. Dzierzbicki chciałby utrzymać swego syna³⁶. Wymienieni w liście kandydaci pełnili ważne urzędy sądowe w województwie. Weteranem miejscowego życia politycznego był niewątpliwie F. Wilkanowski. Już w czasach Augusta III zdobył duże doświadczenie jako urzędnik i uczestnik życia parlamentarnego³⁷. W lutym 1764 był marszałkiem sejmiku przedkonwokacyjnego w Łęczycy³⁸. Na sejmiku poselskim 17 sierpnia 1778 ubiegał się o mandat, nie znalazł się jednak wśród czterech kandydatów, którzy uzyskali największą liczbę głosów³⁹. W początkach sierpnia 1780 na rzecz kandydatury ojca działał w Warszawie sędzic łęczycki [Onufry?] Wilkanowski. Kanclerz A.O. Okęcki prosił A. Cieciszowskiego, szefa Gabinetu królewskiego, o poparcie jego starań⁴⁰. Również W. Czarnecki aktywnie działał na sejmikach. Na sejmiku elekcyjnym w Łęczycy 12 stycznia 1779 był marszałkiem

niesławnego Trybunału pod laską K. Olizara, zob.: K. Koźmian, *Pamiętniki*, wstęp i komentarz J. Willaume, t. I, Wrocław 1972, s. 109–110; W. Szczygielski, *Olizar Franciszek K a j e t a n*, [w:] PSB, t. XXIII, 1978, s. 813.

³³ BCz 681, s. 343. K. Olizar do A. Cieciszowskiego z 26 IV 1781.

³⁴ APL, GrLub-rmo, sygn. 468 – akta luźne, k. 723–724. Taksa pałaców i kamienic dla jww deputatów na Trybunał Kor. zjechać mających w roku 1782 podług prawa przez urząd grodzki starościński uczyniona.

³⁵ M. Goyski, *op. cit.*, s. 100; J. Michalski, *Sejmiki poselskie 1788 roku*, PH 1960, t. 51, z. 1–3, s. 471; W. Bednaruk, *Trybunał Koronny. Szlachecki sąd najwyższy w latach 1578–1794*, Lublin 2008, s. 290–291.

³⁶ BCz 694, s. 35. Anastazy Walewski do [Michała Poniatowskiego] z 1 VIII 1780. W liście W. Czarnecki został określony jako sędzia grodzki łęczycki, choć wiadomo, że pełnił funkcje pisarza grodzkiego, a następnie podstarościę: *Urzędnicy województw łęczyckiego i sieradzkiego...*, s. 249.

³⁷ M. Czeppe, *Kamaryla Pana z Dukli...*, s. 163–164; H. Żerek-Kleszcz, *Posłowie łęczycy...*, s. 141.

³⁸ T. Szwaciński, *Sejmiki poselskie przed konwokacją 1764 r.*, KH 2006, R. CXIII, nr 1, s. 30.

³⁹ W. Filipczak, *Sejm 1778 roku*, s. 63.

⁴⁰ BCz 678, s. 327. A.O. Okęcki do A. Cieciszowskiego z 2 VIII 1780.

koła rycerskiego oraz został kandydatem do urzędu podsędka łęczyckiego⁴¹. Na sejmiku deputackim w tym samym roku stolnik inowłodzki zagaił obrady⁴². J.N. Gajewski otrzymał pióro ziemskie w maju 1778 (kandydatem do urzędu został 30 kwietnia 1778), będąc w tym czasie deputatem (wybrany w 1777) na Trybunał Koronny⁴³. Na sejmiku elekcyjnym podsędkowskim w styczniu następnego roku pretendował do wakującego urzędu, nie znalazł się jednak w gronie wyłonionych kandydatów⁴⁴.

Kilka dni później w sprawie sejmików do Gabinetu Stanisława Augusta pisał F. Jerzmanowski, który był wówczas deputatem kujawskim, wybranym (w 1779) w Radziejowie⁴⁵, jednak z przyczyny braku pieniędzy chwilowo nie przebywał w Lublinie. Stwierdził on, że nie otrzymał „rezolucji” w sprawie sejmików przedsejmowych od A. Walewskiego. F. Jerzmanowski informował otoczenie monarchy, że chce pomóc w staraniach o poselstwo R. Duninowi oraz swojemu bratu. Prosił o wiadomość, czy zamiary te nie są przeciwne planie królewskiej⁴⁶. Działania łęczyckich regalistów nie były dobrze skoordynowane. Istniały problemy z uzgodnieniem stanowisk na poziomie lokalnym. Okazywało się, że konieczne jest pośrednictwo dworu.

Sejmik poselski w Łęczycy zebrał się 21 sierpnia 1780. Obrady zagaił chorąży mniejszy łęczycki T. Turski⁴⁷. Już wcześniej występował on w tej roli na sejmikach (poprzednio rozpoczynał obrady w październiku 1777 w sprawie wyboru munduru wojewódzkiego, które odbywały się w czasie kadencji sądu ziemskiego)⁴⁸. Na marszałka koła rycerskiego wybrano jednogłośnie chorążego brzezińskiego Jana Stokowskiego. Jego kandydaturę zgłosił T. Turski⁴⁹.

Marszałek sejmiku J. Stokowski był znanym działaczem regalistycznym w województwie łęczyckim. Pierwszy raz kierował obradami województwa łęczyckiego 18 maja 1771, a następnie w 1775, na sejmiku deputackim⁵⁰. W lipcu 1776 został wybrany posłem na sejm, w którego obradach wziął udział po podpisaniu aktu konfederacji⁵¹. W kwietniu 1778 J. Stokowski marszałkował sejmikowi elekcyjnemu (wybór

⁴¹ AGAD, ZP 125, k. 286b–286c. Laudum sejmiku w Łęczycy z 12 I 1779 (odpis w: BPAU 8330, s. 601, 604).

⁴² BPAU 8330, s. 609. Laudum sejmiku w Łęczycy z 15 VII 1779.

⁴³ AGAD, ŁGO 81, k. 156v. Laudum sejmiku w Łęczycy z 30 IV 1778 (odpis: BPAU 8330, s. 573); BCz 803. Ordynacja Trybunału Koronnego z 1777; *Urzednicy wojewodztw łeczyckiego i sieradzkiego...*, s. 76.

⁴⁴ AGAD, ZP 125, k. 286bv–286c. Laudum z 12 I 1779 (odpis: BPAU 8330, s. 603–604).

⁴⁵ AGAD, RGPI 22b, k. 622v. Laudum sejmiku w Radziejowie z 15 VII 1779 [także w: *Lauda i instrukcje (Dzieje ziemi kujawskiej oraz akta do nich sluzące, t. V)*, wyd. A. Pawiński, Warszawa 1888, s. 310].

⁴⁶ BCz 666, s. 337–338. Franciszek Jerzmanowski do [A. Cieciszowskiego] z 5 VIII 1780.

⁴⁷ AGAD, ŁGO 90, k. 358. Laudum sejmiku w Łęczycy z 21–22 VIII 1780 (odpis: BPAU 8330, s. 621–622).

⁴⁸ BPAU 8330, s. 563. Laudum sejmiku w Łęczycy z 6 X 1777. Zob. też: BCz 690, s. 401. T. Turski do Ottona Stackelberga z 24 XII 1779.

⁴⁹ AGAD, ŁGO 90, k. 358. Laudum sejmiku w Łęczycy z 21–22 VIII 1780 (odpis: BPAU 8330, s. 622).

⁵⁰ H. Żerek-Kleszcz, *Stokowski Jan Sariusz*, s. 47.

⁵¹ VL, t. VIII, s. 528 (podpisy pod konfederacją sejmową z 1776); H. Żerek-Kleszcz, *Poslowie łeczyccy...*, s. 135 (tab. 1).

kandydatów na pisarza ziemskiego)⁵². W styczniu 1779 był jednym z czterech kandydatów sejmiku do podsędkostwa łęczyckiego, jednak nie uzyskał nominacji, choć korzystał z protekcji prymasa A. Ostrowskiego⁵³. Miało to uwarunkowania rodzinne (poślubił Mariannę z Ostrowskich) i ekonomiczne, gdyż J. Stokowski był dzierżawcą dóbr arcybiskupstwa gnieźnieńskiego⁵⁴. W okresie przed Sejmem Wielkim, jako zaufany kolejnego prymasa M. Poniatowskiego, stał się kluczową postacią stronnictwa dworskiego na tym obszarze⁵⁵.

Do pomocy marszałkowi przydzielono ośmiu asesorów (po dwóch z powiatów). W gronie tym znalazł się tylko jeden łęczycki urzędnik ziemski – łowczy brzeziński Jakub Trzciniński. Większą grupę (3 osoby) stanowili urzędnicy grodzcy województwa (regent Jan Mikorski, burgrabiowie Norbert Zdzienicki i Teodor Skrzyński)⁵⁶. N. Zdzienicki (Zdziennicki) był wcześniej asesorem na sejmikach (17 sierpnia 1778 i 15 lipca 1779)⁵⁷. Pomagał marszałkowi na sejmiku poselskim z 1780 również podstolic inowłodzki Michał Chobrzyński⁵⁸. Osiem lat później był on zwalczanym przez dwór kandydatem na deputata łęczyckiego, co stało się przyczyną rozdwojenia sejmiku deputackiego w Łęczycy (15 lipca 1788)⁵⁹. Asesorzy i marszałek złożyli przysięgę przed T. Turskim jako zagajającym sejmik⁶⁰.

W uchwale wspomniano o obecności na sejmiku legata królewskiego, którym był komornik graniczny łęczycki Ignacy Ziemięcki, przedstawiciel rodziny od pokoleń obecnej na tym terenie⁶¹. Odczytane zostały kredens i instrukcja królewska, co było

⁵² AGAD, ŁGO 81, k. 156. Laudum sejmiku w Łęczycy z 30 IV 1778 (odpis: BPAU 8330, s. 572); H. Żerek-Kleszcz, *Stokowski Jan Sariusz*, s. 48.

⁵³ BPAU 8330, s. 603–604. Laudum sejmiku w Łęczycy z 12 I 1779 (także: AGAD, ZP 125, k. 286b–286c); BCz 799, s. 1367, 1949. A. Młodziejowski do króla z 15 i 17 I 1779; H. Żerek-Kleszcz, *Stokowski Jan Sariusz*, s. 48.

⁵⁴ BCz 799, s. 1949. A. Młodziejowski do króla z 15 i 19 I 1779; H. Żerek-Kleszcz, *Stokowski Jan Sariusz*, s. 49. Prymas A. Ostrowski protegował w sprawach sądowych ojca J. Stokowskiego – Jana Ignacego, chorążego brzezińskiego (do jesieni 1779); Ossol. 11860, s. 217. Antoni Ostrowski do Piotra Małachowskiego z 27 VII 1779.

⁵⁵ J. Michalski, *Sejmiki poselskie...*, s. 347 (przyp. 88); M. Wisińska, *Sejmik deputacki...*, s. 60.

⁵⁶ AGAD, ŁGO 90, k. 358. Laudum sejmiku w Łęczycy z 21–22 VIII 1780 (odpis: BPAU 8330, s. 622).

⁵⁷ AGAD, ŁGO 81, k. 263. Laudum sejmiku w Łęczycy z 17 VIII 1778; BPAU 8330, s. 610. Laudum sejmiku w Łęczycy z 15 VII 1779.

⁵⁸ Pozostałymi asesorami zostali: Onufry Wilkanowski, Karol Jerzmanowski i Kazimierz Dąbrowski; AGAD, ŁGO 90, k. 358. Laudum sejmiku w Łęczycy z 21–22 VIII 1780 (odpis w: BPAU 8330, s. 622).

⁵⁹ BCz 732, s. 469–481. J. Stokowski do króla z 20 VII 1788, dziennik sejmiku deputackiego łęczyckiego z 15 VII 1788 i Michał Chobrzyński do Stanisława Gadomskiego z 16 VII 1788; BCz 932, s. 727. Król do Tomasza Ostrowskiego z 27 VIII 1788; M. Wisińska, *Sejmik deputacki...* s. 65–67.

⁶⁰ AGAD, ŁGO 90, k. 358–358v. Laudum sejmiku w Łęczycy z 21–22 VIII 1780 (odpis w: BPAU 8330, s. 622–623).

⁶¹ H. Żerek-Kleszcz, *Spisy szlachty województwa łęczyckiego w XVIII wieku*, „Rocznik Polskiego Towarzystwa Heraldycznego” 2001, t. V(XVI), s. 155. Powierzenie funkcji legata

ugruntowaną praktyką w życiu parlamentarnym⁶². Instrukcję wystawiono w kancelarii wielkiej koronnej 22 maja 1780. Powtarzano w niej podstawowe oczekiwania monarchy, przedstawione w uniwersale zwołującym sejm. Apelowano, by nie obciążać posłów „zbytnim mnóstwem zleceń”. Podkreślano szczególne znaczenie właściwego doboru posłów, którzy w tworzeniu prawa powinni współdziałać z monarchą. Zgodne współdziałanie stanów sejmowych miała zagwarantować oszczędność czasu, który można będzie przeznaczyć „dla żądań partykularnych”⁶³.

Posłami na sejm zostali wybrani: instygator koronny Ignacy Gomoliński, sędzia ziemski łęczycki F. Wilkanowski, stolnik inowłodzki W. Czarnecki i stolnik brzeziński R. Dunin⁶⁴. Wśród przedstawicieli województwa na sejm były dwie osoby (F. Wilkanowski, W. Czarnecki) promowane przez A. Walewskiego. R. Dunin miał zaś poparcie F. Jerzmanowskiego. W znanej mi korespondencji nie był wymieniany I. Gomoliński. Jednak jego wybór trudno uznać za niespodziankę. Już trzy razy wybierano go na posła (1768, 1773/1775, 1778)⁶⁵. Instygator koronny uchodził niewątpliwie za regalistę⁶⁶. Posłami nie zostali więc pisarz ziemski J.N. Gajewski (kandydat A. Walewskiego) i popierany przez F. Jerzmanowskiego jego brat. Wojewodzie łęczycki Dzierzbicki nie zamierzał ubiegać się o mandat. W innej sytuacji jego ojciec S. Dzierzbicki zapewne przyjechałby na sejmik. Skład łęczyckiej reprezentacji na sejm 1780 był sukcesem stronnictwa dworskiego⁶⁷.

Sejmik poselski skierował również poselstwa do króla i prymasa. Do Stanisława Augusta delegowani zostali regent Komisji Skarbu Koronnego Onufry Wilkanowski (także asesor sejmiku) oraz Karol Skarbek „generałowicz wojsk koronnych”. Do A. Ostrowskiego udać się mieli podstoli brzeziński Onufry Dąbrowski i stolnikowicz bydgoski (rzekomy?) Antoni Sulimierski⁶⁸. Na uwagę zasługuje O. Dąbrowski, który

królewskiego na sejmik przedstawicielowi miejscowej szlachty było praktyką często stosowaną: A.B. Zakrzewski, *Sejmiki Wielkiego Księstwa Litewskiego XVI–XVIII w. Ustrój i funkcjonowanie: sejmik trocki*, Warszawa 2000, s. 59; W. Bednaruk, *Sejmiki lubelskie w okresie stanisławowskim (1764–1794)*, Lublin 2011, s. 123.

⁶² AGAD, ŁGO 90, k. 358v. Laudum z 21–22 VIII 1780 (też w: BPAU 8330, s. 623); A. Pawiński, *Rządy sejmikowe w Polsce 1572–1795 na stosunków województw kujawskich*, wyd. 2, opr. i wstęp H. Olszewski, Warszawa 1978, s. 77; H. Olszewski, *Sejm w dawnej Polsce. Ustrój i idee*. t. 1: *Sejm Rzeczypospolitej epoki oligarchii. Prawo – praktyka – teoria – programy*, Poznań 2002, s. 58; W. Bednaruk, *Sejmiki lubelskie...*, s. 122–123.

⁶³ BPAU 8330, s. 613–615. Instrukcja królewska dla posła na sejmik przedsejmowy z 22 V 1780.

⁶⁴ AGAD, ŁGO 90, k. 358v. Laudum sejmiku w Łęczycy z 21–22 VIII 1780 (odpis: BPAU 8330, s. 623).

⁶⁵ E. Rostworowski, *Gomoliński Ignacy*, [w:] PSB, t. VIII, 1959/1960, s. 269; H. Żerek-Kleszcz, *Posłowie łęczyccy...*, s. 135 (tab. 1). Wybór na posła w 1768 nie spowodował pełnienia funkcji, gdyż sejm się nie zebrał: R. Łaszewski, *Sejm polski w latach 1764–1793. Studium historyczno-prawne*, Warszawa–Poznań 1973, s. 154.

⁶⁶ A. Stroynowski, *Pierwszy „wolny” sejm stanisławowski 1778 roku (główne problemy obrad)*, AUL 1990, FH 37, s. 43; W. Filipczak, *Sejm 1778 roku*, s. 63.

⁶⁷ M. Wisińska (*Sejmik deputacki...*, s. 56) uważała wybór R. Dunina za ustępstwo wobec opozycji, sugerując się jego postawą przed sejmem z 1776.

⁶⁸ AGAD, ŁGO 90, k. 358v–359. Laudum z 21–22 VIII 1780 (odpis: BPAU 8330, s. 624).

był już posłem z „listy dworskiej” na sejm w 1778, z którego zdawał relację (12 stycznia 1779) na sejmiku elekcyjnym w Łęczycy⁶⁹. Należał on do zamożnej szlachty łęczyckiej, posiadał bowiem 6 wsi⁷⁰.

Ostatnim elementem oceny sejmiku przedsejmowego jest stosunek szlachty łęczyckiej do zagadnień politycznych i ogólnopństwowych w instrukcji poselskiej. Instrukcja była średniej długości, liczyła 26 punktów⁷¹. Wbrew oczekiwaniom wyrażonym w legacji dla posła królewskiego, dominowały w niej punkty o charakterze prywatnym i partykularnym. W sprawie *Zbioru praw* Andrzeja Zamoyskiego sejmik łęczycki zajął dość ostrożne stanowisko. Powoływano się na nieznamość projektu. Wyrażano jednak obawę, ze względu na „odgłos publiczny”, że projekt nie dotyczył wyłącznie procedury prawnej, a nawet naruszał prawa kardynalne. Wprawdzie wyrażano szacunek dla ekskanclerza, jednak zastrzegano, że w przypadku aprobaty projektu, posłowie mieli nie pozwalać na naruszenie zasad ustrojowych⁷². W Łęczycy, inaczej niż na wielu innych sejmikach, nie domagano się kategorycznie odrzucenia kodeksu A. Zamoyskiego. Zainteresowanie szlachty budziły też sprawy wojskowe. Domagano się realizacji recesu sejmu 1778 pt. *Warunek wojsku obojga narodów*, który przewidywał aukcję wojska „w gemejnach” i zwiększenie liczby towarzyszy w kawalerii narodowej z nadwyżek skarbowych⁷³. W instrukcji zastrzegano jednak, iż zaspokojenie oczekiwań wojska ma się dokonać bez nakładania nowych podatków⁷⁴. Sprawami wojskowymi zajęto się jeszcze w dwóch punktach. W jedenastym proponowano ustanowienie stałych miejsc stacjonowania jednostek, powołując się na przykład konstytucji z 1717. Domagano się również powiększenia płacy dla brygady kawalerii narodowej⁷⁵ (zapewne w ramach dywizji wielkopolskiej). Postulaty przesiąknięte tradycjonalizmem i przywiązaniem do jazdy autoramentu narodowego nie były zgodne z polityką militarną dworu⁷⁶. Milej dla dworu musiał brzmieć punkt dziesiąty, w którym wśród osób rekomendowanych znaleźli się dowódca brygady kawalerii narodowej gen. Stanisław Łuba (mający dobre relacje z regalistami wielkopolskimi), a przede wszystkim szef Kancelarii Wojskowej Stanisława Augusta gen. Jan Komarzewski⁷⁷. Sejmik łęczycki pozytywnie odniósł się

⁶⁹ AGAD, ZP 125, k. 286c (odpis: PAU 8330, s. 605); W. Filipczak, *Sejm 1778 roku*, s. 63.

⁷⁰ H. Żerek-Kleszcz, *Posłowie łęczyccy...*, s. 137 (tab. 2).

⁷¹ AGAD, ŁGO 90, k. 350–356. Instrukcja poselska łęczycka z 21 VIII 1780 (odpis: PAU 8330, s. 625–640). Prawdopodobnie instrukcja, podobnie jak laudum, uchwalona została 22 sierpnia 1780.

⁷² AGAD, ŁGO 90, k. 350–350v. Instrukcja poselska łęczycka z 21 VIII 1780 (odpis: BPAU 8330, s. 626); J. Włodarczyk, *Sejmiki łęczyckie...*, s. 261.

⁷³ VL, t. VIII, s. 579. *Warunek wojsku obojga narodów*; W. Filipczak, *Sejm 1778 roku*, s. 288.

⁷⁴ AGAD, ŁGO 90, k. 350v. Instrukcja poselska łęczycka z 21 VIII 1780 (odpis: BPAU 8330, s. 626–627); J. Włodarczyk, *Sejmiki łęczyckie...*, s. 273.

⁷⁵ AGAD, ŁGO 90, k. 352v. Instrukcja poselska łęczycka z 21 VIII 1780 (odpis: BPAU 8330, s. 632).

⁷⁶ E. Rostworowski, *Sprawa aukcji wojska na tle sytuacji politycznej przed Sejmem Czteroletnim*, Warszawa 1957, s. 151–152.

⁷⁷ AGAD, ŁGO 90, k. 352. Instrukcja poselska łęczycka z 21 VIII 1780 (odpis w: BPAU 8330, s. 631). Na temat pozytywnej oceny gen. S. Łuby przez regalistów, zob. rozdział o sejmikach wielkopolskich.

do działalności Komisji Edukacji Narodowej. Posłom zalecono, aby podziękowali jej członkom za dotychczasowe prace⁷⁸. W instrukcji domagano się realizacji konstytucji z 1778, w której sejm polecał pieczętarzom (lub Radzie Nieustającej) podanie noty do rezydentów pruskiego i rosyjskiego w sprawie łamania przez Prusy traktatu handlowego z 1775⁷⁹. Przyczyną podniesienia tej sprawy nie była bierność władz Rzeczypospolitej, gdyż odpowiednie działania zostały podjęte, lecz ich nieskuteczność⁸⁰.

Reasumując, należy stwierdzić, że choć treść instrukcji nie w pełni odpowiadała oczekiwaniom dworu, sejmik zakończył się sukcesem regalistów.

Po sejmie 1780, którego konstytucje zostały oblatowane w grodzie łęczyckim dopiero w następnym roku⁸¹, doszło do zmiany na koronnych urządach pieczętarskich, wywołanej śmiercią 3 października tego roku kanclerza Jana Borchę⁸². Na sesji Rady Nieustającej 17 listopada 1780 odbyła się, m.in. elekcja kandydatów do podkanclerstwa. Jednym z konkurentów do urzędu był kasztelan łęczycki T. Lipski. Został on wybrany przez konsyliarzy kandydatem do pieczęci mniejszej, uzyskując drugą liczbę głosów. Królewskiej nominacji jednak nie otrzymał, gdyż przypadła ona referendarzowi koronnemu Jackowi Małachowskiemu (mającemu największe poparcie wśród członków Rady w czasie elekcji)⁸³.

W 1781 najważniejszym wydarzeniem w życiu parlamentarnym województwa łęczyckiego był sejmik deputacki. Zanim przejdę do jego omówienia, trochę miejsca chciałbym poświęcić wpływowi Trybunału Koronnego na życie publiczne województwa łęczyckiego. Było to związane ze zwyczajową zasadą, że marszałek tego sądu miał prawo rekomendować deputatów do wakujących urzędów oraz zalecać ich królowi do orderów. Z możliwości tej korzystał K. Olizar, kierujący obradami niesławnego Trybunału z lat 1780–1781. Oczywiście nie chodziło tu o popieranie ówczesnego deputata łęczyckiego F. Mączyńskiego, o którego opozycyjnej postawie już pisałem. Stolnik koronny zaangażował się na rzecz aspiracji deputata rawskiego Stanisława Morzkowskiego, regenta ziemskiego sochaczewskiego⁸⁴. W grudniu 1780 pretendował on do urzędu chorążego inowłodzkiego, który miał rzekomo wakować po rezygnacji Franciszka Pokrzywnickiego⁸⁵. W odpowiedzi Stanisław August odkładał decyzję w tej sprawie do rozmowy z wojewodą łęczyckim S. Dzierzbickim i szambelanem A. Walewskim⁸⁶. Działania K. Olizara okazały się jednak przedczesne, gdyż F. Pokrzywnicki pełnił

⁷⁸ AGAD, ŁGO 90, k. 353v. Instrukcja poselska łęczycka z 21 VIII 1780 (odpis: BPAU 8330, s. 634).

⁷⁹ AGAD, ŁGO 90, k. 350v. Instrukcja poselska łęczycka z 21 VIII 1780 (odpis: BPAU 8330, s. 627).

⁸⁰ W. Filipczak, *Sejm 1778 roku*, s. 336–337.

⁸¹ AGAD, ŁGO 93, k. 490–509v. *Konstytucje seymu wolnego warszawskiego... 1780...*

⁸² *Urzednicy centralni i nadworni Polski XIV–XVIII wieku. Spisy*, red. A. Gąsiorowski, Kórnik 1992, s. 58.

⁸³ AGAD, ML/34, s. 17. Protokół Rady Nieustającej z 17 XI 1780; ML VII/88, k. 24. Kandydaci na podkanclerstwo koronne.

⁸⁴ BPAU 8346. TP 29, k. 112–112v. Laudum sejmiku w Bolimowie z 15 VII 1780.

⁸⁵ BC 681, s. 213. K. Olizar do króla z grudnia 1780.

⁸⁶ BCz 681, s. 215. Król do K. Olizara z 17 XII 1780.

urząd chorążego inowłodzkiego do 1784, kiedy zmarł⁸⁷. Nie zniechęciło to jednak stolnika koronnego, który w styczniu 1781 rekomendował S. Morzkowskiego do wakan-
sów w województwie łęczyckim lub rawskim⁸⁸. Regent sochaczewski doczekał się urzę-
du ziemskiego w marcu 1781, kiedy uzyskał stolnikostwo brzezińskie po rezygnacji
R. Dunina⁸⁹. Awans deputata rawskiego stał się powodem zazdrości innego sędziego
trybunalskiego – Jana Weryhy Darowskiego, pisarza grodzkiego nowokorczyńskiego⁹⁰.
Warto także wspomnieć, że sprawy trybunalskie mocno interesowały sejmikowych ak-
tywistów. Stolnik W. Czarnecki, znany łęczycki parlamentarzysta, gotów był ofiarować
200 czerwonych złotych Wolskiemu, komendantowi jednostki wojskowej asystującej
Trybunałowi Koronnemu, za urabianie stanowiska deputatów. Chodziło tu o sprawę,
którą stolnik inowłodzki miał z obywatelem wołyńskim Malińskim⁹¹.

Nie dotarłem do informacji o przebiegu przygotowań do sejmiku deputackiego
z 1781. Obrady 15 lipca w Łęczycy zagał chorąży brzeziński J. Stokowski⁹². O jego poli-
tycznych i personalnych powiązaniach już pisałem. Wcześniej był cztery razy marszał-
kiem sejmików (1771, deputackiego w 1775, elekcyjnego w 1778 i poselskiego w 1780),
zaś w styczniu 1779 – kandydatem do urzędu podsędka łęczyckiego⁹³. Marszałkiem koła
rycerskiego został jednogłośnie wybrany chorążyc łęczycki Józef Bardziński⁹⁴. W po-
przednich latach nie wyróżnił się on aktywnością na forum sejmikowym. Był jednak
synem chorążego łęczyckiego Wojciecha, aktywnego w życiu parlamentarnym jeszcze
w czasach saskich⁹⁵. W gronie ośmiu asesorów nie było żadnego urzędnika ziemskie-
go, natomiast znalazło się dwóch urzędników grodzkich (burgrabia i wiceregent łęczycki
Wojciech Byszewski oraz subdelegat łęczycki Stanisław Tański) i czterech synów urzęd-
ników ziemskich. Byli to: podkomorzyc sieradzki Franciszek Walewski, stolnikowicz
inowłodzki Florian Bardziński, podstolic brzeziński M. Chobrzyński i chorążyc smoleń-
ski Felicjan Dąbrowski⁹⁶. W. Byszewski, F. Walewski i M. Chobrzyński pełnili już w la-
tach 1779–1780 funkcje asesorskie⁹⁷. Podkomorzyc sieradzki był przez żonę, Ludwikę

⁸⁷ *Urzednicy wojewodztwa lęczyckiego i sieradzkiego...*, s. 35.

⁸⁸ BCz 681, s. 232, 256. K. Olizar do A. Cieciszowskiego z 20 I 1781 i K. Olizar do króla z 3 II 1781.

⁸⁹ *Urzednicy wojewodztwa lęczyckiego i sieradzkiego...*, s. 33.

⁹⁰ BCz 661, s. 32. Jan Weryha Darowski do NN, bd. J. Darowski był wówczas deputatem sandomierskim: BPAU 8341, s. 1000. Laudum sejmiku w Opatowie z 15 VII 1780; APK, CCR 213, s. 712–713. Oblata przysięgi J. Darowskiego.

⁹¹ BCz 681, s. 265–266. K. Olizar do króla z 12 II 1781.

⁹² AGAD, ŁGO 93, k. 429. Laudum sejmiku w Łęczycy z 15 VII 1781 (odpis: BPAU 8330, s. 641–642).

⁹³ H. Żerek-Kleszcz, *Stokowski Jan Sariusz*, s. 47–48. W kwietniu 1778 J. Stokowski kierował obradami sejmiku elekcji kandydatów na pisarza ziemskiego łęczyckiego: AGAD, ŁGO 81, k. 156. Laudum sejmiku w Łęczycy z 30 IV 1778 (odpis w: BPAU 8330, s. 572).

⁹⁴ AGAD, ŁGO 93, k. 429. Laudum sejmiku w Łęczycy z 15 VII 1781 (odpis: BPAU 8330, s. 642).

⁹⁵ M. Czeppe, *Kamaryla Pana z Dukli...*, s. 162–164.

⁹⁶ AGAD, ŁGO 93, k. 429–429v. Laudum sejmiku w Łęczycy z 15 VII 1781 (odpis: BPAU 8330, s. 642–643). Pozostałymi asesorami byli Władysław Włostowski i Franciszek Kossobudzki.

⁹⁷ F. Walewski był asesorem na sejmiku elekcyjnym w 1779: BPAU 8330, s. 602. Laudum sejmiku w Łęczycy z 12 I 1779; M. Kobierecki, *op. cit.*, s. 207. W. Byszewski i M. Chobrzyński

ze Stokowskich, spowinowacony z tą wpływową w województwie rodziną⁹⁸. Deputatem wybrany został jednomyślnie łowczy krzemieniecki Wincenty Starzyński⁹⁹. Wcześniej pełnił funkcję asesora w 1778, na sejmiku poselskim¹⁰⁰. Był on prawdopodobnie związany z prymasem A. Ostrowskim. Wskazują na to plotki, które rozchodziły się latem 1781, w związku ze sprawą kondemnaty na kapitule gnieźnieńskiej. Za jej pomocą regaliści uniemożliwili deputatowi ją reprezentującemu objęcie funkcji prezydenta Trybunału Koronnego. Pojawiła się wówczas pogłoska, że oburzony arcybiskup gnieźnieński będzie forsował swojego człowieka na marszałka trybunalskiego (kandydatem królewskim był Franciszek Ksawery Kęszycki). Miał nim być właśnie W. Starzyński¹⁰¹. Opinie te nie potwierdziły się. Wiadomo, że deputat był zalecony przez dwór do „skrzynki” trybunalskiej. Nie otrzymał jej jednak, gdyż jak tłumaczył się nowy marszałek F.K. Kęszycki, rekomendacja ta dotarła do Piotrkowa zbyt późno¹⁰².

Na kampanii sejmikowej w 1782 zaciążyła sprawa ubezwłasnowolnienia przez kapitułę krakowską chorego umysłowo biskupa Kajetana Sołtyka. Dało to pretekst opozycji da ataku na Radę Nieustającą i jej Departament Wojskowy¹⁰³. Ważnym wydarzeniem w dziejach konfliktu było wystosowanie przez Seweryna Rzewuskiego dwóch listów do króla i Rady Nieustającej. Rozgłos uzyskał zwłaszcza drugi, z 28 marca, który sformułowany został w bardzo ostrym tonie. Hetman polny koronny utrzymywał, że biskup w chwili zatrzymania był zdrów na umyśle. Twierdził, że działania Departamentu Wojskowego stały się zagrożeniem dla bezpieczeństwa i wolności obywateli¹⁰⁴. Sprawa reakcji na ten list stała się przedmiotem sporu na sesji Rady Nieustającej 9 kwietnia 1782. Ostatecznie zwyciężyło stanowisko Stanisława Augusta, by na list nie odpowiadać¹⁰⁵. Taką linię postępowania zaproponował, jeszcze przed wspomnianym posiedzeniem (w początkach kwietnia) konsyliarz i czołowy regalista łączycy A. Walewski. Szambelan królewski uzasadniał to tym, że w korespondencji S. Rzewuski użył „nieprzyzwoitych wyrazów”¹⁰⁶.

pełnili tę funkcję w 1780 (AGAD, ŁGO 90, k. 358, 456. Lauda sejmików w Łęczycy z 21–22 VIII i 15 VII 1780).

⁹⁸ M. Kobierecki, *op. cit.*, s. 205–207.

⁹⁹ AGAD, ŁGO 93, k. 429v. Laudum sejmiku w Łęczycy z 15 VII 1781 (odpis: BPAU 8330, s. 643).

¹⁰⁰ AGAD, ŁGO 81, k. 263. Laudum sejmiku w Łęczycy z 17 VIII 1778 (odpis: BPAU 8330, s. 580).

¹⁰¹ BCz 698, s. 401. Józef Przeuski do F.K. Kęszyckiego z lipca 1781; BCz 669, s. 225. Franciszek Ksawery Kęszycki do A. Cieciszowskiego z 2 VIII 1781.

¹⁰² BCz 669, s. 227. F.K. Kęszycki do A. Cieciszowskiego z 1 IX 1781.

¹⁰³ K. Rudnicki, *Biskup Kajetan Sołtyk 1715–1788*, Kraków–Warszawa 1906, s. 207–242; M. Czeppe, *Sołtyk Kajetan Ignacy*, [w:] PSB, t. XL, 2001, s. 400–401; A. Stroynowski, *Opozycja sejmowa w dobie rządów Rady Nieustającej*, Łódź 2005, s. 158–164.

¹⁰⁴ Z. Zielińska, *Republikanizm spod znaku buławy. Publicystyka Seweryna Rzewuskiego z lat 1787–1790*, Warszawa 1988, s. 30–33.

¹⁰⁵ AGAD, ML VII/40, k. 91v–92. Protokół Rady Nieustającej z 9 IV 1782; AGAD, ZP 126, k. 405. *Rezolucje Rady względem materyi krakowskiej na sessjach niżej wyrażonych zapadłe, co do słowa wypisane* (druk).

¹⁰⁶ APK, Podh. II 2/86, nr 515. Ignacy Potocki do Seweryna Rzewuskiego z 5 IV 1782. Na temat aktywności A. Walewskiego w Radzie Nieustającej w kadencji 1780–1782 pisał M. Kobierecki (*op. cit.*, s. 122).

W kontekście gwałtownego zaostrzenia się sytuacji politycznej zarówno regaliści, jak i przeciwnicy dworu szczególnie starannie przygotowywali akcję sejmikową. Sejmiki deputackie zaś, siłą rzeczy, stawały się próbą generalną przed zasadniczą konfrontacją polityczną na zgromadzeniach przedsejmowych.

Obrady w Łęczycy, 15 lipca 1782, zagał chorąży orłowski Tomasz Kossowski¹⁰⁷. Jeszcze będąc stolnikiem brzezińskim podpisał on laudum łęczyckie z 6 października 1777, które dotyczyło munduru wojewódzkiego¹⁰⁸. W czasie przygotowań do sejmików przedsejmowych w 1778, jako kandydat do mandatu, nie zyskał akceptacji dworu¹⁰⁹. Na marszałka koła rycerskiego wybrany został jednomyślnie podwojewodzi łęczycki Felicjan Stępowski¹¹⁰. Pełnił on tę funkcję już pięć lat wcześniej (w lipcu 1777)¹¹¹. Na sejmiku w 1778 był pretendentem do poselstwa, zrezygnował jednak z kandydowania¹¹². Tym razem wyłoniono 4 asesorów (po jednym z powiatu). Było wśród nich aż trzech burgrabów grodzkich łęczyckich (Antoni Łacki, Walenty Bielicki i Tomasz Byszewski – później poseł na Sejm Wielki) oraz jedna osoba bez tytułu¹¹³. W. Bielicki pełnił tę funkcję już cztery lata wcześniej (15 lipca 1778)¹¹⁴. Wiadomo, że do funkcji deputackiej kandydowały 4 osoby. Niestety, w uchwale nie podano nazwisk pretendentów. Ostatecznie na sędziego trybunalskiego wybrany został jednogłośnie znany parlamentarzysta, trzykrotny poseł łęczycki (jeśli pominąć rozdwojony sejmik z 1776), starosta dąbski Rupert Dunin¹¹⁵. Brak wzmianki o głosowaniu wskazuje, że pozostali pretendenci najprawdopodobniej zrezygnowali z ubiegania się o funkcję. Wyłoniono również pisarza dekretów z rejestru województwa w Trybunale Koronnym, którym został komornik graniczny łęczycki Józef Garbowski¹¹⁶. Dość zaskakująco brzmi wiadomość, podana przez chorążego przasnyskiego Adama Górskiego, jakoby w czasie sejmiku łęczyckiego doszło do „siekaniny”, w wyniku której rany odniosło 20 osób, głównie urzędników¹¹⁷. Informacja ta brzmi mało prawdopodobnie, choć jej autor, rezydent wojewody wileńskiego Karola S. Radziwiłła przy dworze królewskim, był zwykle osobą

¹⁰⁷ AGAD, ŁGO 97, k. 87. Laudum sejmiku w Łęczycy z 15 VII 1782 (odpis: BPAU 8330, s. 645–646).

¹⁰⁸ PAU 8330, s. 565. Laudum sejmiku w Łęczycy z 6 X 1777.

¹⁰⁹ W. Filipczak, *Sejm 1778 roku*, s. 63.

¹¹⁰ AGAD, ŁGO 97, k. 87. Laudum sejmiku w Łęczycy z 15 VII 1782 (odpis w: BPAU 8330, s. 646).

¹¹¹ BPAU 8330, s. 563. Laudum z 6 X 1777.

¹¹² W. Filipczak, *Sejm 1778 roku*, s. 63.

¹¹³ Czwartym asesorem był Wojciech Charchowski: AGAD, ŁGO 97, k. 87. Laudum sejmiku w Łęczycy z 15 VII 1782 (odpis: BPAU 8330, s. 646–647). T. Byszewski został wybrany posłem łęczyckim w 1790: M. Wisińska, *Łęczyckie wobec...*, s. 106.

¹¹⁴ AGAD, ŁGO 81, k. 246. Laudum sejmiku w Łęczycy z 15 VII 1778 (odpis: BPAU 8330, s. 576).

¹¹⁵ AGAD, ŁGO 97, k. 87. Laudum sejmiku w Łęczycy z 15 VII 1782 (odpis: BPAU 8330, s. 647); H. Żerek-Kleszcz, *Postawie łęczycy...*, s. 134. R. Dunin uzyskał mandat poselski w 1764, 1773 i 1780. W 1776 R. Dunin nie został dopuszczony do podpisania konfederacji sejmowej: VL, t. VIII, s. 528.

¹¹⁶ AGAD, ŁGO 97, k. 87–87v. Laudum sejmiku w Łęczycy z 15 VII 1782 (odpis: BPAU 8330, s. 648).

¹¹⁷ AGAD, AR V/4506, cz. IV, s. 43. Adam Górski do NN z 29 VII 1782.

dość dobrze poinformowaną¹¹⁸. Niewykluczone jednak, że sejmik był burzliwy, na co wskazują późniejsze wiadomości o „emulacjach” między obywatelami¹¹⁹.

Nie znalazłem informacji na temat planty dworskiej przed sejmikiem deputackim. Powierzenie funkcji sędziowskiej R. Duninowi nie było porażką regalistów. Kampania przedsejmowa w 1780 świadczy o jego bliskich związkach z F. Jerzmanowskim¹²⁰. Pisarz grodzki przedecki prezentował wówczas postawę prokrólewską.

Znacznie więcej jest wiadomości na temat przygotowań do sejmików przedsejmowych. Liczba pretendentów do funkcji poselskiej była znaczna. Zachowana w Zbiorze Popielów, powstała w Gabinetecie królewskim, planta sejmikowa wymienia 10 nazwisk¹²¹, choć zapewne część kandydatów mogła ujawnić swoje aspiracje w później, w ostatnich tygodniach przed sejmikiem. Na poparcie dworu mogło liczyć 5 osób (do obsadzenia były 4 mandaty). Byli to: pisarz grodzki przedecki F. Jerzmanowski, chorąży brzeziński (w wykazie inowłodzki) J. Stokowski, podkomorzyc sieradzki Walewski (zapewne Franciszek), starosta wartelski Teodor Dzierzbicki i eksstarosta przedecki Antoni Kossowski. Wśród kandydatów stronnictwa regalistycznego nie znaleźli się: regent Komisji Skarbu Koronnego O. Wilkanowski (asesor sejmiku poselskiego w 1780), K. Janikowski (deputat z 1779, znany klient F.K. Branickiego¹²²), generał Czapski, chorąży orłowski T. Kossowski i Krosnowski (brak bliższych określeń, być może Jan, występujący w źródłach jako podstoli smoleński)¹²³.

Kilka dni po sejmiku deputackim, Andrzej Mokronowski informował Stanisława Augusta, że w województwie łęczyckim mają miejsce „emulacje”, które na sejmikach przedsejmowych może wykorzystać opozycja¹²⁴. Dla uniknięcia „wielkiego zakłócenia”, wojewoda mazowiecki A. Mokronowski proponował, żeby zalecić wiceinstygatorowi koronnemu Ignacemu Gomolińskiemu (wybieranemu na posła z tego województwa w 1768, 1773, 1778 i 1780) wyjazd w Łęczyckie. Jako człowiek wierny królowi miał on starać się o wyciszenie zaczynających się niechęci między obywatelami¹²⁵.

¹¹⁸ Adam Górski reprezentował interesy K. Radziwiłła w Warszawie do listopada 1782, kiedy zastąpił go Mikołaj Morawski. Został częściowo przywrócony do łask w maju 1784; wówczas wznowił korespondencję z wojewodą wileńskim (między tymi datami utrzymywał kontakty z podkomorzym litewskim Hieronimem Radziwiłłem): AGAD, AR V/4506, cz. IV, s. 64. A. Górski do H. Radziwiłła z 27 XI 1782, cz. V, s. 25, 27. A. Górski do H. Radziwiłła z 8 V 1784 i do K. Radziwiłła z 8 V 1784.

¹¹⁹ BCz 673, s. 657. Andrzej Mokronowski do króla z 18 VII [1782].

¹²⁰ Na wspólne interesy F. Jerzmanowskiego i R. Dunina wskazuje też projekt przygotowany na sejm w 1782, pt. „Przeprawa pod miastem naszym Łęczycą” (AGAD, ZP 126, k. 420). Przewidywał on, iż mieli oni wspólnie wystawić most „na brodzie i błotach” pod Łęczycą, uzyskując w zamian prawo do pobierania mostowego.

¹²¹ AGAD, ZP 126, k. 113v. Series kandydatów do poselstwa na sejm 1782.

¹²² BCz 673, s. 657. Król do Karola Malczewskiego, bd.

¹²³ AGAD, ZP 126, k. 113v. Series kandydatów... 1782. Na temat osób występujących w tytule podstolego smoleńskiego, zob. *Urzednicy Wielkiego Księstwa Litewskiego. Spisy*, t. IV: *Ziemia smoleńska i województwo smoleńskie XIV–XVIII wiek*, opr. H. Lulewicz, A. Rachuba i P. Romaniuk, red. A. Rachuba, Warszawa 2003, s. 157.

¹²⁴ BCz 673, s. 657. A. Mokronowski do króla z 18 VII [1782].

¹²⁵ BCz 673, s. 657. A. Mokronowski do króla z 18 VII [1782]; E. Rostworowski, *Gomoliński Ignacy*, s. 269; H. Żerek-Kleszcz, *Posłowie łęczycy...*, s. 135.

Na dziewięć dni przed sejmikiem (10 sierpnia 1782) A. Cieciszowski powiadomił monarchę o problemach związanych z przygotowaniem do sejmiku poselskiego w Łęczycy. Szef Gabinetu królewskiego powołał się na informacje, pochodzące od szambelana A. Walewskiego, które do Warszawy przywiózł Stanisław Kossowski. Starosta sieradzki stwierdził, że S. Dzierzbicki promuje innych kandydatów niż życzył sobie monarcha. Wojewoda łęczycki miał wspierać następujące osoby: starostę wartelskiego T. Dzierzbickiego, J. Stokowskiego, K. Janikowskiego i Dąbrowskiego (zapewne podstolica brzezińskiego Kazimierza). Królowi radzono, by napisał do S. Dzierzbickiego list, którego projekt przygotował A. Cieciszowski. Szef Gabinetu monarchy zamierzał, w imieniu króla, napisać w tej sprawie także do R. Dunina¹²⁶.

Obrady w Łęczycy 19 sierpnia 1782 zagał wojewoda S. Dzierzbicki. Na marszałka koła rycerskiego jednomyślnie wybrany został miecznik brzeziński Maciej Żabokrzecki¹²⁷. W październiku 1777 podpisał on laudum łęczyckie w sprawie mundurów wojewódzkich¹²⁸. W gronie 8 asesorów był jeden urzędnik ziemski – miecznik orłowski Feliks Zawisza, dwóch urzędników grodzkich (burgrabowie łęczyccy Norbert Zdzienicki i Teodor Skrzyński) i szambelan (Adam Rakowski). Do pomocy marszałkowi przydzieleni zostali także dwaj synowie urzędników. Byli to wojewodzie łęczycki i chorąży artylerii koronnej Józef Dzierzbicki i podstolic brzeziński (?) Kazimierz Dąbrowski¹²⁹. Doświadczenie w roli asesora mieli już N. Zdzienicki (poprzednio pełnił funkcję 17 sierpnia 1778, 15 lipca 1779, 21 sierpnia 1780), T. Skrzyński (15 lipca 1779 i 15 lipca 1780) oraz Józef Kossobudzki (15 lipca 1779)¹³⁰. Tym razem przy wyborze posłów nie było jednomyślności. Czterech reprezentantów województwa wyloniono w wyniku głosowania¹³¹. Niestety nie znalazłem informacji, kto kandydował do funkcji. Posłami zostali ostatecznie: starosta wartelski T. Dzierzbicki (niegdyś działacz konfederacji barskiej), eksstarosta przedecki A. Kossowski, pisarz grodzki przedecki F. Jerzmanowski i pułkownik K. Janikowski¹³². W Łęczycy wybrano również dwóch posłów do króla. Funkcje te powierzono łącznie brzezińskiemu Jakubowi Trzczańskiemu i chorążycowi łęczyckiemu Antoniemu Brochockiemu¹³³. Z osób, których nie przewidziano w pierwotnej plancie królewskiej, mandat na sejm uzyskał jedynie K. Janikowski, który miał poparcie wojewody łęczyckiego.

¹²⁶ BCz 655, s. 1283. A. Cieciszowski do króla z 10 VIII 1782.

¹²⁷ AGAD, ŁGO 97, k. 156. Laudum sejmiku w Łęczycy z 19 VIII 1782.

¹²⁸ BPAU 8330, s. 566. Laudum sejmiku w Łęczycy z 6 X 1777.

¹²⁹ AGAD, ŁGO 97, k. 156. Laudum sejmiku w Łęczycy z 19 VIII 1782. W laudum Józef Kossobudzki występuje bezpodstawnie jako podstolic inowłodzki: *Urzędnicy województw łęczyckiego i sieradzkiego...*, s. 45–47, 264. Ósmym asesorem był chorąży kawalerii narodowej Hieronim Jerzmanowski.

¹³⁰ AGAD, ŁGO 81, k. 263. Laudum sejmiku w Łęczycy z 17 VIII 1778; ŁGO 90, k. 358. Laudum sejmiku w Łęczycy z 21–22 VIII 1780; PAU 8330, s. 610. Laudum sejmiku w Łęczycy z 15 VII 1779.

¹³¹ AGAD, ŁGO 97, k. 156. Laudum sejmiku w Łęczycy z 19 VIII 1782 (odpis: PAU 8330, s. 651); BCz 655, s. 1301. A. Cieciszowski do króla z 21 VIII 1782.

¹³² AGAD, ŁGO 97, k. 156v. Laudum sejmiku w Łęczycy z 19 VIII 1782. Na temat działalności T. Dzierzbickiego w konfederacji barskiej zob.: W. Konopczyński, *Dzierzbicki Teodor*, [w:] PSB, t. VI, 1948, s. 144.

¹³³ AGAD, ŁGO 97, k. 156v. Laudum sejmiku w Łęczycy z 19 VIII 1782.

Niewątpliwie jednak za kandydaturą K. Janikowskiego stał hetman F.K. Branicki. Pisał on we wrześniu 1782 do S. Rzewuskiego: „Ja zacząwszy od Kijowa, aż do Łęczycy robiłem posłów”¹³⁴. Potwierdziły się więc obawy, że brak jedności wśród regalistów przyniesie korzyści opozycji. Malkontenci na poprzednich sejmikach przedsejmowych nie mogli się pochwalić sukcesami w sprawie składu reprezentacji poselskiej¹³⁵.

Taki układ sił politycznych wśród posłów łęczyckich potwierdzają wyniki 8 jawnych sejmowych głosowań nad kolejnymi punktami opozycyjnego projektu posła lubelskiego Stanisława Kostki Potockiego „O rezolucjach Rady”, który związany był ze sprawą biskupa K. Sołtyka¹³⁶. Z posłów łęczyckich popierał go tylko K. Janikowski. Głosował on „affirmative” w siedmiu z ośmiu głosowań (na jednym z nich nie był obecny żaden poseł łęczycki). Pozostali trzej posłowie, równie konsekwentnie, wypowiadali się przeciwko wniesieniom posła lubelskiego¹³⁷. Stanowisko regalistów w jawnych głosowaniach popierali również dwaj obecni na sejmie senatorowie. Przeciwko projektowi wystąpili kasztelanowie łęczycki T. Lipski i brzeziński Jan Przyłuski¹³⁸. J. Przyłuski, wcześniej starosta piotrkowski, otrzymał urząd senatorski na krótko przed sejmem, który rozpoczął obrady 30 września. Kandydaturę starosty piotrkowskiego na kasztelanię popierał w sierpniu, właśnie wybrany na posła województwa sieradzkiego, Józef Jabłkowski¹³⁹. W Radzie Nieustającej elekcja kandydatów do urzędu odbyła się na sesji 20 września 1782. Największej liczby głosów nie uzyskał jednak J. Przyłuski (13), lecz znany parlamentarzysta łęczycki, chorąży brzeziński J. Stokowski (14)¹⁴⁰. Wśród wyłonionych przez Radę 3 kandydatów znalazł się także podsedek sieradzki Kajetan Stawiski. Pozostałymi konkurentami do kasztelanii byli, znany z łęczyckiego życia sejmikowego, podczaszy łęczycki Onufry Dąbrowski, podczaszy orłowski Felician Szamowski oraz podstoli orłowski Antoni K. Grabski. Jeszcze w czasie sesji z 20 września król powołał J. Przyłuskiego na kasztelanię brzezińską¹⁴¹.

Taki sam rozkład głosów, jak w sprawie projektu S.K. Potockiego, łęczyckich senatorów i posłów uwidocznił się w jawnych wotowaniach dotyczących udzielenia absolutorium dla Rady Nieustającej¹⁴². W głosowaniach nie brali udziału kasztelanowie

¹³⁴ APK, Podh. II 2/5, nr 46. F.K. Branicki do S. Rzewuskiego z 17 IX 1782; W. Filipczak, *Stronnictwo regalistyczne...*, s. 103.

¹³⁵ W. Filipczak, *Sejm 1778 roku*, s. 63. Trochę inaczej wyniki sejmików poselskich z lat 1778–1780 oceniła M. Wisińska, *Sejmik deputacki...*, s. 56.

¹³⁶ A. Stroynowski, *Opozycja sejmowa...*, s. 163–164.

¹³⁷ AGAD, ZP 108, k. 30, 34, 47, 51, 65, 69, 82, 86. Tabele jawnych głosowań w izbie poselskiej.

¹³⁸ AGAD, APP 313, t. XI, s. 324, 326, 332, 334, 337, 339, 357, 359, 362, 364. Tabele jawnych głosowań w izbie senatorskiej.

¹³⁹ BCz 666, s. 125. Józef Jabłkowski do NN z 20 VIII 1782.

¹⁴⁰ H. Żerek-Kleszcz, *Nominacje senatorskie...*, s. 232.

¹⁴¹ AGAD, ML VII/41, k. 65. Protokół Rady Nieustającej z 20 IX 1782; H. Żerek-Kleszcz, *Nominacje senatorskie...*, s. 232. W protokole Rady Nieustającej Szamowski występuje błędnie jako podczaszy łęczycki, Grabski (w tekście „Grabiński”) jako podstoli łęczycki. Nominacja dla J. Przyłuskiego nosiła datę 1 X 1782: *Urzednicy województw łęczyckiego i sieradzkiego...*, s. 26.

¹⁴² AGAD, ZP 31, k. 69. Tabela głosowania w izbie poselskiej; AGAD, APP 313, t. XI, s. 313, 315. Tabela głosowania w senacie. Wyniki wotowania zostały wpisane odwrotnie. Zamienione zostały głosy „affirmative” i „negative”.

inowłodzki Bogusław Ustrzycki i konarski łączycki Jan Tarnowski¹⁴³, którzy zapewne nie uczestniczyli w obradach sejmu.

Instrukcja poselska liczyła 27 punktów. Były one w ogromnej większości poświęcone sprawom lokalnym i prywatnym¹⁴⁴. Instrukcja nie daje więc zbyt wielu możliwości oceny stosunku uczestników sejmiku do aktualnych zagadnień politycznych i ustrojowych. Podziękowania dla króla i biskupa płockiego M. Poniatowskiego (jako prezesa Komisji Edukacji Narodowej) za troskę o szkoły wojewódzkie (i Szkołę Rycerską – w odniesieniu do króla) były raczej stworzeniem sobie okazji do zajęcia stanowiska w sprawach edukacyjnych¹⁴⁵. Niezgodny z linią polityki dworu był postulat, by w okresie pokoju regimenty miały stałą konsystencję i w ciągu trzech lat nie były przenoszone na inne miejsce¹⁴⁶. Szlachta łączycka postulowała też aukcję wojska z superat skarbowych, co było nawiązaniem do ustawodawstwa ostatnich sejmów (z 1778 i 1780)¹⁴⁷. Jednak propozycja, by nadwyżki uzyskano w wyniku ograniczenia wydatków na pensje cywilne, była sprzeczna z intencjami monarchy¹⁴⁸. Wbrew oczekiwaniom Stanisława Augusta instrukcja została zdominowana przez postulaty o charakterze „partykularnym”. Sukcesem regalistów było jednak pominięcie, zgodnie z oczekiwaniami króla, drażliwej „sprawy krakowskiej”¹⁴⁹.

Rok 1783 przyniósł uspokojenie polityczne Rzeczypospolitej. W województwie łączyckim życie sejmikowe było bardzo bogate, co wiązało się z licznymi zmianami na urządach sądowych. Cały łańcuch wakansów uruchomiła śmierć, 1 kwietnia 1783, chorążego większego łączyckiego J.T. Brochockiego¹⁵⁰. Prawdopodobnie było wielu chętnych do tego wakansu. Swoje aspiracje zgłosił również F. Jerzmanowski, który powoływał się na odbyte przez siebie funkcje publiczne¹⁵¹. Pisarz grodzki przedecki przypominał swoje trzykrotne posłowanie na sejm oraz pełnienie obowiązków deputata (kujawskiego)¹⁵².

Stanisław August wybrał jednak inne rozwiązanie. Nominację na wakujące chorąstwo łączyckie uzyskał (9 kwietnia 1783), piastujący urzędy ziemskie od 1736,

¹⁴³ AGAD, ZP 31, k. 143v–144. Wykaz senatorów prowincji wielkopolskiej [z okresu przed sejmem 1782]; *Urzednicy wojewodztw łączyckiego i sieradzkiego...*, s. 40–41, 66.

¹⁴⁴ AGAD, ŁGO 97, k. 140–144. Instrukcja poselska łączycka z 19 VIII 1782 (odpis: BPAU 8330, s. 653–667).

¹⁴⁵ AGAD, ŁGO 97, k. 140–140v. Instrukcja poselska łączycka z 19 VIII 1782 (odpis: BPAU 8330, s. 654–655); J. Włodarczyk, *Problematyka szkół i oświaty w laudach sejmików łączyckich*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Łódzkiego” 1972, Nauki Humanistyczno-Społeczne, z. 72, s. 149.

¹⁴⁶ AGAD, ŁGO 97, k. 142–142v. Instrukcja poselska łączycka z 19 VIII 1782 (odpis: BPAU 8330, s. 661).

¹⁴⁷ AGAD, ŁGO 97, k. 141v. Instrukcja poselska łączycka z 19 VIII 1782 (odpis: BPAU 8330, s. 658–659); VL, t. VIII, s. 579 (*Warunek wojsku obojga narodów*), 584–585 (*Wojsko*).

¹⁴⁸ Por. J. Michalski, *Sejmiki poselskie...*, s. 471.

¹⁴⁹ BCz 671, s. 305–306. Król do Kazimierza Józefa Lipińskiego z 6 VI 1782.

¹⁵⁰ BCz 666, s. 351. Franciszek Jerzmanowski do NN z 2 IV 1783.

¹⁵¹ BCz 666, s. 349–350. F. Jerzmanowski do króla z 2 IV 1783.

¹⁵² BCz 666, s. 351. F. Jerzmanowski do NN z 2 IV 1783. Por. H. Żerek-Kleszcz, *Posłowie łączyccy...*, s. 135. F. Jerzmanowski był wybierany na posła w 1773, 1776 i 1782, jednak w 1776 nie zasiadł w parlamencie, gdyż jako przedstawiciel rozdwojonego sejmiku nie został dopuszczony do konfederacji sejmowej; VL, t. VIII, s. 528.

F. Wilkanowski¹⁵³. Istotnym argumentem był zapewne wiek F. Wilkanowskiego, który był przeszkodą w wywiązywaniu się z obowiązków sędziego ziemskiego. Już w 1778 przedsejmowy sejmik łęczycki w instrukcji, powołującej się na jego „nadwyreżone” zdrowie i zasługi w czasie pełnienia funkcji publicznych, prosił o przyznanie mu prawa wyznaczania subdelegata na zasadach, które przyjęto we wcześniejszych konstytucjach (z 1775 i 1776)¹⁵⁴. W instrukcji na sejm z 1782 postulowano, żeby F. Wilkanowski ze względu na podeszły wiek („do zgrzybiałości przyszedłszy”) i słabość zdrowia mógł wyznaczać subdelegata. Miało to zapobiec niedochodzeniu kadencji sądowych¹⁵⁵. W dniu 17 kwietnia 1783 Stanisław August poinformował F. Jerzmanowskiego o awansie F. Wilkanowskiego na chorągwo większe łęczyckie. Zapewnił jednak pisarza grodzkiego przedeckiego o jego zasługach i wierności. Król zadeklarował, że okaże mu swoją przychylność przy innej okazji¹⁵⁶.

Awans sędziego ziemskiego łęczyckiego oznaczał konieczność zwołania sejmiku elekcyjnego. Wojewoda łęczycki S. Dzierzbicki wydał w Warszawie 15 czerwca 1783 uniwersał wyznaczający elekcję kandydatów na sęstwo łęczyckie na 7 lipca¹⁵⁷. Zwraca uwagę, że od nominacji na urząd (9 kwietnia 1783) do uniwersału S. Dzierzbickiego minęły przeszło dwa miesiące. *Porządek sejmikowania* z 1768 przewidywał, że pierwszy urzędnik województwa powinien wydać uniwersał w ciągu sześciu tygodni od śmierci urzędnika sądowego¹⁵⁸. Trudno jednak mówić o ewidentnym naruszeniu prawa. Cytowana ustawa nie określała terminu zwołania elekcji w sytuacji awansu lub rezygnacji członka sądu ziemskiego. W dniu 7 lipca 1783 zebrał się w Łęczycy sejmik elekcyjny. Obrady zagaił, kolejny raz, chorąży brzeziński J. Stokowski. Na marszałka koła rycerskiego został jednogłośnie wybrany Paweł Kurdwanowski, cześnik gąbiński i sędzia grodzki łęczycki. Wśród ośmiu asesorów było czterech urzędników grodzkich województwa łęczyckiego (regent Jan Mikorski i burgrabio wie: Tomasz Byszewski, Adam Gajewski i Mateusz Strzałkowski) i jeden ziemski, choć z odległego województwa, Wojciech Gliński, cześnik lubaczowski. Na uwagę zasługują dwaj synowie urzędników. Byli nimi chorąży brzeziński Mikołaj Stokowski (brat J. Stokowskiego) i podstolic inowłodzki M. Chobrzyński¹⁵⁹, o którego aktywności w życiu parlamentarnym już pisałem. Po wykonaniu przysięgi (wraz z asesorami) marszałek ogłosił kandydatów do podsędkostwa. Z laudum wynika, że powszechne poparcie sejmikujących miał Paweł Mikorski. Powołano się na pełnienie przez niego od 1758, „przykładnie i chwalebnie”,

¹⁵³ *Urzędnicy województw łęczyckiego i sieradzkiego...*, s. 56, 305; H. Żerek-Kleszcz, *Posłowie łęczyccy...*, s. 141 (przyp. 20).

¹⁵⁴ AGAD, ŁGO 81, k. 260. Instrukcja poselska łęczycka z 17 VIII 1778 (odpis: BPAU 8330, s. 591–592). Wspomniane konstytucje z 1775 i 1776 to: *Subdelegacye sędziom ziemskim i pisarzowi* (VL, t. VIII, s. 161) i *Subdelegacya dla ur. Ostrowskiego podsędką łęczyckiego* (VL, t. VIII, s. 560).

¹⁵⁵ AGAD, ŁGO 97, k. 141–141v. Instrukcja poselska łęczycka z 19 VIII 1782 (odpis: BPAU 8330, s. 658).

¹⁵⁶ BCz 666, s. 355. Król do F. Jerzmanowskiego z 17 IV 1783.

¹⁵⁷ AGAD, ŁGO 102, k. 140. Uniwersał Szymona Dzierzbickiego z 15 VI 1783.

¹⁵⁸ VL, t. VII, s. 293. *Porządek sejmikowania*.

¹⁵⁹ Ósmym asesorem był Seweryn Krosnowski, porucznik wojsk koronnych: AGAD, ŁGO 101, k. 492. Laudum sejmiku w Łęczycy z 7 VII 1783 (odpis: BPAU 8330, s. 669–671).

urzędu podsędką łęczyckiego. W uchwale napisano, że „jednostajnymi głasy” okrzyknięto i obrano go sędzią ziemskim województwa. Zaraz jednak wyjaśniono, że zgodnie z prawem wyłoniono jeszcze trzech kandydatów¹⁶⁰. Taka formuła uchwały, w której jeden z kandydatów był wyraźnie faworyzowany, oczywiście nie ograniczała swobody wyboru monarchy. Mogła być jednak odbierana jako próba wywarcia presji na króla. P. Mikorski, wybrany posłem w 1776 na opozycyjnym (rozdwojonym) sejmiku¹⁶¹, nie zasiadł wówczas w sejmie. Uzyskał mandat w 1778, choć początkowo nie cieszył się poparciem dworu¹⁶². Pozostałymi kandydatami zostali: podstoli orłowski Antoni K. Grabski, pisarz grodzki łęczycki Marcin Łobocki i Jan Bagniewski¹⁶³. A.K. Grabski był w 1782 konkurentem do kasztelanii brzezińskiej. P. Mikorski i M. Łobocki pretendowali do urzędu podsędką w styczniu 1779. Jednak tylko ten pierwszy znalazł się wówczas w czwórce wyłonionych przez sejmik kandydatów¹⁶⁴. Ostatecznie to P. Mikorski otrzymał (w lutym 1779) podsędkostwo. W lipcu 1783 uzyskał on kolejny urząd – sędziego ziemskiego¹⁶⁵. Stanisław August podjął więc decyzję zgodną z oczekiwaniami szlachty łęczyckiej.

Po ośmiu dniach od sejmiku elekcyjnego ponownie zgromadzono się w Łęczycy w celu wyboru deputata. Obrady 15 lipca 1783 zagaił S. Dzierzbicki. Na marszałka został jednomyślnie wybrany wojewodzie Ignacy Dzierzbicki¹⁶⁶. Wydaje się, że obecność wojewody łęczyckiego na sejmiku miała związek z promowaniem syna. Wśród 8 asesorów (po dwóch z powiatu) nie znalazł się żaden urzędnik ziemski i był tylko jeden grodzki (burgrabia łęczycki Stanisław Stępowski). Według laudum czterech asesorów miało ojców urzędników (chorążyc łęczycki Felicjan Wilkanowski, stolnikowicz smoleński Maciej Dąbrowski, skarbnikowicz inowłodzki Antoni Szamowski i skarbnikowicz bydgoski Leon Stokowski)¹⁶⁷. Jednak wydane spisy urzędników nie potwierdzają, że ojcowie M. Dąbrowskiego i L. Stokowskiego pełnili przypisywane im urzędy¹⁶⁸.

Wybór deputata na Trybunał Koronny przebiegał z komplikacjami. Z uchwały z 15 lipca 1783 wynika, że do funkcji tej przewidywany („zwywany”) był komornik graniczny łęczycki Jan Rakowiecki, który „dla przypadku ognia piorunowego” nie przybył na sejmik¹⁶⁹. J. Rakowiecki w styczniu 1779 pretendował do urzędu podsędką łęczyc-

¹⁶⁰ AGAD, ŁGO 101, k. 492–492v. Laudum sejmiku w Łęczycy z 7 VII 1783 (odpis: BPAU 8330, s. 671).

¹⁶¹ AGAD, ZP 129, k. 23v. Registr posłów na Sejm ordynaryjny 1776; M. Wisińska, *Sejmik deputacki...*, s. 56.

¹⁶² W. Filipczak, *Sejm 1778 roku*, s. 63.

¹⁶³ AGAD, ŁGO 101, k. 492v. Laudum sejmiku w Łęczycy z 7 VII 1783 (odpis: BPAU 8330, s. 671).

¹⁶⁴ BPAU 8330, s. 603–604. Laudum sejmiku w Łęczycy z 12 I 1779 (także w: AGAD, ZP 125, k. 286bv).

¹⁶⁵ *Urządnicy województw łęczyckiego i sieradzkiego...*, s. 84.

¹⁶⁶ AGAD, ŁGO 102, k. 119. Laudum sejmiku w Łęczycy z 15 VII 1783.

¹⁶⁷ AGAD, ŁGO 102, k. 119. Laudum sejmiku w Łęczycy z 15 VII 1783.

¹⁶⁸ *Urządnicy Wielkiego Księstwa Litewskiego*, t. IV. *Ziemia smoleńska i województwo smoleńskie...*, s. 318–321; *Urządnicy kujawscy i dobrzyńscy XVI–XVIII wieku. Spisy*, opr. K. Mikulski i W. Stanek, Kórnik 1990, s. 75–76.

¹⁶⁹ AGAD, ŁGO 102, k. 119. Laudum sejmiku w Łęczycy z 15 VII 1783 (odpis: BPAU 8330, s. 674).

kiego, nie było go jednak w gronie kandydatów przedstawionych królowi¹⁷⁰. W czasie sejmiku udało się znaleźć chętnego do podjęcia się kosztownej funkcji sędziowskiej. Na deputata wybrany został podczaszy łęczycki Onufry Dąbrowski¹⁷¹. Uczestniczył on aktywnie w łęczyckim życiu politycznym. Posłował na sejm 1778; został wysłany jako delegat do prymasa przez sejmik przedsejmowy w 1780, wreszcie w 1782 był kandydatem do kasztelanii brzezińskiej¹⁷². Znacznie gorzej oceniane były przez A. Walewskiego jego kompetencje prawnicze. O. Dąbrowski cieszył się prawdopodobnie poparciem wojewody S. Dzierzbickiego¹⁷³. Na sejmiku deputackim została złożona relacja z sejmu 1782. Zwraca uwagę, że wbrew postanowieniom ustawy z 1778, nie uczyniono tego na pierwszym sejmiku po zakończeniu sejmu¹⁷⁴. W uchwale nie zostało zaznaczone, którzy posłowie składali relację. Miała ona wybitnie polityczny charakter. Łęczyccy parlamentarzyści skarżyli się, że cały czas obrad zabrała sprawa biskupa krakowskiego. Posłowie poinformowali sejmikujących o trosce króla z powodu straty czasu sejmowego, który spędzono nie „na obradach pożytecznych”, lecz na „sporach z prywatnego interesu”¹⁷⁵. Podziękowanie udzielone reprezentantom województwa, za prokrólewską postawę na sejmie 1782, świadczy jednoznacznie o dominacji regalistów. Należy zaznaczyć, że w sejmiku deputackim w Łęczycy nie uczestniczył K. Janikowski, jedyny opozycyjny poseł na ostatni sejm. Brał on w tym czasie udział w sejmiku deputackim (i relacyjnym) w Żyтомierzu¹⁷⁶. Jak wynika z listu kasztelana kijowskiego Józefa Stempkowskiego, hetman F.K. Branicki „wieś mu puściwszy zrobił obywatelem” kijowskim K. Janikowskiego, posiadacza za ledwie części Chojen w Łęczycy¹⁷⁷.

Miesiąc po sejmikach deputackich jeden z urzędników łęczyckich ujawnił aspiracje do godności o znaczeniu wykraczającym daleko poza granice województwa. Było to związane ze śmiercią, 12 sierpnia 1783, marszałka wielkiego koronnego Stanisława Lubomirskiego¹⁷⁸. T. Lipski „lubo z nieśmiałością” prosił o laskę nadworną, po awansie któregoś z jej dotychczasowych posiadaczy (Franciszek Rzewuski, Michał Mniszech) na wakujący urząd¹⁷⁹. Kasztelan łęczycki w sierpniu 1783 ukończył 68 lat¹⁸⁰. T. Lipski wyrażał przekonanie, że miał większe zasługi niż jego konkurenci. Przypominał, że

¹⁷⁰ BPAU 8330, s. 603. Laudum sejmiku w Łęczycy z 12 I 1779 (odpis: AGAD, ZP 125, k. 286bv).

¹⁷¹ AGAD, ŁGO 102, k. 119. Laudum sejmiku w Łęczycy z 12 I 1779 (odpis: BPAU 8330).

¹⁷² W. Filipczak, *Sejm 1778 roku*, s. 63; H. Żerek-Kleszcz, *Nominacje senatorskie...*, s. 232.

¹⁷³ BCz 932, s. 230–231. Anastazy Walewski do króla, bez daty [druga połowa 1783].

¹⁷⁴ VL, t. VIII, s. 580. *Sejmiki relationis dla Korony i Księstwa Litewskiego*.

¹⁷⁵ AGAD, ŁGO 102, k. 119v. Laudum sejmiku w Łęczycy z 15 VII 1783 (odpis: BPAU 8330, s. 675–676).

¹⁷⁶ BCz 688, s. 547. Józef Stempkowski do króla z 20 VII 1783; W. Filipczak, *Stronnictwo regalistyczne...*, s. 100.

¹⁷⁷ BCz 688, s. 531. J. Stempkowski do króla z 17 VII 1783. Na temat stanu posiadania K. Janikowskiego w województwie łęczyckim zob.: H. Żerek-Kleszcz, *Posłowie łęczyccy...*, s. 145.

¹⁷⁸ AGAD, APP 279b, t. II, s. 65. Kazimierz Narbutt do I. Potockiego z 18 VIII 1783; J. Michalski, *Lubomirski Stanisław*, [w:] PSB, t. XVIII, 1973, s. 56.

¹⁷⁹ BCz 728, s. 723. Tadeusz Lipski do króla z 16 VIII 1783.

¹⁸⁰ T. Lipski pisał, że 17 sierpnia 1783 zaczął 69 rok życia: BCz 728, s. 721. T. Lipski do króla z 21 VIII 1783.

swoją działalność publiczną zaczął już w 1746, co kosztowało go „wyniszczenie” własnej fortuny¹⁸¹. Stwierdzenie, że jego rywale nie pojawili się wtedy jeszcze na świecie, zapewne było aluzją do, urodzonego w 1750, Ignacego Potockiego (już wkrótce marszałka nadwornego litewskiego)¹⁸². Tak wysokie aspiracje T. Lipskiego mogą być zaskakujące, jeśli wziąć pod uwagę jego słabą pozycję majątkową. We wrześniu 1784 prosił on koniuszego koronnego Jana Kickiego o pomoc finansową, by móc pojechać na sejm do Grodna¹⁸³. Jak się wydaje, aktywna działalność protekcyjna kasztelana łęczyckiego służyła poprawie jego możliwości finansowych. Odpłatnie pośredniczył w załatwianiu próśb o urzędy i ordery¹⁸⁴. Aspiracje T. Lipskiego nie były chyba traktowane poważnie. Jednak na sesji Rady Nieustającej z 22 sierpnia 1783 został wybrany jednym z trzech kandydatów do łaski nadwornej, którą uzyskał ostatecznie Kazimierz Raczyński¹⁸⁵. Możliwe, że kasztelan łęczycki liczył, iż odmowna odpowiedź monarchy da mu okazję do przedstawienia, tytułem rekompensaty, innych próśb. Pięć dni po liście z prośbą o urząd marszałka, T. Lipski, skarżąc się na niespełnienie przez króla poprzednich próśb, przedstawiał całą listę kandydatów do orderów i szambelanii¹⁸⁶.

Awans P. Mikorskiego na sęstwo łęczyckie spowodował wakans podsędkostwa, a w konsekwencji dalsze przesunięcia w ziemstwie. Sprawa ta jednak przez kilka miesięcy pozostawała w zawieszeniu. Wynikało to z dużego znaczenia obsady urzędów sądowych dla życia sejmikowego województwa. Szeroko analizował tę kwestię szambelan A. Walewski w liście do Stanisława Augusta¹⁸⁷. Z listu wynika, że istotną rolę w animozjach w Łęczyckiem odgrywała rywalizacja o wpływy między A. Walewskim a S. Dzierzbickim. Szambelan królewski próbował nie dopuścić, by miejsce w ziemstwie (podsędkostwo) otrzymał aktualny deputat O. Dąbrowski. Jego kandydaturę miał forsować wojewoda łęczycki. A. Walewski poddawał w wątpliwość znajomość łaciny podczesego łęczyckiego. Zdaniem autora listu jego nominacja musiała spowodować kwestionowanie wyroków ziemstwa łęczyckiego przez Trybunał¹⁸⁸. A. Walewski promował do urzędu podsędkę J.N. Gajewskiego, pisarza ziemskiego łęczyckiego. Po jego awansie pióro miał otrzymać komornik ziemski łęczycki Józef Garbowski. Szambelan powoływał się na obietnice w tej sprawie, które król składał wobec niego, J.N. Gajewskiego

¹⁸¹ BCz 728, s. 723. T. Lipski do króla z 16 VIII 1783.

¹⁸² Z. Janeczek, *Ignacy Potocki. Marszałek Wielki Litewski (1750–1809)*, Katowice 1992, s. 13, 43.

¹⁸³ T. Lipski chciał zaciągnąć pożyczkę od J. Kickiego, którą zamierzał spłacić z pensji komisarzkiej (prosił o wsparcie swojej kandydatury do Komisji Skarbu Koronnego): BCz 697, s. 729–730. Tadeusz Lipski do Jana Kickiego z 13 IX 1784. Por. opinię M. Poniatowskiego o Lipskim, cytowaną w: H. Żerek-Kleszcz, *Nominacje senatorskie...*, s. 218.

¹⁸⁴ BCz 671, s. 157–158. T. Lipski do króla z 22 VII 1781.

¹⁸⁵ AGAD, ML VII/47, k. 65. Protokół Rady Nieustającej z 22 VIII 1783.

¹⁸⁶ BCz 728, s. 721. T. Lipski do króla z 21 VIII 1783.

¹⁸⁷ BCz 932, s. 229–232. A. Walewski do króla, bd. [druga połowa 1783]; B. Zaleski, *Korespondencja krajowa Stanisława Augusta z lat 1784 do 1792*, Poznań 1872, s. 41; M. Kobierecki, *op. cit.*, s. 123.

¹⁸⁸ BCz 932, s. 230. A. Walewski do króla, bd.

i Stanisława Gadomskiego¹⁸⁹. Podkomorzy sochaczewski starał się oddziaływać na życie polityczne sąsiedniego województwa (w 1787 otrzymał palacę łączycką)¹⁹⁰. S. Gadomski był właścicielem dóbr kutnowskich, których niewielka część znajdowała się w województwie łączyckim (większość w ziemi gostynińskiej)¹⁹¹. A. Walewski rekomendował kompetencje wskazanych przez siebie pretendentów i ich wierność królowi. Mieli oni cieszyć się poparciem „całego województwa”, z wyjątkiem S. Dzierzbickiego, O. Dąbrowskiego i chorążego J. Stokowskiego. Szambelan pisał o tych ostatnich: „są to ci, którzy zawsze przeciwni interesom, a bardziej rozkazom WKMcI”¹⁹². Stwierdzenia tego nie należy rozumieć zbyt dosłownie. Nie chodziło tu o związki z antykrólewską opozycją. Zapewne były to osoby niechętne aspiracjom A. Walewskiego do przywództwa w obozie łączyckich regalistów. Szambelan jasno pisał królowi, że bez realizacji jego propozycji nie będzie mógł kierować sprawami województwa¹⁹³.

Trudno powiedzieć, czy wspomniane spory personalne miały związek z bardzo późnym zwołaniem sejmiku elekcyjnego. Dopiero 20 października 1783 S. Dzierzbicki wydał w Warszawie uniwersał wyznaczający na 17 listopada termin elekcji kandydatów na podsędką łączyckiego¹⁹⁴. Nastąpiło to przeszło trzy miesiące po nominacji (10 lipca 1783) dotychczasowego podsędką P. Mikorskiego na urząd sędziego¹⁹⁵. Wprawdzie, jak już pisałem, prawo nie precyzowało terminu, w jakim należało zwołać zgromadzenie w takiej sytuacji, należy jednak pamiętać, że w wypadku wakansu spowodowanego śmiercią, pierwszy urzędnik województwa miał 6 tygodni na wydanie uniwersału. Trudno więc przyjąć, że tak duża zwłoka mogła być dziełem przypadku.

W dniu 17 listopada 1783 obrady sejmiku elekcyjnego w Łęczycy zagaił J. Stokowski. W laudum podkreślono, że chorąży brzeziński zawsze starał się o zachowanie „dobrego między obywatelami porozumienia”¹⁹⁶. Jak wynika jednak z przywołanego listu A. Walewskiego, chorąży brzeziński nie zaliczał się do jego zwolenników. Na marszałka koła rycerskiego wybrano jednogłośnie J. Krosnowskiego, występującego w uchwale z tytułem podstolego smoleńskiego¹⁹⁷. Wcześniej był on w lipcu 1779 marszałkiem sejmiku deputackiego¹⁹⁸. Wśród ośmiu asesorów był tylko jeden urzędnik ziemski – cześnik inowłodzki Tomasz Górski. Trzej kolejni mieli urząd grodzki – burgrabiego łączyckiego (Antoni Zaleski, N. Zdzienicki i Antoni Pilchowski). W tej

¹⁸⁹ BCZ 932, s. 229–230. A. Walewski do króla, bd.; M. Kobierecki, *op. cit.*, s. 123.

¹⁹⁰ W. Konopczyński, *Gadomski Stanisław*, [w:] PSB, t. VII, 1948–1958, s. 200–202; W. Filipczak, *Sejm 1778 roku*, s. 68; H. Żerek-Kleszcz, *Nominacje senatorskie...*, s. 217–220.

¹⁹¹ W województwie łączyckim do dóbr kutnowskich należały Ocice i część Krzesina; H. Żerek-Kleszcz, *Stanisław Gadomski – właściciel dóbr kutnowskich, ostatni wojewoda łączycki*, „Kutnowski Biuletyn Muzealny” 2002, nr I, s. 116.

¹⁹² BCZ 932, s. 230. A. Walewski do króla, bd.; M. Kobierecki, *op. cit.*, s. 123.

¹⁹³ BCZ 932, s. 229. A. Walewski do króla, bd.

¹⁹⁴ AGAD, ŁGO 101, k. 542–543. Uniwersał Szymona Dzierzbickiego z 20 X 1783.

¹⁹⁵ *Urzednicy województwa łączyckiego i sieradzkiego...*, s. 84.

¹⁹⁶ AGAD, ŁGO 101, k. 334. Laudum sejmiku w Łęczycy z 17 XI 1783 (odpis: PAU 8330, s. 678).

¹⁹⁷ Faktycznie jednak takiego urzędu nie sprawował por. *Urzednicy Wielkiego Księstwa Litewskiego*, t. IV, s. 157.

¹⁹⁸ BPAU 8330, s. 609–610. Laudum sejmiku w Łęczycy z 15 VII 1779.

samej liczbie wystąpili synowie urzędników ziemskich, tym razem tylko województwa łęczyckiego¹⁹⁹. Już wielokrotnie wcześniej asesorem był N. Zdzienicki. Na sejmiku poselskim w 1778 funkcję tę pełnił również T. Górski²⁰⁰. Wybór czterech kandydatów do urzędu podsędka nastąpił jednomyślnie. Zostali nimi: pisarz ziemski J.N. Gajewski, marszałek sejmiku J. Krosnowski oraz komornicy graniczni Jan Rakowiecki i Józef Garbowski²⁰¹. J.N. Gajewski i J. Garbowski byli kandydatami do ziemstwa promowanymi przez A. Walewskiego. J.N. Gajewski (deputat na Trybunał Koronny w kadencji 1777–1778) i J. Rakowiecki pretendowali do urzędu podsędka w styczniu 1779. Nie zostali jednak wówczas wybrani na oficjalnych kandydatów sejmiku²⁰². Rzekomy podstoli smoleński J. Krosnowski w 1782 pojawił się (prawdopodobnie) jako pretendent do poselstwa²⁰³. W gronie kandydatów nie znalazł się O. Dąbrowski, promowany przez S. Dzierzbickiego. Wyniki sejmiku wskazują, że w obozie regalistycznym zwyciężyły wpływy A. Walewskiego. Na sejmiku zagajonym przez, niechętnego szambelanowi, J. Stokowskiego nie doszło do głosowania. Łęczyccy regaliści działali więc według zaleceń dworu. Ostatecznie nominację na podsędka otrzymał, 22 listopada 1783, J.N. Gajewski²⁰⁴.

W czasie obrad sejmiku elekcyjnego z 17 listopada 1783 podjęte zostały jeszcze dwie uchwały, które nie były związane z celem zwołania zgromadzenia. Po pierwsze, dano zaświadczenie („attestatum”) Wawrzyńcowi Brzozowskiemu. Stwierdzono w nim, że nie miał on związków z konfederacją barską, co było pretekstem do represji ze strony wojska rosyjskiego (pod komendą gen. Drewicza). Atestacja była przeznaczona dla Kolegium Wojennego lub innych rosyjskich jurysdykcji, w których zamierzał szukać sprawiedliwości W. Brzozowski²⁰⁵. Zaświadczenie powyższe było formalną uchwałą sejmiku, podpisaną przez marszałka, wszystkich asesorów oraz wielu innych uczestników obrad. Na tej podstawie można ustalić, że w obradach uczestniczyli, m.in: kasztelan konarski kujawski Antoni Karnkowski, podkomorzy łęczycki Karol Gomoliński (podpisany jako pierwszy pod laudum, przed marszałkiem), sędzia ziemski P. Mikorski, stolnik inowłodzki W. Czarnecki, miecznik inowłodzki Feliks Zawisza i miecznik brzeziński M. Żabokrzecki²⁰⁶ (marszałek sejmiku poselskiego z 1782). Uchwały nie sygnował, zagajający sejmik, chorąży J. Stokowski. Należy zwrócić uwagę, iż podpisały się pod

¹⁹⁹ Byli to: podczaszyc orłowski Mateusz Szamowski, cześnikowicz brzeziński Józef Kraśnicki oraz łowczy orłowski Roch Krosnowski. AGAD, ŁGO 101, k. 334–334v. Laudum z 17 XI 1783 (odpis w PAU 8330, s. 678–679).

²⁰⁰ AGAD, ŁGO 81, k. 263. Laudum sejmiku w Łęczycy z 17 VIII 1778 (odpis: PAU 8330, s. 580).

²⁰¹ AGAD, ŁGO 101, k. 334v. Laudum sejmiku w Łęczycy z 17 XI 1783.

²⁰² PAU 8330, s. 603–605. Laudum sejmiku w Łęczycy z 12 I 1779 (także: AGAD, ZP 125, k. 286bv–286c); BCz 803. Ordynacja Trybunału Koronnego z 1777.

²⁰³ AGAD, ZP 126, k. 113v. Series kandydatów... 1782. Na liście pojawiło się nazwisko Krosnowski, jednak bez dodatkowych określeń (przekreślono słowo „podstoli” lub „podstolic”).

²⁰⁴ *Urzednicy województw łęczyckiego i sieradzkiego...*, s. 84.

²⁰⁵ AGAD, ŁGO 102, k. 395–395v. Uchwała [terminu tego używam dla odróżnienia od wcześniej cytowanego laudum z tego samego dnia] sejmiku w Łęczycy z 17 XI 1783 (odpis: BPAU 8330, s. 680–681).

²⁰⁶ AGAD, ŁGO 102, k. 395v–396. Uchwała sejmiku w Łęczycy z 17 XI 1783.

nią dwie osoby mające wyższy od niego urząd. W wypadku A. Karnkowskiego sprawa nie budzi wątpliwości. Był on kasztelanem innego województwa, nie przysługiwało mu więc prawo zagajenia obrad²⁰⁷. Inaczej ma się rzecz z podkomorzym K. Gomolińskim, oczywiście przy założeniu, że podpisy były składane w czasie sejmiku. Należy przyjąć, że albo nie był obecny w początkowej fazie obrad, albo nie chciał zagajać zgromadzenia ze względu na podeszły wiek.

Tego samego dnia (17 listopada 1783) sejmik łęczycki podjął jeszcze jedną uchwałę w formie zbliżonej do manifestu. Przedmiotem zażalenia były działania Jana Sztembrachta. Zarzucano mu, trwające od kilkunastu lat pieniactwo, którego efektem był szereg „szkaradnych opisów” na „niektóre z sądowych osób”²⁰⁸. Nie wchodząc w szczegóły tej sprawy, warto zauważyć, że była ona związana ze sporem majątkowym J. Sztembrachta z kapitanem Michałem Kobyleckim, w obronie którego wystąpili sygnatariusze aktu. Zarzucano też J. Sztembrachtowi złożenie fałszywego zaświadczenia w aktach kancelarii wielkiej koronnej. Występowano w obronie honoru żelźonych przez niego osób²⁰⁹. Choć trudno w tym konflikcie dopatrywać się podłoża politycznego, należy jednak pamiętać, że M. Kobylecki był blisko związany ze znanym opozycjonistą, hetmanem S. Rzewuskim. Jak pokazały późniejsze wydarzenia, wykorzystywał on kontakty w Łęczykiem (pokrewieństwo z J. Stokowskim) do działań w interesie swojego protektora²¹⁰. W instrukcjach poselskich na sejmy z 1778 i 1780 znalazły się punkty w interesie, związanej z województwem łęczyckim, rodziny Kobyleckich²¹¹. Również wspomniany manifest miał postać formalnej uchwały sejmiku. Został podpisany przez marszałka i asesorów koła rycerskiego²¹².

Awans J.N. Gajewskiego na podsędkostwo łęczyckie oznaczał wakans pióra ziemskiego. Tym razem wydarzenia potoczyły się błyskawicznie. Tydzień po sejmiku podsędkowskim (a dwa dni po nominacji J.N. Gajewskiego), 24 listopada 1783, S. Dzierzbicki wydał w Warszawie kolejny uniwersał. Termin elekcji pisarza ziemskiego łęczyckiego został wyznaczony na 9 grudnia²¹³. Oblata uniwersału nastąpiła już następnego dnia po jego wydaniu²¹⁴. Było to konieczne, by dotrzymać, przewidzianego w ustawie z 1768, dwutygodniowego odstępu między terminami oblaty uniwersału i sejmiku²¹⁵. Zwraca uwagę duży pośpiech przy zwołaniu elekcji pisarza ziemskiego, który silnie kontrastował z długim wakansiem na urzędzie podsędkownika. Prawdopodobnie, po wypracowaniu przez dwór ostatecznego kształtu decyzji personalnych, starano się nie przedłużać

²⁰⁷ J. Włodarczyk, *Sejmiki łęczyckie*, s. 160. Por. W. Bednaruk, *Sejmiki lubelskie...*, s. 118.

²⁰⁸ AGAD, ŁGO 101, k. 301. Manifest (uchwała) uczestników sejmiku w Łęczycy z 17 XI 1783.

²⁰⁹ AGAD, ŁGO 101, k. 301–301v. Manifest (uchwała) uczestników sejmiku w Łęczycy z 17 XI 1783.

²¹⁰ APK, Podh. II 2/41, nr 305. Michał Kobylecki do S. Rzewuskiego z 1 XI 1786.

²¹¹ AGAD, ŁGO 81, k. 261v–262. Instrukcja poselska łęczycka z 17 VIII 1778; ŁGO 90, k. 353. Instrukcja poselska łęczycka z 21 VIII 1780; H. Żerek-Kleszcz, *Spisy szlachty...*, s. 143.

²¹² AGAD, ŁGO 101, k. 301v. Manifest (uchwała) z 17 XI 1783.

²¹³ AGAD, ŁGO 102, k. 455. Uniwersał Szymona Dzierzbickiego z 24 XI 1783.

²¹⁴ AGAD, ŁGO 102, k. 452. Laudum sejmiku w Łęczycy z 9 XII 1783 (odpis: BPAU 8330, s. 685).

²¹⁵ VL, t. VII, s. 293. *Porządek sejmikowania*.

stanu, w którym nie było możliwe zwyczajne funkcjonowanie sądownictwa ziemskiego w województwie.

W dniu 9 grudnia 1783 obrady w Łęczycy zagaił, kolejny raz, chorąży brzeziński J. Stokowski. Na marszałka koła rycerskiego wybrany został cześnik inowłodzki T. Górski²¹⁶. Był on asesorem na sejmiku poselskim w 1778 i na odbywających się w listopadzie 1783 obradach elekcyjnych. Wśród ośmiu asesorów był jeden urzędnik ziemski, skarbnik brzeziński Wincenty Kraśnicki. Sześć osób pełniło niższe urzędy sądowe. Było wśród nich aż czterech burgrabiów, trzech łęczyckich (Antoni Brochocki, Jan Nepomucen Piędzicki i Stanisław Tański) i jeden gostyniński (Tomasz Gurowski)²¹⁷. Tylko dzięki urzędowi ojca, Jana, tytułem mógł się pochwalić Ludwik Szczawiński, podstolic brzeziński²¹⁸. Wcześniej tę funkcję sprawowali burgrabia S. Tański (15 lipca 1781) i wiceregent ziemski Franciszek S. Głowski (15 lipca 1778, 15 lipca 1779)²¹⁹. Na kandydatów do urzędu pisarza ziemskiego jednomyślnie zostali wybrani, zaproponowani przez marszałka koła rycerskiego: komornicy graniczni łęczycy J. Rakowiecki i J. Garbowski, regent ziemski łęczycki Stanisław Leśniewski oraz wiceregent F.S. Głowski²²⁰ (asesor sejmiku). Komornicy J. Garbowski (promowany do urzędu przez A. Walewskiego) i J. Rakowiecki byli prezentowani królowi do podsędkostwa przez listopadowy sejmik elekcyjny. S. Leśniewski i J. Rakowiecki już w latach sześćdziesiątych XVIII w. pełnili urzędy grodzkie (burgrabiów)²²¹. F.S. Głowski wyróżniał się aktywnością na polu parlamentarnym. Ostatecznie pióro ziemskie łęczyckie otrzymał (nominacja z 18 grudnia 1783) J. Garbowski²²².

Na obsadę urzędów w ziemstwie łęczyckim (przynajmniej jeśli idzie o pisarstwo ziemskie i podsędkostwo) decydujący wpływ miał szambelan A. Walewski. Wyszedł on zwycięsko z rywalizacji z wojewodą S. Dzierzbickim o wpływ na królewskie nominacje. Nie ziściły się obawy szambelana, że zlekceważenie obietnic, które składał pretendentom, zniszczy jego „kredyt” w województwie²²³. Z drugiej strony, w życiu sejmikowym coraz silniejszą pozycję uzyskiwał J. Stokowski. Zagaił on trzy z czterech sejmików w Łęczycy, które odbyły się w 1783. Chorąży brzeziński był zaś negatywnie oceniany przez A. Walewskiego. Ponieważ czwarty sejmik w tym roku (deputacki) zagaił sam

²¹⁶ AGAD, ŁGO 102, k. 452. Laudum sejmiku w Łęczycy z 9 XII 1783 (odpis: PAU 8330, s. 685–686).

²¹⁷ Pozostałymi urzędnikami sądowymi byli komornik ziemski łęczycki Wojciech Stępowski i wiceregent ziemski łęczycki Franciszek Salezjusz Głowski (AGAD, ŁGO 102, k. 452. Laudum sejmiku w Łęczycy z 9 XII 1783, odpis: BPAU 8330, s. 686).

²¹⁸ Jan Szczawiński, marszałek łęczycki w okresie konfederacji barskiej, został podstolim brzezińskim w 1782: H. Żerek-Kleszcz, *Szczawiński Jan*, [w:] PSB, t. XLVII, 2010, s. 199–201. Zob. też: W. Konopczyński, *Krwawe dni nad górną Wartą. Konfederacje sieradzka, łęczycka i wielunińska w latach 1768–72*, Łódź 1935, s. 13–48.

²¹⁹ AGAD, ŁGO 81, k. 246. Laudum sejmiku w Łęczycy z 15 VII 1778; BPAU 8330, s. 610. Laudum z 15 VII 1779.

²²⁰ AGAD, ŁGO 102, k. 452–452v. Laudum sejmiku w Łęczycy z 9 XII 1783 (odpis: BPAU 8330, s. 687).

²²¹ H. Żerek-Kleszcz, *Spisy szlachty...*, s. 145, 149.

²²² *Urzednicy województw łęczyckiego i sieradzkiego...*, s. 76.

²²³ BCz 932, s. 232. A. Walewski do króla, bd.

wojewoda łęczycki, należy uznać, że rywale szambelana utrzymali swoje wpływy w życiu sejmikowym.

Dla życia parlamentarnego w 1784 kluczowe znaczenie miały przygotowania do sejmiku zwołanego do Grodna. Sejmik poselski, jak zwykle, poprzedzony był elekcją sędziego Trybunału Koronnego. Obrady deputackie z 15 lipca zagał chorąży łęczycki Tomasz Turski, który poprzednio rozpoczynał zgromadzenie przedsejmowe w 1780. Na marszałka koła rycerskiego wybrano podsędką J.N. Gajewskiego. Wśród 8 asesorów znaleźli się trzej urzędnicy województwa (jeden ziemski i jeden grodzki): łowczy brzeziński Jakub Trzciniński, wiceregent ziemski łęczycki F.S. Głowski i burgrabia łęczycki S. Leśniewski²²⁴. Melchior Trzeciak, chorążyc kijowski, był synem aktywnego na sejmiku żytomierskim Michała Trzeciaka (mającego związki z wojewodą łęczyckim S. Dzierzbickim)²²⁵. F.S. Głowski i J. Trzciniński mieli już doświadczenie w roli pomocnika marszałka, podobnie jak kolejni asesorowie, Józef Kossobudzki (wcześniej pełnił tę funkcję 19 sierpnia 1782) i Maciej Dąbrowski (15 lipca 1783)²²⁶. Na deputata kandydowały dwie osoby. Wobec rezygnacji szambelana Adama Rakowskiego (asesora z 19 sierpnia 1782), został nim jednomyślnie chorążyc łęczycki Mikołaj Stokowski. Na pisarza rejestru łęczyckiego w Trybunale Koronnym powołano Antoniego Grabskiego, regenta grodzkiego gostynińskiego²²⁷. Sejmik zakończył się zapewne sukcesem stronnictwa dworskiego. M. Stokowski, który w 1785 otrzymał urząd podczaszego łęczyckiego, był młodszym bratem czołowego miejscowego regalisty J. Stokowskiego, chorążego łęczyckiego²²⁸.

Według przedsejmowej planty dworskiej, za wybór właściwych posłów mieli odpowiadać A. Walewski i wojewoda S. Dzierzbicki²²⁹. Zgodnie z początkowymi ustaleniami wśród pretendentów do mandatu, na poparcie monarchy liczyć mogli chorąży szadkowski Andrzej Cielecki²³⁰ i podkomorzyc sieradzki Franciszek Walewski (brat podkomorzego krakowskiego Michała). Początkowo przewidywano również, że posłem zostanie Mączyński (zapewne cześnik łęczycki Franciszek), lecz jego kandydatura została wykreślona²³¹. F. Mączyński został deputatem na sejmiku w 1780. Cieszył się wówczas poparciem A. Walewskiego. Już jako sędzia trybunalski znalazł się jednak, o czym pisałem, pod wpływem F.K. Branickiego. Później został posłem na Sejm Wielki²³².

²²⁴ AGAD, ŁZ 143 A, s. 655–656. Laudum sejmiku w Łęczycy z 15 VII 1784. Za informację na temat laudum chciałbym serdecznie podziękować Pani Doktor Hance Żerek-Kleszcz.

²²⁵ W. Filipczak, *Sejm 1778 roku*, s. 90; idem, *Stronnictwo regalistyczne...*, s. 94.

²²⁶ Pozostałymi asesorami byli Józef Wysocki i Ignacy Żwan: AGAD, ŁZ 143 A, s. 655–656. Laudum sejmiku w Łęczycy z 15 VII 1784. Zob. też: ŁGO 97, k. 156. Laudum sejmiku w Łęczycy z 19 VIII 1782; ŁGO 102, k. 119. Laudum sejmiku w Łęczycy z 15 VII 1783.

²²⁷ AGAD, ŁZ 143 A, s. 655–656. Laudum sejmiku w Łęczycy z 15 VII 1784.

²²⁸ H. Żerek-Kleszcz, *Stokowski Jan Sariusz*, s. 47.

²²⁹ AGAD, ZP 128, k. 22v. Kandydaci do poselstwa w roku 1784. Przy województwie łęczyckim w miejscu, w którym wpisywano „opiekunów” sejmiku, zanotowano „Anastazy i wda”.

²³⁰ Andrzej Cielecki w marcu 1784 awansował ze stolnikostwa na chorągwo szadkowskie: *Urzędnicy województwa łęczyckiego i sieradzkiego...*, s. 187.

²³¹ AGAD, ZP 128, k. 22v. Kandydaci do poselstwa... 1784.

²³² BCz 681, s. 343. K. Olizar do króla z 26 IV 1781; W. Szczygielski, *Referendum trzeciomajowe*, s. 121.

Ciekawie prezentowała się lista osób, przy nazwiskach których nie zaznaczono, iż ich aspiracje miały zostać poparte przez regalistów. Należy jednak pamiętać, że przyjęte wówczas ustalenia nie miały charakteru ostatecznego, gdyż dotyczyły tylko dwu osób, przy czterech mandatach do obsadzenia. W świetle sporządzonej w Gabinetie królewskim listy, nie zdecydowano się promować kandydatur: starosty wartelskiego Teodora Dzierzbickiego, wojewodzica [Ignacego] Dzierzbickiego, chorążego łęczyckiego J. Stokowskiego i łowczego łęczyckiego Onufrego Wilkanowskiego²³³. Brak poparcia dla Dzierzbickich i J. Stokowskiego oraz początkowa rekomendacja dla F. Mączyńskiego zdają się wskazywać, że w analizowanej liście zaznaczono propozycje A. Walewskiego.

W początkach sierpnia 1784 wiadomo było, że uzgodniono już osoby trzech przyszłych posłów. Rozważano także kandydaturę szambelana Karola Skarbka. Stanisław August w liście do S. Dzierzbickiego wyrażał wątpliwość, być może niesłusznie, czy szambelan skończył 23 lata²³⁴. Zgodnie z porządkiem sejmikowania taki wiek był wymagany od osób wybieranych na funkcje i urzędy²³⁵. Monarcha sugerował, że wojewoda powinien K. Skarbkowi wyperswadować ubieganie się o poselstwo. Król radził, by uzgodnić innego kandydata do czwartego mandatu województwa łęczyckiego²³⁶. Niestety, nie są znane personalia pozostałych uzgodnionych pretendentów.

Sejmik przedsejmowy zebrał się w Łęczycy 16 sierpnia 1784. Obrady zagał cho-
raży łęczycki J. Stokowski. Marszałkiem koła rycerskiego został jednogłośnie generał major Tadeusz Błociszewski²³⁷. W lipcu 1788, po rozdwojonym sejmiku deputackim w Łęczycy, poparł manifest przeciwników stronnictwa dworskiego²³⁸. W sierpniu 1784 w gronie asesorów znalazł się jeden urzędnik ziemski – Władysław Wardęski, wojski większy łęczycki. Było trzech niższych urzędników sądowych (komornicy ziemscy łęczyccy Józef Kraśnicki i Gotard Mystkowski oraz wiceregent F.S. Głoskowski)²³⁹. Dwóch asesorów miało ojców na urzędach ziemskich (stolnikowicz inowodzki – według laudum brzeziński Kazimierz Dąbrowski i podstolic inowłodzki Ludwik Szczawiński²⁴⁰). Asesorami na sejmiku grudniowym z 1783 byli F.S. Głoskowski (także w latach 1778–1779) i L. Szczawiński. K. Dąbrowski pełnił zaś tę funkcję na poprzednich sejmikach poselskich (1780, 1782)²⁴¹. Z laudum wynika, że do mandatu na

²³³ AGAD, ZP 128, k. 22v. Kandydaci do poselstwa... 1784. Jan Stokowski awansował z chorążstwa brzezińskiego na łęczyckie w maju 1784: *Urzędnicy województw łęczyckiego i sieradzkiego...*, s. 53.

²³⁴ BCz 725, s. 669. Król do Szymona Dzierzbickiego z 5 VIII 1784. Wątpliwości Stanisława Augusta mogły być nieuzasadnione, gdyż ojcem Karola Skarbka był Władysław Skarbek, który zmarł w 1761, zob.: J. Dumanowski, J. Dygdała, *Skarbek Jan*, [w:] PSB, t. XXXVIII, 1997–1998, s. 18.

²³⁵ VL, t. VIII, s. 293. *Porządek sejmikowania*.

²³⁶ BCz 725, s. 669. Król do Szymona Dzierzbickiego z 5 VIII 1784.

²³⁷ AGAD, ŁGO 106, k. 400. Laudum sejmiku w Łęczycy z 16 VIII 1784 (odpis: BPAU 8330, s. 701–702).

²³⁸ M. Wiśnińska, *Sejmik deputacki...*, s. 67.

²³⁹ AGAD, ŁGO 106, k. 400. Laudum sejmiku w Łęczycy z 16 VIII 1784 (odpis: BPAU 8330, s. 702).

²⁴⁰ H. Żerek-Kleszcz, *Szczawiński Jan*, s. 201.

²⁴¹ AGAD, ŁGO 90, k. 358. Laudum sejmiku w Łęczycy z 21–22 VIII 1780; ŁGO 97, k. 156. Laudum sejmiku w Łęczycy z 19 VIII 1782.

sejm pretendowało wiele osób. Jednak „obywatelskie i braterskie perswazje” pozwoliły doprowadzić do zgodnego wyboru posłów. Z ubiegania się o funkcję zrezygnowali marszałek sejmiku T. Błociszewski i szambelan K. Skarbek, którzy uzyskali przyrzeczenie wyboru na kolejny sejm²⁴². Obietnica ta nie doczekała się zresztą realizacji. T. Błociszewski został posłem dopiero na Sejm Czteroletni (wybrany w 1790)²⁴³. Na sejmiku z 16 sierpnia 1784 mandaty poselskie otrzymali: chorąży J. Stokowski (zagajający sejmik), podczaszy łęczycki J. Krosnowski, łowczy łęczycki O. Wilkanowski i starosta wartelski T. Dzierzbicki²⁴⁴. Każdy z nich miał już doświadczenia parlamentarne. O sejmikowej działalności J. Stokowskiego pisałem wielokrotnie. J. Krosnowski, od lutego 1784 podczaszy łęczycki, był w 1782 wymieniany jako pretendent do mandatu²⁴⁵. Na sejmiku elekcyjnym z 17 listopada 1783 został marszałkiem koła rycerskiego. T. Dzierzbicki wcześniej dwukrotnie (1766, 1782) pełnił funkcje poselskie²⁴⁶. O. Wilkanowski, syn chorążego łęczyckiego Franciszka, był na sejmiku poselskim w 1780 asesorem i posłem do króla²⁴⁷. W czasie kampanii przedsejmowej w 1782 wymieniano go jako pretendenta do mandatu. Zdaniem M. Wisińskiej był on niewątpliwym regalistą²⁴⁸. Zwraca uwagę fakt, że mandatu nie uzyskała żadna z osób zaznaczonych w pierwotnej planicie dworskiej (według propozycji A. Walewskiego?). Wśród posłów znalazły się 3 osoby (J. Stokowski, J. Krosnowski, T. Dzierzbicki), których początkowo nie zamierzano rekomendować²⁴⁹. Przyjmując hipotezę, że pierwotna planta była odbiciem poglądów bardziej A. Walewskiego niż króla, należałoby uznać, że sejmik przyniósł osłabienie pozycji szambelana. Po jego sukcesie w sprawie obsady urzędów sądowych, być może w ramach utrzymywania równowagi wpływów, monarcha poparł kandydatów należących do konkurencyjnej opcji. Czytając list A. Walewskiego, w którym informuje on Stanisława Augusta o wynikach sejmiku, można odnieść wrażenie, że obsada mandatów poselskich nie przyniosła niespodzianek²⁵⁰. Sejmik poselski wybrał również delegatów do króla. Zostali nimi łowczy brzeziński J. Trzeciński i wojewódzic Józef Dzierzbicki²⁵¹. J. Trzeciński w czasach Sejmu Wielkiego stał się w Łęczyckiem czołowym działaczem opcji antykonstytucyjnej²⁵².

²⁴² AGAD, ŁGO 106, k. 400v. Laudum sejmiku w Łęczycy z 16 VIII 1784 (odpis: BPAU 8330, s. 703).

²⁴³ M. Wisińska, *Łęczyckie wobec...*, s. 106; H. Żerek-Kleszcz, *Posłowie łęczyccy...*, s. 134. T. Błociszewski próbował zerwać sejmik w Łęczycy w lutym 1792: W. Szczygielski, *Referendum trzeciomajowe*, s. 122.

²⁴⁴ AGAD, ŁGO 106, k. 400v. Laudum sejmiku w Łęczycy z 16 VIII 1784 (odpis: BPAU 8330, s. 703).

²⁴⁵ AGAD, ZP 126, k. 113v. Series kandydatów... 1782; *Urzędnicy województwa łęczyckiego i sieradzkiego...*, s. 79.

²⁴⁶ H. Żerek-Kleszcz, *Posłowie łęczyccy...*, s. 135.

²⁴⁷ AGAD, ŁGO 90, k. 358–358v. Laudum sejmiku w Łęczycy z 21–22 VIII 1780.

²⁴⁸ M. Wisińska, *Sejmik deputacki...*, s. 57.

²⁴⁹ AGAD, ZP 128, k. 22v. Kandydaci do poselstwa... 1784.

²⁵⁰ BCz 731, s. 201. A. Walewski do króla z 16 VIII 1784.

²⁵¹ AGAD, ŁGO 106, k. 400v. Laudum sejmiku w Łęczycy z 16 VIII 1784 (odpis: BPAU 8330, s. 703).

²⁵² W. Szczygielski, *Referendum trzeciomajowe*, s. 115.

Zanim przejdę do omówienia instrukcji poselskiej, krótko zajmę się uchwałami sejmiku w sprawach, które nie były związane z kampanią przedsejmową. W laudum znalazły się bowiem postanowienia typowe dla zgromadzeń gospodarskich. Podjęto je podczas sejmiku poselskiego, rezygnując z odbywania odrębnych obrad, co było zjawiskiem znanym również z innych województw, gdzie jednak łączono je zwykle z elekcją deputatów²⁵³. Przyczyną uchwały było niezadowolenie szlachty ze stanu zamku łęczyckiego i położonego tam murowanego archiwum. „Dezolacji” miały ulec dolne izby, wykorzystywane do suscepty i odbywania sądów. Również w złym stanie znajdowały się, położone na górze, pomieszczenia, w których przechowywano księgi grodzkie i ziemskie. W uchwale pisano, że „za dzisiejszego jw. Łuszczewskiego, kasztelana rawskiego, starosty łęczyckiego, przez cały przeciąg czterdziestoletniego posiadania, chociaż przy znacznych dochodach z starostwa tego, przy zaniedbanym utrzymaniu jego do tego przyszedł stanu [zamek – W.F.], iż dach na nim zupełnie opadł i mury się rwą i rozsypują sztukami, a na dalszy czas obalinami grożą...”²⁵⁴. W rzeczywistości Maciej Józef Łuszczewski uzyskał (w wyniku cesji) starostwo w sierpniu 1748, więc jego rządy trwały „tylko” 36 lat²⁵⁵. Sejmikujący zarzucali staroście łęczyckiemu, że samowolnie przeniósł księgi grodzkie i ziemskie do klasztoru dominikańskiego, gdzie miały być zagrożone pożarem. W uchwale stwierdzano brak reakcji na wcześniejsze lauda w tej sprawie oraz ignorowanie obietnic naprawy zamku, a zwłaszcza izb, w których powinno się przechowywać akta sądowe. W tej sytuacji uczestnicy sejmiku oskarżyli M. Łuszczewskiego o łamanie ustawy z 1768 (określającej obowiązki starostów)²⁵⁶. Pretensji sejmik zamierzał dochodzić na drodze sądowej. W tym celu powołano plenipotenta w osobie stolnikowicza brzezińskiego K. Dąbrowskiego (asesora sejmiku), „chętnie ten obowiązek przyjmującego”, który miał podjąć działania prawne w imieniu całego województwa²⁵⁷. Z uchwały wynika, że sprawa zamku i archiwum łęczyckiego bulwersowała szlachtę od wielu lat. Na wcześniejsze lauda sejmikowe „przeciwko” M. Łuszczewskiemu powoływano się w instrukcji poselskiej z 1778, w której wspomniano o „dezolacji” zamku i nieporządku w archiwum łęczyckim. Z jej tekstu wynika, że już wówczas J. Stokowski, w imieniu województwa, prowadził działania procesowe przeciwko staroście łęczyckiemu²⁵⁸. Zapewne nie przyniosły one oczekiwanych efektów. Do sprawy nawiązywano również w instrukcjach z 1782 i 1784 (o czym w dalszej

²⁵³ A. Lityński, *Sejmiki województwa płockiego...*, s. 80; W. Bednaruk, *Sejmiki lubelskie...*, s. 81–82. W. Bednaruk pisał wprawdzie o odbyciu w jednym dniu 2 sejmików (deputackiego i gospodarskiego), w rzeczywistości jednak chodziło o jedno zgromadzenie zob: APL, GrLub-rmo, sygn. 449, k. 104–104v. Laudum sejmiku w Lublinie z 15 VII 1780; GrLub-rmo, sygn. 483, k. 752–753v. Laudum sejmiku w Lublinie z 15 VII 1785.

²⁵⁴ AGAD, ŁGO 106, k. 400v–401. Laudum sejmiku w Łęczycy z 16 VIII 1784 (odpis: BPAU 8330, s. 703–704).

²⁵⁵ *Urzednicy województw łęczyckiego i sieradzkiego...*, s. 94.

²⁵⁶ AGAD, ŁGO 106, k. 401. Laudum sejmiku w Łęczycy z 16 VIII 1784 (odpis: BPAU 8330, s. 704).

²⁵⁷ AGAD, ŁGO 106, k. 401. Laudum sejmiku w Łęczycy z 16 VIII 1784 (odpis: BPAU 8330, s. 704).

²⁵⁸ AGAD, ŁGO 81, k. 259v. Instrukcja poselska łęczycka z 17 VIII 1778 (odpis BPAU 8330, s. 589–590).

części rozdziału). Napięcia między M. Łuszczewskim a szlachtą województwa ujawniały się również w innych kwestiach. Świadczy o tym sytuacja w lecie 1780, kiedy w kancelarii wielkiej koronnej przygotowywano reskrypt w sprawie powołania komisji dobrego porządku dla województwa łęczyckiego. M. Łuszczewski zaproponował jej skład, w którym oprócz ziemstwa i grodu łęczyckiego, nie znalazł się żaden urzędnik województwa. W odpowiedzi, kanclerz Jan Borch stwierdził, że umieści w niej tylko kandydatów rekomendowanych przez wojewodę S. Dzierzbickiego i kasztelana T. Lipskiego²⁵⁹.

Ostatnim elementem istotnym dla oceny sejmiku przedsejmowego z 17 sierpnia 1784 jest instrukcja poselska. Liczyła ona 23 punkty²⁶⁰. Jak na dotychczasowe zwyczaje województwa łęczyckiego nie było to dużo, w każdym razie mniej niż uchwalano na poprzednich zgromadzeniach (po 26). Jednak stwierdzenie A. Walewskiego w liście do króla, „punkta instrukcji bardzo krótkie”²⁶¹, jest chyba trochę na wyrost. Cytowane zdanie wydaje się jednak wskazywać, że w momencie pisania listu nie był gotowy pełny tekst dokumentu, lecz jedynie sprecyzowano jej zakres merytoryczny – „punkta instrukcji”. W tym miejscu ograniczę się do omówienia postanowień istotnych dla oceny postawy politycznej zgromadzenia. Podziękowania dla króla za troskliwość o dobro publiczne należały do konwencji w tego rodzaju tekstach i nie powinno się ich traktować jako przejawu regalizmu²⁶². Jednak w instrukcji łęczyckiej z 1784 miały trochę inny charakter. Dziękowano Stanisławowi Augustowi za prace nad poprawą edukacji młodzieży szlacheckiej i wydatki poniesione na poszukiwania soli²⁶³. Były to sprawy istotne w ówczesnej polityce króla. Kwestia znalezienia zasobów soli i kruszców odgrywała w 1782 ważną rolę w dworskim programie sejmu²⁶⁴. Podobnie można ocenić punkt dotyczący ustanowienia pensji ze Skarbu Rzeczypospolitej dla deputatów na Trybunał Koronny. Zwracano uwagę, że skoro państwo płaciło je za wypełnianie „łatwiejszych funkcji krajowych”, powinno rekompensować również koszty „tak użytecznej” funkcji i „potrzebnego krajowi urzędu”²⁶⁵. Sugestie rozwiązania tego problemu znajdowały się w propozycjach królewskich na poprzednie sejmy²⁶⁶. Sejmik łęczycki popierał pomysł odciążenia armii w udzielaniu pomocy przy egzekwowaniu wyroków. W związku

²⁵⁹ BCz 689, s. 261, 263. Antoni Sikorski do A. Cieciszowskiego z 2 VII 1780, Komisarze podani do Komisji *Boni Ordinis* miasta... Łęczycy przez... Łuszczewskiego kasztelana rawskiego, starostę łęczyckiego.

²⁶⁰ AGAD, ŁGO 107, k. 50–53. Instrukcja poselska łęczycka z 16 VIII 1784 (odpis: BPAU 8330, s. 689–700).

²⁶¹ BCz 731, s. 201. A. Walewski do króla z 16 VIII 1784.

²⁶² Por. W. Bednaruk, *Sejmiki lubelskie...*, s. 215–216.

²⁶³ AGAD, ŁGO 107, k. 50. Instrukcja poselska łęczycka z 16 VIII 1784 (odpis: BPAU 8330, s. 691).

²⁶⁴ AGAD, ZP 126, k. 40–42v. Sól, kruszce, mennica (projekt na sejm z 1782 z poprawkami uczynionymi ręką Stanisława Augusta). Sprawa poszukiwań soli znajdowała się także w propozycjach od tronu w 1780 i 1782: *Dyaryusz Seymu wolnego... 1780...*, wyd. S. Badeni, Warszawa, bez daty, s. 33; *Dyaryusz Seymu wolnego... 1782...*, wyd. P. Kiciński, Warszawa 1782, s. 40.

²⁶⁵ AGAD, ŁGO 107, k. 50v. Instrukcja poselska łęczycka z 16 VIII 1784 (odpis: BPAU 8330, s. 691–692); J. Włodarczyk, *Sejmiki łęczyckie*, s. 146.

²⁶⁶ *Dyaryusz... 1780*, s. 31; *Dyaryusz... 1782*, s. 40–41.

z tym postulowano utworzenie milicji grodowych „pod komendą zwierzchności wojskowej”²⁶⁷. Tego rodzaju koncepcja była zgodna z programem reform militarnych, który był lansowany w latach 1783–1786 przez kancelarię wojskową króla²⁶⁸. W tym samym punkcie rozwinęto projekt reformy systemu werbunkowego. Proponowano, by rekrutów dostarczały dobra królewskie i duchowne spośród poddanych w wieku 18–29 lat. Do armii miało trafiać 5% mężczyzn znajdujących się w tej grupie (nie uwzględniano w niej gospodarzy). Zastrzegano, że po odbyciu 9-letniej służby wojskowej chłopci powinni powracać do swoich panów²⁶⁹. Wprawdzie w szczegółach pomysł ten różnił się (np. pominięto miasta i miasteczka prywatne) od późniejszych projektów firmowanych przez Departament Wojskowy, lecz był z nimi zgodny, jeśli chodzi o generalny kierunek reformy²⁷⁰. Inaczej rzecz się miała z kolejnym postulatem, w którym domagano się, by oddziały wojskowe miały stałe miejsca stacjonowania²⁷¹, co było zresztą w tym czasie często pojawiającym się oczekiwaniem szlachty. Uznanie sejmikujących zdobył sobie twórca dworskiego programu reform wojskowych, zwalczany przez opozycję gen. Jan Komarzewski. W instrukcji zalecono posłom, by rekomendować jego zasługi królowi i sejmowi²⁷². Zgodne z oczekiwaniem monarchy było poparcie starań o nadanie przez sejm indygenatu dla książąt Fryderyka d’Anhalt Koetten i Karola Nassau-Siegen²⁷³. Chyba najbardziej kontrowersyjnym z punktu widzenia monarchy stanowiskiem sejmiku był stanowczy sprzeciw wobec stanowienia nowych podatków obciążających stan szlachecki²⁷⁴ (nie wspomniano tu jednak o innych grupach społecznych). Instrukcja poselska miała wyraźnie regalistyczny charakter. Jest widoczne, że nad jej treścią czuwały osoby rozumiejące politykę Stanisława Augusta (prawdopodobnie mógł to być A. Walewski).

Sejmik w Łęczycy nie w pełni zastosował się do wyrażonego w uniwersale przedsejmowym oczekiwania, że instrukcje poselskie zawierać będą propozycje mające za cel dobro publiczne²⁷⁵. Zapewne rację miał jednak A. Walewski, kiedy pisał, że „punkta in-

²⁶⁷ AGAD, ŁGO 107, k. 50v. Instrukcja poselska łęczycka z 16 VIII 1784 (odpis: BPAU 8330, s. 692); J. Włodarczyk, *Sejmiki łęczyckie*, s. 287.

²⁶⁸ E. Rostworowski, *Sprawa aukcji...*, s. 137.

²⁶⁹ AGAD, ŁGO 107, k. 50v–51. Instrukcja poselska łęczycka z 16 VIII 1784 (odpis: BPAU 8330, s. 693).

²⁷⁰ Por. E. Rostworowski, *Sprawa aukcji...*, s. 149–150; L. Ratajczyk, *Przezwyciężenie kryzysu militarnego Polski przed reformami Sejmu Czteroletniego*, Warszawa 1975, s. 87.

²⁷¹ AGAD, ŁGO 107, k. 51. Instrukcja poselska łęczycka z 16 VIII 1784 (odpis: BPAU 8330, s. 693–694).

²⁷² AGAD, ŁGO 107, k. 51v. Instrukcja poselska łęczycka z 16 VIII 1784 (odpis: BPAU 8330, s. 695).

²⁷³ AGAD, ŁGO 107, k. 51v. Instrukcja poselska łęczycka z 16 VIII 1784 (odpis: BPAU 8330, s. 695). Zob. też: M.G. Zieliński, *Cudzoziemcy w życiu codziennym Rzeczypospolitej doby stanisławowskiej*, Bydgoszcz 2004, s. 47.

²⁷⁴ AGAD, ŁGO 107, k. 50. Instrukcja poselska łęczycka z 16 VIII 1784 (odpis: BPAU 8330, s. 691).

²⁷⁵ AGAD, ŁGO 107, k. 238v–239. Uniwersał Stanisława Augusta na sejmik przedsejmowy z 20 V 1784.

strukcji” uzyskają aprobatę monarchy²⁷⁶. Zarówno wybór posłów, jak i treść instrukcji świadczyły o sukcesie regalistów na sejmiku łęczyckim w 1784.

Wkrótce po zakończeniu sejmu grodzieńskiego, w dniu 22 listopada 1784 zmarł podkomorzy łęczycki (od 1757) Karol Gomoliński²⁷⁷. W niecałe cztery tygodnie później, 17 grudnia 1784, wojewoda S. Dzierzbicki wydał w Mrodze uniwersał zwołujący sejmik do Łęczycy. Na 4 stycznia 1785 wyznaczono termin elekcji kandydatów do podkomorstwa²⁷⁸. Trzy dni później, 20 grudnia 1784, nastąpiła oblata uniwersału²⁷⁹. Tym razem dochowane zostały wszystkie terminy przewidziane ustawą. Nie są znane szczegóły przedsejmikowych negocjacji. Musiało jednak dojść do rywalizacji o ten wpływowy urząd. Zaraz po zakończeniu obrad J. Stokowski dziękował królowi, że wcześniej „łaska... WKMcici... raczyła dla mnie uprzętać trudności”²⁸⁰.

W dniu 3 stycznia 1785 w Łęczycy zebrał się sejmik elekcyjny. Obrady poprzedziła, co zaznaczono w laudum, modlitwa. Sejmik został zagajony przez chorążego łęczyckiego J. Stokowskiego. Na marszałka koła rycerskiego wybrany został podsędek J.N. Gajewski²⁸¹, poprzednio kierujący obradami deputackimi w 1784. W ziemstwie łęczyckim zasiadał on od wiosny 1778 (elekcja kandydatów na sejmiku z 30 kwietnia²⁸²). J.N. Gajewski uzyskał urząd podsędka w listopadzie 1783, mając poparcie A. Walewskiego. W 1788 otrzymał mandat na Sejm Wielki²⁸³. Wśród ośmiu asesorów znalazło się aż pięciu urzędników ziemskich. Byli to: stolnik orłowski Józef Faustyn Stokowski, podczaszki brzeziński Jan Zieleniewski, podstoli inowłodzki Walenty Chobrzyński, cześnik inowłodzki Tomasz Górski i wojski łęczycki Władysław Wardęski²⁸⁴. W. Wardęski pełnił już tę funkcję (16 sierpnia 1784). Podobnie T. Górski, który był nawet marszałkiem koła rycerskiego (9 grudnia 1783). W. Chobrzyński pretendował do podsędkostwa łęczyckiego na sejmiku z 12 stycznia 1779, nie znalazł się jednak wśród przedstawionych królowi kandydatów²⁸⁵. Kolejni dwaj asesorowie byli niższymi urzędnikami sądowymi województwa łęczyckiego²⁸⁶. Komornik ziemski Józef Kraśnicki i burgrabia Antoni Zaleski pełnili już wcześniej tę funkcję w listopadzie 1783 na sejmiku elekcyjnym²⁸⁷, ten pierwszy

²⁷⁶ BCz 731, s. 201. Anastazy Walewski do króla z 16 VIII 1784.

²⁷⁷ *Urzednicy województw łęczyckiego i sieradzkiego...*, s. 81.

²⁷⁸ AGAD, ŁGO 107, k. 486. Uniwersał Szymona Dzierzbickiego z 17 grudnia 1784.

²⁷⁹ AGAD, ŁGO 114, k. 417. Laudum sejmiku w Łęczycy z 3 I 1785 (odpis: BPAU 8330, s. 705).

²⁸⁰ BCz 698, s. 919. Jan Stokowski do króla z 3 I 1785.

²⁸¹ AGAD, ŁGO 114, k. 417. Laudum sejmiku w Łęczycy z 3 I 1785 (odpis: PAU 8330, s. 705–706).

²⁸² AGAD, ŁGO 81, k. 156–156v. Laudum sejmiku w Łęczycy z 30 IV 1778 (odpis: BPAU 8330, s. 571–573)

²⁸³ H. Żerek-Kleszcz, *Posłowie łęczyccy...*, s. 135.

²⁸⁴ AGAD, ŁGO 114, k. 417–417v. Laudum sejmiku w Łęczycy z 3 I 1785 (odpis: BPAU 8330, s. 706).

²⁸⁵ AGAD, ZP 125, k. 286bv. Laudum sejmiku w Łęczycy z 12 I 1779 (odpis: BPAU 8330, s. 603).

²⁸⁶ AGAD, ŁGO 114, k. 417–417v. Laudum sejmiku w Łęczycy z 3 I 1785 (odpis: BPAU 8330, s. 706). Asesorem był także Kazimierz Dąbrowski.

²⁸⁷ AGAD, ŁGO 101, k. 334–334v. Laudum sejmiku w Łęczycy z 17 XI 1783.

również na obradach przedsejmowych w następnym roku. Tak utytułowanego grona asesorów nie było na żadnym z badanych przeze mnie sejmików. Świadczy to o dużym zainteresowaniu elekcją podkomorską. Ostatecznie kandydatami do najwyższego niesenatorskiego urzędu w województwie zostali „zgodnie” wybrani: zagajający sejmik J. Stokowski, podczaszy łęczycki Jan Krosnowski, podczaszy orłowski Felicjan Szamowski i podkomorzyc sieradzki Franciszek Walewski. Nie wszystkich wybrańców sejmiku potraktowano tak samo. W zdecydowany sposób wyróżniono, wymienionego na pierwszym miejscu, J. Stokowskiego. W uchwale czytamy „Gdy tenże jw zagajający szczególniejsze w sercach braterskich zachowuje względy, przeto onegoż jednostajnymi głosi do prowadzenia styru w województwie naszym wybieramy, a dopełniając prawa w prezentowaniu Najjaśniejszemu Panu czterech kandydatów...”²⁸⁸. O aktywności parlamentarnej J. Stokowskiego już pisałem. Miał w dorobku kilka razy (1771, 1775, 1778, 1780) marszałkostwo koła rycerskiego, a w latach poprzedzających elekcję zagajał większość sejmików. Nie oznacza to, że pozostałych kandydatów należy traktować wyłącznie jako figurantów. J. Krosnowski był posłem na sejm z 1784. Wcześniej wyróżnił się zostając marszałkiem sejmików z lipca 1779 (deputackiego)²⁸⁹ i z listopada 1783 (elekcyjnego), co utorowało mu drogę do podczastwa łęczyckiego. F. Szamowski miał znacznie dłuższy (od 1776) staż na analogicznym urzędzie powiatu orłowskiego²⁹⁰. We wrześniu 1782 był on konkurentem do kasztelanii brzezińskiej, nie znalazł się jednak w trójce kandydatów wyłonionych przez konsyliarzy Rady Nieustającej²⁹¹. F. Walewski nie uzyskał wprawdzie urzędu ziemskiego, ale za to posiadał znakomite koneksje rodzinne. Jego starszy brat Michał został w listopadzie 1784 wojewodą sieradzkim. Podkomorzyc sieradzki pełnił już funkcję asesora na dwóch sejmikach w Łęczycy (12 stycznia 1779 i 15 lipca 1781)²⁹².

Zanim doszło do elekcji kandydatów na podkomorzego łęczyckiego, na sejmiku z 3 stycznia 1785 została złożona relacja z sejmu grodzieńskiego. Wyniki prac parlamentu przyjęto z ukontentowaniem, co dało okazję do sformułowania pochwał pod adresem króla. Z laudum wynika, że relację składał J. Stokowski²⁹³, choć w obradach uczestniczył przynajmniej jeszcze jeden poseł (podczaszy łęczycki J. Krosnowski).

Po sejmiku J. Stokowski informował króla o zgodnym i spokojnym przebiegu obrad. Jednocześnie prosił Stanisława Augusta o wakujący urząd²⁹⁴. Dotychczasowy chorąży został ostatecznie podkomorzym łęczyckim. Król informował go o nominacji (nosiła ona datę 7 stycznia 1785) pięć dni po sejmiku²⁹⁵. Monarcha docenił aktywność

²⁸⁸ AGAD, ŁGO 114, k. 417v. Laudum sejmiku w Łęczycy z 3 I 1785 (odpis: BPAU 8330, s. 707).

²⁸⁹ BPAU 8330, s. 609–610. Laudum sejmiku w Łęczycy z 15 VII 1779.

²⁹⁰ *Urzednicy województwa łęczyckiego i sieradzkiego...*, s. 105.

²⁹¹ AGAD, ML VII/41, k. 65. Protokół Rady Nieustającej z 20 IX 1782; H. Żerek-Kleszcz, *Nominacje senatorskie...*, s. 232. W protokole Rady Nieustającej Szamowski występuje błędnie jako podczaszy łęczycki.

²⁹² M. Kobierecki, *op. cit.*, s. 207.

²⁹³ AGAD, ŁGO 114, k. 417v. Laudum sejmiku w Łęczycy z 3 I 1785 (odpis: BPAU 8330, s. 706).

²⁹⁴ BCz 698, s. 919. Jan Stokowski do króla z 3 I 1785.

²⁹⁵ BCz 698, s. 921. Król do J. Stokowskiego z 8 I 1785; *Urzednicy województwa łęczyckiego i sieradzkiego...*, s. 82.

parlamentarną J. Stokowskiego, który stał się czołową postacią obozu regalistycznego w województwie²⁹⁶.

Dzień po sejmiku elekcyjnym, 4 stycznia 1785, na sesji Rady Nieustającej wybrano kandydatów do kasztelanii inowłodzkiej (po śmierci w grudniu 1784 Bogusława Ustrzyckiego)²⁹⁷. Kandydatami Rady zostali podkomorzy krzemieniecki Mikołaj Piaskowski, starosta wartelski T. Dzierzbicki (zasiadający wówczas w Radzie, wcześniej trzykrotny poseł łęczycki²⁹⁸) i eksstarosta przedecki Antoni Kossowski. W gronie osób przedstawionych królowi nie znaleźli się chorąży T. Turski i szambelan A. Walewski. Tak słaby wynik czołowego łęczyckiego regalisty może świadczyć, że szambelan nie aspirował do tej kasztelanii. Urząd otrzymał, związany z Wołyniem, podkomorzy krzemieniecki Mikołaj Piaskowski²⁹⁹. W lutym 1784 był on pretendentem do kasztelanii wołyńskiej, nie znalazł się jednak w trójce kandydatów wyłonionych przez konsyliarzy³⁰⁰. Zdaniem H. Żerek-Kleszcz, celem tej nominacji mogło być pozbycie się M. Piaskowskiego z podkomorstwa³⁰¹. Jest to dość prawdopodobne. Wołyń był dla regalistów trudnym obszarem, o czym świadczył przebieg sejmików poselskich przed sejmem grodzieńskim³⁰². M. Piaskowski był zaś, przynajmniej jesienią 1785, negatywnie postrzegany przez króla³⁰³.

Po kilku dniach nowy kasztelan inowłodzki zrezygnował z urzędu. Być może M. Piaskowski zgodził się na powyższą kombinację, by uzyskać w zamian Order Orła Białego, którego monarcha raczej nie dawał urzędnikom ziemskim³⁰⁴. Do kolejnej elekcji kasztelanii inowłodzkiej doszło 18 stycznia 1785, na sesji Rady Nieustającej³⁰⁵. Wśród pretendentów do funkcji, poparcia konsyliarzy nie uzyskali chorąży łęczycki T. Turski (zagaił kilka sejmików) i instygator koronny I. Gomoliński (cztery razy wybierany na reprezentanta województwa: 1768, 1773, 1778, 1780)³⁰⁶. Kandydatami do kasztelanii zostali: eksstarosta przedecki Antoni Kossowski, chorąży brzeziński R. Dunin i starosta wartelski T. Dzierzbicki³⁰⁷. T. Dzierzbicki trzykrotnie reprezento-

²⁹⁶ M. Wiśnińska, *Sejmik deputacki...*, s. 60; H. Żerek-Kleszcz, *Stokowski Jan Sariusz*, s. 48.

²⁹⁷ BCz 698, s. 1359. Kazimierz Ustrzycki do króla z 21 XII 1784; AGAD, ML VII/51, s. 36–37. Protokół Rady Nieustającej z 4 I 1785; H. Żerek-Kleszcz, *Nominacje senatorskie...*, s. 232.

²⁹⁸ H. Żerek-Kleszcz, *Posłowie łęczyccy...*, s. 135.

²⁹⁹ AGAD, ML VII/51, s. 36–37. Protokół Rady Nieustającej z 4 I 1785; ML VII/92, k. 58. Kandydaci do kasztelanii inowłodzkiej; H. Żerek-Kleszcz, *Nominacje senatorskie...*, s. 232.

³⁰⁰ AGAD, ML VII/49, k. 61v. Protokół Rady Nieustającej z 27 II 1784; ML VII/93, k. 262. Kandydaci do kasztelanii wołyńskiej.

³⁰¹ H. Żerek-Kleszcz, *Nominacje senatorskie...*, s. 224.

³⁰² BCz 730, s. 421. J. Stempkowski do króla z 23 VIII 1784.

³⁰³ BCz 724, s. 779. Król do Antoniego Stanisława Czetwertyńskiego z 30 XI 1785.

³⁰⁴ Jako kawaler orderu Orła Białego M. Piaskowski wystąpił w elekcji kandydatów na kasztelana czernihowskiego w lutym 1785; AGAD, ML VII/51, s. 100. Protokół Rady Nieustającej z 22 II 1785; ML VII/92, k. 247. Kandydaci do kasztelanii czernihowskiej.

³⁰⁵ AGAD, ML VII/51, s. 55. Protokół Rady Nieustającej z 18 I 1785; H. Żerek-Kleszcz, *Nominacje senatorskie...*, s. 232.

³⁰⁶ AGAD, ML VII/92, k. 135. Kandydaci do kasztelanii inowłodzkiej; H. Żerek-Kleszcz, *Posłowie łęczyccy...*, s. 135. Zob. też: E. Rostworowski, *Gomoliński Ignacy*, s. 269.

³⁰⁷ AGAD, ML VII/51, s. 55. Protokół Rady Nieustającej z 18 I 1785; ML VII/92, k. 135. Kandydaci do kasztelanii inowłodzkiej; H. Żerek-Kleszcz, *Nominacje senatorskie...*, s. 232.

wał Łęczyckie w sejmie (1766, 1782, 1784); wielokrotnym posłem był także R. Dunin³⁰⁸. Kasztelanem inowłodzkim został jednak A. Kossowski. Eksstarosta przedecki tylko raz uzyskał mandat na sejm w Łęczycy (w 1782). Z pewnością uczestniczył też w sejmiku elekcyjnym z 17 listopada 1783, gdyż podpisał uchwałę w sprawie W. Brzozowskiego³⁰⁹.

Pominięcie A. Walewskiego przy nominacji na kasztelanę inowłodzką nie wpłynęło na jego pozycję wśród łęczyckich regalistów. Świadczą o tym sejmiki deputackie z 1785. Kluczową rolę odgrywali na nich szambelan i podkomorzy łęczycki. Obaj razem udali się na sejmik, by wspólnie urabiać opinię szlachty³¹⁰. J. Stokowski, którego A. Walewski poinformował o zaleceniach Stanisława Augusta, sam się określał „pierwszym wykonywaczem” królewskich rozkazów w województwie łęczyckim. Jeszcze w dniu obrad obaj złożyli monarsze listowne relacje z przebiegu sejmiku³¹¹. Podkomorzy łęczycki podkreślał rolę A. Walewskiego w dochodzeniu sejmików łęczyckich do jednomyślności. Z listu wynika, że pretendentem do funkcji był podczaszyc Szamowski (zapewne Ignacy, syn podczaszego orłowskiego Felicjana³¹²). Król jednak zalecił poprzeć innego konkurenta, szambelana Antoniego Brochockiego³¹³.

Obrady w Łęczycy 15 lipca 1785 poprzedzono modlitwą. Sejmik zagał podkomorzy J. Stokowski. Na marszałka koła rycerskiego wybrano podstolica brzezińskiego Wojciecha Szczawińskiego (syna konfederata barskiego Jana)³¹⁴. Na sejmiku elekcyjnym z 30 kwietnia 1778 W. Szczawiński pełnił, jako burgrabia grodzki łęczycki, funkcję asesora³¹⁵. W październiku 1787 został on łowczym inowłodzkim, po Wincentym Starzyńskim, który awansował na podstolstwo brzezińskie po rezygnacji J. Szczawińskiego³¹⁶. Wśród 8 asesorów znalazło się pięciu burgrabiów grodzkich łęczyckich (Bogumił Szołowski, Antoni Zaleski, Szymon Grocholski, Antoni Brochocki i Stanisław Tański). Wśród pomocników marszałka brakowało urzędników ziemskich, natomiast funkcję tę pełnili podstolic inowłodzki Izydor Chobrzyński i skarbnikowicz inowłodzki Antoni Szamowski³¹⁷. Wcześniej już asesorami byli S. Tański (9 grudnia 1783), A. Szamowski (15 lipca 1783) i A. Zaleski (17 listopada 1783). Z uchwały wynika, że marszałek W. Szczawiński podał kilku kandydatów do funkcji deputackiej i uczestnicy sejmiku przystąpili do elekcji³¹⁸. Niestety w laudum nie podano nazwisk

³⁰⁸ H. Żerek-Kleszcz, *Postowie łęczyccy...*, s. 134–135.

³⁰⁹ AGAD, ŁGO 102, k. 396. Uchwała sejmiku w Łęczycy z 17 XI 1783.

³¹⁰ BCz 698, s. 1405. A. Walewski do króla z 15 VII 1785.

³¹¹ BCz 698, s. 923, 1405. J. Stokowski do króla z 15 VII 1785 i A. Walewski do króla z 15 VII 1785.

³¹² H. Żerek-Kleszcz, *Szamowski Ignacy*, [w:] PSB, t. XLVI, 2010, s. 589.

³¹³ BCz 698, s. 923. J. Stokowski do króla z 15 VII 1785.

³¹⁴ AGAD, ŁGO 114, k. 297. Laudum sejmiku w Łęczycy z 15 VII 1785; H. Żerek-Kleszcz, *Szczawiński Jan*, s. 200–201.

³¹⁵ AGAD, ŁGO 81, k. 156v. Laudum sejmiku w Łęczycy z 30 IV 1778 (odpis: BPAU 8330, s. 572).

³¹⁶ H. Żerek-Kleszcz, *Szczawiński Jan*, s. 201.

³¹⁷ AGAD, ŁGO 114, k. 298–298v. Laudum sejmiku w Łęczycy z 15 VII 1785 (odpis: BPAU 8330, s. 712). Urzędy części asesorów ustaliłem na podstawie podpisów.

³¹⁸ AGAD, ŁGO 114, k. 297. Laudum sejmiku w Łęczycy z 15 VII 1785 (odpis: BPAU 8330, s. 710).

pretendentów. Jest jednak prawdopodobne, że wśród kandydatów był wspomniany podczaszyc I. Szamowski (w 1787 został on deputatem łęczyckim³¹⁹). Ostatecznie na sędziego trybunalskiego został wybrany jednogłośnie syn chorążego łęczyckiego Jana Tomasza (zmarłego w 1783), szambelan Antoni Brochocki, o którym w uchwale napisano: „w ślady ojca wstępujący syn”³²⁰. Prawdopodobnie już po rozpoczęciu wotowania regaliści skłonili konkurenta chorążycy łęczyckiego do rezygnacji. A. Brochocki okazał się deputatem lojalnym wobec monarchy. Świadczy o tym sugestia Onufrego Kickiego z lipca 1786, który proponował, by ściągnąć deputata łęczyckiego do Lublina ze względu na zbliżające się rozstrzygnięcie sprawy sędziego ziemskiego łukowskiego Antoniego Łaskiego (zob. rozdział pierwszy), której wynikiem interesował się dwór³²¹. Król zaakceptował tę propozycję i obiecał napisać do prymasa M. Poniatowskiego list z prośbą o wezwanie regalistycznych deputatów³²².

Czynności sejmiku z 15 lipca 1785 nie ograniczyły się do wyłonienia deputata. Wykorzystując szybkie zakończenie wyborów, postanowiono nie zabierać czasu sądom grodzkim (przewidzianym na następny dzień) i jeszcze 15 lipca zająć się obradami gospodarskimi. Zaznaczono jednak, że jest to decyzja jednorazowa, nie mająca charakteru precedensu³²³. Zgromadzona w Łęczycy szlachta wysłała posłów do nowego (od jesieni 1784) prymasa M. Poniatowskiego. Zostali nimi chorąży większy łęczycki Tomasz Turski i łowczy brzeziński Jakub Trzciniński³²⁴. Wysyłanie poselstw do arcybiskupa gnieźnieńskiego, a jednocześnie królewskiego brata, było w 1785 powszechną praktyką³²⁵. W tym kontekście zwraca uwagę fakt, że łęczycy regaliści przeoczyli wcześniejszą okazję, jaką dał im sejmik elekcyjny w styczniu tego roku. Delegaci wysłani do prymasa zostali zaopatrzeni w osobną instrukcję³²⁶. Mieli podziękować mu za działalność na polu edukacji. Wyrażono wdzięczność M. Poniatowskiemu za jego troskę o szkoły łęczyckie³²⁷. Posłowie powinni zarekomendować prymasowi księdza Joachima Więckowskiego, który przez 12 lat był prorektorem szkoły łęczyckiej. Proszono, by na jego miejsce został powołany prefekt tych szkół ksiądz Prokopowicz lub uczący tam ksiądz Konczewski. Protekcji M. Poniatowskiego polecano jeszcze dwóch duchownych. Jednocześnie zanoszono skargę na wizytatora generalnego szkół księdza Franciszka Salezego Jezierskiego³²⁸. Szlachta łęczycka pisała o nim z oburzeniem, że przybył

³¹⁹ AGAD, ŁGO 124, k. 54–54v. Laudum sejmiku w Łęczycy z 15 VII 1787; H. Żerek-Kleszcz, *Szamowski Ignacy*, s. 589.

³²⁰ AGAD, ŁGO 114, k. 297. Laudum sejmiku w Łęczycy z 15 VII 1785 (odpis: BPAU 8330, s. 710); *Urzędnicy województw łęczyckiego i sieradzkiego...*, s. 56.

³²¹ BCz 733, s. 331. Onufry Kicki do króla z 11 VII 1786.

³²² BCz 733, s. 333. Król do O. Kickiego z 14 VII 1786.

³²³ AGAD, ŁGO 114, k. 297–297v. Laudum sejmiku w Łęczycy z 15 VII 1785; J. Włodarczyk, *Sejmiki łęczyckie*, s. 94.

³²⁴ AGAD, ŁGO 114, k. 297v. Laudum sejmiku w Łęczycy z 15 VII 1785.

³²⁵ W. Filipczak, *Sejmiki województwa płockiego...*, s. 44–45; idem, *Aktywność sejmikowa...*, s. 31–32.

³²⁶ AGAD, ŁGO 113, k. 119–120v. Instrukcja sejmiku w Łęczycy dla delegatów do prymasa z 15 VII 1785 (odpis: BPAU 8330, s. 713–716).

³²⁷ AGAD, ŁGO 114, k. 297v. Laudum sejmiku w Łęczycy z 15 VII 1785.

³²⁸ AGAD, ŁGO 113, k. 119v–120. Instrukcja sejmiku w Łęczycy z 15 VII 1785 (odpis: BPAU

jedynie po to „aby w uszach dzieci naszych zhańbił i znieważył nas, wystawiając obelżywie w przemowie swojej do młodzieży mianej rodziców na cel szyderstwa, a satyryczną krytyką swoją dotykając ordery, urzędy sądowe, magistratury i cały stan rycerski...”³²⁹. Ironia i dowcip czołowego publicyisty polskiego oświecenia, cenione przez współczesnych historyków³³⁰, najwyraźniej nie znalazły zrozumienia u łęczyckich obywateli. W laudum domagali się oni wyjaśnienia, gdzie mają szukać satysfakcji „w tak niepraktykowanym razie”³³¹. Posłowie mieli także prosić prymasa o ustalenie terminu popisu szkolnego. Chodziło o to, by ojcowie zainteresowani postępami dzieci w nauce, mogli w nim uczestniczyć³³². Krytyka ze strony sejmiku łęczyckiego miała wpływ na przebieg kariery księdza F.S. Jezierskiego. Prymas M. Poniatowski, ze względów politycznych, nie chciał drażnić regalistycznie nastawionej szlachty łęczyckiej. Prezes Komisji Edukacji Narodowej, wbrew stanowisku Hugona Kołłątaja (rektora Szkoły Głównej), zwolnił F.S. Jezierskiego ze stanowiska wizytatora i zatrudnił w bibliotece Szkoły Głównej³³³.

Kolejną sprawą, którą zajął się sejmik w Łęczycy z 15 lipca 1785, był projekt Departamentu Wojskowego. Został on skierowany na sejmiki z datą 9 lipca. Dotyczył wprowadzenia nowego systemu rekrutacji armii. O ogólnych założeniach propozycji już pisałem. Miała ona zapewnić corocznie 1000 ludzi dostarczanych z dóbr królewskich, kościelnych oraz miast i miasteczek prywatnych³³⁴. Według przesłanej do województw tabeli (podpisanej przez hetmana polnego litewskiego Ludwika Tyszkiewicza) 13 rekrutów powinno dostarczyć województwo łęczyckie³³⁵. O dobre przyjęcie propozycji przez miejscową szlachtę zabiegał A. Walewski, który opisał swoje działania w liście do króla. W Łęczycy, jeszcze przed udaniem się do kościoła na obrady, odczytano projekt Departamentu. A. Walewski starał się wyjaśniać zgłaszane wątpliwości. Sejmik pozytywnie odniósł się do proponowanego systemu rekrutacji. Do jednomyślnej akceptacji projektu przyczyniły się wystąpienia A. Walewskiego, J. Stokowskiego i F. Jerzmanowskiego³³⁶. Należy zgodzić się z opinią L. Ratajczyka, że województwo łęczyckie przyjęło projekt bez zastrzeżeń. W laudum oceniono go jako zgodny z prawem. Napisano też, że jest „najwyborniejszym nieustannej Najjaśniejszego Pana o dobro publiczne troskliwością dziełem”³³⁷.

8330, s. 715); J. Włodarczyk, *Problematyka oświaty...*, s. 155–156. J. Włodarczyk określa ks. J. Więckowskiego jako prorektora.

³²⁹ AGAD, ŁGO 113, k. 120. Instrukcja z 15 VII 1785 (odpis: BPAU 8330, s. 715–716); J. Włodarczyk, *Problematyka oświaty...*, s. 156; A. Jobert, *Komisja Edukacji Narodowej w Polsce (1773–1794)*, Wrocław 1979, s. 178.

³³⁰ Por. A. Grześkowiak-Krwawicz, *O formę rządu czy o rząd dusz. Publicystyka polityczna Sejmu Czteroletniego*, Warszawa 2000, s. 211.

³³¹ AGAD, ŁGO 114, k. 297v. Laudum sejmiku w Łęczycy z 15 VII 1785; J. Włodarczyk, *Problematyka oświaty...*, s. 156.

³³² AGAD, ŁGO 113, k. 120. Instrukcja sejmiku w Łęczycy z 15 VII 1785 (odpis: BPAU 8330, s. 716).

³³³ J. Włodarczyk, *Problematyka oświaty...*, s. 156; A. Jobert, *op. cit.*, s. 178.

³³⁴ E. Rostworowski, *Sprawa aukcji wojska...*, s. 149–150; L. Ratajczyk, *op. cit.*, s. 87–88.

³³⁵ AGAD, ŁGO 113, k. 478. *Proporcya rekruta do dymów* (druk z podpisem L. Tyszkiewicza).

³³⁶ BCz 698, s. 1405–1406. A. Walewski do króla z 15 VII 1785.

³³⁷ AGAD, ŁGO 114, k. 298. Laudum z 15 VII 1785 (odpis: BPAU 8330, s. 712); L. Ratajczyk, *op. cit.*, s. 88.

Ostatni problem, który zaangażował uwagę sejmikujących, dotyczył sytuacji łączyckiego archiwum. Ponownie podniesiono sprawę zagrożeń wynikających ze złego stanu miejscowego zamku. Podjęte na ostatnim sejmiku poselskim uchwały nie przyniosły więc oczekiwanych skutków. Deklarowano bowiem wdzięczność i nagrodę dla osoby, która doprowadzi do egzekucji prawa z 1768, mówiącego o reperacji zamków. Obietnica odnosiła się zarówno do ustanowionego w 1784 plenipotenta (K. Dąbrowskiego), jak i każdego z obywateli, który zrealizuje to dzieło³³⁸.

Sejmik łączycki zakończył się sukcesem regalistów. Król w listach do A. Walewskiego i J. Stokowskiego nie ukrywał satysfakcji. Stanisław August deklarował również wobec J. Stokowskiego zadowolenie z jego nominacji na podkomorstwo³³⁹.

Weryfikację królewskich ocen miała przynieść kampania sejmikowa 1786. Walka polityczna była wówczas szczególnie ostra. Przyczyną była polaryzacja stosunków dwór – opozycja wywołana sławetną sprawą Dogrumowej³⁴⁰. Zainteresowanie funkcją poselską było znaczne. Na opracowanej w Gabinetecie Stanisława Augusta liście przewidywanych kandydatów do mandatu znalazło się 13 osób. W wykazie podkreślono aż 5 nazwisk (województwo wybierało 4 posłów), co sugeruje, iż w czasie jego sporządzania nie podjęto jeszcze ostatecznej decyzji. Na poparcie królewskie szanse mieli: A. Walewski, wojewodzie Dzierzbicki, chorąży orłowski O. Dąbrowski, F. Jerzmanowski i podkomorzy J. Stokowski. Wśród potencjalnych pretendentów umieszczono także: sędziego ziemskiego P. Mikorskiego, generała T. Błociszewskiego, łowczego W. Starzyńskiego, podstolego J. Szczawińskiego, szambelana Nakwaskiego, podsędka J. Gajewskiego, pułkownika K. Janikowskiego i chorążego łączyckiego R. Dunina³⁴¹.

Próba generalną przed kampanią przedsejmową był, jak zwykle, sejmik deputacki. Obrady w Łęczycy, 15 lipca 1786, zagał podkomorzy J. Stokowski. Marszałkiem koła rycerskiego został starosta balikowski Józef Kossowski. Wśród 8 asesorów znalazło się trzech burgrabiów grodzkich łączyckich. Byli to: Bogumił Szałowski, Stanisław Stępowski i Stanisław Krasnodębski³⁴². B. Szałowski został asesorem na sejmiku deputackim rok wcześniej. Tę samą funkcję uzyskał 15 lipca 1783 S. Stępowski³⁴³. W liczbie czterech pojawili się także synowie urzędników ziemskich (podsędkowicz łączycki Jan Ostrowski, podczaszyc orłowski Romuald Szamowski, łowczyc zakroczymski (?) Ksawery Dąbrowski oraz skarbnikowicz łączycki Waclaw Kruszewski). Wybór deputata nastąpił jednomyślnie. Został nim łowczy brzeziński Jakub Trzciniński (asesor sejmików w sierpniu 1780 i lipcu 1784). Wyłoniono także pisarza dekretów na registr

³³⁸ AGAD, ŁGO 114, k. 298. Laudum z 15 VII 1785 (odpis: BPAU 8330, s. 712).

³³⁹ BCz 698, s. 925, 1409. Król do J. Stokowskiego z 22 VII 1785 i do A. Walewskiego z 22 VII 1785.

³⁴⁰ A. Stroynowski, *Zmiany sytuacji politycznej w Rzeczypospolitej przed ostatnim „wolnym” sejmem w 1786 r.*, AUL 1996, FH 58, s. 97–101; A. Danilczyk, *Afera Dogrumowej a konsolidacja opozycji antykrólewskiej w latach 1785–1786*, KH 2004, R. CXI, nr 4, s. 51–81.

³⁴¹ AGAD, ZP 132, k. 49. Konkurenci do poselstwa 1786.

³⁴² AGAD, ŁGO 119, k. 357. Laudum sejmiku w Łęczycy z 15 VII 1786 (odpis: BPAU 8330, s. 717–718)

³⁴³ AGAD, ŁGO 102, k. 119. Laudum sejmiku w Łęczycy z 15 VII 1783; ŁGO 114, k. 297. Laudum sejmiku w Łęczycy z 15 VII 1785.

trybunalski województwa łęczyckiego. Funkcję tę uzyskał burgrabia grodzki łęczycki Józef Morzkowski³⁴⁴.

Z listu J. Stokowskiego wnosić można, że wybór J. Trzcńskiego nastąpił zgodnie z wolą Stanisława Augusta³⁴⁵. Kilka dni po sejmiku deputackim Stanisław August pisał do podkomorzego łęczyckiego o pomyślnym rezultacie obrad w Łęczycy. Monarcha wyrażał nadzieję, że równie korzystnie zakończy się sejmik poselski³⁴⁶. Jednak deputat łęczycki rozczarował stronników króla. Z korespondencji przywódców wielkopolskich regalistów wynika, że na dworze powstał projekt postawienia J. Trzcńskiemu zarzutu korupcji³⁴⁷.

Prawdziwym egzaminem dla łęczyckich regalistów były jednak sejmiki przedsejmowe. Poczynaniami stronników dworu kierowali wspólnie A. Walewski i J. Stokowski³⁴⁸. Obrady rozpoczęte 21 sierpnia 1786 w Łęczycy zagał, debiutujący w tej roli, kasztelan inowłodzki A. Kossowski. Na marszałka jednogłośnie wybrany został cześnik inowłodzki Tomasz Górski³⁴⁹. Kierował on wcześniej obradami sejmiku pisarskiego z grudnia 1783. Wśród asesorów znalazło się tym razem trzech urzędników ziemskich (wojski łęczycki Władysław Wardęski, wojski brzeziński Ignacy Stokowski i skarbnik brzeziński Antoni Kraśnicki) i trzech synów urzędników (stolnikowicz Kazimierz Dąbrowski, podczaszyc orłowski Ignacy Szamowski, podkomorzyc sieradzki Franciszek Walewski i łowczyc różański Ignacy Krosnowski). W gronie pomocników marszałka nie było zaś, co należy uznać za ewenement, żadnego z niższych urzędników sądowych³⁵⁰. Wszyscy mieli wcześniejsze doświadczenia w roli asesorów: I. Szamowski (15 lipca 1778), I. Stokowski (15 lipca 1780), K. Dąbrowski (19 sierpnia 1782), W. Wardęski (16 sierpnia 1784), I. Krosnowski (16 sierpnia 1784) i F. Walewski (12 stycznia 1779 i 15 lipca 1781)³⁵¹.

Atmosfera sejmiku była bardzo napięta. Dwukrotnie, jak wynika z listu J. Stokowskiego, sięgano po szablę³⁵². „Robota”, pisał A. Walewski o działaniach regalistów, „twardo szła i ciężko”. Stronnikom malkontentów na sejmiku patronował Michał Kobyłecki, adiutant hetmana S. Rzewuskiego. Według A. Walewskiego było kilkunastu rannych po stronie opozycji³⁵³. Odmienne niż na poprzednich sejmikach (w latach

³⁴⁴ AGAD, AGAD, ŁGO 119, k. 357–358. Laudum sejmiku w Łęczycy z 15 VII 1786 (odpis: BPAU 8330, s. 717–720).

³⁴⁵ BCz 698, s. 927. J. Stokowski do króla z 15 VII 1786.

³⁴⁶ BCz 698, s. 929. Król do J. Stokowskiego z 19 VII 1786.

³⁴⁷ BKórń. 11396, k. 13–13v. F.K. Kęszycki do Józefa Mielżyńskiego z 19 III 1787.

³⁴⁸ BCz 698, s. 931. J. Stokowski do króla z 22 VIII 1786; A. Danilczyk, *W kręgu afery Dogrumowej. Sejm 1786 roku*, Warszawa 2010, s. 87.

³⁴⁹ AGAD, ŁGO 118, k. 413. Laudum sejmiku w Łęczycy z 21 VIII 1786.

³⁵⁰ Ósmym asesorem był chorąży kawalerii narodowej Hieronim Jerzmanowski: AGAD, ŁGO 118, k. 413–413v. Laudum sejmiku w Łęczycy z 21 VIII 1786 (odpis: BPAU 8330, s. 722–723).

³⁵¹ AGAD, ŁGO 106, k. 400. Laudum sejmiku w Łęczycy z 16 VIII 1784; M. Kobierecki, *op. cit.*, s. 207; H. Żerek-Kleszcz, *Szamowski Ignacy*, s. 589.

³⁵² BCz 698, s. 931. J. Stokowski do króla z 22 VIII 1786; A. Danilczyk, *W kręgu afery...*, s. 87.

³⁵³ BCz 698, s. 1391. A. Walewski do króla z 22 VIII 1786.

1780–1784), w sprawie wyłonienia posłów nie osiągnięto kompromisu³⁵⁴. Zanim doszło do rozstrzygnięcia, przeciwnicy dworu próbowali przeciągać obrady. Jednak stanowcze działania regalistów, pod wodzą A. Walewskiego i J. Stokowskiego, zapobiegły akcji opozycji i zgodnie z prawem przeprowadzono elekcję posłów. Wybory zakończyły się dopiero o godzinie czternastej w drugim dniu obrad, czyli 22 sierpnia³⁵⁵. Mandat ostatecznie uzyskali: podkomorzy łęczycki J. Stokowski, szambelan A. Walewski, chorąży inowłodzki F. Jerzmanowski oraz chorąży orłowski Onufry Dąbrowski³⁵⁶. Wszyscy posłowie już wcześniej zasiadali w sejmie jako reprezentanci województwa łęczyckiego. Najsłabsze doświadczenie w parlamencie Rzeczypospolitej miał O. Dąbrowski, któremu wcześniej tylko raz (w 1778) powierzono mandat. Trzykrotnie na sejmikach przedsejmowych wybierani byli posłami A. Walewski i F. Jerzmanowski (w 1776 nie został jednak dopuszczony do obrad sejmiku), dwa razy – J. Stokowski³⁵⁷.

Wybrano także delegatów do Stanisława Augusta, którymi zostali cześnik brzeziński Hilary Żabokrzecki i podstolic inowłodzki Michał Chobrzyński³⁵⁸, który był asesorem w sierpniu 1780, zaś na rozdwojonym sejmiku deputackim w 1788 został elektem przeciwników stronnictwa regalistycznego³⁵⁹. Jako posłów do prymasa wysłano wojskiego łęczyckiego W. Wardęskiego (asesora sejmiku) i podczaszyca łęczyckiego Romualda Szamowskiego³⁶⁰. Zalecono im nie tylko wyrażenie uszanowania i rekognicji M. Poniatowskiemu. Mieli oni polecić łasce arcybiskupa księdza J. Więckowskiego, prorektora szkół łęczyckich oraz innych duchownych – proboszczów wywodzących się ze znanych rodzin szlachty łęczyckiej (księża: Teodor Brochocki, Gajewski, Stanisław Obrębski)³⁶¹. Z korespondencji wiadomo, że na sejmiku czytano listy prymasa M. Poniatowskiego i marszałka wielkiego koronnego M. Mniszcha oraz propozycje wysłane przez Departament Wojskowy. J. Stokowski pisał „o innych listach pobocznie tylko słyseć się dało, lecz te nie były okazywane”³⁶². A. Walewski, pisząc na ten temat, nie był pewny, czy takich listów (poza wcześniej wymienionymi) nie było, „czy też bano się ich pokazać”³⁶³.

Uchwalona na sejmiku instrukcja poselska liczyła 21 punktów³⁶⁴. Jak na łęczyckie zwyczaje nie było to dużo. Niewątpliwie instrukcja poselska (podobnie jak zalecenia

³⁵⁴ Wybory posłów większością głosów były konieczne również na sejmiku przedsejmowym z 17 VIII 1778: W. Filipczak, *Sejm 1778 roku*, s. 63.

³⁵⁵ BCz 698, s. 931, 1391. J. Stokowski do króla z 22 VIII 1786 i A. Walewski do króla z 22 VIII 1786; A. Danilczyk, *W kręgu afery...*, s. 87.

³⁵⁶ AGAD, ŁGO 118, k. 413v–414. Laudum sejmiku w Łęczycy z 21 VIII 1786 (odpis: BPAU 8330).

³⁵⁷ H. Żerek-Kleszcz, *Posłowie łęczyccy...*, s. 134–135.

³⁵⁸ AGAD, ŁGO 118, k. 414. Laudum sejmiku w Łęczycy z 21 VIII 1786.

³⁵⁹ M. Wiśnińska, *Sejmik deputacki...*, s. 66; W. Szczygielski, *Referendum trzeciomajowe*, s. 115.

³⁶⁰ AGAD, ŁGO 118, k. 415. Uchwała sejmiku w Łęczycy o wyborze delegatów do prymasa z 21 VIII 1786 (odpis: BPAU 8330, s. 725–726).

³⁶¹ AGAD, ŁGO 118, k. 415–415v. Uchwała sejmiku w Łęczycy z 21 VIII 1786 (odpis: BPAU 8330, s. 726–727). Por. H. Żerek-Kleszcz, *Spisy szlachty...*, s. 137, 139, 147.

³⁶² BCz 698, s. 931. J. Stokowski do króla z 22 VIII 1786.

³⁶³ BCz 698, s. 1391. A. Walewski do króla z 22 VIII 1786.

³⁶⁴ AGAD, ŁGO 118, k. 407–411v. Instrukcja poselska łęczycka z 21 VIII 1786.

dla delegatów do prymasa) nie była jeszcze gotowa 22 sierpnia, w dniu zakończenia sejmiku. J. Stokowski wyrażał wówczas przekonanie, że instrukcja „będzie ułożona” stosowanie „do myśli” króla i propozycji M. Poniatowskiego³⁶⁵. Trudno jednak przyjąć, że zgodne z powyższym założeniem było żądanie, by posłowie pod żadnym pretekstem nie zgadzali się na powiększenie podatków obciążających szlachtę. W punkcie dotyczącym polepszenia „ekonomiki” kraju nawiązano do dawnych inicjatyw królewskich. Posłowie łączycy mieli przedstawić sejmowi potrzebę poszukiwań kruszców („podziemnych skarbów”)³⁶⁶. Niewątpliwie miłe dworowi było rekomendowanie sejmowi zasług gen. J. Komarzewskiego, szefa Kancelarii wojskowej króla³⁶⁷. W instrukcji łączyckiej z 1786 pojawił się również postulat aukcji wojska. Propozycja, by sfinansować ją z nadwyżek skarbowych, uzyskanych poprzez oszczędności kosztem pensji cywilnych, była typowa dla szlacheckich poglądów³⁶⁸. Pomysł ograniczania wydatków innych niż wojskowe nie mógł się jednak podobać przywódcom obozu regalistycznego. Bliższe oczekiwaniom dworu było stanowisko sejmiku łączyckiego w sprawie projektu rekrutacyjnego Departamentu Wojskowego. W instrukcji zaakceptowano jego założenia, jednak pod pewnymi warunkami. Zgodzono się na obciążenie obowiązkiem dostarczania żołnierzy dóbr królewskich i duchownych. Domagano się wprowadzenia zastrzeżenia, że poddani po sześciu latach służby uzyskują prawo powrotu. Na zwolnione miejsce rekrutacja powinna się odbywać we wsi, z której pochodził kończący służbę. Miało to uchronić dobra szlacheckie od niedogodności wynikających z werbunków³⁶⁹. Sejmik łączycki pomiął milczeniem sprawę dostarczania rekruta z miast i miasteczek dziedzicznych, co zakładał projekt Departamentu Wojskowego³⁷⁰. W stosunku do jednoznacznego poparcia, którego udzielił sejmik z 15 lipca 1785, był to krok wstecz. Sformułowania instrukcji pozwalały jednak na poparcie reformy na sejmie przez posłów łączyckich. Reasumując, regaliści mogli być zadowoleni z kształtu instrukcji, zwłaszcza, że pominięto w niej kontrowersyjne sprawy wyroku sądu marszałkowskiego w sprawie Dogrumowej i manifestu hetmana F.K. Branickiego³⁷¹.

Z listu J. Stokowskiego do króla wynika, że oceniał on rezultat sejmiku przedsejmowego jako sukces swój i A. Walewskiego³⁷². Zapewne król rzecz widział podobnie. W liście do podkomorzego łączyckiego dziękował mu w następujący sposób: „Stalość W Pana, że nie dozwoliła, ani intrydze, ani porywczosci przemagać na sejmiku łączyckim jest to nowy dowód szacownych przymiotów W Pana...”³⁷³. Do jakiego

³⁶⁵ BCz 698, s. 931. J. Stokowski do króla z 22 VIII 1786.

³⁶⁶ AGAD, ŁGO 118, s. 407v–408. Instrukcja poselska łączycka z 21 VIII 1786.

³⁶⁷ AGAD, ŁGO 118, k. 409v. Instrukcja poselska łączycka z 21 VIII 1786. J. Komarzewski był szefem Kancelarii wojskowej Stanisława Augusta od 1776: K. Bucholc-Srogosz, *Departament Wojskowy Rady Nieustającej w latach 1775–1789 i 1793–1794*, Poznań 2007, s. 53.

³⁶⁸ AGAD, ŁGO 118, k. 410. Instrukcja poselska łączycka z 21 VIII 1786; J. Michalski, *Sejmiki poselskie...*, s. 471.

³⁶⁹ AGAD, ŁGO 118, k. 410. Instrukcja poselska łączycka z 21 VIII 1786.

³⁷⁰ AGAD, ŁGO 113, k. 478. *Proporcya rekruta od dymów* (druk z podpisem L. Tyszkiewicza); E. Rostworowski, *Sprawa aukcji wojska...*, s. 149–150.

³⁷¹ Zob. A. Danilczyk, *Afera Dogrumowej...*, s. 62–71.

³⁷² BCz 698, s. 931–932. J. Stokowski do króla z 22 VIII 1782.

³⁷³ BCz 698, s. 933. Król do J. Stokowskiego z 24 VIII 1782.

stopnia te oceny były trafne, można próbować odpowiedzieć wykorzystując dwa źródła. Pierwszym jest powstały w kręgach opozycji, z myślą o rugach poselskich, wykaz posłów z podziałem na „pewnych” (zwolenników opozycji), „przeciwnych” („zdeklarowanych regalistów”) i „obojętnych”³⁷⁴. Drugim jest manifest, podpisany przez przeciwników króla, w sprawie działań zastępującego marszałka „starej laski” Antoniego Tyzenhauza, posła wileńskiego, w czasie postępowania rugowego³⁷⁵. W przedsejmowych ocenach malkontentów dwaj posłowie łączyccy (J. Stokowski i A. Walewski) zostali uznani za „przeciwnych”. F. Jerzmanowski i O. Dąbrowskiego uznano za „obojętnych”. Pracować nad ich pozyskaniem, za pomocą przekupstwa, miał hetman F.K. Branicki³⁷⁶. Oceny opozycji okazały się jednak zdecydowanie zbyt optymistyczne. Ostatecznie żaden z parlamentarzystów województwa łączyckiego nie podpisał opozycyjnego manifestu³⁷⁷. F. Jerzmanowski zasłynął nawet z ostrego wystąpienia (wygłoszonego 25 października 1786) przeciwko hetmanowi F.K. Branickiemu³⁷⁸. Także O. Dąbrowski jest postrzegany w literaturze przedmiotu jako regalista³⁷⁹. W jego przypadku, jak się wydaje, podjęcie się mandatu mogło wynikać nie tylko z poglądów politycznych, ale też z osobistych kalkulacji. Na sejmie O. Dąbrowski zgłosił cztery projekty, z czego dwa miały związek z interesami jego lub rodziny Dąbrowskich³⁸⁰. Jednak nawet uchodzący za zdeklarowanego regalistę J. Stokowski utrzymywał kontakty z opozycją. M. Kobyłecki, klient hetmana S. Rzewuskiego, zamierzał za pośrednictwem podkomorzego łączyckiego wnieść pod obrady sejmu projekt w interesie swojego protektora. Liczył, że ze względu na osobę posła łączyckiego, nie spotka się on z silnym oporem regalistów³⁸¹.

Procedura sejmików łączyckich była badana przez J. Włodarczyka, co zwalnia mnie z całościowego omówienia zagadnienia. Podstawę źródłową analizy stanowią

³⁷⁴ AGAD, APP 96, s. 315–318. Wykaz posłów na sejm 1786; W. Filipczak, *Rola spraw wojkowo-skarbowych w walce politycznej na sejmie 1786 roku*, AUL 1993, FH 49, s. 64–65.

³⁷⁵ *Manifest... senatorów, ministrów, posłów na Sejm... 11 X 1786...*, [w:] ZM 1786, t. I, s. 172–178; W. Filipczak, *Rugi poselskie i losy „rozdwójonych” sejmików przedsejmowych 1778–1786*, CPH 1997, t. XLIX, z. 1–2, s. 80–81; A. Danilczyk, *W kręgu afery...*, s. 138–140.

³⁷⁶ AGAD, APP 96, s. 316. Wykaz posłów na sejm 1786.

³⁷⁷ *Manifest... senatorów, ministrów, posłów... 11 X 1786*, s. 177–178.

³⁷⁸ K.M. Morawski, *Pogląd na opozycję magnacką między pierwszym rozbiorem a sejmem czteroletnim*, [w:] *Studia historyczne wydane ku czci prof. Wincentego Zakrzewskiego*, Kraków 1908, s. 386; M. Frančić, *Jerzmanowski Franciszek*, s. 181; A. Stroynowski, *Opozycja sejmowa...*, s. 48; A. Danilczyk, *W kręgu afery...*, s. 180–181. Według A. Danilczyka mowa została wygłoszona pod koniec sesji z 24 października. Z diariuszy sejmowych wynika jednak, że w tym dniu F. Jerzmanowski nie przemawiał, lecz uczynił to 25 X 1786: AGAD, APP 102, s. 21. Diariusz Sejmu 1786 r.; ZP 18, s. 1. Mowy na sesjach sejmowych miane; ZP 105, k. 180. Diariusz Sejmu 1786 r.; ZP 127, k. 456. Journal de la Diète Ordinaire convoquée à Varsovie en 1786.

³⁷⁹ M. Wisińska, *Sejmik deputacki...*, s. 56–57.

³⁸⁰ AGAD, ZP 23, cz. III, k. 14–15. Sumariusz projektów czytanych... [1786]. Z interesami Dąbrowskich związane były projekty: 1/ „Objaśnienie prawa de non alienandis bonis” (ZP 23, cz. IV, k. 33 – nr 44); 2/ „Nagroda zasług urodz. Dąbrowskiego” (ZP 27, k. 68) – projekt dotyczący Tomasza Dąbrowskiego.

³⁸¹ APK, Podh. II 2/ 41, nr 305. M. Kobyłecki do S. Rzewuskiego z 1 XI 1786.

materiały (lauda, instrukcje) dotyczące 15 zgromadzeń. Wśród nich było 7 sejmików deputackich, 4 poselskie i 4 elekcyjne. Sejmiki poselski z 1784 i deputacki z 1785 pełniły jednocześnie rolę sejmiku gospodarskiego. Na zgromadzeniu z 15 lipca 1785, wobec szybkiego zakończenia elekcji deputackiej, zgromadzeni podjęli jednomyślną uchwałę, by odbyć tego samego dnia obrady gospodarskie, przewidziane na następny dzień. Uzasadniono to potrzebą oszczędzenia czasu dla mającego procedować sądu grodzkiego, zaznaczając jednak, że decyzja ta nie może być traktowana jako naruszający prawo precedens³⁸². Już wcześniej sejmik przedsejmowy z 16 sierpnia 1784 podjął uchwały, które były typowe dla zgromadzeń gospodarskich (sprawa archiwum w Łęczycy). Wówczas jednak w laudum nie podano przyczyn takiego postępowania, sprzecznego z obowiązującym prawem³⁸³. Również przy okazji sejmiku elekcyjnego z 17 listopada 1783 szlachta łęczycka podjęła dwie dodatkowe uchwały (ogłoszone w odrębnych laudach), które nie wiązały się z celem zwołania zgromadzenia. Dotyczyły one: 1) zaświadczenia dla W. Brzozowskiego; 2) protestu przeciwko działaniom J. Sztembrachta³⁸⁴. Sytuacje te korespondują z koncepcją, dość powszechnie akceptowaną przez współczesnych historyków, która mówi o sejmiku jako o jednolitej instytucji prawnej³⁸⁵. Można odnieść wrażenie, że w Łęczycy zgromadzenia gospodarskie nie były traktowane jako obligatoryjne. Wątpliwości budziła tylko zmiana, przyjętego jako zgodny z prawem, terminu odbywania zgromadzenia³⁸⁶. Na brak odrębnych zgromadzeń gospodarskich w interesującym mnie okresie zapewne wpłynęło odebranie sejmikom (1766–1768) reszty uprawnień finansowych³⁸⁷. Jednak, mimo tych ograniczeń, szlachta łęczycka przejawiała spore zainteresowanie problematyką samorządową. Zajmowano się zwłaszcza kwestią remontu zamku w stołecznym mieście województwa i bezpieczeństwa ksiąg sądowych. Ostatni znany mi sejmik gospodarski w Łęczycy (w okresie do 1787) odbył się jednak w październiku 1777³⁸⁸. Być może decydowały o tym względy praktyczne, chęć jak najszybszego zakończenia obrad.

³⁸² AGAD, ŁGO 114, k. 297–297v. Laudum sejmiku w Łęczycy z 15 VII 1785. Zob. też: J. Włodarczyk, *Sejmiki łęczyckie*, s. 94.

³⁸³ AGAD, ŁGO 106, k. 400v–401. Laudum sejmiku w Łęczycy z 16 VIII 1784 (odpis: BPAU 8330, s. 703–704). Por. A. Lityński, *Sejmiki województwa płockiego...*, s. 80.

³⁸⁴ AGAD, ŁGO 101, k. 301–302. Manifest uczestników sejmiku w Łęczycy z 17 XI 1783; ŁGO 102, k. 395–396. Uchwała sejmiku w Łęczycy z 17 XI 1783.

³⁸⁵ A. Lityński, *Szlachecki samorząd gospodarzy w Małopolsce (1606–1717)*, Katowice 1974, s. 22–23; S. Płaza, *Sejmiki i zjazdy szlacheckie województw poznańskiego i kaliskiego. Ustrój i funkcjonowanie (1572–1632)*, Warszawa–Kraków 1984, s. 21; A.B. Zakrzewski, *op. cit.*, s. 23; M. Ujma, *Sejmik lubelski 1572–1696*, Warszawa 2003, s. 10; M. Zwierzykowski, *Samorząd sejmikowy województw poznańskiego i kaliskiego w latach 1696–1732*, Poznań 2010, s. 84. Pewne zastrzeżenia do tej koncepcji zgłaszała J. Chocińska-Mika (*Sejmiki mazowieckie w dobie Wazów*, Warszawa 1998, s. 15).

³⁸⁶ Por. J. Siemiński, *op. cit.*, s. 46.

³⁸⁷ A.B. Zakrzewski, *op. cit.*, s. 210–211; M. Zwierzykowski, *Komisja Skarbowa Poznańska*. Poznań 2003, s. 247–253.

³⁸⁸ BPAU 8330, s. 563–569. Laudum sejmiku w Łęczycy z 6 X 1777.

Sejmiki łączyckie w latach 1780–1786 trwały zwykle jeden dzień. Wyjątek stanowiły jedynie sejmiki przedsejmowe. Dwa z nich (w 1780 i 1786) obradowały dwa dni. W przypadku drugiego z wymienionych zgromadzeń wynikało to z przedłużania się głosowania w sprawie wyboru reprezentacji poselskiej, które zostało poprzedzone obstrukcyjnymi działaniami opozycji³⁸⁹. Gromadzono się zapewne (brak na ten temat wzmianki w uchwałach z lat 1780–1786) w kościele Bernardynów. Tradycyjnym miejscem sejmików był kościół Dominikanów. Jednak w rezolucji z 11 sierpnia 1778 Rada Nieustająca zgodziła się, w odpowiedzi na memoriał wojewody S. Dzierzbickiego, na zamianę kościoła, gdyż dominikański groził zawaleniem w wyniku zarysowania się sklepienia³⁹⁰. Brak jest informacji, by w interesującym mnie okresie decyzja ta uległa zmianie. Wiadomo też, że w instrukcji poselskiej z 1788 szlachta łączycka domagała się, by obrady sejmikowe przeniesiono od bernardynów do dominikanów³⁹¹.

Piętnaście analizowanych sejmików zostało zagajonych przez sześć osób. Absolutnym rekordzistą był Jan Stokowski, który w latach 1781–1786 inaugurował osiem zgromadzeń (zob. tab. 1). W tym czasie awansował on z urzędu chorążego brzezińskiego na podkomorstwo łączyckie. Dwa razy w latach 1780–1786 zagajali sejmiki wojewoda S. Dzierzbicki, który poprzednio otwierał w 1778 zgromadzenie poselskie³⁹², oraz chorąży T. Turski. Wcześniej inaugurował on obrady w październiku 1777 (gospodarskie)³⁹³. Kolejnym senatorem, który rozpoczynał sejmiki, był kasztelan inowłodzki A. Kossowski. Dwa pozostałe sejmiki zagajali chorążowie: większy łączycki J.T. Brochocki (wcześniej rozpoczynał obrady elekcyjne z 12 stycznia 1779³⁹⁴) i orłowski T. Kossowski. Tylko na trzech zgromadzeniach zagajenia dokonywali senatorowie (20%). Nie oznacza to jednak, że byli oni obecni jedynie na tych sejmikach. Uchwałę z 17 listopada 1783 (w sprawie W. Brzozowskiego) podpisał kasztelan konarski kujawski A. Karnkowski, który jednak nie powinien zagajać zgromadzenia jako senator innego województwa³⁹⁵ (zasady tej nie zawsze przestrzegano, zob. rozdziały o sejmikach wielkopolskich i ziemi dobrzyńskiej). W sejmiku z listopada 1783 uczestniczył także podkomorzy łączycki K. Gomoliński, mający wyższy urząd niż zagajający (chorąży brzeziński). Nie ma jednak pewności, czy K. Gomoliński był obecny od początku obrad. Prawdopodobne jest, że podkomorzy nie podjął się tego obowiązku ze względu na podeszły wiek (87 lat)³⁹⁶.

³⁸⁹ AGAD, ŁGO 90, k. 359. Laudum sejmiku w Łęczycy z 21–22 VIII 1780; BCz 698, s. 931, 1391. J. Stokowski do króla z 22 VIII 1786 i A. Walewski do króla z 22 VIII 1786.

³⁹⁰ AGAD, ŁGO 81, k. 256–256v. Rezolucja Rady Nieustającej z 11 VIII 1778 (także ML VII/21, k. 444); AGAD, ML VII/20, k. 207. Protokół Rady Nieustającej z 11 VIII 1778.

³⁹¹ J. Włodarczyk, *Sejmiki łączyckie*, s. 26.

³⁹² AGAD, ŁGO 81, k. 263. Laudum sejmiku w Łęczycy z 17 VIII 1778; W. Filipczak, *Sejm 1778 roku*, s. 63.

³⁹³ BPAU 8330, s. 563. Laudum sejmiku w Łęczycy z 6 X 1777.

³⁹⁴ BPAU 8330, s. 602. Laudum sejmiku w Łęczycy z 12 I 1779.

³⁹⁵ AGAD, ŁGO 102, k. 396. Uchwała sejmiku w Łęczycy z 17 XI 1783; J. Włodarczyk, *Sejmiki łączyckie*, s. 160.

³⁹⁶ Por. W. Konopczyński, *Gomoliński Karol*, [w:] PSB, t. VIII, 1959/1960, s. 270.

Tabela 1. Sejmiki łęczyckie w latach 1780–1786

Data rozpoczęcia sejmiku	Rodzaj sejmiku	Zagajający obrady	Marszałek koła rycerskiego
15 VII 1780	deputacki	Jan T. Brochocki, chorąży większy łęczycki	Ignacy Stokowski, wojski brzeziński
21 VIII 1780	poselski	Tomasz Turski, chorąży mniejszy łęczycki	Jan Stokowski, chorąży brzeziński
15 VII 1781	deputacki	Jan Stokowski, chorąży brzeziński	Józef Bardziński, chorążyc łęczycki
15 VII 1782	deputacki	Tomasz Kossowski, chorąży orłowski	Felicjan Stępowski, podwojewodzi łęczycki
19 VIII 1782	poselski	Szymon Dzierzbicki, wojewoda łęczycki	Maciej Żabokrzecki, miecznik brzeziński
7 VII 1783	elekcyjny	Jan Stokowski, chorąży brzeziński	Paweł Kurdwanowski, cześnik gąbiński
15 VII 1783	deputacki	Szymon Dzierzbicki, wojewoda łęczycki	Ignacy Dzierzbicki, wojewodzie łęczycki
17 XI 1783	elekcyjny	Jan Stokowski, chorąży brzeziński	Jan Krosnowski, [rzekomy podstoli smoleński]
9 XII 1783	elekcyjny	Jan Stokowski, chorąży łęczycki	Tomasz Górski, cześnik inowłodzki
15 VII 1784	deputacki	Tomasz Turski, chorąży większy łęczycki	Jan N. Gajewski, podsędek łęczycki
16 VIII 1784	poselski	Jan Stokowski, chorąży łęczycki	Tadeusz Błociszewski, gen. major
3 I 1785	elekcyjny	Jan Stokowski, chorąży łęczycki	Jan N. Gajewski, podsędek łęczycki
15 VII 1785	deputacki	Jan Stokowski, podkomorzy łęczycki	Wojciech Szczawiński, podstolic brzeziński
15 VII 1786	deputacki	Jan Stokowski, podkomorzy łęczycki	Józef Kossowski, starosta baliowski
21 VIII 1786	poselski	Antoni Kossowski, kasztelan inowłodzki	Tomasz Górski, cześnik inowłodzki

Źródło: lauda sejmikowe.

Prawdopodobnie zagajający podawał kandydatów na marszałków, co było powszechną praktyką. Przyjmował on również przysięgę marszałka i asesorów³⁹⁷.

³⁹⁷ AGAD, ŁGO 90, k. 358–358v. Laudum sejmiku w Łęczycy z 21–22 VIII 1780; ŁGO 97, k. 156. Laudum sejmiku w Łęczycy z 19 VIII 1782; AGAD, ŁGO 114, k. 417v. Laudum sejmiku

Zagajający odbierał również przysięgę deputata (1786, 1787)³⁹⁸. Nie było to jednak stałą zasadą. Czasami obowiązek ten spoczywał na marszałku koła rycerskiego (1785)³⁹⁹. Pierwszy *in ordine* urzędnik na sejmiku w Łęczycy mógł również podawać kandydatów na deputata (1780)⁴⁰⁰. Było to rozwiązanie sporadycznie spotykane w życiu sejmikowym. Zwykle uprawnienie do prezentowania pretendentów do funkcji wybieralnych należało do marszałków koła rycerskiego⁴⁰¹. Tak też najczęściej bywało w Łęczycy. Z laudów wynika jednoznacznie, że marszałkowie sejmików podawali kandydatów na urzędy sądowe województwa (7 lipca 1783, 9 grudnia 1783) i funkcje deputackie (1785, 1786, 1787)⁴⁰². W uchwałach sejmików łęczyckich z interesującego mnie okresu brak jest informacji, kto zgłaszał pretendentów do poselstwa. Wpływ zagajającego na sejmikach łęczyckich mógł być znaczny. Wydaje się, że J. Włodarczyk nie w pełni go docenił⁴⁰³.

Na badanych przeze mnie zgromadzeniach wybór marszałka koła rycerskiego następował zawsze jednogłośnie. Na 15 sejmikach z lat 1780–1786 funkcję tę pełniło 13 osób (zob. tab. 1). Cześnik łęczycki T. Górski i podsędek J.N. Gajewski kierowali obradami dwukrotnie. T. Górski w lipcu 1788 poparł manifest regalistyczny na rozdwojonym sejmiku deputackim⁴⁰⁴. Jeszcze większe doświadczenie miał Jan Stokowski, który przed 1780 pełnił funkcję marszałka trzy razy (18 maja 1771, 16 lipca 1775 i 30 kwietnia 1778)⁴⁰⁵. W ośmiu zgromadzeniach marszałek posiadał urząd ziemski (ponad 53%). W przypadku P. Kurdwanowskiego był to urząd powiatu gabińskiego (ziemia gostynińska) w województwie rawskim. Nie uwzględniam w tej statystyce podstolstwa smoleńskiego, które przypisywano J. Krosnowskiemu, bowiem zasadność posługiwania się tym tytułem była wątpliwa⁴⁰⁶. Najwyższe urzędy sprawowane przez marszałków to chorąstwo i podsędkostwo łęczyckie. Jedna osoba (ponad 6,6%) posiadała wyłącznie niższy urząd sądowy – podwojewódzkiego łęczyckiego. F. Stępowski był jednak eksurzędnikiem ziemskim (w 1765 wojskim mniejszym łęczyckim)⁴⁰⁷. W maju 1778

w Łęczycy z 3 I 1785; A. Lityński, *Sejmiki województwa...*, s. 93–94; idem, *Organy kierujące...*, s. 70–71; J. Włodarczyk, *Sejmiki łęczyckie*, s. 160–161.

³⁹⁸ AGAD, ŁGO 119, k. 357v. Laudum sejmiku w Łęczycy z 15 VII 1786; ŁGO 124, k. 54v. Laudum sejmiku w Łęczycy z 15 VII 1787. J. Włodarczyk, *Sejmiki łęczyckie*, s. 161.

³⁹⁹ AGAD, ŁGO 114, k. 297. Laudum sejmiku w Łęczycy z 15 VII 1785.

⁴⁰⁰ AGAD, ŁGO 90, k. 456. Laudum sejmiku w Łęczycy z 15 VII 1780. Por. J. Włodarczyk, *Sejmiki łęczyckie*, s. 120.

⁴⁰¹ A. Lityński, *Sejmiki województwa...*, s. 95; idem, *Organy kierujące...*, s. 79.

⁴⁰² AGAD, ŁGO 101, k. 492. Laudum sejmiku w Łęczycy z 7 VII 1783; ŁGO 102, k. 452–452v. Laudum sejmiku w Łęczycy z 9 XII 1783; ŁGO 114, k. 297. Laudum sejmiku w Łęczycy z 15 VII 1785; ŁGO 119, k. 357. Laudum sejmiku w Łęczycy z 15 VII 1786; ŁGO 124, k. 54. Laudum sejmiku w Łęczycy z 15 VII 1787.

⁴⁰³ J. Włodarczyk, *Sejmiki łęczyckie*, s. 161.

⁴⁰⁴ M. Wiśnińska, *Sejmik deputacki...*, s. 67.

⁴⁰⁵ H. Żerek-Kleszcz, *Stokowski Jan Sariusz*, s. 47–48.

⁴⁰⁶ W 1781 nominację na ten urząd uzyskał Jan Tadeusz Ludinghausen Wolff, który pełnił go do 1786: *Urządnicy Wielkiego Księstwa Litewskiego*, t. IV: *Ziemia smoleńska i województwo smoleńskie*, s. 157.

⁴⁰⁷ *Urządnicy województw łęczyckiego i sieradzkiego...*, s. 103. Wprawdzie jako wojski mniejszy łęczycki wystąpił tu Feliks Stępowski, jednak zapewne chodzi tu o tę samą osobę, por. H. Żerek-Kleszcz, *Spis szlachty...*, s. 151.

podwojewódzi łęczycki starał się o urząd łowczego brzezińskiego, nominację otrzymał jednak J. Trzciniński⁴⁰⁸. W dwu przypadkach (ponad 13%) powoływano się na innego rodzaju godności (generał, starosta niegrodowy). Trzy osoby (ponad 20%) korzystały w tytułaturze z urzędów, które sprawowali ojcowie, w tym, w jednym przypadku, senatorskiego (wojewódzic łęczycki). Właściwie jedynym „nieutytułowanym”, w momencie pełnienia funkcji (17 listopada 1783), był wspomniany J. Krosnowski, który już wcześniej (15 lipca 1779) pełnił funkcję marszałka sejmiku deputackiego (też jako rzekomy podstoli smoleński)⁴⁰⁹. Jednak już trzy miesiące później (w lutym 1784) uzyskał on urząd podczaszego łęczyckiego, a w kolejnym roku stolnika inowłodzkiego⁴¹⁰. Dwa razy (1783, 1785) z wyboru sejmiku zostawał kandydatem do urzędów sądowych. Z pewnością nie był więc J. Krosnowski w roli marszałka sejmiku osobą przypadkową. Należał, jak na realia Łęczyckiego, do zamożnej szlachty. W samym województwie posiadał 6 wsi⁴¹¹. Również później aktywnie uczestniczył w życiu sejmikowym. Na sejmiku łutowym w 1792 przyczynił się, mimo wcześniejszych wątpliwości, do poparcia Konstytucji 3 maja⁴¹². Niektórzy z marszałków już na kilka lat przed uzyskaniem funkcji byli asesorami. W kwietniu 1778 asesorem był W. Szczawiński (marszałek z 1785). W sierpniu 1778 funkcję tę pełnił T. Górski⁴¹³ (kierujący kołem rycerskim w 1783 i 1786). Przed objęciem funkcji marszałkowskiej posłem był tylko J. Stokowski (w 1776). Po jej zakończeniu mandaty uzyskali: ponownie J. Stokowski (1784, 1786), J. Krosnowski (1784), J.N. Gajewski (1788) i T. Błociszewski (1790)⁴¹⁴. Ignacy Stokowski (brat podkomorzego Jana) został marszałkiem sejmiku deputackiego także w 1787. Rok później (1788) wybrano go deputatem na regalistycznym (rozdwójonym) sejmiku deputackim⁴¹⁵.

Asesorów na sejmiku łęczyckim wybierano zwykle w liczbie ośmiu, po dwóch z czterech powiatów. Wyjątkiem były sejmiki deputackie z 1780 i 1782 (wcześniej także w 1778)⁴¹⁶, na których wyłoniono ich tylko czterech (po jednym z powiatu). Zawsze wśród pomocników marszałków z lat 1780–1786 były osoby reprezentujące powiat inowłodzki. Opinia: „Nic jednak w organizacji sądownictwa ziemskiego, a niewiele w życiu sejmikowym, nie wskazuje na istnienie odrębnego powiatu inowłodzkiego do 1791 r.”⁴¹⁷ nie jest więc ścisła, w części odnoszącej się do życia sejmikowego. Trzy

⁴⁰⁸ AGAD, VO I/15, s. 1340. A. Młodziejowski do Felicjana Stępowskiego z 16 V 1778.

⁴⁰⁹ BPAU 8330, s. 609. Laudum sejmiku w Łęczycy z 15 VII 1779. Według wycień J. Włodarczyka (*Uczestnicy sejmików łęczyckich*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Łódzkiego” 1970, Nauki Humanistyczno-Społeczne, z. 72, s. 57) wśród marszałków sejmików łęczyckich osoby niepiastujące godności ziemskich stanowiły 45,2%.

⁴¹⁰ *Urzednicy województw łęczyckiego i sieradzkiego...*, s. 49, 79.

⁴¹¹ H. Żerek-Kleszcz, *Postłowie łęczycy...*, s. 135.

⁴¹² W. Szczygielski, *Referendum trzeciomajowe*, s. 116–117, 121.

⁴¹³ AGAD, ŁGO 81, k. 156v, 263. Lauda sejmików w Łęczycy z 30 IV 1778 i 17 VIII 1778 (odpisy: PAU 8330, s. 572, 580).

⁴¹⁴ H. Żerek-Kleszcz, *Postłowie łęczycy...*, s. 134–135.

⁴¹⁵ AGAD, ŁGO 124, k. 54. Laudum sejmiku w Łęczycy z 15 VII 1787; M. Wisińska, *Sejmik deputacki...*, s. 65.

⁴¹⁶ AGAD, ŁGO 81, k. 246. Laudum sejmiku w Łęczycy z 15 VII 1778 (odpis: BPAU 8330, s. 576).

⁴¹⁷ *Urzednicy województw łęczyckiego i sieradzkiego...*, s. 5.

razy funkcje asesorskie w latach 1780–1786 pełnili: burgrabiowie grodzcy łączyccy: T. Skrzyński, N. Zdzienicki, A. Zaleski i S. Tański, wojski łączycki W. Wardęski, komornik ziemski łączycki J. Kraśnicki, podstolic łączycki M. Chobrzyński, Kazimierz Dąbrowski i wiceregent ziemski F.S. Głóskowski (zob. tab. 2). Najbardziej znaną postacią był M. Chobrzyński, niedoszły deputat z 1788, jeden z czołowych przedstawicieli antykonstytucyjnej opozycji w okresie Sejmu Wielkiego⁴¹⁸. Rekordzistami, jeśli chodzi o pełnione funkcje asesorskie, byli N. Zdzienicki i F.S. Głóskowski. N. Zdzienicki w latach 1778–1783 był asesorem 5 razy (wcześniej na sejmikach: 17 sierpnia 1778 i 15 lipca 1779)⁴¹⁹. Taką samą liczbę funkcji w okresie 1778–1784 pełnił F.S. Głóskowski. Wiceregent ziemski łączycki był poprzednio asesorem na sejmikach deputackich w 1778 i 1779)⁴²⁰. Zapewne dzięki parlamentarnej aktywności N. Zdzienicki zyskał uznanie wśród szlachty. Kiedy w 1787 zawakowało skarbnikostwo łączyckie po Felicjanie Świętosławskim, A. Walewski napisał o nim do króla: „ile gdyśmy wszyscy ostatnich sejmików poselskich przyrzekli temuż obywatelowi, jako najgorliwsze do majestatu WKMci za nim zanieść prośby”⁴²¹. Jednak N. Zdzienicki nominacji wówczas nie otrzymał. Dopiero w następnym roku uzyskał awans na wojstwo większe orłowskie⁴²². Niewiele ustępował asesorskim doświadczeniem N. Zdzienickiemu T. Skrzyński, także burgrabia łączycki. Wcześniej pełnił on tę funkcję w 1779, na sejmiku deputackim⁴²³.

Tabela 2. Osoby pełniące funkcję asesora trzy razy w latach 1780–1786

Osoba	Pełniony urząd (najwyższy lub tytuł)	Sejmiki, na których pełniona była funkcja
Teodor Skrzyński	burgrabia grodzki łączycki	15 VII 1780, 21 VIII 1780, 19 VIII 1782
Michał Chobrzyński	podstolic łączycki	21 VIII 1780, 15 VII 1781, 7 VII 1783
Norbert Zdzienicki	burgrabia grodzki łączycki	21 VIII 1780, 19 VIII 1782, 17 XI 1783
Franciszek Salezy Głóskowski	wiceregent ziemski łączycki	9 XII 1783, 15 VII 1784, 16 VIII 1784
Józef Kraśnicki	komornik ziemski łączycki	17 XI 1783, 16 VIII 1784, 3 I 1785
Stanisław Tański	burgrabia grodzki łączycki	15 VII 1781, 9 XII 1783, 15 VII 1785
Antoni Zaleski	burgrabia grodzki łączycki	17 XI 1783, 3 I 1785, 15 VII 1785
Kazimierz Dąbrowski	stolnikowicz inowłodzki	19 VIII 1782, 16 VIII 1784, 21 VIII 1786
Władysław Wardęski	wojski większy łączycki	16 VIII 1784, 3 I 1785, 21 VIII 1786

Źródło: lauda sejmikowe.

⁴¹⁸ W. Szczygielski, *Referendum trzeciomajowe*, s. 114–115.

⁴¹⁹ AGAD, ŁGO 81, k. 263. Laudum sejmiku w Łęczycy z 17 VIII 1778; PAU 8330, s. 610, Laudum sejmiku w Łęczycy z 15 VII 1779.

⁴²⁰ AGAD, ŁGO 81, k. 246. Laudum sejmiku w Łęczycy z 15 VII 1778; PAU 8330, s. 610. Laudum sejmiku w Łęczycy z 15 VII 1779.

⁴²¹ BCz 932, s. 247. A. Walewski do króla z 14 VII 1787.

⁴²² *Urzednicy województw łączyckiego i sieradzkiego...*, s. 108.

⁴²³ BPAU 8330, s. 610. Laudum sejmiku w Łęczycy z 15 VII 1779.

Na 15 badanych przez mnie sejmikach aż 19 osób pełniło funkcję asesora dwa razy. Do interesujących wniosków prowadzi analiza posiadanych urzędów i tytułów. Wśród 27 osób, które w latach 1780–1786 pełniły 2 lub 3 razy funkcje asesorskie, aż 13 (ponad 48%) posiadało niższe urzędy sądowe. W liczbie tej było 10 burgrabiów (ponad 37%). Urzędy ziemskie miały 3 osoby (ponad 11%). Jedenastu wielokrotnych asesorów występowało bez tytułów lub korzystało z tytułatury ojców (ponad 40%). T. Górski był zaś asesorem w 1778 na sejmiku poselskim, a następnie 17 listopada 1783 i 3 stycznia 1785. Cześnik łęczycki zasługuje na uwagę jeszcze z jednego względu. Był on również dwa razy „dyrektorem” zgromadzeń województwa łęczyckiego. Ostatnią z analizowanych funkcji asesorskich pełnił już jako były marszałek. Asesorem na sejmikach w styczniu 1778, lipcu 1781 i sierpniu 1786 został wybrany także F. Walewski⁴²⁴. Występujący wcześniej jako asesor Kazimierz Dąbrowski, był w 1788 marszałkiem rozdwojonego sejmiku deputackiego (regalistycznego)⁴²⁵.

Wszystkie elekcje deputatów były jednogłośnie, choć wiadomo, że w 1782 do funkcji pretendowało aż 4 kandydatów⁴²⁶. Sędziowie trybunalscy zawsze składali przysięgę. W większości laudów stwierdzono, że jej rota była zgodna z konstytucją sejmu rozbiorowego (1780, 1781, 1783, 1786). Wyjątek stanowił sejmik deputacki z 1785, na którym ustawa z 1768 była podstawą juramentu⁴²⁷. W latach 1780, 1782, 1784 i 1786 wybrano pisarzy rejestru wojewódzkiego w Trybunale Koronnym⁴²⁸. Na 7 deputatów łęczyckich (tab. 3) trzech było urzędnikami ziemskimi (niecałe 43%), a jeden grodzkim (ponad 14,2%). Najwybitniejszą postacią w tym gronie był wielokrotny poseł łęczycki Rupert Dunin⁴²⁹. Pół roku po zakończeniu kadencji Trybunału eksstolnik brzeziński uzyskał (21 maja 1784) urząd chorążego tegoż powiatu⁴³⁰. W momencie wyboru na deputata, mandat poselski (z 1778) miał już na koncie protegowany wojewody S. Dzierzbickiego, Onufry Dąbrowski⁴³¹. Uzyskał on funkcję dość przypadkowo, dzięki wypadkowi losowemu, który dotknął J. Rakowieckiego, komornika granicznego łęczyckiego, przewidzianego na sędziego trybunalskiego⁴³². Już po odbyciu funkcji w Trybunale mandat poselski otrzymali O. Dąbrowski (1786) i F. Mączyński (wybierany dwa razy: 1784 w Szadku, 1788 w Łęczycy)⁴³³. A. Brochocki i J. Trzeciński byli aktywnymi uczestnikami życia sejmikowego. Pełnili po dwa razy (Brochocki – 9 grudnia

⁴²⁴ BPAU 8330, s. 602. Laudum sejmiku w Łęczycy z 12 I 1779; M. Kobierecki, *op. cit.*, s. 207.

⁴²⁵ M. Wisińska, *Sejmik deputacki...*, s. 65–67.

⁴²⁶ AGAD, ŁGO 97, k. 87. Laudum sejmiku w Łęczycy z 15 VII 1782.

⁴²⁷ AGAD, ŁGO 114, k. 297. Laudum sejmiku w Łęczycy z 15 VII 1785 (odpis: BPAU 8330, s. 710).

⁴²⁸ Na funkcję pisarza rejestru łęczyckiego w Trybunale w latach 1780–1786 wybierani byli najczęściej urzędnicy grodzcy (75%). Zob. tab. 3.

⁴²⁹ H. Żerek-Kleszcz, *Posłowie łęczycy...*, s. 134.

⁴³⁰ *Urzędnicy województw łęczyckiego i sieradzkiego...*, s. 22.

⁴³¹ W. Filipczak, *Sejm 1778 roku*, s. 63.

⁴³² AGAD, ŁGO 102, k. 119. Laudum sejmiku w Łęczycy z 15 VII 1783.

⁴³³ AGAD, SGR 168, k. 217v. Laudum sejmiku w Szadku z 16 VIII 1784; H. Żerek-Kleszcz, *Posłowie łęczycy...*, s. 134–135.

1783, 15 lipca 1785; J. Trzciniński – 21 sierpnia 1780 i 15 lipca 1784) funkcję asesora. A. Brochocki był nim także na zgromadzeniu, na którym został deputatem. Sejmiki przedsejmowe dwa razy (1782, 1784) delegowały J. Trzcinińskiego jako posła do króla. Na rozdwojonym sejmiku deputackim w 1788 został on marszałkiem koła opozycyjnego⁴³⁴. Dwaj deputaci z tego regalistycznego województwa (F. Mączyński, J. Trzciniński) spotkali się z negatywnymi ocenami w kręgach dworskich⁴³⁵. Wydaje się, że opozycja (zwłaszcza stronnictwo hetmańskie) wykorzystywała brak pensji deputackich, aby zdobywać poparcie dla swoich interesów w Trybunale. Dzięki temu malkontenci, w okresie poprzedzającym Sejm Wielki, dysponowali już pewnymi wpływami w województwie łęczyckim⁴³⁶. Sejmiki deputackie w Łęczycy były najliczniejszymi zgromadzeniami województwa.

Tabela 3. Deputaci i pisarze rejestru łęczyckiego w Trybunale wybrani w latach 1780–1786

Data sejmiku	Deputat	Pisarz rejestrowy
15 VII 1780	Franciszek Mączyński, cześnik łęczycki	Marcin Łobocki, pisarz grodzki łęczycki
15 VII 1781	Wincenty Starzyński, łowczy krzemieniecki	
15 VII 1782	Rupert Dunin, starosta dąbski	Józef Garbowski, komornik graniczny łęczycki
15 VII 1783	Onufry Dąbrowski, podczaszyc łęczycki	
15 VII 1784	Mikołaj Stokowski, chorążyc brzeziński	Antoni Grabski, regent grodzki gostyniński
15 VII 1785	Antoni Brochocki, burgrabia grodzki łęczycki	
15 VII 1786	Jakub Trzciniński, łowczy brzeziński	Józef Morzkowski, burgrabia grodzki łęczycki

Źródło: lauda sejmikowe.

W latach 1780–1786 odbyły się w Łęczycy cztery sejmiki elekcyjne, z czego aż trzy w drugiej połowie 1783, kiedy wybierano kandydatów na wszystkie urzędy tworzące ziemstwo łęczyckie (zob. tab. 4). Wszystkie elekcje były jednomyślne.

⁴³⁴ M. Wisińska, *Sejmik deputacki...*, s. 66.

⁴³⁵ BCz 681, s. 399–400. K. Olizar do A. Cieciszowskiego z 5 VIII 1781; BKórń. 11396, k. 13–13v. F.K. Kęszycki do J. Mielżyńskiego z 19 III 1787.

⁴³⁶ M. Wisińska, *Sejmik deputacki...*, s. 61–62. Por. E. Rostworowski, *Sprawa aukcji...*, s. 191.

Tabela 4. Kandydaci na urzędy sądowe wybierani w latach 1780–1786

Data sejmiku	Urząd wakujący	Wybrani przez sejmik kandydaci (podkreślona osoba uzyskała nominację)
7 VII 1783	sędzia ziemski	<u>Paweł Mikorski</u> , podsędek łęczycki; Antoni K. Grabski, podstoli orłowski; Marcin Łobocki, pisarz grodzki łęczycki; Jan Bagniewski, stolnik braclawski
17 XI 1783	podseudek	<u>Jan Nepomucen Gajewski</u> , pisarz ziemski łęczycki; Jan Krosnowski (rzekomy podstoli smoleński); Jan Rakowiecki, komornik graniczny łęczycki; Józef Garbowski, komornik graniczny łęczycki
9 XII 1783	pisarz ziemski	Jan Rakowiecki, komornik graniczny łęczycki; <u>Józef Garbowski</u> , komornik graniczny łęczycki; Stanisław Leśniewski, regent ziemski łęczycki; Franciszek S. Głoskowski, wiceregent ziemski łęczycki
3 I 1785	podkomorzy	<u>Jan Stokowski</u> , chorąży łęczycki; Jan Krosnowski, podczaszy łęczycki; Felicjan Szamowski, podczaszy orłowski; Franciszek Walewski, podkomorzyc sieradzki

Źródło: lauda sejmikowe.

W dwóch elekcjach jeden z kandydatów (P. Mikorski – 7 lipca 1783; J. Stokowski – 3 stycznia 1785) był wyraźnie faworyzowany w uchwale⁴³⁷. O osobach, które uzyskały nominację na urzędy pisałem już wcześniej. Tylko raz osoba wymieniona jako pierwsza w laudum nie uzyskała nominacji. Był nim kandydat do pióra ziemskiego J. Rakowiecki⁴³⁸. Dwukrotnie (styczeń 1779 i listopad 1783) pretendował on do urzędu podsędkowskiego, jednak za pierwszym razem nie został wybrany przez sejmik⁴³⁹. Nie wiadomo, czy na porażkę w staraniach o pióro wpłynął fakt, że wbrew planom nie został on deputatem w 1783 (nie przybył na sejmik z powodu wydarzeń losowych). Trudno jednak nie zauważyć, że zwycięzca rywalizacji – J. Garbowski (również kandydat na podsędkę w 1783) miał już odbytą funkcję pisarza rejestru wojewódzkiego w Trybunale (wybrano go w 1782)⁴⁴⁰. Podstawowe jednak znaczenie miało to, że cieszył się on poparciem A. Walewskiego⁴⁴¹. Jedyńa osobą, która pojawiała się dwa razy (17 listopada 1783, 3 stycznia 1785) w gronie kandydatów był J. Krosnowski. Żadnego z urzędów sądowych (podsędkę i podkomorzego) nie otrzymał, natomiast doczekał się nominacji na godności ziemskie (w 1784 podczaszego

⁴³⁷ AGAD, ŁGO 101, k. 492–492v. Laudum sejmiku w Łęczycy z 7 VII 1783; ŁGO 114, k. 417v. Laudum sejmiku w Łęczycy z 3 I 1785.

⁴³⁸ APL, ŁGO 102, k. 452v. Laudum sejmiku w Łęczycy z 9 XII 1783. Na temat zwyczaju nominowania na urząd pierwszego z kandydatów wymienionych w uchwale zob. też: R. Kozyrski, *Sejmik szlachecki ziemi chełmskiej 1648–1717*, Lublin 2006, s. 46.

⁴³⁹ BPAU 8330, s. 603. Laudum sejmiku w Łęczycy z 12 I 1779 (odpis: AGAD, ZP 125).

⁴⁴⁰ AGAD, ŁGO 97, k. 87–87v. Laudum sejmiku w Łęczycy z 15 VII 1782.

⁴⁴¹ BCz 932, s. 229–230. A. Walewski do króla, bd. [druga połowa 1783].

łęczyckiego, w 1785 stolnika inowłodzkiego). M. Łobocki (kandydat na sędziego w 1783) pretendował w 1779 do urzędu podsędkowskiego (nie został jednak wybrany), zaś w 1780 powierzono mu funkcję pisarza rejestru łęczyckiego w Trybunale⁴⁴². Jesienią 1785 wojewoda S. Dzierzbicki protegował pisarza grodzkiego łęczyckiego prymasowi M. Poniatowskiemu. Niestety, z odpowiedzi arcybiskupa nie wynika, o jaką funkcję czy urząd chodziło⁴⁴³. S. Leśniewski był już wcześniej oficjalnym kandydatem (30 kwietnia 1778) do pióra ziemskiego⁴⁴⁴. F.S. Głoskowski wyróżniał się aktywnością na sejmikach; w latach 1778–1784 pięć razy był asesorem (15 lipca 1778, 15 lipca 1779, 3 grudnia 1783 – sejmik pisarski, na którym wybrano go kandydatem do urzędu, 15 lipca 1784, a także 16 sierpnia 1784). Również pretendujący do wysokiego urzędu podkomorskiego F. Walewski trzy razy w okresie 1779–1786 (12 stycznia 1779, 15 lipca 1781 oraz 21 sierpnia 1786) pomagał w Łęczycy marszałkowi koła rycerskiego⁴⁴⁵.

Tabela 5. Łęczycy posłowie na sejm wybrani na sejmikach z lat 1780–1786

Data sejmiku	Osoby, które uzyskały mandat poselski
21–22 VIII 1780	Ignacy Gomoliński, instygator koronny; Franciszek Wilkanowski, sędzia ziemski łęczycki; Wawrzyniec Czarnecki, stolnik inowłodzki; Rupert Dunin, stolnik brzeziński
19 VIII 1782	Teodor Dzierzbicki, starosta wartelski; Antoni Kossowski, eksstarosta przedecki; Franciszek Jerzmanowski, pisarz grodzki przedecki; Konstanty Janikowski, pułkownik
16 VIII 1784	Jan Stokowski, chorąży łęczycki; Jan Krosnowski, podczaszy łęczycki; Onufry Wilkanowski, łowczy łęczycki; Teodor Dzierzbicki, starosta wartelski
21–22 VIII 1786	Jan Stokowski, podkomorzy łęczycki; Anastazy Walewski, szambelan; Franciszek Jerzmanowski, chorąży inowłodzki; Onufry Dąbrowski, chorąży orłowski

Źródło: lauda sejmikowe.

Sejmiki poselskie, jak się wydaje, wzbudzały (w latach 1780–1786) największe emocje wśród łęczyckiej szlachty. Przynajmniej dwa z nich (1780, 1786) nie zakończyły się w ciągu jednego dnia. Tylko w jednej uchwale przedsejmowej (1780) wspomniano obecność posła królewskiego⁴⁴⁶. Nie sądzę jednak, żeby na pozostałych zgromadzeniach nie goszczono legata królewskiego. Sądzę, iż raczej był to efekt ten-

⁴⁴² BPAU 8330, s. 603. Laudum z 12 I 1779; AGAD, ŁGO 90, k. 456. Laudum sejmiku w Łęczycy z 15 VII 1780.

⁴⁴³ AGAD, AEPMP 121, k. 86. M. Poniatowski do Szymona Dzierzbickiego, bez daty (jesień 1785).

⁴⁴⁴ AGAD, ŁGO 81, k. 156v. Laudum sejmiku w Łęczycy z 30 IV 1778 (odpis: BPAU 8330, s. 573).

⁴⁴⁵ M. Kobierecki, *op. cit.*, s. 207.

⁴⁴⁶ AGAD, ŁGO 90, k. 358v. Laudum sejmiku w Łęczycy z 21–22 VIII 1780.

dencji do pomijania tego elementu obrad w uchwałach. Zjawisko to jest widoczne także w innych województwach. Przynajmniej na dwóch sejmikach przedsejmowych (1782, 1786) odbyło się głosowanie. Nie doszło do niego w 1784. Powszechną zgodę uzyskano wówczas mimo wielu pretendentów do funkcji. Przyczyniły się do tego „braterskie perswazje” i obietnica wyboru na kolejnym sejmiku, którą uzyskali dwaj pretendenci (T. Błociszewski, K. Skarbek)⁴⁴⁷. Nie jest jasne, w jaki sposób dokonano wyboru reprezentantów województwa w 1780. Jednak długie obrady sejmiku mogą sugerować, że również wtedy wykorzystano zasadę większości głosów.

W latach 1780–1786 na sejmikach w Łęczycy do obsadzenia było 16 mandatów poselskich. Uzyskało je 13 osób (zob. tab. 5).

Łęczycka reprezentacja poselska w czasach Stanisława Augusta była badana przez Hanke Żerek-Kleszcz⁴⁴⁸, co pozwala mi ograniczyć analizę do wybranych zagadnień. Tylko trzy osoby pełniły funkcję poselską w latach 1780–1786 dwa razy. Byli to: T. Dzierzbicki, F. Jerzmanowski i J. Stokowski. Każdy z nich miał wcześniej doświadczenia sejmowe. Rekord należał do F. Jerzmanowskiego, którego wybierano pięć razy (w 1776 nie uczestniczył jednak w obradach); dwóch pozostałych – trzykrotnie. Przed 1780 najczęściej wybierano na posłów: R. Dunina (1764, 1773/5, 1776 – nie uczestniczył w obradach), I. Gomolińskiego (1768, 1773/5, 1778) i A. Walewskiego (1764, 1766, 1776). Również O. Dąbrowski zasiadał już w ławach sejmowych (1778)⁴⁴⁹. Wszyscy wymienieni parlamentarzyści byli, w interesującym mnie okresie, związani z obozem dworskim. Jednak wcześniej ich działalność nie zawsze zgadzała się z linią polityczną króla. F. Jerzmanowski i R. Dunin zasłynęli jako przedstawiciele patriotycznej opozycji na sejmie rozbiorowym, zaś w 1776, wybrani na konkurencyjnym dla regalistycznego sejmiku (rozdwojonym), nie zostali dopuszczeni do obrad⁴⁵⁰. Starosta wartelski T. Dzierzbicki był w latach 1771–1772 marszałkiem łęczyckim w konfederacji barskiej, zaś J. Stokowski jej konsyliarzem⁴⁵¹. Sześć osób tylko raz zasiadło w izbie poselskiej w czasach Stanisława Augusta. Byli to: F. Wilkanowski, W. Czarnecki, A. Kossowski, J. Krosnowski, O. Wilkanowski i K. Janikowski⁴⁵². Dla F. Wilkanowskiego i W. Czarneckiego było to uwieńczenie publicznej działalności. W obu wypadkach podjęcie się poselstwa mogło być związane z chęcią realizacji osobistych interesów. W instrukcji łęczyckiej z 1780 znalazł się punkt dotyczący pretensji finansowych W. Czarneckiego, jako jednego z sukcesorów Lipskich. Do ich zaspokojenia konieczne było podjęcie działań dyplomatycznych na terenie Saksonii⁴⁵³.

⁴⁴⁷ AGAD, ŁGO 106, k. 400v. Laudum sejmiku w Łęczycy z 16 VIII 1784.

⁴⁴⁸ H. Żerek-Kleszcz, *Posłowie łęczycy...*, s. 133–146.

⁴⁴⁹ W. Filipczak, *Sejm 1778 roku*, s. 63.

⁴⁵⁰ AGAD, ZP 129, k. 23v. Regestr posłów na Sejm ordynaryjny 1776; VL, t. VIII, s. 528 (podpisy pod konfederacją sejmową); W. Konopczyński, *Geneza i ustanowienie...*, s. 333, 354; J. Włodarczyk, *Sejmiki łęczyckie*, s. 321; R. Chojecki, *Patriotyczna opozycja...*, s. 552–557 (przyp. 60).

⁴⁵¹ W. Konopczyński, *Krwawe dni...*, s. 47–48; idem, *Dzierzbicki Teodor*, s. 164; H. Żerek-Kleszcz, *Stokowski Jan Sariusz*, s. 47.

⁴⁵² H. Żerek-Kleszcz, *Posłowie łęczycy...*, s. 134–135.

⁴⁵³ AGAD, ŁGO 90, k. 351. Instrukcja poselska łęczycka z 21 VIII 1780 (odpis: BPAU 8330, s. 628).

W odniesieniu do sędziego ziemskiego łęczyckiego jest prawdopodobne, że wyjazd na sejm mógł być związany z chęcią przeprowadzenia konstytucji upoważniającej go do wyznaczania subdelegata⁴⁵⁴. Dla pozostałych „debiutantów” funkcja poselska była stopniem w karierze politycznej. A. Kossowski, w latach 1764–1774 starosta przedecki, uzyskał w 1785 awans na kasztelana inowłodzkiego⁴⁵⁵. Już jako senator zagaił sejmik poselski w następnym roku. J. Krosnowski, również w 1785, został stolnikiem inowłodzkim. O. Wilkanowski działał na rozdwojonym sejmiku deputackim w 1788 jako stronnik partii regalistycznej⁴⁵⁶. K. Janikowski był deputatem łęczyckim w 1779. Jako jedyny zdeklarowany opozycjonista w tym gronie, nie miał możliwości dalszej kariery politycznej w regalistycznym województwie łęczyckim. Korzystając jednak z protekcji F.K. Branickiego, został wybrany w 1786 (w Żytomierzu) posłem województwa kijowskiego⁴⁵⁷. Wszystkie sejmiki przedsejmowe w interesującym mnie okresie delegowały także po dwie osoby z poselstwem do króla (zob. tab. 6).

Tabela 6. Posłowie do króla wybierani na sejmikach łęczyckich w latach 1780–1786

Data sejmiku	Osoby delegowane z poselstwem do króla
21–22 VIII 1780	Onufry Wilkanowski, regent Komisji Skarbowej, Karol Skarbek
19 VIII 1782	Jakub Trzciniński, łowczy brzeziński; Antoni Brochocki, chorążyc łęczycki
16 VIII 1784	Jakub Trzciniński, łowczy brzeziński; Józef Dzierzbicki, wojewodzie łęczycki
21–22 VIII 1786	Hilary Żabokrzecki, cześnik brzeziński, Michał Chobrzyński, podstolic inowłodzki

Źródło: lauda sejmikowe.

Dwa razy delegowano do króla J. Trzcinińskiego. Nie wynikało to jednak z jego regalistycznych przekonań. W czasie Sejmu Wielkiego był czołową postacią łęczyckich przeciwników Konstytucji 3 maja⁴⁵⁸. W 1788, w czasie rozdwojonego sejmiku deputackiego, był marszałkiem zgromadzenia opozycyjnego. Posłem do monarchy został również, wybrany pod jego łaską sędzia trybunalski, M. Chobrzyński⁴⁵⁹. Zazwyczaj udział w delegacji do monarchy miał być przepustką do dalszej kariery. O. Wilkanowski cztery lata później został posłem na sejm. Na tym samym sejmiku (1784) o mandat zabiegał również K. Skarbek (także delegat z 1780), który w 1784 otrzymał urząd szambelana⁴⁶⁰. A. Brochocki i J. Trzciniński (wysłannicy z 1782), w kilka lat po poselstwie do Stanisława Augusta pełnili funkcję deputacką (1785 i 1786).

⁴⁵⁴ AGAD, LGO 81, k. 260. Instrukcja poselska łęczycka z 17 VIII 1778 (odpis: BPAU 8330, s. 591–592).

⁴⁵⁵ *Urzednicy województw łęczyckiego i sieradzkiego...*, s. 264.

⁴⁵⁶ M. Wisińska, *Sejmik deputacki...*, s. 67.

⁴⁵⁷ W. Szczygielski, *Janikowski Konstanty*, s. 517.

⁴⁵⁸ W. Szczygielski, *Referendum trzeciomałowe*, s. 115.

⁴⁵⁹ M. Wisińska, *Sejmik deputacki...*, s. 66.

⁴⁶⁰ J. Dumanowski, J. Dygdała, *Skarbek Jan*, s. 18.

Trzy razy sejmik łęczycki wysyłał poselstwa do prymasów, w tym dwukrotnie do królewskiego brata M. Poniatowskiego (zob. tab. 7).

Tabela 7. Posłowie do prymasa wybierani na sejmikach 1780–1786

Data sejmiku	Osoby delegowane z poselstwem do prymasa
21–22 VIII 1780	Onufry Dąbrowski, podstoli brzeziński; Antoni Sulimierski, stolnikowicz bydgoski (rzekomy?)
15 VII 1785	Tomasz Turski, chorąży większy łęczycki; Jakub Trzciniński, łowczy brzeziński
21–22 VIII 1786	Władysław Wardęski, wojski łęczycki; Romuald Szamowski, podczaszyc łęczycki

Źródło: lauda sejmikowe.

Na posłów do arcybiskupów gnieźnieńskich wybierano zwykle innego rodzaju osoby niż na delegatów do monarchy. Pojawiały się tu postacie o znaczącej pozycji w województwie, takie jak zagajający niegdyś sejmiki T. Turski czy poseł sejmowy O. Dąbrowski. Również J. Trzciniński i W. Wardęski byli postaciami znanymi na lokalnej scenie parlamentarnej. W. Wardęski był wcześniej trzykrotnie asesorem. Natomiast A. Sulimierski i R. Szamowski, jak się wydaje, nie odegrali znaczącej roli w życiu politycznym województwa.

Delegaci do prymasa (podobnie do króla) byli obdarzani osobnymi instrukcjami. Należy podkreślić, że zwłaszcza zalecenia dla osób delegowanych do arcybiskupów gnieźnieńskich nie ograniczały się do konwencjonalnych wyrazów rekognicji dla metropolity. Pojawiały się tam zalecenia o charakterze merytorycznym, zwłaszcza dotyczące edukacji (M. Poniatowski kierował pracami Komisji Edukacji Narodowej)⁴⁶¹.

Osobnym zagadnieniem jest liczebność sejmików łęczyckich w badanym okresie. Jest ona trudna do ustalenia. Lauda nie podają wyników głosowania, kiedy było ono przeprowadzone. Pewną pomocą mogą być podpisy pod uchwałą z 17 listopada 1783 w sprawie W. Brzozowskiego. Złożyło je 100 osób⁴⁶². Z drugiej strony wiadomo, że dokumentu nie sygnowali wszyscy uczestnicy sejmiku elekcyjnego. Podpisu nie złożył, zagajający sejmik, chorąży J. Stokowski i dwóch wybranych na sejmiku kandydatów na podsędkę (J.N. Gajewski, J. Garbowski). Można więc przyjąć, że liczba uczestników zgromadzenia przekraczała, raczej nieznacznie, 100 osób. Czy taka była przeciętna liczebność sejmików w tym okresie, trudno powiedzieć. Jest to jednak dość prawdopodobne, gdyż podobną liczbę podpisów (104) złożono pod laudum z października 1777, w sprawie mundurów wojewódzkich⁴⁶³. Są to wartości niższe niż sugerowane przez J. Włodarczyka (dla całej epoki staropolskiej), według którego „Liczba ta wahała się od kilkudziesięciu do trzystu kilkudziesięciu. Jednocześnie stwierdził on zjawisko

⁴⁶¹ AGAD, ŁGO 113, k. 119–120. Instrukcja dla delegatów województwa łęczyckiego do prymasa z 15 VII 1785; J. Włodarczyk, *Problematyka szkół i oświaty...*, s. 156.

⁴⁶² AGAD, ŁGO 102, k. 395v–396v. Uchwała sejmiku w Łęczycy z 17 XI 1783.

⁴⁶³ BPAU 8330, s. 565–569. Laudum sejmiku w Łęczycy z 6 X 1777.

„wzrostu frekwencji w drugiej połowie XVIII w.”⁴⁶⁴ W moim przekonaniu ograniczoną przydatność do oceny liczebności sejmików mają podpisy pod manifestami ogłoszonymi z okazji rozdwojonego sejmiku deputackiego z 1788. Złożono ich wówczas 538 (245 + 293)⁴⁶⁵. Według manifestu Rocha Krosnowskiego i Karola Lesiewskiego (asesorów) w zgromadzeniu opozycyjnym miało uczestniczyć ponad 500 osób⁴⁶⁶. Powyższe liczby mogły być mocno zawyżone, co wynikało z logiki walki politycznej. Na podstawie innych przykładów wiadomo również, że przy zbieraniu podpisów, zwłaszcza w warunkach ostrego konfliktu, mogło dochodzić do wielu fałszerstw i nadużyć⁴⁶⁷. Nie zmienia to oczywiście faktu, że sejmik deputacki z 1788 był zapewne wielokrotnie liczniejszy niż „przeciętne” zgromadzenia.

Ostatnim zagadnieniem są instrukcje poselskie, uchwalane na sejmikach przedsejmowych. Wszystkie zostały przyjęte w sposób jednogłośnie. Zawierały od 21 (1786) do 27 (1782) punktów⁴⁶⁸. O ich politycznej wymowie pisałem już wcześniej. W tym miejscu chciałbym się zająć stanowiskiem sejmików łączyckich w sprawach społecznych, a także lokalnych i prywatnych. Kwestie miejscowego życia parlamentarnego pojawiły się raz (1782), kiedy postulowano zwiększenie o czterech (co oznaczało podwojenie) liczby posłów województwa na sejm. Jednocześnie sformułowano postulat powiększenia do trzech liczby podkomorzonych (oprócz łączyckiego także inowłodzkiego i brzezińskiego)⁴⁶⁹. Proponowano także (1782, 1784), by podkomorzowie mogli powoływać czterech komorników granicznych (sejm z 1776 zwiększył liczbę komorników granicznych w województwie łączyckim do dwóch⁴⁷⁰), co argumentowano, w sposób mało przekonujący, rozległością powiatów. Miało to na celu przyspieszenie funkcjonowania jurysdykcji w sprawach granicznych⁴⁷¹. W 1780 sejmik łączycki chciał, by sprawy sądzone na wyznaczonych przez Trybunał kondescencjach, mogły być egzekwowane nie tylko przez podkomorzego, lecz także przez jego oficjalistów⁴⁷². Interesowano się również funkcjonowaniem jurysdykcji ziemskiej. W 1780 wniesiono sprawę zmiany terminów kadencji sądowych dla powiatu orłowskiego (na wniosek zainteresowanych)⁴⁷³.

⁴⁶⁴ J. Włodarczyk, *Sejmiki łączyckie*, s. 59. Zob. też: J. Michalski, *Les diétines polonaises au XVIIIe siècle*, „Acta Poloniae Historica” 1965, t. XII, s. 92.

⁴⁶⁵ H. Żerek-Kleszcz, *Spisy szlachty...*, s. 134.

⁴⁶⁶ M. Wisińska, *Sejmik deputacki...*, s. 68.

⁴⁶⁷ Por. W. Filipczak, *Rugi poselskie...*, s. 72, 82.

⁴⁶⁸ AGAD, ŁGO 97, k. 140–144. Instrukcja poselska łączycka z 19 VIII 1782; ŁGO 118. k. 407–411v. Instrukcja poselska łączycka z 21 VIII 1786.

⁴⁶⁹ AGAD, ŁGO 97, k. 140v–141. Instrukcja poselska łączycka z 19 VIII 1782 (odpis: BPAU 8330, s. 656–657).

⁴⁷⁰ VL, t. VIII, s. 560. *Subdelegacja dla ur. Ostrowskiego podsędką łączyckiego*.

⁴⁷¹ AGAD, ŁGO 107, k. 52v. Instrukcja poselska łączycka z 16 VIII 1784 (odpis: BPAU 8330, s. 698). Całe województwo łączyckie miało 4326 km² (powiat brzeziński 1318 km²): *Atlas historyczny Polski. Województwo sieradzkie i województwo łączyckie w drugiej połowie XVI wieku*, cz. II, red. H. Rutkowski, Warszawa 1998, s. 49.

⁴⁷² AGAD, ŁGO 90, k. 352v–353. Instrukcja poselska łączycka z 21 VIII 1780 (odpis: BPAU 8330, s. 632).

⁴⁷³ AGAD, ŁGO 90, k. 354v. Instrukcja poselska łączycka z 21 VIII 1780 (odpis: BPAU 8330, s. 637).

Potrzebę uregulowania miejsca i terminu kadencji sądu ziemskiego podniesiono w 1782. Wówczas sformułowano żądanie, by sędzia F. Wilkanowski, ze względu na podeszły wiek, miał prawo wyznaczyć subdelegata⁴⁷⁴. Podnoszono niedogodność, ze względu na komunikacyjne (bród pod Łęczycą), odbywania 9 kadencji (po trzy na powiat) w różnych terminach. W latach 1784 i 1786 proponowano, by kadencje sądowe trzech powiatów (łęczyckiego, brzezińskiego i orłowskiego) odbywały się „nieoddzielnie”. Przy tej okazji pojawiały się sugestie co do zasad działania suscepty przed i po zakończeniu sądów⁴⁷⁵. Wiosną 1786 ziemstwo łęczyckie skierowało memoriał do Rady Nieustającej w kwestii zależności między kadencjami poszczególnych powiatów (w sytuacji „upadku” jednej z nich)⁴⁷⁶. Na sesji 9 czerwca tego roku magistratura wydała rezolucję w tej sprawie. Uznano w niej, że w razie „upadku” kadencji łęczyckiej sąd ziemski powinien, „za poprzedzającym obwieszczeniem”, sądzić kadencje brzezińską i orłowską⁴⁷⁷. W 1784 pojawiła się propozycja, by zrównać gród łęczycki z innymi, co do zasad apelacji od jego wyroków⁴⁷⁸. Warto w tym miejscu zauważyć, że w 1778 w instrukcji wielkopolskiej pojawił się postulat idący w przeciwnym kierunku, by na cały kraj rozciągnąć obowiązującą w województwie łęczyckim zasadę, przewidującą apelację od sądu grodzkiego do ziemskiego⁴⁷⁹. Jeszcze żywsze zainteresowanie wzbudzała sprawa właściwego przechowywania łęczyckich ksiąg sądowych. Było to związane, z omówioną wcześniej, sprawą dezolacji archiwum łęczyckiego i skarg na starostę łęczyckiego M. Łuszczewskiego. Zajmowano się nią w instrukcjach z lat 1782–1786. Fatalny stan zamku spowodował, iż starosta łęczycki złożył księgi grodzkie i ziemskie pod opieką księży dominikanów „w miejscu niebezpiecznym, ogniem grożącym”. W związku z tym w instrukcji z 1786 proponowano, by „nakładem Skarbu Koronnego” odremontowano archiwum na zamku, a także zbudowano w bezpiecznym miejscu pomieszczenia dla kancelarii. Jako alternatywę proponowano „przynaglenie” starosty do „reperacji spustoszonego zamku i archiwum”⁴⁸⁰.

Postulat obciążenia Rzeczypospolitej kosztami remontu archiwum był związany z odczuwanym przez łęczyckich ziemian brakiem środków finansowych na potrzeby lokalne, po odebraniu sejmikom dochodów z czopowego i szelęznego. W 1782 sejmik proponował, by w zamian za utracone na rzecz Skarbu czopowe, miał do dyspozycji fundusz z „czystego zysku” z czopowego z miast i miasteczek królewskich województwa łęczyckiego. Motywowano to potrzebą spłacenia wcześniej powstałego zadłużenia⁴⁸¹. Sprawy podatków i cel pojawiały się również w innym kontekście. W 1780 domagano się

⁴⁷⁴ AGAD, ŁGO 97, k. 141–141v. Instrukcja poselska łęczycka z 19 VIII 1782 (odpis: BPAU 8330, s. 657–658).

⁴⁷⁵ AGAD, ŁGO 107, k. 51–51v. Instrukcja poselska łęczycka z 16 VIII 1784 (odpis: BPAU 8330, s. 694–695); ŁGO 118, k. 411. Instrukcja poselska łęczycka z 21 VIII 1786.

⁴⁷⁶ AGAD, ML VII/60, k. 34. Protokół Rady Nieustającej z 9 VI 1786.

⁴⁷⁷ AGAD, ML VII/97, k. 102–102v. Rezolucja Rady Nieustającej z 9 VI 1786.

⁴⁷⁸ AGAD, ŁGO 107, k. 51v. Instrukcja poselska łęczycka z 16 VIII 1784 (odpis: BPAU 8330, s. 695)

⁴⁷⁹ AGAD, ZP 125, k. 198. Instrukcja poselska wielkopolska z 17 VIII 1778; W. Filipczak, *Sejm 1778 roku*, s. 133.

⁴⁸⁰ AGAD, ŁGO 118, k. 407v–408. Instrukcja poselska łęczycka z 21 VIII 1786.

⁴⁸¹ AGAD, ŁGO 97, k. 141. Instrukcja poselska łęczycka z 19 VIII 1782 (odpis: BPAU 8330, s. 657–658).

ustanowienia osobnego egzaktora podymnego dla województwa łęczyckiego, a w 1782 płacenia (wzorem Litwy) podatku w miejscowej kancelarii grodzkiej, bez opłaty dla egzaktora (w 1782)⁴⁸². W instrukcji z 1786 proponowano zmianę organizacji administracji celnej po zniesieniu (w 1776), przez Komisję Skarbu Koronnego, superintendencji wieluńskiej. Obszar jej działania został podzielony między superintendencje wielkopolską i mazowiecką, co w instrukcji uznano za niewygodne dla obywateli. Aby zapobiec stratom skarbu z powodu przemytu, proponowano powołanie nowej superintendencji z siedzibą w Łęczycy. Najbardziej zdumiewająca jest argumentacja za taką zmianą. Stwierdzono bowiem, że Wieluń znalazł się w zaborze pruskim⁴⁸³ (!). Trzeba przyznać, że, jeśli idzie o wiedzę na temat sytuacji nieodległej przecież części Rzeczypospolitej ziemianie łęczyccy wykazali się szokującą ignorancją.

Duże zainteresowanie łęczyckich ziemian wzbudzały sprawy żeglugi i transportu. W instrukcji z 1780 domagano się zniesienia jazów na Nerze⁴⁸⁴. W latach 1784 i 1786 postulowano, by Komisja Skarbu Koronnego zajęła się oczyszczeniem Warty (środki finansowe miały pochodzić z remanentu skarbowego), co miało zapewnić jej żeglowność⁴⁸⁵. Największe jednak zainteresowanie budziła sprawa brodu łęczyckiego, trudnego do przebycia późną jesienią i zimą. Wspominano o nim we wszystkich instrukcjach interesującego mnie okresu. W 1782 postulowano budowę w tym miejscu mostu lub grobli. Szlachcic, który się tym zajmie, miał uzyskać prawo, na pewien czas, do poboru cła. Później miało ono przejść na rzecz województwa⁴⁸⁶. W 1786 proponowano, by w zamian za budowę mostu lub grobli, sejm udzielił pozwolenia na postawienie na gruncie królewskim stajni i gościńca w pobliżu brodu. Jednocześnie „inwestor” miał zyskać możliwość pobierania cła i korzystania z propinacji trunków⁴⁸⁷.

Nieobca była szlachcie łęczyckiej troska o miasta swojego województwa. W 1780 ubolewano nad złym stanem Łęczycy. Domagano się, by kontrakty na czopowe i propinację przyznawano jedynie „dobrze osiadłym” mieszczanom. Postulowano także powołanie komisji dobrego porządku w stolicy województwa⁴⁸⁸. Dwa lata później szlachta prosiła o ulgi w płaceniu czopowego dla Piątku, gdyż uznano, że miasto jest nadmiernie obciążone podatkami (powoływano się na pożar, który nastąpił już po lustracji dokonanej przez oficjalistę skarbowego)⁴⁸⁹.

⁴⁸² AGAD, ŁGO 90, k. 351v–352. Instrukcja poselska łęczycka z 21 VIII 1780; ŁGO 97, k. 143. Instrukcja poselska z 19 VIII 1782 (odpis: BPAU 8330, s. 662–663).

⁴⁸³ AGAD, ŁGO 118, k. 410–410v. Instrukcja poselska łęczycka z 21 VIII 1786. Na temat organizacji administracji celnej i likwidacji superintendencji (prowincji) wieluńskiej w 1776 zob.: R. Rybarski, *Skarbowość Polski w dobie rozbiorów*, Kraków 1937, s. 70–71.

⁴⁸⁴ AGAD, ŁGO 90, k. 353–353v. Instrukcja poselska łęczycka z 21 VIII 1780.

⁴⁸⁵ AGAD, ŁGO 107, k. 52. Instrukcja poselska łęczycka z 16 VIII 1784 (odpis: BPAU 8330, s. 697); ŁGO 118, k. 409. Instrukcja poselska z 21 VIII 1786. Tego rodzaju dążenia sejmików nie były niczym nowym zob. M. Zwierzykowski, *Samorząd sejmikowy...*, s. 103.

⁴⁸⁶ AGAD, ŁGO 97, k. 141. Instrukcja poselska łęczycka z 19 VIII 1782 (odpis: BPAU 8330, s. 657).

⁴⁸⁷ AGAD, ŁGO 118, k. 408v–409. Instrukcja poselska łęczycka z 21 VIII 1786.

⁴⁸⁸ AGAD, ŁGO 90, k. 354–354v. Instrukcja poselska łęczycka z 21 VIII 1780 (odpis: BPAU 8330, s. 631–632).

⁴⁸⁹ AGAD, ŁGO 97, k. 142v–143. Instrukcja poselska łęczycka z 19 VIII 1782 (odpis: BPAU 8330, s. 662).

Sejmik domagał się (1780, 1784, 1786) zwiększenia kontroli nad ludźmi luźnymi przez obowiązek legitymowania się „atestacją”, co było powtarzającym się żądaniem szlachty⁴⁹⁰. W wypadku zbiegłych poddanych domagano się, by sprawy takie toczyły się przed sądem właściwym dla miejsca, z którego zbiegł chłop⁴⁹¹. Domagano się również ustalenia przez sejm maksymalnych stawek dla pracowników najemnych i sankcji dla osób je łamiących (1784, 1786)⁴⁹². Nie próbowano jednak, jak to miało miejsce w Wielkopolsce (1777–1781) i w ziemi różańskiej (1780, 1784), uregulować tej sprawy na poziomie lokalnym⁴⁹³.

Sejmik łęczycki zajmował niejednoznaczne stanowisko wobec ludności żydowskiej. Z jednej strony domagano się potwierdzenia przywilejów synagogi łęczyckiej (1780, 1782), co motywowano troską o podatki i trwałość kapitałów obywateli. Oczekiwano też aprobowania przez sejm układów między synagogą a miastem Łęczycą, na wzór Żydów chełmskich, kazimierskich, poznańskich i lubelskich⁴⁹⁴. Z drugiej strony starano się ograniczać im swobodę przemieszczania się, wymagając zaświadczenia kahału (1784). Bardzo negatywnie do Żydów odniesiono się w instrukcji z 1786, w której proponowano zakazać im pobytu w dobrach królewskich, duchownych i we wsiach szlacheckich⁴⁹⁵.

Szlachta łęczycka interesowała się problematyką kościelną i edukacyjną. Było to już przedmiotem badań J. Włodarczyka⁴⁹⁶. Ograniczę się więc do podkreślenia, że sejmik wykazywał dużą troskę o szkoły łęczyckie i ich nauczycieli. Pisano o nich we wszystkich instrukcjach poselskich z lat 1780–1786. Na szczególną protekcję mógł liczyć, o czym już wspominałem, prorektor szkoły łęczyckiej ksiądz J. Więkowski⁴⁹⁷.

Dużą część punktów instrukcji poselskich stanowią rekomendacje dla osób prywatnych. Pomiję jednak analizę tego, skądinąd interesującego, materiału. Ograniczę się do stwierdzenia, że wśród osób rekomendowanych sejmowi lub królowi było wielu uczestników lokalnego życia publicznego. W tym gronie znaleźli się, m.in.:

⁴⁹⁰ Por. J. Włodarczyk, *Sejmiki łęczyckie*, s. 216–217.

⁴⁹¹ AGAD, ŁGO 90, k. 355. Instrukcja poselska łęczycka z 21 VIII 1780 (odpis: BPAU 8330, s. 638); S. Śreniowski, *Zbiegostwo chłopów jako zagadnienie ustroju społecznego*, Warszawa 1948, s. 203.

⁴⁹² AGAD, ŁGO 118, k. 409. Instrukcja poselska łęczycka z 21 VIII 1786; J. Włodarczyk, *Sejmiki łęczyckie*, s. 217.

⁴⁹³ J.A. Gierowski, *Ludzie luźni na Mazowszu w świetle uchwał sejmikowych*, PH 1949, t. XL, s. 185–187; J. Deresiewicz, *Komisja dobrego porządku dla wsi wielkopolskiej. Taryfa płac dla czeladzi wiejskiej z 1781*, „Studia i Materiały do dziejów Wielkopolski i Pomorza” 1955, t. 1, z. 1, s. 287–308.

⁴⁹⁴ AGAD, ŁGO 90, k. 354v–355. Instrukcja poselska łęczycka z 21 VIII 1780; ŁGO 97, k. 142v. Instrukcja poselska łęczycka z 19 VIII 1782 (odpis: BPAU 8330, s. 661–662). Por. J. Włodarczyk, *Sejmiki łęczyckie*, s. 228.

⁴⁹⁵ AGAD, ŁGO 107, k. 52v. Instrukcja poselska łęczycka z 16 VIII 1784 (odpis: BPAU 8330, s. 697); ŁGO 118, k. 408–408v. Instrukcja poselska łęczycka z 21 VIII 1786. Por. J. Włodarczyk, *Sejmiki łęczyckie*, s. 227.

⁴⁹⁶ J. Włodarczyk, *Sprawy kościelne i wyznaniowe na sejmikach łęczyckich*, RŁ 1966, t. XI (XIV), s. 203–219; idem, *Problematyka szkół i oświaty...*, s. 145–160.

⁴⁹⁷ AGAD, ŁGO 107, k. 53. Instrukcja poselska łęczycka z 16 VIII 1784 (też: BPAU 8330, s. 699); ŁGO 118, k. 411. Instrukcja poselska łęczycka z 21 VIII 1786. Zob. też: J. Włodarczyk, *Problematyka szkół i oświaty...*, s. 154–159.

1) w 1780 – wojewoda S. Dzierzbicki, kasztelan T. Lipski, instygator koronny I. Gomoliński, J. Krosnowski, podwojewodzi F. Stępowski, chorąży kawalerii narodowej Hieronim Jerzmanowski (asesor sejmiku), a także (w osobnych punktach) stolnik inowłodzki W. Czarnecki i starosta wartelski T. Dzierzbicki⁴⁹⁸;

2) w 1782 i 1784 – generał major T. Błociszewski (marszałek sejmiku z 1784)⁴⁹⁹.

Formuły końcowe łęczyckich instrukcji poselskich z lat 1782–1786 zobowiązują posłów do jej przestrzegania. Zwykle w instrukcjach zalecano mandatariuszom sejmiku dbałość o dobro Ojczyzny, wiary i wolności⁵⁰⁰.

Inna rzecz, czy szlachta łęczycka miała zawsze okazję rozliczać swoich posłów z ich działalności parlamentarnej. Niewątpliwie zostały złożone relacje z sejmów 1782 (na sejmiku z 15 lipca 1783) i 1784 (obrady z 3 stycznia 1785)⁵⁰¹. W laudach brak o nich informacji dla sejmów z 1780 oraz 1786. Na szczególną uwagę zasługuje relacja z sejmu „sołykowskiego”. Była ona okazją do zmanifestowania regalistycznej postawy politycznej, która w latach 1780–1786 dominowała w Łęczyckiem. Wydaje się, że prokrólewskie sympatie nie miały charakteru wyłącznie koniunkturalnego. Zlecenia dawane posłom na sejm świadczą, że w elitach politycznych województwa były osoby rozumiejące i akceptujące linię polityczną Stanisława Augusta.

Parlamentarzyści łęczyccy na sejmie z 1780 wzięli aktywny udział w kontroli władz wykonawczych. Na sesji w izbie poselskiej 3 października marszałek A. Małachowski wyznaczył I. Gomolińskiego na egzaminatora Departamentu Wojskowego⁵⁰². Kasztelan łęczycki T. Lipski został powołany (5 października) przez króla w skład deputacji kontrolującej Komisję Edukacji Narodowej⁵⁰³. I. Gomoliński nie złożył relacji z czynności kontrolnych na forum sejmowym, jednak zabrał głos na sesji 27 października przy okazji „zakwitowania” komisji likwidującej długi Rzeczypospolitej. Instygator koronny, jak wynika z mowy, pracował w tym organie od czasu powstania, a przez długi czas przewodniczył jego obradom. Poseł łęczycki domagał się odczytania, znajdującego się od kilku dni w deliberacji, „kwitu” dla kończącej swą działalność komisji⁵⁰⁴.

Posłowie łęczyccy F. Wilkanowski i I. Gomoliński oraz szambelan A. Walewski (poseł z 1776) zgłosili się jako kandydaci ze „stanu rycerskiego” w wyborach Rady

⁴⁹⁸ AGAD, ŁGO 90, k. 351, 352, 354v. Instrukcja poselska łęczycka z 21 VIII 1780 (odpis: BPAU 8330, s. 628–637)

⁴⁹⁹ AGAD, ŁGO 97, k. 141v. Instrukcja poselska łęczycka z 19 VIII 1782; ŁGO 107, k. 52v. Instrukcja poselska łęczycka z 16 VIII 1784.

⁵⁰⁰ AGAD, ŁGO 97, k. 144. Instrukcja poselska łęczycka z 19 VIII 1782; ŁGO 107, k. 53. Instrukcja poselska łęczycka z 16 VIII 1784; ŁGO 118, k. 411v. Instrukcja poselska łęczycka z 21 VIII 1786.

⁵⁰¹ AGAD, ŁGO 102, k. 119v. Laudum sejmiku w Łęczycy z 15 VII 1783; ŁGO 114, k. 417v. Laudum sejmiku w Łęczycy z 3 I 1785.

⁵⁰² AGAD, ZP 110, k. 15v. Akta sejmiku 1780 r.; *Dyaryusz Seymu... 1780...*, wyd. S. Badeni, Warszawa, bd., s. 8.

⁵⁰³ AGAD, ZP 110, k. 15v. Akta sejmiku 1780 r.; *Dyaryusz Seymu... 1780...*, s. 18.

⁵⁰⁴ *Ibidem*, s. 269–272.

Nieustającej⁵⁰⁵. Osobami, które uzyskały ostatecznie wybór na konsyliarza, byli A. Walewski (95 głosów, monarcha przydzielił go do Departamentu Skarbowego) i T. Lipski (117 głosów, trafił do Departamentu Sprawiedliwości)⁵⁰⁶. Należy zaznaczyć, że kasztelan łęczycki miał już doświadczenie w pracy w tym departamencie. Na sejmie z 1780 został zgłoszony projekt wypłaty T. Lipskiemu zaległych należności z okresu, kiedy po sejmie w 1776 prezydował w Departamencie Sprawiedliwości⁵⁰⁷. Kandydatury do Komisji Skarbu Koronnego zgłosiło dwóch posłów łęczyckich, stolnik inowłodzki W. Czarnecki oraz I. Gomoliński, który w rejestrze wyborczym pojawił się jako kandydat z prowincji małopolskiej⁵⁰⁸. Żadnemu z reprezentantów sejmiku łęczyckiego nie udało się jednak uzyskać funkcji komisarskiej⁵⁰⁹. Warto jeszcze zauważyć, że ważną rolę w deputacji liczącej głosy w czasie elekcji odgrywał T. Lipski. Kasztelan łęczycki z tego tytułu wielokrotnie zabierał głos w czasie obrad w izbach połączonych⁵¹⁰.

W czasie obrad 6 listopada 1780 w izbie poselskiej przemawiali I. Gomoliński i R. Dunin. Instygator koronny wypowiedział się w sprawie poparcia projektu dotyczącego Księstwa Kurlandii i Semigalii. Został on podany przez przedstawiciela księstwa kurlandzkiego Ottona Howena i miał akceptację posłów litewskich⁵¹¹. Na tej samej sesji z ostrą mową przeciwko nadawaniu indygenatów i nobilitacji wystąpił stolnik orłowski R. Dunin. Stwierdzał on, że osoby obdarzone polskim szlachectwem nie spełniały wymagań przewidzianych w konstytucji z 1775. Poseł łęczycki domagał się, by w takich sytuacjach karać utratą szlachectwa, a także sprzeciwiał się nadawaniu kolejnych indygenatów⁵¹².

Aktywność posłów łęczyckich na sejmie z 1780 nie była duża. Wszyscy jednak reprezentanci sejmiku w Łęczycy zaznaczyli w jakiś sposób swój udział w obradach.

Na sejmie z 1782, ze względu na konflikt wokół osoby biskupa K. Sołtyka, na czoło wysunęły się czynności kontrolne, zwłaszcza „egzamin” Rady Nieustającej. Zanim jednak doszło do rozpoczęcia prac w izbach połączonych K. Janikowski został wyznaczony do deputacji mającej powiadomić króla i senatorów o wyborze marszałka sejmku⁵¹³. Wśród osób delegowanych do kontroli działań Rady Nieustającej znalazł się (na sesji 1 października) poseł łęczycki A. Kossowski⁵¹⁴. Jednak eksstarosta przedecki nie wziął udziału w debacie nad sprawą biskupa krakowskiego. W dyskusji nad absolutorium dla Rady aktywnie uczestniczył natomiast F. Jerzmanowski. Na sesji 23 października

⁵⁰⁵ *Regestr osob do wyboru za konsyliarzow do Rady Nieustajacey...*, [w:] AGAD, ZP 110.

⁵⁰⁶ VL, t. VIII, s. 582. *Osoby do Rady Nieustajacey wybrane...*; AGAD, ZP 110, k. 11v. Nominowani od Naj. Pana do Departamentów w Radzie Nieustajacej; *Dyaryusz Seymu... 1780...*, s. 26; M. Kobierecki, *op. cit.*, s. 122.

⁵⁰⁷ *Dyaryusz Seymu... 1780...*, s. 342.

⁵⁰⁸ *Regestr osob do wyboru za kommissarzow do Kommissyi Skarbu Koronnego* [w:] AGAD, ZP 110.

⁵⁰⁹ VL, t. VIII, s. 584. *Osoby do Komisji Skarbu Koronnego wybrane ex pluralitate*.

⁵¹⁰ *Dyaryusz Seymu... 1780...*, s. 20–21, 24–26, 28–29, 38.

⁵¹¹ *Ibidem*, s. 423.

⁵¹² R. Dunin, p. łęczycki, *Głos... 6 XI 1780...*, [w:] ZM 1780; *Dyaryusz Seymu... 1780...*, s. 433–434.

⁵¹³ *Dyaryusz Seymu... 1782...*, wyd. P. Kiciński, Warszawa 1782, s. 5.

⁵¹⁴ *Ibidem*, s. 8.

domagał się, aby przystąpiono do głosowania nad projektem „kwitu” zgłoszonym, w imieniu deputacji, przez biskupa smoleńskiego Gabriela Wodzińskiego. Na tej samej sesji pisarz grodzki przedecki wygłosił obszerną mowę w sprawie biskupa K. Sołtyka⁵¹⁵. Na tej samej sesji pisarz grodzki przedecki wygłosił obszerną mowę w sprawie biskupa K. Sołtyka. Poseł łączycycki odciął się od opozycjonistów, którzy z uznaniem wypowiadali się tylko na temat konsyliarzy występujących w obronie ordynariusza krakowskiego. F. Jerzmanowski stwierdził, że wobec oczywistego „pomieszanania umysłu” biskupa, kapituła musiała podjąć kroki, które powstrzymały go od szkodliwych poczynań. Pisarz grodzki przedecki wziął w obronę także działania garnizonu krakowskiego. Poseł łączycycki polemizował z tezą, że naruszone zostało prawo *neminem captivabimus*, gdyż to nie mogło być przeszkodą dla unieszkodliwienia osoby szalonej. F. Jerzmanowski uznawał działania monarchy za właściwe i zgodne z prawem. Stwierdził też, że nie ma powodu, by tak gwałtownie atakować Radę Nieustającą i kapitułę krakowską. Na tej samej sesji odmienne stanowisko zajął inny poseł łączycycki – K. Janikowski⁵¹⁶. Znany klient F.K. Branickiego stwierdził, że kapituła krakowska złamała prawa kościelne i narodowe, powinna więc ponieść surową karę. Uznał on, że sprawa biskupa krakowskiego uzasadnia obawy obywateli wobec Rady Nieustającej i Departamentu Wojskowego. K. Janikowski uzależniał zgodę na zaświadczenie dla Rady od wyłączenia osób, które akceptowały rezolucje wymierzone w biskupa K. Sołtyka⁵¹⁷.

Po rozłączeniu się izb z demagogiczną pochwałą obrońców prawa (to znaczy stronników opozycji) wystąpił K. Janikowski. Domagał się on wyznaczenia sądu dla ukarania „prawołamców” (miał zapewne na myśli kanoników krakowskich). Klient hetmański chwalił też A.K. Czartoryskiego i żądał odczytania projektu S.K. Potockiego⁵¹⁸. Kolejna wypowiedź F. Jerzmanowskiego związana z aferą sołtykowską miała miejsce na sesji 29 października, dotyczyła jednak kwestii proceduralnych. Chodziło o to, by parlamentarzyści nie głosowali jedynie nad opozycyjnym projektem „O rezolucjach Rady” S.K. Potockiego, lecz mieli do wyboru alternatywną propozycję posła nurskiego Stefana Zambrzyckiego⁵¹⁹.

Do sprawy krakowskiej posłowie łączycycki wrócili na sesji 2 listopada 1782, przy okazji kolejnego głosowania nad projektem „O rezolucjach Rady”. F. Jerzmanowski ponownie uznał, że przyczyną działań kapituły była „słabość umysłu” biskupa krakowskiego. Jeśli nawet kapituła „zgrzeszyła”, to poniosła już konsekwencje w wyniku dekretu metropolii gnieźnieńskiej (reprezentowanej przez biskupa M. Garnysza).

⁵¹⁵ *Ibidem*, s. 229, 233–236.

⁵¹⁶ K. Janikowski, p. łączycycki, *Mowa... 23 X 1782...*, [w:] ZM 1782. Mowa ta została wygłoszona zapewne w czasie turnusu związanego z wyborem między projektem kwitu autorstwa biskupa smoleńskiego i wersją z opozycyjnym dodatkiem wniesionym przez posła czernihowskiego K. Kurdwanowskiego: *Dyaryusz Seymu... 1782...*, s. 243. W głosowaniu tym K. Janikowski był jedynym posłem łączycyckim, który poparł przydatek: AGAD, ZP 23, cz. III, k. 8.

⁵¹⁷ K. Janikowski, p. łączycycki, *Mowa... 23 X 1782...*; A. Stroynowski, *Opozycja sejmowa...*, s. 166.

⁵¹⁸ K. Janikowski, *Głos... 31 X 1782...*, [w:] ZM 1782. Z tytułu mowy wynika, że została wygłoszona 31 października, jednak rodzą się w tej sprawie wątpliwości. Z jej treści wynika, że Janikowski wystąpił dzień po zgłoszeniu projektu przez S.K. Potockiego, a to miało miejsce 24 października: *Dyaryusz Seymu... 1782...*, s. 267.

⁵¹⁹ *Dyaryusz Seymu... 1782...*, s. 305 (w druku omyłkowo 505).

Osoby chcące zaostrezenia kary pisarz grodzki przedecki odsyłał do wyższej instancji kościelnej lub krakowskiego sądu grodzkiego. Próbę rozstrzygnięcia tych spraw przez sejm poseł łęczycki uznał za chęć naruszenia praw kardynalnych⁵²⁰. Na tej samej sesji co F. Jerzmanowski wystąpił także K. Janikowski, który wyrażał swoje przekonanie o winie kapituły, a co za tym idzie także Rady Nieustającej⁵²¹. Nieco wcześniej pułkownik kawalerii narodowej zabrał głos w sprawach proceduralnych, w kwestii wykluczenia z drugiego jawnego głosowania (nad punktem projektu S.K. Potockiego) osób, które nie brały udziału w pierwszym wotowaniu (był temu przeciwny)⁵²².

Jeśli chodzi o wystąpienia posłów łęczyckich na inne tematy, to 26 października 1782 F. Jerzmanowski popierał wniosek A.K. Czartoryskiego, który domagał się odczytania i przyjęcia projektów promowanych przez sąsiednie mocarstwa (Rosję i Prusy)⁵²³. Na sesji 4 listopada K. Janikowski opowiedział się za propozycją posła podolskiego Franciszka Piusa Boreyki w sprawie uchylenia rezolucji Rady Nieustającej dotyczącej procedury sądowej⁵²⁴.

Posłowie łęczyccy mieli też swój udział w czynnościach wyborczych sejmu z 1782. Kandydaturę do Rady Nieustającej zgłosił K. Janikowski, lecz później (3 października) ją wycofał⁵²⁵. W wyłonionym przez parlament nowym komplecie Rady znaleźli się dwaj dotychczasowi konsyliarze związani z Łęczyckiem – kasztelan T. Lipski (uzyskał 102 głosy) i szambelan A. Walewski (113)⁵²⁶. Rzecz jest o tyle zaskakująca, że T. Lipski był jednocześnie członkiem deputacji do egzaminowania wotów w wyborach władz wykonawczych⁵²⁷. Do Komisji Skarbu Koronnego kandydowali dwaj posłowie łęczyccy – T. Dzierzbicki i A. Kossowski, nazwisko tego ostatniego w wykazie przygotowanym przez marszałka „starej laski” A. Małachowskiego zostało wykreślone⁵²⁸. Sędzią sejmowym z województwa łęczyckiego (wyłonionym przez wielkopolską sesję prowincjonalną) został A. Kossowski. Również czwarty poseł łęczycki F. Jerzmanowski zaznaczył swoją obecność w czasie czynności wyborczych, gdyż na sesji 5 października wypowiedział się w sprawie ważności niektórych głosów oddanych w elekcji Rady na pisarzy wojskowych⁵²⁹ (ze względu na zastrzeżenia, że nie są urzędnikami „narodowymi”).

⁵²⁰ F. Jerzmanowski, p. łęczycki, *Mowa... 2 XI 1782...*, [w:] ZM 1782; M. Frančić, *Jerzmanowski Franciszek*, s. 181.

⁵²¹ *Dyaryusz Seymu... 1782...*, s. 383–384.

⁵²² *Ibidem*, s. 369.

⁵²³ *Ibidem*, s. 278.

⁵²⁴ *Ibidem*, s. 397.

⁵²⁵ AGAD, ZP 23, cz. II, k. 3. Kandydaci do Rady Nieustającej z prowincji wielkopolskiej (wykaz z podpisem marszałka „starej laski” A. Małachowskiego); *Dyaryusz Seymu... 1782...*, s. 20.

⁵²⁶ *Dyaryusz Seymu... 1782...*, s. 33. T. Lipski uzyskał tyle samo głosów co kasztelan ciechanowski Oborski, ale król rozstrzygnął równość głosów na korzyść kasztelana łęczyckiego; VL, t. IX, s. 1. *Osoby do Rady Nieustającej wybrane pluralitate votorum*; M. Kobierecki, *op. cit.*, s. 122.

⁵²⁷ *Dyaryusz Seymu... 1782...*, s. 22.

⁵²⁸ AGAD, ZP 23, cz. II, k. 87. Kandydaci do Komisji Skarbu Koronnego z prowincji wielkopolskiej (wykaz z podpisem A. Małachowskiego).

⁵²⁹ *Dyaryusz Seymu... 1782...*, s. 28.

Wszyscy posłowie łączyccy z 1782 zaznaczyli swój udział w pracach sejmu, jednak niewątpliwie postaciami pierwszoplanowymi byli F. Jerzmanowski (jako przedstawiciel regalistów) i K. Janikowski, jedyny jawny opozycjonista wśród łączyckich parlamentarzystów.

Omówienie udziału posłów łączyckich w sejmie grodzieńskim należy zacząć od powołania (4 października 1784) O. Wilkanowskiego do deputacji, która miała udać się do izby senatorskiej w celu powiadomienia o dokonanej elekcji marszałka sejmu⁵³⁰. Na sesji 5 października chorąży łączycki J. Stokowski został przez marszałka sejmu F.K. Chomińskiego powołany na egzaminatora Komisji Skarbu Koronnego⁵³¹. Jako kontroler komisji wystąpił na sesji 22 października. Poseł łączycki nie zaczął swego wystąpienia od relacji z czynności deputacji, lecz jak to często praktykowano, od pochwały rządów Stanisława Augusta i złożenia „rekognicji” królowi, oczywiście z powołaniem się na instrukcję poselską⁵³². Działalność Komisji Skarbu Koronnego została oceniona przez chorążego łączyckiego pozytywnie. Poseł w imieniu deputacji przedstawił sejmowi prośbę komisji skarbowej, by „zakwitowanie” dotyczyło okresu dwóch ostatnich kadencji⁵³³ (ze względu na brak absolutorium w 1782). J. Stokowski w swoim wystąpieniu podniósł problem, że 74 000 zł ze Skarbu Koronnego na utrzymanie egzaktorów nie było przewidziane w konstytucjach z 1776. Poseł łączycki uznał te wydatki za uzasadnione troską o „niezawodność dochodów”. Postulował jednak uregulowanie tej sprawy na drodze ustawowej. Znaczna część mowy chorążego łączyckiego nie była związana z kontrolą komisji skarbowej. J. Stokowski dziękował królowi, z powołaniem się na instrukcję, za urząd podskarbiego litewskiego dla S. Poniatowskiego, a także M. Poniatowskiemu za pracę w Komisji Edukacji Narodowej. Również na podstawie instrukcji chorąży łączycki rekomendował królowi zasługi gen. J. Komarzewskiego⁵³⁴. Na zalecenie województwa J. Stokowski powołał się również polecając sejmowi Tomasza Dąbrowskiego, adiutanta królewskiego, za zasługi związane z udziałem w potyczce z wojskiem pruskim pod Kapielą (w 1774). Wreszcie, także na podstawie instrukcji, poseł łączycki wnosił o indygenat dla ks. Karola de Nassau-Siegen i Fryderyka d'Anhalt Koetten⁵³⁵.

J. Stokowski do sprawy zakwitowania Komisji Skarbu Koronnego wrócił w mowie na sesji 28 października. Wskazał w niej na potrzebę wyrażenia komisarzom wdzięczności za ich pracę⁵³⁶. Chorąży łączycki podniósł kwestię zasług fligel-adiutanta T. Dąbrowskiego w obronie granic państwa ponownie w wystąpieniu z 4 listopada,

⁵³⁰ *Dyaryusz Seymu... 1784...*, wyd. M. Tukalski-Nielubowicz, Warszawa 1785, s. 11.

⁵³¹ *Ibidem*, s. 16; H. Żerek-Kleszcz, *Stokowski Jan Sariusz*, s. 48.

⁵³² J. Stokowski, p. łączycki, *Mowa... 23 X 1784...*, [w:] ZM 1784 (Ww.), s. 331; *Dyaryusz Seymu... 1784...*, s. 220.

⁵³³ J. Stokowski, *Mowa... 23 X 1784...*, s. 333–335; *Dyaryusz Seymu... 1784...*, s. 221.

⁵³⁴ J. Stokowski, *Mowa... 23 X 1784...*, s. 335, 337–339; *Dyaryusz Seymu... 1784...*, s. 222; AGAD, ŁGO 107, k. 51v. Instrukcja poselska łączycka z 16 VIII 1784 (odpis: BPAU 8330, s. 695).

⁵³⁵ J. Stokowski, *Mowa... 23 X 1784...*, s. 339–340; *Dyaryusz Seymu... 1784...*, s. 222–223; AGAD, ŁGO 107, k. 51v, 52v. Instrukcja poselska łączycka z 16 VIII 1784. Na temat potyczki pod Kapielą zob.: J. Kitowicz, *Pamiętniki, czyli Historia polska*, opr. P. Matuszewska, komentarz Z. Lewinówna, Warszawa 2009, s. 327–332.

⁵³⁶ *Dyaryusz Seymu... 1784...*, s. 387–388.

kiedy złożył do łaski marszałkowskiej projekt w tej sprawie⁵³⁷. J. Stokowski wypowiedział się 30 października na temat wyroku na podskarbiego A. Tyzenhauza, który uznał za zbyt surowy⁵³⁸ (można tu dopatrzeć się wpływu życzliwego podskarbiemu nadwornemu litewskiemu prymasa M. Poniatowskiego). W czasie sesji z 5 listopada chorąży łęczycki zajął się kwestią uregulowania pretensji finansowych sukcesorów Hrehorego Ogińskiego⁵³⁹.

Udział przedstawicieli województwa łęczyckiego w czynnościach wyborczych sejmów z 1784 należy zacząć od elekcji Rady Nieustającej. Ze „stanu rycerskiego” zgłosili swoje kandydatury posłowie łęczyccy J. Stokowski i T. Dzierzbicki⁵⁴⁰. Ostatecznie do magistratury wybrany został, mający poparcie dworu, T. Dzierzbicki, który uzyskał 80 głosów⁵⁴¹. W wyborach Komisji Skarbu Koronnego z województwa łęczyckiego o komisarstwo ubiegali się jedynie senatorowie (S. Dzierzbicki i T. Lipski); ostatecznie w składzie komisji znalazł się tylko kasztelan T. Lipski⁵⁴². Sędzią sejmowym „stanu rycerskiego” z województwa łęczyckiego został chorąży łęczycki J. Stokowski, wybrany na wielkopolskiej sesji prowincjonalnej 14 października 1784, obradującej pod przewodnictwem wojewody poznańskiego Augusta Sułkowskiego⁵⁴³.

Na sejmie z 1786 posłowie łęczyccy odgrywali znaczącą rolę w czynnościach kontrolnych. Szambelan A. Walewski „trzymał pióro” w deputacji egzaminującej Departament Wojskowy. Z tego tytułu na sesji z 24 października czytał protokół z kontroli i składał wyjaśnienia w sprawie krytykowanych przez opozycję regulaminów⁵⁴⁴. W deputacji sprawdzającej działalność Komisji Skarbu Koronnego pracował podkomorzy łęczycki J. Stokowski. W dniu 25 maja wystąpił na sesji sejmowej. W mowie nie ograniczył się do złożenia „rekognicji” królowi i do pochwał pod adresem komisji skarbowej. Poseł łęczycki podniósł problem zbyt małej ilości czasu, który przeznaczają się na kontrolę władz wykonawczych, co można odczytać jako wskazanie na potrzebę przedłużenia sejmów. J. Stokowski mówił też o zbyt niskich podatkach płaconych przez Gdańsk i Toruń, powołując się w tej sprawie na wystąpienie wojewody poznańskiego Augusta Sułkowskiego na sejmie grodzieńskim⁵⁴⁵. J. Stokowski odniósł się do instrukcji poselskiej, wnosząc do stanów instancję za podskarbiem wielkim koronnym A. Ponińskim. Podkomorzy łęczycki powołał się także na zlecenie sejmikowe, kiedy

⁵³⁷ *Ibidem*, s. 500.

⁵³⁸ *Ibidem*, s. 434–436; S. Kościółkowski, *Antoni Tyzenhauz. Podskarbi nadworny litewski*, t. II, s. 512–513; H. Żerek-Kleszcz, *Stokowski Jan Sariusz*, s. 48.

⁵³⁹ *Dyaryusz Seymu... 1784...*, s. 513.

⁵⁴⁰ AGAD, ZP 128, k. 106. *Registr osob do wyboru za konsyliarzow do Rady Nieustajacey...*

⁵⁴¹ *Dyaryusz Seymu... 1784...*, s. 35; AGAD, ZP 128, k. 97v. *Projet du nouveau Conseil*. Na liście tej nazwisko „Dzierzbicki” wpisano na miejsce Rocha Lasockiego.

⁵⁴² AGAD, ZP 128, k. 35. *Kandydaci do Komisji Skarbu Koronnego*; VL, t. IX, s. 10. *Osoby do Komisji Skarbu Koronnego ex pluralitate wybrane*.

⁵⁴³ AGAD, ZP 128, k. 136. *Wybranie sędziów sejmowych z prowincji wielkopolskiej na sesji prowincjonalnej dnia 14 X 1784*.

⁵⁴⁴ AGAD, APP 102, s. 20. *Diariusz sejmów z 1786 r.*; M. Kobierecki, *op. cit.*, s. 124.

⁵⁴⁵ J. Stokowski, p. łęczycki, *Mowa... 25 X 1786...*, [w:] ZM 1786, t. I, s. 416–421; AGAD, ZP 18, s. 1. *Mowy na sesjach sejmowych miane*; H. Żerek-Kleszcz, *Stokowski Jan Sariusz*, s. 48.

postulował zrównanie pensji R. Kossowskiego i podskarbiego nadwornego litewskiego⁵⁴⁶ (był nim wówczas Antoni Dziekoński). Największy rozgłos zyskało jednak wystąpienie, na tej samej sesji (25 października), F. Jerzmanowskiego, deputowanego do kontroli Komisji Skarbu Litewskiego⁵⁴⁷. W mowie tej pisarz grodzki przedecki zaatakował jednego z liderów opozycji F.K. Branickiego, co skłoniło hetmana wielkiego koronnego do wygłoszenia, głośniejszej później odpowiedzi, w której podnosił swoje zasługi wobec króla⁵⁴⁸.

W wyborach do Rady Nieustającej ze „stanu rycerskiego” kandydowali poseł łączycki J. Stokowski (jako „nowy” kandydat), a także dotychczasowy konsyliarz T. Dzierzbicki⁵⁴⁹. W skład magistratury weszli ostatecznie zarówno dwaj konsyliarze poprzedniej kadencji – T. Dzierzbicki i kasztelan T. Lipski, jak i J. Stokowski⁵⁵⁰. Kasztelan łączycki i starosta wartelski skierowani zostali do Departamentu Policji, podkomorzy łączycki zasiadł zaś w Departamencie Sprawiedliwości⁵⁵¹.

Z wystąpień posłów łączyckich w innych niż omówione sprawach należy odnotować głos J. Stokowskiego na sesji 31 października 1786, który dotyczył sporu między kasztelanem wojnickim Piotrem Ożarowskim a szlachtą Borowskimi⁵⁵². Na sesji 7 listopada podkomorzy łączycki skutecznie promował projekt w sprawie nagrody finansowej dla towarzysza kawalerii narodowej T. Dąbrowskiego⁵⁵³ (propozycja ta była forsowana już na sejmie grodzieńskim). Wspomniany projekt, podpisany przez O. Dąbrowskiego⁵⁵⁴, był jedyną inicjatywą posłów łączyckich, która doczekała się uchwalenia. Choraży orłowski przygotował też trzy inne projekty, które znalazły się w deliberacji⁵⁵⁵. Propozycje wniesione przez O. Dąbrowskiego dotyczyły:

⁵⁴⁶ J. Stokowski, *Mowa...25 X 1786...*, s. 418, 422–423. Por. AGAD, ŁGO 118, k. 408, 410v–411. Instrukcja poselska łączycka z 21 VIII 1786.

⁵⁴⁷ AGAD, APP 102, s. 21. Diariusz sejmu 1786 r.; ZP 105, k. 180. Diariusz Sejmu 1786 r.; ZP 127, k. 456. *Journal de la Diète...* 1786.

⁵⁴⁸ APL, AKW 34, s. 238. Głos jw Branickiego miany po głosie jw Jerzmanowskiego... (z błędną datą 27 X 1786 zamiast 26 X 1786); AGAD, ZP 127, k. 456v. *Journal de la Diète...* 1786; M. Frančić, *Jerzmanowski Franciszek*, s. 181; A. Danilczyk, *W kregu afery...*, s. 180–181.

⁵⁴⁹ AGAD, ZP 127, k. 297v. *Regestr osob do wyboru za konsyliarzow do Rady Nieustajacej* (druk z podkreśleniami).

⁵⁵⁰ AGAD, ZP 127, k. 450–450v. *Journal de la Diète...* 1786; VL, t. IX, s. 30–31. *Osoby do Rady Nieustajacej wybrane...*

⁵⁵¹ AGAD, APP 102, s. 45. Diariusz Sejmu 1786 r.; A. Czaja, *Między tronem, buławą a dworem petersburskim. Z dziejów Rady Nieustajacej 1786–1789*, Warszawa 1988, s. 80, 90. Błędna jest informacja, że w Departamencie Sprawiedliwości zasiadł A. Walewski (M. Kobierecki, *op. cit.*, s. 124); w rzeczywistości był to Romuald Walewski: AGAD, ZP 127, k. 450v. *Journal de la Diète...* 1786; VL, t. IX, s. 31. *Osoby do Rady Nieustajacej wybrane...*

⁵⁵² AGAD, AKP 356, cz. II, k. 19–19v. Diariusz Sejmu 1786 r.; ZP 18, k. 49v. Relativa do diariusza Sejmu 1786 r.

⁵⁵³ AGAD, APP 102, s. 42. Diariusz Sejmu 1786 r.; VL, t. IX, s. 40–41. *Nadgroda zaslug urodzonego Dąbrowskiego*.

⁵⁵⁴ AGAD, ZP 27, k. 68. O. Dąbrowski, p. łączycki, Nadgroda zaslug urodz. Dąbrowskiego.

⁵⁵⁵ AGAD, ZP 23, cz. III, k. 14–15. Sumariusz projektów *in deliberatione* będących.

1) prywatnych interesów tegoż posła łęczyckiego (chodziło o unieważnienie erekcji kantorii warszawskiej, dokonanej wbrew interesom spadkobierców Wierzbowskich)⁵⁵⁶;

2) upoważnienia F. Jerzmanowskiego i R. Dunina do wystawienia przepawy pod Łęczycą z prawem pobierania mostowego przez 15 lat⁵⁵⁷;

3) zmian w organizacji kadencji sądów ziemskich łęczyckich, a także terminów, w których miała funkcjonować suscepta⁵⁵⁸.

Kolejny projekt O. Dąbrowskiego, w sprawie uwolnienia od rygoru dekretu marszałkowskiego Walentego Wolskiego, nie został odczytany⁵⁵⁹.

Na sejmie z 1786 swoją obecność, choć w różny sposób, zaznaczyli wszyscy posłowie łęczyccy. Podobnie było na trzech poprzednich sejmach, co stanowi sytuację wyjątkową na tle innych sejmików prowincji wielkopolskiej.

⁵⁵⁶ AGAD, ZP 23, cz. IV, k. 33 (nr 44). O. Dąbrowski, p. łęczycki. Objasnienie prawa *de non alienandis bonis*.

⁵⁵⁷ AGAD, ZP 23, cz. IV, k. 42–42v (nr 54) O. Dąbrowski, p. łęczycki. Ubezpieczenie handlu i traktów.

⁵⁵⁸ AGAD, ZP 23, cz. V, k. 57 (nr 65). O. Dąbrowski, p. łęczycki. Złączenie kadencji sądów ziemskich łęczyckich.

⁵⁵⁹ AGAD, ZP 59, k. 53. Projekta nieczytane.

ROZDZIAŁ V

SEJMIKI KUJAW I ZIEMI DOBRZYŃSKIEJ 1780–1786

CZEŚĆ I

SEJMIKI WOJEWÓDZTW KUJAWSKICH 1780–1786

W 1888 ukazało się pierwsze wydanie klasycznej monografii sejmiku radziejowskiego autorstwa Adolfa Pawińskiego¹. Później historycy zajmowali się życiem parlamentarnym Kujaw raczej na marginesie badań skoncentrowanych na innych zagadnieniach (zostały one omówione we wstępie pracy). Z ważniejszych publikacji zwierających wiadomości na temat postaw politycznych szlachty kujawskiej w XVIII w. wymienić należy prace: Waclawa Szczygielskiego, Wojciecha Stanka, Wojciecha Szczygielskiego, Jarosława Dumanowskiego i Marii Czeppe².

Sejmiki województw kujawskich w Radziejowie gromadziły szlachtę województw brzesko-kujawskiego i inowrocławskiego, a właściwie jego skrawków, które pozostały przy Polsce po pierwszym rozbiórce. W wyniku konwencji z 1772, a następnie pruskich usurpacji granicznych, Polska utraciła: powiat bydgoski, większość powiatu inowrocławskiego (wchodzących w skład województwa inowrocławskiego) i kruszwickiego oraz część powiatu radziejowskiego (należących do województwa brzeskiego)³. Każde

¹ A. Pawiński, *Rządy sejmikowe w Polsce w latach 1572–1795 na tle stosunków województw kujawskich*, wyd. 2, opr. H. Olszewski, Warszawa 1978.

² W. Szczygielski, *Konfederacja barska na Kujawach (1768–1772)*, cz. I, „Ziemia Kujawska” 1978, t. V, s. 19–51; W. Stanek, *Konfederacje województw kujawskich w latach 1660–1772. Organizacja i funkcjonowanie*, „Zapiski Kujawsko-Dobrzyńskie” 1988, t. VI, s. 137–160; W. Szczygielski, *Referendum trzeciomajowe. Sejmiki lutowe 1792 roku*, Łódź 1994, s. 96–104; J. Dumanowski, *Stronnictwo królewskie na Kujawach w latach 1788–1793*, [w:] *Kujawy wschodnie i ziemia dobrzyńska w okresie przejścia pod zabór pruski w 1793 roku. Materiały sesji naukowej w Włocławku 25 XI 1993 r.*, red. S. Cackowski, Włocławek 1995, s. 87–109; M. Czeppe, *Kamaryla Pana z Dukli. Kształtowanie się obozu politycznego Jerzego Augusta Mniszcha 1750–1763*, Warszawa 1998, s. 174–178.

³ J. Topolski, *Pruskie usurpacje graniczne w dobie pierwszego rozbioru Polski (1772–1777)*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza” 1968, Historia, z. 8, s. 62–73; J. Szymczak, *Rozwój terytorialno-administracyjny do schyłku XVIII w.*, [w:] *Województwo włocławskie. Monografia regionalna*, Łódź–Włocławek 1982, s. 164; J. Dumanowski, *Stronnictwo królewskie....*, s. 88. W skład województwa brzesko-kujawskiego wchodziło 5 powiatów: brzeski, kowalski, kruszwicki, przedecki i radziejowski: *Urzednicy kujawscy i dobrzyńscy XVI–XVIII wieku*. *Spisy*, opr. K. Mikulski i W. Stanek, red. A. Gąsiorowski, Kórnik 1990, s. 7.

z województw miało osobne sejmiki elekcyjne. Odbywały się one w miastach stołecznych. W literaturze przedmiotu nie znajdujemy jednak wyjaśnienia, jak wyglądała sytuacja województwa inowrocławskiego po utracie przez Rzeczpospolitą Inowrocławia⁴.

W interesującym mnie okresie na tym terenie dominowało stronnictwo regalistyczne. Przed sejmem z 1776 gen. Jan Lipski, przedstawiciel stronnictwa hetmańskiego w Wielkopolsce, liczył, że na Kujawach współdziałał z opozycją będą sędzia ziemski brzeski Kazimierz Zakrzewski i podczaszy brzeski Kazimierz Rybiński, nie traktował ich jednak jako pewnych sojuszników⁵. W późniejszym okresie brak jest informacji o aktywności malkontentów na tym terenie. W drugiej połowie lat siedemdziesiątych XVIII w. był to obszar wpływów kanclerza koronnego i biskupa poznańskiego Andrzeja Młodziejewskiego. Jego głównym współpracownikiem na Kujawach był kasztelan kowalski (od lutego 1778) Józef Brzeziński⁶. W tym czasie w porozumieniu z monarchą działał również biskup kujawski Józef Rybiński⁷. Najwyższe urzędy w województwie brzesko-kujawskim miała rodzina Dąbskich (wojewoda Ludwik, kasztelan brzeski Paweł), w inowrocławskim Moszczeńscy (wojewoda Andrzej, kasztelan Teodor). Po śmierci Józefa Głębockiego, na kasztelaninę kruszwicką, we wrześniu 1779, awansował Józef Brzeziński⁸. Na ten wakans prymas Antoni Ostrowski promował eksstarostę bobrownickiego Piotra Sumińskiego⁹. Król pozytywnie odniósł się do osoby P. Sumińskiego, zasłużonego parlamentarzysty i znanego regalisty, związanego do tego czasu głównie z ziemią dobrzyńską¹⁰. Monarcha na sesji Rady Nieustającej 10 września 1779 powołał go na urząd kasztelana kowalskiego (nominacja nosiła datę 25 września)¹¹.

Nowym elementem sytuacji była śmierć, poprzedzona wielomiesięczną ciężką chorobą, kanclerza A. Młodziejewskiego (marzec 1780)¹². Kasztelan P. Sumiński, zakła-

⁴ A. Pawiński, *op. cit.*, s. 391; W. Kriegseisen, *Sejmiki Rzeczypospolitej w XVII i XVIII wieku*, Warszawa 1991, s. 29.

⁵ [J. Lipski], *Notaty generała Brygady Wielkopolskiej kawalerii narodowej z lat 1775–1778*, wyd. J.I. Kraszewski, Drezno 1871, s. 36, 40–41.

⁶ AGAD, ZP 114, k. 3; BCz 672, s. 861–862. Andrzej Młodziejewski do Józefa Brzezińskiego z 20 VII 1778 (kopia); W. Filipczak, *Sejm 1778 roku*, Łódź 2000, s. 61. Na sesji 3 II 1778 król mianował J. Brzezińskiego kasztelanem kowalskim; AGAD, ML VII/20, s. 43–44. Protokół Rady Nieustającej z 3 II 1778 (wyniki głosowania: ML VII/82, k. 163).

⁷ BCz 685, s. 165. Józef Rybiński do króla z 21 VIII 1779; W. Filipczak, *Sejm 1778 roku*, s. 61; Z. Anusik, A. Stroynowski, *Rybiński Józef*, [w:] PSB, t. XXXIII, 1992, s. 334–335.

⁸ AGAD, ML VII/24, s. 204. Protokół Rady Nieustającej z 10 IX 1779; *Urzednicy kujawscy i dobrzyńscy...*, s. 135.

⁹ BCz 679, s. 635, 639. Antoni Ostrowski do króla z 4 IX 1779 i A. Ostrowski do Jacka Ogrodzkiego z 4 IX 1779.

¹⁰ BCz 679, s. 637. Król do A. Ostrowskiego z 15 IX 1779. Na temat roli P. Sumińskiego, zob.: D. Kwiatkowski, *Aktywność polityczna szlachty dobrzyńskiej na arenie sejmikowej w latach 1764–1793*, „Zapiski Kujawsko-Dobrzyńskie” 2003, t. 18, s. 19–20; W. Konopczyński, *Geneza i ustanowienie Rady Nieustającej*, Kraków 1917, s. 292, 338; W. Filipczak, *Sejm 1778 roku*, s. 35, 66; J. Dumanowski, *Sumiński Piotr*, [w:] PSB, t. XLV, 2008, s. 604.

¹¹ AGAD, ML VII/24, s. 205. Protokół Rady Nieustającej z 10 IX 1779; J. Dumanowski, *Sumiński Piotr*, s. 604.

¹² W. Müller, W. Szczygielski, *Młodziejewski Andrzej Mikołaj*, [w:] PSB, t. XXI, 1976, s. 428–432. Na temat choroby kanclerza: BJ 6799, k. 9, 23. Gazety pisane z 27 I i 17 II 1780.

dając awans Jana Borchy na kanclerstwo, liczył, że podkanclerzym zostanie ktoś „ładniejszy”. Wyrażał nadzieję, że pieczęć duchowną otrzyma biskup inflancki Antoni Sierakowski¹³. Był on blisko związany z biskupem plockim Michałem Poniatowskim¹⁴. Można to traktować jako przejaw wzrostu wpływów królewskiego brata na terenie Kujaw i ziemi dobrzyńskiej (z którymi związany był P. Sumiński). Nadzieje kasztelana kowalskiego nie spełniły się. Podkanclerzym został bliski współpracownik zmarłego, biskup chełmski Antoni Onufry Okęcki¹⁵.

Pierwszym sejmikiem w interesującym mnie okresie był sejmik deputacki. W Radziejowie 15 lipca 1780 obrady zagał choraży brzesko-kujawski Stanisław Dąbski¹⁶. W lutym 1778 był on jednym z trzech kandydatów Rady Nieustającej do kasztelanii kowalskiej¹⁷. Na sejmiku deputackim w 1780 nie był więc obecny żaden z miejscowych senatorów, podkomorzych i starostów grodowych. Marszałkiem koła rycerskiego został generał adiutant buławy polnej litewskiej Wojciech Sokołowski. Wybrano 7 asesorów – po jednym z każdego powiatu (w województwie brzeskim było ich pięć, w inowrocławskim dwa). Aż pięciu z nich sprawowało urzędy ziemskie. Byli to: podczaszy brzeski Kazimierz Rybiński (powiat brzeski), cześnik kowalski (według laudum brzeski) Kajetan Umiński (powiat radziejowski), łowczy brzeski Adam Słubicki (powiat inowrocławski), miecznik przedecki Karol Rudnicki (powiat przedecki) i skarbnik inowrocławski Stanisław Chojnacki (powiat kruszwicki)¹⁸. K. Rudnicki pełnił funkcję asesora także na sejmikach deputackich w 1778 i 1779 oraz poselskich w 1778. Na obradach deputackich pomagali marszałkowi Teodor Sokołowski (1777, 1779 oraz na poselskich w 1778) i K. Rybiński (1778, 1779)¹⁹. Na zgromadzeniu 15 lipca 1780 wśród asesorów urzędnikami nie byli kapitan Jan Potocki (powiat kowalski) i Józef F. Szadokierski (powiat bydgoski), który sprawował tę funkcję w Radziejowie także 15 lipca 1779. Deputatem na kadencję 1780/1781 został wybrany jednomyślnie miecznikowicz brzeski (zapewne rzekomy) Karol Górski²⁰.

K. Górski początkowo był pozytywnie oceniany przez Kajetana Olizara, marszałka Trybunału Koronnego, który polecał go do wakansu²¹. Jednak już latem 1781 stolnik

¹³ BCz 685, s. 433. Piotr Sumiński do Jacka Ogrodzkiego z 24 III 1780. Na temat A. Sierakowskiego zob.: B. Kumor, *Sierakowski Antoni*, [w:] PSB, t. XXXVII, 1996, s. 258.

¹⁴ A. Lityński, *Sejmiki województwa plockiego przed i w czasie Sejmu Czteroletniego. Z badań nad organizacją i funkcjonowaniem*, [w:] *W dwusetną rocznicę wolnego Sejmu. Ludzie – państwo – prawo czasów Sejmu Czteroletniego*, red. A. Lityński, Katowice 1988, s. 93.

¹⁵ H. Dymnicka-Wołoszyńska, *Okęcki Antoni Onufry*, [w:] PSB, t. XXIII, 1978, s. 659.

¹⁶ AGAD, RGPI 22b, k. 756. Laudum sejmiku w Radziejowie z 15 VII 1780. Także w: *Lauda i instrukcje... (Dzieje ziemi kujawskiej oraz akta do nich służące*, wyd. A. Pawiński, t. 5), Warszawa 1888, s. 312.

¹⁷ AGAD, ML VII/82, k. 163. Elekcja na wakującą kasztelanię kowalską 3 II 1778.

¹⁸ AGAD, RGPI 22b, k. 756. Laudum sejmiku w Radziejowie z 15 VII 1780 (także: *Lauda i instrukcje...*, s. 312).

¹⁹ AGAD, RGPI 22b, k. 622–622v. Laudum sejmiku w Radziejowie z 15 VII 1779; *Lauda sejmiku w Radziejowie z 15 VII 1777, 15 VII i 17 VIII 1778 oraz 15 VII 1779*, [w:] *Lauda i instrukcje...*, s. 297, 302, 303, 310.

²⁰ AGAD, RGPI 22b, k. 756v. Laudum sejmiku w Radziejowie z 15 VII 1780 (też: *Lauda i instrukcje...*, s. 312–313).

²¹ BCz 681, s. 207. Kajetan Olizar do króla z 9 XII 1780.

koronny zaliczał deputata kujawskiego do korupcyjnej większości w Trybunale. Była ona w konflikcie z jego marszałkiem²².

Jeszcze przed śmiercią A. Młodziejowskiego, kasztelan J. Brzeziński prosił Jacka Ogrodzkiego, szefa Gabinetu Stanisława Augusta, o wskazówki w sprawie sejmików poselskich. J. Brzeziński, bliski współpracownik ciężko chorego kanclerza, sugerował, by mandat uzyskali, m.in.: starosta przedecki Jakub Zygmunt Kretkowski, generał major Jan Kraszewski oraz sekretarz gabinetu królewskiego (i sejmowy z 1778) Serafin Sokołowski, starosta nieszawski. Cała trójka kandydatów pełniła już wcześniej funkcje poselskie z Kujaw²³. S. Sokołowski na początku sierpnia, informował dwór o przygotowaniach do sejmiku. Nie spodziewał się problemów z uzyskaniem mandatu. Przewidywał jednak burzliwe obrady z powodu osobistych animozji. Kasztelan brzeski P. Dąbski, wraz z innymi obywatelami, miał zarzucać bezprawia staroście radziejowskiemu Ignacemu Zakrzewskiemu (posłowi z 1778). Oskarżenia były, zdaniem S. Sokołowskiego, na tyle poważne, że mogły uzasadniać żądanie usunięcia starosty z urzędu²⁴. Obrady w Radziejowie 21 sierpnia 1780 zagaił, pod nieobecność obu wojewodów, kasztelan brzeski P. Dąbski²⁵. Poprzednio zagaił on sejmiki w 1778 (poselski) i w 1779 (deputacki)²⁶. Marszałkiem koła rycerskiego został, wybrany jednomyślnie, starosta przedecki Jakub Zygmunt Kretkowski (poseł z 1778). Asesorami zostali przedstawiciele urzędniczej elity województwa: chorąży kowalski Stefan Radoszewski (powiat brzeski), chorąży przedecki Rafał Wodziński (powiat przedecki), sędzia ziemski brzeski Kazimierz Zakrzewski (powiat radziejowski), stolnik kowalski Teodor Sokołowski (powiat kowalski), podczaszcy brzeski Kazimierz Rybiński (powiat kruszewicki), chorąży inowrocławski Antoni Biesiekierski (powiat inowrocławski) i miecznik przedecki Karol Rudnicki (powiat bydgoski)²⁷. Oprócz T. Sokołowskiego, K. Rudnickiego i K. Rybińskiego, wcześniejsze doświadczenia w roli pomocników marszałka kujawskiego koła rycerskiego mieli A. Biesiekierski (15 lipca 1777) oraz K. Zakrzewski (15 lipca 1777 i 15 lipca 1779)²⁸. Sędzia ziemski brzeski był także w czerwcu 1777 asesorem na sejmiku elekcyjnym w Kaliszu²⁹. Na posłów wybrano: marszałka sejmiku J.Z. Kretkowskiego, chorążego brzeskiego Stanisława Dąbskiego (obaj z województwa brzesko-kujawskiego), gen. J. Kraszewskiego i starostę nieszawskiego S. Sokołowskiego³⁰. Obok trójki osób zaproponowanych przez kasztelana

²² BCz 681, s. 399. K. Olizar do Adama Cieciszowskiego z 5 VIII 1781.

²³ A. Pawiński, *op. cit.*, s. 130; W. Szczygielski, *Kretkowski Jakub Zygmunt*, [w:] PSB, t. XV, 1970, s. 281–282; J. Dumanowski, *Sokołowski Serafin Rafał*, [w:] PSB, t. XL, 2000, s. 179–180.

²⁴ BCz 689, s. 505. Serafin Sokołowski do A. Cieciszowskiego z 3 VIII 1780.

²⁵ AGAD, RGPI 22c, k. 16. Laudum sejmiku Radziejowie z 21 VIII 1780 (też: *Lauda i instrukcje...*, s. 316).

²⁶ AGAD, RGPI 22b, k. 622. Laudum sejmiku w Radziejowie z 15 VII 1779; Laudum sejmików z 17 VIII 1778 i 15 VII 1779, [w:] *Lauda i instrukcje...*, s. 303, 310.

²⁷ AGAD, RGPI 22c, k. 16–16v. Laudum sejmiku Radziejowie z 21 VIII 1780 (też: *Lauda i instrukcje...*, s. 316–317).

²⁸ AGAD, RGPI 22b, k. 622. Laudum sejmiku w Radziejowie z 15 VII 1779; Laudum sejmiku w Radziejowie z 15 VII 1777, [w:] *Lauda i instrukcje...*, s. 297.

²⁹ APPozn., KG 428, k. 370–370v. Laudum sejmiku w Kaliszu z 30 VI 1777.

³⁰ AGAD, RGPI 22c, k. 16v. Laudum sejmików Radziejowie z 21 VIII 1780 (też: *Lauda i instrukcje...*, s. 317); T. Sławiński, *Kretkowsky i ich dzieje od połowy XIV wieku*, wyd. 2, Warszawa-Skrzeszew 2011, s. 367.

J. Brzezińskiego, mandat otrzymał chorąży S. Dąmbski. W 1777 kierował on obradami deputackimi, zaś w 1778 był marszałkiem sejmiku przedsejmowego³¹.

Sejmik radziejowski reasumował „komisję boni ordinis”, którą powołał sejmik deputacki w 1779. Miała ona rozpatrzyć projekt „Zbioru praw sądowych” Andrzeja Zamoyskiego. Chodziło o kontrolę, czy nie zawiera on postanowień sprzecznych z przywilejami szlacheckimi. W skład komisji wchodziło 17 osób, m.in.: podkomorzy inowrocławski Jan Biesiekierski, starostowie I. Zakrzewski i J.Z. Kretkowski, chorąży A. Biesiekierski, sędzia ziemski K. Zakrzewski, stolnik kowalski T. Sokołowski, stolnik przedecki Michał Kielczewski (asesor sejmiku poselskiego w 1778), podczaszy K. Rybiński, podstoli brzeski Ignacy Zagajewski oraz trzech pisarzy ziemskich - obok urzędników kujawskich Józefa Rudnickiego i Bonawentury Markowskiego, powołano pisarza rawskiego Kazimierza Bogatko (kandydata na posła z Kujaw w 1778, asesora radziejowskich sejmików deputackich z 1777 i 1778)³². Komisja miała podejmować decyzje przy zachowaniu kworum liczącego 6 osób. Oprócz analizy projektu ekskanclerza, miała zająć się ułożeniem „porządku ekonomicznego w województwach potrzebnego”, który powinien zostać przedstawiony na sejmiku poselskim³³. Wcześniej sześciuosobową komisję, mającą zrealizować „potrzebę rządu wewnętrznego polepszenia w naszych województwach” powołano w 1777, na sejmiku gospodarskim³⁴. Nie wiadomo, jak wyglądały efekty jej prac. Na podstawie sformułowań laudów można wnosić, że ponowne zlecenie dotyczyło przygotowania propozycji o charakterze samorządowym oraz gospodarczym³⁵.

Zgodnie z przewidywaniami S. Sokołowskiego, sejmik poselski miał burzliwy przebieg. Świadczy o tym manifest oblatowany 21 sierpnia w grodzie radziejowskim³⁶. Jest to dokument dość niezwykły, gdyż nie wskazano w nim osób, przeciwko którym skierowano oskarżenie. W świetle omówionego wcześniej listu starosty niezawskiego można domyślać się, że chodziło o działania starosty radziejowskiego I. Zakrzewskiego i jego stronników. Zarzucono im, wynikającą z prywatnej ambicji, chęć opresji wolnego głosu. W tym celu miano gromadzić osoby pochodzące z innych województw, a pozyskane za pomocą przekupstwa i obietnic. Zapowiedziano dochodzenie sprawiedliwości na drodze sądowej w stosunku do autorów ekscesów i osób bezprawnie podających się

³¹ Lauda sejmików z 15 VII 1777 i 17 VIII 1778, [w:] *Lauda i instrukcje...*, s. 297, 303; W. Filipczak, *Sejm 1778 roku*, s. 62.

³² AGAD, RGPI 22a, k. 404–404v. Laudum sejmiku w Radziejowie z 17 VIII 1778, RGPI 22b, k. 622v–623v. Laudum sejmiku w Radziejowie z 15 VII 1779; Lauda sejmików z 15 VII 1777, 15 VII i 17 VIII 1778, [w:] *Lauda i instrukcje...*, s. 297, 302–304; W. Szczygielski, *Kretkowski Jakub Zygmunt*, s. 281; T. Sławiński, *op. cit.*, s. 367.

³³ AGAD, RGPI 22b, k. 623v. Laudum sejmiku w Radziejowie z 15 VII 1779 (także: *Lauda i instrukcje...*, s. 311).

³⁴ Laudum sejmiku w Radziejowie z 15 VII 1777, [w:] *Lauda i instrukcje...*, s. 299. W skład komisji weszli: podczaszy K. Rybiński, stolnik T. Sokołowski, podstoli radziejowski Kajetan Karski, cześnik radziejowski Bartłomiej Dzięcielski, miecznik Karol Rudnicki i komornik ziemski brzeski Józef Rudnicki.

³⁵ AAGAD, RGPI 22c, k. 16v. Laudum sejmików Radziejowie z 21 VIII 1780 (także: *Lauda i instrukcje...*, s. 311, 317).

³⁶ Manifest szlachty kujawskiej [z 21 VIII 1780], [w:] *Lauda i instrukcje...*, s. 313.

za obywateli³⁷. Pod manifestem podpisało się 121 osób. Wśród nich byli: kasztelanowie P. Dąbski i J. Brzeziński, posłowie na sejm (nie jest pewne, czy osoba podpisana jako „Joannes Kraszewski” jest identyczna z gen. Janem Kraszewskim). Dokument sygnowali niektórzy z asesorów: chorążowie S. Dąbski i S. Radoszewski, stolnik T. Sokołowski i być może miecznik Karol Rudnicki (przy nazwisku nie został podany urząd). Brak było chorążych A. Biesiekierskiego i R. Wodzińskiego oraz podczaszego K. Rybińskiego³⁸. Jest więc możliwe, że poparli oni starostę radziejowskiego. Na podział w gronie asesorów zdaje się wskazywać to, że wbrew zwyczajowi, laudum podpisał tylko marszałek sejmiku³⁹. Manifest z 21 sierpnia 1780 podpisali także: cześnik brzeski Urban Gliński, cześnik kowalski Kajetan Umiński, wojski kowalski Franciszek Ksawery Dąbski, generał adiutant W. Sokołowski (marszałek sejmiku deputackiego z 1780), sędzia grodzki inowrocławski Józef Sokołowski, skarbnik radziejowski Wincenty Wysocki, skarbnik inowrocławski Stanisław Chojnacki, skarbnik bydgoski Kazimierz Gzowski oraz asesorowie sejmiku deputackiego z 1780 – kapitan Jan Potocki i J. Szadokierski. Manifest poparł również pułkownik Dionizy Mniewski, poseł kujawski na sejm 1778 (był wówczas kolegą starosty I. Zakrzewskiego⁴⁰). Dokument sygnowało piętnastu Rudnickich i pięciu Sokołowskich. Enigmatyczne sformułowania laudum nie pozwalają na zorientowanie się, jak w rzeczywistości przebiegał sejmik poseselski. Należy jednak zauważyć, że formuła dotycząca jednomyślnego wyboru pojawiła się tylko przy okazji elekcji marszałka. Sejmik reasumował także uchwałę z 15 lipca 1779, która powoływała komisję do poprawy „wewnętrznego porządku”⁴¹. Posłużenie się w uchwale mylącym terminem „komisja boni ordinis”, wskazuje na podobieństwo do inicjatywy województw wielkopolskich, omówionej w drugim rozdziale.

Już po sejmie z 1780, duże ożywienie wśród urzędników kujawskich wywołała śmierć chorążego kowalskiego Stefana Radoszewskiego. W początkach grudnia 1780 w korespondencji królewskiej pojawił się problem obsady kujawskich wakansów. Sprawą tą interesował się kanclerz Antoni Onufry Okęcki, który zapewne starał się wejść w rolę swego poprzednika A. Młodziejewskiego. Na wieść o śmierci S. Radoszewskiego, 4 grudnia 1780 pieczętarz koronny informował króla o zabiegach Kujawian⁴². Chorąży brzeski S. Dąbski prosił A.O. Okęckiego, w imieniu kasztelana kruszwickiego J. Brzezińskiego, o chorągwo kowalskie dla podczaszego Kazimierza Rybińskiego. Podczastwo brzeskie po nim miałyby uzyskać miecznik przedecki Karol Rudnicki⁴³. Obaj kandydaci do wakansów aktywnie uczestniczyli, jako asesorowie,

³⁷ *Ibidem*, s. 313–314.

³⁸ *Ibidem*, s. 314–315.

³⁹ AGAD, RGPI 22c, k.16v–17. Laudum sejmiku w Radziejowie z 21 VIII 1780 (także: *Lauda i instrukcje...*, s. 317).

⁴⁰ W. Filipczak, *Sejm 1778 roku*, s. 62. Zob. też: J. Dumanowski, *Generał Dionizy Mniewski - powstanie kujawski 1794 roku*, [w:] *Powstanie Kościuszkowskie na Kujawach i Pomorzu Gdańskim*, red. M. Pawlak, Bydgoszcz 1994, s. 103.

⁴¹ AGAD, RGPI 22c, k.16–16v. Laudum sejmiku w Radziejowie z 21 VIII 1780 (także: *Lauda i instrukcje...*, s. 316–317).

⁴² BCz 678, s. 331. Antoni Onufry Okęcki do króla z 4 XII 1780.

⁴³ W liście kanclerz koronny nazywa Karola Rudnickiego miecznikiem brzeskim, w rzeczywistości był miecznikiem przedeckim: *Urzednicy kujawscy i dobrzyńscy*, s. 151.

w sejmikach z 1780. K. Rybiński był również posłem kujawskim na sejm 1773/1775, a w 1778 kandydatem do mandatu w Radziejowie⁴⁴. Również starosta J.Z. Kretkowski (marszałek sejmiku przedsejmowego i poseł na sejm) proponował powołać podczaszego brzeskiego na chorągwo kowalskie. Jednak zdaniem starosty przeddeckiego, urząd po K. Rybińskim powinien otrzymać podczaszy radziejowski Michał Mierzyński. J.Z. Kretkowski przewidywał dla Karola Rudnickiego podczastwo radziejowskie, zaś miecznikostwo przeddeckie dla skarbnika Wincentego Wysockiego. Skarbnikiem radziejowskim miał zostać subdelegat przeddecki Kosiński⁴⁵. Dzień później kanclerz koronny informował monarchę o pretendentach do urzędów kujawskich, których popierał prymas A. Ostrowski. Arcybiskup gnieźnieński prosił o chorągwo kowalskie dla stolnika kowalskiego Teodora Sokołowskiego. Urząd po nim otrzymać miałyby wojski mniejszy kruszwicki Tomasz Brzeski. Wojstwo zaś prymas chciał przeznaczyć dla Norberta Brzeskiego⁴⁶. Także drugi kandydat do chorągwa, T. Sokołowski, dał się w 1780 poznać jako działacz sejmikowy.

Wakanse rozdano jednak inaczej niż w omówionych propozycjach. Chorągwo kowalskie uzyskał, zgodnie z propozycją prymasa, T. Sokołowski. Stolnikiem kowalskim został podstoli brzeski Ignacy Zagajewski. Podstolstwo przypadło cześnikowi brzeskiemu Melchiorowi Malczewskiemu. Cześnikostwo brzeskie otrzymał cześnik przeddecki Ignacy Sokołowski. Kolejnymi beneficjentami rozdania wakansów byli: Marceli Rybiński (został cześnikiem przeddeckim), Wincenty Wysocki (wojskim mniejszym bydgoskim) i Andrzej Micewski (skarbnikiem radziejowskim)⁴⁷. Końcowe decyzje różniły się od wszystkich trzech propozycji, choć uwzględniono w nich niektórych kandydatów zaproponowanych przez prymasa A. Ostrowskiego i starostę J.Z. Kretkowskiego. Zwraca uwagę nieuwzględnienie sugestii, wpływowego do tej pory, kasztelana J. Brzezińskiego. Miecznik K. Rudnicki został jednak wynagrodzony stolnikostwem inowrocławskim po śmierci Bernarda Komeskiego⁴⁸. Największym przegranym był, jak się wydaje, podczaszy K. Rybiński (popierany przez J. Brzezińskiego i J.Z. Kretkowskiego). Warto zauważyć, że był on jednym z asesorów na sejmiku poselskim, którzy nie podpisali manifestu z 21 sierpnia 1780. Znaczącą rolę w obozie regalistycznym na Kujawach próbował odgrywać J.Z. Kretkowski. Interesował się on nie tylko rozdawnictwem wakansów. W maju 1781 prosił A.O. Okęckiego o order dla sufragana kujawskiego Jana Dembowskiego. Starosta przeddecki proponował na pośrednika w jego przekazaniu, pisarza koronnego A. Cieciszowskiego⁴⁹. Również J. Brzeziński nie rezygnował z roli lidera kujawskich regalistów. Jak wynika z notatki dla Adama Cieciszowskiego z kwietnia 1781, kasztelan kruszwicki domagał się, by urzędy kujawskie nie były rozdawane

⁴⁴ R. Chojecki, *Patriotyczna opozycja na sejmie 1773 r.*, KH 1972, R. 79, s. 561; W. Filipczak, *op. cit.*, s. 62.

⁴⁵ BCz 678, s. 331. A.O. Okęcki do króla z 4 XII 1780.

⁴⁶ BCz 678, s. 333. A.O. Okęcki do króla z 5 XII 1780.

⁴⁷ BCz 678, s. 335. [Notatka o urzędach kujawskich, bd.]. Wbrew informacji w niej zawartej Marceli Rybiński był wojskim mniejszym bydgoskim, a nie kruszwickim: *Urzednicy kujawscy i dobrzyńscy*, s. 81. Wystawianie nominacji na urzędy trwało do kwietnia 1781.

⁴⁸ *Ibidem*, s. 113.

⁴⁹ BCz 729, s. 147. A.O. Okęcki do króla [z 26 V 1781].

według „podstępnych” rekomendacji, lecz zgodnie z jego propozycjami⁵⁰. J. Brzeziński prosił, by konsultowano się z nim w wypadku wakansu na urządzie podsejdy brzeskiego (był nim Maciej Dąbski⁵¹). Proponował, w przyszłości, starostwo brzeskie dla pułkownika D. Mniewskiego, co miało być zgodne z królewską deklaracją. Kasztelan kruszwicki chciał również zapewnić sobie kasztelanię brzeską w wypadku rezygnacji P. Dąbskiego. Jednocześnie prezentował łańcuch dalszych awansów. Mieli je otrzymać P. Sumiński (kasztelania kruszwicka) i deputat kaliski Leon Moszczeński (kasztelania kowalska), w interesie którego ówczesny kasztelan brzeski miałby zrezygnować z urzędu⁵². Wzmiankowana rezygnacja nie doszła do skutku, więc trudno ocenić, do jakiego stopnia liczone się na dworze z rekomendacjami kasztelana kruszwickiego.

W 1781 najważniejszym wydarzeniem publicznym na Kujawach był sejmik deputacki. Obrady 15 lipca zagaił kasztelan bydgoski Ignacy Kościelski⁵³. Uczestniczył on aktywnie w życiu sejmikowym (otwierał obrady 15 lipca 1777), ale nie cieszył się chyba szczególnymi względami króla⁵⁴. Marszałkiem sejmiku został płk Dionizy Mniewski. W roli asesorów wystąpili: chorąży T. Sokołowski (powiat brzeski), stolnik Karol Rudnicki (powiat inowrocławski), cześnik bydgoski Urban Gliński (powiat radziejowski), Kazimierz Szadokierski (powiat przedecki), pisarz grodzki inowrocławski Ignacy Trzebuchowski (powiat kruszwicki) i kasztelan inowrocławski Eugeniusz Skarbek. Marszałka i asesorów zwolniono ze złożenia przysięgi, co wskazuje, że nie spodziewano się głosowania. Deputatem wybrano jednomyślnie skarbnika kowalskiego Józefa Trzebuchowskiego. Wyłoniono również pisarza dekretów z rejestru województw kujawskich w Trybunale Koronnym. Został nim komornik brzeski Wojciech Domaradzki⁵⁵. J. Trzebuchowski jako deputat nie odznaczył się niczym szczególnym. Zwrócił na siebie uwagę jedynie udziałem w sprzeczce z deputatem kaliskim Celestynem Sokolnickim na jednym z przyjęć dla członków Trybunału⁵⁶.

Znacznie więcej emocji politycznych przyniósł rok 1782, w którym rozegrała się głośna sprawa ubezwłasnowolnienia przez kanoników krakowskich biskupa Kajetana Soltyka. Stało się to okazją do ataku opozycji na kapitułę krakowską, Departament Wojskowy i całą Radę Nieustającą⁵⁷. W sprawie tej pewną rolę odegrał, obecny w lutym

⁵⁰ BCz 919, s. 454–455. Józef Brzeziński, Nota... pisarzowi w. koronnemu... z rozkazu NP podana [21 IV 1781].

⁵¹ *Urzednicy kujawscy i dobrzynscy*, s. 50.

⁵² BCz 919, s. 453–454. J. Brzeziński, Nota... pisarzowi w. koronnemu...

⁵³ AGAD, RGPI 22c, k. 131. Laudum sejmiku w Radziejowie z 15 VII 1781 (także: *Lauda i instrukcje...*, s. 318).

⁵⁴ W styczniu 1782 I. Kościelski prosił Stanisława Augusta o order, skarżąc się, że go jeszcze nie otrzymał, choć został kasztelanem bydgoskim już w 1769: BCz 669, s. 487. Ignacy Kościelski do króla z 2 I 1782. I. Kościelski już wcześniej występował w roli zagajającego, zob.: laudum sejmiku w Radziejowie z 15 VII 1777, [w:] *Lauda i instrukcje...*, s. 298.

⁵⁵ AGAD, RGPI 22c, k. 131–131v. Laudum sejmiku z 15 VII 1781 (także: *Lauda i instrukcje...*, s. 318–319).

⁵⁶ BCz 932, s. 781–782. J. Zambrzycki (plenipotent króla przy Trybunale w Piotrkowie) do Jana Kickiego z 21 XI 1781. Na temat C. Sokolnickiego zob. Z. Chodyła, *Sokolnicki Celestyn*, [w:] PSB, t. XL, 2000, s. 61.

⁵⁷ K. Rudnicki, *Biskup Kajetan Soltyk 1715–1788*, Kraków–Warszawa 1906, s. 207–242; M. Czeppe, *Soltyk Kajetan Ignacy*, [w:] PSB, t. XL, 2001, s. 400–402.

1782 w Krakowie, wojewoda inowrocławski Andrzej Moszczeński. Próbował on (wraz z kilkoma innymi osobami) mediować między biskupem krakowskim a kapitułą⁵⁸. Wojewoda inowrocławski napisał 28 lutego list do archidiacona Józefa Olechowskiego z pytaniem o przyczyny, dla których pozbawiono biskupa wolności⁵⁹. Później A. Moszczeński podpisał (na pierwszym miejscu) manifest obecnej w Krakowie szlachty, w którym napiętnowano działania wobec K. Soltyka⁶⁰. Priorytetem polityki królewskiej było niedopuszczenie do zdominowania dyskusji parlamentarnych przez sprawę krakowską. Stanisław August domagał się zwłaszcza, by nie wspomniano o niej w instrukcjach poselskich. Monarcha zalecał również regalistom punkty w sprawie pensji dla deputatów i przeznaczenia pieniędzy ze Skarbu na poszukiwanie soli i kruszców⁶¹.

Obrady sejmiku deputackiego w Radziejowie, 15 lipca 1782, zostały zagajone przez podkomorzego brzeskiego Wincentego Modlińskiego⁶². Zapewne nie był obecny żaden z sześciu kujawskich senatorów. Przypomnę, że byli nimi wojewodowie L. Dąbski i A. Moszczeński oraz kasztelanowie: brzeski P. Dąbski, inowrocławski T. Moszczeński, bydgoski I. Kościelski, kruszwicki J. Brzeziński, kowalski P. Sumiński. Prawdopodobnie wakowała wówczas (po śmierci Franciszka Mieczkowskiego) kasztelania konarska kujawska⁶³. Na marszałka koła rycerskiego wybrano podczaszego kruszwickiego Jana Pawła Wodzińskiego. Asesorami zostało pięciu urzędników ziemskich: chorąży kowalski T. Sokołowski (powiat kowalski), sędzia ziemski brzeski K. Zakrzewski (powiat brzeski), podczaszy brzeski K. Rybiński (powiat inowrocławski), podczaszy kowalski Daniel Słubicki (powiat radziejowski), wojski brzeski Piotr Skarbek (powiat kruszwicki)⁶⁴. Trzej pierwsi, jak już pisałem, mieli doświadczenie na tej funkcji. D. Słubicki był 15 lipca 1778 marszałkiem sejmiku w Radziejowie⁶⁵. Dwaj ostatni asesorowie, sędzic brzeski Ludwik Zakrzewski (powiat przeddecki) i cześnikowicz brzeski Kajetan Słubicki (powiat bydgoski), byli synami urzędników. Na deputata wybrano jednomyślnie wicestarostę i sędziego grodzkiego brzeskiego Józefa Pogonowskiego⁶⁶. Jako sędzia trybunalski został uznany za „cnotliwego” przez plenipotentą królewskiego w Trybunale piotrkowskim

⁵⁸ BCz 669, s. 85. Jan Kaspary do NN z 13 II 1782.

⁵⁹ AGAD, APP 313, t. XI, s. 146. Kopia: Antoni Lubomirski do króla z 5 III 1782; K. Rudnicki, *op. cit.*, s. 216.

⁶⁰ AGAD, APP 313, t. XI, s. 149–150. Manifest oblatowany 1 III 1782 w grodzie krakowskim; H. Dymnicka-Wołoszyńska, *Moszczeński Andrzej*, [w:] PSB, t. XXII, Wrocław 1977, s. 94.

⁶¹ BCz 655, s. 817–818. Król do Franciszka Czackiego z 7 VI 1782; BCz 671, s. 305–306. Król do Kazimierza Józefa Lipińskiego z 6 VI 1782.

⁶² AGAD, RGPI 23, k. 86. Laudum sejmiku w Radziejowie z 15 VII 1782 (także: *Lauda i instrukcje...*, s. 319).

⁶³ Według: *Urzednicy kujawscy i dobrzyńscy*, s. 149, F. Mieczkowski zmarł 19 VII 1781. Elekcja kandydatów na ten urząd nastąpiła na sesji Rady z 15 XI 1782; AGAD, ML VII/45, s. 11. Jednak w wykazie senatorów przygotowanym na sejm z 1782 (AGAD, ZP 31, k. 143v–144). F. Mieczkowski jest wciąż wymieniony jako kasztelan konarski.

⁶⁴ AGAD, RGPI 23, k. 86–86v. Laudum sejmiku w Radziejowie z 15 VII 1782 (także: *Lauda i instrukcje...*, s. 320).

⁶⁵ Laudum sejmiku w Radziejowie z 15 VII 1778, [w:] *Lauda i instrukcje...*, s. 301.

⁶⁶ AGAD, RGPI 23, k. 86v. Laudum sejmiku w Radziejowie z 15 VII 1782 (także: *Lauda i instrukcje...*, s. 320).

J. Zambrzyckiego⁶⁷. Podobnie ocenił J. Pogonowskiego marszałek trybunalski Leonard Świeykowski, który zabiegał dla niego o wakans⁶⁸. Przy rozdaniu funkcji w Trybunale deputat kujawski otrzymał sentencjonarz w czasie kadencji lubelskiej (wpisywano do niego sentencję wyroku, która była podstawą do sformułowania dekretu)⁶⁹.

Dla dworu szczególne znaczenie miały sejmiki poselskie. W przedsejmikowej planie wymieniano 9 kandydatów do mandatu⁷⁰. Na pierwszych miejscach znaleźli się: generał J.A. Kraszewski (poseł w 1764, 1767/1768, 1776, 1780), płk D. Mniewski (reprezentant Kujaw w 1778), chorąży inowrocławski A. Biesiekierski (poseł na sejm 1773/1775) lub chorążyc kruszwicki Kazimierz Sokołowski (bratanek związanego z dworem starosty nieszawskiego S. Sokołowskiego)⁷¹ oraz cześnik bydgoski Urban Gliński. W wykazie pojawili się również: kasztelaniec Dąbski, pisarz rawski K. Bogatko i starostowie I. Zakrzewski oraz J.Z. Kretkowski⁷². Starosta przedecki posłował już na dwa ostatnie sejmy (1778, 1780). W 1778 mandaty w Radziejowie otrzymali także I. Zakrzewski i D. Mniewski (kandydował wówczas również K. Bogatko)⁷³.

Sejmik przedsejmowy w Radziejowie 19 sierpnia 1782 został zagajony (pod nieobecność wojewodów) przez kasztelana brzeskiego P. Dąbskiego. Wybór marszałka nie spowodował kontrowersji; „dyrekcję” obrad objął stolnik inowrocławski Karol Rudnicki⁷⁴. Należał on do najaktywniejszych parlamentarzystów kujawskich. W latach 1778–1781 pełnił funkcję asesora 6 razy, czyli na wszystkich odbywających się wówczas w Radziejowie sejmikach⁷⁵. W gronie pomocników marszałka był tym razem tylko jeden urzędnik ziemski – wojski bydgoski Wincenty Wysocki oraz dwóch grodzkich: pisarz grodzki inowrocławski Zenon Ignacy Trzebuchowski i podwojewodzi brzeski Piotr Morzycki. Funkcję asesora pełnili również: Józef F. Szadokierski, podkomorzy nadworny Łukasz J. Dziecielski, Ludwik Madaliński i Walenty Mchowski⁷⁶. Największe doświadczenie w roli pomocnika marszałka (pełnił ją na sejmikach deputackich w 1779, 1780) miał J.F. Szadokierski⁷⁷. Posłami zostali wybrani jednomyślnie: gen. J. Kraszewski,

⁶⁷ BCz 695, s. 265. J. Zambrzycki do A. Cieciszowskiego z 4 XII 1782.

⁶⁸ BCz 688, s. 772–773. Leonard Świeykowski do A. Cieciszowskiego z 14 XII 1782.

⁶⁹ BCz 666, s. 245. Antoni Jaczewski do NN z 9 IX 1782 (w liście błędnie 9 VIII 1782). Na temat sentencjonarza w Trybunale Koronnym zob. W. Bednaruk, *Trybunał Koronny. Szlachecki sąd najwyższy w latach 1578–1794*, Lublin 2008, s. 186–187.

⁷⁰ AGAD, ZP 126, k. 114–114v. Series kandydatów do poselstwa... 1782.

⁷¹ BCz 689, s. 507. S. Sokołowski do A. Cieciszowskiego z 22 V 1782; VL, t. VIII, s. 528 (podpisy pod konfederacją sejmową w 1776); R. Chojecki, *op. cit.*, s. 559; W. Filipczak, *Sejm 1778 roku*, s. 62; W. Szczygielski, *Kraszewski Aleksander*, s. 220; J. Dumanowski, *Sokołowski Kazimierz Albin*, [w:] PSB, t. XL, s. 149; idem, *Sokołowski Serafin*, s. 179.

⁷² AGAD, ZP 126, k. 114. Series kandydatów do poselstwa... 1782.

⁷³ W. Filipczak, *Sejm 1778 roku*, s. 62.

⁷⁴ AGAD, RGPI 23, k. 105. Laudum sejmiku w Radziejowie z 19 VIII 1782; *Lauda i instrukcje...*, s. 321.

⁷⁵ W tym okresie Karol Rudnicki był asesorem na sejmikach: 15 VII i 17 VIII 1778, 15 VII 1779, 15 VII 1780, 21 VIII 1780, 15 VII 1781.

⁷⁶ AGAD, RGPI 23, k. 105–105v. Laudum sejmiku w Radziejowie z 19 VIII 1782 (też: *Lauda i instrukcje...*, s. 321).

⁷⁷ Na sejmiku 19 VIII 1782 J.F. Szadokierski był asesorem z powiatu przedeckiego, 15 VII 1779 i 15 VII 1780 z powiatu bydgoskiego: AGAD, RGPI 22b, k. 622v, 756v. *Lauda sejmiku w Radziejowie z 15 VII 1779 i 15 VII 1780*.

plk D. Mniewski, cześnik U. Gliški i chorążyc K. Sokołowski⁷⁸. Ze znacznie późniejszej relacji podczaszego kruszwickiego J.P. Wodzińskiego wynika, że także on ubiegał się o poselstwo. Miał zrezygnować z pretensji na rzecz K. Sokołowskiego⁷⁹. Elekcja przebiegła więc zgodnie z przedsejmikową plantą. Sejmik skierował delegatów do króla w celu oświadczenia wdzięczności za troskę o dobro publiczne. Zadanie to powierzono dwójce asesorów, wojskiemu W. Wysockiemu i podwojewodziem P. Morzyckiemu⁸⁰.

Uchwalona 19 sierpnia 1782 instrukcja była dość krótka, co było zgodne z oczekiwaniami Stanisława Augusta⁸¹. Liczyła 14 punktów. W instrukcji zajmowano się problemami niezwiązanymi z konfliktem dwór–opozycja. Najwięcej uwagi poświęcono stosunkom z Prusami. Zagadnienie to omówię jednak w dalszej części rozdziału. Postulowano także, by sejm nie uchwalał projektów, „podsuwanych” przez osoby trzecie, które kasują wyroki sądowe (punkt 14)⁸². Dominacja spraw lokalnych i partykularnych mogła się wprawdzie nie podobać monarsze, jednak pominięcie drażliwych zagadnień polityki wewnętrznej odpowiadało Stanisławowi Augustowi.

Sukces regalistów w Radziejowie był niewątpliwy. Starosta niezawski S. Sokołowski, informując A. Cieciszowskiego o wynikach sejmiku kujawskiego, pisał, że posłowie „stanęli” zgodnie z wolą monarchy. Tłumaczył się, że ze względu na trwającą siedem tygodni chorobę, nie może od razu przyjechać do Warszawy. Polecał jednak swoje usługi w czasie sejmu⁸³. Wydaje się, że sekretarz sejmu z 1778 był człowiekiem zaufania dworu na Kujawach. Być może jego pozycja miała istotne znaczenie dla rozstrzygnięcia, skoro posłem inowrocławskim został chorążyc K. Sokołowski, a nie chorąży A. Biesiekiński. Sokołowscy mieli rodzinne interesy do załatwienia w czasie sejmu⁸⁴. Ze względu na drażliwą sprawę sołtykowską wpływowi regaliści zamierzali zadbać o właściwą postawę reprezentantów Kujaw. Kasztelan P. Sumiński zalecał biskupowi M. Poniatowskiemu pułkownika D. Mniewskiego. Zdaniem kasztelana kowalskiego mógł on wpływać na zgodne z oczekiwaniem dworu postępowanie pozostałych posłów⁸⁵. Rekomendacje czynione biskupowi plockiemu miały zapewne związek z prywatnymi sprawami D. Mniewskiego⁸⁶. Wiadomo również, że poseł brzesko-kujawski

⁷⁸ AGAD, RGPI 23, k. 105v. Laudum sejmiku w Radziejowie z 19 VIII 1782 (także: *Lauda i instrukcje...*, s. 321).

⁷⁹ BCz 698, s. 1507. Jan Paweł Wodziński do króla z 5 VII 1785.

⁸⁰ AGAD, RGPI 23, k. 110. Laudum sejmiku w Radziejowie z 19 VIII 1782 (także: *Lauda i instrukcje...*, s. 322).

⁸¹ S. Kościalkowski, *Antoni Tyzenhauz. Podskarbi nadworny koronny*, t I, Londyn 1970, s. 189 (przyp. 238); W. Filipczak, *Sejm 1778 roku*, s. 113.

⁸² AGAD, RGPI 23, k. 106–108v. Instrukcja poselska kujawska z 19 VIII 1782 (także: *Lauda i instrukcje...*, s. 323–326). Ekscerpt z instrukcji znajduje się w: AGAD, ZP 126, k. 135v–136v.

⁸³ BCz 689, s. 507. S. Sokołowski do A. Cieciszowskiego z 22 V 1782.

⁸⁴ AGAD, ZP 126, k. 289, 290. Notatka w sprawie żądań stolnika kruszwickiego Józefa Sokołowskiego; Odesłanie sprawy wawrzymowskiej ur. Sokołowskiego (projekt, rkps). Na temat ówczesnej roli S. Sokołowskiego, zob.: J. Dumanowski, *Stronnictwo królewskie...*, s. 89–91; idem, *Sokołowski Serafin*, s. 179.

⁸⁵ BCz 688, s. 725–726. Piotr Sumiński do Michała Poniatowskiego z 7 IX 1782. Na temat D. Mniewskiego zob.: J. Dumanowski, *Generał Dionizy Mniewski...*, s. 103–105.

⁸⁶ AGAD, ZP 126, k. 288–288v. NN do króla, bd.

starał się wyjednać dla siebie miejsce w jednej z magistratur⁸⁷ (Radzie Nieustającej lub Komisji Skarbowej).

Trudno powiedzieć, czy przywódcy stronnictwa regalistycznego wzięli pod uwagę zalecenia P. Sumińskiego. W wykazie osób, mających, prawdopodobnie, czuć w izbie poselskiej nad interesami dworu, przy województwach kujawskich i ziemi dobrzyńskiej wpisano nazwisko znanego parlamentarzysty z tej ostatniej – Jana Ośniałowskiego⁸⁸. Testem politycznej postawy uczestników sejmów były głosowania nad poszczególnymi punktami projektu Stanisława Kostki Potockiego „O rezolucjach Rady”. W sześciu (na 8) jawnych głosowniach, w których uczestniczyli posłowie kujawscy, żaden z nich nie poparł wniesienia opozycji. W jednym głosowaniu wszyscy czterej posłowie opowiedzieli się za stanowiskiem dworu. W pozostałych pięciu uczyniło to trzech mandatariuszy, a czwarty chorążyc K. Sokołowski był nieobecny⁸⁹. Trudno powiedzieć, czym była spowodowana absencja. Wobec regalistycznych koneksji Sokołowskich, nie przypuszczam, by wynikała z pobudek politycznych. Chorążyc kruszwicki głosował tak jak pozostali posłowie kujawscy w kontrowersyjnej sprawie „zaświadczenia” (absolutorium) dla Rady Nieustającej⁹⁰. Również jedyny uczestniczący w „wotowaniach” sejmowych senator, kasztelan kowalski P. Sumiński 8 razy poparł stanowisko dworu⁹¹.

Po sejmie 1782 emocje wśród kujawskich elit politycznych wywołała sprawa wakansów. Jeszcze przed sejmem, we wrześniu, P. Sumiński informował A. Cieciszowskiego o ciężkiej chorobie J. Brzezińskiego. Kasztelan kowalski podkreślał zalety, zwłaszcza wierność królowi swojego, jak określał, „zaufanego przyjaciela”⁹². Nie przeszkodziło to P. Sumińskiemu przypomnieć, że gdy kasztelania kruszwicka zawakuje, będzie mu się należała ze względu na hierarchię urzędów. Kasztelan kowalski nie ukrywał, że jest to dla niego stopień w docelowych staraniach o kasztelanię brzeską. Uważał, że wakans na tym urzędzie nastąpi już wkrótce, ze względu na „słabość” P. Dąbskiego. P. Sumiński prosił A. Cieciszowskiego, by dbał o jego interesy. Powoływał się też na królewskie obietnice w sprawie tych urzędów⁹³.

Na sesji Rady Nieustającej z 15 listopada 1782 dokonano elekcji kandydatów do kasztelanii konarskiej kujawskiej. Z pięciu kandydatów najwięcej głosów otrzymali: eksinspektor kawalerii Jan Chryzostom Dąbski, gen. J.A. Kraszewski i podczaszy brzeski K. Rybiński. Wśród prezentowanych królowi przez magistraturę kandydatów nie znaleźli się pułkownik D. Mniewski i starosta przedecki J.Z. Kretkowski⁹⁴.

⁸⁷ BCz 688, s. 728. P. Sumiński do A. Cieciszowskiego z 7 IX 1782.

⁸⁸ AGAD, ZP 126, k. 389. Do izby poselskiej. Na temat J. Ośniałowskiego, zob.: W. Szczygielski, *Ośniałowski Jan*, [w:] PSB, t. XXIV, 1979, s. 616–617; D. Kwiatkowski, *op. cit.*, s. 26–27.

⁸⁹ AGAD, ZP 108, k. 30v, 34v, 47v, 51v, 82v, 86v. Tabele głosowań w izbie poselskiej.

⁹⁰ AGAD, ZP 31, k. 69v. Tabela głosowania w izbie poselskiej. To samo w: ZP 23, cz. III, k. 8v.

⁹¹ AGAD, APP 313, t. XI, s. 321, 326, 334, 339, 347, 352, 359, 364. Tabele głosowań w senacie.

⁹² BCz 688, s. 727. P. Sumiński do A. Cieciszowskiego z 7 IX 1782.

⁹³ BCz 688, s. 727–728. P. Sumiński do A. Cieciszowskiego z 7 IX 1782.

⁹⁴ AGAD, ML VII/45, s. 11. Protokół Rady Nieustającej z 15 XI 1782; ML VII/91, k. 6. Kandydaci do kasztelanii konarskiej kujawskiej; W. Szczygielski, *Kretkowski Jakub Zygmunt*, s. 282.

Ostatecznie królewską nominację na urząd kasztelana konarskiego kujawskiego uzyskał 16 listopada 1782 J. Ch. Dąbbski⁹⁵.

W dniu 2 grudnia 1782 P. Sumiński informował pisarza koronnego o śmierci, swego „wielkiego” przyjaciela, J. Brzezińskiego. Powtarzał prośby o wakans i przypominał aspiracje do kasztelanii brzeskiej w przyszłości⁹⁶. Pretendentem do kasztelanii kruszwickiej był także, aktywny na terenie Kujaw, pisarz ziemski rawski K. Bogatko. Zasiadał on w sejmie z 1782 (a także w 1773/1775) jako poseł ziemi rawskiej. W czasie obrad nad sprawą biskupa K. Sołtyka poparł stanowisko stronnictwa regalistycznego⁹⁷. Pisarza ziemskiego rawskiego rekomendował do kasztelanii marszałek Trybunału L. Świeykowski, który powoływał się na opinie obecnych w Piotrkowie Rawian. Z listu marszałka trybunalskiego wynika, że kandydaturę K. Bogatki popierał także wojewoda ruski Stanisław Szczęsny Potocki, będący wówczas w dobrych relacjach z dworem⁹⁸. Zapewne nominację P. Sumińskiego uważano za przesądzoną, gdyż łowczy sierpecki Sylwester Karnkowski prosił o urząd po nim (kasztelanię kowalską) dla swego brata, chorążego radziejowskiego Antoniego Karnkowskiego. Łowczy sierpecki przypominał, że dzięki staraniom A. Karnkowskiego, jego syn Stefan pełnił funkcję deputacką i poselską z województwa płockiego⁹⁹. W notatce zrobionej w Gabinetecie królewskim podkreślano, że także A. Karnkowski był posłem i deputatem (z Kujaw)¹⁰⁰.

Na sesji Rady Nieustającej 3 stycznia 1783 doszło do całego ciągu elekcji kandydatów do kujawskich urzędów senatorskich. Spośród pięciu konkurentów do kasztelanii kruszwickiej poparcie konsyliarzy uzyskali: kasztelan kowalski P. Sumiński, sędzia ziemski brzeski K. Zakrzewski i gen. J.A. Kraszewski. Mniejszą liczbę głosów otrzymali pułkownik D. Mniewski i cześnik bydgoski U. Gliński (poseł na sejm z 1782). W czasie sesji 3 stycznia Stanisław August powołał na urząd P. Sumińskiego¹⁰¹, co spowodowało, że jeszcze w tym samym dniu dokonano elekcji zawakowanej kasztelanii kowalskiej. W trójce kandydatów, którzy uzyskali najwięcej głosów, znaleźli się: kasztelan konarski J.Ch. Dąbbski, podkomorzy inowrocławski Jan Biesiekierski i chorąży radziejowski A. Karnkowski. Uznania członków Rady nie zdobyli podkomorzy brzeski W. Modliński i sędzia ziemski K. Zakrzewski. Na tej samej sesji monarcha powierzył

⁹⁵ *Urzednicy kujawscy i dobrzynscy...*, s. 149.

⁹⁶ BCz 688, s. 731. P. Sumiński do A. Cieciszowskiego z 2 XII 1782.

⁹⁷ W. Filipczak, *Aktywność sejmikowa regalistów w województwie rawskim w latach 1780–1786*, RŁ 2010, t. LVII, s. 21–23. K. Bogatko uczestniczył jednak tylko w 2 z 8 jawnych głosowań na opozycyjnym projektem S.K. Potockiego.

⁹⁸ BCz 688, s. 767. L. Świeykowski do A. Cieciszowskiego z 3 XII 1782. Stanisław Szczęsny Potocki na sejmie 1782 poparł regalistów w sprawie biskupa K. Sołtyka: E. Rostworowski, *Potocki Stanisław Szczęsny*, [w:] PSB, t. XXVIII, 1985, s. 186.

⁹⁹ BCz 669, s. 73. S. Karnkowski do króla z 3 XII 1782. Informacje w liście nie były ścisłe. Chorąży Stefan Karnkowski był posłem płockim w 1778, a nie w 1776: VL, t. VIII, s. 528; Stanisław August Poniatowski, *Mémoires du roi...*, t. II, s. 328; W. Filipczak, *Sejm 1778 roku*, s. 67.

¹⁰⁰ BCz 669, s. 74. Notatka na temat listu S. Karnkowskiego.

¹⁰¹ AGAD, ML VII/45, s. 98. Protokół Rady Nieustającej z 3 I 1783; ML VII/91, k. 168. Kandydaci do kasztelanii kruszwickiej. W aktach Rady U. Gliński występuje jako cześnik przedecki; w rzeczywistości był cześnikiem bydgoskim: *Urzednicy kujawscy i dobrzynscy...*, s. 69.

kasztelanę kowalską J.Ch. Dąbskiemu¹⁰². W ten sposób pojawił się kolejny wakans - na kasztelanii konarskiej kujawskiej. Jego obsadą zajęto się jeszcze na tej samej sesji 3 stycznia. Tym razem głosowano na czterech konkurentów. Poparcie Rady Nieustającej uzyskali pisarz ziemski rawski K. Bogatko, starosta nieszawski S. Sokołowski (poseł z 1776 i sekretarz sejmu w 1778) oraz chorąży radziejowski A. Karnkowski. W wotowaniu przepadła kandydatura sędziego ziemskiego brzeskiego K. Zakrzewskiego. Jeszcze w trakcie tejże sesji Stanisław August powierzył urząd K. Bogatce¹⁰³.

Po śmierci J. Brzezińskiego wakował także urząd starosty inowrocławskiego¹⁰⁴. Należy pamiętać, że zgodnie z ustawodawstwem sejmu rozbiorowego starostwa grodowe stały się elekcyjne: „przeto *post decessum* starostw grodowych (*salvis modernis possessoribus, et praerogativis eorum*) województwa, ziemie i powiaty zwyczajem elekcji podkomorskich i ziemskich obierać będą czterech kandydatów”¹⁰⁵. Jeszcze 1 grudnia 1782 gen. J. Kraszewski, pisząc o śmierci J. Brzezińskiego (którego nazywał swoim stryjem), prosił Stanisława Augusta o protekcję w sprawie elekcji na starostwo inowrocławskie. Oferował, że wzorem poprzednika, będzie służył królowi „kredytem i popularnością”¹⁰⁶. W odpowiedzi monarcha wyjaśniał, że obiecał już nominację staroście nieszawskiemu S. Sokołowskiemu, jeżeli tylko zostanie wybrany kandydatem. Król powoływał się na przyjazne stosunki między J. Kraszewskim i S. Sokołowskim¹⁰⁷. Zastanawia to, że staroście nie miało przeszkadzać w kandydowaniu zasiadanie w Radzie Nieustającej. Według ustawy z 1775 członkowie Rady „żadnej funkcji innej publicznej, prócz tych, które do urzędu przywiązane, podejmować się i onych przyjmować nie mogą i obierani nie będą”¹⁰⁸. Co więcej, znana jest sytuacja (wakans starostwa żmudzkiego), w której Stanisław August powoływał się na tę zasadę¹⁰⁹. Kolejnym pretendentem do starostwa był chorąży inowrocławski A. Biesiekierski. Wyróżnił się on patriotyczną postawą jako poseł z Kujaw na I sejm rozbiorowy¹¹⁰. Zwracał się o poparcie do biskupa płockiego M. Poniatowskiego i kanclerza A.O. Okęckiego. W odpowiedzi poinformowano go o królewskiej obietnicy dla S. Sokołowskiego. Właśnie z listów A. Biesiekierskiego wiadomo, że sejmik elekcyjny odbył się 25 lutego 1783 w Podgórzu (koło Torunia). Po I rozbiorze

¹⁰² AGAD, ML VII/45, s. 98–99. Protokół Rady Nieustającej z 3 I 1783; ML VII/91, k. 169. Kandydaci do kasztelanii kowalskiej. W dokumentach Rady A. Karnkowski pojawia się z tytułem chorążego brzesko-kujawskiego. W rzeczywistości był chorążym radziejowskim: *Urzednicy kujawscy i dobrzyńscy...*, s. 155.

¹⁰³ AGAD, ML VII/45, s. 99. Protokół Rady Nieustającej z 3 I 1783; ML VII/91, k. 170. Kandydaci do kasztelanii konarskiej kujawskiej. Nominacja K. Bogatko na urząd nosiła datę 20 stycznia 1783: *Urzednicy kujawscy i dobrzyńscy...*, s. 149.

¹⁰⁴ *Ibidem*, s. 110.

¹⁰⁵ VL, t. VIII, s. 93. *Starostwa i królewszczyny*.

¹⁰⁶ BCz 669, s. 177. Jan A. Kraszewski do króla [z 1 XII 1782].

¹⁰⁷ BCz 669, s. 179. Król do J.A. Kraszewskiego z 6 XII 1782.

¹⁰⁸ VL, t. VIII, s. 72 (*Ustanowienie Rady Nieustającej*, artykuł II). S. Sokołowski został wybrany na konsyliarza Rady Nieustającej w 1782: *Diariusz sejmu... 1782...*, wyd. P. Kiciński, Warszawa 1782, s. 34.

¹⁰⁹ W. Filipczak, *Ekonomie litewskie w polityce sejmikowej Stanisława Augusta po upadku Antoniego Tyzenhauza (1780–1783)*, PNH 2006, R. V, nr 1(9), s. 264.

¹¹⁰ W. Konopczyński, *Geneza i ustanowienie...*, s. 210, 333; R. Chojecki, *op. cit.*, s. 553–555.

funkcjonowały tam sąd i urząd grodzki województwa inowrocławskiego. W trakcie sejmiku chorąży inowrocławski zrezygnował z pretensji do urzędu, zachowując na przyszłość „afekta braterskie” i nadzieję na nagrodę¹¹¹. Niestety nie znam innych informacji o przebiegu zgromadzenia. Wiadomo, że starostwo inowrocławskie otrzymał (31 marca 1783) S. Sokołowski¹¹².

Kolejną ważną zmianę w obsadzie urzędów kujawskich przyniósł, oczekiwany przez P. Sumińskiego, wakans kasztelanii brzeskiej. Świadectwem rozterek z tym związanych jest notatka z 8 stycznia 1783. Autor sporządził ją, nie wiedząc, czy P. Dąbski, dotychczasowy kasztelan, jeszcze żyje. Uznawał natomiast za rzecz pewną, że w tym momencie starosta kowalski Stanisław Dąbski dysponował rezygnacją kasztelana brzeskiego. Do listu z rezygnacją na ręce króla miała być dołączona prośba o nominowanie S. Dąbskiego na zwolniony urząd¹¹³. Autor notatki rozpatrywał trzy możliwości zadysponowania przez króla urzędem (bez względu na to czy po śmierci, czy po rezygnacji P. Dąbskiego). Pierwszą ewentualnością była nominacja, zgodnie z hierarchią, P. Sumińskiego. Kasztelan kruszwicki, jak już pisałem, aspirował do kasztelanii brzeskiej. Jednak autor notatki znał list starosty S. Dąbskiego do chorążego brzeskiego (również) Stanisława Dąbskiego¹¹⁴, z którego wynikało, iż P. Sumiński odstąpił „ascens” na rzecz starosty kowalskiego. Kasztelan kruszwicki miał poinformować o swoim stanowisku biskupa M. Poniatowskiego. W tym dniu oczekiwany był przyjazd starosty kowalskiego, który miał przywieźć wzmiankowany list¹¹⁵. Autor notatki uważał, że nominacja starosty S. Dąbskiego na kasztelanię nie wywoła niezadowolenia. Nie był on do tej pory z nikim skonfliktowany. Mógł też liczyć na szacunek obywateli do jego ojca – wojewody brzeskiego Antoniego Dąbskiego¹¹⁶. Autor notatki był przekonany, że starosta S. Dąbski, uzyskawszy łaskę monarchy, byłby dla niego użyteczny. Wskazywał na jego koneksje (matka Lubomirska, żona Wessłówna). Trzecim kandydatem był podkomorzy brzeski W. Modliński. Uczestniczył on w życiu politycznym Kujaw jeszcze w końcu lat pięćdziesiątych XVIII wieku. Należał też do najbogatszych właścicieli ziemskich na Kujawach¹¹⁷. Nie chciał on przyjąć żadnej kasztelanii „powiatowej”, gdyż liczył na stołeczną województwa. Jego nominacja spowodowałaby potrzebę elekcji podkomorskiej. Za najlepszego kandydata do urzędu autor notatki uważał Rybińskiego (zapewne podczaszego Kazimierza), popularnego i wpływowego na Kujawach¹¹⁸.

Pod notatką znajduje się adnotacja, napisana ręką Stanisława Augusta. Wynikało z niej, że u króla zjawili się starosta przedecki J.Z. Kretkowski i K. Rybiński. Byli oni

¹¹¹ BCz 655, s. 261, 263–264. Antoni Biesiekierski do króla z 26 II 1783 i A. Biesiekierski do [Adama Cieciszowskiego?] z 26 II 1783, Na temat roli Podgórze: VL, t. VIII, s. 558. *Ustanowienie grodu w miasteczku Podgórzu*; J. Dumanowski, *Sokołowski Kazimierz*, s. 149.

¹¹² *Urzednicy kujawscy i dobrzyńscy*, s. 110; J. Dumanowski, *Sokołowski Serafin*, s. 179.

¹¹³ BCz 736, s. 537. Notatka z 8 I 1783.

¹¹⁴ M. Dembowska, *Dąbski Stanisław*, PSB, t. V, 1939–1946, s. 35–36.

¹¹⁵ BCz 736, s. 537. Notatka z 8 I 1783.

¹¹⁶ M. Dembowska, *Dąbski Stanisław*, s. 36.

¹¹⁷ M. Czeppe, *Kamaryla Pana z Dukli*, s. 175. Według J. Dumanowskiego (*Hrabiowie na Lubrańcu. Dzieje fortuny magnackiej*, Toruń 2001, s. 29) w 1779 W. Modliński posiadał 16 wsi w województwie brzesko-kujawskim.

¹¹⁸ BCz 736, s. 537–538. Notatka z 8 I 1783.

przekonani o śmierci P. Dąbskiego. Wprawdzie zgadzali się na awans S. Dąbskiego, ale uważali, że nie będzie on możliwy. Wynikało to z zakazu łączenia kasztelanii ze starostwem kowalskim. Sądzi, że S. Dąbski nie zdoła go sprzedać (jako potencjalny kupiec wymieniany był Sokołowski, zapewne Michał). Proponowali więc, by kasztelanie otrzymał W. Modliński. Podkomorstwo po nim miał uzyskać K. Rybiński. Z ich niechęcią spotkał się natomiast D. Mniewski. Rozmówcy króla zapowiadali, że nie zostanie on wybrany na kandydata (zapewne więc chodziło o podkomorstwo)¹¹⁹.

Spekulacje J.Z. Kretkowskiego i K. Rybińskiego nie potwierdziły się. Na sesji Rady Nieustającej z 17 stycznia 1783 dokonano elekcji kandydatów do kasztelanii brzesko-kujawskiej po rezygnacji Pawła Dąbskiego. Spośród pięciu kandydatów najwięcej głosów uzyskali starosta kowalski S. Dąbski (23), podczaszy brzeski K. Rybiński (21) i gen. J.A. Kraszewski (17). Dwoma pozostałymi pretendencjami byli poseł na ostatni sejm U. Gliński, podstoli radziejowski, oraz podstoli brzeski Melchior Malczewski¹²⁰. Jeszcze w czasie sesji Rady z 17 stycznia monarcha powołał S. Dąbskiego na wakuujący urząd. Nominacja na kasztelanie brzeską nosiła jednak datę 20 stycznia 1783. Kilka dni wcześniej S. Dąbski dokonał cesji starostwa kowalskiego (uzyskał je Michał Sokołowski), w zamian za które dostał 234 000 złp¹²¹.

Upłynął miesiąc od czasu, kiedy S. Dąbski dziękował królowi za nominację (1 lutego 1783), a nowy kasztelan informował monarchę (2 marca 1783) o śmierci wojewody brzeskiego L. Dąbskiego¹²². Oczywiście do tej informacji dołączona była prośba o nowy wakans. Również w marcu P. Sumiński prosił Stanisława Augusta o upragnioną kasztelanie brzeską, po awansie S. Dąbskiego na województwo¹²³. W kwietniu aspiracje do krzesła wojewódzkiego zgłosił podkomorzy L. Modliński¹²⁴. Na sesji 29 kwietnia 1783 Rada Nieustająca wyłoniła trzech kandydatów do wakansu. Byli nimi: kasztelan brzeski S. Dąbski (24 głosy), podkomorzy W. Modliński (18) i starosta przededki J.Z. Kretkowski (17). Nie zostali wybrani wojewoda inowrocławski A. Moszczeński (zaledwie 4 głosy) i kasztelan żarnowski Symeon K. Szydłowski (15). Tym razem decyzja królewska nie została podjęta w czasie sesji¹²⁵. Musiała jednak zapaść jeszcze na przełomie kwietnia i maja, gdyż na sesji Rady z 2 maja 1783 konsyliarze wybierali kandydatów do kasztelanii brzeskiej po awansie S. Dąbskiego na województwo. Najwięcej głosów uzyskali kasztelan kruszwicki P. Sumiński (20) i sędzia ziemski

¹¹⁹ BCz 736, s. 538. Adnotacja pod notatką z 8 I 1783.

¹²⁰ AGAD, ML VII/45, s. 133. Protokół Rady Nieustającej z 17 I 1783; ML VII/91, k. 254. Kandydaci do kasztelanii brzeskiej kujawskiej. W aktach Rady Nieustającej Gliński występuje jako cześnik brzesko-kujawski, zaś Malczewski jako łowczy brzeski. Sprawowane urzędy podaje według: *Urządnicy kujawscy i dobrzyńscy...*, s. 51, 157. Cześnikiem brzesko-kujawskim był wówczas Ignacy Sokołowski, a łowczym tegoż województwa Adam Słubicki (*ibidem*, s. 33, 38).

¹²¹ J. Dumanowski, *Hrabiowie na Lubrańcu*, s. 118; *Urządnicy kujawscy i dobrzyńscy...*, s. 129. M. Sokołowski otrzymał nominację na starostwo kowalskie z datą 16 I 1783.

¹²² BCz 661, s. 25, 27. Stanisław Dąbski do króla z 1 II i 3 II 1783; W. Brablecowa, *Dąbski Ludwik Karol*, [w:] PSB, t. V, s. 34–35.

¹²³ BCz 688, s. 735. Piotr Sumiński do króla z 10 III 1783.

¹²⁴ BCz 673, s. 629–630. Wincenty Modliński do króla z 21 IV 1783.

¹²⁵ AGAD, ML VII/45, s. 266–267. Protokół Rady Nieustającej z 29 IV 1783; ML VII/91, k. 564. Kandydaci do województwa brzeskiego kujawskiego.

brzesko-kujawski K. Zakrzewski (16). Problem pojawił się przy trzecim kandydacie, gdyż dwaj pozostali pretendenci – starosta J.Z. Kretkowski i chorąży przedecki Rafał Wodziński uzyskali taką samą liczbę wotów (12). Król, do którego należało rozwiązywanie równości głosów, wskazał na starostę przedeckiego. Ostateczna decyzja w sprawie obsady wakansu nie zapadła w czasie sesji z 2 maja¹²⁶. Tym razem monarcha prawdopodobnie wstrzymał się z rozstrzygnięciem, gdyż elekcja na kasztelanię kruszwicką, po awansie P. Sumińskiego na brzeską, nastąpiła 6 czerwca 1783, a więc przeszło miesiąc po poprzedniej. Stanisław August na tej sesji nie był obecny. Kandydatami magistratury do urzędu zostali podczaszy brzeski K. Rybiński, chorąży przedecki R. Wodziński i J.Z. Kretkowski; nie zyskali poparcia konsyliarzy sędzieja ziemski K. Zakrzewski i cześnik kowalski Kajetan Umiński¹²⁷. Wszyscy pretendenci do kasztelanii kruszwickiej wykazywali się aktywnością w życiu sejmikowym. O roli J.Z. Kretkowskiego, marszałka koła rycerskiego (1780) i posła na sejmy (1778, 1780) oraz wielokrotnych asesorów sejmikowych K. Zakrzewskiego (1777, 1778, 1780, 1782) oraz K. Rybińskiego (1779, 1780 – 2 razy, 1782) pisałem już wielokrotnie. K. Umiński pomagał marszałkowi sejmiku radziejowskiego w lipcu 1780, zaś R. Wodziński w sierpniu tegoż roku¹²⁸. Nominacje na kujawskie urzędy senatorskie zostały wystawione ze znacznym opóźnieniem w stosunku do terminu elekcji. Mogło to mieć związek z sytuacją w Gabinetecie Stanisława Augusta, związaną z chorobą i śmiercią A. Cieciszowskiego. W dniu 20 czerwca 1783 S. Dąbski otrzymał nominację na województwo, zaś P. Sumiński na kasztelanię brzeską. W początkach lipca kasztelanię kruszwicką otrzymał podczaszy brzeski K. Rybiński¹²⁹.

Jeszcze nie został rozstrzygnięty problem senatorii brzeskich, gdy w maju wskutek śmierci Teodora Moszczeńskiego, zawakowała kasztelania inowrocławska¹³⁰. Na sesji Rady 10 czerwca 1783 na kandydatów do kasztelanii wybrani zostali: kasztelan kowalski J.Ch. Dąbski, chorąży przedecki R. Wodziński oraz starosta ulanowski i generał J.A. Kraszewski. Wśród elektów nie znaleźli się tym razem podkomorzy W. Modliński i starosta przedecki J.Z. Kretkowski¹³¹. Stanisław August był nieobecny na posiedzeniu. Decyzja o losach wakansu musiała zostać podjęta w ciągu tygodnia, gdyż 17 czerwca dokonano elekcji kandydatów na kasztelanię kowalską po awansie J.Ch. Dąbskiego. Zostali nimi: kasztelan konarski K. Bogatko, starosta ulanowski J.A. Kraszewski i podsędek brzeski Maciej Dąbski. Poparcia konsyliarzy nie zyskali chorąży radziejowski A. Karnkowski (kandydat do kasztelanii kowalskiej i kruszwickiej w styczniu tego roku) i mieszkający w zaborze pruskim sędzia ziemski inowrocłowski Antoni Mierosławski. Jeszcze w trakcie sesji monarcha powołał na urząd

¹²⁶ AGAD, ML VII/45, s. 271–272. Protokół Rady Nieustającej z 2 V 1783; ML VII/ 91, k. 576. Kandydaci do kasztelanii brzeskiej kujawskiej.

¹²⁷ AGAD, ML VII/47, k. 24. Protokół Rady Nieustającej z 6 VI 1783; W. Szczygielski, *Kretkowski Jakub Zygmunt*, s. 282; T. Sławiński, *op. cit.*, s. 367.

¹²⁸ AGAD, RGPI 22b, k. 756. Laudum sejmiku w Radziejowie z 15 VII 1780; RGPI 22c, k. 16v. Laudum sejmiku w Radziejowie z 21 VIII 1780.

¹²⁹ *Urzednicy kujawscy i dobrzyńscy...*, s. 36, 64, 135.

¹³⁰ H. Dymnicka-Wołoszyńska, *Moszczeński Teodor Wojciech*, [w:] PSB, t. XXII, 1977, s. 99–100.

¹³¹ AGAD, ML VII/47, k. 27v. Protokół Rady Nieustającej z 10 VI 1783.

K. Bogatkę¹³². A. Mierosławski listownie zgłosił Stanisławowi Augustowi swoje senatorskie aspiracje. Powoływał się na obietnice złożone przez króla. Wspominał też pełnione funkcje (poselską i deputacką) oraz czternastoletnią służbę w ziemstwie¹³³. W lutym 1778 A. Karnkowski i A. Mierosławski byli konkurentami do kasztelanii kowalskiej, nie znaleźli się jednak wśród trzech elektów wyłonionych przez Radę Nieustającą¹³⁴. Obsadą zwolnionej przez K. Bogatkę kasztelanii konarskiej zajęto się trzy dni później, 20 czerwca 1783. Największą liczbę głosów (po 13) uzyskali chorąży radziejowski A. Karnkowski oraz poseł brzeski z 1778 K.J. Antoni Prusimski, starosta nieszczewicki¹³⁵. Trzecim kandydatem Rady do kasztelanii został starosta przedecki J.Z. Kretkowski. W gronie elektów nie znaleźli się rotmistrz D. Mniewski i starosta ulanowski J.A. Kraszewski – wielokrotny reprezentant Kujaw w parlamencie¹³⁶. Warto zauważyć, że w piątce pretendentów do kasztelanii konarskiej kujawskiej byli trzej posłowie na sejm z 1778 wybrani w Radziejowie (Kretkowski, Mniewski, Prusimski)¹³⁷. Ostatecznie nominację na wakujący urząd otrzymał dotychczasowy chorąży radziejowski A. Karnkowski¹³⁸.

W cieniu zasadniczych przesunięć na senatorskich urządach kujawskich przebiegały przygotowania do sejmiku deputackiego. Na obradach w Radziejowie 15 lipca 1783 pierwszym z obecnych urzędników był kasztelan inowrocławski J.Ch. Dąbski. Ustąpił on jednak zagajenia, z nieznanych przyczyn, kasztelanowi bydgoskiemu I. Kościelskiemu¹³⁹. Na marszałka koła rycerskiego wybrany został starosta radziejowski I. Zakrzewski (w 1778 poseł inowrocławski na sejm¹⁴⁰). Wśród asesorów pięciu pełniło już tę funkcję na poprzednich sejmikach. Byli to: poseł na ostatni sejm i stolnik inowrocławski U. Gliński (powiat brzeski), cześnik kowalski K. Umiński (powiat kowalski), szambelan J. Potocki (powiat inowrocławski), kasztelan inowrocławski E. Skarbek (powiat radziejowski) i K. Szadokierski (powiat bydgoski). Kolejny raz tę funkcję pełnili K. Umiński, E. Skarbek i K. Szadokierski¹⁴¹. U. Gliński i K. Umiński w tym roku byli pretendentami do urzędów senatorskich. Grono asesorów 15 lipca 1783 uzupełnili cześnik bydgoski Gabriel Józef Karski (powiat przedecki) i Józef Kieszkowski (powiat kruszewicki). Marszałka i asesorów zwolniono z obowiązku składania przysięgi. Było to zapowiedzią bezproblemowego przebiegu sejmiku. Deputatem

¹³² AGAD, ML VII/47, k. 32–32v. Protokół Rady Nieustającej z 17 VI 1783.

¹³³ BCz 734, s. 465. Antoni Mierosławski do króla, bd.

¹³⁴ AGAD, ML VII/82, k. 163. Elekcja na wakującą kasztelaninę kowalską 3 II 1778.

¹³⁵ AGAD, ML VII/47, k. 35–35v. Protokół Rady Nieustającej z 20 VI 1783; J. Pachoński, *Prusimski Kazimierz Józef Antoni*, [w:] PSB, t. XXVIII, 1984–1985, s. 582; W. Filipczak, *Sejm 1778 roku*, s. 62.

¹³⁶ AGAD, ML VII/47, k. 35v. Protokół Rady Nieustającej z 20 VI 1783; W. Szczygielski, *Kraszewski Jan Aleksander*, [w:] PSB, t. XV, 1970, s. 221.

¹³⁷ W. Filipczak, *Sejm 1778 roku*, s. 62.

¹³⁸ *Urzednicy kujawscy i dobrzyńscy...*, s. 149.

¹³⁹ AGAD, RGPI 23, k. 275. Laudum sejmiku w Radziejowie z 15 VII 1783 (także: *Lauda i instrukcje...*, s. 326–327).

¹⁴⁰ W. Filipczak, *Sejm 1778 roku*, s. 62.

¹⁴¹ K. Umiński był asesorem 15 VII 1780, a E. Skarbek i K. Szadokierski rok później: AGAD, RGPI 22c, k. 131. Laudum sejmiku w Radziejowie z 15 VII 1781.

został wybrany jednomyślnie sędzią grodzki zawkrzeński (szreński) Bartłomiej Mazowiecki¹⁴². Wybór ten nieco zaskakuje, gdyż nowy deputat był aktywnym działaczem sejmikowym, ale w sąsiednim województwie płockim. Pełnił on funkcję asesora na sejmiku w Raciążu 21 sierpnia 1780 i 9 sierpnia 1781 oraz marszałka sejmiku 6 września 1781, później zaś został posłem płockim na Sejm Wielki¹⁴³. Być może nie było chętnego do funkcji sędziego trybunalskiego wśród ziemian kujawskich. Bardziej prawdopodobne jest, że B. Mazowiecki był popierany przez kasztelana płockiego Maksymiliana B. Sierakowskiego, królewskiego kandydata do łaski marszałkowskiej. Wybrano również pisarza dekretów z rejestru województw kujawskich. Został nim regent grodzki kowalski Maksym Pomorski¹⁴⁴.

W końcu 1783 zawakował urząd wojewody inowrocławskiego. Jeszcze w sierpniu tego roku A. Moszczeński prosił króla o pomoc dla swego siostrzeńca Feliksa Wysockiego¹⁴⁵. Jednak wojewoda nie miał dobrych notowań na dworze. Pamiętano o jego zachowaniu w sprawie biskupa K. Sołtyka. W listopadzie 1783 Stanisław Badeni informował o złym stanie zdrowia, liczącego 75 lat, A. Moszczeńskiego. Nosił się on z zamiarem sprzedaży swego urzędu¹⁴⁶. Król wątpił w szansę znalezienia kupca. Stanisław August, choć negatywnie oceniał zachowanie wojewody w sprawie krakowskiej, gotów był uwzględnić jego prośbę o order dla Chłapowskiego, zięcia wojewody. Monarcha miał wzgląd na dawne zasługi A. Moszczeńskiego¹⁴⁷. Już wkrótce, 21 grudnia 1783, wdowa po wojewodzie, E. Moszczeńska, powiadamiała króla o śmierci męża¹⁴⁸. Dwa dni później na sesji Rady Nieustającej wybrano kandydatów do wakansu. Zostali nimi: starosta koniński Józef Mycielski, J.Ch. Dąbski, pół roku wcześniej obdarzony kasztelanią inowrocławską, oraz aktywny w życiu sejmikowym podkomorzy tegoż województwa A. Biesiekierski¹⁴⁹ (w 1777 i 1780 był on asesorem, w 1778 zagajał sejmik deputacki¹⁵⁰). Poparcia konsyliarzy nie uzyskali inni lokalni aktywiści – kasztelan kruszwicki K. Rybiński i podkomorzy brzeski W. Modliński. W czasie sesji z 23 grudnia 1783 król

¹⁴² AGAD, RGPI 23, k. 275–275v. Laudum sejmiku w Radziejowie z 15 VII 1783 (też: *Lauda i instrukcje...*, s. 327).

¹⁴³ AGAD, PIGO 22, k. 240. Laudum sejmiku w Raciążu z 21 VIII 1780; PGO 23, k. 234. Laudum sejmiku w Raciążu z 6 IX 1781; PIGO 23, k. 288v. Laudum sejmiku w Raciążu z 9 VIII 1781; J. Michalski, *Sejmiki poselskie 1788 roku*, PH 1960, t. LI, z. 3, s. 350.

¹⁴⁴ AGAD, RGPI 23, k. 276. Laudum sejmiku w Radziejowie z 15 VII 1783 (także: *Lauda i instrukcje...*, s. 327).

¹⁴⁵ BCz 673, s. 833. Andrzej Moszczeński do króla z 30 VIII 1783.

¹⁴⁶ BCz 655, s. 143. Stanisław Badeni do króla z 19 XI 1783.

¹⁴⁷ BCz 655, s. 149–150. Król do S. Badeniego z 26 XI 1783; H. Dymnicka-Wołoszyńska, *Moszczeński Andrzej*, s. 93. W czasie sejmików przedkonwokacyjnych w 1764 A. Moszczeński był czołowym działaczem „familii” na Kujawach: T. Szwaciński, *Sejmiki poselskie przed konwokacją 1764 r.*, KH 2006, R. 113, nr 1, s. 30. Pozytywnie oceniana jest także postawa wojewody inowrocławskiego na sejmie 1773/1775: W. Konopczyński, *Geneza i ustanowienie...*, s. 210, 290, 316, 325.

¹⁴⁸ BCz 673, s. 845. E. Moszczeńska do króla z 21 XII 1783.

¹⁴⁹ AGAD, ML VII/49, k. 28. Protokół Rady Nieustającej z 23 XII 1783; ML VII/93, k. 115. Kandydaci do województwa inowrocławskiego.

¹⁵⁰ *Lauda sejmików z 15 VII 1777 i 17 VIII 1778* (także: *Lauda i instrukcje...*, s. 297, 301).

powołał na województwo inowrocławskie J. Mycielskiego (nominację otrzymał w styczniu 1784), związanego z Wielkopolską, gdzie działał od czasów Augusta III Wettyna¹⁵¹. W początkach lat osiemdziesiątych starosta koniński aspirował do kasztelanii poznańskiej. Powoływał się nawet na obietnicę królewską (z maja 1780) w tym zakresie¹⁵². Król uzależniał jednak awans na jedną z kasztelanii wielkopolskich, od podjęcia się marszałkostwa Trybunału¹⁵³. J. Mycielski był wśród konkurentów do senatorii wielkopolskich na sesjach Rady we wrześniu 1781 (kasztelania gnieźnieńska) i w marcu 1782 (województwo poznańskie)¹⁵⁴. Starosta koniński, który dowiedział się o wakansie województwa inowrocławskiego od K. Raczyńskiego, szukał pomocy u swojego siostrzeńca, podkomorzego litewskiego Hieronima Radziwiłła (przebywał on wówczas w Warszawie starając się marszałkostwo nadworne litewskie)¹⁵⁵.

Wiadomo, że w marcu 1784 S. Sokołowski dokonał cesji starostwa inowrocławskiego na rzecz syna swego poprzednika – kasztelanica Michała Brzezińskiego¹⁵⁶. Milczenie źródeł i sposób przekazania urzędu wskazują, że w tym wypadku mogło nie dojść do sejmiku elekcyjnego.

Po roku 1783, w którym doszło do zasadniczych przetasowań na najwyższych urządach kujawskich, kolejnym rok miało się pokazać, jak te zmiany rzutowały na życie sejmikowe. Pierwszym testem były obrady deputackie. Sejmik w Radziejowie (15 lipca 1784) został zagajony przez nowego kasztelana kruszwickiego K. Rybińskiego. Obradom marszałkował pisarz grodzki inowrocławski Z. Ignacy Trzebuchowski¹⁵⁷. Dał się on już poznać jako asesor sejmików z 15 lipca 1781 i 19 sierpnia 1782. W gronie asesorów znalazło się trzech urzędników ziemskich: chorąży radziejowski Karol Rudnicki (uzyskał ten urząd po awansie A. Karnkowskiego na kasztelanę konarską w lipcu 1783)¹⁵⁸, podstoli kruszwicki Kazimierz Rudnicki i cześnik brzeski Józef Trzebuchowski (powiat inowrocławski). Karol Rudnicki miał już pokaźny staż w roli pomocnika marszałka. Podstoli kruszwicki pełnił tę funkcję na sejmikach w 1778 (poselskim) i w 1779 (deputackim)¹⁵⁹. Wśród asesorów było dwóch niższych urzędników sądowych: pi-

¹⁵¹ AGAD, ML VII/49, k. 28. Protokół Rady Nieustającej z 23 XII 1783; ML VII/93, k. 115. Kandydaci do województwa inowrocławskiego; *Urzednicy kujawscy i dobrzyńscy...*, s. 117; W. Szczygielski, *Mycielski Józef*, [w:] PSB, t. XXII, s. 336; K. Mycielski, *Mycielscy. Zarys monografii*, Warszawa 1998, s. 50–52.

¹⁵² W liście do Radziwiłła pisał, że w maju 1782 minęły 2 lata od królewskiej obietnicy; AGAD, AR V/ 10163, cz. III, s. 118–119. Józef Mycielski do Karola Radziwiłła z 31 X 1782; BCz 673, s. 489. J. Mycielski do króla z 14 III 1782.

¹⁵³ BCz 673, s. 487. Kopia: król do J. Mycielskiego, bd.[1781].

¹⁵⁴ AGAD, ML VII/39, k. 49v. Protokół Rady Nieustającej z 18 IX 1781; ML VII/40, k. 86v. Protokół Rady Nieustającej z 26 III 1782; ML VII/89, k. 474. Kandydaci do województwa poznańskiego.

¹⁵⁵ AGAD, AR V/10163, cz. III, s. 127–128. J. Mycielski do Hieronima Radziwiłła z 22 VIII 1783.

¹⁵⁶ *Urzednicy kujawscy i dobrzyńscy*, s. 110.

¹⁵⁷ AGAD, RdGO 71, k. 125. Laudum sejmiku w Radziejowie z 15 VII 1784 (także: *Lauda i instrukcje...*, s. 328).

¹⁵⁸ *Urzednicy kujawscy i dobrzyńscy...*, s.155.

¹⁵⁹ AGAD, RGPI 22a, k. 404–404v. Laudum sejmiku w Radziejowie z 17 VIII 1778; RGPI

sarz grodzki brzeski Maciej Morzycki (powiat kowalski) i komornik ziemski brzeski Wojciech Popowski (powiat kruszwicki). Grono asesorów uzupełniali cześnikowicz radziejowski Jan Dzięcielski (powiat przedecki) i nieutytułowany Michał Mchowski (powiat bydgoski). Kolejny raz marszałek i asesorowie zostali zwolnieni ze złożenia przysięgi. Deputatem wybrano jednogłośnie szambelana Łukasza Dzięcielskiego (asesora sejmiku poselskiego z 1782). Złożył on, zgodnie z praktyką sejmiku radziejowskiego, przysięgę przed marszałkiem koła rycerskiego¹⁶⁰.

Kluczowym wydarzeniem w życiu politycznym Kujaw w 1784 był sejmik poselski. Ze sporządzonej w gabinecie planty sejmikowej wynika, że osobami, które miały nadzorować poczynania regalistów na tym terenie, byli wojewoda S. Dąbski i eksstarosta inowrocławski S. Sokołowski¹⁶¹. Preferowanymi przez dwór kandydatami do poselstwa byli: chorąży brzeski S. Dąbski, podczaszy kruszwicki J.P. Wodziński¹⁶², starosta kowalski Michał Sokołowski i starosta przedecki J.Z. Kretkowski. Początkowo, alternatywnie z Wodzińskim brano pod uwagę wybór stolnika kowalskiego I. Zagajewskiego. Wsparcia monarchy nie zyskali, m.in. następujący pretendenci: kasztelan brzeski Dąbski, Kraszewski (gen. Jan?), chorąży inowrocławski A. Biesiekierski i wreszcie kasztelan sochaczewski Stanisław Lasocki¹⁶³.

Sejmik przedsejmowy zebrał się w Radziejowie 16 sierpnia 1784. Obrady zagał wojewoda brzeski S. Dąbski. Pierwszy raz wystąpił w tej roli, choć od czasu awansu senatorskiego minęło już przeszło półtora roku. Wybór marszałka nastąpił jednomyślnie. Został nim rotmistrz D. Mniewski¹⁶⁴. Nie był to jego debiut na tej funkcji; kierował już obradami 15 lipca 1781. W gronie asesorów dominowały osoby mające doświadczenie w tej roli. Urzędnikami ziemskimi w tym zespole byli: chorąży radziejowski K. Rudnicki (powiat brzeski), stolnik brzeski A. Wodziński (powiat inowrocławski) oraz cześnik dobrzyński i pisarz grodzki kowalski Andrzej Zboiński (powiat kruszwicki)¹⁶⁵. Rodzina Zboińskich, niegdyś wpływowa w Prusach Królewskich, ówczesznie bardziej związana była z województwem plockim i ziemią dobrzyńską¹⁶⁶. Wyłącznie urząd grodzki posiadał podwojewodzi brzeski Piotr Morzycki (powiat przedecki). Po raz kolejny funkcję asesorską pełnili także J.F. Szadokierski (powiat radziejowski) i Ludwik Madaliński (powiat kowalski), który

22b, k. 622. Laudum sejmiku w Radziejowie z 15 VII 1779 (także: *Lauda i instrukcje...*, s. 303, 310).

¹⁶⁰ AGAD, RdGO 71, k. 125–125v, 137. Laudum sejmiku w Radziejowie z 15 VII 1784 (także: *Lauda i instrukcje...*, s. 328–329).

¹⁶¹ AGAD, ZP 128, k. 23–23v. Kandydaci do poselstwa w roku 1784.

¹⁶² W wykazie kandydatów (AGAD, ZP 128, k. 23) wymieniony został podczaszy przedecki Wodziński, lecz urząd ten pełnił wówczas Józef Plawiński: *Urzędnicy kujawscy i dobrzyńscy...*, s.151.

¹⁶³ AGAD, ZP 128, k. 23. Kandydaci do poselstwa w roku 1784.

¹⁶⁴ AGAD, RdGO 58, k. 252–252v. Laudum sejmiku w Radziejowie z 16 VIII 1784 (także: *Lauda i instrukcje...*, s. 329–330).

¹⁶⁵ AGAD, RdGO 58, k. 252v. Laudum sejmiku w Radziejowie z 16 VIII 1784 (także: *Lauda i instrukcje...*, s. 330).

¹⁶⁶ W. Szczygielski, *Referendum trzeciomajowe*, s. 104–110; D. Kwiatkowski, *op. cit.*, s. 25–26; J. Dygdała, *Życie polityczne Prus Królewskich u schyłku ich związku z Rzeczpospolitą w XVIII wieku*, Warszawa–Poznań–Toruń 1984, s. 203–205.

wcześniej był pomocnikiem marszałka (podobnie jak P. Morzycki) na sejmiku poselskim w 1782. Drugim, obok A. Zboińskiego, debiutantem był Adam Racięcki (powiat bydgoski). Obecność królewskiego delegata, kasztelanica kruszwickiego Macieja Rybińskiego, dała okazję do wyrażenia w laudum konwencjonalnych podziękowań Stanisławowi Augustowi za troskę o dobro publiczne¹⁶⁷. Posłów, jak zwykle, wybrano jednomyślnie. Województwo brzesko-kujawskie reprezentować mieli, posłujący również w 1780, starosta przedecki J.Z. Kretkowski i chorąży brzeski S. Dąbski. Przedstawicielami województwa inowrocławskiego byli starosta kowalski M. Sokołowski i podczaszy kruszwicki J.P. Wodziński¹⁶⁸. Choć obaj debiutowali jako posłowie, byli ludźmi znanymi w życiu politycznym województwa. J.P. Wodziński w 1782 pełnił funkcję marszałka sejmiku deputackiego. Wynik sejmików w pełni odpowiadał założeniom dworskiej planty.

Uchwalona na sejmiku w Radziejowie instrukcja poselska liczyła 20 punktów¹⁶⁹; była więc znacznie dłuższa niż dwa lata wcześniej (o 6 punktów). W instrukcji można znaleźć postulaty zgodne z oczekiwaniami monarchy. Tak należy ocenić opowiedzenie się za ustanowieniem pensji dla deputatów, co król zalecał jeszcze w 1782, przed sejmikami poselskimi¹⁷⁰. Szlachta kujawska proponowała, by wypłacano je z nadwyżek dochodów publicznych, zgodnie z postanowieniami konstytucji z 1768 (punkt 6)¹⁷¹. Czasami stanowisko Kujawian nie było jednoznaczne. Dziękując królowi za nominacje ministerialne, wymieniono nie tylko regalistów (podskarbiego wielkiego litewskiego Stanisława Poniatowskiego, marszałków Michała Mniszcha, Kazimierza Raczyńskiego), ale także czołowego działacza opozycji magnackiej marszałka nadwornego litewskiego Ignacego Potockiego. Zgodny z polityką dworu był postulat przyznania indygenatu ks. de Nassau i hrabiemu Anhalt Koetten (punkt 3)¹⁷². W instrukcji można znaleźć też poglądy, które nie budziły entuzjazmu w otoczeniu monarchy. Nie zgadzano się na uchwalanie nowych podatków (punkt 7). Zalecano posłom baczenie na to, by Rada Nieustająca nie przekraczała opisanych w ustawach kompetencji. W wypadku prób przywłaszczania sobie uprawnień ustawodawczych, Kujawianie domagali się uchylenia rezolucji. Proponowano również, by (dla zapewnienia lepszej informacji i kontroli) decyzje Rady były przesyłane do oblaty w grodach (punkt 8)¹⁷³. Tego ro-

¹⁶⁷ AGAD, BGO-III, sygn. 3, k. 31. Kredens dla legata królewskiego na sejmik poselski w Radziejowie z 20 V 1786; RdGO 58, k. 252v–253. Laudum sejmiku w Radziejowie z 16 VIII 1784 (także: *Lauda i instrukcje...*, s. 330).

¹⁶⁸ AGAD, RdGO 58, k. 253. Laudum sejmiku w Radziejowie z 16 VIII 1784 (też: *Lauda i instrukcje...*, s. 330–331); W. Szczygielski, *Kretkowski Jakub Zygmunt*, s. 282; J. Dumanowski, *Sokołowski Michał*, [w:] PSB, t. XL, s. 168; T. Sławiński, *op. cit.*, s. 368.

¹⁶⁹ AGAD, RdGO 71, k. 223–225v, 227–227v. Instrukcja poselska kujawska z 16 VIII 1784 (też: *Lauda i instrukcje...*, s. 331–335).

¹⁷⁰ BCz 655, s. 817. Król do F. Czackiego z 7 VI 1782.

¹⁷¹ AGAD, RdGO 71, k. 224v. Instrukcja poselska kujawska z 16 VIII 1784 (także: *Lauda i instrukcje...*, s. 333). W myśl ustawy z 1768 deputaci mieli otrzymywać pensję roczną 10 000 złp, płatną kwartalnie: M. Goyski, *Reformy Trybunału Koronnego*, Lwów 1909, s. 94.

¹⁷² AGAD, RdGO 71, k. 223v. Instrukcja województw kujawskich z 16 VIII 1784 (także: *Lauda i instrukcje...*, s. 332). W instrukcji rekomendowano też do indygenatu Ludwika von Domhaubl.

¹⁷³ AGAD, RdGO 71, k. 224v. Instrukcja województw kujawskich z 16 VIII 1784 (też: *Lauda i instrukcje...*, s. 333).

dzaju podejrzliwość wobec najwyższej magistratury bliższa była poglądom opozycji niż Stanisława Augusta¹⁷⁴. Należy jednak pamiętać, że prowincja szlachecka, bez względu na powiązania polityczne, nieufnie odnosiła się do Rady. Wynikający z ustawy z 1780, postulat przeznaczania nadwyżek skarbowych na powiększenie chorągwi kawalerii narodowej i „gimejnow” w regimentach (punkt 9), był zgodny bardziej z poglądami szlachty, niż z polityką wojskową monarchy. Bliższa jej założeniom była propozycja obmyślenia funduszu na utrzymanie milicji grodzkich¹⁷⁵ („żołnierzy grodowych”), archiwów i więzień. Motywowano to zmniejszeniem dochodów starostw grodowych (punkt 13). Żądano, by sejm pod żadnym pozorem nie uchylał decyzji sądowych w sprawach kryminalnych (punkt 19)¹⁷⁶.

Część postulatów szlachty w sprawach ogólnopaństwowych była neutralna politycznie. Wprawdzie znalazły się w instrukcji kujawskiej punkty niewygodne dla dworu, ale nie sądzę, by wynikało to z wpływów opozycji na sejmiku w Radziejowie. Było to raczej konsekwencją, podnoszonej przez Jerzego Michalskiego, bezprogramowości stronnictwa królewskiego¹⁷⁷. Rezultaty sejmiku kujawskiego z 16 sierpnia 1784 były odpowiadały oczekiwaniom Stanisława Augusta. Za zgodny z przedsejmową plantą należy uznać skład reprezentacji poselskiej¹⁷⁸.

Raczej spokojne życie sejmikowe województw kujawskich uległo gwałtownemu zastrzeżeniu w 1785. Do polaryzacji miejscowych elit politycznych przyczyniły się przygotowania do sejmiku deputackiego. Początkowo uzgodnionym pretendentem do funkcji sędziego trybunalskiego był podczaszy kruszwicki J.P. Wodziński. Jako poseł kujawski był pozytywnie oceniony przez monarchę. Jego kandydaturę do funkcji deputata kujawskiego prawdopodobnie zaproponował P. Sumiński w czasie pobytu w Warszawie. Król uzgadniał z kasztelanem brzeskim promocję osób do Trybunału na Kujawach i w ziemi dobrzyńskiej¹⁷⁹. P. Sumiński poinformował podczaszego kruszwickiego o stanowisku króla. J.P. Wodziński wyraził zgodę na kandydowanie. Ustalenia w tej sprawie zostały potwierdzone przez króla w czasie pobytu J.P. Wodzińskiego w Warszawie¹⁸⁰. Jednak w drugiej połowie czerwca 1785 z dworu popłynęły odmienne dyspozycje. Stanisław August w liście do wojewody brzeskiego S. Dąbskiego tłumaczył, że początkowo chętnie zgodził się na zaproponowaną kandydaturę J.P. Wodzińskiego. Jednak sytuacja uległa zmianie, ze względu na obietnice poczynione przez chorążego przedeckiego Rafała Wodzińskiego, ojca podczaszego kruszwickiego. Miał on, w swoim

¹⁷⁴ A. Stroynowski, *Opozycja sejmowa w dobie rządów Rady Nieustającej*, Łódź 2005, s. 31–34.

¹⁷⁵ E. Rostworowski, *Sprawa aukcji wojska na tle sytuacji politycznej przed Sejmem Czteroletnim*, Warszawa 1957, s. 136–137.

¹⁷⁶ AGAD, RdGO 71, k. 225–225v, 227. Instrukcja województw kujawskich z 16 VIII 1784 (także: *Lauda i instrukcje...*, s. 335).

¹⁷⁷ J. Michalski, *Sejm w czasach panowania Stanisława Augusta*, [w:] *Historia sejmów polskiego*, t. 1, red. J. Michalski, Warszawa 1984, s. 375.

¹⁷⁸ Por. R. Łaszewski, *Instrukcje poselskie w drugiej połowie XVIII wieku*, AUNC 1973, Prawo XII, s. 73.

¹⁷⁹ BCz 698, s. 1041. P. Sumiński do króla z końca czerwca 1785 (list jest datowany na 31 [!] VI 1785). Por. J. Dumanowski, *Stronnictwo królewskie...*, s. 89.

¹⁸⁰ BCz 698, s. 1501. J.P. Wodziński do króla z 5 VII 1785.

i syna imieniu, obiecać poparcie do funkcji deputackiej podstaroścemu kowalskiemu Józefowi Sokolowskiemu¹⁸¹. Rzeczywiście w korespondencji królewskiej jest list, z końca maja, R. Wodzińskiego do J. Sokolowskiego, w którym znajduje się deklaracja poparcia dla starań adresata w czasie sejmiku. Autor zapowiada w nim zwrócenie się w tej sprawie z apelem do swojego syna¹⁸². Później chorąży przedecki tłumaczył się królowi, że pisząc list nie wiedział, że jego syn był rekomendowany do funkcji deputackiej. J.P. Wodziński przebywał wówczas w Gdańsku, gdzie P. Sumiński poinformował go o woli królewskiej¹⁸³. Stanisław August zalecił wojewodzie S. Dąbskiemu skłonienie J.P. Wodzińskiego do rezygnacji i promowania kandydatury podstarościego kowalskiego, który „dla ważnych przyczyn” miał się podjąć funkcji deputackiej¹⁸⁴. Z późniejszej korespondencji króla wiadomo, że na stanowisko Stanisława Augusta wpłynęły „tkliwe reprezentacje” S. Sokolowskiego. Starosta nieszawski powoływał się na wcześniejsze plany, w których „zamówił” sobie funkcję deputacką dla swego imiennika¹⁸⁵. W tej samej sprawie list (24 czerwca 1785) do podczaszego J.P. Wodzińskiego napisał, z rozkazu monarchy, Stanisław Badeni. Sekretarz królewski apelował do adresata, aby zrezygnował z pretensji na rzecz J. Sokolowskiego. Podstarości kowalski miał już, jak wynika z listu, poczynić uzgodnienia z dwoma pozostałymi konkurentami. Wycofanie się podczaszego było konieczne, by uniknąć rozdwojenia głosów wśród regalistów¹⁸⁶.

Płynące z Warszawy apele nie przyniosły oczekiwanego rezultatu. W końcu czerwca 1785 do monarchy napisał list w tej sprawie P. Sumiński. Informował on Stanisława Augusta o działaniach, które podjął dla realizacji rozkazów królewskich w sprawie sejmików deputackich. Na Kujawach zastał kilku pretendentów. Dla dokonania przedsejmikowych uzgodnień, 19 czerwca 1785, odbyło się spotkanie licznych obywateli kujawskich u wojewody brzeskiego S. Dąbskiego¹⁸⁷. P. Sumiński poinformował zgromadzonych o poparciu monarchy dla J.P. Wodzińskiego. Kandydatura podczaszego kruszwickiego uzyskała powszechną akceptację. Atutami J.P. Wodzińskiego miały być, m.in. liczna rodzina i osobiste przymioty. W tej sytuacji z pretensji do funkcji sędziego trybunalskiego ustąpił Trzebuchowski (być może cześnik kowalski Józef), który znajdował się na zebraniu¹⁸⁸. Odnosząc się, w liście do Stanisława Augusta, do kandydatury J. Sokolowskiego (nieobecnego 19 czerwca 1785 u S. Dąbskiego) kasztelan brzeski stwierdzał, że jest on zacnym i godnym obywatelem. Przypominał jednak królowi jego reakcję, kiedy Władysław Gurowski informował go o aspiracjach Sokolowskich.

¹⁸¹ BCz 696, s. 569. Król do S. Dąbskiego z 24 VI 1785.

¹⁸² BCz 696, s. 575–577. Rafał Wodziński do Józefa Sokolowskiego z 27 V 1785. Por. S. Badeni do J.P. Wodzińskiego z 24 VI 1785.

¹⁸³ BCz 698, s. 1503. R. Wodziński do króla z 8 VII 1785.

¹⁸⁴ BCz 696, s. 569–570. Król do S. Dąbskiego z 24 VI 1785.

¹⁸⁵ BCz 698, s. 1045. Król do P. Sumińskiego z 5 VII 1785. Por. J. Dumanowski, *Stronnictwo królewskie...*, s. 90–91.

¹⁸⁶ BCz 696, s. 575–576. S. Badeni do J.P. Wodzińskiego z 24 VI 1785.

¹⁸⁷ BCz 698, s. 1041. Piotr Sumiński do króla z końca („31”) VI 1785; BCz 697, s. 637. Jakub Zygmunt Kretkowski do króla, bd. (około 5 lipca 1785).

¹⁸⁸ BCz 698, s. 1041–1042. P. Sumiński do króla z końca czerwca 1785. J. Trzebuchowski, deputat kujawski z 1781, w 1784 awansował na urząd cześnika kowalskiego: *Urzednicy kujawscy i dobrzyńscy*, s. 121.

Stanisław August miał zalecić marszałkowi wielkiemu litewskiemu napisanie listu do Sokołowskich, aby nie przeszkadzali J.P. Wodzińskiemu w staraniach o funkcję. Kasztelan brzeski podkreślał, że nie jest osobiście zainteresowany wyborem jednego lub drugiego pretendenta. Stwierdzał jednak, że zmiana dyspozycji przez monarchę może być przyczyną trudności. Nawet rezygnacja J.P. Wodzińskiego ze starań nie gwarantowała sukcesu J. Sokołowskiemu. Przewidywał pojawienie się innych konkurentów, co mogło spowodować zakłócenie „harmonii” w województwie. Dodatkową komplikacją w realizacji planów monarchy miała być zapowiedziana nieobecność na sejmiku wojewody S. Dąbskiego i autora listu (P. Sumiński był konsyliarzem Rady Nieustającej). Kasztelan brzeski podkreślał, że w tej sytuacji istnieje groźba rozerwania jedności obywateli, o którą król zawsze zabiegał¹⁸⁹. Stanisław August, w odpowiedzi, podtrzymał swoje stanowisko. W tym roku deputatem powinien zostać J. Sokołowski, zaś J.P. Wodziński miał być wybrany na następnym sejmiku. Król powoływał się na opinie wojewodów S. Dąbskiego i A. Małachowskiego. Stanisław August wskazał też na obietnicę wojewody brzeskiego, że skłoni podczaszego kruszwickiego do rezygnacji. Monarcha liczył również, iż P. Sumiński pomoże w elekcji J. Sokołowskiego¹⁹⁰.

Opinia monarchy może budzić zdziwienie. List S. Dąbskiego, do którego odnosił się król, nie dawał podstaw do optymizmu. Wojewoda brzeski 1 lipca 1785 odpowiedział na nowe polecenie monarchy. S. Dąbski przypomniał, że w czasie jego pobytu w Warszawie ustalona została kandydatura J.P. Wodzińskiego. Od tego czasu podczaszy kruszwicki miał pozyskać wielu zwolenników, którzy zadeklarowali poparcie dla jego starań. S. Dąbski wyjaśniał królowi, że nie będzie widzieć J.P. Wodzińskiego do czasu elekcji deputackiej. Zapowiadał również swoją nieobecność na sejmiku. Przyczyną miała być, wyznaczona przez Trybunał Koronny do Grodziska (w Wielkopolsce), sprawa sukcesorów Opalińskich (list został napisany w Poznaniu). Wojewoda brzeski obiecywał jednak napisać w tej sprawie list do podczaszego kruszwickiego¹⁹¹.

Cztery dni później niż wojewoda (5 lipca 1785), podobnie brzmiące listy do króla skierowali: kasztelanowie kowalski K. Bogatko i inowrocławski J.Ch. Dąbski, starosta radziejowski I. Zakrzewski oraz rotmistrz D. Mniewski (być może także starosta przedecki J.Z. Kretkowski – jego list nie jest jednak datowany). K. Bogatko twierdził, że nie będzie możliwe wyperswadowanie J.P. Wodzińskiemu zamiaru ubiegania się o deputację. Miał się on podjąć starań o funkcję ze względu na rozkaz monarchy i chęć „publicznej usługi”. Kasztelan kowalski przestrzegał monarchę, że cofnięcie rekomendacji podczaszemu kruszwickiemu, w przyszłości zaowocuje niejednomyślnością i niepokojami na sejmikach kujawskich¹⁹². W podobnym duchu utrzymany był list J.Ch. Dąbskiego. Kasztelan inowrocławski stwierdził, że o poparciu monarchy dla J.P. Wodzińskiego poinformowali go wojewoda S. Dąbski i kasztelan brzeski P. Sumiński. O zwolenników dla kandydatury podczaszego kruszwickiego

¹⁸⁹ BCz 698, s. 1042–1043. P. Sumiński do króla z końca czerwca 1785.

¹⁹⁰ BCz 698, s. 1045. Król do P. Sumińskiego z 5 VII 1785.

¹⁹¹ BCz 696, s. 573. S. Dąbski do króla z 1 VII 1785. J. Dumanowski (*Stronnictwo królewskie...*, s. 91) sądzi, że wojewoda brzeski nie przybył na sejmik, gdyż nie chciał narazić się żadnej ze stron. Jest to dość prawdopodobne wyjaśnienie.

¹⁹² BCz 696, s. 85. Kazimierz Bogatko do króla z 5 VII 1785.

starano się na zgromadzeniach obywateli kujawskich, organizowanych przez obu braci Dąbskich. Odbywały się one najpierw w domu wojewody brzeskiego (19 czerwca 1785), następnie u kasztelana inowrocławskiego¹⁹³. J.Ch. Dąbski podkreślał popularność J.P. Wodzińskiego, który zjednał dla swojej kandydatury konkurentów. O królewskim wsparciu dla J. Sokołowskiego kasztelan inowrocławski dowiedział się z listu monarchy do wojewody S. Dąbskiego. J.Ch. Dąbski stwierdzał, że nie jest już możliwe cofnięcie rekomendacji dla podczaszego kruszwickiego, gdyż zagroziłoby to reputacji liderów miejscowych regalistów. J.P. Wodziński miał być zapewniany o przychylności króla dla jego kandydatury, co potwierdził później list wojewody mazowieckiego A. Małachowskiego do wojewody brzeskiego. Kasztelan inowrocławski sugerował, że nawet rezygnacja J.P. Wodzińskiego nie otworzy J. Sokołowskiemu drogi do funkcji, gdyż pojawią się nowi kandydaci¹⁹⁴.

I. Zakrzewski przewidywał, że rezygnacja podczaszego kruszwickiego może stać się przyczyną zamieszania na Kujawach. Starosta radziejowski stwierdził, że od pół roku starał się, by deputatem kujawskim został Gzowski (mogło chodzić o stolnika radziejowskiego Jana lub skarbnika bydgoskiego Kazimierza). I. Zakrzewski miał zjednać mu znaczną liczbę przyjaciół. Poparcia dla swojego kandydata szukał u P. Sumińskiego, który mieszkał wówczas w Warszawie. Kasztelan brzeski miał jednak oświadczyć, że król życzy sobie, aby na funkcję wybrany został J.P. Wodziński. Starosta radziejowski podporządkował się woli króla, zwłaszcza że podczaszy kruszwicki był jego przyjacielem. W tej sytuacji wyperswadowano Gzowskiemu ubieganie się o funkcję sędziego trybunalskiego. I. Zakrzewski podkreślał powszechną akceptację kandydatury J.P. Wodzińskiego. Osoba J. Sokołowskiego budziła poważne wątpliwości starosty radziejowskiego. W liście do króla napisał, że podstarości kowalski ma do niego „prywatną nienawiść”. I. Zakrzewski obawiał się jego „zawziętości”¹⁹⁵. Także D. Mniewski wspominał o swoich wysiłkach na rzecz kandydatury J.P. Wodzińskiego. Zostały one poczynione na wieść (przekazali ją osobiście wojewoda S. Dąbski i kasztelan P. Sumiński oraz listownie wojewoda A. Małachowski), że cieszy się on rekomendacją monarchy. Rotmistrz kawalerii narodowej stwierdzał, że w wypadku rezygnacji podczaszego kruszwickiego, J. Sokołowski nie zostanie wybrany deputatem. Wśród obywateli kujawskich powszechne było bowiem przekonanie, że podstarości kowalski chce podjąć się funkcji dla realizacji prywatnych interesów¹⁹⁶.

Podobnie sytuację oceniał, wpływowy na Kujawach, J.Z. Kretkowski. Zaangażował się on w poparcie dla kandydatury J.P. Wodzińskiego, z którym był blisko spowinowacony¹⁹⁷. Także starosta przedecki pisał, że na stanowisko ziemian kujawskich wpływ miały informacje (co do sposobu ich przekazania list Kretkowskiego potwierdzał relację Mniewskiego) o poparciu monarchy dla podczaszego kruszwickiego. J.Z. Kretkowski

¹⁹³ BCz 696, s. 579–580. Jan Chryzostom Dąbski do króla z 5 VII 1785.

¹⁹⁴ BCz 696, s. 580–581. J.Ch. Dąbski do króla z 5 VII 1785.

¹⁹⁵ BCz 698, s. 1671–1672. Ignacy Zakrzewski do króla z 5 VII 1785.

¹⁹⁶ BCz 697, s. 931–933. Dionizy Mniewski do króla z 5 VII 1785; J. Dumanowski, *General Dionizy Mniewski...*, s. 105.

¹⁹⁷ BCz 697, s. 637. J.Z. Kretkowski do króla, bd. (około 5 VII 1785). W 1784 J.Z. Kretkowski poślubił chorążankę przedecką Konstancję Wodzińską: W. Szczygielski, *Kretkowski Jakub Zygmunt*, s. 282; T. Sławiński, *op. cit.*, s. 368.

zaznaczył, że w czasie spotkania u wojewody S. Dąbskiego (19 czerwca 1785), obywatele zawarli umowę o poparciu dla J.P. Wodzińskiego. W tej sytuacji uznawał, że nowa rekomendacja monarchy dla J. Sokołowskiego jest trudna, wręcz niemożliwa, do realizacji. J.Z. Kretkowski prosił więc o jej cofnięcie¹⁹⁸.

Również J.P. Wodziński wystosował (5 lipca 1785) dwa listy: do Stanisława Augusta i S. Badeniego. Była to reakcja na, omówione wcześniej, pismo z 24 czerwca 1785, które sygnował sekretarz królewski. Podczaszy kruszwicki wyjaśniał, dlaczego nie może zrezygnować z ubiegania się o funkcję deputata. W korespondencji z S. Badenim sprawa ta została omówiona bardziej szczegółowo. J.P. Wodziński przypominał, że ustalenia w sprawie jego kandydatury nastąpiły, zanim swoje aspiracje zgłosił J. Sokołowski. Powołując się na relację chorążego brzeskiego S. Dąbskiego, stwierdził, że S. Sokołowski, znając plantę, nie informował o pretensjach synowca. Podczaszy kruszwicki wyjaśniał też okoliczności w jakich jego ojciec napisał list do J. Sokołowskiego. Przypominał wreszcie, że na sejmiku poselskim z 1782 zrezygnował z ubiegania się o poselstwo na rzecz K. Sokołowskiego. J.P. Wodziński uznawał, że w tej sytuacji ma prawo oczekiwać wzajemności ze strony Sokołowskich¹⁹⁹. Na rozkaz Stanisława Augusta, sekretarz królewski 8 lipca 1785 odpowiedział na list podczaszego. Monarcha podtrzymał swoje stanowiska w sprawie poparcia kandydatury J. Sokołowskiego. Król, za pośrednictwem S. Badeniego, uzasadniał to potrzebą zachowania „harmonii” między obywatelami województwa. Z listu sekretarza królewskiego wynika, że na apele kujawskich regalistów (J. Dąbskiego, K. Bogatki, I. Zakrzewskiego, J.Z. Kretkowskiego i D. Mniewskiego) odpowiedział M. Poniatowski. Wyżej wymienione osoby pisały w sprawie sejmików deputackich nie tylko do monarchy, ale również do prymasa²⁰⁰. Zapewne M. Poniatowski sformułował swe zalecenia w analogiczny sposób co król (za pośrednictwem S. Badeniego). Wiadomo, że także arcybiskup gnieźnieński apelował o zachowanie jedności obywateli kujawskich²⁰¹. Z kopiarusza korespondencji prymasa wynika, że w sprawie elekcji deputata kujawskiego porozumiewał się on z wojewodą inowrocławskim J. Mycielskim²⁰².

Komentarza wymaga niechętna reakcja czołowych kujawskich regalistów (Dąbscy, K. Bogatko, I. Zakrzewski, J.Z. Kretkowski, D. Mniewski) na żądania króla. Nie należy jej interpretować jako przejawu zmiany postawy na opozycyjną. Niewątpliwie doszło do konfliktu między większością czołowych urzędników kujawskich, a próbującą odegrać samodzielną rolę rodziną Sokołowskich, ze starostą nie-szawskim Serafinem na czele²⁰³. Jednoczesne skierowanie listów do króla (oraz prawdopodobnie do prymasa) przez kilka osób sprawia wrażenie uzgodnionej akcji. Najwyraźniej działania S. Sokołowskiego, próbującego przeforsować swego bratanka ponad głowami kujawskich elit politycznych, wywołały ich stanowczy sprzeciw. W tej

¹⁹⁸ BCz 697, s. 637. J.Z. Kretkowski do króla, bd. (około 5 VII 1785).

¹⁹⁹ BCz 698, s. 1505–1507. J.P. Wodziński do S. Badeniego z 5 VII 1785. Zob. też: J.P. Wodziński do króla z 5 VII 1785 (BCz 698, s. 1501–1502).

²⁰⁰ BCz 698, s. 1509. S. Badeni do J.P. Wodzińskiego z 8 VII 1785 (kopia).

²⁰¹ BCz 696, s. 583. J.Ch. Dąbski do króla z 16 VII 1785.

²⁰² AGAD, AEPMP 121, k. 80v. M. Poniatowski do J. Mycielskiego, bez daty (lipiec 1785).

²⁰³ BCz 929, s. 903. S. Sokołowski do króla, bd. (połowa listopada 1786).

sytuacji apele króla i prymasa nie przyniosły skutku. Sejmik województw kujawskich został ostatecznie rozdwojony.

Na temat przebiegu sejmiku w Radziejowie, który zebrał się 15 lipca 1785 dysponują kilkoma źródłami. Podstawowe znaczenie mają lauda obu sejmików i list kasztelana J.Ch. Dąbskiego do króla (z 16 lipca 1785)²⁰⁴. Porównanie ich treści przypomina, co już niejednokrotnie stwierdzali badacze, jak zwodnicze potrafią być oficjalne dokumenty sejmikowe. To zjawisko zostało szeroko udokumentowane przez Andrzeja B. Zakrzewskiego²⁰⁵. W świetle uchwały sejmik w radziejowskim kościele farnym przebiegał bez komplikacji. Obrady zagał, jako pierwszy *in ordine* urzędnik, kasztelan inowrocławski J.Ch. Dąbski. Marszałkiem wybrany został jednomyślnie chorąży brzeski S. Dąbski. W gronie asesorów znalazło się aż sześciu urzędników ziemskich. Byli to: sędzia ziemski brzeski K. Zakrzewski (powiat brzeski), stolnik radziejowski i podstarości przedecki Michał Kielczewski (powiat radziejowski), podczaszy kowalski D. Słubicki (powiat inowrocławski), podstoli kowalski F. Ksawery Dąbski (powiat kowalski), cześnik brzeski K. Umiński (powiat przedecki) i miecznik kruszwicki Józef Jaranowski (powiat kruszwicki). Siódmym asesorem był rzekomy podstolic podolski Paweł Szadokierski²⁰⁶. Debiutantami w roli asesorów byli tylko F.K. Dąbski i J. Jaranowski. Najdłuższą przerwę w sprawowaniu tej funkcji miał M. Kielczewski, który pełnił ją w 1778 na sejmiku poselskim²⁰⁷. Deputatem został wybrany, również jednogłośnie, podczaszy J.P. Wodziński. Nie wyloniono, ze względu na brak chętnego, pisarza dekretów z rejestru województw kujawskich. W tej sytuacji postanowiono prosić (nie jest jasne, kto miał to zrobić – marszałek sejmiku czy deputat) o podjęcie się tego zadania „pisarza lokalnego trybunału koronnego prowincji wielkopolskiej”²⁰⁸. Chodziło tu o pisarza ziemskiego sieradzkiego Antoniego Siemiątkowskiego²⁰⁹.

Kolejną czynnością sejmiku było wyznaczenie poselstwa do prymasa M. Poniatowskiego, następcy „nieodżałowanego w ojczyźnie nader wysłużonego” Antoniego Ostrowskiego, wcześniej biskupa kujawskiego. Delegatami do nowego arcybiskupa gnieźnieńskiego zostali starosta radziejowski I. Zakrzewski oraz generał adiutant i szambelan Jan Nepomucen Dąbski. Mieli oni szczególnie podziękować prezesowi Komisji Edukacji Narodowej za działania na rzecz podźwignięcia szkół radziejow-

²⁰⁴ AGAD, KGRD 21, k. 33v–34v. Laudum sejmiku w Radziejowie z 15 VII 1785; AGAD, RdGO 71, k. 292–293. Laudum sejmiku w Radziejowie z 15 VII 1785 (także: *Lauda i instrukcje...*, s. 335–337); BCz 696, s. 584–586. J.Ch. Dąbski do króla z 16 VII 1785.

²⁰⁵ A.B. Zakrzewski, *Sejmiki Wielkiego Księstwa Litewskiego XVI–XVIII w. Ustrój i funkcjonowanie: sejmik trocki*, Warszawa 2000, s. 77–79.

²⁰⁶ AGAD, RdGO 71, k. 292. Laudum sejmiku w Radziejowie z 15 VII 1785 (także: *Lauda i instrukcje...*, s. 335–336).

²⁰⁷ AGAD, RGPI 22a, k.404–404v. Laudum sejmiku w Radziejowie z 17 VIII 1778 (też: *Lauda i instrukcje...*, s. 303).

²⁰⁸ AGAD, RdGO 71, k. 292v. Laudum sejmiku w Radziejowie z 15 VII 1785 – kościół farny (także: *Lauda i instrukcje...*, s. 336).

²⁰⁹ E. Danowska, Siemiątkowski Antoni, [w:] PSB, t. XXXVII, 1996, s. 1; *Urzędnicy województw łęczyckiego i sieradzkiego XVI–XVIII wieku. Spisy*, opr. E. Opaliński i H. Żerek-Kleszcz, Kórnik 1993, s. 155.

skich²¹⁰. Wysłannicy sejmiku zostali zaopatrzeni w dodatkową instrukcję. Powinni jak najszybciej udać się do rezydencji prymasa. Posłów zobowiązano również do wyrażenia zadowolenia z nominacji M. Poniatowskiego, złożenia życzeń i oddania województwa jego protekcji²¹¹.

Ostatnim przedmiotem obrad był, skierowany na sejmiki, projekt Departamentu Wojskowego z 9 lipca 1785. Dotyczył on reformy systemu werbunkowego. Chodziło o wprowadzenie systemu poboru rekruta proporcjonalnie do liczby dymów w dobrach królewskich, duchownych i miasteczkach prywatnych. Król zalecał swoim stronnikom poparcie nowych rozwiązań²¹². Według odrębnego druku, przesłanego przez Departament Wojskowy, województwa kujawskie (bez ziemi dobrzyńskiej) miały wystawić 15 rekrutów (brzesko-kujawskie 13, inowrocławskie 2)²¹³. Osobą, która przekazała sejmikowi projekt reformy systemu werbunkowego, był rotmistrz D. Mniewski. Zgromadzeni ocenili propozycje Departamentu jako użyteczne dla kraju, które „z chęcią przyjąwszy, sposobem w województwach innych skutecznie mianym na przyszłych obradach rezolwować oświadczają się”²¹⁴. Jak już zauważył Leonard Ratajczyk, województwa kujawskie należały do tych, które przyjęły projekt bez zastrzeżeń²¹⁵.

W rzeczywistości przebieg sejmiku deputackiego z 1785 nie był wcale spokojny i bezproblemowy. Świadczy o tym relacja zagajającego sejmik J.Ch. Dąbskiego. Kasztelan inowrocławski przybył do Radziejowa na dzień przed sejmikiem (14 lipca 1785). W swoim liście przekonywał króla, że starał się wypełnić jego rozkazy. Przede wszystkim usiłował wpłynąć na podczaszego J.P. Wodzińskiego, który „jako posłuszny poddany” skłonny był się podporządkować woli królewskiej. Na przeszkodzie jednak stanęły działania przeciwnej strony, na czele której stali kasztelan kruszwicki K. Rybiński oraz starosta nieszawski i konsyliarz Rady Nieustającej S. Sokołowski²¹⁶. Zdaniem kasztelana, stronnicy J. Sokołowskiego byli w mniejszości. Liczyli kilkadziesiąt osób, przy kilkuset zwolennikach wspierających partię J.P. Wodzińskiego. Mimo to fakcja Sokołowskich postanowiła na własną rękę dokonać elekcji deputata, trzy razy w ciągu dwu dni, odrzucając propozycje porozumienia pochodzące od większości. Elekcja J. Sokołowskiego miała nastąpić „w pokoju rezydencji pijarskiej”²¹⁷. Dopiero po jej zakończeniu (o godzinie 11) miano odesłać klucze do kościoła, w którym

²¹⁰ AGAD, RdGO 71, k. 292v–292a. Laudum sejmiku w Radziejowie z 15 VII 1785 (także: *Lauda i instrukcje...*, s. 336); H. Dymnicka-Wołoszyńska, *Ostrowski Antoni Kazimierz*, [w:] PSB, t. XXIV, 1979, s. 541–544.

²¹¹ AGAD, RdGO 71, k. 257. Instrukcja dla posłów województw kujawskich do prymasa z 15 VII 1785 (także: *Lauda i instrukcje...*, s. 337–338).

²¹² E. Rostworowski, *Sprawa aukcji wojska na tle sytuacji politycznej przed Sejmem Czteroletnim*, Warszawa 1957, s. 149; L. Ratajczyk, *Przewyciężenie kryzysu militarnego Polski przed reformami Sejmu Czteroletniego*, Warszawa 1975, s. 87.

²¹³ AGAD, ŁGO 113, k. 478. *Proporcya rekruta od dymów* (druk z podpisem hetmana polnego litewskiego Ludwika Tyszkiewicza).

²¹⁴ AGAD, RdGO 71, k. 292a. Laudum sejmiku w Radziejowie z 15 VII 1785 (także: *Lauda i instrukcje...*, s. 337).

²¹⁵ L. Ratajczyk, *op. cit.*, s. 88.

²¹⁶ BCz 696, s. 583. J.Ch. Dąbski do króla z 16 VII 1785.

²¹⁷ BCz 696, s. 584. J.Ch. Dąbski do króla z 16 VII 1785.

rozpoczął obrady sejmik większości. Kasztelan J.Ch. Dąbski informował dalej o rezultatach zgromadzenia, którego laudum już analizowałem. Należy zauważyć, że w liście jest mowa o złożeniu relacji przez posłów na sejm grodzieński 1784, co nie zostało wspomniane w uchwale²¹⁸. Kasztelan inowrocławski próbował przekonać króla do poparcia sejmiku, który wybrał deputatem J.P. Wodzińskiego. Warto przypomnieć, że jednym z posłów kujawskich w Grodnie był J.P. Wodziński, choć nie wiadomo, czy to on zdawał relację. Zdaniem wpływowego regalisty, marszałka nadwornego koronnego Kazimierza Raczyńskiego, należał on wówczas do najwymowniejszych i najwierniejszych monarsze posłów²¹⁹.

Laudum konkurencyjnego zgromadzenia wydaje się wskazywać, że przynajmniej w części zarzuty J. Dąbskiego były uzasadnione. W uchwale przyznano, że udano się na obrady do kolegium Pijarów „farnym kościołem rządzących, naprzeciwko tegoż kościoła leżącym”²²⁰. To dość naiwne wyjaśnienie nie mogło ukryć, że było to oczywiście naruszenie istniejącego zwyczaju. Oczywiście w laudum podano przyczyny, które spowodowały taką decyzję. Tłumaczono się przygotowaniem zwolenników kandydatury podczaszego Wodzińskiego. Twierdzono, że pod kościół farny sprowadzona została szlachta z innych województw, a także „kawalerii narodowej tłum zgromadzonych, z różnych konsystencji umyślnie na to sprowadzonych”²²¹. Obrady zagał kasztelan bydgoski Ignacy Kościelski. Marszałkiem został miecznik radziejowski i podstarości inowrocławski Maciej Lubowiecki. W świetle laudum miał on obiecaną tę funkcję na ostatnim sejmiku poselskim (w 1784)²²². Źródła dość często wspominają o obietnicach czynionych w czasie sejmiku w sprawie przyszłego wyboru na posła lub deputata. Zwykle brak jednak wzmianek, by takie zobowiązania dotyczyły marszałkostwa koła rycerskiego. Zapewne więc chodziło o podkreślenie, że to właśnie M. Lubowiecki miał moralne prawo do pełnienia tej funkcji. Wśród siedmiu asesorów było 5 kujawskich urzędników ziemskich: chorąży kowalski T. Sokołowski, stolnik bydgoski Tadeusz Trzciniński, podstoli kruszwicki Kazimierz Rudnicki, cześnik kowalski J. Trzebuchowski, cześnik przedecki Marcei Rybiński²²³. Doświadczenie w roli pomocników marszałka mieli T. Sokołowski (w latach 1777–1782 był nim 6 razy²²⁴), Kazimierz Rudnicki i J. Trzebuchowski. Grono asesorów uzupełniali Kacper Walicki i Leon Gąsiorowski. Na

²¹⁸ BCz 696, s. 585. J.Ch. Dąbski do króla z 16 VII 1785.

²¹⁹ BCz 929, s. 900. Kazimierz Raczyński do króla, bd. [około połowy listopada 1786]. Na temat K. Raczyńskiego, zob.: J. Dygdała, *Raczyński Kazimierz*, [w:] PSB, t. XXIX, Wrocław 1986, s. 646–647.

²²⁰ AGAD, KGRD 21, k. 33v. Laudum sejmiku w Radziejowie (sejmik w kolegium pijarów) 15 VII 1785.

²²¹ AGAD, KGRD 21, k. 33v. Laudum sejmiku w Radziejowie (kolegium pijarów) z 15 VII 1785.

²²² AGAD, KGRD 21, k. 33v. Laudum sejmiku w Radziejowie (kolegium pijarów) z 15 VII 1785.

²²³ AGAD, KGRD 21, k. 34–34v. Laudum sejmiku w Radziejowie (kolegium pijarów) z 15 VII 1785.

²²⁴ Przed 1780 T. Sokołowski był asesorem na sejmikach z 15 VII 1777, 17 VIII 1778, 15 VII 1779 (także: *Lauda i instrukcje...*, s. 297, 303, 310). Pełnił tę funkcję także 21 VIII 1780, 15 VII 1781 i 15 VII 1782.

deputata wybrano wicestarostę J. Sokołowskiego. Pisarzem dekretów z regestrów województw kujawskich został wojski inowrocławski Bonawentura Raczyński. Skierowano także poselstwo do prymasa M. Poniatowskiego. Sejmik delegował w tym celu generała Wojciecha Sokołowskiego i kasztelanica kruszwickiego Macieja Rybińskiego (w 1784 legata królewskiego na sejmik w Radziejowie). Relację z sejmu grodzieńskiego złożył starosta kowalski M. Sokołowski, co zdaniem Jarosława Dumanowskiego, miało służyć legalizacji obrad²²⁵.

Spór załagodzono w czasie posejmikowych negocjacji. M. Poniatowski pisał w tej sprawie do S. Sokołowskiego. Prymas podkreślał, że J. Sokołowski byłby przez niego mile widziany w charakterze deputata. W zaistniałej sytuacji prosił jednak starostę nieszawskiego, by jego synowiec podjął się funkcji w przyszłym roku. W odniesieniu do najbliższego Trybunału chciał uznania wyboru J.P. Wodzińskiego²²⁶. Negocjacje trwały dość długo, gdyż jeszcze 23 sierpnia 1785 nie osiągnięto porozumienia. Przyczyną był upór obu stron konfliktu, które traktowały sprawę prestiżowo²²⁷. Wniosek, że próbowano zawrzeć kompromis, można wysnuć na podstawie listu S. Sokołowskiego z listopada 1786. W zamian za rezygnację z funkcji deputackiej przez J. Sokołowskiego, jego konkurent miał zrzec się, obiecane mu, miejsca w ziemstwie brzeskim²²⁸. Relacja ta, o czym dalej, budzi jednak wątpliwości. Ostatecznie w Trybunale Koronnym zasiadł podczaszy J.P. Wodziński. Z listu, pilnującego interesów dworu w Lublinie, starosty ryckiego Onufrego Kickiego wynika, że deputat kujawski miał opinię zwolennika dworu²²⁹. K. Raczyński oceniał, iż Wodziński był „cnotliwym sędzią”, stosującym się do zaleceń monarchy. W ocenie marszałka nadwornego zarówno wojewoda S. Dąbski, jak i Sokołowscy byli lojalnymi stronnikami króla²³⁰. Nie wiadomo, jak została rozstrzygnięta sprawa pisarza dekretów z regestrów wojewódzkich. Został on wyłoniony jedynie na „przegranym” sejmiku w kolegium pijarskim. Niejasna jest geneza tak gwałtownego konfliktu. Prawdopodobnie, obok rywalizacji o wpływy, chodziło o sprawy materialne. W następnym roku starosta nieszawski S. Sokołowski pisał do króla „Podsunięto potem kaduk na fundację imienia naszego, przez co chciano mnie wystawić na cel nienawiści i wzgardy, że tu przytomny nie zapobiegłem. Dalej gdy mój synowiec przedsięwziął obronę funduszu zaforsowano sejmik deputacki pod pozorem determinacji WKMc²³¹”. Z listu wynika, że przeciwko stronnikom Sokołowskich sprowadzono do Radziejowa żołnierzy „jakby na buntowników i zdrajców. Składam na to list oryginalny jw [generała Stanisława] Łuby, już po sejmiku nam oddany”²³².

²²⁵ AGAD, KGRD 21, k. 34. Laudum sejmiku w Radziejowie (kolegium pijarów) z 15 VII 1785; J. Dumanowski, *Sokołowski Michał*, s. 168.

²²⁶ AGAD, AEPMP 121, k. 82. M. Poniatowski do S. Sokołowskiego, bd. (lipiec 1785).

²²⁷ BPAU 1662, k. 57. W Warszawie 23 VIII 1785 (wiadomości przesyłane M. Mniszchowi przez P. Kicińskiego).

²²⁸ BCz 929, s. 904. S. Sokołowski do króla, bd. [połowa listopada 1786].

²²⁹ BCz 733, s. 331–332. Onufry Kicki do króla z 11 VII 1786; R.W. Wołoszyński, *Kicki Onufry*, [w:] PSB, t. XII, 1966, s. 392–393.

²³⁰ BCz 929, s. 899. K. Raczyński do króla, bd. [około połowy listopada 1786].

²³¹ BCz 929, s. 903. S. Sokołowski do króla, bd. [około połowy listopada 1786].

²³² BCz 929, s. 903–904. S. Sokołowski do króla, bd. [około połowy listopada 1786]. Na temat gen. S. Łuby, zob.: S. Herbst, *Luba Stanisław*, [w:] PSB, t. XVIII, 1973, s. 466.

Fakcyjne spory wśród kujawskich regalistów zapewne niepokoiły Stanisława Augusta. W tym kontekście należy odczytywać fragment rozmowy monarchy z biskupem J. Rybińskim (z kwietnia 1786), który dotyczył tego obszaru. Król domagał się deklaracji współdziałania biskupa kujawskiego i jego rodziny z wojewodą S. Dąbskim i kasztelanem P. Sumińskim. Ordynariusz wrocławski odpowiedział pozytywnie i stwierdził, że tak właśnie do tej pory postępował²³³. Sądzę, że monarcha (pomijam tu sprawę województwa kijowskiego) domagał się deklaracji J. Rybińskiego ze względu na zaangażowanie kasztelana K. Rybińskiego po stronie Sokołowskich.

Z dworskiej planty sejmikowej w 1786 wynika, że na deputata przeznaczony został łowczy brzeski Adam Słubicki²³⁴. Prawdopodobnie więc starań o funkcję w Trybunale Koronnym nie ponowił wicestarosta kowalski J. Sokołowski.

Sejmik deputacki z 15 lipca 1786 przebiegał, jak się wydaje, bez większych komplikacji. Obrady w Radziejowie, pod nieobecność senatorów, zagaił podkomorzy inowrocławski Jan Biesiekierski²³⁵. W interesującym mnie okresie nie wyróżniał się on aktywnością parlamentarną. Na sejmiku w 1779 był pierwszym co do rangi urzędnikiem powołanym w skład komisji mającej ocenić *Zbiór praw sądowych* oraz zająć się sprawami samorządowymi²³⁶. Marszałkiem został stolnik brzeski Antoni Wodziński. W gronie asesorów znaleźli się wyłącznie urzędnicy ziemscy: chorąży kowalski Teodor Sokołowski (powiat brzeski), stolnik inowrocławski Urban Gliński (powiat radziejowski), stolnik radziejowski Jan Gzowski (powiat kowalski), podczaszy kowalski Daniel Słubicki (powiat kruszwicki), podstoli kruszwicki Kazimierz Rudnicki (powiat bydgoski), cześnik kowalski Józef Trzebuchowski (powiat przedecki) i wojski mniejszy inowrocławski Bonawentura Raczyński (powiat inowrocławski)²³⁷. Tylko B. Raczyński był debiutantem w gronie asesorów; został on jednak wybrany pisarzem dekretów na rozdwojonym sejmiku deputackim w kolegium pijarskim. Także T. Sokołowski, Kazimierz Rudnicki i J. Trzebuchowski działali na tym zgromadzeniu²³⁸. Z kolei D. Słubicki był asesorem na radziejowskim sejmiku w kościele farnym²³⁹. Jak widać, dawny konflikt uległ wyciszeniu, zaś fackcja Sokołowskich miała znaczące wpływy w czasie obrad. Asesorów (dotyczyło to zapewne także marszałka) zwolniono z obowiązku składania przysięgi. Zwiastowało to bezproblemowe zakończenie obrad. Deputatem wybrany zo-

²³³ BCz 929, s. 1147. Notatka z rozmowy króla z biskupem J. Rybińskim z 29 IV 1786. Według: Z. Anusik, A. Stroynowski, *Rybiński Józef Ignacy*, s. 335, biskup kujawski odmówił współdziałania z regalistami na sejmikach kijowskim i kujawskim.

²³⁴ AGAD, ZP 132, k. 48v. Konkurenci do poselstwa 1786.

²³⁵ AGAD, RdGO 72, k. 117; Laudum sejmiku w Radziejowie z 15 VII 1786 (także: *Lauda i instrukcje...*, s. 339).

²³⁶ AGAD, RGPI 22b, k. 623. Laudum sejmiku w Radziejowie z 15 VII 1779 (także: *Lauda i instrukcje...*, s. 311).

²³⁷ AGAD, RdGO 72, k. 117. Laudum sejmiku w Radziejowie z 15 VII 1786 (także: *Lauda i instrukcje...*, s. 339).

²³⁸ AGAD, KGRD 21, k. 33v–34. Laudum sejmiku w Radziejowie z 15 VII 1785 (w kolegium pijarów).

²³⁹ AGAD, RdGO 71, k. 292. Laudum sejmiku w Radziejowie z 15 VII 1785 (także: *Lauda i instrukcje...*, s. 336).

stał jednomyślnie łowczy brzeski A. Słubicki²⁴⁰, który w 1780 był asesorem na sejmiku deputackim. Sejmik zakończył się więc zgodnie z planami dworu.

Dzień po sejmiku deputackim (16 lipca 1786) wojewoda S. Dąbski poinformował Stanisława Augusta o śmierci kasztelana kruszwickiego K. Rybińskiego. Wojewoda brzeski zawiadamiał, że do urzędu aspiruje sędzia ziemski brzeski K. Zakrzewski. Jego ewentualny awans oznaczałby wakans sęstwa brzeskiego. Aby dać czas, w którym „mogło się uczynić między obywatelami dla przyszłej spokojności ułożenie”, S. Dąbski proponował wstrzymanie nominacji do sejmu²⁴¹. W odpowiedzi monarcha zgodził się na zawieszenie szafunku kasztelanii kruszwickiej. Jednocześnie król deklarował kierowanie się propozycjami wojewody odnośnie do polityki rozdawniczej²⁴². Wobec istniejącego na Kujawach napięcia propozycje S. Dąbskiego były monarsze na rękę. Wstrzymanie nominacji było wielokrotnie stosowaną metodą zapewnienia sobie kontroli nad poczynaniami osób czy rodzin rywalizujących o urząd²⁴³. Sprawa obsady urzędów kujawskich wróciła jesienią 1786, więc omówię ją w dalszej części rozdziału.

Kampania przedsejmowa w 1786 odbywała się w atmosferze dużego napięcia politycznego między dworem a opozycją, które zostało wywołane aferą Dogrumowej²⁴⁴. Na niektórych sejmikach doszło do otwartego konfliktu między dworem a opozycją (na Wołyniu i Podolu rozdwojono obrady)²⁴⁵. Nie wydaje się jednak, by napięcie to w istotny sposób rzutowało na życie sejmikowe na Kujawach, choć dwa lata później opozycja, planując tworzenie lokalnych konfederacji, będzie wiązała z tym terenem pewne nadzieje²⁴⁶. W marcu 1786 J.Z. Kretkowski, po powrocie na Kujawy z ziemi dobrzyńskiej, odebrał wiadomość (datowaną na 20 lutego) o życzeniu królewskim, by zrezygnował ze starań o poselstwo. Starosta przedecki zastrzegł, że uczyni to jedynie na rzecz stolnika brzeskiego Antoniego Wodzińskiego. Stawiał też warunek, iż ten nie będzie musiał odstąpić mandatu komuś innemu. J.Z. Kretkowski oczekiwał również rekompensaty w postaci, obiecannej mu dawniej, chorągwi kawalerii narodowej²⁴⁷. W końcu marca o poparcie dla syna zabiegał kasztelan I. Kościelski. Wobec odmiennych dyspozycji, które otrzymał wojewoda S. Dąbski, kasztelan bygdoski prosił króla o list w tej sprawie²⁴⁸. Natomiast wspomniane przez A. Danilczyka zabiegi (z początku sierpnia 1786) wojewody inowrocławskiego J. Mycielskiego o mandat dla syna dotyczyły prawdopodobnie

²⁴⁰ AGAD, RdGO 72, k. 117v; Laudum sejmiku w Radziejowie z 15 VII 1786 (też: *Lauda i instrukcje...*, s. 339–340).

²⁴¹ BCz 696, s. 593. S. Dąbski do króla z 16 VII 1786.

²⁴² BCz 696, s. 595. Król do S. Dąbskiego z 31 VII 1786 (także: BCz 699, s. 469).

²⁴³ W. Filipczak, *Sejm 1778 roku*, s. 107.

²⁴⁴ A. Danilczyk, *Afera Dogrumowej a konsolidacja opozycji antykrólewskiej w latach 1785–1786*, KH 2004, R. CXI, nr 4, s. 48–81.

²⁴⁵ A. Danilczyk, *W kręgu afery Dogrumowej. Sejm 1786 roku*, Warszawa 2010, s. 85–118. Zob. też: W. Filipczak, *Rugi poselskie i losy „rozdwójonych” sejmików przedsejmowych w latach 1778–1786*, CPH 1997, t. XLIX, z. 1–2, s. 76–78.

²⁴⁶ E. Rostworowski, *Sprawa aukcji...*, s. 191.

²⁴⁷ BCz 697, s. 639–640. J.Z. Kretkowski do NN [P. Sumińskiego?] z 12 III 1786; T. Sławiński, *op. cit.*, s. 368–369.

²⁴⁸ BCz 699, s. 873; Ignacy Kościelski do króla z 26 III 1786; A. Danilczyk, *W kręgu afery...*, s. 87.

nie Kujaw, lecz Wielkopolski²⁴⁹. Ostatecznie w plancie dworskiej wśród ewentualnych kandydatów do poselstwa wymieniano 14 osób. W gronie tym było wiele postaci znanych na kujawskiej scenie publicznej. Należeli do nich: generał adiutant J.N. Dąbski, szambelan J. Potocki, pułkownik D. Mniewski, stolnik Wodziński (zapewne Antoni), gen. W. Sokołowski, chorąży brzeski S. Dąbski, starosta przedecki J.Z. Kretkowski, starosta radziejowski I. Zakrzewski, wojski mniejszy inowrocławski B. Raczyński, cześnik kowalski J. Trzebuchowski, stolnik inowrocławski U. Gliński. Poparcie królewskie posiadali gen. J.N. Dąbski, pułkownik D. Mniewski i gen. W. Sokołowski²⁵⁰.

Sejmik poselski w Radziejowie zebrał się 21 sierpnia 1786. Obrady zagał wojewoda S. Dąbski. Marszałkiem został jednogłośnie wybrany jego imiennik – chorąży brzeski i starosta dybowski²⁵¹. Wśród asesorów, których tym razem było aż dziewięciu (po dwóch ze stołecznych powiatów) znalazło się pięciu posiadaczy (dość wysokich) urzędów ziemskich. Byli to: chorąży radziejowski K. Rudnicki, chorąży bydgoski Wincenty Wysocki (powiat przedecki), stolnik kruszewicki Józef Sokołowski (obaj powiat brzeski), stolnik bydgoski Tadeusz Trzcziński, podstoli przedecki Franciszek Mniewski (powiat inowrocławski). Do grona utytułowanych należeli także podkomorzy nadworny Ł.J. Dziecielski (powiat kowalski) i komornik ziemski brzeski J. Szadokierski (powiat bydgoski). Zespół asesorów uzupełniali Norbert Racięcki (powiat kruszewicki) oraz sędzic brzeski Ludwik Zakrzewski²⁵² (powiat przedecki). Czterech asesorów (K. Rudnicki, W. Wysocki, Ł.J. Dziecielski i J. Szadokierski) pełniło już tę funkcję w latach 1780–1786; K. Rudnicki i J. Szadokierski czynili to wielokrotnie. Stolnik J. Sokołowski był asesorem w 1777 na sejmiku deputackim²⁵³. Pomijam tu T. Trzczińskiego, który był asesorem na rozdwojonym przez Sokołowskich sejmiku deputackim z 1785. Posłami wybrani zostali większością głosów rotmistrz D. Mniewski, generał adiutant W. Sokołowski (województwo brzeskie), stolnik brzeski A. Wodziński i wojski inowrocławski B. Raczyński (województwo inowrocławskie)²⁵⁴. Wiadomo również, że generał adiutant J.N. Dąbski (brat cioteczny wojewody) zrezygnował z kandydowania na rzecz B. Raczyńskiego²⁵⁵. Nie wiadomo, czy miało to miejsce w czasie sejmiku, czy jeszcze przed rozpoczęciem obrad. W rozdwojonym sejmiku deputackim w kolegium pijarów w 1785 uczestniczyli B. Raczyński

²⁴⁹ BCz 697, s. 1011, 1013. J. Mycielski do króla z 4 VIII 1786 i król do J. Mycielskiego z 11 VIII 1786; A. Danilczyk, *W kręgu afery...*, s. 87–88.

²⁵⁰ AGAD, ZP 132, k. 48v. Konkurenci do poselstwa 1786.

²⁵¹ AGAD, RdGO 72, k. 119. Laudum sejmiku w Radziejowie z 21 VIII 1786 (także: *Lauda i instrukcje...*, s. 340–341).

²⁵² W wydanym drukiem laudum (*ibidem*, s. 341) Ludwik Zakrzewski błędnie występuje jako sędzia ziemski brzesko-kujawski. W rzeczywistości w tekście uchwały L. Zakrzewski pojawił się jako sędzic: AGAD, RdGO 72, k. 119v. Laudum sejmiku w Radziejowie z 21 VIII 1786. W tym czasie sędzią ziemskim był Kazimierz Zakrzewski: *Urządnicy kujawscy i dobrzyńscy...*, s. 53.

²⁵³ Laudum sejmiku w Radziejowie z 15 VII 1777, [w:] *Lauda i instrukcje...*, s. 297.

²⁵⁴ AGAD, RdGO 72, k. 119v–120. Laudum sejmiku w Radziejowie z 21 VIII 1786 (też: *Lauda i instrukcje...*, s. 341). A. Danilczyk (*W kręgu afery...*, s. 88) błędnie podał, że stolnik brzesko-kujawski Wodziński miał na imię Andrzej. Niekonsekwentnie imię postaci podają autorzy pracy *Urządnicy kujawscy i dobrzyńscy...*, s. 61, 276.

²⁵⁵ BCz 725, s. 12. S. Dąbski do króla z 10 XI 1786.

(wybrany wówczas pisarzem dekretów z rejestru wojewódzkiego) i W. Sokołowski (został posłem do prymasa)²⁵⁶. Wśród posłów wylonionych w Radziejowie zachowano więc równowagę między oboma regalistycznymi fakcjami. Być może z tym była związana wspomniana rezygnacja J.N. Dąbskiego na rzecz wojskiego inowrocławskiego. Wojewoda S. Dąbski w liście do króla napisał, że skład kujawskiej reprezentacji na sejm był zgodny z wolą Stanisława Augusta. Wojewoda brzeski podkreślał swoje zabiegi o pomyślne zakończenie sejmiku poselskiego. Odpowiedź króla świadczy, że również on pozytywnie oceniał rezultaty sejmiku. Monarcha stwierdzał, że posłom „zupełnie ufać można” i chwalił efekty pracy S. Dąbskiego²⁵⁷. W przedsejmowym, powstałym w kręgach opozycji, wykazie posłów trzech Kujawian zostało uznanych za regalistów, a tylko A. Wodziński za „obojętnego”²⁵⁸.

Uchwalona 21 sierpnia 1786 instrukcja poselska liczyła 15 punktów. Była więc krótsza niż dwa lata wcześniej, a nieco dłuższa niż w 1782. Szlachta kujawska domagała się w niej nienaruszalności praw kardynalnych, zwłaszcza w stosunku do stanu szlacheckiego (punkt 3). Ważny punkt, dotyczący projektu rekrutacyjnego Departamentu Wojskowego, znalazł się na samym końcu instrukcji. Sejmik radziejowski, wypowiadając się na ten temat, wspominał o wydawaniu rekrutów z dóbr królewskich i duchownych, pominął zaś milczeniem miasta i miasteczka szlacheckie. Zgadzano się na projekt, zastrzegając jednak, by „dostateczny porządek w wybieraniu był zachowany”²⁵⁹. Domagano się również objęcia obowiązkiem dostarczania żołnierzy całej Korony (punkt 15). Kujawianie zasadniczo pozytywnie odpowiedzieli na popieraną przez króla inicjatywę. Wydaje się jednak, że wśród miejscowych nie brakowało obaw. Za wsparcie polityki militarnej dworu można uznać punkt rekomendujący sejmowi zasługi generała Jana Komarzewskiego (punkt 6). Miało to dodatkową wymowę ze względu na niechęć do niego opozycji. Przypomnę, że szef kancelarii wojskowej króla naraził się malkontentom w osławionej sprawie Dogrumowej²⁶⁰. Szeroko omówiono sprawę rozgraniczenia między dobrami obywateli wielkopolskich i śląskich poddanych króla pruskiego. W tym kontekście proponowano wypłatę rekompensaty dla poszkodowanych w wyniku konwencji obywateli (punkt 11)²⁶¹. Na uwagę zasługuje pozytywny stosunek szlachty do nadawania cudzoziemcom indygenatu. Sejmik radziejowski rekomendował do niego dwie osoby (punkt 12)²⁶².

²⁵⁶ AGAD, KGRD 21, k. 34. Laudum sejmiku w Radziejowie (kolegium pijarów) z 15 VII 1785.

²⁵⁷ BCz 696, s. 597, 599. S. Dąbski do króla z 22 VIII 1786 i król do S. Dąbskiego z 29 VIII 1786. Zob. też: A. Danilczyk, *W kręgu afery...*, s. 88.

²⁵⁸ AGAD, APP 96, s. 316. Wykaz posłów na sejm 1786.

²⁵⁹ AGAD, RdGO 72, k. 124. Instrukcja poselska kujawska z 21 VIII 1786 (także: *Lauda i instrukcje...*, s. 346).

²⁶⁰ A. Kraushar, *Sprawa Dogrumowej przed sądem marszałkowskim 1785 roku*, [w:] idem, *Drobiazgi historyczne*, t. I, Petersburg–Kraków 1891, s. 245–316; A. Danilczyk, *Afera Dogrumowej...*, s. 51–52.

²⁶¹ AGAD, RdGO 72, k. 122–123. Instrukcja poselska kujawska z 21 VIII 1786 (też: *Lauda i instrukcje...*, s. 344–345).

²⁶² Do indygenatu rekomendowani przez sejmik byli: pułkownik wojsk koronnych Tomasz hrabia de Brugienthall i minister elektora reńskiego Karol graf de Schall (*ibidem*, s. 345; AGAD, RdGO 72, k. 123. Instrukcja poselska kujawska z 21 VIII 1786).

Przy okazji sejmiku poselskiego z 21 sierpnia 1786 podjęta została w Radziejowie odrębna uchwała, która nie była związana z tematyką zgromadzenia. Potwierdzano w niej posiadanie szlachectwa przez Franciszka Rudnickiego²⁶³. Było to konsekwencją nabycia przez niego wsi Lipie w zaborze pruskim. Uchwałę uzasadniono tym, że władze pruskie dopuszczały możliwość nabywania dóbr jedynie przez szlachtę. Zaświadczenie sejmiku miało zaoszczędzić zainteresowanemu wydatków związanych z kwerendą w celu dotarcia do dokumentów potwierdzających jego status społeczny²⁶⁴. Warto zauważyć, że mimo osobnego laudum, brak jest wzmianki o odbyciu kolejnego sejmiku (gospodarskiego). Wydaje się, że wyodrębnienie sprawy z uchwały przedsejmowej wynikało ze względów praktycznych. Chodziło o możliwość posłużenia się nią wobec władz pruskich. Wiadomo, że praktyka potwierdzania szlachectwa przez sejmiki (było to zgodne z II i III Statutem Litewskim) istniała na terenie Wielkiego Księstwa Litewskiego²⁶⁵. Ciekawa jest lista osób, które podpisały uchwałę. Pod laudum znalazły się 34 podpisy. Wśród osób sygnujących dokument byli, m.in.: wojewoda S. Dąbski (zagajający), trzech asesorów (chorąży radziejowski Karol Rudnicki, stolnik kruszewicki J. Sokołowski, stolnik bydgoski T. Trzciniński) i dwóch posłów (W. Sokołowski, A. Wodziński). Na podstawie pozostałych podpisów warto odnotować, że w czasie obrad byli obecni, m.in. stolnik inowrocławski Urban Gliński i pisarz ziemski brzeski Józef Rudnicki²⁶⁶. Zwraça uwagę fakt, że zabrakło podpisów marszałka koła rycerskiego i większości (sześciu) asesorów. Można mieć więc wątpliwości, czy mamy do czynienia z formalną decyzją sejmiku. W moim przekonaniu posłużono się formułą laudum, by wzmocnić wymowę deklaracji części uczestników sejmiku. Na pewno też liczba podpisów pod uchwałą nie informuje nas o liczbie uczestników zgromadzenia.

Sprawy kujawskie budziły duże emocje wśród regalistów za kulisami sejmu w 1786. W jego kuluarach dyskutowana była, wcześniej wzmiankowana, sprawa wakansów po śmierci kasztelana kruszewickiego K. Rybińskiego. Przybycie na obrady wojewody S. Dąbskiego i kasztelana P. Sumińskiego pozwoliło na omówienie tej sprawy w Warszawie. Sytuację komplikował konflikt wojewody brzeskiego z rodziną Sokołowskich, na czele której stał starosta nieszawski Serafin. Istotną rolę w negocjacjach odgrywał marszałek nadworny K. Raczyński, który szczegółowo relacjonował przebieg sporu królowi²⁶⁷. Związki ze stronami konfliktu i znajomość sytuacji na Kujawach pozwalała występować K. Raczyńskiemu w roli arbitra, a zarazem współtwórcy rozwiązań. Powstawały one w czasie wizyt S. Dąbskiego i P. Sumińskiego u marszałka nadwornego koronnego²⁶⁸. Efektem narad były propozycje S. Dąbskiego, przedstawione królowi w liście z 10 listopada 1786. Wojewoda brzeski ponowił w nim prośby, które sformułował dzień wcześniej, w czasie pożegnalnego spotkania z królem,

²⁶³ AGAD, RdGO 72, k. 125–126. Laudum szlachty kujawskiej z 21 VIII 1786 (też: *Lauda i instrukcje...*, s. 346).

²⁶⁴ AGAD, RdGO 72, k. 125. Laudum szlachty kujawskiej z 21 VIII 1786 (także: *Lauda i instrukcje...*, s. 346).

²⁶⁵ A.B. Zakrzewski, *op. cit.*, s. 196–198.

²⁶⁶ AGAD, RdGO 72, k. 125v–126. Laudum szlachty kujawskiej z 21 VIII 1786 (także: *Lauda i instrukcje...*, s. 347).

²⁶⁷ BCz 929, s. 899–900. K. Raczyński do króla, bd. [połowa listopada 1786].

²⁶⁸ BCz 929, s. 899–900. K. Raczyński do króla, bd.

przed wyjazdem z Warszawy. S. Dąbski sugerował, by wakującą kasztelanę kruszwicką otrzymał sędzia ziemski brzeski K. Zakrzewski²⁶⁹ (wielokrotny asesor na obradach radziejowskich). Sęstwo po nim miał otrzymać pisarz ziemski brzeski Józef Rudnicki. Pióro z kolei przypaść miało pisarzowi grodzkiemu Maciejowi Morzyckiemu (asesorowi na sejmiku deputackim w 1784). J.P. Wodziński, który wcześniej uzyskał obietnicę sęstwa, miał otrzymać podsędkostwo. Jeszcze w marcu 1786 podczaszy kruszwicki zwracał się w tej sprawie do króla, po śmierci podsędka brzeskiego Macieja Dąbskiego. J.P. Wodziński powoływał się na obietnicę królewską, uzyskaną jeszcze na sejmie grodzieńskim²⁷⁰. Dodatkowe światło na sprawę rzuca notatka pod listem, sporządzona w Gabinecie Stanisława Augusta. Królewską obietnicę na sejmie z 1784 J.P. Wodziński uzyskał za wstawiennictwem K. Raczyńskiego. Z notatki wynika, że podczaszy kruszwicki, jeszcze w czasie choroby podsędka brzeskiego, przypominał o swoich aspiracjach. Korzystał w tej sprawie z pośrednictwa wojewody S. Dąbskiego i kasztelana P. Sumińskiego²⁷¹. W odpowiedzi na list, monarcha deklarował w kwietniu 1786, że J.P. Wodziński otrzyma nominację na wakujący urząd, jeśli znajdzie się w gronie wybranych przez sejmik kandydatów. Monarcha powoływał się na „chwalebnie” odprawioną przez podczaszego kruszwickiego funkcję poselską i sprawowane wówczas obowiązki deputata²⁷². Do elekcji kandydatów jednak nie dochodziło przez wiele miesięcy, zapewne dlatego, że sejmik nie został zwołany. Było to oczywistym naruszeniem prawa, które zobowiązywało pierwszego senatora do wydania uniwersału na sejmik elekcyjny w ciągu sześciu tygodni od śmierci urzędnika²⁷³.

Do listopadowego listu wojewody S. Dąbskiego dołączone były jeszcze dwie prośby. Jedna dotyczyła orderu dla gen J.N. Dąbskiego (za rezygnację z ubiegania się o poselstwo). W drugiej popierał on aspiracje rotmistrza D. Mniewskiego, za którym miał się wstawiać kasztelan P. Sumiński²⁷⁴. Wiadomo, że D. Mniewski pretendował do starostwa grodowego brzesko-kujawskiego. Uzasadniał to faktem ograniczenia prerogatyw rotmistrza przez nowy regulamin wojskowy. Przy okazji D. Mniewski podkreślał swoją lojalność wobec króla. Na sejmie, zgodnie z życzeniem monarchy, zrezygnował z krytyki postanowień regulaminu²⁷⁵. Wiadomo, że sprawa regulaminów i reformy kawalerii narodowej była wykorzystana przez opozycję do ataku na politykę militarną dworu²⁷⁶. Prośba D. Mniewskiego okazała się jednak bezprzedmiotowa, ze względu na brak wakansu na starostwie brzeskim²⁷⁷.

Propozycje obsady urzędów kujawskich, które przedstawił wojewoda S. Dąbski, spotkały się ze sprzeciwem S. Sokołowskiego. Starosta niezawski był człowiekiem

²⁶⁹ BCz 725, s. 11. S. Dąbski do króla z 10 XI 1786.

²⁷⁰ BCz 698, s. 1511. J.P. Wodziński do króla z 25 III 1786.

²⁷¹ BCz 698, s. 1512. Notatka pod listem J.P. Wodzińskiego do króla z 25 III 1786.

²⁷² BCz 698, s. 1513. Król do J.P. Wodzińskiego z 12 IV 1786.

²⁷³ VL, t. VIII, s. 293. *Porządek sejmikowania*.

²⁷⁴ BCz 725, s. 12. S. Dąbski do króla z 10 XI 1786.

²⁷⁵ BCz 734, s. 543. D. Mniewski do króla z 11 XI 1786.

²⁷⁶ E. Rostworowski, *Sprawa aukcji...*, s. 151–159; W. Filipczak, *Rola spraw wojskowo-skarbowych w walce politycznej na sejmie 1786 roku*, AUL, FH 49, 1993, s. 49–65; A. Danilczyk, *W kręgu afery...*, s. 163–168.

²⁷⁷ Od 1775 starostą był Aleksander Moszczeński: *Urzednicy kujawscy i dobrzyńscy...*, s. 58.

mającym koneksje na dworze, choćby ze względu na związki z Gabinetem królewskim²⁷⁸. Powoływał się również na swoje związki z prymasem M. Poniatowskim. Podkreślał, że nie aspirował nigdy do kierowania sprawami województw kujawskich. Nie ukrywał jednak, iż w oparciu o rodzinę, starał się uzyskać wpływy w województwie, „abym odwód trzymając, w razie potrzeby na zawołanie WKMcI mógł zawsze stanąć z garścią przyjaciół tronu nieodstępnych”²⁷⁹. S. Sokołowski mógł liczyć na pomoc czterech synowców, którzy dzięki dobrym ożenkom wzmocnili możliwości rodziny. Uzyskane poparcie wśród obywateli stało się, według starosty nieszawskiego, przyczyną zawiści. W tym kontekście pojawiły się, już wspomniane, sprawy sejmiku deputackiego z 1785 i kaduka na fundusz Sokołowskich. Starosta nieszawski oskarżał przeciwników o chęć wzbogacenia się kosztem sum przeznaczonych na szpital lub lazaret. Przyczyna ich działań wiązała się również ze sprawą szlachcica Burzyńskiego, „któremu okrutnym sposobem majątek wydarto”. Zasadniczym celem wrogów Sokołowskich było: „Żeby nas zgnać w obywatelstwie i upodlić”²⁸⁰. S. Sokołowski oceniał propozycje wojewody S. Dąbskiego jako powrót do tej polityki. Zastrzegł, że nie jest przeciwny nagrodzeniu sędziego K. Zakrzewskiego kasztelaną kruszwicką. Uważał, że prawdziwym celem tej nominacji jest awans podczaszego J.P. Wodzińskiego na sęstwo. S. Sokołowski podkreślał, że nominacja aktualnego deputata kujawskiego byłaby krzywdą pisarza J. Rudnickiego, który od 1773 zasiadał w ziemstwie²⁸¹. Chciano również pominąć w awansach podstarościgo J. Sokołowskiego (bratanka S. Sokołowskiego). Awans J.P. Wodzińskiego to, według starosty nieszawskiego, powtórne upokorzenie Sokołowskich (pierwszym był sejmik deputacki z 1785). S. Sokołowski podkreślał, że obietnica (którą podczaszy kruszwicki uzyskał w czasie sejmu z 1784)²⁸² znalezienia się w ziemstwie straciła aktualność. J.P. Wodziński miał się jej rzec w zamian za rezygnację J. Sokołowskiego z pretensji do deputacji. Miało się to odbyć w obecności wojewody S. Dąbskiego i gen. J.A. Kraszewskiego. Ponadto starosta nieszawski utrzymywał, że obietnica królewska dotyczyła jedynie urzędu podsędka. S. Sokołowski proponował inny układ ziemstwa brzeskiego. Sędzią miał zostać J. Rudnicki, podsędkiem J.P. Wodziński, pisarzem J. Sokołowski. Dodawał, że nie przyjął propozycji, by zrezygnować z popierania aspiracji J. Rudnickiego, w zamian za awans bratanka. Starosta nieszawski podkreślał praktykę synowca na funkcjach sądowych (trzy lata był sędzią grodzkim, cztery lata podstarościm). Powoływał się na jego prawnicze doświadczenie i osiągnięcia. Stwierdzał, że odsunięcie J. Sokołowskiego od kandydowania do sęstwa ziemskiego „ciągnie za sobą cechę upodlenia”²⁸³. S. Sokołowski podkreślał, sięgające XV w., zasługi swojego rodu i jego przywiązanie do monarchów. Jak pokazują

²⁷⁸ J. Dumanowski, *Sokołowski Serafin*, s. 179; M. Rymaszyna, *Gabinet Stanisława Augusta*, Warszawa 1962, s. 106 (przyp. 14), 202.

²⁷⁹ BCz 929, s. 903. S. Sokołowski do króla, bd. [połowa listopada 1786].

²⁸⁰ BCz 929, s. 904. S. Sokołowski do króla, bd. [połowa listopada 1786].

²⁸¹ Według S. Sokołowskiego J. Rudnicki był pisarzem ziemskim brzeskim od 14 lat. W rzeczywistości uzyskał nominację w marcu 1773: *Urzednicy kujawscy i dobrzyńscy...*, s. 42.

²⁸² BCz 929, s. 899. K. Raczyński do króla, bd. [połowa listopada 1786].

²⁸³ BCz 929, s. 904–905. S. Sokołowski do króla, bd [połowa listopada 1786].

badania Edwarda Opalińskiego, Sokołowski rzeczywiście mieli bogate, wielkosenatorskie tradycje²⁸⁴.

W tej sytuacji jako arbiter w konflikcie wystąpił marszałek K. Raczyński. Spełniał on podwójną rolę. Z jednej strony referował Stanisławowi Augustowi prośby S. Dąbskiego. Z wojewodą brzeskim, którego działalność jako przywódcy regalistów kujawskich oceniał wysoko, łączyła go wieloletnia przyjaźń. Z drugiej strony był skoligacony z Sokołowskimi. Podkreślał przywiązanie starosty nieszawskiego i jego synowców do króla. Doceniał ich pozycję i wpływy na Kujawach. Oczyszczał z zarzutów o chęć formowania odrębnej partii²⁸⁵. Wyjaśniał, że propozycje wojewody brzeskiego, zmierzające do wymiany ziemstwa, wynikają z negatywnej oceny jego pracy przez Kujawian. K. Raczyński, odmiennie niż S. Sokołowski, stwierdzał, że obietnica królewska dla J.P. Wodzińskiego, złożona na sejmie grodzieńskim, dotyczyła sęstwa ziemskiego. Jej świadkami byli K. Raczyński i P. Sumiński²⁸⁶. Poinformował o tym, jeszcze przed sejmem, S. Sokołowskiego i J. Rudnickiego, którzy przyjechali do Warszawy (w sprawie ewentualnego wakansu sęstwa). Marszałek nadworny podkreślał starania (w czasie wspomnianych narad podczas sejmiku 1786) wojewody S. Dąbskiego i kasztelana P. Sumińskiego, by „dogodzić” rodzinie Sokołowskich. Wojewoda brzeski zobowiązał się nakłonić J.P. Wodzińskiego do rezygnacji z sęstwa na rzecz J. Rudnickiego, który był „przyjacielem” rodziny starosty nieszawskiego²⁸⁷. Co więcej, S. Dąbski obiecał, korzystając z własnych pieniędzy, skłonić do rezygnacji podśędka Macieja Dąbskiego, by wakans po nim mógł otrzymać podczaszki kruszewicki. Kandydata wojewody na pisarza ziemskiego, pisarza grodzkiego M. Morzyckiego, K. Raczyński oceniał jako kompetentnego. Podkreślał, że jako osoba neutralna w konflikcie, zapewni on równowagę w ziemstwie. Za nieuzasadnione uznał obawy S. Sokołowskiego wynikające z obecności J.P. Wodzińskiego w ziemstwie. Jeszcze większy byłby niepokój drugiej strony, gdyby dwa miejsca w sądzie zajęli przedstawiciele konkurencyjnej faksji (J. Rudnicki, J. Sokołowski). K. Raczyński podkreślał wierność Dąbskich wobec króla²⁸⁸. Uznał, że nieuwzględnienie propozycji wojewody brzeskiego może dać okazję do nowego konfliktu w województwie. Proponował też środki dla ułagodzenia Sokołowskich. Sugerował, by dać order starości kowalskiemu M. Sokołowskiemu. J. Sokołowskiego należało zaspokoić obietnicą umieszczenia w sęstwie ziemskim inowrocławskim²⁸⁹.

Tak szerokie omówienie sporów wokół wakansów kujawskich w pracy dotyczącej życia sejmikowego ma swoje uzasadnienie. Podstawowym celem tej operacji miała być wymiana całego, negatywnie ocenianego, ziemstwa brzeskiego. Potrzebę zmian na urzędach sądowych dostrzegały obie strony sporu. W tej sytuacji konieczne byłoby trzy kolejne sejmiki elekcyjne. W tym należy, być może, upatrywać przyczynę

²⁸⁴ E. Opaliński, *Rodziny wielkosenatorskie w Wielkopolsce, na Kujawach i na Mazowszu za Zygmunta III. Podstawy karier*, Warszawa 2007, s. 28, 30, 51–53, 61.

²⁸⁵ BCz 929, s. 899. K. Raczyński do króla, bd. [połowa listopada 1786].

²⁸⁶ BCz 929, s. 899. K. Raczyński do króla, bd. [połowa listopada 1786].

²⁸⁷ BCz 929, s. 900. K. Raczyński do króla, bd. [połowa listopada 1786].

²⁸⁸ BCz 929, s. 901. K. Raczyński do króla, bd. [połowa listopada 1786].

²⁸⁹ BCz 929, s. 902. K. Raczyński do króla, bd. [połowa listopada 1786].

rezygnacji z realizacji projektu. Wobec braku kompromisu zapewne obawiano się, że mogą one wzmocnić napięcie. Istotną rolę mogły odegrać powiązania Kujawian z liderami stronnictwa regalistycznego. Propozycje wojewody S. Dąbskiego wspierał K. Raczyński. S. Sokołowski zapewne liczył na pomoc prymasa M. Poniatowskiego. Ostatecznie nie podjęto wówczas żadnych decyzji. Kasztelanę kruszwicką obsadzono dopiero w marcu 1788. Urząd ten otrzymał kasztelan kowalski K. Bogatko²⁹⁰. Tak więc kłopotliwa sprawa ziemstwa brzeskiego nie doczekała się wówczas rozwiązania.

Procedurę sejmików kujawskich badał już A. Pawiński²⁹¹, skoncentruję się więc na zagadnieniach specyficznych dla okresu, którym się zajmuję. Podstawę analizy stanowią przekazy źródłowe dotyczące 11 sejmików (7 deputackich i 4 poselskie), które odbyły się w Radziejowie w latach 1780–1786. W zestawieniach statystycznych nie uwzględniam rozdwojonego przez Sokołowskich sejmiku deputackiego z 1785, który obradował w kolegium pijarskim. Brak jest informacji, by w badanym okresie miały miejsce zgromadzenia gospodarskie, które zbierały się zwykle nazajutrz po sejmiku deputackim²⁹². Również na innych zgromadzeniach nie podejmowano uchwał z dziedziny samorządowej i ekonomicznej. Jedyny tego rodzaju przykład przynosi laudum z 21 sierpnia 1780, jednak ograniczono się wówczas do reasumpcji uchwały sejmiku deputackiego z 15 lipca 1779, o powołaniu 16-osobowej komisji „dobrego porządku”, której zadaniem była ocena projektu kodeksu A. Zamoyskiego oraz ułożenie „porządku ekonomicznego w województwach”²⁹³. Wcześniej, na sejmiku gospodarskim z 15 lipca 1777, wyłoniono 6-osobową komisję, która miała zająć się polepszeniem „rządu wewnętrznego”²⁹⁴. Do obowiązków komisarzy należało: rozliczenie wydatkowania pieniędzy wydanych niegdyś na furaz; wyszukiwanie ludzi luźnych w miastach i na wsiach; znalezienie funduszy „na reparację szkół radziejowskich” oraz naprawę kancelarii grodzkiej radziejowskiej²⁹⁵. Poszerzenie składu komisji w 1779 związane było z problemami z frekwencją jej członków, gdyż kworum w nowym komplecie określono na 6 osób, które miały w wyznaczonym terminie zjechać się do Brześcia²⁹⁶. W laudach z lat osiemdziesiątych brak jest wzmianek o efektach jej

²⁹⁰ *Urzednicy kujawscy i dobrzyńscy...*, s. 135.

²⁹¹ A. Pawiński, *op. cit.*, s. 57–86.

²⁹² *Ibidem*, s. 516; A. Lityński, *op. cit.*, s. 80.

²⁹³ AGAD, RGPI 22b, k. 623, Laudum sejmiku w Radziejowie z 15 VII 1779; RGPI 22c, k. 16–16v. Laudum sejmiku w Radziejowie z 21 VIII 1780 (także: *Lauda i instrukcje...*, s. 311–312, 317).

²⁹⁴ W skład komisji weszli: podczaszy brzeski K. Rybiński, stolnik kowalski T. Sokołowski, podstoli radziejowski Kajetan Karski, cześnik radziejowski Bartłomiej Dzieścielski, miecznik przedecki Karol Rudnicki i komornik ziemski brzeski Józef Rudnicki: Laudum sejmiku w Radziejowie z 15 VII 1777, [w:] *Lauda i instrukcje...*, s. 299.

²⁹⁵ *Ibidem*, s. 299–300.

²⁹⁶ AGAD, RGPI 22b, k. 623. Laudum sejmiku w Radziejowie z 15 VII 1779 (także: *Lauda i instrukcje...*, s. 311). W nowym składzie komisji znaleźli się: podkomorzy J. Biesiekierski, starostwie J.Z. Kretkowski i I. Zakrzewski, chorąży A. Biesiekierski, sędzia ziemski K. Zakrzewski, stolnikowie T. Sokołowski i M. Kielczewski, podczaszy K. Rybiński, podstoli brzeski Ignacy Zagajewski, pisarze ziemscy: brzeski J. Rudnicki, inowrocławski Bonawentura Markowski oraz

działalności. Postępowanie Kujawian było analogiczne do opisanych wcześniej, samorządowych inicjatyw w sąsiedniej Wielkopolsce, które spotkały się jednak z nieprzychylnym przyjęciem dworu. W Radziejowie komisję powołano jednak o miesiąc wcześniej niż w Środzie. Zniechęcenie wywołane krytycznymi ocenami politycznych protektorów wyjaśnia nikle zaangażowanie Kujawian w rozwiązywanie lokalnych problemów, którego nie da się wytłumaczyć jedynie odebraniem sejmikom (w latach 1766–1768) resztek uprawnień finansowych²⁹⁷. Zwraca uwagę zwłaszcza niechęć do korzystania z formuły zgromadzeń gospodarskich. Nawet sprawę potwierdzenia przez sejmik szlachectwa załatwiano w 1786 przy okazji sejmiku poselskiego. Uchwała ta, jeśli potraktujemy ją jako legalną decyzję sejmiku, jest ewenementem. Działalność sejmików w tym zakresie znana jest głównie na Litwie. Podobny przykład laudum, w którym potwierdzano szlacheckie pochodzenie Kazimierza Pagowskiego wobec władz pruskich, znamy z województwa sieradzkiego²⁹⁸. Niechęć do wykorzystywania zgromadzeń gospodarskich można zaobserwować również w województwie płockim²⁹⁹. Z interesującego mnie okresu nie zachowało się żadne laudum sejmiku elekcyjnego. Jednak z korespondencji wiadomo, że 25 lutego 1783 w Podgórzu odbył się sejmik elekcyjny, na którym wybierano kandydatów do starostwa sądowego inowrocławskiego³⁰⁰. Jesienią 1786, mimo projektów zmian w sęstwie brzeskim, nie powstała okazja do zwołania takiego zgromadzenia. Dopiero w dniu 24 września 1787 odbył się w Brześciu Kujawskim sejmik elekcji kandydatów do podkomorstwa brzeskiego (po śmierci Wincentego Modlińskiego)³⁰¹.

Obrady trwały zwykle jeden dzień, co było zjawiskiem typowym w tej epoce³⁰². Żadne laudum nie wspomina o dłuższym trwaniu sejmiku. Jednak w świetle korespondencji rozdwojony sejmik deputacki z 1785 mógł trwać dwa dni. Sprawa jest jednak wątpliwa. Chodzi o sformułowanie listu kasztelana Jana Ch. Dąbskiego, odnoszące się do prób porozumienia z kasztelanem K. Rybińskim i konsyliarzem S. Sokołowskim, „lecz tyle wymóc nie mogliśmy, że nawet przez przeciąg dwudniowy widzieć nie chcieli...”³⁰³. Nie ma jednak pewności, że wspomniane dwa dni dotyczą sejmiku, a nie pobytu w Radziejowie. Sejmiki kujawskie były najczęściej zagajane przez senatorów (8 razy na 11). Nie było w tym nic dziwnego, gdyż w wojewódz-

rawski K. Bogatko, skarbnik radziejowski W. Wysocki, komornik ziemski brzeski Józef Rudnicki, subdelegat pisarza grodzkiego inowrocławskiego Stanisławski i burgrabia brzeski Bogusławski.

²⁹⁷ A.B. Zakrzewski, *op. cit.*, s. 210–211; M. Zwierzykowski, *Komisja Skarbowa Poznańska. Z dziejów sejmikowej administracji i sądownictwa skarbowego w Wielkopolsce w XVII i XVIII wieku*, Poznań 2003, s. 247–253.

²⁹⁸ BPAU 8345, s. 759–762. Laudum sejmiku w Piotrkowie z 22 VII 1779.

²⁹⁹ W. Filipczak, *Sejmiki województwa płockiego w latach 1780–1786*, PNH 2009, R. VIII, nr 2, s. 53–54.

³⁰⁰ BCz 655, s. 261. Antoni Biesiekierski do króla z 26 II 1783.

³⁰¹ AGAD, BGO–I, sygn. 7, k. 481–481v. Laudum sejmiku w Brześciu Kujawskim z 24 IX 1787 (także: *Lauda i instrukcje...*, s. 349–350).

³⁰² Por. W. Bednaruk, *Sejmiki lubelskie w okresie stanisławowskim (1764–1794)*, Lublin 2011, s. 87–88.

³⁰³ BCz 696, s. 584. Jan Ch. Dąbski do króla z 16 VII 1785.

twach brzesko-kujawskim i inowrocławskim było 8 urzędów senatorskich³⁰⁴. Obrady zagajało 8 osób. Dwa razy inaugurowali obrady sejmikowe: kasztelan brzeski Paweł Dąbski (sejmiki poselskie 1780 i 1782), kasztelan bydgoski Ignacy Kościelski (sejmiki deputackie 1781, 1783, pomijam tu rozdwojony sejmik deputacki z 1785) i wojewoda brzeski Stanisław Dąbski (sejmiki poselskie 1784, 1786). W poprzednich latach zagajali zgromadzenia kasztelanowie P. Dąbski (w 1778 poselski, w 1779 deputacki) i I. Kościelski (w 1777 deputacki i gospodarski)³⁰⁵. Grono zagajających senatorów uzupełnili kasztelan kruszwicki Kazimierz Rybiński (sejmik deputacki 1784) i kasztelan inowrocławski J.Ch. Dąbski (sejmik deputacki 1785). Trzy razy na obradach nie było senatorów. Sejmik zagaili wówczas: chorąży brzeski Stanisław Dąbski (sejmik deputacki 1780), podkomorzy brzeski Wincenty Modliński (sejmik deputacki 1782) i podkomorzy inowrocławski Jan Biesiekierski (sejmik deputacki 1786). Dostrzec można wyraźną, choć trudną do przekonującego wytłumaczenia tendencję. Sejmiki poselskie zagajali zawsze znajdujący się wysoko w hierarchii senatorowie (wojewoda i kasztelan brzeski). Miało to zapewne związek z dużym znaczeniem politycznym zgromadzenia. Trudniej wyjaśnić, dlaczego aż trzy (na cztery) sejmiki deputackie w latach „sejmowych” zagajali urzędnicy ziemscy (podobnie w 1778 sejmik deputacki zagail chorąży inowrocławski A. Biesiekierski³⁰⁶). Sejmiki deputackie w latach nieparzystych zagajali zawsze senatorowie. Być może w latach „niesejmowych” sejmik deputacki, jako najważniejsze w roku wydarzenie publiczne, wzbudzał większe zainteresowanie miejscowych notabli. Należy zauważyć, że w jednej sytuacji sejmik nie został zagajony przez najwyższego z obecnych urzędników. Na sejmiku 15 lipca 1783 obecny był kasztelan inowrocławski J.Ch. Dąbski, jednak „ustąpił zagajania” kasztelanowi bydgoskiemu I. Kościelskiemu³⁰⁷. Nie wiadomo, co skłoniło kasztelana inowrocławskiego do tego kroku. Nie można wykluczyć, że istniały przeszkody prawne (kondemnata), jednak laudum o tym nie wspomina. Bardziej prawdopodobne wydaje mi się, że sytuacja miała związek z czasem uzyskania urzędu przez J.Ch. Dąbskiego. Jego nominacja nosi datę 17 VI 1783, została więc wystawiona niecały miesiąc przed obradami sejmiku³⁰⁸.

Obradami 11 sejmików kujawskich z lat 1780–1786 kierowało 9 marszałków (tab. 1).

³⁰⁴ Na Kujawach były następujące urzędy senatorskie: województwa brzeskie i inowrocławskie oraz kasztelanie: brzeska, inowrocławska, kruszwicka, kowalska, bydgoska i konarska kujawska. A. Pawiński (*op. cit.*, s. 61) zalicza do senatorii kujawskich także kasztelanów słońską. Jednak, choć Słońsk leżał na Kujawach, był to urząd ziemi dobrzyńskiej: J. Siemieński, *Organizacja sejmiku ziemi dobrzyńskiej*, Kraków 1906, s. 5; R. Łaszewski, *Ziemia dobrzyńska od połowy XV wieku do upadku Rzeczypospolitej szlacheckiej*, [w:] *Studia z dziejów ziemi dobrzyńskiej XV–XX wiek*, red. M. Wojciechowski, Warszawa–Poznań–Toruń 1987, s. 73.

³⁰⁵ Lauda sejmików w Radziejowie z 15 VII 1777, 17 VIII 1778 i 15 VII 1779, [w:] *Lauda i instrukcje...*, s. 297–298, 303, 310.

³⁰⁶ AGAD, RGPI 22a, k. 392–392v. Laudum sejmiku w Radziejowie z 15 VII 1778 (też: *Lauda i instrukcje...*, s. 301).

³⁰⁷ AGAD, RGPI 23, k. 275. Laudum sejmiku w Radziejowie z 15 VII 1783 (także: *Lauda i instrukcje...*, s. 326–327).

³⁰⁸ *Urzędnicy kujawscy i dobrzyńscy...*, s. 90.

Tabela 1. Marszałkowie sejmików województw kujawskich w Radziejowie z lat 1780–1786

Data sejmiku	Rodzaj sejmiku	Marszałek koła rycerskiego
15 VII 1780	deputacki	Wojciech Sokołowski, generał adiutant
21 VIII 1780	poselski	Jakub Zygmunt Kretkowski, starosta przedecki
15 VII 1781	deputacki	Dionizy Mniewski, rotmistrz
15 VII 1782	deputacki	Jan Paweł Wodziński, podczasy kruszwicki
19 VIII 1782	poselski	Karol Rudnicki, stolnik inowrocławski
15 VII 1783	deputacki	Ignacy Zakrzewski, starosta radziejowski
15 VII 1784	deputacki	Ignacy Trzebuchowski, pisarz grodzki inowrocławski
16 VIII 1784	poselski	Dionizy Mniewski, rotmistrz
15 VII 1785	deputacki	Stanisław Dąbski, chorąży brzeski*
15 VII 1786	deputacki	Antoni Wodziński, stolnik brzeski
21 VIII 1786	poselski	Stanisław Dąbski, chorąży brzeski

* Marszałkiem konkurencyjnego sejmiku był miecznik radziejowski Maciej Lubowiecki.

Źródło: lauda sejmikowe.

Dwa razy funkcję tę pełnił tylko rotmistrz Dionizy Mniewski. Kierował on także (24 września 1787) obradami sejmiku podkomorskiego³⁰⁹. Był wyróżniającym się uczestnikiem życia parlamentarnego. W czasach Rady Nieustającej trzy razy wybierano go posłem na sejm (1778, 1782, 1786). Również dwukrotnie marszałkiem sejmiku był chorąży brzeski S. Dąbski. Kierował on także obradami sejmików w 1775, 1777 i 1778 oraz pospował na sejmy (1773/1775, 1780, 1784)³¹⁰. Reprezentantami Kujaw w izbie poselskiej byli kolejni marszałkowie sejmików – starosta przedecki J.Z. Kretkowski (wcześniej także marszałek sejmiku deputackiego w 1779), generał adiutant W. Sokołowski, podczasy kruszwicki J.P. Wodziński, starosta radziejowski I. Zakrzewski i stolnik brzeski A. Wodziński. Chorąży (później podkomorzy) S. Dąbski, J.Z. Kretkowski i I. Zakrzewski otrzymywali mandat poselski wielokrotnie³¹¹. Obaj Wodzińscy najpierw kierowali obradami sejmików, później zasiadali w izbie poselskiej. W. Sokołowski, po sześciu latach od marszałkostwa (1780), został posłem, zaś we wrześniu 1787 wybrano go kandydatem na podkomorzego brzeskiego³¹². Działalność sejmikową preferowali stolnik inowrocławski Karol Rudnicki, który wielokrotnie pełnił funkcję asesora (o czym dalej) i pisarz grodzki inowrocławski Z. Ignacy Trzebuchowski, dwukrotnie pomagający marszałkom (15 lipca

³⁰⁹ AGAD, BGO–I, sygn. 7, k. 481. Laudum sejmiku w Brześciu z 24 IX 1787 (także: *Lauda i instrukcje...*, s. 349–350). Według J. Dumanowskiego (*Generał Dionizy Mniewski...*, s. 103) D. Mniewski cztery razy był marszałkiem sejmikowym.

³¹⁰ A. Pawiński, *op. cit.*, s. 130; [Red.], *Dąbski Stanisław*, s. 35–36; R. Chojecki, *Patriotyczna opozycja na sejmie 1773 r.*, KH 1972, R. LXXIX, s. 559.

³¹¹ A. Pawiński, *op. cit.*, s. 130; W. Szczygielski, *Kretkowski Jakub Zygmunt*, s. 281–282.

³¹² AGAD, BGO–I, sygn. 7, k. 481v. Laudum sejmiku w Brześciu z 24 IX 1787 (też: *Lauda i instrukcje...*, s. 350).

1781 i 19 sierpnia 1782). Trzech spośród marszałków koła rycerskiego nie miało urzędów ziemskich (ponad 33% osób, ponad 27% funkcji). Byli to: rotmistrz D. Mniewski, pisarz grodzki Z.I. Trzebuchowski i generał adiutant W. Sokolowski.

Na sejmikach radziejowskich funkcja asesora cieszyła się wysokim prestiżem. Jak już pisałem, w gronie tym znajdowali się liczni urzędnicy ziemscy. Niejednokrotnie były to osoby usadowione wysoko w hierarchii lokalnych urzędów (chorążowie, sędzia ziemski, stolnikowie). Warto zwrócić uwagę, że na wszystkich trzech sejmikach, którymi kierowały osoby bez urzędu ziemskiego, w gronie asesorów takowi się znajdowali. Ograniczę się do wymienienia osób o najwyższych godnościach. Asesorami na sejmikach byli: 15 lipca 1781 – chorąży kowalski T. Sokolowski, 15 lipca 1784 i 16 sierpnia 1784 – chorąży radziejowski Karol Rudnicki³¹³. Warto też pamiętać, że ten ostatni pełnił już wcześniej (19 sierpnia 1782) funkcję marszałka koła rycerskiego. Tak duże znaczenie funkcji asesorskiej było czymś raczej niezwykłym w Koronie. Stanisław Achremczyk dość wysoko oceniał prestiż funkcji asesorskiej w Prusach Królewskich³¹⁴ (oczywiście w okresie wcześniejszym). Na sejmikach radziejowskich wybierano zwykle 7 asesorów, po jednym z każdego powiatu³¹⁵. Od tej zasady były jednak wyjątki. Na sejmiku deputackim w 1781 było tylko 6 asesorów. Z nieznanymi przyczyn nie było wówczas przedstawiciela powiatu kowalskiego³¹⁶. Na zgromadzeniu przedsejmowym w 1786 było aż 9 asesorów. Po dwóch przedstawicieli miały powiaty brzeski i inowrocławski³¹⁷. Istniała tendencja do wyróżniania powiatów stołecznych. Na sejmikach poselskich w 1784 i 1786 ich przedstawicieli nazwano asesorami województwa i powiatu³¹⁸. Wśród pomocników marszałka byli prawdziwi „weterani”, którzy pełnili tę funkcję wielokrotnie. Rekordzistą był Karol Rudnicki, który w latach 1780-1786 pięć razy był asesorem (zob. tabela nr 2). W latach 1778-1779 sprawował tę funkcję jeszcze trzy razy³¹⁹. W tym czasie pełnił także obowiązki marszałka sejmikowego i awansował z urzędu ziemnika przedeckiego na chorąstwo radziejowskie³²⁰. Cztery razy asesorem był komornik ziemski brzeski J.F. Szadokierski. Wcześniej pomagał on marszałkowi w 1779 na sejmiku deputackim³²¹. Sześć osób pełniło w latach 1780–1786 tę funkcję 3 razy (tab. 2).

³¹³ AGAD, RGPI 22c, k. 131. Laudum z 15 VII 1781; RdGO 71, k.125. Laudum z 15 VII 1784; RdGO 58, k. 252v. Laudum z 16 VIII 1784 (także: *Lauda i instrukcje...*, s. 319, 329–331).

³¹⁴ S. Achremczyk, *Reprezentacja stanowa Prus Królewskich w latach 1696–1772*, Olsztyn 1981, s. 37.

³¹⁵ W. Bednaruk (*Sejmiki lubelskie...*, s. 157–158), powołując się na ustawodawstwo z 1764, uważał, że obowiązywała zasada, iż z każdego powiatu powinno być dwóch asesorów. Jednak konstytucja *Porządek sejmikowania* z 1768 (VL, t. VI, s. 293) ustalała jedynie, iż asesorem mieli być wybierani „in ratione powiatów”.

³¹⁶ AGAD, RGPI 22c, k. 131, 132. Laudum sejmiku w Radziejowie z 15 VII 1781 (także: *Lauda i instrukcje...*, s. 318–319).

³¹⁷ AGAD, RdGO 72, k. 119v. Laudum sejmiku w Radziejowie z 21 VIII 1786 (też: *Lauda i instrukcje...*, s. 341–342).

³¹⁸ AGAD, RdGO 58, k. 252v. Laudum sejmiku w Radziejowie z 16 VIII 1784 (też: *Lauda i instrukcje...*, s. 330–331).

³¹⁹ *Lauda sejmików w Radziejowie z 15 VII i 17 VIII 1778 i 15 VII 1779*, [w:] *Lauda i instrukcje...*, s. 302, 303, 310.

³²⁰ *Urzędnicy kujawscy i dobrzyńscy...*, s. 264.

³²¹ AGAD, RGPI 22b, k. 622v. Laudum sejmiku w Radziejowie z 15 VII 1779. Nie ma pewności czy J.F. Szadokierski jest identyczny z aktywnym konfederatem barskim, pułkownikiem J. Szadokierskim; zob. W. Szczygielski, *Konfederacja barska na Kujawach...*, s. 27–28.

Tabela 2. Osoby, które w latach 1780–1786 pełniły funkcję asesora przynajmniej trzy razy

Osoba, urząd w czasie pełnienia funkcji	Daty sejmików
Karol Rudnicki, miecznik przedecki, stolnik inowrocławski, chorąży radziejowski	15 VII 1780, 21 VIII 1780, 15 VII 1781, 15 VII 1784, 21 VIII 1786
Józef Franciszek Szadokierski, komornik ziemski brzeski	15 VII 1780, 19 VIII 1782, 16 VIII 1784, 21 VIII 1786
Kazimierz Rybiński, podczaszy brzeski	15 VII 1780, 21 VIII 1780, 15 VII 1782
Teodor Sokołowski, stolnik kowalski, chorąży kowalski	21 VIII 1780, 15 VII 1781, 15 VII 1782
Kajetan Umiński, cześnik kowalski cześnik brzeski	15 VII 1780, 15 VII 1783, 15 VII 1785
Kazimierz Zakrzewski, sędzia ziemski brzeski	21 VIII 1780, 15 VII 1782, 15 VII 1785
Urban Gliński, cześnik bydgoski, stolnik inowrocławski	15 VII 1781, 15 VII 1783, 15 VII 1786
Daniel Słubicki, podczaszy kowalski	15 VII 1782, 15 VII 1785, 15 VII 1786

Źródło: lauda sejmikowe.

Podczaszy kowalski D. Słubicki w lipcu 1778 był marszałkiem kujawskiego sejmiku deputackiego³²². Chorąży Teodor Sokołowski (pomijam tu funkcję pełnioną na rozdwojonym sejmiku deputackim 1785 w kolegium pijarskim) był asesorem także w 1778 (obradę poselskie) i 1779 (zgromadzenie deputackie). Podczaszy kruszewicki K. Rybiński, oprócz trzech funkcji w latach 1780–1782 (w 1783 – został kasztelanem), był asesorem w 1779 na sejmiku lipcowym, zaś sędzia ziemski brzeski K. Zakrzewski w 1778 na zgromadzeniu poselskim³²³. U. Gliński, poseł na sejm w 1782, zaczął karierę urzędniczą jako cześnik bydgoski w 1775, zakończył ją w randze chorążego tego powiatu (od 1788)³²⁴. Wolniej awansował cześnik K. Umiński. Pierwszy urząd (skarbnika inowrocławskiego) uzyskał już w 1761. Uwieńczeniem jego kariery było uzyskanie w 1788 stolnikostwo inowrocławskie³²⁵. Nie wydaje się, by częstotliwość sprawowania funkcji asesorskiej miała istotny wpływ na przebieg kariery parlamentarnej, czy urzędniczej. Niewątpliwie jednak popularność wśród szlachty (czego wyrazem było powierzanie obowiązków pomocnika marszałka) stanowiła czynnik ją ułatwiający. Warto wspomnieć, że wśród osób, które powołano na asesorów raz lub dwa razy było trzech posłów kujawskich

³²² AGAD, RGPI 22a, k. 392–392v. Laudum sejmiku w Radziejowie z 15 VII 1778 (też: *Lauda i instrukcje...*, s. 301).

³²³ AGAD, RGPI 22a, k. 404. Laudum sejmiku w Radziejowie z 17 VIII 1778; RGPI 22b, k. 622. Laudum sejmiku w Radziejowie z 15 VII 1779 (także: *Lauda i instrukcje...*, s. 303, 310).

³²⁴ *Urzednicy kujawscy i dobrzyńscy...*, s. 229. Urban Gliński był synem Stanisława, pisarza grodzkiego brzeskiego, następnie sędziego w tymże grodzie, zaś od 1765 podczaszego przedeckiego: A. Boniecki, *Herbarz polski*, t. VI, Warszawa 1903, s. 81.

³²⁵ *Urzednicy kujawscy i dobrzyńscy...*, s. 275.

wybranych na drugą kadencję Sejmu Wielkiego (Ludwik Madaliński, Tadeusz Trzciniński, Józef Trzebuchowski, dwaj ostatni dodatkowo pomagali marszałkowi na rozdwojonym przez Sokołowskich sejmiku deputackim w 1785)³²⁶. T. Trzciniński, stolnik bydgoski, został we wrześniu 1787 jednym z kandydatów do podkomorstwa brzeskiego³²⁷.

Warto zauważyć, że marszałek i asesorowie czasami byli zwalniani z przewidzianej prawem przysięgi (dotyczącej rzetelnego liczenia głosów i spisywania uchwały)³²⁸. Tak było na sejmikach deputackich z 1780, 1781, 1783, 1784 i 1786. Zjawisko to dotyczyło więc 5 na 7 tego typu zgromadzeń. W dwu pozostałych przypadkach mieści się sejmik z 1785 (rozdwojony), gdzie z natury rzeczy bardziej musiano dbać o legalizm działań³²⁹. Brak rygorystyki ziemian kujawskich łatwiej zrozumieć, gdy będziemy pamiętać, że na żadnym z sejmików omawianego okresu nie odbyło się głosowanie. Również na sejmikach w Raciażu dochodziło do zwolnień z juramentu, choć w województwie płockim w tym czasie miały miejsce „wotowania”³³⁰. Z przysięgi rezygnowano czasami także na sejmikach lubelskich w epoce stanisławowskiej³³¹. Lauda kujawskie nie informują, przed kim była składana przysięga na pozostałych sejmikach. Zwykle czyniono to przed zagajającym, czasami przed marszałkiem. Przykład województwa płockiego wskazuje, że praktyka nawet w ramach jednego województwa nie musiała być jednolita³³². Zawsze wymagano złożenia przysięgi od deputatów. Jej rotę dyktował marszałek koła rycerskiego³³³. W laudach radziejowskich czasem pojawia się formuła zobowiązująca deputata, aby w Trybunale „tamże zasiadając, z województw naszych sprawy mającemu obywatelowi accelerationem sprawiedliwości przyspieszyć raczy”³³⁴. Trzykrotnie na sejmikach deputackich (w latach nieparzystych) zajmowano się sprawą wyłonienia pisarza dekretów z rejestru województw kujawskich. Taki cykl wyborów wynikał u ustawy o Trybunale Koronnym, gdyż rejestr kujawski (podobnie jak inne rejestry wojewódzkie) był sądzony co dwa lata³³⁵. Na sejmiku z 1785 nie udało się jednak wyłonić pisarza, ze względu na brak chętnego do podjęcia się tej funkcji³³⁶.

W gronie siedmiu deputatów kujawskich (zob. tab. 3) z lat 1780–1786 znaleźli się

³²⁶ J. Dumanowski, *Stronictwo królewskie...*, s. 97; Wojciech Szczygielski, *Postłowie Sejmu Wielkiego (II kadencja)* [maszynopis na prawach rękopisu w Bibliotece Instytutu Historii Uniwersytetu Łódzkiego].

³²⁷ AGAD, BGO–I, sygn. 7, k. 481v. Laudum sejmiku w Brześciu z 24 IX 1787 (także: *Lauda i instrukcje...*, s. 350).

³²⁸ VL, t. VII, s. 293. *Porządek sejmikowania*.

³²⁹ AGAD, RdGO 71, k. 292v. Laudum sejmiku w Radziejowie z 15 VII 1785 (także: *Lauda i instrukcje...*, s. 336).

³³⁰ W. Filipczak, *Sejmiki województwa płockiego...*, s. 51.

³³¹ W. Bednaruk, *Sejmiki lubelskie...*, s. 166–167.

³³² A. Lityński, *op. cit.*, s. 94, 96; W. Filipczak, *Sejmiki województwa płockiego...*, s. 51–52.

³³³ Por. A. Pawiński, *op. cit.*, s. 405–406.

³³⁴ Np.: lauda z 15 VII 1780 i 15 VII 1787 (AGAD, RGPI 22b, k. 756v; *Lauda i instrukcje...*, s. 313, 348).

³³⁵ VL, t. VIII, s. 106–107. *Trybunał Koronny*; M. Goyski, *Reformy Trybunału Koronnego*, Lwów 1909, s. 99.

³³⁶ AGAD, RdGO 71, k. 292v. Laudum sejmiku w Radziejowie z 15 VII 1785 (także: *Lauda i instrukcje...*, s. 336); A. Pawiński, *op. cit.*, s. 406 (przyp. 630).

wspominani aktywiści sejmikowi – J. Trzebuchowski i J.P. Wodziński. Dwaj kolejni, Łukasz J. Dzięcielski i Adam Słubicki, pełnili wcześniej funkcje asesorskie (Dzięcielski 2 razy). Aktywnym parlamentarzystą, choć w województwie plockim, był deputat z 1783 – Bartłomiej Mazowiecki³³⁷.

Tabela 3. Deputaci kujawscy wybrani na sejmikach w latach 1780–1786.

Data sejmiku	Osoba wybrana na deputata
15 VII 1780	Karol Górski, rzekomy miecznikowicz brzeski
15 VII 1781	Józef Trzebuchowski, skarbnik kowalski
15 VII 1782	Józef Pogonowski, wicestarosta i sędzia grodzki brzeski
15 VII 1783	Bartłomiej Mazowiecki, sędzia grodzki zawkrzeński
15 VII 1784	Łukasz Dzięcielski, szambelan
15 VII 1785	Jan Paweł Wodziński, podczaszy kruszwicki*
15 VII 1786	Adam Słubicki, łowczy brzeski

* Na konkurencyjnym sejmiku Sokołowskich deputatem został wybrany Józef Sokołowski, wicestarosta kowalski.

Źródła: lauda sejmikowe.

W latach 1780–1786 sejmik w Radziejowie powierzał 16 mandatów na sejm (każde województwo miało dwuosobową reprezentację poselską). Obsadziło je 12 osób (zob. tab. 4).

Tabela 4. Osoby wybrane na posłów kujawskich w latach 1780–1786.

Data sejmiku	Województwo	Posłowie
21 VIII 1780	brzeskie	Jakub Zygmunt Kretkowski, starosta przedecki; Stanisław Dąbski, chorąży brzeski
	inowrocławskie	Jan A. Kraszewski, generał major; Serafin Sokołowski, starosta nieszawski
19 VIII 1782	brzeskie	Jan A. Kraszewski, generał major; Dionizy Mniewski, rotmistrz
	inowrocławskie	Urban Gliński, cześnik bydgoski; Kazimierz Sokołowski, chorążyc kruszwicki
16 VIII 1784	brzeskie	Jakub Zygmunt Kretkowski, starosta przedecki; Stanisław Dąbski, chorąży brzeski
	inowrocławskie	Michał Sokołowski, starosta kowalski; Jan Paweł Wodziński, podczaszy kruszwicki
21 VIII 1786	brzeskie	Dionizy Mniewski, rotmistrz; Wojciech Sokołowski, generał adiutant
	inowrocławskie	Antoni Wodziński, stolnik brzeski; Bonawentura Raczyński, wojski mniejszy inowrocławski

Źródło: lauda sejmikowe.

³³⁷ J. Michalski, *op. cit.*, s. 350; W. Filipczak, *Sejmiki województwa plockiego...*, s. 55–56.

Dwa razy, w interesującym mnie okresie, na posłów byli wybierani: starosta przedecki J.Z. Kretkowski (1780, 1784), chorąży brzeski S. Dąbski (1780, 1784), gen. J.A. Kraszewski (1780, 1782) i rotmistrz D. Mniewski (1782, 1786). Dla całej czwórki nie były to jedyne funkcje poselskie. S. Dąbski posłował pięć razy (także w 1764, 1773/5, 1788). Pięć razy funkcje poselskie z Kujaw pełnił J.A. Kraszewski (także na sejm konwokacyjny 1764, 1767/1768 i 1776; w 1784 był także wybranym posłem w Środzie, zaś w 1786 w Winnicy). W 1778 mandat otrzymali J.Z. Kretkowski i D. Mniewski³³⁸. W grupie tej było dwóch wojskowych (Kraszewski, Mniewski), którzy nie posiadali wówczas urzędów ziemskich. Dwie osoby z tego grona doczekały się znaczących awansów. S. Dąbski „postąpił”, w październiku 1787, z chorągwa na podkomorstwo brzeskie. D. Mniewski został (30 listopada 1790) kasztelanem brzeskim i był, w okresie Sejmu Wielkiego, aktywnym działaczem obozu prokonstytucyjnego na Kujawach³³⁹.

Spośród pozostałych posłów kujawskich z lat 1780–1786 najbardziej znaczącą osobą był starosta niezawski S. Sokołowski (poseł w 1780), o którego pozycji pisałem już wielokrotnie. W latach 1776–1788 trzy razy wybierano go posłem. Na sejmie 1776 był wyróżniającą się postacią stronnictwa regalistycznego³⁴⁰. Poseł z 1784 J.P. Wodziński wcześniej został także marszałkiem sejmiku i deputatem na Trybunał. Jeszcze zanim uzyskał mandat poselski (w 1786), obradami sejmiku kierował także gen. W. Sokołowski. Tenże W. Sokołowski i drugi poseł z 1786 – stolnik brzeski A. Wodziński, we wrześniu 1787 zostali wybrani na kandydatów do podkomorstwa brzeskiego³⁴¹. Dwaj kolejni Sokołowsy (ogółem czterech przedstawicieli rodziny było w tym okresie posłami), bracia Kazimierz i Michał, posiadali starostwa sądowe. K. Sokołowski (poseł z 1782) został, w lutym 1788, starostą inowrocławskim³⁴². M. Sokołowski był już starostą kowalskim, kiedy otrzymał mandat poselski (1784). W 1787 zagał on sejmik deputacki³⁴³. Dwaj kolejni posłowie Urban Gliński (1782) i Bonawentura Raczyński (1786), już po odbyciu funkcji, szybko awansowali w hierarchii urzędniczej. Podstolim radziejowskim U. Gliński został w 1782, stolnikiem inowrocławskim w 1783, a pięć lat później chorążym bydgoskim. Wojski mniejszy inowrocławski B. Raczyński w 1787 otrzymał stolnikostwo radziejowskie, a w 1791 chorągwo przedeckie³⁴⁴. W wypadku U. Glińskiego podjęcie się funkcji poselskiej mogło mieć także motywację prywatną. Cześnik bydgoski zapewne starał się

³³⁸ A. Pawiński, *op. cit.*, s. 130; [Red.], *Dąbski Stanisław*, s. 35–36; W. Szczygielski, *Kraszewski Jan Aleksander*, s. 220; idem, *Kretkowski Jakub Zygmunt*, s. 281–282; J. Pachoński, *Mniewski Dionizy*, [w:] PSB, t. XXI, 1976, s. 450. W. Szczygielski, *Posłowie Sejmu Wielkiego (I kadencja)* [mps]; T. Szwaciński, *op. cit.*, s. 31.

³³⁹ *Urzednicy kujawscy i dobrzyńscy*, s. 36–37, 47; W. Szczygielski, *Referendum trzecioma-jowe*, s. 96, 102.

³⁴⁰ G. Tomczyk, *Stronnictwo królewskie na sejmie 1776 roku*, AUL 1993, FH 49, s. 38, 44–46; J. Dumanowski, *Sokołowski Serafin*, s. 179.

³⁴¹ AGAD, BGO–I, sygn. 7, k. 481v. Laudum sejmiku w Brześciu z 24 IX 1787 (także: *Lauda i instrukcje...*, s. 350).

³⁴² J. Dumanowski, *Sokołowski Kazimierz*, s. 149.

³⁴³ Laudum sejmiku w Radziejowie z 15 VII 1787, [w:] *Lauda i instrukcje...*, s. 348; J. Dumanowski, *Sokołowski Michał*, s. 168.

³⁴⁴ *Urzednicy kujawscy i dobrzyńscy*, s. 69, 113, 150, 161.

uzyskać konstytucję w sprawie zamiany dóbr z kapitułą kujawską (punkt w tej sprawie znalazł się w uchwalonej w Radziejowie instrukcji)³⁴⁵. B. Raczyński mógł prawdopodobnie liczyć na protekcję, zaprzyjaźnionego z wojewodą S. Dąbskim, marszałka nadwornego K. Raczyńskiego³⁴⁶.

Powyższe rozważania świadczą, że funkcje poselskie na Kujawach uzyskiwały osoby wpływowe lub pretendujące do miejsca w lokalnej elicie. Wysoki prestiż mandatu poselskiego jest podkreślony również przez sformułowania użyte w laudach sejmikowych. Uchwały sejmików przedsejmowych zawierają arengi, w których podkreślano znaczenie wyboru właściwych osób na funkcje poselskie, co było zjawiskiem rzadko spotykanym na innych obszarach. Szczególnie rozbudowane uzasadnienie ma laudum z 21 sierpnia 1780. Wskazano w nim na intencje i wartości, którymi miała kierować się szlachta (chęć wypełnienia zaleceń królewskiego uniwersału, zachowanie „całości” religii rzymskokatolickiej, miłość Ojczyzny, wierność królowi, przestrzeganie prawa, chęć wspólnego działania z całą szlachtą, dbałość o potrzeby Rzeczypospolitej). Dalej znalazł się bardzo charakterystyczny passus, ilustrujący sposób myślenia o kluczowym elemencie systemu parlamentarnego, którym jest wybór reprezentantów: „ale niemniej i w tym jesteśmy przeświadczeni, że lubo wszyscy jednomyślnie gorliwym duchem o dobru publicznem zarządzać gotowi się być sędziemy, przecież że wszyscy na tamtem miejscu obradom publicznym w mieście Warszawie królestwa stołecznem wynaczonem znajdować się nie możemy...”³⁴⁷. W latach 1782–1786 w uchwałach sejmików poselskich stosowano bardziej zwięzłą formułę arengi: „Przekonani zupełnie będąc, iż rady publiczne na wyborze ludu gorliwość panującej rzymskiej katolickiej wiary i cel nie prywatnego uszczęśliwienia i własnego zysku, ale dobro powszechne, które gruntuje trwałość każdego królestwa, mających zależy, ile w gminie łączących się zewsząd nieszczęśliwości ostatnią grożących zgubą, wezwawszy dobrotliwej niebios pomocy...”³⁴⁸. Można zauważyć, że cytowana formuła wskazuje, jeśli potraktować ją dosłownie, iż sejmiki poselskie były poprzedzone nabożeństwem (a przynajmniej modlitwą). Brak wzmianki o tym w laudach sejmików deputackich, choć zapewne traktowano rzecz jako oczywistą³⁴⁹.

Konstytucja z 1778 nakazywała odbycie sejmików relacyjnych w czasie pierwszych obrad po zakończeniu sejmku³⁵⁰. W praktyce oznaczało to złożenie relacji przez posłów na pierwszym sejmiku, który odbył się po sejmie. W laudach kujawskich brak jest informacji, by przedstawiono relacje po sejmach z lat 1780, 1782 i 1786. Złożono ją z obrad

³⁴⁵ AGAD, RGPI 23, k. 107v–108. Instrukcja poselska kujawska z 19 VIII 1782. W trzynastym punkcie instrukcji z 1782 U. Gliński nie został wprawdzie wymieniony, jednak tego, że sprawa dotyczyła jego interesów dowodzi zlecenie o dwa lata późniejsze: AGAD, RdGO 71, k. 224. Instrukcja poselska kujawska z 16 VIII 1784 (także: *Lauda i instrukcje...*, s. 333).

³⁴⁶ BCz 929, s. 901. K. Raczyński do króla, bd. [połowa listopada 1786].

³⁴⁷ Laudum sejmiku w Radziejowie z 21 VIII 1780, [w:] *Lauda i instrukcje...*, s. 316 (też: AGAD, RGPI 22c, k. 16).

³⁴⁸ *Lauda* z 19 VIII 1782, 16 VIII 1784, 21 VIII 1786, [w:] *Lauda i instrukcje...*, s. 321, 330, 340–341.

³⁴⁹ Zdaniem Wojciecha Kriegseisena (*op. cit.*, s. 53) w XVIII w. normą było, że sejmiki poprzedzano długimi nabożeństwami.

³⁵⁰ VL, t. VIII, s. 580. *Sejmiki relationis dla Korony i Księstwa Litewskiego*; W. Filipczak, *Sejm 1778 roku*, s. 308.

sejmu w 1778, na sejmiku deputackim (15 lipca 1779)³⁵¹. Relację przedstawiono (uczynił to M. Sokołowski) także na nielegalnym sejmiku deputackim w 1785, rozdwojonym przez Sokołowskich³⁵². Również kolejne relacje powinny zostać przedstawione na sejmikach deputackich w latach 1781, 1783, 1785 (na zgromadzeniu uznanym za legalne – wzmianka o relacji jest w korespondencji) i 1787, których lauda się zachowały. Po sejmie z 1782, wcześniej odbył się sejmik elekcyjny kandydatów na starostę inowrocławskiego w Podgórzu (25 lutego 1783)³⁵³, lecz można wątpić, czy prezentowano tam relację z sejmu. Nie znam wprawdzie laudum tego zgromadzenia, ale wniosek swój wysnuwam na podstawie specyfiki sejmików elekcyjnych na Kujawach. Odbywały się one odrębnie dla każdego województwa. Przykładem może być sejmik podkomorski w Brześciu Kujawskim z 24 września 1787. Uchwała była wydana tylko w imieniu województwa brzeskiego. Pięciu wybranych asesorów reprezentowało jedynie powiaty tego województwa (brzeski, radziejowski, przededki, kowalski, kruszewicki)³⁵⁴. Jest wątpliwe, by relację złożono na sejmiku działającym w innym okręgu terytorialnym niż przedsejmowy. Przywołać można przykład ziemi zakroczymskiej na Mazowszu. Z relacją czekano tam dwa lata, do następnego sejmiku poselskiego, choć co roku odbywał się sejmik (generalny) deputacki – wspólny dla całego województwa³⁵⁵. Oczywiście, mam świadomość, że analogia ta może być zawodna, gdyż posłowie kujawscy reprezentowali konkretne województwo, zaś wybrani w Zakroczymiu tylko swoją ziemię. Również w średnim okręgu sejmikowym, złożonym wówczas z trzech województw, nie znam przykładu złożenia relacji na sejmiku elekcyjnym (wojewódzkim).

Czy brak w laudach wzmianki o relacjach oznacza, że szlachta kujawska nie stosowała się do obowiązującego prawa? Możliwe, że z trudnych do ustalenia przyczyn (np. w wyniku mechanicznego powielania schematu poprzednich laudów), w uchwałach sejmikowych pomijano sprawę relacji. W każdym razie w instrukcji poselskiej z 1786 (o czym dalej) nakazano reprezentantom przedstawić jedną ze spraw na sejmikach relacyjnych³⁵⁶.

Szereg punktów zawartych w instrukcjach poselskich nie miało związku z bieżącą sytuacją polityczną. Zalecenia dla reprezentantów zaczynało od konwencjonalnych nakazów dotyczących troski o wiarę rzymsko-katolicką i od podziękowań monarsze za dbałość o dobro publiczne. Sejmik radziejowski był szczególnie wyczulony na uciążliwość sąsiedztwa z Prusami. Interesowano się położeniem Gdańska i Torunia, których handel znalazł się w stanie upadku w wyniku pruskiej polityki celnej. Podkreślano

³⁵¹ AGAD, RGPI 22b, k. 623. Laudum sejmiku w Radziejowie z 15 VII 1779 (też: *Lauda i instrukcje...*, s. 311–312).

³⁵² AGAD, KGRD 21, k. 34. Laudum sejmiku w Radziejowie z 15 VII 1785 (w kolegium pijarów); BCz 696, s. 585. J.Ch. Dąbbski do króla z 16 VII 1785; J. Dumanowski, *Sokołowski Michał*, s. 168.

³⁵³ BCz 655, s. 261. A. Biesiekierski do króla z 26 II 1783.

³⁵⁴ AGAD, BGO–I, sygn. 7, k. 481–481v. Laudum sejmiku w Brześciu z 24 IX 1787 (też: *Lauda i instrukcje...*, s. 349–350).

³⁵⁵ AGAD, ZGR 76, k. 169. Laudum sejmiku w Zakroczymiu z 16 VIII 1780 (odpis w: BPAU 8354, k. 300); J.A. Gierowski, *Sejmik generalny księstwa mazowieckiego na tle ustroju sejmikowego Mazowsza*, Wrocław 1948, s. 154.

³⁵⁶ AGAD, RdGO 72, k. 121. Instrukcja poselska kujawska z 1786 (także: *Lauda i instrukcje...*, s. 343).

negatywny wpływ tej sytuacji na położenie gospodarcze kraju, a szczególnie Kujaw (1782, 1784)³⁵⁷. W 1786, ponownie podnosząc to zagadnienie, sejmik radziejowski domagał się, by komory celne znajdowały się między Toruniem a granicami pruskimi, a nie przed miastem, od strony Rzeczypospolitej. Problem Torunia pojawiał się też w kontekście handlu ze Śląskiem. Nowy był w 1786 postulat dotyczący mostów na Wiśle. Zwracano uwagę na konieczność utrzymania w dobrym stanie porosłej drzewami wyspy na Wiśle, istotnej dla utrzymania komunikacji przez rzekę³⁵⁸. Ponieważ wspomniana „kępa” należała do starostwa dybowskiego, można podejrzewać, że inicjatywa wyszła od marszałka sejmiku, chorążego brzeskiego S. Dąbskiego (posesora królewskiej). Posłowie mieli starać się (nie wiadomo w jaki sposób), by Prusy oddały zbiegłych z Polski poddanych (1782, 1786). Domagano się ustanowienia sądów pogranicznych, na wzór stosunków polsko-rosyjskich (1782, 1786). Podnoszono także pretensje osób poszkodowanych wskutek nadużyć żołnierzy pruskich (1782)³⁵⁹.

Szlachta kujawska interesowała się zbiegostwem poddanych również jako problemem wewnętrznym Rzeczypospolitej. Domagano się, co było częstym motywem w zaleceniach sejmików koronnych, przyjęcia w tych sprawach rozwiązań prawnych obowiązujących na Litwie. Chodziło o zasadę, że spór powinien rozstrzygać sąd właściwy dla miejsca, z którego zbiegł poddany³⁶⁰. Dołączano do tego żądanie, by atestacje dla poddanych opuszczających wieś były zaopatrzone w pieczęć grodzką, zaś osoby ich nie posiadające miały być zatrzymywane (1784)³⁶¹. Sprawa ta pojawiła się w 1777 we wspomnianej uchwale sejmiku gospodarskiego³⁶². Domagano się także potwierdzenia przez sejm szlacheckich fundacji klasztornych (1784). Interesowano się sprawami sądowymi. Proponowano renowację, co 20 lat, kopców granicznych (1784)³⁶³. Chciano ustawowych uregulowań w kwestii prawa spadkowego. Ich brak uważano za przyczynę szerszenia się pieniactwa (1786). Było to częstym motywem żądań szlacheckich w zakresie reformy prawa sądowego³⁶⁴. Żądano, by podjęto w Rzymie zabiegi o zamianę dziesięciny wytycznej na pieniądze w dobrach królewskich (1786)³⁶⁵.

³⁵⁷ Instrukcje poselskie z 1782 i 1784 (AGAD, RGPI 23, k. 106–106v; RdGO 71, k. 225v, także: *Lauda i instrukcje...*, s. 324, 334). Por. J. Wilder, *Traktat handlowy polsko-pruski z roku 1775*, Warszawa 1937, s. 173–174.

³⁵⁸ AGAD, RdGO 72, k. 121v, 123. Instrukcja poselska kujawska z 1782 (też: *Lauda i instrukcje...*, s. 343, 345).

³⁵⁹ Instrukcje poselskie kujawskie z 1782 i 1786 (AGAD, RGPI 23, k. 107v; RdGO 72, k. 123v–124, także: *Lauda i instrukcje...*, s. 325–326, 345–346).

³⁶⁰ S. Śreniowski, *Zbiegostwo chłopów jako zagadnienie ustroju społecznego*, Warszawa 1948, s. 203–204; J. Michalski, *Sprawa chłopstwa na sejmie 1773–1775*, PH 1954, t. 45, s. 9–10.

³⁶¹ AGAD, RdGO 71, k. 227. Instrukcja poselska z 1784 (także: *Lauda i instrukcje...*, s. 334).

³⁶² Laudum sejmiku w Radziejowie z 15 VII 1777, [w:] *Lauda i instrukcje...*, s. 300.

³⁶³ AGAD, RdGO 71, k. 227. Instrukcja poselska z 16 VIII 1784 (także: *Lauda i instrukcje...*, s. 334–335).

³⁶⁴ J. Michalski, *Reforma sądownictwa na sejmie konwokacyjnym 1764 r.*, [w:] *Między wielką polityką a szlacheckim partykularzem. Studia z dziejów nowożytnej Polski i Europy ku czci Profesora Jacka Staszeńskiego*, Toruń 1993, s. 306–307.

³⁶⁵ AGAD, RdGO 72, k. 122. Instrukcja poselska kujawska z 1786 (także: *Lauda i instrukcje...*, s. 344).

Sejmik radziejowski wykazywał również zainteresowanie edukacją, której znaczenie doceniał. Świadczy o tym uchwalone w 1777 laudum gospodarskie. Podnoszono w nim potrzebę znalezienia środków na naprawę szkół radziejowskich³⁶⁶. Wobec braku efektu działań samorządowych, do ich sytuacji szlachta kujawska wracała w instrukcjach poselskich. W 1782 domagała się pozostawienia szkół w Radziejowie. Po kilku latach oczekiwano już ich przywrócenia; co więcej, posłowie zostali zobowiązani, by przedstawić efekty swoich zabiegów na sejmikach relacyjnych (1786). Ponawiano żądanie zwiększenia sum, które miano przeznaczyć na utrzymanie szkół w Radziejowie (1782, 1784, 1786)³⁶⁷.

Sejmik radziejowski domagał się, by (zgodnie z postanowieniami recessu sejmowego z 1776) propozycje w interesie województw były rozpatrywane według „turnusu”, zaczynającego się od ziemi dobrzyńskiej. Żądano, by posłowie pod żadnym pretekstem nie zgadzali się na dyskusję nad sprawami partykularnymi we wcześniejszej fazie obrad³⁶⁸.

Znacznie liczniejsze były postulaty dotyczące spraw prywatnych. Lista osób protegowanych przez sejmik radziejowski była długa. Pomijam tu propozycje dotyczące indygenatów, które zostały omówione wcześniej. Nie wracam również do kwestii rekompensat dla Wielkopolan z tytułu rozgraniczenia z Prusami. W kilku instrukcjach (1782, 1784, 1786) postulowano potwierdzenie przez sejm zamiany dóbr między kapitułą kujawską a U. Glińskim, który został posłem na sejm w 1782. Chodziło o likwidację źródeł konfliktu dotyczącego dóbr Święte³⁶⁹. Poparcie sejmikujących zyskiwał także (1782, 1784), asesor sejmiku poselskiego z 1782, Walenty Mchowski³⁷⁰. Wśród osób rekomendowanych przez sejmik, dominowali ludzie związani z Kujawami. Poza wymienionymi, w 1782 byli wśród nich: znany regalista, kasztelan J. Brzeziński, jego następca na kasztelanii kruszwickiej (wówczas podczaszy brzeski) K. Rybiński i sędzia ziemski inowrocławski A. Mierosławski³⁷¹. Być może związki rodzinne zadecydowały, że popierano również pretensje finansowe biskupa smoleńskiego Gabriela Wodzińskiego³⁷². W 1784 poparcie sejmiku uzyskał starosta kąkolewnicki Rudnicki, przedstawiciel rodziny bardzo aktywnej w kujawskim życiu sejmikowym. Czasami rekomendacje dotyczyły osób, które nie były związane bezpośrednio z Kujawami (pomijam sprawy o podłożu politycznym). W 1784 wnoszono prośby na rzecz kasztelaństwa ciechanowskich Podoskich, które pojawiły się także na wielu sejmikach mazowieckich (ciechanowskim, nurskim,

³⁶⁶ Laudum sejmiku w Radziejowie z 15 VII 1777, [w:] *Lauda i instrukcje...*, s. 300.

³⁶⁷ Instrukcje poselskie z 1782, 1784 i 1786 (AGAD, RGPI 23, k. 106v; RdGO 71, k. 223v–224; RdGO 72, k. 121; *Lauda i instrukcje...*, s. 324, 332–333, 343).

³⁶⁸ AGAD, RdGO 72, k. 121v. Instrukcja poselska kujawska z 1786 (także: *Lauda i instrukcje...*, s. 343).

³⁶⁹ Instrukcje poselskie kujawskie z 1782, 1784 i 1786 (AGAD, RGPI 23, k. 107v–108; RdGO 71, k. 224; RdGO 72, k. 121v–122; *Lauda i instrukcje...*, s. 326, 333, 343–344).

³⁷⁰ Instrukcje poselskie kujawskie z 1782 i 1784 (AGAD, RGPI 23, k. 107v; RdGO 71, k. 225; *Lauda i instrukcje...*, s. 325, 333–334).

³⁷¹ AGAD, RGPI 23, k. 106v–108. Instrukcja poselska kujawska z 19 VIII 1782 (*Lauda i instrukcje...*, s. 323–325).

³⁷² AGAD, RGPI 23, k. 107. Instrukcja poselska z 19 VIII 1782 (*Lauda i instrukcje...*, s. 325). Projekt w tej sprawie pojawił się wcześniej na sejmie z 1778; zob. W. Filipczak, *Sejm 1778 roku*, s. 321.

różańskim, wiskim)³⁷³. Na sejmiku radziejowskim popierano wówczas także wierzycieli podskarbiego wielkiego koronnego Adama Ponińskiego³⁷⁴.

Życie sejmikowe województw kujawskich było dość burzliwe. Zdecydowanie dominowały tu wpływy regalistyczne. W początkach lat osiemdziesiątych kluczową rolę, obok Dąbskich, odgrywał kasztelan J. Brzeziński. Problemem były jednak tarcia w obozie zwolenników Stanisława Augusta. U progu interesującego mnie okresu miał miejsce konflikt między kasztelanem brzeskim P. Dąbskim a starostą radziejowskim I. Zakrzewskim³⁷⁵. W drugiej połowie lat osiemdziesiątych w pełni ujawniła się rywalizacja między znaczną częścią czołowych regalistów kujawskich (Dąbscy, kasztelan K. Bogatko, starosta J.Z. Kretkowski, Wodzińscy) a rodziną Sokołowskich, ze starostą niezawskim Serafinem na czele. Tych ostatnich wspierał kasztelan K. Rybiński. W efekcie doszło do rozdwojenia sejmiku deputackiego w 1785. Dalszym ciągiem konfliktu były spory, w listopadzie 1786, o obsadę urzędów kujawskich³⁷⁶. Czołową rolę w obozie zwolenników monarchy odgrywali wciąż Dąbscy³⁷⁷. Po śmierci, w 1783, wojewody Ludwika i kasztelana Pawła, na czoło wysunęli się inni przedstawiciele tej rodziny. Byli to nowy wojewoda brzeski Stanisław Dąbski i kasztelan inowrocławski Jan Ch. Dąbski³⁷⁸. Rzecz ciekawa, że jeszcze w 1778, przyszły wojewoda, S. Dąbski (wówczas starosta kowalski) był postrzegany jako człowiek o nastawieniu opozycyjnym³⁷⁹. Sporo do powiedzenia w sprawach kujawskich miał kasztelan Piotr Sumiński, związany wcześniej przede wszystkim z ziemią dobrzyńską³⁸⁰. W czasach Sejmu Wielkiego, już jako wojewoda inowrocławski, był kluczową postacią wśród miejscowych regalistów³⁸¹. Znaczną aktywnością w życiu parlamentarnym Kujaw wyróżniali się też J.Z. Kretkowski i D. Mniewski. Dla tego ostatniego był to początkowy etap patriotycznej działalności, którą będzie kontynuował jako zwolennik Konstytucji 3 maja i działacz insurekcji kościuszkowskiej³⁸².

Czteroosobowa reprezentacja województw kujawskich wykazała niewielką aktywność na sejmie warszawskim z 1780. Na sesji z 3 października 1780 marszałek

³⁷³ AGAD, RdGO 71, k. 227. Instrukcja poselska kujawska z 16 VIII 1784 (także: *Lauda i instrukcje...*, s. 333–334). Postulaty potwierdzenia konstytucji z 1775, dotyczącej kasztelaństwa ciechanowskich Podoskich, znalazły się w 1784 w instrukcjach ziem: ciechanowskiej (AGAD, CGRO 94, k. 217v, odpis: BPAU 8318, k. 352); nurskiej (AGAD, NGRO 57, k. 492, odpis w: BPAU 8335, k. 339); różańskiej (AGAD, RGRO 54, k. 547, odpis: BPAU 8337, k. 620) i wiskiej (BPAU 8351, k. 388–389v).

³⁷⁴ AGAD, RdGO 71, k. 227v. Instrukcja poselska kujawska z 1784 (także: *Lauda i instrukcje...*, s. 335).

³⁷⁵ BCz 689, s. 505. S. Sokołowski do A. Cieciszowskiego z 22 VIII 1780.

³⁷⁶ BCz 929, s. 899–902. K. Raczyński do króla, bd. [połowa listopada 1786].

³⁷⁷ Na temat majątkowej sytuacji Dąbskich pisał: J. Dumanowski, *Hrabiowie na Lubrańcu*, s. 116–118.

³⁷⁸ BCz 696, s. 579–582. J.Ch. Dąbski do króla z 5 VII 1785.

³⁷⁹ W. Filipczak, *Sejm 1778 roku*, s. 61.

³⁸⁰ D. Kwiatkowski, *op. cit.*, s. 19–20.

³⁸¹ J. Dumanowski, *Stronnictwo królewskie...*, s. 97–100; W. Szczygielski, *Referendum trzeciomałowe*, s. 96–99.

³⁸² J. Dumanowski, *General Dionizy Mniewski...*, s. 101–109.

A. Małachowski powołał posła inowrocławskiego S. Sokołowskiego do deputacji kontrolującej Radę Nieustającą, zaś posła brzeskiego J.Z. Kretkowskiego – na egzaminatora Departamentu Wojskowego³⁸³. Wśród osób delegowanych (5 października) do kontroli władz wykonawczych znaleźli się także kujawscy senatorowie; byli to kasztelan kowalski P. Sumiński (Rada Nieustająca) i wojewoda inowrocławski A. Moszczeński (Komisja Skarbu Koronnego)³⁸⁴. Żaden z posłów zasiadających we wspomnianych deputacjach nie relacjonował wyników kontroli na sesjach plenarnych. Uczynili to jednak obaj senatorowie. P. Sumiński, na sesji 19 października, wygłosił obszerną mowę, w której zawarł pozytywną ocenę działań Rady Nieustającej. Przedstawił w niej również sprawy odesłane przez magistraturę do decyzji sejmowi³⁸⁵. Na sesji 20 października „przymówił się” wojewoda A. Moszczeński „pochwalając rządy Komisji Skarbu Koronnego”³⁸⁶. Posłowie z sejmiku radziejowskiego mieli jednak swój udział w debacie nad kontrolą i udzieleniem absolutorium władzom wykonawczym. Na sesji 25 października starosta nieszawski S. Sokołowski (podobne stanowisko zajął poseł bielski Piotr Potocki) wnioskował o zmianę nazwy projektu konstytucji (z *Warunek dla Korony* na *Uchylenie rezolucji Rady Nieustającej*), na mocy której uchylono dwie rezolucje Rady³⁸⁷.

Na sejmie z 1780 swoje kandydatury ze „stanu rycerskiego” do Rady Nieustającej zgłosili dwaj Kujawianie: poseł inowrocławski S. Sokołowski i podkomorzy brzeski W. Modliński, którzy nie zostali jednak wybrani w skład magistratury³⁸⁸. Do Komisji Skarbu Koronnego kandydował, również bezskutecznie, poseł brzeski J.Z. Kretkowski³⁸⁹. Nawet funkcję sędziów sejmowych (spoza senatu) z województw kujawskich otrzymali (wyłonieni na sesji prowincjonalnej) ludzie, którzy nie byli związani z sejmikiem radziejowskim, mianowicie posłowie dobrzyński Jan Ośniałowski i inflancki Uruski³⁹⁰.

W czasie sejmu z 1782, ze względu na sprawę biskupa K. Sołtyka, kluczowe znaczenie miały czynności kontrolne (ataki opozycji na Radę Nieustającą i Departament Wojskowy). Do ważnej politycznie deputacji egzaminującej Departament Wojskowy skierowany został (1 października) gen. J.A. Kraszewski, poseł brzeski³⁹¹. Delegowanym do kontroli Komisji Edukacji Narodowej był kasztelan P. Sumiński, ważna postać wśród kujawskich i dobrzyńskich regalistów³⁹². Kasztelan kowalski wystąpił na se-

³⁸³ AGAD, ZP 110, k. 15–15v. Akta Sejmu 1780 r.; *Dyaryusz Seymu... 1780...*, wyd. S. Badeni, Warszawa, bd., s. 8; W. Szczygielski, *Kretkowski Jakub Zygmunt*, s. 282; T. Sławiński, *op. cit.*, s. 367.

³⁸⁴ AGAD, ZP 110, k. 15–15v. Akta Sejmu 1780 r.; *Dyaryusz Seymu... 1780...*, s. 17. Nieściśła jest informacja w: J. Dumanowski, *Sumiński Piotr*, s. 604, że nominacja kasztelana kowalskiego na kontrolera Rady nastąpiła 4 X 1780.

³⁸⁵ *Dyaryusz Seymu... 1780...*, s. 48–53; J. Dumanowski, *Sumiński Piotr*, s. 604.

³⁸⁶ *Dyaryusz Seymu... 1780...*, s. 106.

³⁸⁷ *Ibidem*, s. 223; VL, t. VIII, s. 584. *Uchylenie rezolucji Rady Nieustającej*.

³⁸⁸ *Regestr osob do wyboru za konsyliarzow do Rady Nieustajacey...* (druk w: AGAD, ZP 110); VL, t. VIII, s. 582. *Osoby do Rady Nieustajacej wybrane ex pluralitate*.

³⁸⁹ *Regestr osob do wyboru za kommissarzow do Kommissyi Skarbu Koronnego* (druk w: AGAD, ZP 110); VL, t. VIII, s. 584. *Osoby do Komisji Skarbu Koronnego ex pluralitate wybrane*.

³⁹⁰ *Dyaryusz Seymu... 1780...*, s. 30.

³⁹¹ *Dyaryusz Seymu... 1782...*, wyd. S. Sokołowski, Warszawa 1782, s. 8.

³⁹² *Ibidem*, s. 18; J. Dumanowski, *Sumiński Piotr*, s. 604–605.

sji 17 października. Jego mowa zasługuje na uwagę ze względu na pozytywną ocenę działań Hugona Kollątaja w Szkole Głównej krakowskiej, pochwały hojności biskupa M. Poniatowskiego (będącego obiektem niechęci opozycji w sprawie K. Sołtyka) i podkreślenie zasług Stanisława Augusta dla rozwoju nauk w Polsce³⁹³. P. Sumiński był jedynym parlamentarzystą kujawskim, który wziął udział w debacie nad „zakwitowaniem” Rady Nieustającej w czasie obrad w izbach połączonych. Na sesji 22 października kasztelan kowalski w sprawie biskupa krakowskiego nie miał żadnych wątpliwości co do „zmieszania umysłu” K. Sołtyka³⁹⁴. Działania kapituły uznał za przezorne, gdyż uniknięto zgorszenia publicznego. Zaś za to, co zrobiła niewłaściwie, już poniosła karę. Istniało też niebezpieczeństwo, że wystąpi lud „zagrzany” hojnością biskupa krakowskiego. Kasztelan kowalski nie widział błędów w postępowaniu Rady Nieustającej i Departamentu Wojskowego. Zdaniem P. Sumińskiego nie było więc powodu do mówienia o złamaniu prawa, a tym bardziej o zbrodni stanu³⁹⁵.

Na tej samej sesji 22 października 1782 jako egzaminator Departamentu Wojskowego wystąpił gen. J.A. Kraszewski. W krytyczny sposób ocenił on stan wojska Rzeczypospolitej; jego liczebność i wyposażenie. Generałom inspektorom zarzucił, że zaniedbują swoje obowiązki. Poseł brzesko-kujawski proponował też w 4 punktach, jak zwiększyć środki na potrzeby wojskowe. J.A. Kraszewski postulował, m.in.: przejście przez komisje skarbowe w bezpośrednią administrację dochodów z handlu solą i z monopolu tabacznego; przeznaczenie na potrzeby wojska pieniędzy z dóbr pojezuickich (edukacją miały zająć się zakony pod nadzorem Komisji Edukacji Narodowej); na ten sam cel miały być przekazane wpływy z *subsidiium charitativum*, a także wysyłane do Rzymu opłaty z tytułu obejmowania godności kościelnych³⁹⁶. Ta część wystąpienia przedstawiciela sejmiku radziejowskiego nie mogła satysfakcjonować przywódców obozu regalistycznego. Odnosi się to zwłaszcza do kwestii edukacyjnych i skarbowych. Wystarczy przypomnieć, że dochody z *subsidiium charitativum* przeznaczane były dotychczas na spłatę długów Rzeczypospolitej³⁹⁷.

Druga część wystąpienia J.A. Kraszewskiego, poświęcona sprawie biskupa K. Sołtyka, mogła już liczyć na przychylne przyjęcie liderów stronnictwa dworskiego. Podkreślał on, że w wydarzeniach krakowskich właściwie postępował król i marszałek Rady Stanisław Poniatowski. Nie zabrakło także pochwał pod adresem biskupa płockiego M. Poniatowskiego. Poseł brzeski nie miał również wątpliwości co do szaleństwa biskupa. Odrzucał pogląd, że jego przyczyną było postępowanie kanoników wobec ordynariusza. J.A. Kraszewski za właściwe uznał działania Rady Nieustającej, która musiała przeciwdziałać groźbie rozruchów. W mowie posła brzesko-kujawskiego znalazły się krytyczne uwagi na temat dotychczasowej roli biskupów krakowskich, w tym

³⁹³ P. Sumiński, kasztelan kowalski, *Mowa... 17 X 1782...*, [w:] ZM 1782; *Dyaryusz Seymu... 1782...*, s. 87–89.

³⁹⁴ P. Sumiński, kasztelan kowalski, *Mowa... 22 X 1782...*, [w:] ZM 1782; *Dyaryusz Seymu... 1782...*, s. 180.

³⁹⁵ P. Sumiński, kasztelan kowalski, *Mowa... 22 X 1782...*, [w:] ZM 1782; *Dyaryusz Seymu... 1782...*, s. 181–182; A. Stroynowski, *Opozycja sejmowa...*, s. 218.

³⁹⁶ J.A. Kraszewski, p. brzesko-kujawski, *Mowa... 22 X 1782...*, [w:] ZM 1782; *Dyaryusz Seymu... 1782...*, s. 213–214; W. Szczygielski, *Kraszewski Jan Aleksander*, s. 221.

³⁹⁷ R. Rybarski, *op. cit.*, s. 218–219. Zob. też: A. Stroynowski, *Opozycja sejmowa...*, s. 402.

także K. Sołtyka. J.A. Kraszewski przypomniał jego antykrólewskie zabiegi w dobie konfederacji radomskiej i tutaj upatrywał źródeł szaleństwa biskupa. W negatywny sposób wypowiedział się także o działaniach opozycji, w których widział chęć „dokuczenia” monarsze³⁹⁸.

Po rozłączeniu się izb, oprócz kasztelana P. Sumińskiego (który zabrał głos w senacie 31 października³⁹⁹), z Kujawian występował jedynie J.A. Kraszewski. Poseł brzeski zabrał głos 5 razy. Na sesji 26 października, jak zapisano w drukowanym diariuszu, na chwilę „zatomował *activitatem* projektom wielkopolskim”, wkrótce jednak wycofał sprzeciw⁴⁰⁰ (chodziło zapewne o 2 ustawy w sprawie ratyfikacji rozgraniczeń dóbr na pograniczu polsko-pruskim, choć nie ma wiadomości, że zgłosili je reprezentanci sejmiku średzkiego). Na sesji 28 października J.A. Kraszewski domagał się odczytania projektu w interesie Radziwiłłów, jako realizacji recessu poprzedniego sejm⁴⁰¹. W czasie sesji z 2 listopada poseł brzeski zabierał dwa razy głos przy okazji debaty nad projektem „O rezolucjach Rady” S.K. Potockiego (wyniki głosowań omówiłem wcześniej). Na sesji przedpołudniowej deklarował, że nie musi uczestniczyć w drugim jawnym głosowaniu (nad trzecim punktem projektu), skoro nie brał udziału w pierwszym, jednak pod warunkiem, że zasada ta będzie dotyczyła wszystkich posłów⁴⁰². Był to pogląd zgodny ze stanowiskiem regalistów. J.A. Kraszewski wotował także (podobnie jak inni obecni posłowie kujawscy) za odrzuceniem czwartego punktu projektu posła lubelskiego⁴⁰³. Na sesji 4 listopada 1782 poseł brzeski popierał nadanie indygenatu Duninom i Engelhardtowi, a także chciał przyjęcia projektu w sprawie nagrody dla sukcesorów hetmana Hrehorego Ogińskiego (była to sprawa z recessu poprzedniego sejm⁴⁰⁴).

Wśród kandydatów ze „stanu rycerskiego” w 1782 aż dwaj parlamentarzyści kujawscy ubiegali się o wybór do Rady Nieustającej. Ostatecznie konsyliarzem został starosta nieszwawski S. Sokółowski (poseł inowrocławski z 1780), a w elekcji porażkę poniósł płk D. Mniewski (aktualny poseł brzeski)⁴⁰⁵. Kandydatem na komisarza Skarbu Koronnego był J.Z. Kretkowski (reprezentant sejmiku radziejowskiego w 1780), jednak nie został wybrany⁴⁰⁶. Sędziami sejmowymi spoza senatu zostali (wyłonieni na sesji

³⁹⁸ *Dyaryusz Seymu... 1782...*, s. 214–217; W. Szczygielski, *Kraszewski Jan Aleksander*, s. 221.

³⁹⁹ *Dyaryusz Seymu... 1782...*, s. 361. Kasztelan kowalski domagał się przystąpienia do głosowania wbrew wnioskowi formalnemu, który zgłosił marszałek wielki koronny S. Lubomirski, przywódca opozycji

⁴⁰⁰ *Ibidem*, s. 279.

⁴⁰¹ *Ibidem*, s. 296. Por. VL, t. VIII, s. 588. *Satysfakcja Książętom Radziwiłłom*.

⁴⁰² *Dyaryusz Seymu... 1782...*, s. 369.

⁴⁰³ *Ibidem*, s. 384; AGAD, ZP 108, k. 82v, 86v. Tabele głosowań w izbie poselskiej.

⁴⁰⁴ *Dyaryusz Seymu... 1782...*, s. 408; VL, t. VIII, s. 588. *Satysfakcja Książętom Radziwiłłom*.

⁴⁰⁵ AGAD, ZP 23, cz. II, k. 3. Kandydaci do Rady Nieustającej z prowincji wielkopolskiej (z podpisem A. Małachowskiego); ZP 126, k. 230v–231. *Regestr do wyboru osob za konsyliarzow do Rady Nieustajacey...* (druk z podkreśleniami i adnotacjami); VL, t. IX, s. 1–2. *Osoby do Rady Nieustajacej wybrane pluralitate votorum*.

⁴⁰⁶ AGAD, ZP 23, cz. II, k. 87. Kandydaci do Komisji Skarbu Koronnego z prowincji wielkopolskiej (z podpisem A. Małachowskiego); VL, t. IX, s. 4. *Osoby do Komisji Skarbu Koronnego ex*

prowinjonalnej) posłowie D. Mniewski (województwo brzeskie) i U. Gliński (województwo inowrocławskie)⁴⁰⁷.

Posłem kujawskim z 1782, o którego aktywności najmniej da się powiedzieć, był K. Sokołowski. Chorążyc kruszwicki wziął udział tylko w jednym wotowaniu nad pierwszym punktem projektu S.K. Potockiego⁴⁰⁸. W głosowaniu nad absolutorium dla Rady Nieustającej K. Sokołowski, podobnie jak pozostali posłowie kujawscy, wotował przeciwko opozycyjnemu „przydatkowi” posła czernihowskiego K. Kurdwanowskiego⁴⁰⁹.

Reprezentanci sejmiku radziejowskiego przejawiali niewielką aktywność na sejmie grodzieńskim w 1784. Poseł brzeski J.Z. Kretkowski, delegowany przez marszałka F.K. Chomińskiego (5 października) do egzaminu Rady Nieustającej⁴¹⁰, nie wziął udziału w debacie plenarnej. Uczynił to natomiast, na sesji 20 października, inny członek deputacji kontrolnej (nominowany do jej składu 6 października) – wojewoda inowrocławski J. Mycielski, który skorzystał z okazji, by złożyć królowi podziękowanie za krzesło senatorskie⁴¹¹. Na kolejnej sesji (21 października) wystąpił inny senator kujawski – P. Sumiński. Jako delegowany do sprawdzenia działalności Komisji Edukacji Narodowej, przedstawił pełną pochwałę ocenę tej instytucji. Przy okazji kasztelan brzeski wyraził, w imieniu województw kujawskich, wdzięczność królowi za powołanie na prymasostwo M. Poniatowskiego⁴¹². P. Sumiński, na sesji 8 listopada, wchodził w skład wysłanej przez króla delegacji, która zapraszała posłów do połączenia się z senatem. Przy tej okazji kasztelan brzeski wygłosił okolicznościową mowę, w której pozytywnie ocenił dorobek sejm⁴¹³. Wystąpienie to było potwierdzeniem pozycji P. Sumińskiego w obozie regalistycznym.

W trakcie kontroli Komisji Skarbu Litewskiego głos zabrał poseł inowrocławski J.P. Wodziński (23 października). Sprawy skarbowe stanowiły niewielką część wystąpienia podczaszego kruszwickiego. Reprezentant sejmiku radziejowskiego upomniał się o wypłacanie pensji (wyznaczonej przez sejm w 1776) innemu Wodzińskiemu – biskupowi smoleńskiemu Gabrielowi⁴¹⁴. Większą część mowy posła inowrocławskiego stanowiły pochwały Stanisława Augusta. W imieniu szlachty kujawskiej złożył

pluralitate wybrane. Według Wacława Szczygielskiego, J.Z. Kretkowski wycofał swoją kandydaturę (*Kretkowski Jakub Zygmunt*, s. 282).

⁴⁰⁷ *Dyaryusz Seymu... 1782...*, s. 39; J. Dumanowski, *Generał Dionizy Mniewski...*, s. 103.

⁴⁰⁸ AGAD, ZP 108, k. 30v. Tabela jawnego głosowania w izbie poselskiej.

⁴⁰⁹ AGAD, ZP 31, k. 69v. Tabela jawnego głosowania w izbie poselskiej.

⁴¹⁰ *Dyaryusz Seymu... 1784...*, wyd. M. Tukalski-Nielubowicz, Warszawa 1785, s. 12; T. Sławiński, *op. cit.*, s. 368.

⁴¹¹ J. Mycielski, wojewoda inowrocławski, *Głos... 20 X 1784...*, [w:] ZM 1784 (Wil.), s. 173–181; *Dyaryusz Seymu... 1784...*, s. 23, 61–64; AGAD, ZP 128, k. 373. *Journal de la Diète*; W. Szczygielski, *Mycielski Józef*, s. 337.

⁴¹² P. Sumiński, kasztelan brzesko-kujawski, *Mowa... 21 X 1784*, [w:] ZM 1784 (Wil.), s. 218–224; *Dyaryusz Seymu... 1784...*, s. 143–145; AGAD, ZP 128, k. 382. *Journal de la Diète*; J. Dumanowski, *Sumiński Piotr*, s. 605.

⁴¹³ P. Sumiński, kasztelan brzesko-kujawski, *Mowa... 8 XI 1784*, [w:] ZM 1784 (Wil.), s. 533–536; *Dyaryusz Seymu... 1784...*, s. 545–546; J. Dumanowski, *Sumiński Piotr*, s. 605.

⁴¹⁴ J.P. Wodziński, p. inowrocławski, *Głos... 23 X 1784...*, [w:] ZM 1784 (Wil.), s. 459–460; *Dyaryusz Seymu... 1784...*, s. 284. Por. VL, t. VIII, s. 574. *Okazanie łaski naszej królewskiej... Biskupom Smoleńskim*.

oświadczenie wierności. Nie zabrakło też podziękowań za nominacje ministerialne dla S. Poniatowskiego, M. Mniszcha, K. Raczyńskiego i I. Potockiego (z powołaniem się na instrukcję poselską) oraz prymasowską dla M. Poniatowskiego⁴¹⁵. Trzy dni później J.P. Wodziński wystąpił przeciwko opozycyjnemu wnioskowi, by magistratury, które nie uzyskały absolutorium na sejmie w 1782, kwitować osobno za poszczególne kadencje (1780–1782, 1782–1784). Poseł inowrocławski wskazał, iż poprzedni sejm kontrolował organy władzy wykonawczej. W sytuacji, gdy nie kwestionuje się zasadności uchwalenia „kwitów” dla komisji skarbowych, uznał taką procedurę za stratę czasu⁴¹⁶. Związek z kontrolą Komisji Skarbu Koronnego miało wystąpienie posła brzeskiego S. Dąbskiego, który wstawiał się do stanów sejmujących (podał też projekt) za byłym kasjerem Rudnickim, na którym ciążyły zobowiązania finansowe⁴¹⁷. O „sprawiedliwość” dla niego, jako obywatela kujawskiego, proszono w uchwalonej w Radziejowie instrukcji poselskiej⁴¹⁸.

W wyborach do Rady Nieustającej na sejmie grodzieńskim swoją kandydaturę ze „stanu rycerskiego” zgłosił dotychczasowy konsyliarz S. Sokołowski, który przed rozpoczęciem obrad (2 października) został wyznaczony do składania wyjaśnień w imieniu kończącego kadencję Departamentu Sprawiedliwości⁴¹⁹. Starosta nieszawski (otrzymał 131 głosów), podobnie jak kasztelan P. Sumiński (152), znalazł się w wyłonionym przez parlament składzie magistratury, co było zgodne z plantą dworską⁴²⁰. Na wielkopolskiej sesji prowincjonalnej z 14 października 1784, pod przewodnictwem wojewody poznańskiego Augusta Sułkowskiego, jako przedstawiciele „stanu rycerskiego” z województw kujawskich wybrani zostali posłowie M. Sokołowski (brzeskie) i J.P. Wodziński (inowrocławskie)⁴²¹.

Jeszcze gorzej prezentowała się aktywność Kujawian na sejmie z 1786. Poseł brzeski D. Mniewski na sesji 9 października został przez marszałka S. Gadowskiego wyznaczony do deputacji liczącej głosy w elekcji Rady Nieustającej (jako jej członek podpisał wyniki wyborów marszałka i sekretarza magistratury)⁴²². W składzie wyłonionej przez parlament Rady znalazł się, jej dotychczasowy członek, kasztelan brzeski P. Sumiński (nie było kujawskich kandydatów ze „stanu rycerskiego”)⁴²³. S. Sokołowski, poseł sejmiku

⁴¹⁵ J.P. Wodziński, *Głos... 23 X 1784...*, s. 357–362; *Dyaryusz Seymu... 1784...*, s. 283–285. Por. AGAD, RdGO 71, k. 223v. Instrukcja poselska kujawska z 16 VIII 1784.

⁴¹⁶ *Dyaryusz Seymu... 1784...*, s. 354–355 (w druku błędna paginacja); J.P. Wodziński, p. inowrocławski, *Mowa... 26 X 1784...*, [w:] ZM 1784 (Wil.), s. 424–426.

⁴¹⁷ *Dyaryusz Seymu... 1784...*, s. 387.

⁴¹⁸ AGAD, RdGO 71, k. 225. Instrukcja poselska kujawska z 16 VIII 1784 (także: *Lauda i instrukcje...*, s. 333).

⁴¹⁹ AGAD, ZP 128, k. 114v. *Regestr osob do wyboru za konsyliarzow do Rady Nieustajacej...* (druk z adnotacjami); ZP 128, k. 92. Do odpowiedzenia egzaminatorom z 2 X 1784 – wykaz sporządzony przez króla

⁴²⁰ *Dyaryusz Seymu... 1784...*, s. 35; AGAD, ZP 128, k. 95–95v, 97–97v. *Projet du nouveau Conseil* (2 wersje).

⁴²¹ AGAD, ZP 128, k. 136. Wybranie sędziów sejmowych z prowincji wielkopolskiej na sesji prowincjonalnej dnia 14 października 1784 r. (z podpisem Augusta Sułkowskiego).

⁴²² AGAD, APP 102, s. 6. *Diariusz sejmu 1786 r.*; ZP 27, k. 5. Wyniki wyborów marszałka i sekretarza Rady Nieustającej (z podpisami).

⁴²³ AGAD, ZP 127, k. 294–298v. *Regestr osob do wyboru za konsyliarzow do Rady Nieustajacej...* (druk z podkreśleniami); VL, t. IX, s. 30. *Osoby do Rady Nieustajacej wybrane*

radziejowskiego z 1776 i 1780 oraz konsyliarz Rady w latach 1782–1786, kandydował do Komisji Skarbu Koronnego, jednak nie został wybrany⁴²⁴. Sędzią sejmowym (wybrany ze „stanu rycerskiego” na sesji prowincjonalnej) z województwa brzesko-kujawskiego został poseł W. Sokołowski (inowrocławskie reprezentował jednak mandatariusz sejmiku lipnowskiego Antoni Brochocki)⁴²⁵. D. Mniewski zamierzał wypowiedzieć się przeciwko regulaminom wojskowym (ograniczającym prerogatywy rotmistrzów kawalerii narodowej), jednak zgodnie z zaleceniem króla powstrzymał się od ich krytyki⁴²⁶.

Nikłą aktywność posłów kujawskich, przynajmniej częściowo, rekompensowali tamtejsi senatorowie. Kasztelan P. Sumiński wystąpił na sesji 24 października 1786, na której jako konsyliarz ustępującej Rady składał wyjaśnienia w sprawie działalności Departamentu Sprawiedliwości⁴²⁷. Wojewoda inowrocławski J. Mycielski, jako delegowany do kontroli Komisji Edukacji Narodowej, wygłosił mowę 26 października⁴²⁸.

Posłowie kujawscy nie byli aktywni w zakresie wnoszenia projektów. Jedyną znaną mi propozycją, opracowaną przez reprezentanta sejmiku radziejowskiego, jest projekt *Pozwolenie zamiany dóbr* zgłoszony 4 listopada 1786 przez posła inowrocławskiego A. Wodzińskiego⁴²⁹. Niestety brak jest informacji o treści wniosenia, które zapewne dotyczyło interesów prywatnych.

Reprezentacja sejmiku radziejowskiego, na tle innych województw wielkopolskich, wykazała się nikłą aktywnością (inaczej senatorowie, zwłaszcza P. Sumiński). Do wyjątków należał na sejmie z 1782 gen. J.A. Kraszewski. Brak było inicjatyw ustawodawczych w sprawach lokalnych, choć zdarzały się propozycje w interesie osób prywatnych.

pluralitate votorum. Król nominował P. Sumińskiego do Departamentu Sprawiedliwości: A. Czaja, *Między tronem, buławą a dworem petersburskim. Z dziejów Rady Nieustającej 1786–1789*, Warszawa 1988, s. 90; J. Dumanowski, *Sumiński Piotr*, s. 605.

⁴²⁴ AGAD, ZP 127, k. 304. *Registr osob do wyboru za kommisarzow do Kommissyi Skarbu Koronnego* (druk z podkreśleniami); VL, t. IX, s. 33. *Osoby do Komisji Skarbu Koronnego wybrane pluralitate votorum*; J. Dumanowski, *Sokołowski Serafin*, s. 179.

⁴²⁵ VL, t. IX, s. 31. *Osoby za sędziów sejmowych wybrane na sesjach prowincjonalnych*.

⁴²⁶ BCz 734, s. 543. D. Mniewski do króla z 11 XI 1786; J. Dumanowski, *General Dionizy Mniewski...*, s. 103.

⁴²⁷ AGAD, ZP 127, k. 453. *Journal de la Diète ordinaire convoquée á Varsovie en 1786*; ZP 18, k. 1. Mowy na sesjach sejmowych miane.

⁴²⁸ AGAF, APP 102, s. 22. *Diariusz sejmu 1786 r.*; ZP 18, k. 1. Mowy na sesjach sejmowych miane.

⁴²⁹ GAD, ZP 23, cz. III, k. 14v. Sumariusz projektów czytanych in deliberatione będących.

CZEŚĆ II

SEJMIKI ZIEMI DOBRZYŃSKIEJ 1780–1786

Po publikacji przez Józefa Siemieńskiego, w 1906, monografii dotyczącej organizacji sejmiku w Lipnie¹, jego dzieje nie budziły większego zainteresowania historyków (pomijam tu prace dotyczące badań nad sejmikami w szerszym zakresie terytorialnym). Aktywności sejmikowej szlachty dobrzyńskiej w czasach Stanisława Augusta poświęcone są artykuły Dariusza Kwiatkowskiego i Jacka Sobczaka². Dobrzyńską reprezentacją sejmową w II połowie XVII wieku i czasach saskich zajmował się Bogdan Taczyński³. Status administracyjny ziemi dobrzyńskiej budził kontrowersje. Zaliczana często do województwa inowrocławskiego, zdaniem wielu historyków (np. J. Siemieńskiego i Ryszarda Łaszewskiego) stanowiła całkowicie odrębną jednostkę administracyjną i sejmikową⁴. W latach 1768–1776 obowiązywała jednak zasada alternaty z województwem płockim w wyborze deputata na Trybunał Koronny⁵. W końcu 1776 Górzno i pobliskie wioski, wchodzące w skład ziemi, stały się terenem pruskiej uzurpacji granicznej – Berlinowi chodziło o możliwość eksploatacji drewna w znajdujących się w okolicy rozległych kompleksach leśnych (przebieg granicy regulowały konwencje z 22 sierpnia 1776 i 17 lipca 1777)⁶. Miejscem obrad szlachty ziemi dobrzyńskiej było Lipno (w pierwszej połowie XVI w. także Rypin⁷). Dotyczyło to również sejmików elekcyjnych (wbrew

¹ J. Siemieński, *Organizacja sejmiku ziemi dobrzyńskiej*, Kraków 1906.

² D. Kwiatkowski, *Aktywność polityczna szlachty dobrzyńskiej na arenie sejmikowej w latach 1764–1793*, „Zapiski Kujawsko-Dobrzyńskie” 2003, t. XVIII, s. 13–32; J. Sobczak, *Organizacja i działalność sejmiku ziemi dobrzyńskiej po reformie 1791 r.*, „Ziemia Kujawska” 1985, t. VII, s. 121–132.

³ B. Taczyński, *Uwagi o reprezentacji dobrzyńskiej na sejmy epoki oligarchii w latach 1650–1763*, „Zapiski Kujawsko-Dobrzyńskie” 1988, t. VI, s. 161–178.

⁴ J. Siemieński, *op. cit.*, s. 1–3; R. Łaszewski, *Ziemia dobrzyńska od połowy XV wieku do upadku Rzeczypospolitej szlacheckiej*, [w:] *Studia z dziejów ziemi dobrzyńskiej. XV–XX wiek*, red. M. Wojciechowski, Warszawa–Poznań–Toruń 1987, s. 69–70. Zob. też: J. Szymczak, *Rozwój terytorialno-administracyjny do schyłku XVIII w.*, [w:] *Województwo włocławskie. Monografia regionalna*, Łódź–Włocławek 1982, s. 163; *Urzednicy kujawscy i dobrzyńscy XVI–XVII wieku. Spisy*, opr. K. Mikulski i W. Stanek, red. A. Gąsiorowski, Kórnik 1990, s. 7.

⁵ VL, t. VIII, s. 561. *Przywrócenie deputata na Trybunał Koronny województwu płockiemu*; M. Goyski, *Reformy Trybunału Koronnego*, Lwów 1909, s. 92–93, 100; A. Lityński, *Sejmiki województwa płockiego przed i w czasie Sejmu Czteroletniego. Z badań nad organizacją i funkcjonowaniem*, [w:] *W dwusetną rocznicę wolnego Sejmu. Ludzie – państwo – prawo Sejmu Czteroletniego*, red. A. Lityński, Katowice 1988, s. 78.

⁶ AGAD, ZBr. 105/126, s. 83–125. *Diariusz graniczny ziemi dobrzyńskiej i województwa płockiego...*; J. Topolski, *Pruskie uzurpacje graniczne w dobie pierwszego rozbioru Polski (1772–1777)*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza” 1968, Historia, z. 8, s. 73–74; Z. Guldon, *W czasach szlacheckiej Rzeczypospolitej - terytorium, ludność i stosunki gospodarczo-społeczne*, [w:] *Studia z dziejów ziemi dobrzyńskiej*, s. 11–12; W. Filipczak, *Sejm 1778 roku*, Warszawa 2000, s. 24.

⁷ W. Uruszczak, *Sejm walny koronny w latach 1506–1540*, Warszawa 1980, s. 94.

przypuszceniom J. Siemieńskiego, iż zbierano się w Dobrzyniu)⁸. W końcu lat siedemdziesiątych XVIII w. ziemia dobrzyńska była obszarem zdominowanym przez wpływy stronnictwa regalistycznego. Obszar ten znajdował się wówczas w kręgu zainteresowań szefa Gabinetu królewskiego Jacka Ogrodzkiego, kanclerza Andrzeja Młodziejewskiego i prymasa Antoniego Ostrowskiego⁹. Jest prawdopodobne, że ziemia dobrzyńska była też terenem oddziaływań biskupa Michała Poniatowskiego. Można to wnosić na podstawie pozostałości po późniejszej korespondencji królewskiego brata (od 1781)¹⁰. Do przypuszczenia takiego skłania również fakt, że większość terytorium ziemi dobrzyńskiej należała do diecezji plockiej, której ordynariuszem w latach 1773–1784 był M. Poniatowski, jeden z liderów ugrupowania dworskiego¹¹. O związkach z A. Młodziejewskim może świadczyć laudum sejmiku deputackiego i gospodarskiego z 15 lipca 1779. Szlachta, prosząc o ustanowienie sądów pogranicznych, ze względu na uciążliwe sąsiedztwo pruskie, zlecała marszałkowi zgromadzenia Ignacemu Murzynowskiemu, miecznikowi rypińskiemu, zwrócić się w tej sprawie do kanclerza koronnego, by ten wyjednał decyzję „u Najłaskawszego Tronu”¹². Ze smutkiem przyjmował wiadomość o śmierci A. Młodziejewskiego, w marcu 1780, kasztelan kowalski Piotr Sumiński¹³.

Czołowymi postaciami stronnictwa regalistycznego w drugiej połowie lat siedemdziesiątych byli w ziemi dobrzyńskiej bracia Adam i Piotr Sumińscy¹⁴. A. Sumiński 16 lipca 1777, na sejmiku gospodarskim i elekcyjnym, został wybrany kandydatem do podkomorstwa dobrzyńskiego, nominację na urząd uzyskał zaś tydzień później¹⁵. Zagajał on, jeszcze jako chorąży dobrzyński, sejmik deputacki 15 lipca 1777, a równo rok później nieudane zgromadzenie, na którym nie zdołano wybrać (kandydat dworski – starosta zlotoryjski Antoni Mokronowski nie przyjechał) sędziego trybunalskiego¹⁶. P. Sumiński, marszałek kilku sejmików z lat 1764–1766, miał już za sobą trzykrotne posłowanie na sejm (wybierany był w 1766, 1767, 1773), a także konsyliarstwo Rady Nieustającej. W 1776, jeszcze jako starosta grodowy bobrownicki, kierował akcją sejmikową w ziemi dobrzyńskiej¹⁷. We wrześniu 1779 otrzymał kasztelanię kowalską, w sta-

⁸ BPAU 8321, k. 543–544, 575–576v. Lauda sejmików w Lipnie z 16 VII 1777 i 30 X 1787; J. Siemieński, *op. cit.*, s. 34.

⁹ W. Filipczak, *Sejm 1778 roku*, Warszawa 2000, s. 66.

¹⁰ AGAD, AEPMP 121. Bruliony różnych listów Michała Poniatowskiego 1781–1788.

¹¹ Z. Guldon, *W czasach szlacheckiej Rzeczypospolitej...*, s. 12–13; Z. Zielińska, *Poniatowski Michał Jerzy*, [w:] PSB, t. XXVII, 1983, s. 456–457.

¹² BPAU 1090, k. 523v. Laudum sejmiku w Lipnie z 15 lipca 1779 (druk w: *Lauda sejmików ziemi dobrzyńskiej*, wyd. F. Kluczycki, Kraków 1887, s. 387).

¹³ BCz 685, s. 433. Piotr Sumiński do Jacka Ogrodzkiego z 24 III 1780.

¹⁴ W. Filipczak, *Sejm 1778 roku*, s. 66; J. Dumanowski, *Sumiński Adam*, [w:] PSB, t. XLV, 2008, s. 591; idem, *Sumiński Piotr*, [w:] PSB, t. XLV, s. 604.

¹⁵ PAU 8321, k. 543–543v. Laudum sejmiku w Lipnie z 16 VII 1776; *Urzednicy kujawscy i dobrzyńscy...*, s. 188.

¹⁶ PAU 8321, k. 540. Laudum sejmiku w Lipnie z 15 VII 1777; BCz 685, s. 423–424. Adam Sumiński do J. Ogrodzkiego z 18 VII 1778; W. Filipczak, *op. cit.*, s. 66; J. Dumanowski, *Sumiński Adam*, s. 591.

¹⁷ AGAD, ZP 114, k. 3. Note de principaux executeurs l'ouvrage à faire aux diétines; W. Filipczak, *op. cit.*, s. 35; D. Kwiatkowski, *op. cit.*, s. 19, 31; J. Dumanowski, *Sumiński Piotr*, s. 604.

raniach o którą wspierał go u króla arcybiskup A. Ostrowski¹⁸. P. Sumiński, podobnie jak brat, współpracował z sekretarzem wielkim koronnym J. Ogrodzkim, z którym był spowinowacony¹⁹. Kiedy w 1780 zmarł sekretarz wielki koronny, kasztelan kowalski kontynuował kontakty z jego następcą na stanowisku szefa Gabinetu – Adamem Cieciszowskim, pisarzem wielkim koronnym²⁰. Po śmierci A. Młodziejowskiego, Sumińscy szukali wsparcia u jego współpracownika, podkanclerzego Antoniego Onufrego Okęckiego, do którego kasztelan kowalski napisał skargę na geometrę Czakę (bronionego przez sędziego ziemskiego Damazego Mioduskiego) w sprawie pomiaru gruntów w okolicach Dobrzyńnia (miało to związek z działaniami miejscowej komisji dobrego porządku)²¹.

Ważną postacią wśród dobrzyńskich regalistów był Jan Ośniałowski, stolnik dobrzyński (od 1778, wcześniej łowczy tej ziemi), a także dworzanin królewski. Miał on już za sobą dwa poselstwa na sejm (1776, 1778), z których relację składał na sejmikach w Lipnie – 16 lipca 1777 i 15 lipca 1779 (na sejmikach deputackim i gospodarskim w 1777 pełnił również funkcję marszałka koła rycerskiego)²². Znaczącą rolę odgrywali w ziemi dobrzyńskiej, współpracujący ze sobą, chorążcy dobrzyński (do 1778 rypiński, w tym roku także kandydat do kasztelanii słońskiej) Józef Maciej Nałęcz i sędzia ziemski Damazy Mioduski²³. J. Nałęcz dwa razy był już posłem (1764 – rozdwojony sejmik przedkonwokacyjny, 1767), zaś w 1767, jako marszałek lokalnej konfederacji (podpisał także akt związku radomskiego), kierował obradami przedsejmowymi²⁴. Na sejmiku w Lipnie 16 lipca 1777 został wybrany jednym z czterech kandydatów do urzędu podkomorzego²⁵. Nałęczowie już w czasach saskich należeli do najaktywniejszych politycznie rodów wśród szlachty dobrzyńskiej²⁶. D. Mioduski także dwa razy reprezentował swoją ziemię w parlamencie (1773–1775, 1776), zaś w 1778 był marszałkiem koła rycerskiego

¹⁸ BCz 679, s. 635, 637. Antoni Ostrowski do króla z 4 IX 1779 i król do A. Ostrowskiego z 15 IX 1779; J. Dumanowski, *Sumiński Piotr*, s. 604.

¹⁹ BCz 926, s. 681. Król do NN [Elżbiety Lubomirskiej?] z 20 X 1778. W 1779 J. Ogrodzki zabiegał o wypłacenie P. Sumińskiemu 8000 zł ze Skarbu Litewskiego: AGAD, APP 310, s. 268. Król do Antoniego Tyzenhauza z 29 III 1779 (por. BCz 688, s. 717–719. P. Sumiński do króla z 15 I 1781 i odpowiedź króla z 29 I 1781).

²⁰ BCz 688, s. 715. P. Sumiński do A. Cieciszowskiego z 7 VI 1780.

²¹ BCz 689, s. 249, 251–253. Notatka dla A. Cieciszowskiego sporządzona z polecenia Antoniego Onufrego Okęckiego z 1 VI 1780 i ekscerpt z listu P. Sumińskiego do A.O. Okęckiego, bez daty; BCz 673, s. 535–536. Damazy Mioduski do A. Cieciszowskiego z 10 VI 1780.

²² BPAU 8321, k. 540–540v, 542v. Lauda sejmików w Lipnie z 15 i 16 VII 1777; BPAU 1090, k. 523. Laudum sejmiku w Lipnie z 15 lipca 1779 (druk: *Lauda sejmików...*, s. 387); W. Szczygielski, *Ośniałowski Jan*, [w:] PSB, t. XXIV, 1979, s. 616–617.

²³ W. Filipczak, *Sejm 1778 roku*, s. 66; D. Kwiatkowski, *op. cit.*, s. 20–22. Na sesji Rady Nieustającej 13 III 1778 M. Nałęcz został zgłoszony jako konkurent do kasztelanii i znalazł się w gronie trzech wybranych kandydatów: AGAD, ML VII/82, k. 310. Elekcja na kasztelaniego słońskiego 13 III 1778.

²⁴ A. Kraushar, *Książę Repnin i Polska w pierwszym czteroleciu panowania Stanisława Augusta (1764–1768)*, t. I, Kraków 1898, s. 397; D. Kwiatkowski, *op. cit.*, s. 21, 31; T. Szwaciński, *Sejmiki poselskie przed konwokacją 1764 r.*, KH 2006, R. CXIII, 1, s. 31.

²⁵ BPAU 8321, k. 543. Laudum sejmiku w Lipnie z 16 VII 1777.

²⁶ Por. B. Taczyński, *op. cit.*, s. 165.

(sejmik przedsejmowy)²⁷. Posiadał też jeden z największych majątków szlacheckich w ziemi dobrzyńskiej (10 wsi w 1789)²⁸.

Mniejszą rolę w życiu sejmikowym ziemi dobrzyńskiej w drugiej połowie lat siedemdziesiątych odgrywali senatorowie. Michał Podoski (wcześniej poseł sejmiku lipnowskiego w 1761 i w 1764 – na sejm elekcyjny), od 1775 kasztelan dobrzyński²⁹, w tym okresie zazaczył swoją obecność na miejscowej scenie politycznej udziałem w sejmie z 1776 i podpisem pod memoriałem obywateli ziemi do Rady Nieustającej (z 31 marca 1777), który zawierał skargi na działalność podczaszego dobrzyńskiego Józefa Chełmickiego jako komisarza furazowego³⁰ (dostawy dla wojsk rosyjskich). Pod wspomnianym memoriałem podpisali się również dwaj kandydaci sejmiku z lipca 1777 do podkomorstwa dobrzyńskiego: chorąży nurski Szymon Zieliński i podsędek dobrzyński L. Bernard Koziebrodzki³¹ (także pretendent do poselstwa w 1778). Bardziej aktywny w lokalnym życiu politycznym był Teodor Sierakowski, kasztelan słoński (od marca 1778)³², który zagał dwa sejmy w sierpniu 1778 (przedsejmowy i powtórny deputacki, zwołany na podstawie uniwersału królewskiego, wydanego zgodnie ze stanowiskiem Rady Nieustającej)³³. Prawdopodobnie nie był on jednak posesjonatem w ziemi dobrzyńskiej, co można zrozumieć, gdyż Słońsk znajdował się po drugiej stronie Wisły – na Kujawach (choć kasztelania była zaliczana do urzędów tej ziemi)³⁴. Brak jest informacji o uczestnictwie w dobrzyńskim życiu parlamentarnym drugiej połowy lat siedemdziesiątych kasztelana rypińskiego Tomasza Rokitnickiego (posła na sejm z 1764 i 1766), choć jego syn Michał Kazimierz był w 1776 marszałkiem sejmiku przedsejmowego³⁵.

Pierwszym sejmikiem w badanym przeze mnie okresie było zgromadzenie deputackie z 1780. Obrady, na które zjechało 15 lipca do Lipna, zagał kasztelan kowalski P. Sumiński, choć nie był on senatorem ziemi dobrzyńskiej, lecz kujawskim. Powyższą sytuację motywowano w laudum tym, że P. Sumiński wcześniej pełnił, zyskując wdzięczność współobywateli, urzędy i „wielorakie” funkcje w tej ziemi³⁶. Na marszałka koła

²⁷ BPAU 8321, k. 551v. Laudum sejmiku w Lipnie z 17 VIII 1778; R. Łaszewski, *Mioduski Damazy*, [w:] PSB, t. XXI, 1976, s. 325; W. Filipczak, *Sejm 1778 roku*, s. 66; D. Kwiatkowski, *op. cit.*, s. 21, 31.

²⁸ B. Taczyński, *op. cit.*, s. 171.

²⁹ *Ibidem*, s. 175; *Urzednicy kujawscy i dobrzyńscy...*, s. 174.

³⁰ BPAU 8321, k. 535–539v. Memoriał urzędników ziemi dobrzyńskiej z 31 III 1777. Zob. też: D. Kwiatkowski, *op. cit.*, s. 17.

³¹ BPAU 8321, k. 539v, 543–543v. Memoriał urzędników ziemi dobrzyńskiej z 31 III 1777 i laudum sejmiku w Lipnie z 16 VII 1777.

³² AGAD, ML VII/82, k. 310. Elekcja na kasztelanię słońską 13 III 1778.

³³ AGAD, ML VII/20, s. 206. Protokół Rady Nieustającej z 11 VIII 1778; BPAU 1090, k. 518–518v. Laudum sejmiku w Lipnie z 18 VIII 1778 (wydrukowane z błędnym tytułem w: *Lauda sejmików...*, s. 385); BPAU 8321, k. 551v. Laudum z 17 VIII 1778; W. Filipczak, *Sejm 1778 roku*, s. 66; Treść uniwersału została zacytowana w: W. Bednaruk, *Trybunał Koronny. Szlachecki sąd najwyższy w latach 1578–1794*, Lublin 2008, s. 203.

³⁴ J. Siemieński, *op. cit.*, s. 5; *Urzednicy kujawscy i dobrzyńscy...*, s. 10; D. Kwiatkowski, *op. cit.*, s. 18.

³⁵ BPAU 8321, k. 533v. Laudum sejmiku w Lipnie z 15 VII 1776; D. Kwiatkowski, *op. cit.*, s. 22, 31.

³⁶ BPAU 8321, k. 553. Laudum sejmiku w Lipnie z 15 VII 1780.

rycerskiego jednomyślnie wybrany został sędzia ziemski D. Mioduski, który w 1778 kierował obradami sejmiku poselskiego. Do pomocy przydzielono mu 6 asesorów, po dwóch z każdego powiatu (dobrzyńskiego, rypińskiego i lipnowskiego). W gronie tym było aż 4 urzędników ziemskich: cześnik rypiński Wojciech Ośniałowski, Kazimierz Ostrowski i Jan Kuczkowski – wojscy dobrzyńscy oraz skarbnik rypiński Roch Nałęcz. Dwie pozostałe funkcje pełnili urzędnik grodzki z innego województwa (pisarz grodzki koniński Jan Kalkstein) oraz syn podsędką dobrzyńskiego³⁷. Jednak ten ostatni – Tomasz Koziębrodzki, był nawet marszałkiem koła rycerskiego w 1778, na powtórny sejmiku deputackim³⁸. Z kolei K. Ostrowski był już wcześniej (jako wojski rypiński) asesorem w 1776 na sejmiku poselskim³⁹. Wybór deputata zakończył się jednomyślnie. Sędzią Trybunału Koronnego został wojski rypiński Tomasz Chełmicki, przedstawiciel rodziny bardzo aktywnej w ziemi dobrzyńskiej⁴⁰. Także on był asesorem w 1776 na sejmiku poselskim i w 1777 na zgromadzeniach deputackim i gospodarskim⁴¹. Prawdopodobnie T. Chełmicki był kuzynem wpływowego regalisty Jana Ośniałowskiego⁴². Deputat wykonał przysięgę według roty przewidzianej prawem. Ze względu na podjęcie się funkcji przynoszącej „azard zdrowia, utratę majątku”, wojskiemu rypińskiemu uroczyste zapewniono poparcie, „gdy żądać będzie poselskich na potem funkcji”⁴³.

Należy sądzić, iż wojski rypiński został wybrany w skład Trybunału Koronnego jako kandydat miejscowych regalistów. Zasiadał on w niesławnym (korupcja, pijaństwo) Trybunale pod laską stolnika koronnego Kajetana Olizara⁴⁴. W lutym 1781 T. Chełmicki zabiegał o „skrzynkę” trybunalską (gdzie wpłacano opłaty i kary sądowe) w czasie kadencji małopolskiej w Lublinie⁴⁵. Być może miało to związek z nowymi potrzebami finansowymi wojskiego rypińskiego, który miesiąc wcześniej wyjeżdżał z Piotrkowa żenić się z chorążanką checińską Dobiecką⁴⁶. Deputat dobrzyński (od lutego 1781 także wojski większy ziemi⁴⁷) nie cieszył się dobrą opinią u marszałka trybunalskiego, współpracującego z królem. W sierpniu 1781 K. Olizar spodziewał się, że T. Chełmicki (nieobecny wówczas w Lublinie) dołączy wkrótce do nieformalnego związku o charakterze, jak się wydaje, korupcyjnym⁴⁸.

³⁷ BPAU 8321, k. 553v. Laudum sejmiku w Lipnie z 15 VII 1780.

³⁸ BPAU 1090, k. 518v, 519v. Laudum sejmiku w Lipnie z 18 VIII 1778 (także: *Lauda sejmików...*, s. 385–386). W odczycie źródła jest błąd, por. podpisy pod uchwałą; D. Kwiatkowski, *op. cit.*, s. 23.

³⁹ BPAU 8321, k. 533. Laudum sejmiku w Lipnie z 15 VII 1776.

⁴⁰ BPAU 8321, k. 553v–554. Laudum sejmiku w Lipnie z 15 VII 1780. Por. B. Taczyński, *op. cit.*, s. 168, 174–175.

⁴¹ BPAU 8321, k. 533v, 540v, 544. Lauda sejmiku w Lipnie z 15 VII 1776 oraz 15 i 16 VII 1777.

⁴² BCz 681, s. 175. Kajetan Olizar do Stanisława Badeniego, bez daty.

⁴³ BPAU 8321, k. 553v–554. Laudum sejmiku w Lipnie z 15 VII 1780.

⁴⁴ W. Szczygielski, *Olizar Franciszek Kajetan*, [w:] PSB, t. XXIII, 1978, s. 213.

⁴⁵ BCz 655, s. 1035. Tomasz Chełmicki do A. Cieciszowskiego z 12 II 1781; M. Goyski, *op. cit.*, s. 95–96, 100.

⁴⁶ BCz 695, s. 181. Zambrzycki do A. Cieciszowskiego z 15 I 1781.

⁴⁷ *Urządnicy kujawscy i dobrzyńscy...*, s. 212.

⁴⁸ BCz 681, s. 399. K. Olizar do A. Cieciszowskiego z 5 VIII 1781.

Niewiele wiadomo o przygotowaniach i przebiegu dobrzyńskiego sejmiku poselskiego z 1780, który został zwołany na 21 sierpnia⁴⁹. Marszałkiem koła rycerskiego w Lipnie został skarbnik dobrzyński Stanisław Chełmicki⁵⁰. Wcześniej, w 1777, był on asesorem na lipcowych sejmikach deputackim i gospodarskim⁵¹. Najniższy w hierarchii urząd ziemski uzyskał 1 lutego 1780, po rezygnacji ojca – Józefa Chełmickiego⁵². Dotychczasowy skarbnik dobrzyński, przesyłając królowi swoją rezygnację 12 stycznia tego roku, prosił o nominację na urząd dla syna⁵³. Funkcje asesorskie na sejmiku poselskim w 1780 pełniło, jak zwykle, sześć osób. Wśród nich było trzech urzędników ziemskich: łowczy dobrzyński Michał Czarnomski, łowczy rypiński Antoni Nałęcz i miecznik rypiński Ignacy Murzynowski⁵⁴. A. Nałęcz na powtórny sejmiku deputackim z 18 sierpnia 1778 został wybrany sędzią trybunalskim z ziemi dobrzyńskiej⁵⁵. I. Murzynowski był marszałkiem koła rycerskiego na zgromadzeniu z 15 lipca 1779 (deputackim, relacyjnym i gospodarskim)⁵⁶. Kolejnych dwóch asesorów miało urzędy grodzkie. Byli to sędzia grodzki bobrownicki Stanisław A. Kuczkowski i regent bobrownicki Stanisław Wyczalkowski⁵⁷. S. Kuczkowski pełnił analogiczną funkcję na sejmiku lipcowym w 1779. Jeszcze większe doświadczenie w roli asesora posiadał S. Wyczalkowski, który pomagał marszałkom przynajmniej trzykrotnie na przestrzeni ostatnich czterech lat (15 lipca 1776, 18 sierpnia 1778, 15 lipca 1779)⁵⁸. Szóstym asesorem był chorążyc rypiński Paweł Paprocki (syn Piotra, chorążego rypińskiego od marca 1778)⁵⁹.

Na sejmiku w Lipnie 21 sierpnia 1780 wybrano, zgodnie ze zwyczajem, dwóch posłów na sejm. Zostali nimi D. Mioduski i Jan Ośniałowski⁶⁰. Obaj już po dwa razy reprezentowali ziemię dobrzyńską w parlamencie; sędzia ziemski był wybrany w 1773 i 1776, stolnik dobrzyński na dwóch ostatnich sejmikach przedsejmowych (1776, 1778)⁶¹. D. Mioduski (17 sierpnia 1778) i J. Ośniałowski (15 lipca 1777) pełnili także wcześniej funkcję marszałków koła rycerskiego⁶². Wybory posłów zakończyły się niewątpliwie sukcesem stronnictwa regalistycznego.

⁴⁹ BPAU 1090, k. 526–526v. Instrukcja przedsejmowa z kancelarii królewskiej z 22 V 1780 (także: *Lauda sejmików...*, s. 388).

⁵⁰ BPAU 8321, k. 557v–558. Instrukcja poselska ziemi dobrzyńskiej z 21 VIII 1780.

⁵¹ BPAU 8321, k. 540v, 544. *Lauda sejmików w Lipnie z 15 i 16 VII 1777*.

⁵² *Urzędnicy kujawscy i dobrzyńscy...*, s. 197–198.

⁵³ AGAD, ML IX/94, s. 233. Józef Chełmicki do króla z 12 I 1780.

⁵⁴ BPAU 8321, k. 558. Instrukcja poselska ziemi dobrzyńskiej z 21 VIII 1780.

⁵⁵ BPAU 1090, k. 519. *Laudum sejmiku w Lipnie z 18 VIII 1778* (także: *Lauda sejmików...*, s. 386).

⁵⁶ BPAU 1090, k. 522–524. *Laudum sejmiku w Lipnie z 15 VII 1779* (także: *Lauda sejmików...*, s. 386–387).

⁵⁷ BPAU 8321, k. 558. Instrukcja poselska ziemi dobrzyńskiej z 21 VIII 1780.

⁵⁸ BPAU 8321, k. 533v. *Laudum sejmiku w Lipnie z 15 VII 1776*; BPAU 1090, k. 519, 522. *Lauda sejmików w Lipnie z 18 VIII 1778 i 15 VII 1779* (także: *Lauda sejmików...*, s. 385–387).

⁵⁹ BPAU 8321, k. 558. Instrukcja poselska ziemi dobrzyńskiej z 21 VIII 1780; *Urzędnicy kujawscy i dobrzyńscy...*, s. 205.

⁶⁰ BPAU 8321, k. 555. Instrukcja poselska ziemi dobrzyńskiej z 21 VIII 1780; AGAD, ZP 125, k. 290v. *Posłowie na Seym ordynaryjny warszawski roku 1780* (druk).

⁶¹ D. Kwiatkowski, *op. cit.*, s. 31.

⁶² BPAU 8321, k. 540v. *Laudum sejmiku w Lipnie z 15 VII 1777*; W. Filipczak, *Sejm 1778 roku*, s. 66.

Uchwalona na sejmiku w Lipnie instrukcja poselska miała 9 punktów. Właściwie było ich 10, jeśli doliczyć, poprzedzającą akapity numerowane, pochwałę króla⁶³. Niewielkie rozmiary instrukcji odpowiadały oczekiwaniom króla, by były one niedługie i nie miały wiążącego charakteru⁶⁴. W tym miejscu skupię się na analizie punktów istotnych dla oceny politycznej sejmiku w Lipnie. We wspomnianym wstępie do instrukcji szlachta dobrzyńska nie ograniczyła się do konwencjonalnych pochwał pod adresem monarchy, ale zalecała posłom, „aby zdania swoje z najwyższą i przenikającą Najj. Pana przezornością zawsze do powszechnego dobra dążącą jednomyślnie i nieodstępnie łączyli”⁶⁵. Sejmik w Lipnie zajął negatywne stanowisko odnośnie do *Zbioru praw sądowych* Andrzeja Zamoyskiego. W uchwale domagano się uchylecia projektu w czasie sejmu, gdyż proponowane prawa „takim są po większej części dla nas uciskiem, iż po pierwszej o nich wiadomości w ciężkich ciosach do tego momentu odchnąć nie możemy”⁶⁶. Należy jednak pamiętać, że negatywny stosunek do kodeksu był powszechny, także na terenach zdominowanych przez wpływy regalistyczne⁶⁷. Zgodny niewątpliwie z poglądami króla był postulat wypłaty deputatom świadczeń finansowych ze Skarbu Koronnego (miało się to odnosić także do aktualnych sędziów trybunalskich). Zaznaczano jednak, że nie może to być pretekstem do podwyższenia podatków⁶⁸. Pensje dla deputatów zostały umieszczone w pierwszym punkcie przedstawionych na sejmie z 1780 propozycji od tronu⁶⁹. Regalistyczne nastawienie sejmiku zdają się potwierdzać także pochwały pod adresem króla i Rady Nieustającej z powodu zabezpieczenia granicy z Prusami kawalerią narodową. Domagano się również utworzenia sądów pogranicznych⁷⁰. Potrzebę taką podniesiono także w sejmowych *Propozycjach od tronu* (punkt 2), jednak z sugestią znalezienia środków finansowych na ich opłacenie⁷¹. Tego postulatu w instrukcji nie sformułowano. Ogólnie rzecz biorąc, jej treść mogła zadowolić liderów obozu królewskiego. Brak jest podstaw, by twierdzić, że w czasie kampanii przedsejmowej w ziemi dobrzyńskiej ujawniły się wpływy opozycji.

Rok 1781 nie przyniósł większych emocji w życiu politycznym ziemi dobrzyńskiej. Najważniejszym wydarzeniem był oczywiście lipcowy sejmik deputacki. Obrady w Lipnie, w kościele farnym, 15 lipca zagaił kasztelan kowalski Piotr Sumiński. Tym razem jednak nie tłumaczono się z faktu, iż uczynił to urzędnik sąsiedniego województwa brzesko-kujawskiego, którego określano zresztą jako „ziemi naszej milego senatora”⁷². Kasztelan

⁶³ BPAU 8321, k. 555–557v. Instrukcja poselska ziemi dobrzyńskiej z 21 VIII 1780.

⁶⁴ BCz 655, s. 815–816. Król do Franciszka Czackiego z 7 VI 1782; BCz 671, s. 305–306. Król do Kazimierza Józefa Lipińskiego z 6 VI 1782; R. Łaszewski, *Instrukcje poselskie w drugiej połowie XVIII wieku*, AUNC 1973, Prawo XII, s. 73.

⁶⁵ BPAU 8321, k. 555v. Instrukcja poselska ziemi dobrzyńskiej z 21 VIII 1780.

⁶⁶ BPAU 8321, k. 555v–556. Instrukcja poselska ziemi dobrzyńskiej z 21 VIII 1780.

⁶⁷ W. Filipczak, *Sejmiki województwa płockiego 1780–1786*, PNH 2009, R. VIII, nr 2, s. 29, 36; idem, *Sejmiki ziemi czerskiej 1780–1786*, PNH 2010, R. IX, nr 1, s. 144–145.

⁶⁸ BPAU 8321, k. 556. Instrukcja poselska ziemi dobrzyńskiej z 21 VIII 1780.

⁶⁹ AGAD, ZP 110, k. 13. *Propozycje od tronu Jego Królewskiej Mci stanom Rzeczypospolitej na Sejm 1780 zgromadzonym* (druk).

⁷⁰ BPAU 8321, k. 556v. Instrukcja poselska ziemi dobrzyńskiej z 21 VIII 1780.

⁷¹ AGAD, ZP 110, k. 13. *Propozycje od tronu... na Sejm 1780...*

⁷² BPAU 1090, k. 528. Laudum sejmiku w Lipnie z 15 VII 1781 (także: *Lauda sejmików...*, s. 388–389).

kowalski zagajał również poprzedni sejmik deputacki w Lipnie (w 1780). Marszałkiem koła rycerskiego został, zaproponowany przez P. Sumińskiego, sędzieja grodzki bobrownicki Stanisław Kuczowski⁷³. Nie był on nowicjuszem na scenie parlamentarnej. Na sejmiku deputackim ziemi dobrzyńskiej z 15 lipca 1779 pełnił funkcję asesora, będąc jeszcze osobą nieutytułowaną⁷⁴. Na sejmiku w 1781 powołano sześciu pomocników marszałka, po dwóch z każdego powiatu. Tym razem w ich gronie znalazło się dwóch urzędników ziemskich – łowczy dobrzyński Michał Czarnomski i skarbnik rypiński Roch Nałęcz⁷⁵. M. Czarnomski pełnił już tę funkcję na poprzednim zgromadzeniu – sejmiku poselskim z 21 sierpnia poprzedniego roku⁷⁶. Dwóch kolejnych asesorów sejmiku z 1781 było urzędnikami grodzkimi – regent bobrownicki S. Wyczalkowski i komornik graniczny dobrzyński Jan Orłowski; jeden wojskowym (chorąży kawalerii narodowej Jan Podoski), jeden synem urzędnika ziemskiego (skarbnikowicz dobrzyński Michał Chelmicki)⁷⁷. Największym doświadczeniem parlamentarnym dysponował S. Wyczalkowski. Regent grodzki bobrownicki był w latach 1776–1780, jak już pisałem, cztery razy asesorem. Laudum sejmiku w Lipnie zostało podpisane przez marszałka i asesorów sejmiku⁷⁸.

Wybór deputata nastąpił w 1781 w Lipnie jednomyślnie. Został nim komornik ziemski dobrzyński Łukasz Piotrowski⁷⁹. W lipcu 1779 Ł. Piotrowski na sejmiku województwa rawskiego w Bolimowie przeprowadził pomyślnie wywód szlachectwa, ze względu na poddanie go w wątpliwość przez Stanisława Zrzelskiego i Kazimierza Zglnickiego⁸⁰. Sprawa ta została skierowana na „generał” bolimowski na podstawie dekretu ziemstwa dobrzyńskiego, wydanego na kadencji w Rypinie⁸¹. Wiadomo, że w czasie obrad Trybunału Koronnego w Piotrkowie biskup płocki M. Poniatowski przesłał Ł. Piotrowskiemu rekomendacje w sprawach sądowych. Deputat dobrzyński bezskutecznie starał się u brata królewskiego o nominację na urząd miecznika czerskiego⁸². Miejsce, gdzie komornik ziemski dobrzyński wykazywał swoje szlachectwo, oraz urząd, o który zabiegał, sugerują, że jego rodzina była związana z południowym Mazowszem. Ł. Piotrowski w 1789 uzyskał urząd podstolego rypińskiego⁸³.

⁷³ BPAU 1090, k. 528. Laudum sejmiku w Lipnie z 15 VII 1781 (także: *Lauda sejmików...*, s. 388–389).

⁷⁴ BPAU 1090, k. 522. Laudum sejmiku w Lipnie z 15 VII 1779 (także: *Lauda sejmików...*, s. 386–387).

⁷⁵ BPAU 1090, k. 528v. Laudum sejmiku w Lipnie z 15 VII 1781 (także: *Lauda sejmików...*, s. 389).

⁷⁶ BPAU 8321, k. 558. Instrukcja poselska ziemi dobrzyńskiej z 21 VIII 1780.

⁷⁷ BPAU 1090, k. 528v. Laudum sejmiku w Lipnie z 15 VII 1781 (także: *Lauda sejmików...*, s. 389).

⁷⁸ AGAD, BGR 36, k. 420.

⁷⁹ BPAU 1090, k. 529. Laudum sejmiku w Lipnie z 15 VII 1781 (także: *Lauda sejmików...*, s. 389).

⁸⁰ AGAD, BGR 36, k. 229. Laudum sejmiku w Bolimowie z 15 VII 1779; W. Filipeczak, *Aktywność sejmikowa regalistów w województwie rawskim 1780–1786*, RŁ 2010, t. LVII, s. 37 (przyp. nr 253). S. Zrzelski później wydał manifest, w którym stwierdził, że został niesłusznie wciągnięty w tę sprawę: AGAD, BGR 36, k. 430v–432. Manifest Stanisława Zrzelskiego, bez daty.

⁸¹ AGAD, BGR 36, k. 229. Laudum sejmiku w Bolimowie z 15 VII 1779.

⁸² AGAD, AEPMP 121, k. 7. M. Poniatowski do Łukasza Piotrowskiego z 6 XI 1781.

⁸³ W 1790 Ł. Piotrowski został podstolim dobrzyńskim: *Urzednicy kujawscy i dobrzyńscy...*, s. 193, 210, 258.

Po zaprzysiężeniu deputata, sejmik w Lipnie przystąpił (w ramach jednego zgromadzenia) do obrad gospodarskich. Ze względu na „desideria” związane z uciążliwym sąsiedztwem pruskim, wybrano dwóch delegatów do króla. Zostali nimi podczasy dobrzyński Józef Chełmicki i skarbnikowicz dobrzyński Onufry Chełmicki⁸⁴. J. Chełmicki odgrywał znaczącą rolę w życiu politycznym ziemi. W 1773 był marszałkiem sejmiku, zaś w 1778 reprezentował szlachtę dobrzyńską w czasie obrad sejmu⁸⁵. Dla wysłanników do monarchy przygotowana została odrębna instrukcja podpisana, podobnie jak laudum, przez marszałka i asesorów. Pierwszy jej punkt dotyczył podziękowań, jakie mieli złożyć Stanisławowi Augustowi delegaci. Obok ogólnych wyrazów wdzięczności dla „łaskawego Króla”, przypomniano szczególne obowiązki miejscowych ziemian wobec tronu ze względu na „powrócenie kilkudziesiąt wsi ad corpus państw J.K. Mci...”⁸⁶. Było to nawiązaniem do podpisanej 22 sierpnia 1776 konwencji warszawskiej w sprawie delimitacji, na mocy której odzyskano część pruskich uzurpacji granicznych⁸⁷. W drugim punkcie delegaci mieli prosić o przyspieszenie ustanowienia sądów pogranicznych, aby ułatwić ściganie sprawców kradzieży, a także poddanych, którzy wraz z inwentarzem opuścili terytorium Rzeczypospolitej⁸⁸. Szlachta dobrzyńska nie pierwszy raz podnosiła te problemy. W marcu 1780 Rada Nieustająca zajmowała się memoriałem tamtejszych obywateli, w którym skarżono się na trudności w odzyskiwaniu zbiegłych do Prus poddanych i na liczne kradzieże. Proszono w związku z tym o ustanowienie komisji granicznej⁸⁹.

Kolejną czynnością sejmiku z 15 lipca 1781 było wysłuchanie relacji poselskiej z sejmu 1780. Sędzia ziemski D. Mioduski przedstawił ją w imieniu swoim i J. Ośniałowskiego. „Justyfikacja”, jak to określono w laudum, działalności („czynności”) posłów na ostatnim sejmie, którego uchwały uznano za „zbawienne”, spotkała się z wyrazami wdzięczności i szacunku sejmikujących⁹⁰. Treść i stylistyka laudum oraz instrukcji nie pozostawia wątpliwości, że ich autorzy chcieli zmanifestować swoją lojalność wobec dworu.

Sytuacja polityczna w 1782 była bardzo napięta, w związku z konfliktem wokół ubezwłasnowolnienia biskupa krakowskiego Kajetana Sołtyka⁹¹. Ponieważ kapituła korzystała z pomocy wojskowej, opozycja zaatakowała Radę Nieustającą i jej Departament Wojskowy. Z perspektywy ziemi dobrzyńskiej ważny był fakt, że

⁸⁴ BPAU 1090, k. 530. Laudum sejmiku w Lipnie z 15 VII 1781 (także: *Lauda sejmików...*, s. 389–390).

⁸⁵ W. Filipczak, *Sejm 1778 roku*, s. 66, 312; D. Kwiatkowski, *op. cit.*, s. 23, 27.

⁸⁶ BPAU 1090, k. 532. Instrukcja sejmiku w Lipnie z 15 VII 1781 (także: *Lauda sejmików...*, s. 390–391).

⁸⁷ Na mocy traktatu w ziemi dobrzyńskiej Polska odzyskała około 60 wsi: J. Topolski, *op. cit.*, s. 72–73.

⁸⁸ BPAU 1090, k. 532v–533. Instrukcja sejmiku w Lipnie z 15 VII 1781 (także: *Lauda sejmików...*, s. 391).

⁸⁹ AGAD, ML VII/25, k. 83–83v. Protokół Rady Nieustającej z 17 III 1780.

⁹⁰ BPAU 1090, k. 530v. Laudum sejmiku w Lipnie z 15 VII 1781 (także: *Lauda sejmików...*, s. 390).

⁹¹ K. Rudnicki, *Biskup Kajetan Sołtyk 1715–1788*, Kraków–Warszawa 1906, s. 207–242; M. Czeppe, *Sołtyk Kajetan Ignacy*, [w:] PSB, t. XL, Warszawa–Kraków 2001, s. 400–402.

w centrum afery znalazł się ordynariusz płocki i koadiutor krakowski M. Poniatowski. Brat królewski objął administrację bogatej diecezji krakowskiej, co dawało pożywkę dla podejrzeń i oskarżeń⁹².

W okresie poprzedzającym sejmiki dokonana się zmiana w obsadzie najwyższych urzędów ziemi dobrzyńskiej. Z kasztelanii rypińskiej zrezygnował Tomasz Rokitnicki. Biskup płocki listownie wyraził wdzięczność senatorowi z powodu tej decyzji. W roli pośrednika w tej sprawie występował, związany blisko z królewskim bratem, kasztelan płocki Maksymilian B. Sierakowski⁹³. Wybór kandydatów do kasztelanii odbył się na posiedzeniu Rady Nieustającej z 2 lipca 1782. Konkurentami byli podkomorzy dobrzyński A. Sumiński, chorąży dobrzyński J. Nałęcz oraz trzech urzędników odległej geograficznie ziemi nurskiej: chorąży Szymon Zieliński, podstoli Karol Wodziński i pisarz ziemski Adam Kownacki⁹⁴. W trójce kandydatów, którzy uzyskali najwięcej głosów, znaleźli się: S. Zieliński (15), A. Sumiński (13) i J. Nałęcz (9)⁹⁵. Ostatecznie, jeszcze w czasie sesji 2 lipca, Stanisław August na kasztelaninę rypińską powołał chorążego nurskiego S. Zielińskiego⁹⁶. W lipcu 1777 był on jednym z czterech kandydatów sejmiku w Lipnie do podkomorstwa dobrzyńskiego (byli nimi także J. Nałęcz oraz oczywiście A. Sumiński)⁹⁷.

Kampanię sejmikową w 1782, decydującą o liczbie zwolenników w czasie sejmowego starcia, starannie przygotowywały obie strony sporu. Najważniejsze były sejmiki poselskie, które Stanisław August zwołał na 19 sierpnia⁹⁸. Lipcowe sejmiki deputackie rozstrzygały skład personalny przyszłego Trybunału Koronnego, ale stanowiły także próbę sił przed zgromadzeniami przedsejmowymi.

Sejmik deputacki w Lipnie 15 lipca 1782 został zagajony przez kasztelana kowalskiego P. Sumińskiego. Był to kolejny już sejmik, którego obrady zainaugurował urzędnik spoza ziemi dobrzyńskiej. W uchwale nie odniesiono się do tego faktu, choć (podobnie jak dwa lata wcześniej) przypomniano wcześniejsze funkcje poselskie P. Sumińskiego (jako reprezentanta sejmiku w Lipnie) oraz konsyliarstwo Rady⁹⁹. Marszałkiem koła rycerskiego został wojski dobrzyński Tomasz Chelmicki. Był on asesorem na sejmikach poselskim w 1776 oraz deputackim i gospodarskim w 1777.

⁹² Z. Zielińska, *Poniatowski Michał*, [w] PSB, t. XXVII, 1983, s. 457; A. Stroynowski, *Opozycja sejmowa w dobie rządów Rady Nieustającej. Studium z dziejów kultury politycznej*, Łódź 2005, s. 158–164.

⁹³ AGAD, AEPMP 121, k. 16–16v. Michał Poniatowski do Tomasza Rokitnickiego z 30 IV 1782. Na temat roli M. Sierakowskiego zob.: E. Danowska, *Sierakowski Maksymilian Bruno*, [w:] PSB, t. XXXVII, 1996, s. 285; W. Filipczak, *Sejmiki województwa płockiego...*, s. 25–35.

⁹⁴ AGAD, ML VII/41, k. 42v. Protokół Rady Nieustającej z 2 VII 1782.

⁹⁵ AGAD, ML VII/90, k. 231. Aneksy do protokołów Rady (Elekcja na kasztelaninę rypińską 2 VII 1782).

⁹⁶ AGAD, ML VII/41, k. 42v. Protokół Rady Nieustającej z 2 VII 1782. Nominacja dla Szymona Zielińskiego nosiła datę 6 lipca 1782: *Urzednicy kujawscy i dobrzyńscy...*, s. 208.

⁹⁷ BPAU 8321, k. 543–543v. Laudum sejmiku w Lipnie z 16 VII 1777.

⁹⁸ APL, GrLub-rmo 463, k. 235–238. Uniwersał Stanisława Augusta z 22 V 1782.

⁹⁹ BPAU 8321, k. 559–559v. Laudum sejmiku w Lipnie z 15 VII 1782. P. Sumiński był w Lipnie wybierany posłem w 1766, 1767 i 1773 oraz konsyliarzem Rady w latach 1775–1776: D. Kwiatkowski, *op. cit.*, s. 31; J. Dumanowski, *Sumiński Piotr*, s. 604.

W laudum przypomniano, zakończoną w poprzednim roku, „z powszechną chwałą... odprawioną” przez T. Chełmickiego funkcję deputacką (wybrany został 15 lipca 1780 jako wojski rypiński)¹⁰⁰. Asesorami sejmiku zostali: wojski i pisarz grodzki checiński Jan Kanty Karwosiecki, wojski rypiński Jan Kuczowski, pisarz grodzki bobrownicki Melchior Chlebowski, komornik ziemski dobrzyński Antoni Trzciniński, skarbnikowicz dobrzyński Onufry Chełmicki i Ludwik Borzewski¹⁰¹. Wcześniej pomocnikami marszałka koła rycerskiego byli już M. Chlebowski (15 i 16 lipca 1777), L. Borzewski (15 lipca 1779) i J. Kuczowski (15 lipca 1780)¹⁰². T. Chełmicki, sejmikowy „dyrektor”, podał aż trzy kandydatury do funkcji deputackiej. Aspirowali do niej: ekspodczaszy rypiński Stanisław Rościszewski, chorążyc checiński Wojciech Dobiecki i O. Chełmicki, jednocześnie pełniący rolę asesora¹⁰³. Do głosowania jednak nie doszło; ostatecznie jednomyślnie na sędziego trybunalskiego wybrany został W. Dobiecki. W uchwale powoływano się na „wielkiego w Ojczyźnie naszej męża” Andrzeja Dobieckiego, chorążego checińskiego, i jego koligacje z familiami ziemi dobrzyńskiej¹⁰⁴. Jak już pisałem, chorążanka Dobiecka wyszła za mąż za T. Chełmickiego, marszałka omawianego zgromadzenia. Obrany deputatem chorążyc W. Dobiecki był dwa lata wcześniej (21 sierpnia 1780) asesorem sejmiku poselskiego województwa sandomierskiego w Opatowie¹⁰⁵. Zwraca uwagę fakt, że z rywalizacji ustąpił ekspodczaszy S. Rościszewski, do 1781 dość wysoki urzędnik powiatu rypińskiego, a zarazem przedstawiciel rodziny wpływowej także w sąsiednim województwie płockim¹⁰⁶.

Niewiele wiadomo o przygotowaniach w ziemi dobrzyńskiej do sejmików przedsejmowych. W pierwotnej wersji plany dworskiej jako kandydat do mandatów poselskich z Lipna umieszczony został jedynie „Chełmicki wojski dobrzyński”¹⁰⁷. Zapis ten nie jest jednoznaczny. W grę mogli wchodzić wojski większy Tomasz Chełmicki lub wojski mniejszy Jakub Chełmicki¹⁰⁸. Zapewne regalistom chodziło o tego pierwszego. T. Chełmicki był aktywnym uczestnikiem dobrzyńskiego życia politycznego. W lipcu 1780 został wybrany sędzią trybunalskim, zaś dwa lata później marszałkiem sejmiku deputackiego¹⁰⁹.

Obrady w Lipnie (w kościele farnym), w dniu 19 sierpnia 1782, zagaił kasztelan dobrzyński Michał Hieronim Podoski¹¹⁰. Działal on na scenie politycznej jeszcze w latach sześćdziesiątych XVIII w. Był on, jako starosta bobrownicki, posłem sejmiku

¹⁰⁰ BPAU 8321, k. 553v, 559v. Lauda sejmików w Lipnie z 15 VII 1780 i 15 VII 1782.

¹⁰¹ BPAU 8321, k. 559v. Laudum sejmiku w Lipnie z 15 VII 1782.

¹⁰² BPAU 8321, k. 540v, 544, 553v. Lauda sejmików w Lipnie z 15–16 VII 1776 i 15 VII 1780; BPAU 1090, k. 522v. Laudum sejmiku w Lipnie z 15 VII 1779 (także: *Lauda sejmików...*, s. 387–388).

¹⁰³ BPAU 8321, k. 559v–560. Laudum sejmiku w Lipnie z 15 VII 1782.

¹⁰⁴ BPAU 8321, k. 560. Laudum sejmiku w Lipnie z 15 VII 1782; AGAD, BGR 37, k. 359.

¹⁰⁵ BPAU 8341, s. 1012, 1015. Laudum sejmiku w Opatowie z 21 VIII 1780.

¹⁰⁶ Por. Z. Anusik, A. Stroynowski, *Rościszewski Franciszek Ignacy*, [w:] PSB, t. XXXII, 1989, s. 277–278; W. Filipczak, *Sejmiki województwa płockiego...*, s. 57–58.

¹⁰⁷ AGAD, ZP 126, k. 114v. Series kandydatów do poselstwa na Sejm 1782.

¹⁰⁸ *Urzednicy kujawscy i dobrzyńscy...*, s. 202, 204.

¹⁰⁹ BPAU 8321, k. 553v, 559v. Lauda sejmików w Lipnie z 15 VII 1780 i 15 VII 1782.

¹¹⁰ BPAU 8321, k. 562v. Laudum sejmiku w Lipnie z 19 VIII 1782.

w Lipnie na sejm nadzwyczajny w 1761 i w 1764 (zgrupowanie elekcyjne)¹¹¹. Na rozdwojonym sejmiku przedkonwokacyjnym wybrano go marszałkiem konfederacji związanej przez stronników hetmana Jana Klemensa Branickiego¹¹². W 1765 został senatorem – kasztelanem rypińskim, zaś 10 lat później otrzymał najwyższy urząd swojej ziemi¹¹³. Jako kasztelan dobrzyński podpisał w 1776 konfederację sejmową (utworzoną w Radzie Nieustającej)¹¹⁴. Brak jest informacji, że w czasach Rady Nieustającej (przed 1782) M. Podoski uczestniczył w życiu sejmikowym swojej ziemi. W sejmiku zapewne brał udział kasztelan kowalski P. Sumiński¹¹⁵.

Marszałkiem sejmiku poselskiego z 19 sierpnia 1782 został skarbnikowicz dobrzyński Onufry Chełmicki¹¹⁶. Był on asesorem sejmiku deputackiego w Lipnie w tym samym roku¹¹⁷. Wśród sześciu pomocników marszałka znalazł się tym razem tylko jeden były urzędnik ziemski. Był nim, kandydat na sędziego trybunalskiego w poprzednim miesiącu, ekspodczaszy rypiński S. Rościszewski. Dwóch asesorów posiadało urzędy grodzkie bobrownickie, a mianowicie: pisarz M. Chlebowski i regent S. Wyczałkowski, zaś Ignacy Brzeski był burgrabią kowalskim¹¹⁸. M. Chlebowski i S. Wyczałkowski mieli już duże doświadczenie w roli asesora. W czasach Rady Nieustającej M. Chlebowski był nim przynajmniej trzy razy (15 i 16 lipca 1776, 15 lipca 1782), zaś S. Wyczałkowski aż pięciokrotnie – ostatni raz na sejmiku poselskim dwa lata wcześniej¹¹⁹. Grono pomocników marszałka uzupełniali dwaj synowie urzędników ziemskich. Byli to podsędkowicz T. Koziebrodzki i chorążyc P. Paprocki, który był asesorem także na poprzednim zgromadzeniu przedsejmowym. T. Koziebrodzki został marszałkiem koła rycerskiego na powtórnym sejmiku deputackim w 1778 (18 sierpnia)¹²⁰. Po przysiędze złożonej przed M. Podoskim, jako zagajającym, przystąpiono do wyboru posłów na sejm. Wcześniej jeszcze wysłuchano, obecnego na sejmiku, królewskiego legata Wincentego Paprockiego, podczaszyca braclawskiego. O. Chełmicki, marszałek sejmiku, zgłosił czterech kandydatów do mandatu. Do roli reprezentantów ziemi dobrzyńskiej w parlamencie aspirowali: stolnik dobrzyński J. Ośniałowski, łowczy rypiński Antoni Nałęcz, wojski dobrzyński T. Chełmicki i wojski rypiński J. Kuczkowski.¹²¹ Cała czwórka wyróżniała się aktywnością w miejscowym życiu parlamentarnym. Najbardziej doświadczony był

¹¹¹ M. Czeppe, *Kamaryla Pana z Dukli. Kształtowanie się obozu politycznego Jerzego Augusta Mniszcha 1750–1763*, Warszawa 1998, s. 173; D. Kwiatkowski, *op. cit.*, s. 17, 31.

¹¹² T. Szwaciński, *op. cit.*, s. 31; D. Kwiatkowski, *op. cit.*, s. 17.

¹¹³ *Urzędnicy kujawscy i dobrzyńscy...*, s. 174, 208.

¹¹⁴ VL, t. VIII, s. 528 (podpisy pod konfederacją z 1776); D. Kwiatkowski, *op. cit.*, s. 17.

¹¹⁵ Sprawa nie jest jednak oczywista, gdyż kasztelan kowalski pisał list z informacją o wynikach sejmiku dopiero następnego dnia w Zbójnie: BCz 688, s. 723–724. P. Sumiński do A. Cieciszowskiego z 20 VIII 1782.

¹¹⁶ BPAU 8321, k. 562v. Laudum sejmiku w Lipnie z 19 VIII 1782. Laudum sejmikowe oblatowane zostało 21 sierpnia 1782: AGAD, BGR 37, k. 381.

¹¹⁷ BPAU 8321, k. 559v. Laudum sejmiku w Lipnie z 15 VII 1782.

¹¹⁸ BPAU 8321, k. 562v. Laudum sejmiku w Lipnie z 19 VIII 1782.

¹¹⁹ BPAU 8321, k. 558. Instrukcja poselska ziemi dobrzyńskiej z 21 VIII 1780.

¹²⁰ BPAU 1090, k. 518v. Laudum sejmiku w Lipnie z 18 VIII 1778 (także: *Lauda sejmików...*, s. 386); D. Kwiatkowski, *op. cit.*, s. 23.

¹²¹ BPAU 8321, k. 563. Laudum sejmiku w Lipnie z 19 VIII 1782.

Jan Ośniałowski, wcześniej już trzy razy (1776, 1778, 1780) zasiadający w izbie poselskiej¹²². A. Nałęcz w 1778 wybrany został deputatem, zaś na sejmiku poselskim w 1780 był asesorem. T. Chelmicki pracował w Trybunale Koronnym w kadencji 1780–1781, zaś w 1782 marszałkował zgromadzeniu deputackiemu. J. Kuczkowski miał dotychczas doświadczenia na poziomie lokalnym. W 1780 (jako wojski mniejszy dobrzyński) i 1782 był asesorem sejmików deputackich¹²³. Ostatecznie na sejmiku z 19 sierpnia 1782 mandaty poselskie otrzymali jednomyślnie Jan Ośniałowski i T. Chelmicki (w laudum pozytywnie oceniono jego funkcję deputacką)¹²⁴. Było to zapewne rozwiązanie zgodne z plantą królewską. Mimo sporej liczby oficjalnie zgłoszonych pretendentów do funkcji, sejmik przebiegał bez poważniejszych emocji. W dwu listownych informacjach o jego rezultatach zgodnie podkreślano spokojny i pomyślny przebieg zgromadzenia¹²⁵. Z listu kasztelana P. Sumińskiego, zapewne „nadzorcy” sejmiku z ramienia dworu, wynika, że kasztelan kowalski działał w ścisłym porozumieniu nie tylko z Gabinetem monarchy, ale także z biskupem M. Poniatowskim¹²⁶.

Uchwalona 19 sierpnia 1782 w Lipnie instrukcja poselska liczyła tylko 7 punktów, więc można ją uznać za bardzo krótką¹²⁷. Nie tylko w tej sprawie szlachta dobrzyńska wychodziła naprzeciw oczekiwaniom monarchy. W pierwszym punkcie zawarte zostały pochwały pod adresem Stanisława Augusta¹²⁸. W tym wypadku, podobnie jak dwa lata wcześniej, nie należy ich sprowadzać do obowiązującej w tego rodzaju tekstach konwencji. Miały one bowiem swoje konsekwencje, to znaczy zalecenie, by posłowie „we wszystkich na przyszłym sejmie materiach” łączyli się „z monarchy p. n. m. przeczornością...”¹²⁹. Również kolejny punkt wskazuje na regalistyczną postawę jej autorów. Podkreślano w nim zasługi oświatowe kierującego Komisją Edukacji Narodowej M. Poniatowskiego, któremu posłowie mieli złożyć należne podziękowania¹³⁰. Osobne podziękowania dla monarchy pojawiały się ze względu na „zaopatrzenie” wojskiem granic ziemi dobrzyńskiej. Zalecano też względem króla zasługi, zwalczanego przez opozycję, gen. Jana Komarzewskiego¹³¹. Wśród zaleceń dla posłów znalazły się także dezyderaty w sprawie ustanowienia sądów pogranicznych. Postulowano również, co było powtarzającym się motywem królewskich „propozycji od tronu” (m.in. w 1782),

¹²² W. Szczygielski, *Ośniałowski Jan*, s. 617; D. Kwiatkowski, *op. cit.*, s. 31.

¹²³ BPAU 8321, k. 553v, 559v. Lauda sejmików w Lipnie z 15 VII 1780 i 15 VII 1782.

¹²⁴ BCz 678, s. 621. Jan Ośniałowski do A. Cieciszowskiego z 19 VIII 1782; BPAU 8321, k. 563–563v. Laudum sejmiku w Lipnie z 19 VIII 1782.

¹²⁵ BCz 688, s. 723. P. Sumiński do A. Cieciszowskiego z 20 VIII 1782; BCz 678, s. 621–622. J. Ośniałowski do A. Cieciszowskiego z 19 VIII 1782.

¹²⁶ BCz 688, s. 724. P. Sumiński do A. Cieciszowskiego z 20 VIII 1782.

¹²⁷ BPAU 8321, k. 565–567. Instrukcja poselska ziemi dobrzyńskiej z 19 VIII 1782. Por. W. Filipczak, *Sejm 1778 roku*, s. 137.

¹²⁸ BPAU 8321, k. 565–565v. Instrukcja poselska ziemi dobrzyńskiej z 19 VIII 1782.

¹²⁹ BPAU 8321, k. 565v. Instrukcja poselska ziemi dobrzyńskiej z 19 VIII 1782.

¹³⁰ BPAU 8321, k. 565v–566. Instrukcja poselska ziemi dobrzyńskiej z 19 VIII 1782; BCz 678, s. 621. J. Ośniałowski do A. Cieciszowskiego z 19 VIII 1782.

¹³¹ BPAU 8321, k. 566. Instrukcja poselska ziemi dobrzyńskiej z 19 VIII 1782; E. Rostworowski, *Sprawa aukcji wojska na tle sytuacji politycznej przed Sejmem Czteroletnim*, Warszawa 1957, s. 142.

wprowadzenie pensji ze Skarbu dla deputatów na Trybunał Koronny¹³². Instrukcja poselska z 1782 była, w jeszcze większym stopniu niż dwa lata wcześniej, odbiciem regalistycznych przekonań miejscowych liderów politycznych.

O tym, że przedsejmowy sejmik w Lipnie zakończył się pełnym sukcesem regalistów, świadczy też głosowanie posłów dobrzyńskich w sprawie kontrowersyjnego politycznie (związanego ze sprawą biskupa K. Soltyka) projektu „O rezolucjach Rady” Stanisława Kostki Potockiego¹³³. W 8 jawnych głosowaniach (nad czterema punktami projektu), żaden z reprezentantów ziemi dobrzyńskiej nie poparł wniesienia posła lubelskiego. Posłowie sejmiku lipnowskiego 6 razy głosowali przeciw projektowi; dwukrotnie T. Chełmicki był nieobecny¹³⁴. Konsekwentnie stanowisko regalistów popierał także jedyny obecny na sejmie senator ziemi dobrzyńskiej – kasztelan rypiński S. Zieliński¹³⁵.

W 1783 w ziemi dobrzyńskiej odbył się tylko lipcowy sejmik deputacki. Jak się wydaje, początkowo były problemy ze znalezieniem chętnego do pełnienia funkcji sędziego trybunalskiego. W liście z 4 czerwca 1783 biskup M. Poniatowski dziękował chorążemu michałowskiemu Adamowi Rutkowskiemu za gotowość podjęcia się obowiązków deputata w przyszłym Trybunale Koronnym. Brat królewski uzyskał wiadomość na ten temat od kasztelana brzesko-kujawskiego, który prawdopodobnie zachęcał chorążego michałowskiego do starania się o tę funkcję¹³⁶. Wspomnianym kasztelanem był zapewne P. Sumiński. W pierwszej połowie roku otrzymał on dwa kolejne awanse senatorskie. Na sesji Rady Nieustającej z 3 stycznia 1783 król mianował go, jako jednego z trzech wybranych w tym dniu kandydatów, na kasztelanię kruszwicką¹³⁷. Cztery miesiące później, kiedy zawakowała kasztelania brzesko-kujawska, Rada na sesji 2 maja wybrała trzech kandydatów do urzędu, z których najwięcej głosów (20) uzyskał P. Sumiński. Jednak w tym przypadku Stanisław August nie podjął decyzji o obsadzie wakansu w trakcie sesji¹³⁸. Ponieważ dokumenty nominacyjne P. Sumińskiego na kasztelanię brzesko-kujawską i jego poprzednika Stanisława Dąbskiego na województwo nosiły datę 20 czerwca¹³⁹, może powstać wątpliwość, kogo miał na myśli w swym liście M. Poniatowski. Niewątpliwie jednak powołanie nowego kasztelana brzeskiego musiało nastąpić przed 20 czerwca, skoro na sesji 6 czerwca 1783 dokonano elekcji kandydatów na kasztelanię kruszwicką, zwolnioną po awansie

¹³² BPAU 8321, k. 566. Instrukcja poselska ziemi dobrzyńskiej z 19 VIII 1782; BCz 678, s. 621. J. Ośniałowski do A. Cieciszowskiego z 19 VIII 1782.

¹³³ A. Stroynowski, *Opozycja sejmowa...*, s. 163–164; W. Filipczak, *Ekonomie litewskie w polityce sejmikowej Stanisława Augusta po upadku Antoniego Tyzenhauza*, PNH 2006, R. V, nr 1(9), s. 272–273.

¹³⁴ AGAD, ZP 108, k. 30v, 34v, 47v, 51v, 65v, 69v, 82v, 86v. Tabele jawnych głosowań w izbie poselskiej.

¹³⁵ AGAD, APP 313, t. XI, s. 321, 326, 334, 339, 347, 352, 359, 364. Tabele jawnych głosowań w izbie senatorskiej.

¹³⁶ AGAD, AEPMP 121, k. 27v. M. Poniatowski do Adama Rutkowskiego z 4 VI 1783.

¹³⁷ AGAD, ML VII/45, s. 98. Protokół Rady Nieustającej z 3 I 1783. Dokument nominacyjny nosił datę 20 I 1783: *Urzednicy kujawscy i dobrzyńscy...*, s. 135.

¹³⁸ AGAD, ML VII/45, s. 272. Protokół Rady Nieustającej z 2 V 1783.

¹³⁹ *Urzednicy kujawscy i dobrzyńscy...*, s. 36, 64.

P. Sumińskiego¹⁴⁰. Decyzja w sprawie awansu S. Dąbskiego musiała zapaść jeszcze wcześniej skoro 2 maja Rada zajmowała się obsadą zwolnionego przez niego urzędu¹⁴¹. Należy więc uznać, że osobą o której w liście pisał biskup płocki był P. Sumiński. To on zapewne zachęcał A. Rutkowskiego do starań o miejsce w Trybunale Koronnym. Dość szybko jednak regaliści znaleźli kolejnego kandydata do funkcji deputackiej. Już 15 czerwca M. Poniatowski informował, iż pojawił się inny chętny. W tej sytuacji brat królewski proponował A. Rutkowskiemu odłożenie starań o sędstwo trybunalskie do następnego roku¹⁴². Zapewne tym kandydatem był sędzia ziemski płocki Jan Gumowski, którego poparcie biskup płocki polecał w końcu czerwca 1783 Józefowi Nałęczowi. M. Poniatowski nakazywał chorążemu dobrzyńskiemu, by starał się zapobiec ewentualnym „emulacjom” na sejmiku w Lipnie¹⁴³. J. Gumowski (od 1776 podsedek, od 1781 sędzia ziemski) był aktywnym parlamentarzystą na sąsiednim, podległym wpływowi biskupa płockiego, sejmiku w Raciążu. W 1781 został on marszałkiem sejmiku elekcyjnego, na którym wybierano kandydatów do podkomorstwa płockiego¹⁴⁴. Polecenie przez M. Poniatowskiego kandydata z sąsiedniego województwa nie było sprawą przypadku. Na nowego marszałka Trybunału Koronnego przewidziany był bowiem kasztelan płocki M. Sierakowski. Dwór rekomendował więc w kilku miejscach osoby z nim związane, np. cześnika płockiego Kajetana Mleckiego (Mlickiego) w Wielkopolsce¹⁴⁵.

Niestety nie jest znany przebieg sejmików deputackiego i gospodarskiego (jeśli się zebrał) w Lipnie, które powinny się odbyć 15 i 16 lipca 1783. Z zapisu relacji z oblaty laudum sejmiku lipnowskiego (nie wiadomo którego) wynika, że zostało ono podpisane przez kasztelana rypińskiego S. Zielińskiego i sędziego ziemskiego D. Mioduskiego¹⁴⁶. Może to sugerować, iż S. Zieliński wystąpił w roli zagajającego zgromadzenie, zaś D. Mioduski jako marszałek koła rycerskiego. Sprawa ta budzi jednak wątpliwości, gdyż zagajający sejmik raczej wyjątkowo podpisywał laudum. Byłoby to bardziej zrozumiałe w odniesieniu do uchwały gospodarskiej. S. Zieliński uczestniczył w działaniach lokalnego samorządu. Po awansie senatorskim król powołał go, swoim reskryptem, w skład komisji dobrego porządku dla miast królewskich ziemi dobrzyńskiej¹⁴⁷. Co do rezultatów sejmiku wiadomo, że na sędziego trybunalskiego wybrany został, protegowany M. Poniatowskiego, sędzia ziemski płocki J. Gumowski¹⁴⁸. We wrześniu następnego roku M. Sierakowski, marszałek Trybunału, informował króla o wierności deputata dobrzyńskiego wobec monarchy. Chodziło tu o kontrowersyjną sprawę, popieranego przez Stanisława Augusta, wojewody wileńskiego Karola Radziwiłła, w której

¹⁴⁰ AGAD, ML VII/47, k. 24. Protokół Rady Nieustającej z 6 VI 1783.

¹⁴¹ AGAD, ML VII/45, s. 271. Protokół Rady Nieustającej z 2 V 1783.

¹⁴² AGAD, AEPMP 121, k. 28. M. Poniatowski do Adama Rutkowskiego z 15 VI 1783.

¹⁴³ AGAD, AEPMP 121, k. 29. M. Poniatowski do Józefa Nałęcza z 27 VI 1783.

¹⁴⁴ AGAD, PIGO 23, k. 232. Laudum sejmiku w Raciążu z 16 VII 1781; W. Filipczak, *Sejmiki województwa płockiego...*, s. 32, 55–56. J. Gumowski ponownie został marszałkiem koła rycerskiego w Raciążu na kolejnym sejmiku elekcyjnym 27 III 1786.

¹⁴⁵ *Ibidem*, s. 38–40. Zob. też rozdział pierwszy.

¹⁴⁶ AGAD, BGR 37, k. 547.

¹⁴⁷ AGAD, BGR 37, k. 498.

¹⁴⁸ *Kalendarz polityczny dla Królestwa Polskiego i Wielkiego Księstwa Litewskiego na... rok 1784*, k. 119 [BN, starodruki, sygn. BN.XVIII.PS.4 (1784) – mf 78026].

działania kasztelana plockiego spotkały się z przeciwdziałaniem znacznej części deputatów małopolskich¹⁴⁹.

W 1784 kampania sejmikowa przed zgromadzeniami deputackim i poselskim odbywała się w znacznie spokojniejszej atmosferze niż dwa lata wcześniej. Obrady w kościele farnym w Lipnie 15 lipca 1784 zagaił kasztelan brzesko-kujawski P. Sumiński. Kolejny raz powołano się na wcześniej odprawione funkcje „z zaszczytem ziemi naszej”¹⁵⁰. Zagajający zaproponował aż czterech kandydatów do łaski marszałkowskiej. Byli nimi: cześnik rypiński W. Ośniałowski, wojski dobrzyński Tomasz Chełmicki, wojski rypiński Jan Kuczkowski i podsędkowicz dobrzyński Tomasz Koziębrodzki¹⁵¹. Tego rodzaju sytuacja była zjawiskiem nietypowym w życiu sejmikowym. Wszyscy pretendenci mieli duże doświadczenie parlamentarne. Dwaj pełnili już w przeszłości funkcję marszałka koła rycerskiego. T. Koziębrodzki był nim 18 sierpnia 1778, T. Chełmicki zaś 15 lipca 1782. Doświadczenia w roli asesora mieli zaś, obaj na sejmiku deputackim w 1780, W. Ośniałowski i J. Kuczkowski¹⁵². Wojski rypiński był także pomocnikiem marszałka na sejmiku deputackim w 1782, na przedsejmowym w tym samym roku – również kandydatem na posła¹⁵³. Marszałkiem został ostatecznie (zapewne jednomyślnie) T. Chełmicki. W uchwale podkreślono pełnione wcześniej przez niego funkcje – poselską i deputacką. Sędzią trybunalskim T. Chełmicki został w 1780, posłem dwa lata później. W gronie 6 asesorów znalazło się dwóch kandydatów na marszałka, wojski rypiński J. Kuczkowski i podsędkowicz T. Koziębrodzki. Wśród pozostałych pomocników marszałka nie było żadnego urzędnika ziemskiego; choć Ludwik Borzewski wystąpił w uchwale jako cześnik bydgoski, w rzeczywistości nie uzyskał tej godności¹⁵⁴. Na sejmikach deputackich 15 lipca 1779 i 15 lipca 1782 pełnił on w Lipnie funkcję asesora¹⁵⁵. Trzema pozostałymi asesorami byli: oficer wojsk koronnych, syn urzędnika ziemskiego i niższy urzędnik sądowy¹⁵⁶. Z tej grupy jedynie kapitan Ignacy Krzyżanowski był wcześniej (na sejmiku poselskim 17 sierpnia 1778) pomocnikiem marszałka¹⁵⁷. Po wykonaniu przysięgi przez marszałka i asesorów, uczestnicy sejmiku przystąpili do wyboru deputata. Sędziego Trybunału Koronnego wyłoniono jednomyślnie. Został nim Antoni Brochocki, który wypełnił przewidzianą prawem przysięgę¹⁵⁸.

¹⁴⁹ BCz 698, s. 765. Maksymilian Sierakowski do króla z 3 IX 1784.

¹⁵⁰ BPAU 8321, k. 568–568v. Laudum sejmiku w Lipnie z 15 VII 1784.

¹⁵¹ BPAU 8321, k. 568v. Laudum sejmiku w Lipnie z 15 VII 1784.

¹⁵² BPAU 8321, k. 553v. Lauda sejmiku w Lipnie z 15 VII 1780.

¹⁵³ BPAU 8321, k. 559v, 563. Lauda sejmiku w Lipnie z 15 VII 1782 i 19 VIII 1782.

¹⁵⁴ BPAU 8321, k. 568v–569. Laudum sejmiku w Lipnie z 15 VII 1784; *Urzednicy kujawscy i dobrzyńscy...*, s. 69.

¹⁵⁵ BPAU 1090, k. 522v. Laudum sejmiku w Lipnie z 15 lipca 1779 (także: *Lauda sejmików...*, s. 387); BPAU 8321, k. 559v. Laudum sejmiku w Lipnie z 15 VII 1782

¹⁵⁶ Byli to kapitan Ignacy Krzyżanowski, stolnikowicz rypiński Ignacy Ośniałowski i komornik ziemski dobrzyński Felicjan Łempicki: BPAU 8321, k. 568v–569. Laudum sejmiku w Lipnie z 15 VII 1784.

¹⁵⁷ BPAU 8321, k. 551v. Laudum sejmiku w Lipnie z 17 VIII 1778.

¹⁵⁸ BPAU 8321, k. 569. Laudum sejmiku w Lipnie z 15 VII 1784. W laudum napisano, że A. Brochocki był stolnikowiczem dobrzyńskim, co nie wydaje się możliwe, por. *Urzednicy kujawscy i dobrzyńscy...*, s. 200–201.

Brak jest wiadomości o jego udziale w lokalnym życiu parlamentarnym. Wiadomo, że A. Brochocki był klientem radziwiłłowskim i kuzynem Jana Ośniałowskiego (w dworskiej plancie z 1786 napisano, że został deputatem na prośbę Radziwiłła¹⁵⁹), zaś w ziemi dobrzyńskiej mógł liczyć na wsparcie swoich wujów – podkomorzego A. Sumińskiego (który obiecywał pomoc mu „do utrzymania się na funkcji deputackiej”) i kasztelana P. Sumińskiego¹⁶⁰. Deputat dobrzyński był zapewne regalistą, o czym może świadczyć pozytywny później (po zakończonej funkcji) stosunek króla do jego osoby¹⁶¹. A. Brochocki został delegowany przez Trybunał Koronny z poselstwem do Stanisława Augusta. W tym charakterze deputat dobrzyński wygłosił 1 listopada 1784 w Grodnie (w czasie obrad sejmku) uroczystą mowę¹⁶².

Po zakończonej elekcji, sejmikujący przystąpili do obrad gospodarskich. W uchwale stwierdzono, że choć „wyraz prawa mówi, iżby gospodarskie sejmiki nazajutrz po deputackich odprawowały się, obywatele zaś tę czynność w dniu dzisiejszym, do dnia jutrzejszego nie bawiąc, chcą załatwić”¹⁶³. Odbywanie obu zgromadzeń w jednym dniu nie było czymś nadzwyczajnym. Podobna sytuacja w Lipnie miała miejsce w 1779 i 1781; zdarzała się także w innych okręgach sejmikowych¹⁶⁴. W Lipnie 15 lipca 1784 podjęto interesującą uchwałę w sprawach lokalnych. Zobowiązano komisarzy zasiadających w dobrzyńskiej komisji dobrego porządku do ułożenia „projektu w rozgospodarowaniu wewnętrznym najużyteczniejszego”; powoływano się przy tym na wzór innych województw¹⁶⁵. Ogólnikowość tej formuły utrudnia wyjaśnienie, co mieli na myśli autorzy uchwały. Trudno powiedzieć, czy chodziło tu o omawiane wcześniej inicjatywy samorządowe sejmiku średzkiego i radziejowskiego, czy o uchwały sejmików gospodarskich ziem mazowieckich¹⁶⁶. Propozycje komisji dobrego porządku miały zostać rozpatrzone przez kolejne zgromadzenie gospodarskie (w lipcu 1785). Sejmik zachowywał „moc tegoż projektu w każdym punkcie roztrząśnienia, poprawienia lub oddalenia”¹⁶⁷.

Sejmiki poselskie zostały zwołane przez Stanisława Augusta uniwersałem z 20 maja 1784. Ich termin wyznaczono na 16 sierpnia¹⁶⁸. W przedsejmowej plancie układanej w Gabinetecie królewskim, odpowiedzialnym za zgromadzenie w Lipnie był biskup płocki M. Poniatowski. Początkowo spodziewano się trzech pretendentów do funkcji poselskich. Poparciem dworu cieszyli się stolnik dobrzyński i pisarz wojskowy J. Ośniałowski oraz sędzia ziemski D. Mioduski. Uznania nie znalazła zaś kandydatura

¹⁵⁹ AGAD, ZP 132, k. 48. Konkurenci do poselstwa 1786.

¹⁶⁰ AGAD, AR V/15381, s. 1. A. Sumiński do Karola Radziwiłła z 14 VI 1784. Na temat związków A. Brochockiego z P. Sumińskim zob.: AR V/15382, s. 1–3. P. Sumiński do K. Radziwiłła z 10 II 1781 i 27 IV 1781.

¹⁶¹ BCz 698, s. 557. Król do K. Radziwiłła z 4 III 1786.

¹⁶² A. Brochocki, deputat dobrzyński, *Mowa... 1 XI 1784...*, [w:] ZM 1784 (Wil.), s. 483–487.

¹⁶³ BPAU 8321, k. 569v. Laudum sejmiku w Lipnie z 15 VII 1784.

¹⁶⁴ BPAU 1090, k. 522–524, 528–531. Lauda sejmików w Lipnie z 15 VII 1779 i 15 VII 1781 (także: *Lauda sejmików...*, s. 387, 389–390); J. Siemieński, *op. cit.*, s. 46; J. Włodarczyk, *Sejmiki łączycyckie*, Łódź 1973, s. 94; A. Lityński, *Sejmiki województwa płockiego...*, s. 80.

¹⁶⁵ BPAU 8321, k. 569v. Laudum sejmiku w Lipnie z 15 VII 1784.

¹⁶⁶ Por. W. Filipczak, *Sejmiki ziemi czerskiej...*, s. 177–178.

¹⁶⁷ BPAU 8321, k. 569v. Laudum sejmiku w Lipnie z 15 VII 1784.

¹⁶⁸ AGAD, ŁGO 107, k. 238v. Uniwersał Stanisława Augusta z 20 V 1784.

starosty zlotoryjskiego Antoniego Mokronowskiego¹⁶⁹. Ten ostatni miał na swoim koncie zawód, który zrobił regalistom przez swoją nieobecność na sejmiku deputackim 15 lipca 1778. Miał bowiem wcześniej uzgodnić z D. Mioduskim (był jego szwagrem), że będzie starał się o funkcję sędziego w Trybunale Koronnym¹⁷⁰. W odróżnieniu od dwu pozostałych kandydatów nie wyróżniał się szczególną aktywnością w życiu parlamentarnym ziemi dobrzyńskiej. W czasach Rady Nieustającej mógł pochwalić się jedynie funkcją asesora na sejmikach deputackim i gospodarskim w lipcu 1777. Na tym drugim zgromadzeniu został też wybrany jednym z dwu delegatów wysłanych przez sejmik do króla¹⁷¹. W lipcu 1784 M. Poniatowski mobilizował kasztelana M. Podoskiego do starań o wybór odpowiednich posłów oraz do przyjazdu na sejm grodzieński¹⁷². Nie wiadomo, w jaki sposób kasztelan dobrzyński wywiązał się z pierwszego obowiązku, ale był jedynym senatorem swojej ziemi, dla którego zarezerwowana została kwatery w Grodnie¹⁷³.

Dokładny przebieg sejmiku poselskiego z 16 sierpnia 1784 w Lipnie nie jest znany. Na podstawie instrukcji poselskiej można odtworzyć podstawowe fakty. Marszałkiem koła rycerskiego został łowczy rypiński Antoni Nałęcz¹⁷⁴. W 1780 był asesorem na sejmiku przedsejmowym, zaś w 1778, na powtórzonym zgromadzeniu deputackim, został wybrany deputatem dobrzyńskim¹⁷⁵. Na sejmiku poselskim z 16 sierpnia 1784 wyłoniono 6 asesorów, po dwóch z każdego powiatu. Urzędnikami grodzkimi bobrownickimi byli regent grodzki S. Wyczalkowski i pisarz grodzki Melchior Chlebowski¹⁷⁶. Obaj należeli do najaktywniejszych postaci dobrzyńskiej sceny parlamentarnej. S. Wyczalkowski w latach 1776–1782 był asesorem przynajmniej 5 razy¹⁷⁷. M. Chlebowski pomagał marszałkom koła rycerskiego minimum 4 razy¹⁷⁸. Czterej pozostali asesorowie z 16 sierpnia 1784 to: Stanisław Chelmicki, Karol Rościszewski, Ludwik Borzewski i Robert Kampenhauzen¹⁷⁹. Największe doświadczenie sejmikowe posiadał niewątpliwie L. Borzewski, który pomagał marszałkom sejmikowym przynajmniej 3 razy¹⁸⁰. Posłami na sejm zostali ostatecznie, zgodnie z pierwotną plantą dworu,

¹⁶⁹ AGAD, ZP 128, k. 24. Kandydaci do poselstwa w roku 1784.

¹⁷⁰ BCz 685, s. 423. Adam Sumiński do J. Ogrodzkiego z 17 VII 1778; W. Filipczak, *Sejm 1778 roku*, s. 66.

¹⁷¹ BPAU 8321, k. 540v, 543v–544. Lauda sejmików w Lipnie z 15 i 16 VII 1777. Drugim posłem do króla był wówczas J. Ośniałowski.

¹⁷² AGAD, AEPMP 121, k. 42. M. Poniatowski do Michała Podoskiego z 7 VII 1784.

¹⁷³ AGAD, ZP 107, k. 30v. *Uwiedomienie o stancjach... senatorow, ministrow i poslow na Seym ordynaryjny grodzieński w roku 1784 zgromadzonych* (s. 4 – druk).

¹⁷⁴ BPAU 1090, k. 534v. Instrukcja poselska ziemi dobrzyńskiej z 16 VIII 1784 (także: *Lauda sejmików...*, s. 392).

¹⁷⁵ BPAU 8321, k. 558. Instrukcja poselska ziemi dobrzyńskiej z 21 VIII 1780; BPAU 1090, k. 519. Laudum sejmiku w Lipnie z 18 VIII 1778 (także: *Lauda sejmików...*, s. 386).

¹⁷⁶ BPAU 1090, k. 534v. Instrukcja poselska z 16 VIII 1784 (także: *Lauda sejmików...*, s. 392).

¹⁷⁷ W okresie od 15 VII 1776 (BPAU 8321, k. 533v) do 19 VIII 1782 (BPAU 8321, k. 567).

¹⁷⁸ W 1777 i w 1782: 15 i 16 VII 1777 (BPAU 8321, 540v, 544), 15 VII i 19 VIII 1782.

¹⁷⁹ BPAU 1090, k. 534v. Instrukcja poselska z 16 VIII 1784 (także: *Lauda sejmików...*, s. 392).

¹⁸⁰ L. Borzewski był asesorem 15 VII 1779 (*ibidem*, s. 387), 15 VII 1782 i 15 VII 1784.

pisarz wojskowy koronny i stolnik dobrzyński J. Ośniałowski oraz sędzia ziemski D. Mioduski (także wicekomendant brygady kawalerii narodowej)¹⁸¹. J. Ośniałowski już piąty raz z kolei otrzymał mandat swej ziemi. D. Mioduski posłował czwarty raz od czasu pierwszego rozbioru¹⁸².

Instrukcja poselska na sejm grodzieński była czymś niezwykle w ówczesnej praktyce sejmikowej. Całość zaleceń dla reprezentantów znalazła się w jednym akapicie, w którym nie zostały wyodrębnione punkty. Istota instrukcji jest zawarta w słowach: „takowe tylko na jasnie wielmożnych posłów ziemi naszej wkładamy obowiązki, aby z najwyższą Najjaśniejszego Pana przezornością, która zawsze do powszechnego dąży dobra, a więcej poznaje, niż my przenikać kiedy możemy, jednomyślnie i nieodstępnie swe zdania łączyli, żądania zaś obywatelskie dawniejszymi instrukcjami zlecone podług możliwości skutecznie starali się...”¹⁸³ Decyzje sejmiku poselskiego z 16 sierpnia 1784 były manifestacją jednoznacznego regalizmu szlachty dobrzyńskiej, a zarazem dowodziły dużego zaufania, którym cieszył wśród niej Stanisław August.

Przebieg kampanii sejmikowej w 1785 nie jest znany. Niestety brak informacji, czy zgodnie z uchwałą gospodarską z 1784 podjęto decyzje w sprawach samorządowych ziemi. Oprócz laudum sejmiku deputackiego w grodzie bobrownickim oblatowana została także instrukcja dla posłów ziemi dobrzyńskiej do nowego arcybiskupa gnieźnieńskiego M. Poniatowskiego¹⁸⁴. Tego rodzaju poselstwa do prymasa były wyłaniane przez wiele sejmików koronnych i stanowiły okazję do zmanifestowania przywiązania do lidera stronnictwa regalistycznego¹⁸⁵. Tym bardziej nie może dziwić wysłanie delegatów przez szlachtę dobrzyńską, od dłuższego czasu będącą w kręgu wpływów królewskiego brata. Deputatem na Trybunał Koronny został wybrany w Lipnie chorąży michałowski Adam Rutkowski. Pisał on do króla, że podjął się funkcji na życzenie prymasa¹⁸⁶. A. Rutkowski był już pretendentem do funkcji deputackiej w 1783. Wtedy jednak na jego wycofanie z rywalizacji nalegał M. Poniatowski, który zarazem sugerował ponowienie starań o funkcję w następnym roku¹⁸⁷. W 1784 tak się jednak nie stało, wrócono do jego kandydatury w kolejnym roku. Chorąży michałowski, jako sędzia trybunalski w kadencji 1785–1786, był prawdopodobnie lojalny wobec dworu. W końcu września 1785, zabiegając o względy królewskie, A. Rutkowski podkreślał swą jednomyślność z Adamem Lasockim, marszałkiem Trybunału Koronnego¹⁸⁸. Kasztelan sochaczewski był niewątpliwie regalistą i działał w ścisłym porozumieniu z prymasem M. Poniatowskim¹⁸⁹. Wiadomo również, że starania A. Rutkowskiego posiadały wsparcie marszałka trybunalskiego, z którego rąk monarcha odebrał list chorążego michałowskiego¹⁹⁰.

¹⁸¹ BPAU 1090, k. 534. Instrukcja poselska z 16 VIII 1784 (także: *Lauda sejmików...*, s. 391).

¹⁸² R. Łaszewski, *Mioduski Damazy*, s. 325; W. Szczygielski, *Ośniałowski Jan*, s. 617.

¹⁸³ BPAU 1090, k. 534–534v. Instrukcja poselska z 16 VIII 1784 (cytat za: *Lauda sejmików...*, s. 392).

¹⁸⁴ AGAD, BGR 38, k. 612.

¹⁸⁵ W. Filipczak, *Aktywność sejmikowa...*, s. 31–32.

¹⁸⁶ BCz 698, s. 637. A. Rutkowski do króla z 27 IX 1785.

¹⁸⁷ AGAD, AEPMP 121, k. 28. M. Poniatowski do A. Rutkowskiego z 15 VI 1783.

¹⁸⁸ BCz 698, s. 637–638. A. Rutkowski do króla z 27 IX 1785.

¹⁸⁹ W. Filipczak, *Aktywność sejmikowa...*, s. 30–32.

¹⁹⁰ BCz 698, s. 639. Król do A. Rutkowskiego z 30 IX 1785.

Już po sejmiku deputackim z 1785 rozgrywała się interesująca sprawa obsady kasztelanii rypińskiej po śmierci S. Zielińskiego. Na sesji Rady Nieustającej z 2 sierpnia tego roku zgłoszono pięciu kandydatów. Byli nimi: podkomorzy płocki Gabriel A. Karwosiecki, podkomorzy dobrzyński Adam Sumiński, podsędek dobrzyński Ludwik B. Koziebrodzki, łowczy płocki Ludwik Zieliński i chorąży dobrzyński Józef M. Nałęcz¹⁹¹. Zwraca uwagę obecność dwóch urzędników płockich, bardzo aktywnych na sejmikach raciąskich¹⁹². Dygnitarze ziemi dobrzyńskiej podkomorzy A. Sumiński i chorąży J.M. Nałęcz, w drugiej połowie lat siedemdziesiątych (15 lipca 1777 i 15 lipca 1779) zagajali sejmiki w Lipnie¹⁹³. Obaj w lipcu 1782 kandydowali do kasztelanii rypińskiej. L. Koziebrodzki był weteranem lokalnego życia publicznego, już w 1750 otrzymał urząd podsędką¹⁹⁴. Czterech pretendentów do kasztelanii (z wyjątkiem G. Karwosieckiego) znalazło się w lipcu 1777 wśród wybranych przez sejmik w Lipnie kandydatów do podkomorstwa dobrzyńskiego¹⁹⁵. Na sesji Rady w sierpniu 1785 wyłoniono trzech kandydatów do pierwszego urzędu powiatu rypińskiego. Byli to: G. Karwosiecki, A. Sumiński i L. Zieliński. Król na kasztelana mianował podkomorzego płockiego¹⁹⁶. G. Karwosiecki był dotychczas ważną postacią regalistów w województwie płockim, blisko współpracującym z tamtejszym kasztelanem M. Sierakowskim, człowiekiem M. Poniatowskiego¹⁹⁷. Podkomorzy płocki nie spieszył się jednak do awansu senatorskiego, co tłumaczył koniecznością załatwienia zobowiązań sądowych. W połowie listopada 1785 prymas nalegał, by G. Karwosiecki objął kasztelanię i wykonał przysięgę senatorską¹⁹⁸. Prośby te nie przyniosły skutku i podkomorzy płocki odmówił przyjęcia nominacji. Na sesji 3 lutego 1786 Rada Nieustająca ponownie zajęła się elekcją kasztelana rypińskiego. Pretendentami byli: kasztelan słoński Teodor Sierakowski, łowczy płocki L. Zieliński, chorąży dobrzyński J. Nałęcz, starosta mszański Jan Nepomucen Zboiński i stolnik zawkrzeński Wojciech Kosiński¹⁹⁹. L. Zieliński i J. Nałęcz byli konkurentami także w czasie poprzedniej elekcji. T. Sierakowski miał doświadczenie na lokalnej arenie parlamentarnej, zagaił dwa sejmiki w sierpniu 1778 (poselski i powtórzony deputacki)²⁰⁰. J.N. Zboiński był w 1778 brany pod uwagę jako kandydat na sędziego trybunalskiego, jednak nie przyjechał z Krakowskiego na sejmik w Lipnie, zaś w roku następnym został

¹⁹¹ AGAD, ML VII/54, k. 37. Protokół Rady Nieustającej z 2 VIII 1785.

¹⁹² Szerzej na ten temat: W. Filipczak, *Sejmiki województwa płockiego...*, s. 26–60.

¹⁹³ BPAU 8321, k. 540. Laudum sejmiku w Lipnie z 15 VII 1777; BPAU 1090, k. 522. Laudum sejmiku w Lipnie z 15 VII 1779 (także: *Lauda sejmików...*, s. 386).

¹⁹⁴ AGAD, ML VII/41, k. 42v. Protokół Rady Nieustającej z 2 VII 1782; *Urzednicy kujawscy i dobrzyńscy...*, s. 190.

¹⁹⁵ BPAU 8321, k. 540. Laudum sejmiku w Lipnie z 16 VII 1777.

¹⁹⁶ AGAD, ML VII/54, k. 37. Protokół Rady Nieustającej z 2 VIII 1785.

¹⁹⁷ W. Filipczak, *Sejmiki województwa płockiego...*, s. 32–35, 41–42.

¹⁹⁸ AGAD, AEPMP 121, k. 89v–90. M. Poniatowski do Gabriela Karwosieckiego, bd. [14–18 XI 1785].

¹⁹⁹ AGAD, ML VII/56, k. 68v. Protokół Rady Nieustającej z 3 II 1786.

²⁰⁰ BPAU 8321, k. 551v. Laudum sejmiku w Lipnie z 17 VIII 1778; BPAU 1090, k. 518v. Laudum sejmiku w Lipnie z 18 VIII 1778 (także: *Lauda sejmików...*, s. 385); W. Filipczak, *Sejm 1778 roku*, s. 66.

deputatem dobrzyńskim²⁰¹. Starosta mszański w 1776 reprezentował województwo płockie na sejmie. Podpisał wówczas akt związanej w Radzie Nieustającej konfederacji²⁰². J.N. Zboiński uzyskał 19 sierpnia 1782 mandat poselski w Opatowie²⁰³. Był wtedy jednym z dwóch posłów sandomierskich, którzy w sprawie projektu S.K. Potockiego zajmowali stanowisko regalistyczne²⁰⁴. Zboińscy już w XVII wieku i w czasach saskich należeli do elity parlamentarnej ziemi dobrzyńskiej²⁰⁵. W. Kosiński związany był głównie z województwem płockim. Pełnił funkcję posła sejmiku raciańskiego na sejm grodzieński²⁰⁶. Pretendentami, którzy zyskali poparcie konsyliarzy Rady Nieustającej byli: L. Zieliński, J.N. Zboiński i J. Nałęcz. Ostatecznie monarcha powołał na kasztelanię rypińską L. Zielińskiego. Łowczy płocki uzyskał największą liczbę głosów; poparło go 23 członków Rady²⁰⁷. Zwraca uwagę fakt, że już drugi raz kasztelania rypińska została przekazana osobie związanej z województwem płockim, co zapewne było rezultatem protekcji prymasa, a niegdyś biskupa płockiego, M. Poniatowskiego. Należy jednak zauważyć, że L. Zieliński był posiadaczem znaczącego majątku w ziemi dobrzyńskiej (w 1789 miasteczko Skepe i 8 wsi)²⁰⁸.

Kampania sejmikowa w 1786 odbywała się w napiętej sytuacji politycznej, wywołanej zaostreniem stosunków między dworem a opozycją z powodu afery Dogrumowej. Regaliści i malkontenci bardzo starannie przygotowywali się do wyborczych starć na zgromadzeniach deputackich i poselskich²⁰⁹. Nie ma jednak podstaw, by sądzić, że ta gorąca atmosfera przeniosła się także na zdominowaną przez regalistów ziemi dobrzyńską. Mimo to, starania o mandat zaczęły się bardzo wcześnie. Już w lutym 1786 K. Radziwiłł wspierał u króla aspiracje do poselstwa Antoniego Brochockiego, byłego deputata dobrzyńskiego (w kadencji 1784–1785). Wojewoda wileński prosił monarchę, by ten rekomendował swojego protegowanego J. Ośniałowskiemu²¹⁰. Stanisław August odpowiedział na prośbę w początkach marca. Król nie obiecywał wprowadzenia mandatu dla A. Brochockiego, ale wyrażał życzliwość dla tej inicjatywy. Podkreślał swoją „estymację” dla pretendenta oraz chęć wyjścia naprzeciw oczekiwaniom litewskiego magnata²¹¹. Ostatecznie w plancie dworskiej jako popierani kandydaci do mandatu

²⁰¹ BCz 685, s. 423. A. Sumiński do J. Ogrodzkiego z 18 VII 1778; BPAU 1090, k. 522v. Laudum sejmiku w Lipnie z 15 VII 1779 (także: *Lauda sejmików...*, s. 387).

²⁰² VL, t. VIII, s. 528 (podpisy po aktem konfederacji z 1776); W. Filipczak, *Sejmiki województwa płockiego...*, s. 30.

²⁰³ BPAU 8341, s. 1063. Laudum sejmiku w Opatowie z 19 VIII 1782.

²⁰⁴ Drugim posłem był Jan Nepomucen Karwicki: AGAD, ZP 108, k. 29v, 33v, 46v, 50v, 64v, 68v, 81v, 85v. Tabele jawnych głosowań w izbie poselskiej.

²⁰⁵ B. Taczyński, *op. cit.*, s. 164–168.

²⁰⁶ AGAD, PIŁGO 26, k. 240v. Laudum sejmiku w Raciażu z 16 VIII 1784; W. Filipczak, *Sejmiki województwa płockiego...*, s. 42, 58.

²⁰⁷ AGAD, ML VII/56, k. 68v. Protokół Rady Nieustającej z 3 II 1786.

²⁰⁸ Dla porównania chorąży dobrzyński J. Nałęcz miał 3 wioski w 1789: B. Taczyński, *op. cit.*, s. 171.

²⁰⁹ Szerzej na ten temat: A. Danilczyk, *W kręgu afery Dogrumowej. Sejm 1786 roku*, Warszawa 2010, s. 67–85.

²¹⁰ BCz 698, s. 541. K. Radziwiłł do króla z 17 II 1786.

²¹¹ BCz 698, s. 557. Król do K. Radziwiłła z 4 III 1786.

umieszczeni zostali A. Brochocki i D. Mioduski. Jako trzeciego pretendenta wymieniono Franciszka Krajewskiego²¹².

Sejmik deputacki w Lipnie z 15 lipca 1786 został zagajony przez podczaszego dobrzyńskiego Józefa Chełmickiego²¹³. Zwraca uwagę, że na zjeździe zabrakło nie tylko senatorów, ale także najwyższych urzędników ziemskich, wśród których wielu było aktywnych na lokalnych zgromadzeniach, m.in.: podkomorzy A. Sumiński, chorąży J. Nałęcz, sędzia ziemski D. Mioduski, stolnik J. Ośniałowski. J. Chełmicki miał także duży staż parlamentarny. W marcu 1773 był asesorem na sejmiku przedsejmowym, zaś w 1778 posłem na sejm²¹⁴. Później jednak podczaszy dobrzyński nie wyróżniał się aktywnością w życiu sejmikowym. Na marszałka koła rycerskiego wybrano wojskiego dobrzyńskiego Tomasza Chełmickiego²¹⁵. Był on już asesorem (lipiec 1777), zaś na zgromadzeniach poselskich w 1782 i 1784 – marszałkiem sejmiku²¹⁶. Na sejmiku deputackim w 1786 tradycyjnie wybrano 6 asesorów. Wśród nich był tylko jeden urzędnik ziemski – cześnik rypiński W. Ośniałowski²¹⁷. Pomagał on marszałkowi także sześć lat wcześniej, również w Lipnie na elekcji sędziego Trybunału Koronnego²¹⁸. Trzech asesorów było niższymi urzędnikami sądowymi. Z grodem bobrownickim związani byli regent Stanisław Wyczalkowski i burgrabia Augustyn Rokicki. Franciszek Retfliński pełnił urząd susceptanta ziemskiego dobrzyńskiego²¹⁹. Pozostali dwaj pomocnicy T. Chełmickiego byli nieutytułowani i brak jest informacji potwierdzających ich wcześniejsze doświadczenie parlamentarne²²⁰. Po przysiędze wykonanej przez marszałka i asesorów przed zagajającym przystąpiono do wyboru deputata. Kandydatury (kandydaturę?) zgłosił marszałek koła rycerskiego. Na sędziego trybunalskiego wybrano jednogłośnie Wincentego Paprockiego, namiestnika kawalerii narodowej²²¹. Nie był on postacią widoczną w dobrzyńskim życiu publicznym, choć inni przedstawiciele rodziny Paprockich pojawiali się wśród asesorów na sejmikach lipnowskich²²². Wydaje się, że wyłoniony w 1786 deputat dobrzyński był osobą dość przypadkową. Być może kolejny raz brakowało chętnych do podjęcia się tej kosztownej funkcji. Już kilkanaście dni po reasumpcji Trybunału w Piotrkowie, która nastąpiła 1 września, marszałek Jan Nepomucen Małachowski informował króla, że przedstawiciel sejmiku lipnowskiego domagał się awansu w wojsku. Starosta opoczyński wystawił wówczas swemu kole-

²¹² AGAD, ZP 132, k. 40. Konkurenci do poselstwa 1786.

²¹³ BPAU 8321, k. 571. Laudum sejmiku w Lipnie z 15 VII 1786.

²¹⁴ Laudum sejmiku w Lipnie z 22 III 1773 [w:] *Lauda sejmików...*, s. 378; W. Filipczak, *Sejm 1778 roku*, s. 66; D. Kwiatkowski, *op. cit.*, s. 27, 31.

²¹⁵ BPAU 8321, k. 571v. Laudum sejmiku w Lipnie z 15 VII 1786.

²¹⁶ BPAU 8321, k. 540v. Laudum sejmiku w Lipnie z 15 VII 1777.

²¹⁷ BPAU 8321, k. 571v. Laudum sejmiku w Lipnie z 15 VII 1786.

²¹⁸ BPAU 8321, k. 553v–554. Laudum sejmiku w Lipnie z 15 VII 1780.

²¹⁹ BPAU 8321, k. 571v. Laudum sejmiku w Lipnie z 15 VII 1786.

²²⁰ Byli to: Franciszek Rokicki i Tomasz Wyczalkowski.

²²¹ BPAU 8321, k. 571v–572. Laudum sejmiku w Lipnie z 15 VII 1786.

²²² Paweł Paprocki był asesorem na sejmikach przedsejmowych w 1780 i 1782, Bonawentura Paprocki zaś na sejmiku poselskim w 1778: BPAU 8321, k. 551v. Laudum sejmiku w Lipnie z 17 VIII 1778.

dze pozytywną ocenę²²³. Jednak już na wiosnę następnego roku wśród wielkopolskich regalistów rozeszła się informacja, że stronnicy dworu zamierzają deputatowi dobrzyńskiemu (a także łączyckiemu) postawić zarzut korupcji²²⁴.

Sejmik przedsejmowy w Lipnie 21 sierpnia 1786 został zagajony przez A. Sumińskiego²²⁵. Podkomorzy dobrzyński, także dziewięć lat wcześniej, rozpoczynał miejscowe zgromadzenie (deputackie)²²⁶. Na marszałka koła rycerskiego jednomyślnie wybrano stolnika rypińskiego Józefa Ośniałowskiego²²⁷. Nie był on wyróżniającą się postacią na sejmikach lipnowskich. W marcu 1773 stolnik rypiński pełnił funkcję asesora na zjeździe przedsejmowym²²⁸. Na obrady przybył legat królewski. Był nim syn czołowego działacza miejscowych regalistów Michał Mioduski, sędzic ziemski dobrzyński. Marszałkowi sejmiku pomagać miało sześciu asesorów. Jedynym urzędnikiem ziemskim (zresztą najniższym w całej hierarchii) w tym gronie był skarbnik rypiński Michał Murzynowski. Doświadczeniem parlamentarnym znacznie górowali nad nim dwaj funkcjonariusze grodu bobrownickiego: regent Stanisław Wyczalkowski i pisarz Melchior Chlebowski²²⁹. Byli oni rekordzistami wśród osób pełniących rolę asesora. Po I rozbiórce S. Wyczalkowski (w okresie 15 lipca 1776 – 15 lipca 1786) był asesorem przynajmniej 8 razy, zaś M. Chlebowski (w latach 1777–1784) minimum pięciokrotnie. Niższym urzędnikiem sądowym był także Antoni Trzcziński, komornik ziemski dobrzyński²³⁰. Wcześniej pełnił już funkcję asesora na sejmiku z 15 lipca 1782 (deputackim)²³¹. Dwaj kolejni asesorowie podpisali się pod uchwałą, nie posługując się żadnymi tytułami. Jednym z nich był Onufry Chelmicki²³², który w 1782 kierował sejmikiem poselskim i pomagał marszałkowi koła rycerskiego na deputackim²³³.

Wybór posłów na sejm nie dostarczył poważniejszych emocji. Zostali nimi jednogłośnie: ojciec królewskiego legata do Lipna – D. Mioduski i A. Brochocki (w laudum bezpodstawnie tytułowany stolnikowiczem dobrzyńskim²³⁴). Obaj mieli już za sobą, co podkreślono w uchwale, zasługi na dobrzyńskich funkcjach publicznych²³⁵. Sędzia ziemski był wybierany wielokrotnie posłem na sejm (1773, 1776, 1780, 1784), A. Brochocki zaś w kadencji Trybunału Koronnego 1784–1785 pracował jako deputat²³⁶. Pierwszy raz od 1776 w Lipnie mandatem nie został obdarzony stolnik dobrzyń-

²²³ BCz 697, s. 827–828. Jan Małachowski do króla z 12 IX 1786.

²²⁴ Ossol. 11396, k. 13–13v. Franciszek Ksawery Kęszycki do Józefa Mielżyńskiego z 19 III 1787.

²²⁵ BPAU 8321, 573. Laudum sejmiku w Lipnie z 21 VIII 1786.

²²⁶ BPAU 8321, k. 540. Laudum sejmiku w Lipnie z 15 VII 1777.

²²⁷ BPAU 8321, 573. Laudum sejmiku w Lipnie z 21 VIII 1786; A. Danilczyk, *op. cit.*, s. 88.

²²⁸ Laudum sejmiku w Lipnie z 22 III 1773 (także: *Lauda sejmików...*, s. 378).

²²⁹ BPAU 8321, k. 573–574. Laudum sejmiku w Lipnie z 21 VIII 1786.

²³⁰ BPAU 8321, k. 573v. Laudum sejmiku w Lipnie z 21 VIII 1786.

²³¹ BPAU 8321, k. 559v. Laudum sejmiku z 15 VII 1782.

²³² Drugim nieutyłowanym asesorem był Michał Płaskowski: BPAU 8321, k. 573v–574. Laudum sejmiku w Lipnie z 21 VIII 1786.

²³³ BPAU 8321, k. 559v. Laudum sejmiku w Lipnie z 15 VII 1782.

²³⁴ Por. *Urzędnicy kujawscy i dobrzyńscy...*, s. 200–201.

²³⁵ BPAU 8321, k. 573v. Laudum sejmiku w Lipnie z 21 VIII 1786.

²³⁶ BPAU 8321, k. 569. Laudum sejmiku w Lipnie z 15 VII 1784; D. Kwiatkowski, *op. cit.*, s. 31.

ski J. Ośnialowski²³⁷. Tym razem pisarz wojskowy koronny otrzymał mandat, przy mocnym wstawiennictwie króla, na sejmiku województwa płockiego w Raciążu²³⁸. Być może działania Stanisława Augusta miały na celu zrobienie miejsca, dla, popieranego przez K. Radziwiłła, A. Brochockiego²³⁹.

Niestety nie jest mi znana instrukcja poselska z 1786. Mając jednak na uwadze uchwały poprzednich sejmików przedsejmowych, można bez większych obaw zaryzykować przypuszczenie, że odzwierciedlała stanowisko regalistów. To, że stronnicy dworu odnieśli sukces w Lipnie potwierdza także sporządzony (w ramach przygotowań do rugów poselskich) wykaz posłów z podziałem na „pewnych” (malkontenci), „przeciwnych” (regaliści) i „obojętnych”²⁴⁰. D. Mioduski został w nim uznany za „przeciwnego”, zaś A. Brochocki za „obojętnego”. Na tego ostatniego miał próbować wpłynąć Adam K. Czartoryski²⁴¹. Nic jednak nie wskazuje, by starosta generalny ziem podolskich w jakiś sposób oddziałal na postawę posła dobrzyńskiego w czasie obrad sejm²⁴². A. Brochocki oczywiście nie poparł, oblatowanego 11 października 1786, manifestu opozycyjnych parlamentarzystów w sprawie rugów poselskich²⁴³.

Podstawa źródłowa do analizy procedury sejmików dobrzyńskich w latach 1780–1786 jest mocno niekompletna. Przebadanych zostało 7 laudów sejmikowych (2 poselskie i 5 deputackich – jeden pełnił również rolę zgromadzenia gospodarskiego), 3 instrukcje dla posłów na sejm i 1 instrukcja dla delegatów do króla²⁴⁴. Stosunkowo najmniej problemów przysparza odtworzenie procedury sejmików lipnowskich. Problemem tym zajmował się Józef Siemieński²⁴⁵, jednak jego ustalenia wymagają pewnych korekt i uzupełnień. Brak jest informacji o przebiegu sejmików deputackich z 1783 i 1785, które niewątpliwie podjęły uchwały²⁴⁶.

Specyficznie wyglądało w Lipnie zagajenie obrad. Na siedem zgromadzeń, co do których zachowały się pewne informacje, aż cztery razy sejmik rozpoczynał Piotr Sumiński – trzykrotnie jako kasztelan kowalski, raz jako kasztelan brzesko-kujawski, a więc zawsze jako senator kujawski.

²³⁷ Por. W. Szczygielski, *Ośnialowski Jan*, s. 617.

²³⁸ W. Filipczak, *Sejmiki województwa płockiego...*, s. 49.

²³⁹ BCz 698, s. 541. K. Radziwiłł do króla z 17 II 1786.

²⁴⁰ AGAD, APP 96, s. 315–318. Wykaz posłów na sejm 1786; W. Filipczak, *Rola spraw wojskowo-skarbowych w walce politycznej na sejmie 1786 roku*, AUL 1993, FH 49, s. 64–65. Także A. Danilczyk (*op. cit.*, s. 88) nie ma wątpliwości co do sukcesu regalistów w Lipnie.

²⁴¹ AGAD, APP 96, s. 316. Wykaz posłów na sejm 1786.

²⁴² Zob. wystąpienie A. Brochockiego w izbie poselskiej 31 X 1786: AGAD, ZP 18, k. 41. Sesja sejm^u z 31 X 1786; A. Danilczyk, *op. cit.*, s. 152.

²⁴³ BCz 840, s. 499–500. Manifest senatorów, ministrów i posłów z 11 X 1786 (podpisy); W. Filipczak, *Rugi poselskie i losy „rozdujonych” sejmików przedsejmowych w latach 1778–1786*, CPH 1997, t. XLIX, z. 1–2, s. 80–81; A. Danilczyk, *op. cit.*, s. 139–140.

²⁴⁴ BPAU 8321, k. 553–574. Lauda i instrukcje sejmików w Lipnie z okresu 15 VII 1780 – 21 VIII 1786; BPAU 1090, k. 528–534v i *Lauda sejmików...*, s. 390–392 (laudum z 15 VII 1781, instrukcja dla delegatów do króla z 15 VII 1781 oraz instrukcja poselska z 14 VIII 1784).

²⁴⁵ J. Siemieński, *op. cit.*, s. 9–62.

²⁴⁶ Świadczą o tym relacje z oblat uchwał sejmikowych: AGAD, BGR 37, k. 547 i BGR 38, k. 612.

Tabela 1. Zagajający i marszałkowie sejmików w Lipnie 1780–1786

Data sejmiku	Zagajający obrady	Marszałek koła rycerskiego
15 VII 1780	Piotr Sumiński, kasztelan kowalski	Damazy Mioduski, sędzia ziemski dobrzyński
21 III 1780	?	Stanisław Chełmicki, skarbnik dobrzyński
15 VII 1781	Piotr Sumiński, kasztelan kowalski	Stanisław Kuczkowski, sędzia grodzki bobrownicki
15 VII 1782	Piotr Sumiński, kasztelan kowalski	Tomasz Chełmicki, wojski dobrzyński
19 VIII 1782	Michał H. Podoski, kasztelan dobrzyński	Onufry Chełmicki, skarbnikowicz dobrzyński
15 VII 1783	[Szymon Zieliński, kasztelan rypiński ?]	[Damazy Mioduski, sędzia ziemski dobrzyński ?]
15 VII 1784	Piotr Sumiński, kasztelan kowalski	Tomasz Chełmicki, wojski dobrzyński
16 VIII 1784	?	Antoni Nałęcz, łowczy rypiński
15 VII 1785	?	?
15 VII 1786	Józef Chełmicki, podczaszy dobrzyński	Tomasz Chełmicki, wojski dobrzyński
21 VIII 1786	Adam Sumiński, podkomorzy dobrzyński	Józef Ośniałowski, stolnik rypiński

Źródło: lauda i instrukcje sejmików w Lipnie; AGAD, BGR 37. Relacja z oblaty laudum.

Tego rodzaju nagminne łamanie zasady, iż obrady zagajał pierwszy *in ordine* obecny na nich senator lub urzędnik danego okręgu sejmikowego, było czymś wyjątkowym w województwach prowincji wielkopolskiej. W laudach zwykle nie odnoszono się wprost do tego faktu (uchwała z 15 lipca 1780 stanowiła tutaj wyjątek), lecz wskazywano na związki P. Sumińskiego z ziemią dobrzyńską poprzez pełnione funkcje publiczne²⁴⁷. Przypomnę, że wcześniej P. Sumiński w latach 1764 (sejm koronacyjny), 1766, 1767 i 1773 był wybierany na reprezentanta ziemi dobrzyńskiej w parlamencie, zaś w 1764–1766 kierował miejscowymi sejmikami²⁴⁸. Sejmiki w tym okresie zagajali też: kasztelan dobrzyński Michał Podoski, podkomorzy dobrzyński Adam Sumiński i podczaszy dobrzyński Józef Chełmicki (tab. 1). Zaskakuje fakt, iż w roli pierwszego *in ordine* urzędnika wystąpił ten ostatni. Jako podczaszy dobrzyński zajmował dość odległe miejsce według porządku starszeństwa, co świadczy o absencji czołowych urzędników ziemi (istniały tam dwie hierarchie urzędnicze dobrzyńska i rypińska²⁴⁹). Podkomorzy A. Sumiński zagał sejmiki deputackie w 1777 i 1778 (niedoszły), zaś J. Chełmicki w tym samym

²⁴⁷ BPAU 8321, k. 553, 559–559v, 568–568v. Lauda sejmików w Lipnie z 15 VII 1780, 15 VII 1782 i 15 VII 1784.

²⁴⁸ D. Kwiatkowski, *op. cit.*, s. 19, 31; J. Dumanowski, *Sumiński Piotr*, s. 604.

²⁴⁹ *Urzednicy kujawscy i dobrzyńscy...*, s. 11.

roku został wybrany posłem na sejm²⁵⁰. M. Podoski, jeszcze jako starosta bobrownicki, w 1764 kierował obradami sejmikowymi²⁵¹. Prawdopodobnie, choć brak jednoznacznych na to dowodów, sejmik lipcowy w 1783 zagaił kasztelan rypiński Szymon Zieliński²⁵².

Najważniejszym zadaniem zagajającego było kierowanie obradami sejmiku do wyboru marszałka i zgłaszanie kandydatów do tej funkcji²⁵³. W laudach badanego przeze mnie okresu tylko raz pojawia się informacja, iż pierwszy *in ordine* urzędnik zaproponował kilku pretendentów do łaski. Na zgromadzeniu 15 lipca 1784 kasztelan brzesko-kujawski P. Sumiński zgłosił aż czterech kandydatów do marszałkostwa, co nie przeszkodziło w przeprowadzeniu elekcji w sposób jednomyślny²⁵⁴. Do obowiązków zagajającego sejmik należało też odbieranie przysięgi marszałka i asesorów, choć czasami – np. na sejmikach sąsiedniego województwa płockiego zdarzało się, że asesorowie składali ją przed marszałkiem²⁵⁵. Na sejmikach w Lipnie dominował zwyczaj, w którym należało to do obowiązków pierwszego w hierarchii obecnego urzędnika. Potwierdzają to lauda sejmików z 1781, 1782 (deputacki i poselski), 1784 i 1786 (deputackie)²⁵⁶. W innych laudach nie zaznaczono, kto przyjmował jurament. Jednak sformułowania wspólnie traktujące przysięgi marszałka i asesorów sugerują, że czytał to zagajający²⁵⁷.

Do podstawowych obowiązków marszałka koła rycerskiego, obok kierowania obradami, należało zgłaszanie kandydatów do obieralnych funkcji²⁵⁸. Tak też wyglądała sprawa w Lipnie. W lipcu 1782 T. Chełmicki podał trzech kandydatów do funkcji deputackiej, zaś w sierpniu 1782 O. Chełmicki – czterech pretendentów do poselstwa²⁵⁹. Na podstawie laudów i podpisów pod instrukcjami można ustalić, kto pełnił funkcję marszałka na 9 sejmikach, zaś w oparciu o zapis w księdze bobrownickiej grodzkiej relacyjnej można domy-

²⁵⁰ BCz 685, s. 423. A. Sumiński do J. Ogrodzkiego z 18 VII 1778; W. Filipczak, *Sejm 1778 roku*, s. 66.

²⁵¹ Na rozdwojonym sejmiku przedkonwokacyjnym M. Podoski kierował poczynaniami republikantów, w lipcu 1764 był marszałkiem sejmiku przedelekcyjnego: D. Kwiatkowski, *op. cit.*, s. 20.

²⁵² AGAD, BGR 37, k. 547. Relacja z oblaty laudum w Lipnie.

²⁵³ J. Włodarczyk, *Sejmiki łęczyckie*, Łódź 1973, s. 160–161; K. Przyboś, *Sejmik województwa krakowskiego w czasach saskich (1697–1763)*, Kraków 1981, s. 33–34; A. Lityński, *Sejmiki województwa płockiego...*, s. 91–93.

²⁵⁴ BPAU 8321, k. 568v–569. Laudum sejmiku w Lipnie z 15 VII 1784.

²⁵⁵ A. Lityński, *Organy kierujące obradami sejmików 1764–1794 (na przykładzie sejmików województwa płockiego)*, [w:] *Z dziejów prawa Rzeczypospolitej Polskiej*, red. A. Lityński, Katowice 1991, s. 71; W. Filipczak, *Sejmiki województwa płockiego...*, s. 51.

²⁵⁶ BPAU 1090, k. 528v. Laudum sejmiku w Lipnie z 15 VII 1781 (także: *Lauda sejmików...*, s. 389); BPAU 8321, k. 559v, 562v, 569, 571v. Lauda sejmików w Lipnie z 15 VII i 19 VIII 1782, 15 VII 1784 i 15 VII 1786.

²⁵⁷ Laudum sejmików w Lipnie z 15 VII 1779, [w:] *Lauda sejmików...*, s. 387.

²⁵⁸ J. Siemieński, *op. cit.*, s. 12; J. Włodarczyk, *op. cit.*, s. 120; K. Przyboś, *op. cit.*, s. 34; A. Lityński, *Sejmiki województwa płockiego...*, s. 93; J. Ternes, *Sejmik chełmski za Wazów (1587–1668)*, Lublin 2004, s. 34.

²⁵⁹ BPAU 8321, k. 559v–560, 562v–563. Lauda sejmików w Lipnie z 15 VII 1782 i 16 VIII 1784.

ślać się, kto w 1783 kierował obradami²⁶⁰ (zob. tab. 1). Rekordzistą był wojski dobrzyński T. Chelmicki, który pełnił tę funkcję przynajmniej trzykrotnie (zawsze na sejmikach deputackich, pierwszy raz w 1782)²⁶¹. Wcześniej był on asesorem w latach 1776 i 1777, na sejmiku w 1780 powierzono mu funkcję deputacką, zaś dwa lata później poselską²⁶². T. Chelmicki, już jako stolnik rypiński, był w czasie Sejmu Wielkiego czołową postacią dobrzyńskiego obozu reform, pełnił również dwukrotnie (w listopadzie 1790 – obrady rozdwojone i w lutym 1792) obowiązki marszałka koła rycerskiego²⁶³. D. Mioduski, wielokrotny poseł na sejmy, był marszałkiem sejmiku w Lipnie z pewnością 15 lipca 1780, a być może także trzy lata później. Sędzia ziemski dobrzyński pełnił tę funkcję także w 1778 i w 1788 na sejmikach poselskich²⁶⁴. Pozostałych pięciu marszałków z lat 1780–1786 pełniło tę funkcję jeden raz. Skarbnik dobrzyński Stanisław Chelmicki, marszałek z 1780, przed tą datą i po niej pełnił także funkcję asesora (15 i 16 lipca 1776 oraz 16 sierpnia 1784)²⁶⁵. Sędzia grodzki bobrownicki Stanisław Kuczkowski, przed objęciem kierownictwa obrad sejmikowych w 1781, był dwa razy asesorem (1779, 1780), kolejny raz pomagał marszałkowi w 1787, na sejmiku elekcyjnym²⁶⁶. Skarbnikowicz dobrzyński Onufry Chelmicki, dyrektor obrad z sierpnia 1782, był jedynym marszałkiem, który w momencie pełnienia funkcji nie sprawował żadnego urzędu. Był jednak aktywnym uczestnikiem miejscowego życia parlamentarnego. Pełnił funkcję asesora na sejmiku deputackim w 1782, zaś w 1786 i 1788 na zgromadzeniach poselskich²⁶⁷. Kolejny z marszałków (z 1784) Antoni Nałęcz, łowczy rypiński, w momencie wyboru mógł pochwalić się odprawieniem funkcji deputackiej (wybór w 1778) i sprawowaniem (w 1782) obowiązków asesorskich. Wyrazem pozycji łowczego rypińskiego było to, iż w październiku 1787 został, podobnie jak D. Mioduski, kandydatem sejmiku w Lipnie do starostwa grodowego bobrownickiego. A. Nałęcz, już jako podstolego rypińskiego, w sierpniu 1788, jako kandydata dworu, wybrano posłem ziemi dobrzyńskiej na sejm²⁶⁸. Ostatnim z marszałków (sierpień 1786) badanego okresu był stolnik rypiński Józef Ośniałowski. Miał on mniejsze niż poprzednicy doświadczenia w działalności sejmikowej. W marcu 1773 stolnik rypiński pełnił funkcję asesora na sejmiku przedsejmowym²⁶⁹.

²⁶⁰ AGAD, BGR 37. k. 547. Relacja z oblaty laudum.

²⁶¹ BPAU 8321, k. 559v, 568v, 571v. Lauda sejmików w Lipnie z 15 VII 1782, 15 VII 1784 i 15 VII 1786.

²⁶² BPAU 8321, k. 533v, 540v, 544, 553v. Lauda sejmików w Lipnie z 15 VII 1776, 15 i 16 VII 1777, 15 VII 1780.

²⁶³ J. Sobczak, *op. cit.*, s. 126; W. Szczygielski, *Referendum trzeciomajowe. Sejmiki lutowe 1792 roku*, Łódź 1994, s. 99–100; D. Kwiatkowski, *op. cit.*, s. 32.

²⁶⁴ BPAU 8321, k. 551v, 579v. Lauda sejmików w Lipnie z 17 VIII 1778 i 18 VIII 1788.

²⁶⁵ BPAU 8321, k. 540v, 544. Lauda sejmików w Lipnie z 15 i 16 VII 1777; BPAU 1090, k. 534v. Instrukcja poselska ziemi dobrzyńskiej z 16 VIII 1784 (także: *Lauda sejmików...*, s. 392).

²⁶⁶ BPAU 1090, k. 522. Laudum sejmiku w Lipnie z 15 VII 1779 (także: *Lauda sejmików...*, s. 386); BPAU 8321, k. 558, 575v–576. Instrukcja poselska ziemi dobrzyńskiej z 21 VIII 1780 i laudum sejmiku w Lipnie z 30 X 1787.

²⁶⁷ BPAU 8321, k. 559v, 573v–574, 579v. Lauda sejmików w Lipnie z 15 VII 1782, 21 VIII 1786 i 18 VIII 1788.

²⁶⁸ BPAU 8321, k. 576, 580v. Lauda sejmików w Lipnie z 30 X 1787 i 18 VIII 1788; J. Michalski, *Sejmiki poselskie 1788 r.*, s. 349.

²⁶⁹ Instrukcja poselska ziemi dobrzyńskiej z 22 III 1773 (także: *Lauda sejmików...*, s. 378).

Na sejmikach w Lipnie w latach 1780–1786 wylaniano zawsze 6 asesorów, po dwóch z każdego z trzech powiatów (dobrzyńskiego, lipnowskiego i rypińskiego). Liczba ta ustaliła się w latach siedemdziesiątych; na sejmiku w 1776 było ich jeszcze trzech²⁷⁰. Asesorzy w Lipnie podpisywali nie tylko laudum (co było normą także na innych sejmikach), ale także instrukcje poselskie²⁷¹. Nie musieli zaś pomagać marszałkowi w przeprowadzaniu czynności wyborczych, ze względu na to, iż na znanych mi sejmikach w latach 1780–1786 nie dochodziło do podejmowania decyzji większością głosów. Wśród asesorów urzędnicy ziemscy nie byli zbyt liczni, częściej widzimy tu niższych urzędników sądowych, zwłaszcza grodzkich. W badanym przeze mnie okresie najwyżej w hierarchii ziemskiej był, na sejmiku poselskim w 1782, ekspodczaszy rypiński Stanisław Rościszewski²⁷². Należy zauważyć, że analizowane przeze mnie czasy, nie były w tym względzie typowe. W 1773 asesorem był stolnik rypiński Józef Ośniałowski. Rekordowy był jednak sejmik deputacki w 1788 (pod łaską, głośnego później, wojewodzica kaliskiego Ignacego Działyńskiego). Wśród pomocników marszałka znaleźli się wówczas: chorąży rypiński Józef Ośniałowski, sędzia ziemski D. Mioduski, stolnik dobrzyński J. Chełmicki i stolnik rypiński T. Chełmicki²⁷³. W latach 1780–1786 w Lipnie widoczna jest grupa osób wielokrotnie pełniących funkcje asesorów. Oczywiście wobec niekompletności bazy źródłowej należy zastrzec, że podane liczby należy uznać za minimalne (zob. tab. 2).

Tabela 2. Osoby pełniące na sejmikach w Lipnie w latach 1780–1786 funkcję asesora przynajmniej dwa razy (uwzględniono wyłącznie funkcje w latach 1780–1786)

Imię i nazwisko	Urzędy lub tytuły	Daty sejmików
Stanisław Wyczałkowski	regent grodzki bobrownicki	21 VIII 1780, 19 VIII 1782, 16 VIII 1784, 15 VII 1786, 21 VIII 1786
Melchior Chlebowski	pisarz grodzki bobrownicki	15 VII 1782, 19 VIII 1782, 16 VIII 1784, 21 VIII 1786
Jan Kuczkowski	wojski mniejszy dobrzyński wojski większy rypiński	15 VII 1780 15 VII 1782, 15 VII 1784
Tomasz Koziębrodzki	podsekowicz dobrzyński	15 VII 1780, 19 VIII 1782, 15 VII 1784
Ludwik Borzewski	– (w laudum z 1784 jako czeźnik bydgoski)	15 VII 1782, 15 VII 1784, 16 VIII 1784
Roch Nałęcz	skarbnik rypiński	15 VII 1780, 15 VII 1781
Michał Czarnomski	łowczy dobrzyński	21 VIII 1780, 15 VII 1781
Onufry Chełmicki	skarbnikowicz dobrzyński	15 VII 1782, 21 VIII 1786

Źródło: lauda i instrukcje sejmików w Lipnie.

²⁷⁰ BPAU 8321, k. 533v. Laudum sejmiku w Lipnie z 15 VII 1776.

²⁷¹ BPAU 8321, k. 558, 567. Instrukcje poselskie z 21 VIII 1780 i 19 VIII 1782; BPAU 1090, k. 534v. Instrukcja poselska z 16 VIII 1784 (także: *Lauda sejmików...*, s. 394).

²⁷² BPAU 8321, k. 562v. Laudum sejmiku w Lipnie z 19 VIII 1782.

²⁷³ BPAU 8321, k. 577v. Laudum sejmiku w Lipnie z 15 VII 1788.

Niewątpliwymi rekordzistami, jeśli idzie o liczbę pełnionych w Lipnie funkcji asesorskich w latach 1776–1788, byli S. Wyczałkowski (9 razy) i M. Chlebowski (8 razy)²⁷⁴. Nie oni jednak zrobili największą karierę w dobrzyńskim życiu sejmikowym. Trzech z wielokrotnych asesorów (w latach 1780–1786) osiągnęło funkcję marszałka koła ryckerskiego. Byli to T. Koziebrodzki (18 sierpnia 1778), O. Chelmicki (19 sierpnia 1782, zob. tab. 1) oraz J. Kuczkowski (30 października 1787)²⁷⁵. O ile dwaj pierwsi sięgnęli po łaskę sejmikową we wczesnej fazie kariery parlamentarnej, o tyle dla wojskiego rypińskiego było to zwieńczenie dotychczasowej aktywności. T. Koziebrodzki i J. Kuczkowski byli też kandydatami na marszałka w 1784, na sejmiku deputackim²⁷⁶.

W latach 1780–1786 sejmiki deputackie, których zebrano się 7, były najczęściej odbywającymi się zgromadzeniami ziemi dobrzyńskiej. Choć nie wszystkie lauda są dostępne, można zidentyfikować wybranych w Lipnie sędziów trybunalskich (zob. tab. 3).

Tabela 3. Deputaci na Trybunał Koronny wybrani w Lipnie w latach 1780–1787

Data sejmiku	Imię i nazwisko	Urząd lub tytuł
15 VII 1780	Tomasz Chelmicki	wojski większy rypiński
15 VII 1781	Łukasz Piotrowski	komornik ziemski dobrzyński
15 VII 1782	Wojciech Dobiecki	chorążyc sandomierski
15 VII 1783	Jan Gumowski	sędzia ziemski płocki
15 VII 1784	Antoni Brochocki	– (w laudum jako stolnikowicz dobrzyński)
15 VII 1785	Adam Rutkowski	chorąży michałowski
15 VII 1786	Wincenty Paprocki	namiestnik kawalerii narodowej
15 VII 1787	Piotr Brzeski	chorąży radziejowski i pisarz grodzki gnieźnieński

Źródło: lauda sejmikowe; AGAD, BGR 39, k. 385v; *Kalendarz polityczny dla Królestwa Polskiego i Wielkiego Księstwa Litewskiego na... rok 1784*, k. 119; BCz 698, s. 637. Adam Rutkowski do króla z 27 IX 1785.

Wydaje się, że kosztowna funkcja deputacka nie cieszyła się popularnością wśród szlachty dobrzyńskiej. W 1778 w pierwszym terminie nie zdołano wybrać sędziego Trybunału Koronnego. Gdy okazało się, że uzgodniony kandydat nie przyjechał, nie znaleziono innego chętnego, choć szukano go przez 3 godziny²⁷⁷. Wybór zawsze zapadał jednogłośnie; zwykle zgłaszano tylko jednego kandydata. Jeden raz (w 1782) marszałek zaproponował trzech pretendentów, o których pisano, że gotowi byli podjąć się funkcji „nie oszczędzając zdrowia i majątku swego”²⁷⁸. Dwie osoby (W. Dobiecki,

²⁷⁴ S. Wyczałkowski był także asesorem 15 VII 1776, 18 VIII 1778, 15 VII 1779 i 30 X 1787; M. Chlebowski pełnił tę funkcję: 15 VII 1777 i 16 VII 1777, 30 X 1787, 18 VIII 1788.

²⁷⁵ BPAU 8321, k. 575v. Laudum sejmiku w Lipnie z 30 X 1787.

²⁷⁶ BPAU 8321, k. 568v. Laudum sejmiku w Lipnie z 15 VII 1784.

²⁷⁷ BCz 685, s. 423. Adam Sumiński do Jacka Ogrodzkiego z 18 VII 1778.

²⁷⁸ BPAU 8321, k. 560. Laudum sejmiku w Lipnie z 15 VII 1782.

J. Gumowski) były związane z innymi województwami (sandomierskim i plockim). Także Ł. Piotrowski, choć miejscowy urzędnik sądowy (komornik ziemski), wywodził się z rodziny pochodzącej z województwa rawskiego. Na sejmiku w Bolimowie w 1779 potwierdzono kwestionowane szlachectwo komornika dobrzyńskiego²⁷⁹. Ł. Piotrowski musiał być jednak pozytywnie oceniany przez Dobrzyńian, skoro w 1788 ponownie powierzono mu funkcję deputacką²⁸⁰. W przypadku wyboru W. Dobieckiego elekcja nie była efektem braku chętnych spośród dobrzyńskiej szlachty. Konkurowali z nim bowiem ekspodczaszy rypiński S. Rościszewski i skarbnikowicz dobrzyński O. Chełmicki²⁸¹, ludzie widoczni w miejscowym życiu sejmikowym. Spośród deputatów najaktywniejszym parlamentarzystą był T. Chełmicki, który później trzy razy „dyrektorował” sejmikom lipnowskim (zob. tab. 1). Z pozostałych deputatów wyróżniającą się postacią był J. Gumowski, który jednak nie działał na sejmikach w Lipnie. Sędzia ziemski plocki był dwa razy marszałkiem na sejmikach w Raciążu²⁸². W. Dobiecki został asesorem na sejmiku przedsejmowym województwa sandomierskiego w 1780, zaś w 1784 (już jako podczaszy checiński) kandydował w Opatowie do poselstwa, jednak ustąpił w zamian za obietnicę (która nie doczekała się realizacji) otrzymania mandatu na następny sejm²⁸³. A. Brochocki w 1786 został posłem dobrzyńskim, a Ł. Piotrowski w październiku 1787 pełnił funkcję asesora na sejmiku w Lipnie²⁸⁴. W. Paprocki pełnił w 1782 obowiązki legata królewskiego na zgromadzeniu przedsejmowym ziemi dobrzyńskiej²⁸⁵. Wśród deputatów sejmiku lipnowskiego z lat 1780–1786 stosunkowo duży był udział osób niewyróżniających się aktywnością w miejscowym życiu parlamentarnym. Jest to tym bardziej zastanawiające, że w laudach ziemi dobrzyńskiej odnotowywano pełnione wcześniej funkcje publiczne elektów (co nie jest częste na innych sejmikach), zaś sprawowanie obowiązków deputata (także posła) było szczególnie podkreślane²⁸⁶. Zapewne chodziło o dodatkową formę zachęty do podejmowania się tej funkcji, którą oceniano jako „azard zdrowia, utratę majątku przynoszącą”²⁸⁷. W 1780 w zamian za wyrażenie zgody na zasiadanie w Trybunale, T. Chełmicki uzyskał zapewnienie wyboru w przyszłości na posła, jeśli będzie tego żądał²⁸⁸. Deputaci dobrzyńscy składali przed marszałkiem koła rycerskiego przysięgę według przewidzianej prawem rot²⁸⁹.

Innym zadaniem sejmików deputackich był wybór pisarza dekretów z odpowiedniego rejestru lokalnego. Ziemia dobrzyńska, zgodnie z ustawą sejmu rozbiorowego,

²⁷⁹ AGAD, BGR 36, k. 229–230v. Laudum sejmiku w Bolimowie z 15 VII 1779.

²⁸⁰ BPAU 8321, k. 578. Laudum sejmiku w Lipnie z 15 VII 1788.

²⁸¹ BPAU 8321, k. 560. Laudum sejmiku w Lipnie z 15 VII 1782.

²⁸² W. Filipczak, *Sejmiki województwa plockiego...*, s. 55.

²⁸³ BPAU 8341, s. 1012. Laudum sejmiku w Opatowie z 21 VIII 1780; AGAD, ZP 130, s. 142. Laudum sejmiku w Opatowie z 16–17 VIII 1784 (odpis: BPAU 8341, s. 1138); BJ, rkps 101, t. IX. Seriarz posłów na Sejm 1786.

²⁸⁴ BPAU 8321, k. 575v. Laudum sejmiku w Lipnie z 30 X 1787.

²⁸⁵ BPAU 8321, k. 563. Laudum sejmiku w Lipnie z 19 VIII 1782.

²⁸⁶ BPAU 8321, k. 559v, 568v. Laudum sejmiku w Lipnie z 15 VII 1782 i 15 VII 1784.

²⁸⁷ BPAU 8321, k. 553v. Laudum sejmiku w Lipnie z 15 VII 1780.

²⁸⁸ BPAU 8321, k. 554. Laudum sejmiku w Lipnie z 15 VII 1780.

²⁸⁹ W laudum z 15 VII 1782 zapisano, że chodziło o przysięgę przewidzianą ustawą z 1768: BPAU 8321, k. 560v.

miała wspólny rejestr z województwem płockim, który sądzony był co drugi rok (od października do 30 listopada). Brak było jednak regulacji dotyczącej trybu wyboru pisarza rejestrowego²⁹⁰. Także w ustawie z 1776, kiedy zniesiono alternatę między oboma okręgami sejmikowymi w wyborze deputata, nie opisano sprawy elekcji pisarza z rejestru wojewódzkiego²⁹¹. W badanym okresie na sejmikach w Raciążu wybierano go w latach nieparzystych (kiedy rozpatrywano rejestr w Trybunale)²⁹². Jak było w Lipnie, trudno powiedzieć, gdyż nie są znane lauda z 1783 i 1785. Niewątpliwie elekcji pisarza rejestrowego dokonano w 1777, kiedy został nim Jan Mazowiecki, regent ziemski dobrzyński²⁹³. W uchwałach sejmików z 1779 i 1781 brak jest jednak wzmianki na ten temat²⁹⁴.

Sejmiki deputackie, zwykle pierwsze zgromadzenia po zakończonym sejmie, były zazwyczaj (zgodnie z ustawą z 1778) miejscem składania relacji z sejmum²⁹⁵. Braki w bazie źródłowej uniemożliwiają pełną analizę tego problemu dla ziemi dobrzyńskiej. Na sejmikach lipcowych w 1777 (a więc jeszcze przed wspomnianą konstytucją), 1779 i 1781 zostały one złożone. Jednak pisano o nich także w uchwałach sejmików gospodarskich, które odbyły się dzień później (1777) lub tego samego dnia (w 1779). W 1777 i 1779 relację składali obaj posłowie z 1776 (D. Mioduski i Jan Ośniałowski) i z 1778 (Jan Ośniałowski i J. Chełmicki). W 1781 uczynił to jedynie D. Mioduski, działający również w imieniu swojego kolegi Jana Ośniałowskiego²⁹⁶.

Sejmiki gospodarskie powinny odbywać się dzień po zgromadzeniu deputackim, czyli 16 lipca²⁹⁷. W ówczesnej praktyce sejmikowej zdarzało się jednak przeprowadzanie obrad gospodarskich jeszcze 15 lipca²⁹⁸. Taką też sytuację można zaobserwować w ziemi dobrzyńskiej. Tylko w 1777 mamy informację, że sejmik gospodarski zebrał się dzień po deputackim²⁹⁹. W 1779, 1781 i 1784 obrady obu zgromadzeń odbyły się tego samego dnia (15 lipca), zaś decyzje zawarto we wspólnej uchwale³⁰⁰. Na zgromadzeniu 15 lipca 1784 wyjaśniono decyzję sejmikujących chęcią oszczędzenia czasu „A że wyraz prawa mówi, iżby gospodarskie sejmiki nazajutrz po deputackich odprowały się, obywatele zaś tę czynność w dniu dzisiejszym, do dnia jutrzejszego nie bawiąc, chcą załatwić”³⁰¹. W 1779 i 1781 problematykę obrad zdominowało

²⁹⁰ VL, t. VIII, s. 107–108. *Trybunał Koronny*.

²⁹¹ VL, t. VIII, s. 561. *Przywrócenie deputata na Trybunał Koronny województwu płockiemu*.

²⁹² W. Filipczak, *Sejmiki województwa płockiego...*, s. 31–32, 40, 44.

²⁹³ BPAU 8321, k. 541. Laudum sejmiku w Lipnie z 15 VII 1777.

²⁹⁴ BPAU 1090, k. 522–524, 528–531. Lauda sejmików w Lipnie z 15 VII 1779 i 15 VII 1781 (także: *Lauda sejmików...*, s. 387, 389).

²⁹⁵ W. Filipczak, *Sejm z 1778 roku*, s. 307–308, 337–339.

²⁹⁶ BPAU 8321, k. 542v. Laudum sejmiku w Lipnie z 16 VII 1777; BPAU 1090, k. 523, 530v. Lauda sejmików w Lipnie z 15 VII 1779 i 15 VII 1781 (także: *Lauda sejmików...*, s. 387, 390).

²⁹⁷ Zob.: A. Lityński, *Sejmiki województwa płockiego...*, s. 80.

²⁹⁸ J. Włodarczyk, *op. cit.*, s. 94.

²⁹⁹ BPAU 8321, k. 542–544. Laudum sejmiku w Lipnie z 16 VII 1777.

³⁰⁰ BPAU 1090, k. 522–524, 532–533v. Lauda sejmików w Lipnie z 15 VII 1779 i 15 VII 1781 (także: *Lauda sejmików...*, s. 386–388, 389–390); BPAU 8321, k. 568–570. Laudum sejmiku w Lipnie z 15 VII 1784; J. Siemieński, *op. cit.*, s. 46. Por. J. Włodarczyk, *op. cit.*, s. 94.

³⁰¹ BPAU 8321, k. 569v. Laudum sejmiku w Lipnie z 15 VII 1784.

zagadnienie powołania sądów pogranicznych, ze względu na uciążliwe sąsiedztwo pruskie. W 1779 marszałek koła rycerskiego I. Murzynowski miał napisać list z prośbą do kanclerza A. Młodziejowskiego³⁰². Dwa lata później wysłano w tej sprawie delegatów sejmiku lipnowskiego do Stanisława Augusta³⁰³. Na sejmiku w 1784 powierzono dobrzyńskiej komisji dobrego porządku przygotowanie projektów dotyczących „wewnętrznego w ziemi naszej rozsądzenia i gospodarstwa”, które miały być podstawą decyzji sejmiku gospodarskiego w następnym roku³⁰⁴. Jakie były dalsze losy tej inicjatywy nie wiadomo, choć zapewne w 1785 odbyły się obrady gospodarskie, gdyż w grodzie bobrownickim oblatowano instrukcję dla posłów do prymasa M. Poniatowskiego³⁰⁵. Nie ma pewności, czy takie zgromadzenia zebrały się w 1780, 1783 i 1786. Na sejmiku deputackim w 1782 podjęto decyzję o odłożeniu sejmiku gospodarskiego „na dniu jutrzejszym przypaść powinno... do przyszłych sejmików poselskich tu w Lipnie blisko przypadających”³⁰⁶. Nie ma jednak pewności, czy w tym terminie się one odbyły, gdyż nie ma na ten temat wzmianki w uchwale zgromadzenia przedsejmowego³⁰⁷.

W latach 1780–1786, prawdopodobnie w ziemi dobrzyńskiej nie odbył się żaden sejmik elekcyjny. W tym czasie nie zawakował żaden z urzędów sądowych, na który kandydatów wybierała szlachta³⁰⁸. Mimo to chciałbym krótko zająć się tym rodzajem zgromadzeń. Należy bowiem skorygować nieścisłości znajdujące się w pracy J. Siemieńskiego. Autor ten, nie mając dostępu do żadnego laudum elekcyjnego, wyraził przypuszczenie, iż wybór kandydatów na urzędy odbywał się w Dobrzyniu³⁰⁹. Z badanych przeze mnie źródeł z czasów Rady Nieustającej można wnioskować inaczej. W dniu 16 lipca 1777, w czasie sejmiku gospodarskiego przeprowadzono w Lipnie wybór kandydatów na urząd podkomorzego dobrzyńskiego. W laudum nie została niestety podana prawna podstawa elekcji³¹⁰. Także w Lipnie, 30 października 1787, odbyła się elekcja kandydatów do urzędu starosty grodowego bobrownickiego, wakującego po rezygnacji Kajetana Sierakowskiego³¹¹. Zgodnie z reformą królewską, uchwaloną na sejmie rozbiorowym, sejmiki „zwyczajem elekcji podkomorskich i ziemskich obierać będą czterech kandydatów z obywatelów w tymże województwie, ziemi lub powiecie dobrze osiadłych, z których jeden od Nas Króla uprzywilejowany będzie...”³¹². Uniwersał, na mocy którego szlachta zjechała się do Lipna, został

³⁰² BPAU 1090, k. 523v. Laudum sejmiku w Lipnie z 15 VII 1779 (także: *Lauda sejmików...*, s. 387).

³⁰³ BPAU 1090, k. 532–533v. Instrukcja dla delegatów ziemi dobrzyńskiej do króla z 15 VII 1781 (także: *Lauda sejmików...*, s. 390–391).

³⁰⁴ BPAU 8321, k. 569v. Laudum sejmiku w Lipnie z 15 VII 1784.

³⁰⁵ AGAD, BGR 38, k. 612. Relacja z oblaty laudum i instrukcji dla delegatów do prymasa.

³⁰⁶ BPAU 8321, k. 560v–561. Laudum sejmiku w Lipnie z 15 VII 1782.

³⁰⁷ BPAU 8321, k. 562–564. Laudum sejmiku w Lipnie z 19 VIII 1782.

³⁰⁸ *Urzednicy kujawscy i dobrzyńscy...*, s. 186, 188, 190, 194–195.

³⁰⁹ J. Siemieński, *op. cit.*, s. 33–34.

³¹⁰ BPAU 8321, k. 543–543v. Laudum sejmiku w Lipnie z 16 VII 1777.

³¹¹ BPAU 8321, k. 575–576v. Laudum sejmiku w Lipnie z 30 X 1787.

³¹² VL, t. VIII, s. 93. *Starostwa i królewszczyny*; W. Filipczak, *Aktywność sejmikowa...*, s. 27.

wydany przez kasztelana dobrzyńskiego M. Podoskiego³¹³. Sejmiku nie zwołał więc wojewoda inowrocławski, co może być dodatkowym argumentem za tezą o pełnej samodzielności ziemi dobrzyńskiej w życiu sejmikowym. Dla porównania, w ziemi chełmskiej sejmiki elekcyjne zwoływał wojewoda ruski, zaś w wieluńskiej wojewoda sieradzki³¹⁴. Sejmik z 30 października 1787 zasługuje na uwagę z jeszcze jednego powodu. Lista czterech kandydatów wybranych przez szlachtę, po rezygnacji Kajetana Sierakowskiego ze starostwa bobrownickiego, stanowi ważną informację na temat pozycji niektórych osób w miejscowym życiu politycznym. W Lipnie 30 października, na sejmiku zagajonym przez ekskasztelana plockiego Ignacego Zboińskiego (marszałkiem był wojski J. Kuczowski), zdecydowano, by przedstawić królowi do nominacji: pisarza wojskowego i stolnika dobrzyńskiego J. Ośniałowskiego, sędziego ziemskiego D. Mioduskiego, łowczego rypińskiego Antoniego Nałęcz i miecznika dobrzyńskiego Benedykta Trzczińskiego³¹⁵. Dwaj pierwsi należeli do najaktywniejszych polityków ziemi dobrzyńskiej, a zarazem czołowych postaci miejscowych regalistów. Jan Ośniałowski otrzymał ostatecznie nominację na starostę grodowego i rozpoczął urzędowanie 10 grudnia tego roku³¹⁶. A. Nałęcz także wyróżniał się w miejscowym życiu parlamentarnym. W 1778 został on wybrany deputatem, zaś na sejmiku poselskim w 1784 marszałkiem koła rycerskiego; w 1788 (już jako podstoli rypiński) otrzymał mandat poselski³¹⁷. Jedynie B. Trzcziński, czwarty z pretendentów, nie zaznaczył wyraźnie swojej obecności na sejmikach dobrzyńskich w interesującym mnie okresie. Wydaje się, że, jak to mawiano, został umieszczony w tym gronie „dla liczby”, aby zaprezentować wymaganą prawem liczbę kandydatów.

W latach 1780–1786 w Lipnie odbyły się cztery sejmiki przedsejmowe. W laudach ziemi dobrzyńskiej z 1782 i 1786 odnotowywana jest obecność legata królewskiego. W 1782 był nim W. Paprocki³¹⁸, deputat w kadencji 1786–1787. Cztery lata później monarchę na sejmiku poselskim reprezentował sędzic ziemski dobrzyński Michał Mioduski, syn czołowego miejscowego regalisty³¹⁹. Potwierdza się więc zasada, że funkcję tę powierzano osobie związanej z danym okręgiem sejmikowym.

W badanym przeze mnie okresie sejmik w Lipnie miał do obsadzenia 8 mandatów poselskich. Objęły je zaledwie 4 osoby (zob. tab. 4).

³¹³ BPAU 8321, k. 575–575v. Laudum sejmiku w Lipnie z 30 X 1787.

³¹⁴ APL, GrCh-rmo 91 – akta luźne, k. 23. Laudum sejmiku w Chełmie z 16 VII 1780; AGAD, WGO 35b, k. 678. Uniwersał Mikołaja Małachowskiego z 23 XI 1780. W epoce Wazów elekcyjne sejmiki chełmskie zwoływał zwykle wojewoda ruski, choć czasami także kasztelan chełmski: J. Ternes, *op cit.*, s. 160–172.

³¹⁵ BPAU 8321, k. 575–576. Laudum sejmiku w Lipnie z 30 X 1787.

³¹⁶ Nominacja dla J. Ośniałowskiego nosiła datę 12 listopada 1787 (*Urzednicy kujawscy i dobrzyńscy...*, s. 166). O dacie podjęcia obowiązków starosty grodowego świadczą wpisy w: AGAD, BGR 39, k. 468–469.

³¹⁷ BPAU 1090, k. 519. Laudum sejmiku w Lipnie z 18 VIII 1778 (także: *Lauda sejmików...*, s. 386); D. Kwiatkowski, *op. cit.*, s. 23, 31–32.

³¹⁸ BPAU 8321, k. 563. Laudum sejmiku w Lipnie z 19 VIII 1782.

³¹⁹ BPAU 8321, k. 573. Laudum sejmiku w Lipnie z 21 VIII 1786.

Tabela 4. Posłowie ziemi dobrzyńskiej na sejm w latach 1780–1786

Data sejmiku	Osoby wybrane na posłów ziemi dobrzyńskiej
21 VIII 1780	Damazy Mioduski, sędzia ziemski dobrzyński; Jan Ośniałowski, stolnik dobrzyński
19 VIII 1782	Jan Ośniałowski, stolnik dobrzyński; Tomasz Chełmicki, wojski dobrzyński
16 VIII 1784	Jan Ośniałowski, stolnik dobrzyński i pisarz wojskowy koronny; Damazy Mioduski, sędzia ziemski dobrzyński
21 VIII 1786	Damazy Mioduski, sędzia ziemski dobrzyński; Antoni Brochocki

Źródło: lauda i instrukcje sejmikowe.

Trzy razy funkcje poselskie w latach 1780–1786 pełnili Jan Ośniałowski i D. Mioduski. Należy także pamiętać, iż D. Mioduski otrzymał mandat jeszcze 2 razy (1773 i 1776), zaś Jan Ośniałowski nawet trzykrotnie (1776, 1778 i 1790)³²⁰. Raz obowiązki reprezentanta powierzano T. Chełmickiemu i A. Brochockiemu. T. Chełmicki był, jak pisałem, deputatem (w kadencji 1780/1781) i wielokrotnym marszałkiem sejmiku (pierwszy raz 15 lipca 1782 – na miesiąc przed wyborem na posła). A. Brochockiemu dwa lata przed uzyskaniem mandatu powierzono funkcję sędziego Trybunału³²¹.

Znane są trzy instrukcje poselskie (z lat 1780, 1782, 1784). Były one bardzo niewielkich rozmiarów. Liczba punktów systematycznie malała; w 1780 było ich 9, w 1782 tylko 7, na sejm grodzieński zalecenie dla posłów zmieściło się w jednym akapicie (nie licząc formuł początkowych i końcowych), bez podziału na punkty³²². Ich zwięzłość należy postrzegać w związku z regalistycznym nastawieniem miejscowych przywódców sejmikowych, którzy poważnie traktowali królewskie zlecenia, by nie obciążać instrukcji nadmiarem partykularnych spraw. O skali postępu świadczy fakt, że jeszcze w 1778 uchwalono dokument liczący 12 punktów³²³. Oczywiście nie można przeceniać tej tendencji, gdyż w 1788 w instrukcji znalazło się 7 punktów, choć biorąc pod uwagę skalę ożywienia politycznego, nie było to dużo³²⁴.

W sprawach społecznych ziemianie dobrzyńscy domagali się w 1780 ustawowego potwierdzenia laudum średzkiego (z 1632) mającego przeciwdziałać przyjmowaniu zbiegłych poddanych³²⁵. W tym samym roku dano też wyraz niechęci do Torunia. Skarżono się, iż miasto ignoruje pretensje szlacheckich wierzycieli; żądano też wyznaczenia w tej

³²⁰ D. Kwiatkowski, *op. cit.*, s. 23, 31.

³²¹ BPAU 8321, k. 569, 573v. Lauda sejmików w Lipnie z 15 VII 1784 i 21 VIII 1786.

³²² BPAU 8321, k. 555–558, 565–567. Instrukcje poselskie z 21 VIII 1780 i 19 VIII 1782; BPAU 1090, k. 534–534v. Instrukcja poselska dobrzyńska z 16 VIII 1784 (także: *Lauda sejmików...*, s. 391–392).

³²³ BPAU 1090, k. 514–516. Instrukcja poselska dobrzyńska z 17 VIII 1778 (także: *Lauda sejmików...*, s. 383–385).

³²⁴ BPAU 1090, k. 539v–545v. Instrukcja poselska dobrzyńska z 18 VIII 1788 (także: *Lauda sejmików...*, s. 394–396).

³²⁵ BPAU 8321, k. 556v. Instrukcja poselska dobrzyńska z 21 VIII 1780; J. Michalski, *Problematyka ludności luźnej w pierwszej połowie panowania Stanisława Augusta*, [w:] idem, *Studia historyczne z XVIII i XIX wieku*, t. I, Warszawa 2007, s. 93.

sprawie komisji³²⁶. W kwestiach podatkowych pojawił się (w 1782) postulat, by kwarta z królewskizn nie była dostarczana do Warszawy, lecz wpłacana egzaktorom podymnego, co motywowano wygodą posesorów. Sporadycznie podnoszono postulaty lokalne. W instrukcji z 1782, kolejny raz, domagano się utworzenia hierarchii urzędniczej dla powiatu lipnowskiego – jedyne, który takiej nie posiadał³²⁷. Znacznie częściej pojawiały się prośby w interesie osób prywatnych. Z postaci wpływowych na poziomie lokalnym postulowano (w 1780), by podsędek L.B. Koziebrodzki, pełniący ten urząd od 1750, miał prawo wyznaczać na swoje miejsce subdelegata (na stałe lub na poszczególne kadencje)³²⁸. W instrukcji z 1780 pojawił się też punkt dotyczący wsparcia majątkowych interesów ekskasztelana plockiego I. Zboińskiego³²⁹ (w 1787 zagaił on sejmik elekcyjny). W 1780 sejmik lipnowski wnosił instancje na rzecz gen. Stanisława Łuby, dowódcy wielkopolskiej brygady kawalerii, oraz pułkownika Ignacego Bachmińskiego, za jego zasługi w czasie konwojowania w 1777/1778 posła tureckiego (w październiku 1778 sprawę tę polecała sejmowi Rada Nieustająca)³³⁰. W 1782 sejmik ziemi dobrzyńskiej, dziękując za biskupstwo chełmskie dla Macieja Garnysza, rekomendował przedstawiciela lokalnej rodziny Macieja Nałęcza, dziekana katedralnego kujawskiego³³¹.

Omówienie udziału posłów dobrzyńskich na sejmie z 1780 należy zacząć od powołania Jana Ośniałowskiego (na sesji 3 października) w skład ważnej dla funkcjonowania parlamentu deputacji konstytucyjnej³³². Stolnik dobrzyński uczestniczył aktywnie w dyskusji nad absolutorium dla komisji likwidującej długi Rzeczypospolitej, jako jej członek delegowany do udzielenia parlamentarzystom wyjaśnień (sesja z 24 października)³³³. Dwa dni później (26 października) Jan Ośniałowski apelował do stanów sejmujących o zakwitowanie komisji likwidacyjnej, która jego zdaniem należycie wykonała zalecone jej zadanie³³⁴.

Szczyt aktywności posłów dobrzyńskich na sejmie z 1780 przypadł na sesję z 5 listopada. W tym dniu 4 razy w sprawach wojskowych wypowiadał się sędzia ziemski dobrzyński D. Mioduski. Miało to związek z dyskusją nad, odczytanym na sesji 3 listopada, projektem „Wojsko”, który dotyczył sposobu wydatkowania na cele militarne superat skarbowych. Na sesji 5 listopada D. Mioduski domagał się jak najszybszego uchwalenia propozycji; w wypadku braku zgody proponował, by przystąpić do głosowa-

³²⁶ BPAU 8321, k. 556–556v. Instrukcja poselska dobrzyńska z 21 VIII 1780.

³²⁷ BPAU 8321, k. 566v. Instrukcja poselska dobrzyńska z 19 VIII 1782. Hierarchię urzędniczą powiatu rypińskiego powołano w 1764. Powołania urzędów lipnowskich domagano się już w latach 1766 i 1767: *Urzednicy kujawscy i dobrzyńscy...*, s. 11.

³²⁸ BPAU 8321, k. 556v–557. Instrukcja poselska dobrzyńska z 21 VIII 1780; *Urzednicy kujawscy i dobrzyńscy...*, s. 190.

³²⁹ BPAU 8321, k. 556v. Instrukcja poselska dobrzyńska z 21 VIII 1780.

³³⁰ BPAU 8321, k. 557–557v. Instrukcja poselska dobrzyńska z 21 VIII 1780; W. Konopczyński, *Polska a Turcja 1683–1792*, Warszawa 1936, s. 263; W. Filipczak, *Sejm 1778 roku*, s. 181.

³³¹ BPAU 8321, k. 566v–567. Instrukcja poselska dobrzyńska z 19 VIII 1782.

³³² *Dyaryusz Seymu... 1780...*, wyd. S. Badeni, Warszawa, bd., s. 7; AGAD, ZP 110, k. 15. Akta sejmu 1780 r.

³³³ *Dyaryusz Seymu... 1780...*, s. 219; W. Szczygielski, *Ośniałowski Jan*, s. 617.

³³⁴ *Dyaryusz Seymu... 1780...*, s. 264–265; W. Szczygielski, *Ośniałowski Jan*, s. 617.

nia, początkowo całego projektu³³⁵, a później dodatku dotyczącego narodowego stroju dowódców kawalerii narodowej³³⁶. Tego samego dnia, w dalszej części obrad, 3 razy głos zabierał Jan Ośniałowski, drugi z posłów dobrzyńskich. Wziął on udział w debacie w sprawie zmian w prawie wekslowym. Stolnik dobrzyński zgadzał się na uchylene możliwości używania weksli przez szlachtę w przyszłości; zastrzegł jednak, że nie może to powodować uszczerbku w stosunku do już udzielonych kredytów³³⁷. Poseł sejmiku w Lipnie wniósł też poprawkę do projektu określającą termin, w którym można było zaskarżać dotychczasowe weksle. Spotkała się ona jednak ze sprzeciwem. Jan Ośniałowski podał też inną propozycję w tej sprawie, ale i ona nie została przyjęta³³⁸.

Na sesji 6 listopada 1780 ponownie w sprawach wojskowych zabrał głos (3 razy) D. Mioduski. Sędzia ziemski dobrzyński promował projekt konstytucji pt. „Szkoła Rycerska”, który dotyczył finansowania Korpusu Kadetów³³⁹.

Udział reprezentantów sejmiku w Lipnie w czynnościach wyborczych sejmiku z 1780 był niewielki (udział w głosowaniu), gdyż brak jest informacji, by któryś z byłych lub aktualnych posłów dobrzyńskich zgłosił swoją kandydaturę w ramach elekcji konsyliarzy lub komisarzy skarbowych ze „stanu rycerskiego”³⁴⁰. Należy jednak pamiętać, że w kadencji 1780–1782 Jan Ośniałowski zasiadał z urzędu w Departamencie Wojskowym Rady Nieustającej jako pisarz wojskowy litewski³⁴¹.

Na zakończenie tej części rozważań należy wspomnieć o dwóch projektach przygotowanych na sejm z 1780, które można rozpatrywać w kontekście zainteresowań przedstawicieli sejmiku lipnowskiego. Sejm uchwalił ustawę pt. *Rezolucja na interes Skarbu Koronnego*, która gwarantowała na przyszłość prawa posła dobrzyńskiego Jana Ośniałowskiego do dóbr krzesłowych województwa krakowskiego (które uzyskał na mocy przywileju), przyznając jednak pierwszeństwo w tym względzie aktualnemu wojewodzie Stanisławowi Dembińskiemu³⁴². Z zapisu diariusza sejmowego wynika jednak, że inicjatorem propozycji był wojewoda krakowski, a jej promotorem poseł sejmiku proszowickiego major Konarski³⁴³. Kolejny projekt dotyczył innych parlamentarzystów dobrzyńskich – kasztelana kowalskiego P. Sumińskiego (posła z 1766, 1767/8, 1773/5) i T. Chełmickiego (posła z 1782)³⁴⁴. Zawierał on zgodę na to, by płoccy Benedyktyni

³³⁵ *Dyaryusz Seymu... 1780...*, s. 400–402.

³³⁶ *Ibidem*, s. 407.

³³⁷ *Ibidem*, s. 411–412; BPAU 661, k. 71v. Diariusz sejmiku 1780.

³³⁸ *Dyaryusz Seymu... 1780...*, s. 413–415. Zob. też: F.K. Fierich, *Prawo wekslowe w Polsce na podstawie konstytucji sejmowych 1775, 1776, 1778, 1780*, Kraków 1908, s. 32–33.

³³⁹ *Dyaryusz Seymu... 1780...*, s. 419–420. Zob. też: K. Mrozowska, *Szkoła Rycerska Stanisława Augusta Poniatowskiego (1765–1794)*, Wrocław–Warszawa–Kraków 1961, s. 55.

³⁴⁰ AGAD, ZP 110. Akta sejmiku z 1780 (druki: *Regestr osob do wybory za konsyliarzow do Rady Nieustajacey...* i *Regestr osob do wyboru za kommissarzow do Kommissyi Skarbu Koronnego*).

³⁴¹ VL, t. IX, s. 11. *Kwit dla Departamentu Wojskowego*.

³⁴² Projekt „Rezolucja na interes Skarbu Koronnego” znajduje się w: AGAD, APP 313, t. X, s. 262 (rękopis z podpisami marszałka sejmiku, marszałka wielkiego koronnego i deputowanych do konstytucji z senatu) i ZP 110, k. 41 (druk). Tekst konstytucji zob.: VL, t. VIII, s. 590.

³⁴³ *Dyaryusz Seymu... 1780...*, s. 372–373.

³⁴⁴ D. Kwiatkowski, *op. cit.*, s. 31.

sprzedali wojskiemu rypińskiemu wieś Makówko (lub dokonali zamiany), zaś w stunku do wsi Czepień w ziemi dobrzyńskiej chodziło o możliwość zamiany, której stroną miał być P. Sumiński³⁴⁵. Brak niestety informacji, kto był autorem projektu, który nie stał się zresztą przedmiotem obrad.

O ile na sejmie z 1780 posłowie dobrzyńscy byli dość aktywni, inaczej sytuacja wyglądała w czasie obrad parlamentu w 1782. Jan Ośniałowski i T. Chelmicki, ówczesni reprezentanci sejmiku lipnowskiego, zaznaczyli swój udział w sejmie przede wszystkim w głosowaniach nad projektem S.K. Potockiego i nad absolutorium dla Rady Nieustającej. W tej drugiej kwestii wypowiedzieli się zgodnie ze stanowiskiem dworu, gdyż obaj posłowie dobrzyńscy poparli projekt zakwitowania bez dodatku posła czernihowskiego Kajetana Kurdwanowskiego³⁴⁶. W sprawie sołtykowskiej jedyne obszerniejsze wystąpienie wygłosił (2 listopada) T. Chelmicki, w czasie wotowania nad czwartym punktem projektu „O rezolucjach Rady”. Wojski większy dobrzyński powoływał się na odrębność prawną stanu duchownego, co zostało potwierdzone konstytucjami sejmowymi. Wskazał, że nie jest możliwa ingerencja władz świeckich w decyzje sądów kościelnych bez naruszenia przywilejów duchowieństwa³⁴⁷. W sprawie biskupa krakowskiego wyższą instancją, mogącą zmieniać decyzje administracji diecezjalnej, była jurysdykcja metropolity gnieźnieńskiego. Duchowieństwo, postępując zgodnie z prawem kanonicznym, miało prawo korzystać „z świeckiego ramienia”. Rada Nieustająca nie popełniła przestępstwa, gdyż zaleciła komendantowi Krakowa strzec bezpieczeństwa publicznego. Poseł dobrzyński uznał, że bierność Rady i Departamentu Wojskowego mogła grozić tumultem wywołanym przez „lud pospolicie”³⁴⁸. Stanowisko reprezentantów sejmiku w Lipnie miało więc jednoznacznie regalistyczny wydźwięk.

Na sejmie z 1782 swoją kandydaturę na konsyliarza Rady Nieustającej zgłosił T. Chelmicki. W rejestrze osób do głosowania, wśród pretendentów litewskich, znajdował się także Jan Ośniałowski, jako pisarz wojskowy litewski³⁴⁹. Ostatecznie wśród 36 konsyliarzów nowej Rady Nieustającej nie znalazł się żaden z posłów dobrzyńskich, choć w 1784 Jan Ośniałowski, już jako pisarz wojskowy koronny, otrzymał absolutorium wraz z całym Departamentem Wojskowym³⁵⁰. T. Chelmicki zgłosił swoją kandydaturę również do Komisji Skarbu Koronnego, jednak i tym razem bezskutecznie³⁵¹.

³⁴⁵ AGAD, ZP 110, k. 98. *Pozwolenie sprzedaży lub zamiany wioski Makowko i części wsi Czepieniu* (druk).

³⁴⁶ AGAD, ZP 31, k. 69v. Tabela jawnego głosowania w izbie poselskiej.

³⁴⁷ *Dyaryusz Seymu... 1782...*, wyd. P. Kiciński, Warszawa 1782, s. 384.

³⁴⁸ *Ibidem*, s. 385.

³⁴⁹ AGAD, ZP 126, k. 230v–231. *Regestr osob do wyboru za konsyliarzow do Rady Nieustającej* (druk z adnotacjami); ZP 23, cz. II, k. 3. Kandydaci do Rady Nieustającej z prowincji wielkopolskiej (wykaz z podpisem A. Małachowskiego, marszałka sejmu z 1780). Zgodnie z prawem (VL, t. VIII, s. 66) kandydatury na konsyliarzy ze stanu rycerskiego przyjmował marszałek „starej łaski”.

³⁵⁰ VL, t. IX, s. 1–2 (*Osoby do Rady Nieustającej wybrane...*) i 11 (*Kwit dla Departamentu Wojskowego*).

³⁵¹ AGAD, ZP 23, cz. II, k. 87. Kandydaci do Komisji Skarbu Koronnego z prowincji wielkopolskiej (wykaz z podpisem marszałka sejmu z 1780); ZP 126, k. 257. *Regestr osob do wyboru za Komissarzow do Kommissyji Skarbu Koronnego...* (druk z adnotacjami); VL, t. IX, s. 4. *Osoby do Komisji Skarbu Koronnego ex pluralitate wybrane*.

Znacznie większą aktywność przejawiali reprezentanci sejmiku lipnowskiego na sejmie z 1784. Na sesji 5 października marszałek sejmu F.K. Chomiński powołał D. Mioduskiego do deputacji egzaminującej Departament Wojskowy³⁵². Jako jego kontroler, sędzia ziemski dobrzyński wystąpił 21 października. Reprezentant sejmiku lipnowskiego z najwyższym uznaniem wypowiadał się o osobach wchodzących w skład Departamentu³⁵³. Instrukcja poselska posłużyła D. Mioduskiemu do rekomendowania królowi zasług gen. J. Komarzewskiego, szefa kancelarii wojskowej monarchy. Kolejną manifestacją regalistycznych poglądów były podziękowania złożone Stanisławowi Augustowi z powodu powierzenia godności prymasa M. Poniatowskiemu³⁵⁴. Kolejny raz sędzia ziemski dobrzyński wystąpił na sesji 25 października w czasie debaty nad uchynieniem rezolucji Rady Nieustającej, która przyznawała prawo do głosowania (*votum decisivum*) w Departamencie pisarzom wojskowym. D. Mioduski, którego sejmikowym kolegą był pisarz wojskowy koronny Jan Ośniałowski, zaproponował, aby sejm zaznaczył, że „Ichność Panowie Pisarze dobrowolnie odstępują”, co jednak wzbudziło sprzeciw w izbie poselskiej³⁵⁵.

Największą aktywność na sejmie grodzieńskim posłowie dobrzyńscy przejawiali na sesji z 26 października 1784. D. Mioduski uznał za niesłuszne wypowiedzi posłów krytykujących Radę Nieustającą i Komisję Skarbu Koronnego za niewłaściwe wydatkowanie remanentu skarbowego. Z obroną Rady wystąpił także Jan Ośniałowski. Prezentował on stanowisko (mające podstawy prawne), że zaskarżenia rezolucji mogą być składane tylko przed rozłączeniem się izb i powinny zostać przekazane deputacji kontrolnej³⁵⁶. Na sejmie z 1786 pogląd ten, popierany również przez Jana Ośniałowskiego (wtedy posła płockiego), odegrał istotną rolę w walce regalistów z opozycyjną krytyką Rady Nieustającej³⁵⁷. W czasie sesji z 26 października 1784 D. Mioduski zabrał głos w dyskusji dotyczącej uchynienia rezolucji w sprawie prawa spadkowego po osobach duchownych³⁵⁸.

Na sejmie grodzieńskim żaden z posłów dobrzyńskich (aktualnego i poprzednich sejmów) nie zgłosił swojej kandydatury w wyborach do Rady Nieustającej i Komisji Skarbu Koronnego³⁵⁹.

Parlamentarzyści dobrzyńscy nie wyróżniali się aktywnością w czasie obrad sejmu z 1786. Na sesji 13 października D. Mioduski zabrał głos w sprawach formalnych, związanych z wyborami Rady Nieustającej³⁶⁰. W dniu 24 października sędzia ziemski dobrzyński wystąpił jako deputowany do kontroli Departamentu Wojskowego³⁶¹. Po

³⁵² *Dyaryusz Seymu... 1784...*, wyd. M. Tukalski-Nielubowicz, Warszawa 1785, s. 15.

³⁵³ *Ibidem*, s. 175.

³⁵⁴ *Ibidem*, s. 176.

³⁵⁵ *Ibidem.*, s. 346.

³⁵⁶ *Ibidem*, s. 351.

³⁵⁷ W. Filipczak, *Opozycja antykrólewska wobec systemu rządów Rady Nieustającej na sejmie 1786 roku*, AUL 1990, FH 38, s. 11; A. Danilczyk, *op. cit.*, s. 153.

³⁵⁸ *Dyaryusz Seymu... 1784...*, s. 353.

³⁵⁹ AGAD, ZP 128, k. 105v–106v (*Regestr osob do wyboru za konsyliarzow do Rady Nieustajacey...*) i 128–128v (*Regestr osob do wyboru za kommisarzow do Kommissyi Skarbu Koronnego*).

³⁶⁰ AGAD, APP 102, s. 8. Diariusz Sejmu 1786 r.

³⁶¹ AGAD, APP 102, s. 20. Diariusz Sejmu 1786r.; ZP 18, k. 1. Mowy na sesjach sejmowych miane.

rozłączeniu się izb, 26 października, kiedy posłowie opozycyjni domagali się wysłania nadzwyczajnego posła do Katarzyny II w sprawie nadużyć wojsk rosyjskich w Polsce, D. Mioduski proponował podanie noty na ten temat do ambasadora O. Stackelberga³⁶². Stanowisko posła dobrzyńskiego, które oznaczało chęć powrotu na utarte ścieżki działań dyplomatycznych, było na rękę regalistom.

Na sesji 31 października, w czasie dyskusji na temat pruskich nadużyć celnych, uaktywnił się drugi z posłów dobrzyńskich A. Brochocki. Poparł on propozycję posła sandomierskiego Kazimierza Karskiego (wcześniej w tej sprawie wypowiadali się też jego koledzy z sejmiku opatowskiego Gabriel Popiel i Franciszek Strzałkowski), który domagał się, by skierować do rezydenta pruskiego drugą notę „względem zmniejszenia cla”. Gdyby ta nie poskutkowała, należało wysłać posła do Berlina³⁶³. Wiadomo, że A. Brochocki powołał się na swoją instrukcję sejmikową. Poseł dobrzyński zrezygnował jednak z obszerniejszego głosu w tej sprawie³⁶⁴. Na tej samej sesji (6 listopada 1786) D. Mioduski wdał się w polemikę z posłem kaliskim Janem N. Gurowskim, który wcześniej ostro zaatakował ks. Karola de Nassau-Siegen, zarzucając mu złamanie obowiązków osoby obdarzonej indygenatem³⁶⁵ (w tle były pretensje opozycji związane z udziałem księcia w rozdzieleniu sejmiku w Kamieńcu Podolskim i osobisty konflikt Gurowskiego z ks. de Nassau³⁶⁶). Sędzia ziemski dobrzyński zarzucił posłowi kaliskiemu mijanie się z prawdą, a także nieuzasadnioną uszczypliwość (doszło nawet do sprzeczki na sali sejmowej). D. Mioduski wyjaśnił, że ks. K. de Nassau-Siegen nabył wymagane prawem dobra od wojewody mazowieckiego Andrzeja Mokronowskiego (zmarłego w 1784) i od podkomorzego gostyńskiego Józefa Mikorskiego³⁶⁷. D. Mioduski zabrał głos także 6 listopada 1786, kiedy starał się skłonić Jana Suchorzewskiego do rezygnacji ze sprzeciwu wobec ratyfikacji konwencji w sprawie biskupstwa tarnowskiego. Sędzia ziemski dobrzyński był jednym z kilku parlamentarzystów, którzy próbowali przekonać posła gnieźnieńskiego, iż potwierdzenie powyższego układu jest wyborem mniejszego zła³⁶⁸. Wypowiadał się także za projektem przyznającym królowi prawo udzielania konsensów (chodziło zapewne o rozwiązanie analogiczne do ustawy z 1778)³⁶⁹.

Wśród posłów dobrzyńskich z lat 1780–1786 nie było osób zupełnie niewidocznych w czasie obrad. Reprezentanci sejmiku w Lipnie konsekwentnie zajmowali regalistyczne stanowisko. Aktywniejsi byli jednak na stosunkowo spokojnych politycznie sejmach z 1780 i 1784, mniej zaś widoczni na burzliwych zgromadzeniach z 1782 i 1786.

³⁶² AGAD, AKP 356, cz. II, k. 6–6v. Diariusz Sejmu 1786 r.; APP 102, s. 26. Diariusz Sejmu 1786 r.

³⁶³ AGAD, APP 102, s. 30. Diariusz Sejmu 1786 r.; A. Danilczyk, *op. cit.*, s. 152.

³⁶⁴ AGAD, AKP 356, cz. II, k. 18–18v. Diariusz Sejmu 1786 r.

³⁶⁵ AGAD, AKP 356, cz. II, k. 20–20v. Diariusz Sejmu 1786 r. Zob. też: J.N. Gurowski, p. kaliski, *Mowa... 31 X 1786*, [w:] ZM 1786, t. II, s. 666–668.

³⁶⁶ APK, Podh. II 2/41, nr 304. Michał Kobylecki do Seweryna Rzewuskiego z 20 X 1786.

³⁶⁷ AGAD, AKP 356, cz. II, k. 20–21v. Diariusz Sejmu 1786 r.

³⁶⁸ AGAD, AKP 356, cz. II, k. 39–39v. Diariusz Sejmu 1786 r.; A. Danilczyk, *op. cit.*, s. 174.

³⁶⁹ AGAD, AKP 356, cz. II, k. 39–39v. Diariusz Sejmu 1786 r. Por. W. Filipczak, *Sejm 1778 roku*, s. 294–295.

ZAKOŃCZENIE

Analiza życia sejmikowego prowincji wielkopolskiej pozwala na wyciągnięcie szeregu wniosków istotnych dla uchwycenia mechanizmów politycznych rządzących życiem parlamentarnym w Polsce w okresie poprzedzającym Sejm Czteroletni. Na tle ogólnych cech kultury politycznej epoki staropolskiej na uwagę zasługuje wyraźne rozchodzenie się tematyki instrukcji poselskich i problematyki wystąpień sejmowych reprezentantów szlachty. Postulaty formułowane przez sejmiki przedsejmowe w większości nie były nawet wnoszone pod obrady, zaś szanse ich realizacji były bliskie zeru. Dotyczyło to zwłaszcza propozycji w sprawach lokalnych. Żadna z sejmikowych inicjatyw uregulowania problemów poszczególnych województw, ziem oraz powiatów prowincji wielkopolskiej (w rozumieniu przyjętym w pracy) nie doznała się w latach 1780–1786 realizacji. Podobnie wyglądała sytuacja innych części Rzeczypospolitej (prowincja małopolska). Niewielkie sukcesy w zakresie realizacji postulatów lokalnych odniosły Litwa (jedna konstytucja w 1784 i trzy w 1786) i województwo mazowieckie (dwie ustawy w 1786)¹. Pamiętać należy, na co zwróciła uwagę Jolanta Choińska-Mika, że nie każda inicjatywa ustawodawcza w sprawach lokalnych musiała zyskać akceptację wyborców². Wydaje się jednak, że wymienione postanowienia sejmów można uznać za sukces reprezentantów poszczególnych okręgów sejmikowych. Ponieważ Wielkie Księstwo i Mazowsze były w czasach Rady Nieustającej obszarami o wyraźnej przewadze wpływów regalistycznych, nasuwa się pytanie, czy dysponujący poparciem większości posłów dwór dopuszczał do realizacji tylko projekty „swoich” województw.

Czynnika politycznego nie należy lekceważyć, o czym świadczy przykład województwa sandomierskiego w 1782. Przed sejmikiem poselskim w Opatowie król zaakceptował inicjatywę Sandomierzan w sprawie powołania w województwie trzech urzędów podkomorskich w miejsce jednego (pod warunkiem jednak, że wszystkie elekcje będą odbywać się w Opatowie)³. Punkt z prośbą, aby „pomnożyć” liczbę podkomorstw (duża liczba spraw granicznych, ale także wielu „zasłużonych”) znalazł się

¹ VL, t. IX, s. 23. *Sądy grodzkie i ziemskie województwa trockiego (1784)*, s. 38–40. *Odmiana sądów ziemskich i grodzkich dla niektórych województw i powiatów W. Ks. Lit., Ubeśpieczenie dóbr exulantom województwa smoleńskiego i powiatu starodubowskiego nadanych, Reasumpcja dla powiatu pińskiego, Odmiana kadencji sądów ziemskich czerskich i liwskich i Odmiana kadencji sądów ziemskich zakroczymskich (1786)*. Zob. też: W. Filipczak, *Sejmiki ziemi czerskiej 1780–1786*, PNH 2010, R. IX, nr 1, s. 170–171.

² J. Choińska-Mika, *Między społeczeństwem szlacheckim a władzą. Problemy komunikacji społecznej lokalnej władza w epoce Jana Kazimierza*, Warszawa 2002, s. 190.

³ BJ 7597, k. 27. Król do Macieja Sołtyka z 29 V 1782 (minuta listu: BCz 688, s. 127–128).

w uchwalonej 19 sierpnia 1782 instrukcji województwa sandomierskiego⁴. Sejm, jak wiadomo, był niemal bezowocny ustawodawczo, ze względu na spory wokół sprawy sołtykowskiej. Po zakończeniu obrad parlamentu Stanisław August uznał sprawę za zamkniętą i zalecił wojewodzie Maciejowi Sołtykowi zwołanie elekcji na wakujące podkomorstwo sandomierskie⁵. Definitywną rezygnację z realizacji pomysłu należy widzieć w kontekście sejmowych głosowań posłów sandomierskich w sprawie projektu S.K. Potockiego, związanego z „aferą krakowską”. Większość reprezentantów sejmiku opatowskiego poparła w jawnych wotowaniach wniesienie opozycji (w 6 głosowaniach za kolejnymi punktami projektu opowiadało się 4 na 7 posłów sandomierskich)⁶. W tej sytuacji jasne są powody, dla których monarcha nie zamierzał wracać do propozycji Sandomierzan.

Analiza działalności sejmików i posłów prowincji wielkopolskiej sugeruje jednak, że nie wszystko da się wyjaśnić zależnościami natury politycznej. Badane przeze mnie zgromadzenia były wyraźnie zdominowane przez stronnictwo dworskie, a jednak ich przedstawiciele nie zdołali przeforsować rozwiązań realizujących lokalne potrzeby swoich wyborców. Wydaje się, że Litwini i Mazowszanie wykazali się większą determinacją, a także lepiej potrafili wykorzystać inne niż plenarne formy obrad (litewska sesja prowincjonalna, mazowiecka sesja wojewódzka)⁷.

Mniejszym problemem z punktu widzenia „prowincji szlacheckiej” (nie mówiąc już o interesach państwa) była niska efektywność realizacji zaleceń sejmikowych w sprawach prywatnych. Jeśli pominąć kwestię rekompensat dla Wielkopolan poszkodowanych w wyniku rozgraniczenia dóbr prywatnych na pograniczu z Królestwem Pruskim (sprawa ta wiązała się z polityką zagraniczną Rzeczypospolitej), zdołano przyjąć tylko jeden taki projekt. W 1786, dzięki staraniom posłów łęczyckich, uchwalono ustawę w sprawie rekompensaty finansowej dla Tomasza Dąbrowskiego, co zapewne można wiązać z jego patriotyczną postawą w czasie ustalania granic po pierwszym rozbiore⁸.

Nikłe efekty sejmikowych inicjatyw ustawodawczych nie oznaczały, iż instrukcje poselskie przestały odgrywać znaczącą rolę w ówczesnej kulturze politycznej. Reprezentanci wciąż chętnie powoływali się na zlecenia swoich wyborców. Przędowali pod tym względem przedstawiciele sejmiku średzkiego. Sporo projektów, które stanowiły realizację instrukcji poselskiej, przygotowali również posłowie łęczyccy. Nie zawsze przywołanie instrukcji poselskiej wiązało się z chęcią realizacji interesów własnego okręgu sejmikowego. W wystąpieniach parlamentarzystów instrukcje najczęściej były wspomniane przy okazji podziękowań, czy innych form wyrażenia wierności

⁴ BPAU 8341, s. 1083–1084. Instrukcja poselska sandomierska z 20 VIII 1782. Sejmik w Opatowie zebrał się 19 sierpnia, ale zakończył 20 tego miesiąca. Instrukcja została ułożona przed wyborem posłów, jednak pracę nad nią zamknięto w drugim dniu obrad: BCz 671, s. 73–74. Diariusz sejmiku w Opatowie z 19–20 VIII 1782.

⁵ BCz 688, s. 165. Król do M. Sołtyka z 16 XI 1782.

⁶ AGAD, ZP 108, k. 29v, 33v, 46v, 50v, 81v, 85v. Tabele jawnych głosowań w izbie poselskiej.

⁷ W. Filipczak, *Sejmiki ziemi czerskiej 1780–1786*, PNH 2010, R. IX, nr 1, s. 170–171; W. Kriegseisen, *Sejm Rzeczypospolitej szlacheckiej (do 1763 roku)*, Warszawa 1995, s. 174.

⁸ VL, t. IX, s. 40–41. *Nadgroda zasług urodzonego Dąbrowskiego*.

królowi. Instrument, którym niegdyś często posługiwano się jako orężem w zwalczaniu polityki monarchy⁹, był w czasach Rady Nieustającej systematycznie wykorzystywany do manifestowania regalistycznych przekonań politycznych.

Instrukcje poselskie w prowincji wielkopolskiej zwykle nie były szczególnie rozbudowane (powyżej 40 punktów); wyjątek stanowiły uchwały sejmiku średzkiego (oprócz 1784 r.). Instrukcje mające mniej niż 10 punktów, które możemy odnotować także na sejmikach mazowieckich¹⁰, były specjalnością ziemi dobrzyńskiej. Jednak, generalnie rzecz biorąc, dominowały instrukcje dłuższe liczące kilkanaście lub dwadzieścia kilka punktów. Wobec nikłej skuteczności posłów w realizacji inicjatywy ustawodawczej, zdecydowana większość postulatów nie miała szans na uchwalenie. Efektem było wielokrotne powtarzanie tych samych żądań w kolejnych instrukcjach poselskich. Zjawisko to obserwujemy także w prowincji wielkopolskiej, choć tamtejszym zgromadzeniom daleko było w tym względzie do ziemi zakroczymskiej. Jej sejmik w instrukcji z 1786 powtórzył, w identycznym lub bardzo podobnym brzmieniu, 23 punkty zawarte w analogicznej uchwale z 1782 (ogółem było ich w 1782 – 32, w tym 29 numerowanych; w 1786 zaś 33)¹¹.

W działalności sejmowej posłów prowincji wielkopolskiej wyraźnie dominowała aktywność związana z czynnościami wyborczymi, a przede wszystkim kontrolnymi zadaniami parlamentu. Możliwość „pokazania się”, i to jeszcze w czasie obrad w izbie senatorskiej, stwarzał udział w deputacjach do „egzaminowania” organów wykonawczych. Tego rodzaju formy działalności, pożyteczne z punktu widzenia kreowania karier parlamentarnych, zwłaszcza w odniesieniu do regalistów, były jednak dalekie od oczekiwania wyborców. Niektórzy z posłów wykorzystywali jednak tę okazję do promowania potrzeb swoich okręgów sejmikowych.

Wszystkie powyższe zjawiska występowały w sytuacji, w której sejmiki pozbawione zostały, w wyniku ustawodawstwa z lat 1766–1768, możliwości rozwiązywania większości potrzeb lokalnych (przynajmniej tych wymagających nakładów finansowych) w ramach działalności samorządowej¹². Jak świadczą przykłady z terenu Litwy i Mazowsza, zakaz uchwalania podatków przez sejmiki nie był zbyt ściśle przestrzegany¹³. Brak jednak przykładów na podobną działalność zgromadzeń prowincji wielkopolskiej. Sejmiki w Środzie (w mniejszym stopniu także w Radziejowie) próbowały natomiast wyjść poza ograniczające aktywność samorządową ramy ustawowe, poprzez reaktywowanie zlikwidowanych po 1717 (w Wielkopolsce pół wieku później) komisji

⁹ W. Uruszczak, *Sejm walny koronny w latach 1506–1540*, Warszawa 1980, s. 49; A. Sucheni-Grabowska, *Sejm w latach 1540–1587*, [w:] *Historia sejmiku polskiego*, t. I, red. J. Michalski, Warszawa 1984, s. 148–149; J. Chojińska-Mika, *op. cit.*, s. 129.

¹⁰ W. Filipczak, *Sejm 1778 roku*, Warszawa 2000, s. 137; idem, *Aktywność sejmikowa regalistów w województwie rawskim w latach 1780–1786*, RŁ 2010, t. LVII, s. 25, 35.

¹¹ BPAU 8354, k. 307–309, 313–318v. Instrukcje poselskie zakroczymskie z 19 VIII 1782 i 21 VIII 1786 (oryginał instrukcji z 1786: AGAD, ZGR 81, k. 195–197v).

¹² A.B. Zakrzewski, *Sejmiki Wielkiego Księstwa Litewskiego XVI–XVIII w. Ustrój i funkcjonowanie: sejmik trocki*, Warszawa 2000, s. 201; M. Zwierzykowski, *Komisja Skarbowa Poznańska. Z dziejów sejmikowej administracji i sądownictwa skarbowego w Wielkopolsce w XVII i XVIII wieku*, Poznań 2003, s. 242–243.

¹³ A.B. Zakrzewski, *op. cit.*, s. 201–202; W. Filipczak, *Sejmiki ziemi czerskiej...*, s. 147, 178.

(sądów) skarbowych. Powołana w 1777 w Środzie, zależna od sejmiku, komisja ekonomiczna (pod nazwą „komisji dobrego porządku”) zakończyła jednak działalność w początkach lat osiemdziesiątych XVIII w.

W badanym przeze mnie okresie coraz powszechniejsza stała się świadomość, że niemożność realizowania sejmikowych postulatów w sprawach całego państwa i rozwiązywania problemów lokalnych wynikała z wadliwego systemu obrad parlamentu. Powszechne było poczucie, że brakuje czasu na działalność ustawodawczą, gdyż większą część obrad pochłaniają czynności wyborcze i kontrolne. Pełną świadomość tych ograniczeń miał także Stanisław August¹⁴. Istniały dwie możliwości wyjścia z tej sytuacji. Pierwsza to skonfederowanie obrad, co było opcją preferowaną przez monarchę¹⁵.

Sejmy skonfederowane stwarzały szlachcie, a przynajmniej tej części, która współpracowała z liderami konfederackiego parlamentu, możliwość realizacji także swoich partykularnych potrzeb. Dość niezwykle okoliczności, w jakich mogło się to odbywać, ilustruje przebieg ostatniej – 43 sesji sejmowej z 1766 (29 listopada). W drukowanym diariuszu możemy przeczytać, iż po zaakceptowaniu 41 projektów „znużony marszałek sejmowy, bo już było po godzinie siódmej po północy, zapadł raptem i ciężko na zdrowiu tak dalece, że nic czynić nie mógł i spoczywał blisko godziny w izbie deputackiej. Czytano w nieprzytomności jego projekt pod tytułem *Bezpieczeństwo fortun i honorów szlacheckich obywateli ziemi rawskich po pogorzeli ksiąg ziemskich, grodzkich i granicznych [...]* i chciano więcej [projektów] czytać oraz usiłowano, ażeby ... Łętowski poseł drugi krakowski (bo pierwszy tego województwa także dla słabości swojej nie znajdował się już na sesji) urząd chorego sprawował marszałka, lecz razem wielu odezwano się sejmującym nie pozwalając na czytanie więcej projektów i owszem upraszano o zakończenie sejmowej. Przeważnie słaby Marszałek Sejmowy sprowadzony jednak do Izby Senatorskiej usadzony na taborecie w swoim miejscu pytał się najpierw po trzykrotnie o zgodę na projekt ostatnio przeczytany *Bezpieczeństwo fortun i honorów szlacheckich obywateli ziemi rawskiej, etc.* i mając ją bez kontradycji oświadczoną podpisał tenże projekt z deputatami...”¹⁶. Jednak odbywane w warunkach rosyjskiej przemocy sejmiki i sejmy z lat 1767/1768, 1773/1775 i 1776, a także nadużycia towarzyszące sejmowi rozbiorowemu poważnie zniechęciły szlachtę do obrad konfederackich¹⁷. Opcją jednoznacznie preferowaną przez szlachtę było wydłużenie obrad parlamentu. Propozycje w tej sprawie pojawiały się w czasie wszystkich „wolnych” sejmów badanego okresu. W 1784 zgłoszono projekt wydłużenia obrad do 9 tygodni, zaś w 1786 do 8 tygodni¹⁸.

¹⁴ AGAD, AKP 266, k. 52v. Król do Augustyna Debolego z 15 IV 1782.

¹⁵ AGAD, AKP 263, k. 312. Król do A. Debolego z 23 VII 1781; AKP 266, k. 46–46v. Król do A. Debolego z 8 IV 1782; AKP 268, k. 8–9. Król do A. Debolego z 7 I 1784; E. Zielińska, *Otto Magnus Stackelberg wobec projektu skonfederowania sejmowej 1782 roku. Przyczynek do praktyki polityki rosyjskiej w Rzeczypospolitej przez Sejmem Wielkim*, KH 1999, R. CVI, nr 4, s. 73.

¹⁶ *Dyaryusz Seymu walnego ordynaryjnego odprawionego w Warszawie roku... 1766*, Warszawa, bd., s. gg2.

¹⁷ Por. W. Kriegseisen, *Sejmiki Rzeczypospolitej szlacheckiej w XVII i XVIII wieku*, Warszawa 1991, s. 258–263; W. Filipczak, *Sejm 1778 roku*, s. 119–121.

¹⁸ W. Filipczak, *Sejmy Rzeczypospolitej w dobie stanisławowskiej*, [w:] *Między konstytucją nihil novi a ustawodawstwem nowoczesnej demokracji. Parlamentaryzm polski XVI–XVIII wieku*, red. H. Gmiterek, S. Piątkowski i J. Wrona, Radom 2005, s. 77; A. Stroynowski, *Opozycja*

Należy zaznaczyć, że świadomość konieczności zmiany zasad funkcjonowania sejmów nie była związana z poglądami politycznymi (poparcie dla dworu lub opozycji), ani nawet ze zrozumieniem potrzeby reform w innych sprawach. Za wydłużeniem obrad parlamentu wypowiadali się publicznie opozycjonista Kazimierz Nestor Sapieha (na sejmie w 1786) i kierujący królewskim Gabinetem Pius Kiciński na sejmiku w Czersku (1785), w czasie składania relacji z obrad sejmiku grodzieńskiego¹⁹. Za przedłużeniem obrad sejmowych z 6 do 8 tygodni optował w 1782 opozycjonista i republikański doktryner Szczęsny Czacki, podczaszy koronny, w przygotowanych na sejmiki poselskie *Punktach do instrukcji*²⁰. Także sejmik ziemi ciechanowskiej, regalistyczny (Mazowsze), lecz wyróżniający się konserwatywną postawą (m.in. w stosunku do kodeksu A. Zamoyskiego) w 1782 postulował wydłużenie sejmów z 6 do 8 tygodni. Domagał się przy tym, aby „dwa tygodnie obrócone zostały dla ułatwienia materii województw, ziem i powiatów”²¹. Sejmik tej samej ziemi, dwa lata później, zobowiązując posłów do braku zgody na ewentualne nowe podatki, opatrzył swoje żądanie formułą „*sub discrimine* sejmów”²².

Łączące reformatorów i tradycjonalistów przekonanie, że w ówczesnym kształcie „wolne” sejmy czasów Rady Nieustającej nie mają szans spełnić szlacheckich oczekiwań wynikało z faktu, iż po powołaniu w latach 1764–1775 nowych organów wykonawczych parlament, ze względu na brak dostatecznej ilości czasu, przestał spełniać część swoich historycznie wykształconych funkcji ustrojowych. Było to tym bardziej dotkliwe, że w wyniku ograniczenia kompetencji sejmików stracono możliwość rozwiązywania nawet dość drobnych problemów na poziomie samorządowym. Sytuacja ta była ważną, choć dotychczas słabo dostrzeganą, przesłanką decyzji Sejmu Czteroletniego z 10 listopada 1788 o przedłużeniu obrad do 15 grudnia tego roku, co w konsekwencji pociągnęło następną (z 4 grudnia 1788) o prolongacie parlamentu na czas nieokreślony²³. Ta zaś uchwała stała się fundamentem głębokiej przebudowy Rzeczypospolitej.

Pisząc o życiu sejmikowym nie można zapominać o jego roli w kształtowaniu lokalnych elit politycznych. Z przeprowadzonych badań wynika, że w prowincji wielkopolskiej wyraźną przewagę osiągnęło stronnictwo regalistyczne. Sukcesy stronników dworu były widoczne, przede wszystkim, w składzie reprezentacji sejmowej (więcej problemów zwolennicy króla mieli w odniesieniu do Trybunału Koronnego). Z punktu

sejmowa w dobie rządów Rady Nieustającej, Łódź 2005, s. 207–208.

¹⁹ A. Danilczyk, *W kręgu afery Dogrumowej. Sejm 1786 roku*, Warszawa 2010, s. 171; W. Filipczak, *Sejmiki ziemi czerskiej...*, s. 162–163.

²⁰ Ossol. 11857, s. 98. [Szczęsny Czacki], *Punkta do instrukcji [1782]*. Zob. też: J. Michalski, *Polska wobec wojny o sukcesję bawarską*, Wrocław 1964, s. 95; W. Filipczak, *Sejm 1778 roku*, s. 114–115.

²¹ AGAD, CGRO 83/84, k. 209. Instrukcja poselska ciechanowska z 20 VIII 1782 (odpis w: BPAU 8318, k. 347).

²² AGAD, CGRO 94, k. 217. Instrukcja poselska ciechanowska z 16 VIII 1784 (odpis w: BPAU 8318, k. 351).

²³ *Dyaryusz Seymu ordynaryjnego pod związkim konfederacyi generalney obojga narodów w Warszawie rozpoczętego roku pańskiego 1790*, t. I, cz. II, Warszawa 1790, s. 24–25, 287; W. Szczygielski, *Sejm nieustający. Batalia parlamentarna o jego urzeczywistnienie i rola w życiu politycznym Rzeczypospolitej u schyłku XVIII wieku*, „Przegląd Nauk Historycznych” 2002, R. I, nr 1, s. 48, 59; W. Filipczak, *Sejmy Rzeczypospolitej...*, s. 78.

widzenia Stanisława Augusta gorzej wyglądała sytuacja w odniesieniu do treści instrukcji poselskich, choć i tu lokalni przywódcy regalistyczni mogli odnotować większe (ziemia dobrzyńska) lub mniejsze (województwo łęczyckie) sukcesy. Należy jednak zgodzić się z tezą Jerzego Michalskiego, że stronnictwo regalistyczne było w zasadzie bezprogramowe²⁴. Monarcha promował ludzi popierających jego program polityczno-ustrojowy, jednak w polityce personalnej kluczowe znaczenie miało zjednanie sobie życzliwości osób mających znaczące wpływy wśród szlachty poszczególnych województw. Te zaś, jak zauważyli badacze, mogła zapewnić zwykle niewielka liczba rodzin o przodującej pozycji w lokalnych układach²⁵. Król starał się zyskać przychyłność i współpracę takich osób, nawet jeśli nie podzielały one jego reformatorskich przekonań. Polityka taka przyniosła sukcesy w warunkach względnej stabilizacji lat 1778–1786. Nie wystarczała jednak do zachowania przewagi na prowincji w czasach gwałtownych przemian politycznych, które dokonywały się w początkach Sejmu Wielkiego. W badanym okresie Stanisław August prowadził akcje sejmikowe w prowincji wielkopolskiej (i nie tylko) z dużą zręcznością i wycuciem, choć moim zdaniem nie doceniał samorządowych aspiracji szlachty. Z drugiej strony, król miał niewątpliwie świadomość, że konieczne jest wyjście naprzeciw oczekiwaniom sejmików w sprawach lokalnych, o czym świadczą dotyczące Litwy i Mazowsza ustawy z lat 1784 i 1786. Przykład prowincji wielkopolskiej wskazuje jednak, że zakres tych działań nie był w stanie usatysfakcjonować społeczności szlacheckich.

²⁴ J. Michalski, *Sejm w czasach panowania Stanisława Augusta*, [w:] *Historia sejmu polskiego*, t. I, s. 375; idem, *Stanisław August Poniatowski*, Warszawa 2009, s. 46–47; A. Stroynowski, *op. cit.*, s. 203.

²⁵ J.A. Gierowski, *Sejmik generalny Księstwa Mazowieckiego na tle ustroju sejmikowego Mazowsza*, Wrocław 1948, s. 55; W. Kriegseisen, *Sejmiki Rzeczypospolitej...*, s. 80.

ŹRÓDŁA

REKOPISMIENNE

Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie (AGAD)

Archiwum Ekonomiczne prymasa M. Poniatowskiego (AEPMP), sygn: 121

Archiwum Komierowskich (AKom.), sygn: 12/12, 79/104

Archiwum Królestwa Polskiego (AKP), sygn: 263, 266, 268, 356, 378, pudło 85, pudło 90

Archiwum Publiczne Potockich (APP), sygn: 96, 102, 184, 240, 252, 265 (t. I), 275, 279, 279a/32, 279a/34, 279a/61, 279a/62, 279a/63, 279a/70, 279a/74, 279a/110, 279a/137, 279a/170, 279a/211, 279a/266, 279a/270, 179a/286, 279a/322, 279a/324, 279a/327, 279a/329, 279a/330, 279a/351, 279a/367, 279a/378, 279a/379, 279a/450, 279a/452, 279a/480/a, 279a/500, 279b (t. II, t. III), 310, 313 (t. IX, t. X, t. XI)

Archiwum Radziwiłłów, dział II (AR II), sygn: 3132

Archiwum Radziwiłłów, dział V (AR V), sygn: 1214, 1346, 2182, 4506, 4538a, 10163, 12716, 13850, 15035, 16681, 16711

Archiwum Roskie (Ros.), sygn: LXIII/67, LXV/14, LXVI/33, Publica Varia, pudło 1.

Bobrownickie akta wieczyste, relacje, oblaty, protestacje (BAW), sygn: 20

Bobrownickie grodzkie relacje (BGR), sygn: 37, 38, 39, 40

Brzesko-kujawskie grodzkie oblaty (I) (BGO–I), sygn: 7

Brzesko-kujawskie grodzkie oblaty (III) (BGO–III), sygn: 3

Ciechanowskie grodzkie relacje, oblaty (CGRO), sygn: 75, 83/84, 94.

Kowalskie grodzkie relacje, dekrety (KGRD), sygn: 21

Łęczyckie grodzkie oblaty (ŁGO), sygn: 81, 90, 93, 97, 101, 102, 106, 107, 113, 114, 118, 119, 124

Łęczyckie ziemskie (ŁZ), sygn. 143A

Nurskie grodzkie relacje, oblaty (NGRO), sygn: 54, 56, 57, 62

Ostrzeszowskie grodzkie relacje, oblaty (OGRO), sygn. 14, 15, 16, 17

Płockie grodzkie oblaty (PiGO), sygn: 22, 23, 26, 27

Radziejowskie grodzkie oblaty (RdGO): sygn: 58, 71, 72

Radziejowskie grodzkie prothocollon inscriptionum (dawniej: rekognicje) (RGPI) 22a, 22b, 22c, 23

Różańskie grodzkie relacje, oblaty (RGRO), sygn: 54

Sieradzkie grodzkie relacje (SGR), sygn: 157, 160, 162, 164, 168, 173

Tzw. Metryka Litewska, dział VII (ML VII), sygn: 25, 30, 34, 39, 40, 41, 45, 47, 49, 51, 52, 54, 56, 60, 87, 88, 89, 90, 91, 92, 93, 94, 95, 96, 97

Tzw. Metryka Litewska, dział IX (ML IX), sygn: 93, 94

Varia Oddziału I (VO I), sygn: 15

Wieluńskie grodzkie oblaty (WGO), sygn: 32b, 33a, 33b, 35b, 38a, 38b, 40b, 43b

Wyszogrodzkie (wieczyste) grodzkie relacje (WGR), sygn: 36

Ziemskie dobrzyńskie desoluta (ZDD), sygn: 1, 2, 3

Zakroczymskie grodzkie relacje (ZGR), sygn: 76, 81

Zbiór Branickich z Sucheju (ZBr.), sygn.: 105/126

Zbiór Popielów (ZP), sygn: 18, 23 (cz. I, II, III, IV), 27, 28, 31, 59, 105, 107, 108, 109, 110, 111, 114, 125, 126, 127, 128, 129, 130, 132, 203

Archiwum Państwowe w Krakowie (APK)

Castrensia Cracoviensia (CC), sygn: 761

Castrensia Cracoviensia relationes (CCR), sygn: 215a, 216, 217

Archiwum Podhoreckie (Podh.), sygn: II 2/5, II 2/21, II 2/41, II 2/61, II 2/73, II 2/84, II 2/86, XI 3/39

Archiwum Państwowe w Lublinie (APL)

Grodzkie chełmskie rmo (GrCh-rmo), sygn: 87, 91, 94, 95a, 96, 100 (wszystkie - akta luźne)

Grodzkie lubelskie rmo (GrLub-rmo), sygn: 449, 463, 466b, 468, 476, 478, 483, 485

Księgi ziemskie lubelskie relacje, manifesty, oblaty (KZL-rmo), sygn: 1, 2

Archiwum Państwowe w Łodzi (APŁ)

Archiwum Kazimierza Walewskiego z Tubądzina (AKW), sygn: 48, 49, 50

Archiwum Ostrowskich i Potockich z Maluszyna (AOPM), sygn: II/3, II/46

Archiwum Państwowe w Poznaniu (APPozn.)

Gniezno grodzkie (GG), sygn: 222, 232, 233

Kalisz grodzkie (KG), sygn: 428, 429, 430, 434, 440, 448, 449, 454, 455

Konin grodzkie (KnG), sygn: 151

Poznań grodzkie (PG), sygn: 1150, 1153, 1156, 1160, 1163, 1165, 1167, 1172, 1176, 1180

Pyzdry grodzkie (PyzG), sygn: 103, 104

Archiwum Państwowe w Toruniu (APT): II/3382

Biblioteka Czartoryskich w Krakowie, rkps (BCz): 655, 660, 661, 662, 663, 666, 669, 671, 673, 674, 678, 679, 681, 683, 685, 686, 688, 689, 690, 694, 695, 696, 697, 698, 699, 708, 713, 717, 721, 724, 725 726, 728, 729, 730, 731, 733, 735, 736, 737, 784, 799, 800, 803, 840, 861, 879, 880b, 919, 920, 921, 922, 924, 926, 927, 928, 929, 930, 931, 932, 3374, 3375, 3377

Biblioteka Jagiellońska w Krakowie, rkps (BJ): 101, 6799, 7597

Biblioteka Kórnicka PAN w Kórniku, rkps (BKórn.): 990, 2187, 11189, 11396

Biblioteka Narodowa w Warszawie, rkps (BN): 6687, 6997, akc. 9904

Biblioteka Polskiej Akademii Umiejętności i Polskiej Akademii Nauk w Krakowie, rkps (BPAU): 186, 661, 1089, 1090, 1656, 1662, 3877, 8318, 8320, 8321, 8326, 8330, 8335, 8341, 8345, 8346, 8347, 8351, 8352, 8354

Biblioteka Raczyńskich w Poznaniu, rkps (BRacz.): 232, 243

Biblioteka PTPN w Poznaniu, rkps (PTPN): 1356

Biblioteka Zakładu Naukowego im. Ossolińskich we Wrocławiu, rkps (Ossol.): 6849, 11857, 11858, 11860, 11861

Biblioteka im. Zielińskich Towarzystwa Naukowego Płockiego w Płocku, rkps (BZTNP): 60

DRUKOWANE

(bez druków znajdujących się w archiwaliach i rękopisach)

- Akta sejmikowe województw poznańskiego i kaliskiego*, t. I (1572–1632), cz. I (1572–1616), wyd. W. Dworzaczek, Poznań 1957.
- Akta sejmikowe województw poznańskiego i kaliskiego. Lata 1696–1732*, wyd. M. Zwierzykowski, Poznań 2008.
- Diarzusz sejmowe z XVIII wieku*, wyd. W. Konopczyński, t. III, Kraków 1937.
- Dyaryusz Seymu ordynaryjnego pod związkiem konfederacji generalnej obojga narodów agitującego się*, wyd. A. Cieciszowski, Warszawa 1776.
- Dyaryusz Seymu ordynaryjnego pod związkiem konfederacji generalnej obojga narodów w Warszawie rozpoczętego roku pańskiego 1790*, t. I, cz. II, Warszawa 1790.
- Dyaryusz Seymu walnego ordynaryjnego odprawionego w Warszawie roku... 1766*, Warszawa, bd.
- Dyaryusz Seymu walnego ordynaryjnego warszawskiego... 1778...*, wyd. S. Sokolowski, Warszawa [1779].
- Dyaryusz Seymu wolnego ordynaryjnego warszawskiego... 1780...*, wyd. S. Badeni, Warszawa [1780].
- Dyaryusz Seymu wolnego ordynaryjnego... 1782...*, wyd. P. Kiciński, Warszawa 1782.
- Dyaryusz Seymu wolnego ordynaryjnego... 1784...*, wyd. M. Tukalski-Nielubowicz, Warszawa 1785.
- Dyaryusz tygodniowy Seymu 1784...*, Warszawa, bd.
- Dyaryusz tygodniowy seymu 1786*, bm. i d.
- Dzieje ziemi kujawskiej oraz akta do nich służące*, wyd. A. Pawiński, t. V: *Lauda i instrukcje*, Warszawa 1888.
- Fiszorowa W., *Dzieje moje własne i osób postronnych. Wiązka spraw poważnych, ciekawych i błahych*, przeł. E. Raczyński, Warszawa 1998.
- Kalendarz polityczny dla Królestwa Polskiego i Wielkiego Księstwa Litewskiego... rok 1784*, Warszawa, bd.
- Kalendarz polityczny dla Królestwa Polskiego i Wielkiego Księstwa Litewskiego... rok 1787*, Warszawa, bd.
- Kitowicz J., *Pamiętniki czyli Historia polska*, opr. P. Matuszewska, komentarz Z. Lewinówna, Warszawa 2009.
- Kolęda warszawska na rok 1783*, Warszawa, bd.
- Konopka T., *Historia domu naszego. Raptularz z czasów Stanisława Augusta*, opr. M. Konopka, Warszawa 1993.
- Kossakowski J., *Pamiętniki... biskupa inflanckiego 1738–1788*, wyd. A. Darowski, Warszawa 1891.
- Koźmian K., *Pamiętniki*, wstęp oraz komentarz J. Willaume, t. I, Wrocław 1972.
- Korespondencja Adama Naruszewicza 1762–1796 z papierów po Ludwiku Bernackim*, opr. i wyd. J. Platt, red. T. Mikulski, Wrocław 1959.
- Korespondencja księcia Karola Stanisława Radziwiłła wojewody wileńskiego „Panie Kochanku” 1744–1790*, wyd. C. Jankowski, Kraków 1898.
- Kronika podhorecka 1706–1779*, opr. L. Rzewuski, Kraków 1860.
- Laudum sejmiku powiatu kościańskiego i ziemi wschowskiej 14–18 II 1792*, opr. J. Sobczak, „Rocznik Leszczyński” 1985, t. VII.

- [Lipski J.], *Notaty generała Brygady Wielkopolskiej kawalerii narodowej z lat 1775–1778*, wyd. J.I. Kraszewski, Dreżno 1871.
- Listy księcia Karola Stanisława Radziwiłła „Panie Kochanku” (1751–1790)*, wyd. E. Łuniński, Warszawa 1906.
- Lauda sejmików ziemi dobrzyńskiej*, wyd. F. Kluczycki, Kraków 1888.
- Memoriał Piusa Kicińskiego do Stanisława Augusta z 1786 roku w sprawie budżetu dworu*, wyd. M. Rymszyna, „Teki Archiwalne” 1961.
- [Naruszewicz A.], *Dyaryusz podróży... Stanisława Augusta na Sejm Grodzieński...*, Warszawa 1784.
- Ochocki J.D., *Pamiętniki... z pozostałych po nim rękopisów przepisane i wydane*, wyd. J.I. Kraszewski, t. I, Wilno 1857.
- Ostrowski T., *Poufne wieści z oświeconej Warszawy*, opr. R. Kaleta, Wrocław 1972.
- Poniatowski S., *Pamiętnik synowca Stanisława Augusta*, przekład i wstęp J. Łojek, Warszawa 1979.
- Pułaski K., *Korespondencja Michała Jerzego Mniszcha, marszałka w. kor. z lat 1783–1790* [w:] idem, *Szkice i poszukiwania historyczne*, seria II, Petersburg 1878.
- Regulamen exercunku dla brygad kawalerii narodowej y pułków przedniej straży wojska obojga narodów...*, Warszawa [1786] (druk w BN).
- Regulamen exercunku dla regimentów konnych gwardyi J.K. Mci koronney y WX.Lit.*, Warszawa [1786] – druk w: BN XVIII.2.1205.
- Regulamen służby obozowy y garnizonowej dla całego wojska obojga narodów...*, Warszawa [1786] (w BN, stare druki XVIII.1.714).
- Stanisław August Poniatowski, *Mémoires du roi...*, t. I, Leningrad 1924.
- Stanisław [August] Poniatowski i M. Glayre, *Correspondance relative aux partages de la Pologne*, wyd. E. Mottaz, Paris 1897.
- Starzeński M., *Na schyłku dni Rzeczypospolitej: kartki z pamiętnika... (1757–1795)*, wyd. H. Mościcki, Warszawa 1914.
- Volumina Legum*, t. II–VIII, wyd. J. Ohryzko, Petersburg 1859–1860, t. IX, Kraków 1889.
- Wybicki J., *Pamiętniki... senatora wojewody Królestwa Polskiego*, cz. II, Warszawa 1905.
- Zaleski B., *Korespondencja krajowa Stanisława Augusta z lat 1784 do 1792*, Poznań 1872.
- Zaleski M., *Pamiętniki... wojskiego Wielkiego Księstwa Litewskiego, posta na Sejm Czteroletni*, Poznań 1879.
- Zbior mow rozných w czasie Seymu szescio-niedzielnego roku 1780 mianých*, Wilno, bd.
- Zbior mow rozných w czasie szescio-niedzielnego Seymu Grodzieńskiego roku 1784 mianých*, Warszawa 1785.
- Zbior mow rozných w czasie szescio-niedzielnego Seymu roku 1782 mianých*, Wilno, bd.
- Zbior mow w czasie Seymu szescio-niedzielnego roku 1784 mianých w Grodnie*, Wilno, bd.
- Zbior mów, głosów, przymówień, manifestów, remanifestów, etc. mianých na Seymie 1786*, t. I–II, Warszawa 1787.

OPRACOWANIA

- Achremczyk S., *Życie sejmikowe Prus Królewskich w latach 1647–1772*, Olsztyn 1992.
- Adolphowa K., *Szlachta litewska wobec Zbioru Praw Andrzeja Zamoyskiego (w świetle litewskich instrukcji poselskich z lat 1776, 1778, 1778, 1782)*, [w:] *Księga pamiątkowa Koła historyków Stuchaczy USB w Wilnie*, Wilno 1933.
- Aleksandrowicz A., *Maria Wirtemberska (1768–1854)*, [w:] *Pisarze polskiego oświecenia*, t. III, red. T. Kostkiewiczowa i Z. Goliński, Warszawa 1996.
- Anusik Z., *Działalność polityczna Jerzego Michała Potockiego w latach 1776–1789. Kariera przedstawiciela opozycji w dobie współrządów królewsko-ambadorskich*, PNH 2010, R. IX, nr 2.
- Anusik Z., *Kontakty polityczne Jerzego Michała Potockiego ze Stanisławem Szczęsnym Potockim w latach 1786–1788*, „Zeszyty Wiejskie” 2002, z. 6.
- Anusik Z., *Misja polska w Sztokholmie w latach 1789–1795*, Łódź 1993.
- Anusik Z., *Organizacja i funkcjonowanie polskiej służby zagranicznej w latach 1764–1792 (Próba nowego spojrzenia)*, AUL 1996, FH 58.
- Anusik Z., *Potocki Jerzy Michał*, [w:] PSB, t. XXVIII, 1984–1985.
- Anusik Z., Stroynowski A., *Rembieliński Stanisław*, [w:] PSB, t. XXXI, 1988.
- Anusik Z., Stroynowski A., *Rościszewski Franciszek Ignacy*, [w:] PSB, t. XXXII, 1989.
- Anusik Z., Stroynowski A., *Rybiński Józef Ignacy Tadeusz*, [w:] PSB, t. XXXIII, 1992.
- Atlas historyczny Polski. Województwo sieradzkie i województwo łęczyckie w drugiej połowie XVI wieku*, cz. II, red. H. Rutkowski, Warszawa 1998.
- Balzer O., *Geneza Trybunału Koronnego. Studium z dziejów sądownictwa polskiego w XVI wieku*, Warszawa 1886.
- Bałtruszejtys G., *Kłopoty z solą u schyłku Rzeczypospolitej*, [w:] *Wiek XVIII. Polska i świat. Księga poświęcona Bogusławowi Leśnodorskiemu*, red. A. Zahorski, Warszawa 1974.
- Bałtruszejtys G., *Sądownictwo Komisji Skarbowych w sprawach handlowych i przemysłowych (1764–1794)*, Warszawa 1977.
- Bałtruszejtys G., *Z badań nad Komisjami Boni Ordinis. Płocka Komisja Dobrego Porządku*, CPH 1975, t. XXVII, z. 2.
- Baranowski B., *Łask w XVII i XVIII wieku*, [w:] *Łask. Dzieje miasta*, red. J. Śmiałowski, Łask 1998.
- Bardach J., *Konstytucja 3 maja a unia polsko-litewska*, PH 1991, t. LXXXII, z. 3–4.
- Bardach J., *Początki sejmu*, [w:] *Historia sejmu polskiego*, t. I, red. J. Michalski, Warszawa 1984.
- Bednaruk W., *Sejmiki lubelskie w okresie stanisławowskim (1764–1794)*, Lublin 2011.
- Bednaruk W., *Trybunał Koronny. Szlachecki sąd najwyższy w latach 1578–1794*, Lublin 2008.
- Bielecka J., *Inwentarze ksiąg archiwów grodzkich i ziemskich Wielkopolski XIV–XVIII wieku. Województwo poznańskie, kaliskie, gnieźnieńskie, inowrocławskie*, Poznań 1965.
- Bieńkowski L., Müller W., *Diecezje katolickie łacińskie i unickie w Polsce około 1772*, [w:] *Kościół w Polsce*, t. II, *Wiek XVI–XVIII*, red. J. Kłoczowski, Kraków 1969.
- Bobrzyński M., *Zbiór praw Andrzeja Zamoyskiego*, [w:] idem, *Szkice i studia historyczne*, t. II, Kraków 1922.
- Boniecki A., *Herbarz polski*, t. VI, Warszawa 1903, t. XIII, Warszawa 1909.

- Bondyra W., *Reprezentacja sejmowa Rusi Czerwonej w czasach saskich*, Lublin 2005.
- Borkowska-Bagińska E., *Zbiór praw sądowych Andrzeja Zamoyskiego*, Poznań 1986.
- Brablecowa W., *Dąbbski Ludwik Karol*, [w:] PSB, t. V, 1939–1946.
- Bracisiewicz J., *Stanisław August Poniatowski na pierwszym sejmie rozbiorowym 1773–1775*, Warszawa 1984.
- Buben V., *Rozdwojone wybory urzędników ziemskich na sejmiku elekcyjnym województwa nowogródzkiego 5 lutego 1777 roku*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego” 2006, Prace Historyczne, z. 133.
- Bucholc-Srogosz K., *Departament Wojskowy Rady Nieustającej w latach 1775–1789 i 1793–1794*, Poznań 2007.
- Burkietowicz A., *Sejmik sieradzki w latach 1669–1717*, Sieradz 2009.
- Butterwick R., *Faworyt – demagog? Pius Kiciński na Sejmie Czteroletnim*, [w:] *Faworyci i opozycjoniści. Król a elity polityczne Rzeczypospolitej XV–XVIII wieku*, red. M. Markiewicz i R. Skowron, Kraków 2006.
- Butterwick R., „*Intrighi e simonie*”. *Wokół biskupstwa krakowskiego w 1789 roku*, KH 2004, R. CXI, 3.
- Butterwick R., *O ratunek Ojczyzny. Sprawa opodatkowania duchowieństwa katolickiego w początkach Sejmu Czteroletniego*, [w:] *Spory o państwo w dobie nowożytnej. Między racją stanu a partykularyzmem*, red. Z. Anusik, Łódź 2007.
- Butterwick R., *Polska rewolucja a Kościół katolicki 1788–1792*, przeł. M. Ugniewski, Kraków 2012.
- Cegielski T., Kądziela Ł., *Rozbiory Polski 1772–1793–1795*, Warszawa 2000.
- Chodyła Z., *Sokolnicki Celestyn*, [w:] PSB, t. XL, 2000.
- Chodyła Z., *Utworzenie i początki funkcjonowania województwa gnieźnieńskiego (1768–1774–1776)*, [w:] *Gniezno. Studia i materiały historyczne*, t. II, Warszawa–Poznań 1987.
- Choińska-Mika J., *Między społeczeństwem szlacheckim a władzą. Problemy komunikacji społeczności lokalne – władza w epoce Jana Kazimierza*, Warszawa 2002.
- Choińska-Mika J., *Sejmiki mazowieckie w dobie Wazów*, Warszawa 1998.
- Chojecki R., *Patriotyczna opozycja na sejmie 1773 r.*, PH 1972, R. LXXIX.
- Chomętowski W., *Pamiętnik Feliksa hr. Łubieńskiego ministra sprawiedliwości*, Warszawa 1876.
- Chorażczewski W., Syta K., *Stosunek szlachty polskiej w XV–XVIII w. do ksiąg sądów partykularnych w świetle ustaw sejmowych i sejmikowych*, „Miscellanea Historico-Archivistica” 1999, t. X.
- Cynarski S., *Dzieje rodu Lanckorońskich z Brzezia od XIV do XVIII wieku*, Warszawa–Kraków 1996.
- Cywiński R., *Sołtyk Maciej*, [w:] PSB, t. XL, 2001.
- Czaja A., *Między tronem, buławą a dworem petersburskim. Z dziejów Rady Nieustającej 1786–1789*, Warszawa 1988.
- Czaja A., *Lata wielkich nadziei. Walka o reformę państwa polskiego w drugiej połowie XVIII w.*, Warszawa 1992.
- Czapliński W., *Opozycja wielkopolska po krwawym Potopie 1660–1668*, Kraków 1930.
- Czapliński W., *Z problematyki sejmu polskiego w pierwszej połowie XVII wieku*, KH 1970, R. LXXVII, z. 1.
- Czeppe M., *Kamaryla Pana z Dukli. Kształtowanie się obozu politycznego Jerzego Augusta Mniszcha 1750–1763*, Kraków 1998.
- Czeppe M., *Sokolnicki Franciszek Ksawery*, [w:] PSB, t. XL, 2000.
- Czeppe M., *Potocki Franciszek P i o t r*, [w:] PSB, t. XXVIII, 1984–1985.
- Czeppe M., *Sanguszko Janusz (Jan) Modest*, [w:] PSB, t. XXXIV.
- Czeppe M., *Sapieżyna z Branickich Elżbieta*, [w:] PSB, t. XXXV, 1994.

- Czeppe M., *Sołtyk Kajetan Ignacy*, [w:] PSB, t. XL, 2001.
- Czeppe M., Śmiałowski J., *Sołtyk Maciej Kajetan*, [w:] PSB, t. XL, 2001.
- Ćwikła L., *Polityka władz państwowych wobec Kościoła prawosławnego i ludności prawosławnej w Królestwie Polskim, Wielkim Księstwie Litewskim oraz Rzeczypospolitej Obojga Narodów w latach 1344–1795*, Lublin 2006.
- Danilczyk A., *Afera Dogrumowej a konsolidacja opozycji w latach 1785–1786*, KH 2004, R. CXI.
- Danilczyk A., *W kręgu afery Dogrumowej. Sejm 1786 roku*, Warszawa 2010.
- Danilewiczowa M., *Cieciszowski Adam Józef*, [w:] PSB, t. IV, 1938.
- Danowska E., *Siemiątkowski Antoni*, [w:] PSB, t. XXXVII, 1996.
- Danowska E., *Sierakowski Maksymilian Bruno*, [w:], PSB, t. XXXVII, 1996
- Dembowska M., *Dąbbski Stanisław*, [w:] PSB, t. V, Kraków 1939–1946.
- Denys S., *Poglądy sejmiku lubelskiego na państwo i prawo w czasach stanisławowskich (1764–1795)*, [w:] *Per aspera ad astra. Materiały z XVI ogólnopolskiego zjazdu historyków studentów*, t. V, Kraków 2008.
- Deputaci Trybunału Głównego Wielkiego Księstwa Litewskiego 1697–1794. Spis*, red. A. Rachuba, opr. A. Rachuba, P.P. Romaniuk, Warszawa 2004.
- Deresiewicz J., *Komisja dobrego porządku dla wsi wielkopolskiej. Taryfa płac dla czeladzi wiejskiej 1781 roku*, „Studia i Materiały do Dziejów Wielkopolski i Pomorza” 1955, t. I, z. 1.
- Deresiewicz J., *Wielkopolskie komisje dobrego porządku*, CPH 1966, t. XVIII, z. 2.
- Drozdowski M., *Podstawy finansowe działalności państwowej w Polsce 1764–1793. Działalność budżetowa Sejmu Rzeczypospolitej w czasach panowania Stanisława Augusta Poniatowskiego*, Warszawa–Poznań 1975.
- Dukwicz D., *Ambasador Otto Magnus von Stackelberg wobec króla Stanisława Augusta w przededniu sejmiku rozbiorowego w latach 1773–1775*, „Wiek Oświecenia” 1999, t. XV.
- Dukwicz D., *Restricted Sovereignty of the Sejm. The Plenipotentiary Delegation and Ratification of the First Partition Treaty*, [w:] *Separation of Powers and Parliamentarism: the Past and the Present. Law, Doctrine, Practice*, ed. W. Uruszczak, K. Baran, A. Karabowicz, Warszawa 2007.
- Dukwicz D., *Sekretne wydatki rosyjskiej ambasady w Warszawie w latach 1772–1790*, [w:] *Gospodarka, społeczeństwo, kultura w dziejach nowożytnych. Studia ofiarowane Pani Profesor Marii Boguckiej*, red. A. Karpiński, E. Opaliński, T. Wiślicz, Warszawa 2010.
- Dukwicz D., *Stadnicki Franciszek*, [w:] PSB, t. XLI, 2002.
- Dukwicz D., *Zwierzkowski M., Sułkowski Antoni*, [w:] PSB, t. XLV, 2008.
- Dukwicz D., *Zwierzkowski M., Sułkowski August*, [w:] PSB, t. XLIV, 2008.
- Dumanowski J., *Generał Dionizy Mniewski – powstanie kujawski 1794 roku*, [w:] *Powstanie Kościuszkowskie na Kujawach i Pomorzu Gdańskim*, red. M. Wojciechowski, Bydgoszcz 1994.
- Dumanowski J., *Hrabiowie na Lubrańcu. Dzieje fortuny magnackiej*, Toruń 2001.
- Dumanowski J., *Sokołowski Kazimierz Albin*, [w:] PSB, t. XL, 2000.
- Dumanowski J., *Sokołowski Michał*, [w:] PSB, t. XL, 2000.
- Dumanowski J., *Sokołowski Serafin Rafał*, [w:] PSB, t. XL, 2000.
- Dumanowski J., *Stronnictwo królewskie na Kujawach w latach 1788–1793*, [w:] *Kujawy Wschodnie i ziemia dobrzyńska w okresie przejścia pod zabór pruski w 1793 roku. Materiały sesji naukowej we Włocławku 25 XI 1993*, red. S. Cackowski, Włocławek 1995.
- Dumanowski J., *Sumiński Adam*, [w:] PSB, t. XLV, 2008.
- Dumanowski J., *Sumiński Piotr*, [w:] PSB, t. XLV, 2008.
- Dumanowski J., *Dygdała J., Skarbek Jan*, [w:] PSB, t. XXXVIII, 1997–1998.
- Dworzaczek W., *Gozimirski Walenty*, [w:] PSB, t. VIII, 1959–1960.
- Dworzaczek W., *Ksawery Działyński 1756–1819*, Kórnik 2006.

- Dworzaczek W., *Mielżyński Józef Klemens*, [w:] PSB, t. XX, 1975.
- Dworzaczek W., *Skład społeczny wielkopolskiej reprezentacji sejmikowej w latach 1572–1655*, „Roczniki Historyczne” 1957.
- Dybaś B., *Na obrzeżach Rzeczypospolitej. Sejmik piltyński w latach 1617–1717*, Toruń 2004.
- Dygdała J., *Raczyński Kazimierz*, [w:] PSB, t. XXIX, 1986.
- Dygdała J., *Rogaliński Kasper*, [w:] PSB, t. XXXI, 1988.
- Dygdała J., *Skórzewski Michał*, [w:] PSB, t. XXXVIII, 1997.
- Dygdała J., *U początków polityki wewnętrznej Stanisława Augusta (na przykładzie Prus Królewskich)*, „Wiek Oświecenia” 1999, t. XV.
- Dygdała J., *Życie polityczne Prus Królewskich u schyłku ich związku z Rzeczpospolitą w XVIII wieku*, Warszawa–Poznań–Toruń 1984.
- Dymnicka-Wołoszyńska H., *Malachowski Antoni*, [w:] PSB, t. XIX, 1974.
- Dymnicka-Wołoszyńska H., *Malachowski Mikołaj*, [w:] PSB, t. XIX, 1974.
- Dymnicka-Wołoszyńska H., *Moszczeński Teodor Wojciech*, [w:] PSB, t. XXII, 1977.
- Dymnicka-Wołoszyńska H., *Okęcki Antoni Onufry*, [w:] PSB, t. XXIII, 1978.
- Dymnicka-Wołoszyńska H., *Ostrowski Antoni Kazimierz*, [w:] PSB, t. XXIV, 1979.
- Dzięgielewski J., *O tolerancję dla zdominowanych. Polityka wyznaniowa Rzeczypospolitej w latach panowania Władysława IV*, Warszawa 1991.
- Dzieje Wielkopolski*, t. I, red. J. Topolski, Poznań 1969.
- Feldman J., *Na przełomie stosunków polsko-francuskich 1774–1787. Vergennes wobec Polski*, Kraków 1935.
- Fierich F.K., *Prawo wekslowe w Polsce na podstawie konstytucji sejmowych 1775, 1776, 1778, 1780*, Kraków 1908.
- Filipczak W., *Aktywność sejmikowa regalistów w województwie rawskim w latach 1780–1786*, RŁ 2010, t. LVII.
- Filipczak W., *Bolimów jako miejsce obrad sejmików województwa rawskiego w XVI–XVII wieku* (złożony do druku).
- Filipczak W., *Ekonomie litewskie w polityce sejmikowej Stanisława Augusta po upadku Antoniego Tyzenhauza (1780–1783)*, PNH 2006, R. V, nr 1 (9).
- Filipczak W., *Elżbieta Sapieżyna na tle politycznej roli kobiet w czasie kampanii sejmowej z 1778 roku*, [w:] *Niebem i sercem okryta. Studia historyczne dedykowane dr Jolancie Malinowskiej*, red. M. Malinowski, Toruń 2002.
- Filipczak W., *Kontrola Komisji Skarbu Litewskiego na sejmie z 1778 roku*, AUL 2000, FH 67.
- Filipczak W., *Opozycja antykrólewska wobec systemu rządów Rady Nieustającej na sejmie 1786 roku*, AUL 1990, FH 38.
- Filipczak W., *Rola spraw wojskowo-skarbowych w walce politycznej na sejmie 1786 roku*, AUL 1993, FH 49.
- Filipczak W., *Rugi i losy „rozdwójonych” sejmików przedsejmowych 1778–1786*, CPH 1997, t. XLIX, z. 1–2
- Filipczak W., *Sejm 1778 roku*, Warszawa 2000.
- Filipczak W., *Sejmiki województwa płockiego 1780–1786*, PNH 2009, R. VIII, nr 2.
- Filipczak W., *Sejmiki ziemi czerskiej 1780–1786*, PNH 2010, R. IX, nr 1.
- Filipczak W., *Sejmy Rzeczypospolitej w dobie stanisławowskiej*, [w:] *Między konstytucją Nihil novi a ustawodawstwem nowoczesnej demokracji. Parlamentaryzm polski XVI–XX wieku*, red. H. Gmiterek, S. Piątkowski, J. Wrona, Radom 2005.
- Filipczak W., *Stanisław August i Elżbieta Sapieżyna. Spór wokół losów sejmu 1782 roku*, [w:] *Władza i polityka w czasach nowożytnych*, red. Z. Anusik, Łódź 2011.
- Filipczak W., *Stronnictwo regalistyczne w województwie kijowskim 1780–1782*, PNH 2009, R. VIII, nr 1.

- Filipczak W., *Ustawodawstwo pierwszego sejmu rozbiorowego w ocenie parlamentarzystów z 1778 roku*, [w:] *Oświeceni wobec rozbiorów Polski*, red. J. Grobis, Łódź 1998.
- Filipczak W., *Uwagi o funkcjonowaniu „wolnych” sejmów okresu Rady Nieustającej (1778–1786)*, [w:] *Parlamentaryzm w Polsce we współczesnej historiografii*, red. J. Bardach i W. Sudnik, Warszawa 1995.
- Filipczak W., *Walka o mandaty poselskie w prowincji małopolskiej przed sejmem 1778 roku*, AUL 1996, FH 58.
- Filipczak W., *Wybory Rady Nieustającej na sejmie 1778 roku*, AUL 1999, FH 64.
- Filipczak-Kocur A., *Sejmik sieradzki za Wazów (1587–1668)*, Opole 1989.
- Frančić M., *Jerzmanowski Franciszek*, [w:] PSB, t. XI, 1964–1965.
- Gaziński R., *Prusy a handel solą w Rzeczypospolitej w latach 1772–1795*, Warszawa 2007.
- Gębka G., *Reprezentacja sejmowa województwa lubelskiego za panowania Jana Kazimierza*, „Res Historica” 2004, z. 17.
- Gierowski J.A., *Luźni ludzie na Mazowszu w świetle uchwał sejmikowych*, PH 1949, t. XL.
- Gierowski J.A., *Sejmik generalny księstwa mazowieckiego na tle ustroju sejmikowego Mazowsza*, Wrocław 1948.
- Głowacka-Maksymiuk U., *Aleksandra z księżąt Czartoryskich Ogińska*, Siedlce 2003.
- Goyski M., *Reformy Trybunału Koronnego*, Lwów 1909.
- Grabski W.M., *U podstaw wielkiej reformy. Karta z dziejów Komisji Edukacji Narodowej*, Łódź 1984.
- Grześkowiak-Krwawicz A., *O formę rządu czy o rząd dusz. Publicystyka polityczna Sejmu Czteroletniego*, Warszawa 2000.
- Guldón Z., *W czasach szlacheckiej Rzeczypospolitej – terytorium, ludność i stosunki gospodarczo-społeczne*, [w:] *Studia z dziejów ziemi dobrzyńskiej XV–XX wiek*, red. M. Wojciechowski, Warszawa–Poznań–Toruń 1987.
- Hejnosz W., *Jeszcze w sprawie przyczyn upadku tzw. Kodeksu Zamoyskiego*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu” 1961, Nauki Humanistyczno-Społeczne, z. 3, Prawo II.
- Herbst S., *Luba Stanisław*, [w:] PSB, t. XVIII, 1973.
- Hulewicz J., *Opinia publiczna wobec Komisji Edukacji Narodowej*, [w:] *Studia z dziejów kultury*, red. H. Barycz i J. Hulewicz, Warszawa 1949.
- Inwentarz Archiwum księcia Józefa Poniatowskiego i Marii Teresy Tyszkiewiczowej z lat 1516, 1647–1843*, opr. M. Józefowiczówna, Warszawa–Łódź 1987.
- Jakuboszczak A., *Sarmacka dama. Barbara Sanguszkowa (1718–1791) i jej salon towarzyski*, Poznań 2008.
- Janeczek Z., *Ignacy Potocki. Marszałek wielki litewski (1750–1809)*, Katowice 1992.
- Jarochoński K., *Lauda połączonych województw poznańskiego i kaliskiego za panowania Augusta II*, [w:] idem, *Z czasów saskich spraw wewnętrznych, polityki i wojny*, Poznań 1886.
- Jedlicki J., *Klejnot i bariery społeczne. Przeobrażenia szlactwa polskiego w schyłkowym okresie feudalizmu*, Warszawa 1968.
- Jobert A., *Komisja Edukacji Narodowej w Polsce (1773–1794)*, przeł. M. Chamecówna, Wrocław 1979.
- Juchniewicz J., *Sejmowa kontrola finansowej działalności państwa w latach 1764–1792*, „Studia Prawnoustrojowe” 2005, nr 5.
- Jurgaitis R., *Funkcjonowanie sejmiku wileńskiego w latach 1717–1795: między szlacheckim parlamentaryzmem a samorządem*, [w:] *Praktyka życia publicznego w Rzeczypospolitej Obojga Narodów w XVI–XVIII wieku*, red. U. Augustyniak i A.B. Zakrzewski, Warszawa 2010.
- Kalenkiewiczówna A., *Rozkład partii Tyzenhauza na tle sejmików litewskich*, [w:] *Księga pamiątkowa Koła historyków Słuchaczy USB w Wilnie*, Wilno 1933.

- Kaleta R., *Nawracanie posła. Biografia polityczna Jana Suchorzewskiego*, [w:] idem, *Oświeceni i sentymentalni*, Wrocław 1971.
- Kalinka W., *Ostatnie lata panowania Stanisława Augusta*, cz. I, wyd. II, Kraków 1891.
- Kalinka W., *Sejm Czteroletni*, t. I, wyd. 4, Kraków 1895.
- Kamińska A., *Stempkowski (Stępkowski) Józef Gabriel*, [w:] PSB, t. XLIII, 2004.
- Kaniewska I., *Małopolska reprezentacja sejmowa za czasów Zygmunta Augusta 1548–1572*, Warszawa–Kraków 1974.
- Kądziela Ł., *Sapieha Kazimierz Nestor*, [w:] PSB, t. XXXV, 1994.
- Kądziela Ł., *Siemieński Jacek (Hiacynt)*, [w:] PSB, t. XXXVII, 1996.
- Kądziela Ł., *Spory szlachty kurlandzkiej z ks. Piotrem Bironem w okresie Sejmu Czteroletniego*, [w:] *Spółeczeństwo polskie XVIII i XIX wieku*, t. VIII, Warszawa 1987.
- Kermisz J., *Lublin i lubelskie w ostatnich latach Rzeczypospolitej (1788–1794)*, t. 1, Lublin 1939.
- Kieniewicz S., *Działyński Ignacy*, [w:] PSB, t. VI, 1948.
- Kijas A., *Działalność polityczna Antoniego Tyzenhauza*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza”, 1971, Historia, z. 11.
- Kobierecki M., *Chronologia sejmików i zjazdów szlachty województwa sieradzkiego w latach 1668–1696*, PNH 2006, R. V, nr 2(10).
- Kobierecki M., *Walewscy herbu Kolumna w XVII–XVIII wieku. Genealogia. Majętności. Działalność publiczna*, Łódź 2008.
- Kociszewski A., *Mikorski Józef*, [w:] PSB, t. XXI, 1976.
- Konopczyński W., *Chomiński Franciszek Ksawery*, [w:] PSB, t. III, 1937.
- Konopczyński W., *Cielecki Andrzej Zaremba*, [w:] PSB, t. IV, 1938.
- Konopczyński W., *Dzierzbicki Szymon*, [w:] PSB, t. VI, 1948.
- Konopczyński W., *Dzierzbicki Teodor*, [w:] PSB, t. VI, 1948.
- Konopczyński W., *Fryderyk Wielki a Polska*, wyd. 2, Poznań 1981.
- Konopczyński W., *Geneza i ustanowienie Rady Nieustającej*, Kraków 1917.
- Konopczyński W., *Gomoliński Karol*, [w:] PSB, t. VIII, 1959–1960.
- Konopczyński W., *Gurowski Władysław*, [w:] PSB, t. IX, 1960–1961.
- Konopczyński W., *Konfederacja barska*, t. I–II, wyd. 2, Warszawa 1991.
- Konopczyński W., *Krwawe dni nad górną Wartą. Konfederacje sieradzka, łączyska i wielunińska w latach 1768–1772*, Łódź 1935.
- Konopczyński W., *Polscy pisarze polityczni XVIII wieku (do Sejmu Czteroletniego)*, wyd. E. Ros-tworowski, Warszawa 1966.
- Konopczyński W., *Polska a Turcja 1683–1792*, Warszawa 1936.
- Konopczyński W., *Polska w dobie wojny siedmioletniej*, t. I–II, Kraków–Warszawa 1909–1911.
- Korzon T., *Wewnętrzne dzieje Polski za Stanisława Augusta*, t. III–IV, Kraków–Warszawa 1897.
- Kosińska U., *Sejm 1719–1720 a sprawa ratyfikacji traktatu wiedeńskiego*, Warszawa 2003.
- Kościalkowski S., *Antoni Tyzenhauz, podskarbi nadworny litewski*, t. I–II, Londyn 1970–1971.
- Kowecki J., *Madaliński Antoni*, [w:] PSB, t. XIX, 1974.
- Kowecki J., *Radoński Kazimierz*, [w:] PSB, t. XXIX, 1986.
- Kowecki J., *Radziwiński (Radzimiński) Józef*, [w:] PSB, t. XXX, 1987.
- Kowecki J., *Rostworowski Andrzej*, [w:] PSB, t. XXXII, 1989–1990.
- Kowecki J., *Rożnowski Antoni*, [w:] PSB, t. XXXII, 1989–1990.
- Kozyrski R., *Sejmik szlachecki ziemi chełmskiej (1648–1717)*, Lublin 2006.
- Krakowski B., *Karśnicki (Karsznicki) Ludwik*, [w:] PSB, t. XII, 1966.
- Krakowski B., *Kęszycki Franciszek K s a w e r y*, [w:] PSB, t. XII, 1966.
- Krakowski B., *Kossowski Stanisław*, [w:] PSB, t. XIV, 1968–1969.
- Krakowski B., *Lipski Jan*, [w:] PSB, t. XVII, 1972.
- Krakowski B., *Oratorstwo polityczne na forum sejmu Czteroletniego. Rekonesans*, Gdańsk 1968.
- Kraszewski J.I., *Polska w czasie trzech rozbiorów 1772–1799*, t. I, Warszawa 1901.

- Kraushar A., *Książę Replin i Polska w pierwszym czteroleciu panowania Stanisława Augusta (1764–1768)*, t. I–II, Kraków 1898.
- Kraushar A., *Sprawa Dogrumowej przed sądem marszałkowskim 1785 roku*, [w:] idem, *Drobiazgi historyczne*, t. I, Petersburg–Kraków 1891.
- Kriegseisen W., *Ewangelicy polscy i litewscy w epoce saskiej (1696–1763). Sytuacja prawna, organizacja i stosunki międzywyznaniowe*, Warszawa 1996.
- Kriegseisen W., *Sejm Rzeczypospolitej szlacheckiej (do 1763 roku)*, Warszawa 1995.
- Kriegseisen W., *Sejmiki Rzeczypospolitej szlacheckiej w XVII i XVIII wieku*, Warszawa 1991.
- Kriegseisen W., *Samorząd szlachecki w Małopolsce w latach 1669–1717*, Warszawa 1989.
- Kucharski M., Nawrot D., *Parlamentarzyści epoki Stanisława Augusta*, [w:] *Parlamentarzyści polscy od XVI do XX wieku. Stan badań i postulaty*, red. J. Seredyka i D. Kurpiers-Schreiber, Opole 1999.
- Kumor B., *Sierakowski Antoni*, [w:] PSB, t. XXXVII, 1996.
- Kuras K., *Współpracownicy i klienci Augusta A. Czartoryskiego w czasach saskich*, Kraków 2010.
- Kurdybacha Ł., *Dzieje kodeksu Andrzeja Zamoyskiego*, Warszawa 1951.
- Kwiatkowski D., *Aktywność polityczna szlachty dobrzyńskiej na arenie sejmikowej w latach 1764–1793*, „Zapiski Kujawsko-Dobrzyńskie” 2003, t. XVIII.
- Libiszowska Z., *Województwo sieradzkie i łęczyckie w latach rokoszu Zebrzydowskiego*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Łódzkiego” 1963, Nauki Humanistyczno-Społeczne, z. 30.
- Libiszowska Z., *Województwo sieradzkie i łęczyckie w latach potopu*, RŁ 1964, t. IX.
- Libiszowska Z., *Ziemia sieradzka i łęczycka wobec pierwszego bezkrólewia*, RŁ 1961, t. IV.
- Litwin H., *Równi do równych. Kijowska reprezentacja sejmowa 1569–1648*, Warszawa 2009.
- Lityński A., *Małopolskie sądy skarbowe do roku 1717*, CPH 1972, t. XXIV, z. 2.
- Lityński A., *Organy kierujące obradami sejmików 1764–1794 (na przykładzie sejmików województwa płockiego)*, [w:] *Z dziejów prawa Rzeczypospolitej Polskiej*, red. A. Lityński, Katowice 1991.
- Lityński A., *Problem prawa posesjonatów do sejmikowania w dyskusji na forum Sejmu Czteroletniego*, [w:] *Cztery lata nadziei. 200 rocznica Sejmu Wielkiego*, red. H. Kocój, Katowice 1988.
- Lityński A., *Szlachecki samorząd gospodarczy w Małopolsce 1606–1717*, Katowice 1974.
- Lityński A., *Sejmikowe sądy skarbowe województwa płockiego*, „Studia Iuridica Silesiana” 1986, t. XI.
- Lityński A., *Sejmik jako instytucja demokracji szlacheckiej 1764–1793. Tradycje – mity – nowości – utopie*, [w:] *Parlamentaryzm i prawodawstwo przez wieki. Prace dedykowane Prof. Stanisławowi Płazie w siedemdziesiątą rocznicę urodzin*, red. J. Malec i W. Uruszczak, Kraków 1999.
- Lityński A., *Sejmiki województwa płockiego przed i w czasie Sejmu Czteroletniego. Z badań nad organizacją i funkcjonowaniem*, [w:] *W dwusetną rocznicę wolnego Sejmu. Ludzie – państwo – prawo czasów Sejmu Czteroletniego*, red. A. Lityński, Katowice 1988.
- Lityński A., *Sejmiki ziemskie 1764–1793. Dzieje reformy*, Katowice 1988.
- Lityński A., *Szlachecka doktryna na sejmikach, czyli między mitem a utopią. Zagadnienia wybrane*, [w:] *Parlament. Prawo. Ludzie. Studia ofiarowane Profesorowi Juliuszowi Bardachowi*, Warszawa 1996.
- Lityński A., *Z problematyki klasyfikacji sejmików ziemskich*, „Prace Naukowe Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach” 1969, Prace Prawnicze 1.
- Lulewicz H., *Gniewów o unię ciąg dalszy. Stosunki polsko-litewskie w latach 1569–1588*, Warszawa 2002.
- Łaszewski R., *Delegacja sejmowa jako instrument ratyfikacji I i II rozbioru Polski*, CPH 1971, t. XXIII, z. 2.
- Łaszewski R., *Instrukcje poselskie w drugiej połowie XVIII wieku*, AUNC 1973, Prawo 12.

- Łaszewski R., *Pozycja sejmików przedsejmowych w systemie politycznym Polski stanisławowskiej*, [w:] *Ustrój i prawo w przeszłości dalszej i bliższej. Studia historyczne o prawie dedykowane Prof. Stanisławowi Grodzkiemu w pięćdziesiątą rocznicę pracy naukowej*, red. J. Malec i W. Uruszczak, Kraków 2001.
- Łaszewski R., *Sejm polski w latach 1763–1793. Studium historyczno-prawne*, Warszawa–Poznań 1973.
- Łaszewski R., *Sejmiki przedsejmowe w Polsce stanisławowskiej. Problemy organizacji i porządku obrad*, AUNC 1977, Prawo 15.
- Łaszewski R., *Ziemia dobrzyńska od połowy XV wieku do upadku Rzeczypospolitej szlacheckiej*, [w:] *Studia z dziejów ziemi dobrzyńskiej XV–XX wiek*, red. M. Wojciechowski, Warszawa–Poznań–Toruń 1987.
- Łojek J., *Misja Debolego w Petersburgu w latach 1787–1792*, Warszawa–Wrocław–Kraków 1962.
- Łubieńska C., *Sprawa dysydencka 1764–1766*, Warszawa–Kraków 1911.
- Łukowski G.T., *The Szlachta and the Confederacy of Radom 1764–1767/8: A Study of the Polish Nobility*, Roma 1977.
- Lysiak L., *O społecznym składzie sejmików ziemskich*, [w:] *Księga pamiątkowa ku czci Konstantego Grzybowskiego*, Kraków 1971
- Machynia M., Srzednicki C., *Oficerowie Rzeczypospolitej Obojga Narodów 1777–1794. Spisy, t. I: Oficerowie wojska koronnego, cz. I, Sztab i kawaleria*, Kraków 2002.
- Magier A., *Estetyka miasta stołecznego Warszawy*, Wrocław–Warszawa–Kraków 1963.
- Maisel W., *Dzieje polityczne miasta, administracja, wojskowość*, [w:] *Dzieje Kalisza*, red. W. Rusiński, Poznań 1977.
- Maisel W., *Trybunał Koronny w świetle laudów sejmikowych i konstytucji sejmowych*, CPH 1982, t. XXXIV, z. 2.
- Malec J., *Litwa wobec unitarystycznych tendencji kształtowania nowego modelu państwa w początkach panowania Stanisława Augusta Poniatowskiego*, [w:] *Przemiany w Polsce, Rosji, na Ukrainie, Białorusi i Litwie (druga połowa XVII – pierwsza połowa XVIII wieku)*, red. J. Bardach, Wrocław–Warszawa–Kraków 1994
- Matyasik J., *Obóz polityczny króla Michała Korybuta Wiśniowieckiego* Warszawa 2011.
- Mazur K., *W stronę integracji z Koroną. Sejmiki Wołynia i Ukrainy w latach 1569–1648*, Warszawa 2006.
- Mencel T., *Feliks Łubieński. Minister sprawiedliwości Księstwa Warszawskiego (1758–1848)*, Warszawa 1952.
- Michalski J., *Do dziejów stronnictwa austriackiego i polskiej polityki Austrii*, [w:] *Z dziejów wojny i polityki. Księga pamiątkowa ku uczczeniu siedemdziesiątej rocznicy urodzin prof. dra Janusza Wolińskiego*, Warszawa 1964.
- Michalski J., *Dyplomacja polska w latach 1764–1795*, [w:] *Historia dyplomacji polskiej, t. II: 1572–1795*, red. Z. Wójcik, Warszawa 1982.
- Michalski J., *Fryderyk Wielki i Grzegorz Potemkin w latach kryzysu przymierza prusko-rosyjskiego*, [w:] *Między Wschodem a Zachodem. Rzeczpospolita XVI–XVIII w. Studia ofiarowane Zbigniewowi Wójcikowi w siedemdziesiątą rocznicę urodzin*, Warszawa 1993.
- Michalski J., *Jeszcze o konstytucji sejmu 1776 roku „konwikcje w sprawach kryminalnych”*, KH 1996, R. CIII, 3.
- Michalski J., *Les diétines polonaises au XVIIIe siècle*, „Acta Poloniae Historica” 1965, t. XII.
- Michalski J., *Lipiński Józef Kazimierz*, [w:] PSB, t. XVII, 1972.
- Michalski J., *Lubomirski Stanisław*, [w:] PSB, t. XVIII, 1973.
- Michalski J., *Ogrodzki Jacek*, [w:] PSB, t. XXIII, 1978.
- Michalski J., *O zmianę ambasadora w Warszawie (zabiegi magnackiej opozycji w latach 1775–1776)*, KH 2002, R. CIX, 3.

- Michalski J., *Opozycja magnacka i jej cele w początkach Sejmu Czteroletniego*, [w:] *Sejm Czteroletni i jego tradycje*, red. J. Kowecki, Warszawa 1991.
- Michalski J., *Początki opozycyjnej działalności Franciszka Ksawerego Branickiego*, KH 2006, R. CXIII, 2.
- Michalski, *Polska wobec wojny o sukcesję bawarską*, Wrocław–Warszawa–Kraków 1964.
- Michalski J., *Dwie misje księcia Stanisława*, [w:] *Księga pamiątkowa 150-lecia Archiwum Głównego Akt Dawnych w Warszawie*, red. A. Stebelski, Warszawa 1958.
- Michalski J., *Poniatowski Stanisław*, [w:] PSB, t. XXVII, 1983.
- Michalski J., *Problematyka aliansu polsko-rosyjskiego w czasach Stanisława Augusta. Lata 1764–1766*, PH 1984, t. XXXV, z. 4.
- Michalski J., *Problematyka ludności luźnej w pierwszej połowie panowania Stanisława Augusta*, [w:] idem, *Studia historyczne z XVIII i XIX wieku*, t. I, Warszawa 2007.
- Michalski J., *Problematyka reformy sądownictwa i prawa sądowego w okresie sejmu delegacyjnego lat 1767–1768*, CPH 2002, t. LIV, z. 2.
- Michalski J., *Publicystyka i parapublicystyka doby sejmu 1776 roku*, KH 1998, R. CV, 1.
- Michalski J., *Reforma sądownictwa na sejmie konwokacyjnym 1764 roku*, [w:] *Między wielką polityką a szlacheckim partykularzem. Studia z dziejów nowożytnej Polski i Europy ku czci Profesora Jacka Staszewskiego*, Toruń 1993.
- Michalski J., *Rejtan i dylematy Polaków w dobie pierwszego rozbioru*, KH 1986, R. XCIII, 4.
- Michalski J., *Sejm w czasach panowania Stanisława Augusta*, [w:] *Historia sejmu polskiego*, red. J. Michalski, Warszawa 1984.
- Michalski J., *Rzewuski Franciszek*, [w:] PSB, t. XXXIV, 1992.
- Michalski J., *Sejmiki poselskie 1788 r.*, cz. I–III, PH 1960, t. LI, z. 1–3.
- Michalski J., *Sprawa miejska w opinii szlacheckiej przed Sejmem Czteroletnim*, PH 1951, t. XLII.
- Michalski J., *Sprawa przymierza polsko-rosyjskiego w dobie aneksji Krymu*, [w:] idem, *Studia historyczne z XVIII i XIX wieku*, t. I, Warszawa 2007.
- Michalski J., *Sprawa zwrotu ponadtraktatowych nabytków austriackich i pruskich po pierwszym rozbiore*, KH 2005, R. CXII, 1.
- Michalski J., *Stanisław August Poniatowski*, Warszawa 2009.
- Michalski J., *Zagadnienie reformy sądownictwa i prawa sądowego w początkach panowania Stanisława Augusta*, CPH 2000, t. LII, z. 1–2.
- Michalski J., *Zagadnienie unii polsko-litewskiej w czasach panowania Stanisława Augusta*, „Zapiski Historyczne” 1986, t. LI, z. 1.
- Michalski J., *Zmierch prokonsulatu Stackelberga*, [w:] *Sejm Czteroletni i jego tradycje*, red. J. Kowecki, Warszawa 1991.
- Młyńska A., *Akty wieluńskiej Komisji Boni Ordinis z 1781 r.*, „Rocznik Wieluński” 2007, t. VII.
- Morawski K.M., *Do charakterystyki okresu Rady Nieustającej i genezy przymierza polsko-pruskiego*, KH 1913, R. XXVII.
- Morawski K.M., *Ignacy Potocki*, cz. I: 1750–1788, Warszawa 1911.
- Morawski K.M., *Pogląd na opozycję magnacką między pierwszym rozbiorem a sejmem czteroletnim*, [w:] *Studia historyczne wydane ku czci prof. Wincentego Zakrzewskiego*, Kraków 1908.
- Mrozowska K., *Szkoła Rycerska Stanisława Augusta Poniatowskiego (1765–1794)*, Wrocław 1961.
- Müller W., *Szczygielski W., Młodziejowski Andrzej Mikołaj*, [w:] PSB, t. XXII, 1976.
- Mycielski K., *Mycielscy. Zarys monografii*, Warszawa 1998.
- Mycielski M., *Marcin Badeni [1751–1814]. Kariera kontuszowego ministra*, Warszawa 1994.
- Nanke C., *Szlachta wołyńska wobec Konstytucji Trzeciego Maja*, Lwów 1907.
- Natoński B., *Rogaliński Józef Feliks*, [w:] PSB, t. XXXI, 1988.
- Naworski Z., *Sejmik generalny Prus Królewskich 1569–1772*, Toruń 1992.

- Nawrot D., *Franciszek Ksawery Woyna – „tobie się szczęście uśmiecha [...] i król ci pozwala ucha”*, [w:] *Faworyci i opozycjoniści. Król a elity polityczne Rzeczypospolitej XV–XVIII wieku*, red. M. Markiewicz i R. Skowron, Kraków 2006.
- Nawrot D., *Sprawa kurlandzka na Sejmie Wielkim*, [w:] *Cztery lata nadziei*, red. H. Kocój, Katowice 1988.
- Ochmann-Staniszevska S., Staniszewski Z., *Sejm Rzeczypospolitej za panowania Jana Kazimierza Wazy. Prawo – doktryna – praktyka*, t. I–II, Wrocław 2000.
- Olszewski H., *Doktryny prawno-polityczne czasów saskich (1697–1740)*, Warszawa 1961.
- Olszewski H., *Praktyka limitowania sejmików*, CPH 1961, t. XIII, z. 1.
- Olszewski H., *Sejm w dawnej Rzeczypospolitej. Ustrój i idee*, t. I: *Sejm Rzeczypospolitej epoki oligarchii. Prawo – praktyka – teoria – programy*, Poznań 2002.
- Opaliński E., *Elita władzy w województwach poznańskim i kaliskim za Zygmunta III*, Poznań 1981.
- Opaliński E., *Krwawy sejmik w Szadku przed sejmem 1623 roku*, KH 2007, R. 4.
- Opaliński E., *Postawa polityczna szlachty województwa sieradzkiego w latach 1587–1648*, „Odrodzenie i Reformacja w Polsce” 1981, t. XXVI.
- Opaliński E., *Rodziny wielkosenatorskie w Wielkopolsce, na Kujawach i na Mazowszu. Podstawy karier*, Warszawa 2007.
- Opaliński E., *Sejm srebrnego wieku 1587–1652. Między głosowaniem większościowym a liberum veto*, Warszawa 2001.
- Pachoński J., *Prusimski Kazimierz Józef Antoni*, [w:] PSB, t. XXVIII, 1984–1985.
- Paradowski P., *W obliczu „nagłych potrzeb” Rzeczypospolitej. Sejmy ekstraordynaryjne za panowania Władysława IV Wazy*, Toruń 2005.
- Pawiński A., *Rządy sejmikowe w Polsce 1572–1795 na tle stosunków województw kujawskich*, opr. i wstępem poprzedził H. Olszewski, wyd. 2, Warszawa 1978.
- Pietrzak J., *Uchwalanie ustaw w latach 1605–1623*, „Acta Universitatis Wratislaviensis” 1979, nr 477, Historia XXXI.
- Plaża S., *Sejmiki i zjazdy szlacheckie województw poznańskiego i kaliskiego. Ustrój i funkcjonowanie (1572–1632)*, Warszawa 1984.
- Plaża S., *Sejmiki i zjazdy szlacheckie województwa sieradzkiego. Ustrój i funkcjonowanie (1572–1632)*, Warszawa–Kraków 1987.
- Podgórzak M., *Suchodolski Wojciech*, [w:] PSB, t. XLV, 2008.
- Pomykaj S., *Sejmiki wielkopolskie w Środzie w latach 1733–1763*, Kalisz 1932.
- Poraziński J., *Epiphania Poloniae. Orientacje i postawy polityczne szlachty polskiej w dobie wielkiej wojny północnej (1702–1710)*, Toruń 1999.
- Poraziński J., *Opozycja wielkopolska na początku wojny północnej (1702–1703)*, AUNC 1985, Historia 20.
- Prochaska A., *Z dziejów samorządu ziemi chełmskiej*, cz. I–III, PH 1908, t. VI.
- Przyboś K., *Sejmik województwa krakowskiego w czasach saskich (1697–1763)*, Kraków 1981.
- Pułaski K., *Lipińscy herbu Brodzicz i herbu Gozdawa*, Wiedeń 1922.
- Rabowicz E., *Kiełczewski Józef*, [w:] PSB, t. XII, 1966.
- Rachuba A., *Wielkie Księstwo Litewskie w systemie parlamentarnym Rzeczypospolitej w latach 1569–1763*, Warszawa 2002.
- Rafacz J., *Sejmik gospodarski ziemi warszawskiej*, „Sprawozdania z Posiedzeń Towarzystwa Naukowego w Warszawie” 1939, Wydział II, t. XXXII, z. 1–3.
- Ratajczyk L., *Przezwyciężenie kryzysu militarneho Rzeczypospolitej przed reformami Sejmu Czteroletniego*, Warszawa 1975.
- Rawicz E., *Indygenat za Stanisława Augusta*, „Rocznik Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Przemyślu” 1924.

- Rolnik D., *Miejsce i rola Radziwiłłów w życiu publicznym Rzeczypospolitej lat 1764–1795 w świetle literatury pamiętnikarskiej czasów stanisławowskich*, [w:] *Radziwiłłowie. Obrazy literackie. Biografie. Świadectwa historyczne*, Lublin 2003.
- Rolnik D., *Szlachta koronna wobec konfederacji targowickiej (maj 1792 – styczeń 1793)*, Katowice 2000.
- Romaniuk P., *Sołłohub Jan*, [w:] PSB, t. XL, 2000.
- Rosner A., *Mniszech Michał*, [w:] PSB, t. XXI, 1976.
- Rostocki W., *Jabłonowski Maciej*, [w:] PSB, t. X, 1962.
- Rostworowski E., *Czasy saskie i Oświecenie*, [w:] *Zarys historii Polski*, red. T. Manteuffel, Warszawa 1979.
- Rostworowski E., *Gomoliński Ignacy*, [w:] PSB, t. VIII, 1959/1960.
- Rostworowski E., *Kurdwanowski Kajetan*, [w:] PSB, t. XVI, 1971.
- Rostworowski E., *Mierzejewski Józef Wojciech*, [w:] PSB, t. XXI, 1976.
- Rostworowski E., *Mikorski Franciszek Ksawery*, [w:] PSB, t. XXI, 1976.
- Rostworowski E., *Moszczeński Adam*, [w:] PSB, t. XXII, 1977.
- Rostworowski E., *Ostatni król Rzeczypospolitej. Geneza i upadek Konstytucji 3 maja*, Warszawa 1966.
- Rostworowski E., *Potocki Stanisław Szczęsny*, [w:] PSB, t. XXVIII, 1984–1985.
- Rostworowski E., *Sprawa aukcji wojska na tle sytuacji politycznej przed Sejmem Czteroletnim*, Warszawa 1957.
- Rudnicki K., *Biskup Kajetan Sołtyk 1715–1788*, Warszawa–Kraków 1906.
- Rutkowski J., *Historia gospodarcza Polski*, t. I, wyd. 3, Poznań 1947.
- Rybarski R., *Skarbowość Polski w dobie rozbiorów*, Kraków 1937.
- Rymyszyna M., *Gabinet Stanisława Augusta*, Warszawa 1962.
- Schmitt H., *Dzieje Polski XVIII i XIX wieku osnowane przeważnie na niewydanych dotąd źródłach*, t. III, Kraków 1867.
- Seredyka J., *Elekcje marszałków poselskich za Zygmunta III Wazy (1587–1632)*, „Acta Universitatis Wratislaviensis” 1988, nr 945, Historia LXVI.
- Siedlecki J., *Sejmiki szlachty ziemi bielskiej w Brańsku w XVI–XVIII wieku*, PH 1989, t. LXXX.
- Siemieński J., *Organizacja sejmiku ziemi dobrzyńskiej*, Kraków 1906.
- Skalkowski A.M., *Bniński Lukasz*, [w:] PSB, t. II, 1936.
- Skalkowski A.M., *Byszewski Arnold Anastazy*, [w:] PSB, t. III, 1937.
- Skalkowski A.M., *Gorzeński Augustyn*, [w:] PSB, t. VIII, 1959–1960.
- Skalkowski A.M., *Józef Wybicki (1747–1795)*, Poznań 1927.
- Sławiński T., *Kretkowscy i ich dzieje od połowy XIV wieku*, Warszawa–Skarszew 2011.
- Smoleński W., *Mieszczanstwo warszawskie w końcu wieku XVIII*, wyd. 2, Warszawa 1976.
- Smoleński W., *Żywioły zachowawcze i Komisya Edukacyjna*, [w:] idem, *Pisma historyczne*, t II, Kraków 1901
- Sobczak J., *Działalność sejmików województwa sieradzkiego po reformie 1791 r.*, „Studia i Materiały do Dziejów Wielkopolski i Pomorza” 1984, t. XV.
- Sobczak J., *Organizacja i działalność sejmiku łęczyckiego po reformie 1791 r.*, RŁ 1986, t. XXXVI.
- Sobczak J., *Organizacja i działalność sejmiku ziemi dobrzyńskiej po reformie 1791 r.*, „Ziemia Kujawska” 1985, t. VII.
- Sobczak J., *Powiat koniński na zreformowanym sejmiku kaliskim 14 lutego 1792 roku*, „Rocznik Koniński” 1978, R. VI.
- Sobczak J., *Reforma sejmików na sejmie czteroletnim i jej realizacja w Wielkopolsce*, „Roczniki Historyczne” 1980, R. XLVI.
- Sobczak J., *Sejmiki Wielkopolski wobec reform Sejmu Czteroletniego*, [w:] *W pięćsetlecie Konstytucji Nihil novi. Z dziejów stanowienia prawa w Polsce*, red. A. Ajnenkiel, Warszawa 2006.

- Sobczak J., *Sejmiki województwa podlaskiego po reformie w r. 1791*, „Studia Historyczne” 1986, R. XXIX, z. 4.
- Sokalski M., *Między królewskim majestatem a szlachecką wolnością. Postawy polityczne szlachty małopolskiej w czasach Michała Korybuta Wiśniowieckiego*, Kraków 2002.
- Sosin S., *Reforma sejmików na sejmie 4-letnim*, [w:] *Korpus kadetów nr 2 w dziesiątą rocznicę istnienia 1919/20–1929/30*, Chełmno 1930.
- Srogosz T., *Nowożytny lokalne organy administracyjno-samorządowe na ukraińskich terenach Rzeczypospolitej w okresie panowania Stanisława Augusta Poniatowskiego*, [w:] *Urzędy państwowe, organy samorządowe i kościelne oraz ich kancelarie na polsko-ruskim pograniczu kulturowym i etnicznym od XV do XIX wieku*, red. H. Gmiterek i J. Łosowski, Kraków 2010.
- Srogosz T., *Problemy sanitarno-zdrowotne w działalności administracji Rzeczypospolitej w okresie stanisławowskim*, Łódź 1993.
- Srogosz T., *Rzeczpospolita wobec aneksji Krymu przez Rosję w 1783 roku*, [w:] *Władza i polityka w czasach nowożytnych*, red. Z. Anusik, Łódź 2011.
- Stanek W., *Konfederacja sejmowa z 1776 roku – narzędzie dworskiego zamachu stanu*, AUNC 1993, Historia 28.
- Stanek W., *Konfederacje generalne koronne w XVIII wieku*, Toruń 1991.
- Stanek W., *Konfederacje województw kujawskich w latach 1660–1772. Organizacja i funkcjonowanie*, „Zapiski Kujawsko-Dobrzyńskie” 1988, t. VI.
- Staszewski J., *Bolesław Kazimierz*, [w:] PSB, t. II, 1936.
- Stolicki J., *Wobec wolności i króla. Działalność polityczna szlachty ukraińskiej i wołyńskiej w latach 1673–1683*, Kraków 2007.
- Stroynowski A., *Elita polityczna Wielkopolski w epoce stanisławowskiej*, „Rocznik Lubuski” 2009, t. XXXV, cz. 1.
- Stroynowski A., *Emfiteutyczna reforma królewszczyzn*, CPH 1981, t. XXXIII, z. 2.
- Stroynowski A., *Opozycja sejmowa w dobie rządów Rady Nieustającej. Studium w dziejach kultury politycznej*, Łódź 2005.
- Stroynowski A., *Patriotyczne wystąpienia opozycji na sejmie 1778 r.*, AUL 1984, FH 19.
- Stroynowski A., *Pierwszy „wolny” sejm stanisławowski 1778 roku (główne problemy obrad)*, AUL 1990, FH 37.
- Stroynowski A., *Problem odrębności litewskiej w obradach sejmów z lat 1778–1786*, [w:] *Rzeczpospolita państwem wielu narodowości i wyznań. XVI–XVIII wiek*, red. T. Ciesielski i A. Filipczak-Kocur, Warszawa–Opole 2008.
- Stroynowski A., *Przyczyny odrzucenia kodeksu Zamoyskiego*, CPH 1984, t. XXXVI, z. 1.
- Stroynowski A., *Z dziejów egzemplarza obowiązkowego w Polsce XVIII w.*, „Przegląd Biblioteczny” 1983, R. LI, z. 1.
- Stroynowski A., *Reforma królewszczyzn na Sejmie Czteroletnim*, Łódź 1979.
- Stroynowski A., *Rola biskupów w obradach sejmów z lat 1778–1786*, „Acta Universitatis Wratislaviensis” 2009, nr 3148, Historia CLXXVIII.
- Stroynowski A., *Sejmowa opozycja antykrólewska w czasach rządów Rady Nieustającej (kryteria klasyfikacji)*, AUL 1984, FH 18.
- Stroynowski A., *Zmiany sytuacji politycznej w Rzeczypospolitej przed ostatnim „wolnym” sejmem w 1786 r.*, AUL 1996, FH 58.
- Sucheni-Grabowska A., *Sejm w latach 1540–1587*, [w:] *Historia sejm polskiego*, t. I, red. J. Michalski, Warszawa 1984.
- Szafrąński W., *Kodeks Stanisława Augusta*, Poznań 2007.
- Szczańska Z., *Odpowiedzialność rządu w Polsce w latach 1775–1792*, CPH 1975, t. XXVII, z.1.

- Szczańska Z., *Sąd sejmowy w okresie rządów Rady Nieustającej. Proces barona Juliusa*, CPH 1968, t. XX.
- Szczygielski Waclaw, *Janikowski Konstanty*, [w:] PSB, t. X, 1962–1964.
- Szczygielski Waclaw, *Kobielski Jan Nepomucen*, [w:] PSB, t. XIII, 1967–1968.
- Szczygielski Waclaw, *Konfederacja barska na Kujawach (1768–1772)*, cz. I, „Ziemia Kujawska” 1978, t. V.
- Szczygielski Waclaw, *Konfederacja barska w Wielkopolsce 1768–1770*, Warszawa 1970.
- Szczygielski Waclaw, *Krasiński Kazimierz*, [w:] PSB, t. XV, 1970.
- Szczygielski Waclaw, *Kraszewski Jan Aleksander*, [w:] PSB, t. XV, 1970.
- Szczygielski Waclaw, *Kretkowski Jakub Zygmunt*, [w:] PSB, t. XV, 1970.
- Szczygielski Waclaw, *Kwilecki Franciszek Antoni*, [w:] PSB, t. XVI, 1971.
- Szczygielski Waclaw, *Kwilecki Konstanty*, [w:] PSB, t. XVI, 1971.
- Szczygielski Waclaw, *Malczewski (Skarbek-Malczewski) Adam Jan Wojciech*, [w:] PSB, t. XIX, 1974.
- Szczygielski Waclaw, *Miaskowski Franciszek Salezy Karol*, [w:] PSB, t. XX, 1975.
- Szczygielski Waclaw, *Miączyński Kajetan Adam*, [w:] PSB, t. XX, 1975.
- Szczygielski Waclaw, *Mycielski Józef*, [w:] PSB, t. XXII, 1977.
- Szczygielski Waclaw, *Ostrowski Michał*, [w:] PSB, t. XXIV, 1979.
- Szczygielski Waclaw, *Ostrowski Wojciech*, [w:] PSB, t. XXIV, 1979.
- Szczygielski Waclaw, *Ośnialowski Jan*, [w:] PSB, t. XXIV, 1979.
- Szczygielski Waclaw, *Psarski Fryderyk Jakub*, [w:] PSB, t. XXIX, 1986.
- Szczygielski Waclaw, *Sieroszewski (Sieraszewski) Antoni*, [w:] PSB, t. XXXVII, 1996.
- Szczygielski Waclaw, *Skórzewski Paweł*, [w:] PSB, t. XXXVIII, 1997.
- Szczygielski Wojciech, *Dzieje ziemi wieluńskiej*, Łódź 1969.
- Szczygielski Wojciech, *Krytyka parlamentarna Rady Nieustającej w początkach obrad Sejmu Wielkiego a problem konstytucyjnej reformy władz wykonawczych państwa*, PNH 2003, R. II, nr 2 (4).
- Szczygielski Wojciech, *Przyczynek do badań nad świadomością polityczną szlachty lubelskiej w czasach Sejmu Wielkiego*, [w:] *Dyplomacja. Polityka. Prawo*, red. I. Panic, Katowice 2001.
- Szczygielski Wojciech, *Referendum trzeciomajowe. Sejmiki lutowe 1792 roku*, Łódź 1994.
- Szczygielski Wojciech, *Rozważania ma temat Sejmu Wielkiego (w 220. rocznicę inauguracji obrad)*, PNH 2008, R. VII, nr 2.
- Szczygielski Wojciech, *Sejm gotowy i władza typu Straży (z badań nad percepcją społeczną reformy ustroju państwa w czasach Sejmu Wielkiego)*, PNH 2003, R. II, nr 1 (3).
- Szczygielski Wojciech, *Sejm nieustający. Batalia parlamentarna o jego urzeczywistnienie i rola w życiu politycznym Rzeczypospolitej u schyłku XVIII wieku*, PNH 2002, R. I, nr 1.
- Szemborski H., *Rok 1670 w życiu politycznym województw poznańskiego i kaliskiego*, „Acta Universitatis Wratislaviensis” 1988, nr 945, Historia LCVI.
- Szujski J., *Dzieje Polski*, t. IV, cz. II: 1668–1795, Lwów 1866.
- Szwaciński T., *Sejmiki poselskie przed konwokacją 1764 r.*, KH 2006, R. CXIII, 1.
- Szymczak J., *Rozwój terytorialno-administracyjny do schyłku XVIII w.*, [w:] *Województwo wrocławskie. Monografia regionalna*, Łódź–Wrocław 1982.
- Szyndler B., *Stanisław Nałęcz Małachowski 1736–1809*, Warszawa 1979.
- Śreniowski S., *Organizacja sejmiku halickiego*, Lwów 1938.
- Śreniowski S., *Zbiegostwo chłopów w dawnej Polsce jako zagadnienie ustroju społecznego*, Warszawa 1948.
- Taczyński B., *Uwagi o reprezentacji dobrzyńskiej na sejmy epoki oligarchii w latach 1650–1763*, „Zapiski Kujawsko-Dobrzyńskie” 1988, t. VI.
- Tarnawski M., *Kodeks Zamoyskiego na tle stosunków kościelno-państwowych za czasów Stanisława Augusta*, Lwów 1916.

- Ternes J., *Sejmik chełmski za Wazów (1587–1668)*, Lublin 2004.
- Ternes J., *Sejmiki ziemskie i ich miejsce w systemie parlamentarnym szlacheckiej Rzeczypospolitej*, [w:] *Między konstytucją nihil novi a ustawodawstwem nowoczesnej demokracji. Parlamentaryzm polski XVI–XX wieku*, red. H. Gmiterek, S. Piątkowski, J. Wrona, Radom 2005.
- Tomczyk G., *Stronnictwo królewskie na sejmie 1776 roku*, AUL 1993, FH 49.
- Tomczyk G., *Tadeusz Lipski kasztelan łączycy na sejmie 1776 roku*, RŁ 1988, t. XXXVIII.
- Topolski J., *Pruskie uzurpacje graniczne w dobie pierwszego rozbioru Polski (1772–1777)*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza” 1968, Historia, z. 8.
- Tracki K., *Ostatni kanclerz litewski. Joachim Litawor Chreptowicz w okresie Sejmu Czteroletniego 1788–1792*, Wilno 2007.
- Trawicka Z., *Sejmiki województwa sandomierskiego w latach 1572–1696*, Kielce 1985.
- Ujma M., *Sejmik lubelski 1572–1696*, Warszawa 2003.
- Uruszczak W., *Sejm walny koronny w latach 1506–1540*, Warszawa 1980.
- Urzędnicy centralni i nadworni koronni Polski XIV–XVIII wieku. Spisy*, red. A. Gąsiorowski, Kórnik 1992.
- Urzędnicy kujawscy i dobrzyńscy XVI–XVIII wieku. Spisy*, opr. K. Mikulski i W. Stanek, red. A. Gąsiorowski, Kórnik 1990.
- Urzędnicy podlascy XIV–XVIII wieku. Spisy*, opr. E. Dubas-Urwanowicz, W. Jarmolik, M. Kulecki, J. Urwanowicz, Kórnik 1994.
- Urzędnicy Wielkiego Księstwa Litewskiego. Spisy*, t. II: *Województwo trockie XIV–XVIII wiek*, red. A. Rachuba, Warszawa 2009.
- Urzędnicy Wielkiego Księstwa Litewskiego. Spisy*, t. IV: *Ziemia smoleńska i województwo smoleńskie XIV–XVIII wiek*, opr. H. Lulewicz, A. Rachuba i P. Romaniuk, red. A. Rachuba, Warszawa 2003.
- Urzędnicy wielkopolscy XVI–XVIII wieku. Spisy*, opr. A. Bieniaszewski, Wrocław 1987.
- Urzędnicy województw kijowskiego i czernihowskiego XV–XVIII wieku. Spisy*, opr. E. Janas i W. Kłaczewski, Kórnik 2002.
- Urzędnicy województw łączycy i sieradzkiego XVI–XVIII wieku. Spisy*, opr. E. Opaliński i H. Żerek-Kleszcz, red. A. Gąsiorowski, Kórnik 1993.
- Urzędnicy województwa bełskiego i ziemi chełmskiej XIV–XVIII wieku. Spisy*, opr. H. Gmiterek, R. Szczygieł, red. A. Gąsiorowski, Kórnik 1992.
- Urzędnicy województwa krakowskiego XVI–XVIII wieku. Spisy*, opr. S. Cynarski i A. Falniowska-Gradowska, red. A. Gąsiorowski, Kórnik 1990.
- Urzędnicy województwa sandomierskiego XVI–XVIII wieku. Spisy*, opr. K. Chłapowski i A. Falniowska-Gradowska, red. A. Gąsiorowski, Kórnik 1993.
- Wereszycka H., *Jabłonowski Antoni Barnaba*, [w:] PSB, t. X, 1962.
- Wereszycka H., *Mycielski Aleksander*, [w:] PSB, t. XXII, 1977.
- Wierzbicki L.A., *O zgodę w Rzeczypospolitej. Zjazd warszawski i sejm pacyfikacyjny 1673 roku*, Lublin 2005.
- Wilder J.A., *Traktat handlowy polsko-pruski z roku 1775. Gospodarze znaczenie utraty dostępu do morza*, Warszawa 1937.
- Wisińska M., *Łęczyckie wobec Konstytucji 3 maja*, RŁ 1987, t. XXXVII.
- Wisińska M., *Opozycja magnacka w Sieradzkim w latach 1785–1790*, RŁ 1982, t. XXXII.
- Wisińska M., *Sejmik deputacki 1788 roku w Łęczycy*, RŁ 1980, t. XXIX.
- Wisińska M., *Sieradzkie wobec Konstytucji 3 maja*, RŁ 1985, t. XXXIII.
- Wisińska M., *Ziemia wieluńska wobec Konstytucji 3 maja*, „Sieradzki Rocznik Muzealny” 1984.
- Wislocki J., *Gurowski Rafał*, [w:] PSB, t. IX, 1960–1961.
- Włodarczyk J., *Dzieje polityczne od połowy XVI wieku do upadku Rzeczypospolitej*, [w:] *Szkice z dziejów Sieradzkiego*, Łódź 1977.

- Włodarczyk J., *Problematyka szkół i oświaty w laudach sejmików łęczyckich*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Łódzkiego” 1972, Nauki Humanistyczno-Społeczne, z. 88.
- Włodarczyk J., *Sejmiki jako szkoła wychowania obywatelskiego (na przykładzie sejmików sieradzkiego i łęczyckiego)*, [w:] *Dzieje kultury politycznej w Polsce*, red. J.A. Gierowski, Warszawa 1977.
- Włodarczyk J., *Sejmiki łęczyckie*, Łódź 1973.
- Włodarczyk J., *Sprawy kościelne i wyznaniowe na sejmikach łęczyckich*, RŁ 1966, t. XI (XIV).
- Włodarczyk J., *Uczestnicy sejmików łęczyckich*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Łódzkiego” 1963, Nauki Humanistyczno-Społeczne, z. 72.
- Wojtyński M., *Szkatuła prywatna króla Stanisława Augusta Poniatowskiego*, Warszawa 2003.
- Wołoszyński R.W., *Kicki Onufry*, [w:] PSB, t. XII, 1966.
- Wrede M., *Elekcja posłów na Sejm w Proszowicach w 1689 roku*, PH 1985, t. LXXVI.
- Zahorski A., *Centralne instytucje policyjne w Polsce w dobie rozbiorów*, Warszawa 1959.
- Zahorski A., *Ignacy Wyssogota Zakrzewski. Prezydent Warszawy*, Warszawa 1979.
- Zahorski A., *Komarzewski Jan Baptysta*, [w:] PSB, t. XIII, 1967–1968.
- Zahorski A., *Lipski Tadeusz*, [w:] PSB, t. XVII, 1972.
- Zahorski A., *Małachowski Jacek*, [w:] PSB, t. XIX, 1974.
- Zahorski A., *Stanisław August jako polityk*, Warszawa 1966.
- Zajewski W., *Józef Wybicki*, wyd. 2, Warszawa 1983.
- Zakrzewski A.B., *Kierowanie obradami sejmików Wielkiego Księstwa Litewskiego (XVI–XVIII w.)*, „Studia z Dziejów Państwa i Prawa Polskiego” 2000, t. V.
- Zakrzewski A.B., *Sejmiki Wielkiego Księstwa Litewskiego epoki stanisławowskiej (do 1788 r.). Zmiany w ustroju i funkcjonowaniu*, [w:] *Ziemie północne Rzeczypospolitej polsko-litewskiej w dobie rozbiorowej 1772–1815*, red. M. Biskup, Warszawa–Toruń 1996.
- Zakrzewski A.B., *Sejmiki Wielkiego Księstwa Litewskiego XVI–XVIII w. Ustrój i funkcjonowanie: sejmik trocki*, Warszawa 2000.
- Zielińska E., *Otto Magnus Stackelberg wobec projektu skonfederowania sejmu 1782 roku. Przyczynek do praktyki polityki rosyjskiej w Rzeczypospolitej przed Sejmem Wielkim*, KH 1999, R. CVI, 4.
- Zielińska Z., *Geneza upadku orientacji rosyjskiej u progu Sejmu Czteroletniego w opinii ambasadora Stackelberga*, „Wiek Oświecenia” 1999, t. XV.
- Zielińska Z., *Początek rosyjskiej niełaski Czartoryskich i „słabość” Stanisława Augusta (1764–1766)*, [w:] *Trudne stulecia. Studia z dziejów XVII i XVIII wieku*, Warszawa 1994.
- Zielińska Z., *Polska w okowach „systemu północnego” 1763–1766*, Kraków 2012.
- Zielińska Z., *Poniatowski Michał Jerzy*, [w:] PSB, t. XXVII, 1983.
- Zielińska Z., *Potocki Roman Ignacy*, [w:] PSB, t. XXVIII, 1984–1985.
- Zielińska Z., *Potocki Antoni Prot*, [w:] PSB, t. XXVIII, 1984–1985.
- Zielińska Z., *Republikanizm spod znaku buławy. Publicystyka Seweryna Rzewuskiego z lat 1788–1790*, Warszawa 1988.
- Zielińska Z., *Rzewuski Seweryn*, [w:] PSB, t. XXXIV, 1992.
- Zielińska Z., *Sapieha Aleksander*, [w:] PSB, XXXIV, 1993
- Zielińska Z., *Sejmiki 8 lutego 1790 – pierwsze referendum na temat dokonań sejmu*, „Wiek Oświecenia” 1993, t. IX.
- Zielińska Z., *Sejmy polskie z lat 1764–1786*, [w:] *Parlamentaryzm w Polsce we współczesnej historiografii*, red. J. Bardach i W. Sudnik, Warszawa 1995.
- Zielińska Z., *Stanisław August i Otto Stackelberg u progu wojny rosyjsko-tureckiej (marzec–październik 1787)*, KH 2000, R. CVII, 1.
- Zielińska Z., *Studia z dziejów stosunków polsko-rosyjskich w XVIII wieku*, Warszawa 2001.
- Zielińska Z., *Suchorzewski Jan*, [w:] PSB, t. XLV, 2008.
- Zielińska Z., *Walka „Familii” o reformę Rzeczypospolitej 1743–1752*, Warszawa 1983.

- Zieliński M.G., *Cudzoziemcy w życiu codziennym Rzeczypospolitej doby stanisławowskiej*, Bydgoszcz 2004.
- Zienkowska K., *Stanisław August Poniatowski*, Wrocław–Warszawa–Kraków 1998.
- Ziółek E.M., *Biskupi senatorowie wobec reform Sejmu Wielkiego*, Lublin 2002.
- Zwierzykowski M., *Klasyfikacja sejmików na przykładzie funkcjonowania sejmiku województw poznańskiego i kaliskiego w latach 1696–1732*, [w:] *O prawie i jego dziejach księgi dwie. Studia ofiarowane Profesorowi Adamowi Lityńskiemu w czterdziestolecie pracy naukowej i siedemdziesięciolecie urodzin*, t. I, Białystok–Katowice 2010.
- Zwierzykowski M., *Komisja Skarbowa Poznańska. Z dziejów sejmikowej administracji i sądownictwa skarbowego w Wielkopolsce w XVIII wieku*, Poznań 2003.
- Zwierzykowski M., *Problematyka archiwalna w uchwałach sejmiku województw poznańskiego i kaliskiego w czasach saskich (1696–1763)*, [w:] *Pamiętnik II Ogólnopolskiego Zjazdu Studentów Archiwistyki*, Poznań 1998;
- Zwierzykowski M., *Samorząd sejmikowy województw poznańskiego i kaliskiego w latach 1696–1732*, Poznań 2010.
- Zwierzykowski M., *Sejmik województw poznańskiego i kaliskiego w latach 1696–1702*, „Scripta Minora” 2006, t. IV.
- Zwierzykowski M., *Sieraków i jego właściciele w drugiej połowie XVIII wieku*, „Sierakowskie Zeszyty Historyczne” 2008, z. 2.
- Żerek-Kleszcz H., *Brzeziny w XVII–XVIII wieku*, [w:] *Brzeziny. Dzieje miasta do 1995 roku*, red. K. Badziak, Łódź 1997.
- Żerek-Kleszcz H., *Klęski elementarne w dziejach miasta XVI–XVIII w.*, [w:] *Dzieje Piotrkowa Trybunalskiego*, red. B. Baranowski, Łódź 1989.
- Żerek-Kleszcz H., *Michał Walewski (podkomorzy krakowski i wojewoda sieradzki) i jego korespondencja z królem Stanisławem Augustem 1777–1787*, RŁ 2001, t. XLVIII.
- Żerek-Kleszcz H., *Nominacje senatorskie Stanisława Augusta Poniatowskiego w okresie Rady Nieustającej*, PNH 2006, R. V, nr 1(9).
- Żerek-Kleszcz H., *Posłowie łączycy 1764–1792 i ich status majątkowy*, AUL 2001, FH 72.
- Żerek-Kleszcz H., *Spisy szlachty województwa łęczyckiego w XVIII wieku.*, „Rocznik Polskiego Towarzystwa Heraldycznego” 2001, t. V (XVI).
- Żerek-Kleszcz H., *Stanisław Gadomski – właściciel dóbr kutnowskich, ostatni wojewoda łęczycki*, „Kutnowski Biuletyn Muzealny” 2002, nr I.
- Żerek-Kleszcz H., *Stokowski Jan Sariusz*, [w:] PSB, t. XLIV, 2006.
- Żerek-Kleszcz H., *Szamowski Ignacy*, [w:] PSB, t. XLVI, 2010.
- Żerek-Kleszcz H., *Szczawiński Jan*, [w:] PSB, t. XLVII, 2010.
- Żerek-Kleszcz H., *Wieluń w latach 1580–1792 na tle dziejów Rzeczypospolitej*, [w:] *Wieluń. Monografia miasta*, red. A. Szymczak, t. I, Łódź–Wieluń 2011.

LIFE AT THE SEJMIKS IN THE PROVINCE OF GREAT POLAND, 1780–1786

(Summary)

Life at the sejmiks in the years 1780–1786 has not yet been sufficiently researched in historiography concerning the times of the Permanent Council. The analyzed period started with considerable changes in the royalist party. Jacek Ogrodzki (Head of Stanisław August's Chancellery) and Chancellor of the Crown Andrzej Mołodziejowski both died in 1780; the fall of Antoni Tyzenhauz, the court treasurer, happened in the same year. The closing date, i.e. 1786, is that of the last "free" (not confederated) Sejm of the epoch. The research revolved around the province of Great Poland, which the author identifies as Great Poland proper (palatinates of Poznań, Kalisz and Gniezno), Kujawy with the county of Dobrzyń, palatinates of Łęczyca and Sieradz (with the county of Wieluń). Chapter One provides a detailed discussion of the political life in the Commonwealth as such (The Crown in particular) in the years 1778–1786. The following chapters present the history of particular sejmiks, offering insights into the political context and personal backgrounds. The successive chapters also contain the analysis of proceedings, the description of local parliamentary elites, the discussion of postulations offered by the sejmiks' instructions, and, finally, the depiction of activities undertaken by the envoys representing different palatinates in the parliament.

The province of Great Poland was dominated by the royalist party. However, in the shadow of Russian protectorate "free" Sejms could not meet the expectations of the szlachta, even if they were voiced by the supporters of the court. No positive response was made to the majority of szlachta's postulations concerning, for example, local problems, because there was too little time for legislative activity under the circumstances (the Sejm was burdened with tasks connected with the election and control of executive powers). Also, decisions concerning the so called *materie status* could only be made due to the universal consent of the parliament. After the reforms carried out in 1766–1768 the law deprived the szlachta's self-government of the possibility to solve these problems on their own. In this situation the envoys holding different political views became more and more conscious of the fact that it would be essential to prolong the parliamentary session which had lasted six weeks till then. This resulted in innovative solutions accepted by the Great Sejm (1788–1792).

Translated by *Dorota Filipczak*

INDEKS

W indeksie umieszczono nazwiska i kryptonimy postaci występujących w tekście i adnotacjach. Nazwiska autorów przytaczanych opracowań wyróżniono pismem pochyłym

- Achremczyk Stanisław* 10, 14, 562, 627
Adolphowa Krystyna 12, 19, 63, 335, 627
Ajnenkiel Andrzej 13, 187, 637
Aleksandrowicz Alina 126, 627
Aleksandrowicz Antoni 49, 50, 68
Aleksandrowicz Tomasz 72
Anhalt Koetten Fryderyk de 132, 243, 319, 419, 481, 514, 540
Ankwicz Józef 76, 78, 121, 122, 314
Anna, ks. Mazowiecka 8
Anusik Zbigniew 18, 25, 37, 51, 61, 65, 70, 75, 103, 105, 123, 169, 176, 183, 241, 332, 520, 550, 588, 627, 630, 638
August II Wettyn, król polski 187, 294, 631
August III Wettyn, król polski 15, 101, 205, 212, 245, 339, 340, 364, 452, 455, 538
Augustyniak Urszula 91, 327, 631
- Bachmiński Ignacy** 612
Badeni Marcin 103, 635
Badeni Stanisław 52, 61, 103, 106, 193, 199, 262, 272, 336, 341, 346, 350, 392, 417, 480, 510, 537, 542, 545, 572, 582, 612, 625
Badziak Kazimierz 451, 642
Bagniewski Jan 469, 501
Balzer Oswald 7, 627
Bałtruszałtys Grażyna 13, 20, 66, 94, 263, 627
Baran Kazimierz 17, 629
Baranowski Bohdan 160, 354, 627, 642
- Bardach Juliusz* 7, 10, 29, 40, 91, 186, 325, 627, 631, 633, 641
Bardziński Florian 461
Bardziński Józef 461, 469
Bardziński Klemens 452
Bardziński Wojciech 461
Bartochowski Władysław 386
Bartochowski Wojciech 390, 405, 408
Barycz Henryk 349, 631
Bądryński Antoni 37, 98
Bąkowski Jan 433
Bednaruk Waldemar 7, 11, 16, 46, 47, 54, 59, 106, 121, 198, 205, 209, 210, 217, 223, 226, 240, 255, 276, 279, 291, 293, 339, 376, 397, 404, 409–411, 435, 439, 443, 447, 455, 458, 474, 479, 480, 528, 559, 562, 564, 581, 627
Bernacki Ludwik 24, 625
Beyzym Paweł 166, 172
Białobłocki Antoni 221, 264, 266, 301
Bielak Józef 117
Bielecka J. 255, 279, 627
Bielecki Jan 342, 369
Bielicki Walenty 463
Bielińska Tekla 219, 366
Bieliński (sędzia grodzki nakielski) 252
Bieliński (Biliński) Jakub 195
Bieliński Franciszek 69, 111
Bieliński Piotr 197, 222, 224, 305, 310, 315, 324
Bieliński Stanisław 69, 111, 112, 136
Bieliński Walerian 220, 221

- Bielski (komornik chełmski) 148
Bieniaszewski Adam 7, 191, 244, 640
Bieńkowski L. 373, 627
 Biernaccy, rodz. 339
 Biernacki 237, 240
 Biernacki Kazimierz 364, 370, 371, 380, 381
 Biernacki Michał 347
 Biernacki Paweł 87, 338–343, 346, 348, 355, 367, 368, 371, 372, 379–384, 431, 432, 437, 438, 441, 442, 449
 Biernacki Władysław 332, 337–339, 344, 352, 370, 387, 405, 425, 430, 431, 441, 449
 Bierzyński Józef (podkomorzy żytomierski) 167
 Bierzyński Józef (rzekomy podstoli nowogrodzki) 423
 Biesiekierski Antoni 522–524, 528, 529, 532, 533, 539, 558–560, 568
 Biesiekierski Jan 523, 531, 550, 558, 560
 Billewicz Tadeusz 140, 160
 Biron Karol Ernest 147
 Biron Piotr 131, 147, 632
Biskup Marian 12, 29, 641
 Bliziński Antoni 53
 Błęszyńscy, rodz. 341, 345
 Błęszyński Daniel 359, 369
 Błęszyński Ignacy 348, 367, 368
 Błęszyński Tomasz 337, 341–343, 352, 367
 Błędowski Tadeusz 144
 Błociszewski Tadeusz 477, 478, 488, 495, 497, 503, 510
 Bniński Konstanty 322
 Bniński Łukasz 87, 189, 212, 214, 236, 238, 243, 249, 254, 256, 258, 259, 267, 268, 271, 273, 277, 281, 282, 288–290, 301, 317, 321, 322, 326, 637
 Bniński Rafał 322
Bobrzyński Michał 19, 627
 Bogatko Kazimierz 523, 528, 531, 532, 535, 536, 543, 545, 558, 559, 571
 Bogdański Andrzej 232, 254, 301
 Bogdański Ludwik 234, 235, 296, 297, 301, 302
Bogucka Maria 31, 189, 332, 434, 452, 629
 Bogucki (podwojewództwi) 257, 258
 Bogusławski 559
 Bolesz Kazimierz 195, 203, 207, 208, 213, 220, 222, 224, 237, 238, 247, 258, 263, 304, 309, 311–316, 318, 319, 324, 638
Bondyra Wiesław 14, 628
Boniecki Adam 191, 202, 252, 255, 276, 563, 627
 Boniecki Karol 53
 Boniecki Waclaw 168
 Borchowice, rodz. 41
 Borch Jan 49–51, 57, 68, 334, 460, 480, 521
 Boreyko Franciszek Pius 95, 513
 Borowscy, rodz. 516
Borkowska-Bagińska Ewa 19, 39, 63, 199, 335, 363, 628
 Borowski Marcin 44
 Borzewski Ludwik 588, 593, 595, 605
 Borzęcka 128
 Boufał Franciszek 155
Brablecowa Wanda 534, 628
Bracisiewicz Jerzy 16, 628
 Branicy, rodz. 6, 623
 Branicka z Poniatowskich Izabela 34, 41, 60, 69, 103, 116, 121
 Branicki Franciszek Ksawery 17, 38, 39, 53, 56, 61, 62, 66, 69, 71–76, 81–84, 87, 88, 91, 92, 94–97, 101, 102, 104–108, 122–124, 126, 133–140, 144, 149, 157–159, 162, 165–169, 171, 173, 179–182, 193, 194, 221, 271, 281, 341, 342, 345, 353–357, 362, 364, 366, 400, 424, 432, 453, 455, 464, 466, 470, 476, 491, 492, 512, 516, 635
 Branicki Jan Klemens 589
 Breza (Onufry?) 192
 Breza Stanisław 130, 237, 239–241, 317, 318
 Brochocki Antoni (deputat łeczycki 1785/1786) 465, 475, 485, 486, 499, 500, 504
 Brochocki Antoni (poseł dobrzyński 1786) 577, 593, 594, 598–601, 606, 607, 611, 616

- Brochocki Jan Tomasz 452–454, 467, 486, 494, 495
 Brochocki Teodor 490
 Brodnicki Stanisław 208, 296
 Bronikowski Antoni 184, 221, 284, 291, 402
 Bronisz Ksawery 222, 224, 239–241, 305, 316, 320
 Brugienthall Tomasz de 553
 Brzeski Ignacy 589
 Brzeski Norbert 525
 Brzeski Piotr 606
 Brzeski Tomasz 525
 Brzeziński Józef 32, 520, 522–527, 530–532, 570, 571
 Brzeziński Michał 538
 Brzostowscy, rodz. 91
 Brzostowski Adam 402
 Brzostowski Aleksander 402
 Brzostowski Ksawery 91
 Brzostowski Michał 46, 91, 173
 Brzozowski Wawrzyniec 473, 485, 493, 494, 505
Buben Valery 12, 43, 155, 628
 Buchholtz H. Ludwig 82, 99, 110, 118, 145–148, 156, 194, 216
Bucholc-Srogosz Katarzyna 20, 28, 157, 491, 628
 Budziszewski Dionizy 444
 Budziszewski Tomasz 32, 438
 Bukar Adam 168
 Burghausen de 145
Burkietowicz Anna 10, 11, 329, 368, 372, 421, 443, 628
 Burzyński 556
Butterwick Richard 83, 104, 127, 183, 184, 628
 Byszewski Arnold Anastazy 191, 234, 267, 354, 355, 357–359, 361, 362, 371, 372, 383, 637
 Byszewski Józef 453
 Byszewski Tomasz 463, 468
 Byszewski Wojciech 454, 461
 Bzowski Jacek 88
 Caché Benedykt de 111, 136, 137, 149, 180, 182
Cackowski Stefan 519, 629
Cegielski Tadeusz 16, 628
 Cetner Ignacy 139
Chamcówna Mirosława 631
 Charchowski Wojciech 463
 Chełkowski Ignacy 198, 220, 222, 224, 315
 Chełmicki Jakub 588
 Chełmicki Józef 581, 583, 586, 599, 602, 605, 608
 Chełmicki Michał 585
 Chełmicki Onufry 586, 588, 589, 600, 602–607
 Chełmicki Stanisław 595, 602, 604
 Chełmicki Tomasz 582, 587–591, 593, 599, 602–607, 611, 613, 614
 Chełmski Stanisław 202, 247, 301, 303, 583
 Chlebowski Aleksander 192, 193
 Chlebowski Melchior 588, 589, 595, 600, 605, 606
 Chłapowski 237, 240, 271, 537
 Chłapowski Antoni 192, 202, 222, 292
 Chłapowski Józef 221, 224–226, 273, 314
 Chłapowski Ksawery 260, 262, 354, 640
 Chłapowski Stanisław 190, 222
 Chobrzyński Izidor 485
 Chobrzyński Michał 457, 461, 468, 490, 498, 504
 Chobrzyński Walenty 482
 Chodakowski Piotr 393–395, 398, 399, 403, 409, 411–413, 416, 419, 429, 445–447
Chodyła Zbigniew 7, 188, 197, 199, 208, 211, 221, 259, 261, 273, 289, 291, 294, 302, 311, 312, 526, 628
Choińska-Mika Jolanta 8, 11, 14, 90, 298, 332, 493, 617, 619, 628
Chojecki Ryszard 16, 27, 191, 192, 215, 289, 333, 388, 452, 503, 525, 532, 561, 628
 Chojnacki Stanisław 521, 524
 Cholewski Fabian 89

- Chomętowski Władysław* 438, 628
Chomiński Franciszek Ksawery 127, 128, 131, 133, 172, 173, 316, 320, 380, 514, 575, 615, 632
Chorążyczewski Waldemar 308, 628
 Chrapowicki (dowódca regimentu woroneskiego) 151
 Chrapowicki Józef 127, 128, 140, 147, 149, 162, 163, 283, 404
 Chrapowicki Mikołaj 42
 Chreptowicz Joachim Litawor 41, 44–46, 96, 100, 103, 109, 112, 113, 117, 121, 124, 126–128, 131, 134, 137, 138, 146, 148, 151, 153–155, 161, 165, 171–173, 182, 228, 640
 Chreptowicz Karol 155
 Chrzanowski Stanisław 426
 Cieciszowski Adam 24, 28, 32–34, 47–55, 58–61, 68, 70–73, 80, 85–90, 93, 98, 103–105, 111, 127, 190, 192–194, 196, 197, 206–211, 216–220, 223, 224, 226, 287, 295, 296, 336, 338, 339, 341, 342, 386–391, 393, 395–397, 403, 423–425, 432, 434, 454–456, 461, 462, 465, 480, 500, 522, 525, 528–531, 533, 535, 571, 580, 582, 589–591, 625, 629
 Cieciszowski Ignacy 49, 185
 Cieleccy, rodz. 356, 362, 366
 Cielecki Andrzej Zaremba 54, 338, 341, 342, 345, 346, 359–362, 366, 369–373, 380, 423, 432, 441, 445, 446, 476, 632
 Cielecki Franciszek 438
 Cielecki Ignacy 347, 354, 358, 361, 362, 371, 383
 Cielecki Jan 338, 344, 345, 347, 367, 424
 Cielecki Teodor 354
Ciesielski Tomasz 115, 638
 Cieszkowski Ignacy 49
 Cieszkowski Stanisław 166
Cynarski Stanisław 33, 77, 351, 628, 640
Cywiński Radomir 33, 78, 79, 628
 Czacki Franciszek 87, 88, 112, 343, 395, 527, 540, 584
 Czacki Michał 168
 Czacki Szczęsny 40, 59, 87, 112, 150, 344, 621
 Czacki Tadeusz 168
Czaja Aleksander 20, 22, 28, 177, 198, 199, 270, 383, 394, 516, 577, 628
 Czaka 580
 Czaplic Celestyn 50, 69, 167, 182
Czapliński Władysław 187, 325, 628
 Czapski (generał) 464
 Czarnecki Wawrzyniec 455, 458, 461, 473, 502, 503, 510, 511
 Czarnecki Wojciech 229
 Czarnek Mateusz 60
 Czarnocki Jan 86
 Czarnomski Michał 583, 585, 605
 Czarnowski Józef 249
 Czartoryscy, rodz. 5, 24, 41, 170, 624, 641
 Czartoryska Eleonora 104, 113
 Czartoryski Adam Kazimierz 31, 36, 37, 58, 85, 91, 92, 95–98, 100, 115, 124, 126, 134–137, 144, 157, 161, 164, 168, 169, 171, 180, 182, 223, 225, 248, 268, 380, 403, 512, 513, 601
 Czartoryski August A. 15, 36, 53, 85, 633
 Czartoryski Michał Fryderyk 36, 104
Czeppe Maria 15, 31, 34, 37, 38, 60, 61, 68, 74, 76, 78, 81, 82, 97, 193, 205, 215, 230, 245, 252, 267, 287, 330, 339, 340, 343, 386, 395, 432, 452, 455, 461, 462, 519, 526, 533, 586, 589, 628, 629
 Czetwertyński Antoni Jan Nepomucen „Czarny” 72, 107
 Czetwertyński Antoni Stanisław 85, 137, 139, 158, 159, 165, 179, 180, 324, 353, 373, 484
 Czetwertyński Janusz T. 168
 Czetwertyński Wincenty 107
Ćwikła Leszek 153, 629
Danielewiczowa M. 104, 190, 629
Danilczyk Adam 8, 9, 11, 18–20, 85, 134–140, 148–151, 153, 158, 161, 164–175, 177–184, 186, 248, 267,

- 268, 271–273, 275, 278, 280, 281, 289, 304, 320, 321, 323–325, 353, 354, 356, 382, 400, 402, 403, 420, 488–492, 516, 551–553, 555, 598, 600, 615, 616, 621, 629
- Danowska Ewa* 105, 217, 228, 235, 298, 340, 369, 371, 373, 430, 447, 546, 587, 629
- Darowski Adam* 135, 625
- Darowski Jan Weryha 461
- Darowski Marcin 124
- Dąbrowscy, rodz. 492
- Dąbrowski Antoni 240
- Dąbrowski Felicjan 461
- Dąbrowski Kazimierz 457, 465, 477, 479, 482, 488, 489, 498, 499
- Dąbrowski Ksawery 488
- Dąbrowski Maciej 469, 476
- Dąbrowski Onufry 453, 458, 466, 470–473, 488, 490, 492, 499, 500, 502, 503, 505–507
- Dąbrowski Tomasz 492, 514, 516, 618
- Dąmbscy, rodz. 21, 520, 544, 545, 557, 571
- Dąmbska z Lubomirskich 533
- Dąmbska z Wessłów 533
- Dąmbski (kasztelanic) 528, 539
- Dąmbski Antoni 533
- Dąmbski Franciszek Ksawery 524, 546
- Dąmbski Jan Chryzostom 105, 160, 530–532, 535–537, 543–548, 559, 560, 568, 571
- Dąmbski Jan Nepomucen 546, 552, 553, 555
- Dąmbski Ludwik Karol 212, 520, 527, 534, 571, 628
- Dąmbski Maciej 377, 526, 535, 555, 557
- Dąmbski Paweł 520, 522, 524, 526, 528, 530, 533, 534, 560, 571
- Dąmbski Stanisław (chorąży brzeski) 521–524, 533, 534, 539, 540, 545, 546, 552, 561, 565, 569, 576
- Dąmbski Stanisław (starosta kowalski, wojewoda brzeski) 123, 533–535, 539, 541–545, 549–551, 553, 554, 556–558, 560, 566, 567, 571, 592, 629
- Deboli Augustyn Antoni 18, 24, 49–51, 53, 56, 61, 68, 71, 73, 74, 78, 81, 83, 92, 95, 98, 101, 102, 110, 111, 114, 115, 117, 118, 121, 122, 125, 127, 133, 134, 139, 150–153, 157, 158, 161, 171–173, 175, 177, 178, 180, 304, 313, 620, 634
- Dembiński Stanisław 33, 47, 350, 351, 613
- Dembowska Maria* 533, 629
- Dembowski Jan 525
- Dembowski Stefan 78
- Denys Sebastian* 63, 629
- Deresiewicz Janusz* 13, 194, 195, 199, 202–204, 214, 216, 244, 299, 307, 308, 428, 509, 629
- Dłuski Sebastian 48, 50, 58, 59, 77, 79–81, 215
- Dłuski Tomasz 29, 37, 63, 87, 142, 157, 160, 169
- Dobek Wojciech 343
- Dobek Zygmunt 338
- Dobiecka (chorążanka chęcińska) 582, 588
- Dobiecki Andrzej 588
- Dobiecki Jan 348
- Dobiecki Piotr 436
- Dobiecki Wojciech 588, 606, 607
- Dobrowolski (porucznik) 401
- Dobrzelewski Maciej 425, 441, 443
- Dobrzycki Jan Nepomucen 195, 198, 202, 223–225, 228, 237, 265, 292, 306, 314, 315
- Dogrumowa (Ugrumowa) Maria 8, 19, 85, 134–140, 157, 158, 162, 173, 180, 248, 267, 271, 353, 354, 400, 402, 488, 489, 491, 551, 553, 598, 621, 629, 633
- Dollen de 147
- Domaniewski Michał 361
- Domaniewski Tomasz 334, 341, 360, 361, 368, 370
- Domaradzki Wojciech 526
- Dombach (major) 62
- Domhaubl Ludwik von 540

- Drewicz Iwan 473
Drozdowski Marian 17, 20, 94, 184, 199, 629
 Drwęski Piotr 202, 203, 245, 254, 255, 288, 301
 Drzewiecki B. 275
Dubas-Urwanowicz Ewa 433, 640
Dukwicz Dorota 16, 17, 27, 31, 95, 161, 184, 189, 192, 212, 230, 257, 258, 261, 332, 341, 385, 392, 393, 396, 403, 406, 411, 412, 414, 417, 418, 420, 430, 434, 442, 452, 629
Dumanowski Jarosław 21, 477, 504, 519, 520, 522, 524, 528, 529, 533, 534, 540–544, 549, 556, 561, 564, 566, 568, 571, 572, 575, 577, 579, 580, 587, 602, 629
 Dunin Rupert 347, 378, 429, 452, 456, 458, 461, 463–465, 484, 485, 488, 499, 500, 502, 503, 511, 517
 Duninowie, rodz. 94, 574
Dworzaczek Włodzimierz 14, 101, 188, 197, 199, 214, 222, 239, 252, 260, 286, 287, 322, 625, 629, 630
Dybaś Bogusław 11, 630
Dygdała Jerzy 15, 16, 60, 188, 190, 199, 202, 208, 216, 230, 244, 257, 266, 267, 310, 315, 328, 477, 504, 539, 629, 630
Dymnicka-Wołoszyńska Hanna 126, 190, 333, 334, 337, 347, 372, 378, 391, 521, 527, 535, 537, 547, 548, 630
 Działyńscy, rodz. 220, 224
 Działyński Ignacy 197, 222, 237, 313, 605, 632
 Działyński Ksawery 101, 197, 221, 222, 224, 237, 271, 277, 281, 305, 316, 322, 629
 Dzieduszycki Antoni 51, 70, 104, 118, 123, 283, 401
 Dzieduszycki Walerian 164
 Dziekoński Antoni 115, 138, 150, 153, 171, 516
 Dzierzbiccy, rodz. 477
 Dzierzbicki (województwo) 488
 Dzierzbicki Ignacy 469, 477, 495
 Dzierzbicki Józef 455, 465, 478, 504
 Dzierzbicki Szymon 95, 101, 123, 452–455, 458, 460, 465, 468–477, 480, 482, 494, 495, 499, 502, 510, 632
 Dzierzbicki Teodor 464, 465, 477, 478, 484, 502, 503, 510, 513, 515, 516, 632
 Dzierżawski Franciszek 244, 255
 Dzierżek Rafał 150
 Dziewałtowski Ignacy Gintowt 107
 Dzieścielski Bartłomiej 523, 558
 Dzieścielski Jan 539
 Dzieścielski Łukasz J. 528, 539, 552, 565
Dzięgielewski Jan 374, 630
 Efraim 262, 263
 Engelhardt Aleksandra 38, 73, 74
 Engelhardt (pułkownik) 49, 94, 574
 Fadijew (Fadajew) 109, 110
Falniowska-Gradowska Alicja 33, 351, 354, 640
Feldman Józef 18, 110, 630
Fierich Franciszek Ksawery 56, 67, 201, 613, 630
Filipczak Witold 8–11, 14, 17–20, 29–35, 37–41, 43–47, 50, 52, 53, 56, 60–67, 71, 75, 82, 84, 85, 87, 88, 90, 91, 93–98, 101–103, 105–108, 112, 115, 116, 125, 126, 131, 132, 135, 138, 139, 142–145, 154, 155, 157, 160, 164–167, 169–172, 174–179, 182, 184, 185, 188, 189, 193, 195–197, 199, 202, 206, 208, 210, 214–216, 218, 219, 224–229, 234–236, 238, 241–243, 250, 268, 279, 280–282, 288, 289, 293, 297, 298, 304, 305, 307, 309, 318, 320–323, 325, 330, 332, 333, 335–339, 344, 347–350, 357, 362, 363, 367, 381, 385, 387, 391, 392, 398–400, 405, 406, 412, 423–425, 430, 431, 434, 436, 442, 447, 449, 452, 453, 455, 458–460, 463, 466, 469, 470, 472, 476, 479, 486, 490, 492, 494, 499, 503, 505,

- 507, 520, 523–525, 528, 529, 531, 532, 536, 551, 555, 559, 564, 565, 567, 570, 571, 578–581, 583–588, 590–592, 594–599, 601, 603, 607–609, 612, 615–621, 630, 631
- Filipczak Dorota* 25, 643
- Filipczak Konrad 25
- Filipczak-Kocur Anna* 10, 11, 115, 194, 329, 330, 368, 372, 421, 443, 631, 638
- Fiszerowa z Radolińskich Wirydianna 214, 300, 625
- Flott (szambelan) 230
- Frančić Mirosław* 181, 452, 492, 513, 516, 631
- Frankowski Krzysztof 185
- Fritsch Karol von 256
- Fryderyk II Hohenzollern, król pruski 18, 110, 145–147, 247, 313, 632, 634
- Gadomski Stanisław 34, 124, 143, 174, 176–182, 184, 305, 320, 325, 457, 471, 576, 642
- Gajewscy, rodz. 184
- Gajewski (kasztelanie rogoziński) 184
- Gajewski (ksiądz) 490
- Gajewski Adam 239, 240, 241, 284, 316, 454, 468
- Gajewski Bonawentura 198, 234,
- Gajewski Jan Nepomucen 455, 456, 458, 471, 473, 474, 476, 482, 488, 495–497, 501, 505
- Garbowski Józef 463, 471, 473, 475, 500, 501, 505
- Garczyńska Weronika 216, 229
- Garczyński Edward 344
- Garnysz Maciej 49, 50, 68, 78, 80, 127, 215, 417, 512, 612
- Gastpary Woldemar 392
- Gaszyński 399
- Gawroński Sebastian 88
- Gaziński Radosław* 71, 145, 247, 631
- Gąsiorowski Antoni* 33, 50, 189, 233, 235, 333, 337, 354, 385, 386, 394, 424, 433, 453, 460, 519, 578, 640
- Gąsiorowski Leon 548
- Gąsiorowski Walenty 429, 444
- Gębka Grzegorz* 14, 631
- Giedroycie, rodz. 382
- Gielgud Antoni 155
- Gierowski Józef Andrzej* 10, 30, 298, 299, 509, 568, 622, 631, 641
- Glajre Maurycy 63, 110, 111, 173, 626
- Gliński Stanisław 563
- Gliński Urban 524, 526, 528, 529, 531, 534, 536, 550, 552, 554, 563, 565–567, 570, 575
- Gliński Wojciech 468
- Gliszczyński Józef 202, 203, 212, 228, 234, 269, 270
- Głębocki Józef 520
- Głokowski Franciszek Salezjusz 475–477, 498, 501, 502
- Głowacka-Maksymiuk Urszula* 113, 631
- Głuski Józef 120
- Gmiterek Henryk* 10, 28, 188, 204, 227, 235, 337, 430, 433, 620, 630, 638, 640
- Goczalkowski Augustyn 247
- Godlewski Jakub 292
- Golejowski Ignacy 167
- Goliński Zbigniew* 126, 627
- Goltz Stanisław A. 317
- Gołembowski Andrzej 426
- Gołembowski Antoni 339, 340
- Gołembowski Jan 339
- Gomolińscy, rodz. 332
- Gomoliński Ignacy 453, 458, 464, 484, 502, 503, 510, 511, 637
- Gomoliński Karol 473, 474, 482, 494, 632
- Gonta Iwan 139
- Görne Friedrichem Ch. 149, 312
- Gorzeński Andrzej 203, 234, 235, 301
- Gorzeński Augustyn 177, 196, 219, 221, 224, 244, 263, 267, 271, 277, 280, 304, 309, 311–314, 316, 321, 322, 325, 637
- Gorzeński Józef 76
- Gorzeński Makary 237, 239, 252, 262, 269, 270, 316, 317, 319
- Gorzeński Nicefor 244, 248, 249, 296
- Gorzeński Tymoteusz 54, 55, 76, 77, 177, 207

- Goycki Marian* 16, 46, 193, 205, 217, 227, 295, 297, 298, 331, 375, 397, 421, 435, 454, 455, 540, 564, 578, 582, 631
Gozimirska z Bnińskich Urszula 322
Gozimirski Walenty 47, 202, 214, 222, 224, 252, 260, 271, 277, 281, 301, 302, 305, 313, 316, 322, 629
Górski Adam 45, 49–51, 60, 61, 69–71, 74, 76, 80, 84, 86, 104, 112–114, 119, 121, 136, 137, 139, 153, 161, 353, 463, 464
Górski Feliks 89, 105
Górski Karol 521, 565
Górski Karol 156,
Górski Tomasz 472, 473, 475, 482, 489, 495–497, 499
Grabiński 466
Grabowscy, rodz. 91
Grabowski Jan 125
Grabowski Michał 91
Grabowski Paweł 171
Grabowski Wojciech 233, 248, 249, 292, 295, 296
Grabski 220, 222
Grabski Antoni 476, 500
Grabski Antoni K. 466, 469
Grabski Ksawery 221, 222, 224, 264, 314
Grabski Maksymilian 228, 245, 271, 301
Grabski Władysław Maria 20, 198, 307, 335, 631
Granowski Michał 48, 59, 86, 88, 104, 124, 125, 130, 142, 160, 161, 169, 179
Grobis Jerzy 41, 631
Grocholscy, rodz. 72, 85
Grocholski Franciszek 112
Grocholski Marcin 34, 47, 52, 58 59, 84–86, 109, 118, 124, 162, 169
Grocholski Szymon 485
Grodzicki Kajetan 340
Grodzicki Michał 78
Grodzicki Stanisław 11, 634
Gronowski Józef 214, 217, 301, 303
Grześkowiak-Krwawicz Anna 487, 631
Grzybowski Konstanty 295, 634
Guldon Zenon 578, 579, 631
Gumowski Jan 105, 592, 606, 607
Gurowscy, rodz. 189, 192, 259
Gurowski Aleksander 259
Gurowski Jan Nepomucen 180, 197, 220, 237, 239, 241, 277, 278, 280–282, 304, 309, 310, 316, 319–325, 327, 616
Gurowski Melchior 54, 191, 192
Gurowski Rafał 118, 148, 189, 197, 212, 213, 216, 242, 244, 257–259, 262, 263, 269, 304, 402, 640
Gurowski Tomasz 475
Gurowski Władysław 70, 114, 119, 133, 189, 191, 192, 197, 222, 230, 243, 244, 257–259, 264, 317, 320, 542, 632
Gzowski Jan 544, 550
Gzowski Kazimierz 524, 544
Hejnosz Wojciech 19, 639
Herbst Stanisław 220, 549
Herstopski Ludwik 191, 244–246, 255, 262, 301
Heyzler 295
Howen Otto 511
Hoym Karl Georg von 148, 402
Hryniewiczzy, rodz. 37
Hryniewicki Paweł 37
Hryniewiecki Kajetan 88, 124, 142, 159
Hulewicz Benedykt 184
Hulewicz Jan 349, 639
Hulewicz Leon 166
Hulewicz Stanisław 166
Ihnatowski Ignacy 73
Izdebski Ignacy 429
Izdebski Kajetan 436
Jabłkowski Andrzej 431, 444
Jabłkowski Jan 338
Jabłkowski Józef 334, 341–345, 371, 372, 378–380, 382, 431, 432, 437, 466
Jabłonowska Tekla 241
Jabłonowski 236, 237, 240
Jabłonowski Antoni Barnaba 99, 172, 188, 211–213, 215, 216, 241, 242, 272, 274, 277, 284, 300, 315, 363, 364, 640

- Jabłonowski Józef 168, 237, 239–241, 318, 319, 348
- Jabłonowski Maciej 197, 240, 241, 310, 637
- Jabłonowski Michał 125
- Jabłonowski Stanisław 272, 277, 280–282, 321, 323, 324
- Jakuboszczak Agnieszka* 111, 219, 366, 631
- Jan Kazimierz Waza, król polski 10, 14, 325, 617, 628, 631, 636
- Janas Eugeniusz* 340, 640
- Janeczek Zdzisław* 21, 37, 113, 114, 209, 471, 631
- Janikowski Konstanty 38, 167, 179, 323, 355, 356, 358, 453, 464–466, 470, 488, 502–504, 511–514, 639
- Jankowski Czesław* 24, 101, 174, 625
- Jaraczewski Tadeusz 99, 202, 203, 206, 212, 244, 262
- Jaranowski Józef 546
- Jarmolik Ewa* 433, 640
- Jarochoowski (porucznik kawalerii) 255
- Jarochoowski Kazimierz* 187, 631
- Jarociński (subdelegat sieradzki) 334
- Jarociński Stanisław 438, 447
- Jaruzelski Wojciech 59, 60
- Jasieniecki (Jasienicki) Wincenty 348
- Jasiński Franciszek Ksawery 265
- Jastrzębski Józef B. 120
- Jastrzębski Kazimierz 120
- Jedlicki Jerzy* 336, 631
- Jerzmanowski Franciszek 181, 452, 453, 456, 458, 464, 465, 467, 468, 487, 488, 490, 492, 502, 503, 511–514, 516, 517, 631
- Jerzmanowski Hieronim 465, 489, 510
- Jerzmanowski Karol 457, 458
- Jeziński Franciszek Salezy 486, 487
- Jeziński Piotr 59
- Jobert Ambroise 487, 631
- Jonemann Józef 146, 245
- Józef II Habsburg, cesarz austriacki 83, 100, 136, 149, 158
- Józefowiczówna Maria* 41, 631
- Juchniewicz Joanna* 66, 128, 631
- Judycki Józef 173
- Julius Karol 17, 62, 63, 639
- Jurgaitis Robertas* 91, 327, 631
- Jurgens (podpułkownik) 49
- Jusupovič (Podgórzak) Monika* 154
- Kaczkowski Józef 426
- Kaczorowski Ignacy 425, 444
- Kalenkiewiczówna Anna* 12, 18, 42, 44, 45, 127, 154, 631
- Kaleta R.* 74, 179, 184, 216, 228, 278, 626, 632
- Kalinka Walerian* 134, 153, 174, 632
- Kaliński Mikołaj 84
- Kalkstein (Kalkszteyn) Jan 198, 582
- Kamieński Bruno 64, 84, 311
- Kamińska Agnieszka* 33, 38, 39, 75, 139, 167, 632
- Kampenhausen Robert 595
- Kaniewska Irena* 14, 632
- Karabowicz Anna* 17, 629
- Karczewski Michał 84, 158, 165, 166, 172
- Karnkowski Antoni 473, 474, 494, 531, 532, 535, 536, 538
- Karnkowski Stefan 531
- Karnkowski Sylwester 531
- Karpiński Andrzej* 31, 189, 434, 452, 629
- Karski Gabriel Józef 536
- Karski Kajetan 523, 558
- Karski Kazimierz 176, 186, 616
- Karwicki Jan Nepomucen 598
- Karśnicki (podkomorzyc wieluński, kasztelan) 399
- Karśnicki Józef 399
- Karśnicki Kazimierz 390, 391, 393, 394, 406, 407, 409
- Karśnicki (Karsznicki) Ludwik 32, 34, 47, 48, 385, 387–389, 395, 398, 399, 405, 406, 423, 441, 446, 632
- Karwicki Stanisław 200
- Karwosiecki Gabriel A. 597
- Karwosiecki Jan Kanty 588
- Kaspary Jan 76, 88, 527

- Katarzyna II, cesarzowa rosyjska 18, 73–75, 83, 99, 108, 111, 115, 118, 131, 149, 158, 178, 316, 322, 453, 616
- Kądziela Łukasz* 16, 38, 39, 82, 87, 103, 131, 228, 283, 286, 334, 364, 371, 372, 628, 632
- Kempisty Jakub 332, 340, 385, 425, 431
- Kempisty Kacper 431
- Kermisz Józef* 12, 632
- Kęszycki Franciszek Ksawery 32, 49, 72, 76, 85, 112, 143, 159, 161, 162, 188, 189, 202, 204, 206–214, 216–219, 221, 223, 224, 226, 230, 232–235, 238, 241, 244–246, 248–278, 280–282, 285, 287, 289, 295–297, 300, 302, 304, 315, 323, 328, 425, 462, 489, 500, 600, 632
- Kęszycki Ignacy 54, 202, 237
- Kęszycki Samuel 231, 233, 301
- Kiciński Pius 20, 71, 93, 103, 104, 120, 125, 140, 142, 225, 344, 379, 400, 404, 432, 480, 511, 532, 549, 614, 621, 625, 626, 628
- Kicki August 168
- Kicki Jan 32, 48, 52, 54, 73, 82, 124, 209, 340, 396, 400, 471, 526
- Kicki Onufry 144, 159, 160, 179, 210, 249, 435, 486, 549, 641
- Kiedrzyński Jakub 193, 297
- Kiedrzyński (Kiedrzański) Piotr 240
- Kielczewski Jan 231
- Kielczewski Józef 212, 219, 220, 231, 238–241, 288–290, 316, 318, 319, 636
- Kielczewski Michał 523, 546, 558
- Kieniewicz Stefan* 197, 222, 632
- Kierski Józef 83
- Kieszkowski Józef 536
- Kijas Artur* 41, 632
- Kitowicz Jędrzej 181, 514, 625
- Kluczycki Franciszek* 24, 47, 447, 579, 626
- Kłaczewski Witold* 340, 640
- Kłoczowski Jerzy* 373, 627
- Kobielski Jan Nepomucen 338, 357, 358, 379, 387, 639
- Kobierecki Michał* 21, 33, 53, 80, 219, 251, 329, 330, 333, 334, 340, 346, 347, 350–365, 369, 373, 383, 387, 389, 393, 395–397, 399, 401, 403, 408, 412, 416, 419, 427–429, 434, 437–439, 442, 443, 445, 452, 461, 462, 471, 472, 483, 489, 499, 502, 511, 513, 515, 516, 632
- Kobierzycki Józef* 329, 342, 359, 361
- Kobierzycki Walenty 338, 339, 426
- Kobyleccy, rodz. 474
- Kobylecki Michał 144, 174, 175, 177, 179–182, 186, 281, 282, 289, 304, 474, 489, 492, 616
- Kociszewski Aleksander* 219, 632
- Kocój Henryk* 131, 201, 295, 633, 636
- Koczorowski Kazimierz 196, 213, 218
- Kołaczkowski Ignacy 245
- Kołodowski Filip 434
- Kołątaj Hugo 88, 487, 573
- Komarzewski Jan Baptysta 19, 35, 69, 71, 75, 116, 127, 135–137, 139, 156, 157, 173, 242, 271, 272, 284, 285, 304, 350, 377, 381, 459, 481, 491, 514, 553, 590, 615, 641
- Komeski Bernard 525
- Komierowscy, rodz. 24, 623
- Komorowski 53
- Komorowski Jakub 211
- Komorowski Józef 124
- Konarski (major, poseł krakowski) 613
- Konarski Stanisław 200, 337
- Konczewski 486
- Konopczyński Władysław* 15, 16, 18, 20, 22, 27, 28, 40, 50, 110, 127, 172, 189, 201, 230, 243, 251, 258, 342, 387, 423, 452, 465, 472, 475, 494, 503, 520, 532, 537, 612, 625, 632
- Konopka (komornik) 244
- Konopka Marek* 159, 625
- Konopka Tadeusz 159, 625
- Konstowski Józef 265, 301
- Kordysz Ignacy 72
- Korytowski 237
- Korytowski Jan 190, 191
- Korytowski Piotr 81, 94, 98, 100, 222–224, 259, 264, 300, 307, 315

- Korytowski Wojciech 223
Korzon Tadeusz 13, 19, 20, 632
Kosińska Urszula 392, 632
 Kosiński (subdelegat przeddecki) 525
 Kosiński Izydor 105
 Kosiński Wojciech 597, 598
 Kosmowski Michał 198
 Kossakowscy, rodz. 41, 154, 171
 Kossakowska z Potockich Katarzyna 209
 Kossakowski Józef 45, 118, 127, 128, 135, 154, 173, 625
 Kossobudzki Franciszek 461
 Kossobudzki Józef 465, 476
 Kossowscy, rodz. 333, 377
 Kossowski Antoni 464, 465, 484, 485, 489, 494495, 502–504, 511, 513
 Kossowski Ignacy 219, 237, 240, 350, 367
 Kossowski Józef 488, 495
 Kossowski Roch 70, 78, 104, 148, 323, 333, 361, 363, 379, 383, 516
 Kossowski Stanisław 78, 87, 88, 333, 336, 338, 342, 345, 346, 353, 358, 361–363, 365, 368, 379, 383, 465, 632
 Kossowski Tomasz 463, 464, 494, 495
Kostkiewiczowa Teresa 126, 627
 Koszutski Karol 270
Kościatkowski Stanisław 9, 12, 17, 19–21, 29–31, 36, 40–46, 56, 65, 66, 71, 128, 153, 155, 201, 256, 310, 318, 349, 381, 515, 529, 632
 Kościelski Ignacy 526, 527, 536, 548, 551, 560
 Kościński W. 117
 Kowalski Eustachy 245
 Kowalski Piotr 425
Kowecki Jerzy 40, 196, 197, 222, 228, 251, 267, 278, 282, 289, 305, 632, 635
 Kownacki Adam 169, 170, 587
 Kownacki Karol 170
 Koziembrodzki Ludwik Bernard 581, 597, 612
 Koziembrodzki Tomasz 582, 589, 593, 605, 606
 Kozłowski 112
Kozyński Robert 11, 427, 501, 632
 Koźmian Andrzej Alojzy 120, 121
 Koźmian Kajetan 39, 54, 120, 193, 283, 423, 455, 625
 Koźmińscy, rodz. 206
 Koźmiński Augustyn 99
 Koźmiński Ignacy 315
 Koźmiński Maciej 206
 Kozuchowski Jan Nepomucen 273
 Krajewski Franciszek 599
Krakovski Bernard 47, 87, 188, 211, 221, 228, 259, 285, 287, 289, 296, 333, 367, 379, 388, 423, 441, 632
 Krasicki Ignacy 121, 127
 Krasieński Adam 50, 93
 Krasieński Kazimierz 69, 86, 93, 98, 379, 639
 Krasnodębski Stanisław 488
 Kraszewski Jan Aleksander 169, 237, 239, 251, 317–320, 522, 524, 528, 530–532, 541, 545, 546, 549, 556, 565, 566, 572–574, 577, 639
 Kraszewski Joannes 524
Kraszewski Józef Ignacy 75, 137, 188, 520, 626, 632
 Kraśnicki Antoni 489
 Kraśnicki Józef 473, 477, 482, 498
 Kraśnicki Wincenty 475
Kraushar Aleksander 16, 18, 134, 137, 353, 367, 387, 394, 406, 553, 580, 633
 Krąkowski Jan 403, 408, 426
 Krąkowski Michał 425
 Kretkowscy, rodz. 637
 Kretkowska z Wodzińskich Konstancja 544
 Kretkowski Jakub Zygmunt 522, 523, 525, 528, 530, 533–536, 539, 540, 542–545, 551, 555, 558, 561, 565, 566, 571, 572, 574, 575, 639
Kriegseisen Wojciech 8, 10–12, 17, 165, 188, 204, 221, 234, 256, 261, 294, 330, 332, 392, 402, 410, 451, 633
 Krobanowski Mikołaj 348, 359, 369
 Krosnowski Ignacy 489
 Krosnowski Jan 464, 472, 473, 478, 483, 495–497, 501–504, 510

- Krosnowski Roch 473, 506
 Krosnowski 473
 Krosnowski Seweryn 468
 Kruszewski Waclaw 488
 Krzycka Franciszka 99
 Krzycki Antoni 251
 Krzycki Franciszek 434, 444
 Krzycki Józef 99, 184, 190, 191, 203, 208,
 212, 224, 251, 284
 Krzycki Stanisław 220, 251–253
 Krzyżanowski Franciszek 255
 Krzyżanowski Ignacy 593
 Krzyżanowski Józef 217, 218, 271, 296
 Krzyżanowski Łukasz (ojciec) 255
 Krzyżanowski Łukasz (syn) 244, 255, 260,
 274, 277, 280, 323
 Krzyżanowski Marcin 255
 Krzyżanowski Michał 228, 237–239, 253,
 255, 260, 262, 269, 320
 Krzyżanowski Piotr 255, 276
 Krzyżanowski Zygmunt 255
Kucharski Maciej 10, 633
 Kuczkowski Jan 582, 588–590, 593, 605,
 606, 610
 Kuczkowski Stanisław A. 583, 585, 602, 604
 Kuczyńscy, rodz. 37
 Kuczyński Ignacy 72
Kulecki Michał 433, 640
Kumor Bolesław 521, 633
 Kunicki Franciszek 168, 169
Kuras Katarzyna 15, 36, 53, 633
 Kurczewski Stanisław 276
 Kurdwanowski Kajetan 38, 88, 95, 102,
 107, 125, 129, 137, 139, 165, 225,
 344, 398, 512, 575, 614, 637
 Kurdwanowski Paweł 468, 495, 496
Kurdybacha Łukasz 19, 63, 633
 Kurnatowski 194, 216
Kurpiers-Schreiber Dorota 10, 633
Kwiatkowski Dariusz 12, 520, 530, 539,
 571, 578–583, 586, 587, 589, 590,
 600–604, 610, 611, 613, 633
 Kwiatkowski Stanisław 231, 244, 292
 Kwileccy, rodz. 220, 224, 252
 Kwilecka z Łackich Weronika 213
 Kwilecki Adam 160, 191, 211, 213–215,
 236, 262, 266, 269, 270, 274, 278
 Kwilecki Franciszek Antoni 99, 146, 216,
 220, 252–254, 271, 273, 277, 280,
 305, 320, 321, 326, 639
 Kwilecki Jan 202, 207, 208, 211, 233, 235,
 252, 253, 256–259, 266, 269, 270,
 274, 278, 287
 Kwilecki Konstanty 190, 206, 207, 233,
 258, 639
 Lanckorońscy, rodz. 77, 628
 Lanckoroński Maciej 77
 Lasocki Adam 34, 143, 144, 435, 596
 Lasocki Antoni 34
 Lasocki Piotr 43
 Lasocki Roch 515
 Latański Gabriel 426
 Latański Józef 425
 Ledóchowski Mikołaj 59, 165, 166
 Lenartowicz Kazimierz 364, 369, 429
 Lenartowicz Ksawery 396, 438
 Lesiewski Karol 506
 Leszczyński Franciszek 32
 Leszczyński Stanisław, król polski 208, 267
 Leśniewski Stanisław 475, 476, 501, 502
Leśnodorski Bogusław 66, 627
 Lewandowski 72
Lewinówna Zofia 181, 514, 625
Libiszowska Zofia 329, 633
 Lipińscy, rodz. 34, 75, 161, 162, 636
 Lipiński Józef Kazimierz 34, 47, 51, 58,
 78, 85–88, 93, 161, 162, 164, 218,
 343, 397, 467, 527, 584, 634
 Lipsy, rodz. 503
 Lipski Jan (general) 99, 188, 189, 193,
 214, 215, 221, 223, 238, 249, 267,
 271, 285, 287–290, 294, 301, 520, 632
 Lipski Jan (wojski większy kaliski,
 kasztelan) 196, 197, 211, 259, 626
 Lipski Stanisław 180, 186, 217, 218, 296,
 297
 Lipski Tadeusz 17, 69, 111, 112, 452, 460,
 466, 470, 471, 480, 510, 511, 513,
 515, 516, 640, 641

- Lipski Wojciech 193, 194, 207, 218, 260, 296
- Litwin Henryk* 14, 633
- Lityński Adam* 11, 13, 14, 16, 28, 30, 39, 49, 57, 60, 164, 195, 204, 286, 293, 295, 297, 298, 332, 442, 449, 451, 454, 479, 493, 496, 521, 558, 564, 578, 594, 603, 608, 633, 642
- Lossow (generał pruski) 262
- Lubomirscy, rodz. 120
- Lubomirska z Czartoryskich Elżbieta 36, 83, 113, 140, 580
- Lubomirski Aleksander 83
- Lubomirski Antoni 37, 53, 74, 211, 527
- Lubomirski Michał 104
- Lubomirski Stanisław 25, 36, 40, 44–46, 50, 53, 56, 58, 63, 68, 70, 77–82, 87, 92, 96, 104, 105, 111, 113, 114, 230, 280, 470, 574, 634
- Lubowiecki Maciej 548, 561
- Lulewicz Henryk* 120, 464, 633, 640
- Łaski Antoni 48, 121, 159, 160, 486
- Łaszewski Ryszard* 7, 10, 11, 16, 57, 60, 93, 188, 200, 309, 311, 399, 541, 560, 578, 581, 584, 596, 633, 634
- Łązniewski Walenty 184
- Łącki Antoni 454, 463
- Łempicki Felicjan 593
- Łempicki Kazimierz 171
- Łętkowski Antoni 231, 232, 301
- Łętowski (poseł krakowski 1766) 620
- Łobocki (Łobodzki) Marcin 454, 469, 500–502
- Łojek Jerzy* 18, 71, 178, 626, 634
- Łopuski Kajetan 159
- Łosowski Janusz* 204, 638
- Łuba Stanisław 211, 220, 224, 258, 259, 263, 274, 275, 317, 459, 549, 612, 631
- Łubieńska Cecylia* 16, 392, 634
- Łubieński Feliks 219, 220, 224, 354, 366, 437, 438, 628, 634
- Łubieński Piotr 346
- Łubieński Władysław 385
- Łukowski George Tadeusz* 15, 39, 634
- Łuniński E.* 24, 173, 182, 626
- Łuszczewski Maciej Józef 479, 480, 507
- Łysiak Ludwik* 294, 634
- Machynia Mariusz* 49, 634
- Madaliński Antoni 271, 277, 278, 281, 282, 322, 327, 632
- Madaliński Józef 391
- Madaliński Ludwik 390, 391, 528, 539, 564
- Madaliński Stanisław 394
- Magier Antoni* 354, 634
- Maisel Witold* 193, 375, 415, 634
- Makowiecki Jan 106
- Malczewski (Skarbek-Malczewski) Adam
Jan Wojciech 217, 229, 231, 234, 240, 246, 247, 253–255, 278, 279, 295, 296, 301, 302, 639
- Malczewski Franciszek 198
- Malczewski Ignacy 203, 234
- Malczewski Józef 197, 208, 213, 220, 253, 260, 309, 311
- Malczewski Karol 73, 108, 109, 197, 276, 285, 464
- Malczewski Melchior 525, 534
- Malec Jerzy* 11, 29, 60, 633, 634
- Malinowska Jolanta* 31, 116, 194, 630
- Malinowski Mariusz* 31, 116, 194, 630
- Maliński 461
- Maliszewski Ignacy 231
- Maltzan de 147
- Małachowscy, rodz. 160, 333, 377
- Małachowska z Męcińskich Ewa Marianna 143
- Małachowski Antoni 28, 34, 52, 60, 68, 69, 86, 121, 128, 143, 160, 274, 275, 309, 314, 317, 333, 334, 336, 337, 341, 346, 350, 354–356, 371, 372, 378, 380, 417, 431, 432, 437, 510, 513, 543, 544, 572, 574, 614, 630
- Małachowski Jacek 33, 49, 50, 52, 68, 69, 81, 82, 87, 96, 104, 121–123, 136, 145–147, 152, 160, 333, 344, 347, 364, 460, 640

- Małachowski Jan Nepomucen 143, 159, 160, 274
 Małachowski Ksawery 237, 238, 319
 Małachowski Mikołaj 123, 143, 333, 339, 344, 346, 347, 350, 352, 389, 393, 394, 610, 630
 Małachowski Piotr 24, 32, 33, 40, 48, 49, 69, 81, 82, 84, 87, 88, 101, 105, 123, 162, 169, 196, 274, 276, 284, 350–352, 364, 457
 Małachowski Stanisław Nałęcz 148, 361, 639
 Maniecki (Dominik?) 84
Manteuffel Tadeusz 9, 637
 Mańkowski Józef 235
Markiewicz Mariusz 70, 628, 636
 Markowski Bonawentura 523, 558
 Markowski Józef 37, 78
 Markowski W. 37, 72
 Masłowsy, rodz. 396
 Masłowski Antoni 431
 Masłowski Hipolit 390, 394, 396, 402, 408–410, 431, 445–447
 Massalski Ignacy 45, 117, 127
 Maszkowski Jan Kanty 364, 369, 430, 433, 436, 444
Matuszewska Przemysława 181, 514, 625
Matyasik Joanna 15, 634
 Mazowiecy, rodz. 229
 Mazowiecki Bartłomiej 105, 537, 565
 Mazowiecki Jan 608
 Mazowiecki Władysław 228, 296
Mazur Karol 15, 84, 634
 Mączyński Aleksander 331, 337, 338, 431
 Mączyński Franciszek 54, 347, 348, 371, 372, 380, 454, 460, 476, 477, 499, 500
 Mączyński Jan 332
 Mączyński Józef 343, 431
 Mączyński Wojciech 399, 402, 405–407
 Mąkowski Antoni 245
 Mchowski Michał 539
 Mchowski Walenty 528, 570
 Medeksza Józef 176
 Medekszowie, rodz. 154
Mencel Tadeusz 219, 366, 634
 Męciński Adam 352, 353, 396, 406, 407, 412
 Męciński Józef 396
 Męciński Stanisław 123, 337, 386, 388–391, 393, 396, 397, 400, 402, 403, 405, 411, 412, 416, 419
 Miaskowski (szambelanic) 271
 Miaskowski Franciszek Salezy Karol 54, 192, 211, 219, 230, 231, 244, 258, 259, 267–269, 272, 310, 314, 319, 322, 639
 Miaskowski Józef 196, 221, 239, 240, 292, 320
 Miaskowski Leon 222, 224, 244
 Miaskowski Marcin 197, 220, 237, 313
 Miączyński August 391, 395, 398, 399, 402, 411, 417–419
 Miączyński Jan 32
 Miączyński Kajetan Adam 38, 88, 125, 165, 166, 639
 Micewski Andrzej 525
Michalski Jerzy 7–11, 16–19, 21, 27–29, 31, 33–39, 46, 49, 51, 53, 55, 56, 62, 63, 70, 71, 94, 99, 102–104, 106, 108–111, 115, 123, 131, 165, 167, 186, 189, 190, 197, 201, 216, 224, 229, 230, 252, 294, 330, 336, 337, 344, 350, 351, 363, 366, 376, 378, 389, 397, 399, 411, 414, 417, 430, 436, 449, 455, 457, 467, 470, 491, 506, 537, 541, 565, 569, 604, 611, 619, 621, 622, 627, 634, 635, 638
 Michał Korybut Wiśniowiecki, król polski 15, 634, 638
 Michałowski Antoni 351
 Mieczkowski Franciszek 527
 Mielżyńscy, rodz. 188
 Mielżyński Franciszek 237, 240, 262, 273, 278, 279, 288–290, 324
 Mielżyński Józef Klemens 24, 47, 76, 81, 94, 98, 100, 188, 189, 192, 193, 199, 204, 206, 207, 211–213, 215–217, 220, 221, 223, 226, 228–232, 238, 244, 245, 253, 254, 257, 258, 260–

- 263, 265–270, 272–277, 285, 287,
289, 296, 299, 300, 302, 304, 307,
328, 489, 500, 600, 630
- Mielżyński Maciej 215, 259, 262, 267,
271, 273, 276, 277, 280, 288–290,
296, 301, 324, 326
- Mierosławski Antoni 535, 536, 570
- Mierzejewski Józef Wojciech 38, 39, 87,
88, 103, 116, 124, 126, 129, 130, 164,
167–169, 637
- Mierzewski Antoni 235
- Mierzewski Ignacy 197, 232, 233, 238,
265, 266, 292, 301, 302, 309, 310
- Mierzewski (Mierzejewski) Maciej 192,
193, 229, 232, 233, 244, 246, 247,
255, 296, 3091, 302
- Mierzyński Michał 525
- Mikorscy, rodz. 210
- Mikorski Franciszek Ksawery 32, 207,
208, 210, 229–233, 237, 239, 244,
251, 252, 254, 276, 288–290, 301,
302, 310, 316, 318, 319, 637
- Mikorski Jan 457, 468
- Mikorski Józef 32, 34, 219, 224, 254, 326,
338, 616, 632
- Mikorski Paweł 452, 453, 468, 469, 471–
473, 501
- Mikulski Krzysztof* 233, 294, 433, 469,
519, 578, 640
- Mikulski Tadeusz* 24, 59, 625
- Mikułowski Antoni 159
- Milewski Konstanty 340, 370
- Mioduski Damazy 317, 580–583, 586,
592, 594–596, 600–602, 604, 605,
608, 610–613, 615, 616
- Mioduski Michał 600, 610
- Mlecki (Mlicki) Kajetan 105, 228, 229,
296, 592
- Mleczo Piotr 58
- Młocki Franciszek 53, 59, 162, 165
- Młodziejowski Andrzej Mikołaj 9, 31, 32,
34, 36, 41, 47, 49–51, 188–191, 193,
196, 198, 206, 208, 210, 214, 216,
217, 231, 232, 234, 288, 331, 332,
338, 385, 386, 391, 395, 409, 417,
422, 424, 452, 453, 457, 497, 520,
522, 524, 579, 580, 609, 635, 643
- Młodziejowski Ludwik 212, 270
- Młoszewski Jan 339, 240, 364, 370, 425,
445, 446
- Młyńska Agata* 13, 635
- Mniewski Dionizy 524, 526, 528–531, 534,
536, 539, 543–545, 552, 555, 561,
562, 565, 566, 571, 574–577, 629
- Mniewski Franciszek 552
- Mniewski Jan 364
- Mniszchowa z Zamoyskich Urszula 75
- Mniszech Adam 53
- Mniszech Jerzy August 15, 203, 205, 267,
287, 386, 452, 519, 589, 628
- Mniszech Józef 52
- Mniszech Michał Jerzy Wandalin 24, 51,
70, 71, 74–76, 83, 98, 105–108, 111–
113, 119, 120, 123–125, 135–138,
140, 141, 143, 144, 160–166, 169,
172, 173, 181, 190, 216, 228, 249,
316, 317, 330, 349, 354, 377, 380,
470, 490, 540, 549, 576, 626, 637
- Modlibowski Karol 215, 301
- Modliński L. 534
- Modliński Wincenty 527, 531, 533–535,
559, 560, 572
- Mojaczewscy, rodz. 261
- Mojaczewski 261
- Mojaczewski Andrzej 215
- Mokronowski Andrzej 34, 44, 60, 69, 71,
87, 89, 90, 92, 97, 118, 121, 124, 309,
333, 351, 422, 464, 616
- Mokronowski Antoni 579, 595
- Molski Ksawery 220, 222–225, 248, 249,
268, 316
- Monet Jean 63, 110
- Morawski 48
- Morawski Kazimierz Marian* 17, 18, 21,
27, 113, 130, 131, 134, 135, 180–182,
492, 635
- Morawski Mikołaj 45, 101, 113, 128, 135,
174, 464
- Morawski Wojciech 191, 212, 245
- Morski Onufry 164

- Morykoni Benedykt 65, 103, 158
 Morykoni Ignacy 102, 103
 Morzkowski Józef 489, 500
 Morzkowski Stanisław 460, 461
 Morzycki Maciej 539, 555, 557
 Morzycki Piotr 528, 529, 539, 540
 Mostowska Anna 55
 Moszczeńscy, rodz. 82, 97, 98, 122, 237, 280, 520
 Moszczeńska E. 537
 Moszczeński Adam 70, 179, 180, 184, 197, 201, 222, 235, 280, 309–312, 323, 637
 Moszczeński Aleksander 235, 296, 309, 555
 Moszczeński Andrzej 76, 112, 520, 527, 534, 537, 572
 Moszczeński Ignacy 222, 224, 235, 237, 238, 240, 241, 305, 314–318
 Moszczeński Józef 202, 212–214, 226, 259, 270, 287
 Moszczeński Leon 193, 194, 296, 526
 Moszczeński Michał 175, 196, 214, 217, 238, 271, 278, 280–282, 291, 320
 Moszczeński Teodor Wojciech 520, 527, 535, 630
 Moszczeński Wojciech 66
 Moszyński Fryderyk 70, 112, 133
Mościcki Henryk 93, 626
Mottaz E. 63, 626
Mrozowska Kamilla 36, 317, 613, 635
Müller Wiesław 32, 189, 373, 520, 627, 635
 Murzynowski Ignacy 579, 583, 609
 Murzynowski Michał 600
 Mysielscy, rodz. 99, 196, 206, 220, 276, 538, 635
 Mysielska Franciszka 206
 Mysielski (województwo) 244
 Mysielski Aleksander 99, 196, 237, 311, 640
 Mysielski Jan 99, 145, 147, 184, 252, 253, 284, 326
 Mysielski Józef 143, 205, 206, 211, 212, 233, 250, 262, 263, 267, 275, 277, 304, 317, 537, 538, 545, 552, 575, 577, 639
Mysielski Kazimierz 99, 196, 206, 253, 312, 538, 635
Mysielski Maciej 103
 Mysielski Michał 271, 275, 277, 281, 324
 Mystkowski Gotard 477
 Myszkwoscy, rodz. 388
 Myszkowski Adam 388
 Myszkowski Augustyn 388–390, 395
 Myszkowski Kazimierz 385, 389, 390, 402, 409, 410
 Nakwaski Klemens 90
 Nałęcz Antoni 583, 589, 590, 595, 602, 604, 610
 Nałęcz Józef Maciej 105, 580, 587, 592, 597–599
 Nałęcz Maciej (dziekan katedralny kujawski) 580, 612
 Nałęcz Roch 582, 585, 605
 Nałęczowie, rodz. 580
Nanke Czesław 12
 Narbutt Józef 114
 Narbutt Kazimierz 111–114, 470
 Naruszewicz Adam 24, 49, 50, 122, 125–128, 177, 283, 332, 625, 626
 Nassau-Siegen Karol de 132, 164, 173, 243, 319, 349, 400, 481, 514, 540, 616
Natoński Bronisław 198
Naworski Zbigniew 10
Nawrot Dariusz 10, 70, 131, 147, 633, 636
 Nekanda Trepka Stanisław 426
 Neri zob. Dogrumowa (Ugrumowa)
 Niedzielski Jan 355
 Niegolewski Felicjan 248, 269, 273, 274, 296
 Niemcewicz Stanisław 102, 115
 Niemojewski (podczaszyce) 233
 Niemojewski Ignacy 202, 203, 220, 233, 301, 303, 386
 Niemojewski Feliks 51, 386–388
 Niemojewski Wojciech 388
 Niesiołowski Józef 92
 Niezychowski Marce(n) 192, 288–290
 Niezychowski Michał 289
 Niezychowski Zygmunt 215

- Nowicki Szczęśny Siła 135
- Objeziński Nepomucen 215
- Oborski 513
- Obreński Stanisław 490
- Ochmann-Staniszevska Stefania* 9, 10, 325, 636
- Ochocki Jan Duklan 75, 626
- Ogińska z Czartoryskich Aleksandra 42, 113, 114, 157, 631
- Ogiński Andrzej 146, 256
- Ogiński Hrehory 131, 417, 515, 574
- Ogiński Michał Kazimierz 31, 42, 43, 71, 127, 172
- Ogrodzki Jacek Bartłomiej Józef 9, 31, 33, 47, 50, 51, 104, 189, 190, 196, 333, 386, 453, 520–522, 579, 580, 595, 598, 603, 606, 634, 643
- Ohryzko Jozefat 626
- Okęcki Antoni Onufry 49–52, 62, 68, 69, 78, 80, 85, 93, 96, 99, 118, 119, 124, 126, 127, 133, 134, 136, 152, 160, 172, 182, 190, 192, 207, 209, 216, 218, 224, 232, 242, 244, 263, 266, 279, 281, 338, 346, 347, 391, 395, 398, 412, 417, 429, 433, 446, 455, 521, 524, 525, 532, 580, 630
- Olechowski Józef 76, 527
- Olizar Adam 52
- Olizar Kajetan Franciszek 34, 45, 52–55, 71, 72, 75, 76, 103, 105, 106, 192–194, 209, 337, 338, 342, 351, 387, 423, 424, 446, 454, 455, 460, 461, 476, 500, 521, 522, 582
- Olszewski Henryk* 7, 9, 10, 50, 194, 200, 221, 239, 332, 374, 392, 458, 519, 636
- Olszowski Antoni 410
- Olszowski Ksawery 399
- Olszowski Maksym 429, 433, 444
- Olszowski Marceli 410
- Opalińscy, rodz. 543
- Opaliński Edward* 7, 9, 10, 14, 31, 187, 189, 205, 329, 337, 374, 386, 388, 424, 434, 452, 453, 546, 557, 629, 636, 640
- Oraczewski Feliks 59, 114
- Orłowski Jan (komornik graniczny dobrzyński) 585
- Orłowski Jan Onufry (podkomorzy łatychevski) 164
- Osipowski Józef 171
- Ostaszewski Piotr 429
- Ostermann Iwan 150, 151
- Ostrowscy, rodz. 5, 23, 356, 361
- Ostrowski Aleksy 341, 359, 360, 370, 371
- Ostrowski Antoni Kazimierz 32, 54, 72, 78, 126, 191, 192, 198, 209, 210, 215, 218, 223, 240, 332, 334, 341, 343, 348, 432, 439, 452, 457, 458, 462, 520, 525, 546, 547, 579, 580, 630
- Ostrowski Jan 488
- Ostrowski Kazimierz 582
- Ostrowski Michał 338, 341, 355, 358, 361, 362, 364, 367, 368, 371–373, 375–377, 382, 383, 434, 436, 437, 440–442, 449, 639
- Ostrowski Teodor 74, 90, 93, 95, 216, 626
- Ostrowski Tomasz 50, 54, 79, 121, 126, 181, 182, 457
- Ostrowski Wojciech 452, 468, 506, 639
- Ośniałowski Ignacy 593
- Ośniałowski Jan 177, 321, 530, 572, 580, 582, 583, 586, 589–591, 594–596, 598, 599, 601, 608, 610–615, 639
- Ośniałowski Józef 600, 602, 604, 605
- Ośniałowski Wojciech 582, 593, 599
- Ożarowski Piotr 80–82, 88, 101, 112, 182, 351, 516
- Pachoński Jan* 196, 220, 536, 566, 636
- Pacynowski Adam 340, 369, 394, 408
- Panic Idzi* 12, 201, 639
- Panin Nikita 51
- Paproccy, rodz. 599
- Paprocki Bonawentura 599
- Paprocki Paweł 583, 589, 599
- Paprocki Piotr 583
- Paprocki Wincenty 589, 599, 606, 607, 610

- Paradowski Przemysław* 119, 636
 Pasek (gubernator białoruski) 117
 Paulitz de 268
 Paweł Romanow (wielki książę) 73, 75
Pawiński Adolf 6, 10, 23, 24, 239, 332, 456, 458, 519–522, 558, 560, 561, 564, 566, 625, 636
Pawlak Marian 524
 Pagowski Bogumił 438
 Pagowski Kazimierz 422, 423, 438, 559
 Pagowski Seweryn 99, 238, 254
 Pagowski Wojciech 438
 Perekładowski Maciej 110
 Piaskowski Mikołaj 484
Piątkowski Sebastian 10, 28, 188, 227, 337, 430, 620, 630, 640
Pietrzak Jerzy 325, 326, 636
 Piędzicki Jan Nepomucen 475
 Pilchowski Antoni 472
 Piłsudski Franciszek 44
 Piotrowski Adam 377
 Piotrowski Andrzej 392
 Piotrowski Łukasz 585, 606, 607
 Pirch (pułkownik) 110
 Piwnicki Walerian 133
 Plater Kazimierz Konstanty 128
 Platt Julian 24, 50, 625
 Płaskowski Michał 600
 Pławiński Józef 539
Płaza Stanisław 10, 13, 60, 187, 198, 286, 294, 329, 332, 366, 493, 633, 636
Podgórzak (Jusupović) Monika 64, 66, 99, 101, 159, 311, 636
 Podhorodeński Ludwik Bożydar 59, 125
 Podoscy, rodz. 570
 Podoski Jacek 386
 Podoski Jan 585
 Podoski Michał Hieronim 581, 588, 589, 595, 602, 603, 610
 Pogonowski Józef 527, 528, 565
 Pokrzywnicki Franciszek 460
 Polacy 151
 Poletyło Wojciech 34, 168
 Pomorski Maksym 537
Pomykaj Stanisław 187, 636
 Poniatowscy, rodz. 41, 75
 Poniatowska z Ustrzyckich Apolonia 41
 Poniatowski Józef 41, 631
 Poniatowski Kazimierz 41, 181
 Poniatowski Michał Jerzy 5, 24, 31, 34, 35, 43, 46, 49, 52, 59, 66, 72, 76, 77, 82, 87–89, 91, 102, 105–107, 116, 117, 120, 123, 124, 126, 127, 137, 140, 142–145, 149, 152, 160, 162, 170, 173, 179, 183, 209, 229, 230, 232, 236, 245, 248, 250, 254, 256–258, 278, 279, 285, 310, 319, 322, 345, 353, 355, 361, 373, 390, 391, 401, 412, 413, 417, 434, 436, 437, 439, 448, 455, 457, 467, 471, 486, 487, 490, 491, 502, 505, 514, 515, 521, 529, 532, 533, 545–547, 549, 556, 558, 573, 575, 576, 579, 585, 587, 590–592, 594–598, 609, 615, 623, 641
 Poniatowski Stanisław 17, 47, 55, 61, 62, 64, 67, 71, 77, 80, 103, 124, 127, 148, 151, 161, 162, 178, 181, 316, 317, 381, 540, 573, 576, 626, 635
 Poniński (starosta kopanicki) 285
 Poniński Adam 70, 424, 515, 571
 Poniński Kalikst 149
 Poniński Marceli 265
 Popiel Gabriel 159, 616
 Popiel Paweł 153, 315
 Popielowie, rodz. 6, 23, 25, 219, 240, 464, 623
 Popowski Wojciech 539
Poraziński Jarosław 15, 187, 636
 Potemkin (Potiomkin) Grigorij 18, 55, 61, 74, 75, 81, 102, 103, 108, 116, 139, 149, 158, 634
 Potkański Franciszek 77
 Potoccy, rodz. 5, 23, 25, 48, 135, 176, 210, 295, 361, 623
 Potocka z Lubomirskich Aleksandra 37
 Potocka z Lubomirskich Elżbieta 37
 Potocki Antoni Prot 139, 641
 Potocki Franciszek Piotr 37, 59, 60, 72, 89, 399, 572, 628

- Potocki Ignacy 21, 29, 37, 41, 44, 45, 48, 50, 58–60, 67–71, 73–81, 86, 92, 98, 102, 105, 111–114, 121, 127, 129–131, 133–137, 139, 140, 144, 157–159, 165, 167–169, 171, 173, 178, 180, 194, 209, 215–217, 241, 317, 318, 345, 354–357, 381, 462, 470, 471, 540, 576, 631, 635, 641
- Potocki J. (szambelan) 536, 552
- Potocki Jan (starosta brzostowiecki, kasztelan krzywiński) 37, 191, 207
- Potocki Jan (kapitan) 521, 524
- Potocki Jerzy Michał 37, 71, 169, 175, 176, 241, 280, 627
- Potocki Józef 190
- Potocki Kajetan 59, 72, 114, 209
- Potocki Stanisław (asesor w 1786) 273
- Potocki Stanisław Kostka 37, 79, 87, 88, 91, 92, 95–97, 104, 135–137, 175, 225, 226, 314, 344, 379, 398, 418, 432, 466, 513, 530, 574, 575, 591, 598, 614, 618
- Potocki Stanisław Szczęsny 47, 52, 58, 70, 72, 85, 98, 102, 106–110, 113, 117, 120, 122–124, 126, 127, 129, 130, 133, 138, 139, 143, 149–151, 156, 163, 164, 169, 175, 176, 178–183, 197, 201, 222, 235–238, 240–242, 278, 280, 281, 285, 312, 317, 321, 323, 531, 627, 637
- Potocki Wincenty 169, 175, 280
- Powalski (deputat) 245
- Prochaska Antoni* 13, 636
- Prokopowicz 486
- Prozor Antoni 154
- Prozorowie, rodz. 154
- Prusimski Kazimierz Józef Antoni 196, 220, 220, 309, 310, 312, 313, 536, 636
- Pruski Franciszek 235, 249, 292
- Pruski Jan 247, 271, 273, 277, 281, 292, 327
- Pruszyński Stanisław 167
- Przebendowski Ignacy 177, 351
- Przerembski Adam 81
- Przeuski Franciszek 324
- Przeuski Józef 210, 244, 245, 250, 265, 266, 279, 301, 462
- Przeuski Ksawery 237–239, 249, 268, 269, 271, 295, 320
- Przyboś Kazimierz* 11, 234, 297, 409, 410, 427, 442, 603, 636
- Przyłuscy, rodz. 192
- Przyłuski Felicjan 430, 438
- Przyłuski Jan 424, 425, 441, 466
- Psarski Franciszek 396
- Psarski Fryderyk Jakub 32, 148, 385–387, 390, 391, 393–396, 398–402, 405–407, 409, 410, 412, 413, 417, 429, 446, 639
- Psarski Władysław 393, 406, 407
- Psarski Wojciech 391, 401, 408
- Pstrokoński Józef 343
- Pułaski Antoni 53, 54, 59, 84, 125, 165
- Pułaski Kazimierz* 24, 34, 75, 107, 108, 123–125, 138, 161, 162, 164, 626, 636
- Puttkamer Jacek 65
- Rabowicz Edmund* 231, 239, 289, 319, 636
- Rachuba Andrzej* 10, 42, 155, 156, 464, 629, 636, 640
- Racięcki Adam 540
- Racięcki Norbert 552
- Raczyńscy, rodz. 5, 624
- Raczyński Antoni 425
- Raczyński Bonawentura 549, 550, 551, 565–567
- Raczyński Edward 214, 625
- Raczyński Filip 220, 224
- Raczyński Kazimierz 55, 60, 61, 66, 68, 69, 72, 95, 106, 112, 123, 127, 128, 177, 188–190, 192–197, 199, 201, 203, 206, 207, 209–211, 216, 218, 219, 221, 228, 230–232, 235–237, 241, 243–246, 251, 254, 257, 259, 260, 264, 266, 268, 274, 275, 279, 304, 310, 313–317, 319, 324, 327, 328, 349, 377, 380, 471, 538, 540, 548–550, 554–558, 567, 571, 576, 630
- Raczyński Wojciech 268

- Radoliński Józef 214
 Radoliński Piotr 197, 208, 264, 309, 310, 319
 Radoński 271
 Radoński Jakub 213
 Radoński Kazimierz 228, 267, 632
 Radoński Ludwik 249
 Radoński Piotr 256
 Radoszewski Stefan 522, 524
 Radzicki Józef 60
 Radzimiński 53
 Radzimiński (Radzymiński) Józef 208, 212, 222, 224, 251, 253, 265, 271, 278, 280, 288, 289, 305, 313, 321, 322, 325, 632
 Radziwiłł [adresat listów A. Górskiego, nie do ustalenia – Hieronim czy Karol Stanisław] 49–51, 60, 61, 69, 71, 76, 80, 84, 86, 121, 136, 137, 153, 161, 353
 Radziwiłł Hieronim 45, 74, 104, 112–114, 128, 131, 139, 156, 182, 464, 538
 Radziwiłł Karol Stanisław 24, 41, 42, 44, 45, 70, 74, 84, 91, 95, 101–103, 113, 122–124, 126, 128, 131, 135, 162, 171–174, 182, 185, 206, 267, 304, 327, 463, 464, 538, 592, 594, 598, 601, 625
 Radziwiłł Maciej 182
 Radziwiłł Michał Hieronim 206
 Radziwiłł Michał Kazimierz 206
 Radziwiłłowie, rodz. 5, 24, 119, 126, 128, 131, 173, 206, 317, 417, 574, 623, 637
Rafacz Józef 13, 636
 Rakowiecki Jan 469, 473, 475–499, 501
 Rakowski Adam 433, 445, 446, 465, 476
 Rapacki Ignacy 247
Ratajczyk Leonard 20, 140, 141, 156, 157, 248, 249, 363, 437, 481, 487, 547, 636
Rawicz Edward 132, 636
 Rdułtowski Jan Chryzostom 45
 Rembielińska 34
 Rembieliński Stanisław 37, 89, 103, 627
 Repnin Nikołaj 16, 109, 367, 387, 580, 633
 Retfliński Franciszek 599
 Reviczky Karol 62
 Reytan Michał 102
 Rogalińska 283
 Rogaliński Antoni 261, 262
 Rogaliński Hipolit 184, 284
 Rogaliński Józef Feliks 50, 51, 198, 207, 635
 Rogaliński Kasper 160, 202, 630
 Rogaliński Piotr 237, 239, 271
 Rogaliński Stanisław 190, 191, 202, 203, 252
 Rogaliński Zefiryn 266
 Rogoliński Karol 433
 Rohoziński Franciszek 84
 Rojek Antoni 361
 Rokicki Augustyn 599
 Rokicki Franciszek 599
 Rokitnicki Michał Kazimierz 581
 Rokitnicki Tomasz 581, 587
 Rokossowski Józef 209
Rolnik Dariusz 15, 126, 637
Romaniuk Przemysław P. 42, 117, 464, 629, 637, 640
 Romanowowie, dyn. 115
 Romanus Abraham 48
 Rosen Józef 99, 100, 211, 213, 637
Rosner Andrzej 71, 75
 Rossenhybel (kapitan) 376, 415
Rostocki Władysław 197, 240, 637
 Rostworowski Andrzej 197, 310, 332
Rostworowski Emanuel 9, 16–21, 27, 35–38, 49, 58, 65, 69, 74, 85, 87, 104, 116, 117, 129, 132, 139–141, 144, 156–158, 172, 175, 178, 179, 182, 197, 200, 201, 208, 210, 214, 222, 227, 232, 235, 239, 240, 242, 248, 270, 280, 284, 286, 289, 317, 318, 335, 344, 350, 363, 397, 404, 436, 449, 458, 459, 464, 481, 484, 487, 491, 500, 531, 541, 547, 551, 555, 590, 632, 637
 Rościszewski Franciszek Ignacy 588, 627
 Rościszewski Karol 595
 Rościszewski Stanisław 588, 589, 605, 607

- Rozdrażewski Józef 223
 Rożkowski (Roszkowski) Ignacy 433, 444
 Rożnowski Antoni 99, 100, 195, 196, 216, 238, 247, 264–266, 292, 301, 302, 632
 Rudnicki (kasjer komisji skarbowej) 129, 576
 Rudniccy, rodz. 524
 Rudnicki (starosta kąkolewski) 570
 Rudnicki Antoni 248, 249, 296
 Rudnicki Franciszek 554
 Rudnicki Józef (komornik ziemski brzeski) 559
 Rudnicki Józef W. (pisarz ziemski brzeski) 523, 554–558
 Rudnicki Karol 521–526, 528, 538, 539, 552, 554, 558, 561–563
 Rudnicki Kazimierz 538, 548, 550
Rudnicki Kazimierz 19, 68, 76–78, 80–83, 95–97, 215, 340, 432, 462, 526, 527, 586, 637
 Rudnicki Maciej (burgrabia walecki) 221
 Rudnicki Maciej (komornik graniczny kaliski) 235, 292
Rusiński Władysław 193, 634
 Rutkowski Adam 591, 592, 596, 606
Rutkowski Henryk 506, 627
Rutkowski Jan 374, 637
Rybarski Roman 20, 65, 179, 227, 243, 285, 336, 417, 427, 508, 573, 637
 Rybicki (podczaszy nowogródzki) 143
 Rybicki Józef 152
 Rybiński Jan N. 167, 178
 Rybiński Józef Ignacy Tadeusz 141, 332, 333, 520, 550, 627
 Rybiński Kazimierz 521–555, 557, 530, 533–535, 537, 538, 547, 550, 551, 554, 558–560, 563, 570, 571
 Rybiński Maciej 540, 549
 Rybiński Marcei 525, 548
 Rychłowski Alojzy 426
 Rychłowski Jan 429
 Rychłowski Józef 340, 342, 425
 Rychłowski Kazimierz 426
 Rychłowski Stanisław 337, 338
 Rydzyński [Ksawery?] 48, 209
Rymszyna Maria 9, 20, 31, 35, 51, 52, 71, 103, 104, 190, 218, 400, 556, 637
 Ryx Franciszek 134–137, 157
 Rzewuscy, rodz. 39, 40
 Rzewuski Adam 102, 122, 125, 129, 169, 175, 180, 280, 304
 Rzewuski Franciszek 33, 41, 44–46, 71, 103, 111, 112, 385, 393, 470, 635
 Rzewuski Kazimierz 112, 137, 168, 174, 175, 181, 186, 280, 323
Rzewuski L. 39, 625
 Rzewuski Seweryn 21, 39, 40, 56, 61, 62, 64, 66, 70, 77–82, 87, 92, 111, 123, 133, 135, 140, 144, 158, 171, 173–175, 177, 179–182, 186, 281, 282, 289, 304, 393, 462, 466, 474, 489, 492, 616, 641
 Rzewuski Wacław 39
 Rzyszczewski Adam 165, 166
 Sadkowski Wiktor 153
 Salisch (Zalisch) Karol Ernest 147, 401
 Sanguszkowie, rodz. 53, 107
 Sanguszko Hieronim 34, 53, 59, 84, 88, 107, 112, 125, 144, 152, 165, 178
 Sanguszko Janusz (Jan) Modest 34, 105–107, 124, 166, 172, 192, 228, 628
 Sanguszko Józef 69, 70, 139, 283
 Sanguszkowa Aniela 124, 165, 172
 Sanguszkowa Barbara 111, 219, 366, 631
 Sanguszkowa z Cetnerów Anna 38, 82, 87, 139, 283
 Sapieha Aleksander 46, 96, 641
 Sapieha Kazimierz Nestor 31, 38, 39, 61, 62, 67, 71, 81–83, 87, 97, 98, 101–103, 115, 120, 122, 123, 126, 129, 132, 139, 140, 157–160, 169, 177, 180, 181, 184–186, 228, 267, 268, 283, 286, 297, 318, 349, 419, 621, 632
 Sapieha Paweł 245
 Sapiehowie, rodz., 39
 Sapieżyna z Branickich Elżbieta 19, 31, 38, 39, 41, 54, 60, 61, 74, 82, 83, 87, 88, 91, 97, 98, 101–103, 113–116,

- 118, 122, 126, 140, 144, 159, 164,
167–169, 171, 193, 209, 228, 271,
280, 283, 628, 630
- Sapieżyna Katarzyna 82
- Sapieżyna z Cetnerów Anna zob. Sangu-
szkowa z Cetnerów Anna
- Schall Karol de 553
- Schmitt Henryk* 17, 19, 28, 61, 64, 179,
215, 452, 637
- Scipio del Campo Ignacy 114
- Szaniecka (Eleonora?) 220
- Szaniecki Bogusław 221, 245
- Szaniecki Dominik 222
- Szaniecki Michał 235
- Szaniecki Józef 212
- Serczyk Władysław Andrzej* 108
- Seredyka Jan* 7, 10, 633, 637
- Siedlecki Jan* 34, 637
- Siemiątkowski Antoni 217, 235, 274, 297,
298, 334, 340, 342, 354, 369–371,
373, 401, 417, 430, 439, 447, 448,
546, 629
- Siemieński Jacek (Hiacynt) 334, 354, 361,
364, 370–372, 378, 433, 632
- Siemieński Jan (major) 426
- Siemieński Jan Nepomucen (starosta
dubieski) 334
- Siemieński Józef 342, 433–435
- Siemieński Józef* 10, 30, 47, 293, 410, 447,
454, 493, 560, 578, 579, 581, 594,
601, 603, 608, 609, 637
- Sierakowscy, rodz. 35
- Sierakowski Antoni 49–51, 68, 69, 312,
521, 633
- Sierakowski Kajetan 609, 610
- Sierakowski Maksymilian Bruno 35, 64,
105, 106, 228, 229, 237, 587, 592,
593, 597, 629
- Sierakowski Sebastian 72, 210
- Sierakowski Teodor 581, 597
- Sieroszewski (Sieraszewski) Antoni 66,
197, 207, 218, 230, 231, 250, 251,
260, 269, 270, 279, 280, 301, 302,
310, 315, 639
- Sieroszewski Jan 221, 231, 233, 291, 292
- Sikorski Antoni 196, 197, 480
- Skalkowski Adam Mieczysław* 21, 177,
199, 219, 263, 271, 304, 314, 321,
322, 355, 637
- Skarbek Eugeniusz 526, 536
- Skarbek Jan 477, 504, 629
- Skarbek Karol 458, 477, 478, 503, 504
- Skarbek Piotr 527
- Skarbek Władysław 477
- Skarszewski Wojciech 177
- Skowron Ryszard* 70, 628, 636
- Skórkowski Kazimierz 340
- Skórzewscy, rodz. 224
- Skórzewski Eustachy 393, 394, 406, 407,
409, 410
- Skórzewski Fryderyk 278
- Skórzewski Gabriel 213
- Skórzewski Ignacy 396, 403, 408
- Skórzewski Józef 222, 266, 267, 271, 278,
280, 324
- Skórzewski Marcin 222, 224–226, 316
- Skórzewski Michał 202, 208, 267, 630
- Skórzewski Paweł 195, 196, 199, 213,
220, 222, 232, 237, 253, 271, 288,
301, 302, 311, 639
- Skrzetuski Benedykt 222, 224, 316
- Skrzyński Teodor 454, 457, 465, 498
- Stawiński Tomasz* 522, 523, 535, 544,
551, 572, 575, 637
- Słubicki Adam 521, 534, 550, 551, 565
- Słubicki Daniel 527, 546, 550, 563
- Słubicki Kajetan 527
- Słucki Klemens 334
- Smogorzewski Jason 167, 168
- Smoleński Władysław* 118, 152, 398, 637
- Sobczak Jacek* 12, 187, 238, 260, 289, 305,
330, 451, 578, 604, 625, 637, 638
- Sobolewski Maciej 121
- Sojecki Tadeusz 343, 348, 369, 373, 429
- Sokalski Marcin* 15, 638
- Sokolnicki (Franciszek) Ksawery 211,
212, 230, 250, 302, 312, 326, 377, 628
- Sokolnicki Celestyn 185, 197, 199, 208,
209, 213, 215, 233, 234, 237, 240,
248, 261, 262, 268, 273, 277, 278,

- 281, 282, 288–290, 296, 301, 305,
309, 311, 312, 320–324, 326, 327,
526, 628
- Sokolnicki Piotr 232
- Sokołowscy, rodz. 524, 529, 530, 542, 543,
545, 547, 549, 550, 552, 554, 556–
558, 564–566, 571
- Sokołowski Ignacy 525, 534
- Sokołowski Józef 524, 529, 542–545, 547,
549, 550, 552, 554, 556, 557, 565
- Sokołowski Kazimierz Albin 528–530,
533, 545, 565, 566, 575, 629
- Sokołowski Michał 534, 539, 540, 549,
557, 565, 566, 568, 576, 629
- Sokołowski Serafin Rafał 30, 123, 522,
523, 528, 529, 532, 533, 538, 539,
542, 545, 547, 549, 554–559, 565,
566, 571, 572, 574, 576, 577, 625, 629
- Sokołowski Teodor 521–528, 550, 558,
562, 563
- Sokołowski Wojciech 521, 524, 529, 553,
554, 561, 562, 565, 566, 577
- Sołłohub Jan 117, 149–151, 637
- Sołtan Józef 109
- Sołtan Stanisław 36
- Sołtyk (Maciej) Kajetan 81, 629
- Sołtyk Kajetan Ignacy 19, 39, 49–51, 63,
68, 76–79, 81–83, 85, 87, 88, 91, 93,
95, 101, 104, 121, 215, 218, 225–227,
313, 340, 343–345, 351, 379, 395–397,
424, 430, 432, 462, 466, 511, 512,
526, 527, 531, 537, 572–574, 586,
591, 629, 637
- Sołtyk Maciej 24, 32, 33, 56, 57, 78, 79,
81, 87, 89, 106, 123, 159, 395, 617,
618, 628
- Sołtyk Tomasz 78, 82
- Sołtykow Nikolaј 109, 110, 117
- Sołtykowie, rodz. 79
- Sosin Stanisław* 11, 638
- Sosnowski Józef 46, 69
- Srogosz Tadeusz* 13, 18, 67, 108–110, 204,
638
- Szrednicki Czesław* 49, 634
- Stablewski Józef 240
- Stablewski Kajetan 265, 301, 303
- Stablewski Wawrzyniec 247
- Stachiew 151
- Stackelberg Otto Magnus von 16, 18,
27, 29–31, 41, 43, 49, 50, 60, 61, 71,
73–75, 81, 86, 95–98, 101–103, 109,
111, 115–118, 121, 123, 127–130,
136–138, 150, 152, 153, 158, 161,
172–175, 177, 178, 180, 182, 189,
206, 212, 230, 243, 256, 259, 313,
351, 453, 456, 616, 620, 629, 635, 641
- Stadnicki Franciszek 184, 385, 389, 390–
393, 396, 397, 399, 402, 403, 405–
407, 411–414, 417–420, 430, 441,
442, 629
- Stadnicki Walenty 235
- Stanek Wojciech* 16, 28, 189, 233, 259,
289, 394, 433, 452, 469, 519, 578,
638, 640
- Stanisław August Poniatowski, król polski
9, 10, 12, 13, 15–24, 27–31, 33–36,
38, 41, 42, 44, 45, 47, 50, 52, 53,
55–57, 61, 63–65, 67–76, 78, 80–88,
91–99, 101–112, 114–123, 125–127,
131–135, 138, 139, 141–149, 153,
157–163, 167, 172–176, 178–180,
182, 183, 188–190, 192, 195–198, 200,
201, 204–206, 208–211, 213, 214, 216,
218, 222–225, 227, 230, 236, 237, 239,
240, 242–245, 247–250, 252–256, 258,
266–272, 274, 275, 277, 278, 285, 286,
303, 309, 313, 317, 318, 321, 327, 330,
333, 334, 336–338, 341–343, 346–357,
359, 360, 362, 365, 367, 372, 378, 382,
386–388, 393–395, 398–400, 402, 404,
409, 412, 414, 417, 419, 420, 423, 428,
430, 431, 433–435, 438, 439, 449, 452,
456, 458–460, 462, 464, 467–469, 514,
522, 526, 527, 529, 531–537, 540–543,
545, 550, 551, 553, 555–557, 571, 573,
575, 578, 580, 586, 587, 590–592, 594,
596, 598, 601, 609, 611, 613, 615, 618,
620, 622, 625, 626, 628–630, 632–639,
641–643
- Stanisławski 559

- Staniszewski Zdzisław* 9, 10, 325, 636
Starczewski Felicjan 158, 347, 348, 371, 372, 381, 382, 433–437, 441, 443, 445–447
Starzeński Józef 211
Starzeński Michał 93, 626
Starzyński Wincenty 72, 210, 462, 485, 488, 500
Staszewski Jacek 16, 208, 220, 238, 304, 569, 635, 638
Stawianowski Antoni 340
Stawiski 355
Stawiski Antoni 334
Stawiski Kajetan 466
Stawiski Franciszek 334, 348, 369
Stawiski Stanisław 334, 341–343, 345, 358–360, 364, 367, 368, 370–372, 378, 379
Stebelski Adam 17, 635
Stempkowski (Stępkowski) Józef Gabriel 33, 38, 39, 48, 49, 52, 53, 75, 83, 84, 88, 91, 92, 102, 106–110, 112, 117, 123, 139, 141, 153, 155, 159, 167, 168, 228, 302, 470, 484, 632
Stepowski Felicjan 463, 495–497, 510
Stepowski Feliks 496
Stepowski Stanisław 469, 488
Stepowski Wojciech 475
Stokowska z Ostrowskich Marianna 457
Stokowski Ignacy 453, 489, 495, 497
Stokowski Jan Sariusz 452, 456, 457, 461, 464–466, 468, 472–478, 482–485, 487–492, 494–497, 501–503, 505, 514–516, 642
Stokowski Jan Ignacy 32, 231, 453, 457
Stokowski Józef Faustyn 403, 408, 482
Stokowski Leon 469
Stokowski Mikołaj 468, 476, 500
Stolicki Jarosław 15, 638
Strawiński I. 207
Stroynowski Andrzej 16–19, 29, 30, 35–37, 40, 60–62, 64, 66, 67, 84, 85, 95–97, 103, 106, 115, 119, 128–132, 134, 135, 137, 158, 140, 144, 155, 159, 162–164, 166, 168, 169, 172, 174–176, 178, 182, 183, 186, 196, 197, 199, 201, 214, 220, 224, 225, 240, 241, 271, 273, 278, 281, 282, 285, 286, 297, 306, 307, 311, 312, 321–323, 332, 335, 340, 345, 348, 349, 352, 393, 395, 398–400, 404, 418, 430, 458, 462, 466, 488, 492, 512, 520, 541, 550, 573, 587, 588, 591, 620, 622, 627, 638
Strzałkowski Franciszek 185, 616
Strzałkowski Mateusz 468
Studziński Antoni 155
Suchecka Anna 401
Suchecki Gabriel 147, 393, 395, 401, 402, 405, 408–410, 417
Suchecki Ignacy 331, 373, 422
Sucheni-Grabowska Anna 614, 638
Suchodolski Józef 121
Suchodolski Michał 32
Suchodolski Wojciech 64, 66, 99, 101, 159, 160, 311, 636
Suchorzewski Jan 175, 179, 180, 183, 184, 228, 240, 246, 264, 278, 281, 282, 320–323, 325–327, 616, 632, 641
Suchorzewski Józef 222–225, 233, 246, 306, 313
Suchorzewski Władysław 228, 265, 276, 288, 290, 301
Sudnik Wanda 10, 91, 325, 631, 641
Sulerzycki Andrzej 265, 266, 276, 292, 301, 303
Sulerzycki Maciej 316
Sulimierski Antoni 458, 505
Sulistrowski Alojzy 161, 173
Sułkowscy, rodz. 188, 226, 262, 282, 318
Sułkowski Antoni 50, 52, 60, 69, 101, 161, 188, 211–213, 226, 253, 257, 258, 261, 278, 281, 285, 310, 315, 322, 326, 629
Sułkowski August 50, 95, 103, 108, 141, 142, 146, 152, 156, 160, 161, 188, 196, 198, 211, 215, 226, 230, 234, 235, 245–251, 254, 255, 257–259, 261–263, 299, 300, 304, 318, 319, 327, 419, 515, 576, 629,

- Sumińscy, rodz. 580
 Sumiński Adam 47, 579, 587, 595, 597–600, 602, 606, 629
 Sumiński Piotr 50, 51, 141, 520, 521, 526, 527, 529–531, 533–535, 541–544, 550, 551, 554, 555, 557, 571–577, 579–581, 584, 585, 587, 589–593, 601–603, 613, 614, 629
 Swinarski Ignacy 191, 196, 207, 313
 Swinarski Mikołaj 214
Syta Krzysztof 308, 427, 628
 Szadokierski Józef F. 521, 524, 528, 539, 552, 562, 563
 Szadokierski Kazimierz 526, 536
 Szadokierski Paweł 546
Szafrański Wojciech 162, 163, 638
 Szałowski Bogumił 488
 Szamowski Antoni 469, 485
 Szamowski Felicjan 466, 483, 485, 501
 Szamowski Ignacy 485, 486, 489, 642
 Szamowski Mateusz 473
 Szamowski Romuald 488, 490, 505
 Szarzyński 261
 Szczawiński Jan 475, 477, 485, 488, 642
 Szczawiński Ludwik 475, 477
 Szczawiński Wojciech 485, 495, 497
Szcząska Zbigniew 17, 20, 28, 40, 62, 63, 65, 67, 95, 99, 128, 130, 177, 243, 309, 319, 432, 638, 639
Szczygielski Wacław 16, 32, 38, 53, 66, 86, 169, 188, 189, 192, 193, 195, 197, 199, 203, 205–207, 217, 218, 229–231, 234, 239, 251, 252, 258, 259, 267, 279, 280, 288, 291, 296, 302, 310, 311, 405, 411, 412, 416, 423, 442, 452, 453, 455, 504, 519, 520, 522, 523, 528, 530, 535, 536, 538, 540, 544, 562, 572–575, 580, 582, 590, 596, 601, 612, 635, 639
Szczygielski Wojciech 12, 15, 25, 33, 40, 123, 171, 187, 196, 197, 201, 213, 222, 231, 232, 235, 238–240, 265, 270, 271, 281, 289, 305, 330, 342, 365, 367–369, 373, 385, 389, 392, 402, 403, 405, 406, 408, 409, 411, 412, 417, 422, 429, 442, 451, 476, 478, 490, 497, 498, 504, 519, 539, 564, 566, 571, 604, 621, 639
Szczygieł Ryszard 235, 433, 640
 Szembek Krzysztof 49, 50, 68, 69, 94, 126
Szemborski Henryk 187, 639
 Szkliński Łukasz 168
 Szołowski Bogumił 485
 Sztembracht Jan 474, 493
Szujski Józef 134, 137, 639
 Sulmierski (Sulmierski) Jan 334
Szwaciński Tomasz 11, 12, 205, 220, 239, 330, 367, 455, 537, 566, 580, 589, 639
 Szwykowski Michał 115
 Szydłowski (starosta uszycki) 211
 Szydłowski Adam 124, 170
 Szydłowski Symeon Kazimierz 534
 Szymanowski Franciszek 79
 Szymanowski Józef 92
Szymczak Alicja 405, 642
Szymczak Jan 519, 578, 639
Szyndler Bartłomiej 143, 305, 639
 Śzizień Rafał 103
Śmiałowski Józef 81, 354, 627
Śreniowski Stanisław 10, 375, 409, 414, 509, 569, 639
 Świeykowski Jan 167
 Świeykowski Leonard 84–86, 160, 217, 528, 531
 Święcicki Franciszek 426
 Święcicki Tomasz 434
 Świętosławski Felicjan 498
 Taczanowski Józef 403, 408
 Taczanowski Mikołaj 387, 390, 409, 410
Taczyński Bogdan 14, 229, 578, 580–582, 598, 639
 Tański Stanisław 461, 475, 485, 498
Tarnawski Mieczysław 19, 639
 Tarnowski Jan 467
 Taylor William 135–137
 Tereszka 139

- Ternes Jerzy* 10, 11, 13, 400, 427, 603, 610, 640
Thugut Johann 83, 98, 100, 101, 158, 379
Tomczyk Gabriela 17, 28, 223, 452, 566, 640
Tomicki Paweł 228, 233, 265, 428
Topolski Jan 396, 399, 408
Topolski Jerzy 15, 22, 188, 189, 198, 204, 262, 291, 294, 298, 307, 519, 578, 586, 630, 640
Tracki Krzysztof 126, 640
Trawicka Zofia 11, 640
Trapczyński (surogator gnieźniński) 211
Trapczyński Stanisław 211, 228, 337, 250
Trzciniński Antoni 478, 588, 600
Trzciniński Benedykt 610
Trzciniński Jakub 457, 465, 476, 486, 488, 489, 497, 499, 500, 504, 505
Trzciniński Tadeusz 548, 552, 554, 564
Trzebuchowski Józef 209, 526, 538, 542, 548, 550, 552, 564, 565
Trzebuchowski Z. Ignacy 526, 528, 538, 561, 562
Trzeciak Melchior 476
Trzeciak Michał 476
Tukalski-Nielubowicz Mateusz 122, 349, 380, 404, 514, 575, 615, 625
Turczyński Antoni 433
Turno Jan 252, 262, 271
Tursey, rodz. 332, 342, 437
Turski Antoni 360, 361, 434
Turski Feliks 50, 127, 172, 332, 341, 343, 345, 346, 362, 366, 424, 437
Turski Gabriel 360, 361, 373, 436
Turski Ksawery 185, 340–342, 345–349, 354, 356, 358, 361, 362, 371, 372, 376, 380–383, 424, 428, 437, 441, 442
Turski Maksym 332, 333, 337, 338, 341, 346, 347, 386, 387, 429, 441
Turski Tomasz 453, 456, 457, 476, 484, 486, 494, 495, 505
Twardowski Ignacy 88, 214, 220
Tymieniecki Karol 428, 444
Tymieniecki Seweryn 359
Tymowscy, rodz. 434
Tymowski Ignacy 348, 373, 434, 437, 438, 441, 443, 445, 446
Tymowski Jan 332, 338, 341
Tymowski Kazimierz 338, 346
Tymowski Mikołaj 425
Tymowski Stanisław 364, 429
Tyszkiewiczowie, rodz. 41, 42
Tyszkiewicz Ludwik 31, 41–44, 46, 69, 71, 109, 116, 141, 142, 156, 436, 487, 491, 547
Tyszkiewiczowa z Pociejów Anna 41
Tyszkiewiczowa z Poniatowskich Konstancja 41
Tyszkiewiczowa Maria Teresa 41, 631
Tyzenhauz Antoni (chorąży wileński) 109, 173–175
Tyzenhauz Antoni (podskarbi nadworny litewski) 9, 12, 17–19, 21, 29–31, 38, 40–46, 60, 65, 66, 71, 92, 128, 134, 138, 153–155, 182, 201, 225, 256, 310, 318, 320, 344, 349, 381, 398, 492, 515, 529, 532, 580, 591, 630–632, 643
Ugniewski Marek 628
Ugrumow 134
Ujma Magdalena 11, 13, 194, 400, 493, 640
Ulatowski Antoni 223, 265
Ułan Aleksander 377
Umiński Kajetan 521, 524, 535, 536, 546, 563
Uruski (poseł inflancki) 572
Uruszczak Wacław 7–11, 17, 57, 60, 119, 235, 330, 331, 576, 619, 629, 633, 634, 640
Urwanowicz Jerzy 433, 640
Ustrzycki Bogusław 467, 484
Ustrzycki Kazimierz 484
Vergennes Charles Gravier de 18, 110
W.F. [krypt.] zob. Filipczak Witold
Walewscy, rodz. 21, 33, 53, 219, 330, 333, 334, 340, 346, 347, 350–353, 355–360, 362–365, 369, 373, 383, 387, 403, 427, 452, 632

- Walewska z Męcinińskich Elżbieta 396
 Walewska ze Stokowskich Ludwika 462
 Walewski Aleksander 334, 403
 Walewski Anastazy 123, 347, 452–456, 458, 462, 465, 470–473, 475–478, 480–482, 484, 486–492, 494, 498, 499, 501, 502, 510, 511, 515
 Walewski Daniel 403
 Walewski F. Ksawery 416
 Walewski Franciszek (podkornych sieradzki) 461, 464, 476, 483, 489, 501, 502
 Walewski Jakub 334
 Walewski Jan (sędzia grodzki wieluński) 340, 370, 427, 434, 443
 Walewski Jan Antoni 393
 Walewski Jan Nepomucen (chorąży szadkowski, chorąży sieradzki) 251, 337, 341, 346, 354, 359, 361, 367, 368, 373, 387
 Walewski Józef 360, 369, 395–397, 401–403, 411, 412, 419, 428, 431, 441, 442, 449
 Walewski Kazimierz 5
 Walewski Ludwik 354
 Walewski Michał (szambelan) 389, 402, 403, 411, 412, 420
 Walewski Michał (podkomorzy krakowski, wojewoda sieradzki) 18, 33, 47, 53, 54, 80, 88, 125, 137, 172, 219, 327, 330, 349–367, 371–373, 377, 382, 395, 396, 437–439, 440, 441, 476, 483, 642
 Walewski Romuald 516
 Walewski Rościsław 340
 Walewski Stefan (stolnik szadkowski, chorąży radomszczański) 333, 342, 371, 372, 380
 Walewski Stefan Juliusz (sędzia grodzki strzeszowski, podsędek sieradzki) 148, 360, 364, 365, 370, 393, 399, 401, 402, 408, 428, 429, 444
 Walichnowski Józef 99
 Walicki Bazyl 34, 79, 124
 Walicki Kacper 548
 Walknowski Aleksander 198
 Walknowski Józef 232, 233, 276, 292, 301–303
 Wardęski Władysław 477, 482, 489, 490, 498, 505
Waniczkówna H. zob. Wereszycka Helena
 Wawrzecki Tomasz 154, 155, 171
 Wazowie, dyn. 8, 9, 11, 90, 194, 298, 329, 368, 372, 400, 421, 427, 443, 603, 610, 628
 Wereszczyński Józef 91
Wereszycka Helena 36, 196, 277, 640
 Wessel Teodor 423
 Węgleńscy, rodz. 39, 193
 Węgleński Onufry 120
 Węgleński Wojciech 39, 160
 Węgorzewski Wojciech 228, 234, 235, 260, 271, 277, 278, 280, 288–290, 327
 Węsierski Mikołaj 247
 Wężyk Andrzej 396
 Wielhorski 71, 137
Wierzbicki Leszek Andrzej 120, 640
 Wierzchlejski Felicjan 189, 193, 194, 215–217, 220, 221, 224, 225, 229, 231, 233, 234, 237, 238, 254, 271, 276, 288–290, 292, 296, 301, 305, 313–317, 319, 320
 Więckowski Balcer 425
 Więckowski Joachim 486, 487, 490, 509
 Wilczyński Ignacy 249
Wilder Jan Antoni 18, 308, 402, 569, 640
 Wilga Ludwik 75, 76, 88, 106, 107, 120, 125, 353, 433
 Wilkanowski 269
 Wilkanowski Felicjan 469
 Wilkanowski Franciszek 455, 458, 468, 478, 502, 503, 507510
 Wilkanowski Onufry 455, 457, 458, 464, 477, 478, 502–504, 514
 Wilkoński Józef 234, 269, 273, 274, 296
Willaume Juliusz 39, 193
 Wirtemberska z Czartoryskich Maria 126, 627
 Wirtemberski Ludwik 126, 136
Wisnińska Maria 12, 18, 330, 333, 334, 336, 338, 345, 348, 349, 352–360,

- 362, 364–369, 372, 373, 387, 406, 423, 429–431, 434, 441, 443, 446, 449, 451, 452, 457, 458, 463, 466, 477, 478, 484, 490, 492, 496, 497, 500, 504, 506, 640
- Wisłocki Jerzy* 304, 640
- Wiślicz Tomasz* 31, 189, 434, 452, 629
- Witte Jan 135, 164
- Witte Józef de 73
- Władysław IV Waza, król polski 119, 374, 630, 636
- Włodarczyk Jerzy* 10, 194, 198, 233, 291, 298, 335, 344, 349, 375, 449, 451, 459, 467, 474, 480, 481, 486, 487, 492–494, 496, 497, 503, 505, 506, 509, 594, 603, 608, 640, 641
- Włosi 134
- Włostowski Władysław 461
- Wodzicki Józef 77
- Wodzicki Eliaszk 351
- Wodzińscy, rodz. 561, 571
- Wodziński Antoni 539, 550–554, 561, 565, 566, 577
- Wodziński Gabriel 95, 512, 570, 575
- Wodziński Jan Paweł 527, 529, 539–549, 555–557, 561, 565, 566, 575, 576
- Wodziński Karol 90, 169, 170, 587
- Wodziński Rafał 522, 524, 535, 541, 542
- Wojciechowski Mieczysław* 560, 578, 629, 631, 634
- Wojtyński Maciej* 71, 641
- Wolff Jan Tadeusz Ludinghausen 496
- Woliński Janusz* 18, 27, 634
- Wolmer Kazimierz 31, 87, 155
- Wolski (komendant) 461
- Wolski Tomasz 202
- Wolski Walenty 517
- Wołowicz (deputat mazowiecki) 337
- Wołowicz Kazimierz 106
- Włoszyński Ryszard W.* 176, 210, 641
- Woyna Franciszek Ksawery 70, 636
- Wójcik Zbigniew* 18, 27, 216, 363, 634
- Wrede Marek* 293, 641
- Wrona Janusz* 10, 188, 227, 337, 430, 620, 630, 640
- Wybicki Józef 21, 99, 199, 220, 237, 239, 271, 316, 320, 626, 641
- Wyczałkowski Stanisław 583, 585, 589, 595599, 600, 605, 606
- Wyczałkowski Tomasz 599
- Wyganowski Ignacy 240
- Wyleżyński Kajetan 84
- Wyrwicz 51
- Wysławski Ignacy 386, 393–395, 402, 409
- Wysłouch Zenon 171
- Wysocki Feliks 525, 537
- Wysocki Wincenty 524, 528, 552, 559
- Zabiello Antoni 41
- Zabiello Ignacy 154
- Zabiello Szymon 176
- Zabiellowie, rodz. 154, 171
- Zablocki Bernard 43, 51
- Zablocki Józef 232, 234, 260
- Zagajewski Ignacy 525, 539, 558
- Zagórski Jan 166
- Zahorski Andrzej* 20, 21, 35, 36, 66, 99, 170, 196, 216, 239, 253, 261, 271, 284, 333, 452, 641
- Zajączek Józef 38, 124, 129, 167
- Zajewski Władysław* 199, 239, 316, 641
- Zakrzewscy, rodz. 220, 224, 241, 244, 282
- Zakrzewski Andrzej B.* 10, 12, 13, 28, 30, 35, 91, 155, 164, 327, 410, 427, 458, 493, 546, 554, 559, 619, 631, 641
- Zakrzewski Antoni 260
- Zakrzewski Ignacy (starosta radziejowski) 522–524, 528, 536, 543–546, 552, 558, 561, 571
- Zakrzewski Ignacy Wyssogota 21, 99, 118, 145, 196, 216, 237, 239, 244, 252–254, 261, 271, 277, 278, 281, 283, 284, 305, 309, 311, 312, 316, 323, 326, 364, 641
- Zakrzewski Jacek (Hiacynt) 278
- Zakrzewski Kazimierz 520, 522, 523, 527, 531, 532, 535, 546, 551, 552, 555, 556, 558, 563
- Zakrzewski Ludwik 527, 552

- Zakrzewski Michał 239–241
 Zakrzewski Nikodem 203, 250, 251, 253
 Zakrzewski Sylwester 238, 273, 274, 296
 Zakrzewski Tadeusz 190, 191, 213, 250
 Zakrzewski Wacław 260, 273, 277, 281
 Zakrzewski Wincenty 18, 27, 492, 635
 Zaleski Antoni 472, 482, 485, 498
 Zaleski Bronisław 24, 36, 39, 82, 91, 101, 102, 137–139, 162, 164, 165, 167–169, 171, 354, 471, 626
 Zaleski Kazimierz 85, 169, 177, 179, 186
 Zaleski Michał 41, 66, 151, 626
 Zaleski Paweł 433, 644
 Załęski 107
 Załuski Teofil 353, 354,
 Zambrzyccy, rodz. 54
 Zambrzycki J. 54, 73, 85, 193, 209–211, 423, 454, 526, 528
 Zambrzycki S. 90
 Zamojska z Poniatowskich Ludwika Maria 75
 Zamojski Andrzej 12, 19, 39, 57, 63, 64, 163, 199, 311, 335, 342, 344, 363, 392, 459, 523, 558, 584, 621, 627, 628, 631, 633, 639
 Zamojski Jan Jakub 75, 124
 Zaremba Jan (szambelan) 196, 202, 312,
 Zaremba Jan (subdelegat piotrkowski) 434
 Zaremba Franciszek 332
 Zaremba Józef 203
 Zawisza Feliks 465, 473
 Zawiszowie, rodz. 154
 Zbierzchowski Paweł 334
 Zbijewski Jan 348
 Zbijewski Maciej 333, 339, 342, 344, 345, 352, 367
 Zbijewski Marcin 376
 Zbijewski Piotr 215
 Zbijewski Roch 206, 212, 215, 218, 244, 257–259, 270, 285, 299, 300
 Zbijewski Sebastian 214, 216, 238, 292, 301, 303
 Zboińscy, rodz. 598
 Zboiński Andrzej 539, 540
 Zboiński Ignacy 610, 612
 Zboiński Jan Nepomucen 597, 598
 Zdrodowski Tomasz 47
 Zdzeński Maciej 436, 444
 Zdzienicki (Zdziennicki) Norbert 457, 465, 472, 473, 498
 Zebrzydowski Mikołaj 329, 633
 Zembrzuski Dominik 90
 Zglnicki Kazimierz 585
 Zieleniewski Jan 482
 Zielińska Ewa 18, 63, 74, 75, 620, 641
 Zielińska Zofia 10–12, 15–18, 21, 29–31, 37, 39, 40, 46, 53, 56, 60, 66, 80, 127, 139, 179, 184, 228, 240, 278, 321, 322, 330, 393, 413, 436, 462, 579, 587, 641
 Zieliński Ludwik 597, 598
 Zieliński Marek Grzegorz 363, 400, 481, 642
 Zieliński Szymon 581, 587, 591, 592, 597, 602, 603
 Zielonacki Maksymilian 232, 235, 244, 246, 252, 262, 288–290, 296, 297
 Zielonacki Stefan 212, 229, 231–233, 250, 252, 260, 273, 301
 Zielonka Michał 48, 95
 Ziemięcki Ignacy 457
 Ziótek Ewa Małgorzata 345, 642
 Zrzelski Stanisław 585
 Zwierzykowski Michał 10, 11, 13, 25, 95, 161, 187, 188, 205, 256–258, 261, 262, 285, 289, 291, 294, 295, 332, 361, 376, 400, 416, 427, 493, 508, 559, 619, 625, 629, 642
 Zygmunt I Stary, król polski 57, 330
 Zygmunt II August, król polski 14, 632
 Zygmunt III Waza, król polski 7, 14, 198, 205, 388, 636, 637
 Żabicki Franciszek 348, 427, 428
 Żabicki Marcin 426
 Żabicki Wojciech 428
 Żabokrzecki Hilary 490
 Żabokrzecki Maciej 465, 473, 495, 504

- Żeleński Franciszek 76, 78
Żeliszawski Tomasz 249
Żerek-Kleszcz Hanka 14, 18, 22, 53, 111, 143, 160, 305, 330, 337, 338, 347, 350–356, 358–360, 362, 368, 372, 373, 386, 387, 396, 405, 406, 423, 424, 426, 428–430, 451–458, 461, 463, 464, 466–468, 470–472, 474–478, 482–486, 489, 490, 496, 497, 499, 506, 514, 515, 546, 640, 642
Żeromski Walenty 396, 433, 445
Żółtowski Józef 202, 203, 288, 290
Żółtowski Marcei 234, 301, 302
Żółtowski Mikołaj 234
Żwan Ignacy 476
Żychliński 194, 216

OD REDAKCJI

Dr Witold Filipczak jest starszym wykładowcą w Katedrze Historii Nowożytnej Instytutu Historii Uniwersytetu Łódzkiego. Studia historyczne na Wydziale Filozoficzno-Historycznym UŁ (w latach 1982–1987) ukończył z medalem „Za chlubne studia”. W 1988 r. został zatrudniony w Instytucie Historii; pracował kolejno na stanowiskach: historyka, asystenta stażysty, asystenta i adiunkta. Odbył staż naukowy w Instytucie Nauk o Państwie i Prawie Uniwersytetu Warszawskiego. W 1997 r. obronił rozprawę doktorską napisaną pod kierunkiem prof. Wojciecha Szczygielskiego. Jej udoskonaloną wersję pt. *Sejm 1778 roku* opublikowało w 2000 r. Wydawnictwo Naukowe *Semper* w Warszawie. W latach 90. XX w. uczestniczył w pracach zespołów zajmujących się dziejami parlamentaryzmu w Polsce, na czele których stał prof. Juliusz Bardach.

Dr W. Filipczak specjalizuje się w historii sejmików oraz sejmów epoki staropolskiej. Prowadzone przez niego badania naukowe koncentrują się na życiu parlamentarnym i politycznym Rzeczypospolitej w czasach Rady Nieustającej. Jest autorem 24 publikacji.